

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**CEVDET AMETOV'UN ERİLĞANLAR AÇQANDA ADLI
ESERİNİN DİL VE ÜSLÛP İNCELEMESİ**

YAZAR
GÖKHAN GÜNEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANLAR
DOÇ. DR. HÜSEYİN YILDIZ
DOÇ. DR. İŞILAY İŞİKTAŞ SAVA

ORDU-2024

TEZ KABUL SAYFASI

GÖKHAN GÜNEŞ tarafından hazırlanan “**CEVDET AMETOV’UN ERİLĞANLAR AÇQANDA ADLI ESERİNİN DİL VE ÜSLÛP İNCELEMESİ**” başlıklı bu çalışma, 08.03.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Hüseyin Yıldız Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Abdulkadir Öztürk Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Musa Salan Bartın Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gökhan GÜNEŞ

ÖZET

TÜRK DİLİVE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

CEVDET AMETOV'UN ERİLĞANLAR AÇQANDA ADLI ESERİNİN DİL VE ÜSLÛP İNCELEMESİ

GÖKHAN GÜNEŞ

Tarihsel süreçte birçok farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yapan Kırım yarımadası özellikle Altın Ordu Devleti ve Kırım Hanlığı döneminde önemli bir bölge haline gelmiştir. Ana dili Türkçe olan ve yarımadaının asıl unsurunu oluşturan Kırım Tatarları, edebî eserlerini Kırım Tatar Türkçesiyle oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu eserlerden biri de bu teze konu olan Cevdet Ametov'un *Erilğanlar Açqanda* adlı hikâye kitabıdır. Kiril alfabesiyle yazılan *Erilğanlar Açqanda* adlı hikâye kitabı çeviri yazı kullanılarak Latin alfabesine aktarılmıştır. Elde edilen dil malzemesinin ses ve şekil özellikleri belirlenmiş, hikâyelerde kullanılan edebî sanatların tespit edilmiş ve kelime sıklık analizleri yapılarak bunların yazarın üslûbuna etkisi incelenmiştir. Bunlara ek olarak eserin söz varlığını ortaya koymak amacıyla dizin ve sözlük oluşturulmuş, ayrıca teze konu olan hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarımı da yapılarak çalışmaya eklenmiştir. Yapılan ses ve şekil incelemesi sonucunda yazar, *Erilğanlar Açqanda* adlı hikâye kitabında Kırım Tatar Türkçesi edebî diline büyük oranda sadık kalmıştır. Hikâyelerde ağızlara ait söyleyişlere az da olsa rastlanmıştır. Bununla birlikte incelen hikâyelerde Oğuz Türkçesine ait unsurlar tespit edilmiştir. Yazarın teşbih ve istiare sanatını çok kullanması, sözcük seçiminde İkinci Dünya Savaşı'nın oldukça etkili olması, aile ve okul hayatıyla ilgili adlara sık yer vermesi üslûpla ilgili dikkat çekici özelliklerdir. Hikâyelerdeki kelimeler, türleri ve kullanım sıklıkları bakımından değerlendirilmiş, en çok kullanılan kelimelerin isim ve fiil türündeki kelimeler olduğu tespit edilmiştir. İsimlerde kullanım sıklığı en fazla olan *ana*, *kün* ve *ev* kelimeleri olurken fiillerde ise *ol-*, *de-*, *kel-* kelimeleri en fazla kullanılan kelimeler olmuştur. Kelimeler köken bakımından değerlendirildiğinde hikâyelerdeki alıntı kelimelerin çoğunu Arapça ve Farsça kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Rusçadan alıntılanan kelime sayısı da oldukça fazladır.

Anahtar kelimeler: Kırım, Kırım Tatar Türkçesi, Cevdet Ametov, *Erilğanlar Açqanda*, üslûp

ABSTRACT

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

LANGUAGE AND STYLE STUDY OF CEVDET AMETOV'S WORK CALLED ERILĖANLAR AÇQANDA

GÖKHAN GÜNEŞ

The Crimean peninsula, which hosted many different cultures and civilizations in the historical process, became an important region especially during the Golden Army State and the Crimean Khanate. Crimean Tatars, whose mother tongue is Turkish and who constitute the main element of the peninsula, have created their literary works in Crimean Tatar Turkish. One of these works is Cevdet Ametov's story book *Eriğanlar Açqanda*, which is the subject of this thesis. The story book titled *Eriğanlar Açqanda*, which was written in Cyrillic alphabet, was transferred to Latin alphabet using translation script. The sound and shape features of the language material obtained were determined, the literary arts used in the stories were determined and their effect on the author's style was analyzed by analyzing the word frequency. In addition to these, an index and a dictionary were created in order to reveal the vocabulary of the work, and the stories subject to the thesis were also translated into Turkey Turkish and added to the study. As a result of the sound and form analysis, the author remained faithful to the literary language of Crimean Tatar Turkish to a great extent in the story book *Eriğanlar Açqanda*. In the stories, dialectal expressions were encountered to a small extent. In addition, elements of Oghuz Turkish were identified in the stories analyzed. The author's use of simile and metaphor, the fact that the Second World War was very effective in the choice of words, and the frequent use of names related to family and school life are remarkable features of the style. The words in the stories were evaluated in terms of their types and frequency of use, and it was determined that the most commonly used words were nouns and verbs. The words with the highest frequency of use in nouns are *ana*, *kün* and *evi*, while the words *ol-*, *de-*, *kel-* are the most frequently used words in verbs. When the words are evaluated in terms of origin, most of the quoted words in the stories are of Arabic and Persian origin. The number of words borrowed from Russian is also quite high.

Key words: Crimea, Crimean Tatar Turkish, Cevdet Ametov, *Eriğanlar Açqanda*, style

TEŞEKKÜR

Bu tezin ortaya çıkmasına vesile olan, tez konusunun belirlenmesi sürecinde yardımını esirgemeyen, tez savunma jürimde yer alarak değerli görüşleriyle teze katkı sunan Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK'e; tez savunma jürimde yer alan, tezle ilgili kıymetli öneriler sunarak bu teze katkı sağlayan Doç. Dr. Musa SALAN'a; tezin hazırlanması sürecinde engin bilgileriyle bana yol gösteren, çalışkanlığını ve iş disipliniyi örnek aldığım danışmanım Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ'a; tezin temelinde yer alan eserin temin edilmesinde bana kütüphanesini açan, kaynak temininde her zaman yardımcı olan, değerli bilgilerini bütün içtenliğiyle bana sunmasının yanında manevî olarak da desteğini her zaman hissettiğim danışmanım Doç. Dr. Işıl İŞIKTAŞ SAVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmaları süresince manevî desteklerini benden bir an olsun esirgemeyen okuldaki çalışma arkadaşlarıma, bugünlere gelmemde emeği olan aileme ve bu süreçte birçok fedakârlık yapmak zorunda kalan, tezle ilgili zorlandığım zamanlarda en büyük dayanağım olan, hayatımı anlamlı kılan kıymetli eşim Zekiye GÜNEŞ'e tüm kalbimle teşekkür ederim.

Gökhan GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI.....	II
ETİK BEYANI.....	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VII
TEŞEKKÜR.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	XI
TABLOLAR DİZİNİ.....	XXXI
GÖRSELLER DİZİNİ	XXXIII
KISALTMALAR DİZİNİ	XXXV
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	XXXVII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kırım.....	1
1.2. Kırım Tatarları ve Kısa Tarihi.....	1
1.2.1. Kırım Tatarları	1
1.2.2. Kırım'ın kısa tarihi.....	2
1.2.2.1. Hanlık dönemi.....	3
1.2.2.2. Rus idaresi dönemi.....	5
1.2.2.3. Sovyet dönemi	10
1.2.2.4. Sürgün dönemi	11
1.2.2.5. Vatana dönüş mücadelesi.....	13
1.2.2.6. Kırım'ın yeniden ilhaki.....	15
1.3. Kırım Tatar Türkçesi	18
1.4. Kırım Tatar Türk Edebiyatı.....	24
1.4.1. Hanlık dönemi.....	26
1.4.2. Rus istilâsı dönemi.....	27

1.4.3. Tercüman dönemi.....	28
1.4.4. 1905-1917 dönemi.....	29
1.4.5. 1917-1944 dönemi.....	31
1.4.6. 1944'ten günümüze kadar olan dönem	33
1.5. Cevdet Ametov'un Biyografisi	36
1.6. Erilğanlar Açqanda Kitabında Yer Alan Hikâyeler	38
1.7. Amaç, Yöntem ve Kapsam	42
1.7.1. Tezin amacı	42
1.7.2. Tezin yöntemi.....	43
1.7.3. Tezin kapsamı ve sınırlılıkları	45
2. İNCELEME	47
2.1. Ses Bilgisi.....	47
2.1.1. Ünlüler.....	47
2.1.1.1. Ünlülerin sınıflandırılması	47
2.1.1.1.1. Çıkış yerlerine göre ünlüler	47
2.1.1.1.2. Dudakların durumuna göre ünlüler	47
2.1.1.1.3. Ağzın açıklık derecesine göre ünlüler	47
2.1.1.2. Ünlülerin özellikleri	47
2.1.1.2.1. /a/	47
2.1.1.2.2. /e/	48
2.1.1.2.3. /ı/	48
2.1.1.2.4. /i/	48
2.1.1.2.5. /o/	49
2.1.1.2.6. /ö/	49
2.1.1.2.7. /u/	49
2.1.1.2.8. /ü/	49

2.1.2. Ünsüzler	50
2.1.2.1. Ünsüzlerin sınıflandırılması.....	50
2.1.2.1.1. Ton bakımından ünsüzler.....	50
2.1.2.1.2. Çıkış yeri bakımından ünsüzler	50
2.1.2.1.3. Çıkış şekli bakımından ünsüzler	50
2.1.2.2. Ünsüzlerin özellikleri.....	51
2.1.2.2.1. /b/	51
2.1.2.2.2. /c/	51
2.1.2.2.3. /ç/	51
2.1.2.2.4. /d/	52
2.1.2.2.5. /f/	52
2.1.2.2.6. /g/	53
2.1.2.2.7. /ğ/	53
2.1.2.2.8. /h/	54
2.1.2.2.9. /j/	54
2.1.2.2.10. /k/	54
2.1.2.2.11. /q/	55
2.1.2.2.12. /l/	55
2.1.2.2.13. /m/	55
2.1.2.2.14. /n/	56
2.1.2.2.15. /ñ/	56
2.1.2.2.16. /p/	56
2.1.2.2.17. /r/	57
2.1.2.2.18. /s/.....	57
2.1.2.2.19. /ş/.....	57
2.1.2.2.20. /t/	58

2.1.2.2.21. /v/.....	58
2.1.2.2.22. /y/.....	58
2.1.2.2.23. /z/.....	59
2.1.2.2.24. /şç/.....	59
2.1.2.2.25. /ts/.....	59
2.1.3. Ses özellikleri ve ses olayları	59
2.1.3.1. Damak (kalınlık-incelik) uyumu	59
2.1.3.2. Dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumu	62
2.1.4. Ünlü değişimleri	65
2.1.4.1. Ünlü kalınlaşması.....	65
2.1.4.1.1. e > a.....	65
2.1.4.1.2. e > ı.....	66
2.1.4.1.3. e > o.....	66
2.1.4.1.4. i > a.....	66
2.1.4.1.5. i > ı.....	66
2.1.4.1.6. ĩ > ı.....	66
2.1.4.1.7. ö > o.....	66
2.1.4.2. Ünlü incilmesi.....	66
2.1.4.2.1. ā > e.....	66
2.1.4.2.2. a > e.....	67
2.1.4.2.3. ı > i.....	67
2.1.4.2.4. u > ü.....	67
2.1.4.2.5. ū > ü.....	67
2.1.4.2.6. ū > ö.....	68
2.1.4.3. Ünlü düzleşmesi	68
2.1.4.3.1. o > a.....	68

2.1.4.3.2. ö > e	68
2.1.4.3.3. u > ı	68
2.1.4.3.4. ū > a	68
2.1.4.3.5. ū > e	68
2.1.4.3.6. u > i	69
2.1.4.3.7. ü > i	69
2.1.4.4. Ünlü yuvarlaklaşması	69
2.1.4.4.1. a > u	69
2.1.4.4.2. e > ö	69
2.1.4.4.3. i > u	69
2.1.4.4.4. ı > u	69
2.1.4.4.5. i > ü	70
2.1.4.5. Ünlü daralması	70
2.1.4.5.1. a > ı	70
2.1.4.5.2. e > i	70
2.1.4.5.3. e > ü	70
2.1.4.5.4. o > u	70
2.1.4.5.5. ö > ü	70
2.1.4.5.6. ö > i	70
2.1.4.6. Ünlü genişlemesi.....	71
2.1.4.6.1. ı > a	71
2.1.4.6.2. i > a	71
2.1.4.6.3. i > e	71
2.1.4.6.4. u > a	71
2.1.4.6.5. ü > e	71
2.1.4.6.6. u > o	71

2.1.4.6.7. ū > o.....	71
2.1.4.6.8. ü > ö.....	72
2.1.4.6.9. u > ö.....	72
2.1.4.7. Ünlü düşmesi.....	72
2.1.4.7.1. Ön seste ünlü düşmesi	72
2.1.4.7.1.1. u- > ø	72
2.1.4.7.1.2. i- > ø	72
2.1.4.7.1.3. ı- > ø	72
2.1.4.7.1.4. a- > ø.....	72
2.1.4.7.2. İç seste ünlü düşmesi.....	72
2.1.4.7.2.1. -ı- > ø.....	72
2.1.4.7.2.2. -i- > ø.....	73
2.1.4.7.2.3. -u- > ø.....	73
2.1.4.7.2.4. -ü- > ø.....	73
2.1.4.8. Ünlü türemesi	74
2.1.4.8.1. Ön seste ünlü türemesi	74
2.1.4.8.2. İç seste ünlü türemesi	74
2.1.4.8.2.1. /a/ türemesi	74
2.1.4.8.2.2. /ı/ türemesi.....	74
2.1.4.8.2.3. /i/ türemesi.....	74
2.1.4.8.2.4. /ü/ türemesi.....	74
2.1.4.8.3. Son seste ünlü türemesi	74
2.1.5. Ünlü birleşmesi	75
2.1.6. Ünsüz uyumu.....	75
2.1.6.1. Tonluyla biten kelimeler	75
2.1.6.2. Tonsuzla biten kelimeler	75

2.1.7. Ünsüz değişmeleri.....	76
2.1.7.1. Tonlulaşma.....	76
2.1.7.1.1. -ç-, -ç > -c-, -c	76
2.1.7.1.2. k- > g-.....	76
2.1.7.1.3. -k- > -g-.....	77
2.1.7.1.4. q- > ğ-.....	77
2.1.7.1.5. q- > ğ-.....	77
2.1.7.1.6. -q- > -ğ-	78
2.1.7.1.7. -p- > -b-.....	78
2.1.7.1.8. t- > d-	79
2.1.7.1.9. -t- > -d-.....	79
2.1.7.1.10. -s-, -s > -z-, -z.....	80
2.1.7.2. Tonsuzlaşma	80
2.1.7.2.1. b-, -b- > p-, -p-	80
2.1.7.2.2. -b > -p.....	80
2.1.7.2.3. c- > ç-	81
2.1.7.2.4. -c > -ç.....	81
2.1.7.2.5. -d > -t	81
2.1.7.2.6. -g > -k.....	81
2.1.7.2.7. -g- > -k-.....	81
2.1.7.2.8. ğ- > q-.....	81
2.1.7.2.9. -ğ- > -q-.....	81
2.1.7.2.10. -ğ > -q.....	82
2.1.7.2.11. -z-, -z > -s-, -z	82
2.1.7.3. Süreklileşme.....	82
2.1.7.3.1. Akıcılaşma	82

2.1.7.3.1.1. b- > m-.....	82
2.1.7.3.1.2. -d-, -d > -y-, -y.....	82
2.1.7.3.1.3. -g- > -ñ-	83
2.1.7.3.1.4. g, ğ > y.....	83
2.1.7.3.1.5. ' > y	83
2.1.7.4. Sızıcılaşma	83
2.1.7.4.1. -b, -b- > -w, -w- > -v, -v-.....	83
2.1.7.4.2. g- > h-	84
2.1.7.4.3. -g, -g-; -ğ, -ğ- > -v, -v-.....	84
2.1.7.4.4. -ñ > -ğ/-g.....	84
2.1.7.4.5. -q- > -h- (h).....	85
2.1.7.5. Süreksizleşme.....	85
2.1.7.5.1. h-, -h- > q-, -q-.....	85
2.1.7.5.2. h- > k-	85
2.1.7.5.3. -v- > -b-	85
2.1.7.5.4. y- > c-	85
2.1.7.5.5. y- > k-	86
2.1.7.6. Sürekli ünsüzler arasında ses değişimleri	86
2.1.7.6.1. h > ħ.....	86
2.1.7.6.2. n > m.....	86
2.1.7.6.3. ng(ñ) > n.....	86
2.1.7.6.4. -r- > -l-.....	86
2.1.7.6.5. /ə/ hemze > -v-, -y-	86
2.1.7.7. Benzeşmezlik	87
2.1.7.8. Ünsüz tekleşmesi.....	87
2.1.7.9. Ünsüz ikizleşmesi.....	87

2.1.7.10. Ünsüz düşmesi	88
2.1.7.10.1. ayın > ø (' > ø).....	88
2.1.7.10.2. -g- > ø.....	88
2.1.7.10.3. -ğ- > ø.....	88
2.1.7.10.4. -g > ø.....	88
2.1.7.10.5. -ğ > ø.....	89
2.1.7.10.6. h > ø	89
2.1.7.10.7. ħ > ø	89
2.1.7.10.8. -q- > ø.....	90
2.1.7.10.9. -l- > ø	90
2.1.7.10.10. -r- > ø	90
2.1.7.10.11. -v- > ø.....	90
2.1.7.10.12. y- > ø.....	90
2.1.7.11. Ünsüz türemesi	91
2.1.7.11.1. /l/ türemesi	91
2.1.7.11.1.1. /-l-/ türemesi.....	91
2.1.7.11.2. /t/ türemesi	91
2.1.7.11.2.1. /-t-/ türemesi.....	91
2.1.7.11.3. /y/ türemesi	91
2.1.7.11.3.1. /y-/ türemesi	91
2.1.7.11.3.2. /-y-/ , /-y/ türemesi	91
2.1.7.12. Göçüşme	92
2.1.7.13. Hece kaynaşması.....	92
2.1.7.14. Hece düşmesi	92
2.2. Şekil Bilgisi	94
2.2.1. İsim	94

2.2.1.1. İsimlerde çokluk.....	94
2.2.1.2. İsimlerde iyelik.....	97
2.2.1.2.1. İyelik ekleri	97
2.2.1.3. Aitlik eki.....	99
2.2.1.4. Hâl	101
2.2.1.4.1. Yalın hâl	101
2.2.1.4.2. İlgi hâli	102
2.2.1.4.3. Yükleme hâli	104
2.2.1.4.4. Yönelme hâli	106
2.2.1.4.5. Bulunma hâli	107
2.2.1.4.6. Çıkma hâli	108
2.2.1.4.7. Vasıta hâli.....	110
2.2.1.4.8. Eşitlik hâli	110
2.2.1.4.9. Sınırlama hâli	112
2.2.1.5. İsimlerde soru.....	112
2.2.1.6. İsimlerde bildirme	113
2.2.1.6.1. Şimdiki zaman.....	114
2.2.1.6.2. Görülen geçmiş zaman	115
2.2.1.6.3. Duyulan geçmiş zaman	115
2.2.1.6.4. Şart kipi	116
2.2.2. Sıfat	117
2.2.2.1. Niteleme sıfatı	118
2.2.2.2. Belirtme sıfatları.....	121
2.2.2.2.1. İşaret sıfatları.....	121
2.2.2.2.2. Sayı sıfatları.....	121
2.2.2.2.3. Belirsizlik sıfatları	122

2.2.2.2.4. Soru sıfatları.....	123
2.2.3. Zamir.....	123
2.2.3.1. Şahıs zamirleri	123
2.2.3.2. İşaret zamirleri	124
2.2.3.3. Belirsizlik zamirleri	125
2.2.3.4. Soru zamirleri	126
2.2.3.5. Dönüşlülük zamiri.....	127
2.2.4. Zarf.....	128
2.2.4.1. Yer zarfları.....	128
2.2.4.2. Zaman zarfları.....	129
2.2.4.3. Tarz zarfları.....	130
2.2.4.4. Miktar zarfları	131
2.2.4.5. Soru zarfları	132
2.2.5. Fiil.....	133
2.2.5.1. Şahıs ekleri.....	134
2.2.5.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri.....	134
2.2.5.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri	134
2.2.5.1.3. Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri	134
2.2.5.2. Kipler	135
2.2.5.2.1. Bildirme kipleri.....	135
2.2.5.2.1.1. Geçmiş zaman kipleri	135
2.2.5.2.1.1.1. I.tip geçmiş zaman	135
2.2.5.2.1.1.2. II. tip geçmiş zaman.....	136
2.2.5.2.1.2. Şimdiki zaman kipleri.....	138
2.2.5.2.1.2.1. I.tip şimdiki zaman	138
2.2.5.2.1.2.2. II. tip şimdiki zaman	139

2.2.5.2.1.3. Gelecek zaman kipleri	139
2.2.5.2.1.3.1. I. tip gelecek zaman.....	139
2.2.5.2.1.3.2. II. tip gelecek zaman	140
2.2.5.2.2. Tasarlama kipleri.....	140
2.2.5.2.2.1. Emir kipi.....	140
2.2.5.2.2.2. Şart kipi	141
2.2.5.2.2.3. İstek kipleri.....	142
2.2.5.2.2.4. Gereklilik kipleri	143
2.2.5.2.2.4.1. I. tip gereklilik kipi.....	143
2.2.5.2.2.4.2. II. tip gereklilik kipi	143
2.2.5.2.2.4.3. III. tip gereklilik kipi	144
2.2.5.2.3. Fiillerin birleşik çekimi	144
2.2.5.2.3.1. Hikâye birleşik çekimi	144
2.2.5.2.3.1.1. Geçmiş zamanın hikâyesi	145
2.2.5.2.3.1.1.1. II. tip geçmiş zamanın hikâyesi.....	145
2.2.5.2.3.1.2. Şimdiki zaman kiplerinin hikâyesi	145
2.2.5.2.3.1.2.1. I. tip geçmiş zamanın hikâyesi	145
2.2.5.2.3.1.2.2. II. tip şimdiki zamanın hikâyesi	146
2.2.5.2.3.1.3. Gelecek zaman kiplerinin hikâyesi	146
2.2.5.2.3.1.3.1. I. tip gelecek zamanın hikâyesi	146
2.2.5.2.3.1.3.2. II. tip gelecek zamanın hikâyesi	146
2.2.5.2.3.1.4. Şart kipinin hikâyesi.....	147
2.2.5.2.3.1.5. Gereklilik kiplerinin hikâyesi	147
2.2.5.2.3.1.5.1. II. tip gereklilik kipinin hikâyesi	147
2.2.5.2.3.1.5.2. III. tip gereklilik kipinin hikâyesi.....	148
2.2.5.2.3.2. Rivayet birleşik çekimi.....	148

2.2.5.2.3.2.1. II. tip geçmiş zamanın rivayeti	148
2.2.5.2.3.2.2. I. tip şimdiki zamanın rivayeti	148
2.2.5.2.3.2.3. I. tip gelecek zamanın rivayeti	149
2.2.5.2.3.2.4. II. tip gereklilik kipinin rivayeti.....	149
2.2.5.2.3.3. Şart birleşik çekimi	149
2.2.5.2.3.3.1. II. tip geçmiş zamanın şartı.....	150
2.2.5.2.3.3.2. I. tip gelecek zamanın şartı	150
2.2.5.3. Tasvir fiilleri	150
2.2.5.3.1. bil-	151
2.2.5.3.2. al-	152
2.2.5.3.3. bar-	153
2.2.5.3.4. başla-	153
2.2.5.3.5. ber-	154
2.2.5.3.6. çık-	155
2.2.5.3.7. kel-	155
2.2.5.3.8. ket-	156
2.2.5.3.9. qal-	156
2.2.5.3.10. qoy-	157
2.2.5.3.11. mümkün	157
2.2.5.3.12. ol-	158
2.2.5.3.13. otur-.....	158
2.2.5.3.14. taşla-.....	159
2.2.5.3.15. tur-.....	159
2.2.5.3.16. yat-	160
2.2.5.3.17. yiber-	160
2.2.5.3.18. yür-.....	161

2.2.5.4. İsim-fiil.....	162
2.2.5.4.1. -İş / -Uş.....	162
2.2.5.4.2. -mA.....	162
2.2.5.4.3. -mAQ.....	163
2.2.5.5. Sıfat-fiil	164
2.2.5.5.1. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri	164
2.2.5.5.1.1. -ĞAn / -QAn.....	164
2.2.5.5.1.2. -mİş / -mUş.....	167
2.2.5.5.2. Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri	167
2.2.5.5.2.1. -AcAQ / -ycAQ	167
2.2.5.5.2.2. -An.....	169
2.2.5.5.2.3. -Ar, -r, -Ir / -Ur	169
2.2.5.5.2.4. -IcI / -UcI.....	170
2.2.5.5.2.5. -mAz.....	170
2.2.5.6. Zarf-fiil.....	171
2.2.5.6.1. Asıl zarf-fiil ekleri.....	171
2.2.5.6.1.1. -A, -y	172
2.2.5.6.1.2. -ArAQ.....	172
2.2.5.6.1.3. -p.....	173
2.2.5.6.1.4. -mAy.....	174
2.2.5.6.1.5. -mAdAn.....	174
2.2.5.6.1.6. eken ~ ekende.....	175
2.2.5.6.1.7. -sA	175
2.2.5.6.2. İsim-fiil ve sıfat-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiiller	176
2.2.5.6.2.1. -AcAQtA, -ycAQtA	176
2.2.5.6.2.2. -DIQçA.....	177

2.2.5.6.2.3. -ĖAnce / -QAnce	177
2.2.5.6.2.4. -ĖAndA / -QAndA	178
2.2.5.6.2.5. -ĖAndAn / -QAndAn	179
2.2.5.6.2.6. -ĖAnday / -QAnday.....	180
2.2.5.6.2.7. -ĖAnnen / -QAnnen.....	180
2.2.5.6.2.8. -mAzdAn	181
2.2.5.6.3. Yapıca bunların dışında kalan veya zarf-fiil olarak kullanılan şekiller	182
2.2.5.6.3.1. -r (-Ar, -Ir / -Ur) ... -mAz.....	182
2.2.5.6.3.2. -DI ... mI	183
2.2.6. Bağlaç	183
2.2.6.1. Sıralama bağlaçları	183
2.2.6.1.1. ve.....	183
2.2.6.1.2. da / de.....	183
2.2.6.1.3. em.....	184
2.2.6.2. Denkleştirme bağlaçları	184
2.2.6.2.1. ya da.....	184
2.2.6.3. Pekiştirme bağlaçları.....	185
2.2.6.3.1. da/de.....	185
2.2.6.3.2. bile	185
2.2.6.4. Karşılaştırma bağlaçları	186
2.2.6.4.1. ...da/de...da/de	186
2.2.6.4.2. de... de.....	186
2.2.6.4.3. em... em... (de)	187
2.2.6.4.4. ister... ister.....	187
2.2.6.4.5. ne... ne... (de)	187
2.2.6.4.6. ya... ya... (da)	188

2.2.6.4.7. değil.....	188
2.2.6.5. Cümle başı bağlaçları.....	188
2.2.6.5.1. amma.....	188
2.2.6.5.2. attâ.....	189
2.2.6.5.3. belki (de) / belkim.....	189
2.2.6.5.4. şu sebepten.....	190
2.2.6.5.5. şay olsa da.....	190
2.2.6.5.6. onıñ için.....	191
2.2.6.5.7. çünkü.....	191
2.2.6.5.8. demek.....	192
2.2.6.5.9. dersin.....	192
2.2.6.5.10. eger (de).....	193
2.2.6.5.11. kene de.....	193
2.2.6.5.12. lâkin.....	194
2.2.6.5.13. neçündür.....	194
2.2.6.5.14. ne için deseñiz.....	195
2.2.6.5.15. sanki.....	195
2.2.6.5.16. yoqsa.....	196
2.2.7. Edat.....	196
2.2.7.1. Çekim edatları.....	196
2.2.7.1.1. Yalın hâlde bağlanan edatlar.....	196
2.2.7.1.1.1. aqqında.....	196
2.2.7.1.1.2. boyunca.....	197
2.2.7.1.1.3. degen.....	197
2.2.7.1.1.4. dep.....	197
2.2.7.1.1.5. evel.....	198

2.2.7.1.1.6. için.....	198
2.2.7.1.1.7. kibi	198
2.2.7.1.1.8. sayın	199
2.2.7.1.1.9. surette.....	199
2.2.7.1.1.10. tarzında.....	199
2.2.7.1.2. İlgi hâliyle bağlanan edatlar.....	200
2.2.7.1.2.1. kibi	200
2.2.7.1.2.2. için.....	200
2.2.7.1.2.3. ile	200
2.2.7.1.3. Yönelme hâliyle bağlanan edatlar.....	200
2.2.7.1.3.1. baqqanda	200
2.2.7.1.3.2. dep.....	201
2.2.7.1.3.3. doğru	201
2.2.7.1.3.4. köre	201
2.2.7.1.3.5. qadar.....	202
2.2.7.1.3.6. qarşı.....	202
2.2.7.1.3.7. taba.....	202
2.2.7.1.3.8. taraf	203
2.2.7.1.3.9. ait	203
2.2.7.1.4. Çıkma hâliyle bağlanan edatlar.....	203
2.2.7.1.4.1. başlap	203
2.2.7.1.4.2. başqa	203
2.2.7.1.4.3. berli	204
2.2.7.1.4.4. evel.....	204
2.2.7.1.4.5. ötrü	204
2.2.7.1.4.6. soñ.....	205

2.2.7.2. Pekiştirme Edatları	205
2.2.7.2.1. eken	206
2.2.7.2.2. ki.....	206
2.2.7.2.3. ya	206
2.2.8. Ünlem	207
2.3. Dil ve Üslûp	208
2.3.1. <i>Erğuvanlar Açqanda</i> hikâyesinin yapı unsurları ve üslûba etkisi	208
2.3.2. Kelimerin kullanım sıklığı	211
2.3.2.1. İsimler.....	211
2.3.2.2. Sıfatlar	216
2.3.2.3. Zamirler	217
2.3.2.4. Fiiller	218
2.3.2.5. Zarflar.....	220
2.3.2.6. Bağlaçlar.....	220
2.3.2.7. Edatlar	221
2.3.2.8. Ünlemler.....	222
2.3.3. Edebî sanatlar	222
2.3.3.1. Teşbih.....	223
2.3.3.2. Teşhis	226
2.3.3.3. İstiare.....	228
2.3.3.4. Mecaz-ı mürsel.....	233
2.3.3.5. Duyular arası aktarım.....	234
2.3.3.6. Dolaylama	235
2.3.3.7. Mübalağa.....	236
2.3.3.8. Tariz	236
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	237

4. ERĖUVANLAR AÇQANDA ESERİNDE YER ALAN HİKÂYELER	257
4.1. Çeviri Yazı	257
4.2. Türkiye Türkçesine Aktarım	394
5. SÖZLÜK-DİZİN	517
KAYNAKLAR	815
EKLER	821
EK 1. Cevdet Ametov ile İlgili Görseller	821
EK 2. Cevdet Ametov'un Eserleriyle İlgili Görseller	824
ÖZGEÇMİŞ	827

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1-1:Kırım Tatar alfabesinin Latin alfabesindeki karşılıkları .	23
Tablo 2-1:Dudak uyumunun hecelerdeki durumu	63
Tablo 2-2:Metinde geçen kişi adları ve kullanım sıklığı	211
Tablo 2-3:Metinde geçen yer adları ve kullanım sıklığı	213
Tablo 2-4:Adların kullanım sıklığı	214
Tablo 2-5: Metinde kullanılan zamirler ve kullanım sıklıkları	217
Tablo 2-6: Fiillerin kullanım sıklığı	219
Tablo 3-1: Metinlerde kullanılan sözcük türleri ve kullanım sayıları	237
Tablo 3-2: Metinlerde tespit edilen alıntı kelimelerin ait olduğu köken dağılımı	243
Tablo 3-3: Dizine alınmayan kullanımlar	243
Tablo 3-4: İncelenen hikâyelerin söz varlığındaki oğuzca kelimeler	247
Tablo 3-5: Eklerin kullanım sıklığı	250

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 7-1: Cevdet Ametov	821
Görsel 7-2: Cevdet Ametov	821
Görsel 7-3: (<i>Soldan Sağa</i>) Rıza Halid, Cevdet Ametov, Ablâziz Veliyev	821
Görsel 7-4: Cevdet Ametov Kırım Tatar Edipleriyle. (<i>Soldan Sağa</i>) Cevdet Ametov, Uriye Edemova, Enver Selâmet, Rıza Fazıl.	822
Görsel 7-5: Özbekistan Radyosunda Kırım Tatar Dilinde Programlar Hazırlayan Ekip (<i>Oturun: Cevdet Ametov</i>).	822
Görsel 7-6: Yusuf Bolat Kırım Tatar Yazarları Arasında (<i>Soldan Sağa: İbrahim Paşı, Cevdet Ametov, Bilâl Mambet, Safter Nagayev, Rüstem Ali, Yusuf Bolat, Çerkez Ali, Uriye Edemova, Rıza Fazıl</i>).	823
Görsel 7-7: Cevdet Ametov ve şair arkadaşı Rıza Halid (<i>Sağdaki Cevdet Ametov</i>)	823
Görsel 7-8: Erğuvanlar Açqanda Kitabı (Dış Kapak).....	824
Görsel 7-9: Erğuvanlar Açqanda Kitabı (İç Kapak)	824
Görsel 7-10: Saylama Eserler Kitabı (Dış Kapak).....	824
Görsel 7-11: Qurşunnen Toqtatılğan Yır Kitabı (Dış Kapak)	824
Görsel 7-12: Abdul Teyfik Adlı Eser (Enver Arifov'la birlikte yazmıştır.)	825

KISALTMALAR DİZİNİ

İşaretler

- : fiil tabanı; mastar eki
// : fonem parantezi
~ : ve/veya
+ : isim tabanı; toplama işareti
< : bu şekilden gelir
> : bu şekle gider
A : ekte a/e ünlü değişimi
D : ekte d/t ünsüz değişimi
Ğ : ekte art damak ğ/ ön damak g ünsüz değişimi
I : ekte ı/i ünlü değişimi
Q : ekte q/k ünsüz değişimi
Ø : ses düşmesi; fiili çekiminde şeklen olmayan ekler
U : ekte u/ü ünlü değişimi

Kısaltmalar

- a** : ad
a.g.e. : adı geçen eser
AB : Avrupa Birliği
Alm. : Almanca
Ar. : Arapça
b.f. : birleşik fiil
bkz : bakınız
çev. : çeviren
Çin. : Çince
DLT : Dîvânu Lugâti't Türk
Erm. : Ermenice
ET : Eski Türkçe
f. : fiil
Fars. : Farsça

- Fr.** : Fransızca
Harz. : Harzem Türkçesi
i.b.f. : ikili birleşik fiil
İK : İyelik kökenli
İng. : İngilizce
İsp. : İspanyolca
İt. : İtalyanca
Kıp. : Kıpçak Türkçesi
Kök. : Köktürkçe
Leh. : Lehçe
Mac. : Macarca
mec. : mecaz
Moğ. : Moğolca
n.b.f. : niyet birleşik fiili
OT : Orta Türkçe
öz. a. : özel ad
Rus. : Rusça
s. : sayfa
sf. : sıfat
T. : Türkçe
Tar. Kıp.: Tarihî Kıpçak Türkçesi
Uyg. : Eski Uygur Türkçesi
ünl. : ünlem
vb. : ve benzerleri
vd. : ve diğer, ve diğerleri
vs. : ve sair, ve saire
yard. f. : yardımcı fiil
Yun. : Yunanca
zf. : zarf
ZK : Zamir kökenli
zm. : zamir

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

G - g : ön damak g sesi

Ĝ - ĝ : art damak g sesi

H - h : art damak h sesi

Q - q : art damak k sesi

ñ : genizsil art damak n sesi

1. GİRİŞ

1.1. Kırım

Tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kırım yarımadası, esasında Altın Orda Devleti ve Kırım Hanlığı için askerî ve siyasî bakımdan idare ve hareket merkezi olarak önemli bir bölge olmuştur (Ülküsal, 1980, s. 19).

Kırım; batı ve güneyden Karadeniz, doğudan ise Azak Denizi ile çevrelenmiş, kuzeyinde yer alan Orkapı (Perekop) ile ana karaya bağlanmış yarımadadır. Kırım Türk Tatarları tarafından Yeşil Ada olarak adlandırılan bu yarımadada Azak Denizi içine doğru uzanan Kerç kara parçası bulunmaktadır (Ülküsal, 1980, s. 19).

Ukrayna yasalarına bağlı Kırım Anayasası ile idare edilen özerk parlamenter cumhuriyettir. İdari merkezi Akmescit'tir. 2021 yılı itibarıyla nüfusu 2,416,856'dır (Wikipedi, 2023).

Kırım, 17 Mart 2014'te Rusya tarafından ilhak edilmiştir. *Ayrıntılı bilgi için bkz. 1.2.2.6.Kırım 'ın yeniden ilhaki*

1.2. Kırım Tatarları ve Kısa Tarihi

1.2.1. Kırım Tatarları

Kırım yarımadasında yaşayan ve ülkenin aslî Müslüman unsurunu oluşturan yerli halka Kırım Tatarları adı verilmektedir. Ana dili Türkçe olan Kırım Tatarları bölge içinde farklı özellikler taşıyan ağızlar kullanmaktadır. Yalıboyu olarak tanımlanan Kırım'ın güney bölgelerinde Oğuz Türkçesinin etkisi, Çöl olarak tanımlanan kuzey bozkırlarında ve Kerç yarımadasında Kıpçak Türkçesinin etkisi oldukça fazladır. Bunlara ek olarak Bahçesaray ve Karasubazar'ı içine alan orta bölümde ise hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçesinin etkisinin görüldüğü ağız kullanılmaktadır (Kırımlı, 2017).

MS 4. yüzyıldan itibaren Kırım'da Türk varlığı başlamış ve bu varlık günümüze kadar sürmüştür. Hunlar ve Göktürk Kağanlığıyla başlayan Türk varlığı, Hazar Devleti ile devam etmiştir. Kırım'ın büyük bir bölümünü idare eden Hazar Devlet'i Kırım'ın Türkleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Ardından Peçenekler ve nihayetinde Kırım'daki Türk nüfusunun temelini teşkil edecek Kıpçaklar (Kumanlar), Kırım'a yerleşmişlerdir. Kıpçaklar, Kırım'da dil ve kültür anlamında önemli etkiler bırakmıştır. Kırım, Cengiz Han'ın ölümünden sonra kurulan Altın Ordu Devleti sınırları içinde kalmıştır. Bu

durum, Kırım'daki Türk varlığı için dönüm noktası teşkil etmektedir. Moğol ordularının büyük bir bölümünü oluşturan Türklerle halihazırda bölgede bulunan Türklerin birleşmesi neticesinde çoğalan Türk nüfusu kısa bir süre içinde Altın Ordu nüfusunun çoğunu Türkleştirmiştir (Kırımlı, 2017).

“Tatar” Cengiz Han döneminde önemli görevlerde bulunan eski Moğol kabilelerinden biridir. Bu kabilenin Cengiz Han dönemindeki etkin rolü Doğulu ve Batılı araştırmacıların Moğolları ve Cengiz Han'a tabi olan bütün halkları Tatar olarak adlandırmasına sebep olmuştur. Asıl “Tatar” halkı Moğollar içinde çok az bir nüfusa sahip olmakla birlikte tarih sahnesinde uzun süre kalmamışlardır. Ancak bu ad, Cengiz Han İmparatorluğu'nun ve dolayısıyla Altın Ordu Devleti'nin bünyesinde bulunan Türkleri tanımlamak için kullanılmaya devam edilmiştir (Kırımlı, 2017). Günümüzde Ruslar da Cengiz dönemi için kimi zaman “Moğol” kimi zaman “Tatar” adını kullanmış Cengiz'den sonra kurulan Altın Ordu ve Kazan Hanlığının halkına da Tatar demişlerdir. Çarlık Rusya döneminde yalnızca Türkleri kastederek bütün Türk halklarına Tatar adı verilmiş ancak Sovyet dönemine gelindiğinde Tatar kelimesinin Türk anlamında ve Türk boylarını karşılayacak şekilde kullanılması bırakılmıştır. Sovyet yönetimi siyasi sebeplerle her Türk boyunun kendi adıyla anılmasını kabul ve tatbik etmiştir. Günümüzde ise “Tatar” sözü bir Türk boyunun adı olarak Kazan halkına ait veya Kuzey Türkleri olarak anılan İdil-Ural, Batı Sibirya ve Astrahan halkı ile Kırımlılar için kullanılmaktadır (Temir, 2001, s. 521-522).

Özetle bugünkü Kırım Tatarları, tek bir tarihî halkın kesintisiz devamı olmadığı gibi dil hususiyetleri ve kültürel özellikleri bakımından Türk'tür (Kırımlı, 2017).

1.2.2. Kırım'ın kısa tarihi

Kırım yarımadası, tarihsel süreçte içinde özellikle Asya'nın iç kesimlerinden gelen farklı kavimlerin uğrak noktası olmuştur. Kırım yarımadasında yerleştiği bilinen en eski kavmin Taurlar olduğu belirtilmektedir. MÖ 8. yy.da yarımada'nın iç kesimlerine İskit göçerleri yerleşmiştir. İskit göçerlerinin yanı sıra Kimmerlerin de Kırım yarımadasında buldukları ileri sürülmektedir. Bu kavimlerin yanı sıra MÖ 4. yy.da özellikle Kırım'ın güney sahil bölgelerine koloniler kurarak yarımada'da varlığı başlayan Yunanlar; Pantikapaion, Khersones ve Karkandita gibi önemli limanlar kurarak bölgede ticari faaliyetler sürdürmüşlerdir. Yunan kolonileri, İskit-Taur veya Taur halkının direnç göstermesi sebebiyle sahil bölgesindeki hakimiyetini Kırım'ın iç bölgelere

taşıyamamıştır. MÖ 1. yy. ve MS 4. yy.lar arasına gelindiğinde sahil bölgesinde bulunan Yunan kolonilerinin hakimiyeti Roma idaresine geçmiş, iç bölgelerde ise İskitler gibi göçer bir topluluk olan Sarmatlar ortaya çıkmıştır. 4. yy.daki Got saldırıları ve Hun akınlarıyla Kırım ve Azak sahillerine yerleşen Sarmatlara bağlı Alan topluluğu, Suğdak ve Kefe şehirlerini zapt etmişler ve Gotlarla birlikte 13. yy.a kadar Kırım platolarında yaşamışlardır (DİA, 2022).

Kırım'daki Türk hakimiyeti, Türklerin Orta Asya'dan batıya hareket etmeleri sonucunda başlamıştır. İlk olarak Hun hakimiyetine giren Kırım, ardından Hazarlar tarafından hakimiyet altına alınmıştır. 8. yy.da Kırım'da bulunan Gotları hakimiyeti altına alan Hazarlar, Kırım'ı kendi vilayetleri haline getirmişlerdir. Kıpçaklar, 11.yy.da Hazarları hâkimiyeti altına alarak Rusya'nın güneyindeki bozkırlara ve Kırım Yarımadası'na hâkim olmuşlardır. Avarlar ve Peçeneklerle birleşen Kıpçaklar hâkim oldukları topraklarda büyük Türk toplulukları meydana getirmişlerdir. Kıpçakların bu topraklar üzerindeki hakimiyeti 13. yy.da Cengiz Han'ın önderliğindeki büyük Türk-Tatar-Moğol ordusuyla karşılaşmasıyla son bulmuştur. Bu orduyla girdiği savaşı kaybeden Kıpçakların bir kısmı çeşitli bölgelere dağılmış kalanlar ise Batu Han idaresindeki Altın Ordu Devleti'ne tabi olmuşlardır (Ülküsal, 1980, s. 5-6).

Altın Ordu Devleti'nin bölgedeki hakimiyeti Cengiz Han'ın ölümünden sonra yapılan toprak paylaşımında Batı gölgesinin Batu Han'a düşmesiyle başlamıştır. Batu Han, Kırım Yarımadası'nı da içine alan ve yukarıda da belirtildiği üzere Bulgar, Hazar, Peçenek ve Kuman Türklerinin yerleşmiş olduğu bölgeye hâkim olarak büyük bir devlet kurmuştur. Batu Han'dan sonra yönetime gelen Berke Han ve halkın büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiştir. 14. yy.a gelindiğinde Altın Ordu Devleti Türk dilini resmi dil olarak kabul etmiştir. Kırım Yarımadası'na yerleşen Moğollar da tamamen Türkleşmişlerdir. Zaman içinde gücü ve otoritesi zayıflayan Altın Ordu Devleti, Timur Devleti ile yaptığı savaşta mağlup olarak dağılma sürecine girmiştir. Taht kavgalarıyla karşı karşıya kalan Altın Ordu Devleti bu kavgalar sonucunda Kazan ve Kırım Hanlığı olarak fiilen ikiye bölünmüştür (Ülküsal, 1980, s. 9-17).

1.2.2.1. Hanlık dönemi

Altın Ordu Devleti'nin içine düştüğü karışıklıktan yararlanan Hacı Giray 15. asrın ikinci yarısında Kırım'da bağımsız bir yönetim kurarak hanlığını ilan etmiştir. Hacı Giray'ın kurduğu Kırım Hanlığı, geniş bir coğrafyada yayılma alanı bulmuştur. Hacı Giray, Altın

Ordu içinde çıkan ve şiddeti giderek artan iktidar mücadeleleri ve iç karışıklıklar sebebiyle kaçan kabile beylerini himaye etmiş, ayrıca Rus yönetimiyle de iyi ilişkiler kurmuştur. Osmanlı yönetimi ile de iyi ilişkiler kuran Hacı Giray, Kefe'yi elinde bulunduran Cenevizlilere karşı Osmanlı Devleti ile ittifak kurmuş ve Cenevizlileri hem hanlığa hem de Osmanlı Devleti'ne vergi vermek zorunda bırakmıştır. Hacı Giray, izlediği bu politikalarla Hanlık üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmıştır (Ülküsal, 1980, s. 25-26).

Hacı Giray'ın ölümünden sonra çocuklarının iktidar mücadeleleri Nur Devlet ve Mengli Giray arasında yoğunlaşmıştır. Kardeşler arasındaki mücadeleleri kendi lehine kullanmak isteyen Cenevizliler, iki kardeşi de farklı zamanlarda destekleyerek bu durumdan yararlanma çabasına girmişlerdir. Hacı Giray'dan sonra 1468 yılında Mengli Giray Cenevizliler ve Şırım beylerinin desteğiyle Kırım hanı olmuştur. Kardeşlerinin sert muhalefetiyle karşılaşan Mengli Giray, Kefe'ye kaçarak Cenevizlilere sığınmıştır ancak Nur Devlet'le anlaşan Cenevizliler Mengli Giray'ı hapsedmişlerdir. Kabile beylerinin Fatih Sultan Mehmet'ten yardım istemesi üzerine Kırım'a donanma göndererek Cenevizlilere ait olan limanlar Osmanlı donanması tarafından ele geçirilmiştir. Mengli Giray tekrar hanlığın başına geçmiştir. Bu olaydan sonra Mengli Giray ile Fatih Sultan Mehmet arasında -resmî bir belge olmamakla birlikte- anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğunu kabul ederek ortak amaçlar konusunda anlaşmıştır (İnalcık, 2001, s. 565).

Mengli Giray'dan sonra han olan Mehmet Giray döneminde hanlık en güçlü dönemine ulaşmış olsa da Mehmet Giray'ın Nogaylar tarafından öldürülmesinden sonra bu gücünü kaybetmiştir. Kırım Hanlığında, Sahib Giray'ın tahta geçene kadar yönetim anlamında kargaşa yaşamıştır. Rusların Müslüman Türk ülkeleri üzerindeki emellerini sezen Sahib Giray, Ruslar üzerine sürekli seferler düzenleyerek onlar üzerinde baskı kurmuştur. Bu baskılar, Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkileri sürdüren Devlet Giray döneminde de devam etmiştir. Ancak Rusların Kazan ve Astırhan'a hâkim olmaları Rusların Doğu Avrupa'da güçlenmesini ve Altın Ordu'dan kalan toprakların Rus hakimiyetine geçmesine neden olmuştur. Osmanlı kuvvetlerini arkasına alan Devlet Giray Han, Rusları bu havzadan çıkarmak istese de başarılı olamamıştır (İnalcık, 2001, s. 566-567).

Rus Kazakları tarafından sürekli tehdit altında olan Kırım Hanlığının Osmanlı ordusunun seferlerine destek vermeye çağrılması, Osmanlı ordusunda hanlara usulünce

davranılmaması Kırım'da Osmanlı'ya karşı ciddi bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Kırım Hanlığı üzerinde azalan otorite, Osmanlı yönetiminin desteğiyle han olan II. İslam Giray ve Bora Gazi Giray ile tekrar sağlanmıştır (İnalçık, 2001, s. 569).

1736'da Kırım Yarımadası'na giren Rus kuvvetleri, 2.000 evi ve hanlara ait sarayları yakarak Bahçesaray'a büyük zarar vermiştir. Benzer tahrifatı Akmescit'te de yapan Rus güçleri salgın hastalık ve erzak kıtlığı sebebiyle adadan çekilmek zorunda kalmışlardır (Kireççi & Tezcan, 2015, s. 27).

1768-1774 yılındaki savaş Kırım için ağır sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Rus orduları Bucak ve Kırım Yarımadası'nı ele geçirmişlerdir. Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Kırım Hanlığı Osmanlı yönetiminden ayrılmıştır. Osmanlı'nın kendilerini koruyamayacağını anlayan ve Osmanlı egemenliğinden kurtulmak isteyen beyler, bu durumu fırsat bilerek Osmanlı'nın gönderdiği Maksud Giray'ı tanımayarak kendi seçtikleri II. Sahib Giray'ı bağımsız han seçtiler. II. Sahib Giray döneminde Rus yönetimine beyler ve ileri gelenlerden oluşan bir heyet gönderilmiş ve bazı teklifler sunmuştur. Kırım'ı Osmanlı'dan ayırmak isteyen Rusya, heyetin başında bulunan Şahin Giray'ı destekleyerek Kırım hanı olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devletinden büsbütün kopmayı ve Kırım'da Rus yönetimi gibi bir yönetim kurmayı amaçlayan Şahin Giray Rus yönetimini arkasına alarak hanlığını sürdürmüştür. Bu süreçte Kırım'ı tahrip eden ve Kırım'da yaşayan halkı göçe zorladıktan sonra bölgeye 75.000 muhacir getiren Rus yönetimi, Şahin Giray'a karşı başlatılan ayaklanmaları bastırırken 30.000 Kırımlıyı katletmiş ve Kırım'ı çarlığın bir vilayeti haline getirmiştir. O dönemde savaşacak gücü olmayan Osmanlı Devleti, 1784'te imzaladığı bir anlaşmayla Kırım'ın Rus topraklarına katılmasını kabul etmiştir. Kırım'ı kaybetmeyi ve Rusların güçlenmesini kabul edemeyen Osmanlı Devleti Kırım'ı kurtarmak için savaşa girişse de başarılı olamamışlardır. Bu savaştan sonra imzalanan 1792 tarihli Yaş Antlaşması ile bölgeyi Rus yönetimine bırakmıştır. Daha sonra 1812 Bükreş Anlaşması ile Müslüman Türklerin de içinde bulunduğu Kırım Hanlığına ait topraklar Rus yönetimine geçmiştir (İnalçık, 2001, s. 571-574).

1.2.2.2. Rus idaresi dönemi

Kırım'ın ilhak edilmesinden sonra Kırım halkına Rus yönetiminde bulunan diğer halklarla aynı haklara sahip olacağı, can ve mal güvenliğinin sağlanacağı, dinî inançlarına herhangi bir müdahalede bulunulmayacağı ve Rus idaresinin sağlayacağı

bütün haklardan yararlanabileceği taahhüt edilse de gelişen olaylar ve yürütülen politikalar bu sözlerin aksini ortaya koymuştur.

Ruslar, yabancısı oldukları Kırım'ı idare etmek için ikili yönetim oluşturmuşlardır. Bu ikili yönetimin bir kanadını Rusların askeri idaresi oluştururken diğer kanadını da Ruslarla iş birliği yapmakta sakınca görmeyen, ilhak öncesinde Ruslara çalışan sivillerin oluşturduğu Kırım Mahallî Hükümeti oluşturmaktadır. Bu hükümetin ilk görevi, Kırım'da kalan bütün kaynakların, insan nüfusunun, sosyal yapının ve halkın yaşam tarzının tespit edip raporlaştırarak Rus idaresine sunmak olmuştur. Hükümet, bu görevini tamamladıktan sonra ortadan kaldırılmıştır (Kırımlı, 2010, s. 6).

13 Şubat 1785'te Kırım'da oluşturulan Tavrida Oblastı (bölgesi), Kırım'ın idari anlamda yok sayılması için kurulmuş ve Rus yönetimi altında bulunan Kırım'ın kuzeyini de içine alan geniş bir idari yapı oluşturulmuştur. Rus yönetimi bu idari yapıyı, Kırım Tatarlarıyla çok fazla ilişkisi ve bağı bulunmayan topluluklar içinde Kırım halkını yalnızlaştırıp kültürel olarak yok olmasını amaçlayarak oluşturmuştur (Kırımlı, 2010, s. 7).

Rus yönetimi, Kırım'da istemediği Türk Tatar halkının kültür ve kimlik yıkımını sistematik olarak sürdürmüştür. Bu yıkımlardan biri de Kırım Tatar halkının yüzyıllardır içinde yaşadıkları şehirlerin isimleri değiştirmek olmuştur. Rus yönetimi, Osmanlı Devleti'nin de hassas noktasına dokunmayı planlayarak Kırım Yarımadası'nda bulunan yer adlarını bilinçli olarak Yunanca isimlerle değiştirmiştir. Ayrıca Kırım'da yüzyıllardır süregelen Türk İslam kültürünü silmek amacıyla özellikle ve bilinçli olarak adanın Yunan ve Hristiyan mirası olduğunu her fırsatta vurgulayarak algı oluşturmaya çalışmıştır (Kırımlı, 2010, s. 8).

Kültürel ve sosyal baskıların yanında Kırım'ı Rusya'nın parçası haline getirmek için Kırım Tatarlarının topraklarını da el konulmuştur. Kırım halkına ait mülk araziler ve vakıf arazileri Rus hazinesine aktarılmıştır. Türk Tatar halkı topraklarını geri almak için mahkemeye başvurmuşsa da davalar kasıtlı olarak karara bağlanmamış bağlansa da Rus idaresi lehine sonuçlandırılarak yıldırma politikaları sürdürülmüştür. Bu yıllarda Rus ileri gelenlerine, komutan ve göçmenlere üç yüz bin hektardan fazla toprak paylaştırılmıştır. Buna ek olarak tehdit ve sahte evraklarla memurların aldıkları topraklar da yaklaşık beş yüz bin hektardır (Ülküsal, 1980, s. 128).

Kırım'ın ilhakı sırasında Kırım'da neredeyse hiç Rus nüfusu bulunmamaktaydı. Kırım'daki Tatar nüfusunu azaltmak amacıyla Rus yönetimi Rusya içlerindeki köylüleri birçok ayrıcalık vadederek göçe teşvik etmiştir. Bu çalışma sonuç vermeyince 19. yy.ın ilk yarısında daha geniş ayrıcalıklar ve bedava toprak vaadiyle çok sayıda göçmeni Kırım Yarımadası'na yerleştirilmiştir (Kırımlı, 2010, s. 10).

Rus idaresinin Kırım üzerindeki baskı unsurlarından biri de “dinî yaşayış ve değerler” olmuştur. Halihazırda Hristiyan-Ortodoks bir kültür canlandırmayı amaçlayan Rus yönetimi, Müslüman din adamları ve kutsal mekanlara karşı saldırıya geçmiştir. Bir yandan halkın itibar gösterdiği din adamlarını tutuklayarak bir yandan da camileri ya yıkarak ya da kiliseye çevirerek Müslümanlar üzerinde yoğun baskı kurmuştur. Sadece bunlarla da kalmayıp tutukladığı din adamlarının yerine kendi ideallerine hizmet eden, cahil ve dini hurafelere indirgeyen din adamlarını göreve getirerek Kırım Müslümanlarının dini değerlerini yozlaştırmayı hedeflemiştir (Ülküsal, 1980, s. 129-132).

Kırım Türklerini cahillik ve bağınazlık içinde bırakmak, birlik ve beraberlik ruhunu ortadan kaldırmak için milli ve İslami öğretimin yapıldığı kuruluşlar kapatılmıştır. Eğitim faaliyetlerini yürüten öğretmenler, bilim insanları ve din adamları gördükleri baskıya dayanamayarak göç etmek zorunda kalmış ve onların yerine Rus idaresinin istediklerini yapacak kişiler tayin edilmiştir. Sadece ilkokulları bulunan Türk Tatarlarının diğer okulları açmaları engellenmiştir. İlkokulların da sürekli gözetim altında tutulması belirli konularda ve yetersiz eğitim verilmesine sebep olmuştur (Ülküsal, 1980, s. 133).

Rus yönetiminin sürdürdüğü kültürsüzleştirme, dinsizleştirme, topraksızlaştırma ve en nihayetinde Ruslaştırma politikaları Kırım Tatarlarını göçe zorlamıştır. Yapılan göçlerin büyük bir kısmı Osmanlı yönetiminde olan Balkanlara, Rumeli'ye, Dobruca'ya ve Anadolu'ya gerçekleşmiştir. İlk göç dalgası ilhakın hemen ardından gelmiş ve yarım milyona yakın Türk Tatarı Rus idaresi tarafından sürgün edilmiştir. Göç eden insanların yaklaşık iki yüz bini yolda hayatını kaybetmiştir (Ülküsal, 1980, s. 134). Rus idaresinin gittikçe artan baskıları geniş haklarla Kırım'a getirdiği diğer halkların baskılarıyla birleşince göç kaçınılmaz hale gelmiştir. 1800'lü yılların başından itibaren Kırım halkının Kırım'dan ayrılışı düzenli olarak devam etmiştir. Özellikle Osmanlı ve Rusya arasında gerçekleşen Kırım Harbi'nden sonra göç dalgası büyümüştür. Çünkü Rus idaresi Kırım halkının Osmanlı Devleti'ne yardım ettiğini öne sürmüş ve halk

üzerindeki baskının şiddetini artırmıştır. Artan baskı ve şiddet 1860'ta iki yüz bin Kırım Tatarının daha göç etmesine neden olmuştur. 1783-1922 yılları arasında sayısı tam tespit edilememiş olmakla birlikte en az bir milyon sekiz yüz bin Kırım Tatarı Rumeli ve Anadolu topraklarına göçmek zorunda kalmıştır (Kırımlı, 2010, s. 11-17).

Rus ilhakından itibaren yüz yıl boyunca her türlü baskıya ve şiddete maruz kalan Kırım halkı sosyal, ekonomik ve kültürel anlamada kesif bir karanlığın içinde kalmıştır. Ruslar, Kırım halkını sosyal hayatın her noktasında silik hale getirmeye çalışmış, kendilerini var edebilecekleri eğitimden ve kültürel hayattan yoksun bırakmıştır. Kırım Tatarlarını içine düştüğü bu karanlıktan kurtaran ve milli uyanış döneminin mimarı olan kişi İsmail Bey Gaspıralı'dır. Gaspıralı, sadece Kırım halkının değil Rus hakimiyeti altında bulunan diğer Türk halklarının da milli şuurunu harekete geçirmek için çalışmalar yürütmüştür. İsmail Bey Gaspıralı, Kırım halkının içinde bulunduğu sorunların Rus idaresi altındaki bütün Müslüman topluluklarda da var olduğunu gözlemlemiş, bununla birlikte bu halklar arasında inanç dışında, dil ve kültür ortaklığı olduğunu ortaya koymuştur. Türk halklarının bu ortak paydalar etrafında birleştiği taktirde büyük bir güç haline dönüşeceklerini fark etmiştir. Gaspıralı, bütün Türk halklarını birleştirme yolunun, Rus idaresi marifetiyle iyice bozulan eğitim sistemini yeniden düzenleyerek millileştirmek ve bunun neticesinde herkesin benimsediği edebi bir Türkçe ortaya çıkarmaktan geçtiğini biliyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için millî bir eğitim programı tasarlayarak bu programa *Usul-ü Cedit* adını verdi. Hem fikirlerini yaymak hem de ortaya koyduğu eğitim programının geniş kitlelere ulaşması amacıyla önceleri engelle karşılaşırsa da sonunda izin almayı başararak Kırım'ın ilhakının yüzüncü yıl dönümünde *Tercüman* adlı gazeteyi çıkarmıştır. Önceleri geniş kitlelere ulaşmamakla birlikte sonradan Türk dünyasının dört bir yanına yayılmış olan gazete, herkesin rahatlıkla anlayabilmesi için olabildiğince halkın konuştuğu dile uygun basılmıştır; esasında sade bir Osmanlı Türkçesi ile basılmıştır (Kırımlı, 2022). Ayrıca kızı Şefika Hanım'ın yönettiği kadınlara yönelik *Alem-i Nisvan* (Kadınlar Alemi) adında dergi çıkararak kadınların eğitilmesini de amaçlamıştır. Yine Tercüman gazetesine ek olarak *Alem-i Sübyan* (Çocuklar Alemi) adında bir dergi de çıkarmıştır (Ülküsal, 1980, s. 152).

Gaspıralı'nın Usul-ü Cedit mektepleri ve Rus idaresi tarafından Akmesicid'de açılan Tatar Öğretmen Okulu, Kırım'da milli bir aydın zümre oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu aydın zümrenin bir kısmını oluşturan ve "Genç Tatarlar" olarak anılan devrimci grup,

genel olarak İsmail Bey Gaspıralı'nın reformlarına bağılı olmakla birlikte Gaspıralı'nın Rus yönetimine karşı sürdürdüğü ılımlı ve ölçülü politikasının aksine bir tavır göstermişlerdir. Gaspıralı'nın etnik ve dinî çerçevede milli kimlik inşa etme fikrine katılmamakla birlikte Kırım'ın vatan fikrini savunan Genç Tatarlar grubu, Kırım'da yaşayan halkın milli kimliğinin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Ayrıca İstanbul'da eğitim gören Kırımlı öğrenciler bir teşkilat oluşturmuşlar ve "Vatan Cemiyeti" adını vermişlerdir. Bu cemiyete mensup öğrenciler Gaspıralı ve Genç Tatar grubunun fikirsel ve siyasal mirasını devralmışlardır (Kırımlı, 2022).

Bütün bu gelişmelerin ardından 1917 Mart'ında Bolşevik İhtilali ortaya çıkmıştır. Bolşeviklerin Çarlık Rusya'ya karşı yürüttüğü mücadeleler sonucunda ortaya çıkan otorite boşluğu ve karışıklık Kırım Tatar milliyetçilerine alan açmış ve Vatan Cemiyeti'nin planlı ve organize şekilde yürüttüğü çalışmaları neticesinde 7 Nisan 1917'de Akmesid'de kurultay toplanmıştır. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi oluşturularak başkanlığına Nûman Çelebi Cihan seçilmiştir. Komite, bir dizi faaliyetten sonra seçim hazırlıkları yapmış ve 9 Aralık 1917'de halkın katıldığı seçimle Kırım Tatar Millî Parlamentosu'nu oluşturmuştur. Parlamento'nun ilk faaliyeti de 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Kanun-ı Esasisi'ni çıkarmak olmuştur. Bu anayasanın hükmüne göre her milletin kendi kaderini kendisinin belirleme hakkına dayanarak Kırım Ahali Cumhuriyeti (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) oluşturulmuş ve aynı gün içinde Nûman Çelebi Cihan başbakanlığında ilk Kırım Tatar hükümeti oluşturulmuştur (Kırımlı, 2022).

Yeni hükümet kısa bir sürede Kırım topraklarının büyük bir bölümüne hâkim olmuştur ancak ordu açısından yetersiz olan Kırım Tatar Hükümeti'nin büyük bir orduyla üzerlerine gelen Bolşeviklere karşı çok fazla direnememişlerdir. Bolşevikler, Bahçesaray ve Akmesid'i ele geçirmişler ve Kırım Tatar Hükümeti'ni yıkmışlardır (Kırımlı, 2022).

İktidarı ele alan Bolşevikler, Kırım'da yaşayan Rus ve Kırım Tatar halkı üzerinde büyük bir baskı kurarak binlerce insanı öldürmüşlerdir. Tarih boyunca sürekli eziyet çeken Kırım halkı için zorlu bir dönem daha başlamıştır. Ukrayna, işgalci Bolşevikleri işgal ettiği bölgelerden çıkarması için Almanya ile anlaşma imzalamıştır. 1918 yılında Kırım'a da giren Alman kuvvetleri Kırım çetelerinin de yardımıyla kısa bir süre içinde Kırım'ın yarısına hâkim olmuştur. Bolşeviklerin kanlı iktidarından sonra Almanya'yı bir umut ışığı olarak gören Kırım halkı umduklarını bulamamıştır. Almanların

Kırım'dan çekilmesinin ardından Kırım'ın idaresi Bolşeviklerden kaçan Rus ve Yahudilerin eline geçmiştir. Bu yönetim kendilerini savunacak herhangi bir ordudan yoksun olduğundan Beyaz ordunun Kırım'a girmesine müsaade etmiştir. Bolşevikler ve Beyaz ordu arasında süren savaşlar kesin olarak Bolşeviklerin zaferi ile sonuçlanmış ve Bolşevikler Kırım'a hâkim olmuşlardır (Kırımlı, 2022).

1.2.2.3. Sovyet dönemi

Bolşevikler Kırım'da yönetimi ele geçirince Kırım'ın yönetimi Bela Kuhn'a geçmiş ve Kırım'da yaşayan Beyaz Ruslara ve Kırım Tatarlarına büyük zulümler yapmıştır. Bu zulme sessiz kalmayan Kırım Tatar halkı dağlara çekilerek gerilla faaliyetleri yürütmüş ve Sovyet idaresine karşı direniş göstermiştir. Gerek Sovyet rejiminin sempati kazanma arzusu gerek Kırım Tatarlarının direnişleri Sovyet idaresinin Kırım halkına bazı tavizler vermesini sağlamıştır. 18 Ekim 1921'de Muhtar Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, direnişçiler affedilmiş ve Bolşevikler, ekonomik ve kültürel alanlarda Kırım Tatarlarıyla çalışmayı kabul etmişlerdir. 1921 ve 1922 yıllarda baş gösteren açlık felaketi Kırım halkı için büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Bu felakette 100.000 insan hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerin %60'ı Tatar halkındandır (Ülküsal, 1980, s. 227-231).

Sovyet Rusya'da da başlayan yumuşama döneminde Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Merkezî İcra Komitesi başkanlığına Veli İbrahim seçilmiştir. Veli İbrahim, beş yıllık yönetimi süresince Kırım Tatar halkının menfaatlerini her şeyden üstün tutacak şekilde çalışmış, eğitim öğretim faaliyetlerini canlandırmış, toprak reformunu Kırım halkının lehine olacak şekilde kullanmaya gayret göstermiş, Sovyet rejiminin bazı kararlarına karşı koyarak Kırım'ı bütünüyle ihya etme amacıyla çalışmıştır. Bu faaliyetleri Moskova'nın gözünden kaçmamış ve 1928'de kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Stalin'in başa geçmesiyle Kırım Tatar millî kadroları yönetimden uzaklaştırılmıştır. Toprak reformuyla birlikte özel mülkiyeti kaldırma uygulaması Kırım'da ağır sonuçlar ortaya çıkarmış ve çok sayıda Kırım Tatar köylüsünün ve toprak ağasının sürgün edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum, 1931-1933 yılları arasında yaklaşık 14 milyon insanın ölümüne yol açmış ve Kırım'ı da derinden etkilemiştir (Kırımlı, 2022).

1936-1938 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde uygulanan ve Sovyet rejiminin olası muhaliflerini ortadan kaldırmayı amaçlayan "büyük terör" sürecinde Kırım, büyük

yıkımlara sahne olmuştur. Bu süreçte birçok aydın ve din adamı öldürülmüş ya da sürgün edilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında Kırım'ın kültürel hayatını inşa eden Abdulla Latifzâde, Bekir Sıtkı Çobanzâde, Celal Meyinov, Habîbulla Temircan Odabaş, Hamdi Giraybay, Hasan Sabri Ayvaz, Hüseyin Badininsky, Mehmet Kocaahmet Vecdi, Osman Akçoraklı, Osman Derenayırılı, Yahya Naci Bayburtlu'nun da içinde bulunduğu binlerce kişi öldürülmüştür. Yine bu süreçte Kırım halkı Latin alfabesine geçmiş ardından Kiril alfabesi dayatmasıyla karşılaşmıştır. Kırım halkının kültürel mirası müze ve kütüphanelerden kaldırılmış, cami ve medreseler tahrip edilmiş ve dinî faaliyetler yasaklanmıştır (Kırımlı, 2022).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte on binlerce Kırım Tatarı Kızıl Ordu bünyesine alınarak cepheye gönderilmiştir. Diğer yandan Alman ordusu ciddi bir engelle karşılaşmadan kısa sürede Sovyetler Birliği sınırına gelmiştir. Ekim 1941'de Kırım'a giren Almanlar burada da ciddi bir karşı koymayla karşılaşmayınca kısa sürede Akyar hariç bütün Kırım'ı ele geçirmiştir. Sovyet ordusu, defalarca taarruza geçse de Alman ordularına üstünlük sağlayamamıştır. Kırım halkı, Alman işgaline karşı koymamış hatta Sovyet ordusuna karşı Almanları destekleyenler olmuştur. Bunun sebebi şüphesiz Sovyet rejiminin son yıllarda Kırım'da sürdürdüğü kanlı baskılardır. Almanları "kurtarıcı" olarak görmüşler ancak bir süre sonra onların da Kırım üzerindeki planlarının olduğunu görmüşlerdir. Kırım halkı Alman idaresinde de hiçbir şekilde değer görmüyor, idarî görevlerde yer almıyordu. Hatta Ukrayna ve Kırım'da çalışabilecek durumda olan kadın ve erkekleri "doğu işçileri" adı altında Almanya'ya göndererek sanayi tesislerinde çalıştırmışlardır (Özcan, 2017, s. 25-27). Alman askerleri, işgalin son yıllarına doğru Sovyet ordusuna yardım ettikleri gerekçesiyle birçok Kırım Tatar köyüne baskı yapmıştır. 1944 yılında toparlanan Kızıl Ordu, Almanlara saldırarak Kırım'ı tekrar ele geçirmiştir. Alman ordusu Kırım'dan çekilirken birçok köyü yakmış, Kızıl Ordu birlikleri de Kırım Tatarlarını Almanlara yardım etmekle suçlayarak türlü işkencelere maruz bırakmıştır (Kırımlı, 2022).

1.2.2.4. Sürgün dönemi

Bu andan sonra Kırım'da daha büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Kırım'ı Sovyet karşıtı unsurlardan temizleme kararı alan Stalin yönetimi, bölgedeki durumu raporlaması için birlikler görevlendirmiştir. Stalin'e sürekli olarak gönderilen raporlarda Kırım Türklerinin ve bölgede yaşayan diğer halkların kesin olarak sürgün edilmesi gerektiği, Kırım Türklerinin Sovyet halkına karşı ihanet içinde olduğundan sınır bölgelerine

gönderilmeleri yerine “özel sürgün”le tarım, sanayi ve ulaşım alanlarında kullanılmak üzere Özbekistan topraklarına yerleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Devlet Güvenlik Komitesi tarafından 11 Mayıs 1944’te çıkarılan emirle Kırım Türklerinin bütün unsurlarıyla Kırım’dan çıkarılmasına karar verilmiştir. 18 Mayıs gecesi sabaha karşı üçte baskın verilerek ve yanlarına ellerinde taşıyabileceklerinden fazla eşya alınmasına müsaade etmeyerek yük ve hayvan vagonlarına bindirilen Kırım Türkleri, nereye sürgün edildiklerini dahi bilmeden yola çıkmışlardır (Özcan, 2017, s. 67-81). Tıka basa insanla doldurulan vagonlarda en az üç-dört hafta süren yolculuk esnasında insanî ihtiyaçların hiçbiri karşılanmamış, açlık, susuzluk, hastalık, havasızlık vd. nedenlerden dolayı yolda binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Ölüm katarlarıyla yapılan bu sürgünden hiçbir Kırım Tatarı istisna tutulmamıştır. Sovyet destekçisi olanlardan Kızıl Ordu’da görev alan askerlere hatta madalyalı üst rütbe komutanlara kadar herkes sürgüne tabi tutulmuştur (Kırımlı, 2022). Bu zorunlu göçten en çok Kırım Türkleri etkilenmiş olmakla birlikte bölgede yaşayan Sovyet karşıtı bir diğer ifadeyle “gayr-i Slav” olan Alman, Rum, Bulgar ve Ermeniler de etkilenmişlerdir. Sürgünlerin en büyük dayanağı “Alman ordusuna yardım” meselesi gibi görünse de asıl mesele Kırım’ın coğrafi konumuna tam anlamıyla sahip olmak, “Türksüz Kırım” idealini gerçekleştirmek ve bölgede potansiyel sorun olarak görülen bütün Müslüman Türk topluluklarını uzaklaştırmaktır (Özcan, 2017, s. 79-81).

Sürgünün ardından Kırım’da Kırım Tatar halkının yüzyıllardır var etmeye çalıştığı maddi ve manevi kültür değerlerine karşı büyük bir saldırı başlamıştır. Bölgeye yerleştirilen Ukraynalı ve Rus işçiler tarafından Kırım halkından kalan mallar yağma edilmiş, tarihî ve kültürel yapılar tahrip edilmiş, mezarlıklardaki mezar taşları sökülerek bütün mezarlıklar sürülmüş, eski el yazmaları ve Türkçe hatta Rusça yazılmış bütün neşriyat yakılmıştır. Kırım’daki Türkçe yer adları Rusça adlarla değiştirilmiştir. 1921 yılında “doğunun meşalesi” sloganıyla kurulan Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortadan kaldırılıp Kırım yarımadası Rusya’nın bir vilayeti haline getirilerek idari yapıda da tahribat sürdürülmüştür. Akademik toplantılarda “Kırım’ın tarih boyunca Rus toprağı olduğu” tezi savunularak Kırım tarihinin yeniden yazılması konusunda kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Kırım Türklerini “tembellik, eşkıyalık ve haydutlukla” suçlayan konuşmalar yaparak yaptıkları sürgüne sözde haklı gerekçeler oluşturmuşlardır (Özcan, 2017, s. 99-103)

Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev'in Sovyet idaresine geçmesi Kırım Tatarları için dönüm noktası olmuştur. Kruşçev'in parti kongresinde yaptığı konuşmada Stalin döneminde gerçekleşen zulümleri dile getirmiş ve sürgün edilen halklarla ilgili konulara değinmiştir ancak Kırım Tatarları, Volga Almanları ve Ahıska Türklerinden bahsetmemiştir. Bu halklar dışında kalan sürgün haklara dönüş izni verilmiştir. Yeni yönetim döneminde de Kırım Tatarları yok sayılmaya devam etse de sürgün yerlerinde sınırlı bazı haklar elde etmişlerdir. Sürgün yerlerinden ayrılmama ile ilgili emir kaldırılarak vatan dışında da olsa Kırım Türkleri, büyük çoğunluğu Özbekistan'da olmak üzere, bir araya gelebilmişlerdir. Kırım Türklerinin, Taşkent'te Lenin Bayrağı adlı Kırım Tatar Türkçesiyle basılan gazete ve küçük hacimli kitaplar çıkarmalarına izin verilmiştir. Az da olsa verilen bu tavizlerle Kırım Türkleri, sürgün yerinde tutulmaya çalışılmış, vatanlarına dönmeleri konusunda herhangi bir karar almaktan uzak durulmuştur (Kırımlı, 2022).

1.2.2.5. Vatana dönüş mücadelesi

Sovyet yönetiminin Kırım Türklerinin sürgün edildikleri yerde kalması ve kesin olarak Kırım'a döndürülmemesi konusundaki tutumu karşısında Kırım Türkleri birtakım faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Taşkent'te "Teşebbüs Grubu" olarak ortaya çıkan teşkilat sayesinde 1956 yılından itibaren organize bir şekilde Sovyet yönetimine mektup ve dilekçeler göndermişler ve sürgünden kaynaklı sorunların çözümü için talepte bulunmuşlardır. Bu grup, halkın desteğini de alarak Kırım Türklerinin bulunduğu her yerde organize faaliyetlere başlamıştır (Özcan, 2017, s. 144). 1960'tan itibaren Kırım Tatar millî hareketine dönüşen grubun bütün çalışmaları, "samizdat" adı verilen gizli yayınlarla geniş kitleler tarafından öğrenilmeye başlanmıştır. Sovyet rejimi, sürdürülen bu faaliyetlere tepki göstererek harekete mensup kişileri tutuklamıştır. Buna rağmen millî harekete engel olamayan Sovyet yönetimi, 1967'de açıkladığı kararnameyle Kırım Tatarlarının hakkını iade etmiş ancak Kırım Tatar adını kullanmamış ve "yurttaşlık" kavramını vurgulayarak Kırım Tatar Türklerine dönüş için Kırım haricindeki "her yer"i serbest bırakmıştır (Kırımlı, 2022).

Kararnamenin ardından Kırım'a dönen aileler büyük bir engelleme ile karşılaşmış ve Kırım'a yerleşmelerine müsaade edilmemiştir. Kırım, Özbekistan ve Moskova'da ses çıkaran Kırım Türklerine karşı sert müdahalelerde bulunan Sovyet yönetimi, millî hareket içinde yer alan yüzlerce insana hapis ve çalışma kampı cezaları vermiştir. 1980'lerin ortasına kadar millî hareketin faaliyetleri dönüş ve Sovyet rejiminin

engelleme faaliyetleri sürmüştür. Bu tarihlerde Kırım'a dönmesine izin verilen aile sayısı on bin civarındadır. Millî hareketin çalışmaları neticesinde 1988 yılında Kırım'a yapılan göçler hızlanmış, bu sırada Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı resmen oluşturularak başkanlığına Mustafa Abdülcemil Kırımoglu getirilmiştir. 1989-1991 yıllarında Kırım'a yapılan göçlerin artmasından rahatsız olan Sovyet Rejimi, halihazırdaki Rus çoğunlukla yönetimin güdümünde olacak Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'i yeniden kurarak Kırım'ı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı muhtarlığa dönüştürmüştür. Kırım Tatarları, oluşturulan bu yönetimde hiçbir şekilde yer almadıklarından kurulan idareyi kabul etmemişler ve 1991'de Kırım Tatar Millî Kurultayı'nı toplamışlardır. Bu kurultayda, Kırım Tatarları kendi egemenlik haklarında söz sahibi olmak düşüncesiyle Kırım Tatar Millet Meclisi'ni oluşturmuşlar ve başkanlığına da Mustafa Abdülcemil Kırımoglu'nu getirmişlerdir (Kırımlı, 2022).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırım, bağımsız bir devlet olan Ukrayna'ya bağlı muhtar bir cumhuriyet olmuştur. Bu tarihten itibaren Kırım içinde yaşayan Ruslar, Kırım'ın Rusya'ya katılmasını savunmaya başlamışlardır. Kırım Tatar Meclisi ise yüzyıllar boyu yaşadıkları sorunların Rusya kaynaklı olduğunu düşünerek bu fikre kesin bir tavırla karşı çıkmışlardır. Kırım Millet Meclisi üyelerinin Kırım içinde ve dışında yürüttüğü politik faaliyetler sayesinde Kırım Tatarlarına destek takviye edilmiştir. Aynı zamanda Kırım'ın yeniden inşası faaliyetlerine başlanmıştır. Kırım meclis üyeleri, Rus milliyetçilerinin her türlü engellemesine rağmen Yüksek Sovyet'te az da olsa temsil hakkı kazanmıştır. İlerleyen yıllarda Rusların çoğunlukta olduğu Kırım Muhtar Cumhuriyet Parlamentosu, Kırım Tatarlarının temsilini engelleme çabalarını sürdürmüş ve 1998'de yapılan seçimlerde Kırım Tatarlarına kontenjan vermemiştir. Bu engellemelere rağmen kendi vatanlarındaki parlamentoya girmeleri engellenmiş olsa da aynı yıl yapılan seçimlerde iki milletvekili Ukrayna Radası'na girmişlerdir (Kırımlı, 2022).

1990'lar boyunca büyük mesafeler katedilmiş olsa da Kırım Tatarlarının vatana dönüşü ve millî varlıklarını oluşturma çabaları zorluk ve imkânsızlık içinde yürütülmektedir. Kırım Tatarları, 2002 yılından sonra ekonomik ve sosyal sorunların yanında ana dilde eğitim, basın-yayın ve kültür alanlarında çok fazla eksikliklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu şartlar altında Kırım'a dönen Kırım Tatarlarının sayısı yaklaşık 300.000'dir. Büyük bir kısmı Özbekistan'da olmak üzere Kırım dışında bulunan kişi

sayısı 500.000 ile 600.000 arasındadır. Bunun yanında Türkiye başta olmak üzere Romanya, Bulgaristan, ABD ve Almanya gibi ülkelerde yaklaşık 4-5 milyon Kırım Tatarı bulunmaktadır (Kırımlı, 2022). 2021 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kırım’da yaşayan kişi sayısı 2.416.856 kişidir (Vikipedi, 2023).

1.2.2.6. Kırım’ın yeniden ilhakı

Konumu itibarıyla jeopolitik öneme sahip olan Kırım yarımadası, yüzyıllar boyunca gerek Çarlık Rusya gerek Sovyet Rusya tarafından sürekli baskı altında tutmuş ve bu yönetimler, Kırım toprakları üzerinde egemenlik kurma gayesinden bir an bile vazgeçmemiştir. Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya’nın bu tarihî amacını miras alan Moskova yönetimi de tıpkı tarihteki selefleri gibi her fırsatta Kırım üzerinde egemenlik kurmaya çalışmıştır. Bu çabanın somut adımı olarak da Mart 2014’te Kırım yarımadası hukuksuz bir şekilde tekrar ilhak edilmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Ukrayna ve Kırım Rusya topraklarından ayrılmıştır. Kırım, 1991 yılında yapılan referandumla Ukrayna’ya bağlanmış, kendi anayasası olan özerk bir cumhuriyet haline gelmiştir (Türk Dünyası Birlik Platformu, 2017, s. 5). Bu tarihten itibaren Ukrayna Batı ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiş ve böylece Rusya’nın Ukrayna ve dolayısıyla Kırım üzerindeki hâkimiyeti sona ermiştir (Konak, 2019, s. 84-85). AB’nin Baltık ülkeleri aracılığıyla Rus sınırına dayanması, altı ülkeyle birlikte geliştirdiği Doğu Ortaklığı projesi (Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna), buna ek olarak NATO’nun Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra doğu yönünde genişlemesi Rusya için tehdit olarak algılanmıştır. AB ve NATO’nun Rusya için Rusya açısından siyasi, tarihsel, kültürel ve ekonomik bakımdan oldukça önemi olan Ukrayna’yı kendi yanlarına çekme teşebbüsü Rusya için kabul edilemez bir hal almıştır (Baharçiçek & Ağır, 2015, s. 35-36). Bu durum karşısında Rusya, Ukrayna’yı Kırım üzerinden baskı altına almış ve böylece Kırım yeniden Rusya’nın hedefi haline gelmiştir (Konak, 2019, s. 84-85). Kırım, Rusya’nın Karadeniz’deki konumunu ve askerî varlığını güçlendirmek, sıcak denizlere açılmasını sağlamak, Avrupa’ya ulaştıracağı enerji hatları için koridor oluşturmak, Kırım’ın turizm sektöründeki gelir potansiyelini kullanmak, deniz ticaretine hâkim olmak için kilit noktada bulunmaktadır. Bu askerî ve ekonomik önemin yanı sıra Rusya yönetiminin yakın çevredeki ülkelerde Rus nüfusunu yeniden oluşturma gayesi Kırım’ı Rusya’nın hedefi haline getirmiştir (Türk Dünyası Birlik Platformu, 2017, s. 5)

Batılı devletlerle Rusya arasında kalan Ukrayna’da Kırım’ın ilhakına kadar varan süreç Viktor Yanukoviç’in AB ile imzalaması öngörülen Doğu Ortaklığı anlaşmasından Rus yönetiminin baskısı sonucunda vazgeçmesi ve Rusya ile işbirliği yapmasıyla başlamıştır. Viktor Yanukoviç’in bu kararı ülkedeki Batı yanlısı muhalifler tarafından protesto edilmiş ve bu protestolarda can kayıplarının ortaya çıkması gerilimi tırmandırmıştır. Batılı muhaliflerle Rus yanlıları arasındaki mücadeleler kamu binalarının işgal edilmesine ve Viktor Yanukoviç’in Rusya’ya sığınmasına sebep olmuştur (Konak, 2019, s. 85). Ukrayna’nın Batı ile yakınlaşmasından rahatsız olan Moskova yönetimi, ortaya çıkan bu ayaklanmaların anayasaya aykırılığını ve zor kullanarak yönetimi ele geçirme amacı taşıdığını öne sürerek başta Kırım olmak üzere Donetsk ve Lugansk’taki Rus yanlılarının ayaklanmalarını askerî güçle desteklemiştir (Türk Dünyası Birlik Platformu, 2017, s. 6). 27 Şubat 2014 tarihinde özellikle Kırım yarımadasına yapılan askerî müdahale Ukrayna’nın iç meselesi olan durumu uluslararası boyuta taşımıştır (Konak, 2019, s. 85). Kırım’ın hükümet binası ve Kırım Parlamentosu’nu ele geçiren “Yeşil Adamlar” adıyla anılan Rus özel kuvvetlerine ait silahlı birlikler, Parlamento’yu zorla toplamış ve Kırım’ın Rusya yönetimine geçmesi için referandum yapılması yönünde karar aldırılmıştır. 16 Mart 2014’te “Yeşil Adamlar”ın baskısı altında gerçekleşen ve uluslararası hukuka aykırı olan referandumda Kırım halkına, “Kırım’ın Rusya Federasyonu’na bağlanmasını onaylıyor musunuz?”, “1992 Kırım Anayasası’nın yeniden yürürlüğe girmesini ve Kırım’ın Ukrayna’nın parçası olma statüsünü destekliyor musunuz?” şeklinde iki soru sorulmuştur. Kırım Türkleri tarafından boykot edilen referanduma Kırım yarımadasındaki halkın %83’ü katılmış ve katılanların yaklaşık %96’sı Kırım’ın Rusya bağlanmasına yönünde oy kullandığı ilan edilmiştir. Yapılan referandumun hemen ardından 17 Mart 2014’te Moskova yönetimi, “Kırım ve Sivastopol’ün Rusya’ya Bağlanması ve Yeni Federal Bölgeler Oluşturulmasını” sağlayan kanunları imzalayarak yapılan ilhakı resmen onaylamıştır (Türk Dünyası Birlik Platformu, 2017, s. 7-9).

Gerek referanduma kadar geçen sürede Rusya’nın izlediği yol gerekse referandumun yapılma şekli birçok ulusal ve uluslararası anlaşmaya aykırıdır. Rusya, Kırım’ın ilhaki ile başta Ukrayna ve Kırım Anayasa’sını yok saymış bunlarla birlikte uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler Şartı (1945), Helsinki Nihai Senedi (1975), Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulmasına dair Alma-Ata Bildirgesi (1991), Budapeşte Memorandumu (1994) ve Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan Dostluk,

İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması (1997) gibi uluslararası antlaşmaları da ihlal etmiştir (Morkva, 2021, s. 389).

İlhakın ardından Rusya, Kırım'da Rusya yanlısı bir nüfus oluşturarak gerektiğinde Kırım'ın Rus olduğunu tüm dünyaya göstermek ve demokratik bir halk oylaması yaparak Kırım halkının Rus yönetimini istediğini söylemek amacıyla maksatlı bir şekilde Kırım'ın nüfus yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Bir yandan Kırım Tatar halkı üzerinde baskı kurarak onları yıldırmaya öte yandan Rus ordusundaki askerleri ve ailelerini, devlet memurlarını kısaca Rusya yanlısı olan kişileri bölgeye yerleştirmiştir. Bunun yanında çeşitli sebeplerle Rus yanlısı olan Kırım Tatarlarını kendi yanına çekmeye çalışmış ve böylece böl ve yönet siyaseti izleyerek kamuoyuna haklılığını göstermeye çalışmıştır. Kırım Tatar Milli Meclisi, örgüt olmakla suçlanmış ve Meclis'in faaliyetlerine son verilmiştir. "*Kırım Tatarlarının Millî lideri Mustafa Abdülcemilöglü, Kırım Tatar Millî Meclisi ve DQTK Başkanı Refat Çubar, Kırım Tatar Millî Hareketi üyesi Sinaver Qadir, Kırım Haber Ajansı koordinatörü İsmet Yüksel ve daha pek çok Kırım Tatar aktivisti*" Kırım'dan sürgün edilmiş onların Kırım'a girişleri yasaklanmıştır (Sava I. , 2018, s. 160). Rus paramiliter güçler eliyle halkı korkutma faaliyetleri yürütülmüş, tutuklamalar, ev baskınları, faili meçhul cinayetler, bireysel şiddet olayları Kırım halkı üzerinde büyük baskı kurmuştur. Moskova yönetimi Kırım halkını birçok haktan mahrum bırakarak Rus vatandaşlığına zorlamış, Kırım gençlerinin Rus ordusunda zorunlu askerlik yapmasını istemiştir (Morkva, 2021, s. 384-389). Kültürel anlamda da ciddi baskılar kurmaya çalışan Rus işgal güçleri, Kırım Tatar halkına ait okulları, camileri ve çocuk yuvalarını basmış, Kırım Tatar halkına ait televizyon ve radyo kanalları, ajanslar (ATR kanalı, Kırım Haber Ajansı, Radyo Meydan, Lale vd.) ve Ukrain medya kuruluşları kapatılmış, birçok gazeteci tutuklanmıştır. Basın ve yayın faaliyetleri üzerindeki bu baskı ve engellemelere rağmen 4-5 gazete ve dergi Kırım Tatar Türkçesiyle yayın yapmaya çalışsa da bu gazete ve dergilerin ikisi yine işgal güçlerinin etkisi altında kalmıştır. Eğitim öğretim faaliyetlerinde de benzer baskı ve yasaklamalar devam etmiştir. Bir yandan Kırım yarımadasında eğitim öğretim faaliyetlerinin %96.9'u Rusça gerçekleştirilmiş, işgalden sonra sınıflar kapatılmış ve buna bağlı olarak öğrenci sayısı azalmış (2013'te 383 olan sınıf sayısı 2016'da 201'e, aynı şekilde 2013'te 5551 olan öğrenci sayısı 2016'da 3651'e düşmüştür.) (Sava I. , 2018, s. 160) öte yandan 1944 sürgününü haklı gösteren propagandalar ders kitaplarına konulmuş, Rus kökenli halk arasında Kırım Tatar düşmanlığını artırmak için

çabalanmıştır (Morkva, 2021, s. 384-389). Bütün bu baskıların ardından 35.000'i aşkın kişi Kırım'ı terk etmiştir (Sava I. , 2018, s. 160).

Rusya, Kırım'ı önce işgal ederek ardından da ilhak ederek uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmiştir. Kırım'ın ilhakına dünya kamuoyundan tepkiler yükselse de Rusya tarafından bu tepkiler dikkate alınmamıştır. Kimi ülkelerin Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımlar da Rusya'yı ilhak kararından vazgeçirmemiştir.

1.3. Kırım Tatar Türkçesi

Kırım Tatar Türkçesi, coğrafi sınıflandırmada Kuzeybatı Türk dillerinin batı kolunda, etno-linguistik sınıflandırmada Kuman-Kıpçak grubunda (Eker, 2006, s. 87), fonetik sınıflandırmada ise “tav” dilleri grubunda yer almaktadır (Yüksel, 2005, s. 17).

Osmanlı Devleti ile uzun yıllar ilişki içinde olan Kırım Hanlığında, Kıpçak Türklerinin yanında Oğuz Türklerinin de yer alması ve iç içe yaşamaları doğal olarak Kırım'da hem Kıpçak Türkçesi hem Oğuz Türkçesi hem de Kıpçak-Oğuz Türkçesi karışımı konuşma dillerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu noktadan hareket eden bazı Türkologlar, Kırım'da konuşulan Kırım Tatar Türkçesi ağızlarını da sınıflandırmışlardır (Yüksel, 2005, s. 17).

Kırım yarımadasında yaşayan ve kendilerini Kırım Tatarları olarak adlandıran halk, yarımadanın kuzey bozkırlarından güneyde Karadeniz kıyılarına kadar geniş bir alanda yaşamaktadırlar. Bozkırda yaşayan halklar kendilerine Nogay adıyla ifade ederken güneyde yaşayan halk ise kendilerini Tat etnomini ile tanımlamışlardır. Kıpçak grubunda yer alan Kırım Tatar Türkçesi; ses özellikleri, az da olsa söz varlığı yönünden Oğuz grubunun etkisi altında kalmıştır. Kırım Tatar Türkçesinin yazı dilinin temelinde, Kuman Türkçesi ve ona bağlı kabile dilleri ile sonradan merkezî ağızlara dahil olan Nogay ağızlarının oluşturduğu merkezî ağız (Orta Yolak) vardır. (Sevortyan, 1996)

Kırım Türklerinin sözlü halk edebiyatı ürünlerini derleyen ve daha sonra bunları yayımlayan W. Radloff ise, Kırım Tatar ağızlarıyla ilgili tasnif yaparken, ağızların Oğuz ve Kıpçak Türkçesinden etkilenme derecelerini göz önünde bulundurmuştur. Buradan hareketle Oğuz etkisinin çok hissedildiği bölgelerdeki ağızları Güney ağzı, Kıpçak Türkçesinin etkisinin fazla olduğu bölgelerdeki ağzı da Kuzey ağzı olarak isimlendirmiştir. Bununla birlikte ağızlar arasındaki ses, şekil ve kelime alışverişinin boyutunu da dikkate alan Radloff, Kırım'daki Tatar ağızlarını Güney ve Kuzey ağızları

olmak üzere iki ana gruba ve bu grupları da kendi içinde farklı gruplara ayırmıştır (Yüksel, 2005, s. 17).

Radloff'un Kırım Tatar Türkçesi için yaptığı ağız sınıflandırmasını Zuhal Yüksel şu şekilde aktarmıştır:

1. Güney ağızları:

Ses, yapı ve söz varlığı bakımından Oğuz Türkçesi özellikleri belirgindir. Güney ağızları kendi içinde üçe ayrılır.

a. Güney kıyı ağızı

Baydar'dan Üsküt'e kadar olan bölgede konuşanı bulunur. Ses yapısı kendilerine özgü ve oldukça sabittir. Şekil yapısında ise tamamıyla Oğuz Türkçesinin özellikleri görülmektedir.

b. Bahçesaray, Akmescit (Simferopol), Karasubazar, Kefe, (Feodasiya), Kerç ağızları:

Bu ağızlar, temelde Kuzey ağzının özelliklerini barındırmakla birlikte ses ve şekil yapısı bakımından Güney ağzının özelliklerini de önemli ölçüde taşıdıklarından karışık ağız özelliği göstermektedir. Eski Kuzey Türkçesine ait özelliklerin kullanımı, konuşurların eğitim seviyesi ve çalışma alanlarına göre değişiklik göstermektedir.

c. Dağlık bölgesinin kuzeyindeki ağız:

Bu bölgede konuşulan dilde Eski Kuzey Türkçesine ait özellikleri daha belirgindir. Konuşurları Güney ağzını bilmelerine rağmen çok sık kullanmazlar. Buradan hareketle bu bölgede konuşulan dilin de karışık dil özellikleri gösterdiğini söylemek mümkündür.

2. Kuzey ağızları:

a. Kırım şivesi:

Kırım şivesi, Güney ağzından etkilenmiştir ancak bu etki belirgin bir şekilde gerçekleşmemiştir. Kırım şivesi, ses yapısı bakımından tamamıyla Kuzey Tatar ağzına ait unsurlar barındırmaktadır. Gramer şekillerinde tamamıyla Kuzey etkisi görülürken Güney ağızlarına ait şekillerin kullanımı henüz yenidir. Söz varlığında önemli ölçüde Güney ağızlarının etkisi görülmektedir. Kuzey ve Güney ağızlarının konuşurlar tarafından bu şekilde iç içe kullanılmasına ek olarak Çöl bölgesinin de etkisiyle bu iki ağız arasında ayırım yapmak oldukça zordur. Ancak Çöl bölgesinde konuşulan Kırım Tatar Türkçesi ile Kerç yarımadasında konuşulan Kırım Tatar Türkçesi arasında belirgin farklar olduğundan kolaylıkla ayırt edilebilirler. Kezlev'de (Yevpatoriya) Kuzey ağzının özellikleri görülmektedir. Buna ek olarak Karasubazar ve Kefe (

Feodasiya) halkı, öl Tatarlarıyla alışma alanları sebebiyle devamlı etkileşim halinde olduklarından bu şehirlerde de Kuzey ağzının etkisini belirginleşmektedir.

b. Nogay şivesi

Kırgızcayla büyük benzerlikler gösteren bu şive saf Kuzey Tatar dilidir. Bu şivenin konuşurları, sayıları oldukça az olan Kıyat köyü halkıdır. Zaman zaman çöl ozanları tarafından söylenen türkülerde ve destanlarda rastlansa da yeni konuşuru yetişmemektedir. Kıyat'taki yeni nesiller Kırım Tatar şivesini kullanmaktadır (Yüksel, 2005, s. 17-18).

Doerfer; coğrafya, *ol-* kelimesinin başında /b/ sesinin kullanımını ve *var-* kelimesindeki *-b>-v* değişimini dikkate alarak Kırım Tatar Türkçesinin ağızlarını sınıflandırmıştır:

1. Kırım Osmanlıcası (güney)

2. Merkezî Kırım Türkçesi

a. Kuzey Merkez Kırım Türkçesi (Merkezi Bahçesaray olan bu ağızda /b/ sesi, *ol-* "olmak" kelimesinde düşmüş ancak *bar-* "varmak" kelimesinde /b/ sesi /v/ sesine dönüşmemiştir.)

b. Güney Merkez Kırım Türkçesi (Kırım Osmanlıcasının temas bölgesinde konuşulur ve Kuzey Merkez Kırım Türkçesinden Kırım Osmanlıcasına geçiştir. "*ol-*, *var-*" *ol-*, kelimesindeki /b/ sesi düşmüş ve *var-* kelimesinde *-b > -v* değişimi gerçekleşmiştir.)

c. Doğu Merkez Kırım Türkçesi (Feodosiya, Kırım Tatarcasından Kırım Osmanlıcasına bir geçiştir. "*bol-*, *var-*" /b/ sesi *ol-* kelimesinde korunmuş, *var-* kelimesinde de değişmemiştir.)

3. Kırım Tatarcası (Kırım Yarımadasının kuzeybatısında ve doğusunda)

4. Kırım Noğaycası (Kuzeydoğuda Perakop yöresinde)

5. Dobruca Tatarcası (Köstence'nin güney kısmında)

6. Dobruca Noğaycası ((Köstence'nin kuzey kısmında) (Doerfer, 1995, s. 177)

Kırım Tatar Türkçesinde ortaya çıkan ağızların temelde Kırım Tatar Türkçesi ile Oğuz Türkçesinin ayrı ayrı ya da bir arada kullanılmasıyla ortaya çıktığı görölmektedir. Özellikle Kırım yarımadasının güney bölgelerindeki ağızlar belirgin bir şekilde Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Kırım yarımadasının kuzey, doğu ve Kerç bölgelerinde konuşulan çöl ağzı veya Nogay ağzında ise Kıpçak Türkçesinin özellikleri belirginleşmektedir. Yarımadanın ortasında kalan dağlık bölümde konuşulan ağız ise hem Oğuz hem de Kıpçak Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır (Yüksel, 2005, s. 19).

Kırım Tatar Türkçesindeki ağızlar arasındaki en belirgin ses farkları şunlardır:

1. Kelime başında bulunan /y/ sesi, güney ağızlarında korunurken, kuzey ağızlarında /c/ sesine dönüşmektedir. Orta bölgedeki ağızlarda ise ikili kullanım söz konusudur (Sevortyan, 1996).

a. Güney ağızları: y->y-; *yol, yel, yayan, yay-*

b. Kuzey ağızları: y- > c-; *col, cel, cay-, cayav*

c. Orta bölge ağızları: y- ~ c- > y- ~ c-; *yol~col, yel~cel, yayan~cayav, yay- ~ cay-*

2. Kelime başında bulunan /t/ sesi, güney ağızlarında /d/ sesine dönüşürken kuzey ağızlarında /t/ olarak devam etmektedir. Orta bölgede bulunan ağızlarda ikili kullanım söz konusudur (Sevortyan, 1996).

a. Güney ağızları: t- > d-; *dağ, dalğa, diş, dur-*

b. Kuzey ağızları: t- > t-; *tav, talğa, tiş, tur-*

c. Orta bölge ağızları: t- ~ d- > t- ~ d-; *dağ~tav, dalğa~talğa, diş~tiş, dur- ~ tur-*

3. Dudak uyumu güney ağızlarında tamdır, orta bölgedeki ağızlarda ikinci heceye kadar korunur, kuzey ağızlarında ise korunmamaktadır. Buna göre “tuzluk”, “çürüklük” ve “köylü” kelimelerinin kullanımı şu şekildedir (Tekin & Ölmez, 1999, s. 123):

a. Güney ağızları: *tuzluğ, çürüklük, koylü*

b. Kuzey ağızları: *tuzluq, çürüklük, köyli*

c. Orta bölge ağızları: *tuzluq, çürüklük, koylü*

Yukarıda kısaca aktarılmaya çalışılan tasnifler, 1944 sürgününden önce Kırım yarımadasında konuşulan ağızları sınıflamıştır. Sürgün döneminde ve vatana döndükten sonra Kırım Tatar Türkçesinin ağız özellikleri iç içe geçmiş ve ağızların konuşulduğu bölgeler de farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Kırım Tatar halkı için siyasi, sosyal ve kültürel anlamda büyük kayıplara yol açan 1944 sürgünü ve ardından gelen sürgün dönemi, Kırım Tatar Türkçesi ve ağızları için de önemli kayıplara sebep olmuştur. Sovyet yönetimi tarafından büyük bir kısmı Özbekistan’a sürgün edilen Kırım Tatar halkının dili, 1989’a kadar sürgün dönemi boyunca özellikle Özbek Türkçesinin etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde yetişen nesil ana dilinden uzaklaşarak Rusçaya yönelmiştir (Selimova, 2006, s. 37).

Sürgünden önce aynı köyde veya bölgede yaşayan, aynı ağız özellikleriyle konuşan akrabalar, köy ya da bölge halkı, sürgünle birlikte planlı bir şekilde Özbekistan'ın farklı bölgelerine yerleştirilmiş ve Sovyet yönetiminin engellemeleri sonucunda birbirleriyle iletişim kurmakta zorlanmışlardır. Bunun sonucunda aynı bölgeden Kırım Tatar halkı kendi ağız özellikleriyle konuşan kişi bulmakta zorlanmışlardır. Bütün bu zorluklara rağmen Özbekistan'a yerleştirilmeden önce Kırım'ın farklı bölgelerinde –özellikle kuzey ve güney- yaşayan Kırım Tatar halkı, birbirleriyle ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkiler neticesinde kendi aralarında konuşmaya ve korumaya çalıştıkları ağızlar iç içe geçmiş ve bu ağız kaynaşmasının üzerine Özbek Türkçesi unsurları da eklenmiştir (Selimova, 2006, s. 37-38).

1957 yılında, Taşkent'te yayımlanan Lenin Bayrağı gazetesinin sınırlı da olsa Kırım Tatar Türkçesiyle oluşturulması, yine 1978 yılında Yıldız dergisinin çıkmaya başlaması Özbekistan'da Kırım Tatar Türkçesi ve ağızları için dönüm noktası olmuştur (Selimova, 2006, s. 38).

1986 yılından itibaren Kırım'a dönüşlerin başlamasıyla bazı aileler sürgünden önce yaşadıkları bölgelere yerleşme imkânı bulsa da Kırım Tatar halkının büyük bir kısmı maddî olanaklar ölçüsünde yeni bölgelere yerleşmişlerdir. Bu durum, Kırım yarımadasında konuşulan ağızlar üzerinde etkili olmuş ve çoğu bölgede o bölgeye yeni yerleşenlerin ağız özellikleriyle sürgün öncesinden kalan ağız özelliklerinin bir arada bulunmasını ortaya çıkarmıştır (Selimova, 2006, s. 38).

Gündelik hayatın içerisinde Rusçayla sürekli karşılaşan Kırım Tatar halkının büyük bir kısmı, ait oldukları ağza ait unsurların yanında Özbek Türkçesine ve Rusçaya ait unsurların içinde bulunduğu karma bir dil kullanırlar. Eğitim, basın yayın faaliyetleri ve kitle iletişim araçlarının yetersiz kalması sebebiyle Kırım'da ana dilinin gelişimi de sekteye uğramıştır. Buna karşın Rusça ve Ukrayince bilmenin çalışma hayatında ve sosyal hayatta sağladığı faydalar, Kırım Tatar Türkçesinin öğrenilmesine ve günlük hayatta kullanılmasına darbe vurmuştur (Selimova, 2006, s. 49).

Tarihî süreç içerisinde çeşitli sebeplerle Kırım Tatar Türkçesinin yazı dili değişmiştir. Kırım Hanlığının ilk yıllarında yazı dili olarak Kıpçak Türkçesi kullanılmış olsa da I. Mengli Giray döneminde Osmanlı Devleti ile kurulan ilişkiler yazı dilinde değişikliğe yol açmıştır. Özellikle I. Mengli Giray döneminde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra İstanbul Türkçesi Hanlık'ın resmî dili olmuştur. Ayrıca bu dönemde

edebiyatla uğraşan hanlar ve şairler, şiirlerini İstanbul Türkçesi ile kaleme alarak edebî dilin de değişmesine neden olmuşlardır. 1783 yılında Kırım'ın ilhakıyla başlayan ve uzun müddet devam eden karanlık yıllarda yazılan az sayıda kitaptan biri olan Kırım Tatarca-Rusça konuşma kitabında da İstanbul Türkçesi kullanılmıştır. Kırım kültür tarihinin önemli dönüm noktalarından kabul edilen Tercüman gazetesi, 1883 yılında Bahçesaray'da yayın hayatına başlamıştır. İsmail Bey Gaspıralı tarafından çıkarılan bu gazete ve Gaspıralı'nın evvelce yazdığı risaleler de İstanbul Türkçesi ile yazılmıştır. Böylece Gaspıralı, dilde birlik düşüncesini ortaya atmakla kalmamış aynı zamanda uygulamaya da geçirmiş oluyordu. 1905 inkılâbının sağladığı özgürlükle okumak için İstanbul'a giden öğrencilerin, Tercüman gazetesinde yetişen Kırım Tatarı aydınların ve Gaspıralı'nın gayretleriyle açılan okullardaki öğretmenlerin oluşturduğu "aydın zümre" ortaya koyduğu eserlerde İstanbul Türkçesini kullanmıştır (Yüksel, 2005, s. 19-20).

1928'de Akmesic'te toplanan Kırım Edebî Dilinin İmlası Üzerinde Birinci İlmî Konferansı'nda step ve dağ bölgeleri arasında kalan şeritte konuşulan, Orta Yolak ağız da denen Bahçesaray ağzının yazı dili olmasına karar verilmiştir (Yüksel, 2005, s. 20).

On beşinci yüzyıldan beridir yazı dili geleneğine sahip olan Kırım Tatarları, yazı dili tarihi boyunca dört kez alfabe değiştirmişlerdir. Yazı dili geleneğinin başladığı Hanlık döneminden 1929 yılına dek Türk dünyasının da ortak alfabesi olan Arap alfabesini, 1929 yılından sonra ise Latin alfabesi kullanmışlardır. Ancak 1938 yılında Stalin tarafından verilen emirle Slav olmayan bütün halklar gibi Kırım Tatarları da Kiril alfabesi kullanmaya başlamıştır (Buran, 2015, s. 197).

Kırım Tatar Türklerinin kullandığı Kiril alfabesi 35 harf, 2 belirtme işaretinden oluşmaktadır. Bu harflerin 25'i ünsüz, 10'u da ünlü sesleri karşılar. Kırım Tatar Türklerinin kullandığı Kiril alfabesindeki harfler ve bu harflerin Latin alfabesindeki karşılıkları Tablo 1-1'de verilmiştir.

Tablo 1-1:Kırım Tatar alfabesinin Latin alfabesindeki karşılıkları (Yüksel, 2005, s. 23).

Kırım Tatar Alfabeti			
Kiril		Latin	
Büyük	Küçük	Büyük	Küçük
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
ГЪ	гъ	Ğ	ğ
Д	д	D	d

Tablo 1-1'in devamı

Е	е	Е	ye/e
Ё	ё	Yo-/Yö	yo-/yö; ö
Ж	ж	J	j
З	з	Z	z
И	и	İ	i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
КЪ	къ	Q	q
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
	НЪ		ñ
О	о	O, Ö	o, ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	U, Ü	u, ü
Ф	ф	F	f
Х	х	Ĥ	ĥ
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
ДЖ	дж	C	c
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ъ	Kalınlaştırma ve kesme işareti	
Ы	ы	ı	ı
Ь	ь	İnceltme ve kesme işareti	
Э	э	E	e
Ю	ю	Yu-/Yü-	yu-/yü-; ü
Я	я	Ya-	ya-; â

1.4. Kırım Tatar Türk Edebiyatı

Kırım Türklerinin edebiyatı, en çok beslendiği sözlü edebiyat geleneğinin yanında Osmanlı, Rus, Batı ve Kazan edebiyatlarından beslenerek köklü, zengin ve gelişmiş bir edebî geleneğe sahip olmuştur (Buran, 2015, s. 193).

Kırım Türkleri yazılı edebiyatları oluşuncaya kadar geçen sürede ideallerini, millî karakter özelliklerini, örf ve âdetlerini, medeniyetlerini; sosyal siyasî ve iktisadî durumlarını, arzu ve ümitlerini, dünya görüşlerini çok eski zamanlardan beri yırlar, takmaklar, çınlar, maniler, atasözleri, tapmacalar, latifeler, efsane ve destanlarla

nesilden nesile geçen sözlü edebiyatlarıyla günümüze kadar getirmişlerdir (Yüksel, 1998, s. 259).

Sözlü edebiyat ürünleri içinde önemli yere sahip olan destan geleneği Kırım Türklerinin edebiyatında da kendini göstermiştir. Doğruluk ve adalet yolunda zulme karşı mücadele eden halk kahramanlarının hikâyelerini konu edeninen *Çorabatır*, *Edige*, *Ertergin*, *Eseybatır* ve *Koplandıbatır*; sevginin verdiği güçle kendi gelecekleri üzerinde söz sahibi olmak isteyen ve bu uğurda birçok zorluğun üstesinden gelmeye çalışan kahramanların mücadelelerini konu *edinen Boz Yiğit*, *Kozu Körpeç* ve *Bayan Sulu*, *Narkamış* gibi lirik ve epik özellikler taşıyan destanlar sözlü geleneğin önemli ürünleridir (Yüksel, 1998, s. 259).

X. yüzyıldan itibaren Deşt-i Kıpçak bölgesine yerleşmeye başlayan Kıpçak topluluklarının İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte bölgedeki diğer Müslüman halklarla ilişki kurmuşlardır. Özellikle İslâm dünyası ile etkileşim içinde bulunan Azerbaycan, Kazan, Türkistan ve Kırım ile kurulan ilişkiler birçok ortak İslam ve Türk eserinin Deşt-i Kıpçak'ta da bilinmesini sağlamıştır. Yusuf ve Züleyha, Leylâ ve Mecnûn, Seyyit Battal, Ahmediye, Muhammediye, Kesik Baş ve Yunus Emre'nin ilâhileri bu eserlerden bazılarıdır (Yüksel, 1998, s. 259).

Kırım Türklerinin edebiyatı incelenirken sınıflandırmada iki farklı metot kullanılmıştır. Bu metotlardan ilki, Kırım tarihini yaşanan sosyal ve siyasal gelişmeleri dikkate alarak belirli dönemlere ayırmış ve bu dönemlerde gerçekleşen olayların edebiyata yansımaları değerlendirmiştir. Bu devirler: 1) Kırım'ın Altın Ordu'dan ayrılarak müstakil yaşadığı üç asırlık devir ve Rus istilası, 2) Rus istilasından İsmail Gaspıralı'nın Tercüman'ı yayınlamasına kadar geçen süre, 3) Tercüman'ın yayınlamasından 1905 inkılâbına kadar geçen süre, 4) 1905'ten 1917'ye kadar geçen devir. İkinci metot ise Kırım edebiyatını türler üzerinden incelemektir. Buna göre Kırım edebiyatı; Saray edebiyatı, dinî yahut mevlüt edebiyatı, Tercüman edebiyatı. (Söylemez, 2003, s. 146)

Kıpçak Türkçesinin kollarından biri olan Kırım Tatar Türkçesi Osmanlı Türkçesinden de etkilenmiştir. Kırım'ın kuzey bölgelerinde Kıpçak Türkçesi hakimdir. Hanlık döneminde Osmanlı ile kurulan ilişkiler özellikle Kırım'ın güney bölgelerini etkisi altına almış ve bu bölgelerde ortaya konan eserlerde Osmanlı Türkçesinin büyük etkisi görülmüştür. Bu durum Kırım Tatar edebiyatında farklı bir sınıflandırmanın yapılmasını

sağlamıştır. Bölgesel unsurlar dikkate alınarak yapılan bu sınıflama Kuzey Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi olarak iki farklı kola ayrılmıştır (Yüksel, 1998, s. 260).

Tezin bu bölümünde Kırım Tatar edebiyatının dönemleri, Zuhal Yüksel'in Kırım Türkleri Edebiyatı¹ adlı çalışmasında yer verdiği şu dönemler çerçevesinde incelenecektir:

- 1) Hanlık Dönemi
- 2) Rus İstilâsı Dönemi
- 3) "Tercüman" Dönemi
- 4) 1905-1917 Dönemi
- 5) 1917-1944 Dönemi
- 6) 1944'ten günümüze kadar olan dönem

1.4.1. Hanlık dönemi

Bu dönem içindeki edebî ürünler çoğunlukla Kırım hanlarının ve dönemin ileri gelenlerinin yazdığı eserlerden oluşmaktadır. Kırım Hanlığının Osmanlı'ya bağlanması ve devam eden süreçte açıkça görülen Osmanlı etkisi bu dönem ürünlerinde oldukça belirgindir. Klasik Osmanlı divan şiirinin Kırım Tatarlarındaki yansıması olarak değerlendirilebilecek eserlerin çoğu hanlar tarafından oluşturulmuştur. Ne var ki hanlığın ilk dönemlerinde oluşturulan eserlerin büyük bir kısmı Rus baskınları sırasında ya gasp edilerek ya da yakılarak imha edildiğinden günümüze ulaşamamıştır (Söylemez, 2003, s. 147)

Kırım hanlarının eserleri dışında ortaya çıkan edebî ürünlerde de Osmanlı Türkçesinin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu etkinin en önemli sebebi, hanlık döneminde memuriyet ve ticaret amacıyla İstanbul'dan Kefe ve Bahçesaray'a gelmiş kişilerin Kırım halkıyla ve yine aynı dönemde savunma amacıyla bölgede bulunan yeniçerilerin Kırım ordusuyla etkileşim içinde olmasıdır (Yüksel, 1998, s. 263).

Hanlık döneminde eser veren isimlerden bazıları şunlardır: 15. yüzyılda Mengli Giray, Saadet Giray; 16. yüzyılda Müdami, Devlet Giray, Mahmud, Kefeli Tâlibi Çelebi, Bakayî mahlaslı Abdülbaki, Kefeli Hüseyin Efendi, Ali mahlaslı Ebubekir, Bora Gazi Giray Han, Haydarzade Şeyh Mehmed Feyzi; 17. yüzyılda Arifi mahlasıyla şiirler yazan Kırım hanlarından Saadet Giray, De'bî Çelebi olarak bilinen Kefeli Hüseyin, Kefeli

---

¹ bkz. Zuhal Yüksel, *Kırım Türkleri Edebiyatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1998, s.260-317.

Seyyid Abdulkerim, Kefeli Şerif Musa, Şeyh Abdullah Afifüddin Efendi, İbrahim Efendi, Rezmî mahlaslı Bahadır Giray Han, Kelimî mahlaslı Seyyid Musa, Vecihi, IV. Mehmet Giray, Selim Giray Han; bu dönem içinde divan ve halk edebiyatının temsilcilerinden sayılabilecek Aşık Ömer ve Gevherî; 18. yüzyılda Şâir Şerif, II. Mengli Giray Han, Hafız Mehmed Efendi, Vakanüvis Mustafa Rahmi Efendi, Bahçesaraylı Mehmed Rıza, Selim Divane, Besim mahlaslı Ömer, Hanzade Hanım, Fürûgî, Nigâh; 19. yüzyılda Halim Giray, Ziver Efendi, Şâir Rif'at, Şahbaz Giray, Şâir Ferruh, Nesimî mahlaslı Şâir Salih, Nüzhet mahlaslı Mehmet (Buran, 2015, s. 193-194).

Hanlık döneminin edebî eserinin en belirgin özelliklerinden sayılabilecek olan Osmanlı Türkçesi etkisi resmî yazışmalarda da kendini göstermiştir. Bu dönemin resmî yazışmalarında Rus prenslikleriyle yapılan yazışmalarda Kıpçak Türkçesi, Osmanlı veya diğer bölge yöneticileriyle yapılan yazışmalarda Osmanlı Türkçesi özellikleri belirgindir (Yüksel, 1998, s. 265)

1.4.2. Rus istilâsı dönemi

1783 yılında gerçekleşen Rus ilhakı Kırım Tatarlarının sosyal hayatında açtığı yaraların dışında kültürel hayatına da büyük bir darbe vurmuştur. Bu tarihe kadar Osmanlı etkisinde gelişimini sürdüren Kırım Tatar Türkçesi ve edebiyatı bu tarihten sonra - özellikle yazılı edebiyat bakımından olmak üzere- zayıflamaya başlamıştır. Hanlık döneminden bu yana Osmanlı ile inşa edilen kültürel ve siyasî bağlar bu dönemde kopmuştur (Yüksel, 1998, s. 265).

Rus yönetimi bu andan itibaren tarih boyunca gerçekleştirmek istediği “Müslüman Türkleri Ruslaştırmak” amacına hizmet etmesi için daha önce açtığı ama istediği sonucu alamadığı okulları yeniden açmayı planlamıştır. Yine aynı amaçla çalışmalar yapan Rus idaresi sonunda Rus-Tatar okullarını açmaya başlamıştır. Ardından Rus idaresinin güdümünde olan aynı zamanda Kırım halkının güvenini kazanacak öğretmenler yetiştirmek için 1871’de Akmescit’te Rus-Tatar Öğretmen Okulu açmıştır (Yüksel, 1998, s. 265).

Bir yandan Rus-Tatar okulları açılırken Kırım halkının eğitim gördüğü medreseler kapatılmış, aydın zümresi baskı altına alınarak sustulmuştur ya da göç etmek zorunda bırakılmıştır. “Ruslaştırma” idealinin tezahürü olarak artan baskı ve katliamlar Kırım halkı için katlanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu baskı ve katliamlar neticesinde binlerce Kırım Tatarı, yurtlarını bırakarak göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçler sonucunda

Kırım edebiyatı yaklaşık yüz yıl süren durgunluk dönemine girmiştir (Yüksel, 1998, s. 266).

Kırım halkının bu dönemde içinde bulunduğu sosyal ve siyasî hayatı anlatan edebî ürünler, Kırimlı kedayların söylediği muhaceret türküleri, çınlar², maniler ve yırlardır. Kedayların³ göç eden halk arasından derlediği bu ürünlerde göçün halkta açtığı yaralar, göç sırasında yaşanan sıkıntılar, vatanını bırakmak zorunda kalmanın hüznü ve “Ak Toprak” olarak adlandırdıkları Osmanlı topraklarına özlem yer almaktadır. Herkesin anlayacağı bir dille ortaya çıkan bu eserler adeta birer göç destanı niteliği taşımaktadır (Yüksel, 1998, s. 266). Bu edebî ürünler, A. Olenitsky, A. M. Samoyloviç, A. N. Konçevskiy gibi araştırmacılar tarafından derlenerek yayınlanmıştır. Eşmirza Kart, Abdullah Özenbaşı, Ayder Keday ve İsmetî bu dönemde şiir yazan şair ve kedaylardır (Buran, 2015, s. 194).

Bu dönem içerisinde Kırım edebiyatında dinî içerikli edebî ürünler de görülmektedir. İlahiler ve dinî kıssaları barındırmakla birlikte üretildiği dönemde Kırım halkının çektiği ızdıraplara şahitlik edecek içerikten yoksundur (Yüksel, 1998, s. 267).

1.4.3. Tercüman dönemi

Bu dönemde, Kırım Tatar edebiyatı için yüzyıla yakın süren durgunluk dönemi İsmail Bey Gaspıralı ve çıkardığı Tercüman gazetesi son vermiştir. İsmail Bey Gaspıralı, öğrencilik yıllarında milliyetçi düşünceleri benimsemiş, Moskova, Paris ve İstanbul’da bulunarak farklı kültürlerle tanışmış olan Kırım’ın yetiştirdiği en ileri aydınlardan biridir. Sadece Kırım’ın değil Rus idaresi altında yaşayan bütün Müslüman Türk halklarının kurtuluşu için gayret göstermiştir.

Kırım’a döndükten sonra gazete çıkarmayı amaçlayan Gaspıralı’ya Rus yönetimince uzun bir süre izin verilmemiştir. Bu süre zarfında Tavrida adlı Rus gazetesinde “Genç Molla” adıyla “Rusya Müslümanları” adlı makaleler yazmıştır. Bu makalelerde özetle Rus yönetiminin idaresinde bulunduğu halklara muamelesini üstü kapalı bir şekilde eleştirmiştir. Yine bu süre zarfında izni olmadığı için farklı adlarla dil ve tarih birliği konulu risalalar yayınlamıştır (Yüksel, 1998, s. 268).

Gaspıralı, gazete çıkarma konusunda Rus yönetimine karşı takındığı ısrarcı tutum netice vermiş ve Türkçe bölümlerinin yanında Rusçasının da bulunması şartıyla 22 Nisan

² Kırım düğünlerinde kızlarla delikanlıların karşılıklı ya da toplantılarda kızların iki grup halinde birbirlerine söyledikleri ölçülü kafiyeli şiirlerdir.

³ Halk ozanı, âşık.

1883'te Tercüman gazetesini çıkarmaya muvaffak olmuştur. Gaspıralı, gazeteyi halkın anlayabileceği sadelikte ve kimi zaman Kıpçak Türkçesine ait deyim ve kelimeler de kullanarak İstanbul Türkçesiyle yayınlamıştır (Yüksel, 1998, s. 268).

“Dilde, fikirde, ite birlik” ülküsüyle hareket eden Gaspıralı, Rus idaresi altındaki Müslüman Türk halkları arasındaki ortaklıklara dikkat çekerek orada burada parça parça olan Türk halklarının birleştiği takdirde çok güçlü olacağını düşünmüştür. Bu birleşmeyi sağlayacak en önemli unsurlardan birinin dil olduğunu düşünerek hareket etmiştir. Günlük konuşma dili ve halk edebiyatı üzerinde yoğunlaşmış, dildeki yabancı unsurları temizleyerek bütün Türk coğrafyalarında ortak bir edebî dil oluşturmaya çalışmıştır (Yüksel, 1998, s. 268).

Gaspıralı, Türk halklarının en büyük sorununun cehalet olduğunu fark etmiş ve bu durumu değiştirmek için yeni bir eğitim programına ihtiyaç olduğunu görmüştür. Özellikle ana dil eğitimi, dinî eğitime ek olarak matematik, coğrafya, tarih ve hayat bilgisi gibi derslerin verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu amaçlara hizmet etmek için Usul-i Cedid adlı eğitim programını oluşturmaya başlayan Gaspıralı, bu programı Rusların denetimde yetersiz olduğu okullarda uygulamaya koymuştur (Yüksel, 1998, s. 269).

İsmail Gaspıralı ve tercüman gazetesi etrafından toplanan yazarlar, şairler, aydınlar; Tercüman gazetesinin sayfalarında bir yandan kendi eserlerini yazıp yayımlarken bir yandan da Rus ve Doğu edebiyatının klasik eserlerini tercüme ederek Kırım halkına tanıtmışlardır (Yüksel, 1998, s. 269).

Bu dönemde Kırım edebiyatının canlanmasında Abdurrahman Kırım Hace ve Abdurrefi Bodanskiy de etkili olmuşlardır. Öğretmen olmaları sebebiyle özellikle eğitim faaliyetlerinde kendini gösteren bu isimler Rusçadan Kırım Tatar Türkçesine, Kırım Tatar Türkçesinden Rusçaya sözlüklerin yanında konuşma kitapları da hazırlayarak ana dil eğitimine önem vermişlerdir. İsmail Gaspıralı'ya ait Arslan Kız, Gündoğdu, Kadınlar Ülkesi; Osman Akçokraklı'ya ait Kırım Goncaları, Nenkecan Hanım Türbesi adlı hikâyeler; Abdulla Özenbaşı'ya ait Olacağına Çare Olmaz adlı oyun bu dönemde öne çıkan eserlerdir (Yüksel, 1998, s. 270).

1.4.4. 1905-1917 dönemi

Bu dönemde Rusya'daki 1905 inkılabının ortaya çıkardığı serbest ortam, Rus egemenliğindeki diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırım Türkleri için de milli

edebiyat inşası için yapılan çalışmaların hız kazanmasını sağlamıştır. Kırım edebiyatının bu dönemi geçmiş dönemlere nazaran edebî üretim açısından daha verimlidir. Bu durumun en önemli sebebi, Tercüman gazetesinin etrafında yetişen genç aydınların, “Usul-i Cedid” mekteplerinin ve Rus-Tatar öğretmen okullarının yetiştirdiği aydınların bu dönemde aktif olarak kültürel faaliyetlerin içinde yer almasıdır (Yüksel, 1998, s. 270-271).

Bu dönemde edebî eserler üretilmekle birlikte özellikle “gazete ve dergicilik” alanında yğunlaşıldığı göze çarpmaktadır. Kadınların eğitilmesi amacıyla çıkarılan Alem-i Nisvan (Şefika Sultan Gaspıralı), devrimci milliyetçi fikirlerle halkı aydınlatmak amacıyla çıkarılan Vatan Hadimi (Reşit Mediyev), çocuklar için çıkarılan ve içerisinde masallar, fıkralar ve bilmecelerin yanında çocuklar ve öğretmenler için öğütlerin yer aldığı Alem-i Sübyan, Millet (İsmail Gaspıralı), Uçkun vd. gibi gazeteler çıkarılmıştır. Bu gazetelerde yazar ve şairler; sosyal ve kültürel sorunlar, millî eğitim meselesi bireylerin zihnen ve fikren gelişmesi gibi konularda yazarak edebiyatın gelişimine ve ilerlemesine yardımcı olurken bir yandan da halkı eğitmeye çalışmışlardır (Yüksel, 1998, s. 271).

Bu dönemin edebî gelişiminde dikkat çekici özelliklerden biri de dil kullanımınıdır. Bu dönem aydınlarının eserlerinde dil kullanımında birlik yoktur. Rus-Tatar Öğretmen Okulunda yetişen aydınlar (Reşit Mediyev, Osman Akçoraklı, Üseyin Bodaniski vd.) Rus şairlere öykünerek eserlerini Kırım Tatar Türkçesi ile yazmışlardır. Eğitimini İstanbul’da tamamlamış Cafer Seyd Ahmet Kırimer, Asan Sabri Ayvazov vd. Şinasi-Namık Kemal neslinin Kırım edebiyatındaki yansıması olarak eserlerini Osmanlı Türkçesi ile yazmıştır. Çelebi Cihan ve Bekir Sıtkı Çobanzade’nin başı çektiği grup ise şiirlerinde Kırım Tatar Türkçesini, makale ve kitaplarında Osmanlı Türkçesini kullanmıştır. I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Kırım ile Türkiye arasındaki ilişkiler koptuktan sonra Kazan Türkleriyle olan münasebet başlamış ve özellikle Abdullah Tokay’ın etkisiyle bu ilişki derinleşmiştir (Yüksel, 1998, s. 272).

Bu dönemin önemli aydınlarından bazıları şunlardır: Abdurreşit Mediyev, Asan Sabri Ayvazov, Hüseyin Şamil Toktargazi, Osman Akçokraklı, Bekir Emekdar, Asan Çergeyev, Ali Bodaninskiy, Üseyin Bodaninskiy, İsmail Lemanov, Osman Zaatov, Habibullah Kerim, Hüseyin Baliç, Gaffar Şerfeddin, Mehmet Nüzhet, Seyyid Mahmud Rifatov, Seyyid Abdullah Özenbaşı, Habibullah Odabaşı, Mehmet Niyazi, Mithat Rifatov, Yakup Şair Ali, Abdulla Latifzâde (Yüksel, 1998, s. 270-276).

1.4.5. 1917-1944 dönemi

Tarih boyunca baskılara maruz kalmış Kırım halkının hayatında dönüm noktası sayılabilecek olaylardan biri de 1917’de gerçekleşen Bolşevik ihtilâlidir. Bu dönem içerisinde hem Almanlar hem de Bolşevikler tarafından işgale uğrayan Kırım’da Çarlık Rusya’nın zulümlerini aratmayacak zulümler yapılmıştır. Kırım, bu dönemde siyasi bağımsızlığı için mücadele etse de Sovyet yönetimin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir idari yapı tarafından yönetilmiştir (Yüksel, 1998, s. 277).

Stalin hükümeti, iktidarının ilk yıllarında Kırım Türklerine karşı tam anlamıyla “imha” politikası yürütmüştür. Bir yandan Kırım halkını öldürürken diğer yandan kalanların gıda maddelerine el koyarak açlığa terk etmişlerdir. Dönemin yazar ve şairleri, gerek Sovyet yönetiminin baskısından gerekse tariih boyunca türlü baskılara maruz kalan halkına yardım etme umuduyla Sovyet yönetiminin anlayış ve beklentisine uygun eserler vermeye gayret göstermişlerdir. Buna rağmen bu dönemde birçok yazar ve şair milliyetçilikle suçlanarak ya sürgün edilmiş ya da öldürülmüştür (Yüksel, 1998, s. 277).

Zaman içinde Sovyet yönetiminin baskıları azalmış, egemenliği altındaki halkların sempatisini kazanmak amacıyla bu halklara bazı tavizler vermeye başlamıştır. bu dönemde kültürel hayatı yeniden inşa etmek amacıyla Tatar okulları, ilim kurumları, tiyatrolar ve müzeler açılmıştır. Bu dönemin aydınları Sovyet baskısının izin verdiği kadarıyla milli kültürü geliştirmeye çalışmışlardır (Yüksel, 1998, s. 277).

Bu dönem içinde edebiyatın hemen her sahasında eser veren edip Umer İpçi’dir. Şiir, hikâye, tiyatro; makale ve çeviri türünde eserler veren yazar, eserlerinde savaşın ortaya çıkardığı sıkıntılar ve açlık, Kırım halkının yaşadığı acılar ve Kırım tarihi konularını işlemiştir. Şiirlerini Şark Kadınlığı ve Küreş İçün adlı kitaplarda toplamıştır. Realist bir tavırla halkın yaşadığı hayatı anlatan yazarın hikâyelerinden bazıları şunlardır: Arkadaş ve Yoldaş, Bosağa, Zeynep Tize, Kaklık Bazarında, Açlık Hatireleri, Traktör, Küreş, Avcı, İlki Bolşevik... Kırım tiyatrosunun gelişimine büyük katkı sağlayan yazarın tiyatro türündeki eserlerinden bazıları şunlardır: Faişe, Alim, Nenkecan Hanım, Motor, Ayınıklar, Azat Halk, Şaingeray, Düşman... Bizde İmlâ Meselesi, Til ve İmlâ, Yazı Meselesi vd. gibi makalelerde edebî dil konusuyla; Kırım Mektepleri, İftira Değil Hakikat adlı makaleleriyle edebiyat dersleriyle; Nefis Edebiyat Tercümesi, Edebiyatta Eksikler Yok Edilmeli vd. makalaleleriyle Kırım yazarlarının görevleri ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. Ayrıca Teatr Ömüründe, Köyde Teatr İşlerimiz ve Millî

Opera adlı makalelerinde de tiyatronun gelişmesiyle ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur (Yüksel, 1998, s. 278-279).

Bu dönemin ve Kırım şiirinin en önemli âlimlerinden biri de Bekir Sıtkı Çobanzâde'dir. Türkoloji alanında çalışmalar yapan Bekir Sıtkı, Türk dili ve edebiyatıyla ilgili önemli çalışmalara imza atmıştır. Birçok okulda Kırım Tatar Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili dersler vermiştir. Önemli akademik toplantılarda bildirler sunmuş olan Bekir Sıtkı, Türk lehçeleriyle ilgili önemli çalışmalar yürütmüştür. Tam bir poliglot olan âlim; Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, Macarca, Çekçe ve Lehçeyi iyi düzeyde bilmektedir. Türkoloji sahasındaki çalışmalarından bazıları şunlardır: Rusya Tatarlarının Kültür Hayatının Gelişmesi Üzerine Bir Deneme, Türk Edebiyatında Yeni Akımlar, Kırım Tatarcası'nın Grameri Hakkında İlmî Bir Deneme, Kumukların Dili ve Sözlü Edebiyatı Üzerine Etütler, Neva'nın Dili Üzerine, Türk-Tatar Diyalektolojisi, Azerbaycan Türk Dilinin İlmî Grameri, Özbek Dilinin Öğretiminin Temel Metodu, Karaçay-Balkar Dili Üzerine Notlar, İbni Mühenna'nın Türk Grameri, Kitab-ı Dedem Korkut'un Edebî Lengüстик Tahlili vd. Bu çalışmalarının yanında şairliğiyle de ön plana çıkan Bekir Sıtkı'nın Boran adlı bir şiir kitabındaki şiirlerden bazıları şunlardır: Yaz Akşamı Üy Aldında, Tuvdım Bir Üyde, Oy Suvuk Şu Gurbet, Ah Tabılsam, Suv Anası, Dunay Taşa, Anam, Bulutlar, vd (Yüksel, 1998, s. 281-282).

Bu isimlerin dışında kültür ve edebiyat alanında dönemin diğer yazar ve şairleri şunlardır: Asan Çergeyev, Memet Nüzhet, Abdulla Lâtifzâde, Amdi Giraybay, Yakup Şakirali, Abdurrahim Altanlı Şeyhzâde, Ziyaddin Cavtöbeli, Şeçki Bektöre, Abdurrahman Kadrişâde, Cafer Gaffar, İlyas Tarhan, Irgat Kadir, Mahmut Nedim, Eşref Şemizâde, Kerim Camanaklı (Yüksel, 1998, s. 278).

Bu dönem içinde alfabe, imla ve telaffuz, yazı dili konularında yapılan tartışmalar bu dönemin kültürel anlamda önemli meselelerinden biridir. Bu tartışmalar neticesinde Kırım, 1929'da 31 harfli Latin alfabesini kabulü gerçekleştirmiştir. Ayrıca Akmesit'te toplanan Kırım Tatar Edebî Dilinin İmlâsı Üzerine Birinci İlmî Konferans'ında yazı dili olarak Bahçesaray ağzının esas alınması kararlaştırılmıştır. 1938 yılında çıkan bir emirle Sovyet egemenliğindeki Slav olmayan bütün dillerde (Ermenice ve Gürcüce haricinde) Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır (Yüksel, 1998, s. 285).

1.4.6. 1944'ten günümüze kadar olan dönem

Kırımlı aydınların sürülmesi, hapsedilmesi ve hatta öldürülmesiyle durgunluk dönemi yaşayan Kırım Türk edebiyatı, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve ardından 1944 sürgününün yaşanmasıyla ağır bir darbe almıştır. “Kırım’ı Türksüzleştirme” politikasını hayata geçirmek için “Almanlarla iş birliği” bahanesini bulan Stalin yönetimi, Kırım Tatar Türklerini çok ağır şartlarda Özbekistan içlerine sürmüştür. Bu andan sonra eylemlerinin çoğunu Kırım’da Kırım halkına ve kültürüne ait olan her şeyi ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Sürgün bölgelerinde de kontrol altında tutulan Kırım Türkleri, ancak ellili yıllara gelindiğinde Kırım dilinin, edebiyatının ve sanatının gelişmesi için çalışmalar başlatabilmişlerdir (Yüksel, 1998, s. 285-286).

Kırım Türklerinin edebiyatının canlanmasında basın faaliyetleri önemli bir yere sahip olmuştur. Kırım Türklerinin sosyal, kültürel ve millî hayatında “ikinci bir Tercüman” sayılabilecek etki yaratan Lenin Bayrağı gazetesi, Kırım Tatar Türkçesiyle 1957 yılında Özbekistan’da ilk sayısını çıkarmıştır. Kırım Türk aydınlarının toplanma merkezi haline gelen gazete kültürel hayatın canlanmasında dönüm noktası olmuştur (Yüksel, 1998, s. 285).

Kırım Tatar edebiyatının canlanmasındaki önemli hadiselerden biri de Özbekistan Yazarlar Birliği bünyesinde Kırım Tatar Bölümü’nün açılmasıdır. Şamil Alâdin, Abduraim Altanlı, Abdulla Dermenci, Eşref Şemizâde, Yusuf Bolat, Ziyadin Cavtöbeli, Raim Tınçerov, Reşid Murad, Fetta Akim, Gafar Bulğanaklı gibi yazar ve şairler bu bölümde toplanarak Kırım Türk edebiyatının canlanmasına katkıda bulunmuşlardır (Yüksel, 1998, s. 285-286).

Yine bu dönemde otuz Kırımlı yazar ve şairin Kırım Tatar Türkçesiyle yazılmış şiir, hikâye ve denemelerinden antoloji niteliğindeki Baar Ezgileri adlı eser yayınlanmıştır (Yüksel, 1998, s. 286).

Bu dönemin diğer önemli gelişmelerinden biri de Kırım Tatar Türkçesiyle gerçekleştirilen radyo programıdır. Ayrıca Kaytarma adı verilen Kırım Türkleri oyun ve yır grubunun kurulması sanatsal anlamda kayda değer bir gelişmedir (Yüksel, 1998, s. 286).

1941 yılından önce ilk eserlerini bastırmaya başlayan; Riza Halid, Seitumer Emin, Enver Selâmet, Remziy Burnaş, Çerkez Ali, Yakup Zekki, Cevdet Ametov, Cevaire Mecitova, Yunus Temirkaya, Amet Mefayev, Zeynep Abbasova, Mambet Aliyev,

İbrahim Paşı gibi yazar ve şairler, edebî alanda aktif olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır (Yüksel, 1998, s. 286).

Kırım edebiyatının canlanmasında önemli yeri olan faaliyetlerden biri de Gafur Gulam Neşriyatı içinde Kırım Tatar yayınları bölümünün oluşturulmasıdır. Bu bölüm, Kırım Tatar Türkçesiyle yılda 13-14 kitap çıkararak Kırım edebiyatını canlandırma faaliyetlerine katkı sunmaktadır (Yüksel, 1998, s. 286-287).

Yetmişli yıllardaki basın yayın faaliyetlerinden biri de Kırım Tatar Türkçesiyle yılda iki kez çıkan Yıldız almanağıdır. 1980 yılında aynı adla ayda iki kez olacak şekilde çıkarılmaya devam etmiştir. Bu tarihten sonra yazılan şiir, roman ve hikâyelerin neredeyse tamamını yayınlayan dergi, 7500 nüsha çıkarmıştır (Yüksel, 1998, s. 287).

Bu dönemde her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da ciddi bir baskıya maruz kalan Kırım Türk edebiyatı yazar ve şairleri, bu baskılar sebebiyle eserlerinde Kırım ve Kırım'ı anımsatacak kelimeleri kullanamamıştır. Buna rağmen özellikle bu baskıya maruz kalan yazar ve şairler olabildiği kadarınca edebî ürün ortaya koymaya çalışmış bu sayede gerek ana dillerini koruma gerekse Kırım Türk edebiyatını canlandırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Kırım edebiyatında ortaya çıkan ürünler, bütün Sovyet edebiyatında olduğu gibi, emek, işçilerin ve köylülerin hayatını anlatmıştır (Yüksel, 1998, s. 287).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nesir türü yaygınlaşmış olsa da şiir türü de varlığını sürdürmüştür. Genç şairler, dar alan sıkışan geleneksel şiir şeklinin sınırlarını genişletmek için önemli atılımlar yapmışlardır. Daha önce de şiir yazan ve ana dillerine hâkim olan Eşref Şemizâde, Abdureim Altanlı, Ziyadin Cavtöbeli, Reşid Murad, Çerkez Ali, Enver Selâmet, Rıza Halid, Seitumer Emin, Cevariye Mecitova, Remziy Burnaş, Yunus Temirkaya gibi şairler bu dönemde, edebî faaliyetlerde etkili olmuşlardır (Yüksel, 1998, s. 288).

Bu dönemin ve Kırım Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biri, Eşref Şemizade'dir. Kırım halkının isteklerini ve ümitlerini söze döken şair, ilk şiirlerini 15-16 yaşlarında bastırmıştır. Sade dille yazdığı eserlerinde, kullandığı dilin zenginliği ve içerikteki derinlik dikkat çekicidir. Şiirleri, Kaval (1965), Toğan Kaya (1969), Şiirler ve Poemalar adlı kitaplarla basılmıştır. Ayrıca Kırım Türk edebiyatında önemli yeri olan "Asıl Han" ve "Alime" adlı destan türündeki eserleri de vardır (Yüksel, 1998, s. 288-289).

Kırım Türk şiirinin gelişmesinde önemli yeri olan şairlerden biri de Çerkez Ali'dir. Kız Nurlarım (1985) adlı kitabında yer alan şiirleri, yırları, baladları ve lirik manzumelerinde sovyet vatanperverliği, dünyada barışının sağlanması için mücadele, insanların geleceği gibi konuları işleyen şair, Solmaz Çeçekler (1975) adlı manzumesinde de Sovyetler Birliği içinde yaşayan hakların durumunu Asan adlı kişinin başından geçmiş gibi işlemiştir (Yüksel, 1998, s. 289-291).

Kırım şairleri içinde özellikle son dönemde önemli bir yere sahip olan şairlerden biri de Şakir Selimov'dur. Şakir Selimov, halkının dertleriyle dertlenmiş ve şiirlerinde bunları anlatmak için çaba göstermiştir. Bu çabaların somut örneği olarak gösterilebilecek Bar Küçnen adlı manzumede Sovyet idaresine karşı adeta baş kaldırmış ve özellikle kültürel alanda halkına reva görülen muameleye karşı isyanını dile getirmiştir. Şairin önemli şiir kitapları şunlardır: Akbardak (1974), Duygularım (1979), Sevgi Alevi (1981), Uyanuv (1986) ve Tüşünce (1997) (Yüksel, 1998, s. 291).

Kırım Türk edebiyatında bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de düzyazı alanında yapılan çalışmalardır. Roman, hikâye ve deneme türündeki eserlerde oldukça yetkin ürünler ortaya konulmuştur. Raim Tınçerov, Abdulla Dermenci, Çerkez Ali, Reşid Murad, Ervin Umerov, Emil Amit, Uriye Edemova gibi yazarlar konusunu gerçek hayattan veya gerçek kahramnlardan alan hikâyeler yazmışlardır. Yetmişli yıllarda güncel meselerler üzerine yazılan realist hikâye ve romanlar Kırım Türk edebiyatı için önemlidir (Yüksel, 1998, s. 292).

Bu dönemde özellikle deneme türünde de önemli eserler oluşturulmuştur. Ayder Osman, Uriye Edemova, Ervin Umerov, Riza Fazıl, Emil Amit, Safter Nagayev, Ablâziz Veliyev, Rüstem Aliyev gibi yazarlar, toplum tarafından değer gören kişilerin hayatlarını belgelere dayanarak deneme ve hikâye türünün olanaklarıyla anlatmışlardır (Yüksel, 1998, s. 293).

Edebî ürünlerdeki bu çeşitlilik içerisinde Yusuf Bolat, G.Murad, E.Umerov gibi yazarlar tarafından tiyatro türünde de eserler verilmiştir (Yüksel, 1998, s. 293).

Emil Amit'in İşanç; Ervin Umerov'un Er Daim Küneş Olsun, Eki Ateş Arasında, Ekinci Kelin, Yıldızlara Doğru; Kırım Türk edebiyatının ilk kadın yazarı Uriye Edemova'nın Kırmızı Gül, Nişan Yüzüğü, Ömürlük Yanımdasın, Yürek Ateşi; eserleri diğer Türk lehçelerine de aktarılmış olan Ayder Osman'ın Tanış Kızlar, Yıllar ve Dostlar, Tutuşuv bu dönemdeki hikâye kitaplarından bazılarıdır (Yüksel, 1998, s. 294-295).

Ayrıca, Cevdet Ametov'in Ateş Başında, Toplar Suskanda, Kurşunnen Toktatılğan Yır; Yakub Zekkiy'in Baht Anahtarı, Kıtıklı İkâyeler; İbrahim Paşı'nın Çeçek ve Kan, Yürek Emirinen, Yıldızlı Geceler; Mambet Aliyev'in Men Sana Keldim, Yahşi Adamlar Arasında; Tair Halilev'in Fesilgen Kokusu, Birinci Kar adlı hikâye kitapları da bu dönemde basılan eserler arasındadır (Yüksel, 1998, s. 296-297).

Bu dönemde çocuk edebiyatı da gelişme göstermiştir. Çocuklar için masallar, şiirler ve hikâyeler yazılmıştır. Özellikle Bilal Mambet sadece çocuk edebiyatıyla ilgilenmiş ve Sırlı Sandık, Yapraktaki Tamçılar, Anamnın Türküsü gibi eserler yazmıştır (Yüksel, 1998, s. 297-298).

1.5. Cevdet Ametov'un Biyografisi

Cevdet Ametov, 14 Nisan 1917 tarihinde Yalta Bölgesi'nde yer alan Limena kasabasında doğmuştur. Eğitim hayatına köy mektebinde başlamış ardından Yalta'da bulunan Tatar Mektebine devam ederek yedi yıllık ortaokul eğitimini tamamlamıştır. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Akmescit'te bulunan Kırım Devlet Pedagoji Enstitüsünün Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Fakültesine girmiş ve eğitim hayatını burada devam ettirmiştir. Cevdet Ametov'un mezun olacağı yıl çıkan II. Dünya Savaşı, yazarı, eğitim hayatını bitirmeden cepheye gitmeye mecbur bırakmıştır (Fazıl & Nagayev, 2001, s. 433). Savaş süresince cephede kalan yazar, savaş sona erdikten sonra sürgün edilen diğer Kırımlılar gibi Özbekistan'ın Andican şehrine gitmek zorunda kalmıştır. Andican şehrinde eğitim işleriyle meşgul olan yazar, Kırım Tatarlarının sürgün edilmesini kınadığı ve Stalin'e hakaret ettiği gerekçesiyle on yıl hapse mahkûm edilmiştir. Stalin'inin ölümünün ardından hapisten çıkarılmıştır (Kurtnezir, 2000, s. 150).

Edebî çalışmalarına enstitü yıllarında başlayan yazar, savaşın başlamasıyla bu çalışmalarına ara vermiştir. Ancak savaştan sonraki yıllarda edebî anlamda oldukça üretken olan yazar Andican şehrinde edebî faaliyetlerini sürdürmüştür ve kültürel faaliyetlerin içerisinde yer almıştır.⁴ Cevdet Ametov, edebî faaliyetlerine şiir yazarak başlamıştır. Yazdığı şiirler yazıldığı dönemde sık sık basılsa da yazar tarafından toplanıp şiir kitabı haline getirilmemiştir. Yazarın şiirleri bir dönem Moskova'da Solneçnaya Grozd ve Vse Narodı Beliki adlı dergilerde yayınlanmıştır. *Resimine Baqqanda, Yürekten Subet, Susma Yırcı, Közyaş Çeşmesi, Askerlikke Kete Yaşlar*

⁴ Hikâye kitabının ön sözünden yararlanılmıştır. Bkz. Cevdet Ametov, *Erişganlar Açqanda*, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980. s. 5

şiiirlerinden bazılarıdır. Ayrıca yazarın bazı şiiirleri önemli sanatçılar tarafından bestelenmiş ve seslendirilmiştir. *Göñül Destanı* şiiiri Sabriye Erecepova, *Seni Sevgen Yâr Olsa* şiiirini Fevzi Aliyev tarafından seslendirilmiş; ayrıca bestesi Qabul Seitveliyev'e ait olan *Teyfuq Batır* şiiiri Fevzi Bilalov, bestesi Memet Arslanov'a ait *Sen Yırlasañ* şiiirini de Uriye Kermençikli seslendirmiştir (Edemova, 2019, s. 5). Yazarın hikâye ve tercüme eserleri, Kırım Türklerinin ana dilinde yayın yapan ve Taşkent'te çıkan Lenin Bayrağı sayfalarında; Doğmuşlar, Oktyabr Yolunen "Ekim Yolu", Quvetli Qollar "Kuvvetli Eller" adlı dergilerde, Moskova'da "Sovetskiy Pisatel"⁵ yayınları arasında çıkan Küneş Tamçısı "Güneş Damlası" gibi kitaplarda ve Yıldız almanağında basılmıştır. Cevdet Ametov, edebî faaliyetlerinin yanı sıra kültürel faaliyetlerde de yer almıştır. Taşkent'te, Özbekistan radyosunda Kırım Tatar dilinde programlar hazırlayan ekibin içerisinde editörlük ve başeditörlük görevlerinde bulunmuş ve uzun yıllar bu radyoda çalışarak Kırım Tatar Türkçesiyle programlar yapılmasını sağlamıştır.⁶

Cevdet Ametov, Kırım Tatar Edebiyatı içerisinde kendine özgü bir yer edinmiştir. Ortaya çıkardığı eserlerinin çoğunda İkinci Dünya Savaşı'nın izleri görülmektedir. Ancak yazar, savaşın kendisini anlatmaktan ziyade savaşın ortaya çıkardığı sorunları, insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi anlatmıştır. Bu anlatımını bazen bir çocuğun gözünden bazen de cephede savaşmış bir yetişkinin gözünden anlatarak toplumun farklı kesimlerinde savaşın ortaya çıkardığı yıkımları gözler önüne sermeye çalışmıştır. Cevdet Ametov'un kendisinin de cephede asker olarak bulunmuş olması hikâyelerinde anlattıklarını daha inanılır kılmış ve çarpıcı hâle getirmiştir. Cephede ve cephe gerisinde karşılaştığı ve savaşın ortaya çıkardığı insan manzaralarını ruhunun imbiğinde damıtarak okuyucuya sunan yazarın eserlerinde çocuklar önemli bir yer tutmaktadır. Hikâyelerinde özellikle savaş sebebiyle babasız kalan çocukları anlatmıştır. Bu hikâyelerdeki çocuklar güçlü karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar; ailenin geçimini sağlayan, güçlü, iradeli, zamanından önce büyümek zorunda kalan çocukların yaşantısını anlattığı hikâyelerinin sonunda çocukları, cephe gerisinde verdikleri hayat mücadelesinden mutlaka galip çıkarmıştır. Bu noktadan hareketle Cevdet Ametov'un çocuk psikolojisini, çocukların düşünme biçimlerini ve duygularını çok iyi bildiği ve eserlerinde çokça işlediği görülmektedir. Bu sebeple güçlü çocuk karakterler, yazarın

---

⁵ Sovetskiy Pisatel, merkezi Moskova, Rusya'da bulunan bir Sovyet ve Rus kitap yayıncısıdır. (Kaynak:Wikipedi)

⁶ Hikâye kitabının ön sözünden yararlanılmıştır. Bkz. Cevdet Ametov, *Erişenler Açqanda*, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980. s. 5

kişi kadrosunda önemli bir yer tutmaktadır (Fazıl & Nagayev, 2001, s. 434). Cevdet Ametov'un eserlerinde merhamet, sadakat, iyilik, insan sevgisi vb. en çok işlenen temalardandır.

Cevdet Ametov'un ilk hikâyeleri, Taşkent'te Gafur Gulam adına basılan yayınlar arasına Kırım Tatar edebiyatı ürünlerinin de alınması vesilesiyle yayımlanır. 1972 yılında ilk hikâyesi *Ateş Başında*, 1976 yılında *Toplar Susqan Soñ* (Toplar Sustuktan Sonra) adlı ikinci hikâyesi yayımlanır.⁷ Ardından yine Taşkent'te, 1980 yılında *Eriğanlar Açıqanda* (Erguvanlar Açınca) adlı hikâye kitabı yayımlanır. 1987 yılında, gösterdiği kahramanlıklarla Sovyetler Birliği'nde ün kazanmış bir halk kahramanının biyografik hikâyesini konu alan *Abdul Teyfik* adlı eseri Enver Arifov'la yazmış ve yayınlamıştır. Yine 1987 yılında biyografik hikâye niteliği taşıyan ve Kırım Tatar besteci Abidulla Kavri'nin kahramanca mücadelesini ve dramatik sonunu hikâye ettiği *Qurşunnen Toqtatılğan Yır* (Kurşunla Susturulan Şarkı) adlı eseri de yayımlanmıştır (Fazıl & Nagayev, 2001, s. 434). Cevdet Ametov ömrünün sonuna doğru yazdığı, SSCB'de uygulanan Perestroyka Politikası ve Kırım Tatar halkının gurbette çektiği acıları anlatan *Söngen Ocaqlar* (Sönen Ocaklar), *Dağkeserler*, *Eski Dostlar Duşman Oldı* (Eski Dostlar Düşman Oldu) adlı eserleri de çeşitli dergilerde yayımlanmıştır (Kurtnezir, 2000, s. 150-151)

Cevdet Ametov, II. Dünya Savaşı'nda gösterdiği yararlılıkları neticesinde kahramanlık madalyalarıyla onurlandırılmıştır (Kurtnezir, 2000, s. 151). Bunun yanında, SSCB Yazarlar Birliği üyesi olan Cevdet Ametov'a, Özbekistan hükümeti tarafından edebiyat sahasındaki hizmetleri için "Medeniyet Elçisi" ünvanı verilmiştir.⁸

Ömrünün büyük bir bölümü sürgünde geçen Cevdet Ametov, Kırım'a döndükten sonra 20 Ocak 1995 yılında Akmescit'te vefat etmiştir. Yazarın mezarı, Akmescit'te bulunan Abdal Mezarlığı'ndadır.

1.6. Eriğanlar Açıqanda Kitabında Yer Alan Hikâyeler

Bu tezin konusunu, Cevdet Ametov'un 1980 yılında, Taşkent'te Gafur Gulam Neşriyatı'nda yer alan *Eriğanlar Açıqanda* adlı hikâye kitabıdır. Bu kitap, yazarın doğumunun 60. yılı münasebetiyle yayımlanmıştır.

---

⁷ a.g.e. s. 5

⁸ a.g.e. s. 5

Ön sözünde belirtildiğine göre yazarın eski hikayelerinin yanında yeni hikâyelerinin de yer aldığı, seçilmiş 14 hikâyeden oluşan bu kitap 190 sayfadır. Kitapta yer alan hikâyeler, yazılış tarihine göre sıralanmıştır. Buna göre hikâyelerin sıralaması şu şekildedir: *Ateş Başında* (1963), *Erişganlar Açqanda* (Erguvanlar Açınca) (1964), *Uzak Keçmişten Qalğan Mektüpler* (Uzak Geçmişten Kalan Mektuplar) (1965), *Anamnen Baar Bekley Edik* (Annemle Baharı Bekliyorduk) (1967), *Yaşlıq Başqa Bir Kele* (Gençlik Başa Bir Kez Gelir) (1968), *İlki Adım* (İlk Adım) (1969), *Cedvelge Qonulmağan Ders* (Programa Konulmayan Ders) (1970), *Toplar Susqan Soñ* (Toplar Sustuktan Sonra) (1970), *Evlataşretligi* (Evlataşretti) (1972), *Ateş Sınavından Keçip* (Ateş Sınavından Geçerek) (1975), *Birinci Sevgi* (İlk Aşk) (1975), *Fidanlar* (1977), *Otuz Yıldan Soñ* (Otuz Yıldan Sonra) (1978), *Serbest Diñleyici* (Serbest Dinleyici) (1979).

Ateş Başında hikâyesi 1972 yılında 2000 adet, *Toplar Susqan Soñ* hikâyesi 1976 yılında 2000 adet basılmış ayrı hikâye kitaplarıdır (Çapraz, 1990, s. 53)

Ateş Başında hikâyesi, 1963 yılında yazılmıştır. Hikâyede, Eyüp adlı kişinin II. Dünya Savaşı'ndaki anıları anlatılmaktadır. Savaş süresince cephede gördükleri, esir kampında yaşadıkları ve aile hayatı ile ilgili konular Eyüp'ün ağzından okuyucuya aktarılmıştır. Eyüp başından geçenleri ateş etrafında oturan gençlere anlattığı için hikâyeye bu ad verilmiştir.

Erişganlar Açqanda hikâyesi, 1964 yılında yazılmıştır. Hikâyenin anlatıcı ve aynı zamanda olay örgüsünün başkişisinin adı belirtilmemiştir. Hikâyenin olay örgüsünü, anlatıcının Mayıs Bayramı ve erguvanlar vesilesiyle hatırladığı aşk macerası oluşturmaktadır. Anlatıcı, gençlik yıllarında aşık olduğu ve savaş sırasında kaybettiği Dilara'nın kendindeki izlerini anlatmaktadır.

Uzak Keçmişten Qalğan Mektüpler hikâyesi 1965'te yazılmıştır. Hikâyenin anlatıcısı olay örgüsünün içinde yer alan adı belirsiz kişidir. Olay örgüsünün başkişileri Anafi adlı asker ve Gülcian adlı tıp öğrencisidir. Hikâyedeki olaylar belli bir noktaya kadar anlatıcı tarafından aktarılır. Hikâyenin asıl bölümün Anafi ve Gülcian'ın birbirlerine yazdığı mektuplar oluşturur. Yazar mektup tekniği ile oluşturduğu bu hikâyede; Anafi'nin yazdığı mektuplarla cephede, Gülcian'ın yazdığı mektuplarla da cephe gerisinde yaşananları okuyucuya vermeye çalışmıştır. Mektuplaşarak birbirini seven Anafi ve Gülcian, Gülcian'ın hastalanıp ölmesi sebebiyle kavuşamamışlardır.

Anamnen Baar Bekley Edik adlı hikâye 1967 yılında yazılmıştır. Yazar, bu hikâyedeki olay örgüsünü Nevruz adındaki küçük kız çocuğu ile annesi üzerine kurmuş olsa da başkişi Nevruz'dur. Savaşa giden babasının dönmemesi, bu dönem içinde yaşadıkları yokluk ve sefalet, Nevruz'un annesinin trajik ölümü ve Nevruz'un yetimhanede geçirdiği süreden sonra büyüüp aile sahibi olması anlatılmaktadır. Hikâyenin satır aralarında savaşın küçük yerleşim yerlerindeki yankısı ve komşuluk ilişkilerine dair meseleler de yer almaktadır.

Yaşlıq Başqa Bir Kele adlı hikâye, 1968 yılında yazılmıştır. Bu hikâye, küçük yaşta anne ve babasını kaybeden ve teyzesi ile yaşadıkdan sonra işe başladığı fabrikanın yatakhaneğinde kalan Üsniye'nin başından geçenleri anlatmaktadır. Fabrikadaki verimli çalışmaları neticesinde maaş ve tatille ödüllendirilen Üsniye, tatile gönderildiği Kafkas'ta Bekir ile tanışır ve kısa sürede birbirlerine aşık olurlar. Tatilden döndükten bir müddet sonra hamile olduğunu öğrenen Üsniye, bu andan sonra bambaşka bir hale bürünür. Kaçıp gitmeyi düşünse de arkadaşlarının desteğiyle çocuğunu dünyaya getirir. Arkadaşları Üsniye ve çocuğu Gülcian'a sahip çıkmış ve hayatlarını sürdürmüştür. Bu hikâye diğer hikayelerden farklı olarak arka planda savaş barındırmaz. Üsniye'nin zorluklarla mücadelesi ve dostluk kavramına vurgu yapar.

İlki Adım, 1969 yılında yazılmıştır. Hikâyede, küçük yaşının aksine büyüdüğünü düşünen ve insanların kendisine yetişkin muamelesi yapmasını isteyen Zekiye adındaki kızın okul eğlencesi sırasında başından geçenleri anlatır. Bir üst sınıfa geçtiği için büyüdüğünü düşünen Zekiye'nin, okul eğlencesinde hayal ettiği ilgiyi görememesi ve üstüne küçük kız muamelesi ile karşılaşması üzerine eğlenceyi terk ederek tek başına eve dönmesi hikayenin temel örgüsüdür. Hikâyenin sonunda Zekiye'nin hayatın içine karışmak ve yetişkin olduğunu hissetmek için attığı ilk adımın başarısız olmasının önemli olmadığı, önünde daha nice zamanların olduğu ifade edilirken alt metinde okuyucuya mesaj verilmeye çalışılmıştır.

Cedvelge Qoyulmağan Ders hikâyesi 1970 yılında yazılmıştır. 1976 yılında ilk sayısını çıkaran Yıldız dergisinin 73-85 sayfaları arasında yayımlanmıştır (Keskin, 2015, s. 293). Hikâyenin anlatıcı aynı zamanda hikâyenin de başkişisidir. Savaş yaralarının sarılmaya çalışıldığı dönemde müdür olarak bulunduğu okulda Alman kökenli olduğu için alay edilen ve dışlanan Albert'e yapılan davranışların yanlışlığını anlatmak için ders çizelgesinin dışına çıkarak savaş sırasında başından geçen olaylardan birini anlatması ile başlar. Özetle savaş sırasında karşılaştığı Alman aileyle erzağını

paylaşması, kendi timinde de bir Alman'ın yer alması meselesini anlatmıştır. Anlatıcı, hikâyenin sonunda birlikte yaşadıkları diğer halklara vurgu yaparak hak eşitliğinden bahsetmiştir.

Toplar Susqan Soñ adlı hikâye, 1970 yılında yazılmıştır. Savaşta babasını kaybeden Ridvan adındaki gencin hasta olan annesini yaşatma mücadelesi ve bu çerçevede kendi hayat mücadelesi anlatılmaktadır. Her hafta bölge yönetiminin verdiği erzağı bölge hastanesinde yatan annesine götürmek için uzun yol kateden Ridvan, doktorların iyileşme umudunu kestiği annesini hastaneden çıkarır. Yaşadığı çiftlikte ağır şartlar altında çalışan Ridvan, bir süre sonra annesini kaybeder. Hikâyede bababasının fotoğrafıyla konuşması ve yaşadığı sıkıntıları çocuk duyarlılığı ile anlatması önemlidir. Daha sonra yaşadığı çiftlikte tekniker olan Ridvan, mutlu bir aile kurmuştur. Yazar, bütün zorluklara rağmen başarılı olan insanları överek anlatımı sonlandırmıştır.

Evlât Asretliği, 1972 yılında yazılmıştır. Hikâyede, Emir Üsein adında, ordu hizmetinden yeni dönmüş ve döndüğünden beri ülkenin çeşitli yerlerinde ailesini arayan bir askerin geldiği son yetimhanede kalan Alik adındaki çocuğu evlat edinmesini anlatmaktadır. Yazar bu hikâyeyle savaşın aile ve toplum hayatında açtığı yaraları gözler önüne sermiştir.

Ateş Sınavından Keçip adlı hikâye, 1975 yılında yazılmıştır. Savaşın sona savaştan sonra savaşın açtığı psikolojik sorunlarla başa çıkmaya çalışan Abhair ağa, torunu Şamrad'la madalyaları hakkında konuşurken savaş nişanı olmadığı için torunu tarafından kötü savaşmakla itham edilince daha büyük çıkmazlara düşmüştür. Misafir olarak gelen arkadaşına iyi savaştığını ispatlamak istercesine savaş yıllarında cephede yaşadığı anılarını uzun uzun anlatan Abhair ağa, arkadaşı tarafından övüldükten sonra rahatlamıştır. Yazar, hikâyenin sonunda Abhair ağa gibi insanlara destek olunması gerektiğini telkin etmektedir.

Birinci Sevgi, 1975 yılında yazılmıştır. Arsen adlı genç ve başarılı bir öğretmenin Zarema ve Zemfira adındaki kızlarla gönül meselesini anlatmaktadır.

Fidanlar adlı hikâye, 1977 yılında yazılmıştır. Hikâyede, babası Kızıl Ordu'da olan Üsein adındaki çocuğun, babasının yokluğunda ailesine bakmak için adeta bir yetişkin gibi canla başla mücadele etmesi, bu sırada Alman askerleri tarafından esir alınması ve çalışma kamplarına götürülmesi; çalışma kamplarındaki zor şartlar ve nihayet esirlikten kurtulması anlatılmaktadır.

Otuz Yılda Soñ, 1978 yılında yazılmıştır. Hikâyede, aynı okuldan mezun olan arkadaşların otuz yıl sonra düzenlenen bir etkinlikte bir araya gelmesiyle başlayan hikayenin baş kişisi anlatıcı ve Seythalil'dir. Olay örgüsü; Seythalil'in arkadaşına, Gorkiy şehrine yerleşme sebebini, Larisa ile olan evliliğinin nasıl olduğunu anlatması; iyi bir hayatı olmasına rağmen yaşlandıkça kendi toprağını özleyen ve kendini yalnız hisseden Seythalil'in arkadaşı tarafından dostluk ve saadet üzerine nasihatı ile teskin edilmesi üzerine kuruludur.

Serbest Dinleyici, 1979 yılında yazılmıştır. Hikâyede, okul çağına gelmemiş olmasına rağmen arkadaşıyla birlikte okula gitmek için türlü yollarla öğretmeni ikna eden Asan'ın yaşadıkları anlatılmaktadır. Olay örgüsü şöyledir: Diğer arkadaşlarıyla okula devam eden, okul kurallarına tabi olmayan, sınıf listesinde adı olmayan ve serbest dinleyici olarak adlandırılan Asan, öğretmeni tarafından yaptıklarına değer verilmesini istemektedir. Derste çizdiği tay resminin üzerine kırmızı kalemle not yazılınca çok mutlu olan ve hemen ailesine koşan Asan'ın öğretmenin verdiği notun “eksi” olduğunu anlaması, silmeye çalışırken resmi yırtması ve eksi aldığı için arkadaşları tarafından “Payandalı Asan” lakabı takılması üzerine yaşadığı üzüntü anlatılmıştır.

1.7. Amaç, Yöntem ve Kapsam

1.7.1. Tezin amacı

Bu tezde, Kırım Tatar edebiyatı ediplerinden Cevdet Ametov'un *Eriğanlar Açqanda* (Erguvanlar Açınca) adlı hikâyesinden hareketle Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca hikâyelerdeki söz varlığı tespit edilerek sözlük halinde verileceği için Kırım Tatar Türkçesinin söz varlığına katkı sağlaması da tezin amaçları arasındadır.

Bu amaçlara ulaşmak için tez çalışmasında şu sorulara cevap aranacaktır:

Eserde görülen,

1. Kırım Tatar Türkçesinin ses özellikleri nelerdir?
2. Kırım Tatar Türkçesinin biçim özellikleri nelerdir?
3. Kırım Tatar Türkçesinde yer alan kelime türleri nelerdir?
4. Kelime türlerinin kullanım sıklığı ve üslûba katkısı nedir?
5. Mecaz sanatları hangileridir ve bunların üslûba katkısı nedir?

1.7.2. Tezin yöntemi

Erişenler Açqanda adlı hikaye kitabı, kitabın sahibi Doç. Dr. Işıl Işıktaş Sava'dan temin edilerek fotokopisi çekilmek suretiyle çoğaltılmıştır. Eserin temin edilmesinin ardından Kiril alfabesiyle yazılan kitap tarafımızca çeviri yazı kullanılarak Latin alfabesine ayrıca eserde yer alan on dört hikâyeye tarafımızca kelime kelime, bunun yetersiz kaldığı yerde kelimenin bağlamasal anlamından hareketle Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Hikâyelerdeki söz varlığı; ses, gramer ve üslûp bakımından incelenmiştir. Bu incelemede Prof. Dr. Zuhal Yüksel'in 2005 yılında Semih Eğitim Kültür Yayınları'ndan çıkan Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi adlı kitabı esas alınmış, ses ve gramer incelemeleri bölümündeki başlıklarımda adı geçen kitaptaki başlıklar aynen kullanılmıştır. Ayrıca -özellikle ses bilgisinde olmak üzere- inceleme bölümünde yer alan Türkçe kökenli kelimelerin tarihî süreçleri belirtilirken Tuncer Gülensoy'un 2007 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından Ankara'da basılan Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (Cilt I-II) adlı sözlüğü esas alınmıştır. Kelimelerin etimolojik gelişimleri sadece ses değişmelerini ortaya koymak için verilmiştir.

Dizini oluşturmak için öncelikle metindeki cümlelerin her biri numaralandırılmıştır. Numaralandırma sisteminde; Romen rakamı hikâyenin sırasını, önündeki sayı sayfa numarasını ve eğik çizgiden sonraki sayı da cümle numarası bildirmektedir.

I-7/5: Kitaptaki birinci hikâyenin yedinci sayfasındaki beşinci cümle.

Numaralandırılan cümlelerdeki kelimeleri dizin programına uygun hâle getirmek için kelimeler ek ve köklerine ayrılmıştır. Dizini oluşturmak için Ceval Kaya tarafından hazırlanan Cibakaya 2.3 adlı program kullanılmıştır. Oluşan her madde başının hangi dilden alıntılandığı, kökeni, bağlamında hangi kelime türü olarak kullanıldığı ve bağlamdaki anlamı verilmiştir. Madde başının altında kelimenin aldığı ekler ve cümle numaraları verilmiştir. Ekler belirtilirken adı geçen program tarafından otomatik oluşturulan "+" işareti isim tabanlarını, "-“ işareti fiil tabanlarını göstermektedir. Ayrıca madde başlarının metindeki kullanım sıklığı da köşeli parantez ile madde başının sonunda verilmiştir.

aktif: (<Rus.<Fr. *actif*) (*sf.*) aktif; etkin, canlı, hareketli, faal.

a. v-71/10

[=1]

“Fransızca “aktif” kökünden gelen ve Kırım Tatar Türkçesine Rusçadan “aktiv” olarak alınan kelime “aktif, etkin, hareketli, faal” anlamlarıyla sıfat görevinde, ek almadan beş numaralı hikâyeye ait yetmiş birinci sayfadaki onuncu cümlede olmak üzere tüm metinlerde bir kez kullanılmıştır.”

Sözcüklerin anlamları verilirken bağlamsal anlamı dikkate alınmış, aynı sözcüğün birden fazla anlamı numaralandırılarak bağlamıyla birlikte verilmiştir. Buna ek olarak madde başındaki sözcükle ilgili olan birleşik fiil yapıları ya da diğer yapılar alt madde başı olarak verilmiştir. Aynı anlamı taşıyan ancak farklı madde başı olan kelimelerin arasında “→” işareti kullanılarak çapraz başvuru yapılmıştır.

âlem: (<Ar. *‘âlem*) (a.) insanlar, herkes; başkaları, el

a. x-119/7

a.+ge x111-175/8

[=2]

alemge maşhara et-: (b.f.) bir kimse veya bir şeyi gülünç ve haysiyet kırıcı duruma düşürmek, rezil etmek, alay konusu hâline getirmek → *alem maşharası et-*

a.-ecek olasıñmı 111-45/18

[=1]

doğmuş: (a.): kardeş; yakın akraba → *tuvğan*

Eş sesli madde başları numaralandırılarak verilmiştir.

ad¹: (a.) **1.** bir kimseyi, bir şeyi belirtmeye, anlatmaya yarayan söz.

ad²: (>Ar. *ḥadd*) (a.) sınır, had, limit

Madde başlarına anlam verirken metin bağlamından hareket edilmiş, kelime anlamları sözlük anlamlarıyla karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda, yararlanılan kaynaklar bölümünde detaylı künyesi verilen Saim Osman Karahan’ın Dobruca Kırımtatar Ağzı Sözlüğü’nden, Seyran Memetoğlu Üseinov tarafından hazırlanan Kırımtatarca-Rusça-Ukraince Lügat’ten, Seher Maşkaraoğlu’nun Kırım-Tatar Söz Varlığı adlı doktora tezinden; Türk Lehçeleri Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lügati gibi çevrim içi sözlüklerden yararlanılmıştır.

Kitapta yer alan metinler, Latin alfabesine dönüştürülürken noktalama işareti kullanımında metnin orijinal hâline sadık kalınmıştır. Hikâyelerin çeviri yazılı metninde ve Türkiye Türkçesine aktarımında kitabın paragraf düzeni korunmuştur. Türkiye

Türkçesine aktarım yapılırken hikâyeler, Kiril harfli hâlindeki orijinal sayfa numaralarıyla verilmiş, sayfa numaraları koyu ve kalın fontla parantez içinde gösterilmiştir.

Latin alfabesine aktarım yaparken yazarın eksik yazdığı kelimeler düzeltilmiş yapılan ekleme köşeli parantezle belirtilmiştir. Bununla birlikte yazarın harf ya da hecelerin yerini yanlış yazdığı kelimeler de düzeltilmiş, yanlış yerde olan harf ya da hece “{}” işareti içerisinde gösterilmiş, harf ya da hecenin düzeltilmiş hâli yine köşeli parantezle belirtilmiştir.

Örnek: oc[a]nñ (xıv-189/9), gramm{ı}l[ı]q

Dil ve üslûp incelemesi için kelimelerin kullanım sıklıkları çıkarılmış ve en çok kullanılan kelimedenden en az kullanılan kelimeye olacak şekilde tablo hâline getirilmiştir. Ardından kelimelerin kullanım sıklığı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanında hikâyelerde kullanılan söz sanatları da tespit edilerek bu söz sanatlarının üslûba katkısı değerlendirilmiştir.

Yazarın biyografisi yazılırken Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi⁹ ve Kırım Tatar Edepleri¹⁰ adlı kitaplardan yararlanılmıştır. Cevdet Ametov ile ilgili bölümler tarafımızca Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca teze konu olan *Eriğanlar Açqanda*¹¹ adlı hikâye kitabının ön sözünden de yararlanılmıştır.

1.7.3. Tezin kapsamı ve sınırlılıkları

Bu tez, Cevdet Ametov’un *Eriğanlar Açqanda* (Erguvanlar Açınca) adlı hikâye kitabındaki metinler ve bu metinlerin söz varlığının Kırım Tatar Türkçesi’nin ses ve şekil özelliklerine göre değerlendirilmesi ve yazarın hikâyeleri yazarken ortaya koyduğu üslûbun incelenmesi ile sınırlıdır.

Bu çalışma, Kiril alfabesiyle yazılmış olan *Eriğanlar Açqanda* kitabında yer alan 14 hikâye metninin Latin alfabesine çevirisini, metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımını, Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil özelliklerine göre yapılan incelemeyi, yazarın üslûp incelemesini, metin sözlüğünü ve dizinini içermektedir.

---

⁹ Rıza Fazıl & Safer Nagayev, *Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi*, Kırım Devlet Okuv-Pedagogika Neşriyatı Simferopol, 2001.

¹⁰ Zakir Kurtnezir, *Kırım Tatar Edepleri*, Tabriya Neşriyat, Akmesit, 2000.

¹¹ Cevdet Ametov, *Eriğanlar Açqanda*, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent, 1980

2. İNCELEME

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1. Ünlüler

Kırım Tatar Türkçesi yazı dilinde sekiz ünlü ses vardır. Bu sesler: /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/.

2.1.1.1. Ünlülerin sınıflandırılması

Kırım Tatar Türkçesinde ünlü sesler; çıkış yeri, dudakların durumu ve ağız açıklığı olmak üzere üç temel özelliğe göre sınıflandırılmaktadır.

2.1.1.1.1. Çıkış yerlerine göre ünlüler

Ünlüler çıkış yerlerine göre kalın ve ince ünlüler olarak sınıflandırılırlar. Bu ünlülerin oluşmasını dilin ağız boşluğu içinde öne ve arkaya doğru gerçekleştirdiği hareket belirlemektedir. Dilin ağız boşluğu içerisinde arkaya doğru kabarmasıyla /a/, /ı/, /o/, /u/ kalın ünlüler, ön tarafa doğru kabarmasıyla /e/, /i/, /ö/, /ü/ ince ünlüler oluşmaktadır.

2.1.1.1.2. Dudakların durumuna göre ünlüler

Ünlüler ağızdan çıkış esnasında dudakların aldığı şekle göre düz ve yuvarlak ünlüler olarak sınıflandırılırlar. Dudaklar düz durumdayken çıkan /a/, /e/, /ı/, /i/ düz ünlüler, dudaklar öne doğru çıkık ve yuvarlak durumdayken çıkan /o/, /ö/, /u/, /ü/ yuvarlak ünlülerdir.

2.1.1.1.3. Ağızın açıklık derecesine göre ünlüler

Kırım Tatar Türkçesinde ünlüler ağızın açıklık derecesine göre üç grupta toplanır. Oluşumu sırasında alt çenenin az açılması ve ses yolunun daralması ile boğumlanan /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlüleri dar, alt çenenin biraz daha açılmasıyla ses yolunun genişlemesi sonucu oluşan /e/, /ö/ ünlüleri orta genişlikte, ağız kanalının ve çene açısının herhangi bir daralmaya uğramadan, açık durumunda boğumlanan /a/, /o/ ünlüleri geniş ünlülerdir.

2.1.1.2. Ünlülerin özellikleri

2.1.1.2.1. /a/

Kalın, düz ve geniş bir sestir. Kelime içinde başta, sonda ve ortada yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: алюмин (*alümin*) “aliminyum” [xii-149/14], апте (*apte*) “abla” [i-24/1], автор (*avtor*) “yazar, müellif” [iii-41/12], балавуз (*balavuz*) “balmumu” [iv-66/3], ыргъат (*irğat*) “işçi” [xii-158/12], манълай (*mañlay*) “alın” [ix-110/8], почта (*poçta*) “posta, postane” [iii-41/1], смена (*smena*) “vardiya” [i-8/5], урба (*urba*) “giysi” [i-25/20].

2.1.1.2.2. /e/

İnce, düz ve orta genişlikte bir ünlüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: джеэннем (*ceennem*) “cehennem” [xii-160/5], ченге (*çenge*) “çene” [x-126/8], ешелон (*eşelon*) “kademe” [i-20/25], эслемек (*eslemek*) “fark etmek, dikkat etmek” [i-17/4], ейкел (*eykel*) “heykel” [xii-142/3], пийаде (*piyade*) “piyade asker” [x-127/8], тенеке (*teneke*) “teneke” [i-10/9], төпе (*töpe*) “tere” [i-13/15], зейтюн (*zeytün*) “zeytin” [v-73/11].

2.1.1.2.3. /ı/

Kalın, düz, dar ve kısa bir ünlüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: чырышлы (*çırışlı*) “kolalı” [ii-30/10], ынтълмакъ (*ıntılmaq*) “hevesinde olmak, can atmak” [vii-86/12], ыньранмакъ (*iñranmaq*) “sızlanmak” [xii-152/12], ырызлы (*ırızlı*) “namuslu” [v-76/20], къаралты (*qaraltı*) “silüet, karaltı” [x-126/13], паалы (*paalı*) “pahalı” [x-121/6], пытакъ (*pıtaq*) “dal, budak” [i-17/8], сылакъ (*sılaq*) “ıslak” [xii-149/10], тамчы (*tamçı*) “damla” [i-20/15].

2.1.1.2.4. /i/

Düz, dar ve Türkiye Türkçesindeki /i/ sesinden farklı olarak daha kalın ve kısa bir ünlüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: антери (*anteri*) “entari” [ii-32/17], еали (*eali*) “halk” [iii-48/19], ине (*ine*) “iğne” [v-77/6], ипранмакъ (*ipranmaq*) “уıranmak” [i-7/4], ишкирлик (*işkirlik*) “çalışkanlık” [v-71/5], килсе (*kilse*) “kilise” [iii-48/19], мина (*mina*) “maın” [i-7/7], селби (*selbi*) “servi” [v-72/6], шинел (*şinel*) “asker paltosu” [iv-63/11].

2.1.1.2.5. /o/

Geniş, kalın ve yuvarlak bir ünlüdür. Türkçe kökenli kelimelerin sadece ilk hecesinde bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: борсукъ (*borsuq*) “porsuk” [viii-97/3], чомюч (*çomuç*) “kerçe” [xi-149/14], кобелек (*kobelek*) “kelebek” [i-11/17], осаллыкъ (*osallıq*) “kötü, fena” [ii-33/19], омуз (*omuz*) “omuz” [i-7/6], окъаламакъ (*oqalamaq*) “ovmak” [viii-94/7], осмюр (*osmür*) “yeniyetme” [xi-140/5], торун (*torun*) “torun” [x-119/9].

2.1.1.2.6. /ö/

Geniş, orta kalınlıkta ve yuvarlak bir ünlüdür. Türkçe kökenli kelimelerin sadece ilk hecesinde yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: борю (*börü*) “kurt” [i-21/5], котек (*kötek*) “dayak” [i-21/15], огей (*ögey*) “üvey” [i-9/7], океленмек (*ökelenmek*) “öfkelenmek” [xi-145/10], отъкюр (*ötkür*) “keskin, sivri” [viii-94/6], окюнч (*ökünç*) “dargınlık, güceniklik” [v-72/3], сөгюнмек (*sögünmek*) “küfretmek, kızmak” [xi-145/13].

2.1.1.2.7. /u/

Dar, kalın ve yuvarlak bir ünlüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: бойсунмакъ (*boysunmaq*) “boyun eğmek” [iv-63/13], чонтукъ (*çontuq*) “çelimsiz, cılız” [xiv-185/9], журнал (*jurnal*) “dergi” [iii-41/5], къапу (*qapu*) “kapı” [i-9/25], толу (*tolu*) “dolu olan” [i-20/25], уджейре (*uceyre*) “hücre” [x-127/9], учкъун (*uçqun*) “kivircim” [xiii-170/10], увулдамакъ (*uvuldamaq*) “uğuldamak” [iv-62/12], юкъу (*yucu*) “uyku” [i-16/16].

2.1.1.2.8. /ü/

Dar, Türkiye Türkçesindeki /ü/ sesine göre daha kalın, yuvarlak bir ünlüdür. Kelime içinde başta, ortada, sonda yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: чюкюндир (*çükündür*) “pancar” [xi-156/12], дюльбер (*dülber*) “güzel” [ii-32/17], кулькю (*külkü*) “gülme, gülüş” [i-15/16], кузгыю (*küzgü*) “ayna” [ii-31/8], уръкмек (*ürkmek*) “ürkmek” [vii-86/9],

урьмет (*ürmet*) “hürmet” [1-11/14], уйле (*üyle*) “ögle” [1v-61/14], юнь (*yün*) “yün” [111-44/16], сюнгию (*süngü*) “süngü” [1v-67/2].

2.1.2. Ünsüzler

Kırım Tatar Türkçesinde 25 ünsüz ses bulunmaktadır. Bu sesler: /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /j/, /k/, /q/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /y/, /z/, /ts/, /şç/.

2.1.2.1. Ünsüzlerin sınıflandırılması

2.1.2.1.1. Ton bakımından ünsüzler

Kırım Tatar Türkçesinde 11 tonsuz ses bulunmaktadır: /ç/, /f/, /h/, /k/, /q/, /p/, /s/, /ş/, /t/, /ts/, /şç/

Kırım Tatar Türkçesinde 14 tonlu ses bulunmaktadır: /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /v/, /y/, /z/.

Kırım Tatar Türkçesinde bazı tonlu ünsüzlerin tonsuz karşılıkları yoktur. Bu ünsüzler: /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /y/.

Kırım Tatar Türkçesinde bazı tonlu ünlülerin ise tonsuz karşılıkları bulunmaktadır. Bu ünsüzler: /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /j/, /v/, /y/, /z/.

Kırım Tatar Türkçesinde 8 tonlu sesin tonsuz karşılığı bulunmaktadır: b-p, c-ç, d-t, g-k, ğ-q, j-ş, v-f, z-s.

2.1.2.1.2. Çıkış yeri bakımından ünsüzler

Çift dudak ünsüzleri: /b/, /m/, /p/.

Diş-dudak ünsüzleri: /f/, /v/.

Diş-diş eti ünsüzleri: /d/, /l/, /n/, /r/, /s/, /t/, /z/, /ts/.

Diş eti- ön damak ünsüzleri: /c/, /ç/, /j/, /ş/, /şç/, /y/.

Ön damak ünsüzleri: /g/, /k/.

Art damak-boğaz ünsüzleri, arka damaktan boğaza kayan ünsüzlerdir: /ğ/, /h/, /q/, /ñ/

2.1.2.1.3. Çıkış şekli bakımından ünsüzler

Süreksiz ünsüzler: /b/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /q/, /p/, /t/.

Süreksiz ünsüzler: /f/, /ğ/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/, /şç/, /ts/.

Sızıcı ünsüzler: /f/, /ğ/, /h/, /j/, /s/, /ş/, /v/, /z/, /ç/, /ts/.

Akıcı ünsüzler: /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /y/.

Ayrıca /r/ titreksiz, /m/, /n/, /ñ/ grniz akıcıları, /l/, /r/, /y/ ise ağız akıcılarıdır.

2.1.2.2. Ünsüzlerin özellikleri

2.1.2.2.1. /b/

Çift dudak ünsüzü, /p/ ünsüzünün tonlusuz ve süreksiz bir ünlüdür. Kelime içinde başta ve ortada bulunabilir. Alıntı kelimelerin sonunda yer alan /b/ ünsüzü tonlu karşılığı olan /p/ ünsüzüne dönüşür.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: баар (*baar*) “bahar” [1-22/26], багырмакъ (*bağırmaq*) “bağırmaq” [1-13/22], багыча (*bağça*) “bahçe” [11-35/5], балабан (*balaban*) “büyük” [11-146/9], чибин (*çibin*) “sinek” [1-13/21], къабыргъа (*qabırğa*) “kaburga” [1-20/28], къоба (*qoba*) “mağara,in” [1-16/4], невбет (*nevbet*) “sıra, kuuyruk, nöbet” [1-17/8].

2.1.2.2.2. /c/

/ç/ ünsüzünün tonlusuz olan bu ses, süreksiz bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Kelime içinde başta , ortada ve sonda yer alabilir. Türkçe kökenli kelimelerin sonunda yer almamasının yanı sıra bazı kelimelerin başında y>c değişimi sonucunda kullanılmaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: джаяв (*cayav*) “yaya” [11-30/13], джыйыштырмакъ (*çıyıştırmaq*) “toplamak, kaldırmak, düzenlemek” [11-137/5], джәнемек (cönemek) “yönelmek” [11-86/4], джоймакъ (*coymak*) “kaybetmek, yitirmek” [11-43/10], дженк (*cenk*) “savaş” [11-44/16], аджджы (*accı*) “acı” [1-8/24], авджы (*avcı*) “avcı” [11-97/3], емдже (*emce*) “babanın kardeşi” [11-97/12], ейеджан (*eyecan*) “heyecan” [11-95/8], филджан (*filcan*) “fincan” [11-95/5].

2.1.2.2.3. /ç/

Tonsuz, süreksiz bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Bu ünlü kelimenin başında, ortasında ve sonunda yer alabilir. /ç/ sesi, bütün ünlülerle birlikte kullanılır..

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: чечек (*çeçek*) “çiçek” [11-27/1], чет (*çet*) “kenar, sınır” [1-10/18], чыдамакъ (*çıdamaq*) “sabretmek, dayanmak” [1-

14/17], чырай (*çiray*) “yüz, sima” [1-22/14], агъач (*ağaç*) “ağaç” [x-125/2], ишанч (*işanç*) “umut, güven” [1-16/19], къарыгъач (*qarılğaç*) “kırlangıç” [x1-134/5], парча (*parça*) “parça” [x11-154/5], печ (*peç*) “soba, fırın” [1-20/26], почта (*poçta*) “postane” [11-41/1], тынч (*tınç*) “sakin, durgun” [11-47/5], завуч (*zavuç*) “müdür yardımcısı” [x1-138/9].

2.1.2.2.4. /d/

/t/ sesinin tonlusudur. Süreksiz bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime içinde başta ve ortada bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: джедвел (*cedvel*) “program, çizelge” [v11-87/16], даркъатмакъ (*darqatmak*) “dağıtmak” [x11-155/5], давуш (*davuş*) “ses, bağırtı” [1-10/6], денъишмек (*deñişmek*) “değişmek” [1-25/3], дюльбер (*dülber*) “güzel” [11-32/17], беден (*beden*) [11-32/17], индемек (*indemek*) “ses çıkarmak” [11-33/20], йылдыз (*yıldız*) [1-19/9].

Türkçe kelimelerin sonunda /d/ ünsüzü bulunmaz. Alıntı kelimelerde ise kelime sonunda yer alan /d/ sesi tonsuzlaşarak /t/ ünsüzüne dönüşür. Ancak incelenen metinlerdeki alıntı kelimelerde son seste /d/ ünsüzü muhafaza edilmiştir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: ад (*ad*) “ad” [1-8/18], ад (*ad*) “sınır, derece” [1x-107/6], ред (*red*) “ret” [1-10/15], къайд (*qayd*) “kayıt” [1-21/3], завод (*zavod*) “fabrika” [1-7/1].

2.1.2.2.5. /f/

/v/ ünsüzünün tonsuzudur, sızıcı bir diş-dudak ünsüzüdür. Alıntı kelimelerin başında, içinde ve sonunda kullanılan /f/ sesi, Türkçe yansımali kelimelerde de görülür.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: арф (*arf*) “harf” [x11-159/15], дефтер (*defter*) [x1v-184/2], ериф (*erif*) “herif” [1-15/17], фабрика (*fabrika*) “fabrika” [1-20/25], фамилия (*familiya*) “aile” [11-28/16], фашист (*faşist*) [11-37/1], фысылдамакъ (*fııldamaq*) [1-18/23], фышкъырмакъ (*fişqırmaq*) [1-20/26], фриц (*frits*) “Alman” [v11-86/11], фронт (*front*) “серхе” [1-13/8], къадифе (*qadife*) [1v-67/4], лаф (*laf*) [1-8/7], микрофон (*mikrofon*) [v1-81/9], тюфек (*tüfek*) [1-19/15], зилиф (*zilif*) “zülûf” [1-20/12].

2.1.2.2.6. /g/

/k/ ünsüzünün tonlusudur. Süreksiz, ön damak ünsüzüdür. Alıntı kelimelerin başında, içinde ve sonunda yer alabilir. Türkçe kelimelerin başında ve içinde k>g değişimi neticesinde yer alır. Ek başında işlek olarak kullanılan /g/ sesi, ince ünlülü kelimelerle bir arada bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: бегенмек (*begenmek*) [1-25/15], бельги (*belgi*) “işaret, iz” [x-125/17], бригада (*brigada*) “takım, ekip” [1-8/13], бухгалтер (*buhgalter*) “muhasebeci” [viii-99/1], газета (*gazeta*) “gazete” [iii-41/2], галлюцинация (*gallutsinatsiya*) “sanrı” [vii-91/9], галстук (*galstuk*) “kravat” [ii-30/10], гедже (*gece*) [1-8/8], гудюрдемек (*güdürdemek*) “gürüldemek” [1-12/17], гуна (*güna*) “günah” [ii-37/2], лагер (*lager*) “kamp” [1-20/27], митинг (*miting*) [1-15/6], ог (*ög*) “ön” [1-16/7], педагог (*pedagog*) [xi-140/11], севги (*sevgi*) [xi-140/16], сөгүнмек (*sögünmek*) “küfretmek” [xii-155/6], сюнью (*süngü*) [iv-67/2], йигит (*yiğit*) “delikanlı” [1-7/7].

2.1.2.2.7. /ğ/

/q/ ünsüzünün tonlusudur. Sızıcı, art damaktan boğaza kayan bir ünsüzdür. Alıntı kelimelerin başında ve içinde yer alan bu ses, Türkçe kelimelerde ise /q/ > /ğ/ değişimi neticesinde kelime içinde yer alır. Ek başında da işlek olarak kullanılan /ğ/ sesi, kalın ünlülü kelimelerde kullanılır. Tek heceli Türkçe kelimelerin sonunda bulunur.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: бала-чагъа (*bala-çağa*) “çocuk” [ii-39/3], булгъур (*bulğur*) “bulgur” [iv-59/], чагъырмакъ (*çağırmaq*) [ii-34/23], чыгъы (*çizği*) “çizgi” [x-126/13], дагъ (*dağ*) “dağ” [1-16/2], эрылгъан (*erilğan*) “erguvan” [ii-27/5], гъадапланмакъ (*ğadaplanmak*) “öfkelenmek” [xiv-185/3], гъалебе (*ğalebe*) “galibiyet” [iii-50/17], гъам (*ğam*) “gam” [1-10/9], гъондже (*ğonce*) “gonca” [ii-32/17], ыргъат (*ırğat*) “ırgat, işçi” [xii-160/3], къаргъыш (*qarğış*) “beddua” [v-77/6], лагъап (*lağap*) “lakap” [xiv-177/8], огърамакъ (*oğramaq*) “uğramak” [xi-143/16], озгъармакъ (*ozğarmaq*) “uğurlamak” [xi-137/16], сагъ (*sağ*) “sağlıklı” [1-13/2], сагъынмакъ (*sağınmaq*) “özlemek” [x-120/3], ягъ (*yağ*) [v-72/4], ёргъан (*yorğan*) “yorgan” [iii-50/22].

2.1.2.2.8. /h/

Tonsuz, sürekli ve art damaktan boğaza kayan bir ünsüzdür. Bu ünsüz Türkçe kelimelerde bulunmaz, alıntı kelimelerde yer alır. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: халкъ (*halq*) “halk” [1-11/24], хатырламакъ (*hatırlamak*) “hatırlamak” [11-41/16], хавф (*havf*) “tehlike, korku” [1v-67/], хораз (*horaz*) “horoz” [v11-94/5], худжур (*hucur*) “tuhaf, garip” [x-119/4], ахыр (*ahır*) “son, nihayet” [v11-92/6], бахт (*baht*) “şans, saadet” [1-13/10], бахшыш (*bahşış*) “bahşış” [1-11/13], колхоз (*kolhoz*) “çiftlik” [x11-143/6], масхара (*mashara*) “rezil edilmiş” [11-45/18], мыхламакъ (*mıhlamaq*) “mıhlamak” [1-21/19], рух (*ruh*) “ruh” [1v-63/9], цех (*tseh*) “atölye” [1-8/2], вахший (*vahşiy*) “vahşi” [v11-92/2], йахшы (*yahşı*) “güzel, iyi” [1-7/10].

2.1.2.2.9. /j/

/ş/ ünsüzünün tonlusudur. Sürekli, dış eti-ön damak ünsüzüdür. Alıntı kelimelerde ve yansımaları kelimelerde bulunur.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: жангырдамакъ (*janğırdamak*) “şangırdamak” [x11-155/10], журнал (*jurnal*) “dergi, not defteri” [11-41/5], блиндаж (*blindaj*) “siper, sığınak” [1-15/4], инженер (*injener*) “mühendis” [v-77/10], мужделемек (*müjdelemek*) [v-78/3], режим (*rejim*) “yönetme, düzen” [x1v-183/12], сержант (*serjant*) “çavuş” [1-17/2].

2.1.2.2.10. /k/

Tonsuz ve süreksiz bir ön damak ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Alıntı kelimeler dışında ince ünlülerle birlikte kullanılabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: аскер (*asker*) [11-47/3], барак (*barak*) “baraka, kulübe” [x11-156/9], болюк (*bölük*) [v-70/2], кадр (*kadr*) “profesyonel” [1-7/2], кең (*keñ*) “geniş” [1-7/6], кестане (*kestane*) [11-30/20], кишнемек (*kişnemek*) [x1v-185/8], кийик (*kiyik*) “yabanî” [1v-67/6], консерва (*konserva*) “konserve” [v11-91/1], котек (*kötek*) “dayak” [x-126/11], турник (*turnik*) “idman için sabit, yatay çubuk” [11-30/3], тюкюрмек (*tükürmek*), укюм (*üküm*) “hüküm” [x11-163/5], екюн (*yekün*) “bilanço, netice” [11-41/3].

2.1.2.2.11. /q/

Tonsuz ve süreksiz, art damaktan boğaza kayan bir ünsüzdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Kalın ünlülerle birlikte kullanılır.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: кѡбаат (*qabaat*) “kabahat” [I-18/7], кѡаде (*qade*) “kadeh” [XIII-167/13], кѡамыш (*qamış*) [IV-60/13], кѡартаймакъ (*qartaymaq*) “yaşlanmak” [XIII-165/11], кѡыскѡа (*qısqa*) “kısa” [I-11/17], кѡймет (*qıymet*) [VIII-98/10], ачыкъ (*açiq*) [I-8/3], акѡай (*aqay*) “yetişkin insan, erkek; koca” [I-9/24], алкъа (*alqa*) “halka” [II-39/10], арыкъ (*arıq*) “zayıf, ince” [IX-107/8], нокѡут (*noqut*) “nohut” [IV-62/10], рыкъма-рыкъ (*riqma-riq*) “tıka basa” [XII-152/9], сувукъ (*suvuq*) “soğuk” [I-13/25], ярыкъ (*yariq*) “ışık” [VI-84/2].

2.1.2.2.12. /l/

Tonlu ve sürekli bir diş-diş eti ünsüzüdür. Alıntı ve yansımali kelimeler dışında, kelime başında yer almaz.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: лакѡырды (*laırdı*) “konuşma” [VII-86/14], лампа (*lampa*) “lamba” [VIII-103/6], ляйыкъ (*lâyıq*) “layık” [II-35/21], лейтенант (*leytenant*) “teğmen” [III-45/2], локѡсахане (*loqsaħane*) “doğumevi” [V-77/7], айле (*aile*) [II-39/3], алямет (*alâmet*) “belirti, iz” [VII-87/11], аселет (*aselet*) “bile bile” [VII-89/5], айланмакъ (*aylanmak*) “dönmek” [IV-62/9], джеллят (*cellât*) [XII-145/6], хаял (*ħayal*) [II-27/7], къалпакъ (*qalpaq*) [IV-62/16], къаравул (*qaravul*) “bekçi, nöbetçi” [XII-146/9], палата (*palata*) “oda” [XIII-170/11], самолёт (*samolyot*) “uçak” [I-18/22], сепкилли (*sepkilli*) “çilli” [XIII-169/10], тул (*tul*) “tul” [I-24/19], ёлакъ (*yolaq*) “şerit” [XII-159/14]

2.1.2.2.13. /m/

Tonlu ve genizden çıkan akıcı bir çift-dudak ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Genellikle alıntı kelimelerin başında kullanılır. Türkçe kökenli kelimelerde ise b>m değişimi neticesinde kelime başında yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: автомат (*avtomat*) “otomatik silah” [I-17/6], бомба (*bomba*) [III-47/14], чекмедже (*çekmece*) [XIII-169/1], дым (*dım*) “ıslak” [XII-142/10], ишмар (*işmar*) “jest ya da mimikle işaret” [XIII-169/3], магнолия (*magnoliya*) “manolya” [XI-141/7], марум (*marum*) “mahrum” [III-43/6], машина (*maşına*) “makina” [I-8/13], мен (*men*) “ben” [I-8/15], мышыкъ (*mışıq*) “kedi” [I-

22/14], кѳум (*qum*) “kum” [x-124/7], отѳмек (*ötmek*) “ekmek” [x-126/16], перчем (*perçem*) [xiii-166/4], сѳльтем (*siltem*) “sallama” [viii-103/9], шамар (*şamar*) “tokat” [xii-145/6], тамчы (*tamçı*) “damla” [i-20/15].

2.1.2.2.14. /n/

Tonlu, genizden çıkan akıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: налын (*nalın*) “ahşap ayakkabı”, нефес (*nefes*), невбет (*nevbet*) “nöbet”, чанакъ (*çanaq*), ынтылмакъ (*ıntılmaq*) “hevesli, istekli olmak”, кѳундакъ (*qundaq*) “dipçik”, мина (*mina*) “taуın”, сычан (*sıçan*), патильджан (*patılcan*) “patlıcan, пичен (*piçen*) “kuru ot”.

2.1.2.2.15. /ñ/

Tonlu, genizden çıkan akıcı bir art damak ünsüzüdür. Kelime başında yer almaz.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: анѳкъав (*añqav*) “böп, budala” [vii-89/6], анѳ (*añ*) “bilinç, şuur” [xi-131/7], денѳишмек (*deñişmek*) “değişmek” [i-25/3], денѳиз (*deñiz*) “deniz” [v-72/13], энѳсе (*eñse*) “ense” [xii-145/5], ынѳранмакъ (*iñranmak*) “sızlanmak, inlemek” [xii-152/12], онѳ (*oñ*) “sağ taraf” [xii-154/5], танѳ (*tañ*) “tan vakti” [i-17/9], янѳгъызлыкъ (*yañğızlıq*) “yalnızlık” [iv-59/7], янѳы (*yañı*) “yeni” [iv-60/9].

2.1.2.2.16. /p/

Tonsuz ve süreksiz bir çift-dudak ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Genellikle alıntı kelimelerde bulunur.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: апте (*apte*) “abla” [i-24/1], арпа (*arpa*) [xii-143/4], дженюп (*cenüp*) “güney” [v-71/4], чапкъаламакъ (*çarqalamaq*) “koşuşturmak” [x-120/8], есап (*esap*) “hesap” [vi-84/3], ипранмакъ (*ipranmak*) “уıpranmak” [iii-56/17], парашют (*paraşut*) “paraşüt” [xii-153/7], парылдамакъ (*parıldamak*) [viii-94/8], паёк (*payoq*) “taуın, er azığı” [iv-58/11], пекитмек (*pekirmek*) “sağlamlaştırmak” [ii-35/18], сипирки (*sipirmek*) “süpürmek” [i-25/20], талап (*talap*) “talep” [viii-94/3], йипек (*yipek*) “ipek” [iii-45/4].

2.1.2.2.17. /r/

Tonlu, titrek, akıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Türkçe kökenli kelimelerin başında bulunmaz. Daha çok alıntı kelimelerde bulunur.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: чубар (*çubar*) “alacalı” [xiv-185/9], къартана (*qartana*) “büyükanne, yaşlı kadın” [i-10/2], курешмек (*küreşmek*) “mücadele etmek” [viii-94/4], раатланмакъ (*raatlanmaq*) “dinlenmek” [x-125/16], рале (*rale*) “masa, sıra” [vii-92/9], рельс (*rels*) “demiryolu” [i-17/1], рота (*rota*) [x-125/11], шеер (*şeer*) “şehir” [i-16/2], шорба (*şorba*) “çorba” [iv-59/4], терек (*terek*) “ağaç” [i-10/9], тесир (*tesir*) [i-14/16], урба (*urba*) “giysi” [i-25/20], йылтыравуқ (*yıltıravuq*) “parlak” [xiii-166/5].

2.1.2.2.18. /s/

Tonsuz ve sızıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda bulunabilir. Bütün ünlülerle birlikte kullanılabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: авес (*aves*) “heves” [i-25/16], част (*çast*) “şans, talih” [xiv-177/9], ес (*es*) “bilinç, şuur” [xiv-180/4], гестапо (*gestapo*) [i-21/11], конспект (*konspekt*) “özet” [ii-36/10], кокюс (*köküs*) “göğüs” [ii-38/12], салкъын (*salqın*) “serin” [v-75/13], санчмакъ (*sançmaq*) “sokmak, batırmak” [ix-116/2], сасыкъ (*sasıq*) “pis kokulu” [xii-142/10], сельбу (*selbi*) “servi” [v-72/6], серник (*sernik*) “kibrit” [x-128/5], стол (*stol*) “masa” [xi-137/15], субет (*subet*) “sohbet” [iii-44/9].

2.1.2.2.19. /ş/

Tonsuz, sızıcı bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Alıntı kelimelerde ve yansımali kelimelerde kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: адашмакъ (*adaşmaq*) “yanılmak” [i-15/2], аш (*aş*) [i-15/19], давуш (*davuş*) “ses” [i-22/12], дешет (*deşet*) “dehşet” [i-26/3], ешитмек (*eşitmek*) “işitmek” [i-22/12], къышым (*qışım*) “hışım” [iii-55/5], шахмат (*şahmat*) “satranç” [ii-29/2], шамата (*şamata*) “gürültü” [iii-41/4], шемшек (*şemşek*) “şimşek” [xi-141/2], шинел (*şinel*) “asker paltosu” [iv-63/11], тюш (*tüş*) “düş” [iv-65/9], тырышмакъ (*tırışmaq*) “gayret etmek” [i-11/30], тешкерюв (*teşkeriv*)

“araştırma, soruşturma” [x1-133/1], ошамакъ (*oşamaq*) “benzemek” [1-24/7], йымшақъ (*yımşaq*) “yumuşak” [11-32/13].

2.1.2.2.20. /t/

Tonsuz, süreksiz bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelimenin başında, içinde ve sonunda yer alabilir. Bütün ünlü seslerle kullanılabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: тааджип (*taacip*) “hayret, şaşma” [1-15/18], такъат (*taqat*) “güç, mecal” [1-20/7], ташламакъ (*taşlamaq*) “atmak” [1-22/20], телюке (*telüke*) “tehlike” [11-36/15], тинтмек (*tintmek*) “ditmek” [1-21/9], къуту (*qutu*) “kutu” [1-22/19], пётюк (*potük*) “potin” [1v-60/10], бет (*bet*) “yüz” [1-7/6], институт (*institut*) “enstitü” [11-31/14], солдат (*soldat*) “asker” [1-13/11].

2.1.2.2.21. /v/

Tonlu, sızıcı bir diş-dudak ünsüzüdür. Türkçe kökenli kelimelerin başında yer almaz, kelimenin içinde ve sonunda yer alabilir. Alıntı kelimelerde ve yansımali kelimelerin başında da bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: вагон (*vagon*) [1-21/21], вайваламакъ (*vayvalamaq*) “bağırmaq” [1x-113/1], взвод (*vzvod*) “takım, birlik” [x-125/17], вызлы (*vızlı*) “hızlı” [x11-143/3], ватан (*vatan*) [x11-144/3], вазиет (*vaziyet*) “durum, hâl” [x11-157/5], ачув (*açuv*) “öfke” [1-21/3], джаяв (*caıav*) “уауа” [11-30/13], чавдар (*çavdar*) [1v-60/5], къав (*qav*) “ateş yakarken odunu tutuşturmak için kullanılan kurutulmuş kav mantarı” [1-25/7], сув (*suv*) “su” [1-18/16], шувулдамакъ (*şuvuldamaq*) “uğuldamak” [1x-116/8], явлыкъ (*yavlıq*) “mendil” [111-44/16].

2.1.2.2.22. /y/

Tonlu, akıcı bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Kelime içinde başta, ortada ve sonda yer alabilir. Bütün ünlülerle birlikte kullanılabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: якъ (*yaq*) “yön, taraf” [v111-103/8], йырламакъ (*yırlamaq*) “şarkı söylemek” [11-32/9], юкъу (*yıqu*) “uyku” [11-29/16], ювунмакъ (*yuvunmaq*) “uykumak” [x11-149/14], айнеджи (*aynesi*) “kurnaz, hilekâr” [v11-88/20], къайда (*qayda*) “nerede” [v111-96/2], къыйыр-чыыйр (*qıyır-çıyır*) “katliam” [1v-68/3], конвой (*konvoy*) “koruma ekibi” [1-19/2], мыйыкъ (*mıyık*) “büyük”

[11-155/7], ойланмакъ (*oylanmaq*) “düşünceye dalmak” [x11-175/14], район (*rayon*) “bölge” [1-11/25], сабий (*sabiy*) “bebek, yavru” [1v-59/3].

2.1.2.2.23. /z/

Tonlu, sızıcı, diş-diş eti ünsüzüdür. Alıntı ve yansımali kelimeler haricinde kelime başında yer almaz. Türkçe kökenli kelimelerde ortada ve sonda yer alır. Bütün ünlülerle birlikte bulunabilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: азбар (*azbar*) “bahçe, avlu” [1-8/29], базар (*bazar*) “alışveriş yapmak” [x11-144/1], къозгъалмакъ (*qozğalmaq*) “kırıldanma” [1v-69/3], проза (*proza*) “nesir” [x11-173/8], партизан (*partizan*) “gerilla” [x11-147/15], тиз (*tiz*) “diz” [1-12/18], тийзе (*tiyze*) “annenin kız kardeşi” [v-70/7], таз (*taz*) “çıplak yer” [x-125/15], союз (*soyuz*) “birlik, müttefik” [x11-162/1], языкъсынмакъ (*yazıqsınmaq*) “acınmak, yerinmek” [1-19/19], замет (*zamet*) “zahmet” [1v-61/8], замролит (*zampolit*) “subay” [1-14/20], землянка (*zemlanka*) “sığınak” [1-18/25], зейтюн (*zeytün*) “zeytin” [v-73/11].

2.1.2.2.24. /şç/

Tonsuz ve süreklie yakın bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Rusça kelimelerde bulunur.

Örnek ящик (*yaşçik*) “kutu, kasa, sandık” [x-125/2].

2.1.2.2.25. /ts/

Tonsuz, süreklie yakın bir diş-ön damak ünsüzüdür. Rusça kelimelerde karşılaşılır.

Эвакуация (*evakuatsiya*) “tahliye, boşaltma” [ix-108/4], карцер (*kartser*) “hücre, hapis” [x11-160/3], концентрат (*kontsentrat*) “konsantre edilmiş” [1v-62/17], медицина (*meditsina*) “tıp” [11-44/22], оккупация (*okkupatsiya*) “işgal etme” [11-38/15], операция (*operatsiya*) “operasyon” [x11-144/1], полицай (*politsay*) “polis memuru” [1-21/10], цех (*tseh*) “atölye” [1-7/5], цемент (*tsement*) “çimento” [x11-149/10].

2.1.3. Ses özellikleri ve ses olayları

2.1.3.1. Damak (kalınlık-incelik) uyumu

Yalın veya eklerle uzatılmış olan Türkçe veya Türkçeleşmiş bazı alıntı sözlerde, ilk hecede bulunan ünlünün taşıdığı kalınlık-incelik niteliğinin ondan sonraki hecelerde de

yer alması kuralıdır.¹² İncelediğimiz metinlerde Türkçe kökenli kelimelerin genellikle kalınlık-incelik uyumuna uyduğu tespit edilmiştir. Metinlerden alınan bazı örnekler şunlardır:

accı “acı” (x11-152/3), *açığı* (x11-154/5), *ana* (x111-172/15), *baba* (1v-62/5), *baqayıq* “bakıyoruz” (1-18/4), *balalığumdan* ”çocukluğumdan” (11-27/6), *bölüşeler* ”bölüşüyorlar” (1-8/7), *çevirildi* “çevrildi” (11-34/6), *etecek* ”edecek” (111-45/18), *iñiltiler* “iniltiler” (x11-155/3), *qadın* (x111-172/5), *qanatsız* (x111-171/5), *qarılğaçlarını* “kırlangıçları” (x1-134/5), *qoqulı* “kokulu” (x1-141/6), *qulaqlarım* (1-13/22), *kündüz* “gündüz” (1-20/26), *oğlumnu* ”oğlumu” (1x-114/8), *sözümüzni* ”sözümüzü” (x1v-179/5), *tizilgenler* “dizilenler” (x11-156/2), *tolusu* “dolusu” (x1v-177/9), *toqumacılıq* ”dokumacılık” (v-70/9), *tüşünilmey* “düşünülmüyor” (v-76/5), *uzattırılğan* “uzattırılan” (x1-133/10), *ürkken* “ürken” (x11-152/4), *yazıcı* (111-43/6), *yırlayım* “şarkı söylüyorum” (x111-174/15), *mışıq* “kedi” (1-22/14), *yımşatmaq* “yumuşatmak” (x11-159/10), *minsetesiz* “bindiresiniz” (x11-145/5).

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde kalınlık-incelik uyumu görülmekle birlikte Türkçe kökenli kelimelerde olduğu gibi sağlam bir uyum söz konusu değildir. Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimeler kalınlık-incelik uyumuna girerken bazı kelimelerde uyumdan söz edilemez. İncelenen metinlerde kalınlık-incelik uyumuna uyduğu tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Ar. āfet > *afat* ”önlenmesi mümkün olmayan büyük felaket” (1v-67/4), *Ar. mā ṭ* > *mavı* ”mavi” (1v-67/4), *Ar. meḥāzin* > *mağaza* ”büyük dükkan” (x11-144/6), *Ar. sīmā* > *sıma* ”yüz, çehre” (111-47/10), *Ar. mādām* > *madam* “madem” (x-124/14), *maraz* “hastalık” (x-119/3), *Ar. aḥīr* > *aḥır* “son” (x1v-179/5), *bazar* “pazar, alışveriş” (x11-144/1), *cedvel* “çizelge” (v11-87/16), *çuval* (x11-143/4), *Fars. cilānger* > *çilengir* “çilingir” (1x-111/16), *deşet* “dehşet” (x-127/9), *emşire* “hemşire” (1v-66/2), *fayda* (v-75/4), *fikir* (v-76/3), *ğayıp* “kayıp” (v111-100/5), *hatırlamaq* “hatırlamak” (x-116/1), *ḥoraz* “horoz” (v111-94/5), *qağıt* (1v-65/8), *qoranta* “aile” (1-25/1), *kürsü* (1v-61/11), *mashara* “rezil” (v-77/4), *mektep* “okul” (1-11/8), *nevbet* “nöbet” (v11-85/10), *perçem* (x111-166/5).

İncelenen metinlerde kalınlık-incelik uyumuna uymayan kelimelerin bazıları da şunlardır:

¹² Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019. s.97.

aqaret “hakaret” (v-77/20), *alamet* “belirti, işaret” (vii-87/11), *avale* “havale” (viii-94/13), *bina* (v-73/5), *darbe* (iii-53/20), *deva* (viii-97/12), *divar* “duvar” (ix-110/15), *esap* “hesap” (vi-84/3), *etraf* (i-9/3), *eyecan* “heyecan” (xi-141/1), *facia* (xii-142/6), *ğonca* “gonca” (ii-32/17), *ğaflet* (viii-100/7), *ğalebe* “galibiyet” (x-121/4), *ğadim* “hizmet eden” (i-8/1), *imqân* (xi-134/6), *imtian* “imtihan, sınav” (ii-36/8), *qahpe* (v-77/4), *qave* “kahve” (x-121/6), *melun* “lanetlenmiş” (iii-48/2), *patilcan* “patlıcan” (x-122/9), *tali* “talih” (iii-43/11),

Bu örneklerin yanı sıra Kırım Tatar Türkçesi üzerinde Rusçanın etkisi yadsınamaz derecededir. İncelediğimiz metinlerde de Rusça alıntı kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimeler kalınlık-incelik uyumuna uymamaktadır. İncelediğimiz metinde tespit edilen uyum dışındaki Rusça kelimelerden bazıları şunlardır:

tseh “atölye” (i-8/2), *ofitser* “memur” (i-15/4), *evakuatsiya* “tahliye” (ix-108/4), *kartser* “hücre, hapis” (xii-160/3), *politsay* “polis memuru” (i-21/10), *tsement* “çimento” (xii-149/10), *avtomat* “otomatik silah” (i-17/6), *yaşçik* “kutu, sandık” (x-125/2), *konsentrat* “konsantre edilmiş olan” (iv-63/14), *okkupatsiya* “işgal etme” (ii-38/15), *pozitsiya* “pozisyon, konum” (x-129/4).

Kırım Tatar Türkçesinde yer alan yapım ve çekim eklerinin damak uyumu güçlüdür. Kelimede yer alan kalın ve ince ünlüye göre kelimeye eklenen ekler de kalın veya ince ünlüyle kelimeye eklenir. *ağaç* + *qa* “ağaca” (xii-154/10), *aqrان+daş+lar+iñ+dan* “arkadaşlarından” (xiv-178/13), *baş+la-ğan-ımız-niñ* “başladığımızın” (xiv-184/2), *çek-il-gen+leri* “çekilenleri” (xii-161/5), *darqat-qan* “dağıtan” (xii-143/6), *et-me-gen+siñiz* “etmeyensiniz” (x-121/7), *oy+lar+ğa* “düşüncelere” (xiii-174/15), *sepkil+ler+i* “çilleri” (xii-147/11), *yolaq+ımız+ğa* “şeridimize”(x-127/8), *yuqla-ma-ğan-lar-ı* “uyuklamayanları” (vi-84/2), *qart+ay-ğan+ım* “yaşlanıyorum” (xiii-165/11).

İncelenen metinlerde damak uyumuna dahil olan Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelere eklenen ekler uyuma girer. Metinlerde tespit edilen bazı örnekler şunlardır: *mağaz+dan* “mağazadan” (xii-144/6), *nevbet+i+n+de* “nöbetinde” (xiii-174/6), *qoranta+ñiz+da* “ailenizde” (viii-101/8), *qabaat+la+ma+ğa* “suçlamaya” (x-124/13), *emşire+miz+ge* “hemşiremize” (iii-45/5), *üküm+i+ni* “hükümünü” (iv-68/3), *mudafaa+mız+nı* “savunmamızı” (i-16/9), *mükâfat+lan-dı-ñiz* “ödül aldınız” (i-14/22), *torba+lar+ımız+nı* “torbalarımızı” (xiv-179/16).

Damak uyumuna girmeyen alıntı kelimelerde ekler, kelimenin son ünlüsüne göre eklenir. Buna göre alıntı kelimenin son ünlüsü kalınsa kalın sıradan ekler, inceyse ince sıradan ekler kelimeye eklenir. İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır: *umumiy+lik* “genellik” (1-24/7), *tükân+lar+dan* “dükkanlardan” (x11-143/9), *cesaret+iñ* “cesaretin” (x1-134/3), *facia+lar* (1v-58/5), *ğonce+ler+ni* “goncaları” (v111-95/3), *haber+ler+nen* “haberlerle” (v-72/14), *hususiyet+ler+i+ni* (x11-152/12), *institut+ımız+ğa* “enstitümüze” (x111-165/1), *komandır+ler+i+ne* “komutanlarına” (x-126/17), *partizan+lar+dan* “gerillalardan” (x11-158/5).

Kırım Tatar Türkçesinde bazı yapım ve çekim ekleri kalınlık-incelik uyumuna girmezler. İncelenen metinlerde isimden isim yapım eki *+day* ve *+ki*, vasıta hâli eki *+nen* eklerinin kelimelere eklendiklerinde kalınlık-incelik uyumunu bozduğu tespit edilmiştir.

Tespit edilen örnekler şunlardır: *ilmekday* “ilmek gibi” (1-16/15), *yigitday* “yiğit gibi” (1-25/19), *yürgenday* “yürür gibi” (1-10/8), *güdürdisiday* “gürültüsü gibi” (1-22/12); *azırki* “hazır olan” (x111-176/3), *bılırki* “geçen yılki” (x-127/3), *oniñki* “onunki” (x-120/5), *sanki* (1-17/24), *soñki* “sonki” (x1-135/3); *arqadaşımnen* “arkadaşımınla” (111-44/7), *atlarinen* “atlarıyla” (v-71/8), *ayağımnen* “ayağımla” (x11-162/9), *baқиşларinen* “bakışlarıyla” (v-78/9), *çızmasinen* “çizmesiyle” (x11-155/4), *qaravulnen* “nöbetçiyle” (x11-151/9).

2.1.3.2. Dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına göre onu izleyen hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesi kuralıdır.¹³

Kırım Tatar Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu kelimenin ilk iki hecesinde uygulanmaktadır. Bazı istisna durumlar haricinde kelimenin ikinci hecesinden sonra yuvarlak ünlü bulunmaz. Halihazırda Kırım Tatar Türkçesinde kelimenin ilk hecesinde yer alan yuvarlak ünlüden sonra ikinci hecede dar yuvarlak ya da düz geniş ünlü; kelimenin ilk hecesinde bulunan düz ünlüden sonra ikinci hecede düz ünlü; üçüncü heceden sonra ise daima düz ünlü bulunmaktadır (Yüksel, 2005, s. 65).

¹³ a.g.e. s.179.

	<u>ilk hece</u>	<u>ikinci hece</u>	<u>üçüncü hece</u>
Birinci durum:	o,ö,u,ü	u,ü/a,e	a,e,ı,i
İkinci durum:	a,e,ı,i	a,e,ı,i	a,e,ı,i

Tablo 2-1: Dudak uyumunun hecelerdeki durumu

İlk hece	İkinci hece	Üçüncü hece
a	a, ı	a, ı
e	e, ı	e, ı
ı	ı, a	ı, a
i	e, ı	e, ı
o	a, u	a, ı
ö	e, ü	e, ı
u	a, u	a, ı
ü	e, ü	e, ı

İncelenen metinlerde dudak uyumunun tam olduğu tespit edilen kelimelerden bazıları şunlardır: *aqça* “akçe, para” (xııı-173/11), *almaştırmaq* “değiştirmek” (xıv-178/1), *araba* (ıv-63/2), *aylançiq* “dolaşık, dolambaçlı” (ııı-42/12), *berber* (xıv-180/11), *bılançiq* “bulanık” (ı-19/3), *bilet* (v-74/1), *bomba* (vıı-90/6), *boysundırmaq* “boyun eğdirmek” (ıı-36/18), *çıdamaq* “sabretmek” (ı-14/17), *çükündür* “pancar” (xıı-156/12), *ıncınmaq* “ıncınmek” (ıv-59/3), *qalabalıq* (ıx-114/1), *qaşqır* “kurt” (xıı-159/7), *qısartmaq* “kısaltmak” (xıı-161/5), *qorçalamaq* “korumak, muhafaza etmek” (ı-11/24), *körümli* “seçkin, ileri gelen, güzel” (vı-81/6), *küzgü* “ayna” (ıı-31/8), *mısqılcı* “alaycı” (xıv-177/8), *oyuncaq* (vııı-96/11), *ötmek* “ekmek” (ıv-59/5), *parıldamaq* “parlamak” (vııı-94/8), *parmaqlıq* (xı-131/6), *şuvuldamaq* “uğuldamak” (ıx-116/8), *şorbacılıq* “patronluk , hocalık” (xıv-182/5), *tüşünilmek* “düşünölmek” (v-76/5), *uçqunlanmaq* “kıvılcımlanmak, parlamak” (ıı-31/8), *yuvundurmaq* “yıkamak” (ıv-65/13).

Kırım Tatar Türkçesinde dudak uyumunu bozan bazı ekler vardır. Bu ekler ve incelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

+çIQ: İsimden isim yapan ektir. Ekin yuvarlak ünlülü varyanlarının bulunmaması yuvarlak ünlülü kelimelere eklendiğinde dudak uyumunu bozmasına neden olur. İncelenen metinlerde ekin uyumu bozduğu tek bir kelime tespit edilmiştir: *köy+çik* “küçük bir köy” (1v-61/16).

-(U)v: Fiilden fiil yapan ektir. Kelimelere daima yuvarlak ünlülerle eklendiği için dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde ekin dudak uyumunu bozduğu tespit edilen bazı kelimeler şunlardır: *çalış-uv* “çalışmak” (x1-133/6), *qayğır-uv* “kaygılanma” (v11-85/13), *qıynal-uv* “eziyet çekme” (x-118/4), *keçür-üv* “geçirme” (1-24/7), *körüş-üv* “görüşme” (11-31/6), *teşker-üv* “araştırma” (x1-133/), *toplaş-uv* “toplanma” (x111-166/10), *yalvar-uv* “yalvarma” (1v-64/5).

-vUQ: Fiilden isim yapan ektir. Kelimelere daima yuvarlak ünlülerle eklendiği için dudak uyumunu bozar. İncelenen metinlerde ekin dudak uyumunu bozduğu tespit edilen kelimelerden bazıları şunlardır: *ağla-vuq* “ağlak”, *yıltıra-vuq* “parlak”

-vUç: Fiilden isim yapan ektir. Ekin ünlüsü daima yuvarlak olduğu için dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde ekin dudak uyumunu bozduğu bir kelime tespit edilmiştir: *tırnavuç* “tırmık” (1-21/20).

+sİrA-: İsimlerden fiil türeten bu ekin ünlüleri sadece düz şekliyle kullanıldığından eklendiği kelimelerde dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde bu ekin dudak uyumunu bozduğu bir kelime tespit edilmiştir: *yuq-sıra-* “uyuklamak” (x11-149/10).

+nIn: Kırım Tatar Türkçesinde ilgi hâli ekinin yuvarlak ünlülü varyantları olmadığından genellikle dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde oldukça sık kullanılan bu ekin dudak uyumunu bozduğu tespit edilen bazı kelimeler şunlardır: *bu+niñ* “bunun” (x111-169/11), *buz+niñ* “buzun” (x-125/1), *o+niñ* “onun” (x-125/12), *şu+niñ* “şunun” (1-21/17), *yol+niñ* “yolun” (v1-84/1), *köy+niñ* “köyün” (1x-113/5), *süt+niñ* “sütün” (x111-170/7), *yük+niñ* “yükün” (1x-116/8).

+nI: Yükleme hâli eki Kırım Tatar Türkçesinde daima düz ünlüyle kullanılmaktadır. İncelenen metinlerde ekin düz ünlülü kullanımının dudak uyumunu bozduğu tespit edilen kelimelerden bazıları şunlardır: *bu+ni* “bunu” (1-15/5), *o+ni* “onu” (1-17/8), *kök+ni* “göğü” (1v-67/4), *suv+ni* “suyu” (1x-111/2), *yol+ni* “yolu” (x11-154/11).

Bildirme Eki: Kırım Tatar Türkçesinde ek fiilin şimdiki zaman çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri doğrudan isme eklenir. Zamir kökenli şahıs eklerinin ünlüleri daima

düz ünlülü olduğundan eklendiği bazı kelimelerde dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde bu durumu örnekleyen şu kelime tespit edilmiştir: *yoq+tır* “yoktur” (x11-154/2).

-DI: Kırım Tatar Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki daima düz ünlülüdür. Bu durum ekin eklendiği bazı kelimelerde dudak uyumunu bozmasına sebep olmuştur. İncelenen metinlerde bu durumu örneklediği tespit edilen kelimeler şunlardır: *boz-dı* “bozdu” (1-22/20), *böl-di* “böldü” (x11-151/1), *bul-dı-m* “buldum” (v-76/22), *bur-dı-q* “çevirdik” (11-36/14), *coş-tı* “coştı” (11-30/4), *coy-dı-q* “kaybettik” (x111-167/1), *doğ-dı* “doğdu” (x111-171/6), *qoy-dı-m* “koydum” (1-12/13), *köm-di* “gömdü” (1-14/8), *kör-di-ñiz* “gördünüz” (1x-110/9), *öp-ti* “öptü” (1-12/15), *sür-di-m* “sürdüm” (x14-179/4), *sön-di* “söndü” (111-55/14), *türt-ti* “dürttü” (1-19/21), *yür-di-m* “yürüdüm” (111-57/3).

-(Dp): Yardımcı ünlüsü her zaman düz olan bu zarf-fiil eki eklendiği bazı kelimelerde dudak uyumunu bozmaktadır. İncelenen metinlerde dudak uyumunu bozduğu tespit edilen bazı kelimeler şunlardır: *qorq-ı-p* “korkup” (1v-60/3), *qoş-ı-p* “koşup” (111-104/11), *qoy-ı-p* “koyup” (v111-104/12), *kör-i-p* “görüp” (v111-105/9), *ört-i-p* “örtüp” (111-50/22), *öt-i-p* “ötüp” (v1-82/16), *sön-i-p* “sönüp” (v111-103/6), *sus-ı-p* “susup” (x-127/8), *yür-i-p* “yürüyüp” (x1-131/10).

2.1.4. Ünlü değişimleri

Bu başlık altında incelenen metinlerde tespit edilen ünlü değişimlerine yer verilecektir.

2.1.4.1. Ünlü kalınlaşması

2.1.4.1.1. e > a

Ar. ādem > **adam** “adam, insan” (1-16/19), Ar. bāğçe > **bağça** “park” (11-35/12), Ar. ğalebe + T. lik > **qalabalıq** “kalabalık” (1x-114/1), Ar. hevā > **ava** “hava” (1-22/3), Ar. heves > **aves** “istek, eğilim” (v111-99/4), Ar. qalp+Fars. zen > **kalpazan** “aptal” (v1-83/7), Ar. luğme > **loqma** “lokma” (v-70/7), Ar. şerāb > **şarap** “şarap” (x11-145/12), Ar. taleb > **talap** “talep, dilek” (111-48/14), Ar. te‘accub > **taacip** “şaşma, hayret” (1-15/18), Ar.şemāte > **şamata** “gürültü, patırtı” (1x-114/9), Ar.teşavvur > **tasavur** “zihinde canlandırmak” (1x-114/9), Fars. cān-āver > **canavar** “canavar” (1-21/3), Fars. çār-şeb > **çarşaf** “çarşaf” (v11-88/10), Fars. emrūd > **armut** “armut” (11-32/23), Fars. hāste > **hasta** (1-15/6), Fars. hefte > **afta** “hafta” (111-48/17), Fars. hemān > **aman** “hemen” x14-186/10, Fars. hōrende > **qoranta** “aile” (1-25/1), Fars. pençe > **pança** “pençe” (v-78/7),

Fars. reff > **raf** (1x-109/8), Fars. ser-hōş > **saruş** “sarhoş” (1x-114/11), Fr.mandoline > **mandolina** “mandolin” (x111-166/3), Fars. tahte > **tahta** “tahta” (1-21/21), Fars. çār-yek > **çerik** “çeyrek” (x1-132/8), Fars. piyāle > **piyala** “kadeh” (1x-111/1)

2.1.4.1.2. e > ı

Fars. çerāg > **çıraq** “çırak” (1v-66/3)

2.1.4.1.3. e > o

Ar. mevlā > **molla** “din görevlisi” (x11-159/16)

2.1.4.1.4. i > a

Ar. hā’it > **ayat** “avlu” (111-50/22), Ar. aqrībā > **aqraba** “akraba” (v111-97/6)

2.1.4.1.5. i > ı

Ar. ‘irz > **irz**, Ar. aḥir > **aḥır** “son, sonunda” (111-45/10), Ar. ḥāṭir > **ḥatır** “hatır” (x1v-181/5), Ar. ḥāzır > **azır** “hazır” (11-33/8), Ar. kırmızı > **qırmızı** “kırmızı” (1-13/18), Ar. kısmet > **qısmet** “kısmet, nasip” (111-45/15), Ar.‘araḳı > **raqı** “rakı” (x111-167/13), Ar. kısm > **qısım** “bölüm, şube” (111-44/16), Ar. kıymet > **qıymet** “kıymet, değer” (v1-81/7), Ar. rāzi > **razi** “razı, kabul eden” (x1-135/16), Ar. şifat > **sıfat** “bir kimsenin görev, ödev bakımından yeri ve özelliği” (x1v-186/10), Ar.sırr > **sır** “gizli” (111-53/7), bir yıldır > **bıltır** “bir yıl önce” (1-9/6), incin- > **ıncın-** “kırılmak, incinmek” (111-50/18), Moğ.kabırğa > **qabırğa** “kaburga” (1-20/28), Ar. lāyık > lāyık “layık”, uygun” (x1-134/3)

2.1.4.1.6. ī > ı

Ar. mā’ī > **mavı** “mavi” (11-27/4)

2.1.4.1.7. ö > o

Kıp. çömüş > **çomuç** “kepçe” (x11-149/14), Kaşg. çöküt > **çontuq** “kısa” (x1v-185/9)

2.1.4.2. Ünlü incelmesi

2.1.4.2.1. ā > e

Fars. çār-yek > **çerik** “çeyrek, Fars. cilānger > **çilengir** “demir işiyle uğraşan kimse” (1-7/5), Ar. fuḳarā > fuḳare “fukara, yoksul” (x1v-177/9), Ar. illā > **ille** “illâ, mutlaka” (1v-

58/11), Fars. nerdubān > **merdiven** (x11-147/3), Fars. şāgird > şegirt “şakirt, çırak” (v-70/9)

2.1.4.2.2. a > e

Ar. hāṭira > **hātire** “hatıra” (111-45/3), Yun. pita > **pite** “pide, mayalı hamurdan ekmek” (v111-95/5), Ar. tavşiye > **tevsiye** “tavsiye” (111-47/1), Ar. ḥarif > **erif** “herif; sevimsiz, güven vermeyen kimse” (1-15/17), ET yaşar- > **yeşer-** “yeşermek, yaprak vermek” (1v-66/8), ET yaşıl > **yeşil** (1v-67/4), İng.rails > **rels** “demir yolu, ray”, Ar. ḳal‘a’ > qale “kale” (x-128/5), Yun. paksimadi > peksimet “pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş, uzun süre dayanabilen ekmek” (x11-157/6), DLT ay > ey “ünlem” (x-125/5)

2.1.4.2.3. ı > i

Uyg. bış- > **piş-** “pişmek” (v111-95/5), KB çibun > **çibin** “sinek” (1-13/21), ET. tıñla- > **diñle-** “dinlemek” (11-32/14), ET yıp > **yip** “ip, bağ” (11-37/14), ET yaşıl > **yeşil** ((1v-67/4), DLT inan- > **inan-** “inanmak” (1v-63/7)

2.1.4.2.4. u > ü

ET. bür- > **bur-** “bir şeyi iki ucundan tutup çevirmek” (1-10/22), bugün > **büğün** (11-39/6), Ar. duldul > **düldül** “at” (x1v-187/6), Fars. dukkân > **tükan** “dükkan”(v111-106/2), DLT burış- > **bürüş-** “buruşmak, büzülme” (1-8/23), Fars. gunāh > **güna** “günah” (111-49/5), Ar. ḥukm > **üküm** “hüküm” (1v-68/3), Fars. huner > **üner** “hüner, beceri” (v1-80/11), Ar. ḥurmet > **ürmet** “hürmet, saygı” (x111-166/7), Ar. şun‘i > **süniy** “suni, yapay” (x111-170/4), Ar. mumkin > **mümkün** “olması, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olan” (11-31/2), Ar.mukāfāt > **mükafat** “ödül” (x-121/6), Ar.munāsebet > **münasebet** “ilişki, bağ” (1-8/6), Ar.murekkeb > **mürekkep** “yapılmış, meydana gelmiş” (x1-136/4), Ar.rutbe > **rütbe** “askerî ünvan basamağı” (x111-167/4), Ar.tehluke > **telüke** “tehlike” (11-37/15), Ar. teneffus > **tenefüs** “temiz hava almak, dinlenmek için verilen ara” (1-18/4), Ar.teşādufen > **tesadüfen** “raslantı sonucu olarak” (111-45/12), Fars. gul > **gül** “gül” (v1-80/8)

2.1.4.2.5. ü > ü

Ar. cenüb > **cenüp** “güney” (v-73/10), Ar. mektüb > **mektüp** “mektup” (x111-170/14), Ar. hucüm > **ucüm** “hücum, saldırı” (v11-88/3), Fars. dūrbīn > **dürbin** “dürbün” (x-

127/7), Ar. sukūnet > **sukūnet** “sessizlik” (x11-152/2), Ar. yekūn > **yekūn** “toplam” (v-71/9), Ar. zeytūn > **zeytūn** “zeytin” (v-73/11)

2.1.4.2.6. ū > ö

Fars. gūşe > **köşe** “köşe” (x11-160/2), Fars. kūtek > **kötek** “döğme, dayat atma” (x-122/13), Fars. kūy > **köy** (11-32/26)

2.1.4.3. Ünlü düzleşmesi

2.1.4.3.1. o > a

Yun. horon > **qoran** “horon” (v1-84/8), Fars. ħurūs > ħoroz > **horaz** “horoz” (v111-94/8)

2.1.4.3.2. ö > e

DLT çöj- > **çez-** “çözmek” (111-45/13), Uyg. kövteng > **kevde** “gövde” (x-129/1)

2.1.4.3.3. u > ı

DLT çaruk > **çarıq** “kalın hayvan derisinden yapılmış bir tür ayakkabı” (x1v-177/13), DLT yaruk > **yarıq** “ışık, ışın” (x11-152/5), DLT aşuk- > **aşıq-** “acele etmek” (v111-98/7), DLT altun > **altın** (x111-176/2), katun > **qadın** “kadın” (1-23/11), DLT qadğu > **qaygı** “kaygı” (v11-89/7), DLT qaşuq > **qaşıq** “kaşık” (1v-60/4), DLT yulduz > **yıldız** (1-18/24), DLT yumşaq > **yımşaq** “yumuşak” (11-32/13), DLT yumurtğa > **yımırta** “yumurta (v111-95/5), Ar. muṭlaḳ > **mıtlaq** “mutlak, kesin” (1-24/9) , Ar. muṭlaḳā > **mıtlaqa** “mutlaka” (1-16/21), DLT munda > **mında** “burada, bu yerde” (1-17/11), salḳun > **salqın** “serin hava” (v-75/13), Uyg. qazḡuk~qasḡuḡ > **qazıq** “kazık” (x11-146/9), ET. bulga- > bulan- > bılan- “bulanmak” (v111-102/10), Ar. şandūḳ > sandıq “sandık” (1v-68/13)

2.1.4.3.4. ū > a

Fars. çūdār > çavdar (1v-60/5)

2.1.4.3.5. ū > e

Fars. terāzū > **teraze** “terazi” (x-121/6)

2.1.4.3.6. u > i

Fars. nāzük > **nazik** (11-35/9), Fars. nerdubān > **merdiven** (x11-147/3), Fars. zulf > **zilif** “zülüf, lüle” (1-20/12)

2.1.4.3.7. ü > i

DLT belgülüg > **belli** (v-76/10), ET temür > **demir** (1-21/20), DLT teşük > **teşik** “delik, deşik” (x-124/10), DLT keltür- > **ketir-** “getirmek” (111-43/7), ET içgerü > **içeri** (11-36/11), DLT büt- > **bit-** “sona ermek, bitmek” (111-56/12), ET ünde- > **inde-** “ses vermek, seslenmek” (111-44/15), Uyg. egsük, eksük > **eksik** (x111-166/6), DLT tegül > **degil** “değil” (1-10/8), edgülük > **eyilik** “iyilik” (1v-61/13), DLT süpürgü > **sipirki** “süpürge” (x11-154/10), ET uçun~üçün > **içün** “için” (1-14/22), DLT kendü > **gendi** “kendi” (v-76/22), DLT çevrül- > **çeviril-** “çevrilmek” (11-34/6)

2.1.4.4. Ünlü yuvarlaklaşması

2.1.4.4.1. a > u

ET yabaş/yavaş > **yuvaş** “yavaş, sakin” (v-71/5), Ar. maḥabbet > **muabbet** “muhabbet, sohbet” (111-46/8)

2.1.4.4.2. e > ö

DLT etmek > **ötmek** “ekmek” (1v-59/5)

2.1.4.4.3. i > u

Moğ. qabirğa > **qaburğa** “kaburga” (1-17/17)

2.1.4.4.4. ı > u

DLT qonşı > **qomşu** “komşu” (1v-61/2), DLT bulıt > **bulut** (1-10/7), ET açık > **açuv** “öfke, kızgınlık” (11-36/5), DLT qoltıq > **qoltuq-tayaq** “koltuk değneği” (x111-171/1), DLT qorqı > **qorqu** “korku” (1-19/23), ET qotı~qodı > **qutu** “kutu” (x-120/10), DLT kıvan~kıvan- > **quvan-** “kıvanmak, sevinmek”(1-11/4), Uyg. kavış- > **qavuş-** “kavuşmak” (11-38/16), ET soğığ~soğık > **suvuq** “soğuk”(1-19/26), Uyg. qurı- > **quru-** “kurumak” (1-10/9), DLT oqı- > **oqu-** “okumak” (11-28/10)

2.1.4.4.5. i > ü

ET. böri > **börü** “kurt” (ı-21/5), Fars. dil-ber > **dülber** “güzel (kadın)” (ıı-32/17), DLT küçük/küçük > **küçük** (xıı-142/6), Fars. umid > **ümüt** “ümit” (ı-14/18), Ar. mumkin > **mümkün** (ıı-31/2), DLT it- > **üyte-** “itmek” (x-128/13)

2.1.4.5. Ünlü daralması

2.1.4.5.1. a > ı

DLT aşak > aşak-a > aşğa > **aşağı** (ıı-33/14)

2.1.4.5.2. e > i

Fars. çār-yek > çeryek > çeyrek > **çerik** “çeyrek” (xı-132/8), DLT keyik > **kiyik** “yabani”(ıv-67/6), DLT sedrek > **siyrek** “seyrek”(ıv-60/6), Ar. tercemān > **terciman** “tercüman”(xıı-156/7), Fars. cilānger > **çilengir** “çilingir” (ı-7/5), DLT teg- > **tiy-** “değmek, dokunmak”(xı-141/6), Ar.munāsebet > **munasibet** “münasebet” (x-130/1), Ar.recā > **rica** “rica” (ııı-45/17), DLT ked- > **kiy-** “giymek”(ı-15/13), DLT nece~neçe > **nice** “nice, çok” (ııı-51/14)

2.1.4.5.3. e > ü

DLT bedük/beğük > **büyük** (ı-7/1) , OT tönder- > **döndür-** “döndürmek” (ıı-39/8)

2.1.4.5.4. o > u

Uyg. koñdak > **qundaq** “tüfek gibi bazı ateşli silahlarda bunları çeşitli yönlerde çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm” (vıı-90/10), CC. totak > **dudak** (ııı-57/1), ET. toğ-/tuğ- > **tuv-** “doğmak, dünyaya gelmek” (ııı-52/21), Fars. ser-hōş > **saruş** “sarhoş” (ıx-114/11), DLT soğuk > **suvuk** “soğuk” (vııı-95/10), ET yokarı > **yuqarı** “yukarı”(ı-9/1)

2.1.4.5.5. ö > ü

ET. közğü > **küzgü** “ayna” (ıı-31/8,), DLT ödle > **üyle** “öğle vakti” (ıı-34/13)

2.1.4.5.6. ö > i

DLT böğ~böy > **biy** “zehirli örümcek” (xıı-164/3)

2.1.4.6. Ünlü genişlemesi

2.1.4.6.1. ı > a

DLT ıgaç/yıgaç > **ağaç** (x-125/2), DLT ıgla-/yığla- > **ağla-** “ağlamak” (ı-24/15)

2.1.4.6.2. i > a

Ar. hā'it > **ayat** “avlu” (ıx-117/3), Ar. akrībā > **aqraba** “akraba” (vııı-97/6), Ar. şāhid > **şaat +lıq** “şahitlik” (xıı-148/9)

2.1.4.6.3. i > e

ET ti- > **de-** “demek, söylemek” (ı-10/13), ET kiçe > **gece** (ı-8/8), DLT irte > **erte** “erken” (ıv-58/11), ET kirçek > **kerçek** “gerçek” (ıı-33/17), ET yil > yel “rüzgar” (ı-10/6), Uyg. teriñ > **teren** “derin” (ııı-56/11), DLT ikki~iki > **eki** “iki” (ı-8/9), Ar. cihet > **ceet** “yön, taraf” (ıı-28/8), Ar. hisāb > **esap** “hesap” (vı-84/3), Ar. siyāhat > **seyahat** (xııı-166/9)

2.1.4.6.4. u > a

DLT baltu > **balta** (xıv-178/5), Uyg. boğuz > **boğaz** “boğaz” (ı-12/11), DLT boduğ > **boya** “boya” (xıı-147/11)

2.1.4.6.5. ü > e

DLT töpü > **töpe** “tepe” (vı-82/11), DLT töpüle- > **töpele-** “vurmak, dövmek” (xıı-153/5), EAT şügşek > **şemşek** “şimşek” (xı-141/2)

2.1.4.6.6. u > o

Ar. sufre > **sofra** (ıv-63/4), Ar. zuqāk > **soqaq** “sokak” (vıı-88/3), ET. buz- > **boz-** “bozmak (ı-10/6),

2.1.4.6.7. ü > o

Fars. düst > **dost** (ıı-30/6), Fars. çübān, şübān > **çoban** (ııı-43/10), Fars. cūrāb > **çorap** (ııı-44/16), Ar. dūlāb > **dolap** (vııı-98/4), Fars. şūrbā > **şorba** “çorba” (ıv-59/4), Fars. zūr > **zor** (ııı-51/21)

2.1.4.6.8. ü > ö

ET tügme > **dögme** “dügme” (viii-96/13)

2.1.4.6.9. u > ö

Ar. ‘umr > **ömür** “hayat, yaşam” (i-23/11)

2.1.4.7. Ünlü düşmesi

2.1.4.7.1. Ön seste ünlü düşmesi

2.1.4.7.1.1. u- > ø

Uyg. udı- > **yuqla-** “uyuklamak” (iv-63/10), ET udık > DLT udı~uç > **yuqu** “uyku” (iv-59/8)

2.1.4.7.1.2. i- > ø

DLT isīg+cak > **sıcaq** “sıcak” (viii-101/2)

2.1.4.7.1.3. ı- > ø

ısmarla- > **sımarla-**¹⁴ “ısmarlamak herhangi bir şey için istekte bulunmak” (ix-111/12), ıdıber- > ıyiber- > **yibermek** “göndermek” (x-121/7)

2.1.4.7.1.4. a- > ø

alakır-dı > **laqırdı** “söz, laf” (i-10/5), Ar. ‘araqi > raqi “rakı” (xiii-167/13)

2.1.4.7.2. İç seste ünlü düşmesi

Kelimenin orta hecesinde yer alan vurgusuz ünlünün düşmesi Kırım Tatar Türkçesinde mutlak bir ses hadisesi değildir. Bazı kelimelerin vurgusuz orta hecesi düşerken bazı kelimelerde, hatta düşmenin görüldüğü kelimelerde bile, düşme gerçekleşmeyebilir.

2.1.4.7.2.1. -ı- > ø

Kelime tabanında ünlü düşmesi tespit edilen sözcüklerden bazıları şunlardır: ET ağı+ça > **aqça** “genel anlamda para” (xiii-173/11), DLT yakışı > **yaşşı** “iyi, güzel” (i-7/10), kayıt- > **qayt-** “geri dönmek” (viii-95/2)

¹⁴ Vahit Türk, *Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi Örnekleri*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 49(2001), Ankara 2003. s. 231

Birleşme sırasında ünlü kaybına uğradığı tespit edilen kelime şudur: qayın+ana > **qaynana** “kaynana” (x111-174/10)

Türetme veya çekim ekleri kelimeye eklenirken orta hecedeki vurgusuz ünlünün düştüğü tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır: qarın+ı > **qarnı** “karnı” sızıla- > **sızıla-** (1-24/5), vaqıt+ında > **vaqtında** “vaktinde, zamanında” (11-38/15), aqıl+ında > **aqlında** “aklında” (111-44/16), ayıt- > **ayt-** “söylemek” (v111-97/3), yañılış > **yañılış** “yanılış” (v-75/8)

“ağız, akıl, asıl, vaqıt vd.” kelimelerinde orta hecedeki vurgusuz ünlünün düştüğü tespit edilmiş olmakla birlikte bu kelimelerde orta hecedeki ünlünün düşmediği kullanımlar da tespit edilmiştir. **ağızını** “ağzını” (v11-90/5), **aqılımda** “aklımda” (1x-116/6), **asılını** “aslını” (v-74/15), **vaqtinen** “vaktiyle” (x1-131/6), **ağırılarını** “ağrılarını” (x-118/7), **ayırılışmak** “vedalaşmak, ayrılmak” (x1-140/11)

2.1.4.7.2.2. -i- > ø

akis+i+n+e > **aksine** “aksine, tersine” (1-8/7), Ar. daқиқа > **daqqa** “dakika” (1-18/4), emir+i+n+e > **emrine** (x11-151/7), fikir+i+n+de+m > **fikrindem** “fikrindeyim” (x1-137/16), içeri+si+n+de > **içersinde** “içerisinde” (111-55/5), emir+i+n+e > **emrine** (11-36/17), beñiz+e-y-ler > **beñzeyler** “benziyorlar” (1v-62/10), ET kölige > **kölge** “gölge” (v111-103/11), ET inile- > **inle-** “inleme” (x11-152/3)

İncelenen metinlerde iç seste vurgusuz “i” ünlüsünün düşmediği örnekler de tespit edilmiştir: **daqıqalarda** “dakikalarda” (1-17/24), **emiri** “emri” (1-16/5), **fikirimni** “fikrimi” (1-25/10)

2.1.4.7.2.3. -u- > ø

yuqu+la-y > **yuqlay** “uyuyor” (1x-113/1), oyun+a-dıq > **oynadıq** “oynadık” (v1-84/8), burun+unda > **burnunda** (x11-147/11), boyun+um+da > **boynumda** (x1v-181/7), oğul+um > **oğlum** (v111-101/1)

2.1.4.7.2.4. -ü- > ø

ömür+imiz+de > **ömrümüzde** “ömrümüzde” (1v-66/9), gönül+i+n+i > **gönlüni** “gönlünü” (1v-67/8)

2.1.4.8. Ünlü türemesi

2.1.4.8.1. Ön seste ünlü türemesi

rendelen- > **erendelen-** “rendelenmek” (x111-166/5)

2.1.4.8.2. İç seste ünlü türemesi

2.1.4.8.2.1. /a/ türemesi

az-çıq > **azaçiq** “azacık” (x11v-181/2), qahr > qahir > **qaar**+len- “kahırlanmak, üzölmek” (11v-59/3), Ar. qalb + Fars. zen > **qalpazan** “kalpazan” (v1-83/7)

2.1.4.8.2.2. /ı/ türemesi

Alıntı kelimelerde görölen ses türemesi olayıdır.

Ar. ‘ayb > **ayıp** “kusur, eksiklik” (11-32/25), Ar. qayb > **ğayıp** “kayıp, yitik” (x11-144/1), Ar. qism > **qısım** “kısm” (1x-111/17), Ar. şabr > **sabır** (x1-135/1), Ar. saqr > **satır** “yazının bir sırası” (111-44/2), Ar. vaqt > **vaqıt** “vakıt” (11-28/16), Ar. hayr > **hayır** “iyi, hayırlı” (1v-61/13), Ar. ‘ırz+lı > **ırızlı** “namuslu” (v-76/20)

2.1.4.8.2.3. /i/ türemesi

Alıntı kelimelerde görölen ses türemesi olayıdır.

Ar. emr > **emir** (11-36/17), Ar. fikr > **fikir** (1-18/18), Ar. qabr > **qabir** “kabir, mezar” (111-56/8), Ar. qadr > **qadir** “kıymet, değer” (x111-176/5), Ar. resm > **resim** (x11v-188/11), Ar. cevz > **ceviz** (v-73/11), Ar. devr > **devir** “dönem,çağ” (11-36/18)

2.1.4.8.2.4. /ü/ türemesi

Ar. hukm > **üküm** “hüküm” (v111-95/3), Ar. şukr et- > **şükür** et- “şükretmek” (111-55/13)

2.1.4.8.3. Son seste ünlü türemesi

DLT aşak > **aşağı** (x11-149/4), DLT birinç > **birinci** (1-13/23), DLT beşinç > **beşinci** (x-119/7), Ar. şahn > **sana** “sahne” (v1-81/9)

2.1.5. Ünlü birleşmesi

Birincisi ünlüyle biten, ikincisi ünlüyle başlayan ve daima bir arada kullanılan kelimelerde, yan yana gelen ünlülerin kaynaşarak tek ünlü haline gelmesidir.¹⁵

qısa+ayaqlı > **qısayaklı** “kadın” (viii-104/13), şu+eyle > **şöyle** (ii-32/25), ne+içün > **neçün** “niçin” (ix-112/8), ne+asıl > **nasıl** (i-19/11)

2.1.6. Ünsüz uyumu

Kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında veya yan yana gelen hecelerde tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyumdur.¹⁶ Kırım Tatar Türkçesinde de bu uyum Türkiye Türkçesindeki gibi meydana gelmektedir.

2.1.6.1. Tonluyla biten kelimeler

açvılan-ğan “öfkelenen” (ii-33/13), **deñiz+ge** “denize” (v-72/6), **güdürdi** “gürültü” (xi-163/9), **körümli** “gösterişli” (vi-81/6), **qaydan+dır** “neredendir” (ix-114/2), **mencesine** “bence, bana göre” (v-72/17), **koridor+ğa** “koridora” (x-121/7)

2.1.6.2. Tonsuzla biten kelimeler

qısqı “kısa” (x-124/5), **keskin** (v-78/3), **yapışqaq** “yapışkan” (i-13/25), **ateş+te** (ii-36/15) **köpekçigi** “küçük köpeği” (xi-156/7), **oturt-qan** “oturtan, diken” (xi-131/5), **cenüp+ke** “güneye” (v-72/1), **işanç+qa** “güvene” (iv-65/11), **etraf+tan** (vi-82/4), **tseh+te** “atölyede” (i-8/14), **küreş+te** “güreşte” (vii-87/8), **mektep+lerde** “okullarda” (xi-132/16)

+ÇI ekinin bir kelimedede ünsüz uyumuna aykırı kullanıldığı tespit edilmiştir

tañçı “damla” (ii-33/10)

+ÇIQ, + çAn, +çAQ, +çIl gibi türetme görevinde bulunan eklerin ilk ünlüsü sürekli tonsuz olduğundan tonluyla biten kelimelere eklendiğinde ünsüz uyumuna aykırılık ortaya çıkmaktadır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

çuqurcıq “küçük çukur” (ii-30/20), **yorğançıq** “küçük yorgan” (viii-102/1), **evçik** “küçük ev” (iv-62/13), **utançaq** “utangaç” (xiii-169/5)

¹⁵ Zühal Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.96

¹⁶ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.243

-dAş türetme ekinin ilk ünlüsü sürekli tonlu olduğundan tonsuzla biten kelimelere eklendiğinde ünsüz uyumuna ayrırlık ortaya çıkar. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

subetdeş “sohbet arkadaşı” (x1-141/8), **ayaqdaş** “yoldaş” (x1v-178/8), **sınıfdaş** “aynı sınıfta olan” (v1-82/9)

2.1.7. Ünsüz değişmeleri

2.1.7.1. Tonlulaşma

2.1.7.1.1. -ç-, -ç > -c-, -c

DLT qarınça > **qarınca** “karınca” (x-128/4), DLT kéçe, kiçe > **gece** (x-119/3), DLT açığ > **acci** “acı” (x11-152/3), DLT oçak > **ocaq** “ocak” (1v-62/12), Soğd. purç > **borc** “borç” (11-30/7)

“ç” ünsüzü ile biten kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonlulaşır. Tespit edilen kullanım şudur: uç+una > **ucuna** (1x-115/10)

DLT kuçaq > **quçaq** “kucak” (1x-113/10) kelimesinde kelime içindeki “ç” sesi korunmuştur.

2.1.7.1.2. k- > g-

Kırım Tatar Türkçesinin Kuzey ve Orta ağızlarında korunan /k/ sesi, Oğuz Türkçesinden oldukça etkilenen Güney ağızlarında tonlulaşarak /g/ sesine dönüşmüştür. Kuzey ve Orta ağızlardaki /g/’li kullanımlar Güney ağızlarının etkisinden kaynaklanmaktadır (Selimova, 2006, s. 107). İncelenen metinlerde kelime başı /k/ sesinin korunduğu tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

keç- “geçmek” (x1v-185/2), **kel-** “gelmek” (1-14/22), **keniş** “geniş” (v-71/8), **keri** “geri” (x-121/6)

Kelime başında /k/ ünsüzünün korunmasının yanında Güney ağızlarının etkisiyle bazı kelimelerde k- > g- değişiminin olduğu kullanımlar da tespit edilmiştir.

DLT kizle- > **gizle-** “gizlemek” (11-33/9), DLT kéçe, kiçe > **gece** (v1-79/6), kendi > **gendi** “kendi” (v-76/22)

2.1.7.1.3. -k- > -g-

Kırım Tatar Türkçesinde kelime tabanında yer alan ve iki ünlü arasında kalan ön damak /k/ ünsüzü korunmaktadır. İncelenen metinlerde kelime tabanında /k/ sesinin korunduğu tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

bükül- “bükülmek” (1-12/18), **köküs** “göğüs” (1-17/26), **tökül-** “dökülmek” (x-122/11), **çekil-** (1-13/3).

/k/ ön damak ünsüzü ile biten kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde iki ünlü arasında kalan ön damak /k/ sesi tonlularak /g/ sesine dönüşür.

bölük+i+n+de > **bölüğünde** “bölüğünde” (v11-91/14), caillik+im+e > **cailligime** “cahilliğime” (v-75/8), çeçek+im > **çeçegim** “çiçeğim” (111-56/7), evçik+i+n+i > **evçigini** “evciğin” (1v-62/13), kiyiklik+i > **kiyikligi** “yabaniliği” (1x-112/12), payok-1+n+1 > **payogımı** “yiyeyeğini, payımı” (v111-98/5), terek+i > **teregi** “ağacı (11-32/23), yürek+im > **yüregim** “yüreğim” (1-19/17)

sevindir-ecek-i-n-i > **sevindireceğini** “sevindireceğini” (x11-144/4), ber-ecek-im > **bereceğim** “vereceğim” (v11-87/1)

2.1.7.1.4. q- > ğ-

Kırım Tatar Türkçesinde k- > g- değişimi ile teşekkül eden; Türkiye Türkçesine göre biraz daha kalın telaffuz edilen, ince-yuvarlak /ö/, /ü/ ünlülerinin başında bulunan ön ses /g/leri daha ileri bir değişime uğrayarak boğumlanma noktalarını ön damaktan arka damağa çekmişlerdir. Bu şekilde /ö/, /ü/ ünlülerinin başındaki /g/ sesleri (k- > g- > ğ-) değişimini geçirerek Kırım Tatar Türkçesinde /ğ/ olmuş ve bu durum kaideleşmiştir. Bu orta damak /ğ/ sesi, Kırım Tatar alfabesinde /g/ işareti ile gösterilir, özel bir harf yoktur.¹⁷

İncelenen metinlerde yukarıdaki açıklamayı örneklediği tespit edilen kullanımlar şunlardır:

DLT köngül > **göñül** “gönül (x11-154/5), ET kür > **gür** “çok, bol” (v111-96/5)

2.1.7.1.5. q- > ğ-

Ön seste bulunan gırtlak ünsüzü /q/ sesi Kırım Tatar Türkçesinde korunmuştur.

¹⁷ Zuhâl Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.100

qıyın “zor, eziyetli” (11-29/9), **qopqa** “kova” (1v-65/13), **qozğal-** “hareketlenmek, canlanmak” (1v-69/3), **qorçala-** “korumak” (1v-58/2), **qoy** “koyun” (111-42/8)

2.1.7.1.6. -q- > -ğ-

Kırım Tatar Türkçesinde /q/ sesi, pek çok kelimenin ortasında korunmuştur.¹⁸

çuqur “çukur” (1-19/25), **yaqa** “yaka” (11-30/10), **yaqarlıq** “yakacak” (1v-60/11), **toqumacılıq** “dokumacılık” (v-70/9), **oquv** “okumak işi” (v1-80/7), **qoqu** “koku” (v111-95/3)

İncelenen metinlerde kelime tabanında bulunan /q/ gırtlak ünsüzünün /ğ/ art damak ünsüzüne dönüştüğü örnekler de tespit edilmiştir.

DLT bākır- > **bağır-** “bağırmak” (1v-66/7), KB alkaşla- > **alğışla-** “alkışlamak” (x11-162/2), Ar. laqab > **lağap** “lakap” (x11-143/14), DLT çağır- > **çağır-** “çağırmaq” (1x-115/2), aq+ar- > **ağar-** “ağarmak, beyazlamak” (111-56/18)

/q/ ünsüzü ile biten sözcükler üzerine ünlüyle başlayan bir ek aldığında /q/ sesi /ğ/ sesine dönüşür.

bacaq+ı+n+dan > **bacağından** “bacağından” (111-42/8), bayraq+ımız > **bayrağımız** “bayrağımız” (x11-164/1), mañlayçıq+ı > **mañlayçığı** “alnı” (v11-90/4), ocaq+iñiz > **ocağıñız** “ocağınız” (1v-61/2), parmaq+ı+n+nen > **parmağınen** “parmağıyla” (x1v-181/1), quşaq+ı+n+ı > **quşağıñı** “kuşağını” (1x-108/3)

Ayrıca sıfat-fiil eki olan –acaq ve gelecek zaman eki olan –acaq ekinden sonra ünlüyle başlayan ek geldiğinde /q/ ünsüzü /ğ/ sesine dönüşür.

bar-acaq-ımız+nı > **baracağıımıznı** “varacağımızı” (v111-98/3), qayt-acaq-ım > **qaytacağıım** “döneceğim” (v111-97/8)

2.1.7.1.7. -p- > -b-

Kırım Tatar Türkçesinde kelime tabanında, iki ünlü arasında bulunan /p/ sesi genel olarak korunmuştur. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

çap- “koşmak, koşturmak” (v111-102/4), **yipek** “ipek” (x11-146/14), **tap-** “bulmak” (x1-136/11), **qopar-** “koparmak” (1-12/20), **yap-** “yapmak, ortaya koymak” (x1v-187/8), **yapış-** “yapışmak” (1-9/17), **töpe** “tepe” (x11-152/6), **topraq** “toprak” (x-126/6)

¹⁸ a.g.e. s. 101

Kelime tabanında iki ünlü arasında kalan /p/ sesinin tonlularak /b/ sesine dönüşmesi de mümkündür. İncelenen metinlerde tespit edilen örnek şudur:

tap-a > **taba** “doğru, karşı” (x11-163/14)

Alıntı kelimelerin sonunda yer alan /b/ sesi, kelimeler Türkçeye geçerken /p/ sesine dönüşür. Bu kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde /p/ sesi tonlularak kelimenin ilk aslında bulunan /b/ sesine dönüşür. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

cep+im+den > **cebimden** (v11-91/3), kitap+ı+n > **kitabını** (v111-98/13), lağap+ı+n+da > **lağabında** “lakabında” (x11-143/14), mektüp+iñ+de > **mektübiñde** “mektubunda” (111-44/14), sebep+i > **sebebi** (1v-68/13)

2.1.7.1.8. t- > d-

Kırım Tatar Türkçesinde kelime başında yer alan /t/ sesi genellikle korunmaktadır. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

taban (x11-143/8), **talaq** “dalak” (v111-99/14), **tamçı** “damla” (111-56/1), **tanı-** “tanımak” (1x-117/3), **tarraq** “tarak” (x11-154/10), **tegizlen-** “düz hale gelmek” (1-21/7), **teren** “derin” (x111-170/6), **tireme** “destek” (x1v-188/12), **tolu** “dolu, boş olmayan” (1-20/25), **töşek** “döşek” (x111-169/1)

Esasında Oğuzcaya ait olan kelime başı t- > d- tonlulaşması Kırım Tatar Türkçesinde de yaygın bir ses olayıdır. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

ET ti- > **de-** “demek, söylemek” (v11-89/3), DLT tegül > **değil** (111-43/12), ET telür- > **delir-** “delirmek” (v-75/4), DLT temür > **demir** (x-128/5), DLT teğiş- > **deñiş-** “değişmek” (x-120/8), ET tıngla- > **diñle-** “dinlemek” (x11-160/3), ET toğ~tuğ > **doğ-** “doğmak, dünyaya gelmek” (111-43/6), tolqan- > **dolan-** (x-122/1), DLT töñder- > **döñdür-** “döndürmek” (11-39/8), ET tügme > **dögme** “dügme” (v111-96/13), DLT tuy- > **duy-** “işitmek” (111-53/2), DLT tokuz > **doquz** “dokuz” (x1v-177/10)

2.1.7.1.9. -t- > -d-

İncelenen metinlerde kelime içinde genellikle korunan /t/ sesinin tonlularak /d/ye dönüştüğü bazı örnekler şunlardır:

DLT katun > **qadın** “kadın” (v11-89/15), at-ım > **adım** “adım” (111-51/3), Ar. katife > **qadife** “kadife” (1v-67/4), totāk > **dudaq** “dudak” (111-47/10)

2.1.7.1.10. -s-, -s > -z-, -z

DLT ayas > **ayaz** “bulutsuz, sakın havadaki kuru soğuk” (ıv-59/11), Fars. ħurūs > **ħoraz** “horoz” (vııı-94/5)

2.1.7.2. Tonsuzlaşma

2.1.7.2.1. b-, -b- > p-, -p-

Kırım Tatar Türkçesinde Türkçe kelimelerin başında yer alan /b/ sesi korunmaktadır. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

bala “çocuk” (ı-24/19), **bağ** (x-129/16), **bağır-** “bağırmaq” (vııı-103/4), **balta** (xıv-178/5), **balaban** “iri, büyük” (xıı-156/9), **balıq** “balık (xıı-159/8), **belgisiz** “belirsiz” (vııı-100/5), **bet** “yüz, çehre” (xıı-163/4), **bilgi** (vı-79/9), **boş** (xıv-184/4)

Türkçenin aslî sesi olmayan /p/ sesi, kelime başında /b/ sesinin tonsuzlaşmasıyla ortaya çıkabilir. Kırım Tatar Türkçesinde sınırlı kelimedede görülen bu ses hadisesi incelenen metinlerde şu kullnımlarda tespit edilmiştir:

CC barmak > **parmaq** “parmak” (xıı-154/10), KB bek > **pek** “çok” (vııı-98/4), DLT bek~berk > **pekıt-** “sağlamlaştırmak” KB bıçak > **pıçak** “bıçak (ıv-59/2), ET bus- > **pıs-** (x-118/6), DLT butak~butık > **pıtak** “budak” (vıı-89/11), DLT biç- > **piçen** “ot”(ıv-178/3), DLT biş~biş- > **piş-** “pişmek” (xııı-173/2)

İncelenen metinlerde kelime içinde b > p değişiminin görüldüğü tespit edilen kullanımlar şunlardır:

Harz. ħobqa > **qopqa** “kova” (ıv-65/13), Ar. źabt + et- > **zapt et-** “zapt etmek” (x-118/6), Ar. ħahbe > **qahpe** “kahpe, orospu” (v-77/4)

2.1.7.2.2. -b > -p

Bu ses hadisesi daha çok alıntı kelimelerde görülmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Ar. ‘ayb > **ayıp** (ıı-32/25), Ar. cenüb > **cenüp** “güney” (v-73/10), Ar. dülāb > **dolap** (x-122/7), Ar. ġarb > **ğarp** “batı” (xıı-162/1), İng. club > **klup** “kulüp” (vı-82/5), Ar. mekteb > **mektep** (vıı-86/1), Ar. şerāb > **şarap** (xıı-145/12)

2.1.7.2.3. c- > ç-

Alıntı kelimelerde ön seste görülen bu ses hadisesinin incelenen metinlerde tespit edilen kullanımlarından bazıları şunlardır:

Fars. cuft > **çift** (xiv-177/13), Fars. cilānger > **çilengir** “çilingir” (i-7/5), Fars. cūrāb > **çorap** (iiii-44/16), Fars. cuvāl > **çual** (v-76/10)

2.1.7.2.4. -c > -ç

İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

Ar. ‘ilāc > **ilaç** (viiii-97/8), Ar. şaṭranc > **santraç** “satranç” (ii-30/10)

2.1.7.2.5. -d > -t

Kırım Tatar Türkçesinde alıntı kelimelerin sonunda görülen bu ses olayının incelenen metinlerde tespit edilen kullanımlarından bazıları şunlardır:

Fars. derd > **dert** (x-118/5), Ar. evlād > **evlat** (ix-107/1), Ar. imdād > **imdat** “yardım” (iv-67/1), Fars. noḥūd > **noqut** “nohut” (xiiii-173/7), Fars. serd > **sert** (viiii-105/4), Fars. şāgird > **şegirt** “çırak” (v-70/9)

2.1.7.2.6. -g > -k

İncelenen metinlerde alıntı kelimelerde tespit edilmiştir.

Fars. ceng > **cenk** “savaş” (ii-36/11), Fars. tufeng > **tüfek** (xi-164/8)

2.1.7.2.7. -g- > -k-

ET ögsüz > **öksüz** “annesi olmayan” (ix-109/2)

2.1.7.2.8. ğ- > q-

Ar. ğalebe+T. -lıq > **qalabalıq** “kalabalık” (ix-114/1)

2.1.7.2.9. -ğ- > -q-

ET ağıça > **aqça** “akçe, para” (xiiii-173/11)

2.1.7.2.10. -ğ > -q

Ar. ‘aql + bāliğ > **aqıl-baliq** “akıllı, akli eren, olgun” (viii-96/12), Fars. çerāğ > **çıraq** “yağ kandili ve genellikle mum, meş’ale gibi ışık veren şey” (viii-103/8), ET **qıdruğ** > **quyruq** “kuyruk” (xiv-185/9)

2.1.7.2.11. -z-, -z > -s-, -z

ET iste-~izte- > **iste-** “istemek” (v-74/13), ET köğüz~köğüs > **köküs** “göğüs” (x-121/4)

2.1.7.3. Süreklileşme

2.1.7.3.1. Akıcılaşma

2.1.7.3.1.1. b- > m-

Kelime başında meydana gelen b- > m- hadisesi, sonunda /n/ sesi olan bazı kelimelerde görülür.¹⁹

mında “burada” (i-22/8), **men** “ben” (xi-169/11), **min-** “binmek” (xiv-184/11)

İncelenen metinlerde kelime başında b- > m- değişiminin gerçekleşmediği kullanım da tespit edilmiştir.

biñ “bin” (ii-52/10)

2.1.7.3.1.2. -d-, -d > -y-, -y

Karahanlı ve Harezmi Türkçelerine /d/ olarak geçen Eski Türkçenin kelime içindeki ve sonundaki /d/ sesi, Kırım Tatar Türkçesinde /y/ şekline girmiştir.²⁰ İncelenen metinlerde bu ses olayının tespit edildiği kullanımlardan bazıları şunlardır:

Uyg. adak > DLT adak > **ayaq** “ayak” (xiv-181/2), DLT. adır- > **ayır-** “ayırma” (xi-156/11), DLT bedük~beğük > **büyük** (xi-141/5), DLT eğgülüg > **eyilik** “iyilik” (ix-113/2), DLT kadğuk~qadğu > **qayğı** “üzüntü, tasa” (viii-97/4), Uyg. sedrek > DLT sedrek~sedreg > **siyrek** “seyrek” (x-120/3), Uyg. **qıdruq**~**qıdruğ** > DLT **qıdruq** > **quyruq** “kuyruk” (xiv-185/9), DLT yadağ~yadağ > **cayav** “yaya olarak, yayan” (viii-95/2),

DLT keç- > **kiy-** “giymek” (xi-171/13), DLT **qoğ-** > **qoy-** “koymak, bir yere bırakmak” (xi-170/7), DLT toğ- > **toy-** “doymak” (xiv-185/2)

¹⁹ a.g.e. s.106

²⁰ a.g.e. s.106

2.1.7.3.1.3. -g- > -ñ-

DLT tegiş- > **deñiş-** “değişmek, başka bir biçime girmek” (x11-143/16), ET tegşür- > **deñiştir-** “değiştirmek” (x1-134/4)

2.1.7.3.1.4. g, ğ > y

Eski Türkçedeki süreksiz /g/ ve /ğ/ sesleri, ünlüler ve diğer sürekli ünsüzlerin tesiriyle akıcılaşır.²¹ İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

DLT teg- > **tiy-** “değmek, dokunmak” (x1-141/6), DLT böğ~böy > **biy** “zehirli örümcek” (x11-164/3), DLT tügün > **tüyüm** “dügüm” (1-21/7), Uyg. yığ- > DLT yığ~yüg- > **cıy-** “derlemek, toplamak, bir araya getirmek” (1v-69/4), DLT bağla- > **bayla-** “bağlamak” (1-15/15), DLT bağlan- > **baylan-** “bağlanmak” (111-44/11), Fars. destgāh > **tezya** “tezgah” (1x-111/17)

2.1.7.3.1.5. ‘ > y

Arapçadan Kırım Tatar Türkçesine geçen “tālī” kelimesinin son sesinde bulunan ayın (‘) sesi /y/ sesine dönüşmüş ve incelenen metinlerde “taliy” şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ar. tāli‘ > **taliy** “talih” (111-55/7)

2.1.7.4. Sızıcılaşma

2.1.7.4.1. -b, -b- > -w, -w- > -v, -v-

Karahanlı ve Harezmi Türkçelerine /w/ olarak geçen Eski Türkçenin kelime içindeki ve sonundaki /b/ sesi, Kırım Tatar Türkçesinde /v/ şekline girmiştir.²² İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Kök. sub > KT. Harz. suw > **suv** “su” (1x-111/2), Kök. ab > KT. Harz. aw > **av** “av” (x-129/15), Kök. eb > KT. Harz. ew > **ev** “ev” (x11-147/8), Uyg. seb- > KT. Harz. sew- > **sev-** “sevmek” (11-36/1), ET tabışğan > DLT tawışğan > **tavşan** “tavşan” (x111-174/16), Uyg. yabaş ~yawaş > DLT yawaş~yafaş > **yavaş** “yavaş” (1v-59/9), ET. yalbar- > KT. yalwar- > Harz. yalbar- /yalwar- > **yalvar-** “yalvarmak” (x1v-182/16)

Kırım Tatar Türkçesinde ön sesteki /b/ korunmuştur.

²¹ a.g.e. s.107

²² a.g.e. s.107

bar- “varmak, ulaşmak” (x-121/2), **bar** “var” (x11-150/2), **ber-** “vermek” (v111-101/2)

2.1.7.4.2. g- > h-

Kırım Tatar Türkçesinin ses özelliği olmamakla birlikte incelenen metinlerde farklı dillerden Rusçaya geçen kelimelerde kelime başında bulunan /g/ sesi sızıcılaşarak /g/ sesine dönüşmektedir. Tespit edilen kullanımlar şunlardır:

Hitler > **Gitler** “Adolf Hitler” (1-22/14), Hitlerci > **Gitlerci** “Adolf Hitler yanlısı olan” (x11-153/10), İng. hospital > **gospital** “hastane” (x-129/10)

2.1.7.4.3. -g, -g-; -ğ, -ğ- > -v, -v-

İncelenen metinlerde tek heceli kelimelerin sonunda tespit edilen sızıcılaşma örneklerinden bazıları şunlardır:

ET ağ- > **av-** “bir şeyin vakti geçmek” (1v-61/14), Uyg. tuğ > DLT toğ > **tuv-** “doğmak” (v11-85/7)

İncelenen metinlerde çok heceli kelimelerin sonunda tespit edilen sızıcılaşma örneklerinden bazıları şunlardır:

DLT yadağ~yadağ > **cajav** “yaya olarak, yayan” (11-30/13), Uyg. açığ > **açuv** “öfke, kızgınlık” (x-118/1), DLT yamağ > **yamav** “yama” (x1v-177/12)

Kelime içinde, ilk hecenin sonunda ya da hece başlarında yer alan art damak /ğ/ sesi sızıcılaşarak diş-dudak /v/ sesine dönüşür. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

ET yağ+lıq > **yavlıq** “mendil” (111-45/8), DLT soğuk > **suvuq** “soğuk” (x-128/8), Moğ. karağul > **qaravul** “bekçi, nöbetçi” (x11-149/5)

+ağū/+egū ses grubu da +av/+ev olur. İncelenen metinlerde bu değişimi örnekleyen bir kelime tespit edilmiştir.

ET biregü > **birev** “biri, herhangi bir kişi” (, x-128/13)

2.1.7.4.4. -ñ > -ğ/-g

İncelenen metinlerde bu ses değişimi bir örnekte tespit edilmiştir:

ET öñ > **ög** “ön, bir şeyin esas alınan yüzü” (x11-155/15), ET öñ+lüg > **öglüg** “önlük” (1-24/10)

2.1.7.4.5. -q- > -h- (h)

ET yakşı > **yaħşı** “iyi, güzel” (x-120/4)

2.1.7.5. Süreksizleşme

2.1.7.5.1. h-, -h- > q-, -q-

Bu ses hadisesi genel olarak Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde görülmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Fars. ħişm > **qışım** “hışım, öflke, kızgınlık” (v111-94/3), Fars. ħörende > **qoranta** “aile”(v111-105/7), Fars. noħūd > **noqut** “nohut” (x111-173/7)

2.1.7.5.2. h- > k-

İncelenen metinlerde bu değişimi örnekleyecek bir kullanım tespit edilmiştir. Sistemli bir değişim olmayıp metinde iki kez kullanılmıştır.

Rus. ħorošo > **koroş** “iyi” (x11-147/13)

2.1.7.5.3. -v- > -b-

Fars. servi > selbi “servi ağacı” (x1-131/6)

2.1.7.5.4. y- > c-

Kırım Tatar Türkçesinin bilhassa çöl ağzında çok fazla görülen bu ses değişmesi, edebî dilde çöl ağzında olduğu kadar yaygın değildir.²³ İncelenen metinlerde ortaya çıkan /c/’li kullanımlar ise Kuzey ağızlarının etkisi olarak açıklanabilir. Sürgün döneminde farklı ağız özelliklerine sahip bölge insanların bir arada yaşamak zorunda kalması ağızlar arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmıştır (Selimova, 2006, s. 140). İncelenen metinlerde hem /y/ hem de /c/’li kullanılan kelimelerin aynı sıklıkta kullanıldığı tespit edilmiştir. *cöne-* ve *yönel-* birer kez, *cönet-* ve *yönet-* ikişer kez kullanılmıştır.

cöne- “yönelmek” (v11-86/4), **cönet-** “göndermek, yönlendirmek” (x111-166/13)

Bunlar dışında y- > c- değişimi tespit edilen diğer kelimeler şunlardır:

DLT yığ-~yüg- > **cıy-** “cenazeyi kaldırmak” (v111-104/9), **cıyıl-** “toplanmak, toplanma işine konu olmak” (x1v-179/1), **cıyın** “toplantı” (x111-174/11), **cıyıştır-** “düzene sokmak,

²³ a.g.e. s.110

ortalığı toplamak” (x-129/16), DLT yadağ~yadağ > **cayav** “yaya olarak, yayan” (11-30/13)

2.1.7.5.5. y- > k-

ET yana > **kene** “yine” (v111-99/14)

2.1.7.6. Sürekli ünsüzler arasında ses değişimleri

2.1.7.6.1. ħ > h

Kırım Tatar Türkçesinde sistemli bir şekilde düşen /ħ/ sesi bazı kelimelerde düşmeyerek boğumlanma noktasını değiştirir ve /h/ sesine dönüşür. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlar şunlardır:

Ar. ihtimāl > **iḥtimal** “ihtimal” (v111-100/7), Ar. ihtiyāc > **iḥtiyac** “ihtiyaç” (11-36/18), Ar. maḥbūs > **maḥbus** “hapsedilmiş” (x11-153/2), Ar. muḥtāc > **muḥtac** “muhtaç” (x1-135/8), Ar. kaḥbe > **qaḥpe** “kahpe, orospu” (v-77/4), Ar. vaḥṣī > **vaḥṣiy** “kaba, zalim” (x11-152/1)

2.1.7.6.2. n > m

ET qonşı > **qomşu** “komşu” (v111-104/11)

2.1.7.6.3. ng(ñ) > n

ET teriñ > **teren** “derin” (x111-166/11), DLT qaranggu > **qaranlıq** “karanlık” (v-75/15)

2.1.7.6.4. -r- > -l-

Fars. serv > **selbi** “servi ağacı” (1x-117/5)

2.1.7.6.5. /ʕ/ hemze > -v-, -y-

Arapçadan alınan kelimelerde bulunan iç sesteki /ʕ/ sesi Kırım Tatar Türkçesinde /v/ ya da /y/ sesine dönüşür. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Ar. fā'ide > **fayda** (v111-95/10), Ar. fi'āt > **fıyat** (v-72/2), Ar. mā'ī > **mavı** “mavi” (x111-171/8)

Bu örneklere ek olarak Kırım Tatar Türkçesine Arapçadan giren ve içinde /ʕ/ ve /ʕ/ genellikle düşer.

Ar. ‘azrā’īl > **Azrail** (v11-90/1), Ar. du‘ā’ > **dua** (x11-159/16), Ar. i‘lān > **ilan** (v-74/2)
Ar. mes’ūl > **mesul** “sorumlu” (v11-93/2),

2.1.7.7. Benzeşmezlik

Bir kelimedede yan yana veya birbirine yakın duran ve boğumlanma nitelikleri bakımından birbirinin tıpkısı veya benzeri olan iki ünsüzden birinin, kendi boğumlanma noktasını ötekinden ayırarak başka bir ünsüze dönüşmesi olayıdır.²⁴

Ar. fincān > **filcan** “fincan” (x-121/6)

2.1.7.8. Ünsüz tekleşmesi

Yalnız şeddeli Arapça alıntı kelimelerde, kelimelerin iç ses ünsüzlerindeki aslî ikizliğin tekleşmesi yoluyla kaybolması olayıdır.²⁵

İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Ar. ḥadd > **ad** “sınır” (x111-169/5), Ar. ḥaqq > **aq** “hak, hisse” (x111-173/9), Ar. evvelā > **evela** “evvela, her şeyden önce” (v11-86/16), Ar. quvvat > **quvet** “güç, kuvvet” (11-33/20) Ar. ḥākimiyyet > **akimiyet** “hakimiyet, egemenlik” (x11-143/9), Ar. ekseriyyet > **ekseriyet** “çoğunluk, çokluk” (v11-86/2), Ar. lezzet > **lezet** “lezzet, tat” (11-28/7), Ar. muvaffakiyyet > **muvafaqiyet** “başarı” (x111-165/11), Ar. ḥuṣūṣiyyet > **xususiyet** “hususiyet, özellik” (x11-152/12), Ar. te’essurāt > **teesurat** “üzüntüler, tesirler” (111-47/10), Ar. zann > **zan** “sanı, sanma, tahmin” (1-24/20), Ar. ġamm > **ğam** “gam, keder” (v111-96/5)

Bu örneklere ek olarak incelenen metinlerde Batı dillerine ait kelimelerin de Kırım Tatar Türkçesine geçerken tekleşmeye uğradığı örnekler tespit edilmiştir.

İt. gazzetta > **gazeta** “gazete” (v111-99/5), İt. fabbrica > **fabrika** (v-77/1), Fr. pionnier > **pioner** “komünist teşkilata üye öğrenci” (1x-108/2), Fr. passeport > pasaport (x111-175/2), Fr. gramme > **gram** (x11-152/10)

2.1.7.9. Ünsüz ikizleşmesi

Kırım Tatar Türkçesinde kelime sonunda düşen bir ünsüzden dolayı, bir önceki hecede bulunan ünsüz ikizleşir.²⁶

²⁴ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.91

²⁵ a.g.e. s.243

ET katıĝ > **qattı** “katı, Şiddetli, sert” (x11-157/2), qatıĝ-laŝ- > **qattılaş-** “katılaŝmak, katı hale gelmek” (11-38/2) ET acıĝ > **accı** “acı, aĝrı” (v-76/5), ET elig > **elli** “elli” (111-43/2)

2.1.7.10. Ünsüz düşmesi

2.1.7.10.1. ayın > ø (‘ > ø)

Ar. ‘alāmet > **alamet** “iz, belirti” (1v-65/14), Ar. ‘ākıbet > **aqıbet** “akıbet, bir iŝ ya da durumun sonu” (v111-105/5), Ar. ‘ilāc > **ilaç** (v111-97/8), Ar. ‘umūm > **umum** “bütüm, tüm, kamu” (x11-158/3)

2.1.7.10.2. -g- > ø

DLT yinçge > **ince** (x1v-178/5), DLT emgek > **emek** (x1-132/16), Uyg. kergek > **kerek** “gerek” (x111-170/2), DLT kürgək > **kürek** (1-19/14), DLT tirsgek > **tirsek** “dirsek” (x11-147/13), ET ilgerü > ileri (v-71/9)

2.1.7.10.3. -ğ- > ø

Oĝuz Türkçesine sıklıkla görülen bu ses olayı Kırım Tatar Tütıkçesinde de görölmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Uyg./DLT sarĝar- > **sarar-** “sararmak” (111-56/17), Uyg./DLT yalĝan > **yalan** “yalan” (x11-162/8), ET tarĝaq > **tarraq** “tarak” (x11-154/10), Uyg. kulĝak > **qulaq** “kulak” (1-21/11), ET yapırĝak > **yapraq** “yaprak” (1-10/9), Uyg. qazĝan > **qazan** “kazan” (1x-113/16), Uyg. qazĝan- > **qazan-** “kazanmak” (x11-160/7) ET taŝĝaru > **tışarı** “dışarı, dışa doĝru” (1x-111/2), KB bulĝanuĝ > **bilanıq** “bulanık” (11-27/1)

2.1.7.10.4. -g > ø

Oĝuz Türkçesine sıklıkla görülen bu ses olayı Kırım Tatar Tütıkçesinde de görölmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

DLT ölüĝ > **ölü** “ölü” (1-20/25), DLT biliglig > **bilgili** “bilgili” (x1-139/3), ET elig > **elli** “elli” (111-43/2), DLT küçlüĝ~küçlig > **küçlü** “güçlü” (11-38/8),

²⁶ Zuhal Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eĝitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.117

2.1.7.10.5. -ğ > ø

Oğuz Türkçesine sıklıkla görülen bu ses olayı Kırım Tatar Türkçesinde de görülmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

ET katığ > **qattı** “katı, şiddetli, sert” (x-127/7), Uyg. kuruğ > **quru** “kuru” (x-124/7), Uyg. sarığ > **sarı** “sarı” (x111-169/5), Uyg. uluğ > **ulu** “büyük” (x11-142/4), DLT kapuğ > **qapu** “kapı” (v1-81/14)

2.1.7.10.6. h > ø

Kırım Tatar Türkçesinde alıntı kelimelerin başındaki, ortasındaki ve sonundaki /h/ sesi sistemli bir şekilde düşer.

Fars. qahramān > **qaraman** “kahraman” (111-48/2), Fars. hefte > **afta** “hafta” (v111-98/3), Ar. heyecān > **eyecan** “heyecan” (x1-141/1), Fars. hīç > **iç** “hiç” (x1v-187/13), Ar. allah > **Allah** (x1v-186/15), Ar. qahve > **qave** “kahve” (x-121/6), Ar. heves > **aves** “heves” (v111-99/4), Ar. hevā > **ava** “hava” (1-22/3), Ar. cehennem > **ceennem** “cehennem” (x11-162/6), Ar. cihet > **ceet** “cihet, yön, taraf” (11-28/8), Ar. helāk > **elak** “helak, can verme, ölüm” (x111-167/3), Fars. hem > **em** “hem” (x-129/15), Fars. hemşire > **emşire** “hemşire” (x111-169/4), Ar. heykel > **eykel** “heykel” (x11-142/3)

2.1.7.10.7. ħ > ø

Kırım Tatar Türkçesinde alıntı kelimelerin başındaki, ortasındaki ve sonundaki /ħ/ sesi sistemli bir şekilde düşer.

Ar. ħarf > **arf** “harf” (x11-159/15), Ar. imtiḥān > **imtian** “sınav” (11-36/8), Ar. merḥabā > **meraba** “merhaba” (111-47/12), Ar. qadeḥ > **qade** “kadeh” (x111-169/3), Ar. raḥle > **rale** “okul sırası” (v11-92/9), Ar. silāḥ > **silā** “silah” (x-127/5), Ar. ḥurmet > **ürmet** “hürmet, saygı” (x111-166/7), Ar. ḥalka > **alqa** “halka” (11-39/10), Ar. ḥayāt > **ayat** “hayat, yaşam” (1v-67/4), Ar. ḥuṣūšen > **ususan** “hususen, özellikle” (x111-168/5)

Kırım Tatar Türkçesinde alıntı kelimelerin başında, içinde ve sonundaki /h/ sesi sistemli bir şekilde düşerken düşmenin gerçekleşmediği kelimeler de mevcuttur. Özellikle /ħ/ sesinin yer aldığı kelimelerde düşme az görülmektedir. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlar şunlardır:

Fars. baḥşīš > **baḥşış** “bahşış” (111-45/5), Fars. baḥt > **baht** “baht, mutluluk, saadet” (x-130/1), Ar. maṣḥara > **maṣhara** “maskara, onursuz, soytarı” (x11-163/5), Ar. maḥlūk >

maḥluq “mahluk, yaratılmış” (ıv-60/1), Ar. maḥşūş > **maḥsus** “mahsus, özgü” (ıı-28/14), Ar. tāriḥ > **tarih** “tarih bilimi” (xııı-175/11), Fars. taḥte > **tahta** “tahta” (xııı-166/5), Ar. ḥādım > **ḥadım** “hadım, çalışan, görevli” (ı-8/1), Ar. ḥamır > **ḥamir** “hamur” (vıı-88/6)

2.1.7.10.8. -q- > ø

Uyg. tabışkan > **tavşan** “tavşan” (xııı-174/16), DLT kıkrış- > Tar. Kıp. kıçkır- > **qıçır** “bağırmaq” (ıv-69/4)

/q/ ve /k/ sesleri ile biten isimlere -çIQ isimden isim yapma eki geldiğinde, kelime sonunda bulunan /q/ ve /k/ sesleri sistemli bir şekilde düşer.²⁷

sandıq+çıq+i+n+dan > **sandığından** “küçük sandığından” (ıv-62/17), yavlıq+çıq+ım > **yavlıçım** “küçük mendilim” (ııı-47/13), kölmek+çik+i > **kölmeçigi** “küçük gömleği” (vııı-103/11), köpek+çik+imiz+ni > **köpeçimizni** “küçük köpeğimizi” (ıx-116/10), yürek+çik+i+n+i > **yüreçigini** “yürekciğini” (ıv-67/6)

2.1.7.10.9. -l- > ø

DLT keltür- > **ketir**- “getirmek” xıı-161/3), DLT oltur-öldür- > **otur**- “oturmak” (xıv-185/11), Ar. elbette > **ebette** “elbette” (v-74/8)

2.1.7.10.10. -r- > ø

DLT bile~birle > **bile** “bile, dahi” (xııı-170/5), ET er- > **e**- “olmak, i-“ (xıı-145/10), berk+it- > **pekir**- “sağlamlaştırmak” (xıı-154/10), berk+çi > **bekçi** (xıı-157/1)

2.1.7.10.11. -v- > ø

Ar. nevbet > **nebet** “nöbet, sıra” (vıı-86/3), Uyg. övkele~övkelen- > **ökelen**- “öfkelenme” (xııı-174/12), ovqala- > **oqala**- “ovalamak, sürtmek, ovuşturmak” (x-126/15)

2.1.7.10.12. y- > ø

DLT yinçge > **ince** (x-124/15), Uyg. /DLT yığla- > **ağla**- “ağlamak” (xıv-182/3), Uyg. /DLT yığaç > **ağaç** “ağaç” (xıı-154/10), yıpran- > **ıpran**- “yıpranmak” (vııı-102/1), DLT yigne > **ine** “iğne” (vı-81/13)

²⁷ a.g.e. s.119

Arapça kökenli şu kelimedede de /y/ sesi düşmüştür:

Ar. **ceyb** > cep (x11-148/9)

2.1.7.11. Ünsüz türemesi

2.1.7.11.1. /l/ türemesi

2.1.7.11.1.1. /-l-/ türemesi

Fars. sitem > **siltem** “bir kimseye, yaptığı bir hareketin veya söylediği sözün üzüntü, alınganlık, kırgınlık vb. duygular uyandırdığını öfkelenmeden belirtme” (x-119/8)

2.1.7.11.2. /t/ türemesi

2.1.7.11.2.1. /-t-/ türemesi

Kaz. oñay > **oñaytlı** “elverişli, uygun” (x-128/5), Kaz. oñay > **oñaytsız** “elverişsiz, uyumsuz” (x11-145/2)

2.1.7.11.3. /y/ türemesi

2.1.7.11.3.1. /y-/ türemesi

ET üzüm/üsüm > **yüzüm** “üzüm” (v1-79/6), DLT ır~yır > **yır** “ezgi, türkü, nağme” (v-78/3), Uyg. ırla~yırla- > **yırla-** “şarkı söylemek” (x111-166/3)

2.1.7.11.3.2. /-y-/ /-y/ türemesi

DLT it- > **üyte-** “itmek” (x-128/13), DLT sürü- > Tar. Kıp. süyre- > **süyrekle-** “sürüklemek” (x11-151/9)

Kırım Tatar Türkçesinde kelime sonundaki uzun ünlüler telâffuzdaki zorluk nedeniyle, kısılır ve yanlarında genellikle bir /y/ sesi türetirler.²⁸ Arapçadan alınan kelimelerin sonunda yer alan aidiyet eki (-ī) de telaffuzdaki bu kısalma neticesinde -iy şeklini alır.

İncelenen metinlerde bu hadiseyi örneklediği tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Ar. ‘ādī > **adiy** “adi, sıradan” (v-75/16), Ar. ḥaḳīḳī > **akikiy** “hakiki, gerçek” (x111-176/4), Ar. ġarbī > **garbiy** “Batılı” (11-36/18), Ar. millī > **milliy** “millete özgü olan” (x1-132/16), Ar. ḳavī > **qaviy** “dayanıklı, güçlü” (x1v-185/2), Ar. rūḥī > **ruhiy** “ruhla ilgili olan” (1-24/7), Ar. ṣabī > **sabiy** “küçük çocuk” (1x-107/2), Ar. teṣādūfī > **tesadüfiy**

²⁸ a.g.e. s.122

“tesadüfen” (x111-172/9) Ar. zamānevi > **zemaneyiy** “çağdaş, zamana uygun” (x11-142/1)

İncelenen metinlerde sonunda aidiyet eki bulunmayan Fransızca kökenli “parti” kelimesinin son sesinde de /y/ türemesi gözlenmektedir.

Fr. parti > **partiy** “parti” (v111-104/11)

2.1.7.12. Göçüşme

Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayıdır.²⁹ Kırım Tatar Türkçesinde de görülen göçüşme hadisesi incelenen metinlerde şu kelimelerle tespit edilmiştir.

ET öğren- > **örgen-** “öğrenmek” (x11-159/10), Uyg. qarlıgac > **qarılğaç** “kırlangıç” (x1-134/5), öskürük > **öksürük** “öksürük” (1-10/1), satraç > **santraç** “kareli, damalı” (11-30/10), kömlek > **kölmek** “gömlek” (x1v-177/11), ıslak > **sılaq** “ıslak” (x11-149/10), aktar- > **atqar-** “bir işi halletmek, halledip geçmek, atlatmak” (11-28/9)

2.1.7.13. Hece kaynaşması

Bir kelimedede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin yahut yan yana bulunan iki kelimededen birincisinin son sesi ile ikincisinin ön sesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması olayıdır.³⁰

Hece kaynaşması farklı ses hadiseleriyle ortaya çıkabilir.

- *bkz. 2.1.5. Ünlü birleşmesi*
- /h/ ve /g/ seslerinin düşmesi sonucunda hece kaynaşması ortaya çıkabilir.

şeer “şehir” (x111-166/8), **baar** “bahar” (x1-136/11), **daa** “daha” (x1-132/12), **zeer** “zehir” (v11-92/6), ET yapırğak > **yapraq** “yaprak” (v-75/14), Uyg. yogurқан > **yorğan** “yorgan” (v111-102/14)

2.1.7.14. Hece düşmesi

Bir kelimedede ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyip kaybolması olayıdır.³¹

²⁹ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.146

³⁰ a.g.e. s.151

³¹ a.g.e. s.150

kiçikkine > **kiçkene** “küçücük” (x11-152/6), Uyg. yoğurқан > **yorğan** “yorgan” (v111-102/14), bitir-e al-ma-mız > **bitirmamız** “bitirebilmemiz” (111-53/9)

2.2. Şekil Bilgisi

2.2.1. İsim

Bu başlık altında incelenen metinlerde yer alan isimlerde çokluk, iyelik, durum, soru ve bildirme konularına yer verilecektir.

2.2.1.1. İsimlerde çokluk

Kırım Tatar Türkçesinde isimlerin çokluğunu sağlayan ek +1Ar ekidir. Çokluk eki ses uyumuna uygun olarak kalın ünlülü isimlerden sonra +lar, ince ünlülü isimlerden sonra +ler şekliyle isimlere eklenir. Eklendiği ismin sayı bakımından birden fazla olduğunu ifade eder.

- Çokluk eki alan isimler somut ya da soyut olabilirler.

adamlar “insanlar” (11-39/3), *adiseler* “hadiseler” (x111-175/7), *allar* “hâller” (1-10/24), *balalar* “çocuklar” (1-12/19), *bombalar* “bombalar” (x-127/5), *dostlar* (1-14/17), *erilğanlar* “erguvanlar” (11-35/6), *faşistler* (11-38/15), *hayallar* “hayaller” (x11-144/5), *qulaqlar* (1-21/11), *oylar* “düşünceler” (1-10/9), *tereklerde* “ağaçlar” (x1-141/5).

- Çokluk bildiren, belirsizlik ifadesi veren sıfatlardan sonra gelen isimler genellikle çokluk eki alırken bazı örneklerde de çokluk eki almadıkları görülmüştür.

bir çoq balaları “birçok çocuğu” (1x-109/6), *bir qaç balanen* “birkaç çocukla” (1x-114/1), *bir qaç yerlerinde* “birkaç yerde” (1-16/3), *bir qaç satırlar* “birkaç satır” (111-45/10), *çoq yıllarnıñ* “uzun yılların” (111-46/16), *pek çoq sevdalarını* “pek çok sevdalıyı” (111-55/16).

Men bir qaç kereler onıñnen bir aqta laf etmek istesem de, netice bermedi. “Ben birkaç kere onunla konuşmak istesem de mümkün olmadı.” (I-8/21)

Er şey öyle qolaylıqnen olmay, oğlum, bir saçaq astında ömür qurmaq için, daa pek çoq qıynlıqlarını da abramaq gerek ola. “Her şey öyle kolaylıkla olmuyor oğlum, bir çatı altında hayat kurmak için daha pek çok zorluğu da ustaca halletmek gerekiyor.” (XIII-172/6)

Aradan qaç aylar keçip ketti, er küinki işlerimnen meşgul olup, mektüplerni de unutqan edim. “Aradan kaç ay geçip gitti, her günkü işlerimle meşgul olup mektupları unutmuştum.” (III-46/11)

- Kırım Tatar Türkçesinde sayı sıfatı alan isimler çokluk eki almazlar. Ancak belirsizlik ifade eden *bir* sıfatından sonra gelen ve +lArcA veya +lArnen birleşik eklerini almış sayı isimlerinden sonra getirilen isimlerin de çokluk eki aldığı görülür. İncelenen metinlerde bu durumu örnekleyen şu kullanımlar tespit edilmiştir:

dört bir taraftan “dört bir yandan” (I-16/12), *dört yigit* “dört delikanlı” (II-28/13), *eki balanıñ anası* “iki çocuk anası” (IV-68/5), *eki sevdanı* “iki aşığı” (V-74/2), *üç dane suvğa pişken yumurta* “üç adet suda pişmiş yumurta” (VIII-95/5), *üç kün* “üç gün” (X-120/3), *beş daqqa* “beş dakika” (I-18/4).

Barmaq-kelmek için, avtobus parası menden, o tarafını özünüñ bir çareler etiñ, men sizlerge olsun, dep aytam. “Ben size uysun diye söylüyorum: Gidip gelmek için otobüs parası benden, diğer tarafına siz çare bulun.” (II-30/1)

Belli bir vaqıtlar keçken soñ erilğanlar açılıp bitkenden soñ, telâşım yavaş-yavaş sönüp, yoq olup kete. “Belli bir zaman geçtikten sonra -erguvanlar açılınca- telaşım yavaş yavaş sönüp yok oluyor.” (II-39/13)

O da qanlı cenk yıllarında evlâdsız qalğan, biñlernen analarnıñ birisi edi. “O da kanlı savaş yıllarında evlatsız kalmış binlerce anadan biriydi.” (I-24/2)

Millionlarnen canlarını telef etken cenk ateşi söndürildi. “Milyonlarca canı yok eden savaş ateşi söndürüldü.” (II-38/10)

- Çokluk işleviyle çekim eki olarak kullanılan +lAr eki, bazen eklendiği kelimelere özel anlamlar katarak yapım eki özelliği de göstermektedir.
  - Ünlü sesle biten ve I. ve II. Teklik şahıs iyelik ekini almış akrabalık isimlerine getirilen çokluk eki, o akrabanın da içinde bulunduğu bir grubu anlatır.

ağamlar “abimler” (XIV-178/1), *tatamlar* “ablamlar” (XIV-178/6).

Küz kelgende ağamlar, tatamlar mektep tedarigi köre başlaylar. “Güz gelince abimler, ablamlar okul hazırlığı yapmaya başlıyorlar.” (XIV-178/6)

- Özel adlar çokluk eki aldıklarında aile, cemaat, millet, bir dinin mensupları ve grup gibi toplulukları gösterebilirler. Bu durumda çokluk eki yapım işlevi kazanır.

Yeudiler “Yahudiler” (XI-156/5), *Madyarlar* “Macarlar” (XI-161/1), *Nemseler* “Almanlar” (I-16/9).

Üseinni ırğat etip alğan bauerniñ hozyaystvosında madyarlar, polyaklar, ukrainler ve diger milletlerniñ vekilleri çalışa ediler. “Üsein’i ırğat olarak alan çiftçinin işletmesinde Macarlar, Polonyalılar, Ukraynalılar ve diğer milletlerin üyeleri çalışıyordu.” (XII-161/1)

- Çokluk eki kişi adlarına, soyadlarına veya unvanlarına getirilerek bir şahsın bağlı olduğu aileyi, bir çevreyi gösterir.

Aliler (II-30/11), Zekiyeler (VI-81/5), Nevruzlar (IV-61/10), Üseinler (XI-143/7).

Şu vaqıtta Üseinlerge de bir tay tütün tüşken edi. “O zaman Üseinelere de bir paket tütün düşmüştü.” (XII-143/7)

Alilerniñ köyleri şeerden, maşınanen, eki buçuq-üç saatlik yol edi. “Alilerin köyü şehirden arabayla iki buçuk üç saatlik yoldu.” (II-30/11)

- Çokluk eki kişi veya kurumlar topluluğunu bildirmek için kullanılabilir.

Sovyetler Vatanı “Sovyetlerin yurdu” (I-11/24), Gitlerciler “Hitler yanlısı olanlar” (XI-153/10), faşistler “faşizm yanlısı olanlar” (II-38/15), yaşlar mektebi “lise” (VII-85/1)

- Çokluk eki anlamı kuvvetlendirmek veya abartılı bir ifade oluşturmak için kullanılabilir.

(...) mektüpler kettikçe siyrekleşti ve niayet, yalñız yañı yıllarda biz biri-birimizge baht, uzun ömürler tilep telegrammalar yibermeknen qanaatlenemiz. “(...) mektuplar gittikçe seyrekleşti ve sonunda sadece yeni yıllarda biz birbirimize şans, uzun ömür dileyerek telgraflar göndermekle yetiniyoruz.” (III-46/9)

Elbette daa ne qadar qurbanlar olacaq, daa ne qadar qan tökülecek, oylansañ delirmek mümkün... “Elbette; daha ne kadar kurban olacak, daha ne kadar kan dökülecek, düşünsen delirirsin.” (III-47/16)

Biz Leningrad Blokadasından kelgen eşelonlarını kördik, o ğaripler neler-neler körmegenler, açlıqtan, suvuqtan nice adamlar elâk olğan, çoqusı da balalar. “Biz Leningrad kuşatmasından gelen kademeleri gördük, o garipler hiçbir şey görmemişler; açlıktan, soğuktan birçok insan helak olmuş, çoğu da çocuk.” (III-51/14)

Yalñız ne qadar aqlına ketirmek istemese de, deşetli haber qorqusı buzlu bir el kibi yüregini sıqa, közüne qaranlıqlar çöktüre. “Ama ne kadar aklına getirmek istemese de

dehşetli haber korkusu soğuk biz el gibi yüreğini sıkıyor, gözüne karanlıklar çöktürüyor.” (IV-62/4)

Ateşler içinde yanğan ana, sabağa yaqın can teslim etti. “Ateşler içinde yanan anne, sabaha yakın canını teslim etti.” (IV-66/6)

- Zaman ve yaş tahminlerinde çokluk eki kullanılarak eklendiği kelimeye “yaklaşıklık” anlamı katar.

Beş yaşlarında bir qızçığıq. “Beş yaşlarında küçük bir kız.” (IX-110/1)

Men şu oylarnen adımlağanda yarı yığıq bir saçaq tübünde sekiz-on yaşlar qararındaki bir oğlançığı közüme ilindi. “Ben bu düşüncelerle adımlarken yarı yıkık bir saçak altında sekiz-on yaşlarında bir oğlancık gözüme takıldı.” (VII-88/14)

Menimce adam ellilerge yetken soñ, yaşlığını hatırlamaq, eski dostlarinen körüşmek subetleşmek istegi qat-qat arta eken. “Bana göre ellili yaşlara geldikten sonra insanın gençliğini hatırlama, eski dostlarıyla görüşme, sohbet etme arzusu kat kat artıyormuş.” (III-43/2)

Bu soñ vaqıtlarda olar bir daqqa bile aqlımdan çıqmaylar, kısmet olup körüşsek,(...). “Son zamanlarda onlar bir dakika bile aklımdan çıkmıyorlar, kısmet olsa da görüşsek(…)” (III-53/9)

- +IAr eki alan *kün* isminden sonra *bir* kelimesi getirilerek belirsiz bir gün ifadesi anlatılır.

Künlerden bir kün, bizlerni yolğa qar küremege alıp kettiler. “Günlerden bir gün, bizi yola kar küremeye götürdüler.” (I-18/20)

Künlerden birinde rota komandirimiz ve zampolit imiz meni sorap, gospitalge keldiler. “Günlerin birinde bölük komutanımız ve subayımız beni ziyaret etmek için hastaneye geldiler.” (I-14/20)

Künlerniñ birinde mında qomşu köyden kimdir kelip, bir yaramay haber aytıp ketti. “Bir gün komşu köyden biri buraya gelerek kötü bir haber verip gitti.” (XII-162/4)

2.2.1.2. İsimlerde iyelik

2.2.1.2.1. İyelik ekleri

	Teklik	Çokluk
I. şahıs	+(I)m / +(U)m	+(I)mIz / +(U)mIz
II. şahıs	+(I)ñ / +(U)ñ	+(I)ñIz / +(U)ñIz
III. şahıs	+I /+U; +sI/+sU	+lArI, +I /+U

I. teklik şahıs iyelik eki çekimleri: *aql+ı+m* (ııı-43/13), *anay+ı+m* “annem” (ı-11/29), *baba+m* (ı-11/7), *çekmece+m* (xııı-169/1), *defter+i+m* (xıv-188/1), *dünya+m* (ııı-46/17), *kök+ü+m* “göğüm, gökyüzüm” (ıı-37/8), *küç+ü+m* “gücüm” (ııı-56/2), *medal+i+m* “madalyam” (x-121/6), *stol+u+m* “masam” (ıı-39/8), *borc+u+m* (xıı-144/3).

II. teklik şahıs iyelik eki çekimleri: *arqadaş+ı+ñ* (ııı-44/5), *quvanç-ı+ñ* “mutluluğun” (ıv-65/7), *köküs+i+ñ* “göğsün” (x-127/9), *orden+i+ñ* “madalyan” (x-123/7), *qol+u+ñ* “elin” (xııı-175/13), *köz+ü+ñ* “gözün” (v-77/4), *yaqa+ñ* “yakan” (xıı-150/9), *silâ+ñ* “silahın” (x-127/5).

III. teklik şahıs iyelik eki çekimleri: *alqa+sı* “kuşatması, halkası” (xıı-145/1), *bala+sı* “çocuğu” (ııı-55/4), *çenge+si* “çenesi” (x-126/8), *qoba+sı* “mağarası” (ııı-51/12), *qulağ+ı* (vııı-95/3), *köz+ü* “gözü” (vııı-97/1), *mevsim+i* (vııı-102/3), *oğl+u* (ı-11/9).

I. çokluk şahıs iyelik eki çekimleri: *ateş+i+miz* (ı-18/2), *balalığ+ı+mız* “çocukluğumuz” (ııı-42/3), *direktor+ı+mız* “yöneticimiz” (vı-84/8), *köy+ü+miz* (xıı-150/10), *ög+ü+miz* “önümüz” (x-129/1), *toy+u+mız* “düğünümüz” (ı-11/12), *töpe+miz* “tepemiz” (xı-134/5), *vazife+miz* (vıı-93/1), *zamlanka+mız* “sığınağımız” (ı-20/5).

II. çokluk şahıs iyelik eki çekimleri: *aqay+ı+ñız* “kocanız” (vııı-100/5), *ald+ı+ñız* “önünüz” (xı-138/8), *qadın+ı+ñız* “eşiniz” (ı-23/5), *ömür+i+ñız* “ömrünüz” (ııı-47/3), *öz+ü+ñız* “kendiniz” (ı-10/19), *qol+u+ñız* “eliniz, kolunuz” (xıı-162/11), *qartana+ñız* “büyükanneniz” (v-72/17), *qoranta+ñız* “aileniz” (vııı-105/7), *sevgi+ñız* (xı-138/7).

III. çokluk şahıs iyelik eki çekimleri: *adres+leri* (ıv-64/3), *areket+leri* “hareketleri” (x-119/8), *ceset+leri* (ı-15/19), *memleket+leri* (x-122/14), *pol+ları* “döşemeleri” (xıı-154/8), *sığır+ları* (ıv-61/9), *talap+ları* “talepleri” (v-73/10).

Kırım Tatar Türkçesinde üçüncü teklik şahıs iyelik ekleriyle (+I /+U; +sI/+sU) hâl ekleri arasına zamir n’si denilen yardımcı -n- sesi girer: *ağz+ı+n+dan* (ıx-113/1), *baar+i+n+de* “baharında” (xııı-168/6), *iklim+i+n+i* (xııı-168/2), *jurnal+ı+n+a* “listesine, defterine” (xıv-183/12), *köz+ü+n+e* “gözüne” (ıv-62/4).

Bir ekin veya aynı görevi yüklenmiş şekilde farklı eklerin kelime içinde arka arkaya sıralanması olayına ek yığılması denir.³² İncelenen metinlerde iyelik eklerinin üst üste gelerek ek yığılmasını ortaya çıkardığı bazı kelimeler tespit edilmiştir: *çoq+u+sı* “çoğu” (1v-64/16), *bir+i+si* (v11-87/19), *ep+i+si* “hepsi” (1-8/4).

Türkiye Türkçesinde -DIk ve -AcAk sıfat-fiil ekleriyle oluşturulan sıfat tamlamalarının sıfat unsuru, isim tamlaması şeklindedir. Bu sebeple Türkiye Türkçesinde iyelik eki sıfat-fiilin bulunduğu unsura eklenir. Kırım Tatar Türkçesinde ise, Türkiye Türkçesindeki bu tip sıfat tamlamaları, isim tamlaması biçiminde kurulur. Bu isim tamlamasının tamlanan unsuru ise sıfat tamlamasıdır. Bu sebeple Kırım Tatar Türkçesinde iyelik eki tamlamanın sonunda yer alır. İncelenen metinlerde bu durumu örnekleyen şu kelime grupları tespit edilmiştir: *duşmannıñ yapqan canavarlıqları* “düşmanın yaptığı canavarlıklar” (11-38/1), *bizim doğğan, ösken yerlerimiz* “bizim doğup büyüdüğümüz yerler” (11-37/13), *epimizniñ yaşağan yerlerimizge* “hepimizin yaşadığı yerler” (x111-165/1), *menim yaşağan köyümden* “benim yaşadığım köy” (x11-150/4), *seniñ saqlap qoyğan tütünüñ* “senin sakladığın tütünün” (x11-151/7). Bu örneklere ek olarak zamirler kullanılmadığı, iyelik ekleri tarafından belirli hale getirildiği örnekler de tespit edilmiştir: *tuvğan şeerim* “doğduğum şehir” (11-37/5), *bergen sualıñ* “sorduğun soru” (111-44/14), *körgeñ azaplarım* “gördüğüm azaplar” (111-55/5).

Kırım Tatar Türkçesinde bu tür tamlamalarda yalın hâlde şahıs zamiri ya da bu zamirin yerini tutacak bir isim kullanıldığında iyelik eki düşebilir. İncelenen metinlerde bu durum şu kelime gruplarında tespit edilmiştir: *siz yaşağan taraflar* “sizin yaşadığınız taraflar” (111-45/2), *siz olğan taraflarğa* “sizin olduğunuz taraflar” (111-51/9), *biz yerleşken töpeçikte* “bizim yerleştiğimiz tepecik” (x-127/6), *Ridvan yaşağan sovhozdan* “Ridvan’ın yaşadığı çiftlikten” (v111-94/12), *kimse olmağan vakıtta* “kimsenin olmadığı vakitte” (x1-140/1).

2.2.1.3. Aitlik eki

Adlardan zamir ve sıfat olarak kullanılan adlar yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevi taşıyan +ki eki.³³ İsimlere doğrudan eklenebildiği gibi isimlerin bulunma ve ilgi hâli ekleriyle çekimlenmiş şekline de getirilir.

³² a.g.e. s.126.

³³ a.g.e. s.68

+ki eki zaman ve yer bildiren adlara doğrudan eklenir. Bu durumda +ki ekini alan adlar kendinden sonra gelen ismin sıfatı olur. İncelenen metinlerde +ki ekinin zaman adlarına doğrudan eklediği tespit edilen örnekler şunlardır:

Anam soñki daqqağace özüni tuttı, ağlamadı. “Anam, son dakikaya kadar kendini tuttu, ağlamadı.” (I-12/2)

Er küñki yaşayışımız bizlerge pek adiy, ufaq kereksiz adiselernen tolu olıp körüne. “Her günkü yaşantımız bizlere çok sıradan, küçük ve gereksiz olaylarla dolu görünüyor.” (II-28/5)

Suv kene de evelki şeklini ala. “Su yine önceki şeklini alıyor.” (II-39/11)

Saba turıp, ayatqa çıqqanda, tünevinki yağmurdan yuvulğan ter-temiz mavı kökke, küneşte cilvelenip yatqan deñizge, yüksek dağlarğa, selbi tereklerine suqlanıp baqtı. “Sabah kalkıp bahçeye çıktığında dünkü yağmurla yıkanan tertemiz, mavi gökyüzüne; güneşte nazlanıp yatan denize, yüksek dağlara, servi ağaçlarına baktı.” (V-72/6)

Şimdiki balalarını yalıñız tez-tez ösip büyükler sırasına qoşulmaq istegi raatsızlay. “Şimdiki çocukları sadece çabucak büyüyüp büyüklerin arasına katılmak arzusu heyecanlandırıyor.” (VI-79/10)

Bügünki aqşam, saat sekizde başlanacağı ilân etken ediler, lâkin Zekiyeçik, keçikirim, dep ertece davrandı, kiyinip-quşanıp, er kimden öğüne mektep klubına yol aldı. “Bugünkü akşam eğlencesine saat sekizde başlanacağını ilan etmişlerdi ama Zekiye gecikirim diye erken davrandı, giyinip kuşanıp herkesten önce okul kulübüne yol aldı.” (VI-81/8)

Yalın hâlde sıfat görevinde kullanılan +ki’li yapılar hâl eklerini alarak isim olarak kullanılabilirler. +ki ekinin üzerine hâl ekleri gelirken ekler arasında zamir n’si ortaya çıkar.

(...)cenk ateşinde yanğan şeer ve köyler yerine endi, evelkinden daa da dülber zemaneyi evler, keñ soqaqlarnen, bağçalarnen bezengen yañı acayip şeerler kuruldı. “(...)savaş ateşinde yanan şehir ve köyler yerine artık öncekinden daha da güzel zamane evleri, geniş sokaklarla bahçelerle bezenen yeni, acayip şehirler kuruldu.” (XII-142/1)

Aitlik eki, ilgi ve bulunma hâli eklerinden sonra kelimeye eklenerek kelimenin sıfat ve zamir olarak kullanılmasını sağlar. İncelenen metinlerde bu kullanımı örnekleyen tespitler şunlardır:

Kök yüzündeki çullı bulutlar arasından, kâde birde, ay körüle. “Gökyüzünü kaplayan bulutlar arasından arada bir, ay görülüyor.” (I-10/7)

*Nasıl olur da, “Yoq, körmedim”, dep bir söznen anaynıñ **yüregindeki** ümütini silip taşlarım?* “Nasıl olur da “Hayır, görmedim.” diye bir sözle ananın yüreğindeki ümidini silip atarım?” (I-24/11)

*Men özüme kelip, deral **arqamdaki** torbamnı alıp, andan ötmek, et konservası, şeker çıkarıp, stol yerine qullanılğan skemlege boşattım.* “Ben kendime gelip derhal arkamdaki torbamı alıp oradan ekmek, et konservesi, şeker çıkarıp masa olarak kullanılan sandalyeye boşalttım.” (VII-91/1)

*Yoq, balam, o bir şeyden boldurğanı yoq, menimce **oniñki** qartlıq belâsı olsa kerek, o sizge barsa da oturıp olamaz, sizni de raatsızlar.* “Yok yavrum, onun bir şeyden yorulduğu yok, bana göre onunki yaşlılık belası olsa gerek, o size gitse de oturamaz, sizi de rahatsız eder.” (X-120/5)

*Aysa **seniñki** qolaylı eken, em şu seniñ ilâcını da qayda barsañ tapmaq mümkün.* “Öyleyse seninki kolaymış ve senin şu ilacı da nereye gitsen bulmak mümkün.” (XIII-167/14)

*Belli olğanı kibi, ayatta bir nesilniñ ömürı diger **nesilniñkine** benzemey.* “Bilindiği gibi hayatta bir neslin yaşantısı diğer neslinkine benzemiyor.” (VIII-94/1)

*Şu sebepten olsa kerek, benim ştanımda yamavlar **episiniñkinden** çoqça ola.* “Bu sebepten olsa gerek benim pantolonumda hepsininkinden çok yama oluyor.” (XIV-177/12)

2.2.1.4. Hâl

Adların cümleyi oluşturan unsurlarla ilişki kurmasını sağlayan ekler hâl ekleridir. Bu ekler adların adlarla, edatlarla ya da fiillerle bağlantı kurmasını sağlar ve cümle kuruluşuna katkıda bulunur. Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan durumlar ve bu durumları sağlayan ekler şunlardır;

2.2.1.4.1. Yalın hâl

Adın, cümle içinde anlam ilişkisi bakımından başka bir unsurla bağlantı kurmadığı durumdur. Yalın durumda bulunan adlar sadece çokluk ekini ve iyelik ekini alabilirler. Yalın durumdaki isim cümlede işi gerçekleştireni ya da olan işi gösterir. Seslenme, bir

kişiyi unvanı ya da mesleği ile çağırma durumlarında kullanıldığı gibi belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan unsuru, sıfat tamlamalarında ise niteleyen olarak kullanılır. (Korkmaz, 2017)

Eyüp közlerini ateşke tikip qaldı. “Eyüp gözlerini ateşe dikti.” (I-11/2)

Olar bayram arifesinde keldiler. “Onlar bayram arifesinde geldi.” (II-35/1)

O, kerçekten de, benim aqiqiy bahtım, kökümde parlaq yıldızım ekenini bilgen soñ, öz vaqtında bunu anlamağanım için, qabaatımnı bağışlay olamadım. “Onun gerçekten de benim gerçek mutluluğum, gökyüzümde parlak yıldızım olduğunu anladıktan sonra zamanında bunu anlamadığım için suçumu bağışlayamadım.” (II-37/8)

İntiqam arzusu bütün yürekleri sarğan soñ, duşmanğa küçlü darbeler endirilip başlandı. “İntikam arzusu bütün yürekleri sardıktan sonra düşmana güçlü darbeler indirilmeye başlandı.” (II-38/8)

Ya ekimler razı olurlarmı? “Acaba doktorlar razı olurlar mı?” (VIII-96/1)

2.2.1.4.2. İlgi hâli

İlgi hâli adın başka bir adla ilişkili olduğu durumdur. Kırım Tatar Türkçesinde adlar arasındaki ilgiyi +nİñ eki kurar. Ekin sadece kalın ve ince ünlülü varyantı olduğu için dudak uyumuna girmez ancak damak uyumuna girer.

İlgi hâli eki Kırım Tatar Türkçesinde “ben” ve “biz” şahıs zamirlerine +im şeklinde eklenir.

İlgi hâli eki, ekli veya eksiz olarak iki adı birbirine bağlar. Bu iki ad arasında anlamsal bir bağ kurar ve tamlama oluşturur. Kurulan bu tamlamada tamlanan ilgi hâli ekini aldığı anda belirli bir anlam ilişkisi, ilgi hâli ekini almadığı anda belirsiz bir anlam ilişkisi kurulur. Bu durumda belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları ortaya çıkar. İncelenen metinlerde ilgi hâli ekinin belirtili ve belirtisiz isim tamlamasında kullanılan örneklerin bazıları şunlardır:

Konvertni açmazdan evel, yazısına baqıp kimden olğanını tanıy turğanım, lâkin bir mektüpniñ adresi maña tanış olmağan elnen yazılğan. “Mektup zarfını açmadan önce yazısına bakarak kimden olduğunu anlıyorum ama bir mektubun adresi benim tanımadığım yazıyla yazılmış.” (III-41/7)

Ama sen bir vaqıtlarda kimgedir yaşılıq yapqan olsañ, yardım qoluñnu uzatqan olsañ, seniñ adıñ, sımañ öyleleriniñ yüreginde yaşar. “Ama sen bir zamanlar kime iyilik yapmışsan, yardım elini uzatmışsan senin adın, yüzün öylelerinin yüreginde yaşar.” (XIII-175/13)

Rametli tatamniñ eceline sen sebep oldıñ... “Rahmetli ablamın ölümüne sen sebep oldun.” (V-70/7)

Ya bizimkileri yüremi? Anañniñ bergen yastığı qayda? Qoysa başıñ tübüne!. “Bizimkiler yürüyor mu sanki? Annenin verdiği yastık nerde? Başının altına koysana!” (X-125/7-8-9)

Canköy yanlarında nemse soldatları onu, vızlı ketken poezddan arabası taqım itep yiberdiler, kene de sağ qaldı, topallay-topallay yoluna devam etti. “Canköy yakınlarında Alman askerleri onu hızlı giden trenden arabasıyla birlikte itiverdiler yine de sağ kaldı, topallaya topallaya yoluna devam etti.” (XII-143/3)

İlgi hâli eki almış adlar başka bir adla anlamsal bağ oluştururken tamlanan unsurda yer alan iyelik ekinin düştüğü yapılar ortaya çıkar. Bu kelime grubu ilgi grubunu oluşturmaktadır. İncelenen metinlerde ilgi hâli ekinin oluşturduğu ilgi grubunun bazı örnekleri şunlardır:

Eyüpniñ bizim zavodqa kelgenine daa bir yıl bile yoq, lâkin körümli işçilerden biri oldı. “Eyüp bizim fabrikaya geleli daha bir yılı bile olmadı ama o en bilinen işçilerden biri oldu.” (I-8/17)

Bizim memlekette er millet bir uquqtadır. “Bizim ülkemizde her millet aynı haklara sahiptir.” (VII-87/7)

Mına, zavuç arqadaş, yılñniñ ortasında siziñ mektepke kelip tıqılğanıñniñ sebebi de şunda. “İşte, müdür yardımcısı arkadaş, yılın ortasında sizin okula gelmemin sebebi de burada.” (XI-140/15)

Soñ, siziñ yıldızlı samolyotlar qaçan kelip seni qutaracaqlar? “Sizin yıldızlı uçaklar ne zaman gelip seni kurtaracak?” (I-19/9)

Qazılğan yerge de, eñ yaqını bizim barak edi. “Kazılan yere en yakın kulübe de bizimkiydi.” (I-21/16)

“menim” ve “seniñ” şahıs zamirlerine +cA eşitlik hâli eki ilgi hâli eki aracılığıyla eklenir. Bunun yanında zamirler bazı edatlara yine ilgi hâli vasıtasıyla bağlanır. İncelenen metinlerde bu açıklamayı örnekleyen tespitlerden bazıları şunlardır:

*Dünya şay qurulğan, **menimce** munda taaciplenmege de şey yok, er bir çeçek öz vaqıtı kelgende, açması kerek: vaqıtı kelgende qar yağması, vaqıtında ise guller açılması, küzde bizden ketken quşlar, baarde qaytıp kelmeleri kerek.* “Dünya böyle kurulmuş, bence bunda şaşırarak bir şey yok, her çiçek vakti gelince açmalı. Vakti geldiğinde kar yağması, güllerin açılması gerek; güzün bizden giden kuşlar baharda dönüp gelmelidir.” (XIII-170/2)

*Em, “gospitalden yazmağa istemedim.”, degeniñ de **menimce** yañlış fikir, cenk meydanında er şey ola bilir, biz daima bir-birimizge haber berip turmaq kerekimiz.* “Hem “Hastaneden yazmak istemedim.” demişsin de bana göre yanlış bir düşünce, savaş meydanında her şey olabilir, biz daima birbirimize haber vermeliyiz.” (III-50/10)

*Dilâra, **seniñ kibi** duvadaqñı sevgenine çoq yazıq...* “Dilara’nın senin gibi toy kuşunu sevdiğine çok yazık...” (II-36/1)

***Seniñ ile** körüşmek istegi er şeyni bastıra, sebebini sen yaħşı bilesiñ.* “Seninle görüşmek arzusu her şeyi bastırıyor, sebebini sen iyi biliyorsun.” (III-52/14)

***Siziñ için** endi cenk bitti, büyük Germaniyaniñ yeñilmez ordusu Sovyetlerni yer yüzünden yoq etmekteler...* “Sizin için artık savaş bitti, büyük Almanya’nın yenilmez ordusu Sovyetleri yeryüzünden yok etmekteler...” (XII-156/3)

2.2.1.4.3. Yükleme hâli

Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin doğrudan etkilediği adın içinde bulunduğu hâldir. Yükleme hâli ekini alan kelime cümlede nesne görevinde kullanılır. Kırım Tatar Türkçesinde yükleme hâli ekli ya da eksiz olarak karşılanabilir. Yükleme hâlinde bulunan ad belirtili ise +nI, +n eklerini alır.³⁴

İncelenen metinlerde yükleme hâlini örnekleyen cümlelerden bazıları şunlardır:

***İlk baarnı müjdelep açqan erilğannı** men tap balalığımdan sevem. “İlkbaharı müjdeleyerek açan erguvanı ben ta çocukluğumdan seviyorum.”* (II-27/6)

³⁴ Zuhale Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.223

Oniñ qoqusı adamda **ikmetli hayallar** uyanta... “Onun kokusu insanda hikmetli hayaller uyandırıyor.” (II-27/7)

Niayet senden dörtköznen beklegen mektüpni aldım, sevingenimden bütün yataqhaneni ayaqqa qaldırdım. “Nihayet senden dört gözle beklediğim mektubu aldım, mutluluğumdan bütün yatakhaneyi ayağa kaldırdım.” (III-50/7)

Qısqası, anam bütün kününi sarf etip, çeşit çul parçalarından maña bir torba tiki, “Kısacası annem bütün gününü harcayıp çeşitli çul parçalarından bana bir çanta dikti...” (XIV-179/14)

Kitaplarını, urbalarını azırlap qoyalar. “Kitaplarını, kıyafetlerini hazırlıyorlar.” (XIV-178/7)

Sepelep yağğan yağmurnı da eslemedi. “Sepeleyerek yağan yağmuru da fark etmedi.” (IX-111/10)

Berlin ealisi, “biz endi teslim oldıq”, der kibi, yıqılmay qalğan balqonlarğa, pencerelerge beyaz çarşaflar, yüzbezler asqanlar, bizimkiler ise Gitlerniñ yer astındaki mekânını araylar. “Berlin halkı, “Biz artık teslim olduk.” der gibi yıkılmadan kalan balkonlara, pencerelere beyaz çarşaflar, havlular asmışlar, bizimkilerse Hitler’in yer altındaki mekânını arıyorlar.” (VII-88/10)

O konvoyğa bir şeyler emir etti de, quşağını, pilotkasını tüzetip, çapıp ketti. “O, muhafıza bir şeyler emretti ve kemerini, şapkasını düzeltip koşarak gitti.” (I-20/3)

İncelenen metinlerde yükleme hâli ekinin kendi işlevi dışında ilgi ve yönelme hâli işlevinde kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

Yaşlarını biri Zekiyeni kösterip dostuniñ qulağına nelerdir ayttı. “Gençlerin biri Zekiye’yi gösterip dostunun kulağına bir şeyler söyledi.” (VI-81/11)

Niayet, er kimden evel bütün yañılıqlarını bilgen Olya Üsniyeniñ er kün poçtağa qatnağanını duydu, qızlarnen añlaşıp, meseleni asılını añlamağa tırıştılar. “Nihayet herkesten önce bütün yenilikleri bilen Olya, Üsniye’nin her gün postaneye gidip geldiğini duydu, kızlarla anlaşıp meselenin aslını anlamaya çalıştılar.” (V-74/15)

(...) siziñ, daa doğrusı rametli anañni adresine kelgen edi, anañ ölüm alında yatqan künlerde poçtalon getirip kimge berecegini bilmey soradı,... “sizin, daha doğrusu rahmetli ananın adresine gelmişti, ananın ölüm döşeğinde yattığı günlerde postacı getirip kime vereceğini bilmeyerek sordu,...” (IV-68/14)

Mına öyle küreşlerden de ğalip çıqqanlar da ancaq yaşayışnı qadrini bile, nafile yerde öz taqdirlerine şikâyet etmege sevmeyler... “İşte, sadece öyle mücadelelerden galip çıkanlar hayatın kıymetini biliyor; gereksiz yere kendi kaderlerinden şikâyet etmeyi sevmiyorlar.” (IV-58/6)

İnsan öyle vaqıtta doğğan kününe peşman ola, er kimni, er şeyni söge. “ İnsan öyle zamanda doğduğuna pişman oluyor; herkese, her şeye sövüyor.” (X-126/10)

Nemseler o davuşnı eşitkenden, çırayları ağara, mışıq körgen sıçanday çapqalay, Gütlerni söge ediler. “Almanlar o sesi işitince yüzleri beyazlıyor, kedi görmüş sıçan gibi koşuyor, Hitler’e sövüyorlardı.” (I-22/14)

Düz ünlülü varyanlara sahip olan yükleme hâli incelenen metinlerde sadece bir örnekte ekin yuvarlak ünlü ile kullanımı tespit edilmiştir.

Yernen köknü birleştiren ufuq çizği aydınlanğan kibi ola, etrafta çeşit qaraltılar körüne başladı. “Yerle göğü birleştiren ufuk çizgisi aydınlanır gibi oldu, etrafta çeşitli karaltılar görülmeye başladı.” (X-126/13)

2.2.1.4.4. Yönelme hâli

Cümlede adı yönelme veya yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan hâldir. Yönelme hâli için adlara +ĞA/QA ekleri getirilir. I. ve II. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +a/+e şeklinde kelimeye eklenir. III. şahıs iyelik ekleri ve +ki ekinden sonra gelecekse ek yine +a/+e olur ve bu eklerle yönelme hâli eki arasına zamir n’si girer.

İncelenen metinlerde yönelme hâlinin kullanıldığı bazı cümle örnekleri şunlardır:

O soñ nefesine qadar, evlât yanığinen yaşap, onıñnen de mezarğa kire. “O, son nefesine kadar evlat acısıyla yaşayıp o acıyla da mezara giriyor.” (I-25/4)

Dilâra yazğan cevap mektüplerinde, maña yüzlemek degil de, meni mutlaq bekleycegini yazıp, meni sevindire, başımni kökke tiysete edi. “Dilara yazdığı cevap mektuplarında bana sitem etmek yerine beni mutlaka bekleyeceğini yazıp beni sevindiriyor, başımı göğe değdiriyordu.” (II-37/11)

(...)bu künlerde bauerlerge yigirmige yaqın adam yollaycaq ekenler, o seni de anda ketecekler cedveline qoşqan, lâkin meni tenbiyelep ayttı ki, köyge ketken esirlerni bir-eki afta diñlep baqa ekenler, eger de şu vaqıt içinde anda şübeli bir areket körseler, şu an lagerge telefon etip, olarnı ketirip kartserge tuqa ekenler, sen saqt ol, kerçekten de

“ırgat” olğanıñnı **bildirmege** tırış. “Bu günlerde çiftliğe yirmiye yakın adam yollayacaklarmış, o seni de oraya gidecekler listesine eklemiş. Ama beni tembihleyerek dedi ki ‘Köye giden esirleri bir iki hafta dinleyip bakıyorlarmış, eğer ki bu süre içerisinde şüpheli bir hareket görürlerse o anda kampa telefon ederek onları getirip hücreye tıkıyorlarmış.’ Sen dikkatli ol, gerçekten de “ırgat” olduğunu göstermeye çalış.” (XII-160/3)

*Men endi qoltuqtayaqlarımnu taşlap, bir **tayaqqa** tayana, topallap yürem.* “Ben artık koltuk değneklerimi bırakıp bir değneğe dayanıyorum, topallayarak yürüyorum.” (XIII-171/12)

*Ekinci soldat onu **öğüne** alıp, merdivenden yuqarı çıqardı da, yavaştan bir qapunu qaqtı.* “İkinci asker onu önüne alarak merdivenden yukarı çıkardı ve yavaşça bir kapıyı çaldı.” (XII-147/3)

*... divarğa aylandı ve başını yastıq **astına** kömdi.* “... duvara döndü ve başını yastığın altına gömdü.” (I-14/8)

*Kelecek raatlıq kününde kene de köyge ketip, **aqşamğa taba** qaytmaq fikirinde edik.* “Gelecek tatil gününde yine köye gidip akşama doğru dönmek düşüncesindeydik.” (II-34/19)

*Yavaştan yerinden turdı, **qapuğa doğru** yüreceks olsa da, ayaqları ağırlaşqan, köterip adım atıp da olamadı,(...) “Yavaştan yerinden kalktı, kapıya doğru yürüyecek oldu, ayakları ağırlaşmış, kaldırıp da adım atamadı...”* (IX-110/16)

Aytqanlarına köre lagerden ketirilgen esirlerni kene de lagerge toplap başlağanlar, em başqa taraflarğa alıp kete ekenler. “Anlattıklarına göre kamptan getirilen esirleri yine kampa toplamaya başlamışlar hem de başka tarafa götürüyorlarmış.” (XII-162/5)

*Endi **sabağa qadar** dayanmaq kerek.* “Şimdi sabaha kadar dayanmalısınız.” (I-18/8)

2.2.1.4.5. Bulunma hâli

Kırım Tatar Türkçesinde bulunma hâli eki olarak +DA kullanılır. Eklendiği kelimelerde damak uyumuna ve ünsüz uyumuna uygun kullanılır.

İncelenen metinlerde bulunma hâli ekinin kullanıldığı cümlelerin bazıları şunlardır:

*Bizim **tsehte** çoqusı yaşlar.* “Bizim atölyede çalışanların çoğu gençler.” (I-8/2)

Gospitalde yatğanda evden bir mektüp daa alğan edim, lâkin men qarşılığını yazğance, o yerlerni duşman zapt etti. “Hastanede yatarken evden bir mektup daha almıştım ama ben cevabını yazana kadar oraları düşman ele geçirdi.” (I-14/13)

Bu körüşüv yüregimde sönmeycek bir duyğu uyanttı. “Bu görüşme yüreğimde sönmeyecek bir duygu uyandırdı.” (II-31/6)

Men stolda Aliyeniñ qarşısında oturdım. “Ben masada Aliye’nin karşısında oturdum.” (II-31/11)

(...)vay-vay ölerim, dep ötüm patlay, sanki men ölsem, dünya batacaq, amma yaşlıqta insanıñ aqlına bir vaqt ölüm kelmey. “...vay vay ölüyorum, diye ödüm patlıyor, sanki ben ölsem dünya batacak ama gençlikte insanın aklına ölüm hiç gelmiyor.” (XIII-169/1)

Menim sınıf jurnalında adım yoq, menden berilgen vazifelerini de kimse soramay, bilgime de bir türlü qıymet kesilmey, isteseñ ağızıñnen quş tut!.. “Benim sınıf defterinde adım yok, bana verilen ödevleri de kimse sormuyor, bilgime de bir türlü değer verilmiyor; istersen ağızınla kuş tut!” (XIV-186/2)

Men vaqt tapıp, onıñ kabinetine kimse olmağan vakıtta kirdim. “Ben, uygun zaman bularak kimsenin olmadığı bir zamanda onun odasına gittim.” (XI-140/1)

“Toqta,— dedim, — aylançıq da olsa, Anafıge barıp bir gece qalayım, er alda birinci meni o qıdırıp taptı” “Dur, yol dolambaçlı da olsa Anafi’ye gidip bir gece kalayım, ne olursa olsun ilk o beni arayıp buldu.” (III-42/12)

2.2.1.4.6. Çıkma hâli

Kırım Tatar Türkçesinde çıkma hâlini +DAn eki karşılar. Eklendiği kelimelerde damak uyumu ve ünsüz uyumuna uygun kullanıldığından ince ünlülü kelimelere +den, +ten; kalın ünlülü kelimelere +dan, +tan olarak eklenir. Üçüncü şahıs iyelik ekinde sonra zamir n’si ile kelimeye eklenir.

İncelenen metinlerde çıkma hâli ekinin kullanıldığı kelimeleri içeren bazı cümle örnekleri şunlardır:

Endi yañı nesil osip yetti, olar cenkni kinolarda körıp, kitaplardan oqup, ya da biz kibilerinden eşitip bileler. “Şimdi yeni nesil büyüdü, onlar savaşı sinemalarda görerek, kitaplardan okuyarak ya da biz büyüklerinden işiterek biliyorlar.” (III-46/4)

*Yalnız ağrılar da, **pencereçikten** kirgen yarıq da söndi, davuşlar da tındı...* “Yalnız ağrılar da, küçük pencereden giren ışık söndü; sesler de sustu.” (XII-152/2)

*Germaniyayı **şarktan** Sovyet Ordusu sıkıştırıp keleyatqanını, **ğarptan** ise soyuzcular ikinci front açqanlarını ve Frantsiyayı **faşistlerden** temizlegenlerini, endi er kün ğalebeni yaqınlaşqanı aqta ayıla edi.* “Doğudan Sovyet ordusunun Almanya’yı sıkıştırarak gelmek üzere olduğunu, batıdan ise müttefiklerin ikinci cephe açtığını ve Fransa’yı faşistlerden temizlediklerini, artık her gün zaferin yaklaştığı hakkında konuşuluyordu.” (XII-162/1)

*Bir **saatten**, yani 23.00-de marşımız devam ete.* “Bir saat sonra yani 23.00’te yürüyüşümüz devam ediyor.” (X-124/11)

*Üsein onı şu vaqıtta ne için oñ tarafqa tüverip yibergenlerini soñundan añladı, buña sebep, onuñ üstündeki nemse **paraşutundan** tikilgen kölmegi edi.* “Üsein o anda kendini neden sağ tarafa itip gönderdiklerini sonunda anladı, buna sebep onun üzerindeki asker paraşütünden dikilen gömleği idi.” (XII-146/13)

*Em ağlay, em **sevingeninden** şu balanı öpe, quçaqlay.* “Hem ağlıyor, hem sevindiğinden şu çocuğu öpüyor, kucaklıyor.” (IX-114/3)

*Men şu qarşımdaki yigitni kimgedir beñzettim, lâkin çoq vaqıt hatırlap olamadım, **bir vaqıtlardan** soñ közüüm ögünde Arsenniñ sıması canlandı.* “Ben karşımdaki şu delikanlıyı birine benzettim ama uzun zaman hatırlayamadım, bir müddet sonra gözümün önünde Arsen’in yüzü canlandı.” (XI-132/4)

*Kerçekten de baba **ketkenden berli** bir haber yoq.* “Gerçekten de baba gittiğinden beri bir haber yok.” (IV-62/5)

*Üsniye özü de sanki ağır hastalığı savuştırğan adam kibi, **kün-künden** açıldı, güzelleşti.* “Üsniye de ağır hastalıkları atlatan insan gibi günden güne açıldı, güzelleşti.” (V-78/5)

*Pek çoq dokumentlerni kötermek, teşkerüv brigadası azalarınıñ **çoqtan-çoq** suallerine cevap bermek kerek ola.* “Pek çok evrakı hazırlamak, denetleme ekibi üyelerinin pek çok sorusuna cevap vermek gerekiyor.” (XI-133/4)

2.2.1.4.7. Vasıta hâli

Kırım Tatar Türkçesinde eklendiği adın fiildeki oluş ve kılıfta vasıta olduğunu veya birliktelik ifade ettiğini gösteren hâldir. Kırım Tatar Türkçesinde vasıta hâlini karşılayan +nen eki karşılar. Bu ekin yanında *ile* edatı ve bu edatın ekleşmesiyle ortaya çıkan +le eki de vasıta hâlini karşılamaktadır.

İncelenen metinlerde vasıta hâli ekini almış kelimelerin kullanıldığı cümlelerden bazıları şunlardır:

Seniñ ile körüşmek istegi er şeyni bastıra, sebepini sen yahşı bilesiñ. “Seninle görüşmek arzusu her şeyi bastırıyor, sebepini sen iyi biliyorsun.” (III-52/14)

Şu devir içinde biz Arsennen yaqından dostlaştıq. “Zaman içinde Arsen’le biz yakın dost olduk.” (XI-133/14)

Otur, mına, men seni şimdi çaynen sıylarım, — dedim. “Otur, şimdi ben sana çay ikram ederim. dedim.” (XI-137/14)

Qodalaq arabasinen ne qadar yol yürdi, qaç kereler qolğa da tüşti, lâkin olarnı aldap sağ-selâmet evlerine qayıp keldi. “İki tekerlekli yaysız arabasıyla o kadar yol yürüdü, kaç kere ele düştü ama onları aldatıp sağ selâmet evine dönüp geldi.” (XII-143/2)

Çoq yıllar keçken soñ, şu küni babammen Arif oca arasında olup keçken laflarnı mana da aytqan ediler. “Uzun yıllar geçtikten sonra o gün Arif öğretmenle babam arasında geçen konuşmayı bana da anlatmışlardı.” (XIV-182/13)

Üsniye öz alını başta dostlarına: Matlubanen Olğağa ayttı. “Üsniye kendi durumunu ilk olarak dostlarına -Matluba ile Olga’ya- söyledi.” (V-76/11)

Saba yaqın, biz büyük saqtıqnen ileri doğru adımlaymız. “Sabaha yakın biz büyük bir dikkatle ileri doğru hareket ediyoruz.” (I-16/20)

O yerde biñlernen esir bar edi. “Orada binlerce esir vardı.” (I-18/15)

2.2.1.4.8. Eşitlik hâli

Kırım Tatar Türkçesinde eşitlik hâli eki olarak +CA ve +day ekleri kullanılmaktadır. +CA eki damak uyumu ve ünsüz uyumuna uygun şekilde kelimelere eklenirken +day ekinin varyanları mevcut olmadığından damak uyumu ve ünsüz uyumuna girmez.

Eşitlik hâli eki, eklendiği adla fiil ya da cümlelerin başka bir unsuru arasında karşılaştırmaya dayanan, farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurar.

İncelenen metinlerde eşitlik hâli ekinin kullanıldığı kelimeleri içeren cümlelerden bazıları şunlardır:

Başa bu geceniñ güzelligine, böyle gecede yatıp yuqlamaq, mencesine gūnahtır, yürin, parkke kirip, biraz oturayıq, yoqsa qartanañızdan qorqasıñızmi? O endi çoqtan yuqlap qalğandır. “Baksana şu gecenin güzelliğine, böyle gecede yatıp uyumak bence gūnahtır; yürüyün, parka girip biraz oturalım yoksa büyükannenizden mi korkuyorsunuz?” (V-72/17)

Abhair aqaynı, ne içündür şu, balacasına berilgen sual sançqan kibi oldı, elindeki qave filcanı ağızına barmay kerı qayttı, soñ, özünü yaqlar kibi: “Abhair ağaya nedense çocukça sorulan bu soru batar gibi oldu, elindeki kahve fincanı ağızına varmadan geri döndü, sonra kendini savunur gibi...” (X-121/6)

Kestane tūs saçları, uzun kirpikleri arasından külümsirep turğan qoyu mavı közleri, esmerice kelgen yüzü, külgende yanaqlarında peyda olğan kiçkene çuqurçıqlar, onıñ daa balalıq çağından ösip çıqıp bitmegenin köstere, insanğa pek sıcaqqanlı olup körüle edi. “Kestane rengi saçları, uzun kirpikleri arasından gülümseyip duran koyu mavi gözleri, esmerce yüzü, gülünce yanaklarında beliren küçücük çukurlar onun daha çocukluk çağının bitmediğini, büyümediğini gösteriyor, insana çok samimi görünüyordu.” (II-30/20)

Menimce böyle deşetke pek siyrek adamlar çıday bilirler. “Bence böyle bir dehşete pek az insan dayanabilir.” (III-52/5)

Zanımcı bu doğru degil. “Bana göre bu doğru değil.” (I-24/20)

Bu munasebetnen men bizim mektebimizde olup keçken bir vaqia aqqında etraflıca ikâye etmek isteyim. “Bu sebeple ben bizim okulda gerçekleşen bir olayı etraflıca anlatmak istiyorum.” (VII-86/7)

Aqayñız, ya da oğluñız cenkte qaramanca elâk oldı. “Kocanız ya da oğlunuz savaşta kahramanca öldü.” (VIII-100/5)

Cenk daa bitmey, böyle vaqıtlarda tesadüfiy rastkelişler çoq ola, şu sebepten mında aqiqiy sevgi aqqında laf yürsetmek menimcesine erte, o vaqıtnen sınılması gerek. “Savaş henüz bitmiyor, böyle zamanlarda tesadüfi karşılaşmalar çok oluyor, bu sebeple

burada gerçek sevgi hakkında konuşmak bana göre erken, sevginin zamanla sınanması gerek.” (XIII-172/9)

Nemseler o davuşnu eşitkenden, çırayları ağara, mışıq körgeñ sıçanday çapqalay, Gitlerni söge ediler. “Almanlar o sesi işitince yüzleri beyazlıyor, kedi görmüş sıçan gibi koşuyor, Hitler’e sövüyorlardı.” (I-22/14)

Evli-barqlı bu qadın anaynı öz evinde sığdırmay, azbarda oña kümesday odaçıq yasağan. “Evli barklı bu kadın, anayı evinin içine almamış, ona avluda kümes gibi odacık yapmış.” (I-25/6)

Oqday onda ayaqlar! “Ok gibi onda ayaklar!” (XIV-185/10)

Men de özümni aşırmağanday kösterem. “Ben de kendimi acele etmiyor gibi gösteriyorum.” (I-12/3)

2.2.1.4.9. Sınırlama hâli

Sınırlama hâli adlara eklendiğinde cümledeki iş veya oluşla ilgili zamansal veya mekansal sınır belirtir. Kırım Tatar Türkçesinde sınırlama hâli +ĞAce / +QAce ekleriyle ortaya çıkar. Damak ve ünsüz uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir.

İncelenen metinlerde sınırlama hâli ekinin kullanıldığı kelimeleri içeren cümlelerden bazıları şunlardır:

Anam soñki daqqağace özünü tuttı, ağlamadı. “Anam son dakikaya kadar kendini tuttu, ağlamadı.” (I-12/2)

Qış künleriniñ birinde, bizni sabadan aqşamğace yoklamada tuttular. “Kış günlerinin birinde bizi sabahtan akşama kadar yoklamada tuttular.” (I-21/13)

Endi qorqma, yeñişkece tekmiñ. Tüzelirsiñ. “Artık korkma, zafere kadar tamamen düzelirsin.” (I-14/5)

2.2.1.5. İsimlerde soru

Kırım Tatar Türkçesinde isimlerin soru şekli +mI ekiyle yapılır. Ek dudak uyumuna girmez ancak damak uyumuna girer. Kelimenin sonunda ve kelimeye bitişik olarak kullanılır.

Soru eki Oğuz Türkçesinde de +mI olarak kullanılmaktadır (Kaymaz, 2004, s. 207).

İncelenen metinlerde soru ekinin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Sen şaştıñmi şu! Alemge meni maşhara etecek olasıñmi ne? “Sen şaşırдың mı? Âleme beni maskara mı edeceksin?” (III-45/18)

Eşittiñizmi bizim ırızlı Üsniyeniñ merafetlerini? “Duydunuz mu bizim namuslu Üsniye’nin marifetlerini?” (V-76/20)

...şu noqut şorbasiñen er şey bittimi, yoqsa daa devamı barmı?.. “O nohut çorbasıyla her şey bitti mi, yoksa daha devamı var mı?” (XIII-173/7)

Sen meni sevesiñmi, mindan qaytqan soñ, meni kelip ararsıñmi? “Sen beni seviyor musun, buradan dönünce gelip beni arar mısın?” (V-73/20)

İncelenen metinlerde soru ekinin bazı ikilemelere eklenerek cümleye yaklaşıklık, miktar vb. anlamları kattığı tespit edilmiştir.

Bu ağır künlerde biz, yani cebeniñ artında yaşağanlar, öz sevimli askerlerimizge, elimizden kelgenine köre, yardım etmek, ağır soldat ömüriniñni, azmi-çoqmi, yengilleştirmek için qolumızdan kelgenine köre, tırışamız. “Bu zor günlerde biz yani cephenin gerisinde yaşayanlar, değerli askerlerimize elimizden geldiği kadar yardım etmek, ağır asker yaşantınızı az çok hafifletmek için elimizden geldiği kadar gayret gösteriyoruz.” (III-47/3)

Lâkin o daa pek yaş olğanından öz familiyasını, adını doğru aytıp oldımı-yoqmi, bilmeyim. “Ama o, daha çok genç olduğundan kendi soyadını, adını doğru söyleyebildi mi söyleyemedi mi bilmiyorum.” (IX-108/8)

Şu daqqalarda yolda kelgende terekke tayanıp yuqlaycaq olğan yigit çıdayalmadı, bağırıp, tüfegini taşılay sıçrap turdı da artqa qaça başladı, on adım çaptımı-yokmi, onu sanki birev uytep yıqtırğan kibi oldu, avuçlarından qarnı sıqıp tınıp qaldı. “Şu dakikalarda yolda gelirken ağaca dayanıp uyuyacak olan delikanlı dayanamadı, bağırarak tüfeğini atıp sıçradı ve arkaya kaçmaya başladı; on adım koştu koşmadı sanki onu biri uyutup yatırmış gibi oldu, avuçlarıyla karnını tutarak çöküp kaldı.” (X-128/13)

2.2.1.6. İsimlerde bildirme

Kırım Tatar Türkçesinde isimler, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipiyle çekime girebilirler.

2.2.1.6.1. Şimdiki zaman

Kırım Tatar Türkçesinde ismin şimdiki zaman çekiminde hem ek fiil hem de zaman eki eridiği için ismin üzerine doğrudan zamir kökenli şahıs ekleri eklenir. Bu çekimde olumsuzluk *degil* edatı ile yapılır.

İncelenen metinlerde isimlerin şimdiki zaman ile çekimlendiği tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Nasılsıñ?

Bizim direktörümüz — esli-başlı qadın, oblastta belli ocalardan biri. “Bizim müdürümüz akıllı başlı kadın, bölgede adı duyulan öğretmenlerden biri.” (XI-139/17)

Eki söznen aytqanda, men sağ-selâmet cenkni bitirip qayttım, er kimde olğanı kibi, benim de cebede qazanğan orden ve medallerim bar, o ağır yıllarda, çette turmay namusnen cenkleşkenimiz için yüzümüz aq. “Kısaca anlatırsak ben sağ salim savaşı bitirip geldim, herkeste olduğu gibi benim de cephede kazandığım nişan ve madalyalarım var. O zor yıllarda kenarda durmadan namusumuzla savaştığımız için yüzümüz ak.” (XIII-173/9)

... demek sizler endi büyükler sırasına keçken adamlarsıñız... “Demek artık sizler büyükler büyükler arasına katılan insanlarsınız.” (VI-80/12)

Sağ-selâmetim. “İyiyim.” (I-13/2)

Men sizler kibi yazıcı degilim, bu sualge cevap bermek için az-buçuq söz ustası olmaq kereksiñ... “Ben sizler gibi yazar değilim. Bu soruya cevap vermek için az buçuk söz ustası olmalısın...” (III-43/6)

Endi yaş bala degilsıñ, añlaysıñ, madam ki köterdiler, ketmek kerek, şay olsa da yorgun vücudıñ isyan ete, raatlıq istey... “Artık küçük çocuk değilsin, anlıyorsun, mademki kaldırdılar gitmek gerek; böyle olsa da yorgun vücudun isyan ediyor, dinlenmek istiyor.” (X-124/14)

Elbette yigirmi-ekinci baariñde can teslim etmek qolay şey degil. “Elbette yirmi ikinci baharında can vermek kolay şey değil.” (III-55/1)

Yaşayışları yahşı, bir şeyge muhtac degiller. “Yaşayışları iyi, bir şeye muhtaç değiller.” (XI-135/8)

2.2.1.6.2. Görülen geçmiş zaman

Kırım Tatar Türkçesinde isimlerin görülen geçmiş zaman çekimi *e-* ek fiiline *-DI* görülen geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile yapılır. Bu çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. İsimlerin görülen geçmiş zaman çekiminin olumsuzu *degil edi* kalıbı ile yapılır.

İncelenen metinlerde isimlerin görülen geçmiş zaman ile çekimlendiği tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

O vaqıt men minomyot rasçötünüñ komandiri edim. “O zaman ben havan birliğinin komutanıydım.” (I-13/13)

Demek sen gospitalde ediñ, öylemi? “Demek sen hastaneydin, öyle mi?” (III-50/8)

Nemseler bizni, evelden azırlanğan yerlerine ketirip, atıp taşlamaq fikirinde ediler, lâkin bizim razvedka olarnıñ planlarını bozdı. “Almanlar bizi önceden hazırlanan yerlerine getirerek bırakmak düşüncesideydiler ama bizim gözcü onların planlarını bozdu.” (I-22/20)

Endi evdekiler, bizden başka episi teren yuquda ediler. “Artık evdekiler -bizden başka herkes- derin uykudaydılar.” (III-44/10)

Biz onıñnen studentlik yıllarımızda dost edik, daa doğrusı bizni muzıkağa olğan sevgi yaqınlaştırğan edi. “Biz onunla öğrencilik yıllarımızda dosttuk, daha doğrusu bizi müziğe olan sevgi yakınlaştırmıştı.” (XIII-166/2)

Lâkin o vaqıtta daa biz **yaş edik**, vücudım şu ağır kontuziyanı yeñdi, qulaqlarım da yavaş-yavaş eşite başladılar. “Ama o zamanlar biz henüz gençtik, vücudum o ağır sarsıntıyı yendi, kulaklarım da yavaş yavaş işitmeye başladı.” (X-129/9)

Amma o vaqıttaki ötmekler de şimdikisi kibi yahşı pişken, yımşaq, qoqulu, beyaz ötmek degil edi. “Ama o zamandaki ekmekler şimdikiler gibi iyi pişen, yumuşak, kokulu, beyaz ekmek değildi.” (VIII-98/8)

Em qolaylıqnen özünü qolğa berecek oğlan da degil edi, lâkin açıqağızlıq yaptı... “Ve kolay kolay kendini ele verecek oğlan da değildi ama sersemlik yaptı.” (XII-142/9)

2.2.1.6.3. Duyulan geçmiş zaman

Kırım Tatar Türkçesinde isimlerin duyulan geçmiş zaman çekimi *-e* ek fiili ve *-ken* zaman ekinin eklenmesiyle oluşur. Bu çekimde şahıs eki olarak zamir kökenli şahıs

ekleri kullanılır. İsimlerin duyulan geçmiş zamanının olumsuz çekiminde *değil eken* kullanılır.

İncelenen metinlerde isimlerin duyulan geçmiş zaman ile çekimlendiği tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Men seni, yahşı yigit, dep oylanğan edim, amma sen yaman adam ekensiñ, bizni aldatacaq olasıñ... “Ben seni iyi delikanlı diye düşünüyordum ama sen kötü adammışsın, bizi aldatacaksın.” (XII-148/11)

Üsein, “kerçekten de yaman ekenim, sizlerni tek öldürmek gerek eken”, dep tüşündi. “Üsein, “Gerçekten de kötüyümüşüm, sizleri tek tek öldürmek gerekmiş.” diye düşündü.” (XII-148/12)

Aytqanları doğru eken, içindeki derdiñni birevlerge söyleseñ, özünde büyük yengillik duyasıñ. “Söyledikleri doğruymuş, içindeki derdini birilerine anlatınca kendinde büyük bir rahatlatma hissediyorsun.” (I-18/9)

Men ise, biz iki öksüz ayrı yaşamamaq gerekimiz, taliyimiz bir eken, dep tüşündim. “Ben ise biz iki öksüz ayrı yaşamamalıyız, talihimiz birmiş.” (I-25/8)

Sevdalarnıñ gecesi qısqa olğanı doğru eken. “Sevdalıların gecesinin kısa olduğu doğruymuş.” (II-35/7)

Sen yazıcı degilim, dedin, amma lafqa pek usta ekensiñ. “Sen, yazar değilim, dedin ama konuşmada çok ustaymışsın.” (III-43/12)

2.2.1.6.4. Şart kipi

Kırım Tatar Türkçesinde isimlerin şart kipiyle çekimlenmesi *ol-* yardımcı fiiline *-sa* şart ekinin getirilmesiyle mümkün olur. Bu yapı iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girer. İsimlerinin şart kipi çekiminin olumsuz *olmasa* kelimesiyle yapılır.

İncelenen metinlerde isimlerin şart kipi ile çekimlendiği tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Eger razı olsañ qızçığıñ iç bir şeyge muhtac olmaz edi, tüşünip baq... “Eğer razı olursan küçük kızın hiçbir şeye muhtaç olmazdı, düşünüp karar ver.” (V-77/12)

Sen de yalnız çekişesiñ, evde saña benim faydam toqunmasa da, beraber olsaq ekimizge de yahşı olur. “Sen de bir başına çabalıyorsun, evde benim sana faydam dokunmasa da beraber olursak ikimize için de iyi olur.” (VIII-96/4)

Bilseler-bilsinler, maña episi bir, amma sizge mennen oturmaq can sıqısı olsa kireyik...
“Ederlerse etsinler, benim için önemli değil ama benimle oturmak size can sıkıntısıysa girelim.” (II-33/14)

Men sizge rica etem, mümkün olsa çalışqanım kibi çalışıp turayım da, özüñiz köresiñiz men siziñ qoluñızğa temiz qalbnen çalışıp kelem belki benim de... “Ben size rica ediyorum, mümkünse çalıştığım gibi çalışmaya devam edeyim, kendiniz görüyorsunuz ben sizin elinizde temiz kalple çalışıyorum, belki benim de...” (XII-162/11)

Oña ne kibi yardım kerek olsa, episini yaptılar. “Ona nasıl yardım edilmesi gerekiyorsa hepsini yaptılar.” (V-76/13)

2.2.2. Sıfat

Soyut veya somut ad kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi farklı yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelimelerdir.³⁵ Kelimeler görev bakımından doğrudan sıfat özelliği kazanabildiği gibi çeşitli eklerle de sıfat görevi üstlenebilirler. Bu eklerden en işlek olanları, +IcI /+UcI; +ki; +II /+IU; +IIQ /+IUQ; +ncI; +sIz /+sUZ; +şın; -çAQ; -Ğın /-ĞUn; -Q, -vUQ vb.

İncelenen metinlerde eklerle sıfat görevi üstlenen kelime örneklerinden bazıları şunlardır: *taldırıcı bir iş* “yorucu bir iş” (I-17/23), *töñüldirici teşkerüv* “bıktıran denetleme” (XI-157/10), *kök yüzündeki çullı bulutlar* “gökyüzünü kaplayan bulutlar” (I-10/7), *elindeki çıraç* “elindeki mum” (VII-103/12), *buzlu qartop* “donmuş patates” (I-19/1), *anterlik basma* “entarielik basma” (IV-62/17), *yedinci sınıf* (VI-81/3), *otuz dördüncü aqşam mektebi* “otuz dördüncü akşam okulu” (VII-86/1), *sıñırsız nefret* “sınırsız nefret” (VII-86/5), *öksüz ana* “öksüz anne” (I-24/19), *sarışın saç* “sarı saç” (II-32/17), *utançaq bir qız* “utangaç bir kız” (XIII-169/5), *qızğın laf* “öfkeli konuşma” (VII-87/13), *ağlavuq ses* “ağlamaklı ses” (IV-59/1).

İncelenen metinlerde bazı ikilemelerin sıfat görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir: *ufaq-ufaq grupp* “küçük grup” (I-16/14), *top-top erilğan pıtaqları* “top top erguvan dalları” (II-27/5), *ufaq-tüfek şeyler* “ufak tefek şeyler” (II-39/3), *birden-bir bala* “biricik çocuk” (III-55/4), *esli-başlı adamlar* “akıllı başlı insanlar” (X-118/5), *eşitilir-eşitilmez çarpındı* “duyulur duyulmaz ses” (V-73/14), *arsız-yüzsüz qahpe* “arsız yüzsüz kahpe” (V-77/4), *başqa-başqa qapu* “farklı kapı” (XI-146/11), *iri-iri sepkil* “büyük çil” (XI-147/11),

³⁵ a.g.e. s.210.

yarım-yortu rus sözleri “yarım yamalak Rusça” (x11-147/13), *rıqma-rıq vagon* “tıka basa dolu vagon” (x11-152/9).

2.2.2.1. Niteleme sıfatı

Varlıkları durum, biçim ve renk vb. yönlerden niteleyen sıfatlardır.

İncelenen metinlerde tespit edilen niteleme sıfatlarının bazıları cümlelerdeki kullanımlarıyla şunlardır:

Endi May bayramına da sayılı künler qaldı, bayram numayışına çıqqanda da böyle yağacaq olsa, biz student yaşlar kün evelden azırlap qoyğan beyaz ştanlarımıznıñ alı ne olur “Artık Mayıs Bayramı’na da sayılı günler kaldı, bayram gösterisine çıkınca da böyle yağarsa genç öğrencilerle önceden hazırladığımız beyaz pantolonlarımızın hali ne olur?!” (II-27/2)

Qara tütün arasından sarıca alev de yuqarığa sozula, de söngen kibi ene... “Kara duman arasından sarı alev de yukarıya doğru çıkıyor ve sönmüş gibi iniyor.” (I-9/1)

Amma endi Zekiyege kimse bir şey aytıp olamay, o yeşil anterini, yüksek ökçeli potüklerini kiyip barıp, kimse de oña evelkisi kibi... “Ama artık Zekiye’ye kimse bir şey diyemez. O, yeşil entarisini, yüksek ökçeli ayakkabılarını giyip gidince kimse ona önceki gibi...” (VI-81/4)

Kestane tüs saçları, uzun kirpikleri arasından külümsirep turğan qoyu mavı közleri, esmerice kelgen yüzü... “Kestane rengi saçları, uzun kirpikleri arasından gülümseyip duran koyu mavi gözleri, esmerce yüzü...” (II-30/20)

Yok-yok, Reyhstag üstünde bizim qızıl bayrağımız yelpiregende degil... “Hayır, hayır; Reyhstag üzerinde bizim kızıl bayrağımız dalgalandığında değil...” (VII-91/11)

O balalarınñ defterlerine vaqıt-vaqıt, şu qırmızı qarındaşnen qaydlar yapa, işlerine qıymet kese edi. “O, çocukların defterine zaman zaman o kırmızı kalemle notlar yazıyor, işlerine değer biçiyordu.” (XIV-186/13)

9-ncı “B” sınıfta Albert Şandra degen sepkilli bet, şamar qulaq, sarı nemse balası oquy edi. “9/B sınıfında Albert Şandra denen çilli yüzlü, iri (el gibi) kulaklı, sarı Alman çocuğu okuyordu.” (VII-86/8)

Em özüñ de bütün qabaatnı cenk arabasına yüklemeye tırıçasıñ, özüñni aq sütniñ qaymağı etip qoyasıñ... “Ve sen de bütün suçu savaş arabasına yüklemeye çalışıyorsun, kendini ak sütün kaymağı olarak görüyorsun...” (XIII-170/7)

O da tapılır, mor patılcan turşum da bar. “O da bulunur, mor patlıcan turşum da var.” (X-122/9)

O ağır tüşünceler tesirinde edi. “O, ağır düşüncelerin etkisindeydi.” (I-14/16)

Olarınñ episinden birer-birer ölü haberlerini alğan, eñ kiçkene oğlunıñ qara haberi daa bir ay öğüne kelgen. “Onların hepsinden birer birer ölüm haberi almış, en küçük oğlunun kara haberi daha bir ay önce gelmiş.” (III-52/2)

Bazı vaqıtlarda Üsniye teren tüşüncege tala, Bekirni nefretmen hatırlay. “Bazı zamanlarda Üsniye derin düşünceye dalıyor, Bekir’i nefretle hatırlıyor.” (V-78/6)

Bizim bütün ümitimiz, işançımız — sizlerge, qaraman cenkçilerimiz! “Bizim bütün ümidimiz, güvencimiz sizlere kahraman savaşçılarımız!” (III-48/2)

Endi er şey açıq-aydın añlaşıldı, o accı haberniñ azabına men çıdap olamadım, o yanıq, müşkül al meni de alıp ketecek. “Şimdi her şey net olarak anlaşıldı; ben, o acı haberin azabına dayanamadım, o üzüntü, zor durum beni de alıp gidecek.” (III-54/14)

Onıñ sarışın saçlarına qısqa yeñli, dülber çeçeklennen örneklengen adiy basma anterisine ve daa keregi gibi şekillenip bitmegen yaş bedenine baqıp turğanda, közümnıñ öğüne ğonce gül keldi. “Onun sarı saçlarına, kısa kollu, güzel çiçeklerle süslenen sade basma entarisine ve daha gerektiği gibi şekillenmemiş genç bedenine bakınca gözümün önüne gonca gül geldi.” (II-32/17)

Yaş yürekler ağır vaqıtlarda, bütün zorluqlarınıñ tezlen bitecegine, sevinçli, şeñ künler kelecegine pek tez inanalar... “Genç yürekler, zor zamanlarda bütün zorlukların hemen biteceğine, sevinçli, şen günlerin geleceğine çok çabuk inanıyorlar...” (VIII-99/8)

Tul kadın ise, ikinci sefer erge barsa, onda kene yañı ömür, yañı istekler, qayğıruvlar, sevgi doğa. “Dul kadın ise ikinci kez evlendiğinde yeni hayat, yeni istekler, kaygılar, sevgi ortaya çıkıyor.” (I-25/2)

...oña eyi qalibli, saf yürekli adamlar el uzattılar... “Ona iyi kalpli, saf yürekli insanlar el uzattılar” (IV-58/7)

İncelenen metinlerde sıfatlarda derecelendirme bazı ek, tekrar ve zarflarla yapılmıştır. Tespit edilen örneklerin bazıları şunlardır:

*Birden-bir sabiyini, **kuş gibi balasını** bile aşatıp, toydurup olamağanına incına, qaarlene, özünü tutamay közyaşlarına boğula.* “Biricik bebeğini, kuş gibi çocuğunu bile yedirip doyuramadığına üzüyor; kederleniyor, kendini tutamıyor ve gözyaşlarına boğuluyor.” (IV-59/3)

*Bahtım öyle, **tavşan quyruğu gibi kısqa** olğanına ökünem.* “Bahtımın böyle, tavşan kuyruğu gibi kısa olmasına güceniyorum.” (XIII-174/16)

*Biz kızlar, Gülcianniñ eñ yaqın dostları, sizge yalvaramız, imkân tapıp bir qaç künlerge kelip ketseñiz, **ne qadar büyük imdat** olur edi!* “Biz kızlar, Gülcian’ın en yakın dostları, size yalvarıyoruz; imkân bulup birkaç gün gelip gitseniz, ne kadar büyük yardım olurdu!” (III-54/5)

*...evelkinden **daa da dülber zemaneyi evler**, keñ soqaqlarnen, bağçalarnen bezengen yañı acayip şeerler kuruldu.* “öncekinden daha da güzel zamane evleri, geniş sokaklarla bahçelerle bezenen yeni, acayip şehirler kuruldu.” (XII-142/1)

*Ket kete, “ileride **daa da bahtlı künler** bar, aşıq mağa kerekmey”, dep özümni qandırıp başladım.* “Git gide “İleride daha şanslı günler var, acele etmeye gerek yok.” diyerek kendimi kandırdım.” (II-35/16)

*Bu benim için **büyükten-büyük sevinç!*** “Bu benim için çok büyük mutluluk!” (III-47/14)

*Pek çoq dokumentlerni kötermek, teşkerüv brigadası azalarınıñ **çoqtan-çoq suallerine** cevap bermek kerek ola.* “Pek çok evrakı hazırlamak, denetleme ekibi üyelerinin pek çok sorusuna cevap vermek gerekiyor.” (XI-133/4)

*Zekiyelerniñ mekteplerinde **eñ dülber kızlardan biri** Venera.* “Zekiyelerin okulunda en güzel kızlardan biri, Venera.” (VI-81/5)

*...çünkü tayım benim, **eñ büyük quvançım** edi.* “...çünkü tayım benim en büyük mutluluğumdu.” (XIV-184/12)

*1941 senesiniñ sentyabrinde bizim uçastkada **pek deşetli çarpışma** oldu.* “1941 senesinin eylülünde bizim topraklarda çok dehşetli çarpışma oldu.” (I-13/12)

Bizler de Zekiyeçikniñ birinci adımı oñaytsız, acınıqlı olıp çıqtı dep yanmayıq, onu daa pek çoq sevinçli künler bekley... “Bizler de Zekiye’nin ilk adımı mahcup edici, acıklı oldu diye üzölmeyelim. Onu daha pek çok sevinçli gün bekliyor...” (VI-84/12)

...ortalıq yem-yeşil mahatqa örtölgen biñ-bir türlü çeçek ve ilki açılğan erilğanlarnen yaraşqan vaqıtta, mayıs bayramı erkes için şeñ ve coşqun bir bayram ola. “...etraf yemyeşil çayırarla örtölüp binbir türlü çiçek ve ilk açılan erguvanlarla süslendiğinde Mayıs Bayramı herkes için şen ve coşku dolu bir bayram oluyor.” (II-27/8)

Daa üstünde bir iz olmağan ap-aq yol, yılan kibi burulıp, orman betke kete. “Henüz üzerinde herhangi bir iz olmayan bembeyaz yol, yılan gibi kıvrılarak orman tarafına gidiyor.” (X-124/8)

2.2.2.2. Belirtme sıfatları

İsimleri işaret, sayı, belirsizlik ve soru yoluyla belirten sıfatlardır.

2.2.2.2.1. İşaret sıfatları

Kırım Tatar Türkçesinde isimleri işaret yoluyla belirten sıfatlar *bu, şu, o, anavı, mınavı* sıfatlarıdır.

İncelenen metinlerde işaret sıfatının kullanıldığı tespit edilen kelime gruplarından bazıları şunlardır:

bu terek “bu ağaç” (x-125/5), *bu faşistler* (x11-154/12), *bu haber* “bu haber” (1-8/13), *şu ateş* (1-13/17), *şu qorqunçlı okkupatsiya yılları* “şu korkunç işgal yılları” (11-39/1), *şu yat adam* “şu yabancı adama” (1x-114/5), *o adam* (1x-114/9), *o sipirki* “o süpürge” (x11-154/11), *o beyit* “o şiir” (x1v-185/12), *anavı qomşu* “işte şu komşu” (v1-79/2), *anavı qartanay* “işte şu büyükanne” (v1-79/7), *anavı Memetovlar* “şu Memetovlar” (x1v-177/7), *bu yerdeki zavod* “buradaki fabrika” (111-48/17), *o yerdeki qaravul* “oradaki bekçi” (x11-149/4), *mındaki lager bekçileri* “buradaki kamp bekçileri” (x11-157/1), *mındaki ölüm fabrikaları* “buradaki ölüm fabrikaları” (1-20/25), *andaki çul-çubur* “oradaki eski püskü eşya” (v111-98/11), *andaki nizam-tertip* “oradaki düzen tertip” (1v-67/6).

2.2.2.2.2. Sayı sıfatları

İncelenen metinlerde tespit edilen sayı sıfatı kullanım örneklerinden bazıları şunlardır:

Asıl Sayı Sıfatları: *eki granata* “iki bomba” (1-17/12), *on eki yaşlarında* “on iki yaşlarında” (1-23/23), *üç kilometr* “üç kilometre” (11-30/13), *dört yigit* “dört delikanlı” (11-28/13), *qırq beş daqqa* “kırk beş dakika” (v1-80/8), *beş adam* “beş insan” (1-16/19), *on altı yaş* (x111-175/), *yedi yıl* (111-42/2), *on sekiz yıl* (1-24/6), *doquz bala* “dokuz çocuk” (x1v-177/10), *doqsan hastalıq* “doksan hastalık” (x111-167/11), *eki yüz gram ötmek* “iki yüz gram ekmek” (x11-152/10), *20 million qurban* “20 milyon kurban” (x111-176/1), *yigirmi dört saat* “yirmi dört saat” (x11-143/9).

Sıra Sayı Sıfatları: *eki granata* “iki bomba” (1-17/12), *on eki yaşlarında* “on iki yaşlarında” (1-23/23), *üç kilometr* “üç kilometre” (11-30/13), *dört yigit* “dört delikanlı” (11-28/13), *qırq beş daqqa* “kırk beş dakika” (v1-80/8), *beş adam* “beş insan” (1-16/19), *on altı yaş* (x111-175/), *yedi yıl* (111-42/2), *on sekiz yıl* (1-24/6), *doquz bala* “dokuz çocuk” (x1v-177/10), *doqsan hastalıq* “doksan hastalık” (x111-167/11), *eki yüz gram ötmek* “iki yüz gram ekmek” (x11-152/10), *20 million qurban* “20 milyon kurban” (x111-176/1), *yigirmi dört saat* “yirmi dört saat” (x11-143/9).

Üleştirme Sayı Sıfatları: *ekşer defter* “ikişer defter” (x1v-184/2), *birer çift çiy çarıq* “birer çift yeni çarık” (x1v-177/13).

Yaklaşıklık Sayı Sıfatları: *dört beş yaşında* (v11-89/15), *on-on beş adam* (x11-145/2), *on sekiz-on doquz yaşlarında* (11-28/4), *sekiz-on yaşlar qararındaki bir oğlançiq* “sekiz on yaşlarında bir oğlan” (v11-88/14), *eki buçuq-üç saatlik yol* “iki buçuk üç saatlik yol” (11-30/11), *millionlarnen can* “milyonlarca can” (11-38/10), *biñlarnen ana* “binlerce ana” (1-24/2).

Kesir Sayı Sıfatları: yarım çuval arpa (XII-143/4)

2.2.2.2.3. Belirsizlik sıfatları

İsimleri miktar, sayı gibi yönlerden kabaca belirten sıfatlardır.

İncelenen metinlerde tespit edilen bazı belirsizlik sıfatı kullanımları şunlardır: *bazı satırlar* (111-56/18), *bir çet* “bir köşe” (1x-112/5), *bayağı bala* “birçok çocuk” (x1v-180/1), *bir talay vaqıt* “biraz zaman” (1x-111/8), *çoq laf* “çok söz” (x-122/11), *bazı bir nuqsanlıq* “bazı eksiklikler” (x1-133/9), *er bir vagon* “her bir vagon” (x11-156/1), *bütün Avropa memleketleri* “bütün Avrupa memleketleri” (1-22/27), *başqa taraf* (x111-167/7), *iç kimse* “hiç kimse” (x111-174/14), *belli bir yaş* (1x-107/2), *iç bir söz* “hiçbir konuşma” (v111-100/5), *bir qaç oyun* (11-32/8), *nice adamlar* “nice insanlar” (111-51/14).

2.2.2.2.4. Soru sıfatları

İncelenen metinlerde tespit edilen bazı soru sıfatı kullanımları şunlardır: *qaysı cebe* “hangi cephe” (XIII-165/8), *qaç kere* “kaç kez” (XIII-171/4), *ne vaqıt* “ne zaman” (II-28/16).

2.2.3. Zamir

İsimlerin yerini tutan kelime türüdür.

2.2.3.1. Şahıs zamirleri

Kişi adlarının yerini tutan zamirlerdir.

Kırım Tatar Türkçesinde kişi adlarının yerini tutan zamirler: *men, sen, o; biz, siz, olar.*

İncelenen metinlerde şahıs zamirlerinin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Menim aqılımda, *sen meni* bir atnıñ arqasına köterip qoyacaqta, *anam körüp, qorqıp, çapıp keldi de, meni alıp, evge qaçğan edi...* “Benim hatırladığım şu: sen beni bir atın arkasına kaldırıp koyacağın zaman anam görüp korkarak koşup geldi ve beni alıp eve kaçıyordu.” (IX-116/6)

Sen külme, men saña öz fikirimni aytacaq olam, *qız qardaşım onuncı sınıfı bitire.* “Sen gülme, ben sana fikrimi söyleyeceğim. Kız kardeşim onuncu sınıfı bitiriyor.” (II-29/11)

Aksine, men tezya başına barsam olar mennem can-göñülden laf eteler, *quvanç ve kederlerinen bölüşeler.* “Aksine, ben tezgâh başına geçince onlar benimle canıgönülden konuşuyorlar, sevinç ve üzüntülerini paylaşıyorlar.” (I-8/7)

Yoq, siz ne aytasız şu, men öz oğlumnu tanımayımmı, *siz onu maña* bermeycek olasız... “Hayır, siz ne diyorsunuz, ben kendi oğlumnu tanımayan mıyım, siz onu bana vermeyeceksiniz.” (IX-114/8)

Tank ucümüne granatalarıñızni azırlañ, sizge bir PTR berilmesini emir ettim, *kerek olsa biz siziñ* yükseklikke yardımğa kelirmiz, — *dep bizim* sol tarafımızdaki kısımlarğa adımladı. “Tank saldırısına bombalarınızı hazırlayın, size bir PTR verilmesini emrettim, gerekirse biz sizin tepeye yardıma geliriz.” diyerek bizim sol tarafımızdaki kısımlara adımladı.” (X-127/8)

Qısçası biz onıñnen yazışıp başladıq. O maña, men oña diger beraber oquğan arqadaşlarımızı da tapmağa yardım ettik. “Kısacası biz onunla yazışmaya başladık. Beraber okuduğumuz diğer arkadaşlarımızı bulmak için birbirimize yardım ettik.” (III-42/4-5)

2.2.3.2. İşaret zamirleri

Kişi adı dışında kalan varlık adlarının yerini işaret ederek, göstererek tutan zamirlerdir.

Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan işaret zamirleri şunlardır: *bu, şu, o; bular, şular, olar.*

İncelenen metinlerde işaret zamirlerinin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Buni aytmaq zor, o ğafletli, meşaqatlı yollarda er şey olmaq ihtimalı bar. “Bunu söylemek zor, o gaflet ve çile dolu yollarda her şey olma ihtimali var.” (VIII-100/7)

Bundan faydalanıp köşede oturğan bir mıyıqlı, cesaret etip, yefreytordan... “Köşede oturan bir bıyıklı bundan faydalanarak onbaşından...” (XII-155/7)

İşler martaval, bularniñ elinden endi qolaylıqnen qurtulamazsıñ... “İşler kötü, artık bunların elinden kolaylıkla kurtulamazsın.” (XII-146/1)

Mına, dostum, benim cenkleşmem de suniñnen bitti. “İşte dostum, benim savaşmam da bu olayla bitti.” (X-129/6)

... *mına qaramanlıq şundan* ibarettir. “... işte kahramanlık bundan ibarettir.” (X-128/3)

Çoq şükür taliyime, maña sevgi duyğularını da is etmek qısmet oldı, ondan da marum etmedi. “Çok şükür talihime, bana sevgiyi de hissetmek kısmet oldu, ondan da mahrum etmedi.” (III-55/7)

Mına o bugün mektepte otkerilecek eglence aqşamına birinci kere baracaq, em büyük sevinçnen oña azırlanmaqta. Şimdi o, bugün okulda yapılacak eglence akşamına ilk kez gidecek ve büyük bir sevinçle ona hazırlanmakta.” (VI-81/2)

Örnekleri verilen bu zamirlere ek olarak incelenen metinlerde kullanımı tespit edilen “*anda*” ve “*mında*” zamirleri de varlık adlarının yerini işaret yoluyla tutmaktadır. Tespit edilen zamirlerin kullanıldığı cümlelerden bazıları şunlardır:

Evniñ arttaki köşeleri yıqılmağan, bese-belli anda yaşaylar. “Evin arkasındaki köşeler yıkılmamış, belli ki burada yaşıyorlar.” (VII-89/14)

*Odañızğa kirsettim, **anda** sizni bekley.* “Odanıza götürdüm, orada sizi bekliyor.” (XI-137/8)

*Endi baar qoqusı **mında** da sezilip başladı.* “Artık bahar kokusu burada da hissedilmeye başladı.” (III-55/17)

*Men endi **mından** çıqmaq isteyim, balam, evimizni pek sağındım, sen bir daa kelgende benim urbalarımnu da alıp kel, dey.* “Ben artık buradan çıkmak istiyorum yavrum, evimizi çok özledim; sen bir daha gelirken benim kıyafetlerimi de getir, diyor.” (VIII-95/9)

İncelenen metinlerde *işte o* anlamına gelen “*anavı*” kelimesinin de işaret zamiri olarak kullandığı tespit edilmiştir.

Anavı qomşumızniñ azbarını sipirgen kimniñ qızı ya ? dep soradı. (“Şu, komşumuzun avlusunu süpüren kimin kızı?” diye sordu.) (VI-79/2)

2.2.3.3. Belirsizlik zamirleri

Kişi ya da nesne adlarının yerini belirsiz şekilde tutan zamirlerdir.

İncelenen metinlerde belirsizlik zamirlerinin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Episi aqşam yaşlar mektebinde oquylar.

*Bilmeyim dostum, bu ceennem içinden **angimiz** de sağa-selâmet çıqsaq...* “Bilmiyorum dostum, bu cehennem içinden hangimiz sağ selamet çıkarsak...” (XII-160/5)

Kimse yoq, babam cenkten qaytmadı. “Kimse yok, babam savaştan dönmedi.” (VIII-101/9)

*Men özümni yedi qat kökte duyam, bu bahtni menden **iç kimse** alıp olamaz!* “Ben kendimi yedi kat gökte hissediyorum, bu mutluluğu benden hiç kimse alamaz!” (II-33/16)

Birevlernen quvançıñni paylaşmaq, fikir tanışmaq istegi peyda ola. “Birileriyle sevincini paylaşmak, birilerine akıl danışmak istiyorsun.” (IV-65/1)

*Bazıları onı bizim samolyotımız, **bazıları** ise nemseninki, dep fısıldeşalar...* “Bazıları o uçağın bizim uçağımız, bazıları ise Alman’ınki diye fısıldaşıyorlar...” (I-18/23)

Yırlasın, yırlasın! — dediler başqaları da. “Başkaları da “Söylesin, söylesin!” dediler.” (II-32/9)

Bir qaç oyundan soñ, kimdir birisi: — Zeynep yırlasın!— dep taşladı. “Birkaç oyundan sonra, içimizden biri ”Zeynep şarkı söylesin!” deyiverdi.” (II-32/8)

Onuncu sınıf yaşları çoqusı öz sınıfdaş qızlarnen oynaylar, sekizinci, doquzuncu sınıf qızlarını kimse oyunğa davet etmey. Oynağanlar arasında er kimniñ nazar diqqatını celp etkenler — Veneranen Bolodin degen yigit. “Onuncu sınıf gençlerinin çoğu kendi sınıfındaki kızlarla dans ediyorlar; sekizinci, dokuzuncu sınıf kızlarını kimse dansa davet etmiyor. Dans edenler arasında herkesin dikkatini çeken Venera ve Bolodin denen delikanlı.” (VI-82/9-10)

Üsein mında kelip etkende, endi qomşu köylerden toplanğan, özü kibi, “ırğatlar” çoq ediler, er kesniñ yüzü küle, quvançı içine sığmay. “Üsein buraya geldiğinde artık karşı köylerden toplanan kendi gibi “ırğatlar” çoktu. Herkesin yüzü gülüyor, kıvancı içine sığmıyor.” (XII-164/6)

Epimiz reproduktorğa çabışıp onu burdıq; er şey añlaşıldı. “Hepimiz radyoya koşup onu ayarladık, her şey anlaşıldı.” (II-36/14)

Oquvdan başqa, er birimizniñ özüne mahsus aveslengen bir işi daa bar edi. “Okul haricinde her birimizin kendine özel heves ettiği bir işi daha vardı.” (II-28/14)

2.2.3.4. Soru zamirleri

Kişi ya da nesne adlarının yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir.

İncelenen metinlerde soru zamirlerinin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Qorantañızda senden başqa daa kim bar? “Ailenizde senden başka kim var?” (VIII-101/8)

Ya sen özün kimnen oturasın...? “Sen kiminle oturuyorsun...?” (I-25/11)

Eviñizge kimler, ne vaqıtta keldiler, saña nasıl vazife berip kettiler, siziñ eviñizge olar kelgende köyden daa kimler toplana ediler? “Evinize kimler, ne zaman geldiler; sana nasıl bir görev verip gittiler, onlar sizin evinize gelince köyden başka kimler toplanıyorlardı?” (XII-150/8)

Baynazar akaniñ qorantası da zamet çeke, o yılları kim zamet çekmegen? “Baynazar ağanın ailesi de zahmet çekiyor, o yıllarda kim zahmet çekmemiş?” (IV-61/8)

O maña nafîle yerde, “sınıftan çıq, bizge keder etme”, — dep ayttı ya men kimge keder etkenim?.. “O bana boş yere “Sınıftan çık, bize sıkıntı verme.” diye konuştu, ben kime sıkıntı vermişim acaba?” (XIV-186/6)

Ne yapmalı? Qayda qaçmalı, kimden imdat aramalı?.. “Ne yapmalı? Nereye kaçmalı, kimden yardım istemeli?” (V-76/1-2)

O vaqıt daa ne yazacaqsıñ? “O zamanda daha ne yazacaksın?” (I-13/4)

Onıñ çantasında ne bar eken? “Onun çantasında ne var?” (IV-61/16)

...ya sen ne yerdesiñ? — *dep yaş tolu közlerinen babasınıñ közlerine baqa, suallerine cevap bekley...* “...sen neredesin?” diyerek yaş dolu gözleriyle babasının gözlerine bakıyor, sorularına cevap bekliyor...” (VIII-99/13)

2.2.3.5. Dönüşlülük zamiri

Kırım Tatar Türkçesinde dönüşlülük zamiri *öz* ve *kendi*’dir.

İncelenen metinlerde *kendi* dönüşlülük zamirinin “*gendi*” olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte *öz* dönüşlülük zamiri oldukça sık kullanılmıştır. İncelenen metinlerde dönüşlülük zamirinin kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

Gendim ettim, gendim buldım. “Kendim ettim, kendim buldum.” (V-76/22)

Men de özümniñ yekâne defterimni çıkarıp, tay resimi çıza başladım. “Ben de tek defterimi çıkarıp tay resmi çizmeye başladım.” (XIV-184/10)

Yağşı anam, men endi kelgende seniñ urbalarıñnı alıp kelirim, evimizde sen tez yağşı olursıñ, em sovhozda özümüzniñ tanış emşiremiz bar, o seni er küni kelip baqar. “Tamam anne, ben sonraki gelişimde senin kıyafetlerini alıp gelirim, sen evimizde çabuk iyileşirsin; zaten çiftlikte tanıdığımız hemşire de var, o seni her gün gelip bakar.” (VIII-97/2)

Eger de seniñ öz cesaretiñ yetişmese, özüñe lâyıq bir qız tapıp olamasañ, biz yardım etermiz, — dedim. “Eğer senin cesaretin yoksa, kendine layık bir kız bulamazsan biz yardım ederiz.” (XI-134/3)

Men sizge, başlasam soñu çıqmaz dep evelden aytmadım mı? Qabaat özüñizde. “Ben size başlasam sonu gelmez diye baştan söylemedim mi? Kabahat sizde.” (I-18/6-7)

*Menimce adam sıq-sıq **özünden** soramaq kerek, “Menim areketlerimden birevlerge yengillik olamı? Men yalıñız **özümni** qayğırıp yaşamayım mı?” dep kâde-bir oylanmaq da kerek.* “Bana göre insan sık sık kendini sorgulamalı. “Benim yaptıklarım ile birileri rahatlıyor mu, ben sadece kendimi mi kayırıyorum?” diye arada bir düşünmek gerek.” (XIII-175/14)

*Toplaşuvda aytulğanlarını er kim **özünce sine** añlasa da, Zekiyeçikniñ aqlında, neçünder, “siz endi büyükler sırasına keçtiñiz”, degenleri qaldı.* “Toplantıda söylenenleri herkes kendine göre anlasa da Zekiye'nin aklında nedense “Siz artık yetişkinler arasına katıldınız.” sözleri kaldı.” (VI-80/13)

*Birazdan soñ sigaretlerini dumanlatıp, **özleri** de kirdiler.* “Biraz sonra sigaralarını tütürerek kendileri de girdiler.” (XII-151/10)

2.2.4. Zarf

Zarflar; fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ve zarfları zaman, miktar, yer, yön, durum bakımından daha belirgin hale getiren sözcüklerdir.

2.2.4.1. Yer zarfları

Fiilin yerini ve yönünü belirgin hale getiren zarflardır.

İncelenen metinlerde yer zarflarının kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

*Ekinci soldat onu öğüne alıp, merdivenden **yuqarı** çıqardı da, yavaştan bir qapunu qaqtı.* İkinci asker onu önüne alarak merdivenden yukarı çıkardı ve yavaşça kapıyı çaldı.” (XII-147/3)

*Çoqqa barmay, men de arbiy hizmetimni bitirip, **keri** qayttım.* “Çok geçmeden ben de askerliğimi bitirip döndüm.” (II-38/13)

*Saba yaqın, biz büyük saqtıqnen **ileri doğru** adımlaymız.* “Sabaha yakın biz büyük bir dikkatle ileri doğru hareket ediyoruz.” (I-16/20)

*Bekçi deral Üseinniñ eñsesinden itep, onu **aşağı**, mağazğa alıp tüşti de o yerdeki qaravulğa nelerdir ayıp, yigitni tepip yiberdi.* “Bekçi hemen Üsein'in ensesinden iterek onu aşağı, bodruma indirdi ve oradaki bekçiye bir şeyler söyleyip delikanlıyı tepiverdi.” (XII-149/4)

*Ötmek darqatmaq için vagon qapusu açılğanda, bir soldat **içeri** kire, eki danesi ise tıştan köpeklerinen maħbuslerge baqıp turalar.* “Ekmek dağıtmak için vagon kapısı

açılınca bir asker içeri giriyor, ikisi ise dışardan köpeklerle mahpuslara bakıyorlar.”
(XII-155/5)

2.2.4.2. Zaman zarfları

Fillerin anlamını zaman açısından belirgi hale getiren zarflardır. Zaman zarfları fiile sorulan *qaçan? ne vaqıt?* sorularının cevabıdır.

İncelenen metinlerde zaman zarflarının kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

Bu yaş biltur sovhozdan keldi. “Bu genç, geçen sene çiftlikten geldi.” (I-9/6)

Aqşam üstü benim topçularıma da bahşışlar ketirip keldiler. “Akşamüstü benim topçularıma da hediyeler getirdiler.” (III-44/21)

Üyle avğan soñ qaytmağa azırlana başladıq. “Öğleden sonra hazırlanmaya başladık.”
(II-34/13)

Salı küni, Hayali emcesi aytqanı kibi, saba erte yetip keldi, Ridvanğa sovhozdan bir araba berdiler, olar rayon hastahanesine yol aldılar. “Salı günü Hayali amcası söylediği gibi sabah erken geldi, Ridvan’a çiftlikten araba verdiler, onlar bölge hastanesine yol aldılar.” (VIII-100/8)

...Nevruzçıq közüni yumğanda, anasınıñ erte tañda alıp ketirgen payoklarını —qara ötmekni köre... “...Nevruzcağız gözünü yumduğunda anasının sabah erkenden alıp getirdiği erzakları, kara ekmeği görüyor...” (IV-58/11)

Tañ atqan maalde, bir sazlıqqa çıqtıq. “Ortalık aydınlandığı zaman bir sazlığa çıktık.”
(I-17/9)

Ne demek olsun, er küñ duşmannıñ qurşunları, bombaları astında olmaq, okoplarda yatmaq dayanılacaq şeymi? “Ne demek; her gün düşmanın kurşunları, bombaları altında olmak, siperlerde yatmak dayanılacak şey mi?” (III-47/14)

Otur, mına, men seni şimdi çaynen sıylarım, — dedim. “Otur, şimdi ben sana çay ikram ederim.” dedim.” (XI-137/14)

Aytıñ, Abhair ağa! Men sizge bugün aselet laf etmege, raatlanmağa keldim, körüşmegenimiz bayağı vaqıt oldı da? “Anlatın Abhair ağa! Ben bugün size özellikle konuşmaya, rahatlamaya geldim; görüşmeyeli epey zaman oldu galiba?” (X-124/2)

Tünevini onı mında qadını kelip taptı. “Dün karısı gelip onu burada buldu.” (III-50/19)

*Yoq, mına aşım **endi** azır, oturiñ biraz qapınırsız, soñ, ketersiz — dedi.*” Hayır, işte yemeğim şimdi hazır; oturun, biraz atıştırırsınız sonra gidirsiniz.” dedi.” (X-122/6)

*Yıldızlar parılda, ne vaqıt ekenliğini bilmek zor, çünkü horaz tek tañda degil, **yarı gecelerde** de bağırip ala turğan.* “Yıldızlar parlıyor, hangi vakit olduğunu bilmek zor çünkü horoz sadece sabah olurken değil gece yarısında da ötüyordu.” (VIII-94/8)

***Gece-kündüz** ağlay, esini coya, sandıraqlay.* “Gece gündüz ağlıyor, şuurunu kaybediyor, sayıklıyor.” (III-53/18)

*O **endi çoqtan** yuqlap qalğandır.* “O şimdi çoktan uyumuştur.”(V-73/1)

2.2.4.3. Tarz zarfları

Fiilin bildirdiği oluş ya da kılışın nasıl gerçekleştiğini, niteliğini, durumunu belirgin hale getiren zarflardır. Fiile sorulan *nasıl? ne tarzda?* vb. sorulara tarz zarfları cevap verir.

İncelenen metinlerde tarz zarflarının kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

*Anası urbalarını **zar-zornen** özü kiyse de, arabağa öz ayağınen yürüp baramadı...* “Annesi kıyafetlerini zar zor kendi giyse de arabaya yürüyerek kendi gidemedi.” (VIII-102/1)

*...soñ açuvlanğanımdan **ağlay-ağlay** resimni yırttım da sobağa taşladım.* “...sonra sinirimden ağlaya ağlaya resmi yırttım ve sobaya attım.” (XIV-188/13)

*...bazı birleri avtomatını qoluna sıqıp, **pısa-pısa**, duşman zapt etken köyge yaqlaşa.* “...bazıları silahını eline sıkıştırıp saklana saklana düşmanın ele geçirdiği köye yaklaşıyor.” (X-118/6)

*Yoq, balaçığım, men sağ ekende, seni iç kimselerge berip horlatmam, — dep **ökür-ökür** ağlap yiberdi.* “O birden “Hayır yavrum, ben sağ oldukça seni hiç kimselere verip ezdirmem.” diyerek hüngür hüngür ağlayıverdi.” (V-77/18)

*Olar esirlerni vagonğa **rıqma-rıq** toldura, qapu-pencereleini miñlay, esirlerniñ ayaqlarından nalınlarını çıkarıp ala ediler.* “Onlar esirleri vagona tıka basa dolduruyor, kapıları pencereleri çiviliyor, esirlerin ayaklarından ayakkabılarını çıkarıp alıyorlardı.” (I-21/19)

***Apansızdan** ölerim, anay kene öksüz qalır, dep qorqam.* “Aniden ölürüm, anne yine öksüz kalır diye korkuyorum.” (I-25/22)

Siyrek-sepelek yazışamız. “Arada sırada yazışıyoruz.” (XIII-174/4)

Şu sözlerden soñ Anafi maña kesen-kes razılıq bermese de, çoq davalaşıp oturmadi.
“Şu sözlerden sonra Anafi bana kesinlikle rıza göstermese de benimle çok tartışmadı.”
(III-46/7)

Yañı laqırdı etmege balalar kibi, ecelep-ecelep laf etip başladım, qulaqlarım da açıldı.
“Yeniden konuşmaya bebekler gibi heceleye heceleye konuşarak başladım; kulaklarım da açıldı.” (I-14/1)

Biz nege baqıp oturamız, yür beraber oynayıq... “Biz niye bakıyoruz; yürü, beraber dans edelim.” (VI-83/2)

...Zekiye yolniñ ortasına çıqıp, ayaqqaplarını taqıldata-taqıldata ketti. “... Zekiye yolun ortasına çıkıp ayakkabılarını takırdada takırdada gitti.” (VI-84/1)

Bu hatırlavlar onıñ özüni de eyecanlandırsa da, aşıqmay, yavaştan, toqtap-toqtap ayta.
“Bu anılar onun kendisini de heyecanlandırırsa da acele etmiyor, yavaştan, durup durup anlatıyor.” (I-12/23)

Qartlar bizni ikinci küni de pek yaħşı stıladılar. “Yaşlılar bizi ikinci gün de çok iyi ağırladılar.” (II-34/11)

2.2.4.4. Miktar zarfları

Bu zarflar fiil, sıfat ve zarflardan önce gelerek bu kelimeleri miktar ve derece bakımından belirtirler. Bu zarflar *ne qadar?* sorusuna cevap verirler.

İncelenen metinlerde miktar zarflarının kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

Ğalebe küniüne de endi az qaldı, sen tezden qaytırsıñ, men buña can-yürekten işanam!
“Zafer gününe de artık az kaldı, sen hemen dönersin, ben buna caniyürekten inanıyorum.” (III-56/5)

Zaten baht degen şey bir yerde çoq oturmağa sevmey eken... “Zaten şans denen şey bir yerde çok oturmayı sevmiyormuş...” (IV-65/7)

Men siziñ dersleriñizge çoq kereler kirdim, benimce, siz pedagog olmaq için doğğansız... “Ben sizin derslerinize defalarca girdim, bana göre siz pedagog olmak için doğmuşsunuz...” (XI-140/11)

Maşınadan tüşken soñ, üç kilometr qadar cayav yürüp, köz baylânğanda, köyge yettik.
“Arabadan indikten sonra üç kilometre kadar yürüyüp karanlık olduğunda köye vardık.”
(II-30/13)

Men endi ikinci kursta oquyım, pek çoq çalışmaq kerek ola. “Ben artık ikinci sınıfta okuyorum, çok çalışmak gerekiyor.” (III-50/1)

Sen bu arada azbarğa çıqıp biraz kezinseñ, bizge de keder etmeseñ pek yahşı olur edi.
“Sen bu arada bahçeye çıkıp biraz dolaşsan, bize de sıkıntı vermesen çok iyi olurdu.”
(XIV-186/1)

Şu devir içinde men mektep ömürinen bayağı tanış oldım. “Bu süre zarfında ben okul hayatıyla epey tanıştım.” (XIV-186/11)

Yüregim “mına seniñ bahtıñ” dese de, men öz-özüme, “böyle rastkelişler mende daa çoq olur, aqiqiy sevgi daa uzaqta...” “Kalbim “işte senin mutluluğun” dese de ben kendi kendime “benim daha böyle çok karşılaşmalarım olur, gerçek sevgi henüz uzakta”...”
(II-33/11)

Kelsin bizge bir qaç vaqıtlar otursın, şeer qalabalığından tekaran raatlanıp, özüne de yahşı olur... “Gelsin bize, biraz da bizde kalsın, şehrin kalabalığından biraz dinlenir kendi için de iyi olur...” (X-120/4)

Sen aqıllı bir yigitke oşaysıñ, amma bizim sınıfımızdaki ralelerimiz biraz yüksekçe, sen anda otursañ ayaqlarıñ yerge yetmeyecek, saña azaçiq daa ösmek kerek. “Sen akıllı bir delikanlıya benziyorsun ama bizim sınıfımızdaki sıralar biraz yüksekçe, senin biraz daha büyümen gerek.” (XIV-181/2)

Lâkin eñ acınıqlı yeri şu ki, pek çoq balalar öz familiyalarını bilmey ediler. “Ama en acıklı yeri şu ki pek çok çocuk soyadlarını bilmiyorlardı.” (IX-109/4)

2.2.4.5. Soru zarfları

Fiilin bildirdiği oluş veya kılışı zaman, durum, miktar, yer-yön, vb. gibi yönlerden soru yoluyla belirgin hale getiren zarflardır.

İncelenen metinlerde soru zarflarının kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

Gecenıñ bir maalinde olarınıñ nefes alğanını sen nasıl eslediñ? “Gecenin bir vaktinde onların nefes aldığını sen nasıl fark ettin?” (I-9/22)

Demek qorqasız. Endi ne vaqıt körüşirmiz? “Demek korkuyorsunuz. Tekrar ne zaman görüşürüz?” (V-73/3-4)

Amansızımı qomşu, ne için ocağıñız tütemey? “İyi misiniz komşu, niçin ocağımız tütmüyor?” (IV-61/2)

Tanış olğan soñ, umum soravlar: qaçan elge tüştiñ, ne yerlerde oldıñ ve ilâhri...
“Tanıştıktan sonra genel sorular: nasıl yakalandın, nerelerde bulundun vs” (XII-158/3)

Bu cellâtlarñ elinde özüñni nasıl etip aqlarsıñ, o seniñ aytqanlarıñni añlamasa, diñlemek istemese, ne dep özüñni aqlaya bileceksiñ? “Bu cellatların elinde kendini nasıl temize çıkarırsın; o, senin söylediklerini anlamayınca, dinlemek istemeyince ne söyleyerek kendini temize çıkarabileceksin?” (XII-149/7)

Sırada oturğan balalar ve çette turğan analar külüştiler, men de, “bular nege külüşe ekenler”, dep etrafıma baqtım... “Sırada oturan çocuklar ve kenarda duran anneler gülüştü, ben de “Bunlar niye gülüyorlar?” diye etrafıma baktım...” (XIV-180/9)

Bu köpekleriñ ellerinde biz ne qadar daa çalışacaqmız?! “Bu köpeklerin elinde biz daha ne kadar çalışacağız.” (XII-160/8)

İncelenen metinlerde soru ekinin kelimelere zarf işleviyle eklendiği kullanımlar tespit edilmiştir. Bu kullanımları örnekleyen cümlelerin bu başlık altında verilmesi uygun olacaktır.

Sen özüñ munda iç bir şey yapıp olamazsıñ, qıbirdandıñmı elge tüşersiñ, onu yapsaq kene de bizler yapacaqmız. “Sen kendin burada hiçbir şey yapamazsın, kıpırdadın mı yakalanırsın, onu yaparsak yine bizler yapacağız.” (XII-158/)

Amma şu işançqa şübe doğdımu insan bir daa özüne kelip olamay... “Ama bu inanca şüphe düştüğü zaman insan bir daha kendine gelemiyor.” (IV-65/11)

2.2.5. Fiil

Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu veya veya olumsuz şekillere girebilen kelime. Zaman ve şahıs ekleri ile genişletilen fiiller bir kılış ve oluşu bitmiş, tamamlanmış duruma getirirler.³⁶

---

³⁶ a.g.e. s.133

2.2.5.1. Şahıs ekleri

Kırım Tatar Türkçesinde fiillerdeki kılış ya da oluşu gerçekleştiren üç tip şahıs eki vardır: zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik kökenli şahıs ekleri ve emir kipinde kullanılan şahıs ekleri.

2.2.5.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri

Kırım Tatar Türkçesinde oldukça işlek olan bu şahıs eki II. tip geçmiş zaman, I. ve II. tip şimdiki zaman, I. ve II. tip gelecek zaman ve gereklilik kipi çekiminde kullanılır.

	Teklik	Çokluk
I.şahıs	-m	-mIz
II. şahıs	-sİñ	-sIz / -sİñIz
III. şahıs	Ø	-lAr

2.2.5.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri

Bu şahıs eki I. tip geçmiş zaman ve şart kipininin çekiminde kullanılır.

	Teklik	Çokluk
I.şahıs	-m	-Q
II. şahıs	-ñ	-ñIz
III. şahıs	Ø	-lAr

2.2.5.1.3. Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri

Emir kipinde diğer kiplerden farklı olarak her şahıs için ayrı bir emir ekinin bulunmaktadır.

	Teklik	Çokluk
I.şahıs	-AyIm / -yIm	-AyIQ / -yIQ
II. şahıs	Ø	-ñ; -(I)ñIz / -(U)ñIz
III. şahıs	-sIn / -sUn	-sInlAr / -sUnlAr

2.2.5.2. Kipler

Kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıttığını yani nasıl gerçekleştiğini gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.³⁷ Fiilde belirtilen oluş veya kılışın gerçekleşmesini zamansal (geçmiş, gelecek, geniş ve şimdiki zaman) olarak ortaya koyan kipler *bildirme kipleri*; fiilde belirtilen oluş veya kılışın tasarımı (şart, istek, gereklilik ve emir tasarımı) olarak ortaya koyan kipler ise *tasarlama kipleridir*.

2.2.5.2.1. Bildirme kipleri

2.2.5.2.1.1. Geçmiş zaman kipleri

2.2.5.2.1.1.1. I.tip geçmiş zaman

Kırım Tatar Türkçesinde görülen geçmiş zamanı karşılamak için +DI eki kullanılmaktadır. Ek fiil kök ya da gövdelerine damak uyumu ve ünsüz uyumuna uygun olarak eklenmektedir. Ekin ünlüsü her zaman düz olduğundan ek dudak uyumuna uymaz.

İncelenen metinlerde görülen geçmiş zaman kullanımının tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

Teklik şahıslar: *qaldım* (ı-8/8), *mindim* “bindim” (ı-12/17), *buz-buzladım* “donakaldım” (ı-19/10), *tüşündim* “düşündüm” (ı-25/8), *qayttım* “döndüm” (ıı-38/13), *is ettim* “hissettim” (vıı-90/16), *taptım* “buldum” (ı-20/6), *çöktim* “oturdu” (xı-131/10), *sevindirdiñ* “sevindirdin” (ııı-43/1), *zenginleştirdiñ* “zenginleştirdin” (ııı-55/9), *teprendi* “titredi” (ı-12/6), *kömdi* “gömdü” (ı-14/8), *söndi* “söndü” (ııı-55/14), *tursattı* “kaldırdı” (ı-18/4), *qoştı* “koştı” (v-74/11), *qıçırdı* “bağırdı” (xıı-149/3).

Çokluk şahıslar: *toqtadıq* “durduk” (ıı-32/23), *coydıq* “kaybettik” (xııı-167/1), *yırladıq* “şarkı söyledik” (vı-84/8), *dostlaştıq* “dost olduk” (xı-133/14), *sevindik* (ııı-50/14), *köterdik* “kaldırdık” (ı-13/9), *tüştik* “düştük” (ı-20/22), *qoran teptik* “horan teptik” (vı-84/8), *yaşadıñız* “yaşadınız” (xı-134/6), *mükâfatlandıñız* “ödüllendirildiniz” (ı-14/22), *aşadıñızmi* “yediniz mi” (vııı-102/8), *yengilleştirdiñiz* “kolaylaştırdınız” (xı-140/8), *keçtiñiz* “geçtiniz” (vı-80/13), *kirdiler* “girdiler” (ıx-113/12), *berdiler* “verdiler” (ı-9/11), *köründiler* “göründüler” (xıı-157/2).

³⁷ a.g.e. s.178

Ayrıca yaygın olmamakla birlikte incelenen metinlerde, görülen geçmiş zaman ekinin bazı kelimelerde yuvarlak ünlülü olduğu da tespit edilmiştir. Bu kelimelerin bazıları şunlardır:

qan töktüm “kan döktüm” (1-15/8), *eline tüşüm* “eline düştüm” (x11-142/10), *kördüler* “gördüler” (v11-92/4), *oldular* (x11-142/1), *buldular* (x11-154/9), *töktüler* “döktüler” (1-13/9), *örttüler* (v111-102/1).

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi –mA olumsuzluk ekiyle ya da –Ğan sıfat-fiil ekinden sonra *yoq* kelimesinin getirilmesiyle yapılır.

qavuş-ma-dı-m “kavuşmadım” (111-44/5), *oqu-ma-dı-m* “okumadım” (111-46/10), *tut-ma-dı-ñ* “tutmadım” (v111-103/9), *taşla-ma-dı-q* “bırakmadık” (1-17/8), *ket-me-di-k* “gitmedik” (11-34/21), *körüş-me-di-ñiz-mi* “görüşmediniz mi” (1-20/19), *razılıq ber-me-di-ler* “razı olmadılar” (x11-159/16), *tap-ma-dı-lar* “bulmadılar” (1-21/15).

Yüriñ, endi evge kireyik, men daa oynap toyğanım yoq. “Yürüyün, artık içeri girelim, ben daha oynamaya doymadım.” (II-34/2)

...partizan men körgenim yoq... “...ben gerilla görmedim.” (XII-150/10)

Starosta sizlerge yalan aytqan, bizim evimizge partizanlar kelgeni yoq... “Muhtar sizlere yalan söylemiş, bizim evimize gerillalar gelmedi...” (XII-150/10)

İncelenen metinlerde görülen geçmiş zaman ekinin şu kullanımlarda yuvarlak ünlülü olduğu tespit edilmiştir: *oldular* (XII-142/1), (XIII-172/2), *buldular* (XII-154/9), *kördüler* “gördüler” (VII-92/4), *oldumu* “oldu mu” (XI-141/3).

2.2.5.2.1.1.2. II. tip geçmiş zaman

Kırım Tatar Türkçesinde duyulan geçmiş zamanı ifade etmek için –ĞAn / -QAn eki kullanılır. Ek, damak ve ünsüz uyumuna uyarak fiillere eklenir.

İncelenen metinlerde görülen geçmiş zaman kullanımının tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

yaq-qan-lar “yakmışlar” (1-8/29), *yapış-qan-sız* “sarılmışsınız” (1-9/17), *elâk ol-ğan* “ölmüş” (111-51/14), *qıyna-ğan-lar* “eziyet etmişler” (111-53/16), *at-qan-lar* “bırakmışlar” (111-53/16), *ağırt-qan-lar* “acıtmışlar” (v-70/4), *as-qan-lar* “asmışlar” (v11-88/10), *çıq-qan* “çıkılmış” (1-10/6), *keç-ken* “geçmiş” (11-31/13), *tüş-ken* “düşmüş” (1-15/17), *qurtar-*

ğan-lar “kurtarmışlar” (11-39/1), *sarar-ğan-lar* “sararmışlar” (111-56/17), *doğ-ğan-sız* “doğmuşsunuz” (x1-140/11), *az-ğan-siñ* “zayıflamışsın” (v-72/2).

Duyulan geçmiş zamanın olumsuz çekimi kip ekinden önce fiile eklenen *-mA* olumsuzluk eki ile yapılır. İncelenen metinlerde tespit edilen duyulan geçmiş zamanın olumsuz çekim örneklerinden bazıları şunlardır:

Unut-ma-ğan-ım “unutmamışım” (111-42/3), *cenk et-me-gen-siñiz* “iyi savaşmamışsınız” (x-121/7), *kör-me-gen-siñ* “görmemişsin” (x11-153/8), *ol-ma-ğan* “olmamış” (x11-154/6), *bıraq-ma-ğan-lar* “bırakmamışlar” (1-17/20), *ber-me-gen-ler* “vermemişler” (x-121/7).

İncelenen metinlerde duyulan geçmiş zaman ekinin *-dIr* eki ile birlikte kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Bu yapı cümleye kesinlik ya da tahmin anlamı katmaktadır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Aydi, suvuqlanğandırım, keçer. “Aman, üşütmüşümdür; geçer.” (III-53/4)

Ya sen ne yaptıñ, boldurğandırıñ dolapta ötmek, süt bar. “Peki sen ne yaptın, yorulmuşsundur, dolapta ekmek ve süt var.” (VIII-102/7)

...menimce oña o qadar siz de yanmağandırız çünkü sevgi derecesi, hususan birinci vaqıtta, ömürniñ er künki talaplarinen ölçense, öyle sevginiñ kelegegi de acınlı olacağına şek-şübe qalmay. “Bence siz de ona o kadar çok sevdalanmamışsınızdır çünkü sevginin derecesi -özellikle ilk zamanlarda- hayatın sıradan istekleriyle ölçüldüğünde öyle sevginin geleceğinin de acılı olacağına hiçbir şüphe kalmıyor.” (XI-136/2)

O endi çoqtan yuqlap qalğandır. “O, şimdi çoktan uyumuştur.” (V-73/1)

Belkim bu qadınıñ aqayı, şu balanıñ babası, bütün bu yıllar meni öldürmek için avlap yürğendir, ya onıñ qurşunları bomba, minaları benim vatandaşlarımı, dostlarımı, doğmuşlarımı öldürğendir... “Belki de bu kadının kocası, şu çocuğun babası bütün bu yıllar boyunca beni öldürmek için aramıştır, ya da onun kurşunları, mayınları benim vatandaşlarımı, dostlarımı, akrabalarımı öldürmüştür...” (VII-90/11)

...belki de men, Şamrad aytqanı kibi, yaramay cenkleşkendirim... “Belki de ben Şamrad’ın dediği gibi kötü savaşmışımdır.” (X-124/1)

Eger de o benim familiyamda yazılğan olsa Emir Üseinova Zeynep olmaq kerek, belki iç olmağanda, adını doğru aytqandır, dep ümüt etem. “Eğer o benim soyadımda

yazılmışsa Emir Üseinova Zeynep olmalı, belki hiç olmazsa adını doğru söylemiştir diye umut ediyorum.” (IX-108/9)

2.2.5.2.1.2. Şimdiki zaman kipleri

2.2.5.2.1.2.1. I.tip şimdiki zaman

Kırım Tatar Türkçesinde I. tip şimdiki zamanı karşılamak için –A/-y eki kullanılmaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen I. tip şimdiki zaman kullanımlarından bazıları şunlardır:

oqu-y-ım “okuyorum” (x1-136/6), *tile-y-im* “diliyorum” (111-56/4), *iste-y-im* “istiyorum” (1-10/23), *añla-yı-m* “anlıyorum” (x1-134/3), *yırla-y-ım* “şarkı söylüyorum” (x111-174/15), *oşa-y-siñ* “benziyorsun” (x1v-181/2), *ağla-y-siñ* “ağlıyorsun” (1v-62/8), *iste-y-siñ* “istiyorsun” (1-15/9), *de-y-miz* “diyoruz” (x111-175/8), *adımla-y-mız* “adımliyoruz” (1-16/20), *iste-y-siz-mi* “istiyor musunuz” (x1-140/6), *bekle-y-ler* “bekliyorlar” (1v-61/16), *beñze-y-ler* “benziyorlar” (1v-62/10), *hatırla-y* “hatırlıyor” (v-78/6), *qaltıra-y* “titriyor” (v111-103/11).

yaz-a-m “yazıyorum” (x1-136/6), *taq-a-m* “takıyorum” (x-121/4), *duy-a-siñ* “hissediyorsun” (1-18/9), *unut-a-siñ* “unutuyorsun” (111-50/4), *yana-küy-e-siñ* “yanıp tutuşuyorsun” (x-118/3), *uyan-a* “uyanıyor” (v111-98/6), *ağırlaş-a* “ağırlaşıyor” (x-125/3), *sög-e* “sövüyor” (1-22/14), *tırış-a-mız* “çabalıyoruz” (111-47/3), *yazış-a-mız* “yazışıyoruz” (x111-174/4), *iç-e-miz* “içiyoruz” (1-18/25), *qorq-a-sız* “korkuyorsunuz” (v-73/3), *kör-e-siz* “görüyorsunuz” (1-7/8), *sar-a-lar* “sarıyorlar” (1-15/13), *gizlen-e-ler* “saklanıyorlar” (1-16/4)

I. tip şimdiki zamanın olumsuz çekimi kip ekinden önce fiile eklenen –mA olumsuzluk eki ile yapılır. İncelenen metinlerde tespit edilen I. tip şimdiki zamanın olumsuz çekim örneklerinden bazıları şunlardır:

yol tap-a-ma-y-ım “yol bulamıyorum” (x1-140/12), *iste-me-y-im* “istemiyorum” (111-49/10), *ayt-ma-y-siñ* “söylemiyorsun” (v-74/18), *yaşa-ma-y-mız* “yaşamıyoruz” (x111-174/11), *qoşul-ma-y-sız* “katılmıyorsunuz” (1-10/16), *qıbirda-ma-y-lar* “kıılmamıyorlar” (v11-91/5), *sev-me-y-ler* “sevmiyorlar” (1v-58/6), *eşitil-me-y* “duyulmuyor” (1v-62/11), *tıy-al-ma-y* “durduramıyor” (v11-86/17).

2.2.5.2.1.2.2. II. tip şimdiki zaman

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip şimdiki zamanı karşılamak için *-mAQtA* eki kullanılmaktadır. Ek, eklendiği kelimedede damak uyumuna uyar.

İncelenen metinlerde II. tip şimdiki zamanın sadece üçüncü teklik ve çokluk şahıs ekleriyle çekimlendiği örnekler tespit edilmiştir. Bu kelimeler şunlardır:

körülip tur-maqta “görülüyor” (ııı-51/3), *yaqınlaş-maqta* “yakınlaşıyor” (ııı-51/13), *azırlan-maqta* “hazırlanıyor” (vı-81/2), *yaqınlaş-maqta-lar* “yakınlaşıyorlar” (x-127/8), *yoq et-mekteler* “yok ediyorlar” (xıı-156/3).

İncelenen metinlerde II. tip şimdiki zamanın olumsuz çekimine rastlanmamıştır.

2.2.5.2.1.3. Gelecek zaman kipleri

2.2.5.2.1.3.1. I. tip gelecek zaman

Kırım Tatar Türkçesinde I. tip gelecek zamanı karşılamak için *-AcAQ / -ycAQ* eki kullanılmaktadır. Ek, damak ve ünsüz uyumuna uymaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen I. tip gelecek zaman kullanımlarından bazıları şunlardır:

çalış-acaq-mız “çalışacağız” (xıı-160/8), *bar-acaq-mız* “gideceğiz” (ı-9/13), *ol-acaq-siñ* “olacaksın” (vııı-96/13), *yıqıl-acaq* “yıkılacak” (ıx-110/17), *çalış-acaq-siñiz* “çalışacaksınız” (xıı-156/), *qutar-acaq-lar* “kurtaracaklar” (ı-19/9), *qayt-acağ-ım* “döneceğim” (vııı-97/8), *min-ecek-siñ* “bineceksin” (xıv-184/11), *ketir-ecek* “getirecek” (ıı-36/15), *kör-ecek-miz* “göreceğiz” (ııı-48/10), *öğren-ecek-siz* “öğreneceksiniz” (xıv-183/7), *cevap ber-ecek-siñiz* “cevap vereceksiniz” (vı-80/10), *ucüm et-ecek-ler* “hücum edecekler” (vıı-86/9), *bekle-yceg-im* “bekleyeceğim” (vııı-100/2), *aşa-ycaq-lar* “yiyecekler” (xııı-170/12).

I. tip gelecek zamanın olumsuz çekimleri –mA ekiyle yapılır. İncelenen metinlerden alınan örneklerden bazıları şunlardır.

kör-me-ycek-siñ “görmeyeceksin” (xıı-151/1), *yet-me-ycek* “yetmeyecek” (xıv-181/2), *ol-ma-ycaq* “olmayacak” (ııı-43/14), *çıq-ma-ycaq* “çıkmayacak” (xıv-188/11).

2.2.5.2.1.3.2. II. tip gelecek zaman

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip gelecek zamanı karşılamak için –r, -(I)r eki kullanılır. Fiil ünlü ile bittiği durumda –r eki; tek heceli olduğu durumda fiilin ünlüsüne uygun olarak –(I)r varyantları kullanılır. Ek, damak uyumuna uymaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen kullanım örneklerinden bazıları şunlardır:

ayt-ır-ım “konuşurum” (1-11/21), *köster-ir-im* “gösteririm” (x11-160/6), *bar-ır-siñ* “gidersin” (x11-150/9), *kel-ir-siñ* “gelirsin” (111-56/6), *unut-ır* “unutur” (v1-84/12), *kel-ir* “gelir” (1v-60/9), *çalış-ır-mız* “çalışırız” (v111-96/13), *ete bil-ir-siz* “edebilirsiniz” (x111-172/8), *kel-ir-siñiz* “gelirsiniz” (v11-87/17), *ayt-ır-lar* “konuşurlar” (x11-150/4), *öl-ür* “ölür” (1v-64/7), *ol-ur-sız* “olursunuz” (1x-112/11), *ara-r-ım* “ararım” (x11-160/7), *coy-ar-siñ* “kaybedersin” (x-121/2), *ose-r-siñ* “büyürsün” (x1v-184/11), *tik-er-im* “dikerim” (x1v-179/8), *kör-er-siz* “görürsünüz” (x1-138/8), *laf et-er-miz* “konuşuruz” (x111-173/2), *añ-ar-lar* “anarlar” (x11-142/5), *yaş-ar* “yaşar” (x111-175/13).

II. tip gelecek zamanın olumsuz çekimleri –mA eki ile yapılır. Ancak bu ek II. tip gelecek zamanın olumsuz çekimlerinde sadece birinci şahıslarda kullanılır. Diğer şahıslarda olumsuzluğu belirtmesi için –mAz eki kullanılmaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen II. tip gelecek zamanın olumsuz çekim örneklerinden bazıları şunlardır:

yaşap ol-a-ma-mız “yaşayamayız” (v-73/17), *qurtul-a-maz-siñ* “kurtulamazsın” (x11-146/1), *ayıp et-mez-siz* “kusura bakmazsınız” (111-47/4), *çiq-maz* “çıkılmaz” (1-11/28), *tut-maz-lar* (x11-158/6), *beklet-mez-ler* (x-126/17).

İncelenen metinlerde –mAz ekinin –mAs olarak kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

peşman et-mes-siñ “pişman etmezsin” (11-29/17).

2.2.5.2.2. Tasarlama kipleri

2.2.5.2.2.1. Emir kipi

Emir kipi, dilin tarihsel sürecinde fiillere eklenme bakımından diğer tasarlama kiplerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılık, emir kipinin her şahıs çekimi için özel bir ek kullanılmasıdır. Kırım Tatar Türkçesinde de emir kipi her şahıs çekimi için farklı bir ek kullanılmıştır. Emir kipinin şahıslara göre çekimi şöyledir:

	Teklik	Çokluk
I. şahıs	-(A)yIm	-(A)yIQ
II. şahıs	Ø	-(I)ñ / -(I)ñız
III. şahıs	-sIn / -sUn	-sInlAr / -sUnlAr

İncelenen metinlerde emir kipinin kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

ayt-ayım “söyleyeyim” (x111-175/15), *kel-eyim* “geleyim” (x-122/8), *yaz-ø* “yaz” (111-49/17), *ayt-ø* “konuş, söyle” (v11-88/2), *bil-ø* “bil” (v111-105/3), *yür-ø* “yürü” (v1-81/16), *kel-sin* “gelsin” (x-120/4), *otur-sın* “otursun” (x-120/4), *ol-sun* “olsun” (x-123/3), *çığ-ayıq* “çıkalım” (v1-81/16), *oyna-yıq* “ oynayalım” (v1-83/2), *ket-eyik* “gidelim” (1x-114/8), *kir-eyik* “girelim” (11-33/12), *yür-iñ* “yürüyün” (11-33/12), *yap-iñ* “yapın” (1-18/4), *sabır et-iñ* “sabredin” (1-18/24), *ur-iñ* “vurun” (111-48/2), *öldür-iñ* “öldürün” (111-48/2), *tayin et-iñiz* “gönderin” (1-7/10), *bağışla-ñız* “bağışlayın” (1x-110/9), *bağ-iñiz* “bakın” (x1v-188/5), *zıqarla-sınlar* “sıkıştırınsınlar” (x1v-186/5), *teslim et-sinler* “teslim etsinler” (x11-143/9), *çekil-sinler* “çekilsinler” (x1v-180/2), *tizil-sinler* “dizilsinler” (x1v-180/2).

Emir kipinin olumsuz çekimleri –mA ekiyle yapılır. İncelenen metinlerde tespit edilen emir kipinin olumsuz çekimlerinden bazıları şunlardır:

uyant-ma-yım “uyandırmayayım” (111-57/2), *ol-ma-yım* “olmayayım” (v-74/11), *tüşün-me-yim* “düşünmeyeyim” (v111-98/11), *qorq-ma* “korkma” (1-14/5), *ağla-ma* “ağlama” (1v-62/8), *aşiq-ma* “acele etme” (1x-115/17), *ağır-ma-sın* “ağrımasın” (111-54/12), *qal-ma-sın* “kalmasın” (x11-143/12), *eşit-me-sin* “işitmesin” (v111-102/14), *yan-ma-yıq* “üzülmeyelim” (v1-84/12), *kör-me-sinler* “görmesinler” (1v-69/5).

2.2.5.2.2.2. Şart kipi

Kırım Türkisinde şart kipi olarak –sA eki kullanılır. Ek damak uyumuna uygun şekilde fiillere eklenir.

İncelenen metinlerde şart kipi ile çekimlendiği tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

coy-sa-m “kaybetsem” (11-32/25), *baştaqlan-sa-m* “yaramazlık yapsam” (x1v-184/12), *qılın-sa-m* “alay etsem” (x1v-184/12), *meraqlan-sa-ñ* “merak edersen” (111-45/13), *ayt-sa-ñ* “söylesen” (x11-150/9), *kezin-se-ñ* “dolaşsan” (x1v-186/1), *sev-se* “sevse” (x1-138/5), *körüş-se-k* “görüşsek” (111-53/9), *bar-sa-q* “gitsek” (1-20/24), *yap-sa-ñız* “yapsanız” (x1-138/8), *ket-se-ñız* “gitseniz” (111-54/5), *de-se-ler* “deseler” (11-28/10), *zorla-sa-lar* “zorlasalar” (x1v-182/6).

Şart kipinin olumsuz çekimi –mA ekiyle yapılır. İncelenen metinlerde şart kipinin olumsuz çekimlerinden bazıları şunlardır:

kel-me-se-m “gelmesem” (x1v-186/10), *qoy-ma-sa-ñ* “vermesen , koymasın” (x-120/3), *keder et-me-se-ñ* “sorun çıkarmasan” (x1v-186/1), *dost ol-ma-sa-lar* “dost olmasalar” (v1-81/15), *toqun-ma-sa* “dokunmasa” (v111-96/4), *ol-ma-sa-q* “olmasak” (x11-158/2).

2.2.5.2.2.3. İstek kipleri

Kırım Tatar Türkçesinde fiileri istek kipinde çekimlemek için iki farklı ek yapısı kullanılır. İstek kipi için kullanılan ek yapısı -ĞAy + *edi* yapısıdır. Bu yapı ek olarak –Ğaydl / QAydl şeklinde de kullanılır. Diğer ek ise –A ekidir. İncelenen metinlerde bu iki yapının tespit edilmemesiyle birlikte emir kipiyle çekimlenmiş bazı fiilerin cümleye istek anlamı kattığı tespit edilmiştir. Bu tespitlerden bazıları şunlardır:

...*Anafige barıp bir gece qalayım*. “...Anafi’ye gidip bir gece kalayım.” (III-42/12)

Toqta, aşırma, men aytıp bitireyim de sualleriñni soñ berirsiñ... “Dur, acele etme ben konuşup bitireyim de sorularını sonra sorarsın...” (XIII-170/8)

...*sen oğlan balasıñ, endi yigit oldıñ, anañni, qardaşlarıñni mensiz incitma, maña daima yazıp tur...* “Sen erkek çocuksun, artık delikanlı oldun; ananı, kardeşlerini ben yokken incitme, bana sürekli yaz.” (XII-144/3)

Bilseler-bilsinler, maña episi bir, amma sizge mennen oturmaq can sıqısı olsa kireyik... “Ederlerse etsinler, benim için önemli değil ama benimle oturmak size can sıkıntısıysa girelim...” (II-33/14)

Qana, bir qaytarma çal da, Dilâranı biraz qızdırayıq, uşüenge oşay... “Haydi, bir kaytarma çal da Dilara’yı biraz ısıtalım, üşümüşe benziyor.” (II-34/7)

Yaşlarıñni istegini red etmeñ. “Gençlerin isteğini reddetmeyin.” (I-10/15)

2.2.5.2.2.4. Gereklilik kipleri

Kırım Tatar Türkçesinde fiilleri gereklilik kipiyle çekimlemek için –mAll eki kullanılabildiği gibi “*kerek*” kelimesiyle kurulan yapılar fiile gereklilik anlamı katmaktadır.

2.2.5.2.2.4.1. I. tip gereklilik kipi

Kırım Tatar Türkçesinde gereklilik kipi –mAll ekiyle oluşturulur. Ek, damak uyumuna uyar.

İncelenen metinlerde –mAll ekiyle çekimlenen fiil sayısı oldukça azdır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır.

kör-meli-siñ “görmelisin” (I-9/17), *imdat ara-malı* “yardım istemeli” (V-76/2), *ne yap-malı* “ne yapmalı” (VI-83/10), *muracaat et-meli* “danışmalı” (VIII-104/4).

2.2.5.2.2.4.2. II. tip gereklilik kipi

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip gereklilik kipini oluşturmak için fiil kök veya gövdesine -mAQ fiilden isim yapan ek, ardından *kerek* kelimesi ve son olarak zamir kökenli şahıs ekleri getirilir. *Fiil + -mAQ + kerek + şahıs eki*.

İncelenen metinlerde II. tip gereklilik kipiyle çekimlendiği tespit edilen fiillerden bazıları şunlardır:

dayan-maq kerek “dayanmalı” (I-18/8), *azırlan-maq kerek* “hazırlanmalı” (II-28/10), *sesleşip tur-maq kerek-miz* “seslenmeliyiz” (III-41/15), *ol-maq kerek-siñ* “olmalısın” (III-43/6), *añla-maq kerek-siñ* “anlamalısın” (III-49/18), *yaşa-maq kerek-im* “yaşamalıyım” (IV-66/4), *yaşa-maq kerek-ler* “yaşamalılar” (V-92/5), *ara-maq kerek-miz* “aramalıyız” (XI-153/12), *yeñ-mek kerek* “yenmeli” (III-49/8), *şükür et-mek kerek-siñ* “şükretmelisin” (III-55/13), *ber-mek kerek-siz* “vermelisiniz” (XI-156/5).

II. tip gereklilik kipinin olumsuz çekimi –mA ekiyle yapılmaktadır. İncelenen metinlerde tespit edilen olumsuz çekimlerden bazıları şunlardır:

yaşa-ma-maq kerek-miz “yaşamamalıyız” (I-25/8), *çıqar-ma-maq kerek-siñiz* “çıkarmamalıyınız” (V-92/7), *qaçın-ma-maq kerek* “kaçınmamalı” (X-130/1), *raatsızla-ma-maq kerek-ler* “rahatsız etmemeliler” (XI-139/7), *qaçır-ma-maq kerek-miz* “kaçırmamalıyız” (XI-154/2).

2.2.5.2.2.4.3. III. tip gereklilik kipi

Kırım Tatar Türkçesinde III. tip gereklilik kipinin çekiminde yönelme hâli eki eklenmiş şahıs zamiri, fiil kök ve gövdesine eklenmiş fiilden isim yapan -mAQ eki ve *kerek* kelimesinin oluşturduğu yapı kullanılmaktadır. *Şahıs zamiri + yönelme hâli eki + fiil + -mAQ + kerek*.

Endi siz aytıñ, maña ne yapmaq kerek? “Şimdi siz söyleyin, ne yapmalıyım?” (XI-140/9)

Yoq, Süfyan barğan soñ maña da barmaq kerek “Hayır, Süfyan gidebiliyorsa ben de gitmeliyim.” (XIV-178/12)

Saña birincide mektepni bitirmek kerek... “Öncelikle okulu bitirmelisin...” (XI-139/5)

Sizge mindan ketmek kerek, özüñiz köresiz, ileride beklenilmegen allar da olması mümkün... “Buradan gitmelisiniz, kendiniz görüyorsunuz, ileride beklenilmeyen durumlar da olması mümkün...” (XI-140/13)

III. tip gereklilik kipinin olumsuz çekiminde –mA eki kullanılır. İncelenen metinlerde tespit edilen örnek şudur:

Yoq, maña hatırlatmaq kerekmey, siz özüñiz oqumuş adamsız, ketişatnı köresiz... “Hayır, benim hatırlamama gerek yok; siz okumuş adamsınız, gidişatı görüyorsunuz.” (XII-163/2)

2.2.5.2.3. Fiillerin birleşik çekimi

Fiillerin birleşik çekimi, ek fiilin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman kipiyle çekimlenerek bildirme ve tasarlama kipleri üzerine eklenmesiyle oluşan çekimdir. Kırım Tatar Türkçesinde ek fiil *e-* fiilidir. Buna göre ek fiilin görülen geçmiş zaman (hikâye) çekimi *edi*, duyulan geçmiş zaman (rivayet) çekimi *eken* ile yapılmaktadır. Şart kipinin birleşik çekiminde ise *ol-* fiilinin üzerine getirilen –*sa* ekiyle birleşik çekim yapılır.

2.2.5.2.3.1. Hikâye birleşik çekimi

Kırım Tatar Türkçesinde kiplerin hikâye çekimi *edi* ile yapılır.

2.2.5.2.3.1.1. Geçmiş zamanın hikâyesi

2.2.5.2.3.1.1.1. II. tip geçmiş zamanın hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip geçmiş zamanın hikâyesini çekimlemek için fiil kök veya gövdesine –ĜAn / -QAn eki ardından *edi* kelimesi ve son olarak iyelik kökenli şahıs eki getirilmelidir. –ĜAn / -QAn + *edi* + *şahıs eki*

İncelenen metinlerde tespit edilen II. tip geçmiş zamanın hikâyesini ifade eden kelime örneklerinden bazıları şunlardır:

al-ğan edi-m “almıştım” (1-14/13), *sımarla-ğan edi* “ısmarlamıştı” (v111-96/11), *ozğar-ğan edi-ler* “göndermişlerdi” (x-123/1), *şübelen-gen edi-k* “şüphelenmiştik” (1-14/4), *ilân et-ken edi-ler* “ilan etmişlerdi” (v1-81/8), *añlaş-qan edi-k* “anlaşmıştık” (x1v-181/13).

II. tip geçmiş zamanın hikâyesinin olumsuz çekimi iki yolla yapılır. Bu yollardan birincisi kip eklerinden önce fiilin üzerine –mA ekinin eklenmesidir. İncelenen metinde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır: *oyla-ma-ğan edi* “düşünmemişti” (v1-83/8), *ur-ma-ğan edi* “vurmamıştı” (x11-145/6), *tapal-ma-ğan edi-m* “bulamamıştım” (x111-167/3), *ümüt et-me-gen edi* “ummamıştı” (x11-151/8).

İkinci yol ise *yoq* kelimesiyle kurulan yapıdır. Bu yapı, *fiil* + –ĜAn / -QAn + *yoq* + *edi* + *şahıs eki* şeklindedir. İncelenen metinlerde bu yapı tespit edilmemiştir.

İncelenen metinlerde *fiil* + –ĜAn / -QAn + *iyelik eki* + *yoq* + *edi* yapısının II. tip geçmiş zamanın hikâyesinin olumsuz çekiminde kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir:

de-gen-i yoq edi “dememişti” (x1v-180/14).

2.2.5.2.3.1.2. Şimdiki zaman kiplerinin hikâyesi

2.2.5.2.3.1.2.1. I. tip geçmiş zamanın hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde I. tip şimdiki zamanın hikâyesi *fiil* + -A / -y + *edi* + *iyelik kökenli şahıs ekleri* yapısıyla oluşturulur. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

otur-a edi-k “oturuyorduk” (1-11/6), *inan-a edi-m* “inanıyordum” (x1v-177/13), *aytul-a edi* “söyleniyordu” (x1v-177/13), *añdır-a edi-ler* “andırıyorlardı” (1-21/5), *öl-e edi-ler* “ölüyorlardı” (1-21/12), *zan et-e edi* “zannediyordu” (1v-60/10), *yeñ-e edi-m* “yenişiyordum” (x1v-179/13),

alda-y edi-ler “kandırıyorlardı” (v-73/19), *qıyna-y edi-ler* “eziyet ediyorlardı” (x11-159/11), *yırla-y edi-ler* “şarkı söylüyorlardı” (x111-166/3).

I. tip şimdiki zamanın hikâye çekiminde olumsuzluk fiil kök veya gövdesine –mA ekinin eklenmesiyle yapılır. *fiil + -mA + -y + edi + şahıs eki*. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

tay-ma-y edi-m “vazgeçmiyordum” (11-31/4), *qoş-ma-y edi* “katmıyordu” (v11-86/10), *baq-ma-y edi-ler* “bakmıyorlardı” (x14-177/1), *tikil-me-y edi* “dikilmiyordu” (x14-177/10), *bil-me-y edi-ler* “bilmiyorlardı” (1x-109/4), *bekle-me-y edi-m* “beklemiyordum” (1-11/14).

2.2.5.2.3.1.2.2. II. tip şimdiki zamanın hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde II.tip şimdiki zamanın hikâye çekimi *fiil + mAQta + edi + iyelik kökenli şahıs ekleri* yapısıyla oluşturulur. İncelenen metinlerde bu yapıyla çekimlenmiş herhangi bir fiil tespit edilmemiştir.

2.2.5.2.3.1.3. Gelecek zaman kiplerinin hikâyesi

2.2.5.2.3.1.3.1. I. tip gelecek zamanın hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde fiilleri I. tip gelecek zamanının hikâyesinde çekimlemek için *fiil + -AcAQ / -ycAQ + edi + iyelik kökenli şahıs ekleri* yapısı kullanılır. İncelenen metinlerde bu yapıyla çekimlendiği tespit edilen fiillerden bazıları şunlardır:

cay-acaq edi-m “dönecektim” (v-72/13), *ol-acaq edi-m* “olacaktım” (v111-99/1), *laf et-ecek edi-ñ* “konuşacaktın” (x14-179/8), *bitir-ecek edi-m* “bitirecektim” (111-54/17), *kel-ecek edi* “gelecekti” (1-16/8).

I. tip şimdiki zamanın hikâye çekiminde olumsuzluk fiil kök veya gövdesine –mA ekinin eklenmesiyle yapılır. *fiil + -mA + -ycAQ + edi + şahıs eki*. İncelenen metinlerde bu yapıyla oluşturulan olumsuz çekim sadece bir fiilde tespit edilmiştir.

toqtat-ma-ycaq edi-ler “durdurmayacaklardı” (x11-158/5).

2.2.5.2.3.1.3.2. II. tip gelecek zamanın hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde fiilleri II. tip gelecek zamanın hikâyesinde çekimlemek için *fiil + -r, -(I)r + edi + iyelik kökenli şahıs ekleri* yapısı kullanılır. İncelenen metinlerde II. tip

gelecek zamanın hikâyesi biçiminde çekimlendiği tespit edilen fiillerden bazıları şunlardır:

ol-ur edi “olurdu” (x1v-186/1), *oyla-r edi* “düşünürdü” (111-47/14), *yeñ-er edi-m* “yenerdim” (111-55/15), *kör-er edi* “görürdü” (v-71/14), *ket-er edi-k* “giderdik” (v111-100/1), *savlıqlaş-ır edi-k* “vedalaşırdık” (x11-154/6).

II. tip gelecek zamanın hikâye çekiminde olumsuzluk fiil kök veya gövdesine –mAz ekinin eklenmesiyle yapılır. *fiil + -mAz +edi+ şahıs eki*. İncelenen metinlerde bu yapıyla oluşturulduğu tespit edilen olumsuz çekimli fiillerden bazıları şunlardır:

muhtac ol-maz edi “muhtaç olmazdı” (v-77/12), *qaytar-maz edi-ler* “göndermezlerdi” (v111-98/2), *oşat-maz edi* “benzetmezdi” (x11-147/10), *yanıp küy-mez edi-m* “yanmazdım, üzülmezdim” (x1v-181/4).

2.2.5.2.3.1.4. Şart kipinin hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde şart kipinin hikâye çekimi *fiil + -sa + edi +iyelik kökenli şahıs ekleri* yapısıyla oluşturulur. İncelenen metinlerde bu yapıyla kurulduğu tespit edilen fiiller şunlardır: *ol-sa edi-ñ* “olsaydın” (111-55/15), *ol-sa edi-m* “olsaydım” (x-121/7).

İncelenen metinlerde şart kipinin hikâyesinin olumsuz çekimi tespit edilmemiştir.

2.2.5.2.3.1.5. Gereklilik kiplerinin hikâyesi

2.2.5.2.3.1.5.1. II. tip gereklilik kipinin hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip gereklilik kipinin hikâye çekimi için *fiil + -mAQ +kerek + edi + iyelik kökenli şahıs ekleri* şeklinde kurulan yapı kullanılır. İncelenen metinlerde II. tip gereklilik kipinini hikâyesiyle çekimlendiği tespit edilen fiillerin bazıları şunlardır: *azırlan-maq kerek edi* “hazırlanmak gerekti” (11-36/9), *aytmaq kerek edi* “söylemem gerekliydi” (11-38/6), *al-maq kerek edi* “almak gerekti” (x1-139/15), *ezberle-mek kerek edi-k* “ezberlemeliydik” (x1v-185/14).

İncelenen metinlerde kipi hikâyesinin olumsuz çekimi tespit edilememiştir.

2.2.5.2.3.1.5.2. III. tip gereklilik kipinin hikâyesi

Kırım Tatar Türkçesinde III. tip gereklilik kipinin hikâye çekimi için *yönelme hâli eki + fiil + -mAQ +kerek + edi* şeklinde kurulan yapı kullanılır. İncelenen metinlerde bu yapıyla çekimlenmiş fiillerin kullanıldığı cümlelerden bazıları şunlardır:

Ey, qafa, **maña** aslı da etrafını közden keçirmey doğru bazarnıñ ortasına kirip **ketmek kerek edimi**?! “Ah kafa, hiç etrafı gözden geçirmeden doğruca pazarın ortasına girip gitmek bana gerek miydi?” (XII-144/7)

Bizge mıtlaqa demir yoldan **keçmek kerek edi**. “Mutlaka demir yolundan geçmeliydik.” (I-16/21)

...albu ise bir aftadan **Bekirge qaytmaq kerek edi**! “...halbuki bir hafta sonra dönmeliydi.” (V-74/2)

İncelenen metinlerde kipin hikâyesinin olumsuz çekimi tespit edilemiştir.

2.2.5.2.3.2. Rivayet birleşik çekimi

Kırım Tatar Türkçesinde fiillerin rivayet çekiminde *eken* kullanılır. *eken*, *e-* ek fiili ile II. tip geçmiş zaman eklerinden –ken ile çekimlenerek ortaya çıkmıştır.

2.2.5.2.3.2.1. II. tip geçmiş zamanın rivayeti

II. tip geçmiş zamanın rivayet çekimi, *fiil + –ĞAn / -QAn + eken + zamir kökenli şahıs ekleri* yapısıyla kurulur. İncelenen metinlerde bu yapıyla çekimlenen bir fiil tespit edilmiştir: *bergen eken* “vermişmiş” (x1-135/9).

İncelenen metinlerde kipin rivayetinin olumsuz çekimi tespit edilemiştir.

2.2.5.2.3.2.2. I. tip şimdiki zamanın rivayeti

Kırım Tatar Türkçesinde I.tip şimdiki zamanın rivayet çekiminde *fiil + -A /-y + eken + zamir kökenli şahıs ekleri* yapısı kullanılır. İncelenen metinlerde bu yapının kullanıldığı tespit edilen I.tip şimdiki zamanın rivayet çekimi örneklerinden bazıları şunlardır:

işan-a eken “güveniyormuş” (111-41/16), *coy-a eken-ler* “kaybediyorlarmış” (111-43/10), *hucur ol-a eken* “tuhaf oluyormuş” (111-51/21), *qorquz-a ekenler* “korkutuyorlarmış” (v11-92/2), *ıntıl-a eken* “çabalıyormuş” (x111-170/5), *yeñ-e eken* “yeniyormuş” (1-26/4), *ket-e eken-siñ* “gidiyormuşsun” (v111-106/2), *çıda-y eken* “dayanıyormuş” (x111-173/10), *iste-y eken* “istiyormuş” (1-7/7).

I. tip şimdiki zamanın rivayet çekiminde olumsuzluk fiilden hemen sonra eklenen *-mA* ekiyle yapılır. İncelenen metinlerde tespit edilen olumsuz çekimlerden bazıları şunlardır:

ol-ma-y eken “olmuyormuş” (v-77/10), *raat biraq-ma-y eken* “rahat bırakmıyormuş” (x1-136/11), *faydalan-ma-y eken-im* “yayarlanmıyormuşum” (xiv-183/13), *kel-me-y eken* “gelmiyormuş” (111-43/7), *fayda ber-mey eken* “fayda etmiyormuş” (v111-97/8).

2.2.5.2.3.2.3. I. tip gelecek zamanın rivayeti

Kırım Tatar Türkçesinde I. tip gelecek zamanın rivayet çekimi *fiil + -AcAQ /-ycAQ + eken + şahıs eki* yapısıyla kurulur. İncelenen metinlerde bu yapıyla çekimlendiği tespit edilen fiil çekimlerinden bazıları şunlardır:

toplan-acaq eken-ler “toplanacaklarmış” (11-29/12), *adam ol-acaq eken* “adam olacakmış” (xiv-185/14), *yolla-yaq eken-ler* “yollayacaklarmış” (x11-160/3).

I. tip gelecek zamanın rivayet çekiminin olumsuzluğu kip ekinden önce fiile eklenen *-mA* ekiyle yapılır. *fiil + -ycAQ + eken + şahıs eki*. İncelenen metinde kipi tespit edilen olumsuz çekimlerinden bazıları şunlardır:

adam ol-ma-yaq eken “adam olmayacakmış” (v-70/7), *ayaqqa tursatıp ola-ma-yaq eken-ler* “ayağa kaldıramayacaklarmış” (v111-98/2).

2.2.5.2.3.2.4. II. tip gereklilik kipinin rivayeti

Kırım Tatar Türkçesinde II. tip gereklilik kipinin rivayet çekimi *fiil + -mAQ +kerek + eken + şahıs eki* yapısıyla oluşturulur. İncelenen metinlerde bu yapıyla oluşturulan gereklilik kipinin rivayet çekimli fiillerinden bazıları şunlardır:

kör-mek kerek eken “görmeliymiş” (1-25/18), *öldür-mek kerek eken* “öldürmeliymiş” (x11-148/12), *bar-maq kerek eken* “gitmek gerekmiş” (1-9/15).

İncelenen metinlerde kipi rivayetinin olumsuz çekimi tespit edilemiştir.

2.2.5.2.3.3. Şart birleşik çekimi

Kırım Tatar Türkçesinde şart birleşik çekimi *ol-* yardımcı fiiline *-sa* şart ekinin eklenmesiyle oluşan *olsa* ile yapılır.

2.2.5.2.3.3.1. II. tip geçmiş zamanın şartı

Kırım Tatar Türkçesinde bir fiilin II. tip geçmiş zamanın şart çekimini *fiil* + *-ĖAn / -QAn* + *olsa* + *şahıs eki* yapısıyla gerçekleştirilir. İncelenen metinlerde bu yapıyla gerçekleştirilen fiil çekimlerinden bazıları şunlardır:

azırlan-ğan olsa “hazırlanmışsa” (v111-95/8), *qaldır-ğan olsa-ñ* “bırakmışsan” (v111-106/4), *vaqıt keçirgen olsa* “zaman geçirmişse” (v-75/2), *berilgen olsa* “verilmişse” (x11-143/9), *söz bergen olsaq* “söz vermişsek” (111-46/9), *ketken olsaq* “gitmişsek” (x111-166/13), *uzatqan olsañ* “uzatmışsan” (x111-175/13), *yağşılıq yapqan olsañ* “iyilik yapmışsan” (x111-175/13).

II. tip geçmiş zamanın şart çekiminin olumsuzu kip ekinden önce fiile eklenen *-mA* ekiyle yapılır. İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

areket et-me-gen olsa “çabalamamış olsa” (v-71/14), *ol-ma-ğan olsa* “olmamış olsa” (x11-147/10), *toqtat-ma-ğan olsa-m* “durdurmamış olsam” (x111-168/11).

2.2.5.2.3.3.2. I. tip gelecek zamanın şartı

Kırım Tatar Türkçesinde I. tip gelecek zamanın şart çekiminde *fiil* + *-AcAQ /-ycAQ* + *olsa* + *şahıs eki* yapısı kullanılır. İncelenen metinlerde bu yapının kullanıldığı birleşik çekimli fiillerden bazıları şunlardır: *tüş-ecek olsa* “düşerse” (1-21/21), *ket-ecek olsa* “giderse” (111-54/7), *yağ-acaq olsa* “yağarsa” (11-27/2), *ayt-acaq olsa-q* “söylersek” (x111-173/8), *yaramazlan-acaq olsa-ñ* “yaramazlık yaparsan” (x1v-184/12).

2.2.5.3. Tasvir fiilleri

Tasvir fiilleri, iki fiilin yapı ve anlam bakımından kaynaşmasıyla ortaya çıkan birleşik fiillerdir. Bu birleşik yapıda asıl fiil olan ve birleşik yapının anlamını üzerinde taşıyan birinci fiil *-A*, *-y* veya *-(I)p* eklerinden birini alarak zarf-fiil olur. İkinci fiil ise asıl fiiledeki oluş veya kılışı tasvir eden yardımcı fiildir.

İncelenen metinlerde tespit edilen tasvir fiilleri bu kısımdan itibaren değerlendirilecektir.

2.2.5.3.1. bil-

bil- yardımcı fiili esas fiile –A ve –y ekleriyle bağlanmaktadır. Bu fiil asıl fiile “yeterlilik ve ihtimal” anlamı katar. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Biz seni böyle güçlü kontuziyadan soñ, ayaqqa tursata bilecegimizge şübelengen edik. “Biz seni böyle güçlü bir sarsıntıdan sonra ayağa kaldırabileceğimize inanmamıştık.” (I-14/4)

aqiqiy sevgi insanda yalıñız biri-birlerini yahşı bilip ögrenen soñ, doğa bilir, dep ispad ete edim. “insanda gerçek sevgi sadece birbirlerini iyi tanıdıktan sonra doğabilir, diye ispat ediyordum.” (II-31/2)

Em, “gospitalden yazmağa istemedim.”, degeniñ de menimce yañlış fikir, cenk meydanında er şey ola bilir, biz daima bir-birimizge haber berip turmaq kerekmiz. “Hem “Hastaneden yazmak istemedim.” demişsin de bana göre yanlış bir düşünce, savaş meydanında her şey olabilir, biz daima birbirimize haber vermeliyiz.” (III-50/10)

Böyle müşkül allarğa yalıñız yaşlıq çudaya bile, olar mayışıq fidanlar kibi qırılmay, qışımniñ azabına dayana da, baar kelse, qaytadan yeşere, çeçek açalar. “Böyle zor durumlara sadece gençlik dayanabiliyor, onlar eğik fidanlar gibi kırılmıyor, kışın azabına dayanıyor ve bahar gelince tekrar yeşeriyor, çiçek açıyorlar.” (IV-66/8)

Adam yaşlığında öz-özüne pek işana ve ileride istegen saasında büyük muvafaqiyetlerge irişe bileceğine iç de şübelenmey. “İnsan gençliğinde kendine çok inanıyor ve ileride istediği alanda büyük başarılarla erişebileceğinden hiç şüphe etmiyor.” (II-28/3)

...tek aqşam işten qayıp, lager meydanında er kün keçirilgen töñüldirici teşkerüvlerden soñ körüşe bilesiñ. “Sadece akşam işten dönüp kamp meydanında her gün geçirilen bıktırıcı denetlemelerden sonra görüşebiliyorsun.” (XII-159/11)

Sekizincini bitirgen soñ sizler, isteseñiz oquvnu devam ettiresiñiz, isteseñiz, işke kirip, em çalışa, em de oquy bilesiz... “Sekizinci sınıfı bitirdikten sonra sizler, isterseniz okulu devam ettiriyorsunuz, isterseniz işe girip hem çalışıp hem de okuyabiliyorsunuz.” (VI-80/12)

Student ayatınıñ lezetini yalıñız özü körgen, başından keçirgen añlay bile. “Öğrencilik hayatının lezzetini sadece kendi gören, başından geçiren anlayabiliyor.” (II-28/7)

İnayet özünü elge almağa tırışa, lâkin köz yaşlarını tutamay. “İnayet kendini tutmaya çalışıyor ama gözyaşlarına engel olamıyor.” (I-11/30)

Anam pek hasta, ekimler oña ilâç bulamaylar, sen kelseñ biz anamni şeerge (a)lıp keter edik, anda büyük hastahanelerde, belki, bir imdat tapılır edi. “Annem çok hasta, doktorlar ona ilaç bulamıyorlar; sen gelsen, biz annemi alıp şehre götürürdük, orada büyük hastanelerde belki bir çare bulunurdu.” (VIII-100/1)

2.2.5.3.2. al-

al- yardımcı fiili asıl fiile –A, ve –p zarf-fiil ekleriyle bağlanır. Asıl fiile –A ekiyle bağlandığında fiile “yeterlilik”, anlamı katar. Asıl fiile –p ekiyle bağlandığında ise ani ve kısa süreli ve tamamlanan, amacına ulaşan hareketleri ifade eder. *alma-* olumsuz şeklidir. İncelenen metinlerde olumsuz şekillerine daha çok rastlanmıştır. Tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Yoq, aqaylar doğrusını aytqanda, men Şemsiyenen adam-aqıllı daa bir kere bile laf etalmadım. “Yok, gençler; doğrusunu söylemek gerekirse ben Şemsiye ile adam akıllı daha bir kere bile konuşmadım.” (I-9/24)

Neçündür, onıñ közlerine baqqanda bu közlerge saip olğan adam, bir vaqıt yalan söyleyalmaz, degen bir fikir doğa edi. “Nedense onun gözlerine bakınca bu gözlere sahip olan insan hiç yalan söyleyemez düşüncesi doğuyordu.” (II-31/9)

İnstitutqa kirmek laqırdısı olmadı, çünki o işke ana da, bala da köz kestiralmadılar. “Enstitüye başlama konuşması olmadı çünkü o konuyu anne de çocuk da göze alamadılar.” (V-71/15)

Lâkin nemseler küçümüz az qalğanından faydalanıp, mudafaamıznı eki yerden yardı ve bizni sarıp aldılar. “Lakin Almanlar gücümüzün az kalmasından faydalanıp savunmamızı iki yerden yardı ve bizi sardılar.” (I-16/9)

Aliniñ babası ve anası bizlerni büyük sıcaqlıqnen qarşılap aldılar. “Ali’nin babası ve anası bizleri büyük bir samimiyetle karşıladılar.” (II-30/14)

Sırada oturğan balalar ve çette turğan analar külüştiler, men de, “bular nege külüşe ekenler”, dep etrafıma baqtım, soñ eslep aldım oca da özünü zornen tuta. “Sırada oturan çocuklar ve kenarda duran anneler gülüştü, ben de “Bunlar niye gülüyorlar?” diye etrafıma baktım, sonra fark ettim öğretmen de kendini zor tutuyor.” (XIV-180/9)

...sen benim adresimni **ezberlep al**, men seniñkini endi bilem, bir daa körüşmek qısmet olmasa aytqanlarımni unutma. “Sen benim adresimi ezberle, ben seninkini artık biliyorum, bir daha görüşmek kısmet olmazsa söylediklerimi unutma.” (XII-160/5)

2.2.5.3.3. bar-

Asıl fiile –p zarf-fiil ekiyle bağlanır. Fiildeki durum ya da kılışın belirli bir yöne doğru sürdüğünü ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Bizim quşaqlarımızni, qulaqlı qalpaqlarımızni tutup aldılar, lagerge yetip barğance ayaqlarımız buzlap, ağaçtay qatıp qaldı. “Bizim kuşaklarımızı, kulaklı kalpaklarımızı aldılar; kampa varıncaya kadar ayaklarımız dondu, ağaç gibi katılaştı.” (I-18/14)

Sen, “ayağım gipste edi”, dep yazasıñ, ya nasıl ola da sen o yerden kene de frontqa qayıtp barasıñ? “Sen, “Ayağım alçıdaydı.” diye yazmışsın, nasıl oluyor da sen hastaneden yine cepheye dönüp gidiyorsun?” (III-50/11)

Ridvanğa sovhozdan er salı küñü, anasına alıp barmaq içün eki pite, bir filcan qaymaq, üç dane suvğa pişken yımırta bereler. “Her salı annesine götürmek için çiftlikten Ridvan’a iki pide, bir fincan kaymak, üç tane haşlanmış yumurta veriyorlar.” (VIII-95/5)

Özü daa yaqında babasınıñ yañı karakul yaqalı paltosını ta Perekopqa alıp barıp, arpağa deñişip kelgen edi. “Kendi daha yakında babasının yeni karakul yakalı paltosunu ta Perekop’a götürüp arpayla takas edip gelmişti.” (XII-143/1)

2.2.5.3.4. başla-

Kırım Tatar Türkçesinde *başla-* yardımcı fiili asıl fiile –p, -A, -y ekleriyle bağlanır. Bu ekler dışında *fiil + –mA + -ĞA / -QA + başla-* yapısıyla da tasvir fiili oluşturulur. Bu yapılar asıl fiildeki hareketin başladığını ifade eder. İncelenen metinlerde *başla-* yardımcı fiili ile kurulduğu tespit edilen tasvir fiillerinden bazıları şunlardır:

Yüregim büyük küçnen urıp başladı. “Kalbim büyük bir güçle atmaya başladı.” (I-19/17)

Nemseler de türülenip başladılar. “Alman askerleri de değişmeye başladı.” (I-21/4)

Endi baar qoqusı mında da sezilip başladı. “Artık bahar kokusu burada hissedilmeye başladı.” (III-55/17)

Bekir munda bir aftadan ziyade raatlanğanından Üsniyeni bütün “yerli” haberlernen tanış etip başladı. “Bekir burada bir haftadan fazla dinlendiğinden Üsniye’yi bütün “yerli” haberlerle tanıştırdı.” (V-72/14)

Emcesini körgeninen, Ridvan çapıp oniñ boynuna sarıldı, accı közyaşlarinen ağlay başladı. “Ridvan amcasını görür görmez koşup onun boynuna sarıldı, acı gözyaşlarıyla ağlamaya başladı.” (VIII-104/5)

Soñ yerinden turıp, divan üstünde yatqan bir mışıq balasını eline aldı da, oña bir şeyler mırıldap, başını sıypay başladı. (Sonra yerinden kalkıp divan üzerinde yatan kedi yavrusunu eline aldı ve ona bir şeyler mırıldayıp başını okşamaya başladı.” (XII-147/9)

...lâkin šiirni kimse soñuna qadar ezberlemegeninden sebep, oca ğadaplandı, çırayını sıtıp balalarını tazirley başladı. “...ama šiiri kimse sonuna kadar ezberlemediği için öğretmen sinirlendi; yüzünü asarak öğrencileri azarlamaya başladı.” (XIV-185/3)

O vaqıt endi Gitlerniñ qabırğaları sindırıla başlağan edi. “O zaman artık Hitler’in kaburgaları kırılmaya başlamıştı.” (I-20/28)

Maşinalardan tüşkenlerniñ episini abul-qubul tintep, başqa-başqa qapularğa yibere başladılar. “Arabalardan inenlerin hepsinin üzerlerini yarım yamalak arayıp başka başka kapılara göndermeye başladılar.” (XII-146/11)

Qızınıñ balaca aytqan sözleri anasını da sakinleştire, ümüt doğura, özünü qolğa alıp o ev içinde aylanmağa başlay, sobağa bir avuç qamış qoyıp, tutandıra. “Kızının söylediği çocukça sözler annesini de sakinleştiriyor, ümitlendiriyor. Anne kendini toparlayarak o ev içine dönmeye başlıyor, sobaya bir avuç kamış koyup tutuşturuyor.” (IV-62/9)

2.2.5.3.5. ber-

ber- yardımcı fiili asıl fiile *-p*, *-A*, *-y* ekleriyle bağlanır. İncelenen metinlerde bu yardımcı fiilin asıl fiile *-p*, *-y* ekleriyle bağlandığı tespit edilmiştir. Anlamsal olarak hareketin sürekli olduğunu, tekrarlandığını ve tamamlandığını ifade eder. Metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Yuqusızlıq qıynay berdi, yatmak kerek oldı. “Uykusuzluk işkence ediyordu, istirahat etmem gerekti.” (III-46/13)

Bir qaç kün fabrikada laf qaynay berdi. “Birkaç gün fabrikada konuşuldu.” (V-76/17)

Mina, men saña bir medalimniñ tarihini aytıp bereyim de, soñ sen maña öz fikiriñni aytırsıñ... “Şimdi ben sana bir madalyamın tarihini anlatayım da sonra sen bana kendi fikrini söylersin.” (X-124/1)

Men tapıp, oqup olamağan bazı bir yañı eserlerni o mutlaqa tapa ve maña da ketirip bere edi. “Benim bulup okuyamadığım bazı yeni eserleri o mutlaka buluyor ve bana getiriyordu.” (XI-134/1)

2.2.5.3.6. çıq-

Kırım Tatar Türkçesinde *çıq-* yardımcı fiili asıl fiile *-p* zarf-fiil eki ile bağlanır ve fiilde belirtilen iş veya hareketin tamamlandığını ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen yapılar bu kurala ve anlam ilişkisine uygun kullanılmıştır. Metinlerden alınan bazı örnekler şunlardır:

Mektüp onu meraqlandırsa kerek, oqup çıqqan soñ, bazı bir yerlerini tekrar oqup, oylanıp qaldı. “Mektup onu meraklandırmış olmalı ki okuyup bitirdikten sonra bazı yerlerini tekrar okuyup düşündü.” (II-29/8)

Biz qızlarını qarşılap çıqtıq ve yataqhaneye alıp keldik. “Biz kızları karşıladık ve ardından yatakhaneye getirdik.” (II-35/2)

... em aytıp başlasam, belki, külkünçli olup çıkar, çünkü aradan çoq yıllar keçip ketti, çoq suvlar aqtı... “Hem söylesem belki komik olur çünkü aradan çok yıllar geçip gitti, çok sular aktı...” (III-43/6)

2.2.5.3.7. kel-

Kırım Tatar Türkçesinde *kel-* yardımcı fiili asıl fiile *-p* zarf-fiil eki ile bağlanır ve hareketin veya işin devam ettiğini ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen yapılar bu kurala ve anlam ilişkisine uygun kullanılmıştır. Metinlerden alınan bazı örnekler şunlardır:

Başta Staraya Russa şeerine aydap keldiler. “Başta Staraya Russa şehrine sürdüler.” (I-18/12)

Bizlerni Avstriyağa lagerge alıp keldiler. “Bizleri Avusturya kampına getirdiler.” (I-22/6)

Bügün evge keçikip keldim, oquv yılınıñ yarısına yekün çekildi. “Bugün eve biraz geç geldim, ders yılının yarısı tamamlandı.” (III-41/3)

2.2.5.3.8. ket-

Kırım Tatar Türkçesinde *ket-* yardımcı fiili asıl fiile *-p* zarf-fiil eki ile bağlanır ve hareket veya işin uzak mesafeye doğru yönelerek sürdüğünü ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen yapılar bu kurala ve anlam ilişkisine uygun kullanılmıştır. Metinlerden alınan bazı örnekler şunlardır:

...endi duşmannı öz qobasına aydap keteler, cenk tezden bizim ğalebemiznen bitecek...
“...artık düşmanı kendi inine sürüyorlar, savaş çok yakında bizim galibiyetimizle bitecek...” (IV-63/6)

Babası olarnı erte taşlap ketken, olar tek ekisi otura ediler. “Babası onları erken bırakıp gitmiş, onlar sadece ikisi yaşıyorlardı.” (XI-135/7)

Soñ-soñuna bir kırmızı noqtaday olup, sönüp ketti. “Daha sonra bir kırmızı nokta gibi olup, sönüp gitti.” (I-13/18)

Şu an qaburğama yüz pudlıq bir toqmaq urğan kibi oldı, ögümdeki qarlı orman kökke köterilip ketti. “O an kaburgama yüz pudluk bir tokmak vurmuş gibi oldu, önümdeki karlı orman göğe yükselip gitti.” (I-17/17)

2.2.5.3.9. qal-

Kırım Tatar Türkçesinde *qal-* yardımcı fiili asıl fiile *-p* zarf-fiil eki ile bağlanır ve süreklilik veya işin tamamlandığını ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen yapılar bu açıklamaya uygundur. Metinlerden alınan bazı örnekler şunlardır:

Bazı satırları ağarıp tüssüzlenip qalğanlar. “Bazı satırları beyazlaşıp, renksizleşmişler.” (III-56/18)

Başqaları da susıp qaldılar. “Diğerleri de sustular.” (VII-92/11)

...ekim öz penceresinden olarnıñ artından çoq vaqıt baqıp qaldı. “...başhekim, penceresinden onların ardından bakakaldı.” (VIII-102/2)

İçeriden cevap eşitkeninen deral Üseinni iteklep içeri kirsetti, ekisi de qapu tübünde qatıp qaldılar. “İçeriden cevap ışıtır ışıtmez derhal Üsein’i itekleyerek içeri soktu, ikisi de kapının dibinde donakaldı.” (XII-147/4)

2.2.5.3.10. qoy-

Kırım Tatar Türkçesinde *qoy-* yardımcı fiili asıl fiile –*p* zarf-fiil eki ile bağlanır ve fiilde belirtilen iş ya da hareketin tamamlandığı ifade eder. Kimi zaman tezlik işlevinde de kullanılır. İncelenen metinlerde *qoy-* yardımcı fiili ile oluşturulan tasvir fiillerinden bazıları şunlardır:

Öz payoğni saba erte barıp alğaninen, aşap qoya, soñ ikinci küniü sabanı tapqance pek açığa... “Kendi azığını alır almaz sabah erkenden yiyiveriyor; ertesi günün sabahına kadar çok acıkıyor...” (VIII-98/5)

Anafi bergen mektüplerni men evime qayıp kelgenimnen oqumadım, olarnı çekmecemniñ arttaki köşesine tuqıp qoydım. “Ben, Anafi’nin verdiği mektupları evime gelir gelmez okumadım; onları çekmecemin arkadaki köşesine koydum.” (III-46/10)

Biz Gülcianğa (qızlar balanıñ adını Gülcian qoydılar) endi er şeyni azırlap qoydıq... “Biz, Gülcian’a –kızlar, çocuğun adını Gülcian koydular.- artık her şeyi hazırladık...” (V-77/23)

2.2.5.3.11. mümkün

İncelenen metinlerde yeterlilik ifade eden ve zarf-fiile ihtiyaç duymadan asıl fiile bağlanan tasvir fiili yapısı tespit edilmiştir. Bu yapı, asıl fiil üzerine eklenen –*mAQ* ve bu fiilden sonra gelen *mümkün* kelimesiyle oluşturulur. Asıl fiile yeterlilik anlamı katar. *Asıl fiil + –mAQ + mümkün* (Savran, 2019, s. 534).

Ebette, işni er yerde tapmaq mümkün, amma işten traktorlar da bozula deyler. “Elbette, işi her yerde bulabilirsin ama çalışmaktan traktörler de bozuluyor diyorlar.” (II-33/4)

Yaşamaq mümkün, aş-suv yeterlik, lâkin yañğız degil, elbette. “Yaşanabilir, yiyecek ve içecek yeterli ama yalnız değil elbette.” (V-72/15)

Aysa seniñki qolaylı eken, em şu seniñ ilâcını da qayda barsañ tapmaq mümkün. “Öyleyse seninki kolaymış. Senin şu ilacı nereye gitsen bulabilirsin.” (XIII-167/14)

Bir qaç künler Moskvada yürmek mümkün edi, lâkin o taraflarda tanış-biliş olmağanından, aqılıma Anafi tüşti. “Birkaç gün Moskova’da kalabilirdim ama o taraflarda tanıdık olmadığından aklıma Anafi düştü.” (III-42/11)

*Biz tap o qadar yaqın olmasaq da, biri-birimizge vatandaş **demek mümkün**, men kavkazlım.* “Biz, o kadar yakın olmasak bile birbirimize yurttaş diyebiliriz, ben Kafkaslıyım.” dedi.” (XII-158/2)

*Elbette daa ne qadar qurbanlar olacaq, daa ne qadar qan tökülecek, oylansañ **delirmek mümkün...*** “Elbette daha ne kadar kurban olacak, daha ne kadar kan dökülecek, düşünsen delirebilirsin.” (III-47/16)

2.2.5.3.12. ol-

Asıl fiile –p, -y zarf-fiil ekleriyle bağlanır. Asıl fiili yeterlilik bakımından tasvir eder. İncelenen metinlerde daha çok –p ol- yapısında ve olumsuz şekliyle tespit edilmiştir. –y ol- yapısı sadece bir cümlede tespit edilmiştir. Metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*O, kerçekten de, benim aqiqiy bahtım, kökümde parlaq yıldızım ekenini bilgen soñ, öz vaqtında bunu anlamağam için, qabaatımnı **bağışlay olamadım.*** “Onun gerçekten de benim gerçek mutluluğum, gökyüzümde parlak yıldızım olduğunu anladıktan sonra zamanında bunu anlamadığım için suçumu bağışlayamadım.” (II-37/8)

*Şu ayaqqapçinen siz ne aqta **laf etip olasız, ya?*** “Bu ayakkabıcıyla siz hangi konuda konuşabilirsiniz?” (III-44/1)

*Palatadaki yaralılar, **yürüp olğanları** ayatqa çıqıp kettiler...* “Odadaki yaralıların yürüyebilenleri koridora çıktılar...” (III-50/22)

*Seniñ yaş canıñnı düşman qolundan **qutarıp olamağamız** için, bağışla!* “Senin genç canını düşman elinden kurtaramadığımız için bağışla!” (III-56/15)

*Birden-bir sabiyini, quş kibi balasını bile **aşatıp, toydurıp olamağanına** incına, qaarlene, özüni tutamay közyaşlarına boğula.* “Biricik bebeğini, kuş gibi çocuğunu bile yedirip doyuramadığına üzülüyor; kederleniyor, kendini tutamıyor ve gözyaşlarına boğuluyor.” (IV-59/3)

2.2.5.3.13. otur-

Asıl fiile –p zarf-fiil ekiyle bağlanır ve süreklilik ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*Olarnı **qaynatıp oturğanda**, zamlankağa bizni işke alıp ketmek konvoylardan biri kirip, epimizni közden keçirdi. “Onları kaynatırken bizi işe götürmek için görevli muhafızlardan biri sığınağa girip hepimizi gözden geçirdi.” (I-19/2)*

*Menim “ölü” haberimni alğan soñ, yaş qadın, ömür boyu **ağlap oturmağa** ne acet? “Benim “ölü” haberimi aldıktan sonra genç kadının ömür boyu ağlamasına ne gerek var?” (I-23/11)*

*Biz Anafinen yarı gecege qadar yürekten **söyleşip oturdıq**, vaqıt keçip ketkenini de duymay qaldıq. “Anafi’yle gece yarısına kadar samimi bir şekilde konuştuk, zamanın nasıl geçtiğini de anlamadık.” (III-43/3)*

*Amma sen olarnı bu yerde **çezip oturma**, eger meraqlansañ, alıp ket, vaqıtıñ olğanda, evde kimse keder etmegende **çezip aşımay oqursıñ**. “Ama sen onları burada açma, eğer merak edersen götür; vaktin olduğunda, evde kimse engel olmadığına açıp acele etmeden okursun.” (III-45/13)*

2.2.5.3.14. taşla-

Asıl fiile –p zarf-fiil ekiyle bağlanır ve tezlik ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*O bir kere sizge mektüp yazacaq olup başlasa da, yazğanlarını **yırtıp taşladı**. “O, bir kere size mektup yazmaya başladı ama yazdıklarını yırtıverdi.” (III-53/19)*

*O sipirki yolnu tarap kete, eger de özüñni poezdden taşlağan soñ, bir yerge ilişmey sağ qalsañ, epsi bir sipirki seni **parça-kesek etip taşılay**. “O süpürge yolu tarayarak gidiyor, eğer ki kendini trenden atınca bir yere takılmadan sağ kalırsan süpürgelerin hepsi seni parçalayıverir.” (XII-154/11)*

*Nasıl olur da, “Yoq, körmedim”, dep bir söznen anaynıñ yüregindeki ümütini **silip taşlarım?** “Nasıl olur da “Hayır, görmedim.” diye bir sözle ananın yüreğindeki ümidini silip atarım?” (I-24/11)*

2.2.5.3.15. tur-

Asıl fiile –p, -y zarf-fiil ekleriyle bağlanır ve asıl fiilin belirttiği harekete süreklilik anlamı katar. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*... lâkin özü iç de isinip olamay, dersıñ, içine buz parçası tüşti de, **irimey tura**. “...ama kendi hiç de ısınmıyor, sanki içine buz parçası düştü de erimiyor.” (IV-65/9)*

*Ya sen onun qadını **körmey tura** ne aytasıñ?* “Sen onun karısını görmeden ne konuşuyorsun?” (IX-110/3)

*Şu yerde bir eli yoq adam, yanında bir qaç balanen vokzaldaki qalabalıqni **seyir etip tura ediler.*** “Şurada bir eli olmayan adam, yanında birkaç çocukla istasyondaki kalabalığı seyrediyorlardı.” (IX-114/1)

*... bütün közler bizge **tikilip tura**, ellerinden kelse bizlerni közlerinen aşaycaqlar.* “... bütün gözler bize dikiliyor, ellerinden gelse bizi gözleriyle yiyecekler.” (XIII-170/12)

*Men aqşamni, babamniñ işten qayıtp kelgenini **beklep turam.*** “Ben, akşamı, babamın işten dönüp gelmesini bekliyorum.” (XIV-181/10)

2.2.5.3.16. yat-

Asıl fiile –p, -y ve -A zarf-fiil ekleriyle bağlanır ve süreklilik ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*Kimerde bir, emşire ketirgen ilâclarını alıp, **söne yatqan** ateşke çırpı uzatqan kibi, anasına uzata da işançnen onun közlerine baqa.* “Arada bir hemşirenin getirdiği ilaçları alıp sönen ateşe çalı uzatır gibi anasına uzatıyor ve umutla onun gözlerine bakıyor.” (IV-66/2)

Nevruzçiq ise suvuqtan qorqıp, yorğan tübünden çıqmay, anasını **bekley yata.** “Küçük Nevruz ise soğuktan korkup yorgan altından çıkmıyor, annesini bekliyor.” (IV-60/3)

*Saba turıp, ayatqa çıqqanda, tünevinki yağmurdan yuvulğan ter-temiz mavi kökke, küneşte **cilvelenip yatqan** deñizge, yüksek dağlarğa, selbi tereklerine suqlanıp baqtı.* “Sabah kalkıp bahçeye çıktığında dünkü yağmurla yıkanan tertemiz, mavi gökyüzüne; güneşte nazlanan denize, yüksek dağlara, servi ağaçlarına imrenerek baktı.” (V-72/6)

*... **töşekke tüşip yatmağance** olarğa muracaat etmeyim, bergen ilâclarınıñ da çoqusını içmeyim.* “Yatağa düşmeyince onlara başvuruyorum, verdiği ilaçların çoğunu da içmiyorum.” (XIII-167/11)

2.2.5.3.17. yiber-

Asıl fiile –p zarf-fiil ekiyle bağlanır ve tezlik ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*Qollarını boynuma sarıp, omuzum üstüne başını qoydı da, yavaştan **ağlap yiberdi.*** “Kollarını boynuma sarıp omzumun üzerine başını koydu ve sessizce ağlayıverdi.” (I-12/7)

*Ekimler onı **quvıp yiberdiler.*** “Doktorlar onu kovuverdiler.” (V-77/5)

*Qadını işini taşlap, pencerege yaqınlaşqaninen **külüp yiberdi.*** “Karısı işini bırakıp pencereye yaklaşmasıyla gülüverdi.” (VI-79/3)

*Üsein onı şu vaqıtta ne için oñ tarafqa **tüverip yibergenlerini** soñundan añladı, buña sebep, onuñ üstündeki nemse paraşutından tikilgen kölmegi edi.* “Üsein, o anda kendini neden sağ tarafa itiverdiklerini sonradan anladı, çünkü onun üzerindeki gömlek asker paraşütünden dikilmişti.” (XII-146/13)

*Bekçi deral Üseinniñ eñsesinden itep, onı aşağı, mağazğa alıp tüşti de o yerdeki qaravulğa nelerdir aytıp, yigitni **tepip yiberdi.*** “Bekçi, hemen Üsein’in ensesinden iterek onu aşağı, bodruma indirdi ve oradaki bekçiye bir şeyler söyleyip delikanlıyı itiverdi.” (XII-149/4)

2.2.5.3.18. yür-

Asıl fiile –p zarf-fiil ekiyle bağlanır ve süreklilik ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*Mına, men de Vatan için ağır künlerde **saqlanıp yürmedim,** umum halq cenkinde men de qan töktüm.* “Bakın, ben de vatan için zor günlerde saklanmadım, milli mücadelede kan döktüm.” (I-15/8)

*Üsniye ketken soñ, Bekir bir özü parkta çoq vaqıt **oylanıp yürdi.*** “Üsniye gittikten sonra Bekir tek başına parkta düşünerek epey düşündü.” (V-73/6)

*Balalar ayaqlar arasına **aylanıp yürmeñ,** eviñizge qaytıñ.* “Çocuklar, ayak altında dolanmayın, evinize dönün.” (VI-81/4)

*Belkim bu qadinniñ aqayı, şu balanıñ babası, bütün bu yıllar meni öldürmek için **avlap yürgendir...*** “Belki de bu kadının kocası, şu çocuğun babası bütün bu yıllar boyunca beni öldürmek için aramıştır...” (VII-90/11)

2.2.5.4. İsim-fiil

Fiilin kök ve gövdelerine getirilen belirli eklerle fiilin bir ad gibi kullanılmasıdır; ad gibi kullanılan fiildir.³⁸

2.2.5.4.1. -Iş / -Uş

Ek, kelimelere damak uyumuna uygun eklenirken ikinci heceden sonra sadece düz ünlü bulundurduğundan dudak uyumunu bozmaktadır.

İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

*Vaqt yavaş kete, şu saatlerde vaqt **yürek uruşinen** esaplana...* “Zaman yavaş geçiyor, bu saatlerde zaman kalp vuruşuyla hesaplanıyor.” (IV-59/9)

— *Aytasız amma, Sofya İvanovna, **yeñişkece** de daa vaqt çoq, — dep divarğa aylandı ve başını yastıq astına kömdi.* ““Söylüyorsunuz ama Sofya İvanova, zafere kadar daha vakit çok.” diyerek duvara döndü ve başını yastığın altına gömdü.” (I-14/8)

*Peşimizden köpek avuldıları, avtomat **atışları** işitildi.* “Peşimizden köpek havlamaları, otomatik silah atışları işitildi.” (I-17/6)

*Bu **körünüş** onuñ ömür yolu qolay olmağanını anlata.* “Bu hali, onun hayat yolunun kolay olmadığını anlatıyor.” (I-8/25)

*Bir qaç künler Moskvada yürmek mümkün edi, lâkin o taraflarda **tanış-biliş** olmağanından, aqlıma Anafı tüşti.* “Birkaç gün Moskova’da kalmak mümkündü ama o taraflarda tanıdık olmadığından aklıma Anafı düştü.” (III-42/11)

*Menim apansızdan yapqan **çıqışım** er kimni ayrette qaldırdı.* “Benim apansız yaptığım çıkış herkesi hayrete düşürdü.” (XIV-185/13)

2.2.5.4.2. -mA

Ek, damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. İncelenen metinlerde bu ekin kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*Nefes **almama** keder ete, közlerimni yaşlandıra edi.* “Nefes almama engel oluyor, gözlerimi yaşartıyordu.” (II-37/6)

*Qızlarınıñ tabiatı **türlenmesine** de sebep bar edi.* “Kızlarının tabiatının değişmesine de sebep vardı.” (VI-80/5)

³⁸ a.g.e. s.66

İlmiy bölük mudiri, er bir ocanıñ derslerine kirip, teşkermesi, öyle teşkerüvlerden soñ, ocanen subetleşmesi kerek. “İlim şubesinin müdürünün her bir öğretmenin dersine girerek denetim yapması, bu denetlemelerden sonra öğretmenle konuşması gerek.” (XI-133/11)

O sevgi Üsniyege tiyzesiniñ aqaretlerini de, bazı adamlarnıñ külmelerini de, ğam ve kederni de, er şeyni unuttırdı. “O sevgi, Üsniye’ye teyzesinin hakaretlerini de, bazı insanların gülmelerini de, gam ve kederi de her şeyi unuttırdı.” (V-77/20)

Mında şaşmağa şey yoq, biz olarğa Frits, olar ise bizge, İvan dey ediler. “Bunda şaşıracaq bir şey yok; biz onlara Alman, onlar da bize İvan diyorlardı.” (VII-89/4)

O çeçeklerge eliñden tiymege de saqınasıñ, temiz yapraqlarına leke tiyer dep qorqasıñ, o derece nazik ve qoqulu olalar. “O çiçeklere elinle dokunmaya dahi sakınıyorsun, temiz yapraklarına leke değer diye korkuyorsun, o derece nazik ve kokulu oluyorlar.” (XI-141/6)

2.2.5.4.3. -mAQ

Ek, damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. İncelenen metinlerde bu ekin kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Evlerinde satmağa bir şey qalmağan soñ, Üsein nasıl etip şu tütünden faydalanmaq yollarını arap başladı. “Evlerinde satmaya bir şey kalmayınca Üsein bir şekilde o tütünden faydalanmanın yollarını aramaya başladı.” (XII-143/13)

— Mende iç bir türlü silâ yoq, — dep, aytqanlarını tasdıqlamaq ister kibi cepleriniñ astlarını çekip çıqardı, soñ yanında turğan soldatqa, onı şaatlıqqa çağırır kibi baqtı. “Bende hiçbir silah yok.” diyerek söylediklerini kanıtlamak ister gibi ceplerinin altlarını çekip çıkardı.” (XII-148/9)

Men Dilâra oynap bitirgeni kibi, oniñ yanına barıp, azbarda beş-on daqiqa avalanmaqnı teklif ettim. “Ben, Dilara oynamayı bitirdiği anda onun yanına gidip bahçede beş on dakika hava almayı teklif ettim.” ()

Bizim vazifemiz oseyatqan yaşlıqnı şu telükelerden qurtarmaq, olarnı aqiqiy yolğa çıqarmaqtan ibarettir. “Bizim görevimiz büyümekte olan gençliği bu tehlikelerden korumak, onları doğru yola çıkarmaktan ibarettir.” (VII-93/1)

*Babası da onu quçağına köterip, simasını ebediy esinde **qaldırmaq** için, çoq vaqıt onıñ temiz közlerine baqıp turdı da soñ, aqıl-baliq adamnen laf etken kibi: “Babası da onu kucağına alıp simasını sonsuza kadar aklında tutmaq için uzun vakit onun temiz gözlerine baktı ve sonra akılı başında adamla konuşur gibi...” (VIII-96/12)*

*...Larisa palatağa kirse, bir manaçıq tapıp kelip benim yanına otura, lâkin **laf etmekniñ** çaresi yoq, bütün közler bizge tikilip tura... “...Larisa odaya girince bir bahane bularak gelip benim yanına oturuyor ama konuşmanın imkânı yok; bütün gözler bize dikiliyor...” (XIII-170/12)*

*Aferin Asan, senden adam olacaq eken, amma biz bugün “Qış” şiirini **ezberlemek** kerek edik... “Aferin Asan, senden adam olacaktı; ama biz bugün “Kış” şiirini ezberlemeliydik...” (XIV-185/14)*

*Topraq da qatqan cam kibi, kiçkene küreçiklerini ura-ura avuçlarımız patlasa da, çuqurlarını **terenleştirmek** pek zor. “Toprak da cam gibi sert, küçücük kürekleri vura vura avuçlarımız patlasa da çukurları derinleştirmek çok zor.” (X-126/6)*

2.2.5.5. Sıfat-fiil

Sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiilin zamana bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şeklidir.³⁹

Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan sıfat-fiil eklerini, geçmiş ve gelecek zaman sıfat fiil ekleri olarak iki grupta incelemek mümkündür.

2.2.5.5.1. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri

2.2.5.5.1.1. –ĞAn / -QAn

Kırım Tatar Türkçesinde oldukça işlek olan bir sıfat-fiil ekidir. Ek, ünsüz uyumu ve damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir.

Eki alan fiil, sıfat ve ad olarak görevinde kullanılabilir. Bu sıfat-fiil eki, incelenen metinlerde oldukça sık kullanılmıştır. Tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

---

³⁹ a.g.e. s.210

Kadrlar bölüğiniñ başı pogonları alınğan ve pek de ipranğan gimnasterkama köz etti de... “Ustalar bölüğünün başı, apoletleri alınmış ve epey yıpranmış askeri üniformama bakarak...” (I-7/4)

Nebetçiler kesilip azırlanğan ötmeklerini stollar üstüne tizip çıqtılar. “Nöbetçiler, kesilip hazırlanan ekmekleri masaların üzerine dizip çıktılar.” (IX-107/4)

Esmā çoq beklenilgen müsafirlerini qoymağa, qondurmağa yer tapmay. “Esmā, çok beklediği misafirlerini koymaya kondurmaya yer bulamıyor.” (X-120/1)

Üyle maalinde kamera qapusınıñ ortasındaki teşikni açıp, qaravul oña alümin çanaq içinde bir çomuç, temizlenmegen qartoptan pişirilgen yuvundıq berdi, lâkin Üsein onu sasığından aşap olamadı. “Öğle saatlerinde bekçi depo kapısının ortasındaki deliği açıp ona alüminyum çanak içinde bir kepçe temizlenmemiş patatesten pişirilen bulanık su verdi ama Üsein, pis kokusundan yiyemedi.” (XII-149/14)

Bu yerde eli ayağı daa tutqanlardan biz üçümüz qaldıq, qalğanlarınıñ allarını özün köresiñ. “Burada hala eli ayağı tutan biz üçümüz kaldık, diğerlerinin halini kendin görüyorsun.” (XII-153/11)

Çatlaqlar arasından baqqanlar, duşman soldatlarınıñ çoqlaşqanlarını aytalar, olar eşelonni sarıp aldılar. “Çatlaklar arasından bakanlar düşman askerlerinin çoğaldıklarını söylüyorlar, onlar kademeyi sardılar.” (XII-155/14)

Siz edebiyatnen oğraşqan adamlarsız. “Siz, edebiyatla uğraşan insanlarsınız.” (XIII-173/8)

... yani şu ötken yıllar nafiye, boş keçkenini qayd etmek isteyler. “Yani şu geçen yılların nafiye, boş geçtiğini kaydetmek istiyorlar.” (XIII-175/10)

Kırım Tatar Türkçesinde -DIQ sıfat-fiil eki fonksiyonunda kullanılan - ĞAn /- QAn sıfat-fiil ekiyle yapılan bazı sıfat tamlamaları, Türkiye Türkçesindeki şekillerine göre farklılık gösterirler. Türkiye Türkçesinde, sıfat unsuru isim tamlaması olan sıfat tamlaması şeklinde kurulan yapı, Kırım Tatar Türkçesinde tamlanan unsuru sıfat tamlaması şeklinde olan bir isim tamlamasıdır. Bundan dolayı Kırım Tatar Türkçesinde iyelik ekleri, tamlamanın sonundaki isim unsuruna gelirken, Türkiye Türkçesinde sıfat-

fiil eki üzerine gelmektedir.⁴⁰ Bu durumu örneklediği tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Menimce cenk felâketlerini, Ordumuzuñ körsetken qaramanlıqlarını bilmek olar için de faydalıdır.... “Bana göre savaş felaketlerini, ordumuzun gösterdiği kahramanlıkları bilmek onlar için de faydalıdır...” (III-46/5)

Cenk qışımı başlağan soñ körgen azaplarım, çekken asretligim, cenk ateşi içersinde telef olğan köy, şeer, insanlar meni ömürniñ diger accı tarafinen de tanış ettiler. “Savaşın şiddeti başladıktan sonra gördüğüm ızdıraplar, çektiğim özlem, savaş ateşi içerisinde mahvolan köy, şehir, insanlar beni hayatımın diğer acı tarafıyla da tanıştırdılar.” (III-55/5)

Seniñ tutqan tavuğınñı biz çoqtan tinttik. “Senin tuttuğun tavuğu biz çoktan dittik!” (VII-89/6)

- ĞAn /- QAn sıfat-fiil eki alan kelimeler “sayın, soñ” edatlarıyla birleşerek cümlede zarf görevini üstlenmektedir. İncelenen metinlerde, özellikle bu sıfat fiil eki ve “sayın, soñ” edatları birçok cümlede birlikte kullanılarak zarf görevli yapılar ortaya çıkarmıştır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Mektüpni yazğan soñ, onu üç köşe etip, adresimni yazıp yolladım. “Mektubu yazdıktan sonra onu katlayıp zarfa koyarak adresimi yazıp yolladım.” (III-45/11)

“Ekstra” tökilip içilgen sayın, laf qızğınlaştı o şişeleriniñ tübünde pek çoq laf bar, degenleri doğru eken. ““Ekstra” dökülüp içildikçe konuşma kızıştı, o şişelerin dibinde pek çok söz var, dedikleri doğruymuş.” (X-122/11)

Qapu açılğan sayın, ölülerniñ cesedlerini çıkarıp taşlaylar. “Kapı her açıldığında ölülerin cesetlerini çıkarıp atıyorlar.” (I-22/4)

Cenk bitken soñ men elâk ve sağ qalğan arqadaşlarımızı soraştırıp yürsem de Seythalilni tapalmağan edim. “Savaş bitince ben ölen ve sağ kalan arkadaşlarımızı soruşturarak arasam da Seythalil’i bulamadım.” (XIII-167/3)

Şu küni maña er kün ala turğan gazetalarımdan başqa, yañı jurnallar ve eki de mektüp kelgen. “O gün bana, her gün aldığım gazetelerden başka yeni dergiler ve iki de mektup gelmiş.” (III-41/5)

⁴⁰ Zühal Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.401-402

2.2.5.5.1.2. -mIş / -mUş

Kırım Tatar Türkçesinde sıfat-fiil eki olarak kullanılan bu ek, ünlü uyumlarına uygun şekilde fiillere eklenir. İncelenen metinlerde bu ekin kullanımının tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

*Çoqqa barıyay “Mümkünmi” dep içeriğe orta boylu, keñ omuzlu, beti **oqumuş adamlarını** añdırğan birisi kirdi. “Çok geçmeden “Müsaade var mı?” diyerek içeriye orta boylu, geniş omuzlu, yüzü okumuş adamları andıran birisi girdi.” (I-7/6)*

*Mektüplerni yiberge soñ ise, “belki o benim mektüplerimni beğenmey küler, benim mektüplerimden, kim bilsin, ne qadar yañlış tapar; o, **oqumuş adam**, onıncı sınıfı bitirgen, benim cailligime küler. “Mektuplarını gönderdikten sonraysa “Belki o benim mektuplarımı beğenmeyip, güler; benim mektuplarımda kim bilir ne kadar yañlış bulur; o, okumuş adam, onuncu sınıfı bitirmiş, benim cahilliğime güler.” (V-75/8)*

İncelenen metinlerde, bu sıfat-fiil ekinin fiiller üzerinde kalıplaşarak kalıcı isimler oluşturduğu örnekler de tespit edilmiştir: *keçmiş* “mazi” (II-40/1), *yemiş* “meyve” (III-44/16), *doğmuş* “akraba, kardeş” (IV-67/9).

2.2.5.5.2. Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri

2.2.5.5.2.1. -AcAQ / -ycAQ

Kırım Tatar Türkçesinde yaygın kullanılan bir sıfat-fiil ekidir. Fiillere damak uyumuna uygun olarak eklenir. İncelenen metinlerde tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

*Elbette, cenk büyük telüke olğanını biz bile edik, lâkin cenk deşetlerini körmegenimizden, **oniñ ketirecek kurbanlarını, töktürecek qanlı köz yaşlarını, ateşte yaqacaq köy ve şeerlerini** ve daa biñ-bir türlü felâketlerini köz ögüne ketirip olamay edik. “Elbette, biz savaşın büyük tehlike olduğunu biliyorduk ama savaş dehşetlerini görmediğimizden onun getireceği kurbanları, döktüreceği kanlı gözyaşlarını, ateş ile yakacağı köy ve şehirleri ve daha binbir türlü felaketleri göz önüne getiremiyorduk.” (II-36/15)*

*... ekincide seniñ sevgen işiñ, aileñ, arqadaşlarıñ bar, **seniñ adını, tüşüñni yaşatacaq evlâdıñ** bar, bular baht degilmi?! “... senin sevdiğin işin, ailen, arkadaşların var, senin adını, hatıranı yaşatacak evladın var bu iki; bunlar baht değil mi?” (XIII-175/15)*

... eki elinen oña yapışa, lâkin aşap olamay, ille bir şeyler keder ete, **aşaycaq ötmegi** yoq olup kete. “... iki eliyle ona yapışıyor ama yiyemiyor, illa bir şeyler engel oluyor, yiyeceği ekmek yok olup gidiyor.” (IV-58/11)

Bu körüşüv yüregimde sönmecek bir duyğu uyanttı. “Bu görüşme yüreğimde sönmecek bir duygu uyandırdı.” (II-31/6)

Kelecek raatlıq kününde kene de köyge ketip, aqşamğa taba qaytmaq fikirinde edik. “Gelecek tatil gününde yine köye gidip akşama doğru dönmek düşüncesindeydik.” (II-34/19)

-AcAQ /-ycAQ sıfat-fiil eki ol- yardımcı fiili ile birlikte, niyet etme, isteme ifadesi verir⁴¹;

Uzaqlarda qalğan tuvğan şeerim, institutta keçirgen bahıtlı künlerim, tuvğanlarım, dostlarım aqlıma kelgende, boğazıma, nasıldır bir tomar kelip tıqla, men onu ne qadar yutacaq olup çekişsem de, fayda bermey. “Uzaklarda kalan doğduğum şehir, enstitüde geçirdiğim şanslı günler, akrabalarım, dostlarım aklıma gelince boğazıma nedense bir yumruk gelip tıklıyor; ben onu ne kadar yutmaya çalışsam da fayda etmiyor.” (II-37/5)

Şimdiki balalar tez oseler, özlerini de pek büyük tutalar, bizim qızğa da bir şey aytacaq olsañ, “Men bala degilim, özüm bilem”, *dep cevap bere.* “Şimdiki çocuklar çabuk büyüyorlar, kendilerini de çok büyük kabul ediyorlar, bizim kıza bir şey söyleyecek olsan, ‘Ben çocuk değilim, biliyorum.’ diyerek cevap veriyor.” (VI-80/4)

Kimerde, sofrı başında oturğanda Ridvan kiçkene oğluna, cenk yılları erte tañda ötmek nevbetine ketkenini, o ötmek nasıl olğanını tarif etecek ola, lâkin oğlu küle, o bu dünyada öyle qıyın ötmek ola bileceğini közü öğüne ketirip olamay... “Ridvan sofraya oturunca bazen küçük oğluna savaş yıllarında gün ağarmadan önce ekmek sırasına gittiğini, ekmeğin nasıl olduğunu anlatmak istiyor ama oğlu gülüyor; o, bu dünyada öyle zor ekmek olabileceğini gözünün önüne getiremez.” (VIII-106/1)

Bu sıfat-fiil ekinin iyelikli şekli *kel-* yardımcı fiili ile birlikte kullanılarak istek /niyet ifadesi veren bir kalıp oluşturur⁴²;

... böyle vaqıtta ana bar sesinen qıçırıp ağlaycağı, kimgedir derdini **tökecegi kele**, taş kibi yüregini basıp turğan dertlerini tökmege... “Böyle anlarda annenin, sesinin çıktığı

⁴¹ a.g.e. s.407

⁴² a.g.e. s.407

kadar bağırp ağlayası, birilerine derdini dökmesi geliyor; yüreğini taş gibi ezen dertlerini dökmek...” (IV-60/8)

Oğlanlar-qızlar ep oynaylar, er kes küle, sevine, yalnız Zekiyeñ ağlaycağı kele, çünkü oña daa kimse nazar taşlamay. “Erkekler kızlar hep dans ediyor, herkes gülüyor, seviyor; sadece Zekiye’nin ağlayası geliyor çünkü ona artık kimse bakmıyor.” (VI-83/13)

2.2.5.5.2.2. -An

Ek, damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. İncelenen metinlerde, birkaç kalıcı isimde tespit edilmekle birlikte sıfat-fiil fonksiyonunda kullanımına rastlanmamıştır.

çoban aldatan “çobanaldatan kuşu” (I11-43/8), *piçen* “biçilmiş kuru ot” (VII-102/3), *tikenli* “dikenli” (1-20/24).

2.2.5.5.2.3. -Ar, -r, -Ir / -Ur

Kırım Tatar Türkçesinde işlek olarak kullanılmayan bir ektir. Ek, damak uyumuna uygun şekilde kelimelere eklenir. İncelenen metinlerde genel olarak “gibi” edatıyla kullanılmıştır. Böylelikle bu eki alan sıfat-fiille “gibi” edatının oluşturduğu edat grubu cümlede zarf görevinde kullanılmıştır.

Men ise, Dilâranıñ çeçeklerini añdırğan nazik, küler yüzünden közlerimni almay, baqıp qaldım. “Ben ise Dilara’nın çiçekleri andıran nazik, güler yüzünden gözlerimi almadan bakakaldım.” (II-35/9)

... özüni endi bala olmağanını ispat etmek ister kibi, Zekiye yolnuñ ortasına çıqıp, ayaqqaplarını taqıldata-taqıldata ketti. “Kendinin çocuk olmadığını ispat etmek ister gibi Zekiye yolun ortasına çıkıp ayakkabılarını takırdata takırdata gitti.” (VI-84/1)

Bala meni toqtamadımı, qayıp ketmedimi der kibi, aylanıp-aylanıp baqa edi. “Çocuk, “Durmadı mı, dönüp gitmedi mi?” der gibi dönüp dönüp bana bakıyordu.” (VII-89/10)

Aygidi seni yaşlıq! Bu ömürde saña yeter ne var eken?! “Hey gidi gençlik! Bu hayatta sana yeten ne var acaba!” (XI-132/1-2)

O nasıldır bir fikir üstünde oylana, niayet benim betime baqmay, öz-özüne aytar kibi: ... dep tükürdi de... “O, sanki bir fikir üzerinde düşünüyor. Nihayet benim yüzüme bakmadan kendi kendine konuşur gibi ... diyerek tükürdü ve...” (XII-163/4)

O bayağı vaqıt indemedi, men oña bir söz qatmadım, soñ menden musade sorar kibi: ... dep soradi. “O, epey zaman konuşmadı, ben ona bir söz söylemedim, sonra benden müsaade ister gibi ... diye sordu.” (XI-134/9)

Borisov yigitke, yaqlaşıp, elini onıñ omuzına qoydı da, emir etmey, nasiat oqur kibi yavaştan ... dedi. “Borisov delikanlıya yaklaşıp elini omzuna koydu ve emretmeden nasihat eder gibi sessizce ... dedi.” (X-125/13)

2.2.5.5.2.4. -IcI / -UcI

Eski Türkçede yer alan *-gUçI* ekindeki ses düşmesi ve değişmeleri sonucunda oluşmuş bir ektir. Ek, damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenmektedir. Bu ek, eklendiği fiilden “bir hareketi sürekli yapma, alışkanlık haline getirme” işlevinde sıfat-fiiller türetir (Korkmaz, 2017). İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Ya sen Şemsiyege aytsa, aqşam başından qartiyge yuqlatıcı ilâc içirsin. “Sen Şemsiye’ye söyle, akşam olmadan nineye uyku ilacı içirsin.” (I-10/3)

Birden yaqıcı bir el, meni, top kibi, töpege köterip attı. “Birden yakıcı bir el beni top gibi tepeye kaldırıp attı.” (I-13/15)

... tek aqşam işten qayıtp, lager meydanında er kün keçirilgen töñüldirici teşkerüvlerden soñ körüşe bilesiñ. “Sadece akşam işten dönüp kamp meydanında her gün geçirilen bıktırıcı denetlemelerden sonra görüşebiliyorsun.” (XII-159/11)

Yañı Avropa qurucuları, Yeñilmez Ordumuz, bizlerge qarşı turacaq quvet yoq! “Yeni Avrupa kurucuları, yenilmez ordumuz, bizlere karşı duracak güç yok!” (XII-163/5)

Em menden başqa köyümüzde bir daa serbest oquyucı da çıqmadı... “Ve bir daha köyümüzde benden başka özgür okuyucu da çıkmadı.” (XIV-189/2)

Sen yazıcı degilim, dedin, amma lafqa pek usta ekensin. “Sen, yazar değilim, dedin ama konuşmada çok ustaymışsın.” (III-43/12)

2.2.5.5.2.5. -mAz

Ek, damak uyumuna uygun şekilde kelimelere eklenir. Eklendiği fiile olumsuz anlamda süreklilik yükleyerek isimlerin önünde sıfat görevinde kullanılır (Korkmaz, 2017). İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

Pek çekişe, köylerinden alğan şu deşetli haber, dostçığımız için köterilmez darbe oldu, derdine dert qattı, dayanılmaz acularğa oğrattı. “Çok mücadele ediyor, köylerinden aldığı bu dehşetli haber dostumuz için kaldıramayacağı bir darbe oldu, derdine dert kattı, dayanılmaz acılara uğrattı.” (III-53/20)

Niyet, tekrarlanmaz cenüp geceleriniñ tesirindenmi, boş vaqıtınıñ çoqlugundanmi, ya da, yaş sağlam vucutlarınıñ talaplarındanmi, olar bütün barlıqlarınen biri-birine berildiler. “Nihayet, benzeri olmayan güney gecelerinin etkisinden mi, boş zamanının çokluğundan mı ya da genç, sağlam vücutlarının isteklerinden mi onlar bütün varlıklarını birbirlerine verdiler.” (V-73/10)

Kimerde ise deñiz sanki yuqlay, yalını öpken sakın dalğalarınıñ eşitilir-eşitilmez çarpındısı sevdalarğa raatlıq bağışlay. “Bazense deniz sanki uyuyor, sahili öpen sakın dalgaların duyulur duyulmaz çarpıntısı sevdalılara huzur bağışlıyor.” (V-73/14)

Özüni yaramay is etti, sanki ketip turğan yolunu bir keçilmez yüksek divar kestirgen. “Kendini kötü hissetti, sanki gittiği yolu geçilmez bir duvar kapatmış.” (IX-110/15)

Stipendiya alğan künlerimiz, biz student aşhanesine kirmey şeerge, restoranga bara, em de, o vaqıt olur-olmaz papiros degilde, “Kazbek” içe... “Bursu aldığımız günlerde biz öğrenci yemekhanesine girmeden şehirde restorana gidiyor ve o zaman olur olmaz sigara değil de “Kazbek” içip...” (II-28/9)

2.2.5.6. Zarf-fiil

Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden etkileyen ve fiilden belirli eklerle yapılan, kişi ve zaman belirtmeden soyut bir hareket kavramı anlatan, bir esas fiilden sonra gelerek yardımcı fiillerle birleşik fiiller kuran ve zarf olarak fiilin anlamını zaman ve yer bakımından tamamlayan kelimelerdir.⁴³

Zarf-fiili meydana getiren ekler yapı bakımından üç gruba ayrılırlar:

- a. Asıl zarf-fiil ekleri
- b. İsim-fiil veya sıfat-fiil ekleriyle farklı eklerin birleşmesinden oluşan zarf-fiil ekleri
- c. Yapıca bunların dışında kalan veya zarf-fiil olarak kullanılan şekiller

2.2.5.6.1. Asıl zarf-fiil ekleri

Kırım Tatar Türkçesinde asıl zarf-fiil ekleri -A; -y, -ArAQ, -mAy, -p ekleridir.

⁴³ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.258

2.2.5.6.1.1. -A, -y

Bu ek, ünsüz ile biten fiillere -A, ünlü ile biten fiillere -y olarak eklenir.

Bu ekler, incelenen metinlerde özellikle tekraralarda sıklıkla kullanılmıştır. Eklerin kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*Men olarnı çoq kereler **qayta-qayta** oquğan soñ, saqlap qoyam.* “Ben onları çok zaman tekrar tekrar okuduktan sonra saklıyorum.” (III-48/5)

*...Zekiye yolnıñ ortasına çıqıp, ayaqqaplarını **taquldata-taquldata** ketti.* “...Zekiye yolun ortasına çıkıp ayakkabılarını takırdada takırdada gitti.” (VI-84/1)

***Bekley-bekley** yürekleri bitken ana-balanı qısqa bir vaqıt olsa da, büyük sevinç yürekletti.* “Bekleye bekleye hevesleri tükenen anne ve çocuğuna az bir zaman da olsa büyük sevinç verdi.” (IV-62/14)

*O, közlerini **oqalay-oqalay**, yerinden turıp, pencerege yaqınlaştı, kökke köz taşladı.* “O, gözlerini ovalaya ovalaya yerinden kalkıp pencereye yaklaştı, gökyüzüne göz attı.” (VIII-94/7)

*Mina cenkler insanlarnı ne derecege **ketire bile...*** “İşte, savaşlar insanları ne hale getirebiliyor...” (IX-114/12)

*... çünki böyle “**hastalıqlar**”nı yalıñız vaqıt, sabır, er soy ilâcdan, eñ bilgili ekimden de yaqşı **devalay bile.*** “... çünkü böyle “hastalıklar”ı sadece zaman ve sabır her tür ilaçtan, en bilgili hekimden de güzel iyileştirebiliyor.” (XI-139/3)

2.2.5.6.1.2. -ArAQ

Fiilere eklenirken damak uyumuna uygun şekilde eklenir. İncelenen metinlerde sadece *ol-* fiilinde anlam kaymasına uğrayarak kalıplaşmış birkaç örnekte zarf görevinde tespit edilmiştir.

*Şay etip men şeerimizdeki büyük zavodda OTK hadimi **olaraq** çalışa başladım.* “Böylece ben şehrimizdeki büyük fabrikada OTK görevlisi olarak çalışmaya başladım.” (I-8/1)

*Üseinniñ babası cenkke ketkende, oğlunu yanına çağırıp, er vaqıttaki kibi, yarı şaqanen, yarı külip degil de, **ciddiy olaraq**, öz aqraninen laf eter kibi...* “Üsein’in babası savaşa giderken oğlunu yanına çağırıp her zamanki gibi yarı şakayla yarı gülmeden ciddi bir şekilde akranıyla konuşur gibi...” (XII-144/2)

2.2.5.6.1.3. -p

Kırım Tatar Türkçesinde işlek olan zarf-fiil ekidir. Ek, fiilin ünlüyle bitmesi durumunda doğrudan, ünsüzle bitmesi durumunda da /ı/ ve /i/ yardımcı seslerinden biriyle fiile eklenir.

Bu ek, özellikle tekrarlarında, bazı birleşik fiillerde (çıq-, otur-, başla- vd.) asıl fiilin yardımcı fiile bağlanmasında oldukça sık kullanılır. Ayrıca *de-* fiili üzerine gelerek “diye” edatını oluşturur.

İncelenen metinlerde bu ekin kullanımını örneklediği tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Yañı laqırdı etmege balalar kibi, ecelep-ecelep laf etip başladım, qulaqlarım da açıldı. “Yeni konuşan bebekler gibi heceleyle heceleyle konuşmaya başladım; kulaklarım da açıldı.” (I-14/1)

O terlep-pişip, turnik töpesinde yañı bir figura ögrene edi. “O, ter içinde turnike üzerinde yeni bir hareket öğreniyordu.” (II-30/3)

Men bunı añlağan soñ, ökünip-taşınıp, saçlarımın yolqmaqñı yersiz dep tanıdım. “Ben bunu anladıktan sonra düşünüp taşınıp saçlarımı yolmanın yersiz olduğunu fark ettim.” (III-54/15)

Neçündür ortalıq yarıqlansa, köyde adamlarınñ davuşları eşitilip başlasa, yañğızlıq duygusu biraz eksilgen kibi ola. “Nedense ortalık aydınlanınca, köyde insanların sesleri işitilince, yalnızlık duygusu biraz azalır gibi oluyor.” (IV-59/7)

Endi özü kelecektir daa qızım, onıñ için de mektüp yazıp oturmay, — dep ana lafñı aylandıra. “Anne, “Çünkü artık kendisi gelecektir kızım, onun için de mektup yazmıyor.” diyerek sözü dolandırıyor.” (IV-62/3)

Yürip olğan hastalarını toplap miting ötkezildi. “Yürüeyebilen hastaları toplayarak miting gerçekleştirildi.” (I-15/6)

İlk baarnı müjdelep açqan erilğannı men tap balalığımın sevim. “İlkbaharı müjdeleyerek açan erguvanı ben ta çocukluğumdan seviyorum.” (II-27/6)

Cebbar aqay işke ketkende, endi sıq-sıq kelmemizni, eger de kelmese, öz işini taşlap, barıp alıp kelegecini aytıp ketti. “Cebbar abi işe giderken artık sık sık gelmemizi, eğer gelmezsek kendi işini bırakıp gelip bizi alacağını söyleyerek gitti.” (II-34/12)

-p zarf-fiil ekinin fiilere /ı/ ve /i/ yardımcı seslerinden biriyle eklendiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte -p zarf-fiil ekinin kökünde yuvarlak ünlü bulunduran tek heceli fiillere /u/ ve /ü/ ünlüsüyle bağlandığı örnekler de tespit edilmiştir.

doğ-up (ııı-43/6), duy-up (ıx-117/1), qoş-up (xıv-181/5), ur-up (x-125/1); köç-üp kel- (ı-9/9), kül-üp yiber- (vı-79/3), k.-üp aldılar (ıv-68/9), sön-üp (ıı-39/13).

2.2.5.6.1.4. -mAy

-mA- fiileden fiil yapım ekiyle -y zarf-fiil ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Olumsuzluk ifadesi vardır.⁴⁴

İncelenen metinlerde bu ekin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

İndemey oturğan Bilâl, sigaretini soñki kere devamlı çekip, ateşke taşladı da, Eyüpnen maña baqıp... “Ses çıkarmadan oturan Bilal, sigarasını son kez uzun uzun çekip ateşe attı ve Eyüp ile bana bakıp...” (I-10/10)

Vay, teknil şaşqanım, sizge bir qave bile pişirmey oturam... “Tüh, tamamen şaşırdım, size bir kahve bile pişirmeden oturuyorum.” (I-25/7)

Olar, toqtamay etrafını yarıqlatıcı qurşunlar atıp, relsler boyu yüreler. “Onlar durmandan etrafi aydınlatan fişekler atarak raylar boyunca yürüyorlar.” (I-17/1)

...ya da uzaq yolğa ketecek kibi, qasevetlenip başlayım, barmağa yer tapalmay yürem. “...ya da uzak yola gidecek gibi dertlenmeye başlıyorum; gidecek yer bulamadan yaşıyorum.” (II-27/10)

Biz kimsege duydurmay azbarğa çıqtıq. “Biz, kimseye fark ettirmeden bahçeye çıktık.” (II-32/20)

Gençliğine toyalmay elâk olğan ğarip Gülcian, bağışla qardaşım bizlerni. “Gençliğine doyamadan ölen garip Gülcian, bağışla bizleri kardeşim.” (III-56/14)

2.2.5.6.1.5. -mAdAn

Ek, damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. İncelenen metinlerde birkaç kullanım tespit edilmiştir. Bu kullanımlardan bazıları şunlardır:

Ofitser başını kötermeden, maña: “Subay, başını kaldırmadan bana...” (I-19/8)

⁴⁴ Zuhal Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.420

*Endi aradan çoq yıllar keçip ketti, amma oña **baqmadan**, er baar erilğanlar açılıp...*
“Artık aradan çok yıllar geçip gitti ama geçen yıllara rağmen her bahar erguvanlar açılarak...” (II-39/8)

*... iş, boğaz, hastalıklar, qaynanamniñ ölümü ve, niayet, **duydurmadan** kelip yetişken qartlıq, bularniñ saña, ya da başqasına ne keregi bar?* “İş, geçim, hastalıklar, kaynanamın ölümü ve nihayet fark ettirmeden gelen yaşlılık. Bunların sen ya da başkası için ne önemi var?” (XIII-174/10)

2.2.5.6.1.6. eken ~ ekende

Bu yapı, Kırım Tatar Türkçesindeki *e-* ek-fiilinin zarf-fiil biçimidir. Zaman içinde sadece *-ken* olarak kullanılmaya başlansa da incelenen metinlerde *eken* ve *-ekende* yapısı tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde eklerin kullanımı sınırlıdır, tespit edilen kullanımlar şunlardır:

*Yoq, balaçıgım, men **sağ ekende**, seni iç kimselerge berip ħorlatmam ...* “Hayır yavrum, ben sağ oldukça seni hiç kimselere verip ezdirmem.” (V-77/18)

*... yarımızdan çoqumızni ilk çarpışmada sipirip atar, daa ortalık **tinç ekende**, okoplarnı terenleştirttiñ, “müsafirler” çoq bekletmezler ...* “...yarımızdan çoğumuzu ilk çarpışmada süpürüp atarlar, henüz ortalık sakinken siperleri derinleştirtin, “misafirler” çok bekletmez.” (X-126/17)

*Larisa benim yekâne balam, onuñ babası, Larisa daa **yaş ekende**, bizlerni bıraqip ketken edi, o da ekim edi.* “Larisa benim tek çocuğum, onun babası Larisa daha küçükken bizi bırakıp gitmişti, o da doktordu.” (XIII-172/12)

*Emir Üsein Mavludaniñ aytqanlarını diñler **eken**, közü ögünde Novgorod şeerinde 1942 senesi olup keçken bir vaqia canlandı.* “Emir Üsein, Mavluda’nın söylediklerini dinlerken gözünün önünde 1942 yılında Novgorod şehrinde gerçekleşen bir olay canlandı.” (IX-113/15)

2.2.5.6.1.7. –sA

Eski Türkçedeki *-sAr* ekinin ses düşmesine uğraması sonucu ortaya çıkan bu ek, Kırım Tatar Türkçesinde hem kip eki hem de zarf-fiil eki olarak kullanılmıştır. Kip eki olarak kullanıldığı örnekler daha önceki bölümlerde ele alınmıştır. İncelenen metinlerde bu ekin bazı fiiller üzerine zarf-fiil eki olarak geldiği ve fiilde belirtilen iş ve hareketin

zamanını bildirme işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ek, Türkiye Türkçesindeki – (y)Inca, -DIğIndA eklerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

İnsan soñki ümütini de yoq etse, ağır ola eken. “İnsan son ümidini de kaybedince ağır geliyormuş.” (I-23/9)

Böyle müşkül allarğa yalıñız yaşlıq çıdaya bile, olar mayışiq fidanlar kibi qırılmay, qışımñ azabına dayana da, baar kelse, qaytadan yeşere, çeçek açalar. “Böyle zor durumlara sadece gençlik dayanabiliyor, onlar eğik fidanlar gibi kırılmıyor, kışın azabına dayanıyor ve bahar gelince tekrar yeşeriyor, çiçek açıyorlar.” (IV-66/8)

Salı küñü kelse o sovhozda çalışqan arabasını qaravulğa taşılay, aqşam qaranlığı basqance anasına barıp kele. “Salı günü gelince o, sovhozda çalışan arabasını bekçiye bırakıyor akşam karanlığı çökene kadar annesine varıp geliyor.” (VIII-95/1)

Bir yürekte yangın başlasa, ondan saçrağan uçqunlar, qav kibi, ikinci yürekni de tutandıra eken. “Bir yürekte yangın başlayınca ondan sıçrayan kıvılcımlar kav gibi diğer yüreği de tutuşturuyormuş.” (XIII-170/10)

2.2.5.6.2. İsim-fiil ve sıfat-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiiller

Kırım Tatar Türkçesinde sıfat-fiil eklerinin isim hâl ekleriyle veya iyelik ekleriyle genişleyerek kalıplaşması sonucunda oluşan zarf-fiil sayısı oldukça fazladır. İncelenen metinlerde sıfat-fiillerin başka eklerle birleşmesinden oluşan zarf-fiil eklerinin fazla kullanılmasının yanı sıra isim-fiil ekinin genişletilerek zarf-fiil oluşturduğu yapılar tespit edilememiştir.

2.2.5.6.2.1. -AcAQta, -ycAQta

Bu zarf-fiil eki, -AcAQ, -ycAQ sıfat-fiil eki ile +DA bulunma hâli ekinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Ek, damak uyumuna uygun şekilde, ünsüzle biten kelimelere -AcAQta, ünlüyle biten kelimelere -ycAQta şekliyle eklenir. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Niayet, men özüme kelip, bir şeyler aytacaqta, Dilâra: “Nihayet ben kendime gelip bir şeyler söyleyeceğim zaman Dilara...” (II-34/1)

Çünkü Cemil qaytacaqta olardan episini sorap, yazıp aldı. “Çünkü Cemil, gideceği zaman onlardan her şeyi öğrenip yazdı.” (IV-64/2)

Menim aqılımda, sen meni bir atnıñ arqasına köterip qoyacaqta, anam körüp, qorqıp, çapıp keldi de, meni alıp, evge qaçğan edi... “Benim hatırladığım şu: sen beni bir atın arkasına kaldırıp koyacağın zaman anam görüp korkarak koşup geldi ve beni alıp eve kaçıyordu.” (IX-116/6)

Aqşam yatacaqta birer çomuç çükündür şorbası da berdiler. “Akşam yatılacağı zaman birer kepçe pancar çorbası da verdiler.” (XII-156/12)

2.2.5.6.2.2. -DIQÇA

Bu ek, -DIQ sıfat-fiil eki ve +ÇA eşitlik hâli ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ek, damak uyumuna ve ünsüz uyumuna uygun şekilde kelimelere eklenir.

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde bu ekle kurulan bazı zarf-fiiller zaman içinde kalıplaşarak kendi anlamından sıyrılarak deyimleştiğini belirtmiştir. Bu değişimin en belirgin örneği olarak da “gittikçe” ve “oldukça” kelimelerini göstermiştir. (Korkmaz, 2017). İncelenen metinlerde bu ekin tespit edildiği kullanımlarda da böyle bir durum görülmektedir. Ekin, sadece “ket-“ fiili üzerinde kalıplaşarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinlerde tespit edilen kullanımlar şunlardır:

Duşmannıñ alqası ilmekday, kettikçe tarlaşa edi. “Düşmanın kuşatması ilmek gibi gittikçe darlaşıyordu.” (I-16/15)

Açlıq, suvuq, yukusızlıq ve nemselernen daimiy olup turğan çarpışmalar bizlerni kettikçe mecalsızlandırdı. “Açlık, soğuk, uykusuzluk ve Almanlarla sürekli devam eden çarpışmalar bizleri gittikçe güçsüzleştirdi.” (I-16/16)

... kene de körüşmege söz bergen olsaq da (er vaqıt şay ola) mektüpler kettikçe siyrekleşti ve niayet, yalıñız yañı yıllarda biz biri-birimizge baht, uzun ömürler tilep telegrammalar yibermeknen qanaatlenemiz. “...yine görüşmeye söz vermiş olsak da (her zaman böyle oluyor) mektuplar gittikçe seyrekleşti ve sonunda sadece yeni yıllarda biz birbirimize şans, uzun ömür dileyerek telgraflar göndermekle yetiniyoruz.” (III-46/9)

2.2.5.6.2.3. -ĞAnce / -QAnce

Bu zarf-fiil eki, -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki ile +ce eşitlik hâli ekinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu ek, asıl fiilde belirtilen işin ya da hareketin zamanına sınırlama getirmek, asıl fiildeki iş ya da hareketin gerçekleşmesi için gereken şartı ifade etmek gibi

işlevlerde kullanılır. İncelenen metinlerde ekin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Gospitalde yatğanda evden bir mektüp daa alğan edim, lâkin men qarşılığını yazğance, o yerlerni duşman zapt etti. “Hastanede yatarken evden bir mektup daha almıştım ama ben cevabımı yazana kadar oraları düşman ele geçirdi.” (I-14/13)

Rametli tatam seni doğurğance taş doğurğandı. “Rahmetli ablam seni doğuracağına taş doğursaydı.” (V-77/4)

O kün benim aqılımdan ölgence çıqmaz. “O gün, benim aklımdan ölene kadar çıkmaz.” (I-11/28)

Meni ve maña oşağan biñlernen sevdalarını biri-birinden ayırğan qanlı duşman oldı, onu öldürüp, cesetleri üstünen keçmegence, bizge körüşüv, ayat yoq. “Beni ve bana benzeyen binlerce sevdalıyı birbirinden ayıran kanlı düşman oldu; onu öldürüp cesetleri üstünden geçmedikçe bize görüşmek yok, hayat yok.” (II-38/7)

... duşman alqası içinde qaldı, özünü toplaş areket etkence, köküsine ketirip avtomat tirediler. “...düşman kuşatması içinde kaldı, kendini toplayıp hareket edene kadar silahı getirip göğsüne dayadılar.” (XII-145/1)

Salı künü kelse o sovhozda çalışqan arabasını qaravulğa taşlay, aqşam qaranlığı basqance anasına barıp kele. “Salı günü gelince o, sovhozda çalışan arabasını bekçiye bırakıyor akşam karanlığı çökene kadar annesine varıp geliyor.” (VIII-95/1)

Birleşik bir zarf-fiil eki, Eski Türkçedeki kuvvetlendirme edatı “ok” ile birleşerek de -Ğancek / -Qancek şeklinde kullanılır.⁴⁵

O kün benim aqılımdan ölgencek çıqmaycaq çünki meni er şeyden ziyade, ayrette qaldırğan da şu qadar ustalıqnen yapıłğan resimge ocanıñ nasıl qolu bardı da, oña “eki” qoydı? “O gün benim aklımdan ölene kadar çıkmayacak çünkü beni her şeyden fazla hayrete düşüren o kadar ustalıkla yapılan resme öğretmenin eli nasıl vardı da iki koydu?” (XIV-188/11)

2.2.5.6.2.4. -ĞAndA / -QAndA

Bu zarf-fiil eki, -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki ile +DA bulunma hâli ekinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. Bu ek, daha

⁴⁵ a.g.e. s.426

çok zarf-fiili esas fiile “zaman” bakımından bağlama işleviyle kullanılmaktadır. İncelenen metinlerde ekin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

Soñundan uzaqlarda, qar üstünde süyrelgende, atakağa azırlanğanda, gospitalde yüksek araretnen sandıraqlap, yaralarımndan bintlerni qoparğanda, közüm ögünde anamniñ yerge yığılıp, qollarını maña uzatqanı kelip tura edi... “Daha sonra uzaklarda, kar üstünde sürünürken, hücumu hazırlanırken, hastanede yüksek ateşle sayıklayarak yaralarımndan sargıları çıkarırken gözümün önüne anamın yere yıkılıp kollarını bana uzattığı an gelip duruyordu.” (I-12/20)

Maşınadan tüşken soñ, üç kilometr qadar cayav yürüp, köz baylânğanda, köyge yettik. “Arabadan indikten sonra üç kilometre kadar yürüyüp karanlık olduğunda köye vardık.” (II-30/13)

Kimerde bir o, biz yaralılar yatqan palatağa kirip, sıcaqlarımızni ölçegende, yaniña oturıp, közleriñe baqsa, ağrılarıñ sanki tunğan kibi ola... “O, ara sıra biz yaralıların yattığı odaya girip ateşimizi ölçerken yanına oturup gözlerine bakınca ağrıların sanki diner gibi oluyor.” (XIII-169/6)

Azbarda olarnı tintkende, nemse soldatı oña şübeli-şübeli baqıp, qapuniñ o tarafında oturğan soldatqa bir şeyler söyledi. “Bahçede onları ararken Alman askeri ona şüpheli şüpheli bakarak kapının o tarafında oturan askere bir şeyler söyledi.” (XII-147/1)

Duşman ordusu olar oturğan yerlerge yaqınlaşqanda, köyde kolhoz aranlarında qalğan tütünlerni ealige darqatqan ediler. “Düşman ordusu onların oturduğu yere yaklaşınca köyde kolhoz ambarlarında kalan tütünleri halka dağıtmışlardı.” (XII-143/6)

Üsein yerimden turayım degende, qursağına urulğan tepmeden eki buklendi. “Üsein, yerimden kalkayım derken karnına vurulan tekmeyle iki büklüm oldu.” (XII-151/11)

2.2.5.6.2.5. -ĞAndAn / -QAndAn

Bu zarf-fiil eki, -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki ile +DAn ayrılma hâli ekinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Damak uyumuna uygun olarak kelimelere eklenir. Bu ek birleşiminde sıfat-fiil eki ile ayrılma hâli eki arasına iyelik eki girebilir (Yüksel, 2005, s. 431). Cümledeki asıl fiilde belirtilen oluş ya da kılışın sebebini bildirme işlevinde kullanılır. İncelenen metinlerde tespit edilen örnek kullanımlardan bazıları şunlardır:

*O maña bir şeyler aytacaq olup intilsa da, aytıp olamadı, **eyecanlanğanından** lafını ağızı içinde qaldı. “O, bana bir şeyler söylemeye niyet etse de söyleyemedi, heyecanlandığı için lafi ağzının içinde kaldı.” (XI-137/13)*

*... “tiremeni” sürtecek oldım, kâğıt yırtıldı, ondaki tireme yerine bir teşik asıl oldu, soñ **açuvlanğanımdan** ağlay-ağlay resimni yırttım da sobağa taşladım. “... “payandayı” silecek oldum, kağıt yırtıldı; oradaki payanda yerine bir delik ortaya çıktı, sonra sinirimden ağlaya ağlaya resmi yırttım ve sobaya attım.” (XIV-188/13)*

*Nevruzçıq özünü **bilgenden berli**, iç de açlıq azabından qurtılıp olamadı. “Küçük Nevruz kendini bildiğinden beri açlık azabından hiç kurtulamadı.” (IV-58/8)*

*Niyet senden dörtköznen beklegen mektüpni aldım, **sevingenimden** bütün yataqhaneni ayaqqa qaldırdım. “Nihayet senden dört gözle beklediğim mektubu aldım, sevincimden bütün yatakhaneyi ayağa kaldırdım.” (III-50/7)*

***Çapqanından** onıñ nefesi yetişmey, lâkin eyecanlanğanını duydurmaycaq ola. “Koştuğu için onun nefesi yetişmiyor ama heyecanlandığımı hissettirmek istemiyor.” (IX-115/7)*

2.2.5.6.2.6. -ĞAnday / -QAnday

Bu zarf-fiil eki, -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki ile +day ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Cümledeki asıl fiilin tarzını bildirme işlevinde kullanılır. İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

*Şu an eñsemni bir ine **sançqanday** oldı. “O an, enseme bir iğne batmış gibi oldu.” (I-19/16)*

*Men de özümni **aşıqmağanday** kösterem. “Ben de kendimi acele etmiyormuş gibi gösteriyorum.” (I-12/3)*

2.2.5.6.2.7. -ĞAnnen / -QAnnen

Bu zarf-fiil eki, -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki ile +nen vasıta hâli ekinin bir araya gelmesiyle oluşur. Sıfat-fiil eki ile +nen vasıta hâli eki arasında iyelik eki yer alabilir (Yüksel, 2005, s. 433). İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerinden bazıları şunlardır:

*Tañ **ağarğaninen** ana turıp ötmekke kete. “Gün doğar doğmaz anne kalkıp ekmek almaya gidiyor.” (IV-60/2)*

Öz payoğnu saba erte barıp **alğaninen**, aşap qoya, soñ ikinci künü sabanı tapqance pek açığa, yuqası da yuqu olmay... “Kendi azığını alır almaz sabah erkenden yiyiveriyor; ertesi günün sabahına kadar çok acıkıyor, uykusu da uyku olmuyor.” (VIII-98/5)

Şu çoq yıllar ötkenine baqmadan, men onı unutmağanım, mektüpni **oquğanımnen** şu an, közüm ögünde beraber keçirgen balalığımız canlandı. “Çok yıllar geçmesine rağmen ben onu unutmamışım, mektubu okur okumaz gözümün önünde beraber geçirdiğimiz çocukluğumuz canlandı.” (III-42/3)

Evge **kirgenimnen**, başta boynumda asuvlı torbamni çıkarıp set üstüne attım. “Eve girer girmez önce boynumda asılı olan çantamı çıkarıp kanepenin üzerine attım.” (XIV-181/7)

Anam meseleniñ asılını, benim çirayımni **körgeininen** añlasa kerek, sorap da oturmadı, bir qaç kere aşamağa çağırsa da barmadım. “Annem, meselenin aslını benim yüzümü görür görmez anlamış olmalı ki sormadı; birkaç kez yemek yemeye çağırsa da gitmedim.” (XIV-181/9)

2.2.5.6.2.8. -mAzDan

Bu zarf-fiil eki, -mAz sıfat-fiil eki ile +DAn ayrılma hâli ekinin birleşmesiyle oluşur. Ek, damak uyumuna uygun şekilde fiillere eklenir. İşlev olarak cümledeki asıl fiilin tarzını ifade eder. Zaman ifade eden zarflarla kullanıldığında asıl fiildeki iş ya da hareketin zamanını ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerinden bazıları şunlardır:

Konvertni **açmazdan** evel, yazısına baqıp kimden olğanını tanıy turğanım, lâkin bir mektüpniñ adresi maña tanış olmağan elnen yazılğan. “Mektup zarfını açmadan önce yazısına bakarak kimden olduğunu anlıyorum ama bir mektubun adresi benim tanımadığım el ile yazılmış.” (III-41/7)

Açılmağan ğoncege panca urıp, onı **açmazdan** soldurtmağa tırışqan öyle pis insanlar daa nasıl añıla bilirler! “Açılmamış goncaya pençe vurup onu açmadan soldurmaya çalışan öyle pis insanlar daha nasıl anılabilirler!” (V-78/7)

Cenazeye kelgen adamlar daa **darqalmazdan** evel, sovhoz partiy teşkilâtınıñ sekretarı Ridvanı çetke alıp: “Cenazeye gelen insanlar henüz dağılmadan önce sovhoz parti teşkilatının sekreteri Ridvan’ı kenara çekerek...” (VIII-104/11)

*Lâkin daa institutnı **bitirmezden** bir qaç ay evelsi, işke tainlev komissiyası men eñ uzaq rayonğa tainlegen edi. “Ama henüz enstitüyü bitirmeden birkaç ay evvel işe gönderme komisyonu beni en uzak bölgeye göndermişti.” (XI-135/10)*

*Maşınalarğa **mindirmezden** ögüne, elinde neler olsa, qollarından alıp bir obağa köterip attılar. “Arabalara bindirmeden önce elinde ne varsa alıp bir yığına fırlattılar.” (XII-145/3)*

2.2.5.6.3. Yapıca bunların dışında kalan veya zarf-fiil olarak kullanılan şekiller

Bu başlık altında yer alan zarf-fiil yapıları, eklerin birleşmesinden ziyade farklı kelimeler üzerinde tekrar eden bazı ekler tek bir kelime grubu oluşturur. Oluşan bu kelime grubu cümlede zarf görevinde kullanılır.

2.2.5.6.3.1. -r (-Ar, -Ir / -Ur) ... -mAz

Bu zarf-fiil yapısı geniş zaman sıfat-fiil eklerinin olumlu ve olumsuz şekillerinin art arda getirilmesiyle oluşur. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*Bir binada oturğan soñ, **ister-istemez** körüşirmiz, — dep Üsniye evge kirip ketti. “Üsniye “Aynı binada oturduktan sonra ister istemez görüşürüz.” diyerek eve girdi.” (V-73/5)*

*Uzun boylu, körümlü, ince belli bir qız, o kestane tüs, dalğalı saçlarını yaydırıp çıqsa, **ister-istemez** er kim oña baqa edi. “Uzun boylu, güzel, ince belli bir kız, o kestane rengi dalgalı saçlarını dağıtarak gelince ister istemez herkes ona bakıyordu.” (VI-81/6)*

*Akşam babam işten qaytqanda qapunı **açar-açmaz** ögüne çapıp çıqtım da, söz aytalmay, ağlap başladım. “Akşam babam işten dönünce kapıyı açar açmaz koşarak önüne çıktım ve konuşmadan ağlamaya başladım.” (XIV-181/11)*

*Oca yanımdan **keter-ketmez**, resimni defterim içine qoyıp, sınıftan çıqıp kettim. “Öğretmen yanımdan ayrılır ayrılmaz resmi defterimin içine koyup sınıftan çıkıp gittim.” (XIV-188/1)*

2.2.5.6.3.2. -DI ... mI

Görülen geçmiş zaman kipi ve soru ekinin art arda getirilmesiyle oluşan bu zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesindeki -(y)IncA zarf-fiil ekinin işlevinde kullanılmaktadır. İncelenen metinlerde tek bir örnekte tespit edilmiştir.

Amma şu işançqa şübe doğdımı — insan bir daa özüne kelip olamay... “Ama bu inanca şüphe düştü mü insan bir daha kendine gelemiyor.” (IV-65/11)

2.2.6. Bağlaç

Söz içinde birden çok kelimeyi, kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran görevli kelimelerdir.⁴⁶ Bağlaçlar, cümlede buldukları yerler ve yükledikleri işlevler bakımından sınıflandırılabilir.

2.2.6.1. Sıralama bağlaçları

Bu bağlaçlar art arda gelen eş değer veya eş görevli kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayabilir (Korkmaz, 2017).

2.2.6.1.1. ve

İncelenen metinlerde “ve” bağlacının kullanıldığı bazı örnekler şunlardır:

Aliniñ babası ve anası bizlerni büyük sıcaqlıqnen qarşılap aldılar. “Ali’nin babası ve anası bizleri büyük bir samimiyetle karşıladılar.” (II-30/14)

O çeçeklerge eliñnen tiymege de saqınasıñ, temiz yapraqlarına leke tiyer dep qorqasıñ, o derece nazik ve qoqulı olalar. “O çiçeklere elinle dokunmaya dahi sakınıyorsun, temiz yapraklarına leke değer diye korkuyorsun, o derece nazik ve kokulu oluyorlar.” (XI-141/6)

Soñ, soñ seni yürekten kim yaraladı ve kim tedaviyledi? “Sonra, sonra seni yürekten kim yaraladı ve kim tedavi etti?” (XIII-169/3)

2.2.6.1.2. da / de

İncelenen metinlerde “ve” işlevinde kullanılan da/de bağlacının kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır:

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.84

Qara tütün arasından sarıca alev de yuqarığa sozula, de söngen kibi ene... “Kara duman arasından sarımtırak alev, yukarıya doğru çıkıyor ve sönmüş gibi iniyor.” (I-9/1)

Ne külesiz, Asan doğrusını ayta, o babasınıñ sevimli oğlu eken, — dedi de soñ, tekârançiq artqa çekilip, benim sırlı torbama, yünlü çarıqlarına baqtı da: “Öğretmen, “Ne gülüyorsunuz, Asan doğrusunu söylüyor; o babasının sevimli oğluymuş.” dedi ve sonra biraz geriye çekilerek benim boyalı çantama, yünlü çarıklarına baktı ve:” (XIV-180/10)

... siziñ tiliñizde aytacaq olsaq, bu yerde poeziya bite de adiy proza başlana. “Sizin dilinizde söyleyecek olursak burada şiir bitiyor ve düzyazı başlıyor.” (XIII-173/8)

2.2.6.1.3. em

“ve” bağlacı işlevinde kullanılan bu bağlacın incelenen metinlerde tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

Endi olar eksi de bala-çağalı, aile saipleri adamlar oldılar, em pek dost-muabbet yaşaylar... “Şimdi onların ikisi de çoluklu çocuklu, aile sahibi insanlar oldular ve çok sevgi dolu yaşıyorlar...” (II-39/3)

Sen abdırama em meseleniñ ikinci tarafını da tüşün. “Sen korkma ve meselenin diğer tarafını da düşün.” (III-46/1)

Çoq oylanıp yürgen soñ Emir Üsein, Zulunova çalışqan balalar evine bir daa barmaq qararına keldi, em öyle de yaptı... “Emir Üsein, epey düşündükten sonra Zulunova’nın çalıştığı yetimhaneye bir daha gitme kararı verdi ve öyle de yaptı.” (IX-112/5)

2.2.6.2. Denkleştirme bağlaçları

Bu bağlaçlarlar, birbirine denk ya da birbirinin yerine kullanılabilen iki unsuru bağlarlar.

2.2.6.2.1. ya da

İncelenen metinlerde “ya da” bağlacının kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır:

Aliyeniñ yüzünde insanıñ aqlında qalacaq kibi bir güzellik ya da çirkinlik yoq edi. “Aliye’nin yüzünde insanın aklında kalacak gibi bir güzellik ya da çirkinlik yoktu.” (II-31/12)

Öz balalığını anası-babası, tuvğanları yanında keçirgenler, özleriniñ bahtlı ya da bahtsız olğanları aqqında bir vaqıt oylanmaylar... “Çocukluğunu annesinin, babasının ve akrabalarının yanında geçirenler kendilerinin şanslı ya da şansız oldukları hakkında hiç düşünmüyorlar...” (IV-58/2)

O güzelliklerini şay tasavur etmek zor, o yaqları öz közleriñnen körmek, o yerlerde yürmek kerek, ususan baar ya da küz aylarında. “O güzelliklerini böyle hayal etmek zor, o tarafları gözlerinle görmek, oralarda gezmek gerek; özellikle bahar ya da güz aylarında.” (XIII-168/5)

2.2.6.3. Pekiştirme bağlaçları

Cümle içinde birbiriyle bağlantılı olan iki unsurdan birini diğeri anlam bakımından güzlendirerek bağlayan bağlaçlardır.

2.2.6.3.1. da/de

İncelenen metinlerde kullanılan da/de bağlacının kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır:

Şu künlerde men de erkes kibi quvanam, çoşam, lâkin sevinçnen beraber, mende bir raatsızlıq da doğa. “O günlerde ben de herkes gibi sevinyorum, coşuyorum ama sevinçle beraber bende bir huzursuzluk da ortaya çıkıyor.” (II-27/9)

Çoqqa barmay balalar da onu eslediler. “Çok geçmeden çocuklar da onu fark ettiler.” (IX-112/6)

Bir baqqanda er şey yolunda, bizler de halqlardan eksik yaşamaymız, ekimiz de çalışamız... “Baktığında her şey yolunda, kimseden eksik yaşamıyoruz, ikimiz de çalışıyoruz...” (XIII-174/11)

2.2.6.3.2. bile

İncelenen metinlerde kullanılan “bile” bağlacının kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır:

Lâkin anda barğance yarımımız bile qalmadı. “Lakin oraya varana kadar yarımız bile kalmadı.” (I-18/13)

Anay da meni dört köznen bekley, aşımni suvumni, urbamni azırlap qoya, evni sipire, silay, bir yerge toz bile qondurmay. “Anacığım da beni dört gözle bekliyor; yemeğimi,

suyumu kıyafetlerimi hazırlayıp koyuyor; evi süpürüyor, siliyor, bir yere toz bile kondurmuyor.” (I-25/20)

*Böyle geceler tek yaşlarını değil, quartlarını **bile** coşturuyor.* “Böyle geceler sadece gençleri değil yaşlıları bile coşturuyor.” (V-73/15)

2.2.6.4. Karşılaştırma bağlaçları

Cümlelere katıkları başka anlamlar yanında “eşitlik”, “üstün tutma”, “oranlama”, “birlikte olma”, “birlikte olmama” gibi anlamlarla iki veya daha çok öge arasında bağlantı kuran bağlaçlardır.⁴⁷

2.2.6.4.1. ...da/de...da/de

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*Etrafına toplanan apaylar **da** balalar **da** ona bakıp ağlayalar.* “Etrafına toplanan kadınlar ve çocuklar da ona bakıp ağlıyorlar.” (I-12/19)

*Demek men, başım yaş olğanına baqmadan, accını **da**, tatlıni **da** körip yetiştirdim.* “Demek ben, genç olmama rağmen acıyı da tatlıyı da görebildim.” (III-55/6)

*Şu mektüpler oqułğanda suvuq **da**, açlıq **da** o qadar duyulmay, unutulğan kibi ola.* “O mektuplar okununca soğuk da açlık da o kadar hissedilmiyor; unutulmuş gibi oluyor.” (VIII-99/7)

2.2.6.4.2. de... de...

İncelenen metinlerde “bir... bir..., kâh... kâh...” işlevlerinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

*Künlerden bir kün alsızlandım, yüregim eskirgen saat kibi, **de** toqtalıp, **de** çapalanıp başlay.* “Günlerden bir gün halsizleştim, kalbim eskimiş saat gibi bir durup bir çırpınıyor.” (III-46/12)

*... em özü de raatsızlana, qalemni **de** eline ala, **de** kene de qaytarıp yerine qoya.* “...ve huzursuzlanıyor, kalemni bir eline alıyor bir tekrardan yerine koyuyor.” (IX-107/8)

*Ortalıq yeşergen: **de** yağmur sepeley, **de** daa açılıp, küneş çıqa.* “Ortalık yeşermiş; bir yağmur yağıyor bir parıldayarak güneş çıkıyor.” (XII-152/8)

⁴⁷ a.g.e. s.171

De yakın kele, de artına çekilip, oñuna-soluna burula, bir şeyler coyğan kibi baqa...
“Bir yaklaşıyor bir arkaya çekilip sağına soluna bükülüyor, bir şeyler kaybetmiş gibi bakıyor.” (VI-80/2)

2.2.6.4.3. em... em... (de)

İncelenen metinlerde “hem... hem... (de)” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

Anay benim boynuma sarılıp, em ağladı, em de söylendi. “Yaşlı kadıncağız, benim boynuma sarılıp hem ağladı hem söylendi.” (I-24/15)

Ana-bala em qorqu, em de imdat beklep, benim közlerime baqtılar. “Anne ve çocuk hem korktu hem de yardım bekleyerek benim gözlerime baktılar.” (VII-90/3)

Kelir balaçığım, babañ tezden kelip bizlerni tapar, em saña, em maña yañi anterler ketirir. “Gelir yavrucuğum, baban çabucak gelip bizi bulur; hem sana hem bana yeni entariler getirir.” (IV-60/9)

2.2.6.4.4. ister... ister...

Korkmaz’a göre bu bağlaç, şartlı ve emir kipli anlatımların kısaltılması yoluyla oluşur, bazen -sA şart ekiyle de genişletilir ve çoklukla emir kipi ile bağlantı kurar (Korkmaz, 2017).

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örnekler şunlardır:

...Taşpulat akañniñ evinde yaşap, yatıp turarsıñ, isteseñ daima olarnen otur, isterseñ kene de öz eviñizde yaşa... “...Taşpulat ağanın evinde yaşayıp, yatasın; istersen sürekli onlarla otur, istersen yine kendi evinde yaşa...” (VIII-104/11)

Sekizincini bitirgen soñ sizler, isteseñiz oquvnu devam ettiresiñiz, isteseñiz, işke kirip, em çalışa, em de oquy bilesiz... “Sekizinci sınıfı bitirdikten sonra sizler, isterseniz okulu devam ettirirsiniz, isterseniz işe girip hem çalışıp hem de okuyabilirsiniz.” (VI-80/12)

2.2.6.4.5. ne... ne... (de)

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen tek bir cümle vardır:

...o tünevinden berli aş aşamay, suv içmey ağlap otura, ne anası ne de men çaresini bulamaymız. “...o dünden beri yemek yemiyor, su içmiyor, ağlıyor; ne anası ne de ben çaresini bulabiliyoruz.” (XIV-182/15)

2.2.6.4.6. ya... ya... (da)

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örnekler şunlardır:

... merkezge yazğan mektüplerine de, **ya o, ya da** bu adreske yazıp soratiñ, degen cevaplardan başka iç bir söz olmadı. “Merkeze yazılan mektuplara da ya o ya bu adrese yazıp sorun diyen cevaplardan başka hiçbir söz söylenmedi.” (VIII-100/5)

Özüñni duşmanğa körsettiñmi, **ya** qurşun yağmuru septirip başlay, **ya da** qarınca kibi taptap keçe. “Kendini düşmana gösterdin mi ya kurşun yağmuru yağmaya başlıyor ya da karınca gibi ezip geçiyor.” (X-128/4)

2.2.6.4.7. degil

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Cenk meydanında soldatnı tek duşmannıñ topları, qurşunları **degil** de, qışnıñ ayazı, tüpsiz sazlıqlar, açlıq ve daa pek çoq zorluqlar izlep turalar. “Savaş meydanında askeri sadece düşmanın topları, kurşunları değil de kışın ayazı, dipsiz sazlıklar, açlık ve daha pek çok zorluklar izliyor.” (II-38/4)

... soñ öz sesimden özüm uyanam, özüme kelgen soñ, şu facialar benim esimde **degil** de tüşümde olğanını anlap, sevinem, turup balaçıqlarımniñ üstlerini örtem. “... sonra kendi sesime uyanıyorum, kendime geldikten sonra, o faciaların benim aklımda değil de düşümde olduğunu anlayarak seviniyorum; kalkıp çocuklarımın üzerlerini örtüyorum.” (IV-69/4)

2.2.6.5. Cümle başı bağlaçları

Başında buldukları cümleyi kendisinden önce gelen veya kendisinden sonra gelen cümle veya cümlelere çeşitli görevlerle bağlayan kelimelerdir.⁴⁸

2.2.6.5.1. amma

İncelenen metinlerde “ama” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

Zenaatım yoq, **amma** öğrenmek istegim bar... “Zanaatım yok ama öğrenme isteğim var.” (I-7/3)

---

⁴⁸ a.g.e. s.100

*Zaten adam eslengen soñ, bir hucur ola, **amma** onu özü duymay.* “Zaten insan yaşlanınca bir garip oluyor ama onu kendisi hissetmiyor.” (X-119/4)

*Kimerde ağamlar bir yerge aşqsalar, şaşmalap biri biriniñ çarıqlarını almaştırıp kiygen vaqıtları da ola edi, **amma** benimkilerine kimse taqunmay, olar yünlü, başqalarinen adaştırmak mümkün degil.* “Bazen abilerim bir yere gidince şasıp birbirlerinin çarıklarını giydikleri zamanlar da oluyordu ama benimkilere kimse giymiyor; onlar yünlü, diğerleriyle karıştırmak mümkün değil.” (XIV-178/1)

İncelenen metinlerde bu bağlacın Türkiye Türkçesindeki gibi kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir:

*Sen uzaqtaki tükânğa kete ekensiñ, **ama** yaqın tükânda er vaqıt ötmek, qalaç ola...* “Sen uzaktaki dükkâna gidiyormuşsun ama yakın dükkânda her zaman ekmek, simit oluyor.” (VIII-106/2)

2.2.6.5.2. atta

İncelenen metinlerde “*hatta*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

*Suvuqtan, yuqusızlıqtan çekişkende, tez-tez uruşqa kirecegiñ kele, çünki kötek vaqtında suvuq azabını da, er şeyni de unutasıñ, közüñe qaranlıq tüşe, **atta** yaralanğanıñni bile kimerde bilmey qalasıñ.* “Soğukla, uykusuzlukla mücadele edince tez tez vuruşmaya giresin geliyor, çünkü vuruşurken soğğun acısını da, her şeyi de unutuyorsun; gözüne karanlık iniyor hatta bazen yaralandığını bile bilmiyorsun.” (X-126/11)

*Dostları da Üseinni begendiler, o daa yaş, gönüli açıq bir bala ekenini körüp, oña acındılar, **atta** torbalarından, çullar tübünden çıkarıp, sernik qutusu qadar, yer kömürine beñzegeñ ötmek parçası berdiler.* “Dostları da Üsein’i beğendiler; onun henüz genç, gönlü açık bir çocuk olduğunu görüp ona üzüldüler hatta torbalarından, çulların dibinden yer kömürüne benzeyen kibrit kutusu kadar ekmek parçası çıkarıp verdiler.” (XII-154/5)

2.2.6.5.3. belki (de) / belkim

İncelenen metinlerde bu bağlaçların kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Men ne vaqıtlardan berli çekişem, belkim körersiz, dep ümüt etem, amma siz... “Ben, ne zamandan beri mücadele ediyorum belki görürsünüz diye umut ediyorum ama siz...” (XI-138/8)

... soñ sen maña öz fikiriñni aytırsıñ, belki de men, Şamrad aytqanı kibi, yaramay cenkleşkendirim... “...sonra sen bana kendi fikrini söylersin. Belki de ben Şamrad’ın dediği gibi kötü savaşımdır.” (X-124/1)

Sizge şu kiçkene yavlıçıqñı yiberem, belki o tınç ömür künleriñizni hatırlatır, göñlünizni alır. “Size şu küçük mendilciği gönderiyorum, belki o huzurlu günlerinizi hatırlatır, gönlünüzü alır.” (III-47/5)

2.2.6.5.4. şu sebepten

İncelenen metinlerde “*bu sebepten, bundan dolayı*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

Üsniye bu sanatoriyağa kelip tüşkenden yağmur yağa edi, şu sebepten olsa kerek ki, etraftaki tabiat güzelliğini o eslep olamadı... “Üsniye bu sanatoryuma geldiğinde yağmur yağıyordu, bu sebepten olsa gerek o, etraftaki tabiatın güzelliklerini anlayamadı...” (V-72/4)

Cenk daa bitmey, böyle vaqıtlarda tesadüfiy rastkelişler çoq ola, şu sebepten mında aqıqiy sevgi aqqında laf yürsetmek menimcesine erte... “Savaş henüz bitmiyor, böyle zamanlarda tesadüfi karşılaşmalar çok oluyor, bu sebeple burada gerçek sevgi hakkında konuşmak bana göre erken...” (XIII-172/9)

Bizim ailemizde doquz bala olup, eñ kiçkenesi de men edim, şu sebepten maña yañı urbalar da tikilmey edi. “Bizim ailemizde dokuz çocuk olup en küçüğü de bendim. Bu sebeple bana yeni elbiseler dikilmiyordu.” (XIV-177/10)

2.2.6.5.5. şay olsa da

İncelenen metinlerde “*buna rağmen, böyle olsa bile*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

Mında da, Germaniyaniñ er yerinde olğanı kibi kötek talav, er qapqan loqmañni tazirlep qaptıralar, şay olsa da Üsein dostlarınıñ nasiatını unutmadı, gece demey, kündüz demey çalıştı... “Burada da Almanya’nın her yerinde olduğu gibi dayak çok,

kaptığın her lokmanı azarlayarak kaptırıyorlar, buna rağmen Üsein dostlarının nasihatini unutmadı, gece demeden gündüz demeden çalıştı...” (XII-161/2)

Endi yaş bala degilsin, aňlaysiaň, madam ki köterdiler, ketmek gerek, şay olsa da yorgun vucudiň isyan ete, raatlıq istey... “Artık küçük çocuk değilsin, anlıyorsun, mademki kaldırdılar gitmek gerek; böyle olsa da yorgun vücudun isyan ediyor, dinlenmek istiyor.” (X-124/14)

...o yerde yalňız mektep binasını tamir eteyatqan işçiler çalışalar; şay olsa da men çette oturup, mektep azbarını, parmaqlıqlarnen oralıp alınğan mektep bağçasını seyir etip, çoq vaqıt baqıp turdım. “...orada sadece okul binasını tamir eden işçiler çalışıyorlar; böyle olsa bile ben uzun süre kenarda oturup okul avlusunu, parmaklıklarla çevrilen okul bahçesini seyrettim.” (XI-131/4)

2.2.6.5.6. onıň için

İncelenen metinlerde “*bundan dolayı, bu sebeple*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

...çünkü kızlar, bizge baqqanda, az masraf yapa ediler, onıň için olarda, bizdeki kibi “qara künler” olmay edi. “...çünkü kızlar bize göre az masraf yapıyorlardı, onun için onlarda bizdeki gibi” kara günler” olmuyordu.” (II-30/6)

...em anda ketkenlerniň pek çoqları da qaytmaylar, uruş meydanında er şey ola bilir, onıň için qorantanı saňa avale etip ketem... “...ve oraya gidenlerin pek çoğu da dönmüyor. Savaş meydanında her şey olabilir, onun için aileni sana havale ederek gidiyorum.” (XII-144/3)

...eň azdan mende doqsan hastalıq taparlar, onıň için de men olarğa körülmege qorqam... “...en azından doksan hastalık bulurlar; ben de bu yüzden onlara görünmeye korkuyorum...” (XIII-167/11)

2.2.6.5.7. çünki

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Biz biri-birimizni öğrenip qaldıq, çünki daima berabermiz. “Biz birbirimizi biliyoruz çünkü sürekli beraberiz.” (I-10/11)

*Elbette, yorulamız, amma gönülümüz şeñ, **çünkü** siz duşmanı öz qobasına aydap başladıñız, cebelerden kelgen yeñiş haberleri bizlerge de küç bere. “Elbette, yoruluyoruz ama gönlümüz şen çünkü siz düşmanı kendi mağarasına göndermeye başladınız, cephelerden gelen zafer haberleri bize güç veriyor.” (III-51/12)*

*Men onuñ, evelâ özünen söyleşip aileviy alinen tanışqan soñ, qalğan talebelernen laqırdı etmek qararına keldim, **çünkü** mektepte oña tınış bermeyler. “Ben, önce onunla konuşup ailevî durumunu öğrendikten sonra diğerk öğrencilerle konuşmaya karar verdim çünkü okulda ona rahat vermiyorlar.” (VII-86/14)*

2.2.6.5.8. demek

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*İlk körgende o da meni betimden degil de sesimden tanışqan, **demek** o türülenüvler mende de dostumdan eksik olmağanlar. “İlk gördüğünde o da beni yüzümden değil de sesimden tanımış, demek ki o değişimler bende de dostumdan eksik olmamışlar.” (XIII-166/6)*

*... şeerge çıqıp taze haberler ve bir bağ qalaç alıp evine qayttı. **Demek** adamnuñ kâdebir golünü almaq, oña bir qaç sıcaq sözler aytmaqtañ qaçınmamaq kerek, öyle munasibetler adamlarğa baht ketireler. “...şehre gidip yeni haberler ve bir bağ simit alıp evine döndü. Demek ki adamın arada bir gönlünü almak, ona birkaç sıcak söz söylemekten kaçınmamak gerek, öyle ilişkiler insana saadet getiriyor.” (X-129/16-17)*

*Onu eñ sevindirgen şey — bu yerde bile, yani germaniyanuñ özünde, özlerini yoq etmey birlik olup çalışqanlar bar eken, **demek** daa er şey bitkeni yoq... “Onu en sevindiren şey burada bile, Almanya’nın içinde, kendilerini yok etmek için birlik olup çalışanlar varken demek ki henüz hiçbir şeyin bittiği yok.” (XII-159/3)*

2.2.6.5.9. dersin

İncelenen metinlerde “*sanki*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

*Hususan bu fikirler mende eslengen soñ peyda olup başladılar. **Dersin**, bu dünyada bir özüm, etrafımda iç kimse, can-cin yok kibi kele. “Bu düşünceler bende özellikle*

yaşlandıktan sonra ortaya çıkmaya başladı. Sanki bu dünyada tek başımayım, etrafımda hiç kimse yok; **in cin?** yok gibi geliyor.” (XIII-174/13-14)

*O sıq-sıq nefes ala, **dersiñ**, taldırıcı bir işten yorulğan kibi.* “O, sanki zahmetli bir işten yorulmuş gibi sık sık nefes alıyor.” (I-17/23)

*Neçündür o men çalışğan yerge ölse kelmeyceğini de yaza, **dersiñ**, men o yerde sürgünde yaşayım.* “Nedense o benim çalıştığım yere ölse gelmeyeceğini de yazıyor, sanki ben orada sürgünde yaşıyorum.” (XI-136/9)

2.2.6.5.10. eger (de)

İncelenen metinlerde “eğer, eğer ki” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

*Amma sen olarnı bu yerde çizip oturma, **eger** meraqlansañ, alıp ket, vaqıtıñ olğanda, evde kimse keder etmegende çizip aşiqmay oqursıñ.* “Ama sen onları burada açma, eğer merak edersen götür; vaktin olduğunda, evde kimse engel olmadığına açıp acele etmeden okursun.” (III-45/13)

O sipirki yolnu tarap kete, eger de özüñni poezdden taşlağan soñ, bir yerge ilişmey sağ qalsañ, epsi bir sipirki seni parça-kesek etip taşılay. “O süpürge yolu tarayarak gidiyor, eğer ki kendini trenden atınca bir yere takılmadan sağ kalırsan süpürgelerin hepsi seni parçalayıverir.” (XII-154/11)

*Er şeyni añlayım, lâkin bu vaqıtqa qadar sen ne için yalñız yaşağanıñni añlap olamayım. **Eger de** seniñ öz cesaretiñ yetişmese, özüñe lâyıq bir qız tapıp olamasañ, biz yardım eteriz.* “Her şeyi anlıyorum ama senin bu zamana kadar niçin yalnız yaşadığını anlayamadım. Eğer senin cesaretin yoksa, kendine layık bir kız bulamazsan biz yardım ederiz.” (XI-134/3)

***Eger de** şişmannıñ skemlege asuvlı, eses belgileri kiteli olmağan olsa, onu körgen adam şu erifni iç de arbiy kişiğe oşatmaz edi.* “Eğer ki şişmanın sandalyeye asılı Nazi işareti elbisesi olmamış olsa onu gören insan o adamı askere hiç benzetmezdi.” (XII-147/10)

2.2.6.5.11. kene de

İncelenen metinlerde “-A rağmen, yine de” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümlelerden bazıları şunlardır:

Amma bala meni aňlamay, kene de maňa qaygı ve işançnen baqa. “Ama çocuk beni anlamıyor, yine de bana kaygı ve güvenle bakıyor.” (VII-89/7)

Özüňni duşmanğa körsettiňmi, ya qurşun yağmuru septirip başlay, ya da qarınca kibi taptap keçe. Kene de özüňni qolğa alıp granataňni oňaytlı taşlasaň, şu demir qale sernik qutusu kibi yanıp başlay. “Kendini düşmana gösterdin mi ya kurşun yağmuru yağmaya başlıyor ya da karınca gibi ezip geçiyor. Yine de kendini toparlayıp bombanı rahatça atarsan o demir kale kibrit kutusu gibi yanmaya başlıyor.” (X-128/4-5)

Canköy yanlarında nemse soldatları onu, vızlı ketken poezddan arabası takım itep yiberdiler, kene de sağ qaldı, topallay-topallay yoluna devam etti. “Canköy yakınlarında Alman askerleri onu hızlı giden trenden arabasıyla birlikte itiverdiler yine de sağ kaldı, topallaya topallaya yoluna devam etti.” (XII-143/3)

2.2.6.5.12. lâkin

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Eyüpniň bizim zavodqa kelgenine daa bir yıl bile yoq, lâkin körümlü işçilerden biri oldı. “Eyüp bizim fabrikaya geleli daha bir yılı bile olmadı ama o, en meşhur işçilerden biri oldu.” (I-8/17)

Ömürlük şay, ğam-kasavetsiz yaşarsıň, dep belleysiň. Lâkin kimerde iç ümüt etilmegen facialar insanlarğa öz ayatları için soňki küçüni qoyup küreşmege mecbur ete. “Ömür boyunca böyle dertsiz tasasız yaşarsın diye düşünüyorsun. Ama bazen hiç umulmayan facialar insanları kendi hayatları için var gücüyle mücadele etmeye mecbur bırakıyor.” (IV-58/4-5)

Men o vaqıt açuvlanğan edim, lâkin o laflarnıň doğru olğanını, keç de olsa, soňundan aňladım. “Ben o zaman öfkelenmişim ama o sözlerin doğru olduğunu, geç de olsa, sonunda anladım.” (XIII-173/3)

2.2.6.5.13. neçündür

İncelenen metinlerde “*nedense*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümle şudur:

Aqşam nevbetke tainlengenlerniñ postlarını teşkerip çıqqan soñ, öz zemplânkama qayttım. Neçünder yuqum kelmey. “Akşam nöbete gönderilenlerin nöbet yerlerini kontrol ettikten sonra kendi sığınağıma döndüm. Nedense uyukum gelmiyor.” (III-45/6)

Neçünder ortalıq yarıqlansa, köyde adamlarnıñ davuşları eşitilip başlasa, yañğızlıq duyğusu biraz eksilgen kibi ola. “Nedense ortalık aydınlanınca, köyde insanların sesleri işitilince, yalnızlık duygusu biraz azalır gibi oluyor.” (IV-59/7)

Neçünder, oniñ közlerine baqqanda bu közlerge saip olğan adam, bir vaqıt yalan söyleyalmaz, degen bir fikir doğa edi. “Nedense onun gözlerine bakınca bu gözlere sahip olan insan hiç yalan söyleyemez düşüncesi doğuyordu.” (II-31/9)

2.2.6.5.14. ne için deseñiz

İncelenen metinlerde “çünkü” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümle şudur:

Aytqanıñız doğru, men daa yaqında orduda hizmetimni bitirip, siziñ tarafqa yol aldım, ne için deseñiz, benim ailem, yaniy qadınım ve qızçığım, cenk yılları, duşman bizim oturğan yerlerge yaqınlaşqanda, bu yaqlarğa evakuatsiya olup kelgenlerini añlağan edim... “Söylediğiniz doğru, ben daha yakın zamanda ordudaki hizmetimi bitirerek sizin tarafa geldim. Çünkü savaş yıllarında düşman bizim köylere yaklaştığı zaman benim ailemin, yani karım ve küçük kızımın bu taraflara tahliye edildiklerini öğrenmiştim...” (IX-108/4)

2.2.6.5.15. sanki

İncelenen metinlerde bu bağlacın kullanıldığı tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Maña canı ağıra, dep Ridvan şu an ter içinde qaldı, sanki birev oniñ boğazını sıqa, nefes almaq zor.. “Bana darılıyor” diye Ridvan o anda ter içinde kaldı sanki birileri onun boğazını sıkıyor, nefes almak zor.” (VIII-103/10)

Şamata çıqarmay, parmaqları ucunda yürüşe, fısıldap laf eteler, sanki adden tış bir haber bekleyleyler. “Gürültü yapmıyor, parmaklarının ucunda yürüyor, fısıldayarak konuşuyorlar; sanki sınır dışından bir haber bekliyorlar.” (IX-107/6)

Yavaştan yerinden turdı, qapuğa doğru yüreceksin olsa da, ayaqları ağırlaşqan, köterip adım atıp da olamadı, em tek ayaqları degil de, bütün vücudu cansızlangan kibi oldı,

sanki ondan bütün küçüni tartıp alğanlar. “Yavaştan yerinden kalktı, kapıya doğru yürüyecek oldu, ayakları ağırlaşmış, kaldırıp da adım atamadı ve sadece ayakları değil bütün vücudu güçsüzleşmiş gibi oldu, sanki ondan bütün gücünü çekip almışlar.” (IX-110/16)

2.2.6.5.16. yoqsa

İncelenen metinlerde “*yoksa*” işlevinde kullanılan bu bağlacın tespit edildiği cümle şudur:

Kerçek aytasızmi, yoqsa kene şaqa etesizmi? “Gerçek mi söylüyorsunuz yoksa yine şaka mı yapıyorsunuz?” (II-33/17)

Saña ne oldu, dostçığım, ne için bizge bir şey aytmaysıñ. Yoqsa bizlerni dost saymaysıñmi endi? “Sana ne oldu dostçağızım, niçin bize bir şey söylemiyorsun. Yoksa artık bizleri dost olarak saymıyor musun?” (V-74/18-19)

Ne oldu, İzmailova, yoqsa eviñizde bir hayırsızlıq barmı? “Ne oldu İzmailova, yoksa evinizde hayırsız bir olay mı var?” (XI-137/19)

2.2.7. Edat

Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelimelerdir.⁴⁹

Edatlar, eklendikleri ad soylu kelimelerin ya yalın biçimlerinden yahut da yönelme, çıkma, ilgi ve vasita durumu gibi ad çekimi ekler ile genişletilmiş biçimlerinden sonra gelirler. Bu durum edatların kalıplaşma safhasından önceki yapıları ile ilgilidir (Korkmaz, 2017). Bu noktadan hareketle çalışmanın bu kısmında Kırım Tatar Türkçesinde yer alan ve incelenen metinlerde kullanılmış olan çekim edatları ele alınacaktır.

2.2.7.1. Çekim edatları

2.2.7.1.1. Yalın hâlde bağlanan edatlar

2.2.7.1.1.1. aqqında

“hakkında” edatıdır. Üzerinde durulan konuyu bildirir.

---

⁴⁹ a.g.e. s.123

Anafî ya sen özüñ aqqında ne için bir şey yazmaysıñ? “Anafî, peki sen kendin hakkında neden bir şey yazmıyorsun?” (III-49/9)

2.2.7.1.1.2. boyunca

Bu edat, birlikte kullanıldığı kelimeye Türkiye Türkçesindeki “göre” edatının kattığı anlamı katmaktadır. İncelenen metinlerde sadece bir cümlede tespit edilmiştir.

Cedvel boyunca şu küni sınıfta yazma iş ötkermek kerek olsa da, men dersni şay başladım: “Programa göre bugün sınıfta yazma işi düzenlenmesi gerekse de ben derse şöyle başladım.” (VII-87/16)

2.2.7.1.1.3. degen

Bu edat, Türkiye Türkçesindeki “diye” edatının işlevinde kullanılmaktadır. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Neçündür, onıñ közlerine baqqanda bu közlerge saip olğan adam, bir vaqıt yalan söyleyalmaz, degen bir fikir doğa edi. “Nedense onun gözlerine bakınca bu gözlere sahip olan insan hiç yalan söyleyemez düşüncesi doğuyordu.” (II-31/9)

Er alda, Nevruzçıq bir ümütmen yaşay, o da: “Meni mindan Cemil dayım mıtlaqa kelip alır”, degen ümüt edi... “Herhalde küçük Nevruz bir umutla yaşıyor, o da: “Cemil dayım gelir; beni buradan mutlaka alır.” umuduydu.” (IV-67/7)

“Bir saatten, yani 23,00-de marşımız devam ete”, degen emir keldi. “ “Bir saat sonra yani 23.00’te yürüyüşümüz devam ediyor.” diye emir geldi.” (X-124/11)

2.2.7.1.1.4. dep

“diye, için” edatları gibi kullanılarak sebep ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

...siziñ adıñızğa kelen mektüp yata, men onı ölerim de, saibini, tapıp bermalmam dep qorqa edim... “... sizin adınıza gelen mektup uzun yıllardan beri duruyor; ben onu ölürüm de sahibini bulup veremem diye korkuyordum.” (IV-68/13)

... lâkin Zekiyeçik, keçikirim, dep ertece davrandı, kiyinip-quşanıp, er kimden öğüne mektep klubına yol aldı. “... ama Zekiye gecikirim diye erken davrandı, giyinip kuşanıp herkesten önce okul kulübüne yol aldı.” (VI-81/8)

...o aşamağa bir şey bulamağan soñ, nasıl da olsa bir işnen meşğul olup, aş aqqında düşünmeyim, **dep** ev içinde aylanıp bayağı vaqıt yürdi... “...yemeye bir şey bulamayınca ne olursa olsun bir işle meşğul olup yemek hakkında düşünmeyeyim, diye evin içinde dönerek epey vakit yürüdü.” (VIII-98/11)

2.2.7.1.1.5. evel

“önce” anlamında kullanılır. Sonuna geldiği kelime veya kelime grubuyla birlikte zaman bildirir. İncelenen metinlerde tespit edilen örnek şudur:

*Lâkin daa institutnı bitirmezden bir qaç ay **evelsi**, işke tainlev komissiyası men eñ uzaq rayonğa tainlegen edi.* “Ama henüz enstitüyü bitirmeden birkaç ay evvel işe gönderme komisyonu beni en uzak bölgeye göndermişti.” (XI-135/10)

2.2.7.1.1.6. için

“için” edatı işlevinde kullanılır. Amaç ifade eder. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*O komunistçe çalışuv adını almaq **içün** küreşken tezyacılar sırasında tura.* “O, komüniste yaraşır çalışma namını almak için mücadele eden tezgâhçılar sırasında duruyor...” (I-8/18)

*Mına, men de Vatan **içün** ağır künlerde saqlanıp yürmedim, umum halq cenkinde men de qan töktüm.* “Bakın, ben de vatan için zor günlerde saklanmadım, milli mücadelede kan döktüm.” (I-15/8)

*Bese-belli analarnıñ öz evlâdları **içün** qayğıruvları, havfsıravları, olarnı, biri-birine oşata.* “Belli ki anaların kendi evlatları için kaygıları, korkuları, onları birbirine benzetiyor.” (I-24/8)

2.2.7.1.1.7. kibi

Türkiye Türkçesindeki “gibi” edatının karşılığıdır. Benzetme ilgisi kurar. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

*Birden-bir sabiyini, quş **kibi** balasını bile aşatıp, toydurıp olamağanına incına, qaarlene, özünü tutamay közyaşlarına boğula.* “Bircik bebeğini, kuş gibi çocuğunu bile yedirip doyuramadığına üzülüyor; kederleniyor, kendini tutamıyor ve gözyaşlarına boğuluyor.” (IV-59/3)

... magnoliya çiçekleri açsın, onları birinci kere körge adam ayrette qala, çünkü o çiçekler sanki kökten engin nur **kibi** olup körüneler. “... manolya çiçekleri açıyor, onları ilk kez gören insan hayrette kalıyor çünkü o çiçekler sanki gökten inen nur gibi görünüyorlar.” (XI-141/5)

...zilişleri üstüne osken siyrek sarı saçlarını tazına tarağan, özünü de mañlayında, burnunda iri-iri sepkileri boya tamçıları **kibi** ayrılıp turalar. “...zülüflerinin üstünde büyüyen seyrek sarı saçlarını keline taramış; alnında, burnunda iri iri çilleri boya damlaları gibi belli oluyor.” (XII-147/11)

2.2.7.1.1.8. sayın

Türkiye Türkçesindeki “her” edatının karşılığıdır. Tekrarlanma, yinelenme ilgisi kurar.

Fazıl Zeynepnen ketken **sayın** bağıni pekite, oña sıq-sıq barıp kele edi. “Fazıl, sık sık Zeynep’in yanına gidip geliyor, her gittiğinde Zeynep’le bağıni güçlendiriyordu.” (II-35/18)

Öz işime baqqan **sayın** suqlanam “aqşam babama körsetsem şaşar”, dep hayallanam. “Kendi işime her baktığımda hayran kalıyorum, “Akşam babama göstersem şaşırır.” diyerek hayal kuruyorum.” (XIV-187/10)

2.2.7.1.1.9. surette

Bu edat Arapça adla Türkçe bulunma hâli ekinin kaynaşmasıyla oluşmuştur. İncelenen metinlerde edat olarak bir cümlede kullanımı tespit edilmiştir.

Süniy **surette** şu tabiy allarnı toqtatmaq olmay eken. “Yapmacık bir şekilde bu doğal durumları bırakmak olmuyormuş.” (XIII-170/4)

2.2.7.1.1.10. tarzında

“gibi” edatının işlevinde kullanılan bu edat, Arapça adla Türkçe çekim eklerinin kaynaşmasıyla oluşmuştur. İncelenen metinlerde edat olarak bir cümlede kullanımı tespit edilmiştir.

Pulemyot, minomyot, snaryad yaşçiklerini ağaçlar üstüne qoyıp, çana **tarzında** çekip ketemiz. “Makineli tüfek, havan topu, mermi kutularını ağaçların üzerine koyup kızak gibi çekerek gidiyoruz.” (X-125/2)

2.2.7.1.2. İlgî hâliyle bağlanan edatlar

2.2.7.1.2.1. kibi

“gibi” edatıdır. Benzerlik ilgisi kurar.

Dilâra, seniñ kibi duvadaqñı sevgenine çoq yazıq... “Dilara’nın senin gibi toy kuşunu sevdiğine çok yazık...” (II-36/1)

2.2.7.1.2.2. için

“için” edatı gibi kullanılır. Sebep, aitlik vb. ilgiler kurar. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Bu benim için büyükten-büyük sevinç! “Bu benim için çok büyük mutluluk!” (III-47/14)

Şunuñ için, bizim barakñı etapqa aydadılar. “Onun için bizim kulübeyi nezarete sürdürdüler.” (I-21/17)

Siziñ için endi cenk bitti, büyük Germaniyaniñ yeñilmez ordusu Sovyetlerni yer yüzünden yoq etmekteler... “Sizin için artık savaş bitti, büyük Almanya’nın yenilmez ordusu Sovyetleri yeryüzünden yok etmekteler...” (XII-156/3)

İncelenen metinlerde “içün” edatının kelime başındaki /i/ sesini düşürerek ilgi hâli eki almış zamire ek gibi bağlandığı bir kullanım tespit edilmiştir.

O vaqıtta Dilâranıñ benimçün kim olğanını yahşı añladım. “O anda Dilara’nın benim için kim olduğunu iyi anladım.” (II-37/7)

2.2.7.1.2.3. ile

Birliktelik ilgisi kurar. İncelenen metinlerde tespit edilen örnek şudur:

Seniñ ile körüşmek istegi er şeyni bastıra, sebebini sen yahşı bilesiñ. “Seninle görüşmek arzusu her şeyi bastırıyor, sebebini sen iyi biliyorsun.” (III-52/14)

2.2.7.1.3. Yönelme hâliyle bağlanan edatlar

2.2.7.1.3.1. baqqanda

Türkiye Türkçesindeki “göre” edatı gibi kullanılır. Karşılaştırma ilgisi kurar. İncelenen metinlerde, bu işlevde, sadece bir cümlede tespit edilmiştir:

Çoq tüşünip-taşınğan soñ, stipendiyağa qadar, dost qızlarımızdan borcqa para soramaq qararına keldik, çünki qızlar, bizge baqqanda, az masraf yapa ediler, onıñ içün olarda, bizdeki kibi “qara künler” olmay edi. “Epey düşünüp taşındıktan sonra burs alana kadar kız arkadaşlarımızdan borç para isteme kararını aldık çünkü kızlar bize göre az masraf yapıyorlardı, onun için olarda bizdeki gibi” kara günler” olmuyordu.” (II-30/6)

2.2.7.1.3.2. dep

“için” edatı gibi kullanılır ve sebep ilgisi kurar. İncelenen metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

Bizlerni bir ayğa dep qartop tımarına yollağan ediler. “Bizleri bir ay için patates hasadına yollamışlardı.” (III-49/15)

Stolumız donatılıp başlağanda, hoşkeldige dep, bizge yaşlar-qızlar kelip qoşuldılar. “Masamız donatılmaya başladığında, hoş geldine diyerek, delikanlılar ve kızlar gelip katıldılar.” (II-31/16)

2.2.7.1.3.3. doğru

Cümlede sonuna geldiği kelime veya kelime grubuyla yön ilgisi kurar.

Men olarğa doğru yürecek oldım. “Ben onlara doğru yürüyecek oldum.” (VII-89/16)

Yavaştan yerinden turdı, qapuğa doğru yürecek olsa da, ayaqları ağırlaşqan, köterip adım atıp da olamadı... “Yavaştan yerinden kalktı, kapıya doğru yürüyecek oldu, ayakları ağırlaşmış, kaldırıp da adım atamadı...” (IX-110/16)

2.2.7.1.3.4. köre

“göre” edatının karşılığıdır. Görelilik ilgisi kurar. İncelenen metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Aytqanlarına köre nemseler endi esirlernen de cenk yolaqlarında faydalana ekenler. “Söylediklerine göre Almanlar artık savaş hatlarında esirlerden de faydalanıyorlarmış.” (XII-159/14)

Soñundan tanışlardan, soy-soplardan eşitkenime köre, qadınım ağır hastalıqqa oğrap keçingenini, qızçığımni ise balalar evine bergenlerini añladım. “Sonunda tanıdıklardan, hısım akrabadan duyduğuma göre karımın ağır hastalığa yakalanarak öldüğünü, küçük kızımı ise yetimhaneye verdiklerini öğrendim.” (IX-108/7)

2.2.7.1.3.5. qadar

“kadar” edatı olarak kullanılır ve cümlede diğer kelimelerle miktar ilgisi kurar.

*Biz saba tañdan başlap aqşam köz baylanğanğa **qadar** çalışamız.* “Biz sabah gün doğunca başlayıp akşam göz görmeyene kadar çalışıyoruz.” (III-51/11)

*Sabağa **qadar** kimseni uyantmam, vaqıtsız şamata qoparmaq ne kerek?* “Sabaha kadar kimseyi uyandırmam, zamansız gürültü koparmaya gerek yok.” (VIII-103/14)

*İnsan öyle bir maħluq, o soñki nefesine **qadar** küreşe, em de yeñeçegine emin olup yaşay...* “İnsan öyle bir varlık ki o son nefesine kadar savaşıyor ve de yeneceğinden emin bir şekilde yaşıyor...” (IV-60/1)

2.2.7.1.3.6. qarşı

“karşı” edatı olarak kullanılır. Cümlede diğer kelimelerle yer, yön ilgisi kurar.

*Faşistlerge **qarşı** amansız küreşte Vatanımızda yaşağan er bir milletniñ vekilleri kibi yerli nemseler de küreştiler.* “Faşistlere karşı zorlu mücadelede vatanımızda yaşayan her milletin üyesi gibi yerli Almanlar da savaştılar.” (VII-87/8)

*... sen tek bazarda tütün satmaq degil de, büyük Germaniyağa **qarşı**, sizlerge serbestlik ketirgen askerlerge **qarşı** küreşe ekensiñ...* “...sen pazarda sadece tütün satmak değil de büyük Almanya’ya karşı, sizlere özgürlük getiren askerlere karşı mücadele ediyormuşsun.” (XII-150/7)

*Yerli ealige ellerinden kelgenine köre yağmacılarğa **qarşı** küreşip, ğalebe küñünü tezleştirmege yardım etmelerini teklif ete...* “Yerli halka ellerinden geldiğince yağmacılara karşı mücadele ederek zafer gününü çabuklaştırmaya yardım etmelerini teklif ediyor.” (XII-162/2)

2.2.7.1.3.7. taba

“-A doğru” yapısının işlevinde kullanılır ve yer, yön ilgisi kurar.

*Kelecek raatlıq küñünde kene de köyge ketip, aqşamğa **taba** qaytmaq fikirinde edik.* “Gelecek tatil gününde yine köye gidip akşama doğru dönmek düşüncesindeydik.” (II-34/19)

*Bir yigit Zekiyege devamlı baqqan soñ, oyunğa çağırmaq ister kibi, oña **taba** yürgende Zekiyeñiñ yüregi sıq-sıq urıp başladı...* “Bir delikanlı sürekli Zekiye’ye baktıktan sonra

oyuna çağırarak ister gibi ona doğru yürüyünce Zekiye'nin yüreği hızlı hızlı atmaya başladı..." (VI-82/16)

*Men bir vaqıtlarda oquğan ve soñundan da çalışqan mektebime **taba** yol aldım.* "Ben, bir zamanlar okuduğum ve sonra da çalıştığım okuluma doğru gittim." (XI-131/3)

2.2.7.1.3.8. taraf

"-A doğru" yapısının işlevinde kullanılır ve yer, yön ilgisi kurar.

*Menim közüme maña **taraf** kelgen bir qaraltı ilişti, men onıñ boynuzlu kaskasını közlep attım.* "Benim gözüme bana doğru gelen bir gölge ilişti, ben gelenin boynuzlu miğferine nişan alıp ateş ettim." (I-17/14)

2.2.7.1.3.9. ait

Cümlede aitlik ilgisi kurar ve incelenen metinlerde tek bir cümlede kullanımı tespit edilmiştir.

*... Ğalebeniñ 20 ve 30 yıllığına **ait** medaller bar edi.* "...galibiyetin yirminci ve otuzuncu yılına ait madalyalar vardı." (X-120/10)

2.2.7.1.4. Çıkma hâliyle bağlanan edatlar

2.2.7.1.4.1. başlap

"itibaren" edatı olarak kullanılır. Cümlede diğer kelimelerle -den beri, -den itibaren ilgisi kurar.

*Biz saba tañdan **başlap** aqşam köz baylanğanğa qadar çalışamız.* "Biz, sabah gün doğumundan itibaren akşam göz görmeyene kadar çalışıyoruz." (III-51/11)

*Bizim epimizniñ doğğan yıllarımız pasportlarımızda körsetile, şu künden **başlap** añlı ömür yolu esaplana.* "Bizim hepimizin doğduğu yıllar pasaportlarımızda gösteriliyor, o günden itibaren bilinçli hayat yolu hesaplanıyor." (XIII-175/2)

2.2.7.1.4.2. başqa

"başka" edatı olarak kullanılır. Bu edat, "karşılaştırma" ve "istisna olma" ifade eder.

*Şu vaqıtqa qadar bu işten, dostlarından **başqa** kimseniñ haberi olmadı.* "Bu ana kadar bu meseleden dostlarından başka kimsenin haberi olmadı." (V-76/15)

Men bahtlı ömür qurmaq için insanğa sevgiden başka, daa doğrusı, şu sevgini söndürmemek için daa pek çok şeyler gerek olğanını añladım... “Ben, mutlu hayat kurmak için insana sevgiden başka, daha doğrusu, bu sevgiyi söndürmemek için daha pek çok şey gerek olduğunu anladım...” (XIII-173/6)

Em menden başka köyümüzde bir daa serbest okuyucu da çıqmadı... “Ve bir daha köyümüzde benden başka özgür okuyucu da çıkmadı.” (XIV-189/2)

2.2.7.1.4.3. berli

Türkiye Türkçesindeki “beri” edatının karşılığıdır. Süreç, süregelme ifade eder.

Kerçekten de baba ketkenden berli bir haber yoq. “Gerçekten de baba gittiğinden beri bir haber yok.” (IV-62/5)

Şeerde yaşağan bir injener ailesi çoqtan berli evlâdlıqqa bir balaçiq tapıp bermemizni soray edi... “Şehirde yaşayan bir mühendis ailesi uzun zamandan beri evlatlık almak için bir çocuk bulmamızı istiyordu...” (V-77/10)

Endi yedi yıldan berli mektepke qatnağan yolunen evlerine keteyatqanda, aqlına anasınıñ er kün saba... “Şimdi, yedi yıldan beri okula gidip geldiği yoldan evlerine varmak üzereyken aklına anasının her sabah...” (VI-84/1)

2.2.7.1.4.4. evel

“önce” edatının yerine kullanılır. Cümlede zaman ilgisi kurar.

Mına, oğlum, tolu fiyatını tölep saña putyovka ketirdim, arbiy hızmetke ketmezden evel biraz raatlañ, çırayıñ qaçqan, azğansıñ. “İşte oğlum, çok para ödeyerek sana tatil belgesini getirdim, askere gitmeden önce biraz rahatla, yüzün solmuş, zayıflamışsın.” (V-72/2)

Niyet, er kimden evel bütün yañılıqlarını bilgen Olya Üsniyeniñ er kün poçtağa qatnağanını duydu, qızlarnen añaşıp, meseleni asılını añlamağa tırıştılar. “Nihayet herkesten önce bütün yenilikleri bilen Olya, Üsniye’nin her gün postaneye gidip geldiğini duydu, kızlarla anlaşp meselenin aslını anlamaya çalıştılar.” (V-74/15)

2.2.7.1.4.5. ötrü

Türkiye Türkçesinde yer alan “ötürü” edatının işlevinde kullanılır. İncelenen metinlerde, tek bir cümlede “-Dan dolayı, sebebiyle” anlamında kullanılmıştır.

Sabiyler ise belli bir yaşlarına yetişkenine kadar ana-babasınıñ qanatları túbünde yaşamaları kerek, bu kimse için yañılıq olmasa da, kimerde-bir beklenilmegen ayat sebeplerden ötrü balalar yetim, analar ise evlâtsiz qalalar... “Bebekler ise belli bir yaşa ulaşana kadar ana babasının kanatları altında yaşamalılar, bu durum kimse için yenilik olmasa da arada bir beklenilmeyen hayat şartları sebebiyle çocuklar yetim, analar evlatsız kalıyorlar.” (IX-107/2)

2.2.7.1.4.6. soñ

“-DAn sonra” ifade eden bir edattır. İncelenen metinlerde sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Zaman ilgisi kurar. Bu edat, sıfat-fiillerle birlikte de sıklıkla kullanılır.

Bundan soñ bir daa ofitsernen körüşmediñizmi? “Ondan sonra bir daha subayla görüşmediniz mi?” (I-20/19)

Şundan soñ olar kündüz künleri daima bir yerde oldılar. “Bundan sonra onlar gündüzleri daima bir arada oldular.” (V-74/3)

Yaşlığñ ötip ketken yerlerde çoq yıllardan soñ barsañ, er bir adımıñda nelernidir hatırlaysıñ. “Uzun yıllardan sonra gençliğin geçip gittiği yerlere gidince her bir adımda bir şeyler hatırlıyorsun.” (XI-131/1)

Bu laflarñ üçüncü küñü, saba teşkerüvlerinden soñ, yigirmi adamnı, şu cümleden Üseinni de lagerde qaldırdılar, arqadaşları ise er küñki kibi işke kettiler. “Bu lafların üçüncü günü sabah denetlemesinden sonra yirmi adamı, bunların içinde Üsein’i de kampta bıraktılar.” (XII-160/9)

2.2.7.2. Pekiştirme Edatları

Kelimlerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonlarına gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan; bu bağlama görevleri yanında sonuna geldiği dil birliklerine *dikkat çekme, kuvvetlendirme, belirtme* işlevi katan edatlardır.⁵⁰

---

⁵⁰ a.g.e. s.199

2.2.7.2.1. eken

“ki, acaba” işlevinde kullanılan bir edattır. Soru cümlelerinde şüphe ve tereddüt bildiren kuvvetlendirme edatıdır.⁵¹

Bizni de bir-eki yıl körmegen tanışlarımız körüp qalsalar, “anavı qartanay, qartbabaylar kimler eken ya”, dep sorarlar. “Bizi de bir iki yıl görmeyen tanışlarımız görseler “Şu yaşlı teyze, yaşlı amca kim acaba?” diyerek sorarlar.” (VI-79/7)

2.2.7.2.2. ki

Bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru kendisinden sonra gelen unsura bağlarken izah ve netice ifadesi de verir.⁵²

Lâkin eñ acınıqlı yeri şu ki, pek çoq balalar öz familiyalarını bilmey ediler. “Ama en acıklı yeri şu ki pek çok çocuk soyadlarını bilmiyorlardı.” (IX-109/4)

Subetimizden aňlaşıldı ki iç kimse ömürden çette yaşamağan, faydalı işler yapmağa tırışqanlar, mına, maqtavğa lâyıq yeri de şu... “Sohbetimizden anlaşıldı ki hiç kimse hayatın dışında yaşamamış, faydalı işler yapmaya çalışmışlar, işte övgüye layık yeri de bu.” (XIII-165/12)

2.2.7.2.3. ya

Soru cümlelerinde kuvvetlendirme ifadesi vardır. Genellikle soru şeklinde, karşısındakini azarlama ifade edilir.⁵³

Qana, aytçı, toyuña ne vaqıt baracaqmız ya? “Hadi, söyle, düğününe ne zaman gideceğiz?” (I-9/13)

Şu ayaqqapçinen siz ne aqta laf etip olasız, ya? “Bu ayakkabıcıyla siz hangi konuda konuşabilirsiniz ki?” (III-44/1)

Sen de şu balanıñ laqırdısını unutmağanıñ ne ya? “Sen de çocuğun o söylediğini neden unutmuyorsun?” (X-123/8)

⁵¹ Zuhâl Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005. s.471

⁵² a.g.e. s.472

⁵³ a.g.e. s.473

2.2.8. Ünlem

Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimelerdir.⁵⁴

İncelenen metinlerde ünlemlerin kullanıldığı tespit edilen cümlelerden bazıları şunlardır:

— **A**, keldiñizmi, Arsen? “A, geldiniz mi Arsen?” (XI-140/2)

E... *Bu tarafi endi qartlıq belâsı olsa kerek.* “E... Bu tarafi artık yaşlılık belası olsa gerek.” (XIII-168/12)

Bu terekni sen oturtqan ediñmi, ey yigit?! “Bu ağacı sen mi dikmiştin delikanlı?” (X-125/5)

Dilâra, seniñ kibi duvadaqni sevgenine çoq yazıq... “Dilara’nın senin gibi toy kuşunu sevdiğine çok yazık...” (II-36/1)

Tfu, *masharalar!* “Tüh, reziller!” (XII-163/5)

Epimizni alem masharası ettiñ, eki közüñ çıqsın, utanmaz mashara! “Hepimizi aleme maskara ettin, iki gözün çıksın, utanmaz rezil!” (V-77/4)

Aqız, *arsız-yüzsüz qahpe, ne yaptıñ, endi piç bala taptıñmi?* “Kız, arsız yüzsüz kahpe, ne yaptın; şimdi de piç çocuk mu doğurdun?” (V-77/4)

Aygidi *seni yaşlıq!* “Hey gidi gençlik!” (XI-132/1)

Aferin, *yigit, dedi.* “Aferin delikanlı, dedi.” (I-14/3)

Vay, *endi o zavallını alı ne olur?* “Vah vah, şimdi o zavallının hali ne olur?” (V-76/21)

Sen ne aytasıñ şu, ebette sevem! “Sen ne söylüyorsun yahu, elbette seviyorum!” (V-74/8)

Qana, *bir qaytarma çal da, Dilâranı biraz qızdırayıq, üşügence oşay.* “Haydi, bir kaytarma çal da Dilara’yı biraz ısıtalım, üşümüşe benziyor.” (II-34/7)

— *Bu qadar aleketniñ ne keregi bar edi, ya Anafi? — dedim.* “Ey Anafi, bu kadar koşuşturmanın ne gereği vardı?” dedim.”

⁵⁴ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019. s.237

2.3. Dil ve Üslûp

Cevdet Ametov, İkinci Dünya Savaşı sırasında orduda görev yaparak Almanlara karşı savaşmış ve savaş bittikten sonra vatanı Kırım'dan sürülen soydaşları gibi o da Özbekistan'a sürgüne gönderilmiştir. Edebî anlamda en üretken dönemleri sürgün yıllarına denk gelmektedir. Yazarın, İkinci Dünya Savaşı'nda cephede bulunmuş olması yazdığı hikâyelerin birçoğunun konusunu, söz varlığını, şahıs kadrosunu doğrudan etkilemiştir.

Bu başlık altında teze konu olan Erğüvanlar Açıqanda adlı eserde yer alan 14 hikâyenin yapı unsurları, söz varlığı ve söz sanatları tespit edilerek üslûpbilimin sınırları içerisinde değerlendirilecektir.

2.3.1. Erğüvanlar Açıqanda hikâyesinin yapı unsurları ve üslûba etkisi

Erğüvanlar Açıqanda adlı eserde yer alan hikâyelerin 8'inde olay örgüsünün merkezinde II. Dünya Savaşı ve ortaya çıkardığı sorunlar vardır. Geriye kalan 6 hikâyede ise birey ve okul merkezli olaylar yer almaktadır. Hikâyelerin olay örgüsü tezin “Giriş” bölümünde kısaca verilmiştir. Bu başlıkta hikâyelerin yapı unsurlarının metnin dil ve üslûbuna nasıl etki ettiği değerlendirilecektir.

Olay örgüsünde İkinci Dünya Savaşı'nın yer alması yazarın hikâyelerde askerî terimleri, özellikle silah adları ve komuta kademesi ile ilgili adları sık kullanmasına sebep olmuştur. “*pogon* (apolet), *gimnasterka* (asker gömleği)” gibi askerî kıyafet adları; “*feldmarşal* (general), *komandir* (kumandan), *komissar* (komiser), *serjant* (çavuş), *leytenant* (teğmen)” gibi rütbe adları; “*pulemyot* (makineli tüfek), *avtomat* (silah), *tank*, *top*, *PTR* (zırh delici silah) vd.” gibi silah adları metinlerde kullanılan adlardan bazılarıdır.

Olay örgüsünün merkezinde okul hayatının ve bireylerin yer aldığı hikâyelerde de yazar, kelime seçimini bu çevrelere göre yapmıştır. “*oca* (öğretmen), *mektep* (okul), *rale* (sıra), *elifbe* (alfabe), *kurs* (sınıf), *institut* (enstitü), *müdir* (müdür), *maarif bölüğü* (eğitim şubesi), *pedagog* (eğitimci) vd.”

İncelenen hikâyelerin şahıs kadrosunda, savaş sırasında cephede bulunmuş ve savaş bittikten sonra hayatına devam eden *Eyüp*, *Anafî*, *Abhair*, *Seythalil* vd.; savaşta babasını kaybetmiş ve ailesinin geçimini üstlenmiş, yaşından önce büyüme zorunda kalmış çocuklar *Nevruz*, *Ridvan*, *Üsein*; okula devam eden ve bir an önce büyüme isteyen

Asan, Zekiye; hayatın acı tarafı ile karşılaşp zorluklarla mücadele eden, dostları sayesinde ayakta kalan *Üsniye*; ailesi tarafından her dediği yapılan tecrübesiz *Bilal*; ilk aşkının sevgisini yüreğinde taşıyan *Arsen* yer almaktadır.

Yazar, savaşın cephede nasıl devam ettiğini, askerlerinin yaşadığı zorlukları, çalışma kamplarını kısaca savaşın cephe hattındaki felaketlerini anlatmak için *Eyüp, Anafi, Abhair* gibi kişileri, cephe gerisinde yaşanan sorunları anlatmak ve çocukların dünyasından savaşı göstermek için *Nevruz, Ridvan, Üsein* gibi kişileri bilinçli olarak kurgulamıştır.

İncelenen hikâyelerde yazar, hem birinci kişi (ben) anlatıcıyı hem de üçüncü kişi (o) anlatıcıyı kullanmıştır. *Ateş Başında, Erguvanlar Açınca, Uzak Geçmişten Kalan Mektuplar, Programa Konulmayan Ders, Ateş Sınavından Geçerek, Birinci Sevgi, Otuz Yıldan Sonra, Serbest Dinleyici* hikâyelerinde birinci kişi (ben) anlatıcı kullanılmıştır. *Anamla Baharı Bekliyorduk, Gençlik Başa Bir Kez Gelir, İlk Adım, Toplar Sustuktan Sonra, Evlat Hasretliği ve Fidanlar* adlı hikâyelerde üçüncü kişi (o) anlatıcı kullanılmıştır. Ancak yazarın özellikle kullandığı ve hemen hemen her hikâyede yaptığı olayı üçüncü kişi anlatıcı ile başlatıp ardından birinci kişi ile devam etmesi üslup anlamında belirgin bir özelliktir. Olay örgüsünü asıl aktaracak kişi dışarıdan bir gözle kısaca anlatıldıktan sonra anlatma görevi doğrudan olayı yaşayan kişiye geçmektedir.

Hikâyelerde özellikle birinci kişi anlatıcının kullanılması, olayın bizzat yaşayan kişi tarafından anlatılması, hikâyenin gerçekliğini ve inandırıcılığını doğrudan etkilemektedir. Bu sayede okur olayı yaşayan kişiyle baş başa kalır. Anlatıcının çoğunlukla birinci kişi seçilmiş olmasında yazarın da cephede bulunmuş olmasının etkisi mutlaka vardır. Böylece yazarın biyografisi ve hikâyelerdeki birinci kişi anlatıcı birlikte değerlendirildiğinde anlatılan olayların gerçek olma boyutu daha üst noktaya taşınmaktadır.

Hikâyelerin fiil çekimlerinde görülen geçmiş zaman ekinin kullanılması da inandırıcılığı etkilemektedir. Birinci kişi anlatıcı ve kahraman bakış açısına uygun olan bu kip, anlatılan olaylara doğrudan şahit olunduğunu ve şahit olan kişi tarafından aktarıldığını ifade etmektedir. Hikâyelerde görülen geçmiş zaman ekinin 2 182 kullanım sıklığına sahip olması bu sebeptir.

Hikâyelerde en çok geriye dönüş ve diyalog tekniği kullanılmıştır. Geriye dönüş tekniğiyle anlatıcı kurgusal zamanda geriye sıçramalar yaparak geçmişteki olayları

okuyucuya anlatmaktadır. *Eriġanlar Açqanda* aslı eserdeki hikâyeler, yazarın 1963-1979 yılları arasında yazdığı hikâyelerdir. Bu noktadan hareketle hikâyelerin anlatı zamanı, savaştan sonraki yaklaşık otuz beş yıllık zaman dilimidir. Yazarın, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşananları aktarabilmesinin tek yolu kurgusal zamanda geriye hareket etmektir. Bu sebeple Cevdet Ametov, hikâyelerinde bu tekniğı oldukça fazla kullanmıştır. Savaş konusunun dışında Üsniye, Arsen ve Asan'ın başından geçen olaylar da geriye dönüş tekniğı ile okura sunulmuştur. Diyalog tekniğı, anlatı içerisinde bulunan kişilerin karşılıklı konuşmalarıyla ortaya çıkar. Bu teknikle birlikte okurla olay arasındaki anlatıcı aradan çekilir ve okur kahramanla karşı karşıya kalır. Cevdet Ametov, *Eriġanlar Açqanda* adlı eserindeki hikâyelerde bu tekniğı sık sık kullanmış, anlatıcının ağırlığını ortadan kaldırarak hikâyelerini monotonluktan kurtarmıştır. Cevdet Ametov, adı geçen eserdeki hikâyelerde en az iki kişiyi bir araya getirerek karşılıklı konuşturmuş ve okurun, aktarılan olayı bizzat kahramanların ağızından duymasını sağlamıştır.

Cevdet Ametov'un *Eriġanlar Açqanda* adlı eserindeki belirgin üslûp özelliklerinden biri de bazı hikâyelerin sonunda hikâyenin konusu ya da temasıyla ilgili çıkarım cümlesi kurmasıdır. Bu şekilde, hikâyede anlatılan olayla ilgili okura adeta "hisse" vererek anlatımını bir "son söz"le sonlandırmaktadır. Bu konuyu örnekleyen bazı kullanımlar şunlardır:

Ateş Başında hikâyesinin son cümleleri şöyledir: (I-26/3) Men Eyüpke baqıp, oña deşet meşaqatlernen küreşmege quvetni, vatanına, ħalqına beslegen sınırsız sevgisi bergenini añladım. (I-26/4) Serbest ömürni körgen adam, onı yoq etmemek için, ölümni de yeñe eken.

Anamla Baharı Bekliyorduk adlı hikâyenin son cümleleri: (IV-69/5) Em benim istegim — böyle künlerni analar endiden soñ, tüşlerinde bile, körmesinler, — dey Nevruz.

Gençlik Başa Bir Kez Gelir adlı hikâyenin son cümleleri şöyledir: (V-78/10) Demek Üsniye ömür yolunda qaqındı, lâkin yıqılmadı. (V-78/11) Onıñ yanında aqiqiy dostları bar. (V-78/12) O kene ömürge qayttı. (V-78/13) Lâkin Bekirni ömür dalğası ille bir kün sailge ıqarıp atar.

2.3.2. Kelimerin kullanım sıklığı

2.3.2.1. İsimler

İncelenen hikâyelerde ad türünde kullanılan sözcük sayısı 1 600'dür. Kullanılan ad türündeki sözcüklerin 164'ü özel addır. Özel adlar içerisinde de 102 kişi adı, 31 yer adı kullanılmıştır. Kalan adlar ise hikâyelerde geçen ırmak adları, edebî eser adları, günlük hayatta kullanılan içki ve ilaç adları; bir din, ırk ya da görüşün mensubiyetini karşılayan adlardır. Hikâyelerin şahıs kadrosunu da ortaya çıkaran kişi adları içinde Üsein (78), Ridvan (56), Üsniye (45), Dilara (37), Nevruz/Nevruzçiq (33), Anafi (31), Eyüp (25), Bekir (21) en çok kullanılan adlardır. Diğer adların kullanım sıklığı Tablo2-2'de verilmiştir.

Kullanım sıklıkları verilen bu adlar değerlendirildiğinde en sık kullanılan adların savaş sebebiyle babasız kalan ve ailesinin geçimini üstlenen Üsein ve Ridvan olduğu görülmektedir. Nevruz/Nevruzçiq adı da babası savaşa giden ancak dönmeyen, bu sırada annesinin ölümüne şahit olan, yetişkin olunca mutlu bir aile kurmayı başaran kişiyi tanımlamaktadır. Cevdet Ametov'un hikâyelerinin şahıs kadrosunda daha çocuk yaşta büyük acılar ve kayıplar yaşayan, yaşadığı acılar ve kayıplar karşısında yıkılmayan güçlü çocuk karakterlerin önemli yere sahip olması bu adların kullanım sıklığını etkilemiştir. Anafi ve Eyüp, İkinci Dünya Savaşı sırasında cephede bulunan; Dilara ise savaş sırasında işgalciler tarafından eziyet gören kişilerdendir.

Tablo 2-2: Metinde geçen kişi adları ve kullanım sıklığı

Kişi Adları					
Üsein	78	Aliye	6	Şemsiye	2
Ridvan	56	Matluba	6	Volodin	2
Üsniye	45	Venera	6	Yıbrış	2
Dilara	37	Gitler	5	Yunusov	2
Anafi	31	Muradasıl	5	Albert Şandra	1
Eyüp	25	Taşpulat	5	Anatoliy	1
Bekir	21	Arsen Şabanoviç	4	Asanoff	1
Nevruzçiq	21	İnayet	4	Asanov	1

Tablo 2-2'nin devamı

Mavluda	20	İzmailova	4	Cafer	1
Larisa	19	Hayali	4	Cebbar	1
Cemil	18	Albert	3	Emir Üseinova Zeynep	1
Abhair	16	Anafi İdrisoviç	3	Gaynulina	1
Emir Üsein	16	Bilal	3	Gebbels	1
Fazıl	16	Bilal	3	Joya	1
Ali	15	Çapatiş Cafer	3	Katyüşa	1
Alik	14	Ebazer	3	Margarita Pavlovna	1
Gülcian	14	Eskender	3	Mavluda Hasanova	1
Zekiye	14	Kosta	3	Mikola	1
Arsen	12	Memetov	3	Murat	1
Nevruz	12	Müller	3	Müslüm	1
Şamrad	12	Ostapenko	3	Olya İşçenko	1
Zemfira	12	Suvade	3	Osipov	1
Zarema	11	Vadik	3	Rasul Gamzat	1
Süfyan	10	Asan Settarov	2	Semön Yakovleviç	1
Asan	9	Gula	2	Settar	1
Seythalil	9	Gülcian Canqılıçeva	2	Settarov	1
Viktor	9	Mavluda Zulunova	2	Şemsiyeçik	1
Zekiyeçik	9	Mikolo	2	Tiremeli Asan	1
Arif	8	Nadejda Naumovna	2	Trofimova	1
Baynazar	8	Olga	2	Turgenev	1
Borisov	8	Olya	2	Üsniye Qurtametova	1
Esmâ	7	Raya	2	Vera	1
Jora	7	Sofya İvanovna	2	Haldayan	1

Tablo 2-2'nin devamı

Nafe	7	Şekspir	2	Yaqup	1
------	---	---------	---	-------	---

Yer adlarında en sık kullanılan adlar: Moskva (10), Germaniya (15). Moskova ve Almanya için kullanılan bu adların sıklığı incelenen hikâyelerin kimi zaman arka planında kimi zaman ön planında yer alan İkinci Dünya Savaşı'nın taraflarındandır. Cevdet Ametov'un, hikâyelerinde İkinci Dünya Savaşı'nın Kırım halkı üzerindeki etkisini anlatması bu yer adlarının kullanımına yansımıştır.

Tablo 2-3:Metinde geçen yer adları ve kullanım sıklığı

Yer adları							
Alyaqa	(1)	Frantsiya	(1)	Moskva	(10)	Revenbrük	(1)
Avropa	(6)	Germaniya	(15)	Nişankaya	(1)	Samarqand	(1)
Avstriya	(1)	Gorkiy	(5)	Novgorod	(1)	Saransk	(2)
Berlin	(2)	Kavkaz	(3)	Odessa	(1)	Stalingrad	(2)
Buhenvald	(1)	Leningrad	(2)	Osta Asiya	(1)	Staraya Russa	(2)
Canköy	(1)	Limburg	(1)	Osventsım	(1)	Staroye Russo	(1)
Cenüp Kavkaz	(1)	Maydanek	(1)	Perekop	(1)	Ukraina	(2)
Dağıstan	(1)	Mecnuntal	(2)	Qaravulqaya	(1)		

Bunlara ek olarak incelenen metinlerde; ana (216), kün (196), ev (179), bala (170), adam (158), iş (118), yıl (103), baba (99), cenk (98), köz (95), qız (89), mektüp (88), el (82), mektep (81), yaş “genç” (78), oca (71), dost (70), ömür (65), yürek (62), köy (61), duşman (55), sınıf (54), oğul (49) en sık kullanılan ad türündeki sözcüklerdir. Bu adların kullanım sıklığı değerlendirildiğinde dikkat çekici ilk konu; “aile” kavramı etrafında oluşan sözcüklerin sıklıklarının fazla olmasıdır. “ana”, “bala”, “baba”, “oğul” kelimeleri hikâyelerin şahıs kadrosu ve yazarın kişi seçimleri hakkında önemli bir gösterge kabul edilebilir. Zira Cevdet Ametov, savaşın yıkıcı etkisini okura aktarırken özelden genele doğru yani aileden topluma doğru bir akış izlemiştir. “ana” kelimesinin diğer kelimelerden fazla kullanılmasında annenin baskın toplumsal rolünün

etkisi olmakla birlikte asıl sebep “baba” figürünün savaş sebebiyle cephede bulunması ve doğrudan doğruya hikâyelerin içinde varlık göstermemesidir. “cenk” ve “duşman” kelimelerinin sıklığı da hikâyelerin temel konusu hakkında bilgi veren önemli kelimelerdir. Cevdet Ametov’un hikâyelerinde “bala” kelimesinin sık kullanılması, daha önce de ifade edildiği üzere yazarın şahıs kadrosunda çocukların önemli bir yere sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir. “mektep”, “sınıf” ve “oca” kelimeleri, yazarın kişisel hayatının hikâyelere yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kıırım Devlet Pedagoji Enstitüsünde eğitim alan Cevdet Ametov, öğrencilik hayatını iyi bilmektedir. Bunun yanında öğretmen olması ve Özbekistan’da bulunduğu sırada eğitim ve kültür işlerinde aktif rol oynaması sebebiyle hikâyelerindeki mekânlar arasında mektep, kişiler arasında da hocalar bulunmaktadır.

İncelenen hikâyelerde somut adlar daha sık kullanılmıştır. Bu durum, hikâyelerde işlenen konularla doğrudan ilişkilidir. İncelenen on dört hikâyenin onunda savaş, savaşın birey ve toplum üzerindeki etkisi konu olarak işlendiğinden isimler özelinde söz dağarcığının somut isimlerden oluşması olağandır. Yazar; aile, toplum hayatı ve savaş ile ilgili unsurları somut kelimelerle ifade ederek gerçek hayatın kendisini doğrudan hikâyelerine yansıtmıştır. Hikâyelerde en çok kullanılan soyut adlar ise şunlardır: sevgi (44), fikir (32), quvanç (25), tüş (23), baht (21), ümüt (20), azap (19). Hikâyelerde kullanılan “sevgi” kelimesi anne-çocuk, seven-sevilen ve vatan sevgisi etrafında kullanılmıştır. “quvanç”, “baht”, “ümüt” gibi soyut kelimeler ise algılara gönderme yapmıştır.

Tablo 2-4: Adların kullanım sıklığı

Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık
ana	216	ara	53	azbar	29	azap	19
kün	196	yol	51	aqay	27	gospital	19
ev	179	al	50	ordu	26	institut	19
bala	170	arqadaş	50	qol	26	kök	19
adam	158	söz	50	sıra	26	resim	19
iş	118	oğul	49	çet	25	xastalıq	19
yıl	103	qadın	45	oda	25	qomşu	18

Tablo 2-4'ün devamı

baba	99	ateş	44	quvanç	25	talebe	18
cenk	98	sevgi	44	terek	25	xızmet	18
köz	95	laf	42	açlıq	24	oğlançıq	17
qız	89	saba	40	arbiy	24	suv	17
mektüp	88	ötmek	39	bet	24	töpe	17
el	82	tüp	39	davuş	24	yel	17
mektep	81	lager	37	yaş	24	kitap	16
yaş (genç)	78	qapu	37	ad	23	ortalıq	16
baş	72	baar	36	tüş	23	pencere	16
oca	71	xaber	36	sual	22	saç	16
dost	70	yigit	36	vagon	22	sovxoş	16
bar	69	ders	35	baxt	21	stol	16
ömür	65	iç(iç, maneviyat)	35	maşına	21	familiya	15
yan	62	istek	35	omuz	21	faşist	15
yürek	62	nemse	35	ölüm	21	medal	15
köy	61	ayaq	33	soldat	21	ofitser	15
taraf	59	dünya	33	tütün	21	qış	15
duşman	55	fikir	32	ekim	20	sevinç	15
insan	55	mesele	32	emce	20	tay	15
sınıf	54	müsafir	30	ümüt	20	torba	15

Bütün bu açıklamalardan hareketle hikâyelerin yazarı Cevdet Ametov, “*Germaniya*” ve “*Moskva*” arasında gerçekleşen ve hikâyelerin olay örgüsünde bulunan İkinci Dünya Savaşı’nın toplum üzerindeki etkilerini bazen “*Üsein*”, “*Ridvan*” ve “*Nevruz/Nevruzçıq*” gibi güçlü çocuk karakterler üzerinden bazen de bizzat cephede

savaşan “*Anafi*” ve “*Eyüp*” gibi yetişkin karakterler üzerinden anlatma yolunu seçmiştir. “*cenk*” başladığında “*duşman*”la savaşmak için cepheye giden ve dönmeyen “*baba*”ların geride bıraktığı “*ana*” ve “*bala*”lar hayat mücadelesi içerisinde başka bir savaş vermek zorunda kalmışlardır.

2.3.2.2. Sıfatlar

İncelenen metinlerde sıfat türünde kullanılan kelime sayısı 480’dir. Bu sıfatlar içinde en çok kullanım sıklığı en fazla olan sıfatlar şunlardır: bir (552), şu (284), bu (227), o (199), er (153), eki (81), büyük (69), böyle (63), ikinci (46), kaç (43), öyle (35), ağır (33), kışkına (20).

Niteleme sıfatlarının belirtme sıfatlarından daha fazla kullanılması yazarın hikâyelere öznel dünyasını ve algısını aktarmak istemesiyle açıklanabilir. Zira niteleme sıfatları belirtme sıfatlarından farklı olarak olayların, durumların, çevrenin veya varlıkların nitel özelliklerinin ayrıntılı şekilde verilmesini sağlar. Cevdet Ametov, özellikle bu ayrıntıları kullanarak savaşın cephede ve cephe gerisinde nasıl algılandığını göstermek, okul hayatıyla ilgili ayrıntıları okuyucuya sunmak ve çevre betimlemeleri yaparak bu betimlemelerden imaj oluşturmak amacıyla niteleme sıfatlarını daha çok kullanmıştır. Kısaca yazar, niteleme sıfatlarını sık sık kullanarak varlıkların ayırıcı niteliklerini okura aktarmaya çalışmış ve bu sayede betimleme tekniği ile varlıkları daha somut hale getirmeye çalışmıştır.

Belgisiz sıfat olan *bir* sözcüğünün kullanım sıklığının fazla olması dildeki yaygın kullanımından kaynaklıdır. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren bu sıfat tamladığı adla ilgili net bir anlamsal tamamlama sağlamadığından bu anlamsal tamamlamayı okura bırakmaktadır. Bu durum “er” belgisiz sıfatının kullanımı için de geçerlidir. Buna ek olarak “er” belgisiz sıfatı, özellikle “bir” belgisiz sıfatı ve “şey” zamiri ile kullanılarak cümle bağlamında sınırsız bir çağrışım olanağı sağlamaktadır. Bu durum okuyucuyu ve okuyucunun düşüncelerini metnin içinde dahil ederek aktif bir okuma serüveni sunmaktadır.

Belirtme sıfatlarında özellikle işaret sıfatlarının kullanımının fazla olması hikâyelerdeki anlatıcının konumu ve bakış açısıyla ilgilidir. Hikâyelerin anlatıcısı, aynı zamanda kahramanı olan şahıslar, çevresindeki kişileri, durumları, olayları ya da varlıkları merkezde bulunan kendine göre uzaklıklarını dikkate alarak işaret sıfatlarıyla

belirtmiştir. anlatıcı kendinden uzak adları “şu”, “o” kendine yakın adları “bu” sıfatı ile belirtmiştir. “şu” ve “o” sıfatının sık kullanımı yazarın merkezden çevreye açılan anlatım üslûbuyla ilişkilidir.

Hikâyelerdeki belirtme sıfatlarının içinde sayı sıfatlarının yeri de oldukça fazladır. Varlıkların sayılarını, sıralarını ifade eden ya da üleştirme belirten yaklaşık 50 sayı sıfatı kullanılmıştır. Bu sıfatların birçoğunun kullanım sıklığı çok olmamakla birlikte “eki”, “ekinci” “kaç” sıfatların kullanımını dikkat çekici niteliktedir. “eki” sıfatının kullanım sıklığının fazla olmasının sebebi hikâyelerin temelde ikili ilişkiler üzerine kurulu olmasıyla alakalıdır. Hikâyelerde belirgin şekilde olan bu durum, savaştan sonra bir araya gelen okul arkadaşlarını, birbirini seven gençleri, anne ve çocuktan oluşan aileyi ifade ederken özellikle “eki” sıfatı kullanılmasını ortaya çıkarmış ve sıfatın kullanım sıklığını artırmıştır.

2.3.2.3. Zamirler

İncelenen metinlerde 46 farklı zamir görevli sözcük kullanılmıştır. Bu zamirler şunlardır: men (891), o (627), biz (386), öz (370), sen (323), olar (220), şey (178), siz (176), kim (64), kimse (61).

Tablo 2-5: Metinde kullanılan zamirler ve kullanım sıklıkları

Zamir	Kullanım Sıklığı
men	891
o	627
biz	386
öz	370
sen	323
olar	220
şey	178
siz	176
kim	64
kimse	61

Hikâyelerdeki kullanım sıklığı dikkate alındığında kişi zamirlerinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. İncelenen hikâyelerde anlatıcının aynı zamanda olayın içinde yer aldığını yani hikâyelerin çoğunun birinci kişinin ağzından anlatıldığını ifade etmiştik. Bu durum olayları kahraman bakış açısıyla yansıtan anlatıcının “men” zamirini oldukça fazla kullanmasına sebep olmuştur. Ayrıca hikâyelerdeki anlatıcıların ya cephede silah arkadaşlarıyla ya da sosyal hayatta okul, iş vd. arkadaşlarıyla beraber olması “biz” zamirinin sık kullanımını etkilemiştir. Kısaca ifade edilecek olursa hikâyelerdeki anlatıcının konumu ve olaylara bakış açısı zamirlerin kullanım sıklığı ile doğrudan ilişkilidir. Anlatıcının olayları ve kişileri çoğunlukla kendi perspektifinden aktarması “sen”, “o”, “biz”, “siz” ve “olar” zamirlerinin kullanımını artırmıştır. Ayrıca dönüşlülük zamiri “öz”ün kullanımı da doğrudan bu durumla ilgilidir.

2.3.2.4. Fiiller

İncelenen metinlerde 1 481 fiil kullanılmıştır. Bu fiillerin içerisinde tasvir fiilleri hariç 549 birleşik fiil bulunmaktadır. En çok kullanılan fiiller şunlardır: ol- (547), de- (543), kel- (310), ayt- (197), baq- (174), al- (164), kör- (156), bil- (134), e- (127), bar- (123), ket- (111), otur- (99), tap- (94), çıq- (91), qal- (91), yap- (87), yaşa- (87), yaz- (86), iste- (85), aña- (82), qayt- (81), kir- (78), bekle- (68), ketir- (68), oqu- (67), keç- (65), ber- (64), çalış- (61), sora- (61), yür- (60), qoy- (53), bit- (50), qorq- (46), ağla- (45), başla- (41), çıkar- (40), tur- (39), yat- (39), bitir- (38), sev- (36), tüş- (36), aylan- (35), qaç- (35), körüş- (33), tırış- (33), aşa- (32).

Sık kullanılan bu fiillerin çoğu bir iş bildirmektedir. “de-“, “ayt-“, “baq-“, “al-“, “kör-“, “bil-“, “tap-“, “yap-“, “yaz-“, “yaşa-“, “iste-“, “aña-“, “bekle-“, “ketir-“, “oqu-“ vd. fiiller nesne alabildikleri için geçişli fiillerdir.

Buna ek olarak “kel-“, “bar-“, “ket-“, “otur-“, “çıq-“, “qal-“, “qayt-“, “kir-“, “bit-“, “qorq-“, “ağla-“, “başla-“ vd. nesne alamadıkları için geçişsiz fiillerdir.

Tablo 2-6 incelendiğinde en sık kullanılan fiillerin hareket ifade eden fiiller olduğu görülmektedir. “kel-“, “baq-“, “al-“, “bar-“, “ket-“, “çıq-“, “yap-“, “yaz-“, “qayt-“, “kir-“, “ketir-“, “ber-“, “çalış-“, “yür-“ fiillerinin kullanım sıklıkları diğer fiillerinden daha fazladır. Bu fiiller, insanın somut hareketlerini ifade etmektedir. Bununla birlikte “bil-“, “iste-“, “aña-“, “işan-“, “tüşün-“, “sev-“ gibi soyut olarak oluşan fiillerin kullanım sıklığı diğer fiillere oranla daha azdır. Bu gibi soyut fiiller, incelenen hikâyelerdeki bütün fiillerin içinde de daha az kullanıma sahiptir. Hareket fiillerinin fazla olması

hikâyelerin durağan olmasını engellemiş ve anlatıma akıcılık katmıştır. Ayrıca okuyucunun zihni sürekli canlı kalmış, merak duygusunu harekete geçiren bu canlılık sürükleyiciliğe de etki etmiştir. İncelenen hikâyelerde yazarın durumlardan çok olay ağırlıklı anlatımı tercih etmesi hareket fiillerinin kullanım sıklığına etkilemiştir.

“ol-“ fiili hem yardımcı fiil hem de asıl fiil olarak kullanılması sebebiyle kullanım sıklığı en fazla olan fiil olmuştur.

“de-“ fiilinin kullanım sıklığı incelenen hikâyelerde iç içe birleşik cümle yapısının sık kullanılmasıyla ilgilidir. Cevdet Ametov, iç içe birleşik cümle yapısını sık kullanarak kişileri kendi cümleleri ile olaya dâhil etmiş ve doğrudan anlatımın olanaklarından faydalanarak anlatıcının rolünü en aza indirip anlatımdaki monotonluğu ortadan kaldırmıştır. İncelenen hikâyelerde bu durum belirgin bir üslup özelliğidir.

Tablo 2-6: Fiillerin kullanım sıklığı

Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık
ol-	547	bekle-, ketir-	68	aç-	28
de-	543	oqu-	67	ös-, yakınlaş-	27
kel-	310	keç-	65	kül-, taşla-, unut-, hatırla-	26
ayt-	197	ber-	64	ara-, öl-, toқта-	25
baq-	174	çalış-, sora-	61	doğ-, toplan-	24
al-	164	yür-	60	oyna-, yan-, yeñ-, yuqla-	22
kör-	156	qoy-	53	azırlan-, et-, keçir-	21
bil-	134	bit-	50	at-	20
e-	127	qorq-	46	sıq-, yet-	19
bar-	123	ağla-	45	çekiş-, yaq-, yıqıl-	18
ket-	111	başla-	41	bağır-, duy-, körün-, sön-, söyle-, tur- (durmak), yolla-	17
otur-	99	çıqar-	40	çıda-, uzat-	16
tap-	94	tur-	39	açıl-, aındır-, ayda-, azırla-, cevap ber-, köster-, qaldır-, qoşul-, yiber-	15

Tablo 2-6'nin devamı

çiq-, qal-	91	yat-	39	açuvlan-, bas-, inde-, oşa-, öğren-, öldür-,	14
yap-, yaşa-	87	bitir-	38	iç-, qoş-, qurtar-, saqla-, sevindir-, yoq et-	13
yaz-	86	sev-, tüş-	36	diñle-, inan-, işle-, küreş-, say-	12
iste-	85	aylan-, qaç-	35	bağışla-, bıraç-, bul-, çekil-, eşitil-, qur-, taaciplen-, tanış ol-, tın-, tınçlandır-, toldur-, topla-	11
añla-	82	körüş-, tırış-	33	abdıra-	10
qayt-	81	aşa-	32		
kir-	78	işan-, tüşün-, ur-	23		

2.3.2.5. Zarflar

İncelenen metinlerde yer alan zarf sayısı 257'dir. En sık kullanılan zarflar şunlardır: soñ (375), daa (198), endi (188), pek (155), kene (115), em (92), şay (52), eñ (40), öyle (36), dersiñ (31).

Hikâyelerde en çok kullanılan zarflar dikkate alındığında zaman zarflarının kullanım sıklığının fazla olduğu görülmektedir. Korkmaz,⁵⁵ zaman zarflarını “*bir oluş veya kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözler*” olarak tanımlamıştır.

2.3.2.6. Bağlaçlar

İncelenen metinlerde tespit edilen bağlaç sayısı 25'tir. Bu bağlaçlar ve kullanım sıklıkları şunlardır: da (486), de (423), lakin (163), ve (153), amma (74), çünkü (63), ki (23).

⁵⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi (5.baskı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017. s.460

“Bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zamanda paragrafları şekil ve anlam bakımında birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözlerle türlü anlam ilişkileri kuran...”⁵⁶ sözcüklerdir. Kelimeler, cümlelerin ve yer yer paragrafların birbirine bağlanması anlatımın tutarlılığına etki etmektedir. Yazarın özellikle cümleleri birbirine bağlarken takındığı tavrın üslûp açısından önemli nitelik taşımaktadır.

İncelenen hikâyelerde pekiştirme işleviyle kullanılan “da/de” bağlaçlarının kullanımı dikkat çekmektedir. Pekiştirme bağlaçlarının kullanımı yazarın dil kullanımında öznellediğini ortaya koymaktadır. Çünkü yazarın kelime düzeyinde ya da cümle düzeyinde vurgulamak veya pekiştirmek istediği anlamlar yazarın kişisel seçimi sonucunda metinde yer almaktadır. Vurgulanan veya pekiştirilen bu anlamlar okurun yazar tarafından yönlendirilmesini ortaya çıkarmaktadır. İncelenen hikâyelerde “da/de” bağlaçlarının kullanım sıklığının fazla olması yazarın yukarıda bahsedilen anlatım tutumuyla ilgilidir.

“...cümleleri birbirine karşıtlık ve olumsuzlama, karşılaştırma, kanıtlama, uyarı, koşul, çelişki, sebep bildirme vb. ilkelerle bağlayan⁵⁷” “lakin” ve “amma” bağlacı incelenen metinlerde de çoğunlukla karşıtlık, çelişki ve sebep bildirme işlevleriyle kullanılmıştır.

2.3.2.7. Edatlar

İncelenen metinlerde 21 farklı edat kullanılmıştır. Metinlerde kullanılan edatlar ve kullanım sıklıkları şunlardır: kibi (264), için (114), dep (107), qadar (79), degil (54), bile (47), başka (25), aqqında (17), köre (13), sayın (13), qarşı (11).

Metinlerde kullanılan edatlar içerisinde en çok kullanılan edat benzerlik ilgisi kuran “kibi” edatıdır. Edebî sanatlar başlığı altında da verildiği üzere Cevdet Ametov, hikâyelerde somutlama yaparken ve imgeler ortaya çıkarırken teşbih sanatını sıkça kullanmıştır. Bu durum da *gibi* edatının kullanım sıklığını artırmıştır.

İçin edatı incelenen metinlerde genel olarak *-mAQ için* yapısıyla kullanılmış ve kullanıldığı cümleye amaç anlamı katmıştır.

Dep edatı kendinden önce gelen cümleyi sebep, sakınma, amaç ve tarz ifade eden zarflar haline getirerek yan cümleye dönüştürür. Ayrıca bu edat aktarma cümlelerinde

⁵⁶ a.g.e. s.923

⁵⁷ Kerime Üstünova, *Ama'nın İşlevleri*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(10), 79-92. s.80

de kullanılmaktadır (Çalışkan, 2019, s. 174). İncelenen metinlerde özellikle aktarma cümlelerinde kullanılan *dep* edatı yazarın başkasına ait cümleleri doğrudan anlatımla okura sunmasına yardımcı olmuştur. Yazarın sık sık başvurduğu bu anlatım tarzı, hikâyelerdeki birinci kişi anlatıcı kullanımına da uygun düşmektedir. Başkasına ait cümleleri *dep* edatını kullanarak aktaran anlatıcı, bir yandan anlatıcı konumuna uygun davranırken diğer yandan hikâyeye kişisi ile okuru karşı karşıya getirmektedir. İnadırcılığa olumlu yönde doğrudan etkisi olan bu üslûp aynı zamanda anlatıcının sürekli aktaran olma konumunu da değiştirerek anlatımdaki tekdüzeliği ortadan kaldırmaktadır.

2.3.2.8. Ünlemler

Metinlerde tespit edilen ünlem türündeki sözcük sayısı 33'tür. Metinlerde en sık kullanılan ünlem *mına* (51) ünlemidir. Kullanım sıklığı fazla olan bir diğer ünlem "hayır" anlamında kullanılan *yoq* (34) ünlemidir.

Metinlerde kullanılan ünlemlerin kullanım sıklıkları yazarın üslûbuyla ilgili belirgin bir durum ortaya çıkarmamaktadır. Kullanım sıklığı en fazla olan *mına* gösterme ünlemi incelenen metinlerde herhangi bir varlığı gösterirken ya da işaret ederken kullanılmakla birlikte konuşmalarda anlatılanlarının sonuna geldiğini ifade etmek için kullanılmıştır.

2.3.3. Edebî sanatlar

Edebî sanatlar, edebî eserdeki sözü, ifadeyi güzelleştirmek, anlamını güçlendirmek için başvurulan söz ve anlam oyunlarının tümüne verilen isimdir.⁵⁸

Edebî eseri oluşturan yazarın üslûbuyla ilgili inceleme yapılırken değerlendirilmesi gereken meselelerden biri de kullandığı edebî sanatlardır. Yazar, edebî eserin oluşum sürecinde gündelik dilin ifade sınırlarını aşarak kelimelere yeni anlamlar yüklemektedir. Çağrışımların ve hayal gücünün yardımıyla ortaya çıkan bu yeni anlamlar, yazarın imge yaratma kabiliyeti ölçüsünde metnin içerisinde yer alır. Yazar, bu sayede kelimeleri günlük dilin sınırlılığından ve sıradanlığından uzaklaştırarak kelimelere estetik değer kazandırmakta ve bu sayede anlatımını sadelikten kurtarıp ifadesinin gücünü artırmaktadır.

İfadenin gücünü artıran önemli unsurlardan biri mecazdır. Söze güzellik ve çekicilik katmasının yanında ifadeye çağrışım zenginliği de sağlayan mecaza şiir ve düzyazıda

⁵⁸ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001. s.119

fazlaca başvurulmaktadır. Mecaz, müstakil bir edebî sanat olmaktan ziyade daha çok başka edebî sanatların oluşmasına katkı sağlar. Teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye, tariz, teşhis ve intak mecaz vasıtasıyla, ondan faydalanılarak yapılan sanatlardır.⁵⁹

Bu değerlendirmeler ışığında, başlık altında, Cevdet Ametov'un bu teze konu olan hikâyelerinde kullandığı mecaz sanatları değerlendirilecektir.

2.3.3.1. Teşbih

Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzettir.⁶⁰

İncelenen metinlerde Cevdet Ametov, teşbih sanatını oldukça fazla kullanmıştır. Yazarın yaptığı metin içinde yaptığı teşbihlerden bazıları şunlardır:

- (I-9/2) Yel eskende **alev yelpiregen bayraqnı** andıra.
- (I-10/8) Birden baqqanda, sanki **bulutlar degil de, ay yürügenday olup körüle**.
- (I-10/9) Tereklerde qurup qattılaşqan **yapraqlarnıñ teneke davuşı** insanda ğamlı oylar uyata.
- (I-11/17) Lâkin **bahtımız, kobelek ömürü kibi, pek qısqa oldı**.
- (I-13/15) Birden yaqıcı bir yel, meni, **top kibi**, töpege köterip attı.
- (I-13/21) İç bir yerimde **çibin tişlegen qadar bile yara yoq**.
- (I-14/1) **Yañı laqırdı etmege ögrenen balalar kibi**, ecelep-ecelep laf etip başladım, qulaqlarım da açıldı.
- (I-16/15) **Duşmannıñ alqası ilmekday**, kettikçe tarlaşa edi.
- (I-17/15) O birden, tizleri üstüne tüşip, **tübünden kesilgen terek kibi**, yerge serildi.
- (I-18/14) Bizim quşaqlarımıznı, qulaqlı qalpaqlarımıznı tutup aldılar, lagerge yetip barğance **ayaqlarımız buzlap, ağaçtay qatıp qaldı**.
- (I-21/5) Lâkin olar qoy terisi yapınğan börünü añdıra ediler.
- (I-22/12) Sabaları, uzaqtan **kök güdürdisiday davuşlar** eşitle.
- (I-25/6) Evli-barqlı bu qadın anaynı öz evinde sığdırmay, azbarda oña **kümesday odaçiq** yasağan.
- (I-25/19) İşimni bitirdimmi, **öz sevgilisine aşıqqan yigitday** evge, anayğa çapam.

⁵⁹ a.g.e. s.78

⁶⁰ Cem Dilçin, *Örneklele Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.baskı, Ankara 2009. s.405

- (II-36/1) — Dilâra, **seniñ kibi duvadaqni** sevgenine çoq yazıq...
- (II-38/2) **Yürekler taş, peksimet kibi, qattılaşıp** qaldı.
- (III-46/12) Künlerden bir kün alsızlandım, **yüregim eskirgen saat kibi**, de toqталıp, de çapalanıp başlay
- (IV-62/4) Yalñız ne qadar aqlına ketirmek istemese de, **deşetli haber qorqusı buzlu bir el kibi yüregini sıqa**, közüne qaranlıqlar çöktüre.
- (IV-62/10) Mına, **künler** şay bir qında yaratılğan **noqut daneleri** kibi, biri-birlerine beñzeyler.
- (IV-63/13) **Cenkniñ demir qanunlarına** boysunıp, Cemilge üç künden soñ, kene de cebege qaytmaq kerek oldı...
- (IV-65/7) “Mına endi bizim de evimizge sevinç kirdi, degende toyğance olmay, **quvançniñ tütün kibi darqalıp, yoq olıp kete.**
- (IV-64/13) Cemilden **mektüp alğan künleri olarğa bayram.**
- (IV-66/3) Qomşular, hususan Baynazar aqanıñ ailesi hastanı ayaqqa tursatmaq için, ellerinden kelgen er şeyni yapsalar da **ana** bir aftağa bile barmay, **balavuz çırağı kibi irip bitti.**
- (IV-66/8) Böyle müşkül allarğa yalñız yaşlıq çıdaya bile, **olar mayışıq fidanlar kibi** qırılmay, qışımniñ azabına dayana da, **baar kelse, qaytadan yeşere, çeçek açalar.**
- (V-77/6) **Tiyzesiniñ qarğışları** Üsniyeniñ **yüregene ine kibi sançıldılar, yaqıcı közyaşları** yastığına töküldi, sabağa qadar ağlap çıqtı.
- (VI-79/6) Zemaneyiy **qızlar** şay, **yüzüm asması kibi**, bir gecede bir qarış öseler, bizler ise qartayamız, amma özümüz onı eslemeymiz.
- (VII-88/6) Ufatılğan beton, teller, **sıcaqtan mingen hamır kibi köterilgen asfalt şişikleri** ve cam parçaları tolu.
- (VII-89/13) Etrafqa **balıq pulı kibi kiramet parçaları** septirilgen.
- (VII-90/4) ...mañlayçığı burüşken, elçikleri cansız kibi sarqıp turalar, **qulaçlıqlarından, sigar kâğıtı kibi**, yarıq körüne.
- (VII-90/10) **Menim yüregim endi avtomatımniñ qundağı kibi qatıp qalğan**, oña endi bir şey tesir etmez...
- (VII-90/16) Yalñız men vücudımda **tiş ağırsı kibi, bir accı** is ettim.
- (VII-91/9) Niayet, bu tüş, ya da **açlıq gallyutsinatsiyası** olmağanını añlap, olar büyük iştianen “işke” başladılar.

- (VII-92/6) Yalnız **Gitler kibi canavar** — dünyadaki bütün milletler bizge qul olmaq kerek, dep çıqtı, ve ahırını, özü de sıçan zeeri aşay, öldi.
- (VIII-95/3) Etrafta endi baar öz ükümünü başladı, tosət-tosat esken sıcaq yelçik tereklerdeki gıncelerni aç, **sıçan qulağı kibi, yeşil yapraçıklar körüle**, dağlardan ise, şu yelçik, uyanayatqan tabiatnıñ acayip qoqlarını alıp kele
- (VIII-104/8) Yanında, seniñ alıñnı añlağan kimseler bulunsa, içindeki, **qurşun kibi basıp turğan ağrıñ da**, az buçuq, eksilgen kibi ola.
- (X-124/8) Daa üstünde bir iz olmağan ap-aq **yol, yılan kibi burulup**, orman betke kete.
- (X-126/3) Bahtımızğa **kök, qurşun kibi alçaq**, qara bulutlarnen qaplı edi.
- (X-126/6) **Topraq da qatqan cam kibi**, kiçkene küreçiklerni ura-ura avuçlarımız patlasa da, çuqurlarnı terenleştirmek pek zor.
- (X-128/1) Cebe körmegen adamlar kimerde: “Bizim soldatlarımız qorqu nedir bilmey, duşman üstüne **arslan kibi atırlar**”, dep aytalar.
- (X-128/4) ...Özüñni duşmanğa körsettiñmi, ya **qurşun yağmuru** septirip başlay, ya da **qarınca kibi** taptap keçe.
- (X-128/5) Kene de özüñni qolğa alıp granatañnı oñaytlı taşlasañ, şu demir qale **sernik qutusu kibi yanıp** başlay.
- (XI-134/7) Dostumñ menen böyle yürekten laf etkenine, men can-göñülden sevindim, çünkü **er bir insanñ ömürü özünce sine daa oqulmağan** bir kitap.
- (XI-138/4) O közlerde endi qorqu yoq, **olar yıldız kibi yanalar** ve benim bir şey añlamağanıma taacip eteler.
- (XI-138/10) Yañğızlıqtan canı yanğan yigirmi eki yaşında yigitniñ, aqşam, kimse körmegende evine kelip, **yaş bir gınce qız**, “men sizni sevem, men sizge keldim”, dese, siz ne yapar ediñiz?
- (XII-151/12) Soñ onı ayaq túbüne alıp, **futbol topu kibi** tepe başladılar.
- (XII-156/7) **Terciman** onıñ etrafında **taraş köpeçigi kibi** aylana, şorbacısı ne emir etse onı yapmağa azır tura.
- (XII-159/7) Kâde bir olarnı **qaşqır kibi quturğan konvoylar** işke alıp keteler, başıñnı kötergende uralar, kene yañşı eâli yardım ete.
- (XII-163/9) Endi yaqınlaşıp keleyatqan front güdürdisi de kün-künden aydınlaşa, köyde **politsaylar** da körünmeyler, **yanğan ormandan qaçqan bürüler kibi**, olar da qaça, saqlanıp yüreler.

- (XIII-169/10) o vaqıtta **Larisa** benim közüme **küneş yarığı**, acayip bir naziklik, eñ **dülber çeçeklerden, güzelliklerden yasalğan bir peri** olup körüldi.
- (XIII-174/16) **Bahtım** öyle, **tavşan quyuğu kibi qısqa** olğanına ökünem.
- (XIV-179/13) Men deseñ, mına-mına ağlamağa azır turam, çünki benim öz isteklerim için küreşke **yekâne silâm — ağlav edi**, yalıñız ağlap yeñe edim.

Yazarın teşbih sanatını kullandığı cümlelerde dikkat çeken hususlardan biri özellikle soyut kavramları somutlaştırmak için teşbih sanatına başvurmasıdır. Somutladığı varlıklar ise özellikle günlük hayatta sürekli karşılaşılan varlıklardır. *Bahtıñ kobelek ömrü kibi qısa* veya *tavşan quyuğu kibi qısqa* olması, *quvançıñ tütün kibi darqalması*, *deşetli haber qorqusımın buzlu bir el kibi yüregini sıqması*, *ağrıñın qurşun kibi basıp turması* *accımın tiş ağrısı kibi* olması örneklerinde de görüleceği üzere yazar, soyut ifadeleri herkes tarafından kolayca anlaşılabilir varlıklara benzeterek yaygın imajları kullanmıştır. Bu sayede bir yandan günlük dilin sıradanlığından sıyrılırken diğer yandan da hikâyelerin daha kolay anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Yazarın günlük hayattan seçtiği diğer imajlardan bazıları şunlardır: *çibin ısırığı*, *ağaç*, *fidan*, *noqut tanesi*, *saat*, *balavuz çırağı*, *üzüm asması*, *balıq pulu*, *hamur*, *qaşqır*, *börü*, *sernik kutusu* vd.

2.3.3.2. Teşhis

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmektir. Teşhis sanatı yapılırken teşbih ve istiare gibi diğer mecaz sanatlarından da yararlanır.⁶¹

İncelenen metinlerde tespir edilen ve teşhis sanatını örnekleyen cümlelerden bazıları şunlardır:

- (I-13/11) O müşkül künlerde duşman taptağan er bir köy ve **şerniñ yanığı**, **soldatlarını intiqamğa çağıra edi**.
- (II-38/3) **Ölümnen rastkelişken** vaqıtlar da çok oldı, lâkin yaşavğa olğan **sevgi**, duşmanğa olğan **açuv**, bizni **ölümnden saqladı**.
- (II-38/11) **Aqiqat yeñdi**.
- (III-50/13) Bu qanlı, **insafsız cenk** ne vaqıt bitecek, Anafi?!
- (IV-59/11) **Şiddetli qış ayazı** hastalıklardan, açlıqtan mecalsızlanğan ananıñ ve, daa elinden bir şey kelmegen sabiyniñ, **canlarını almağa qast ete**.

⁶¹ a.g.e. s.419

- (IV-61/13) O dünyada böyle adamlar yaşağan soñ mıtlaqa **eyilik yeñecegine** ve soñu hayır olacağına inana edi.
- (IV-65/7) Zaten **baht** degen şey bir yerde **çok oturmağa sevmey** eken, kimerde:
- (V-72/6) Saba turıp, ayatqa çıqqanda, tünevinki yağmurdan yuvulğan ter-temiz mavı kökke, **küneşte cilvelenip yatqan deñizge**, yüksek dağlarğa, selbi tereklerine suqlanıp baqtı.
- (V-73/12) Bazı vaqıt **deñiz**, kimgedir **açuvlanğan kibi**, dalğalana, yalığa, qayalarğa **açuvnen** kelip urula, dersiñ, **yalılar** onı **sıqalar**.
- (V-73/14) Kimerde ise **deñiz** sanki **yuqlay, yalını öpken sakın dalğalarınıñ** eşitilir-eşitilmez çarpındısı sevdalarğa raatlıq bağışlay.
- (V-75/13) Salqın küz yelleri tereklerden sararğan **mecalsız yapraqlarını** savura, endi şeer bağçasında da adamlar körünmeyler, şamatalı yaz ayları bitti.
- (V-75/16) Böyle adiy, tınç künlerniñ birinde, endi er şey unutilıp keteyatqan vaqıtta müşkül **belâ**, apansızdan Üsniyeniñ **boğazına kelip yapıştı, (...)**,
- (V-78/3) Akatsiyalarda açqan çeçeklerniñ keskin qoqusı yüreklerde quvanç yarata, er bir **çeçek-gül**, er bir nazik, **yeşil yapraçık — ömürni müjdeley baht yırını yırlyay**.
- (VII-90/6) Mında lafsız da er şey añlaşıla, top, bomba ateşinden sağ qalsalar da, endi **açlıq olarnıñ boğazlarına yapışkan**.
- (IX-117/5) Yol boyu sıranen ekilgen selbiler yelden sallanıp, Mavludağa selâm bergen kibi, egile ediler.
- (XIII-170/1) Soñ yaralı alımda şu gospitalge tüşip, tınç palatada yatqanda, özüme kelgen soñ, **yüregim maña şu emirini beyan etti**.
- (XIV-185/2) **Tayım** maña, “yalınlarımıñı qaviy tut”, **dep** çapıp başlay, soñ dereler üstünden “Qaravul qaya”, “Nişan qaya”lar üstünden uçıp keçe meni toyğance kezintirgen soñ, evimizge yaqın ketirip braka da özü kene de yaylâğa, anasına kete edi.

Yazar, teşhis sanatını kullanırken soyut kavramlara ve tabiattaki varlıklara şahsiyet yüklemiştir. “*sevgi, açuv, ölüm, cenk, eyilik, baht, belâ ve açlıq*” gibi soyut kavramları kişileştiren ve hayatın içine sokan yazar, bu kavramlarla savaşın insanlar üzerindeki tesirini canlı hale getirmiştir. *Cenk* ve *açlıq belasının* halkın boğazına yapışarak onları *ölümle* rastlaştırması, *bahtın* bir yerde çok oturmaması, *sevgi* ve *açuvun* cephede savaşan insanları ölümden saklaması, *eyilik* ve *akikatın* mutlaka galip geleceği düşüncesi II. Dünya Savaşı’ndan büyük ölçüde etkilenen halkın içinde bulunduğu durum hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu kişileştirmelerin dışında yazar,

tabiat betimlemeleri yaparken de teşhis sanatını kullanmıştır. “*deñiz, yapraq, çeçek-gul, yalı, qış ayazı*” kişileştirilen varlıklardan bazılarıdır.

2.3.3.3. İstiare

Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma. Bu bakımdan istiare hem bir mecaz hem de benzetme sanatıdır. İstiare sanatının oluşabilmesi için sözcüğün gerçek anlamının dışında kullanılması, engelleyici ipucunun bulunması yani sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız olması ve benzetme amacının bulunması gerekmektedir (Dilçin, 2009, s. 412).

İncelenen hikâyelerde Cevdet Ametov, istiare sanatını oldukça fazla kullanmıştır. Teşhis ve teşbih sanatında yaptığı gibi istiarede de tabiata ait unsurların fazlalığı dikkat çekicidir. Metinlerde tespit edilen istiare sanatına ait kullanımlardan bazıları şunlardır:

- (I-10/18) — **Siz arabañızni çetke çekmeñ**, yaşlar bizim ekimizge müracaat eteler,— dedi.
- (I-11/23) Apansızdan **cenk boranı qoptı**.
- (I-11/24) O yılı, bütün sovyet hálqı Sovyetler Vatanını **quturğan duşmandan** qorçalamaq içün, ayaqqa turdı.
- (I-12/10) Menim de **yüregim parçalana**.
- (I-12/24) — Faşistlerniñ yapqan **canavarlıqlarını** eşitkende **qanımız qaynay**, intiqam almaq istegimiz arta edi.
- (I-15/19) Men o vaqıtları, yanğan aşıqlarını, yıqılğan vokzalları, viran olğan şeer ve köylerni, öldürilgen sabiylerniñ cesetlerini körgende böyle alçaqlıqını insan yapalmaz, dep **faşist canavarlarınıñ** kim ekenlerini daa añlap olamay edim.
- (I-16/3) Uçsız-bucaqsız cebeniñ bir qaç yerlerinde endi **duşmannıñ tişlerini sındırğanlar**.
- (I-18/18) Şu **ceennemge** tüşken adamda, ilk evelâ, o yerden qaçmaq fikiri doğa.
- (I-19/27) — At, **köpek oğlu-köpek**, çekiştirme! — dep bağıram.
- (I-20/25) ...mındaki “**ölüm fabrikalarına**” adam tolu eşelonlar kelip tura edi.
- (I-20/28) O vaqıt endi **Gitlerniñ qabırğaları** sındırıla başlağan edi.
- (I-21/3) **Ateş alqası** içinde qalğan **canavar**, qayda oqıtılacağını bilmey, açuvını silâsız esirlerden ve Germaniyağa zornen aydalğan adamlardan çıkara edi.
- (I-22/23) Sovyet Komandanlığıniñ emrinen yollanğan razvedka, bizlerni **cellâtlardan** qurtardı.

- (I-22/14) Nemseler o davuşnı eşitkenden, çırayları ağara, **mısq körgen sıçanday** çapqalay, Gitlerni söge ediler.
- **Uzun ve ağır cenk yolları** bizni, niayet, yeñiş kününe alıp keldi.
- (II-38/10) Millionlarnen canlarını telef etken **cenk ateşi** söndürildi.
- (II-39/3) ...zaten şu **ağır künlerni** körgen adamlar, tınc ömürden tolusunen lezet alalar, ufaq-tüfek şeyler cenk körgen adamlarını **yoldan çıkarıp** olamaylar.
- II-39/6) Men şu qara haberni işitken soñ, dersin, köküsimden bir parça qoparıp aldılar da yerine bir şey qoymadılar, şu boşluq, alâ bugün, maña tınış bermey...
- (II-39/7) Öyle olsa da, er şeyni tedaviylegen **sabır**, yavaş-yavaş benim yaramnı da söndürgen kibi oldı.
- (II-29/20) Lâkin, yıldırağan közlerine baqıp, Aliniñ yüreginde de **sevgi yuva qurğanını** añladım.
- (II-31/3) Arqadaşlarım ise, kitaplardan, ömürden misaller ketirip, bir körgende de **“tutaşıp ketmek”** mümkünliğine meni qandırmağa tırışa ediler.
- (II-32/1) Lâkin, çoqqa barmay, tiller çezildi, er kim özünü serbest duydı.
- (II-33/19) Onıñ iri, temiz ve er türlü osallıqlardan masum közlerine baqqanda, **yüregim yerinden köçken kibi** oldı.
- (II-36/15) Elbette, cenk büyük telüke olğanını biz bile edik, lâkin cenk deşetlerini körmegenimizden, onıñ ketirecek **qurbanlarını**, töktürecek qanlı köz yaşlarını, ateşte yaqacaq köy ve şeerlerini ve daa biñ-bir türlü felâketlerini köz öğüne ketirip olamay edik.
- (II-37/1) **Faşist canavarlarınıñ** ayaq basqan yerlerinde ot bitmedi.
- (II-37/2) Ortalıqnı darağaçlar, yangınlar, **günasız qurbanlarınıñ** ölüm cesetleri qapladı.
- (II-37/8) O, kerçekten de, benim aqiqiy bahtım, **kökümde parlaq yıldızım ekenini** bilgen soñ, öz vaqtında bunu anlamağanım için, qabaatımnı bağışlay olamadım.
- (III-47/15) Siziñ: **“Quturğan duşman** yer yüzünden yoq etilmegece, bizge yaşav yoq”, dep yazğanıñız pek doğru.
- (III-47/16) Elbette daa ne qadar **qurbanlar** olacaq, daa ne qadar qan tökülecek, oylansañ delirmek mümkün.
- (III-48/2) Bizim bütün ümütimiz, işançımız — sizlerge, qaraman cenkçilerimiz! Urıñ, öldürin şu melunlarını, insanlıqnı şu qarqunçlı **marazdan** kurtarıñ!
- (III-48/9) O **canavarlardan** çeşit aşşalıq beklemek mümkün.

- (III-49/4) Men gospitalde pek çoq yarahlılar körem, lâkin olar soldatlar aňlı olaraq **ateşe kirgen** adamlar.
- (III-56/7) Menim eň sevgen çeçegim aqbardaq edi, neçündür, men balalıqtan şu çeçekni **baar elçisi**, dep pek seve edim.
- (IV-58/7) Nevruzçıqıñıñ ğamsız, qaarsız yaşayışı pek tez bitti, oña eyi qalibli, saf yürekli adamlar el uzattılar, **ölüm pancasından** qurtardılar, zorluqlarını yeñip, özüne bahtlı ömür qurmağa yardım ettiler...
- (IV-59/3) Birden-bir sabiyini, **quş kibi balasını** bile aşatıp, toydurıp olamağanına incına, qaarlene, özünü tutamay közyaşlarına boğula.
- (IV-59/10) Ana-bala biri-birlerine sığınıp, bar küçlerinden **aç ölümge teslim olmay**, şu ağır künlerde canlarını qurtarmağa tırışalar.
- (IV-60/8) Ananıñ içine kene de **ateş tüşe**, közleri torlanalar, böyle vaqıtta ana bar sesinen qıçırıp ağlaycağı, kimgedir derdini tökecegi kele, **taş kibi yüregini basıp turğan dertlerini tökmege**, şikâyet etmege istey, lâkin özünü qolğa alıp:
- (IV-68/3) **İnsanlarnı qıyır-çıyır etken** şu meşaqatlı künler unutulmaşa başladı, tabiiy ömür öz ükümini yoluna qoydı.
- (V-76/10) **Süngü çuvalğa sığmağanı kibi**, erte-keç meseleniñ üstü açılacağı belli edi.
- (V-78/7) **Açılmağan ğoncege panca urıp**, onı açmazdan soldurtmağa tırışqan öyle pis insanlar daa nasıl aňıla bilirlir!
- (VII-89/6) Yoq, aňqav frits! Seniñ tutqan tavuğıñıñ biz çoqtan tinttik!”
- (VII-90/1) Dersiñ, **azrail** balasını canını almağa kelgen.
- (VII-91/13) **Buzundan arınğan derya kibi**, serbest nefes ala başladım ve soñ derece yorulğanımnı is ettim.
- (VIII-98/5) Öz payogını saba erte barıp alğanınen, aşap qoya, soñ ikinci künü sabanı tapqance pek açıqa, yuqusı da yuqu olmay, **aç tavuq tüşünde tarı körer**, degenleri kibi, Ridvan da tüşünde pek çoq lezetli aşlar köre, yuqlayalmay çekişe.
- (VIII-103/6) Çalarıp başlağan saçları betine sarqqan, yüzünde iç bir can alâmeti körülmey, dersiñ, **gazı bitken lampa kibi sönip qaldı...**
- (IX-107/2) Sabiyler ise belli bir yaşlarına yetişkenine qadar ana-babasınıñ **qanatları tübünde** yaşamaları kerek...
- (X-126/17) ...daa ortalık tınç ekende, okoplarnı terenleştirttiñ, **“müsafirler”** çoq bekletmezler, — dedi.

- (XI-139/4) Men şu aqşam Zemfiranı evimden quvıp çıqarmadım, em yüregimde **tutaşqan duyğularnı** da oña sezdirmedim.
- (XII-142/5) Em daa çoq nesiller dünyanı **faşizm marazından** qurtarğan Vatanımıznıñ oğul ve qızları köstergen qaramanlıqlarnı daima gururnen añarlar.
- (XII-144/3) — Men, oğlum, **Vatan ögünde öz borcumnı** ödemege, duşmanlarnen cenkleşmege ketem...
- (XII-145/13) ...qapavlı maşına içinde nefes alması da ketken sayın zorlaşa, olar **suvdan çıqqan balıq kibi ağızlarını açıp**, zornen nefes alalar.
- (XII-153/13) — Ya bularnıñ **pancasından** nasıl qurtulıp qaçarsıñ!?
- (XII-159/10) Soñ vaqıtta, olar da örgendiler, olarnı yımşatmaq için samogon ketireler, samogon qoqusı duysalar, **şu köpekler tez yımşaylar**.
- (XII-160/1) Geceleri bizim samolyotlar lager töpesinden uçıp ketkende, nemseler kirmeye teşik tapamaylar, em endi, “Moskva kaput”, dep aytmaylar, sanki **maşa aşağan mışiq kibi yüreler**.
- (XII-160/5) — Bilmeyim dostum, **bu ceennem** içinden angimiz de sağa-selâmet çıqsaq; dostlarını, doğmuşlarını mıtlaqa tapıp, olarğa başımızdan keçirgenlerimizni aytmaq kerek...
- (XII-162/7) Yoq-yoq! Qaçmaq, **bu cellâtlarnıñ** ellerinden qurtulmaq kerek!!
- (XII-164/4) “Mına sizge Moskva kaput, mına sizge şarqqa sefer! Endi bütün yapqan cinayetlikleriñiz için cevap bereceksiz, **alçaqlar!**”.
- (XII-164/8) Azatlıqqa çıqqan bu **yaş fidanlarnıñ** istekleri bir: tez-tez ellerine tüfek alıp, faşistlerden ahtımanlarını almak edi.
- (XIII-170/2) Dünya şay kurulğan, benimce mında taaciplenmege de şey yok, er bir çeçek öz vaqıtı kelgende, açması kerek: vaqıtı kelgende qar yağması, vaqıtında ise guller açılması, küzde bizden ketken quşlar, baarde qayıp kelmeleri kerek.
- (XIII-170/7) — Em özüñ de **bütün qabaatnı cenk arabasına yüklemeye tırışasıñ, özüñni aq sütniñ qaymağı etip qoyasıñ**, lâkin men siziñ romanıñıznıñ nenen bitkenini bilmek isteyim.
- (XIII-170/10) Bir yürekte yangın başlasa, ondan saçrağan uçqunlar, qav kibi, ikinci yürekni de tutandıra eken.
- (XIII-172/4) — Cenk bitken soñ, men çalışırım, Larisa da institutını bitirir, soñ o da çalışıp başlar, men onı iç bir şeyge muhtac etmem, — dep **horazlanıp** onıñ közlerine baqtım.

- (XIII-173/8) — Siz edebiyatnen oğraşqan adamlarsız, — dedi dostum külümsirep — şu siziñ tiliñizde aytacaq olsaq, bu yerde **poeziya** bite de **adiy proza** başlana.
- (XIII-176/1) Ekinci cian muarebesi bizim memleketimizden 20 million **qurban** alıp ketti, şu **deşetli ateşler** içinden biz sağ-selâmet çıqtıq,
- (XIV-188/8) Soñ ağam: — Eki qoyğanı-qoyğan, onı da yıqılmasın dep, yanına **tireme** de tarttırğan — degeninen ğayrıdan külkü başlandı.

Daha önce kelime frekansları ile ilgili açıklama yapılırken hikâyelerin çoğunda yer alan İkinci Dünya Savaşı'nın yazarın söz dağarcığını etkilediği ifade edilmişti. Yazar, İkinci Dünya Savaşı'nın tarafı olan ve Sovyet halklarına eziyet eden Almanlar için genellikle “kötü” anlamlar çağrıştıran kelimeleri kullanarak istiare sanatı yapmıştır. Yazarın istiare sanatı yaparken takındığı bu tavrın bir tesadüfün dışında bilinçli bir seçim olduğu aynı eğretilmelerin sürekli tekrar edilmesinden anlaşılabilir. Almanlar için kullanılan eğretilmelerin bazıları şunlardır: *cellât, köpek, canavar, qudurmuş, maraz, vd.* Bunlara ek olarak Almanlar için “*alçak*” ve “*müsafir*” eğretilmeleri de kullanılmıştır. Almanlar için özellikle seçilen bu kelimelere karşılık savaş sebebiyle zarar gören halk içinse sürekli “*kurban*” eğretilmesini kullanan yazar, bu şekilde kelimeler dünyasında adeta taraflar oluşturarak savaşın etkisini okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Dikkat çekici bir diğer eğretilme ise gençler ya da çocuklar yerine kullanılan “*fidan*” kelimesidir. Bir yandan savunmasızlığı diğer yandan geleceği çağrıştıran bu kelime de yazarın söz dağarcığında sıradan bir kelime olmaktan çıkmıştır. Almanların esirleri götürdüğü kamplardaki zor şartları çağrıştırmaları bakımından yazar tarafından seçilen “*ceennem*” eğretilmesi de yazarın sözcük seçimindeki titizliğini göstermektedir.

Yazarın kelime süzeyindeki eğretilmeleri bazen cümle düzeyine çıkararak yer yer metaforik anlatıma dönüşmektedir. Özellikle olayların anlamından sonra kişinin içinde bulunduğu durumları somutlamak için kullandığı bu anlatım tarzında tabiat görüntüleri ve olayları dikkat çekicidir. Bu kullanımlardan bazıları şunlardır:

- (II-39/10) Tınıq suvğa taş atsañ, başta etrafqa büyük alqalar darqalıp, bütün suvnu uyanta; soñ tolqunlar ketken sayın ufaqlaşa ve, niayet, tınıp qalalar. (II-39/11) Suv kene de evelki şeklini ala.
- (III-43/8) Bizim taraflarda bir soy quş bar, oña **çoban aldatan quşu** deyler. (III-43/9) O quş adamnı pek yaqın yibere, mina-mına tuttım degende, beş-on adım uçıp, kene qona, kene de yaqınlaşsañ, bir daa uça ve ilâhri... (III-43/10) Çobanlar da onı tutacaq olup, aldanıp, qoylarını coya ekenler, şu sebepten de o quşqa “çoban aldatan” degeler.

- (XIII-170/5) Kimerde bir quş bile yanğan ormanda terek tapalmasa, öz yuvasını qaracaniñ boynuzları arasında yasamağa intıla eken.
- (X-119/7) Olarnı pensiyağa ozğarğan soñ, özlerini **arabanıñ beşinci köpçegi**, yani alem için kereksizliklerini añlap çekişseler kerek.

Erguvanlar Açınca adlı hikâyede anlatıcı kendi ruhsal durumunu ifade ederken durgun suya atılan taşın ortaya çıkardığı halkalardan sonra suyun eski haline dönmesi şeklinde anlatmıştır. Uzak Geçmişten Kalan Mektuplar hikâyesinde Anafi kendi durumunu çobanaltadan kuşunun peşinden koşan çobanın düştüğü durumla ifade etmiştir. Ateş Sınavından Geçerek adlı hikâyede ömrünü cephede ve çalışmakla geçiren Abhair Ağa'nın yaşlandıktan sonra kendini arabanın beşinci tekeri ile bir tutarak içinde bulunduğu durumu anlarmıştır. Otuz Yıldan Sonra adlı hikâyede ise Seythalil'in zor şartlar altında yuva kurmasını ve hayatın doğal akışını karacanın boynuzları arasına yuva yapan kuş ile anlatmıştır.

2.3.3.4. Mecaz-ı mürsel

Bir kelimeyi/ibareyi, gerçek anlamının dışında, benzetme kastı olmaksızın, başka bir anlamda, başka bir söz yerine kullanma sanatıdır.⁶²

İncelenen metinlerde tespit edilen mecaz-ı mürsel sanatı örneklerinden bazıları şunlardır:

- (I-20/25) **Faşist çızması** basqan bütün memleketlerden mindaki “ölüm fabrikalarına” adam tolu eşelonlar kelip tura edi.
- (II-38/10) Millionlarnen **canlarını** telef etken cenk ateşi söndürildi.
- (II-36/18) Avrupa memleketleriniñ çoqusını özüne boysundırıp, olarnıñ sanayısını özünüñ cenk ihtiyaclarına işletken faşist **Germaniyası**, cenkniñ birinci devirinde memleketimizniñ ğarbiy oblastlarını alıp, Mosqvağa yakınlaştı.
- (IV-62/13) Niayet, yılbaşqa yaqın bir künde, iç ümüt etilmegen bir ğayırlı quvanç olarnıñ basıq **evçigini** de sevindirdi.
- (V-72/12) — Mina, bu **qafa** ketirdi, — dedi.
- (VII-88/9) Şu künlerde endi **Berlin** teslim olğan edi.
- (VII-88/12) Endi **Germaniyanıñ** bir sözsiz teslim oluv aktı da imzalanğan edi.

⁶² Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001. s.279

- (VIII-99/8) **Yaş yürekler** ağır vaqıtlarda, bütün zorluqlarınıñ tezden bitecegine, sevinçli, şeñ künler kelegegine pek tez inanalar.
- (XII-147/15) “**Bu şişman**, ğaliba, meni partizan olmağanımıñı añladı...”
- (XIII-172/6) — Er şey öyle qolaylıqnen olmay, oğlum, bir **saçaq** astında ömür qurmaq için, daa pek çoq qıyınıqlarını da abramaq kerek ola.

Yazar, Germaniya ve Berlin kelimesiyle Alman yöneticileri, “*çızma*” kelimesiyle Alman askerlerini, “*can*” kelimesiyle savaş sebebiyle hayatını kaybeden halktan insanları ifade etmiştir. “*evçik*” evin içinde yaşayanlar, “*yaş yürekler*” gençler, “*şişman*” Üsein’e eziyet eden Alman askeri, “*saçaq*” ise ev yerine kullanılmıştır.

2.3.3.5. Duyular arası aktarım

Farklı duyu organlarının görev alanına ait uyarıların birbirine karışmasıyla oluşan bir tür anlam aktarmasıdır.⁶³

İncelenen metinlerde duyuların birbirleri yerine kullanıldığı tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

- (I-8/24) Onıñ yüzünü yaşartqan yalınız iri kök közleri edi: **accı suvuqtan** yaşlanğan kibi, olar daima yıldırap tura.
- (I-14/16) O ağır tüşünceler tesirinde edi.
- (I-20/9) Yalınız yüregimni **yaqıcı bir accı** raatsızlay, sanki anda sıcaq qurşun parçası kirip qalğan.
- (II-32/13) Onıñ **sesi** zayıf olsa da, aenkli ve **yımşaq** edi.
- (III-54/14) Endi er şey açıq-aydın añlaşıldı, o **accı haberniñ** azabına men çıdap olamadım, o yanık, müşkül al meni de alıp ketecek.
- (V-78/3) Akatsiyalarda açqan çeçeklerniñ **keskin qoqusı** yüreklerde quvanç yarata...
- (X-124/7) Esken **accı yel** qum kibi quru qarnı yanaqlarğa şıpırta.
- (XIII-166/4) O yıllarda Seythalilniñ gür dalğalı perçemi, taşnı sıqsa suvunu çıkaracaq küçü, daima külümsirep turğan iri, kök közleri ve **yımşaq tabiatlı** olğan bir yigit edi.
- (II-27/1) dağlardan esken **accı suvuq yeller** ise, erte açqan çeçeklerni, yapraçlıqlarını qırpalay edi.

Yazar özellikle dokunma ve duyma duyusuna ait bazı kavramları “*accı*” kelimesini kullanarak tatma duyusuna aktarmıştır. Savaş alanlarındaki havayı betimlerken seçtiği

⁶³ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, Doğubatu Yayınları, Ankara 2016. s.90

bu kelime savaş sırasında askerlerin yaşadığı zorlukları işaret etmektedir. Ayrıca anlatımı daha etkili hale getirmek için bu kelimeler oldukça önemlidir. “*suvuq*” kelimesinin tek başına ortaya koyduğu ifade gücü “*accı suvuq*” öbeğiyle daha etkili hale gelmiştir.

2.3.3.6. Dolaylama

Kelimelerin sürekli tekrar edilmesinden kaçınmak amacıyla kelimenin eş anlamlısını ya da içeriğini kullanmaktır.⁶⁴

İncelenen metinlerde tespit edilen kullanımlardan bazıları şunlardır:

- (I-11/31) Zavallı, özü de **ağır ayaklı** edi.
- (I-21/11) Lagerde **gizli-uzun qulaqlar** gestapo agentleri de bar.
- (I-25/4) O soñ nefesine qadar, evlât yanığinen yaşap, onıñnen de **mezarğa kire**.
- (II-38/10) Millionlarnen canlarını **telef etken** cenk ateşi söndürildi.
- (III-53/18) Gece-kündüz ağlay, **esini coya**, sandıraqlay.
- (III-54/7) Ayıp etmeñ, aşıqıñız, böyle ketecek olsa Gülcianıñ **sayılı künleri qaldı**.
- (III-55/1) Elbette yigirmi-ekinci baariñde **can teslim etmek** qolay şey degil.
- (VIII-100/5) Köyde bazı bir evlerge: “Aqayıñız, ya da oğluñız cenkte qaramanca **elâk oldı**”...
- (X-128/5) Kene de özünü qolğa alıp granatañını oñaytlı taşlasañ, şu **demir qale** sernik qutusu kibi yanıp başlay.
- (XII-150/3) yalan aytqanlarını ise, — şişman parmağını töpege köterip, — **o yaqqa, allanıñ emirine yollaymız**, — dedi de, siyrek tişlerini körsetip ırcaydı.
- (I-8/25) Bu körüniş onıñ **ömür yolu** qolay olmağanını anlata.

İncelenen metinlerde yazar, hamile yerine “*ağır ayaklı*”, ajan yerine “*uzun qulaqlar*”, ölmek yerine “*mezarğa kir-*”, “*can teslim et-*”, “*elâk ol-*”, “*allanıñ emirine yolla-*”, “*sayılı künleri qal-*”; delirmek yerine “*esini coy-*”, tank yerine “*demir qale*”, ahiret yerine “*o yaq*”, hayat yerine “*ömür yolu*” ifadelerini kullanmıştır. Bu kullanımlarda yazarın özellikle zor şartlar sebebiyle ölen kişiler için ölmek kelimesi yerine “*can teslim et-*” ifadesini kullanması dikkat çekicidir.

⁶⁴ a.g.e. s.90

2.3.3.7. Mübalağa

Sözün etkisini artırmak için, anlatılan, tasvir olunan herhangi bir şeyi; duygu ve düşünceyi olduğundan çok farklı ya da olamayacağı bir biçimde anlatmaktır.⁶⁵

- (I-20/12) —Vay zilifleriñ bem-beyaz olğan, —dedi. (I-20/13) Episi taacipnen maña baqtılar. (I-20/14) Aқиqaten, **şu aqşamı başım çalarğan.**
- (II-36/15) Elbette, cenk büyük telüke olğanını biz bile edik, lâkin cenk deşetlerini körmegenimizden, onıñ ketirecek qurbanlarını, **töktürecek qanlı köz yaşlarını**, ateşte yaqacaq köy ve şeerlerini ve daa biñ-bir türlü felâketlerini köz öğüne ketirip olamay edik.
- (III-46/17) Okup başladım, em bir qaç mektüpten soñ, **dünyamı unuttım.**
- (IV-59/3) Birden-bir sabiyini, quş kibi balasını bile aşatıp, toydurıp olamağanına incına, qaarlene, özünü tutamay **közyaşlarına boğula.**
- (IV-66/6) **Ateşler içinde yanğan ana**, sabağa yaqın can teslim etti.

Yazar, hikâyelerindeki kişilerin çektiği sıkıntıları okuyucuya da aktarabilmek için mübalağa sanatını kullanmıştır. Ateş Başında adlı hikâyede Eyüp'ün bir gecede saçlarının beyazlaması, çok fazla ağlamayı ifade eden “*qanlı köz yaşları*” ve “*közyaşlarına boğul-*”, hastalığın şiddeti için “*ateşler içinde yan-*” ifadeleri mübalağalı kullanılmıştır.

2.3.3.8. Tariz

Söylenen sözün ya da kavramın gerçek ve mecaz anlamı dışında büsbütün tersini kastetmektir.⁶⁶

İncelenen metinlerde yalnız bir cümlede tespit edilmiştir. “*ırızlı*” kelimesi metin bağlamında “namussuz” anlamında kullanılarak tariz yapılmıştır.

- (V-76/20) — Eşittiñizmi bizim ırızlı Üsniyeniñ merafetlerini

⁶⁵ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001. s.296

⁶⁶ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.baskı, Ankara 2009. s.417

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1. İncelenen metinlerde tespit edilen kelime sayısı toplam 34 395'tir. Bu kelimeler, dizin bölümünde 4 181'i madde başı, 11 564'ü alt madde başı olarak beşinci bölümde "Sözlük-Dizin" başlığıyla verilmiştir.

2. İncelenen metinlerde kullanılan kelimelerin türleri ve kullanım sayıları Tablo 3-1' de verilmiştir.

Tablo 3-1: Metinlerde kullanılan sözcük türleri ve kullanım sayıları

Sözcük Türü	Kullanım Sayısı
Ad	1 600 (164 özel ad: 102 kişi adı, 31 yer adı)
Fiil	1 481 (549 birleşik fiil)
Sıfat	480
Zarf	257
Zamir	46
Ünlem	33
Bağlaç	25
Edat	21

Tablo 3-1'de de görüleceği üzere metinlerde en çok yer alan kelime türü 1 600 farklı kullanımla adlardır. Adları 1481 kullanımla fiiller, 480 kullanımla sıfatlar, 257 kullanımla zarflar takip etmektedir.

3. İncelenen metinlerde en sık kullanılan kişi adının *Üsein* olduğu görülmektedir. *Üsein* adı incelenen metinlerde 78 kez kullanılmıştır. *Üsein* kişi adının ardından 56 kullanımla *Ridvan*, 45 kullanımla *Üsniye*, 37 kullanımla *Dilara*, toplamda 33 kullanımla aynı kişileri tanımlayan *Nevruz* ve *Nevruzçiq*, 31 kullanımla *Anafi*, 25 kullanımla *Eyüp*, 21 kullanımla *Bekir* adının öne çıktığı görülmektedir.

Özel adlar içerisinde en çok kullanılan *Üsein* ve *Ridvan*, *Nevruz/Nevruzçiq* hikâyelerdeki çocuk kişilerin adlarıdır. Özellikle çocuk adlarının bu sıklıkla kullanılması yazarın hikâyelerindeki kişi seçimiyle doğrudan ilgilidir. Cevdet Ametov, yazdığı hikâyelerin çoğunda İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yıkım karşısında

güçlü çocuk karakterlerin hayata tutunmasını ve hayatla mücadelesini sıklıkla işlemiştir. Babası cephede olan bu çocuklar erken yaşta hayata atılmak zorunda kalan, ailesinin geçimini üstlenen, yaşından beklenmeyecek olgunlukta davranan çocuklardır. *Üsniye* ve *Dilara* adları da hikâyelerde yer alan genç kızlardır. *Anafi* ve *Eyüp* İkinci Dünya Savaşı'nda cephede savaşmış, savaş bitince hayata mücadelesi vermeye çalışan kişilerdir.

4. Metinde özel ad kategorisinde kullanılan coğrafi adlar, din ve millet mensubiyetini tanımlayan adlar, edebî eser ve sanat eseri adları vs. adlar şunlardır: *Ay, Dnepr, Oka, Volga, Alla, Aqrandaşıma, Azrail, Ekinci Cian Muarebesi, Eses, İngiliz, İşte Geldi Qış Baba, Kazbek, Madyar, Polyak, Kızıl Ordu, Müsülman, ROA, Rus, Sovyet, Suliko, Ukrain, Validol, Vlasov Ordusu, Yoq Etmeñiz Dostlarıñızni, Şarik, Reyhstag.*

5. İncelenen metilerde aynı kişiyi tanımlayan ancak farklı yazımları bulunan şu adlar tespit edilmiştir: *Jora-Joya, Mikola-Mikolo, Mavluda Hasanova-Mavluda Zulunova.*

6. İncelenen metinlerde yer adları içinde *Germaniya* adının 15 ve *Moskva* adının 10 kez kullanıldığı ve en çok kullanılan yer adları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca *Avropa* adı 6, *Gorkiy* adı ise 5 kez kullanılmıştır.

Germaniya ve *Moskva* yer adlarının sık kullanılmasında incelenen hikâyelerin konusu etkili olmuştur. Hikâyelerde daha çok İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ortaya çıkardığı sorunların işlenmesi savaşın taraflarını ifade eden bu yer adlarının kullanım sıklığını doğrudan etkilemiştir.

7. İncelenen metinlerde en çok kullanılan ad, 216 kez kullanılan *ana* kelimesidir. *kün* adı 196, *ev* 179, *bala* 170, *adam* 158, *iş* 118 ve *yıl* 103 kez kullanılmıştır. Bunlara ek olarak *baba* 99, *cenk* 98, *köz* 95, *qız* 89, *mektüp* 88, *el* 82, *mektep* 81, *yaş* “genç” 78, *oca* 71, *dost* 70, *ömür* 65, *yürek* 62, *köy* 61, *duşman* 55, *sınıf* 54 kez kullanılan diğer kelimelerdir.

Ana, bala, baba, cenk kelimelerinin kullanım sıklıklarının fazla olması incelenen hikâyelerin içeriğiyle doğrudan ilgilidir. Zira Cevdet Ametov, İkinci Dünya Savaşı'nın cephe gerisinde ortaya çıkardığı sorunları babasız kalan çocuklar ve çocukların en büyük dayanağı olan anneleri üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. *mektep, sınıf* ve *oca* kelimelerinin kullanım sıklığının fazla olması ise yazarın özel hayatının hikâyelere yansımaları olarak yorumlanabilir. Cevdet Ametov'un öğrencilik hayatını iyi bilmesi,

öğretmenlik yapması, eğitim ve kültür işleriyle meşgul olması kelime seçimini doğrudan etkilemiştir.

8. İncelenen metinlerde fiil türünde 1 481 kelime kullanılmıştır. Bu fiillerin 549'u birleşik fiil kategorisindedir. Buna göre metinlerde en çok kullanılan fiil türündeki kelime 547 kez kullanılan *ol-* fiilidir. *de-* fiili 543, *kel-* fiili 310, *ayt-* fiili 197, *bak-* fiili 174, *al-* fiili 164, *kör-* fiili 156, *bil-* fiili 134 kez kullanılarak öne çıkan fiiller olmuştur.

Kullanım sıklıkları dikkate alındığında insanın somut hareketlerini ifade eden fiillerin kullanımın daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. İncelenen hikâyelerde yazarın olay ağırlıklı anlatımı benimsemesi bu fiillerin kullanım sıklığını artırmıştır. Soyut fiillerin kullanımını tüm fiiller içinde daha azdır.

Ol- fiili hem asıl fiil olarak hem de yardımcı fiil olarak kullanıldığından incelenen metinlerde sık kullanılmıştır.

De- fiilinin kullanım sıklığı incelenen hikâyelerde iç içe birleşik cümle yapısının sık kullanılmasıyla ilgilidir. Cevdet Ametov, iç içe birleşik cümle yapısını sık kullanarak kişileri kendi cümleleri ile olaya dâhil etmiş ve doğrudan anlatımın olanaklarından faydalanarak anlatıcının rolünü en aza indirip anlatımdaki monotonluğu ortadan kaldırmıştır. İncelenen hikâyelerde bu durum belirgin bir üslup özelliğidir.

9. İncelenen metinlerde yaklaşık 480 sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatların çoğu niteleme sıfatı olarak kullanılmıştır ancak belirtme sıfatlarının daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinlerde, yaklaşık 50 belirtme sıfatına karşılık 430 civarında niteleme sıfatı yer almaktadır. Belirtme sıfatları genellikle sayı sıfatı olarak kullanılmıştır. Metinlerde en çok kullanılan sıfat, 552 kez tekrar eden *bir* sıfatıdır. Ayrıca *şu* sıfatı 296, *bu* sıfatı 227, *o* sıfatı 199, *er* sıfatı 153, *eki* sıfatı 81 kez kullanılmıştır.

Niteleme sıfatlarının belirtme sıfatlarından daha fazla kullanılması yazarın hikâyelere öznel dünyasını ve algısını aktarmak istemesiyle açıklanabilir. Zira niteleme sıfatları belirtme sıfatlarından farklı olarak olayların, durumların, çevrenin veya varlıkların nitel özelliklerinin ayrıntılı şekilde verilmesini sağlar. Cevdet Ametov, özellikle bu ayrıntıları kullanarak savaşın cephede ve cephe gerisinde nasıl algılandığını göstermek, okul hayatıyla ilgili ayrıntıları okuyucuya sunmak ve çevre betimlemeleri yaparak bu betimlemelerden imaj oluşturmak amacıyla niteleme sıfatlarını daha çok kullanmıştır.

Belgisiz sıfat olan *bir* sözcüğünün kullanım sıklığının fazla olması dildeki yaygın kullanımından kaynaklıdır. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren bu sıfat

tamladığı adla ilgili net bir anlamsal tamamlama sağlamadığından bu anlamsal tamamlamayı okura bırakmaktadır. Bu durum *er* belgisiz sıfatının kullanımı için de geçerlidir. *er* belgisiz sıfatı, özellikle *bir* belgisiz sıfatı ve *şey* zamiri ile kullanılarak cümle bağlamında sınırsız bir çağrışım olanağı sağlayarak okuyucuyu ve okuyucunun düşüncelerini metnin içinde dahil ederek aktif bir okuma serüveni sunmaktadır.

Belirtme sıfatlarında özellikle işaret sıfatlarının kullanımının fazla olması hikâyelerdeki anlatıcının konumu ve bakış açısıyla ilgilidir. Hikâyelerin anlatıcısı, aynı zamanda kahramanı olan şahıslar, çevresindeki kişileri, durumları, olayları ya da varlıkları merkezde bulunan kendine göre uzaklıklarını dikkate alarak işaret sıfatlarıyla belirtmiştir. *şu* ve *o* sıfatının sık kullanımı yazarın merkezden çevreye açılan anlatım üslubuyla ilişkilidir.

Hikâyelerin çoğunun temelde ikili ilişkiler barındırması *eki* kelimesinin kullanım sıklığını artırmıştır. Savaştan sonra bir araya gelen okul arkadaşlarını, birbirini seven gençleri, anne ve çocuktan oluşan aileyi ifade ederken özellikle *eki* sıfatı kullanılmıştır.

10. Metinlerde tespit edilen zamirler içinde en çok kişi zamirleri kullanılmıştır. Kişi zamirlerinden sonra dönüşlülük zamiri *öz* ve belgisiz zamir *şey* en fazla kullanılan zamirlerdir. Metinlerde *men* zamiri 891 kez kullanılmıştır. *o* zamiri 627, *biz* zamiri 386, *öz* zamiri 370, *sen* zamiri 323, *olar* zamiri, 220, *siz* zamiri 176 ve *şey* zamiri 178 kez kullanılmıştır.

Men ve *biz* zamirlerinin kullanım sıklığının fazla olması hikâyelerde yazarın tercih ettiği anlatıcı ile doğrudan ilgilidir. İncelenen hikâyelerin sekizinde doğrudan birinci kişi anlatıcının (ben) yer alması diğer altı hikâyede ise üçüncü kişi (o) anlatıcı ile başlayan anlatımın birinci kişi anlatıcı ile devam etmesi hikâyelerdeki olay örgüsünün bizzat olayları yaşayan kişi tarafından aktarılmasını sağlamış bu durum da *men* ve *biz* kişi zamirlerinin kullanım sıklığını artırmıştır.

11. İncelenen metinlerde tespit edilen zarf türündeki sözcük sayısı 257'dir. En çok kullanılan zarf türündeki sözcük 375 kez kullanılan *soñ* zarfıdır. Bu zarfın ardından en çok kullanılan zarf, 198 kez kullanılan *daa* zarfıdır. Yine *endi* zarfı 188, *pek* zarfı 155, *kene* zarfı 115 kez kullanılmıştır.

12. İncelenen metinlerde 25 farklı bağlaç tespit edilmiştir. Kullanım sıklığı en fazla olan *da* bağlacıdır ve 486 kez kullanılmıştır. *de* bağlacı 423, *lâkin* bağlacı 163 ve *ve* bağlacı 153 kez kullanılmıştır.

Da/de bağlaçları incelenen metinlerde pekiştirme işlevinde kullanılmıştır. Bu durum yazarın anlatımda öznel bir tutum segilediğini ortaya çıkarmaktadır.

13. İncelenen metinlerde 21 farklı edat kullanılmıştır. Kullanım sıklığı en fazla olan edat 264 kullanımla *kibi* edatıdır. *içün* edatının 114, *dep* edatının 107, *kadar* edatının 79 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kibi edatının kullanım sıklığı benzetme edatı olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Üslûp incelemesi başlığı altında da verildiği üzere Cevdet Ametov, hikâyelerde somutlama yaparken ve imgeler ortaya çıkarırken teşbih sanatını sıkça kullanmıştır. Bu durum da *gibi* edatının kullanım sıklığını artırmıştır.

İçün edatı incelenen metinlerde genel olarak *-mAQ için* yapısıyla kullanılmış ve cümleye amaç anlamı katmıştır.

Dep edatı incelenen metinlerde özellikle aktarma cümlelerinde kullanılmıştır. Bu edatın aktarma cümlelerinde sık kullanılması hikâyelerdeki anlatıcı ile doğrudan ilgilidir. Birinci kişi anlatıcı okura hikâye kişilerinin cümlelerini doğrudan sunarken anlatımdaki tekdüzeliği de ortadan kaldırmaktadır.

14. Metinlerde tespit edilen ünlem türündeki sözcük sayısı 33'tür. Kullanımı en fazla olan ünlem, 51 kez kullanılan *mına* ünlemidir. Kullanım sıklığı fazla olan bir diğer ünlem ise *yoq* ünlemidir. Bu ünlem "hayır" anlamında 34 kez ünlem olarak kullanılmıştır.

15. Metinlerdeki kelimeler köken bakımından incelendiğinde Tablo 3-2'deki sonuçlar ortaya çıkmıştır. Buna göre incelenen metinlerin söz varlığı Arapça kökenli sözcük 516, Farsça kökenli sözcük 143, Fransızca kökenli sözcük 113, Rusça kökenli sözcük 96'dır.

Tablo 3-2'de de görüldüğü üzere incelenen metinlerde en çok alıntılanan kelimeler Arapça ve Farsça kökenlidir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel sebep Kırım Tatar halkının İslam dinini benimsemiş olmasıdır. Böylece kutsal metinlerin oluşturulduğu Arapça ile İslam coğrafyasının diğer önemli kültür dili olan Farsça, Kırım Tatar Türkçesi üzerinde etkisini göstermiştir.

İncelenen metinlerde, Batı dilleri arasında en çok Fransızca kökenli kelimelerin yer aldığı Tablo 3-2'de görülmektedir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki incelenen metinlerde yer alan Fransızca kökenli kelimeler doğrudan Fransızcadan alıntılanmamış; önce Rusçaya geçmiş, ardından Kırım Tatar Türkçesine geçmiştir. Fransızca kökenli

kelimeler, incelenen metinlerde Rus imlasına göre kullanılmıştır. Bu durum, metinlerde tespit edilen diğer Batı dillerine ait sözcükler için de geçerlidir. Tarih boyunca Rus yönetimlerinin baskısı altında yaşayan Kırım halkının Batı ile doğrudan ilişki kuramaması bu durumun en temel sebeplerinden biri olarak düşünülebilir.

İncelenen metinlerde tespit edilen Rusça kökenli kelime sayısı 96 olmakla birlikte Rusçadan alıntılanan kelime sayısı 263'tür. Rusça kökenli kelime sayısı ile alıntılanan Rusça kelime sayısı arasındaki farkın ortaya çıkmasında Kırım Tatar Türkçesi ile doğrudan bağı olmayan Batı kökenli dillere ait sözcüklerin, Rusça üzerinden ve Rus imlasıyla metinlere girmesi etkili olmuştur.

Diller arasında gerçekleşen etkileşim ve kelime alışverişi meselesi, dillerin genetik bağlarının yanı sıra tarihî, siyasi ve coğrafi bağları da dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle Kırım yarımadasında 13. yy.dan itibaren başlayan Moğol hâkimiyeti, Moğolların bölgede bulunan Türklerle bir arada yaşamaları, Moğol İmparatorluğu'nun bölgedeki bakiyesi konumunda olan Altın Ordu Devleti'nin kurulması ve ardından Altın Ordu Devleti'nin siyasi ve kültürel mirasçısı olan Kırım Hanlığının kurulması Moğolca ile Kırım Tatar Türkçesi arasındaki tarihî, siyasi ve coğrafi bağların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum da Kırım Tatar halkının konuştuğu Kırım Tatar Türkçesinde Moğolca kökenli kelimelerin varlığını açıklamaktadır (Sava I. I., 2022, s. 934). Moğolca ile Kırım Tatar Türkçesi arasındaki etkileşimi açıklayan tarihî, siyasi ve coğrafi bağlar, Yunanca ile Kırım Tatar Türkçesi arasındaki etkileşimi de açıklayabilmektedir. MÖ. VI. yy.dan itibaren Kırım yarımadasının güney sahillerine yerleşen ve ardından yarımada yaşamaya devam eden Yunanlar, yarımada etnik unsurlarından olup gayrimüslim nüfus içinde yer almış, "Tâife-i Rum" olarak adlandırılmış ve yoğun olarak Bahçesaray bölgesinde yaşamışlardır (Yıldırım, 2020, s. 328). Yerleşik olmasının yanı sıra ticaretle de uğraşan Yunanlar, bölge halkıyla ilişkiler kurmuştur. Bu sosyal birlikteliğin konuşulan dile de yansımalarının neticesi olarak Kırım Tatar Türkçesinde Yunanca kökenli kelimelere rastlanmaktadır.

Tablo 3-2: Metinlerde tespit edilen alıntı kelimelerin ait olduğu köken dağılımı

Alıntılanan kelimelerin kökeni	Metinlerde alıntılanan kelime sayısı
Arapça	516 (farklı madde başında yazılan ancak aynı kökten gelen 32 kelime hariç 484 benzersiz kök)
Farsça	143
Fransızca	113
Rusça	96
Yunanca	24
Moğolca	23
Almanca	21
İtalyanca	19
Latince	12
İngilizce	11
Ermenice	3
İspanyolca	1
Lehçe	1
Çince	1
Macarca	1

16. Metinde yer alan ancak dizine dahil edilmeyen yıl, saat, sayı ve rakamla yazılan sıra sayı sıfatı kullanımları tespit edilerek kullanım sıklıkları ve aldıkları eklerle Tablo 3-3'de verilmiştir.

Tablo 3-3: Dizine alınmayan kullanımlar

Metinde Geçen İfade	Geçtiği Satır	Kullanım Sıklığı	Aldığı Ek
1941	1-13/12, xiii-165/1, xiii-166/13	3	
1942	ix-109/1, ix-113/15	3	

Tablo 3-3'ün devamı

	xııı-168/6		+niñ
1945	ı-22/11, vııı-98/9	2	
20	x-120/10, xııı-176/1	2	
22	xııı-165/1	1	
23.00	x-124/11	1	+de
30	x-120/10, x-123/4	1	
70-80	ı-16/2	1	
9	vıı-86/8, vıı-87/15	1	-ncı

17. İncelenen metinlerde kullanılan ancak dizine dahil edilmeyen bir diğer kullanım da Gülcian Cankılıçeva'nın kısaltması olarak yazılan G. C'dir.

18. Metinlerde bazı kelimelerin ikili yazımı olduğu tespit edilmiştir: *acayıp-acayıp-acaip anter-anteri, arfe-arife, asuvlı-asılı-asıvlı, ahır-sañu/ahır-soñu/ahrı-soñu, bahtlı-bahtlı, ceset-cesed, daqqa-daqıqa, duyğu-duyğı, ekşer-ekişer, ebette-elbette, episi-epsi, güna-günah, eşit-işit-, evlâtlıq-evlâdlıq, evlât-evlad, itimal-ihtimal, ilâç-ilâc, isbat et-/ispat et-, kök güdürdisi- kök güdürdüsi, köyçik- köyçük, küçli-küçlü, munasebet-münasebet-munasibet, onıncı-onuncu, nasiat-nasiyat, nebet-nevbet, qabırğa-qaburğa, qarqunçlı-qorqunçlı, qurı-/quru-, qurtıl-/qurtul-, sağ-selâmet/sağa-selâmet, savlıqlaş-/sağlıqlaş-, subetdeş-subeddeş, suvuqqanlıq-suvuqqanlıq, unutul-/unutıl-, üşü-/üşü-, vucut-vucud.*

Metinlerde rastlanılan bu ikili yazımlar yazarın kelimeleri yanlış yazmasından kaynaklanmaktadır. Zira yazarın yanlış yazdığı düşünülen kelimenin kullanım sıklığı oldukça azdır. *duyğı* kelimesinin kullanım sıklığı 1 iken *duyğu* kelimesinin kullanım sıklığı 13'tür.

19. Kelime başında /y/ sesinin /c/ sesine dönüşmesi hadisesi Kırım Tatar Türkçesinin Nogay ağzında görülmekle birlikte edebî dilde karşılaşılan bir durum değildir. Ancak incelenen metinlerde bu durumun aksine bazı kelimelerde kelime başında y- > c- değişimi olduğu tespit edilmiştir. Hatta yönet- kelimesi hem y'li hem de c'li

kullanılmıştır. Bu kullanımlar şöyledir: *yönet-* / *cönet-* , *yönel-* / *cöne-*. Ayrıca metinlerde “yaya” kelimesinin yerine yine c’li olan *cayav* kelimesi kullanılmıştır.

Sürgünden önce farklı ağız özelliklerine sahip insanların sürgün döneminde bir arada yaşamak zorunda kalması ağızlar arasındaki etkileşimi güçlendirmiştir. Kuzey ağızlarına ait olan kelime başı /c/ sesi kullanımı, Orta ve Güney ağızlarına da yansımıştır.

20. Metinlerde kültürel hayatla ilgili adlar da yer almaktadır: *Men Anamniñ Bir Kızı Edim*⁶⁷ adında Kırım türküsü, *Suliko*⁶⁸ adlı şarkı, *Kaytarma*⁶⁹ ve *Qoran* adında halk oyunu, mektep vals ve tango adlı danslar, *Mayıs Bayramı*⁷⁰ adlı kutlama günü, *katlama*⁷¹ adlı yiyecek.

21. Vasıta hâli eki +nen, incelenen metinlerde *quvançen* “kıvançla” (I-21/7) ve *işançen* “inançla” (IV-63/6) kelimelerinde +en olarak kullanılmıştır.

22. Kırım Tatar Türkçesinde düz ünlülü olan yükleme hâli ekinin bir kelimeye yuvarlak ünlü ile eklendiği tespit edilmiştir. köknü “göğü” (X-126/13).

23. Yükleme hâli eki “men” ve “sen” zamirlerine ekte bulunan /n/ sesi olmadan +i olarak eklenmektedir. *meni* “beni” (VI-84/3), *seni* “seni” (I-19/9).

24. Kırım Tatar Türkçesinde az kullanılan “kendi” dönüşlülük zamirinin incelenen metinlerde de iki kez kullanıldığı tespit edilmiştir. “kendi” zamirinden farklı olarak kelime başındaki /k/ sesinin tonlularak /g/ sesine dönüştüğü görülmektedir. *gendim* “kendim” (V-76/22).

Kendi zamirinde gerçekleşen k- > g- değişmesi, Oğuz Türkçesinin etkisi altında olan Güney ağızlarının etkisidir.

⁶⁷ Kırım Tatar türküsü. bkz. Yusuf Blaşkoviç, *Dobruca Tatarları Folkloruna Ait Notlar II*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 7(146), 1961. s.2499. [146.pdf \(turkfolklorarastirmalari.com\)](https://www.turkfolklorarastirmalari.com) (Erişim tarihi 17 Mart 2024)

⁶⁸ 1895'te Akaki Tsereteli tarafından yazılan ve Sovyetler Birliği'nde Varinka Tsereteli (1895'te) tarafından bestelenen müzikle icra edilen bir şarkı olarak yaygın olarak tanınan bir aşk şiirinin adıdır. <https://w.wiki/9dgb> (Erişim tarihi 17 Mart 2024)

⁶⁹ Kırım Tatar Türkçesindeki “kaytmak” fiilinden türemiş, “dönmek, geriye dönmek” anlamında kullanılan Kaytarma, Kırım Tatar Türklerinin bulunduğu coğrafyalarda bilinen ve oynanan en yaygın halk oyununun adıdır. bkz. Kamelya Keskin, *Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.145-147.

⁷⁰ 1 Mayıs İşçi ve Emekçiler Bayramı. <https://w.wiki/9dqt> (Erişim tarihi 17 Mart 2024)

⁷¹ Bir tür hamur işi olan, katmer şeklinde açılarak yağda kızartıldıktan sonra üzerine toz şeker serpiştirilerek tüketilen yiyecek. bkz. [Kırım Tatar Mutfağı – Vatan KIRIM](https://www.kirim.gov.tr) (Erişim tarihi 17 Mart 2024)

25. Kırım Tatar Türkçesindeki görülen geçmiş zaman için +DI eki kullanılmaktadır. Bu ekin ünlüsü daima düz olmasına rağmen incelenen metinlerde yuvarlak ünlülü kullanımları da tespit edilmiştir. *oldular* (XII-142/1), (XIII-172/2), *buldular* (XII-154/9), *kördüler* “gördüler” (VII-92/4), *oldumu* “oldu mu” (XI-141/3).

Görülen geçmiş zaman ekinin yuvarlak ünlülü kullanımları özellikle tek heceli ve yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerde ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum kurallaşmış değildir.

26. İncelenen metinlerde *içün* edatının ilgi hâli eki almış *men* zamirine ek şeklinde bağlanarak kullanımı tespit edilmiştir. *menimçün* “benim için” (II-37/7).

İncelenen metinlerde geniş zaman kipinin I. teklik ve çokluk şahıslar dışındaki olumsuz çekiminde kullanılan *-mAz* ekinin *-mAs* olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ek Tarihî Kıpçak metinlerinde de kullanılmıştır. *peşman etmessiñ* “pişman olmazsın” (II-29/17).

27. İncelenen metinlerde yeterlilik ifade eden ve zarf-fiile ihtiyaç duymadan asıl fiile bağlanan *mümkün* kelimesiyle oluşturulan *Asıl fiil + -mAQ + mümkün* şeklinde tasvir fiili yapısı tespit edilmiştir. *tapmaq mümkün* “bulabilirsin” (XIII-167/14).

28. İncelenen metinlerde -p zarf-fiil ekinin kökünde yuvarlak ünlü bulunduran tek heceli fiillere /u/ ve /ü/ ünlüsüyle bağlandığı örnekler de tespit edilmiştir.

doğ-up (111-43/6), *duy-up* (1X-117/1), *qoş-up* (XIV-181/5), *ur-up* (X-125/1); *köç-üp kel-* (1-9/9), *kül-üp yiber-* (V1-79/3), *kütüp aldılar* (1V-68/9), *sön-üp* (11-39/13).

29. İncelenen metinlerde Oğuz Türkçesine ait ses ve biçim özellikleri tespit edilmiştir. Buna ek olarak söz varlığında da Oğuz Türkçesinin etkisini gösteren kelimeler tespit edilmiştir.

- Oğuz Türkçesinin belirgin ses özelliği olan t- > d- değişimi Kırım Tatar Türkçesinde de sıklıkla görülmektedir. *ti-* > *de-* “demek, söylemek” (V11-89/3), *tokuz* > *doquz* “dokuz” (XIV-177/10), *tag* > *dağ* “dağ” (V111-101/5). Daha fazla örnek için bkz.2.1.7.1.8

- Oğuz Türkçesinde sistemli bir şekilde düşen kelime içinde ve sonunda yer alan art damak ve ön damak /g/ sesi Kırım Tatar Türkçesinde de düşmüştür. *kergek* > *kerek* “gerek” (X111-170/2), *kulğak* > *qulaq* “kulak” (1-21/11), *ölüg* > *ölü* “ölü” (1-20/25), *uluğ* > *ulu* “büyük” (X11-142/4). Diğer örnekler için bkz.2.1.7.10

- Birinci teklik kişi zamirinin ilgi hâli ile çekiminde Oğuz Türkçesine ait olan *menim* şekli kullanılmıştır. *menim* “benim” (1-10/19, v11-86/11...)
- Tasvir fiillerinde yeterlilik için Oğuz Türkçesinde görülen *-A bil-* yapısı Kırım Tatar Türkçesinde de kullanılmaktadır. *olabileceğini* “olabileceğini” (v111-106/1), *ketirebilirsñ* “getirebilirsın” (x1-139/6)...
- Oğuz Türkçesinde +mI olan soru eki Kırım Tatar Türkçesinde de aynı şekilde kullanılmıştır. *körüřtiñizmi* “görüştünüz mü?” (1-23/5), *yoqmı?* “yok mu?” (v1-83/6)
- Eski Türkçedeki +IIG isimden isim yapma ekinin sondaki /g/ sesi Oğuz Türkçesinde düşer ve ekin ünlüsü yuvarlakşır ve ek +IU şekline dönüşür. İncelenen metinlerde de Oğuz Türkçesine ait bu ekin kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir. *buzlu* “buz tutmuş olan” (1v-69/4), *türlü* “çeşitli özellikleri olan” (11-35/17), *küçlü* “güçlü” (1-22/17).
- Türkçenin farklı lehçelerinde Oğuzca unsurları tespit etmeye yönelik çalışmalar yapan araştırmacılar (Gülsevin, 2010), (Kaymaz, 2004) söz varlığını karşılaştırırken genel olarak Tablo 3-4’te verilen kelimeleri kullanmışlardır.

Tablo 3-4: İncelenen hikâyelerin söz varlığındaki oğuzca kelimeler

Oğuzca Unsurlar	Kullanım Sıklığı	Kırım Tatar Türkçesinde Kullanımları/Karşılıkları	Kullanım Sıklığı
değil (değil)		degil	54
ev		ev	179
kentü (kendi)	2	öz	274
küneş (güneş)		küneş	10
añla- (anlamak)	82	tüşün-	22
beñze- (benzemek)	7	oşa-	14
bul- (bulmak)	11	tap-	94

Tablo 3-4'ün devamı

en- (inmek)	2	tüş-	11
ol- (olmak)		ol-	563
yakala- (yakalamak)	1	tut-	11

Tablo 3-4'te Oğuz Türkçesinin söz varlığına ait kelimelerin incelenen metinler özelinde Kırım Tatar Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. *Değil, ev, küneş* ve *ol-* kelimelerinin Kırım Tatar Türkçesinde aynen kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Oğuzca ve Kırım Tatar Türkçesinde karşılıklı olarak kullanılan kelimelerde *añla-* fiili hariç diğer kelimelerin Oğuzca kullanımları azdır.

Osmanlı Devleti ile erken dönemde iyi ilişkiler kuran Kırım hanları ve bu hanların İstanbul'da eğitim almaları, Kırım Hanlığı'nın İstanbul Türkçesini resmî dil olarak kullanması, Osmanlı memurlarının Kırım'da bulunmaları ve Kırım halkı ile iç içe yaşamaları vd. sebeplerle Kırım'da Oğuz Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi bir arada kullanılmış ve birbirlerini etkilemişlerdir. Bu etkileşim Kırım'da Oğuz ve Kıpçak Türkçesi unsurlarının ayrı ayrı ya da bir arada kullanıldığı konuşma dilleri ortaya çıkarmıştır. Yazı dili olarak kullanılan Bahçesaray (Orta Yolak) ağzı temelde kuzey ağızlarının özelliklerini barındırmakla birlikte güney ağızlarının -bu ağızlar Oğuz Türkçesinin özelliklerini daha çok yansıtır- ses ve şekil özelliklerini de barındırmaktadır. İncelenen metinlerde Oğuz Türkçesine ait olan unsurların tespit edilmesi bu nedenledir.

30. Yazar, incelenen hikâyelerde teşbih, teşhis, istiare, mecaz-ı mürsel sanatlarını daha sık kullanmıştır. Bu söz sanatlarıyla mecaz oluşturmak için daha çok günlük hayattaki imajları kullanması yazarın üslûbu açısından dikkat çekicidir. Mübalağa ve tariz sanatlarını diğer sanatlara göre oldukça az kullanmıştır.

Yazarın üslûbuna etki eden en önemli faktörlerden biri, hikâyelerde anlatılan olayları yaşamış olmasıdır. Öğrencilik yılları, İkinci Dünya Savaşı ve çalışma hayatı eserlerdeki kelime seçimlerini de doğrudan etkilemiştir.

31. İncelenen metinlerde kullanılan eklerin kullanım sıklığı Tablo 3-4'te verilmiştir. Tablo 3-4'e göre incelenen metinlerde isim çekim ekleri içinde 2693 kez kullanılan ek

(+nI) *yükleme hâli eki*, fiil çekim eklerinde ise 2182 kullanımla (-DI) *görülen geçmiş zaman eki* en çok kullanılan eklerdir.

Görülen geçmiş zaman ekinin sık kullanılma sebebi anlatıcının olayların içinde yer alması ve olayları yaşamış olmasıdır. Bu durum anlatılanların inandırıcılığı olumlu yönde, doğrudan etkilemektedir.

32. Fiilimsiler arasında, sıfat-fiillerde 1772 kullanımla -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki, 1410 kullanımla -(I)p zarf-fiil eki, 345 kullanımla -mAQ isim-fiil eki kullanılmıştır.

İncelenen hikâyelerde durumlardan çok olayların anlatımının ön plana çıkması “zaman” unsurunu önemli hale getirmiştir. Bu sebeple yazar, zaman kavramını sadece temel cümledeki fiillere yüklememiş aynı zamanda yan cümleler kurarak temel cümleyi zaman bakımından desteklemiştir. Bu bilinçli kullanım, hikâyelere “hareket” ve “akış” katar. Çoğunlukla geniş zaman ifade eden ancak geçmiş ve şimdiki zaman ifadesi de barındıran -ĞAn / -QAn sıfat-fiil eki, hikâyelerdeki “hareket” ve “akış”a en çok katkı sunan eklerden biridir. Bu durum, incelenen hikâyelerde ekin kullanım sıklığının fazla olmasını açıklamaktadır.

Tekrar gruplarında, asıl fiille tasvir fiilini bağlama aşamasında ve de- fiiline eklenerek dep edatını oluşturması -(I)p zarf-fiil ekinin kullanım sıklığını artırmıştır.

En sık kullanılan -mAQ isim-fiil eki, fiilde ifade edilen hareketin adını oluşturan isim-fiiller oluşturur. Yine sıklığı -mAQ ekine yakın olan -mA eki ise fiilde ifade edilen işin adını oluşturur (Korkmaz, 2017, s. 762). Buradan hareketle incelenen hikâyelerde olay ağırlıklı anlatıma bağlı olarak hareket ifade eden fiillerin sık kullanılması isim-fiil eklerinin kullanım sıklığını etkilemiştir.

33. İyelik ekleri içinde III. teklik kişi iyelik eki +I / +U; +sI / +sU 2030 kez kullanılmıştır.

34. En çok kullanılan tasvir fiili 144 kez kullanılan *başla-* tasvir fiilidir.

Hikâyelerdeki olay ağırlıklı anlatım, bir hareketin başlamasını tasvir eden *başla-* fiilinin kullanım sıklığını artırmıştır.

35. Zamir kökenli şahıs ekleri arasında en çok kullanılan ek, eksiz olarak çekime giren III. teklik şahıs ekidir ve incelenen metinlerde 1712 kez çekime girmiştir.

36. İyelik kökenli şahıs ekleri arasında en çok kullanılan ek, eksiz olarak çekime giren III. teklik şahıs ekidir ve incelenen metinlerde 1178 kez çekime girmiştir.

İyelik ve zamir kökenli üçüncü şahıs eklerinin aynı kategorideki diğer eklerle göre daha fazla kullanması hikâyelerdeki anlatıcının konumuyla ilgilidir. Çalışmanın *Dil ve Üslûp* başlığı altında da ifade edildiği gibi yazar olayları üçüncü kişi anlatıcı ile başlatıp daha sonra sözü birinci kişi anlatıcıya bırakmaktadır. Hikâye boyunca anlatıcılar dönüşümlü olarak kullanılsa da anlatım, anlatıcının kendinden çevreye açılan bir seyrinde devam etmiştir. Bu nedenle fiillerde üçüncü teklik şahıs çekimleri diğer şahıslara göre daha fazla olmuştur. İyelik ekinin üçüncü şahıs çekiminin sık kullanılması da bu üslûpsal özelliklerle ilgilidir.

Tablo 3-5: Eklerin kullanım sıklığı

Ekin İşlevi	Ek/Ekler	Kullanım Sıklığı
Yükleme Hâli Eki	+nI	2693
Çokluk Eki	+lAr	2519
Yönelme Hâli Eki	+ĞA / +QA	2270
Görülen Geçmiş Zaman Eki	-DI	2182
III. Teklik Kişi İyelik Eki	+I / +U; +sI / +sU	2030
Sıfat-Fiil Eki	-ĞAn / -QAn	1772
ZK. III. Teklik Şahıs Eki	-	1712
Şimdiki Zaman Eki	-A, -y; -mAQtA	1620
Zarf-Fiil Eki	-(I)p	1410
İlgi Hâli Eki	+nIñ / +im	1284
Bulunma Hâli Eki	+DA	1202
İK. III. Teklik Şahıs Eki	-	1178
Ayrılma Hâli Eki	+DAn	897
I. Teklik Kişi İyelik Eki	+(I)m / (U)m	577

Tablo 3-5'in devamı

Vasıta Hâli Eki	+nen	487
Şart Kipi	-sA	414
ZK. I. Teklik Şahıs Eki	-m	398
Hikâye Birleşik Çekim	edi	347
İsim-Fiil Eki	-mAQ	345
Geniş Zaman Eki	-r, -(I)r / -y	332
ZK. III. Çokluk Şahıs Eki	-lAr	294
Duyulan Geçmiş Zaman	-ĜAn	293
İsim-Fiil Eki	-mA	230
I. Çokluk Kişi İyelik Eki	+(I)mIz / +(U)mIz	209
İK. I. Teklik Şahıs Eki	-m	163
II. Teklik Kişi İyelik Eki	+(I)ñ / (U)ñ	155
Tasvir Fiili	-A, -y / -(I)p + başla-	144
Zarf-Fiil Eki	-ĜAndA / -QAndA	139
Soru Eki	-mI	135
Tasvir Fiili (Süreklilik)	-A, -y / -(I)p + tur-	126
ZK. I. Çokluk Şahıs Eki	-Q	110
Sıfat-Fiil Eki	-AcAQ / -ycAQ	108
Tasvir Fiili	-(I)p + ket-	102
II. Çokluk Kişi İyelik Eki	+(I)ñIz / +(U)ñIz	95

Tablo 3-5'in devamı

Gereklilik Kipi	-mAk kerek / -mAII	92
ZK. II. Teklik Şahıs Eki	-ñ	90
III. Çokluk Kişi İyelik Eki	+lArI ; +I / +U	88
Gelecek Zaman Eki	-AcAQ / -ycAQ	88
Tasvir Fiili (Yeterlilik)	-(I)p + ol-	87
İK. II. Teklik Şahıs Eki	-sIñ	82
Zarf-Fiil Eki	-mAy	74
Rivayet Birleşik Çekim	eken	61
Tasvir Fiili	-(I)p + kel-	60
Bildirme Eki	-dIr	58
Tasvir Fiili	-(I)p + qal-	53
Emir Kipi II. Çokluk Şahıs Eki	-ñ / -(I)ñıZ	45
İK. I. Çokluk Şahıs Eki	-mIz	45
Tasvir Fiili	-(I)p + ıq-	44
İK. II. Çokluk Şahıs Eki	-sIz/-sIñIz	39
Tasvir Fiili	-(I)p + al-	37
ZK. II. Çokluk Şahıs Eki	-ñIz	31
Tasvir Fiili	-(I)p + ot-	28
Zarf-Fiil Eki	-ĞAndAn/ -QAndAn	27
Emir Kipi III. Teklik Şahıs Eki	-sIn/-sUn	27

Tablo 3-5'in devamı

Tasvir Fiili	-A, -y / -(I)p + yür-	25
Eşitlik Hâli	+CA / +DAy	24
Zarf-Fiil Eki	-ĞAnce (k) / -Qance (k)	24
İK. III. Çokluk Şahıs Eki	-lAr	22
Emir Kipi I. Teklik Şahıs Eki	-AyIm / -yIm	18
Tasvir Fiili	-A, -y / -(I)p + bar-	15
Zarf-Fiil Eki	-ĞAnnen / -Qannen	12
Tasvir Fiili	-(I)p + yiber-	11
Zarf-Fiil Eki	-mAdAn	11
Emir II. Teklik	Emir II. Teklik	11
Zarf-Fiil Eki	-mAdAn	11
Tasvir Fiili	-(I)p + qoy-	10
Emir Kipi III. Çokluk Şahıs Eki	-sInlAr/-sUnlAr	10
Tasvir Fiili	-(I)p + taşla-	9
Tasvir Fiili	-A, -y + bil-	8
Sıfat-Fiil Eki	-mAz	8
Zarf-Fiil Eki	-r...-mAz	8
Emir I. Çokluk Şahıs Eki	-AyIQ / -yIQ	7
Zarf-Fiil Eki	-AcAQta	5
Zarf-Fiil Eki	-mAzdAn	5

Tablo 3-5'in devamı

Sınırlama Hâli	+Ğace / +Qace	4
Tasvir Fiili	-A, -y / -(I)p + ber-	4
Zarf-Fiil Eki	-DIQÇA	4
Zarf-Fiil Eki	-ĞAnday / -Qanday	3
Sıfat-Fiil Eki	-mIş / -mUş	3
Zarf-Fiil Eki	ekende	3
Sıfat-Fiil Eki	-Ar, -r, -Ir / -Ur	2
Tasvir Fiili	-A, -y + yat-	2
İsim-Fiil Eki	-Iş / -Uş	2
Zarf-Fiil Eki	-ArAQ	1

Kırım Tatar Türkleri tarihsel süreç boyunca gerek sosyal gerek kültürel olarak sürekli baskıya maruz kalmış, vatanlarından sürgün edilerek yıllarca kendi köklerinden uzak kalmış, sürgün edildikleri bölgelerde dahi ana dilinde sanat üretmesine izin verilmemiş bir halktır. Bütün bu baskılara rağmen değerlerini ve kültürlerini yaşatmaya çalışan ve bu amaçla eserler üreten Kırım Tatar edipleri, ürettikleri eserlerle bugün, Kırım Tatar edebiyatının oluşmasını sağlayarak kültürüne ve sanatına sahip çıkmayı bilmiştir.

Bu çalışmada Kırım Tatar Türk edebiyatı ediplerinden Cevdet Ametov'un *Eriğanlar Açqanda* adlı eseri özelinde Kırım Tatar Türkçesinin ses ve biçim özellikleri incelenmiştir. Ayrıca Cevdet Ametov'un hikâyelerde kullandığı üslup, hikâyelerdeki söz varlığının tespiti de çalışmaya dahil edilmiştir. Böylece Cevdet Ametov'un *Eriğanlar Açqanda* adlı eserini literatüre kazandırarak Kırım Tatar Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili literatürü genişletmek ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Konuşur sayısı gittikçe azalan ve yok olma tehlikesinde kritik eşikte bulunan Kırım Tatar Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili yapılacak çalışmalar, Kırım Tatar halkının kültür tarihine, Kırım Tatar Türkçesine ve edebiyatına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın da Kırım Tatar kültürüne, Kırım Tatar Türkçesine ve edebiyatına, Türkoloji sahasına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

4. ERĞUVANLAR AÇQANDA ESERİNDE YER ALAN HİKÂYELER

4.1. Çeviri Yazı

(I-7/0) Ateş Başında

(I-7/1) Arbiy hızzmetimni bitirip qaytqan soñ, iş arap şeerdeki büyük maşınayapıcılığı zavodına bardım. (I-7/2) Kadrlar bölüğinde men nasıl zenaat saibi olğanımnən meraqlandılar.

(I-7/3) — Zenaatım yoq, amma öğrenmek istegim bar,— dedim sözni yarı şaqğa çevirip. (I-7/4) Kadrlar bölüğiniñ başı pogonları alınğan ve pek de ipranğan gimnasterkama köz etti de:

(I-7/5) — Sizden eki kere yaş çilengirniñ yanına sizni şegirt etip yollasaq içde kelişmey, siz aşiqmañ oturıp turıñ, bir şeyler oylap taparmız,— dedi de telefonni alıp ikinci tsehniñ OTK ustasını çağırdı. (I-7/6) Çoqqa barmay “Mümkünmi” dep içerige orta boylu, keñ omuzlu, beti oqumış adamları añdırğan birisi kirdi.

(I-7/7) — Semön Yakovleviç, mına bu yigit daa yaqında Ordudan hızzmetini bitirip kelgen, özü de bizim zavodda çalışmaq istey eken, lâkin elinde bir türlü zenaatı yoq.

(I-7/8) — Demek siz kimsege keçmegen işçini maña lâyıq köresiz, — dedi o şaqanen külümsirep, soñ aylanıp maña elini berdi, tanış oldıq. (I-7/9) — Zarar yoq, — dedi o, — kimse anasından doğğanda zenaat bilip doğmay, istek olsa istegen zenaatıñni öğrenirsiñ. (I-7/10) Bizim ikinci tsehke tayin etiñiz, eki ayda men ondan yahşı OTK ustası yaparım, — dep çıqıp ketti.

(I-8/1) Şay etip men şeerimizdeki büyük zavodda OTK hadimi olaraq çalışa başladım.

(I-8/2) Bizim tsehhte çoqusı yaşlar. (I-8/3) Olar yaşayışınıñ sevgen, bol gönüllü, açıq yürekli, işten de qorqmağan yigitler. (I-8/4) Episi aqşam yaşlar mektebinde oquylar.

(I-8/5) Menim vazifem — smenada yapılğan detallerni teşkerip almaq, brak tapsam akt yazmaq. (I-8/6) Şu sebepten, arada-sırada, şamatalı davalar da olup keçe, lâkin iş arası olğan dava işçilernen münasebetime iç de keder etmey. (I-8/7) Aksine, men tezya başına barsam olar mennen can-gönüldeñ laf eteler, quvanç ve kederlerinen bölüşeler.

(I-8/8) Bir kün gece smenasına qaldım. (I-8/9) Saat eki qararlarında elektrik quveti kesildi. (I-8/10) Küz ayları edi. (I-8/11) Ava yel. (I-8/12) Zavoddan on kilometr qadar

uzaqta, yelden bir stolba yıqılğan. (I-8/13) Bu haberni eşitkenimiznen, zavoddan bir maşına adam avariya brigadasına yardımğa ketti.

(I-8/14) Tsehte işsiz qalğanlar, üçer-beşer toplanıp sigar içe, şaqalaşalar. (I-8/15) Men de Eyüpniñ yanına bardım.

(I-8/17) Eyüpniñ bizim zavodqa kelgenine daa bir yıl bile yoq, lâkin körümli işçilerden biri oldı. (I-8/18) O komunistçe çalışuv adını almaq için küreşken tezyacılar sırasında tura. (I-8/19) Lâkin, ne içündür, halqqa çoq qoşulmay, yañgızlıqni seve. (I-8/20) Biz onıñ şahsiy ayatını bilmeymiz. (I-8/21) Men bir qaç kereler onıñnen bir aqta laf etmek istesem de, netice bermedi.

(I-8/23) Bu adamniñ yaşı endi qırqqa yetken, saçları ağarğan, beti bürüşken. (I-8/24) Onıñ yüzünü yaşartqan yalıñız iri kök közleri edi: accı suvuqtan yaşlanğan kibi, olar daima yıldırap tura. (I-8/25) Bu körüniş onıñ ömür yolu qolay olmağanını anlata.

(I-8/27) Men Eyüpke avağa çıqıp yürmemizni teklif ettim. (I-8/28) Çıqtıq. (I-8/29) Azbarda büyük divar astında ateş yaqqanlar. (I-9/1) Qara tütün arasından sarıca alev de yuqarığa sozula, de söngen kibi ene... (I-9/2) Yel eskende alev yelpiregen bayraqni andıra.

(I-9/3) Ateş etrafında bizim yaşlar. (I-9/4) Olar tosatsat ateşke tahta parçaları, qatranlı çullar taşlaylar, ateşni söndürmeyler.

(I-9/5) Biz barganda, Nafe, kene bir şeyler aytıp, etrafdakilerini küldüre edi. (I-9/6) Bu yaş bılıtır sovhozdan keldi. (I-9/7) Olar sovhozda anası ve ögey babası Yıbrış aqaynen otura ediler. (I-9/8) Nafe Yıbrış aqaynen iç de añlaşmay edi. (I-9/9) Ösip yetken soñ, ahır-soñu, anasınınen şeerge köçüp keldiler.

(I-9/10) Yaşlar bizni körgenlerinen:

(I-9/11) — Buyurıñız! — dep sıqlaştılar ve ateş başından bizge de yer berdiler.

(I-9/12) Nafe yanaşasındaki Ebazerge aylanıp:

(I-9/13) — Qana, aytçı, toyuña ne vaqıt baracaqmız ya? — dep aldı.

(I-9/14) — Nasıl toy o? Qıznen bir kere kinoğa barsañ endi onı da toy dep çıkarasıñız.

(I-9/15) — Ya toy olmaq için qaç kere kinoğa barmaq kerek eken? — dedi Nafe. (I-

9/16) — Siz Şemsiyeçiknen tünevin aqşam kinodan qaytqanda, men siziñ yanınıñızdan keçip kettim. (I-9/17) Biri-biriñizge öyle yapışqansız ki, körmelisiñ. (I-9/18) Dersiñ, bu

dünyada sizden başqa adam yoq. (I-9/19) Nefes alışınızdən anladım. (I-9/20) Mesele terenge çatqan ğaliba.

(I-9/21) — Sen de yahşı patlatasın,— dep yaşlardan biri sözge qoşuldu. (I-9/22) — Gecenin bir maalinde olarnın nefes alğanını sen nasıl eslediñ?

(I-9/23) Ateş başındakileri külüştiler.

(I-9/24) — Yoq, aqaylar doğrusını aytqanda, men Şemsiyenen adam-aqıllı daa bir kere bile laf etalmadım, — dedi Ebazer. (I-9/25) — Kinodan soñ evlerine barıp yetkende, azbar qapu yanında, tenalıqta laf eterim, dep tüşüngen edim. (I-9/26) Lafğa başlayım degende, evden bir (I-10/1) öksürük işitildi. (I-10/2) “Vay, qartanam turdu, şimdi bizni körer”, dep evlerine kirip ketti.

(I-10/3) — Ya sen Şemsiyege aytsa, aqşam başından qartiyge yuqlatıcı ilâc içirsin,— dedi yaşlardan biri.

(I-10/4) Kene külüştiler. (I-10/5) Bundan soñ, laqırdı yatıştı. (I-10/6) Sakinlikni yel davuşı ve ateşten çıqqan şıtırdılar boza. (I-10/7) Kök yüzündeki çullı bulutlar arasından, kâde birde, ay körüle. (I-10/8) Birden baqqanda, sanki bulutlar degil de, ay yürügenday olup körüle. (I-10/9) Tereklerde qurup qattılaşqan yapraqların teneke davuşı insanda ğamlı oylar uyata.

(I-10/10) İndemey oturğan Bilâl, sigaretini soñki kere devamlı çekip, ateşke taşladı da, Eyüppen maña baqıp:

(I-10/11) — Biz biri-birimizni öğrenip qaldıq, çünkü daima beraberimiz. (I-10/12) Siz bizden çoq yaşadınız, çoq da kördiñiz. (I-10/13) Biz sizni diñlemek isteyimiz,— dedi.

(I-10/14) Men ögüne davranıp, Eyüpke:

(I-10/15) — Yaşlarnın istegini red etmeñ. (I-10/16) Meni olar endi öz tezyalarıdağ öğrendiler, sizni ise, az bileler, çünkü olarğa qoşulmaysız, yañğızlıqni sevesiz,— dedim.

(I-10/17) Eyüp külümsirep, maña aylandı:

(I-10/18) — Siz arabañızni çetke çekmeñ, yaşlar bizim ekimizge müracaat eteler,— dedi. (I-10/19) Menim indemey yürügenime baqmañ, bir lafqa tutunsam ucu-bucağı olmaz, özüñiz de peşman etersiniz.

(I-10/20) — Tamam yahşı! Devamlı laqırdığa böyle uyğun vaqıt bir daa tapmamız,— Bilâl Eyüpke sigaret uzattı.

(I-10/21) — Sağ ol, Bilâl. (I-10/22) Men mağorka içmesem dadını tapmayım,— dedi Eyüp ve mağorka kisesini çıkarıp, qalın bir sigar burdı da, sözge başladı.

(I-10/23) — Men sizge başımdan kelip keçkenlerni aytmaq isteyim,— dedi Eyüp. (I-10/24) — Bu soy allar çoq adamlarınñ taqdirini çekdi. (I-11/1) Olarnı bilmek sizge de zarar etmez dep tüşünem.

(I-11/2) Eyüp közlerini ateşke tikip qaldı. (I-11/3) “İkâyemni neden başlayım eken” der kibi, bir an tınıp turdı. (I-11/4) Men Eyüpniñ biznen subetleşcegine quvanıp, sabırsızlıqnen oña baqtım.

(I-11/5) — Cenk başlağanda men köyde ocalıq ete edim,—dep köçti Eyüp. (I-11/6) — Rametli anamnen bir evde otura edik. (I-11/7) Babam erte öldi. (I-11/8) Mektep müdiri Yaqup Aqay qart ocalardan edi. (I-11/9) O maña öz oğlu kibi baqa, ocalıq işiniñ bütün inceliklerinden tanış ete, iç bir vaqıt yardımsız qaldırmay edi.

(I-11/10) Bir yıl çalışqan soñ, evlendim. (I-11/11) Nişanlım İnayet poçtada telefonistka olup çalışa edi. (I-11/12) Toyumuz pek şeñ keçti. (I-11/13) Ocalarımız, talebelerimizniñ, ana-babaları pek çoq bahşış ketirdiler. (I-11/14) Maña tap o qadar saygı-ürmet olur dep beklemey edim. (I-11/15) Biz İnayetnen özümüzni o vaqıt dünyada en bahtlı insanlar dep zan ettik. (I-11/16) Em kerçekten de, şay edi. (I-11/17) Lâkin bahtımız, kobelek ömürü kibi, pek kısqa oldı.

(I-11/18) — Eyüp ağa, siz ne için, rametli anam, dep aytasız ya? Suvade bitay siziñ anañız degilmi?—dep soradı Nafe.

(I-11/19) — Yoq,— dedi Eyüp. (I-11/20) — O benim ikinci anam. (I-11/21) Lâkin biz bir-birimizni nasıl tapqanımızni soñ ayırım. (I-11/22) Sabır etiniz...

(I-11/23) Apansızdan cenk boranı qoptı. (I-11/24) O yılı, bütün sovyet hıalqı Sovyetler Vatanını quturğan duşmandan qorçalamaq için, ayaqqa turdı. (I-11/25) Men rayon arbiy komissariatına barıp arbiy hızmetke almalarını rica ettim. (I-11/26) Anda, maña eki künde azırlanıp kelmemni tevsiye ettiler. (I-11/27) Men şay da yaptım. (I-11/28) O kün benim aqılımdan ölgence çıqmaz. (I-11/29) Men başta, anayımnen sağıqlaşım. (I-11/30) İnayet özüni elge almağa tırışa, lâkin köz yaşlarını tutamay. (I-11/31) Zavallı, özü de ağır ayaklı edi. (I-11/32) Soñ, anamnen sağıqlaşmaq sırası keldi. (I-12/1) Men ne yapacağımı, ne aytacağımı bilmey, şaşmalap qaldım. (I-12/2) Anam soñki daqqaçace özüni tuttı, ağlamadı. (I-12/3) Men de özümni aşıqmağanday kösterem.

(I-12/4) Lâkin ayrılıq daqqaları kelip yetkenini sezdirmek, endi zor oldu. (I-12/5) Niayet, men doğrudan-doğru, anamnıñ betine baqtım. (I-12/6) Onıñ dudaqları teprendi. (I-12/7) Qollarını boynuma sarıp, omuzım üstüne başını qoydı da, yavaştan ağlap yiberdi.

(I-12/8) Anam soñki sefer sağlıqlaşqanımıznı bilse kerek. (I-12/9) Analar yüregi er şeyni duya. (I-12/10) Menim de yüregim parçalana. (I-12/11) Dersin, boğazıma bir şey tıqıldı. (I-12/12) Nefesim tıqandı. (I-12/13) Artıq dayanamadım, bar küçümnen tişlerimni sıqıp, bir şey aytalmay, qollarımni anamnıñ qolları üstüne qoydım. (I-12/14) Onıñ ağarğan saçları, betine sarqıp tüşti, özü de maña ufaqlaşqan pek zayıf, biçare olıp körüldi.

(I-12/15) Anam, dersin bütün küçünü, sevgisini, müşkül yanınğını [yanığını] yeñip, meni özüne sıqtı, betimden-közümnden öpti. (I-12/16) Soñ, mecalsızlandı, qolları omuzlarımdan tayıp tüşti. (I-12/17) Men de özümde kelip, endi güdürdep turğan maşinalarınıñ birine çapıp mindim. (I-12/18) Soñ arqama baqşam ne köreyim, anam başta tizleri üstüne bükülip, soñ yerge yıqılıp, ağlay. (I-12/19) Etrafına toplanğan apaylar da balalar da oña baqıp ağlaylar.

(I-12/20) Soñundan uzaqlarda, qar üstünde süyrelgende, atakağa azırlanğanda, gospitalde yüksek araretnen sandıraqlap, yaralarımıdan bintlerni qoparğanda, közüm ögünde anamnıñ yerge yıqılıp, qollarını maña uzatqanı kelip tura edi...

(I-12/21) Eyüpniñ ikayesi epimizniñ diqqatımıznı celp etti. (I-12/22) Biz, er şeyni unutıp, “soñu ne olur eken”, dep Eyüpten közlerimizni almamız. (I-12/23) Bu hatırlavlar onıñ özünü de eyecanlandırırsa da, aşıqmay, yavaştan, toqtap-toqtap ayta.

(I-12/24) — Faşistlerniñ yapqan canavarlıqlarını eşitkende qanımız qaynay, intiqam almaq istegimiz arta edi. (I-13/1) Men o vaqt evden sıq-sıq mektüp alam, özüm de yazıp tura edim. (I-13/2) “Sağ-selâmetim. (I-13/3) Şimdi biz arqağa çekilemez amma, tezden duşman bizim darbemizniñ küçünü sezer”, dep yazam. (I-13/4) O vaqt daa ne yazacaqsın? (I-13/5) Çoqqa barmay, yañı bir mektüp — keldi qızımız olğan. (I-13/6) Apayım, “Tıpqı saña oşay”, dep yaza.

(I-13/7) Men quvançımni arqadaşlarıma ayttım. (I-13/8) Frontta olğan mektüplerimizni birlikte oquy edik. (I-13/9) Arqadaşlarım özleriniñ yüz gramm{1}l[1]q paylarından benim meşrebeme azar-azar töktüler ve qızımniñ sağlığına köterdik. (I-13/10) Men o vaqt özümni pek bahtlı saydım.

(I-13/11) O müşkül künlərde düşman taptağan er bir köy və şeerniñ yanığı, soldatlarını intiqamğa çağıra edi.

(I-13/12) 1941 senesiniñ sentyabrində bizim uçastkada pek deşetli çarpışma oldı. (I-13/13) O vaqıt men minomyot rasçötünüñ komandiri edim. (I-13/14) Bizim minalar düşmanıñ yüregine yatmasa kerek ki, bizni top ateşine tuttılar. (I-13/15) Birden yaqıcı bir yel, meni, top kibi, töpege köterip attı. (I-13/16) Astımda, pek terenden bir ateş yana. (I-13/17) Men de şu ateşke avdarılam, lâkin men yaqınlaşqan sayın, ateş de menden uzaqlaşa. (I-13/18) Soñ-soñuna bir qırmızı noqtaday olıp, sönüp ketti. (I-13/19) Er şeyni qaranlıq ve tınçlıq bastı. (I-13/20) Men öz-özümə bir daa gospitalde keldim. (I-13/21) İç bir yerimde çibin tişlegen qadar bile yara yoq. (I-13/22) Qulağıma bir şeyler bağırip aytsalar da, közüm köre, lâkin qulaqlarım işitmey, sesim çıqmay.

(I-13/23) Birinci vaqıtlarda ne yerde olğanımnı, gecemi-kündüzmi, bilip olamadım. (I-13/24) Közümni yumsam, bir canavar kelip boğazıma yapışa, bağıracaq olsam — sesim çıqmay. (I-13/25) Kene uçurımdan ateşke yıqılam, çapalanıp uyanğanda — bütün vücudım suvuq, yapışaq ter içinde qala. (I-13/26) Şay da olsa, ekimlerniñ yardımınen, yavaş-yavaş özümə keldim. (I-14/1) Yañı laqırdı etmege ögrenen balalar kibi, ecelepecelep laf etip başladım, qulaqlarım da açıldı.

(I-14/2) Bir kün saba ekimimiz Sofya İvanovna, qolunu omuzıma qoyıp,:

(I-14/3) — Aferin, yigit, — dedi. (I-14/4) — Biz seni böyle küçlü kontuziyadan soñ, ayaqqa tursata bileceğimizge şübelengen edik. (I-14/5) Endi qorqma, yeñişkece teknil. (I-14/6) Tüzelirsiñ.

(I-14/7) Yanaşamdaki hastalardan biri:

(I-14/8) — Aytasız amma, Sofya İvanovna, yeñişkece de daa vaqıt çoq, — dep divarğa aylandı ve başını yastıq astına kömdi. (I-14/9) Em kerçekten de yeñişke o vaqıt daa uzaq edi.

(I-14/10) Niayet, sağlığım yerine keldi. (I-14/11) Yalınız kâde birde, başım birevler tarafından burulğanday, sol tarafıma aylanıp kete, soñ kene yerine kele. (I-14/12) Ekimlerimiz, o da keçer dediler.

(I-14/13) Gospitalde yatğanda evden bir mektüp daa alğan edim, lâkin men qarşılığını yazğance, o yerlerni düşman zapt etti.

(I-14/14) Eyüp çoqtan söngen sigarını ateşke taşlap, terenden köküs keçirdi. (I-14/15) Közlerini bir noqtağa tikip qaldı. (I-14/16) O ağır tüşünceler tesirinde edi.

(I-14/17) — Elbette, dostlar, — dedi o, — cenk meydanında insan yalınız olmay, aqiqiy arqadaşlıq o yerde ola, lâkin evde, seni daima hatırlap turğan aileñ, doğmuşlarıñ olğanını hatırlasañ, front meşaqatlarına çıdamaq biraz yengil ola. (I-14/18) Kimerde, öz başıña kalğanda, olarnen aqıl tanışa, ümütiñni pekitesin. (I-14/19) Kimsesiz qalsañ pek küç ola...

(I-14/20) Künlerden birinde rota komandirimiz ve zampolitimiz meni sorap, gospitalge keldiler. (I-14/21) Selam-sabadan soñ, benim qolumnı sıqıp:

(I-14/22) — Köstergen cesürligiñiz için, siz “Za otvagu” medalinen mükâfatlandıñız. Sizni tebriklemege keldik, — dediler.

(I-15/1) Men quvançımdan ne aytmaqni tapalmay:

(I-15/2) — Yañlışlıq olmadımı, familiyamni adaşmadıñızımı? — dep soradım. (I-15/3) Zampolitimiz küle-küle:

(I-15/4) — Yoq, Eyüp, men nemselerden soradım, seniñ minalarıñ olar saqlağan ofitser blindajını tübünü üstüne çevirgen. (I-15/5) Bunı olarıñ özleri tasdıq eteler, — dediler.

(I-15/6) Yürüp olğan hastaları toplap miting ötközildi. (I-15/7) O vaqıt gospitallerde böyle mitingler çoq ola edi. (I-15/8) Menim quvançım içimde sığmay, ne içündür bilmem, anamnı, tuvğanlarımni, köydeşlerimni körip: “Mına, men de Vatan için ağır künlerde saqlanıp yürmedim, umum halq cenkinde men de qan töktüm.”, dep aytacağım kele. (I-15/9) İnsannıñ yüreginde quvanç qozğalsa, birevlerden körüşip, quvançını paylaşmaq isteysiñ.

(I-15/10) Çalttan men kene frontqa kettim.

(I-15/11) Endi qış, suvuq. (I-15/12) Suvuqqa alışmağan fritslerniñ alları müşkül. (I-15/13) Olar tapqan-tapacaq çul-çuburlarını üstlerine kiye, boyunlarına baylay, ayaqlarına saralar.

(I-15/14) Bir kün bizim razvedçikler bir fritsni süyrep ketirdiler. (I-15/15) O qulaqlarını lifçiknen baylağan. (I-15/16) Soldatlarımız onıñ etrafına toplanıp, külküden qatıp-qatıp qaldılar, o da şaşqanından ırcaya.

(I-15/17) Men esir tüşken nemse soldatını birinci kere körgende, bu erif meni öldürmek için tırışqan adamdır, dep oña qarşı nefret etmedim. (I-15/18) Yalınız taacipnen oña baqıp, közlerinde adetten tış bir şeyler körmege tırıştım. (I-15/19) Men o vaqıtları, yanğan aşıqlarını, yıqılğan vokzalları, viran olğan şeer ve köylerni, öldürilgen sabiylerniñ cesetlerini körgende böyle alçaqlıqını insan yapalmaz, dep faşist canavarlarınıñ kim ekenlerini daa añlap olamay edim. (I-16/1) Lâkin, ket-kete, benim ve maña oşağanlarınıñ añı aydınlandı, insan insandan ne qadar farqı ola bilgenini añladıq.

(I-16/2) ...Staraya Russa şeerinde 70-80 km avlaqta dağ içindemiz. (I-16/3) Uçsız-bucaqsız cebeniñ bir qaç yerlerinde endi duşmannıñ tışlerini sındırğanlar. (I-16/4) Bizim toplarınıñ ateşi başlasa, faşistler topraq qobalarına qaçıp gizleneler.

(I-16/5) Mudafaada oturğanımızniñ dördüncü künü bizim batalonğa ucümge azırlanmaq emiri keldi. (I-16/6) Başta duşman pozitsiyasını top ateşine tuttıq, soñ atakağa kettik. (I-16/7) Büyük küçlüklernen olsa da duşman okoplarınıñ ög çizgisine yetip, olarnı qolğa keçirdik. (I-16/8) Sabasına bizge silâ ve adam yardımı kelecük edi. (I-16/9) Lâkin nemseler küçümüz az qalğanından faydalanıp, mudafaamızni eki yerden yardı ve bizni sarıp aldılar. (I-16/10) “Sarımda qaldıq.”, degen haber yıldırım tezliginen darqaldı. (I-16/11) O vaqıt “sarım” sözü pek qorqunçlı bir söz edi. (I-16/12) Duşman bizlerni dört bir taraftan ura başladı. (I-16/13) Yağşı ki, dağ içindemiz, qorçalanmaq biraz yengil edi.

(I-16/14) Ekinci künü aqşamında, sağ ve yaralılar bir yerge toplandıq ve ufaq-ufağ gruppalarğa bölünip, sarımdan çıqmaq qararına keldik. (I-16/15) Duşmannıñ alqası ilmekday, kettikçe tarlaşa edi. (I-16/16) Açlıq, suvuq, yuqusızlıq ve nemselerden daimiy olup turğan çarpışmalar bizlerni kettikçe mecalsızlandırdı. (I-16/17) Kene qulaqlarım ağıra başladı. (I-16/18) Kimerde bir tarafım cansızlanğan kibi ola, yürgende bir coruq, biraz oturğan soñ, tursam, eki adımda bir, yıqılam.

(I-16/19) Eñ işançlı arqadaşlardan biz — beş adam bir gruppa olup, duşman alqasından çıqmaq için intılış yapmağa azırlandıq. (I-16/20) Saba yaqın, biz büyük saqtlıqnen ileri doğru adımlaymız. (I-16/21) Bizge mıtlaqa demir yoldan keçmek kerek edi. (I-16/22) Demiryolnı ise maşsus patruller qorçalaylar. (I-17/1) Olar, toqtamay etrafını yarıqlatıcı qurşunlar atıp, relsler boyu yüreler. (I-17/2) Gruppamızni yolbaşcısı, uyken serjant Ostapenko yolğa yaqınlaşıp bizni de çağırdı. (I-17/3) Lâkin bizler yolnı keçip olamadıq. (I-17/4) Patrullerden biri bizlerni eslese kerek, ateş açtı. (I-17/5) Kene arqağa çekilmek

kerek oldu. (I-17/6) Peşimizden köpek avulduları, avtomat atışları işitildi. (I-17/7) Çoqqa barmay, Ostapenko pek ağır yaralandı. (I-17/8) O bizge onu taşlap, özümüzni qurtarmamızni emir etse de, biz onu taşlamadıq, tez-tez terek pitaqlarından oturğıç yapıp, nevbetleşip, köterip kettik.

(I-17/9) Tañ atqan maalde, bir sazlıqqa çıqtıq. (I-17/10) Avtomatlarımızniñ disklerinde soñki patronlarımız qalğan edi. (I-17/11) Biz mında yetkende Ostapenkoniñ iniltisi de toqtaldı, o endi keçingen edi. (I-17/12) Yanımızda birden eki granata patladı. (I-17/13) Şu an arqadaşımıñ avtomatı sustı. (I-17/14) Menim közüme maña taraf kelgen bir qaraltı ilişti, men oniñ boynuzlu kaskasını közlep attım. (I-17/15) O birden, tizleri üstüne tüşip, tübünden kesilgen terek kibi, yerge serildi. (I-17/16) Bu benim soñki qurşunım edi...

(I-17/17) Şu an qaburğama yüz pudlıq bir toqmaq urğan kibi oldu, ögümdeki qarlı orman kökke köterilip ketti. (I-17/18) Arqadaşlarım, qollarımı omuzlarına asıp, süyrep ketkende, esim keldi. (I-17/19) Sağ tarafımdan qan çekmenimniñ üstüne çıqqan. (I-17/20) Şay olsa da, meni arqadaşlar biraqmağanlar.

(I-17/21) Eyüp kene sustı. (I-17/22) Keçirgen deşetli künlerni hatırlav onu eyecanlandırsa kerek. (I-17/23) O sıq-sıq nefes ala, dersiñ, taldırıcı bir işten yorulğan kibi. (I-17/24) Şu daqiqalarda Eyüp bizim onıñnen beraber olğanımızni da unutsa kerek, sanki öz başına laf ete. (I-17/25) Bizler de indemey oturamız. (I-17/26) O qaltırağan parmaqlarınen bir sigar daa yapıp, bir qaç kere köküstoldurıp çekken soñ, biraz özüne keldi ve laqırdısını devam etti:

(I-18/1) — O qara künler iç kimseniñ başına kelmesin, hatırlasam bile, etim-tenim çımırday.

(I-18/2) Ateşimiz endi bir oba qor olup qaldı. (I-18/3) Nafe yerinden turıp:

(I-18/4) — Eyüp ağa, siz beş daqqa “tenefüs” yapıñ, biz yaqarlıq meselesini baqayıq, — dep yaşlarını tursattı. (I-18/5) Çoqqa barmay ateşimiz kene de alevlenip, etrafını aydınlattı.

(I-18/6) — Men sizge, başlasam soñu çıqmaz dep evelden aytmadım mı? (I-18/7) Qabaat özünüñde. (I-18/8) Endi sabağa qadar dayanmaq kerek. (I-18/9) Aytqanları doğru eken, içindeki derdiñni birevlerge söyleseñ, özünde büyük yengillik duyasin.

(I-18/10) — Sizni, şu esir tüşken yeriniñden doğru Germaniyağa alıp kettiler mi?

(I-18/11) — Yoq. (I-18/12) Başta Staraya Russa şeerine aydap keldiler. (I-18/13) Lâkin anda barğance yarımımız bile qalmadı.

(I-18/14) Bizim quşaqlarımızı, qulaqlı qalpaqlarımızı tutıp aldılar, lagerge yetip barğance ayaqlarımız buzlap, ağaçtay qatıp qaldı. (I-18/15) O yerde biñlernen esir bar edi. (I-18/16) Aş-suv yoq. (I-18/17) Suvuq. (I-18/18) Şu ceennemge tüşken adamda, ilk evelâ, o yerden qaçmaq fikiri doğa. (I-18/19) Lâkin olarnıñ qolundan qurtulmaq pek küç.

(I-18/20) Künlerden bir kün, bizlerni yolğa qar küremege alıp kettiler. (I-18/21) Beş adamnı bir frits ve bir de köpek, qorçalay. (I-18/22) Biz işlep turğanda, yüksekten bir samolyot uçıp keçti. (I-18/23) Bazıları onı bizim samolyotımız, bazıları ise nemseniñki, dep fısıldaşalar, men:

(I-18/24) — Sabır etiñ, yaqında olar alçaqtan uçar, o vaqıt yıldızını da körermiz, — dep taşladım.

(I-18/25) Aqşam işten qaytqanda, epimiz çalı-çırpı topla ke de, zemlankada ateş yaqamız, qutularımızda qar eritip içemiz.

(I-19/1) Şu künü, men yoldan bir qaç buzlu qartop tapqan edim. (I-19/2) Olarnı qaynatıp oturğanda, zemlankağa bizni işke alıp ketmek konvoylardan biri kirip, epimizni közden keçirdi. (I-19/3) Soñ, bilançıq közlerini maña tikip:

(I-19/4) — Kom! — dedi.

(I-19/5) O meni öğüne alıp, ofitserniñ aldına alıp ketti.

(I-19/6) Ofitser bir şeyler yazıp tura edi. (I-19/7) Tercimecini de çağırıldılar. (I-19/8) Ofitser başını kötermeden, maña:

(I-19/9) — Soñ, siziñ yıldızlı samolyotlar qaçan kelip seni qutaracaqlar? — dep soradı.

(I-19/10) Men buz-buzladım. Böyle sözlerden soñ, nemseden imdat beklemek, küç mesele.

(I-19/11) — Sizni añlamadım, nasıl samolyot? — dedim men.

(I-19/12) O, başını köterip, şişe camını andırğan közlerinen maña baqtı. (I-19/13) Konvoyğa bir şeyler emir etti. (I-19/14) O, benim qoluma bir kürek tuttırıp, qapunu açtı ve arqamdan tepti. (I-19/15) Zemlanka artına çıqqanda, qulağıma tüfek tapancasınıñ şatırdısı işitildi. (I-19/16) Şu an eñsemni bir ine sançqanday oldı. (I-19/17) Yüregim

büyük küçnen urıp başladı. (I-19/18) Ölüm qorqusu bütün tenimni titretti. (I-19/19) Böyle, apansızdan ölecegime yazıqsınam. (I-19/20) Biraz daa, bir daqqa daa yaşasam da, degen istek, er şeyni yeñe.

(I-19/21) — Yür! — dep konvoy kene arqamdan türtti. Biraz daa ketken soñ, toqtattı, çuqur qazmaqni emir etti.

(I-19/22) Men qazıp turğanda ofitser de keldi. (I-19/23) O tosət-tosat benim betime baqa, qorqu deşetini körmek istey. (I-19/24) Lâkin men endi özümni elge aldım”, dep tişlerimni sıqıp, bar küçümnen qazam. (I-19/25) Soñ meni çuqurğa yatkızdılar. (I-19/26) Avtomatniñ suvuk demirini boynuma bastılar.

(I-19/27) — At, köpek oğlu-köpek, çekiştirme! — dep bağıram. (I-20/1) O benim canımni qıynap çiqarmaq istey...

(I-20/2) Şu arada ofitserni bir soldat kelip çağırđı. (I-20/3) O konvoyğa bir şeyler emir etti de, quşağımı, pilotkasını tüzetip, çapıp ketti. (I-20/4) Bese-belli büyük naçalnikleri kelgen. (I-20/5) Konvoy meni kene zemlankamızğa ketirip, itep taşladı. (I-20/6) Men zornen öz yerimni taptım. (I-20/7) Taqat-mecal qalmadı. (I-20/8) Yatam, lâkin başımda bir türlü fikir yoq. (I-20/9) Yalñız yüregimni yaqıcı bir accı raatsızlay, sanki anda sıcaq qurşun parçası kirip qalğan.

(I-20/10) Saba qaranlığında, kene işke aydadılar. (I-20/11) Yarıqlanğan soñ, yanımda işlegen arqadaşım:

(I-20/12) —Vay zilifleriñ bem-beyaz olğan, —dedi.

(I-20/13) Episi taacipnen maña baqtılar. (I-20/14) Aқиqaten, şu aqşamı başım çalarğan.

(I-20/15) Siyrek, lâkin iri yağmur tamçıları tüşip başladı, yel tındı.

(I-20/16) Ateş etrafında oturğanlar, tabiattaki bu türleüvni eslemey qaldılar. (I-20/17) Eyüpniñ başından ötken felâketler, olarğa da er şeyni unuttırdı. (I-20/18) Bayağı devam etken sukünetten soñ, Ebazer:

(I-20/19) — Bundan soñ bir daa ofitsernen körüşmediñizmi? — dep soradı.

(I-20/20) — Yoq. (I-20/21) Ekinci künü işten qaytqan soñ, sekiz adamni, bu cümleden meni de, etapqa yolladılar. (I-20/22) Bu etapnen biz, bataqlıq içindeki bir lagerge kelip tüştik. (I-20/23) Ondan da şahtağa, soñ demiryolda çalıştırtdılar. (I-20/24) Germaniyanıñ qaysı bir köşesine barsaq, tikenli teller artında çekişken esirlerni köre edik. (I-20/25)

Faşist çızması basqan bütün memleketlerden mindaki “ölüm fabrikalarına” adam tolu eşelonlar kelip tura edi. (I-20/26) Domnalarğa oşağan peçlerniñ töpesinden gece-kündüz alev fişqıra.

(I-20/27) Bizim lagerimiz Limburg şeerinde edi. (I-20/28) O vaqıt endi Gitlerniñ qabırğaları sındırıla başlağan edi. (I-21/1) Şarqtan onı bizim ordu töpelep-aydap kele. (I-21/2) Ğarptan ise soyuznikler uralar. (I-21/3) Ateş alqası içinde qalğan canavar, qayda oqtalacağını bilmey, açuvını silâsız esirlerden ve Germaniyağa zornen aydalğan adamlardan çıqara edi.

(I-21/4) Nemseler de türlenip başladılar. (I-21/5) Lâkin olar qoy terisi yapınğan börünü añdıra ediler. (I-21/6) Büyük yeñişlerniñ haberi, çeşit yollarnen, kün sayın, bizge kelip yete. (I-21/7) Öyle sevinçli haberlerni işitkende, esirlerniñ qaşları arasında vaqıtsız peyda olğan tüyümler tegizlene ve közleri büyük quvançen nurlana edi.

(I-21/8) Nemseleriñ şaşmalağanları körünip tura. (I-21/9) Kimerde, işlep turğanda, çapıp-çapqalap esirlerni lagerge aydap ketireler, appel (lager meydanına) çıkarıp, saatlernen teşkere ve sayalar; baraklarğa kirip, esirlerni çul-çuburlarını tinte, obalap qoyalar. (I-21/10) Böyle vaqıtlarda, politsaylar lager naçalnigine özlerini köstermek içün, nafile yerde, esirlerni ura, olarnıñ üstlerine bağırlay. (I-21/11) Lagerde gizli-uzun qulaqlar gestapo agentleri de bar. (I-21/12) Lâkin olardan kimni de tanıp alsaq, şu gecesi “apansızdan” öle ediler.

(I-21/13) Qış künleriniñ birinde, bizni sabadan aqşamğace yoklamada tuttılar. (I-21/14) Sebebimi? Ayaq yol yanında, tikenli tel astından, gizli yol qazılğan. (I-21/15) Pek çoq esirlerni ştabqa çağırıp, piyazlap, köteklep baqsalar da, kim qazğanını tapmadılar. (I-21/16) Qazılğan yerge de, eñ yaqını bizim barak edi. (I-21/17) Şunıñ içün, bizim baraknı etapqa aydadılar. (I-21/18) Etap degende, bizim miyimiz buzlay edi. (I-21/19) Olar esirlerni vagonğa rıqma-rıq toldura, qapu-pencerelerni mıñlay, esirlerniñ ayaqlarından nalınlarını çıkarıp ala ediler. (I-21/20) Poezdniñ artına ise demir tırnavuç taqalar. (I-21/21) Eger de, bir de biri vagon tahtasını teşip tüşecek olsa, tırnavuç onı çilme-çil etip taşlay. (I-22/1) Sutkalarnen qapunu açmaylar. (I-22/2) Esirler tabiy acetlerini anda bitireler. (I-22/3) Ava bozula, nefes almaq pek zor ola. (I-22/4) Qapu açılğan sayın, ölüleriñ cesedlerini çıkarıp taşlaylar.

(I-22/5) Etapımız çoqqa bardı. (I-22/6) Bizlerni Avstriyağa lagerge alıp keldiler. (I-22/7) Bu ştrafçılar lageri edi. (I-22/8) Mında açlıq, ağır iş ve konvoylarnıñ qılınuvına

insan çoq dayanıp olamay. (I-22/9) Ölmese de, zayıflaşa, işke yaramay. (I-22/10) Soñ olarnı Buhenvald, Osventsim, Revenbrük, Maydanek kibi lagerlerge yibere ve anda mañsus yasalğan peçlerde yaqa ediler.

(I-22/11) Bizni bu lagerge 1945 senesiniñ baarinde ketirdiler. (I-22/12) Sabaları, uzaqtan kök güdürdisiday davuşlar eşitle. (I-22/13) Bu bizim orduniñ intiqam ateşiniñ davuşı edi. (I-22/14) Nemseler o davuşni eşitkenden, çırayları ağara, mışıq körgen sıçanday çapqalay, Gitlerni söge ediler. (I-22/15) O vaqıt bizge çoq qulaq asmay, öz canlarını qurtarmağa tırışa ediler. (I-22/16) Soñ künlerde bizni işke çıqarmağa da qorqtılar. (I-22/17) Niayet, bir kün aqşam, bizni bir qaç kolonnağa bölip, küçlü konvoynen lagerden alıp çıqtılar. (I-22/18) Tenimizde tek bir terimiznen kemiklerimiz qalğan. (I-22/19) Şay da olsa, konvoylar qutura, mecalsız adamlarnı tüfek qundağınen uralar. (I-22/20) Nemseler bizni, evelden azırılanğan yerlerine ketirip, atıp taşlamaq fikirinde ediler, lâkin bizim razvedka olarnıñ planlarını bozdı. (I-22/21) Üçünci gecesi arqamızdan pulemyot davuşları işitildi. (I-22/22) Çoqqa barmay, bizlerni sarıp aldılar. (I-22/23) Sovyet Komandanlığınıñ emrinen yollanğan razvedka, bizlerni cellâtlardan qurtardı. (I-22/24) Bu endi azatlıq edi. (I-22/25) Meşaqatlı ve insafsız esirlik bitti.

(I-22/26) O acayip baar künü benim aqlımdan ölgence çıqmaz. (I-22/27) Esirlikten tek biz degil, bütün Avrupa memleketlerinden zornen Germaniyağa ketirilgen yaşlar, qadınlar, balalar da qurtuldılar.

(I-23/1) İnsanniñ ömrü ne qadar azaplı olsa da, yaşamaq istegi bir vaqıt sönmey, ileride yahşı olur, dep işana, soñundan neler olacağını körmek, bilmek istey. (I-23/2) İnsanda ümüt bitse, ömür çoqqa sürmey.

(I-23/3) — Sizlerni azat etken soñ, evleriñizge qaytardılar mı? — dep soradı Nafe.

(I-23/4) — Yoq, — dedi Eyüp, — Qartlarını qaytardılar, biz biraz daa hizmet etken soñ, qayttıq.

(I-23/5) — Ya qadınıñıznen körüştiñiz mi?

(I-23/6) — Körüştim, — dedi Eyüp, kökü keçirip, — lâkin o başqa adamğa aqayğa çıqqan balaları da bar. (I-23/7) Qadım cenkniñ soñuna benim “ölü” haberimi alğan.

(I-23/8) Elbette, qadınıñ evlengenini maña pek ağır keldi. (I-23/9) İnsan soñki ümütini de yoq etse, ağır ola eken. (I-23/10) Lâkin men, İnayetni qabaatlap da olamayım. (I-23/11) Menim “ölü” haberimni alğan soñ, yaş qadın, ömür boyu ağlap oturmağa ne acet? Maña o yaqtan ketmek kerek oldı. (I-23/12) Samarqandda bir eski tanışımni

kördim, o karerde çalışa edi. (I-23/13) Meni de çağırdı. (I-23/14) Bardım, beraber karerde çalışıp başladıq. (I-23/15) Künlerden bir kün, işten qaytqanda, arqadaşımınñ qadını:

(I-23/16) — Sizni qomşu köyden, aselet bala yiberip, bir qartanay sorattı, — dedi. (I-23/17) — Mıtlaqa kelsin, dey. (I-23/18) Sizni pek kermek [körmek] istey eken.

(I-23/19) — Yahşısı, yarın da işlesem, raatlıq künü barıp kelirim, — dedim.

(I-23/20) Ekinci künü işten qaytqanda:

(I-23/21) — Sizni kene kelip çağırıldar, — dedi arqadaşımınñ qadını.

(I-23/22) Men, ciddi bir iş olsa kerek dep sabırsızlıqnen sabanı bekledim. (I-23/23) Baqsam, ayatta, on eki yaşlarında bir qızçıq meni bekley.

(I-23/24) — Meni sizni çağırmağa yolladılar, — dedi.

(I-23/25) Biz köyge barıp yetkende, bitay qapu aldında tura edi. (I-24/1) Bu qadın benim ekinci anam, yani Suvade apte edi. (I-24/2) O da qanlı cenk yıllarında evlâdsız qalğan, biñlernen analarnıñ birisi edi. (I-24/3) Onıñ dar-dünyada birden bir oğlu — Eskenderi, cenkten qaytmağan.

(I-24/4) Oğlu qaytmadı, lâkin o, anasınıñ yüreginde yaşay. (I-24/5) Tedaviylenmegen bir yara kibi müşkül ağırlarnen, sızlap yaşay. (I-24/6) Cenk boranı yatışqanı on sekiz yıl olsa da, ümüt onı biraqmay.

(I-24/7) Suvade apte benim anama, qıyafetçe oşamasa da, areketlerinde, köküs keçürüvinde, ruhiy yaşayışında, anamnı andırğan nasıldır bir umumiilik bar. (I-24/8) Bese-belli analarnıñ öz evlâdları içün qayğıruvları, havfsıravları, olarnı, biri-birine oşata. (I-24/9) Bu qadın meni esirlikte olğanımnı işitken ve, menden oğlu aqqında mıtlaq bir haber bekley eken. (I-24/10) Anay, oğlunıñ qaçan orduğa ketkenini, ne yerlerden mektüp yazğanını, onıñ tabiatını ve qılıqlarını aytqanda, közleri yaşqa toldı, köz yaş tamçıları betindeki burüşüklerde toqtap-toqtap, öglüğine tamdılar. (I-24/11) Nasıl olur da, “Yoq, körmedim”, dep bir söznen anaynıñ yüregindeki ümütini silip taşlarım? (I-24/12) Men onıñ gönlünü almaq meramınen:

(I-24/13) — Eskendernen Germaniyada bir lagerde rastkelişken edik, — dedim. (I-24/14) — Lâkin o körüşüvimiz pek qısqa oldı, bizni ayırıp, başqa-başqa etaplarnen yolladılar.

(I-24/15) Anay benim boynuma sarılıp, em ağladı, em de söylendi.

(I-24/16) — Oğulçığım, Eskenderim, sağ eken! (I-24/17) Sağ! (I-24/18) Yüregim onıñ sağ-selâmet olğanını duya edi...

(I-24/19) Biz öksüz bala, tul qadın, dep aytamız, lâkin öksüz ana, dep aytamayız. (I-24/20) Zanimca bu doğru degil. (I-25/1) Öksüz bala öse, büyüy, qoranta saibi ola, ağır keçmişni unuta. (I-25/2) Tul qadın ise, ikinci sefer erge barsa, onda kene yañı ömür, yañı istekler, qayğırular, sevgi doğa. (I-25/3) Yalıñız qalğan analarnıñ ömürlerinde ise böyle deñişme olmay. (I-25/4) O soñ nefesine qadar, evlât yanığinen yaşap, onıñnen de mezarğa kire.

(I-25/5) Anay ağasınıñ qızınen otura edi. (I-25/6) Evli-barqlı bu qadın anaynı öz evinde sığdırmay, azbarda oña kümesday odaçiq yasağan.

(I-25/7) — Vay, teknil şaşqanım, sizge bir qave bile pişirmey oturam, — dep, anay cezvesini alıp azbarğa çıqtı.

(I-25/8) Men ise, biz eki öksüz ayrı yaşamamaq kerekmiz, taliyimiz bir eken, dep tüşündim. (I-25/9) Onı bu yerden alıp, tuvğan anamday baqmaq, benim boyun borcumdır, degen fikirge keldim. (I-25/10) Qaveni içken soñ öz fikirimni anayğa aytım.

(I-25/11) — Ya sen özün kimnen oturasın? — dep soradı anay. (I-25/12) — Eviñ, balañ-çağañ yoqmı?

(I-25/13) — Menim de kimsem yoq, bir özüm oturam, — degen soñ, anay quvançından, kene ağlap başladı.

(I-25/14) Evge qayıp, dostuma öz fikirimni aytım. (I-25/15) Menim merakımı o da begendi. (I-25/16) Şu künden soñ, mende ömürge aveslik qat-qat arttı. (I-25/17) Men kene de özümni bahtlı saydım. (I-25/18) Zaten, bahtnıñ derecesini sezme için bahtsızlıqni da körmek kerek eken. (I-25/19) İşimni bitirdimmi, öz sevgilisine aşiqqan yigitday evge, anayğa çapam. (I-25/20) Anay da meni dört köznen bekley, aşımni suvumni, urbamni azırlap qoya, evni sipire, sılay, bir yerge toz bile qondurmay. (I-25/21) Er şey yaħşı, lâkin, yüregimnen çekişem. (I-25/22) Apansızdan ölerim, anay kene öksüz qalır, dep qorqam.

(I-25/23) İşte, dostlar, men sizge, qısqadan, başıma kelip-keçkenlerni aytım.

(I-26/1) Ortağı bayağı yarıqlandı. (I-26/2) Ateş sönüp qaldı. (I-26/3) Men Eyüpke baqıp, oña deşet meşaqatlernen küreşmege quvetni, vatanına, hıalqına beslegen sınırsız sevgisi bergenini añladım. (I-26/4) Serbest ömürni körgen adam, onı yoq etmemek için, ölümni de yeñe eken.

1963

(II-27/0) Erilganlar Açıqanda

(II-27/1) O yılı baar keçikken edi, kök yüzü aslı da bulutlardan arınıp olamay, vaqıt-vaqıt yağmur sepeley, soqaqlardan bilanıq suvlar aqa, dağlardan esken accı suvuq yeller ise, erte açqan çeçeklerni, yapraçlıqlarını qırpalay edi. (II-27/2) Endi May bayramına da sayılı künler qaldı, bayram numayışına çıqqanda da böyle yağacaq olsa, biz student yaşlar kün evelden azırlap qoyğan beyaz ştanlarımıznıñ alı ne olur?!

(II-27/3) Niayet, bayram arfesinde bütün gece yağmur toqtamay yağdı da, sanki bütün yükünü boşatqan kibi, sabasına kök bulutlardan arındı. (II-27/4) Temiz-mavı kökte parıldağan küneş, epimizni şeñlendirdi, gönüllerimizni köterdi. (II-27/5) Çoqqa barmay qızlar yaşağan odalarda, suvğa qoyılğan top-top erılğan pıtaqları da peyda ola başladılar. (II-27/6) İlk baarnı müjdelep açqan erılğannı men tap balalığımdan sevem. (II-27/7) Onıñ qoqusı adamda ikmetli hayallar uyanta.

(II-27/8) Er yıl baar küneşi yer yüzünü qızdırıp, ortalıq yem-yeşil maħatqa örtülgen biñ-bir türlü çeçek ve ilki açılğan erılğanlarnen yaraşqan vaqıtta, mayıs bayramı erkes için şeñ ve coşqun bir bayram ola.

(II-27/9) Şu künlerde men de erkes kibi quvanam, coşam, lâkin sevinçnen beraber, mende bir raatsızlıq da doğa. (II-27/10) Pek sağıngan bir müsafirimni beklegen kibi olam, ya da uzaq yolğa ketecek kibi, qasevetlenip başlayım, barmağa yer tapalmay yürem. (II-28/1) Qısqası, şu künlerde men özümni taraftan baħıtlı ve diger taraftan ise baħıtsız sayam. (II-28/2) Mina şu ikinci tarafını başından başlap, aytmaq isteyim.

(II-28/3) Adam yaşlığında öz-özüne pek işana ve ileride istegen saasında büyük muvafaqiyetlerge irişe bilecegine iç de şübelenmey. (II-28/4) On sekiz-on doquz yaşlarında olğanda, öyle hayallar doğa ki, er işni qolaylıqnen yapmaq mümkün olğan kibi kele. (II-28/5) Yalınız istek olsun! Er künki yaşayışımız bizlerge pek adiy, ufaq kereksiz adiselernen tolu olıp körüne.

(II-28/6) Men endi, institutnıñ soñki kursında oquy edim. (II-28/7) Student ayatınıñ lezetini yalınız özü körgen, başından keçirgen añlay bile. (II-28/8) Tek bir stipendiyanen yaşamaq, iqtisadiy ceetten büyük zevq bermey. (II-28/9) Stipendiya alğan künlerimiz, biz student aşhanesine kirmey şeerge, restoranğa bara, em de, o vaqıt olur-olmaz papiros degilde, “Kazbek” içe aynıñ soñunda ise künümüzni çaynen atqarğan vaqıtlar da çoq ola edi. (II-28/10) Beraber oquğan qızlarımız bizge kinoğa, teatrge

barayıq deseler, biz vaqıt tarlığına, derslerge azırlanmaq kerek, dep başımızdan atqara edik.

(II-28/11) İstitutnı bitirip, endi kaç yıllar çalışıp, evli-barqlı olğan arqadaşlarımıznen körüşkende:

(II-28/12) — Eygidi seni studentlik yıllarımız, yaşayışnıñ zevqı o vaqıt eken, — dep episi bir ağızdan ayta turğanlar.

(II-28/13) O vaqıtta biz dört yigit bir odada yaşay edik.

(II-28/14) Oquvdan başqa, er birimizniñ özüne mahsus avestengen bir işi daa bar edi.

(II-28/15) Fazılını, er şeyden ziyade sport meraqlandıra turğan. (II-28/16) O bütün çempionlarınñ familiyalarını, ne vaqıt, ne yerde, ne saada çempion olğanlarını bile ve bizge er kün sport yañılıqlarını aytıp tura edi.

(II-29/1) Anatoliy ve men, şahmatnen meraqlana edik. (II-29/2) Şahmatqa tutunsaq, er şeyni unuta turğanımız. (II-29/3) Bizim odada yaşağan dördüncimiz — Alini tükânlar meraqlandıra edi. (II-29/4) Dersten soñ, mıtlaqa, şeerni aylanıp, tükânlarda studentler içün nasıl bir kelişikli şeyler satılğanını bilip kele edi.

(II-29/5) Künlerden bir kün, men odada bir özüm kitap oqup qaldım. (II-29/6) Çoqqa barmay Ali keldi. (II-29/7) O evden alğan mektübini oqup başladı. (II-29/8) Mektüp onı meraqlandırsa kerek, oqup çıqqan soñ, bazı bir yerlerini tekrar oqup, oylanıp qaldı.

(II-29/9) Men köz qıyığımdan, Aliniñ qıyın bir mesele çezecek adam kibi, raatsızlanğanını körip:

(II-29/10) — Ne haber, Ali, yareçigiñ neler yaza? — dep şaqa ettim.

(II-29/11) — Sen külme, men saña öz fikirimni aytacaq olam, qız qardaşım onuncı sınıfını bitire. (II-29/12) Ögümüzdeki raatlıq künü bizim evde qızlar toplanacaq ekenler.

(II-29/13) Vaqıt tapıp, arqadaşlarıñnen kelseñ yahşısı olur edi, — dep yaza.

(II-29/14) Men kitapnı, aman, yastıq tübüne tıqıp yerimden turdım da:

(II-29/15) — Ne demek isteysiñ, Ali “efendi”? — dedim.

(II-29/16) — Aytacağım, sen qızlarını körseñ, yuquñ da qaçar, aştan da vazgeçersiñ. (II-29/17) Biz Fazılını da alıp, üçümüz barayıq, tekrar aytam, peşman etmessiñ.

(II-29/18) Men, Aliniñ qızlar aqqında iç de laf etmegenini bilip, soñ derece taaciplendim. (II-29/19) Men onı tek “iqtisadiy problemların” meraqlana belley edim.

(II-29/20) Lâkin, yıldırağan közlerine baqıp, Aliniñ yüreginde de sevgi yuva qurğanını añladım.

(II-29/21) — Yağşı, lâkin sen bizde kene de “krizis” olğanını bilesiñ, stipendiyağa ise bir aftadan ziyade beklemek kerek, — dedim.

(II-30/1) — Barmaq-kelmek için, avtobus parası menden, o tarafını özünüñ bir çareler etiñ, men sizlerge olsun, dep aytam.

(II-30/2) Men bu haberni Fazılğa aytacaq olup, sportzalğa bardım. (II-30/3) O terlep-pişip, turnik töpesinde yañı bir figura ögrene edi. (II-30/4) Onı çetke çağırıp, işniñ aslını aytım, o coştı (Fazıl, zaten, tez coşa turğan), lâkin ceplerimizni qarmalap baqqan soñ, o da eñsesini qaşıp başladı.

(II-30/5) Odağa qayttıq. (II-30/6) Çoq tüşünip-taşınğan soñ, stipendiyağa qadar, dost qızlarımızdan borcqa para soramaq qararına keldik, çünkü qızlar, bizge baqqanda, az masraf yapa ediler, onıñ için olarda, bizdeki kibi “qara künler” olmay edi.

(II-30/7) Qızlardan borcqa para soramağa ketken Fazıl qayıp kelgeni kibi, quvançnen:

(II-30/8) — Er şey yolunda, — dep azırlanmamızni teklif etti.

(II-30/9) Cuma ertesi künü, dersten soñ, yolğa çıqmağa karar berdik. (II-30/10) O vaqıtta, pek mod olğan, birer çırışlı yaqa, santraç galstuklerimizni azırladıq.

(II-30/11) Alilerniñ köyleri şeerden, maşinanen, eki buçuq-üç saatlik yol edi. (II-30/12) Ufaq-tüfek bahşışlar alıp, yolğa çıktıq. (II-30/13) Maşinadan tüşken soñ, üç kilometr qadar cayav yürüp, köz baylânğanda, köyge yettik.

(II-30/14) Aliniñ babası ve anası bizlerni büyük sıcaqlıqnen qarşılap aldılar. (II-30/15) Qartlardan al-hatır sorap turğanda, ikinci odadan qızlar da çıktılar. (II-30/16) Başta, Aliniñ qardaşı Zeynepnen tanış oldıq. (II-30/17) Zeynep de bizni öz arqadaşlarinen tanıştırdı. (II-30/18) Oların birisi Dilâra, digeri de Aliye ediler.

(II-30/19) Men Zeynepni Alige oşattım: (II-30/20) Kestane tüs saçları, uzun kirpikleri arasından külümsirep turğan qoyu mavı közleri, esmerice kelgen yüzü, külgende yanaqlarında peyda olğan kiçkene çuqurçıqlar, onıñ daa balalıq çağından ösip çıqıp bitmegenini köstere, insağa pek sıcaqqanlı olup körüle edi.

(II-31/1) Lâkin meni Dilâra, bir baqqanımda şaşırdı. (II-31/2) Student arqadaşlarım arasında sevgi aqqında dava köterilgende, öyle davalar bizde çoq ola edi, men er vaqıt,

bütün küçümni qoyıp bir körgende sevmek mümkün degen “teoriyağa” qarşı çıqa, aqiqiy sevgi insanda yalnız biri-birlerini yahşı bilip ögrenen soñ, doğa bilir, dep ispad ete edim. (II-31/3) Arqadaşlarım ise, kitaplardan, ömürden misaller ketirip, bir körgende de “tutaşıp ketmek” mümkünligine meni qandırmağa tırışa ediler. (II-31/4) Men ise aytqanımdan taymay edim.

(II-31/5) Dilâranen rastkelişimiz benim bu işançıma şübe doğurdı. (II-31/6) Bu körüşüv yüregimde sönmeycek bir duyğu uyanttı. (II-31/7) Meni ayrette qaldırğan Dilâranıñ közleri oldı. (II-31/8) Dersiñ, küzgü parçaçıqlarından yasalğan o közleri, daima uçqunlanıp turğan kibi ola, ve adamğa tüpsiz bir terenlikten baqa ediler.

(II-31/9) Neçündür, onıñ közlerine baqqanda bu közlerge saip olğan adam, bir vaqıt yalan söyleyalmaz, degen bir fikir doğa edi.

(II-31/10) Bizni evge buyur ettiler. (II-31/11) Men stolda Aliyeniñ qarşısında oturdım. (II-31/12) Aliyeniñ yüzünde insannıñ aqlında qalacaq kibi bir güzellik ya da çirkinlik yoq edi. (II-31/13) Aliyenen Ali arasında endi “mesul” laflar çoqtan olıp keçken. (II-31/14) Olar, Ali institutnı bitirgen soñ, birlikte ömür etmek fikirinde ediler. (II-31/15) Bundan Aliyeniñ, onıñ tuvğanlarınıñ ve bizim de haberimiz bar edi.

(II-31/16) Stolumız donatılıp başlağanda, hoşkeldige dep, bizge yaşlar-qızlar kelip qoşıldılar. (II-31/17) Başta-başta biri-birimizden utanğanımızdan sebep, laqırdı qısqadan kesilip, qolaysız bir tınçlıq üküm sürdi. (II-32/1) Lâkin, çoqqa barmay, tiller çezildi, er kim özünü serbest duydu.

(II-32/2) Patefon ketirdiler. (II-32/3) Aramızda kemaneci de tapıldı. (II-32/4) Erkes oyunğa azırlanğanda, men patefon aldına barıp oturdım, çünki oynamağa yahşı bilmey edim. (II-32/5) Vals oynap başladılar. (II-32/6) Dilâra yanımdan yaldağan kibi oynap keçken sayın, maña külümsirep baqa edi. (II-32/7) O baqışnıñ manasını men yahşı anlay ve özümni pek bahtlı saya edim.

(II-32/8) Bir qaç oyundan soñ, kimdir birisi: — Zeynep yırlasın! — dep taşladı.

(II-32/9) — Yırlasın, yırlasın! — dediler başqaları da.

(II-32/10) Kemaneci kemesini aldı. (II-32/11) Zeynep çoq yalvartmadı. (II-32/12) ”Men anamnıñ bir qızı edim” türküsini yırlap başladı. (II-32/13) Onıñ sesi zayıf olsa da, aenkli ve yımşaq edi. (II-32/14) Biz onıñ yırını avestiknen diñledik.

(II-32/15) Qızlardan biri Dilâranı kene oyunğa teklif etti. (II-32/16) Men közümnü alamay baqıp qaldım. (II-32/17) Onıñ sarışın saçlarına qısqa yeñli, dülber çeçeklernen örneklengen adiy basma anterisine ve daa keregi gibi şekillenip bitmegen yaş bedenine baqıp turğanda, közümnüñ ögüne ğonce gül keldi.

(II-32/18) Men Dilâra oynap bitirgeni kibi, onıñ yanına barıp, azbarda beş-on daqıqa avalanmaqı teklif ettim. (II-32/19) O razı oldı. (II-32/20) Biz kimsege duydurmay azbarğa çıqtıq. (II-32/21) Erte baar. (II-32/22) Ava serin. (II-32/23) Biz yavaş-yavaş azbarnıñ çetindeki büyük armut teregi túbüne barıp toqtadıq. (II-32/24) Böyle vaqıtta, laf tapmaq da zor ola. (II-32/25) Aydan, yıldızdan tutıra turğanlar, lâkin, men şerden kelgen bir student olup, bu köy qızı yanında özümni coysam, ayıp degilmi dep oylandım da, şöyle başladım:

(II-32/26) — Bu kiçkene köyde canıñız sıqılmaymı?

(II-32/27) Dilâra benim betime taacipnen baqıp:

(II-33/1) — Yoq, aksine, bizge vaqıt yetişmey. (II-33/2) Ders azırlamaq, ev işleri, boş vaqıt qaldırmay.

(II-33/3) Men, sualım qolaysız çıqqanı anlap laqırdını şaqağa çevirdim:

(II-33/4) — Ebette, işni er yerde tapmaq mümkün, amma işten traktorlar da bozula deyler, — dep taşladım.

(II-33/5) Dilâra külip, maña aylandı:

(II-33/6) — Bizge kelgeniñizge peşman etmeysizmi? — dep soradı.

(II-33/7) — Yoq, Dilâra. (II-33/8) Böyle bir körüşöv için men qırq kün, qırq gece yol yürmege azır edim!

(II-33/9) — Siz kene de şaqa etesiz, amma men... — dep Dilâra sözünü bitirmey qaldırdı ve yüzünü menden gizledi. (II-33/10) Bu vaqıt benim qoluma sıcaq bir tamçı tüşti, tenimni ine sançqan gibi oldı... (II-33/11) Yüregim “mına seniñ bahtıñ” dese de, men öz-özüme, “böyle rastkelişler mende daa çoq olur, aqiqiy sevgi daa uzaqta” dep Dilâranıñ omuzına qolumnu qoydım da:

(II-33/12) — Yürüñ, evge kireyik, bizim ketkenimizni eslerler, — dedim.

(II-33/13) Dilâra özünü qolğa alıp, biraz açuvlanğan kibi: .

(II-33/14) — Bilseler-bilsinler, maña episi bir, amma sizge mennen oturmaq can sıqısı olsa kireyik, — dep başını aşağı aldı.

(II-33/15) — Yoq, Dilâra. (II-33/16) Men özümni yedi qat kökte duyam, bu bahtnı menden iç kimse alıp olamaz!

(II-33/17) — Kerçek aytasızımı, yoqsa kene şaqe etesizmi? Siziñ fikiriñizni bilmeyim, lâkin men... (II-33/18) — dedi ve dos-doğru közlerime baqtı.

(II-33/19) Onıñ iri, temiz ve er türlü osallıqlardan masum közlerine baqqanda, yüregim yerinden köçken kibi oldı. (II-33/20) Bir qaç daqıqa indemey oturdıq, çünki bu daqıqalarda duyğularımıznıñ quvetini ifade edge bilecek söz yoq edi.

(II-34/1) Niayet, men özümne kelip, bir şeyler aytacaqta, Dilâra:

(II-34/2) — Yürüñ, endi evge kireyik, men daa oynap toyğanım yoq. (II-34/3) Ya siz ne içün oynamadıñız? dep menden soradı.

(II-34/4) — Menim bugün oynamaqtan ziyade, seyir etecegim, baqacağım, diñleycegim kele.

(II-34/5) Biz evge kirgende Fazıl:

(II-34/6) — Tenefüsni pek uzun yapasız, — dep kemanecige çevirildi: (II-34/7) Qana, bir qaytarma çal da, Dilâranı biraz qızdırayıq, üşügenge oşay:

(II-34/8) Dilâranen Fazıl oynap başladılar.

(II-34/9) Aqşamımız keç vaqıtqa qadar devam etti. (II-34/10) Ondan er kim memnün olup qayttı.

(II-34/11) Qartlar bizni ikinci künü de pek yaqşısıyladılar. (II-34/12) Cebbar aqay işke ketkende, endi sıq-sıq kelmemizni, eger de kelmesek, öz işini taşlap, barıp alıp kelegecini aytıp ketti.

(II-34/13) Üyle avğan soñ qaytmağa azırlana başladıq. (II-34/14) Men Dilâranıñ, özü aytmasa da, közleri sorap turğanını körip, bir ara tapqanda:

(II-34/15) — Biz çoq uzatmay, kene kelirmiz. (II-34/16) Siz de Zeynepnen beraber, bizim yaqqa keliñiz, — dedim.

(II-34/17) — Barırmız, mıtlaq barırmız, — dep ayttı Dilâra.

(II-34/18) Men arada-sırada Fazılın Zeynepke baqışından o da mında kelgenine peşman etmegenini, em de Zeynepni qolaylıqnen unutmayağını aňladım.

(II-34/19) Kelecek raatlıq kününde kene de köyge ketip, aqşamğa taba qaytmaq fikirinde edik. (II-34/20) Lâkin, Fazılğa voleybol yarışına qoşulmaq kerek oldı. (II-34/21) O barmağan soñ, biz de ketmedik.

(II-34/22) Bir mayıs bayramına az bir vaqıt qalğan edi. (II-34/23) Bayramda qızlarını şeerge çağırmaq qararına keldik. (II-34/24) Ali bir kün köyge barıp, qızlarğa meseleni aňlatıp keldi.

(II-35/1) Olar bayram arifesinde keldiler. (II-35/2) Biz qızlarını qarşılap çıqtıq ve yataqhaneye alıp keldik. (II-35/3) İstitut qızları, bir şeyge manaçıq etip, bizim odağa kelip müsafirlerden tanışılar. (II-35/4) Aqşam teatrge bardıq.

(II-35/5) Andan çıqqan soñ, Dilâranen yavaş-yavaş yürüp, laf-laf, şeer bağçasına barıp yettik. (II-35/6) Bağçanıñ kenarında büyük divar boyu yañı açılıp başlağan erilğanlar alleyasındaki skemlege oturıp, saba açılğanını duymay qaldıq. (II-35/7) Sevdaların gecesi qısqa olğanı doğru eken. (II-35/8) Dilâra barıp bir quçaq erilğan cıyıp keldi. (II-35/9) Men ise, Dilâranıñ çeçeklerini aňdırğan nazik, küler yüzünden közlerimni almay, baqıp qaldım.

(II-35/10) Biz, öz bahtımızğa işanmay, biri-birimizge beslegen duygularımıznıñ samimiyligi aqqında söyleştik... (II-35/11) Dilâra maña inana ve işana edi.

(II-35/12) Biz tez künde körüşmege söz berişip, bağçadan qayttıq. (II-35/13) Lâkin, ne içündür, köyge barmağa benim ayağım tartmadı. (II-35/14) Kimerde öz-özüm: “Men ne yapam. (II-35/15) Dilâranen ne için körüşmey yürem?” — dey edim. (II-35/16) Ket kete, “ileride daa da bahtlı künler bar, aşırmağa kerekmey”, dep özümni qandırıp başladım. (II-35/17) Dilâranıñ taaciplenip yazğan mektüplerine qırq türlü sebepler kösterip, “tez künlerde barırım”, dep qarşılıq yazdım.

(II-35/18) Fazıl Zeynepnen ketken sayın bağını pekite, oña sıq-sıq barıp kele edi. (II-35/19) O er barğanda, maña da selâm ketire edi.

(II-35/20) Bir kün Fazıl menden sert-sert:

(II-35/21) — Sen Dilâranı ne aldaysıñ? Yoqsa özüñe lâyıq körmeysiñmi? — dep soradı.

(II-35/22) Men açuvlanıp:

(II-35/23) — O seniñ ne işiñ? — dep kestirdim.

(II-35/24) Fazıl benim aytqanlarımı eşitmegeninden alıp , sözüni devam etti:

(II-36/1) — Dilâra, seniñ kibi duvadaqni sevgenine çoq yazıq...

(II-36/2) — Fazıl, aytqan sözüñniñ farqına barasıñmı? — dep yerimden atılıp turdım.

(II-36/3) Fazıl ise:

(II-36/4) — Añlarsıñ, dostum, amma keç olur, — dep qolumı sallap, çıqıp ketti.

(II-36/5) Men açuvım yatışqan soñ Fazılınıñ aytqanlarını hatırladım. (II-36/6) “ Yoq, men ne yapqanımnı pek yañşsı bilem. (II-36/7) Em bir vaqıtta peşman olmam”, desemde, Dilâranen körüşip, bar daa, laf etmek fikrine keldim.

(II-36/8) Devlet imtianlarını berip başladıq. (II-36/9) Reatlıq küni olsa da, saba turıp imtianlarğa azırlanmaq kerek edi. (II-36/10) Odada kitap, konspektlerni azırlap oturğanda, qomşu odada bir arqadaşımız:

(II-36/11) — Odessanı bombaladılar, cenk başlandı! — dep içeri çapıp kirdi.

(II-36/12) Biz deral yerimizden turıp:

(II-36/13) — Sen ne aytasıñ, nasıl cenk? Kimnen cenk? — dep sorap başladıq.

(II-36/14) Epimiz reproduktorğa çabışıp onı burdıq; er şey añlaşıldı.

(II-36/15) Elbette, cenk büyük telüke olğanını biz bile edik, lâkin cenk deşetlerini körmegenimizden, onıñ ketirecek qurbanlarını, töktürecek qanlı köz yaşlarını, ateşte yaqacaq köy ve şeerlerini ve daa biñ-bir türlü felâketlerini köz öğüne ketirip olamay edik.

(II-36/16) Bütün memleket, özünü coymay, qaşın sıtıp, küçli ve hain duşmanğa qarşı amansız küreşke kirişti. (II-36/17) Bizler, qısqa bir müddet içinde, qalğan imtianlarımıznı da berip, diplomalarımıznı aldıq ve voenkomniñ emirine keçtik.

(II-36/18) Avropa memleketleriniñ çoqusını özüne boysundırıp, olarnıñ sanayısını özünüñ cenk ihtiyaclarına işletken faşist Germaniyası, cenkniñ birinci devirinde memleketimizniñ ğarbiy oblastlarını alıp, Mosqvağa yaqınlaştı. (II-37/1) Faşist canavarlarınıñ ayaq basqan yerlerinde ot bitmedi. (II-37/2) Ortalıqnı darağaçlar, yangınlar, günasız qurbanlarınñ ölüm cesetleri qapladı.

(II-37/3) O ağır künlerge, er kim kibi, bizler de frontqa barıp, umumh alq k reşine qoşulmağa aşıqa edik.

(II-37/4) Men tınç  m rni n qadrini o vaqıt a ladım. (II-37/5) Uzaqlarda qalğan tuvğan Şeerim, institutta keçirgen bahtlı künlerim, tuvğanlarım, dostlarım aqlıma kelgende, boğazıma, nasıldır bir tomar kelip tıqla, men onı ne qadar yutacaq olıp  ekişsem de, fayda bermey. (II-37/6) Nefes almama keder ete, közlerimni yaşılandıra edi.

(II-37/7) O vaqıtta Dil rani n benim un kim olğanını ya şı a ladım. (II-37/8) O, kerçekten de, benim aqıqiy bahtım, kökümde parlaq yıldızım ekenini bilgen so , öz vaqtında bunu anlamağanım içun, qabaatımni bağışlay olamadım. (II-37/9) Yazğan sağın lı mekt plerimde meni bağışlamasını rica ete edim. (II-37/10) O vaqıt asretlik ne olğanını da pek ya şı a ladım. (II-37/11) Dil ra yazğan cevap mektüplerinde, ma na yüzlemek degil de, meni mıtlaq bekleyceğini yazıp, meni sevindire, başımni kökke tiysete edi. (II-37/12) L kin, bu quvanç Çoqqa barmadı, künlerden bir k n, benim yazğan mekt plerim artına qayıt keldiler.

(II-37/13) Bizim dođđan,  sken yerlerimiz, duşman qoluna keçken. (II-37/14) Böylelikle, meni tuvğanlarımnen, Dil ranen bağlağan yip  z ldi.

(II-37/15) Elbette, yaşayışta er türlü telüke ve bel lar, yanıqlar ola bilir, l kin biribiriden ayrılđan sevdaların n çekken azapları i  bir türlü  l nen  l nmez.

(II-37/16) Biz frontqa ketkende qattı qış edi. (II-37/17) Birinci vaqıtlarda pek qorqunçlı kelse de, biraz vaqıttan so , qurşunların n sızđıruvına, minaların n, topların n patlavuna, bombaların n nefesni toqtatqan davuşlarına alışıp başladıq. (II-38/1) Duşmannı n yapqan canavarlıqlarını k rge so , o a qarşı dođđan a uv ve nefret, er Şeyni unuttırdı. (II-38/2) Yürekler taş, peksimet kibi, qattılaşıp qaldı.

(II-38/3)  l mnen rastkelişken vaqıtlar da çok oldı, l kin yařavđa olđan sevgi, duřmanđa olđan a uv, bizni ölümden saqladı. (II-38/4) Cenk meydanında soldatnı tek duşmannı n topları, qurşunları degil de, qışnı n ayazı, tüpsiz sazlıqlar, a lıq ve daa pek çoq zorluqlar izlep turalar. (II-38/5) Kimerde, raatlanmaq sırası kelgende, ateş qarşısında, ya da zemlankada, közüm aldına Dil rani n erılđanlar arasından k lip turđan yüzü peyda ola edi. (II-38/6) O vaqıt, meni qurşun ursa da, tanklar taptasa da, ölmem, dey edim,  unki ma na mıtlaqa Dil ranı körmek, o a y regimdeki sevgimni aytmaq kerek edi.

(II-38/7) Meni ve maña oşağan biñlernen sevdalarını biri-birinden ayırğan qanlı duşman oldu, onı öldürüp, cesetleri üstünden keçmegence, bizge körüşüv, ayat yoq.

(II-38/8) İntiqam arzusu bütün yüreklerni sarğan soñ, duşmanğa küçlü darbeler endirilip başlandı.

(II-38/9) Uzun ve ağır cenk yolları bizni, niayet, yeñiş kününe alıp keldi. (II-38/10) Millionlarnen canlarını telef etken cenk ateşi söndürildi. (II-38/11) Aqiqat yeñdi. (II-38/12) Yer yüzündeki bütün halqlar, köküs toldurıp, bol nefes aldılar.

(II-38/13) Çoqqa barmay, men de arbiy hizmetimni bitirip, kerı qayttım. (II-38/14) Amma maña Dilâranen körüşmek bir daa qismet olmadı. (II-38/15) Faşistler onı, okkupatsiya vaqtında, Germaniyağa esirlikke alıp ketkenler.

(II-38/16) Fazıl ve Ali menden bahtlı oldılar, olar cenkten sağ-selâmet qayıtıp kelgen soñ, öz sevdalarına qavuştılar. (II-39/1) Aliye ve Zeynep şu qorqunçlı okkupatsiya yıllarında anda-mında saqlanıp, Germaniya esirliğinden özlerini qurtarğanlar. (II-39/2) Men, kimerde-bir , olarğa barıp kelem. (II-39/3) Endi olar eksi de bala-çağalı, aile saipleri adamlar oldılar, em pek dost-muabbet yaşaylar, zaten şu ağır künlerni körgen adamlar, tıñç ömürden tolusimen lezet alalar, ufaq-tüfek şeyler cenk körgen adamlarını yoldan çıkarıp olamaylar. (II-39/4) Men olarnıñ yaşayışlarına suqlanam.

(II-39/5) Zeynepniñ aytqanına köre, Dilâra da o yıllarda aqayğa barğan olsa qurtulıp qalacaq eken, amma Dilâra, “meni beklegen adamım bar, başka iç kimse maña kerekmey”, degen, yani o soñuna qadar bergen sözüniñ saibi olğan.

(II-39/6) Men şu qara haberni işitken soñ, dersiñ, köküsimden bir parça qoparıp aldılar da yerine bir şey qoymadılar, şu boşluq, alâ bugün, maña tınış bermey... (II-39/7) Öyle olsa da, er şeyni tedaviyegen sabır, yavaş-yavaş benim yaramnı da söndürgen kibi oldı.

(II-39/8) Endi aradan çoq yıllar keçip ketti, amma oña baqmadan, er baar erilğanlar açılıp, Bir Mayıs bayramı yaqlaşqanda, meni kene de yaşlığıma döndüreler, men ilk açqan erilğanlardan bir top topla stolım üstüne ketirip qoyam. (II-39/9) Olarnıñ nazik qoqusı Dilâranen keçirgen qısqa ve bahtlı künlerniñni hatırlata, kene de boğazıma, yutması zor olğan bir şey kelip qadala...

(II-39/10) Tınıq suvğa taş atsañ, başta etrafqa büyük alqalar darqalıp, bütün suvnı uyanta; soñ tolqunlar ketken sayın ufaqlaşa ve, niayet, tınıp qalalar. (II-39/11) Suv kene de evelki şeklini ala. (II-39/12) Mende de tıpqı say ola. (II-39/13) Belli bir vaqıtlar

keçken soñ erilğanlar açılıp bitkenden soñ, telâşım yavaş-yavaş sönüp, yoq olıp kete.
(II-40/1) Kelecek baarge qadar keçmiş meni raatsızlamay.

(II-40/2) Mına şuniñ içün men bayram yaqınlaşqanda, er kim kibi bir taraftan sevinem,
özümni bahtlı sayam, ekinci taraftan ise birinci sevgimniñ yüregimde qaldırğan yarası
ep sızlay.

1964

(III-41/0) Uzaq Keçmişten Qalğan Mektüpler

(III-41/1) Soñ yıllarda peyda etken adetlerimden biri de, evge kelgenimnen, başta poçta ne ketirgenini közden keçirmek ola. (III-41/2) Evdekiler benim şu adetimni öğrenip, kelgen gazeta-jurnalları, mektüplerini benim stolum üstüne azırlap qoyalar.

(III-41/3) Bütün evge keçikip keldim, oquv yılımın yarısına yekün çekildi. (III-41/4) Şamatalı toplaşuvni ötkergen soñ evge aşıqam. (III-41/5) Şu künü maña er kün ala turğan gazetalarımndan başqa, yañı jurnallar ve eki de mektüp kelgen. (III-41/6) Başta mektüplerge köz ettim. (III-41/7) Konvertni açmazdan evel, yazısına baqıp kimden olğanını tanıy turğanım, lâkin bir mektüpniñ adresi maña tanış olmağan elnen yazılğan. (III-41/8) Tübünde de Saransk şeerini denilgen. (III-41/9) Men mektüpni açmay, o yaqlarda meni bilgen kim ola bilir, dep bayağı vaqıt oylansam da, hatırlap olamadım. (III-41/10) Soñ mektüpni açıp, oquy başladım. (III-41/11) Mektüp bizim ana tilimizde yañılışsız yazılğan. (III-41/12) Selam kelâmdan soñ mektüpniñ avtorı böyle yaza:

(III-41/13) “Men bilmeyim bu künlerde sen qaydasıñ, qaysı yeller taray seniñ saçlarıñı...” (III-41/14) bu satırlar benim “Akrandaşıma” adlı şiirimden alınğan edi. (III-41/15) Mektüpniñ avtorı: “Mına, men mındayım, saña cevap sesi berem, lâkin başımda taralacaq kibi saç qalmadı, bizler endi şay, vaqıt-vaqıt sesleşip turmaq kerekimiz, az qaldıq. (III-41/16) Yaşlıqta adam özüne pek işana eken, amma eslengen soñ, işanç eksile, birevlernen subetleşmek, aqıl tanışmaq, ya da keçkenlerini hatırlamaq isteysiñ”.

(III-42/1) Bu mektüpniñ avtorı Anafı edi. (III-42/2) Biz, bir vaqıtta yedi yıllıq mektepni beraber bitirgen edik, soñ yollarımız ayrılıştı, bir daa Anafinen körüşmek maña qısmet olmadı. (III-42/3) Şu çoq yıllar ötkenine baqmadan, men onı unutmağanım, mektüpni oquğanımnen şu an, közüm ögünde beraber keçirgen balalığımız canlandı.

(III-42/4) Qısqası biz onıñnen yazışıp başladıq. (III-42/5) O maña, men oña diger beraber oquğan arqadaşlarımızı da tapmağa yardım ettik.

(III-42/6) Bir mektübimde men Anafıge, nasıl olup o taraflarğa tüşkenini ve neçün anda yaşamağa qarar bergenini sorap yazdım, lâkin yazğan cevaplarında maña şu aqta iç bir şey yazmadı, men de bir daa sorap oturmadım. (III-42/7) Ne kerek? (III-42/8) Er kim öz yaşayışını özü qura, kimerde yañıla, kimerde ise işi uygun kete, başqalarınıñ fikirlerine de qapıla, lâkin er alda, öz bilgeni kibi yaşay, yani qabaca aytqanda, er qoy öz bacağından asıla.

(III-42/9) Ket vaqıt, kel vaqıt, maña Moskvağa işnen barmağa sıra keldi. (III-42/10) İşim tez bitti. (III-42/11) Bir qaç künler Moskvada yürmek mümkün edi, lâkin o taraflarda tanış-biliş olmağanından, aqlıma Anafi tüşti. (III-42/12) “Toqta, — dedim, — aylançıq da olsa, Anafige barıp bir gece qalayım, er alda birinci meni o qıdırıp tapdı”. (III-42/13) Ketmek niyetine kelgen soñ, bir telegramma berdim, aqşam, yolğa çıqtım. (III-42/14) Arqadaşım meni vokzalda qarşılap aldı, çoq sevindi, bütün qorantası meni eski tanışları kibi qarşılap aldılar. (III-42/15) Olar sanki büyük bir toyğa azırlanğan kibi tedarik körgenler.

(III-42/16) — Bu qadar aleketniñ ne keregi bar edi, ya Anafi? — dedim.

(III-43/1) — Ya biz er ay körüşmeymiz de, ğaliba, ömürinde bir şaşmalap tüşkensiñ, sağ ol, pek sevindiridiñ, — dedi Anafi.

(III-43/2) Menimce adam ellilerge yetken soñ, yaşlığını hatırlamaq, eski dostlarından körüşmek subetleşmek istegi qat-qat arta eken. (III-43/3) Biz Anafinen yarı gecege qadar yürekten söyleşip oturdıq, vaqıt keçip ketkenini de duymay qaldıq.

(III-43/4) — Anafi, men soñ mektübimde sorap yazğan edim. (III-43/5) Bu yaqqa seni nasıl yellər alıp keldi, dep, ne için şu mesele aqqında maña bir söz bile yazmadıñ?

(III-43/6) — Men sizler kibi yazıcı degilim, bu sualge cevap bermek için az-buçuq söz ustası olmaq kereksiñ, meni ise Alla o taraftan marum etti, em aytıp başlasam, belki, külkünçli olıp çıkar, çünkü aradan çoq yıllar keçip ketti, çoq suvlar aqtı, pek çoqları aşını aşap, yaşını yaşap ölip kettilər, çoq balalar doğup, ösip, deliqanlı oldılar. (III-43/7) Eki söznen aytqanda, meni mında, asretime qavuşturmak istegi — niyeti ketirdi, lâkin bütün istekler yerine kelmey eken, er vaqıt ise tüşüngen qararlaşırğanıñ kibi olmay.

(III-43/8) Bizim taraflarda bir soy quş bar, oña çoban aldatan quşu deyler. (III-43/9) O quş adamnı pek yaqın yibere, mına-mına tuttuğ degende, beş-on adım uçıp, kene qona, kene de yaqınlaşasıñ, bir daa uça ve ilâhri... (III-43/10) Çobanlar da onı tutacaq olup, aldanıp, qoylarını coya ekenler, şu sebepten de o quşqa “çoban aldatan” degenler. (III-43/11) Menim de taliyim tamam öyle oldı.

(III-43/12) — Sen yazıcı degilim, dediñ, amma lafqa pek usta ekensiñ. (III-43/13) Men seni diñlep-turıp aqlıma okuğan bir kitabım keldi: . (III-43/14) Büyük ingliz dramaturğı — Şekspir ölgen soñ, o bir dünyağa barğanda, bir olmaycaq ayaqqapçinen pek dost olup yüre eken. (III-43/15) Onıñ dostları bu alğa taaciplenip sorağanlar:

(III-44/1) — Şu ayaqqapçınen siz ne aqta laf etip olasız, ya? — degenler.

(III-44/2) — O, — aňlatqan Şekspir, — dünyada eň istidatlı şairlerden biri olğan, lâkin o, bir satır bir yerde yazmağan, şu sebepten de dünya yüzünde bu adamnı kimse bilmegen, — degen.

(III-44/3) — Menim aytacağım, öyle adamlar bar, lâkin yazmaylar, sen de olardan birine oşaysıñ — dedim. (III-44/4) Külüştik.

(III-44/5) — Sen, asretime qavuşmadım, dediñ, ya arqadaşın bu yerli degilmi? Mında kelmeñe de sebep o olmadımı?

(III-44/6) — Yoq, dostum, meni bu taraflarğa alıp kelgen sebep başqa edi. (III-44/7) Bu arqadaşımnen soñundan, mında tanış olğan edik. (III-44/8) Doğru o bu yerniñ adamnı.

(III-44/9) Subetimiz ep devam etti. (III-44/10) Endi evdekiler, bizden başqa episi teren yuquda ediler. (III-44/11) Geceniñ bir maalinde Anafı yerinden turıp, maña büyük bir sır açmaq istegen adam kibi, köz qıptı da, ögüme bir top baylanğan mektüp ketirip qoydı. (III-44/12) Men bir şey aňlamay:

(III-44/13) — Ya bu da ne? — dep onıñ betine baqtım.

(III-44/14) — Bu seniñ maña şu mektübiñde bergen sualıñe cevaptır, — dedi ve yerine oturdı. (III-44/15) Çoq vaqıt indemedi, soñ, başını köterip, şay dedi:

(III-44/16) — Seniñ aqlında olsa kerek, cenk yılları arbiy qısımlarğa ealiden pek çoq posilkalar keledi: yün çoraplar, qolçaqlar, yemiş quruları, tütün, yavlıqlar ve ilâhri.

(III-44/17) Olar bizim cenkçilerimizni pek sevindire ediler. (III-44/18) Künlerden bir kün, bizim topçularımız polkına da posilkalar ketirgenler. (III-44/19) Menim batareyam uzaqta, aerodromnı qorçalamaq için ormannıñ çetinde yerleşken edi. (III-44/20) Men o vaqıt Zenit batareyasınıñ komandiri edim. (III-44/21) Aqşam üstü benim topçularıma da bahşışlar ketirip keldiler. (III-44/22) Katyüşa degen bir meditsina emşiremi bar edi.

(III-44/23) Meni körip uzaqdan elinen yaqın kelmemni hıtap etti. (III-45/1) Bardım.

(III-45/2) — Bu sizge, leytenant arqadaş, siz yaşağan taraflardan kelgen, maħsus siz için ayırıp qoydım, — dep maña eki qutu papiros ve bir de yavlıq uzattı. (III-45/3) Yavlıqniñ çetinde: “Cesur cenkçiğe kiçkene hatire. (III-45/4) Gülcian Canqılıçeva”, dep yipek yipçiknen yazılğan.

(III-45/5) Men emşiremiğe teşekkür aytıp, bahşışlarımıznı aldım. (III-45/6) Aqşam nevbetke tainlengenlerniñ postlarını teşkerip çıqqan soñ, öz zemplânkama qayttım. (III-

45/7) Neçündür yuqum kelmey. (III-45/8) Oturıp, baħşış kelgen qutudan bir papiros yaqtım, soñ kene de yavlıqını elime alıp yazılarını bir daa oqudım. (III-45/9) Oylarım meni cenk arifesi, studentlik yıllarıma alıp ketti. (III-45/10) Aħır soñu, yavlıqtaki adreske bir qaç satırlar yazmaq qararına keldim. (III-45/11) Mektüpni yazğan soñ, onı üç köşe etip, adresimni yazıp yolladım. (III-45/12) Ondan soñ neler oldı, bizim tesadüfen başlağan tanışlıgımız nasıl inkişaf etti bilmek isteseñ, mına şu mektüpler destesini oqup çıqmaq kereksiñ. (III-45/13) Amma sen olarnı bu yerde çezip oturma, eger meraqlansañ, alıp ket, vaqıtıñ olğanda, evde kimse keder etmegende çezip aşıqmay oqursıñ. (III-45/14) Oquğan soñ, kene de şay baylap qoyarsıñ, başıñnen cevap beresiñ. (III-45/15) Bir daa körüşken vaqıtımızda qaytarıp alırım, körüşmek qısmet etmese, men mektüplerim sende, dep bilirim.

(III-45/16) — Sağ ol, dostum, men sual berip oturmayım, evelden ne olacağını bilseñ, soñ olarnı oqumaq merağı da qaçar. (III-45/17) Yalıñız benim saña bir ricam bar, bir kün ola men olarnı matbuatqa berip bastırsam, sen buña ne dersıñ?..

(III-45/18) — Sen şaştıñmı şu! Alemge meni mashara etecek olasıñmı ne? Men olarnı tek saña, yaqın dostum dep berem, sen ise meni...

(III-45/19) — Yoq, yoq, sen qorqma, men siziñ ekiñizniñde adlarıñızni türlendirip yazarım. (III-46/1) Sen abdıraama em meseleniñ ikinci tarafını da tüşün. (III-46/2) Endi cenk yıllarını körgenlerniñ sayısı o qadar çoq degil. (III-46/3) Seni, meni bilgenler daa da az. (III-46/4) Endi yañı nesil ösip yetti, olar cenkni kinolarda körip, kitaplardan oqup, ya da biz kibilerinden eşitip bileler. (III-46/5) Menimce cenk felâketlerini, Ordumızniñ körsetken qaramanlıqlarını bilmek olar için de faydalıdır, sen özün körip turasıñ, edebiyatımızda alâ bugün, cenk mevzusu — esas mevzu olup yaşay. (III-46/6) O yıllarğa olğan meraq eksilmey.

(III-46/7) Şu sözlerden soñ Anafı maña kesen-kes razılıq bermese de, çoq davalasıp oturmadı.

(III-46/8) İkinci künü men dostumnen ve onıñ pek muabbet yaşağan acaip qorantasinen sağıqlaşıp qayttım. (III-46/9) Bizler şu körüşüvimizden soñ, biri-birimizge sıq-sıq mektüpler yazışmağa, çoqqa barmay, kene de körüşmege söz bergen olsaq da (er vaqıt şay ola) mektüpler kettikçe siyrekleşti ve niayet, yalıñız yañı yıllarda biz biri-birimizge baht, uzun ömürler tilep telegrammalar yibermeknen qanaatlenemiz.

(III-46/10) Anafi bergen mektüplərni men evime qayıp kelgenimnen oqumadım, olarını çekmecemniñ arttaki köşesine tıqıp qoydım. (III-46/11) Aradan qaç aylar keçip ketti, er künki işlerimnen meşgul olıp, mektüplərni de unutqan edim. (III-46/12) Künlerden bir kün alsızlandım, yüregim eskirgen saat kibi, de toqталıp, de çapalanıp başlay. (III-46/13) Yuqusızlıq qıynay berdi, yatmaq kerek oldı.

(III-46/14) Bir kün aqşam, bütün gece yuqusızlıqnen çekişceğimni oylanıp oturğanda Anafiden alıp kelgen mektüpler aqılıma tüşti. (III-46/15) Evde erkes yatqan soñ gecelik lampanı yaqıp, mektüplərni aşıkmay birer-birer okup başladım. (III-46/16) O mektüpler keçip ketken çoq yıllarınıñ tesirinden sararğanlar. (III-46/17) Okup başladım, em bir qaç mektüpten soñ, dünyamı unutttım.

(III-47/1) Mina men olarını sizge olğanı kibi tevsiye etem, sizler de vaqıtınızını ayamay oquñ, eminim ki, olar sizlerni de eyecanlandırırılar, uzaq keçmişni hatırlatır.

(III-47/2) “Selâm Sizge, Cesur Cenkçi!

(III-47/3) Bu ağır künlerde biz, yani cebeniñ artında yaşağanlar, öz sevimli askerlerimizge, elimizden kelgenine köre, yardım etmek, ağır soldat ömüriniñni, azmı-çoqmı, yengilleştirmek için qolumızdan kelgenine köre, tırışamız. (III-47/4) Ayıp etmezsiniz. (III-47/5) Sizge şu kiçkene yavlıçığını yiberem, belki o tıñç ömür künleriñni hatırlatır, gönlünüzni alır.

(III-47/6) Gülcian Canqılıçeva.

(III-47/7) Meditsina institutınıñ I kurs studentkası.

(III-47/8) Saransk şeri”.

(III-47/9) Birinci mektüp içinde kiçkene, pasportqa yapıştırmaq için çıqartılğan fotoğa diqqatnen köz ettim. (III-47/10) İri közler bir şeyden qorqqan kibi açılğanlar, yarı açıq dudaqları, utanğan kibi körüneler, eki örme saçınıñ biri arqasına digeri köküsine tüşürilgen, yaşmı, ya da yetişken qızımı, añlamaq qıyın, lâkin sıması insanda sıcaq teesurat qaldıra.

(III-47/11) İkinci mektüp:

(III-47/12) “Merabañız, Anafi İdrisoviç arqadaş!

(III-47/13) Demek meni yollağan yavlıçığım ve fotom sizni barıp tapqan. (III-47/14) Bu benim için büyükten-büyük sevinç! Ne demek olsun, er kün duşmannıñ qurşunları,

bombaları astında olmaq, okoplarda yatmaq dayanılacaq şeymi? Kim oylar edi, hain duşman bizim başımızğa bu felâketlerni ketirir, dep. (III-47/15) Siziñ: “Quturğan duşman yer yüzünden yoq etilmegence, bizge yaşav yoq”, dep yazğanıñız pek doğru. (III-47/16) Elbette daa ne qadar qurbanlar olacaq, daa ne qadar qan tökülecek, oylansañ delirmek mümkün. (III-48/1) Gazetalardan duşman kirgen yerlerde yapqan canavarlıqlarını oquğanda içiñ-teniñ titrey. (III-48/2) Bizim bütün ümütimiz, işançımız — sizlerge, qaraman cenkçilerimiz! Urıñ, öldüriñ şu melunlarını, insanlıqñı şu qarqunçlı marazdan kurtarıñ!

(III-48/3) Ürmetnen, Gülcian”.

(III-48/4) “Sayğılı Anafı!

(III-48/5) Siziñ, seniñ (bağışla) üç köşe mektüpleriñ maña ne qadar quvanç ketirgenini sen bilseñ de! Men olarnı çoq kereler qayta-qayta oquğan soñ, saqlap qoyam.

(III-48/6) Sen meni bu taraflarğa nasıl kelip tüşkenimni soraysıñ. (III-48/7) Qısqadan aytqanda şay: men qırq birde onuncı sınıfñı bitirgen edim. (III-48/8) Okkupatsiya yaqınlaşqanda anam, “Sen duşman qoluna qalma, qızım. (III-48/9) O canavarlardan çeşit aşşalıq beklemek mümkün. (III-48/10) Biz ne olsa da körecekmiz, bu hainlerni yer çoq kötermez”, degen edi. (III-48/11) Soñ biz köyümüzden dört qız olup Kavkazğa evakuatsiyanen kettik. (III-48/12) O yaqlarğa barıp meditsina emşiresi kurslarında oqudıq. (III-48/13) Soñ bizlerni Moskvağa yönettiler, ondan da, yaralılarını ozğarıp, dörtümüz dört tarafqa ayrılışıp kettik. (III-48/14) Maña öz arqadaşlarımdan ayrılmaq pek zor kelse de, ne yapacaqsın, cenk talabı...

(III-48/15) Mında kelgen soñ, qıyın da olsa oquvımnı devam ettirmek maqsadınen institutqa kirdim. (III-48/16) Bu yerde de arada-sırada duşman samolyotlar peyda olalar. (III-48/17) Keçken afta sabağa yaqın üç duşman samolyotu bu yerdeki zavodnı bombalamaq maqsadınen kelseler kerek, lâkin topçularımız olarnı yaqın qoymadılar. (III-48/18) Duşman samolyotları bombalarını anda-mında bıraqip qaçtılar. (III-48/19) Kilse yanında, eali en çoq yaşağan yerge, bomba tüşken. (III-49/1) Sabasına o yerde pek çoq halq toplandı: yanğan evlerni söndüreler, zararlanğanlarğa yardım köstereler. (III-49/2) Men de barğan edim, bir yerde adam çoq toplanğan. (III-49/3) “Bu ne eken”, dep barsam ne köreyim, yaş bir balaçiqñı ayağı yata. (III-49/4) Men gospitalde pek çoq yaralılar körem, lâkin olar soldatlar añlı olaraq ateşe kirgen adamlar. (III-49/5) Ya bu balaçiqñı ne günası bar?!

(III-49/6) Çoq künler o parçalanğan kiçkene ceset, közüm ögünden ketmedi. (III-49/7) Ne qadar büyük canavarlıq! Seniñ aytqanlarıñ pek doğru, olarnı yer yüzünden yoq etmegence, dünyada — añlı ömür qurmaq mümkün degil. (III-49/8) Erkes, sabırsızlıqnen sizlerge baqa, sizge işanalar, olarnıñ aqlarından sizler kelmek kereksiz, aқиqat yeñmek kerek, yeñilmek mümkün degil.

(III-49/9) Anafı ya sen özüñ aqqında ne içün bir şey yazmaysıñ? Bizim qızlarımız çeşit şeyler aytalar, yazmağa bile utanam.

(III-49/10) Anafı, men saña olmaycaq şeyler yazıp, başıñnı aylandırmaq istemeyim.

(III-49/11) Çoq yaz, maña uzun mektüpler yaz, deysiñ. (III-49/12) Ayıp etme, tez qarşılıq beklep qalam.

(III-49/13) Gula.

(III-49/14) “Anafı, tuvğanım!

(III-49/15) Ne içün bu vaqıtqa qadar bir şey yazmaysıñ, ne içün meni çekiştiresiñ? Bizlerni bir ayğa dep qartop tımarına yollağan ediler. (III-49/16) Men “qayıp barsam Anafınıñ mektüpleri meni bekleydir”, dep kelgenimnen sorastırıp başladım, sabırım bitti, lâkin senden ses-soluq yoq. (III-49/17) Yaz tuvğanım, yaz meni çekiştirme, men tek senden mektüp alam, başka iç kimse maña yazmay. (III-49/18) Anam-babam duşman elinde, olarnıñ taqdirlerini bilmeyim, sen benim eñ yaqın tuvğanım olıp qaldıñ, onıñ içün benim vaziyetimni añlamaq kereksiñ. (III-50/1) Men endi ikinci kursta oquyım, pek çoq çalışmaq kerek ola. (III-50/2) Gospitalde de nevbetçilik yapamız. (III-50/3) Boş daqqam bile yoq. (III-50/4) Em öyle olğanı da bir taraftan yañşsı, öz oylarıñnen yalınız qalsañ daa fena ola, iş vaqıtında şu ağır tüşüncelerni de unutasıñ.

(III-50/5) Sıcaq selâmnem, Gula.

(III-50/6) “Selâm tuvğanım, selâm!

(III-50/7) Niayet senden dörtköznen beklegen mektüpni aldım, sevingenimden bütün yataqhaneni ayaqqa qaldırdım. (III-50/8) Demek sen gospitalde ediñ, öylemi? (III-50/9) Şu qadar vaqıt anda oldıñ da maña bir mektüpçik bile yazmadıñ, böyle dostluq olurmu?! (III-50/10) Em, “gospitalden yazmağa istemedim”, degeniñ de benimce yañlış fikir, cenk meydanında er şey ola bilir, biz daima bir-birimizge haber berip turmaq kerekmiz.

(III-50/11) Sen, “ayağım gipste edi”, dep yazasıñ, ya nasıl ola da sen o yerden kene de frontqa qayıp barasıñ? Menim saña eñ büyük ricam: imkânı bar qadar özüñni saqla. (III-

50/12) (Cenk ateşi içinde olğan adam için nasiyat yersiz olsa da.) (III-50/13) Bu qanlı, insafsız cenk ne vaqıt bitecek, Anafi?! (III-50/14) Bizler Moskva túbünde duşmannıñ tar-mar etilgenini eşitip, pek sevindik. (III-50/15) O melunlarınıñ daa körecekleri bar. (III-50/16) Kimerde pek tarsıqam, baş urmağa yer tapamayım, sıqletlenem. (III-50/17) Yalñız, çoq beklenilgen ğalebe kününi körmek istegi, intiqam istegi küç ümüt bere.

(III-50/18) Bizim gospitalde bir yaş yigit yata (Onıñ eki ayağını da amputirovat ettiler.) o iç kimsenen laf etmey, bir şey sorasañ başını yastığı túbüne tıqa, pek öküne, incinsa kerek, dünyağa közü yoq. (III-50/19) Tünevin onı mında qadını kelip taptı. (III-50/20) (Arqadaşları yazsalar kerek.) (III-50/21) Sen, o yaş qadınıñ nasıl ökünip ağlağanını körgeñ olsañ da. (III-50/22) Palatadaki yaralılar, yürüp olğanları ayatqa çıqıp kettiler, turamağanları ise, başlarına yorğanlarını örtip yattılar. (III-51/1) Asker közyaşlarını körip, men de ağladım. (III-51/2) Mına öyle. (III-51/3) Bizler cebeden uzaq olsaq da, andaki vaziyetni mında da sezip turamız, er adımda etrafta cenk üküm sürgeni körülip turmaqta.

(III-51/4) Anafı, bizlerni kene de bir ayğa yaqarlıq azırlamağa yöneteler, lâkin sen yaz, mında qalğanlarğa aytıp keterim, men qayıp kelgence, mıtlaqa bir qaç mektüp yaz.

(III-51/5) Sağlığını istep: G.C.

(III-51/6) “Asretli, sıcaq selâm!

(III-51/7) Anafı, men bir ay degen edim, lâkin eki aydan da keçti. (III-51/8) Bizlerni uzaq bir sovhozğa alıp keldiler, mında çalışqanlarınıñ episi apaylar deseñ olacaq. (III-51/9) Bütün aqaylarını siz olğan taraflarğa yibergenler. (III-51/10) İş çoq, yetiştirip olamaylar. (III-51/11) Biz saba tañdan başlap aqşam köz baylanğanğa qadar çalışamız. (III-51/12) Elbette, yorulamız, amma gönülimiz şeñ, çünkü siz duşmannı öz qobasına aydap başladınız, cebelerden kelgen yeñiş haberleri bizlerge de küç bere. (III-51/13) Çok beklengen yeñiş künleri ep yaqınlaşmaqta! (III-51/14) Biz Leningrad Blokadasından kelgen eşelonlarını kördik, o ğaripler neler-neler körmegenler, açlıqtan, suvuqtan nice adamlar elâk olğan, çoqusı da balalar. (III-51/15) Müşkülden müşkül ola eken.

(III-51/16) Anafı, bu seferinde sen meni sevindirdiñ.

(III-51/17) Men kelgende seniñ eki mektübiñ meni bekley edi, çoq sağ ol! (III-51/18) Men tünevin gece kene de gospitalde edim. (III-51/19) Anavı ayaqları kesilgen şu adam, men saña yazğan edim, endi laf ete, küle. (III-51/20) Apayını onı yañıdan dünya

yarığına, ömürge qaytardı. (III-51/21) Zaten insan degen insan hucur ola eken, ne qadar yaşaması zor, ağır olsa, o bu qadar yaşayışqa istegi de arta eken. (III-51/22) Mında maña bu şeerde yaşağan bir qadını kösterdiler, o DEPO-da çalışa eken. (III-52/1) Onıñ aqayı ve dört oğlu cenkke ketkenler. (III-52/2) Olarınıñ episinden birer-birer ölü haberlerini alğan, eñ kiçkene oğlunuñ qara haberi daa bir ay ögüne kelgen. (III-52/3) Men taaciplenem, nasıl çıdağan şu ananıñ yüregi? (III-52/4) Maşalla şu qadıñğa! (III-52/5) Menimce böyle deşetke pek siyrek adamlar çiday bilirlir.

(III-52/6) Men seni sanki er gece tüşümde körem. (III-52/7) Doğru, doğru, sen küledirsıñ. (III-52/8) “meni ömürinde bir kere körmegen adam tüşünde nasıl köre bilecek”, dep oylanadırsıñ. (III-52/9) Amma men doğrusını aytam, er gece tüşümdesiñ. (III-52/10) Men eminim ki, eger de seni biñ adam içinde körsem tanırım.

(III-52/11) Anafı, men seniñ yazğanlarıña işanam, yürekten işanam, em eminim ki, sen meni mında kelip taparsıñ, şu işançım maña bir tayama olıp qaldı, sen benim añımda adaletli, eñ insaniyetli bir adam olıp yaşaysıñ. (III-52/12) Sen mektüplerinde uzaq-uzaqtan, qırq dereden suv ketirip, maña añlatmaq istegenleriñni de pek yaħşı añladım, sen öz mektübiñde: “Dersten, nevbetçilikten, işten başqa seni bir şey, daa doğrusı bir kimse meraqlandırmaymı?” — dep soraysıñ. (III-52/13) Yoq, Anafi, meraqlandırmay. (III-52/14) Seniñ ile körüşmek istegi er şeyni bastıra, sebebini sen yaħşı bilesiñ.

(III-52/15) Aydı çoq başıñni küttim, bağışla. (III-52/16) Qarşılıq beklep qalam.

(III-52/17) G.C.

(III-52/18) “Yekâne dostum, Anafi!

(III-52/19) Er kün bizlerge yañı, büyük quvançlar ketire. (III-52/20) Şeer ve köylerimiz duşman elinden azat etile, sevinçimiz içimizge sığmay! (III-52/21) Mına-mına bizim tuvğan tarafqa da Ordumuz kire yadır. (III-52/22) Men endi evimizge de mektüp yazdım, çünki mektübim barıp çıqqance, Ordumuz bizim köyçüğimizni de duşmandan azat eter, dep belleyim. (III-53/1) Eki mektüp birden yazdım, birisi babamniñ adına, digerini köy sovyetine yolladım. (III-53/2) Yalñız (bu vaqıtqa qadar saña yazmadım) benim sağığım yaramay, kün-künden sıcağım köterile, azam, özümni pek dadsız duyam. (III-53/3) Ekimler, qorqmağa esas yoq, deseler de, yaħşılıq da yoq. (III-53/4) Aydı, suvuqlağandırım, keçer. (III-53/5) Sen öziñni saqla, Anafı, ümüt baylağan künlerimiz yaqınlaşa. (III-53/6) Bizim qızlardan da (beraber oturğan arqadaşlarımdan) saña büyük

selâmlar. (III-53/7) Olar episi bizim mektüpleşkenimizni bileler, böyle vaqıtta gizli sır olmay.

(III-53/8) Anam-babam sağ ekenlermi? (III-53/9) Bu soñ vaqıtlarda olar bir daqqa bile aqılımdan çıqmaylar, qısmet olup körüşsek, olar da, men de öz başımızdan keçirgenlerimizni aytıp-aytıp bitirmamız deyim. (III-53/10) Aydı tuvğanım, quvançlı körüşüvler künü ep yaqınlaşmaqta!

(III-53/11) Asretnen G.C.

(III-53/12) “Uyken Leytenant, Anafi İdrisoviçke!

(III-53/13) Sayğılı Anafi İdrisoviç arqadaş, sizge bu mektüpni Gülcianni yaqın dostları, beraber oquğan ve bir odada yaşağan qızlar yazalar, Gülcianniñ alı pek müşkül. (III-53/14) Oña evlerinden, daa doğrusı yaşağan köylerinden mektüp keldi. (III-53/15) Gülcianniñ babası partizanlıqta olğan ve bir uruşta elâk olğan. (III-53/16) Anasını da nemseler: “Aqayıñ, qızıñ qayda”, dep bizim Ordumuz yaqınlaşqan vaqıtta pek qıynağanlar, köyden qaçıp keteyatqan künleri, onı da atqanlar. (III-53/17) Gülcian özü çoqtan berli hasta, şu hayırsız mektüpni de alğan soñ, özünü temelli yoq etti. (III-53/18) Gece-kündüz ağlay, esini coya, sandıraqlay. (III-53/19) O bir kere sizge mektüp yazacaq olup başlasa da, yazğanlarını yırtıp taşladı. (III-53/20) Pek çekişe, köylerinden alğan şu deşetli haber, dostçığımız için köterilmez darbe oldı, derdine dert qattı, dayanılmaz accılargâ oğrattı. (III-54/1) Biz qızlar elimizden kelgen bütün yardımımızni yapamız, lâkin fayda bermey yanıǵına çareler tapılmay. (III-54/2) Onıñ üstüne hastalıǵı da kün-künden fenalaşa.

(III-54/3) Anafi arqadaş! (III-54/4) Gülcianni şu müşkül aldan, azaplardan qurtaracaq, yalıñız, sizensiz. (III-54/5) Biz qızlar, Gülcianniñ eñ yaqın dostları, sizge yalvaramız, imkân tapıp bir qaç künlerge kelip ketseñiz, ne qadar büyük imdat olur edi! (III-54/6) Onıñ yanıǵını, ateşini söndürecek ve ayaqqa tursatacaq yalıñız siz olğanıñızni bizler bilemez, şunıñ için sizge muracaat etip bu mektüpni yazamız. (III-54/7) Ayıp etmeñ, aşığıñız, böyle ketecek olsa Gülcianniñ sayılı künleri qaldı. (III-54/8) Sağlıǵıñızni istep, Gülcianniñ dostları adından.

(III-54/9) Vera P.R.

(III-54/10) “Birinci ve soñki sevgim, Anafi!

(III-54/11) Sen yollağan mektüplerni aldım, olar için saña biñlennen teşekkür. (III-54/12) Cevap yazmağanıma canıñ ağırmasın. (III-54/13) Ne için yazmağanımıñni bilesiñ, (Qızlarımız saña menden gizli yazğanlar). (III-54/14) Endi er şey açıq-aydın añaşıldı, o accı haberniñ azabına men çıdap olamadım, o yanıq, müşkül al meni de alıp ketecek. (III-54/15) Men bunu añağan soñ, ökünip-taşımıp, saçlarımıñni yolqmaqni yersiz dep tanıdım. (III-54/16) Aқиqaten insan ömürünüñ soñki künlerinde özünü qolğa alıp, ne olğanına, ne qalğanına baqmadan, öz ömürine suvuq qanlıqlıqnen yekün çekmek kerek. (III-54/17) Men de şu qararğa keldim ve saña soñki mektübimni yazam, çünkü men endi ekimler sırasına kireyatqan bir adamım, bu sene institutni bitirecek edim, nasıl hastalıqniñ nenen bitkenini men yaħşı bilem, demek isteyim. (III-55/1) Elbette yigirmi-ekinci baariñde can teslim etmek qolay şey degil. (III-55/2) Yaşamaq, ömürden lezet almaq arzusu pek büyük. (III-55/3) Öyle olsa da men özümüñni qısqa ömürime yekün çekip şay deyim. (III-55/4) Balalıq çağımda men ana-babanıñ birden-bir balası olğanım için, olar meni elleri üstünde, bir şeyge muhtac etmey baqtılar.

(III-55/5) Cenk qışımı başlağan soñ körgen azaplarım, çekken asretligim, cenk ateşi içersinde telef olğan köy, şeer, insanlar meni ömürnüñ diger accı tarafinen de tanış ettiler. (III-55/6) Demek men, başım yaş olğanına baqmadan, accını da, tatlıni da körüp yetiştirdim. (III-55/7) Çoq şükür taliyime, maña sevgi duygularını da is etmek qısmet oldı, ondan da marum etmedi. (III-55/8) Sen, Anafı, benim birinci ve soñki sevgim oldıñ, bu insanğa büyük baht ekenligini men sennen yazışıp başlağan soñ añaladım. (III-55/9) Sağ ol tuvğanım! Bu müşkül yıllarda benim soñki künlerim tekrarlanmaz, acayip duygularnen zenginleştirdiñ. (III-55/10) Yalınız, iç olmağanda, bir kere körüşmegemimizge, seniñ temiz közleriñe baqıp toyalmağanıma ökünem. (III-55/11) Ne yapacaqsıñ, mında kimni qabaatlamaq kerek? (III-55/12) Azmı-çoqmı ayat zevqımı, quvançını, yanığını men de kördim. (III-55/13) Böyle neticege kelgen soñ, taqdiriñe şükür etmek kereksiñ, dep tanıyım. (III-55/14) Men ölümden qorqmayım, sevgili anam-babamdan ayrılğan soñ, yaşamaq istegi de mende söndi. (III-55/15) Sen yanımda olsa ediñ, seniñ küçlü omuzıña tayanıp, belki, bir daa baş kötermege cesaret eter, meni taş kibi, basqan azapni yeñer edim, lâkin sen pek uzaqtasıñ, sen de er kün ölümnen rastkelişesiñ. (III-55/16) Ne yapmalı, amansız cenk tek meni degil, pek çoq sevdalarıñni biri-birinden ayırdı.

(III-55/17) Endi baar qoqusı mında da sezilip başladı. (III-56/1) Tünevni saçaqlarımızda asılı buzlardan, közyaşı kibi bir-eki tamçılar irip tamdılar. (III-56/2) Bağışla tuvğanım,

endi yazıp olamayım, küçüm bitti. (III-56/3) Sağlıknen qal, Anafi! (III-56/4) Saña uzun ve bahtlı ömürler tileyim. (III-56/5) Ğalebe kününe de endi az qaldı, sen tezden qaytırsıñ, men buña can-yürekten işanam!

(III-56/6) Saña soñki bir ricam daa bar, Anafi, sen söz bergeniñ kibi bu taraflarğa kelirsıñ, benim buña iç şübem yoq. (III-56/7) Menim eñ sevgen çeçegim aqbardağ edi, neçündür, men balalıqtan şu çeçekni baar elçisi, dep pek seve edim. (III-56/8) Ricam, qabirim üstüne öz qoluñnen bir qaç aqbardağ ketirip qoyarsıñ. (III-56/9) Kim bile, belki bir daa olarnıñ nazik qoqusını.

(III-56/10) Asretine qavuşmağan Gülcian.

(III-56/11) Mına dostlar, men şu soñki mektüpni oqup çıqqan soñ, teren oylarğa daldım, mektüpni elimden bıraqup olamadım, nefes almaq zor oldı. (III-56/12) Men şu büyük sevgi böyle facialı biter, dep beklemedim, mıtlaq şu eki asret biri-birine qavuşırlar, dep ümüt ete edim.

(III-56/13) Başımızdan keçirgen şu deşetli cenkniñ bir kiçkene qurbanı daa maña beyan oldı. (III-56/14) Gençligine toyalmay elâk olğan ğarip Gülcian, bağışla qardaşım bizlerni. (III-56/15) Seniñ yaş canıñnı duşman qolundan qutarıp olamağanımız içün, bağışla!

(III-56/16) Yavaştan mektüplerni destelep, bir daa buklep yerine qoydım. (III-56/17) Olar ipranğan, sararğanlar. (III-56/18) Bazı satırları aĝarıp tüssüzlenip qalğanlar. (III-56/19) Kiçkene fotodan ise, bir şeyden qorqqan kibi, iri közler doğru yüregiñe baqalar. (III-57/1) Utançaqlıqnen külümsiregen dudaqlar, daa balalıq çağını añdıralar...

(III-57/2) Közlerim torlandı, turıp saqtlıqnen, kimseni uyantmayım dep, avağa, çıqtım.

(III-57/3) Eyecanlarım biraz yatışqanğa qadar avada yürdim, soñ qayıp evge kirdim.

(III-57/4) Şu gecesi bir daa közüme yuqu kirmedı.

(III-57/5) Tañ ĥorazları çağırğance, şu uzaq keçmişten saqlanıp qalğan mektüplerde ikâye etilgen facia maña tınış bermedi.

1965

(IV-58/0) Anammen baar bekley edik

(IV-58/1) Dünyada insanlar öz bahtlarını çoq çeşit yollarnen tapalar. (IV-58/2) Öz balalığını anası-babası, tuvğanları yanında keçirgenler, özleriniñ bahtlı ya da bahtsız olğanları aqqında bir vaqıt oylanmaylar, çünki olar için tayama olğan, er bir isteklerini yerine ketirgen ve er şeyden qorçalağan ana bar, anañ olğanda neden qorqacaqsıñ?

(IV-58/3) Öyle vaqıtlarda bir künü kelip, ana-babañdan ayrılacağıña da inanmaq istemeysiñ. (IV-58/4) Ömürlük şay, ğam-kasavetsiz yaşarsıñ, dep belleysiñ. (IV-58/5) Lâkin kimerde iç ümüt etilmegen facialar insanlarğa öz ayatları için soñki küçünü qoyıp küreşmege mecbur ete. (IV-58/6) Mına öyle küreşlerden de ğalip çıqqanlar da ancaq yaşayışını qadrini bile, nafil yerdə öz taqdirlerine şikâyet etmege sevmeyler...

(IV-58/7) Nevruzçıqıñıñ ğamsız, qaarsız yaşayışı pek tez bitti, oña eyi qalibli, saf yürekli adamlar el uzattılar, ölüm pancasından qurtardılar, zorluqlarnı yeñip, özüne bahtlı ömür qurmağa yardım ettiler... (IV-58/8) Nevruzçıq özünü bilgenden berli, iç de açlıq azabından qurtılıp olamadı. (IV-58/9) Yuqusında bile açlıq onı raat biraqmay, o ağır hasta kibi qıynalıp nefes ala, çapalana, çeşit tüşler köre edi.

(IV-58/10) Em onıñ tüşleri de zemaneyi balalarınñ tüşlerine beñzemeyleyler. (IV-58/11) Azırki vaqıtta bizim balalarımız tüşlerinde kobelek, tavşançılıqlar, oyuncaqlar körseler, Nevruzçıq közüni yumğanda, anasınıñ erte tañda alıp ketirgen payoklarını — qara ötmekni köre, eki elinen oña yapışa, lâkin aşap olamay, ille bir şeyler keder ete, aşaycaq ötmegi yoq olup kete.

(IV-59/1) Çekişip uyanğan soñ, açlıq onı daa ziyade qıynap başlay, tap soñuna çıdayalmay, anasını uyantıp, ağlavuq sesnen:

(IV-59/2) — Anam, aç oldım, aşamaq isteyim, — degende, anasınıñ yüregine pıçaqlar urula. (IV-59/3) Birden-bir sabiyini, quş kibi balasını bile aşatıp, toydurıp olamağanına incına, qaarlene, özünü tutamay közyaşlarına boğula.

(IV-59/4) — Sabır et balaçığıñ, tezden saba açılıp, barıp payogımıznı ketiririm, bugün bulğur bereceklerini ayta ediler, onı alayım da, soñ bir şorba pişirip ekimiz de toyğance aşarmız, — dey anası.

(IV-59/5) Tezden ötmek, sıcaq şorba olacağı Nevruzçıqıñı sevindire, anasınıñ boynuna sarılıp, isingen kibi ola ve kene yuqlap qala. (IV-59/6) Ana, cam yerine kâğıt yapıştırılğan penceçikke köz ete, ortalıq yarıqlanğan kibi körüle. (IV-59/7) Neçündür

ortalıq yarıqlansa, köyde adamların davuşları eşitilip başlasa, yañgızlıq duyğusu biraz eksilgen kibi ola. (IV-59/8) Endi yuqu da qaçqan. (IV-59/9) Vaqıt yavaş kete, şu saatlerde vaqıt yürek uruşinen esaplana.

(IV-59/10) Ana-bala biri-birlerine sığınıp, bar küçlerinen aç ölümge teslim olmay, şu ağır künlerde canlarını qurtarmağa tırışalar. (IV-59/11) Şiddetli qış ayazı hastalıqlardan, açlıqtan mecalsızlanğan ananın ve, daa elinden bir şey kelmegen sabiyniñ, canlarını almağa qast ete. (IV-59/12) Şu meşaqatlarnen küreşmege ise anada küç — bala da ise yaş yetişmey edi.

(IV-59/13) Amma öyle müşkül vaqıtlarda bile ömürge olğan sevgi eksilmey, onı iç bir türlü azap söndürüp olamay. (IV-60/1) İnsan öyle bir mañluq, o soñki nefesine qadar küreşe, em de yeñecegine emin olıp yaşay...

(IV-60/2) Tañ ağarğaninen ana turıp ötmekke kete. (IV-60/3) Nevruzçıq ise suvuqtan qorqıp, yorğan túbünden çıqmay, anasını bekley yata. (IV-60/4) Kimer künleri anası ötmekten başqa, kâğıt burumçıqqa oralğan toz şeker de ketire, öyle vaqıtlarda anası tepsicikke eki qaşık şeker sere, soñ oña ötmek batırıp aşaylar. (IV-60/5) Nevruzçıqın tar közleri yumula, dünyada o şekerli çavdar ötmeginden de lezetli iç bir şey olmağanına emin edi.

(IV-60/6) Lâkin böyle künler siyrek olğanından Nevruzçıq anasına:

(IV-60/7) — Anam, ya babam bizge ne vaqıt kelip istegenimiz qadar şeker, ötmek ketirecek?

(IV-60/8) Ananın içine kene de ateş tüşe, közleri torlanalar, böyle vaqıtta ana bar sesinen qıçırıp ağlaycağı, kimgedir derdini tökecegi keke, taş kibi yüregini basıp turğan dertlerini tökmege, şikâyet etmege istey, lâkin özünü qolğa alıp:

(IV-60/9) — Kelir balaçığım, babañ tezden kelip bizlerni tapar, em saña, em maña yañı anterler ketirir. (IV-60/10) — Soñ qızınıñ yamavlı potüklerine köz etip: — Ekimizge de yañı potükler ketirir, — degende, Nevruz anasına sarılıp, onıñ közlerinden öpe, dünyada özünü eñ bahtlı adam zan ete edi.

(IV-60/11) O vaqıtta eñ yetişmegen şeylerden biri de yaqarlıq edi. (IV-60/12) Çay qaynatıp içken soñ, yaqmağa şey qalmay. (IV-60/13) Ana-bala paltolarına; şallarına oranıp, çölge quru qamış toplamağa keteler. (IV-60/14) Amma o quru qamışlar da kâğıt kibi pek tez yanıp biteler, sobanı ise vaqıt-vaqıt yaqmasañ suvuqqa çıdamanıñ çaresi

yoq. (IV-60/15) Ava pek suvuq, yel olsa olar evden çıqmağa qorqalar, yorğanlarına oralıp kün keçireler. (IV-60/16) Olarnı sıcaq yorğan túbünden, suvuqtan da küçlü, açlıq belâsı çıqara ve ömür için küreşmege mecbur ete. (IV-61/1) Kene yahşsı dünyada eyi qalıplı adamlar yaşay, qomşuları Baynazar aka olarnı unutmay, öyle suvuq künlere o bir-eki top ğuzapay ketirip:

(IV-61/2) — Amansızımı qomşu, ne için ocağınız tütömey? — dep şü eki biçareni sevindire turğan. (IV-61/3) Baynazar aka bu yerlerde doğıp ösken adam. (IV-61/4) Onıñ bir ayağı tizinden mayışmay, topallap yüre. (IV-61/5) Şü sebepten arbiy hızmetke de yapamay qaldı, o kolhozıñ bağcısı olup çalışa. (IV-61/6) Baynazar akanıñ da dört balası bar, eñ kiçkenesi Nevruznen bir yaşta. (IV-61/7) Yaz vaqıtlarında olar Nevruznen beraber oynap yürseler de qış-qıyamet küñü evlerinden çıqmağa qorqalar. (IV-61/8) Baynazar akanıñ qorantası da zamet çeke, o yılları kim zamet çekmegen? (IV-61/9) Amma olarnıñ sığırları bar, evlerinde az-çoq süt, qatıq, qaymaq tapıla. (IV-61/10) Kimerde o Nevruzlarğa yaqarlıqnen beraber bir çanaq süt, ya da qatıq ketire:

(IV-61/11) — Matluba apandan sizge selâm, — dep kürsüçikleri üstüne taşlap kete turğan. (IV-61/12) Öyle vaqıtlarda Nevruzçiq sevingeninden sıçraqlap başlay anası ise, dünyada özü muhtac olup başqaları için de qayğırğan, temiz qalıplı, pak vicdanlı adamlar olğanı, onı ketirgen qatığından da ziyade sevindire edi. (IV-61/13) O dünyada böyle adamlar yaşağan soñ mıtlaqa eyilik yeñeçegine ve soñu hayır olacağına inana edi.

(IV-61/14) Er küñ, üyle avğan soñ, köyde poçtalon peyda ola. (IV-61/15) Köy ealisi, er bir evniñ qapuları, pencereleri aralıqlarından, onıñ angi evge doğurulıp ketkenini baqalar. (IV-61/16) Onıñ çantasında ne bar eken? Sevinç, yoksa ölüm haberimi?! Endi bu kiçkene köyçikte üç aile şü deşetli haberni alğan ediler, şay olsa da ölümge kimseniñ inanacağı da kelmey, ümütleri sönmey, kene de bekleyler.

(IV-62/1) Poçtalonı kördimi, Nevruzçiq.

(IV-62/2) — Ya babamdan ne için bizge de mektüp kelmey, ya anam? Özü de kelmey, mektüp de yazmay...

(IV-62/3) — Endi özü keleecktir daa qızım, onıñ için de mektüp yazıp oturmay, — dep ana lafnı aylandıra. (IV-62/4) Yalıñız ne qadar aqlına ketirmek istemese de, deşetli haber qorqusı buzlu bir el kibi yüregini sıqa, közüne qaranlıqlar çöktüre. (IV-62/5) Kerçekten de baba ketkenden berli bir haber yoq. (IV-62/6) Özü ketkende: “Saña ricam,

balamızı güzel baq, hastalatma maña da yazıp tur”, degen edi. (IV-62/7) Ya men qaydalarğa yazayım, seni ne yerlerden bulayım!

(IV-62/8) — Aqlama, anam, özüñ tezden babam kelecik, dep aytasıñ, özüñ aqlaysıñ, sen aqlama, mına biz eki kere daa yatıp tursaq, babam mıtlaqa kelir. (IV-62/9) Qızınıñ balaca aytqan sözləri anasını da sakinleştire, ümüt doğura, özünü qolğa alıp o ev içinde aylanmağa başlay, sobağa bir avuç qamış qoyıp, tutandıra. (IV-62/10) Mına, künler şay bir qında yaratılğan noqut daneleri kibi, biri-birlerine beñzeyler. (IV-62/11) İşanç doğuracaq, sevinç ketirecek kibi, bir yañılıq eşitmey. (IV-62/12) Uzun qış geceleri ocaqta uvuldağan yel, birevleriniñ şaqıldap külgeni kibi eşitle, “bekleme, bekleme”, degen ses kele, yuqunu qaçıra...

(IV-62/13) Niayet, yılbaşqa yaqın bir künde, iç ümüt etilmegen bir hayırlı quvanç olarnıñ basıq evçigini de sevindirdi. (IV-62/14) Bekley-bekley yürekleri bitken ana-balanı qısqa bir vaqıt olsa da, büyük sevinç yürekletti. (IV-62/15) Ümüt etilmegen müsafir, Nevruzçıknıñ dayısı — Cemil cebeden kelip çıqtı. (IV-62/16) Yıldızlı qalpaq, ofitser kiyiminde bu müsafirge tek doğmuşlar degil de bütün köy halqı can-yürekten sevindiler.

(IV-62/17) Leytenant Cemilniñ kiçkene sandığığında şeker, noqut ve kürpe konsentratları, anterlik basmalar çıqtı. (IV-63/1) Nevruzçıqnıñ tüşleri aqiqatqa aylandılar. (IV-63/2) Cemil evdeki vaziyetni körgeñ soñ, eñ evelâ barıp bir araba odun satıp alıp keldi. (IV-63/3) Yılbaş gecesi olarnın kiçkene evçikleri kelgen müsafirlerini zornen sığdırdı. (IV-63/4) Sofra donatıldı. (IV-63/5) Kelgen müsafirler Cemilniñ aytqanlarını diqqatnen diñlep ve öz araları müzakere ete başladılar.

(IV-63/6) — Bizim askerlerimiz, — dey Cemil, büyük işançen, — endi duşmanıñ öz qobasına aydap keteler, cenk tezden bizim ğalebemiznen bitecek, çoqqa barmaz askerlerimiz öz evlerine, tuvğanları, balalarına qaytacaqlar, — degende er kes sevine, serbest nefes ala, biri-birlerini türtelər. (IV-63/7) Olar Cemilniñ aytqanlarına inana ediler. (IV-63/8) Çünkü o cebeden, cenk ateşi içinden kelgen canlı vekil edi. (IV-63/9) Cemilniñ söylegenleri toplanğanlarğa büyük ruh berdi, dersiniñ onıñ sözləri diñleyicileriniñ yüreklerinden büyük bir ağırlıqını alıp kete...

(IV-63/10) Şu yılbaş gecesi Nevruzçıq da özünü bilgenden berli, birinci kere raat yuqladı, acayip tüşler kördi, em şu acayip tüşlerini bu sefer açlıq azabı da bölmedi. (IV-63/11) Sabağa yaqın o nedendir abdırıp, uyandı, lâkin divarda dayısınıñ asuvlı şinelini

körgen soñ, kene yuqlap qaldı, çünki o şinel divarda asuvlı turğanda, olarnıñ evlerine iç bir türlü yamanlıq olmaycağına o bala işana edi.

(IV-63/12) Yalınız olarnıñ quvançları tez bitken, qısqa qış künü kibi oldı. (IV-63/13) Cenknıñ demir qanunlarına boysunıp, Cemilge üç künden soñ, kene de cebege qaytmaq kerek oldı... (IV-63/14) Çoqqa barmay Cemilniñ özünen beraber ketirgen sevinçi, konsentratları ve odunları da bitti. (IV-63/15) Kene de çölge çıqıp, qar tübünden qamış cıymaq kerek oldı, kene de sabaları anasınıñ ketirecek ötmegini sabırsızlıqnen beklemek kerek oldı...

(IV-64/1) Endi evdekiler babadan da haber bekley ediler. (IV-64/2) Çünki Cemil qaytaçta olardan episini sorap, yazıp aldı. (IV-64/3) Moskvağa barğanda Mudafaa Ministrliğine kirip, adreslerini bermege, araştırmağa işandırıp ketti.

(IV-64/4) Nevruzçıqqa duydurmay, anası Cemil qaytaçqa yaqın, oña özünüñ derdini tökken edi. (IV-64/5) O laf Cemilge yalvaruv közyaşlarinen ayıldı. (IV-64/6) Ana oña:

(IV-64/7) — Kim bilsin, Cemil, daa neler ölür, neler qalır, men endi özümge çoq işanıp olamayım, senden başqa endi benim kimsem yoq, sen özüñ de bilesiñ, bu dünyada benim canımdan da tatlı, yekâne bir balam bar, saña yalvaram, tuvğanım, maña bir şey olsa, sen Nevruzımnı bıraqlama, kimsesiz etme, özüñden ayırma, — dep qayta-qayta tenbiyenlegen edi, çünki ananı ölümde de ziyade balasınıñ kimsesiz qalacağı qorquza edi...

(IV-64/8) Poçtalonnıñ kelegecini endi, er kimden ziyade Nevruz bekley, çünki dayısı cenkke barıp, onıñ babasını tapacağını ve qızınıñ endi bayağı öskenini oña aytacağına temiz qalbnen işana, babası da onıñ ne yerde oturğanını bilgen soñ, bir şeyge baqlamay, yetip kelegecine inana, o er kün anasına,.

(IV-64/9) — Babam ne içün daa kelmey ya anam? (IV-64/10) Dayım barıp oña bizlerni aytqandır ebet?

(IV-64/11) — Sabır qızım, — dey ana, sobanı qarıştırıp.

(IV-64/12) Ana böyle vaqıtlarda qızçığınıñ cevap beklep turğan közlerine baqlamağa cesaret etip olamay.

(IV-64/13) Cemilden mektüp alğan künleri olarğa bayram. (IV-64/14) Er bir mektüp qayta-qayta oqula. (IV-64/15) Qomşular kele, olarğa da oqula. (IV-64/16) Zaten cenk yılları o yaqtan kelgen mektüplerni çoqusı toplanıp birlikte oquy ediler, çünki öyle

vaqıtta tek özüne bahtlı olmaq yersiz kele. (IV-65/1) Birevlernen quvançını paylaşmaq, fikir tanışmaq istegi peyda ola.

(IV-65/2) Çoqqa barmay Cemilniñ mektüpleriniñ ardı da kesildi, kene qara yanıqlar tınış bermeyler. (IV-65/3) Künlerden-bir kün, Cemilniñ adından, başqasınıñ elinen yazılğan bir mektüp aldılar. (IV-65/4) Mektüpte olar Cemil ağır yaralanıp gospitalge tüşkenini, daa pek çoq yatmaq kerek olğanını añladılar. (IV-65/5) Kene közyaş, kene yuqusuz geceler...

(IV-65/6) Ümütsizden evlerine kirip, talğan-susqan yüreklerni isitken quvanç kene de söndi. (IV-65/7) Zaten baht degen şey bir yerde çoq oturmağa sevmey eken, kimerde: “Mına endi bizim de evimizge sevinç kirdi, degende toyğance olmay, quvançñ tütün kibi darqalıp, yoq olıp kete. (IV-65/8) Qağıt yapıştırılğan pencereçikni geceleri yel şıtırdata, o şıtırda da ananıñ qulağına kene de, “bekleme, bekleme”, degen kibi kele. (IV-65/9) Böyle qorqunçlı gecelerde közge yuqu da kirmey, qızçığını bağına basıp: “Üstü açılmadı mı, üşümedimi eken?” — dep onı sıypay, lâkin özü iç de isinip olamay, dersiñ, içine buz parçası tüşti de, irimey tura. (IV-65/10) Böyle zor vaqıtlarda insanı yalınız şu qıynlıqlarını mıtlaqa yeñeçegine olğan işançı eminligi saqlap kele. (IV-65/11) Amma şu işançqa şübe doğdımı — insan bir daa özüne kelip olamay...

(IV-65/12) “Sen belâni arama, belâ özü seni kelip tapar”, degenleri kibi, şu biçare aileniñ başına beklenilmegen bir müşkül al daa tüşti. (IV-65/13) Nevruzçıqı yuvundırmaq için bir kün anası qopqalarını alıp, arıqtan suv ketirmege ketkende, ayağı tayıp özü de şu buzlu suvğa yıqıldı. (IV-65/14) Can alâmetinen andan çıqıp evine kelgence içi-bağı qaltıradı, em şu gecesi arareti köterilip, sandıraqlap başladı. (IV-65/15) Meditsina emşiresiniñ ketirgen ilâcları da fayda bermedi, zayıflağan vucud hastalıqını yeñip olamadı.

(IV-66/1) Nevruzçıq, töşekte hasta yatqan anasınıñ yanından ketmese de, ne yapacağını, oña nasıl imdat köstereceğini bilmey, yalınız anası oña baqıp ağlağanda, anasına qoşulup o da ağlay. (IV-66/2) Kimerde bir, emşire ketirgen ilâclarını alıp, söne yatqan ateşke çırpı uzatqan kibi, anasına uzata da işançnen onıñ közlerine baqa. (IV-66/3) Qomşular, hususan Baynazar aqanıñ ailesi hastanı ayaqqa tursatmaq için, ellerinden kelgen er şeyni yapsalar da ana bir afağa bile barmay, balavuz çırağı kibi irip bitti. (IV-66/4) Amma soñki daqqasına qadar bile o: “Men ölerim, dep tüşünmedi, çünkü babası, kimsesi olmağan soñ, balanı baqıp, ayaqqa tursatmaq için, men yaşamaq kerekim”, dep

ümüt ete edi. (IV-66/5) Soñki daqqalarında ananıñ yanında, onıñ müşkül yanığını eksiltecek, oña işandırıcı bir söz aytacaq kimse de bulunmadı. (IV-66/6) Ateşler içinde yanğan ana, sabağa yaqın can teslim etti.

(IV-66/7) — Anaçığım!!! — dep bağırğan Nevruzçıknı qomşuları evlerinden alıp çıqqanda, taze yağğan qar bile oña qara olıp köründi...

(IV-66/8) Böyle müşkül allarğa yalıñız yaşlıq çıdaya bile, olar mayışıq fidanlar kibi qırılmay, qışımñın azabına dayana da, baar kelse, qaytadan yeşere, çeçek açalar.

(IV-66/9) Analar... Bizler ömrümüzde iç bir vaqıt analarımıznıñ bizlerge yapqan eyiliklerini ödep olamaymız, yalıñız yıllar keçip, özümüz aile saibi olğan soñ, o ğayıpnıñ ağırlığını is etemiz. (IV-66/10) Balalar öz analarına bir vaqıt, “men seni sevem”, dep aytmaylar, em olar analarına olğan sevgisi sevgi olğanını da bilmeyler, o tabiiy bir şey: nefes alğan kibi, gecelerniñ soñuna, tañlar atqan kibi. (IV-66/11) O muqqaddes duyğunıñ adı yoqtır...

(IV-67/1) İnsan bir şeyden abdırasa, qorqsa: “Vay! Anam! dep özü duymay bağırip yibere, yani şu sözlernen o özünü saqlağan kibi ola, öz-özlüğinden ayılğan sözler, havflı daqqalarda adamğa birinci tayanç, imdat vazifesini köreler. (IV-67/2) Cenk meydanında da şay ola, esli-başlı küçlü adamlar, bedenini sıcaq, yaqıcı qurşun, süngü ya da şrapnel teşkende, yerge yıqılmazdan evel:

(IV-67/3) — Ana, anam, anaçığım! — dep soñ sürüne ve ömrünüñ soñki saniyelerinde analarınen olalar... (IV-67/4) Ya da suvuq, afatlı qıştan soñ, baar küneşinden canlanğan topraq yeşil qadifege örtülgen, evde oturalmay, çıqıp, soñki baar yağmurlarınen yuvulğan mavı kökni, etrafta uyanğan ayatnı körgende ve quvançıñ içiñe sığmağan vaqıtta, aqılıña kene de anañ kele, çünki eñ aziz duyğularınıñ onıñnen bölüşmek isteysiñ...

(IV-67/5) Nevruzçıq, anası cıyılğan soñ, bir qaç kün Baynazar aqanıñ evinde oldı, soñ onı rayon merkezindeki balalar evine alıp kettiler. (IV-67/6) Birinci künleri Nevruzçıqqa o yer pek kiyik körülse de, andaki nizam-tertip, temizlik, yaqşı munasebetler ket-kete onıñ yüreçigini de yımşattı, geceleri yuqusından abdırıp uyanğanda, onı tınçlandırıp yuqlattılar. (IV-67/7) Er alda, Nevruzçıq bir ümütten yaşay, o da: “Meni mından Cemil dayım mıtlaqa kelip alır”, degen ümüt edi, neçündür şu ümütke o bütün barlığınen işana edi.

(IV-67/8) Şu balalar evinde keçirgen künlerini hatırlasa, Nevruzniñ közü ögünde ilkide olarnıñ ekimleri Margarita Pavlovna canlana, çünki o qadın birinci kününden Nevruzçıqni öz balası kibi sevip, iç de yalnız bıraqmay, daima onıñ gönlünü kötermege tırışqan bir qadın edi. (IV-67/9) Em balalar evinden ketkende de olar eki doğmuş kibi, sağlıqlaşıp, ağlaşıp ayrılışqan ediler.

(IV-68/1) Yetim qalğan Nevruzçıqniñ balalıǵı da şay bitti. (IV-68/2) Yıllarnıñ artından yıllar kelip keçtiler. (IV-68/3) İnsanları qıyır-çıyır etken şu meşaqatlı künler unutulma başladı, tabiiy ömür öz ükümini yoluna qoydı. (IV-68/4) Şu qışımdan sağ-selâmet olıp çıqkanlar, ğayrıdan dünyaya kelgen kibi oldılar...

(IV-68/5) Nevruz endi özü eki balanıñ anası. (IV-68/6) O yıllarda kerçekten de dayısı kelip onı tapqan edi, em özüne alıp terbiyeledi, oquttı, bir şeyge muhtac etmedi. (IV-68/7) ösip yetken soñ sevdi, evlendi, em aileviy ömürü de pek uyğun oldı.

(IV-68/8) Daa evlenmezden ögüne Nevruz dayısını qandırıp, şu cenk yılları yaşağan köyçikke, anasınıñ mezarını ziyaret etmege barğan ediler. (IV-68/9) Köyçükniñ ealisi olarnı büyük sıcaqlıqnen kütüp aldılar. (IV-68/10) Baynazar aka da daa sağ edi, o oğlu Muratniñ arbiy hizmette olğanını ayttı. (IV-68/11) Baynazar aka müsafirlerini öz evine çağırıp, müsafir etti, sıyladı, o ağır keçmişteki künlerni bir daa hatırladılar. (IV-68/12) Müsafirler ev saibinden nasıldır bir raatsızlıq dersini, gizli bir sır saqlağan kibi, areket etkenini körip sebebini soradılar.

(IV-68/13) — Sebebi bar, — dedi o yerinden turıp, — sebebi şu, mına bu sandıq içinde çoq yıllardan berli siziñ adınızğa kelgen mektüp yata, men onı ölerim de, saibini, tapıp bermalmam dep qorqa edim, - dep sandıqni açtı da, onıñ tübünde endi eskirip, sararıp qalğan bir mektüp çıkarıp Nevruzğa uzattı.

(IV-68/14) — Bu mektüp, — dedi o, — siziñ, daa doğrusı rametli anañni adresine kelgen edi, anañ ölüm alında yatqan künlerde poçtalon getirip kimge bereceğini bilmey soradı, men o mektüpni aldım, lâkin köy halqı maña rica etti: “Bu arada bermey turıñ”, degen ediler. (IV-68/15) Men özüm de şu fikirde edim. (IV-68/16) Mına o kün-bu kün mektüpni saqlap keldim, endi özüñizge teslim etem, keçiktirgenim için sizler meni bağışlarsız, — dedi.

(IV-69/1) — Şay etip men şu künü babamniñ cenkte elâk olğanını añladım, kene yaǵşı bu mektüpni o vaqıt anama köstermegen ediler, — dey Nevruz yaşlanğan közlerini sürtip. (IV-69/2) Ondan soñ bir daa men o taraflarğa barmadım. (IV-69/3) Çünki yaralar

qozğala, accısına çıdamay zor ola. (IV-69/4) Yañı yıl yaqınlaşqan künlerde, alâ bugün meni bir raatsızlıq ala, tüşümde rametli anammen qamış cıyğanımıznı, onıñ buzlu suvğa yıqılğanını, meni balalar evine qaldırıp ketkenlerini körem, qıçırıp aqlamağa başlayım, soñ öz sesimden özüm uyanam, özümde kelgen soñ, şu facialar benim esimde degil de tüşümde olğanını anlap, sevinem, turup balaçılarımınñ üstlerini örtem. (IV-69/5) Em benim istegim — böyle künlerni analar endiden soñ, tüşlerinde bile, körmesinler, — dey Nevruz.

1967

(V-70/0) Yaşlıq Başqa Bir Kele

(V-70/1) Baqsañız, maña bir şey yoqmı?.. (V-70/2) Bu sualnen, endi bir ayğa yaqın, er kün işten ara tapqanda, Üsniye merkeziy poçtağa kelip, mektüp soray, şu bölükte çalışqan qızlar, episi endi Üsniyeni tanıy ediler. (V-70/3) Şu sebepten, “K” arfine toplağan mektüplerniñ destesini alıp, tez-tez közden keçireler. (V-70/4) Qız, “yoq” degende, Üsniyeni tok urğan kibi ola, o başını omuzları arasına sıqıp, poçtadan çıqıp kete, dersiñ, onıñ canını ağırtqanlar.

(V-70/5) Üsniye eki yaşında babadan ve doquz yaşında anadan öksüz qalğan edi. (V-70/6) Tiyzesiniñ evinde keçirgen er bir künü oña, daima, öksüzligenini hatırlattı.

(V-70/7) — Rametli tatamniñ eceline sen sebep oldıñ, — dep tiyzesi köçe turğan, seniñ yatqanıñ-turğanıñ zarar, senden adam olmaycaq eken, — dep öksüzniñ er qapqan loqmasını zeerley, oña qanlı közyaşları töktüre edi.

(V-70/8) Yedinci sınıftan Üsniye mektepni de taşlamağa mecbur oldı. (V-70/9) Adamlarıñ yardımnen toqumacılıq fabrikasına şegirt kirdi. (V-70/10) Çoqqa barmay fabrika yataqhanesinden oña yer de berdiler. (V-70/11) Yataqhaneye kelgen künü, yuqlağanda bile, onı basıp turğan ağırlıq üstünden köterilgenini is etti, birinci kere özünü dünyada bahtlı sandı. (V-70/12) Kimerde bahtlı olmaq içün çoq şey kerek olmay, zaten baht ölçüsini tapmaq qıyın şey.

(V-71/1) Üsniyeniñ de endi öz şegirtleri bar. (V-71/2) O bütün barlığınen işke berilip, öz zenaatını tez menimsep aldı. (V-71/3) Olar şimdi bir odada üç qız yaşaylar. (V-71/4) Közleri sim-siya, cenüp gecesini andırğan Matluba. (V-71/5) O yuvaş tabiatınen ve işkirligenin belli qızıdır. (V-71/6) Olarıñ ikinci arqadaşları Ukraina qızı Olya İşçenko. (V-71/7) Bu qız, aksine, lafını, külkünü pek seve, em de pek çoq türküler bile. (V-71/8) Onıñ yırlarında Ukrainanıñ aşlıq ekilgen geniş çölleri, ay astında parıldağan Dnepr, yigitler atlarinen qoşuğa azırlanğanları aqqında yanğıray edi. (V-71/9) Fabrikada şu yılı ikinci kvartal planlarınıñ yekünleri müzakere olıp bitken soñ, ileri tsehlerge, işçilerge mükâfat berildi.

(V-71/10) İsrarlı emeği ve cemaat işlerine aktiv qoşulğanı içün, bu vaqıt komsomol qız Üsniye Qurtametova da bir aylıq iş aqqı ve Kavkazğa putyovkanen mükâfatlandı.

(V-71/11) — Vay, men ömürümde bir yaqqa çıqqanım yoq, Kavkazğa bir özüm nasıl barıp kelirim?

(V-71/12) — Ömürün bittimi yoksa? Aşiqma, ömürün endi başlaytır, — dedi Olya, yaşayışı pek yaxşı bilgen adam kibi.

***

(V-71/13) Abın-yıqıl Bekir de, niayet, onıncı sınıfını bitirip, qoluna attestatını aldı. (V-71/14) Sağ olsun anası, o ana-babalar komitetiniñ azası olmağan ise ve oğlundan ziyade, özü areket etmegen olsa, Bekir de attestatını eñsesini körgende körer edi. (V-71/15) İnstitutqa kirmek laqırdısı olmadı, çünki o işke ana da, bala da köz kestirilmədilər. (V-71/16) Küzde ise arbiy hızmetke... (V-72/1) Yaz ayları qıyın olsa da anası Bekirine cenüpke putyovka taptı.

(V-72/2) — Mına, oğlum, tolu fiyatını tölep saña putyovka ketirdim, arbiy hızmetke ketmezden evel biraz raatlañ, çırayın qaçqan, azğansın. (V-72/3) Aydı men sağ olğanda bütün borclarımdan qurtulayım da, soñ ölsem de ökünçli ketmem, — dep yolğa tedarik köre başladılar.

(V-72/4) Üsniye bu sanatoriyağa kelip tüşkenden yağmur yağa edi, şu sebepten olsa kerek ki, etraftaki tabiat güzelliklerini o eslep olamadı, tez-tez palatasına kirip yol urbalarını deñiştirdi. (V-72/5) Cenüp Kavkazın dülberligini Üsniye ikinci künü esledi. (V-72/6) Saba turıp, ayatqa çıqqanda, tünevinki yağmurdan yuvulğan ter-temiz mavı kökke, küneşte cilvelenip yatqan deñizge, yüksek dağlarğa, selbi tereklerine suqlanıp baqtı.

(V-72/7) Bekirnen, aqşam oyun meydanında, rastkelişti.

(V-72/8) — Ya sen bu qartanaylar sanatoriyasına nasıl kelip tüştiñ? (V-72/9) Yoqsa, qartanañnen keldimi? — dedi Bekir külip.

(V-72/10) — Men qartanamnen keldim, ya sizni kim ketirdi?

(V-72/11) Bekir parmağınen başını kösterip:

(V-72/12) — Mına, bu qafa ketirdi, — dedi. (V-72/13) — Kene yaxşı deñiz bar, ondan başqa men endi çoqtan evge cayacaq edim.

(V-72/14) Bekir mında bir aftadan ziyade raatlanğanından Üsniyeni bütün “yerli” haberlernen tanış etip başladı.

(V-72/15) — Yaşamaq mümkün, aş-suv yeterlik, lâkin yañğız degil, elbette, — dep taşladı. (V-72/16) Oyun bitken soñ, Üsniyeni öz palatasına ozğarğanda Bekir:

(V-72/17) — Baqsa bu geceniñ güzelligine, böyle gecede yatıp yuqlamaq, mencesine gūnahtır, yūriñ, parkke kirip, biraz oturayıq, yoqsa qartanañızdan qorqasıñız mı? (V-73/1) O endi çoqtan yuqlap qalğandır.

(V-73/2) — Menim qartanam öyle tez yuqlap qalmay.

(V-73/3) — Demek qorqasız. (V-73/4) Endi ne vaqıt körüşirmiz?

(V-73/5) — Bir binada oturğan soñ, ister-istemez körüşirmiz, — dep Üsniye evge kirip ketti.

(V-73/6) Üsniye ketken soñ, Bekir bir özü parkta çoq vaqıt oylanıp yürdi. (V-73/7) Birinci künü Bekir oña çoq yalvarıp oturmadı. (V-73/8) Em özüniñ doğru areket etkenine şübelenmedi. (V-73/9) Lâkin qızlar yalvartmağa seveler, em öyle de olmaq kerek, eñ meraqlı yeri de şu...

(V-73/10) Niayet, tekrarlanmaz cenüp geceleriniñ tesirindenmi, boş vaqıtñıñ çoqluğundanmi, ya da, yaş sağlam vucutlarınñ talaplarındanmi, olar bütün barlıqlarınen biri-birine berildiler. (V-73/11) Geceleri yalıda, ya da zeytün, ceviz terekleri túbünde özlerini dünyada eñ bahtlı zan ete ediler. (V-73/12) Bazı vaqıt deñiz, kimgedir açuvlanğan kibi, dalğalana, yalığa, qayalarğa açuvnen kelip urula, dersiñ, yalılar onı sıqalar. (V-73/13) Dalğalarınñ küçlü davuşları Üsniyeni de qorquza, böyle vaqıtlarda o Bekirge sarılıp, onı yalıdan uzaq alıp, ketmege tırışa. (V-73/14) Kimerde ise deñiz sanki yuqlay, yalını öpken sakın dalğalarınñ eşitilir-eşitilmez çarpındısı sevdalarğa raatlıq bağışlay. (V-73/15) Böyle geceler tek yaşların degil, qartların bile coştura.

(V-73/16) Qısqa bir vaqıt içinde tabiatñıñ tesirinden uyanğan şu raatsız duyğunı Üsniye aqıqiy sevgi belledi. (V-73/17) “Endiden soñ biz biri-birimizge qavuşmay yaşap olamamız”, dep oylandı. (V-73/18) Bekirniñ daa ana-babasınen yaşağanı, çalışmağanı, arbiy hizmetke ketecegi aqta tüşünmedi. (V-73/19) “Bizler biri-birimizni sevgen soñ, qalğan er şey öz-özlüğinden olur”, dep hayallana, özlerini alday ediler. (V-73/20) Üsniye atta Bekirden: “Sen meni sevesiñmi, mından qaytqan soñ, meni kelip ararsıñ mı?” dep sorap bile oturmadı. (V-73/21) O aqta tüşünmek, qayğırmaq istemey. (V-74/1) Bir künü, üyle aşı vaqıtında, bir aftadan qaytacaqlar içün bilet satılğanı ilân etildi. (V-74/2) Bu ilân eki sevdanı şaşırtdı, taacipke qaldırdı, çünki olar daa vaqıt çoq, dep sana ediler, albu ise bir aftadan Bekirge qaytmaq kerek edi!

(V-74/3) Şundan soñ olar kündüz künleri daima bir yerde oldılar. (V-74/4) Soñki geceni sevdalar sabağa qadar yuqlamay parqta, yalıda keçirmek qararına keldiler. (V-74/5) Em şay da yaptılar. (V-74/6) Şu gecesi sabağa yaqın Üsniye Bekirden:

(V-74/7) — Sen meni sevesiñmi? — dep soradı.

(V-74/8) — Sen ne aytasıñ şu, ebette sevem! Sen bunu sezmeysiñmi?

(V-74/9) Em Bekir yalan aytmadı, şu vaqıt o kerçekten de seve edi.

(V-74/10) — Meni kelip taparsıñmı?

(V-74/11) — Ne demek olsun, men seni dünyanıñ qayerinde olsañ da, barıp taparım, — dedi, lâkin biraz oylanğan soñ, yalancı olmayım dep, — çare taptımmı barardım, dep — qoştı.

(V-74/12) Saba avtobusqa Bekir erkesten soñ mindi, öz çemodanı üstüne oturğan soñ, tıšta, közleri yaş tolu Üsniyege yavaştan qol sallayan arada, avtobus yerinden köçti.

(V-74/13) Üsniye sanatoriyadan qayıp kelgen soñ dostları nasıldır onda bir deñişiklik peyda olğanını körip sebebini bilmek istediler. (V-74/14) Lâkin ondan bir türlü cevap alıp olamadılar. (V-74/15) Niayet, er kimden evel bütün yañılıqlarını bilgen Olya Üsniyeniñ er kün poçtağa qatnağanını duydu, qızlarnen añalaşıp, meseleni asılını añlamağa tırıştılar. (V-74/16) Raatlık künü odada qaldılar. (V-74/17) Sabadan Üsniyeni ortağa alıp:

(V-74/18) — Saña ne oldı, dostçığım, ne için bizge bir şey aytmasıñ. (V-74/19) Yoqsa bizlerni dost saymasıñmı endi?

(V-75/1) Üsniye çıdayalmay başta ağladı, soñ dostları Üsniyeniñ tecribesizligi sayesinde belâğa oğrağanını añladılar.

(V-75/2) — Sen ökünme, — dedi Matluba, dostuñ omuzına elini qoyıp, — eger de o yigit seni kerçekten sevse, erte-keç kelip tapar, amma yalandan — vaqıt keçirgen olsa, öyle pezevenk saña kerekmey em sen de oña, nafile yerde, yanıp küyme.

(V-75/3) Üsniye bu sözlerge qanğan kibi oldı, öz-özünü qolğa alacaq oldı. (V-75/4) Kerçekten de benim delirip quturğanımdan ne fayda, eger de onıñ yüreginde sevgi olmasa. (V-75/5) böyle sözlernen özünü tı[n]çlandıracaq ola. (V-75/6) Amma soñnundan ne yapsa, ne aqta oylansa, kene de közü ögünde Bekir canlana.

(V-75/7) Üsniye qayıp kelgen künleri biri-biri artından eki uzun mektüp yazıp, yüreginde qaynağan temiz duyğularını sözlernen ifade etmege tırıştı. (V-75/8) Mektüplerni yiberen soñ ise, “belki o benim mektüplerimni begenmey küler, benim mektüplerimden, kim bilsin, ne qadar yañlış tapar, o oqumış adam, onıncı sınıfını bitirgen, benim cailligime küler. (V-75/9) Endi qarşılıq almağance ölsem de yazmam, dedi, em yazmadı.

(V-75/10) Bir qaç vaqıtlar keçken soñ, Üsniye o unutulmaz deñiz yalısında olıp keçken vaqıanı etraflıca tüşündi. (V-75/11) Soñra şöyle bir neticege keldi: Bekirnen birlikte olıp keçken yaqınlıqlar sevgi olmayıp, az vaqıt üküm sürgen bir eglence eken. (V-75/12) Soñ yavaş-yavaş, bulutlardan arınğan kök kibi, er şey aydınlanıp başladı.

(V-75/13) Salqın küz yelleri tereklerden sararğan mecalsız yapraqlarını savura, endi şeer bağçasında da adamlar körünmeyler, şamatalı yaz ayları bitti. (V-75/14) Tek balalar yerge tökülgen çeşit tüs yapraqlarını toplap, oynaylar. (V-75/15) Künler de qısquardı, işten qayıp evge kelgence, qaranlıq basa. (V-75/16) Böyle adiy, tınç künlerniñ birinde, endi er şey unutilıp keteyatqan vaqıtta müşkül belâ, apansızdan Üsniyeniñ boğazına kelip yapıştı, Üsniye özünü ana olacağını is etti... (V-76/1) Ne yapmalı? (V-76/2) Qayda qaçmalı, kimden imdat aramalı?..

(V-76/3) Üsniyede birinci doğğan fikir, deral qaçmaq edi. (V-76/4) “Qaçmaq, poezdğa minip uzaqqa, meni kimse bilmegen bir tarafqa ketmek kerek...” (V-76/5) Bu elbette tüşünilmey, belâniñ ilk accısını duyğan künlerde doğğan fikir edi. (V-76/6) Seni kimse bilmegen, beklemegen yerlerge çıqıp ketmek. (V-76/7) Ya bu qolay şeymi? (V-76/8) Üsniye şaşmaladı, geceleri ağlap, sandıraqlap başladı. (V-76/9) Arqadaşları da nege oğrağanlarını bilmey qaldılar, Üsniye endi özüne kelip, baştaki kibi şeñlenip başlağanda böyle al qızlarını da şaşırtdı.

(V-76/10) Süngü çuvalğa sığmağanı kibi, erte-keç meseleniñ üstü açılacağı belli edi. (V-76/11) Üsniye öz alını başta dostlarına: Matlubanen Olgağa ayttı. (V-76/12) Dostları onu tınçlandırmağa tırıştılar. (V-76/13) Oña ne kibi yardım kerek olsa, episini yaptılar.

***

(V-76/14) Erte baarde Üsniyeni loqşağaneye ketirdiler. (V-76/15) Şu vaqıtqa qadar bu işten, dostlarından başqa kimseniñ haberi olmadı. (V-76/16) Loqşağaneye tüşken soñ, meseleni endi gizlemek zor oldı. (V-76/17) Bir qaç kün fabrikada laf qaynay berdi. (V-

76/18) Belli ya, böyle vaqıtlarda çeşit laqırdılar ola. (V-76/19) Kimerleri acına, kimerleri ise külüşeler.

(V-76/20) — Eşittiñizmi bizim ırızlı Üsniyeniñ merafetlerini? İşnin yavaştan gizli-qapaqlı bitire eken!

(V-76/21) — Vay, endi o zavallını alı ne olur?

(V-76/22) — Gendim ettim, gendim buldım.

(V-77/1) Böyle laflar fabrikada qaç künler devam etti. (V-77/2) Bu laqırdılar Üsniyeniñ tiyzesine de barıp yetti. (V-77/3) O Üsniyeni körgeninen:

(V-77/4) — Aqız, arsız-yüzsiz qaħpe, ne yaptıñ, endi piç bala taptıñmı? Yapacağın bu edimi? Rametli tatam seni doğurğance taş doğurğandı. Epimizni alem maşarası ettiñ, eki közün çıqsın, utanmaz maşara! — dep bağırıqlap başladı. (V-77/5) Ekimler onu quvıp yiberdiler.

(V-77/6) Tiyzesiniñ qarğışları Üsniyeniñ yüregene ine kibi sançıldılar, yaqıcı közyaşları yastığına töküldi, sabağa qadar ağlap çıqtı.

(V-77/7) Ertesi künü loqsaħanede işlegen qadınlardan biri Üsniyeniñ yanına kelip oturdı. (V-77/8) (Olar episi endi Üsniyeniñ alını bile ediler.) (V-77/9) İşini yavaştan gizli-qapaqlı bitire eken!

(V-77/10) — Şeerde yaşağan bir injener ailesi çoqtan berli evlâdlıqqa bir balaçiq tapıp bermemizni soray edi, pek yaħşy yaşaylar, lâkin balaları olmay eken. (V-77/11) Sen bir oylanıp baq, daa yaşsın... (V-77/12) Eger razı olsañ qızçığıñ iç bir şeyge muħtac olmaz edi, tüşünip baq, — dedi.

(V-77/13) Üsniye pek çoq tüşünip-taşındı. (V-77/14) Qadınnıñ teklifine razı olğan kibi oldı. (V-77/15) Yaş ana balasınıñ betine tikilip baqtı. (V-77/16) Qızçıq anasınıñ közlerine incinğan kibi köründi. (V-77/17) O birden:

(V-77/18) — Yoq, balaçığım, men sağ ekende, seni iç kimselerge berip ħorlatmam, — dep ökür-ökür ağlap yiberdi.

(V-77/19) Ana için bala sevgisi er şeyden üstün tura. (V-77/20) O sevgi Üsniyege tiyzesiniñ aqaretlerini de, bazı adamlarınıñ külmelerini de, ğam ve kederni de, er şeyni unuttırdı. (V-77/21) Ana bu zaman özünü baħıtlı is etti.

(V-77/22) Be meselege Üsniyeniñ dostları da qarşı çıqtılar.

(V-77/23) — Biz Gülcianğa (qızlar balanıñ adını Gülcian qoydılar) endi er şeyni azırlap qoydıq, — dedi Matluba. (V-78/1) — Siziñ çıqmañızni bekleyimiz...

(V-78/2) Kene baar üküm süre... (V-78/3) Akatsiyalarda açqan çeçeklerniñ keskin qoqusı yüreklerde quvanç yarata, er bir çeçek-gül, er bir nazik, yeşil yapraçiq — ömrüni müjdeley baht yırını yırlay.

(V-78/4) Aytqanları kibi, bala qoldan tüşmedi, qızlar onı biri-birlerinden qızğana ediler.

(V-78/5) Üsniye özü de sanki ağır hastalığıñı savuştırğan adam kibi, kün-künden açıldı, güzelleşti.

(V-78/6) Bazı vaqıtlarda Üsniye teren tüşüncege dala, Bekirni nefretnen hatırlay. (V-

78/7) Açılmağan ğoncege panca urıp, onı açmazdan soldurtmağa tırışqan öyle pis insanlar daa nasıl añıla bilirlir!

(V-78/8) Üsniyege kederlenmege, közyaş tökmege fırsat bermeyler. (V-78/9) Qızçığı Gülcian, külip cilveli baqışlarinen dostları Matluba ve Olga özleriniñ samimiy qayğıruvlarinen oña bütün keder-elemni unuttıralar.

(V-78/10) Demek Üsniye ömür yolunda qaqındı, lâkin yıqılmadı. (V-78/11) Onıñ yanında aqiqiy dostları bar. (V-78/12) O kene ömürge qayttı. (V-78/13) Lâkin Bekirni ömür dalğası ille bir kün sailge çıkarıp atar.

1968

(VI-79/0) İlk Adım

(VI-79/1) Künlerden bir k n Muradasıl aqaynıñ qomşusu pencerege k z etip,  z qadınından: .

(VI-79/2) — Anavı qomşumuznıñ azbarını sipirgen kimniñ qızı ya ? — dep soradı. (VI-79/3) Qadını işini taşlap, pencerege yaqınlaşqaninen k l p yiberdi.

(VI-79/4) — Ya o Muradasıl aqaynıñ kiçkenesi Zekiyeçikni tanımayıñmı? — dep meraqnen onıñ betine baqtı.

(VI-79/5) — Toqtasa, Zekiyeçik daa ayaqlar arasında qarışılıp yürgen bala, amma bu yetişken qızğa oşay da?..

(VI-79/6) Zemaneyiy qızlar şay, yüzüm asması kibi, bir gecede bir qarış  seler, bizler ise qartayamız, amma  z miz onı eslemeymiz. (VI-79/7) Bizni de bir-eki yıl körmegen tanışlarımız k r p qalsalar, “anavı qartanay, qartbabaylar kimler eken ya”, dep sorarlar.

(VI-79/8) Em kerçekten de zemaneyiy balalar, h susan qızlar tez ösip yetişeler, olarğa bahtlı nesil deseñ de yerli, istegenlerini kiye, istegenlerini aşaylar. (VI-79/9)  z vaqtında mektepte okuy, bilgi ala, soñundan istegen yerlerine kirip çalışalar, em bir şeyge de muhtac degiller. (VI-79/10) Şimdiki balalarını yalınız tez-tez ösip büyükler sırasına qoşulmaq istegi raatsızlay. (VI-79/11) Şu sebepten olsa kerek Muradasıl aqaynıñ kiçkenesi Zekiyeçik de sekizinci sınıfqa keçken soñ, bam-başqa olıp qaldı. (VI-79/12) Qızınıñ t rlengenine taaciplengen Muradasıl aqay bir k n qadınından:

(VI-80/1) — Apay, bu bizim kiçkenege ne oldu ya, qaçan baqsam k zɡ  ögünde aylana.

(VI-80/2) De yaqın kele, de artına çekilip, oñuna-soluna burula, bir şeyler coyğan kibi baqa.

(VI-80/3) — Sen oña raatsızlanma, — dedi qadını. (VI-80/4) — Şimdiki balalar tez  seler, özlerini de pek büyük tutalar, bizim qızğa da bir şey aytacaq olsañ, “Men bala degilim,  z m bilem”, dep cevap bere.

(VI-80/5) Qızlarınıñ tabiatı t rlenmesine de sebep bar edi. (VI-80/6) Bir taraftan endi ösip keleyatqan osm rlerge vaqt elbette, öz tesirini yapa, ondan da başka er bir devirniñ öz şaraitı, öz talabı ola.

(VI-80/7) Mekteplerde baar ayları kelip, oquv yılınıñ soñu yaqlaşqanda, er kim, ocalar da, talebeler de soñki çañnı sabırsızlıqnen bekleyler. (VI-80/8) Baar kelip, erilğanlar,

akatsiyalar, guller açqan soñ, yaşlar bir yerde çoq oturıp olamaylar, qırq beş daqqa devam etken dersler de pek uzun olıp körüneler...

(VI-80/9) Soñki çañ qaqlğan soñ, Zekiyelerniñ sınıf yolbaşçısı olarnı topla, ötkergen sınıf toplaşuvında:

(VI-80/10) — Sizler endi sekizinci sınıfqa öttiñiz, endiden soñ yapqan işleriñiz, atqan adımlarıñız için de özleriñiz cevap bereceksiñiz. (VI-80/11) Endi başlangıç sınıflarda oquğan talebeler sizlerden üner almaq kerek. (VI-80/12) Sekizincini bitirgen soñ sizler, isteseñiz oquvnu devam ettiresiñiz, isteseñiz, işke kirip, em çalışa, em de oquy bilesiz, demek sizler endi büyükler sırasına keçken adamlarsıñız, — degen edi.

(VI-80/13) Toplaşuvda ayılğanlarnı er kim özüncesine añlasa da, Zekiyeçikniñ aqlında, neçündür, “siz endi büyükler sırasına keçtiñiz”, degenleri qaldı. (VI-81/1) Demek endi büyükler ne yapsalar oña da yapmaq mümkün. (VI-81/2) Mına o bugün mektepte ötkerilecek eglence aqşamına birinci kere baracaq, em büyük sevinçnen oña azırlanmaqta. (VI-81/3) Yedinci sınıf talebelerine böyle aqşamlarğa barmağa ruşet etilmey edi. (VI-81/4) Amma endi Zekiyege kimse bir şey aytıp olamay, o yeşil anterini, yüksek ökçeli potüklerini kiyip barıp, kimse de oña evelkisi kibi: “Balalar ayaqlar arasına aylanıp yürmeñ, eviñizge qaytıñ”, dep de aytmaz.

(VI-81/5) Zekiyelerniñ mekteplerinde eñ dülber qızlardan biri Venera. (VI-81/6) Uzun boylu, körümlü, ince belli bir qız, o kestane tüs, dalğalı saçlarını yaydırıp çıqsa, ister-istemez er kim oña baqa edi. (VI-81/7) Em özüniñ “qıymetini” bilgen Venera da başqa qızlarnen laf etkende, “menim yanımda sen kimsiñ?” — der kibi olarğa külümsirep baqa.

(VI-81/8) Bugünkü aqşam, saat sekizde başlanacağını ilân etken ediler, lâkin Zekiyeçik, keçikirim, dep ertece davrandı, kiyinip-quşanıp, er kimden ögüne mektep klubına yol aldı. (VI-81/9) O mında kelgende, onıncı sınıf talebeleri sanada mikrofon yerleştire, çalgıcılarğa yer azırlay, skemlelerni sırağa tize ediler. (VI-81/10) Zekiye ne yapacağını bilmey, pencerege taba yaqlaşıp, baqıp turdı. (VI-81/11) Yaşlarnı biri Zekiye kösterip dostuniñ qulağına nelerdir ayttı.

(VI-81/12) O ise: — Bala-çağanen işiñ olmasın, — dep küldi de öz işini devam etti.

(VI-81/13) Yigitniñ tüşünmey söylegen şu sözleri Zekiyeçikniñ qulağına barıp yetti ve yüregine ine olıp sançıldı. (VI-81/14) Bir şeyge baqmay tez-tez çıqıp ketem degende,

qapuda öz sınıf arqadaşı Rayanı körüp, toqtaldı. (VI-81/15) Olar ekisi dost olmasalar da, böyle qolaysız bir vaqıtta rastkelişke sevindi.

(VI-81/16) — Vay dostçığım, sen mında ekensiñ de, yür azbarğa çıqayıq, mında daa kimse yoq, klubnı azırlaylar, — dedi.

(VI-82/1) Olar azbarğa çıqıp büyük kestane teregi túbünde skemlege oturdılar. (VI-82/2) Olar ekisi de tez-tez aqşam tantanasınıñ başlamasını bekley ediler. (VI-82/3) Çoqqa barmay, yaşları aqşamğa davet eter kibi, “Mektep valsı” yañğırıp başladı. (VI-82/4) Muzıka çalınğanını bekler kibi, etraftan da yaşlar, qızlar, ekişer, üçer olup kele başladılar. (VI-82/5) Çoqqa barmay, saçlarını omuzlarına yaydırıp Venera da peyda oldı, o kelgeninen klub da adamğa tolıp ketti, dersiñ, o özünen birge bütün temaşacılarını da alıp keldi. (VI-82/6) Er kim toplanğan soñ, içerige mektep direktorı Nadejda Naumovna kelip kirdi. (VI-82/7) Episi ayaqqa turıp onı selâmladılar ve eñ ögdeki sıradan oña yer berdiler. (VI-82/8) Soñ umumiy oyun başladı.

(VI-82/9) Onıncı sınıf yaşları çoqusı öz sınıfdaş qızların oynaylar, sekizinci, doquzıncı sınıf qızlarını kimse oyunğa davet etmey. (VI-82/10) Oynağanlar arasında er kimniñ nazar diqqatını celp etkenler — Veneranen Volodin degen yigit. (VI-82/11) O uzun boylu, Veneranıñ betine töpeden baqa, olarğa baqqanda, sanarsıñ olar için bu yerde başka iç kimse yoq kibi körüle.

(VI-82/12) Zekiyege oşağan sekizinci sınıf qızçığı:

(VI-82/13) — Ya bizim sınıfınıñ yaşları qayda? — dep soradı.

(VI-82/14) — Bizim sınıf yaşları yoq, çünkü sekizinci sınıf qızlarına mında kelmege ruşet berilse de oğlan balalarğa olmay, — dedi digeri.

(VI-82/15) Zekiyeçik arqadaşı Rayanen çette oturıp, beklep tursalar da, olarnı kimse oyunğa çağırmadı. (VI-82/16) Bir yigit Zekiyege devamlı baqqan soñ, oyunğa çağırmaq ister kibi, oña taba yürgende Zekiyeñ yüregi sıq-sıq urıp başladı, ayaqları da buzlaşan kibi oldı, lâkin yigit olarnıñ yanlarından ötip, çette oturğan başka bir qızını davet etti.

(VI-83/1) Soñ, nevbetteki “tango” çalınıp başlağanda, Zekiye arqadaşına aylanıp:

(VI-83/2) — Biz nege baqıp oturamız, yür beraber oynayıq, — dep onı ortağa alıp çıqtı.

(VI-83/3) Qalğan arqadaşları da olardan örnek alıp ekişer-ekişer olup oynay başladılar.

(VI-83/4) Muzıka toқтаğan soñ, olar azbarğa çıqtılar, lâkin kestane teregi túbünde endi digeri otura ediler. (VI-83/5) Başqa tarafqa yol aldılar, o yaqtan da külkü sesleri

eşitildi, aylanıp kene de klubqa kireyik degende, qapu yanında, olarğa tanış olmağan, eki yaş tütün içip otura ediler.

(VI-83/6) Olar qızlarını körip: — Qızlar ya siziñ tatalarıñız yoqmı? Çağırıñ bu tarafqa kelsinler, — dep külüşken soñ, incinğanından Zekiyeñiñ tap közleri yaşlandı. (VI-83/7) Demek bizni, alâ daa, er kes bala dep saya, benim qaçıncı sınıfta oquğanımnen bu qalpazanlarıñ alıp-berecekeleri de yoq eken, dep açuvlandı.

(VI-83/8) Zekiyeçik, özünü büyükler arasında keçirecek aqşamı böyle quvançsız keçer, dep oylamağan edi. (VI-83/9) Hıyalları oña çoq şeyler işandırsa da mesele başqa türlü olup çıqtı. (VI-83/10) Ne yapmalı, böyle vaqıtlarda kimge barıp şikâyet eteceksiñ, seniñ alıñı kim añlar?! (VI-83/11) Demek, ömürde öyle er şey beklegenıñ kibi olup çıqmay eken...

(VI-83/12) Öz hıyallarınen meşgul olup turğanda, Veneranı Volodin ozğarıp çıqtı, olar Zekiyeñi eslemeyler, qoltuqlaşıp, qaydadır çıqıp kettiler.

(VI-83/13) Oğlanlar-qızlar ep oynaylar, er kes küle, sevine, yalıñız Zekiyeñiñ ağlaycağı kele, çünki oña daa kimse nazar taşlamay. (VI-83/14) Endi bayağı vaqıt olğan edi, Nadejda Naumovna da çoqtan evine qayttı, lâkin muzıka tınmay, orkestr toqtasa, şu an radiola başlay. (VI-83/15) Zekiye bir daa oturğanlarını, oynğanlarını közden keçirip, evlerine qaytmaq maqsadınen azbarğa çıqtı. (VI-84/1) Endi yedi yıldan berli mektepke qatnağan yolunen evlerine keteyatqanda, aqılına anasınıñ er kün saba “saqt olup yür qızım, yolınıñ çetinden yür, maşinalardan saqt ol”, dep tenbiyelegenı tüşti, özünü endi bala olmağanını ispat etmek ister kibi, Zekiye yolınıñ ortasına çıqıp, ayaqqaplarını taqıldata-taqıldata ketti.

(VI-84/2) Evlerine yetip kelgende, evlerindeki yarıqını körip ana-babasınıñ daa yuqlamağanlarını añladı. (VI-84/3) “Baq sen, bu vaqıtta olar yata ediler, demek meni bekleyler, meni alâ daa bala esap eteler”, dep tüşünse de evlerine kirgende.

(VI-84/4) — Ya siz daa ne için yatmaysız, endi keç oldı da ? dedi.

(VI-84/5) — Yarın raatlıq künü, saba keç tursaq da zarar yoq, balam, — dedi anası qızınıñ qaytqanına sevinip. (VI-84/6) Babası da sigar yaqacaq olup boş qutusını qarmalap:

(VI-84/7) — Soñ, aqşamıñız nasıl keçti, qızım? — dedi.

(VI-84/8) — Pek güzel keçti, oynadıq, yırladıq, —qoran teptik, direktorımız da bar edi, oynamadan tap ayaqlarım ağırdı.

(VI-84/9) — Ya seni kimse ozğarmadı, bir özüñ qorqmadıñmı? — dedi anası.

(VI-84/10) — Ya men bala degilim, evimizniñ yolunu endi ögrendim, de ğaliba, ozğarayım dep yapışqanlar çoq oldı, amma men özüm istemedim.

(VI-84/11) — Tıpqı benim tabiatım, babasınıñ qızı eken, — dep taşladı Muradasıl aqay ğururnen.

(VI-84/12) Bizler de Zekiyeçikniñ birinci adımı oñaytsız, acınıqlı olıp çıqtı dep yanmayıq, onı daa pek çoq sevinçli künler bekley, onıñ ögünde daa ucu-bucağı körülmegen baht yolu uzanıp kete, o tezden birinci ökünçlerini de unutır.

1969

(VII-85/0) Cedvelge qoyulmağan ders

(VII-85/1) Meni şeer maarifi bölüğine çağırıp, aqşamlıq yaşlar mektebine ilmiy bölük müdiri tayın etilgenimni ayttılar.

(VII-85/2) — Mektepte vaziyet biraz uymay, — dedi şeer maarifi bölüginin müdiri, — direktor daa yaş qadın, tecribesi yetişmey, ilmiy bölük müdiri ise endi qart, yaqında pensiyağa ketecek...

(VII-85/3) — Ya mende de öyle büyük tecrube yoq. (VII-85/4) Cenk yıllarını saymasaq, benim de bu saada çalışqanım ikinci yıl.

(VII-85/5) — Bilem, lâkin biz sennen cebe körge adamlarımız biri-ri}bi}ri}mizni yahşı añlamaq kerekimiz.

(VII-85/6) Biz şeer maarif bölüginin müdiri Yunusovnen bir yaşta edik. (VII-85/7) O qırq üçte ağır yaralanıp, gospitalden: “Arbiy hızmetten azat etildi”, kağıtinen çıqqan ve öz tuvğan şeerine kelgen edi. (VII-85/8) Mında şeer partiy komiteti bu topallap yürge, arbiy kiyimli adamğa mektep işini avale etti. (VII-85/9) O devirde çoq millionlı ocalar ordusının pek çoqu cebede ediler. (VII-85/10) Bunı köz ögüne alıp, cenk bitkeninen birinci nevbette ordudan ocalar qaytarıldılar. (VII-85/11) Oquv işlerini qaytadan ayaqqa tursatmaq kerek edi.

(VII-85/12) Ötmek daa kartoçkanen berile edi. (VII-85/13) Memleket ağır cenk yaralarını tedaviylegen bir devir olsa da, yaş nesil için qayğıruv o yıllarda da büyük edi.

(VII-85/14) Aqşamlıq mekteplernin vaziyeti ise iç de uymay edi. (VII-85/15) Ağır iş kününden soñ, aqşamları da oqumağa pek çoq yaşlar çıdayalmay, olar oquvdan ziyade, bir çareler tapıp, keçiniş yollarını aray ediler.

(VII-86/1) Otuz dördüncü aqşam mektebi şeerinin çetinde büyük maşınayapıcılıq zavodının yanında edi. (VII-86/2) Mında oquğanların ekseriyeti de şu zavodda çalışalar.

(VII-86/3) Maña şu iş avale olunğanda, mekteplerde yarım yıllıq oquvğa yekün çekilip, nebettteki vazifeler müzakere etilgen bir vaqt edi.

(VII-86/4) Yunusov benimnen otuz dördüncü mektepke cönedi. (VII-86/5) Anda bizni, vaqıtınca basıp alğan yerlerinde, yapqan canavarlıqları sovyet adamlarında olarğa sıñırsız nefret doğura. (VII-86/6) O yılları duşmannın vahşiyliklerine kim nefretlenmey edi?!

(VII-86/7) Bu munasebetnen men bizim mektebimizde olup keçken bir vaqia aqqında etraflıca ikâye etmek isteyim.

(VII-86/8) 9-ncı “B” sınıfta Albert Şandra degen sepkilli bet, şamar qulaq, sarı nemse balası oquy edi. (VII-86/9) O talebe bir şeyden ürkkən kibi, daima etrafına baqına, dersini, ümüt etilmegen yerden oña ucüm etecekler. (VII-86/10) Oyunlarğa qoşulmay, em onı oyunğa kimse de qoşmay edi. (VII-86/11) Oña daima: “Oturma benim yanıma, yoq ol közüm ögünden, hain frits!” dey ediler. (VII-86/12) O da cevap berecek olup intıla, tişlerini sıqa etrafqa köz etken soñ, özünüñ yalıñız olğanını añlap, çetke çekile turğan. (VII-86/13) Özü derslerinden yaqşı, hususan matematikanı mükemmel bile edi.

(VII-86/14) Men onıñ, evelâ özünen söyleşip aileviy alinen tanışqan soñ, qalğan talebelernen laqırdı etmek qararına keldim, çünki mektepte oña tınış bermeyler. (VII-86/15) Albertniñ azabı büyük, yardımğa muhtac edi. (VII-86/16) Lâkin menden evelâ Albert özü ikinci künü idarege keldi.

(VII-86/17) — Men olarğa ne yaptım? — dep öz-özünü qolğa almağa tırışa, lâkin közyaşlarını tıyalmay. (VII-86/18) — Ne için maña yürüş bermeyler, benim ne qabaatım bar?.. (VII-87/1) Faşistlernen benim iç bir alıp berecegim yoq, benim babam da frontta olarnen uruşıp elâk oldı, — dedi.

(VII-87/2) — Babandan mektüp ala ediñizmi?

(VII-87/3) — Yoq, frontqa ketkeninen bir mektüp yazdı, bir daa haber-teber kelmedi.

(VII-87/4) Anam Moskvağa yazıp sorattı, ondan da bir haber yoq.

(VII-87/5) Biraz laqırdıdan soñ, men oña qatilyliknen:

(VII-87/6) — Yoq, sen yañılasıñ, — dedim. (VII-87/7) — Bizim memlekette er millet bir uquqtadır. (VII-87/8) Faşistlerge qarşı amansız küreşte Vatanımızda yaşağan er bir milletniñ vekilleri kibi yerli nemseler de küreştiler.

(VII-87/9) — Aysa, ne için er adımda meni frits dep, aşalaylar?..

(VII-87/10) — Bu aqta men sınıflarda subet ötkeririm, saña endiden soñ kimse toqunmaz, toqunğanlarnen men özüm añlaşırım, — dedim men. (VII-87/11) O maña çoq inanmasa da, taacipnen közlerime baktı, onıñ közlerinde quvanç ve ümüt alâmetleri peyda oldı.

(VII-87/12) İkinci künü men mektepte başta ocalarnen laırdı etip, kimniñ nasıl fenden ders bergenine baqmay, er oca öz dersine vaqt tapıp, bu aqta subet ötkermelerini teklif ettim.

(VII-87/13) Men aytqanlarımnen ocalar episi razılaştılar, qızgın laf köterildi. (VII-87/14) Er sınıfta böyle adetlerge rastkeline eken.

(VII-87/15) 9-ncı “B” sınıfta ise soñki eki derske özüm kirdim. (VII-87/16) Cedvel boyunca şu künü sınıfta yazma iş ötkermek kerek olsa da, men dersni şay başladım:

(VII-87/17) — Yazma işni kelecük afağa qaldıramız, daa yaǵşı azırlanıp kelirsiñiz, bugün cedvelden tış ders ötülecük, — dedim. (VII-87/18) Balalar taaciplenip bir-birine ve maña baqtılar.

(VII-87/19) — Ya bugünki dersimiz nasıl mevzuda, ocam? — dedi birisi.

(VII-88/1) — Bugünki dersimiz, men sizge cenkniñ soñki künlerinde şahsen körip-keçirgen bir vaqianı aytmaq isteyim, — dedim. (VII-88/2) Balalar, şübesiz, yürekten sevindiler, olarğa tek cenk aqqında ayt, gece-kündüz diñlemege azırlar.

(VII-88/3) — Bizim balonımız devamlı ve qanlı ucümden soñ bir büyük şeerge kirkende, anda bir dane ziyan körmegen ev, soqaq, atta terek bile qalmağan edi, — dep başladım men. (VII-88/4) — Er yer patlatılğan, yanğan, yıqılğan. (VII-88/5) Ortalıq tam-taqr. (VII-88/6) Ufatılğan beton, teller, sıcaqtan mingen hamır kibi köterilgen asfalt şişikleri ve cam parçaları tolu. (VII-88/7) Daa çoq yerlerden tütün çıqıp tura. (VII-88/8) Bu yerde canlı bir şey qalğandır dep, aqlıñğa da kelmey.

(VII-88/9) Şu künlerde endi Berlin teslim olğan edi. (VII-88/10) Berlin ealisi, “biz endi teslim oldıq”, der kibi, yıqılmay qalğan balqonlarğa, pencerelerge beyaz çarşaflar, yüzbezler asqanlar, bizimkiler ise Gitlerniñ yer astındaki mekânını araylar. (VII-88/11) Reyhstagniñ qapularında, divarlarında ise, boş yer tapıp adını yazmaqniñ çaresi yoq, er bir yer “avtografqa” tolğan. (VII-88/12) Endi Germaniyanıñ bir sözsiz teslim oluv aktı da imzalanğan edi. (VII-88/13) Şay olsa da, bazı bir yerlerde teslim olmağan gruppalar, yıqıq evler arasından yer tübünde saqlanıp, kene de atalar, dersniñ, bütün Avropada insan qanı az tökülgen...

(VII-88/14) Men şu oylarnen adımlağanda yarı yıqıq bir saçaq tübünde sekiz-on yaşlar qararındaki bir oğlançiq közüme ilindi. (VII-88/15) Men deral avtomatıma yapıştım (cenkte şay öğrenip qalğanımız), bala şu an közden yoq oldı. (VII-88/16) Men yavaştan

saçaqqa yaqınlaştım, o yaq, bu yaqı qıdırdım. (VII-88/17) Onı taptım. (VII-88/18) Lâkin oğlançıq meni körgeninen, qapqanğa tüşken kibi, qaltırap başladı, em ağlay, em de maña bir şeyler ayta.

(VII-88/19) Açuvım birden söndi. (VII-88/20) Ögüñe çıqqan küçlü, ayneci, seni öldürmek içün tırışqan duşman olsa, sen de şay olasıñ, lâkin bu terisinen kemikleri qalğan biçare balanı körgende ne yapacağımı da bilmey qaldım, onıñ başını sıypap:

(VII-89/1) — Ağlama, — dedim.

(VII-89/2) Demek oña, ölüm qorqusını da yeñgen bir quvet benim ögüme çıqmağa cesaret berdi. (VII-89/3) O meni añlamasa da, biraz yüreklendi ve şinelimniñ yeñinden tutıp: “Kom, İvan!” — dedi. (VII-89/4) Mında şaşmağa şey yoq, biz olarğa Frits, olar ise bizge, İvan dey ediler. (VII-89/5) “Toqta, — dedim men öz-özüme, — demek, bu balanı aselet yolladılar, meni tındıracaq olalar. (VII-89/6) Yoq, añqav frits! Seniñ tutqan tavuğıñı biz çoqtan tinttik!” . (VII-89/7) Amma bala meni añlamay, kene de maña qayğı ve işançnen baqa. (VII-89/8) O balanıñ temiz, gūnasız közleri meni kene tınçlandırdı, açuvımni söndürdi. (VII-89/9) “Buña ne kerek eken, itimal birevlerge acele yardım kerek olğandır?! Aydı ne olsa-oldı”, dep balanıñ peşinden kettim. (VII-89/10) Bala meni toqtamadımı, qayıp ketmedimi der kibi, aylanıp-aylanıp baqa edi.

(VII-89/11) Biz tola, kireç obaları yanından top-mina parçalarinen kesilgen, yañı yeşerip başlağan ve endi solğan terek pıtaqları üstünden, yanğan tanklar, kopçekleri töpege aylanıp parçalanğan maşınalar, qısqası daa yaqında yürgen, etrafqa ateş, ölüm saçqan cenk qalımtıları yanından ketemiz. (VII-89/12) Niayet, yarı çökken evniñ yanına kelip yettik. (VII-89/13) Etrafqa balıq pulı kibi kiramet parçaları septirilgen. (VII-89/14) Evniñ arttaki köşeleri yıqılmağan, bese-belli anda yaşaylar. (VII-89/15) İçeri kirdik, közlerim qaranlıqqa alışqan soñ, ortada obalanğan töşekler üstünde dört beş yaşında bir qızçıqı, başı ucunda anası olsa kerek, hastacan orta yaşlarında bir qadın, etrafta ise bağlanğan boğçalar, bala oyuncaqları, çul-çuburlarını eslep aldım.

(VII-89/16) Men olarğa doğru yürecek oldım. (VII-89/17) Qadın abdıradı, soñ balasınıñ başı ucuna oturıp, ellerinen onı saqlağan kibi oldı. (VII-90/1) Dersiñ, azrail balasını canımı almağa kelgen. (VII-90/2) Oğlançıq oña bir şeyler aytqan soñ, anası qızını yatqan yerinden köterip-oturttı. (VII-90/3) Ana-bala em qorqu, em de imdat beklep, benim közlerime baqtılar. (VII-90/4) Qızçıqıñıñ ölmege bir künü qalğan, zornen nefes ala, quru

kemiklerini balavuz tüste terisi örtken, mañlayçığı burüşken, elçikleri cansız kibi sarqıp turalar, qulaçlıqlarından, sigar kâğıtı kibi, yarıq körüne.

(VII-90/5) Anası ellerinen ağızını kösterip, qızı açtan öleyatqanını aşamağa bir şeyleri olmağanını añlatmaq istey. (VII-90/6) Mında lafsız da er şey añlaşıla, top, bomba ateşinden sağ qalsalar da, endi açlıq olarnıñ boğazlarına yapışkan.

(VII-90/7) Men şaşım, nege oğrağanımnı bilmedim. (VII-90/8) Cenk yılları biz neler-neler körmedik?.. (VII-90/9) O qıyın yıllarda ne qadar dostlarını kömdik, qan, ateş içinden keçip keldik. (VII-90/10) Menim yüregim endi avtomatımnıñ qundağı kibi qatıp qalğan, oña endi bir şey tesir etmez, dep belley edim, lâkin bu yat qadını ve hasta balasını körgen soñ, yüregim sızladı, acınğanımdan boğazıma bir tomar kelip tıqıldı.

(VII-90/11) Belkim bu qadınıñ aqayı, şu balanıñ babası, bütün bu yıllar meni öldürmek için avlap yürgendir, ya onıñ qurşunları bomba, minaları benim vatandaşlarımnı, dostlarımnı, doğmuşlarımnı öldürgendir, belki bizim köyçüğimizni bir ev qaldırmay yaqqan da odur? (VII-90/12) Belkim balaçlıqlarınıñ ayaqlarından tutıp, başlarını taşqa urup öldürgen, bunıñ aqayıdır?

(VII-90/13) Ola bilir... (VII-90/14) Er şey olabilir! (VII-90/15) Şay olsa da, o vaqt mende açuv da, intiqam almaq istegi de yoq edi. (VII-90/16) Yalñız men vücudımda tiş ağırsı kibi, bir accı is ettim. (VII-90/17) “Bu qadınıñ, bu hasta sabiyniñ cenk felâketlerinde iç bir qabaatları yoq, aksine, olar da şu felâketniñ qurbanları”, dedim.

(VII-91/1) Men özüme kelip, deral arqamdaki torbamı alıp, andan ötmek, et konservası, şeker çıkarıp, stol yerine qullanılğan skemlege boşattım. (VII-91/2) Olar üçevi de közlerini benim qollarımdan almay, aқиqatmı, tüşmi inanmaylar. (VII-91/3) Cebimden çaqımnı çıkarıp, qutunu açtım, etrafqa et qoqusı yayradı.

(VII-91/4) — Buyurıñ, alıñ, bitte! — dedim. (VII-91/5) Olar deseñ tılsımlanğan kibi, yerlerinden qıbırdamaylar. (VII-91/6) Şu an bir tilim ötmek kesip, üstüne qutudan et yaqıp, qızçıqqa uzattım. (VII-91/7) Onıñ sönük közlerinde qığılçımınlar peyda oldı, ötmekni alıp, tez-tez aşay başladı sanki, tutıp alırlar, dep qorqa. (VII-91/8) Soñ oğluna ve anasına da berdim. (VII-91/9) Niayet, bu tüş, ya da açlıq gallyutsinatsiyası olmağanını añlap, olar büyük iştianen “işke” başladılar.

(VII-91/10) Menim için cenk o künü, şu saatte bitti. (VII-91/11) Yok-yok, Reyhstag üstünde bizim qızıl bayrağımız yelpiregende degil, Gitlerniñ feldmarşalı pensnesini tüzetip, “bir lafsız teslim olamız”, dep imza çekkende de degil — hasta sabiyni bizim

soldat ötmeginen sıylap başlağan daqıqası, benim için cenk bitti. (VII-91/12) Çünkü yüregimde bütün şu yıllar avtomatım, patronlarım kibi taşıp yürgen intiqam arzusu, şu yerde benim yaqamı boşattı. (VII-91/13) Buzundan arınğan derya kibi, serbest nefes ala başladım ve soñ derece yorulğanımı is ettim.

(VII-91/14) Batalonımızniñ razvedka bölüğünde aytuvlı razvedkacı Müller adlı bir nemse yigiti bar edi. (VII-91/15) Ekinci künü men onı ve eki arqadaşımı alıp kene şu evge bardım. (VII-91/16) Öz qısımlarımızda tapılğan ötmegimizni, şeker ve yağımızı da alıp bardıq. (VII-91/17) Anda da deñişme olğan. (VII-91/18) Sağ qalğanlar çoqusı qadın ve balalar şu evge toplanğan ediler. (VII-91/19) Müllerniñ yardımınen biz, Sovyet Ordusınıñ kimge qarşı küreşkenini olarğa añlattıq.

(VII-92/1) Müller toplanğanlarğa: — Men de nemsem. Bizim maqsadımız — nemselerni öldürmek degil de, faşizmni yer yüzünden yoq etmektir, — degende diñlegenler sevingenlerinden çoqusı ağlap yiberdi. (VII-92/2) Olarğa er kün Rus Ordusu pek vahşiy dep, qorquza ekenler. (VII-92/3) Biz, elbette, Gebbelsniñ yalanlarını onsız da bile edik. (VII-92/4) Bizim kelip öldürecekler, dep beklegenler bizim Ordu saflarında eñ adaletli, tertipli adamlarnı kördüler, olar için bu al beklenilmegen büyük bir yañılıq edi.

(VII-92/5) Dünyada insanlar, nasıl millet vekili olğanından qatıy nazar, serbest, bir uquqlı olup doğalar, em şay da yaşamaq kerekler. (VII-92/6) Yalınız Gitler kibi canavar — dünyadaki bütün milletler bizge qul olmaq kerek, dep çıqtı, ve ahırını, özü de sıçan zeeri aşay, öldi.

(VII-92/7) Bizim vatanımızda da pek çoq milletler yaşay, büyük bir aile kibi ömür etemiz, siz— talebeler, bunı aqılıñızdan çıqarmamaq kereksiñiz. (VII-92/8) Adamniñ yahşı-yamanlığı onıñ milletine bağı degil de, yapqan işinde, özünü alıp baruvında, halq için yapqan hizmetinde körmek kerek, — dep bitirdim men öz ikâyemni.

(VII-92/9) Albert arttaki ralede, başını elleri arasına alıp, enkeygen, sessiz ağlay edi.

(VII-92/10) Men onı körmemezlikke aldım. (VII-92/11) Başqaları da susıp qaldılar.

(VII-92/12) — Bögünki dersimiz bitti, — dedim de özüm azbarğa çıqıp, bir sigar yaqtım. (VII-92/13) Hatırlavlar meni de eyecanlandırdılar.

(VII-92/14) Cenk ateşi yalınız şeerlerni, insan yaşağan yerlerni yıqıp, yaqmaqnen yekünlenmey, cenk özünen birge çeşit marazlar, açlıq, qırsızlıq, edepsizlik kibi çirkin allarğa da yol aç. (VII-93/1) Bizim vazifemiz öseyatqan yaşlıqı şu telükelerden

qurtarmaq, olarnı aqıqiy yolğa ıqarmaqtan ibarettir. (VII-93/2) Bu mesul işteki zorluqlar meni qorquzmadı, aksine, öz işime olğan sevgimi qat-qat arttırdı.

1970

(VIII-94/0) Toplar susqan soñ

(VIII-94/1) Belli olğanı kibi, ayatta bir nesilniñ ömürü diger nesilniñkine beñzemey.

(VIII-94/2) Er bir nesilniñ öz istekleri, küreşleri, quvañ-sevinçleri ola. (VIII-94/3)

Bazılarınıñ ömürleri tıñlıqta, öz arzu-isteklerine irişmek maqsadinen keçe, lâkin digerleriniñ taqdirleri büyük qısımlarğa rastkele, qan töküle, qurbanlar talap oluna.

(VIII-94/4) Em öyle yangınlar, afatlar bitirilgen soñ da insanlarğa ğayrıdan öz yaşayışlarını tüzetmek, yoluna qoymaq içün de çoq yıllar küreşmek, yavaş-yavaş özüne kelip, bahtlı ömür qurmaq nasip ola.

(VIII-94/5) Hıraz bir qaç kere ötkür-ötkür qıçırta, da qomşu hırazları oña zil tutmağan

soñ, sesini kesti. (VIII-94/6) Amma onıñ ötkür davuşı Ridvanı uyanttı. (VIII-94/7) O,

közlerini oqalay-oqalay, yerinden turıp, pencerege yaqınlaştı, kökke köz taşladı. (VIII-

94/8) Yıldızlar parılday, ne vaqıt ekenliğini bilmek zor, çünki hıraz tek tañda degil, yarı

gecelerde de bağırip ala turğan. (VIII-94/9) Endi yuqu qaçtı ne yapmalı?

(VIII-94/10) Bütün salı, hastağaneye barılacaq kün, turıp azırlanmaq kerek. (VIII-

94/11) Endi eki ay keçti Ridvanıñ anası rayon hastağanesinde yata. (VIII-94/12)

Rayon merkezi de Ridvan yaşağan sovhozdan doquz kilometr uzaqta. (VIII-94/13) Er

salı künü oña anasını yoqlap kelmek içün ruhsat berile, çünki Ridvan anasınıñ yekâne

oğlu, ondan başqa bu işni kimsege avale etmek mümkün degil. (VIII-95/1) Salı künü

kelse o sovhozda çalışqan arabasını qaravulğa taşıy, aqşam qaranlığı basqance anasına

barıp kele. (VIII-95/2) Bahtına şu künü o yaqqa ketken maşına, ya da araba rastkelse

erte-yarıq barıp qayta, cayav yürmek kerek olsa, pek yorula, aqşam evlerine zornen

kelip çıqa.

(VIII-95/3) Etrafta endi baar öz ükümünü başladı, tosata-tosata esken sıcaq yelçik

tereklerdeki ğoncelerni açta, sıçan qulağı kibi, yeşil yapraçlıqlar körüle, dağlardan ise, şu

yelçik, uyanayatqan tabiatniñ acayip qoqlarını alıp kele. (VIII-95/4) Yüreklerde

nasıldır bir raatsızlıq, sevinç uyanta.

(VIII-95/5) Ridvanğa sovhozdan er salı künü, anasına alıp barmaq içün eki pite, bir

filcan qaymaq, üç dane suvğa pişken yımırta bereler. (VIII-95/6) Hastağanede de

Ridvanı endi erke tanıy, anası da şu künü oğlunu beklep tura, oğlu kelgenine olar

kiçkene körüşüv odaçığına kirip laf eteler.

(VIII-95/7) Eskirgen kök halatqa bürüngen, tek kemiklerinen terisi qalğan anasına köz

taşıy, Ridvan: — Soñ, nasılsıñ anam? — dey.

(VIII-95/8) — Güzelim, balam, ya seniñ işleriñ nasıl? — dep anası ondan çoq şeyler soramağa azırlanğan olsa da, oğlunu körgeñ soñ eyecanlana, episini unuta:

(VIII-95/9) — Men endi mindan çıqmaq isteyim, balam, evimizni pek sağındım, sen bir daa kelgende benim urbalarımı da alıp kel, — dey.

(VIII-95/10) Ridvan bu sözlerden abdırağan kibi ola, o anasınıñ alı kün künden beterleşkenini köre, em ekimleriniñ de oña bir fayda yapıp olmaycaqlarını añlay, içine bir suvuq kirgen kibi ola. (VIII-95/11) Amma o anasınıñ minda mıtlaqa yaħşı olacağına işana edi. (VIII-95/12) İnsanıñ işançı söngen soñ: bir daa özüne kelmesi pek zor ola...

(VIII-96/1) — Ya ekimler razı olurlarmı? — dep, Ridvan elini anasınıñ sıcaq eli üstüne qoya.

(VIII-96/2) — Sen urbalarımı alıp kel, olar razı olmay qayda baracaqlar. (VIII-96/3) Evimizde men raat olurım. (VIII-96/4) Sen de yalıñız çekişesiñ, evde saña benim faydam toqunmasa da, beraber olsaq ekimizge de yaħşı olur.

(VIII-96/5) Köz qıyığından ana oğlunuñ ince boynuna, qulaqlarına basıp ösken gür saçlarına ğam tolu közlerinen baqıp: — Sen kene özün aşamay maña ne ketiresiñ, balam? Bizni minda yaħşı baqalar, — dey de oğlu ketirgen boğçanı çezip, bir piteni oña uzata. (VIII-96/6) Ridvanıñ beş daqqa içinde böyle on piteni aşamağa maddesi olsa da, anasınıñ loqması onıñ boğazından ketermi? (VIII-96/7) O özüne uzatılğan piteden bir parçaçıq qoparıp, qalğanını qaytarıp anasınıñ ögüne qoya.

(VIII-96/8) Ridvanıñ bu baari on ikinci baari edi. (VIII-96/9) Cenksiz, birinci baar, toplar susqan baar.

(VIII-96/10) Babası olarnı qaldırıp, cenkke ketkende, Ridvan birinci sınıfqa barıp başlağan edi, o ilki elifbesini şu meşaqatlı yılda ögrene başladı. (VIII-96/11) O vaqıt daa cenkniñ ne olacağını tasavur etip olamağan Ridvan, babasına cenkten qaytqanda özüne oyuncaq tüfek, samolyot ketirirsiñ, dep sımarağan edi. (VIII-96/12) Babası da onu quçağına köterip, sımasını ebediy esinde qaldırmaq için, çoq vaqıt onıñ temiz közlerine baqıp turdı da soñ, aqıl-baliq adamnen laf etken kibi:

(VIII-96/13) — Endi bu evde sen şorbacı olacaqsıñ yigitim, anañni saña avale etip ketem, sen onu incıtma, men qayıp kelgen soñ beraber çalışırız, — dep oğlunu yerge qoydı da, tez-tez yaqasınıñ döğmesini çezdi, neçündür oña nefes almaq zor oldu. (VIII-96/14) Soñ, ağırlaşqan ayaqlarını zornen köterip, eviniñ bosağasından atlap, artına

baqmağa cesaret etalmay ketti. (VIII-97/1) Ridvan babasını xatırlağanda onıñ közü ögünde er vaqıt şü soñki körüşüvleri, babasınıñ bosağadan egilip, atlağanı canlana edi.

(VIII-97/2) — Yağşı anam, men endi kelgende seniñ urbalarıñnı alıp kelirim, evimizde sen tez yağşı olursıñ, em sovhozda özümüzniñ tanış emşiremiz bar, o seni er künü kelip baqar. (VIII-97/3) Qomşumuz Taşpulat aka o künü meni körip, “anaña borsuq yağı aşatmaq kerek, onıñ yağı bütün hastalıqlarını yeñe, sen şoför Kosta emceñe ayt, o boş künləri avcılıqa çıqa, saña bir borsuq urıp ketirsın, anam pek hasta dep ayt”, degen edi.

(VIII-97/4) Ana, balalığı vaqıtsız bitken, büyük adam kibi, qayğı ve ümütlernen yaşağan oğlunuñ közlerine quvançnen baqıp: — Sen meni mindan çıkar, oğulçığım, benim yekâne işançım tayançım, — dep közyaşlarını yavlığınen sürtti. (VIII-97/5) Seni pek sağınam, aftada bir kelesiñ, ondan soñ men bir özüm qapalıp qalam, qaarlenem, kimge derdimni tökmege bilmeyim, alla kimseni yalıñız etmesin.

(VIII-97/6) Ridvan evlerine qayıp kelgende onı qomşu köyden kelgen uzaq aqrabaları, emcesi beklep tura edi.

(VIII-97/7) — Soñ, anañ nasıl? — dedi o, yol boyu özünü tutalmay, ağlap kelgen Ridvannıñ qızarğan közlerine baqıp.

(VIII-97/8) — Anamnıñ alı pek fena, o daa da pek azdı, ilâçlar da oña fayda bermey eken, biz endi añlaştıq, kelecük afta men onı alıp qaytacağım. (VIII-97/9) Evimizde otursa yağşı olur. (VIII-97/10) Kosta emce maña borsuq urıp ketirecek.

(VIII-97/11) — Nasıl borsuq?

(VIII-97/12) — Bilmeyim, şay deyley, borsuq yağı şü hastalıqqa birden-bir deva eken, — dep Ridvan emcesine aytıp, dep onıñ közlerine baqıp qaldı.

(VIII-98/1) Emcesi meseleniñ asılını añladı. (VIII-98/2) “Demek ekimler onı ayaqqa tursatıp olamaycaq ekenler, ondan başqa şü alda yatqan hastanı olar evge qaytarmaz ediler”, dep tüşündi.

(VIII-98/3) — Şay olsa, — dedi emcesi, — kelecük afta sen meni beklep tur, biz hastağaneye beraber barırız, ayt, saña mindan bir araba bersinler, em ekimiz baracağımıznı da ayt.

(VIII-98/4) Emcesini yollatqan soñ, Ridvan pek aç olğanından, evlerinde bir şey olmağanını bilip-turıp, boş dolaplarını bir daa aqtara başladı, qapmağa bir şeyler arasa da bulamadı. (VIII-98/5) Öz payogını saba erte barıp alğanınen, aşap qoya, soñ ikinci künü

sabanı tapqance pek açıqa, yuqusu da yuqu olmay, aç tavuq tüşünde tarı körer, degenleri kibi, Ridvan da tüşünde pek çoq lezetli aşlar köre, yuqlayalmay çekişe. (VIII-98/6) Uyana, tez-tez saba açılğanını bekley. (VIII-98/7) Saba açılır-açılmaz erkes tükânğa öz payoklarını almağa aşılqalar. (VIII-98/8) Amma o vaqıttaki ötmekler de şimdikisi kibi yahşı pişken, yımşaq, qoqulu, beyaz ötmek degil edi. (VIII-98/9) Ötmek o yılları, yani 1945 senesiniñ baarinde, er şeyden qıymetli, can ölçüsü, hayal edi. (VIII-98/10) O vaqıtlarda er bir şey ötmeknen ölçenile, er bir vaqiağa ötmeknen qıymet kesile edi.

(VIII-98/11) Bütün aqşam da Ridvanniñ közüne yuqu kirmedi, o aşamağa bir şey bulamağan soñ, nasıl da olsa bir işnen meşğul olup, aş aqqında tüşünmeyim, dep ev içinde aylanıp bayağı vaqıt yürdi, soñ evleriniñ köşesinde birden-bir sandıqlarını açıp, andaki çul-çuburnı aqtara başladı. (VIII-98/12) Sandıqniñ köşesinden o iç ümüt etmezden, birinci sınıfta oquğan elifbesini tapıp çıkardı, em de pek sevindi, dersiñ, o yılları beraber oquğan dostlarinen körüşken kibi oldu. (VIII-98/13) Sandıqni qapatqan soñ üstüne oturıp, kitabını eline aldı da, onı başından soñuna qadar baqıp çıqtı. (VIII-99/1) Oquğan olsam endi beşinci sınıfta olacaq edim, buhgalterimiz meni özüne yardımcı alır edi, arabacı olmaz edim, anamnı alıp kelgen soñ, kene mektepke qatnap başlarım”, dep Ridvan öz-özünüñ gönülünü aldı. (VIII-99/2) Soñ divarğa baqıp babasınıñ resimine közlerini tikip qaldı.

(VIII-99/3) Babası cenkke ketken soñ, anası beraber çıkartqan resimlerinden kesip, babasınıñ resimini büyütken edi. (VIII-99/4) Ridvan bir şeyge sevingende, ya da bir zorluqta qalğanda babasınıñ resiminen subetleşmege aves edi. (VIII-99/5) Babası cenkke ketken soñ, ondan olğanı-olacağı eki mektüp kelgen edi, o mektüpler de mına şu sandıqniñ tübünde, eski gazeta parçasına oralğan saqlı turalar. (VIII-99/6) Uzun, suvuq gecelerde anası mektüplerini büyük saqlıqnen eline ala da Ridvanğa oquy edi, em er oquğan keresinde Ridvanğa olar yañı yazılğan kibi kele ediler, dersiñ, babası uzaqtan onıñnen laf ete. (VIII-99/7) Şu mektüpler oqulğanda suvuq da, açlıq da o qadar duyulmay, unutilğan kibi ola. (VIII-99/8) Yaş yürekler ağır vaqıtlarda, bütün zorluqlarınıñ tezden bitecegine, sevinçli, şeñ künler kelegegine pek tez inanalar. (VIII-99/9) Babasınıñ resiminden közlerini almay, Ridvan kene onıñnen subetke başladı:

(VIII-99/10) — Ne için kelmeysiñ babaçığım? (VIII-99/11) Anam pek hasta. (VIII-99/12) Ya barıp da oña bir şey olsa, men bir özüm ne yapacağım, nasıl yaşayacağım?! (VIII-99/13) Endi cenk bitti, Müslümniñ babası, Esmâ apteni oğlu, Taşpulat akaniñ qardaşı — episi qayıp keldiler de, ya sen ne yerdesiñ? — dep yaş tolu közlerinen

babasınıñ közlerine baqa, suallerine cevap bekley, em şu balalığında başına tüşken musibetlerni, müşkül alını oña anlatmaq istey, lâkin söz tapalmağanına tarsıqa, közyaşlarına boğula...

(VIII-99/14) — Men boş vaqıt taptımmı, kimsege aytmay, tap Mecnuntal adlı töpege çıqam, yollarğa baqam, o yerden er taraftan bizim köyümüzge kelgen yollar körüneler, bu yollarnen seni kele zan etem, seni birincide men qarşılamaq isteyim, kimerde uzaqтан bir qaraçiq körülse, sen dep, bar küçümnen çapam, talağım qata, soñ adaşqanımmı anlap, qayıtıp kene de o yerge kelem, bekleyim... (VIII-100/1) Anam pek hasta, ekimler oña ilâç bulamaylar, sen kelseñ biz anamnı şeerge [a]lıp keter edik, anda büyük hastağanelerde, belki, bir imdat tapılır edi. (VIII-100/2) Yarın aqşam kene de Mecnuntalğa çıqıp, seni bekleyceğim.

(VIII-100/3) Ridvannıñ babasına aytqan şu sözlerni özünden başqa kimse eşitmedi, öyle olsa da, yaş başına tınçlıq bermegen müşkül ağırlar, biraz yengilleşken kibi oldı.

(VIII-100/4) Baba şu eki mektüpni yazıp, olarnı pek sevindirgen edi, soñ aylar, yıllar keçip ketse de ondan bir haber kelmedi. (VIII-100/5) Köyde bazı bir evlerge: “Aqayıñız, ya da oğluñız cenkte qaramanca elâk oldı”, ya da, “belgisiz ğayıp oldı”, degen haberler kele ediler, bu ğariplerge ise öyle haber de kelmedi, merkezge yazğan mektüplerine de, ya o, ya da bu adreske yazıp soratıñ, degen cevaplardan başqa iç bir söz olmadı. (VIII-100/6) Kim bilir, yarı dünyanı basıp alğan cenk ateşinde yandımmı, elâk oldımmı? (VIII-100/7) Bunı aytmaq zor, o ğafletli, meşaqatlı yollarda er şey olmaq ihtimalı bar.

(VIII-100/8) Salı künü, Hayali emcesi aytqanı kibi, saba erte yetip keldi, Ridvanğa sovhozdan bir araba berdiler, olar rayon hastağanesine yol aldılar.

(VIII-100/9) — Men anamnı almağa keldim, — dedi Ridvan baş ekim oturğan odaçıqıñıñ qapusını açıp. (VIII-100/10) Ekim deral yerinden turıp, Ridvannı içerige alıp kirdi, yanına oturttı. (VIII-100/11) Başından ayaqlarına qadar onı közden keçirgen soñ, özünü qabaatlı adam sanar kibi:

(VIII-101/1) — Biz seniñ anañnı yaħşı etip olamadıq, oğlum, — dedi o, — hastalıqıñıñ ögünü evelden almaq kerek edi, keç tedaviylep başladıq, evelce kelgen olsa, onıñ yüregi sağlam, hastalıqıñı yeñer edi.

(VIII-101/2) Ridvan teren kökü keçirip: — Men bellesem, evimizde anam yaħşı olur, endi avarlar sıcaq, bizim sovhozımızda emşiremiz de bar, süt fermasından bizge er kün

bir litr süt de berecekler, — dep Ridvan ekimni qandırmaq istey, anamnı yibermez, dep qorqa ahır-soñu, eñ qandırıcı söz taptım dep, ekimniñ közlerine eyecannen baqtı da:

(VIII-101/3) — Kosta emcem maña borsuq urıp ketirecek, borsuq yağı şu ĥastalıqqa birden-bir ilâc eken, — dep qoştı.

(VIII-101/4) — Ya o da nasıl borsuq? — dedi ekim qaşlarını köterip.

(VIII-101/5) — Borsuq bar da, o dağlarda yre, onıñ yağı pek faydalı bütün ĥastalıqlarnı yaĥřı ete eken.

(VIII-101/6) Baş ekim yerinden turıp neçndir kzlklerini aldı da, soñ ne yapacağını bilmegen kibi, kene de taqtı. (VIII-101/7) Yavaştan pencerege yaqlaşıp, qaydadır bir noqtağa baqıp qaldı.

(VIII-101/8) Birazdan soñ Ridvanđa aylanıp: — Qorantañızda senden başqa daa kim bar? dep soradı.

(VIII-101/9) — Kimse yoq, babam cenkten qaytmadı.

(VIII-101/10) — Babañ ne vaqt ketken edi.

(VIII-101/11) — O cenkke ketkende men birinci sınıfqa oqumağa bargan edim, dep — qoştı Ridvan. (VIII-101/12) Ekim kene de kzlklerini aldı, dersniñ, olar lafnı devam ettirmege mani olalar. (VIII-101/13) Yavaş-yavaş Ridvanniñ yanına kelip, onıñ başına elini qoydı da:

(VIII-101/14) — Yaĥřı oğlum, sen anañnı mndan alıp ket, bir taraftan anañnı ĥastaĥaneden çıqarmağa benim aqqım yoq, çünki o daa ĥasta, em ağır ĥasta, lâkin episi bir, — dedi o, öz çaresizliğini ifade eter kibi, elini sallap: — Köyde, temiz avada, tınçlıqta oña yaĥřı olur, — dedi.

(VIII-102/1) Anası urbalarını zar-zornen özü kiyse de, arabağa öz ayağınen yrip baramadı, Ĥayali emcesiniñ yardımınen onı arabağa minsetip, evlerinden ketirgen ipranđan yorđançıqnen örttüler, soñ Ridvan kirip, azırlanđan kâğıtlarnı alıp çıqtı. (VIII-102/2) Olar ĥastaĥane azbarından arabanı aylandırıp, yolđa çıqqan soñ, baş ekim öz penceresinden olarnıñ artından çoq vaqt baqıp qaldı.

(VIII-102/3) Endi sovĥozda piçen çaluv mevsimi başlağan edi. (VIII-102/4) İş qaynay tañdan başlap, tap qaranlıq basqanđa qadar Ridvan işte ola, o da pek azdı, işten bořalđan daqıqasında anasına çapa:

(VIII-102/5) — Nasıl, anam, emşiremiz keldimi? — dep soray.

(VIII-102/6) — Güzelim, balam, emşiremiz de kelip ketti, Taşpulat akanın qadını da kirip çıqtı. (VIII-102/7) — Ya sen ne yaptın, boldurğandırıñ dolapta ötmek, süt bar.

(VIII-102/8) Ya siz özüñiz aşadıñızımı?

(VIII-102/9) — Aşadım, men toqum, — dese de, ana bir şey aşay olamay, toqtamay suv içip otura, sanki içinde bir ateş yana da onu söndürmege tırışa. (VIII-102/10) Borsuq yağı da fayda bermedi, anası ondan bir qaşiq, qapqan soñ, yüregi bılandı, bir daa ağızına alamadı. (VIII-102/11) Şu al Ridvannın soñki ümütünü, işançını da söndürdi, endi onun anasını töşekten köterecek iç bir türlü ilâc qalmağanını añladı.

(VIII-102/12) Bugün Ridvan işke ketmedi. (VIII-102/13) Anasının alı pek müşkül edi, bütün kün onun yanından ayrılmadı. (VIII-102/14) Aqşam yatqan soñ, çoq vaqıtqa qadar yuqlap olamadı, yavaştan, anam eşitmesin, dep başını yorğan túbüne soqup ağıladı, soñ yorğınlıq yeñse kerek, birden teren yuquğa dalıp ketti. (VIII-102/15) Gecenin bir maalinde uyandı, şu an yerinden turıp çırağ yaqtı da anasının yanına yaqlaştı. (VIII-103/1) Anası sanki teren yuquda. (VIII-103/2) Yorğanı teprenmey, nefes yoq!..

(VIII-103/3) — Öldi!!! (VIII-103/4) — Ridvan bağırip yiberdi. (VIII-103/5) Yavaş-yavaş yaqın kelip anasının betine baqtı, ana sanki müşkül azaplardan qurtılıp, endi raatlanğan kibi yata. (VIII-103/6) Çalarıp başlağan saçları betine sarqqan, yüzünde iç bir can alâmeti körülmey, dersiñ, gazı bitken lampa kibi sönip qaldı...

(VIII-103/7) Ridvan anası öleceğini pek yahşı bilip, er daqqa onu beklese de, ölüm er vaqıt beklenilmegen bir felâket olup çıqa, insanı şaşırta. (VIII-103/8) Ridvan çırağını elinden bıraqqmay özünü tınçlandırmaq ister kibi, ev içinde çapqalap başladı, ne yapacağını bilmey o yaq-bu yaq yürügende, çırağın yarığı divarda asuvlı resimni aydınlattı, dersiñ, divardan babası onun yürüşünü köz etip turğan kibi, qayda aylansa da resim oña baqqan kibi keldi. (VIII-103/9) Yaqın kelip resimge baqqanda, babası qaşlarını sıtqan kibi oldı, “menim aytqanlarımı tutmadın, anañı yahşı baqqadın”, dep oğluna siltem etken kibi oldı. (VIII-103/10) “Maña canı ağıra, dep Ridvan şu an ter içinde qaldı, sanki birev onun boğazını sıqa, nefes almaq zor. (VIII-103/11) Anasına aylanıp:

— Anam, anaçığım! — dep bar küçünen ökürüp başladı, elindeki çırağı titregende divardaki kölgeler oynay, anasının eski anterisinden tikilgen kölmeçigi astından Ridvannın arıq omuzları da qaltıray. (VIII-103/12) Birinci accını keçirgen soñ, Ridvan

elindeki çıraqnı stol üstüne qoyıp azbarğa çıqtı, çünki evde oña nefes yetişmey edi. (VIII-103/13) Yıldızlar parıday, er yer tınç yuquda. (VIII-103/14) Tabiatnıñ şu tınçlığı Ridvannıñ da yüregini azaçiq tınçlandırğan kibi oldı, o bosağada oturıp: “Sabağa qadar kimseni uyantmam, vaqıtsız şamata qoparmaq ne kerek?” dedi.

(VIII-104/1) Vaqıt, dersiñ toqtap qaldı. (VIII-104/2) Ridvan bir qaç kere evlerine kirip çıraqnı anasınıñ yüzünü yarıqlattı, soñ özünü tutalmay, kene ağladı, kene tışqa çıqtı.

(VIII-104/3) Niayet, tañ ağarıp, yıldızları söndüre başladı, lâkin daa erkes yuquda.

(VIII-104/4) “Ne yapmalı, kimge muracaat etmeli?” degende, azbar qapını açıp, tañ yarığında Hıyali emcesi keleyatqanını körüp qaldı. (VIII-104/5) Emcesini körgeninen, Ridvan çapıp onıñ boynuna sarıldı, accı közyaşlarinen ağlay başladı.

(VIII-104/6) İnsan başına qarsanbalı belâlar tüşkende yañğızlıq olmasın. (VIII-104/7) Yañğızlıq öyle vaqıtta ağrını qat-qat arttırı, azaplay, dünya yarığına közün qalmaq. (VIII-104/8) Yanıñda, seniñ alıñnı añlağan kimseler bulunsa, içindeki, qurşun kibi basıp turğan ağrıñ da, az buçuq, eksilgen kibi ola.

(VIII-104/9) Mevtanı tez cıydılar, yürekten yanıp ağlağanlar çoq oldı. (VIII-104/10) Olar em ölgenge acınıp, em de on eki yaşında ana-babadan qalğan balanıñ taqdirine yanıp ağladılar. (VIII-104/11) Cenazege kelgen adamlar daa darqalmazdan evel, sovhoz partiy teşkilâtınıñ sekretarı Ridvannı çetke alıp:

— Sen endi qomşuñız — Taşpulat akañnıñ evinde yaşap, yatıp turarsıñ, isteseñ daima olarnen otur, isterseñ kene de öz eviñizde yaşa, seniñ eviñni de Taşpulat akanıñ qadını baqacaq, cıyıstıracaq vaqtınce biz seni onıñ ailesine qoşıp er kerekleriñni olarnen birge teminleremiz. (VIII-104/12) Sen çekinme, — dedi o Ridvannıñ başına elini qoyıp, — bu saña acınıp berilgen sadaqa degil, sen bizim sovhoznıñ azasıñ. (VIII-104/13) Lâkin eviñizde qısayaqlı olmağanı içün, vaqtınce öyle olsa saña da qolay olur, dep biz şu qararğa keldik, — dedi. (VIII-104/14) Soñ, Ridvanğa köz qıyığından baqıp:

— Bir sentyabrden mektepke qatnap başlarsıñ.

(VIII-105/1) — Ya men birinci sınıfı da bitirmedim de?

(VIII-105/2) — Zarar yoq, sen aqıllı yigitsiñ, üçüncü sınıfqa kirip oqursıñ, ocalarnen men özüm söyleşirim, — dep Ridvannıñ elini sıqtı.

(VIII-105/3) — Sen erkek kişisiñ, özünüñ qolğa almağa bil, — dep bir daa başını sıypap ketti.

(VIII-105/4) Cemaatniñ qayğıruvı Ridvanniñ yüregini de bayağı isindirdi, sert buzını iritti, ömür biraz daa yarıq ve yengilce körüldi, endiden soñ, onı ne qadar zorluqlar bekleseler de o qadar qorqunçlı olmaycağına işanç doğurdı. (VIII-105/5) Top-tüfek sesleri tınsa da, bu daa cenkniñ qaldırğan aqıbetleri edi.

(VIII-105/6) Aqşam evlerinde Hıyali emcesinen ekisi qalğan soñ, emcesi onı özü kolhozına alıp ketmek fikirinde olğanını ayttı.

(VIII-105/7) — Yoq, emcem, — dedi Ridvan, onıñ yanına oturıp, — sizin qorantañız büyük, men endi bu yerge alışıp qaldım, em anamniñ mezarını qayda taşlap ketecegim?

(VIII-105/8) Men sizlerge özüm, vaqıt tapqanda barıp turarım, siz endi benim eñ yaqın tuvğanım, babam olıp qaldıñız.

(VIII-105/9) Ridvanniñ qısqa ömürinde körüp keçirgen zorluqları oña büyük adam kibi areket etmege, laf etmege öğretti. (VIII-105/10) Kimerde insanniñ balalığı vaqıtsız bite...

***

(VIII-105/11) Aradan çoq yıllar keçip ketti Ridvan kene de şu sovhozda aytuvlı mehanizator olıp çalışmaqta. (VIII-105/12) O endi özü dört balanıñ babası, büyük evi, azbarı, maşinası bar. (VIII-105/13) Endi şu sovhozda, o uzaq keçmişniñ yoqsullıqını, qıynlıqlarını aındırğan bir eser bile qalmadı. (VIII-105/14) Er şey deñiştı — evler de, insanlar da...

(VIII-106/1) Kimerde, sofrı başında oturğanda Ridvan kiçkene oğluna, cenk yılları erte tañda ötmek nevbetine ketkenini, o ötmek nasıl olğanını tarif etecek ola, lâkin oğlu küle, o bu dünyada öyle qıyın ötmek ola bileceğini közü ögüne ketirip olamay, babasına:

(VIII-106/2) — Sen uzaqtaki tükânğa kete ekensiñ, ama yaqın tükânda er vaqıt ötmek, qalaç ola, — dep kesen-kes ayta.

(VIII-106/3) Elbette insan ömürı soñsız olmay, er kimge belli bir ayat mesafesi berile, mesafeni kimersi uzun, kimersi qısqa ola. (VIII-106/4) Lâkin esas mesele onda degil, yaşayışını tasavur etkende, esas ölçü — artıñdan keleyatqan nesilge ne qaldırğan olsañ, esapqa şu alına. (VIII-106/5) Ömründe rastkelgen zorluqlarğa, afatlarğa teslim olmay, boysunmay, yeñgenler, ömürniñ qıymetini de er kimden ziyade añlaylar, em de başqaları içün örnek olalar.

1970

(IX-107/0) Evlât asretligi

(IX-107/1) İnsan belli bir yaşqa kirgen soñ, onda evlât asretligi peyda olması tabiiy bir aldır. (IX-107/2) Sabiylar ise belli bir yaşlarına yetişkenine qadar ana-babasınıñ qanatları túbünde yaşamaları kerek, bu kimse için yañılıq olmasa da, kimerde-bir beklenilmegen ayat sebeplerden ötrü balalar yetim, analar ise evlâtsiz qalalar, böyle allarda çekilgen asretlik azabını yalnızız öz başından keçirgen adamlar añlaya bilirlar.

(IX-107/3) Şu künü balalar evinde er künki tertip-nizam bozulğan edi. (IX-107/4) Nevbetçiler kesilip azırlanğan ötmeklerini stollar üstüne tizip çıqtılar. (IX-107/5) Böyle vaqıtta er kün balalar aşhane qapusınıñ túbüne toplaşıp sabırsızlıqnen çivildeşe turğanlar, amma bugün olar aşhaneye kelmey, ikinci korpustaki balalar eviniñ müdiri Zulunovaniñ kiçkene odaçığı etrafına aylana, şu odağa kirip ketken müsafirniñ niyetini bilmek, istey, barmağa yer tapmaylar. (IX-107/6) Şamata çıqarmay, parmaqları ucunda yürüşe, fisıldap laf eteler, sanki adden tış bir haber bekleyler.

(IX-107/7) Odada ise qızgın laf devam ete. (IX-107/8) İri közlü, arıq bedenli, esmeri qız, qarşısında oturğan, daa yaş, lâkin zilifleri endi ağara başlağan adamniñ omuzlarındaki pogonlarınıñ izi daa belli olup turğan gimnasterkasını közetip, nelerdir ayta, em özü de raatsızlana, qalemni de eline ala, de kene de qaytarıp yerine qoya. (IX-108/1) Areketlerinden öz subetdeşini qandırmağa tırışa.

(IX-108/2) Mavluda Zulunovaniñ mında müdir olğanını bilmegen adam, onı pionerler yetekçisine de oşata bile edi, çünkü o, bu yerde çalışqanlar — terbiyeciler ve aşçı qadınlar arasında episinden yaş körüne, amma şay olsa da, onı episi ürmet eteler.

(IX-108/3) Mavluda müsafirniñ belindeki ofitser quşağını közetip:

— Siz arbiy hızmetten yaqında qaytsañız kerek öylemi? — dep soradı.

(IX-108/4) — Aytqanıñız doğru, men daa yaqında orduda hızmetimni bitirip, siziñ tarafqa yol aldım, ne için deseñiz, benim ailem, yaniy qadınım ve qızçığım, cenk yılları, duşman bizim oturğan yerlerge yaqınlaşqanda, bu yaqlarğa evakuatsiya olup kelgenlerini añlağan edim, amma qaysı şeer, angi köyde yerleşkenlerini bilip olamadım, aramızdaki alâqa, çoqqa barmay üzülgen edi.

(IX-108/5) Bu sözlerden soñ müsafir teren kökü keçirip, Mavludadan tütün yaqmağa musaade soradı. (IX-108/6) Bir qaç kere kökü toldurıp sigarını içine tartqan soñ, kene de sözünü devam etip:

— Mesele şunda ki, — dedi o, — men olarnen, bir daa ne qadar tırışsam da, bağlanıp olamadım. (IX-108/7) Soñundan tanışlardan, soy-soplardan eşitkenime köre, qadınım ağır hastalıqqa oğrap keçingenini, qızçığımni ise balalar evine bergenlerini añladım. (IX-108/8) Lâkin o daa pek yaş olğanından öz familiyasını, adını doğru aytıp oldımı-yoqmı, bilmeyim. (IX-108/9) Eger de o benim familiyamda yazılğan olsa Emir Üseinova Zeynep olmaq kerek, belki iç olmağanda, adını doğru aytqandır, dep ümüt etem. (IX-108/10) Men Orta Asiyada yerleşken bütün balalar evini aylanıp çıqtım, desem de, yañılmam, endi soñki ümütten sizge pek yalvaram aşiqmay, eliñizde olğan arhiviñizni bir teşkerip baqıñ, benim vaziyetimni siz añlamaq kereksiz, — dep ümüt ve sabırsızlıqnen Mavludaniñ torlanğan közlerine baqtı.

(IX-109/1) — Bizim balalar evi, — dedi Mavluda, — 1942 senesiniñ başlarında teşkil olunğan edi. (IX-109/2) Biz mında birinci vaqıtlarda esasen, öz etrafımızda yaşağan ealiniñ öksüz balalarını topla başlağan edik. (IX-109/3) Soñ bizge yardım berdiler, evimizni genişlettiler, ondan soñ, uzaqtan kelgen balaları da qabul etip başladıq. (IX-109/4) Lâkin eñ acınıqlı yeri şu ki, pek çoq balalar öz familiyalarını bilmey ediler. (IX-109/5) Şu sebepten olarğa birinci kere qaysı balalar evine tüşken olsalar, şu yerde işlegen hizmetçiler çoqusı öz familiyalarını bergenler. (IX-109/6) Bizim evimizde de şay, çoqusı balalar mında aşçı qadın Trofimovaniñ familiyasını taşıylar, benim familiyamni taşığanlar da bar, terbiyeci olup çalışqan Gaynulina da öz familiyasına bir çoq balaları yazdırdı, aytmaq istegenim, siz kibi bizge muracaat etip kelgenlerniñ çoqusı şu sebepten balalarını tapalmay qayttılar.

(IX-109/7) — Toqtañız, men sizge birinci künden şu küнге qadar bizge kelgenler ve bizden başqa balalar evine köçürilgenlerniñ cedvellerini ketireyim, beraber baqıp çıqayıq, belki bahtıñızğa işimiz oñ olup çıkar, dep Mavluda yerinden turdı da büyük şkofniñ qapusını açtı. (IX-109/8) Andan eñ aşağı rafta tizilip turğan jurnalları öz stolu üstüne taşıp başladı.

(IX-109/9) Balalar endi aşhaneden çıqqan soñ, er künki kibi, azbarda dağılışıp ketmediler, kene de Zulunovaniñ odası ögünde toplastılar. (IX-109/10) Olar endi alışıp qalğan ediler, bu yerde müsafir peyda oldımı, mıtlaqa birde-bir balanı mindan alıp kete ediler. (IX-109/11) Şu sebepten o bahtlı bala kim eken, kimniñ tuvğanı kelgen eken, dep bilmegence raat olmaylar.

(IX-110/1) Beş yaşlarında bir qızçiq: — Men şu emceni özümə baba etip alır edim, o pek merametli emcege oşay, — dey.

(IX-110/2) Mında ne içündür balalar, olarnı özlerine evlâtlıqqa almaq için kelgenlerge, men onıñ qızı ya da oğlu olur edim, demey de, men onı özümə baba, ya da ana etip alır edim, dep aytalar.

(IX-110/3) — Ya sen onıñ qadını körmey tura ne aytasıñ? (IX-110/4) Belki de o qadın seni barğanıñnen köteklep başlaycaq?

(IX-110/5) — Yoq, bu merametli emcege oşay, o balasını köteketmez, dep öz aytqanından taymay. (IX-110/6) Balalar, müdirleriniñ odasına kimni çağırır ekenler, dep sabırsızlıqnen bekleyler. (IX-110/7) İçeride ise endi stolda obalağan bütün jurnallarnı birer-birer baqıp bitireyatırlar. (IX-110/8) Kelgen müsafir tosat-tosat yavlığını çıkarıp, terlegen mañlayını sürtip ala, pek eyecanlansa kerek, elleri de qaltıray.

(IX-110/9) Niayet soñki jurnalını baqıp çıqqan soñ, arağan familiyanı tapıp olamağanından, Mavluda özünü qabaat işlegen adam kibi is etip:

— Bağışlañız, yoq eken, özünüñ de kördiñiz, bir familiyada ne qadar bala yazılğan...

(IX-110/10) Emir Üsein Zulunovağa bir şey aytmadı, ne aytacaqsıñ? (IX-110/11) Öz közinen körip çıqtı. (IX-110/12) Elbette, onıñ vaziyetini de añlamaq kerek, soñki ümüti de boş çıqtı. (IX-110/13) Endi o qayda barsın? (IX-110/14) Başqa, ümüt doğurğan yol qalmadı. (IX-110/15) Özünü yaramay is etti, sanki ketip turğan yolunu bir keçilmez yüksek divar kestirgen. (IX-110/16) Yavaştan yerinden turdı, qapuğa doğru yürecek olsa da, ayaqları ağırlaşqan, köterip adım atıp da olamadı, em tek ayaqları degil de, bütün vücudu cansızlanğan kibi oldı, sanki ondan bütün küçünü tartıp alğanlar. (IX-110/17) Ayaq üstünde zornen tura, mına-mına yıqılacaq. (IX-111/1) Onıñ alını körgen Mavluda deral grafından piyalağa suv qoyıp, oña uzattı. (IX-111/2) Emir Üsein bir nefesnen suvni içip, Mavludağa evalla ayttı da, tez-tez tışarığa, avağa aşıqtı.

(IX-111/3) Qapu yanında balalar eki sırağa tizilip, müsafirge yol bergen kibi oldılar, episi ondan közlerini almaylar, “belki bir de-birimizni tanır”, der kibi kütüp turdılar.

(IX-111/4) Emir Üseinniñ diqqatını çette oturğan bir oğlançiq celp etti. (IX-111/5) O, negedir incinğan kibi, onıñ közlerine baqtı.

(IX-111/6) — Kim seniñ canıñnı ağırttı, oğlum? — dep omuzına elini qoydı.

(IX-111/7) — Men mında kimseden qorqmayım, — dedi o, — Ya siz oğluñızni taptıñızmi? — dep diqqatnen onıñ közlerine baqtı.

(IX-111/8) Şu ümüt etilmegen sual Emir Üseinni taacipte qaldırdı, o bir talay vaqıt oğlançıqqa baqıp qaldı da, soñ yavaştan başını sallap: — Yoq, tapamadım, — dep yolunu devam etti.

(IX-111/9) Emir Üsein balalar evinden çıqqan soñ, ne tarafqa keteceğini de bilmey qaldı. (IX-111/10) Sepelep yağğan yağmurnı da eslemedi. (IX-111/11) Bir maqsadsız, bayağı yol yürgen soñ, közüne çayhane ilişti, anda eki qarttan başqa iç kimse yoq edi. (IX-111/12) Çayhaneye kirip, çette oturdı, kök çay sımarladı. (IX-111/13) Özünüñ pek yorulğanını da bu yerde is etti. (IX-111/14) Ağır tüşünceler tınış bermeyler, üstünden nasıldır bir ağırlıq basıp tura, nefes almağa keder ete. (IX-111/15) Lâkin, er anda, o özünü qolğa almağa tırışa.

(IX-111/16) Arbiy hızmetke Emir Üsein qurucılıq teñnikumını bitirip ketken edi, lâkin ordudan qayıp bu taraflarğa kelgen soñ, ne içündür zavodda çalışmağa qarar berdi, çilengirlik zenaatını menimsep çalışa başladı. (IX-111/17) Onıñ özü aytqanına köre: — Tezya başında çalışqan adamnıñ yapqan işini erkes köre, özün de çıkarğan qısımlarıña, yapqan faydalı işiñe baqıp, nafilе yerde ötmek aşamağanıñnı añlaysıñ, dep, meraqlanğanlarğa ayta turğan.

(IX-112/1) Kündüzleri, işke berilgende vaqıt tez keçip kete, adamlar arasında er şeyni unutasıñ, lâkin geceleri ne qadar yorulsañ da, közge yuqu kirmey, ğayıbıñnen, yanığıñnen bir özün qalasıñ, soñ öz-özünüñni aldatacaq olğanıñnı da añlaysıñ, şübelenip başlaysıñ, belki de, men yañlış yollarnen ketem, belki başqa yerlerden aramaq kerek, daa barmağan yerlerim qalğandır? — degen şübeleler tınış bermey. (IX-112/2) Soñ Emir Üsein yatqan yerinde yürgen yollarnı bir daa, qayta-baştan közden keçire. (IX-112/3) Neçündür balası sağ ekenligine inana.

(IX-112/4) Geceleri neçündür şu soñki kere balalar evinde körgen, “men kimseden qorqmayım”, degen oğlançıq onıñ közleri ögünden ketmey.

(IX-112/5) Çoq oylanıp yürgen soñ Emir Üsein, Zulunova çalışqan balalar evine bir daa barmaq qararına keldi, em öyle de yaptı, lâkin bu keresine, o müdirni aramadı, bir çetke saqlanıp, uzaqtan balalarınıñ oynağanlarını seyir etip turdı. (IX-112/6) Çoqqa barmay balalar da onı eslediler.

(IX-112/7) — Baqsañız, — dedi olardan birisi, — şu emce bizge bir kelgen edi, tanıysıñızımı?

(IX-112/8) — Ya o neçün kimseni alıp ketmedi?

(IX-112/9) — Bizni begenmedi, özüniñ balasını arasa kerek, — dep balalar eski tanışlarına yaqınlaşa başladılar. (IX-112/10) Lâkin Emir Üsein olarnen laf etmekten qaçındı, kene de Zulunovaniñ körmek maqsadinen onıñ odasına yol aldı.

(IX-112/11) — Doğrusını aytsaq, — dedi Mavluda Zulunova, — men sizge inanam, em evlâtlıqqa alacaq balağa siz kerçekten baba olursız. (IX-112/12) O oğlançıq pek aqıllı bala, lâkin biraz kiyikliği bar, yañgız qalıp, tek özü oynamağa seve. (IX-113/1) Bizler onı baştalrı tilsiz bellegen edik, onıñ bir ay qadar ağızından bir laf bile çıqmadı, geceleri de pek raatsız yuqlay, birden abdırıp tura, anasını çağıra, vayvalap başlay, qaçıp ketecek ola edi. (IX-113/2) Lâkin endi alıştı, ket-kete bizler oña eyilik yapqanımıznı añlasa kerek, türlendi.

(IX-113/3) Mavluda bu oğlançıqnı yapqanlarını aytqanda, o bu taraflarda nasıl peyda olğanını hatırlap, ikâye etti. (IX-113/4) Qış künlerinden biri edi. (IX-113/5) Poezd toqtalğan stantsiyağa balalar eviniñ hizmetçilerinen beraber köyniñ yarı cemaatı da çapıştılar. (IX-113/6) Er kim, alına köre, balaçılqarğa pite, qaysı qurusı, sıcaq urbalar alıp keldiler. (IX-113/7) Vagondaki balaçılqlar ise yorulğanlarından er şeyden keçkenler, suvuqtan üşip biri-birlerine tayanğan, episiniñ saçları qırılğan, közçükleri oyulğan, acınıqlı bir alda qalğanlar. (IX-113/8) Vagonğa birinci Mavluda çıqıp:

— Hoş keldiñiz, balalar! — dep bağırdı, soñ biraz özüne kelgen soñ, oña baqıp turğan balalarğa: Siziñ ana-babalarıñız duşmannı yeñgen soñ, o yaqlardan qayıp kelecükler, olar kelgenge qadar, siz mında bizim balalar evinde yaşamaq kereksiz. (IX-113/9) Biz epimiz sizlerni almağa keldik, — degen soñ, balalar birer-birer yerlerinden qalqıp, vagondan tüşe başladılar. (IX-113/10) Mecalsızlanıp, yürüp olamağanlarını quçaqlarına alıp, episi yolğa çıqtılar. (IX-113/11) Balalar evine yaqınlaşqanda, müsafirlerini qarşılamağa qalğanlar da çıqtılar. (IX-113/12) Olarnı doğru aşhanegge alıp kirdiler. (IX-113/13) O yerde olarnı yağ, pişken qartop qoqusı sevind[i]r[i]di. (IX-113/14) Mına şu oğlançıq da o vaqıt bu eşelonnen kelip tüşken edi.

(IX-113/15) Emir Üsein Mavludaniñ aytqanlarını diñler eken, közü ögünde Novgorod şeerinde 1942 senesi olup keçken bir vaqia canlandı. (IX-113/16) Küz mevsimi edi, nasıldır bir kiçkene stantsiyada evakuatsiya olğanlarını poezdları toqtaldı, deral er kim

qazan, çayniklerini alıp, qaynağan suv ketirmege çapıştılar. (IX-114/1) Şu yerde bir eli yoq adam, yanında bir qaç balanen vokzaldaki qalabalıqını seyir etip tura ediler.

(IX-114/2) Elinde qazançığı olğan, çal saçlı adam:

— Vadik! Vadik! Sen mında ekensiñ de oğulçıgım! — dep şu çette oturğan balalarınñ birisine qaydandır kelip yapıştı. (IX-114/3) Em ağlay, em sevingeninden şu balanı öpe, quçaqlay. (IX-114/4) — Taptım, aħır soñu seni taptım! — dep sevinç közyaşlarına boğulup, qıçıra. (IX-114/5) Bala da nege oğrağanını bilmey, şu yat adamğa qorqu tolu közlerinen baqa, onı birevlerge oşatacaq ola, lâkin ħatırlap olamay. (IX-114/6) Etrafqa, “yardım etiñ”, der kibi baqına. (IX-114/7) Şu vaqıt elsiz adam yerinden turıp, olarnıñ yanına keldi de: Yoq, siz yañılasıñız, bu bala Vadik degil o bizim köyümüzniñ balası, balanı b(1)raqıñ, dedi.

(IX-114/8) — Yoq, siz ne aytasız şu, men öz oğlumnu tanımayımmı, siz onı maña bermeycek olasız, — dep balanıñ elinden tarta da: — Yür, oğlum, yür, sen meni tanımayısıñmı ne? Men seniñ babañ olam, yür, keteyik!

(IX-114/9) Şamatanı eşitken adamlar çoqusı, qadınlar, olarnıñ yanlarına toplastılar, ziy-çuv başladı, o adam ağlay, olarğa qadınlar da qoşulıp ağlaylar.

(IX-114/10) Soñundan, añlaşılğanına köre, bala aqiqaten de bu yerli eken, lâkin yanığından yarı aqılını çıldırğan adam, onı öz oğluna beñzetken. (IX-114/11) Toplaşqanlarnıñ yardımınen balanı onıñ elinden qurtarıp aldılar, o ise saruş kibi, sallana-sallana öz vagonına ketti. (IX-114/12) Mina cenkler insanlarnı ne derecege ketire bile.

(IX-114/13) Mavluda oğlançıqını azbarda körmegen soñ, balalarğa onı tapıp kelmelerini emir etti. (IX-114/14) Oğlançıqınıñ adı Alik edi. (IX-115/1) Balalar onı aramağa çapışıp kettiler. (IX-115/2) Etrafnı aylanıp çıqsalar da, onı bir yerden bulamadılar: — Alik! Alik! — dep bağıra, çağıra, niayet azbarnıñ çetinde, çalılar içinde o nedendir qıdırıp yürgenini kördiler.

(IX-115/3) — Alik! Babañ keldi, seni aray,tez ol! (IX-115/4) O direktorniñ odasında seni beklep tura, — degende, Alik bir şeyden qorqqan kibi, eki-üç adım artına çekildi, soñ, “yoq”, der kibi, başını salladı. (IX-115/5) Qızçıqlar biri-birine baqıştılar, soñ:

— Babañ keldi, Alik, babañ seni almağa keldi, çapsa!

(IX-115/6) O saqlıqnen qapunı açtı, yavaştan: — Mümkünmi? — dedi. (IX-115/7) Çapqanından onıñ nefesi yetişmey, lâkin eyecanlanğanını duyduymaycaq ola.

(IX-115/8) — Kel, yaqın kel, — dedi Mavluda, oña küler yüznen baqıp. (IX-115/9) Oğlançıq oña eki-üç adım daa yürüp, kene de toqталıp turdı...

(IX-115/10) Ayatta, pencereçik tübünde ise toplanğan balalar, biri-birlerini iteklep, parmaqları ucuna qalqıp pencere aralığından içerde ne olğanını körmeye tırışalar, artta qalğanlar ise:

(IX-115/11) — Soñ, ne yapalar, babasını tanıdımı?

(IX-115/12) — Toqta, ya sen qaydan bilesiñ, belkim o adam Alikniñ babası degil?

(IX-115/13) — Babası olmasa, Mavluda Hısanovna onı mında çağırmas edi.

(IX-115/14) Emir Üsein oğlançıqtan:

— Sen köyüñizniñ adını bilesiñmi, Alik? — dep soradı. (IX-115/15) Oğlançıq oña baqmay, tınıq sesnen:

— Yoq, bilmeyim, — dedi. (IX-115/16) Biraz indemey oturğan soñ, hatırlağan kibi olup:

— Bizim evimiz ögünde maşınalar toqtay ediler, çeşmemizden suv ala ediler, — dep qoştı.

(IX-115/17) — Soñ daa aqlıñda neler qaldı, aşırma, qorqma, oylanıp, episini bizge söyle, — dedi Mavluda, oğlançıqını yanına çekip.

(IX-116/1) Alik pek ağır bir mesele çezgen kibi, çekişe, hatırlamaq istey, çünki hatırlap olamasa, babası onı tanımaycaq... (IX-116/2) “Ya barıp da o meni tanımay kene de taşlap ketse?” degen fikir oğlançıqınıñ miyini sança, qorqqanından ayaqları qaltırıp başladı. (IX-116/3) Emir Üsein balanıñ çekişkenini körip, ağır tınçlıqını bozmaq içün, “siz ondan daa bir şeyler sorasañız”, der kibi, Mavludağa baqtı. (IX-116/4) Mavluda elini Alikniñ omuzına qoydı, şu an Alik başını köterip, birinci kere Emir Üseinge baqtı. (IX-116/5) Onıñ közleri sevinçnen tolu ediler, sanki küneş yañı doğdı da, etrafını aydınlattı, niayet, Alik esas bir şeyni hatırladı.

(IX-116/6) — Menim aqlımda, sen meni bir atnıñ arqasına köterip qoyacaqta, anam körip, qorqıp, çapıp keldi de, meni alıp, evge qaçğan edi...

(IX-116/7) Şu an ortalıq çım-çirt oldı etrafını beklenilmegen sükünet bastı, yalnız Alikniñ sıq-sıq nefes alğanı eşitile edi.

(IX-116/8) — Penceremiz túbünde eki terek öse edi, birisi büyük, birisi daa kiçkene edi, yel olsa, olar şuvulday ediler, — dep qoştı, tereklerini hatırlağanına özü de sevinse kerek ki, ağır bir yükniñ túbünden çıqqanı kibi köküs keçirdi. (IX-116/9) “Endi sen meni mıtlaqa tanımaq kereksiñ”, der kibi Emir Üseinge baqtı.

(IX-116/10) Emir Üsein bir kereden nege oğrağanını bilmedi, balanıñ eyecanlanğanı, közçükleriniñ yıldırağanını onı tap telâşqa ketirdi, soñ özünü qolğa alıp:

— Doğru aytasıñ, oğlum, doğru, penceremiz túbünde selbiler öse ediler. Ya sen bizim, bizim kiçkene “Şarik” adlı köpeçigimizni hatırlap olasıñmı? — dedi o, balalar köpek sevgenlerine işanıp.

(IX-117/1) Oğlançıqını çırayı deñiştı, özünü bir qabaat işlegen kibi duyup:

— Yoq, köpeçigimiz aqlımdan çıqqan, — dedi. (IX-117/2) Lâkin Emir Üsein onı Mavludanıñ yanından tartıp öz tizine oturttı da:

— Men seni pek çoq arap yürdim, ne yerlerde olmadım, amma baq, sen mında ekensiñ, kene yañşı Mavluda apteñ seni mında alıp qaldı da, soñ maña haber etti, ondan başqa men seni daa, kim bilir, ne yerlerde arap yürecek edim.

(IX-117/3) Ayattaki pencerege yaqın oturğan balalar, arttakilerine çevirilir:

— Tamdı, quçağına aldı, endi Alik de bizden ketecek, — degende, episi sevingen kibi olsalar da, biri-birlerine baqıştılar, endi bizim babalarımız da kelip, bizlerni tapar ekenlermi, der kibi oldılar. (IX-117/4) Mavluda da, duyduymay, yaşlanğan közlerini sürtip, yerinden qalqtı da, pencerege yaqlaştı. (IX-117/5) Yol boyu sıranen ekilgen selbiler yelden sallanıp, Mavludağa selâm bergen kibi, egile ediler.

1972

(X-118/0) Ateş sınavından keçip

(X-118/1) Yuqusuzluqnen çekişken adamnı er şey raatsızlay, er şey oña keder ete: pencerege urğan ay yarığı da, uzaqdan eşitilgen davuş da, yanında yatqan arqadaşını tatlı-tatlı, pufuldap yuqlağanı da aptekada bulunmağan ilâclar da, yastığınıñ yüksek, ya da alçaq olğanı da, er şey telâşını arttıra, yürek araretini tezleştire, töşeginde aylanğan sayın kimgedir derdini ayتماğa, açuvını tökmege istegi arta. (X-118/2) Öyle yuqusuzluqnen çekişken gecelerde aqlınga pek çoq şeyler kele, ömüriniden çeşit vaqialar biri-biri artından közüñ ögünde canlana, öz-özüñnen davalayıp başlaysıñ. (X-118/3) Yaşlığında yol bergen yañlışıqlarıñğa, pek çoq imkanlarını qaçırğanıña yana-küyesiñ. (X-118/4) Böyle qıynaluvlar yuqusuzluq marazına oğrağan adamlarğa daima yoldaş olalar.

(X-118/5) Bu dertke çoqusı esli-başlı adamlar, hususan cenk iştirakçileri qapılalar. (X-118/6) Olar geceleri özleriniñ raatsız yuqularında kene de cenkleşip başlaylar, kimerleri batayatqan parohodda çapqalay, digeri duşman okoplarına tüşip kötekleşe, ya da yanğan eşelondan yaralılarını taşıy, bazı birleri avtomatını qoluna sıqıp, pısa-pısa, duşman zapt etken köyge yaqlaşa. (X-118/7) Böyle tüşlernen qarışıq yuqu adamğa raatlıq bermey, ağırılarını tındırmay — aksine böyle qorqunçlı yuqudan adam bağırip, suvuq ter tökip uyana. (X-119/1) Özüñni ne yerde olğanıñnı añlağan soñ, yavaştan yanındaki kürsüçikten, kün-evel azırlap qoyğan validoliñni tiliñ tübüne ala da, yüregiñni tınçlandırmaq için yastığıña tayanıp teren nefes alıp, özüñe kelmege tırışasıñ.

(X-119/2) Abğair ağanıñ da şu dertlerge qapılğanı endi çoqtan. (X-119/3) Kimerde bir, qadını Esmâ apte oña:

— Saña ne maraz ola şu, bütün gece aylanıp, krovatıñnı şatırdatıp oturasıñ, kimsege yuqu bermeysiñ, — degende Abğair ağa incına, derdini aytacaq ola, lâkin laf tapamay, neler dep özüni aqlamağa bilmey, kimseni de qandırıp olamay. (X-119/4) Zaten adam eslengen soñ, bir hucur ola, amma onı özü duymay. (X-119/5) Bütün ömürü işlep de soñ pensiyağa çıqqan adamlar, neçündür, birinci vaqıtlarda özlerine barmağa yer tapmaylar. (X-119/6) Bunıñ sebebi birincide, çoq yıllar nafîle vaqıt keçirmege alışmağanları olsa, ikinci, adamlar daima özlerinde nasıldır bir mesuliyetlik taşığanlarını unutıp olmağanlarında. (X-119/7) Olarnı pensiyağa ozğarğan soñ, özlerini arabanıñ beşinci köpçegi, yani alem için kereksizliklerini añlap çekişseler kerek. (X-119/8) Em öyle

adamlar birinci vaqıtlarında eşitken laflarında, adamların areketlerinde, nasıldır özüne bir siltem, mısqıl eslegen kibi olalar, er lafnın túbunden bir mana qıdıralar.

(X-119/9) Abħair ağanın da daa yaqınlarda altıncı sınıfta oquğan torunu Şamradnen olıp keçken bir davası, endi bayağı vaqıt keçse de, iç aqılından çıqmay, çünki torununın vaqıt tüşünmey, balaca bergen suallerine qandırıcı cevap berip olamadı. (X-119/10) Olar qaytıp ketken soñ, kene de, öz-özüne şu balanı qandıracaq, ağızını qapatacaq olıp çekişe yuqlap olamay.

(X-119/11) Bu iş böyle oldı. (X-119/12) Yañı yıl arfesinde sovħozdan Abħair akaynın büyük qızı-oğlu Şamradnen olarğa müsafirlikke kelgen ediler. (X-120/1) Esma çoq beklenilgen müsafirleri qoymağa, qondurmağa yer tapmay. (X-120/2) Em sevine, em de evde qızınen ekisi qalğanda, oña şikâyet ete:

(X-120/3) — Pek siyrek kelesiñiz, balam, biz endi baramaymız, men babañnı bir özünü taşlap ketmege qorqam, oña pişirip öğüne qoymasañ, üç kün aş-suv soramaz, zaten o pensiyağa çıqqan soñ, bir hucur olıp qaldı negedir tarsıqa, ağızından sigarı da tüşmey, sizlerni de pek sağına, maña aytmay, amma men körem.

(X-120/4) — Kelsin bizge bir qaç vaqıtlar otursın, şeer qalabalığından tekarar raatlanıp, özüne de yaħşı olur, dey qızı, anasına yalvarır kibi.

(X-120/5) — Yoq, balam, o bir şeyden boldurğanı yoq, benimce onıñki qartlıq belâsı olsa kerek, o sizge barsa da oturıp olamaz, sizni de raatsızlar.

(X-120/6) Böyle laqırdılar yalınız evde ana-bala qalğanda ola, Abħair aqay oların ne aytqanlarını eşitmese de, özü aqta laf ketkenini bile, özü bir tarafqa ketse, Şamradnı , evde otur, dep tenbiyeley. (X-120/7) Lâkin Şamradqa da qartanasının şeerdeki bir haneli sektsiyası taraşlıq ete. (X-120/8) Köydeki kibi çapqalamağa yer aray, o keldimi, evniñ nizamı bús-bütün deñiše, ortalıqnın túbünü-üstüne çevire. (X-120/9) Bir kün müsafirleriniñ qaytacaq künleri edi, saba aşhanede qavelerini içip oturğanda, Şamrad qaydandır qartbabasının arbiy medalleri saqlı qutunu tapıp çıqardı. (X-120/10) Qutu onı pek meraqlandırdı, qutuda “Leningrad mudafaası için”, “Cesaretlik için”, “Arbiy hizmetler için”, Ğalebenin 20 ve 30 yıllığına ait medaller bar edi. (X-120/11) Şamrad başta oların birer-birer öğüne tizip, üstündeki yazılarını oqup baqtı, soñ kene de qutuğa toldurıp, qartbabasının öğüne çapıp keldi.

(X-121/1) — Bular siziñ, medalleriñiz, qartbaba? — dep eyecannen onıñ közlerine baqtı.

(X-121/2) — Menimki, Şamrad, ya sen olarnı qaydan tapıp çıqardıñ? Coyarsıñ, bar yerine qoy, — dedi.

(X-121/3) Şamrad bir şey añlamağan kibi:

— Ya siz olarnı ne için taqıp yürmeysiz? dep qartanasınıñ, anasınıñ közlerine cevap bekler kibi, baqtı.

(X-121/4) — Taqam, oğlum, ne için taqmayım! Bayramlarda, Ğalebe künlerinde yañı bicağımni kiyip, taqam. Qartanañ olarnıñ qaysını ne yerge iliştirmek kerek ekenligini de bile, men medallerimni taqıp soqaqqa çıqıp yürgende, olar şatır-şatır eteler, er kim toqtap benim köküsime baqalar, — dep lafnı şaqığa aylandırdı. (X-121/5) Lâkin qartbabasınıñ cevapları torunını qandırmadılar, o kene de ciddiylıknen soravını devam etip:

— Ya ordeniñiz qayda? — dep soradı.

(X-121/6) Abğair aqaynı, ne içündür şu, balacasına berilgen sual sançqan kibi oldı, elindeki qave filcanı ağızına barmay kerı qayttı, soñ, özünü yaqlar kibi:

— Ordenim yoq, oğlum, lâkin bazı medaller de bizge pek paalığa oturdı, bilmeyim belki terazege qoyıp tartsaq, benim “Cesaret için” medalim de başqa mükafâtlardan yengil kelmez edi, — dep lafnı bitirmek istedi, amma Şamraddan öyle qolaylıqnen yaqanı boşatmaq zor edi.

(X-121/7) — Yoq, qartbaba, — dedi o, — siz yağşı cenk etmegensiñiz, onıñ için sizge orden bermegenler, men sizniñ yeriñizge olsa edim, faşistlerni ta-ta-ta-ta atıp episini öldürir de, iç olmağanda bir orden alıp kelir edim, degende, anası elinden tutup koridorğa çıqardı, soñ qulağına nelerdir aytıp, qapunı açtı da azbarğa oynamağa yiberdi.

(X-121/8) Mına, yılbaş gecesı toruninen qartbaba arasında olıp keçken laflar da şu edi.

(X-122/1) Müsafırlernı yollatqan soñ, evde kene de eski nizam qoyıldı, yalıñız saba qavesinden soñ, Abğair aqay çıqıp şeernı dolana, tükânlarğa kire, haberler ketire turğan, soñ vaqıtlarda neçündür bir yaqqa çıqmay edi. (X-122/2) Esmı apte onı tazirlep de baqtı:

(X-122/3) — Men ortalıqnı cıyıştırğance, çıqıp avalanıp kelmeysiñmi, bütün kün evde, dünya alınsa ħaberiñ olmaycaq, — dese de aqayı oña alı yağşı olmağanını, belı ağırğanını manaçıq, etip, bir yaqqa çıqmay.

(X-122/4) Raatlıq künü olarnıñ evlerine, ümüt etilmegen müsafir, Abħair ağanıñ çoq yıllar beraber zavodda çalışqan arqadaşı keldi. (X-122/5) Müsafir zavod yañılıqlarını aytıp bitirgen soñ, dominoğa tutundılar. (X-122/6) Bir qaç kere yutturğan soñ, müsafir keteyim dep turğanda Esmate apte:

— Yoq, mına aşım endi azır, oturiñ biraz qapınırsız, soñ, ketersiz — dedi.

(X-122/7) — Ya dolapta bir şeyler barmı? (X-122/8) Olmasa men çıqıp keleyim.

(X-122/9) — O da tapılır, mor patilcan turşum da bar, — degen soñ müsafir yiberildi.

(X-122/10) Şu an stol tedarigi başladı. (X-122/11) “Ekstra” tökülip içilgen sayın, laf qızğınlaştı o şişeleriniñ túbünde pek çoq laf bar, degenleri doğru eken. (X-122/12) Belli ya, eki cenkçi bir yerge kelseler, laqırdılarınıñ da soñu olmay, hatırlavlar biri-birine baylanıp kete. (X-122/13) Abħair aqaynıñ subeddeşi ondan yaş, cenkte iştirak etmegen, lâkin okkupatsiyada olup, “Avropanıñ yañı nizamınıñ” ne ekenligini körgen, o yıllarnıñ açlığı, kötegi, qorqusını başından keçirgen adam edi.

(X-122/14) — Men bugün alâ daa bir şeyge yanam, şu melunlarnıñ memleketlerine barıp yetalmadım, — dey Abħair ağa, sigarını küllükke basıp, — olar nasıl yaşağanlarını, öz balalarını nasıl terbiyelegenlerini körmek istey edim, amma nasip olmadı. (X-123/1) Staroye Russo yanındaki çarpışmada sıradan çıqtım, aylarnen qıbırdap olamay yattım, soñ doktorlar, cenkleşkeniñiz sizge oldı, biz elimizden kelgenini yaptık, sizni ayaqqa tursattık, yüregiñiz sağlam eken, bütün ağır-azaplarıñızni köterdi, endi siz de yüregiñizni acıp yaşamaq kereksiz, dep arbiy gospitalden ozğarğan ediler. (X-123/2) Mına o kün-bu kün, doktorlar aytqanı kibi, yüregimizni acıp yaşaymız. (X-123/3) Çoq adamlar, hususan yaşlar, endi bizim cenk iştirakçisi olğanımızni da bilmeyler, sağ olsun Arbiy komissariatımız, unutmay, biznen alâqasını üzme. (X-123/4) Keçken sene mektüp yollap: “Keliñ, Ulu ğalebeniñ 30 yıllığına çıqqan medaliñizni alıñ”, dep yazğan edi bardım, voenkom özü hayırlap berdi. (X-123/5) O yılı bizlerge el saati de bağışladılar.

(X-123/6) — Ya ne için siz o medalleriñizni bir vaqıt taqmaysız? Kim bilir, ne yerde yatadır, siziñ cenk iştirakçisi ekeniñizni halq qaydan bilsin? — dedi müsafir Abħair aqaynı lafqa qızıştırmaq için.

(X-123/7) — Taqmayım, em de o qadar taqmağa şey yoq, yaqında sovħozdan qızımnen torunım kelgen ediler, torunım, qaydadır şu medaller qutısını tapıp çıqardı da: “Sen yaramay cenk etkensiñ, ordeniñ yoq”, dep maña siltem etti.

(X-123/8) — Sen de şu balanıñ laqırdısını unutmağanıñ ne ya? dedi Esmə apte kök çaynı stolğa qoyıp, — tapqansıñ adam davalaşmağa.

(X-123/9) — Unutmağanımnı sebebi şunda ki, onı yalnız Şamrad aytmay, men bilem, daa pek çoqları da şay tüşüneler.

(X-123/10) Abhair aqay eyecanlandı, içindeki derdini aytmaq istegi oña raatlıq bermey edi. (X-123/11) İmkândan faydalanıp, yaqın dostu oña bugün müsafirlikke kelgeninden, dertlerimi bir tökeyim, der kibi oña baqtı da:

(X-124/1) — Mına, men saña bir medalimniñ tarihını ayıp bereyim de, soñ sen maña öz fikiriñni aytırsıñ, belki de men, Şamrad aytqanı kibi, yaramay cenkleşkendirim, — dep dostundan razılıq soradı.

(X-124/2) — Aytıñ, Abhair ağa! Men sizge bugün aselet laf etmege, raatlanmağa keldim, körüşmegenimiz bayağı vaqıt oldı da?

(X-124/3) — Şay olsa, mına yaq, — dep onıñ ögüne sigaret qutusını qoydı ve özü de yaqıp, biraz oyğa daldı, sanki o uzaq keçmiş közü ögüne ketirmek ister kibi, bayağı vaqıt qaşlarını sıtıp, oylanıp turdı. (X-124/4) Soñ sigarını devamlı çekip ayta başladı:

(X-124/5) — Qısqa qış kününiñ soñu edi, biz insan ayağı basmağan yerlerden ketemiz.

(X-124/6) Uzaqta qararıp turğan orman tarafta qaranlıq çöke başladı. (X-124/7) Esken accı yel qum kibi quru qarnı yanaqlarğa şıpırta. (X-124/8) Daa üstünde bir iz olmağan ap-aq yol, yılan kibi burulıp, orman betke kete. (X-124/9) Şu ormandan keçip bayağı vaqıt daa yürgen soñ, nasıldır bir yıqıq köyçükke yettik. (X-124/10) Qapu penceresi yanğan mektep binasınıñ teşiklerini tahtalarnen, teneke parçalarını tıqatıp, bir gece olsa da saçak tübünde raat yuqlarmız, degen edik. (X-124/11) “Bir saatten, yani 23,00-de marşımız devam ete”, degen emir keldi. (X-124/12) Cenk vaqtında böyle allarğa taaciplenmek kerekmey, sual bermege de aqqıñ yoq. (X-124/13) Kene yolğa çıqtıq, indemey adımlaymız, em öyle vaqıtta kimsenen laf etecegiñ kelmey, açuvlana, azaplanasıñ, kimindir qabaatlamağa tırışasıñ. (X-124/14) Endi yaş bala degilsıñ, añlıysıñ, madam ki köterdiler, ketmek kerek, şay olsa da yorgun vucudıñ isyan ete, raatlıq istey...

(X-124/15) Niayet, bir kaç saat yol yürgen soñ, nasıldır bir özen yalısına keldik, özen buzlasa da buzı daa ince. (X-125/1) Biz sırağa tizilip ketemiz, ögde ketken tüfek qundağınen buzniñ yufqalığını urup köre, havflı yerlerden ve oñğa, ya da solğa burulıp keçemiz. (X-125/2) Pulemyot, minomyot, snaryad yaşçiklerini ağaçlar üstüne qoyıp,

çana tarzında çekip ketemiz. (X-125/3) Ketken sayın yürmek zor ola, ayaqlar ağırlaşa, ketip turğan, yerinde yıqılıp, bir şeyge baqmay yuqlamaq istegi ep arta. (X-125/4) Bizim rotamızğa daa yaqınlarda kelgen yaş, esmeri bir yigit, ketip turğan yerimizde, yol yanında ösken büyük bir çam teregi körip, sıradan çıqtı da, çam tübüne barıp oturdı, arqasını terekke tirep közlerini yumdı, dersiñ, töşegine kirgen.

(X-125/5) — Bu terekni sen oturtqan ediñmi, ey yigit?! — dep bağırdı kimdir.

(X-125/6) — Pek yoruldım, ayaqlarım endi yürmeyley, — dedi o, bala davuşinen.

(X-125/7) — Ya bizimkileri yüremi? (X-125/8) Anañmıñ bergen yastığı qayda? (X-125/9) Qoysa başıñ tübüne!..

(X-125/10) Episi külüştiler. (X-125/11) Şu ümüt etilmegen epizod, atta rota komandiri, uyken leytenant Borisovni bile, ayrette qaldırdı. (X-125/12) Yigitniñ şu, günasız areketinde, onıñ daa balalıq çağından çıqıp yetmegeni körüne edi. (X-125/13) Borisov yigitke, yaqlaşıp, elini onıñ omuzına qoydı da, emir etmey, nasiat oqur kibi yavaştan:

— Qalq soldat, sıradan ayrılğannı börüler aşap, deyler, özüñni qolğa al, endi baracaq yerimizge az qaldı, tezden yetermiz, — dedi.

(X-125/14) — Yigit indemey, zornen terekni quçaqlap yerinden turdı da, sırağa kelip qoşıldı. (X-125/15) Niayet, sabağa yaqın bir taz töpeçikke kelip yettik. (X-125/16) Raatlanmaq emiri berildi. (X-125/17) Borisov vzvod komandirlerini çağırıp, cep fenerinen öz kartasını yarıqlattı da, ne yerde olğanımızni belgilediler.

(X-125/18) — Demek, bu yükseklikni qorçalamaq bizlerge avale oluna, oñda, solda qomşularımız kimler eken? — dep Borisov öz-özünen laf eter kibi, etrafqa köz taşladı.

(X-126/1) — Sağ tarafımızda topçular olsa kerek, — dedi er şeyni, er kimden öğüne bilgen, üçüncü vzvod başı — Haldaryan, — olar bizni top ucüminden qorçalamaq kerekler. (X-126/2) Lâkin şu açıqlıqta episinden qorqunçlısı ava ucümü edi. (X-126/3) Bahtımızğa kök, qurşun kibi alçaq, qara bulutlarnen qaplı edi. (X-126/4) Yuqu qayda... (X-126/5) Okop qazmaq kerek, tez-tez yerge tıqılmasañ, soñundan keç olur. (X-126/6) Topraq da qatqan cam kibi, kiçkene küreçiklerini ura-ura avuçlarımız patlasa da, çuqurlarnı terenleştirmek pek zor. (X-126/7) Kimer askerler başlarını tıqacaq qadar yer oyğan soñ, çıdayalmay yattılar. (X-126/8) Bazıları ekişer-ekişer qızınmaq içün arqalarını biri-birine tayap yuqlay, kimerleri bir özü, tizlerini çengesine tartıp, qalaçlanıp yuqlaylar. (X-126/9) Lâkin biraz yatqan soñ, suvuqqa dayanalmay turalar,

yerni tartay, ellerinen areket ete, qızınmaq için tırışalar. (X-126/10) İnsan öyle vaqıtta doğğan kününe peşman ola, er kimni, er şeyni söge. (X-126/11) Suvuqtan, yuqusızlıqtan çekişkende, tez-tez uruşqa kirecegiñ kele, çünkü kötek vaqtında suvuq azabını da, er şeyni de unutasiñ, közüñe qaranlıq tüşe, atta yaralanğanıñnı bile kimerde bilmey qalasiñ.

(X-126/12) Ne ise saba açılıp başladı. (X-126/13) Yernen köknü birleştirgen ufuq çizği aydınlanğan kibi ola, etrafta çeşit qaraltılar körüne başladı. (X-126/14) Çalımı, taşımı, adamımı ayırdı etmek zor. (X-126/15) Askerler endi episi turdılar, qızınmaq için çapqalay, qarnen yuvunalar, qarnı betlerine qızarğance oqalaylar, soñ ekişer-üçer olup, aşamağa oturalar. (X-126/16) Et konservalarını aç, üstünde cam kibi qatqan yağnı ufatıp, ötmek batırıp aşaylar. (X-126/17) Borisov toplanğan vzvod komandirlerine:

— Bu okopçılardan olacaq şey yoq! Yağdırıp başlasa yarımızdan çoqumıznı ilk çarpışmada sipirip atar, daa ortalık tınç ekende, okoplarını terenleştirtiñ, “müsafirler” çoq bekletmezler, — dedi.

(X-127/1) Em kerçekten de, şu an uzaqtan kök güdüdüesine beñzegen bir davuş eşitle başladı. (X-127/2) Rüzgâr da küçleşe, bulutlarını aydap kete, kâde-bir kök körüle. (X-127/3) Nemseler endi bılırki kibi kökte şorbacı olmasalar da, olarda daa samolyot çoq. (X-127/4) Askerler ğafletnen kökke baqalar, çünkü şu yerde avadan ucüm biz için pek telükeli edi. (X-127/5) Tanknen silâñ olsa küreşmek, ya da saqlanmaq mümkün, lâkin töpeñden bombalar sızgırıp başlasa, “qayda tüşer eken”, dep beklemekten başqa çare qalmay. (X-127/6) Qaydadır biz yerleşken töpeçikte polk komissarı — Osipov peyda oldı. (X-127/7) Bir elinen boynuna asıvlı dürbinini tutup, qattı davuşnen:

— Soldatlar! — dedi o ve etrafnı közden keçirdi, biraz indemey turdı. (X-127/8) — Duşman tankları, olarnıñ artından piyade askerleri bizim mudafaa yolağımızğa yaqınlaşmaqtalar, — o kene de bir tınış susıp turdı da soñ: — bizim topçularımız duşman tanklarını qarşılamağa azır turalar, sizler ise abdıramay, özüñizni coymay, duşman askerlerini qırmaq kereksiz! Duşmannı yalıñız urıp toqtatmaq mümkün! Soñ Borisovğa aylanıp:

— Tank ucümüne granatalarınıñnı azırlañ, sizge bir berilmesini emir ettim, kerek olsa biz siziñ yükseklikke yardımğa kelirmiz, — dep bizim sol tarafımızdaki qısımlarğa adımladı.

(X-127/9) — Birinci kere tank ucümüne rastkelgen adam, onıñ deşetine çıdayalmay, şatırdı-güdürdisi, em de, sanki seniñ köküsiñe doğrutılğan topunen ateş, ölüm ne qadar nazik, zayıf olğanıñnı bütün özüñni ne qadar nazik, zayıf olğanıñnı bütün uceyeleriñnen is etesiñ, deşetli ölüm qorqusı nefesiñni toqtata, yüregiñ boğazıña kelip qadala. (X-128/1) Cebe körmegen adamlar kimerde: “Bizim soldatlarımız qorqu nedir bilmey, duşman üstüne arslan kibi atırlar”, dep aytalar. (X-128/2) Bu yalan. (X-128/3) Er kim qorqa, qorqu özü tabiy bir duyğu, lâkin qaramanlıq şunda ki, şu qorquñnı añlı olaraq bastırmaq, özüñni yoq etmey suvuqqanlıqnen areket etmek — mına qaramanlıq şundan ibarettir. (X-128/4) Üstüne tank kelgende, artıña-öğüñe baqmay qaçmaq istegi er şeyni bastıra, amma qayda qaçacaqsıñ! Özüñni duşmanğa körsettiñmi, ya qurşun yağmurı septirip başlay, ya da qarınca kibi taptap keçe. (X-128/5) Kene de özüñni qolğa alıp granatañnı oñaytlı taşlasañ, şu demir qale sernik qutusu kibi yanıp başlay.

(X-128/6) Bizim topçularımız ateş açqanları kibi, biz de yüreklendik, şu an qara tankların sırası bozuldı, çoqqa barmay sağ taraftan eñ ögde keleyatqan tank toqtadı ve tütep başladı. (X-128/7) Biz daa ucümge iştirak etmeymiz, beklep turamız, kino baqqan kibi üstümüzge keleyatqan şu taşqınnı ve olarnıñ artından çapqan piyade askerlerini köremiz, lâkin olar bizge daa uzaqlar. (X-128/8) Endi kimse suvuqñı abaylamay. (X-128/9) Vaqıt yürek uruşinen ölçenile. (X-128/10) Çoqqa barmay ateş yolağı bizni de öz dairesine qoştı. (X-128/11) Sanitarlar yaralıları süyrep artqa, evelden azırlanğan zemplankağa alıp keteler. (X-128/12) Çeşit yerlerden bir qaç tank bizim mudafaa sınırimızdan keçeler de, artqa çekilmege emir olmadı.

(X-128/13) Şu daqqalarda yolda kelgende terekke tayanıp yuqlaycaq olğan yigit çıdayalmadı, bağırip, tüfegini taşlay sıçrap turdı da artqa qaça başladı, on adım çaptımı-yokmı, onı sanki birev uytep yıqtırğan kibi oldı, avuçların qarnı sıqıp tınıp qaldı. (X-128/14) Şu ağır daqqalarda PTR-deki birinci nomer sıradan çıqtı, Borisov maña qolunen o yaqqa barmamñı emir etti. (X-129/1) Men tayıla-sürüne tüfekke yetkende, ögümüzde on-on eki metr yaqınlıqta keleyatqan tank kevdesini körgeñ edim, közlemey eki kere attım. (X-129/2) Tank toqtadı, lâkin tütün çıqmadı. (X-129/3) Men özümni qolğa almağa tırıştım, “şaşmalamay, mergin atmaq kerek”, dep öz-özümge yürek berem. (X-129/4) Bizim yanımızda minalar patlay başladı, duşman bizim pozitsiyanı körse kerek. (X-129/5) Şu an yanımdan patlavdan köterilgen taş-topraq meni de köterip attı, ortalıq birden çım-çıt oldı, bir davuş eşitilmey, nefes almaq da pek zor oldı, er yerni sukünet ve qaranlıq bastı...

(X-129/6) Mına, dostum, benim cenkleşmem de şuniñnen bitti. (X-129/7) Meni bir daa ayaqqa tursatmaq için pek çoq çekiştiler. (X-129/8) Qulaq zarlarım patlağan, eki qabırğam sınğan edi. (X-129/9) Lâkin o vaqıtta daa biz yaş edik, vücudım şu ağır kontuziyanı yeñdi, qulaqlarım da yavaş-yavaş eşite başladılar. (X-129/10) Şu medalimni de maña kelip gospitalde taqdim etken ediler. (X-129/11) Aytqanlarına köre bizim askerlerimiz şu taz tepeçikni duşmañğa bermegenler, çoqqa barmay özleri ucümge keçip, duşmannı aydap başlağanlar, lâkin Borisov şu cenkte elâk olğan.

(X-129/12) — Siziñ medaliñiz ağır eken Abħair ağa bir tank çekisinde eken, — dedi müsafir medalni eline aldı da, diqqatnen, dersiñ, onda saqlı bir şeyni körmek ister kibi, baqıp qaldı.

(X-129/13) Şu dostunen can gönülden ötközgen subeti Abħair aqaynı da boşattı, yengilleştirdi, o sanki bu vaqıtqa qadar qıyın bir mesele üstünde çekişe-çekişe, niyet çezgen kibi oldı. (X-129/14) Yaramay cenk etmegenini añlatıp olğanına sevindi. (X-129/15) Em şu gecesi Abħair aqay raat yuqladı, tüşünde torunı Şamradnen balıq avına barğanlarını, ateş başında oturıp söyleşkenlerini kördi. (X-129/16) Ekinci künü Esmapte evlerini cıyıstırğance aqayı, er vaqıttaki kibi, şeerge çıqıp taze haberler ve bir bağ qalaç alıp evine qayttı. (X-130/1) Demek adamnıñ kâde-bir golünü [göñlüni] almaq, oña bir qaç sıcaq sözler aytmaktan qaçınmamaq kerek, öyle munasibetler adamlarğa baht ketireler.

1973

(XI-131/0) Birinci sevgi

(XI-131/1) Yaşlığın ötip ketken yerlerde çoq yıllardan soñ barsañ, er bir adımıñda nelernidir hatırlaysıñ. (XI-131/2) Bu sefer de şay oldı. (XI-131/3) Men bir vaqıtlarda oquğan ve soñundan da çalışqan mektebime taba yol aldım. (XI-131/4) Yaz tatili olğanından sebep, o yerde yalnız mektep binasını tamir eteyatqan işçiler çalışalar; şay olsa da men çette oturıp, mektep azbarını, parmaqlıqlarnen oralıp alıñan mektep bağçasını seyir etip, çoq vaqıt baqıp turdım. (XI-131/5) Şu bağçadaki terekleri bir vaqıtta bizler oturtqan edik. (XI-131/6) Vaqıtinen parmaqlıqlar boyu ekilgen selbiler endi ösken, çıraq kibi turalar, em de etrafqa büyük dülberlik bereler.

(XI-131/7) Menim bütün añlı ömürim (cenk vaqıtını saymasaq) mektep yaşayışınen bağı olğanından, hatırlavlarım, esimde qalğan vaqialarınıñ çoqusı da mektep ömürinen bağı ediler. (XI-131/8) Bir özüm mektep azbarına baqıp, negedir yazıqsıñan kibi olam, tez keçip ketken yıllarğamı? (XI-131/9) Bir vaqıtlar beraber çalışqan, sevinç, şübelerimizni bölüşken arqadaşlarımızın darqalıp ketkenlerini?

(XI-131/10) Öz oylarımnen, yavaş-yavaş yürüp, yüksek bir kiyik kestane teregi túbündeki skemlege çöktim. (XI-131/11) Qarşımdaki skemlede, beti, elleri küneşten yanğan bir esmeri yaş yigit yanında oturğan bir qızğa, büyük bir eyecannen nelerdir añlatmağa tırışa. (XI-131/12) Olar meni de, etrafta yürüenleri de, kimseni eslemeyler, tek biri-birinen meşguller.

(XI-132/1) Aygidi seni yaşlıq! (XI-132/3) Bu ömürde saña yeter ne bar eken?!

(XI-132/4) Men şu qarşımdaki yigitni kimgedir beñzettim, lâkin çoq vaqıt hatırlap olamadım, bir vaqıtlardan soñ közüm ögünde Arsenniñ sıması canlandı. (XI-132/5) Em kerçekten de ögümde oturğan şu oğlan, ğaliba, onı andıra. (XI-132/6) Tıpqı Arsen kibi, laf etkende, elleri de raat oturmaylar. (XI-132/7) Soñ benim közüm ögünde Arsennen beraber işlegen yıllarda olup keçken bir vaqia canlandı.

(XI-132/8) Arsenni bizim mektepke oquv yılınıñ ortasında, daa doğrusı ikinci çerikniñ soñunda yiberdiler. (XI-132/9) O vaqıtta endi mektepte çalışqan er bir ocanıñ iş saatleri olup, ocalar da, talebeler de biri-birlerine alışıp qalalar. (XI-132/10) Öyle vaqıtsız zamanda mektepke yañı oca kelip qalsa, ders saatlerini qaytadan bölüşmek kerek ola, lâkin çoqusı ocalar böyle vaqıtta, endi alışıp qalğan sınıflarını başqasına bermek istemeyler, qısqası mektep ömürinde bu kibi allar çoq şamatalar kötere turğan.

(XI-132/11) Rayon maarif bölüğündən mına şay etip yıl ortasında bizim mektepkə rus tili və edebiyatı ocağı olaraq Arsenni tainləp yollağan edilər. (XI-132/12) O daa yaş oca, mektepte çalışıp başlağanı eki yıl bile olmağan. (XI-132/13) Özü uzun boylu olup, soñ modada kiyinip yürəgen, sıcaq qanlı bir yigit edi. (XI-132/14) Çalışıp başladı. (XI-132/15) Tecribesi daa az olğanına baqmadan talebeler onıñ derslərini seve diqqatdən diñleyler. (XI-132/16) Doğrusını aytqanda, milliy mekteplerde rus tili və edebiyatı derslərini meraqlı ötkermək için, çoq emək sarf etmə kerek ola, er bir derske azırlıqdən kirmək, talebelərinin bilim dərəcələrini nazar itibarığa alıp, iş körmək kerek ola. (XI-132/17) Eger de buña emiyət berilməsə, programdakı qayd etilgen materiallar mənimsənilməy qala bile.

(XI-133/1) Arsen bizim mektepte çalışıp başlağanınınin ikinci ayına bizgə oblast maarif bölüğündən teşkerüv brigadası keldi. (XI-133/2) Brigada azaları mektepteki vaziyetni, balalarınin bilim dərəcəsini bilmək için ocalarınınin derslərinə kirdilər. (XI-133/3) Öyle vaqıtlarda esas ağırlıq mektepnin oquv işləri bölüğü müdirinə yüklənə. (XI-133/4) Pek çoq dokumentlərin kötermək, teşkerüv brigadası azalarınınin çoqtan-çoq suallarına cevap bermək kerek ola.

(XI-133/5) Meni, episindən ziyadə, yañı kelgen ocamızınin işi raatsızlay edi. (XI-133/6) Çünkü onda da tecribə az, em de men daa onıñ derslərinə kirip, yaş ocanın çalışuv usulunden daa keregi kibi tanış olup, yetiştirəməgen edim.

(XI-133/7) Eki afta devam etken teşkerüvlərdən soñ mektepte pedsovet ötkerildi. (XI-133/8) Onda, teşkerüv brigadasından sözge çıqqan arqadaşlar Arsenni maqtadılar və digər rus tili oclarına onıñ derslərinə kirip, yaş ocanın ders berüv usulunden tanış olmaları təvsiyə etildi. (XI-133/9) Teşkerüv brigadası, mektepteki bazı bir nuqsanlıqlarığa baqmadan, umumen oquv-terbiyə işlərinin yağış yoluna qoyılğanını qayd etti.

(XI-133/10) Mektepte okuv işləri eki smena alınıp barıla, altmışdan ziyadə oca çalışa, ondan da başqa uzattırılğan kün gruppalarınınin terbiyeciləri də çalışalar. (XI-133/11) İlmii bölük müdiri, er bir ocanın derslərinə kirip, teşkerməsi, öyle teşkerüvlərdən soñ, ocanən subetləşməsi kerek. (XI-133/12) İş künlərinin kelip keçkenini də öyle vaqıtta duymay qalasın.

(XI-133/13) Niyyət, oquv yılınınin soñu yaqınlaştı. (XI-133/14) Şu devir içinde biz Arsennən yaqından dostlaştıq. (XI-133/15) Buña səbəbi, bergən dərəcəsini temelindən

bilgeni ve öz işini de yürekten sevgeni olsa, ekincide, o edebiyat saasında çoq oquğanı ve çoq bilgeni menimnen öz fikirlerini daima bölüşip turğanı sebep oldı. (XI-134/1) Men tapıp, oqup olamağan bazı bir yañı eserlerni o mıtlaqa tapa ve maña da ketirip bere edi. (XI-134/2) Mına şu edebiyatqa olğan meraq bizni yaqınlaştırğan sebep edi.

(XI-134/3) Bir kün men Arsenge:

— Er şeyni añlayım, lâkin bu vaqıtqa qadar sen ne içün yalınız yaşağanıñnı añlap olamayım. Eger de seniñ öz cesaretiñ yetişmese, özüne lâyıq bir qız tapıp olamasañ, biz yardım etermiz, — dedim. (XI-134/4) O maña cevap bermey, tez-tez lafıñ mevzusını deñiştirmege tırıştı.

(XI-134/5) — Elbette, bizim ilmiy müdirimiz boş oturğanıñnı kördimi, şu daqqası bir iş tapar, çünki o böyle işsiz yürgenlenden oturıp alışmağan, — dep küldi subetdeşim, soñ arqası üstüne yatıp, töpemizde uçuşqan qarılğaçları seyir ete başladı. (XI-134/6) Bayağı devam etken sukünetten soñ Arsen: — Elbette, institutnı bitirgen, ondan soñ arbiy hizmetini de ötkergen, yaniy endi şahsiy ömürini qurmaq içün bütün imqânlarğa malik olğan adam, daa kimseni sevmedi, ya da sevilmedi demek aqılğa yatqan şey degil. Bu hususta söz açmağanıñnıñ sebebi başqa, daa doğrusı, men bir şeyden qorqam, meni añlamazlar, külerler dep, indemey yürgenimniñ sebebi de şu. Amma bugün, böyle bir acayıp künde, men siznen bu aqta laf kötermek isteyim, çünki siz ciddi bir adamsız, menden de çoq yaşadınız, biz biri-birimizni añlarmız dep ümüt etem, — dedi.

(XI-134/7) Dostumniñ mennen böyle yürekten laf etkenine, men can-göñülden sevindim, çünki er bir insanıñ ömürü özüncesine daa oqulmağan bir kitap. (XI-134/8) — Men ise, dostum fikirini deñiştirmesin, dep indemey oturam. (XI-134/9) O bayağı vaqıt indemedi, men oña bir söz qatmadım, soñ menden musade sorar kibi:

(XI-135/1) Men lafımnı uzaqta başlamaq isteyim, sabırınız yetermi? dep soradı. (XI-135/2) Men kene de indemedim, o benim indemegenime razı olğan kibi:

(XI-135/3) İstitutniñ soñki kursında oquğan yılımda men bir güzel qızçıqnen tanış oldım. (XI-135/4) Adı Zarema. (XI-135/5) Tanış olğanımız daa öyle çoq olmasa da, o meni evlerine alıp bardı. (XI-135/6) Anasinen tanış etti. (XI-135/7) Babası olarnı erte taşlap ketken, olar tek ekisi otura ediler.

(XI-135/8) Yaşayışları yağşı, bir şeyge muhtac degiller. (XI-135/9) Zaremanıñ emcesi de, şeerde büyük bir işte çalışqan adam eken, o Zaremağa oquvını bitirgen soñ, ekimizni de şeerde iş tapıp yerleşirmege söz de bergen eken. (XI-135/10) Lâkin daa institutnı

bitirmezden bir qaç ay evelsi, işke tainlev komissiyası men eñ uzaq rayonğa tainlegen edi. (XI-135/11) Men du şu hususta, bir kimsege şikâyet etip, söz aytqanı da yoq. (XI-135/12) Lâkin bundan haberi olğan Zarema pek açuvlandı:

(XI-135/13) — Ne için bir şey aytmaysiñ, yoqsa şu rayonğa ketecek olasıñmı? — dep darıldı.

(XI-135/14) — Rayon olsa ne olğan, o yerde de bizler kibi adamlar yaşay, tanışır alışırız, ondan qorqmaq ne kerek? — dedim men.

(XI-135/15) — Saña iş tapıp berseler, eki odalıq sektsiyada işandırsalar soñ, böyle seerni biraqıp, o rayonda ne işiñ bar? Demek seniñ fikiriñ başqa eken de, sen meni yürekten sevmey ekensiñ de, — dedi.

(XI-135/16) Men maña tapıp bergenlerini istemeyim, özüm tapıp yaşamaq isteyim, ondan da başqa men qayda kerek olsam, o yerde de barıp çalışmağa razım, dep Zaremaniñ öz aqlınca maña yapqan yaşılıqlarından red ettim.

(XI-135/17) — Bar, aysa, bilgeniñ kibi yaşa, bizler daa kezgen vaqıtımızda biri-birimizni añlap olamasaq, oniñ soñu ne olacaq? — dedi de, ters burulıp ketti. (XI-136/1) Mına benim birinci sevgim de şu şamatalarnen bitip ketti.

(XI-136/2) — Zaremanen olup keçken romaniñizni añlamaq qolay, öyle allar yaşayısta çoq olup keçe, benimce oña o qadar siz de yanmağandırsız çünkü sevgi derecesi, hususan birinci vaqıtta, ömürniñ er künki talaplarinen ölçense, öyle sevginiñ kelegegi de acınıqlı olacağına şek-şübe qalmaq. (XI-136/3) Ya ikinci sevgiñe kim keder etti.

(XI-136/4) — Yoq, mında keder etkenler olmadı, demek mümkün, lâkin o pek mürekkep olup çıqtı. (XI-136/5) Men tain olunğan şu uzaq rayonıma barğanda, o yerde meni pek yaşı qabul ettiler, birinci yıl olğanına baqmadan, iş pek çoq edi. (XI-136/6) Kündüzleri mektepte olam, aqşamları ise evde azırlanam, konspektler yazam, kerek kitaplarnı oquyım. (XI-136/7) Can sıqısı olsa da yaşamaq mümkün. (XI-136/8) Zaremağa eki kere mektüp yazıp çağırttım, yaqın bile almadı, kelmedi, lâkin er alda, anasinen yalnız oturğanını, birinci sevgisini unutıp olmağanını da yazdı. (XI-136/9) Neçündür o men çalışqan yerge ölse kelmeyceğini de yaza, dersiñ, men o yerde sürgünde yaşayım.

(XI-136/10) Qış ayları, künler qısqa, işnen meşgul olup, vaqıt keçip ketkenini de duymay qalasıñ, amma baar kelse, ev taraşlıq ete, başını alıp bir taraflarğa çıqıp keteceğini kele, yalnız oturmaq da zor ola.

(XI-136/11) Sevdalar da çoqusı biri-birini şu baar küneşi ortalıqını canlandırğan vaqıtlarda tapa ekenler, demek, baar tek tereklerini, gullerni uyantmay, insanlarını, hususan yaşlarını da qanatlandırır, raat bıraqmay eken.

(XI-136/12) Men de öyle baar künleriniñ birinde evde oturmaq şeerge kettim, maqsadım Zaremanı tapıp “ciddiy” laf etmek edi. (XI-136/13) Men olarnıñ evleri ne yerde olğanını bilsem de, anda barmadım, çalışqan yerini sorıştırıp taptım, çalışqan yerinde yok edi, körüşip olamadıq. (XI-137/1) Ne yapmalı? (XI-137/2) Endi keç, qaytmaq kerek, ertesi künü mektepte derslerim bar. (XI-137/3) Künüm nafile ketkenine açuvlanıp, evge yol aldım. (XI-137/4) Köyge kelip çıqqanda endi köz bağlanmış edi. (XI-137/5) Menim odamıñ cıyıştırğan qartanay meni körip, evde müsafir olğanını ayttı.

(XI-137/6) — Kim, yaş qızımı? — dedim men sevinip, çünkü Zarema özü kelip çıqqandır dep oyladım.

(XI-137/7) — O qızçıq bu yerli olsa kerek, — dedi qartanay maña şubeli köz etip, — men siz evde olmağanıñızını, şeerge ketkeniñizni oña aytsam da, zarar yoq, men beklerim, dedi. (XI-137/8) Odañızğa kirsettim, anda sizni bekley.

(XI-137/9) Bir nefeste, çapıp odağa kirdim, müsafirim onıncı sınıfta oquğan talebem Zemfira İzmailova edi. (XI-137/10) O meni körgeninen yerinden turdı, şu ümüt etilmegen müsafirni körip, men de şaşmaladım, soñ özümge kelip:

(XI-137/11) — Hoş keldiñ İzmailova, keç, otur, — dedim. (XI-137/12) Zemfiraniñ iri, dülber közlerinde em sevinç, em de qorqu alâmetleri peyda oldı. (XI-137/13) O maña bir şeyler aytacaq olup intılsa da, aytıp olamadı, eyecanlanmışından lafını ağızı içinde qaldı. (XI-137/14) Men onı tınçlandırmaq maqsadınen, — Zemfira, sen meni çoqtan bekleysiñmi? Otur, mına, men seni şimdi çaynen sıylarım, — dedim.

(XI-137/15) — Men, men sizden kitap alğan edim, mına, ketirdim, — dep stol üstüne Turgenevniñ povestlerini qoydı. (XI-137/16) Men özüm ayaq üstündem, endi bu kitapını bergen soñ qaytacaktır, dep onı ozğarmaq fikrindem. (XI-137/17) Lâkin Zemfira bir şey söylemey, kene yerine oturdı. (XI-137/18) Soñ stolğa egilip, başını elleri arasına aldı da, yavaştan ağlap başladı. (XI-137/19) Men şaşmaladım, ne olğanını añlayalmay, yavaştan

Zemfiraniñ yanına barıp ellerimni oniñ omuzlarına qoydım, soñ, onu tınçlandırmaq maqsadinen:

— Ne oldı, İzmailova, yoqsa eviñizde bir hıyırsızlıq barmı? — dep oniñ başını sıypadım. (XI-138/1) Zemfira birden köterildi, men şü an artqa çekildim.

(XI-138/2) — Yoq, Arsen Şabanoviç, raatsız olmañ, evimizde bir şey yoq, anam da sağ-selâmet, raatsız olmañ, — dep yaş tolu közlerinen maña baqtı.

(XI-138/3) O közler, alâ bugün, benim közüm ögünde turalar. (XI-138/4) O közlerde endi qorqu yoq, olar yıldız kibi yanalar ve benim bir şey añlamağanıma taacip eteler.

(XI-138/5) — Arsen Şabanoviç, — dedi o, — men sizden yalnız bir şey soramaq isteyim, maña doğrusını aytıñ, adam birisini yürekten sevse, lâkin oniñ sevgisini körmeseler, körseler de abaylamay keçip ketseler, añlamaq istemeseler, bu alğa siz ne der ediñiz?!

(XI-138/6) Men öz talebemden böyle sual beklesem de onu tınçlandırmaq için şay dedim:

(XI-138/7) Seniñ sualiñe cevap bermek için, Zemfira, bilmek kerek şü adam kim, siziñ temiz sevgiñizge lâyıq adam mı, o sizni doğru yüreknen añlaya bilecekmi? dedim oniñ sualine, sualnen cevap berip.

(XI-138/8) — O adam sizsiz, Arsen Şabanoviç, sizsiz! Men ne vaqıtlardan berli çekişem, belkim körersiz, dep ümüt etem, amma siz... Mına, endi ne olsa-olur, dep aldıñızğa keldim, sögesizmi, qulağım dan tutıp anama alıp barırsız mı, ne deseñiz, ne yapsañız da men razım, — dedi.

(XI-138/9) — Siz o yerde benim vaziyetimni köz ögüne ketiresizmi, zavuç arqadaş?

(XI-138/10) Yañızlıqtan canı yanğan yigirmi eki yaşında yigitniñ, aqşam, kimse körmegende evine kelip, yaş bir ğonce qız, “men sizni sevem, men sizge keldim”, dese, siz ne yapar ediñiz?

(XI-139/1) — Men, endi işniñ soñu nenen bitkenini bilmek ister edim? — dedim.

(XI-139/2) — O bitmedi, aziz dostum, er şey öyle qolaylıqnen başlanmay da, bitmey

de... (XI-139/3) Mesele sınavğa, yani vaqıtnen sınavğa qaldırıldı, çünkü böyle “hastalıklar”nı yalnız vaqıt, sabır, er soy ilâcdan, eñ bilgili ekimden de yahşı devalay

bile. (XI-139/4) Men şü aqşam Zemfiranı evimden quvıp çıqarmadım, em yüregimde tutaşqan duyğularnı da oña sezdirmedim. (XI-139/5) Men oniñ elini öz elime alıp,

sıypadım da, soñ: “Saña birincide mektepni bitirmek kerek, ögünüzde, daa on birinci sınıf da bar, — dedim. (XI-139/6) — Sen güzel oquysıñ istegen institutiña da kire bilirsıñ. (XI-139/7) Amma şimdi bizim munasebetlerimiz oca ve talebe arasındaki munasebetlerden tışqa çıqmamaq kerek, seniñ için şimdi eñ esas mesele — mektepni muvaffaqiyetnen bitirmek, qalğan bütün işler ise seni raatsızlamamaq kerekler, dep yerimden turdım, — endi keç oldı, tur seni eviñizge ozğarayım”, — dedim.

(XI-139/8) Ekinci künü Zemfira mektepke kelmedi, men sınıf jurnalını oquğanda onı, “hasta”, dediler. (XI-139/9) Men nege oğrağanımı bilmedim.

(XI-139/10) Şu künden başlap, Zemfiraniñ türlenip ketkenini erkes köre başladı. (XI-139/11) Mektepte çeşit laflar, fısıldılar yüre edi. (XI-139/12) Men bir şeyden haberi yoq adam kibi yürem, kimerde Zemfiralarnıñ sınıflarına kirgende duydurmay, köz qıyığından oña baqam, o qızara, ağara, meni söylegenlerimden bir şey añlamay, dersıñ, o sınıfta degil de, kim bilir ne yerlerde yüre. (XI-139/13) Ket-kete o başqa derslerden de aqsap başladı. (XI-139/14) Ne yapmalı? (XI-139/15) Nasıl olsa da meseleniñ ögünü almaq kerek edi. (XI-139/16) Çoq oylanıp yürgen soñ direktorımıznen laf etmek qararına keldim. (XI-139/17) Bizim direktorımız — esli-başlı qadın, oblastta belli ocalardan biri. (XI-140/1) Men vaqıt tapıp, onıñ kabinetine kimse olmağan vakıtta kirdim.

(XI-140/2) — A, keldiñizmi, Arsen? Men sizni çoqtan bekley edim, — dedi o küler yüznen. (XI-140/3) “Ne için meni bekley ekensiz”, der kibi onıñ betine baqtım. (XI-140/4) Doğrusını aytam, bekley edim, em özüñiz kelgeniñiz pek yaħşısı oldı. (XI-140/5) Ne yapacaqsıñ kollega, yaşlar, osmürler pek raatsız hıalq, olardan er daqqa bir “yañılıq” beklemeq mümkün.

(XI-140/6) — Siz İzmailova aqqında aytmaq isteysizmi? dedim men onıñ sözünü bölip.

(XI-140/7) — Bu künlerde mektebimizde yalıñız İzmailovaniñ lafını kete, — dedi o yarı şaqanen.

(XI-140/8) — Öyle olsa, maña da çoq uzaqtan başlamaq kerekmey eken, siz benim vazifemni bayağı yengilleştirdiñiz. (XI-140/9) Endi siz aytıñ, maña ne yapmaq kerek?

(XI-140/10) — Mesele de onda, ürmetli Arsen Şabanoviç, kimerde bir yaşayış ortağa öyle bir meseleler süre ki, oña kesen-kes cevap bermek pek zor ola, — dedi o, çalara başlağan saçlarını sıypap.

(XI-140/11) — Men siziñ dersleriñizge çoq kereler kirdim, menimce, siz pedagog olmaq için doğğansız, siz külmeñ, men doğrusını aytam, şay olsa da bizge bu alımızda, vaqtınca olsa da ayırılışmaq kerek olacaq. (XI-140/12) Men başqa yol tapamayım. (XI-140/13) Sizge mından ketmek kerek, özüñiz köresiz, ileride beklenilmegen allar da olması mümkün, yalınız, siz meni doğru añlamaq kereksiz.

(XI-140/14) — Aysa bizim fikirlerimiz bir eken, men özüm de öyle tüşüne edim, — dep yerimden turdım.

(XI-140/15) — Mina, zavuç arqadaş, yılınıñ ortasında siziñ mektepke kelip tıqılğanımnıñ sebebi de şunda. (XI-140/16) Menim ikinci sevgim mina şay, qaçuvnen bitti.

(XI-140/17) Çoq vaqt ekimiz susıp oturdıq. (XI-140/18) Soñ Arsen sigarını yaqıp, devam etti:

(XI-141/1) — Keçenlerde men bir institut arqadaşımdan mektüp aldım, o Zaremanıñ aqayğa çıqqanını yaza, lâkin şu haber mende iç bir meraq da, eyecan da doğurmadı.

(XI-141/2) Çıraq yarığını söndürgen şemşek kibi, Zemfiranıñ ateşli, temiz sevgisi evelden olup keçken eglencelerimni maña būs-bütün unuttırdı. (XI-141/3) Lâkin, bilmeyim, Zaremağa evlengen şu yigit, qızınıñ özünemi, yoqsa eki odalıq seksiyaya sevda oldumı eken, degen tüşünce meni biraz raatsızlay. (XI-141/4) Belkim de bahtlı, yaşşı yaşarlar, alla bersin, şay olsun!

(XI-141/5) Siz bilesizmi, cenüpte büyük, kestaneye oşğan magnoliya terekleri öse, o tereklerde baar kelse acayıp magnoliya çeçekleri aç, olarnı birinci kere körgen adam ayrette qala, çünkü o çeçekler sanki kökten engen nur kibi olup körüneler. (XI-141/6) O çeçeklerge eliñnen tiymege de saqınasıñ, temiz yapraqlarına leke tiyer dep qorqasıñ, o derece nazik ve qoqulu olalar. (XI-141/7) Men Zemfiranıñ sevgisini, neçündür şu magnoliya çeçeklerine beñzetem...

(XI-141/8) Subetdeşim bir noqtağa baqıp, susıp qaldı. (XI-141/9) Bese-belli o, artqaç lafınıñ kerek olmağanını is etti.

(XI-141/10) Menim aqlıma ise böyle bir fikir keldi: . (XI-141/11) İnsanlar ömürinde kerçekten büyük sevgige rastkelişe, ömürniñ lezetini daa da teren añlay, qartlığında da özünü bahtlı sayalar.

(XII-142/0) Fidanlar

(XII-142/1) Endi ikinci cian muarebesiniñ ateşi söngeni çoqtan, aradan otuz yıldan ziyade vaqıt keçti, o qışımından soñ doğğan balalar, endi özleri qoranta saibi oldular, cenk ateşinde yanğan şeer ve köyler yerine endi, evelkinden daa da dülber zemaneyiy evler, keñ soqaqlarnen, bağçalarnen bezengen yañı acayip şeerler quruldı. (XII-142/2) Lâkin o künler bizden ne qadar uzaqlaşsalar da unutilmaylar, em bir vaqıt unutilmaz da.

(XII-142/3) O deşetli künlerni şimdi bizlerge yalınız eykeller hatırlatmaylar. (XII-142/4) Ulu Vatan cenki aqqında yazılğan kitaplarnıñ sayısı ketken sayın arta. (XII-142/5) Em daa çoq nesiller dünyanı faşizm marazından qurtarğan Vatanımıznıñ oğul ve qızları köstergen qaramanlıqlarnı daima gururnen añarlar.

(XII-142/6) Mina, o uzaq, ağır keçmişni hatırlatqan bir küçük facia daa...

(XII-142/7) Üsein qolğa iç de ümüt etilmegen bir vaqıtta tüşti. (XII-142/8) Özü daa on yedide olsa da, yaşlığına baqmay, o telükeli yıllarda duşmanlar arasında nasıl areket etmekni endi bayağı ögrenen edi. (XII-142/9) Em qolaylıqnen özünü qolğa berecek oğlan da degil edi, lâkin açığağızlıq yaptı: . (XII-142/10) “Nasıl oldı da men saqtlıqni unutup şu canavarlarınıñ eline tüştüm, dersin, birinci kün şu qaşqırlar arasında yaşayım?! — dep, mezarnı añdırğan dım, sasıq mağaznıñ bir köşesinden digerine adımlay.

(XII-143/1) Özü daa yaqında babasınıñ yañı karakul yaqalı paltosını ta Perekopqa alıp barıp, arpağa deñişip kelgen edi. (XII-143/2) Qodalaq arabasinen ne qadar yol yürdi, qaç kereler qolğa da tüşti, lâkin olarnı aldap sağ-selâmet evlerine qayıtıp keldi. (XII-143/3) Canköy yanlarında nemse soldatları onı, vızlı ketken poezddan arabası taqım itep yiberdiler, kene de sağ qaldı, topallay-topallay yoluna devam etti. (XII-143/4) Biñ türlü felâketlerge oğrasa da, evlerine yarım çuval arpa ketirip, anasını, qardaşlarını açlıq ölümünden qurtarğan edi.

(XII-143/5) Evlerinde endi satmağa, avıştırmağa bir şey qalmağan soñ Üsein tütün alış-verişine başlağan edi. (XII-143/6) Duşman ordusu olar oturğan yerlerge yaqınlaşqanda, köyde kolhoz aralarında qalğan tütünlerni ealige darqatqan ediler. (XII-143/7) Şu vaqıtta Üseinlerge de bir tay tütün tüşken edi. (XII-143/8) Olar onı tabanlarına saqladılar, em doğru yaptılar. (XII-143/9) Çünkü nemseler kelgenlerinen: “Eali tarafından tükânlardan, kolhoz mallarından, Sovyetler akimiyeti tarafından kimge de ne berilgen olsa, ya da alğanlar olsa, yigirmi dört saat içinde nemse komendaturasına ketirip, teslim etsinler!” — dep emir berdiler. (XII-143/10) Bu, kelmeşeklerniñ birinci

emirlerinden edi. (XII-143/11) Em şu emirde, kim de öz evinde bir şey saqlap qaldırsa ölüm cezasına oğratılacağı da aytila edi.

(XII-143/12) Üseinge anası: — Alıp ketip ber, balam, şu melunlarğa, evimizde bir şey qalmasın, em şu tütünni de yoq et, — degenine baqmay, alıp ketmedi, saqlap qaldırdı.

(XII-143/13) Evlerinde satmağa bir şey qalmağan soñ, Üsein nasıl etip şu tütünden faydalanmaq yollarını arap başladı. (XII-143/14) Böyle alış-verişnen qomşu köyde

Çapatiş Cafer lağabında bir adam oğraşqanını oña aytılar. (XII-143/15) Üsein de “ders” almaq maqsadinen oña qatnap başladı. (XII-143/16) O başta tütünni ince etip

doğramağa, soñ olarnı burumçıqlarğa orap: ötmekke, qartopqa, şekerge, saħaringe deñişmege, satmağa başladı. (XII-144/1) Bir kün bazarını tez bitirip qaytqan soñ, Üsein

anasına:

— Ana, bu bizim tütün tayımız hazine eken, men onı bilmey edim, sağ olsun Çapatiş Cafer, şu operatsiyanı maña da öğretti, — dep maqtanğanda, anası qaltırağan ellerinen oğlunıñ başını sıypap, ağlamsırap:

— Saqt ol, balam, yalvaram saña, saqt ol! Sen o melunlarnıñ ellerine tüşseñ, özüñni de, bizlerni de ğayıp say!

(XII-144/2) Üseinniñ babası cenkke ketkende, oğlunı yanına çağırıp, er vaqıttaki kibi, yarı şaqanen, yarı külip degil de, ciddiyl olaraq, öz aqranınen laf eter kibi oña:

(XII-144/3) — Men, oğlum, Vatan ögünde öz borcumnı ödemege, duşmanlarnen cenkleşmege ketem, cenk ne olğanını sen o qadarlıq bilesiñ, em anda ketkenlerniñ pek çoqları da qaytmaylar, uruş meydanında er şey ola bilir, onıñ içün qorantanı saña avale etip ketem, sen oğlan balasıñ, endi yigit oldıñ, anañnı, qardaşlarıñnı mensiz incıtma, maña daima yazıp tur, — dep evlerinden ketkenini hatırladı.

(XII-144/4) Şimdi böyle ağır künlerde o babasınıñ ögütini aqlağanına sevine, yüreklene, em babası qayıp kelgen soñ, oña öz yapqan qaramanlıqlarını aytıp onı da sevindireceğini köz ögüne ketire ve gururlana.

(XII-144/5) Hayallar büyük edi, amma apansızdan belâğa çattı, ümüt etmegen vaqıtta tüşti. (XII-144/6) Endi bu sasıq, dım mağazdan qolaylıqnen çıqıp olamaycağını da yahşı

bile, özü de, añaşılğanına köre, onı nasıldır bir büyük cinayetlik etti, dep qabaatlaylar.

(XII-144/7) “Ey, qafa, maña aslı da etrafnı közden keçirmey doğru bazarnıñ ortasına kirip ketmek kerek edimi?!” — dep öz-özüne açuvlana, baş urmağa yer tapmay. (XII-

145/1) O, “oblava”, dep bağırğanlarını eşitkende, endi qaçmağa imkân yoq edi, duşman alqası içinde qaldı, özünü toplap areket etkence, köküsine ketirip avtomat tirediler.

(XII-145/2) Şu oñaytsiz künde, qamaçavğa tüşkenlerniñ arasından erkeklerni ayırıp aldılar da, olarnı on-on beş adamdan ibaret bir qaç gruppalarğa bölip, azır turğan qapavlı maşınalar yanına aydap ketirdiler. (XII-145/3) Maşınalarğa mindirmezden ögüne, elinde neler olsa, qollarından alıp bir obağa köterip attılar. (XII-145/4) Üseinniñ elinde o vaqıt bir şey yoq edi.

(XII-145/5) — Ne içün, ya men ne yaptım da maşınağa minsetesiz? — dep tirelecek oldı, şu an közlükli bir esesovcı avtomatınıñ qundağinen onıñ eñsesine yandırdı, Üseinniñ közlerinden ateş septirilgen kibi oldı, maşınağa kirip ketkenini özü de duymay qaldı. . (XII-145/6) “Baq sen oña, maña babam bile bu yaşım qadar bir şamar bile urmağan edi de, bu cellâtlardan kötek aşadım”, dep açuvından ağlap yiberdi.

(XII-145/7) Maşınaların qapularını qapatqan soñ, büyük bir süratnen qaydadır aydap alıp kettiler. (XII-145/8) Bütün şu olup keçken vaqia yarım saatke bile barmadı. (XII-145/9) Maşına içindeki adamlar da öyle qolaylıqnen yaqalanğanlarına açuvlana, özlerine kelip, tınçlanıp olamaylar. (XII-145/10) Amma episinden ziyade Üsein ökelene, böyle çıqımsızlıqqa o daa oğramağan edi. (XII-145/11) Eki kere köylerinde yaşlarını Germaniyağa sürgünge yollaycaq olup toplanğanda, o politsaylarınñ ellerinden qaçıp, qurtulğan edi. (XII-145/12) Bir kere kümeske saqlanıp, ikinci kere anası politsayğa bir şişe şarap berip onı qutarğan edi.

(XII-145/13) Vızlı ketken maşına aylanmalarda burulğan sayın, adamlar biri-biri üstüne yıqılalar, söğüneler, qapavlı maşına içinde nefes alması da ketken sayın zorlaşa, olar suvdan çıqqan balıq kibi ağızlarını açıp, zornen nefes alalar.

(XII-146/1) — İşler martaval, bularnıñ elinden endi qolaylıqnen qurtulamazsıñ, — dey birisi.

(XII-146/2) — Böyle maşınalarnen ketkenler artlarına qaytmay turğanlar, — dep qoşa birisi daa.

(XII-146/3) — Vazgeç, kün evelsi, özünü mezarğa qoyma, ola bilir olar bizlerni bir tarafqa işke aydaycaqtırlar, öyle yerden zovması belki qolay olur.

(XII-146/4) Üsein de özüne yürek bere: “Olar benim yaşlığımıñ köz ögüne alırlar, bir cinayet işlemegenimni añlağan soñ, biraz nasiat oqup, yiberirler”, dep özünü tınçlandıra.

(XII-146/5) Özü de, şu alında bile özünden çoq, evdekilerini — anası, qardaşını qasevet ete.

(XII-146/6) Birden maşınadaki adamlar başta bir tarafqa, soñ ikinci tarafqa yantaydılar, maşına suratını yavaşlatıp toqtadı. (XII-146/7) Qapular açılır-açılmaz: — “Yerge tüşin!” — emiri berildi. (XII-146/8) Adamlar sıçrap tüştiler. (XII-146/9) Kelip tüşken yerleri — balaban bir azbar, üç tarafı tola divarlarnen qapavlı, bir tarafı ise eki adam boyu kelgen yüksek qazıqlar, tikenli tellernen oralı, onıñ da töpesinde, maşsus qaravul için yasalğan bölmede bir tüfekli tura.

(XII-146/10) Bir soldat Üseinniñ ceplerini qarmalağan soñ, oñ taraftaki qapunu kösterdi. (XII-146/11) Maşinalardan tüşkenlerniñ episini abul-qubul tintep, başqa-başqa qapularğa yibere başladılar. (XII-146/12) Çastıña, seni qaysı qapuğa iterler?..

(XII-146/13) Üsein onı şu vaqıtta ne için oñ tarafqa tüverip yibergenlerini soñundan añladı, buña sebep, onıñ üstündeki nemse paraşutından tikilgen kölmeği edi. (XII-146/14) Üsein de şu yipekni birinci kere, kene de Çapatış Caferniñ qolundan satıp alğan edi, soñ evlerine kelip anasına kösterdi de oña şu yipekten bir kölmek tikmesini rica etti.

(XII-147/1) Azbarda olarnı tintkende, nemse soldatı oña şübeli-şübeli baqıp, qapuniñ o tarafında oturğan soldatqa bir şeyler söyledi. (XII-147/2) Üsein nemsece endi bayağı sözler bilse de, o vaqıt ne degenlerini añlap olamadı. (XII-147/3) Ekinci soldat onı ögüne alıp, merdivenden yuqarı çıqardı da, yavaştan bir qapunu qaqtı. (XII-147/4) İçeriden cevap eşitkeninen deral Üseinni iteklep içeri kirsetti, ekisi de qapu tübünde qatıp qaldılar.

(XII-147/5) Büyük bir oda... (XII-147/6) Ortasında stol qoyılğan, stol artında oturğan bir şişman adamğa bekçi nelerdir ayttı. (XII-147/7) Şişman közlükleri töpesinden bir an olarğa baqıp turdı da, soñ soldatqa bir şeyler ayttı, o da bir qaç adım çetke çekilip qatıp qaldı. (XII-147/8) Şişman, dersiñ, evde Üseinniñ barlığını unutıp, özünü sıqmay ögündeki kâğıtlarnı qarıştıra başladı. (XII-147/9) Soñ yerinden turıp, divan üstünde yatqan bir mışıq balasını eline aldı da, oña bir şeyler mırıldap, başını sıypay başladı.

(XII-147/10) Eger de şişmanniñ skemlege asuvlı, eses belgileri kiteli olmağan olsa, onı körgen adam şu erifni iç de arbiy kişiğe oşatmaz edi. (XII-147/11) O endi esli-başlı, başınıñ tazını qapatmaq için, zilifleri üstüne ösken siyrek sarı saçlarını tazına tarağan, özünüñ de mañlayında, burnunda iri-iri sepkileri boya tamçıları kibi ayrılıp turalar.

(XII-147/12) Birazdan o mışıqını yerge qoyıp, aşiqmay, küler yüz körsetip, Üseinniñ yanına yaqlaştı. (XII-147/13) Yarım-yortu rus sözlerinen onı maqtap, tirseklerinden yuqarı ellerini sıqıp baqtı, soñ, “koroş, koroş”, dep omuzını taptadı.

(XII-147/14) Gestapocınıñ şu areketlerinden Üseinniñ yüregi yımşağan kibi oldı, onda nasıldır bir ümüt doğdı. (XII-147/15) “Bu şişman, ğaliba, meni partizan olmağanımnı añladı, endi maña bir-eki tazirler oqup, mından çıxarıp yiberir”, dep işandı, (zaten insan er daim yaşlılıqqa işana) biraz canı içine keldi, soñ o da şişmannıñ közlerine işançnen baqtı. (XII-148/1) Şişman:

— Ausvays! — dep bağırdı. (XII-148/2) Üseinge bu söz tanış edi, ondan dokument sorağanlarını añladı, çünki er adımda şu sözni eşite ediler. (XII-148/3) O deral qoyun cebinden, oturğan köyü, doğğan yılı, adı familiyası olğan spravkanı şişmanğa uzattı. (XII-148/4) O kâğıtnı alğan soñ, aşiqmay kene de öz yerine oturdı. (XII-148/5) Kâğıtqa köz taşlap:

— Asannoff?!

(XII-148/6) — Ebet, ebet Asanov, — dedi Üsein bir nefesnen, soñ cevap beklep şişmannıñ közlerine baqıp turdı.

(XII-148/7) — Seni mında nemse soldatlarını, kimse körmegende atıp öldürmek için qaldırdılar mı? — dedi o, rus ve nemse sözlerini qarıştırıp.

(XII-148/8) — Yoq, siz ne aytasız? — dedi Üsein, buz-buzlap, çünki esesçiniñ fikirini endi añladı, nege oğrağanını bilmey, qaldı, lâkin kene deözünü elge almağa tırıştı: . (XII-148/9) — Mende iç bir türlü silâ yoq, — dep, aytqanlarını tasdıqlamaq ister kibi cepleriniñ astlarını çekip çıkardı, soñ yanında turğan soldatqa, onı şaatlıqqa çağırır kibi baqtı. (XII-148/10) Şişman kene de yerinden turıp Üseinge yaqlaştı da elindeki tayağınen onıñ yanağına basıp özüne baqtırdı.

(XII-148/11) — Men seni, yaşlı yigit, dep oylanğan edim, amma sen yaman adam ekensiñ, bizni aldatacaq olasıñ, — dedi gestapocı. (XII-148/12) Üsein, “kerçekten de yaman ekenim, sizlerni tek öldürmek kerek eken”, dep tüşündi. (XII-148/13) Şişman da Üseinniñ közlerinde özlerine qarşı nefret alâmetleri sezse kerek, açuvlandı, köz qıyığından bekçiğe baqtı. (XII-148/14) Şu daqqası avada tayaq sızgırıp Üseinniñ arqasını yaqtı, ikinci tayaq yanağına, soñ başına tüşti. (XII-149/1) Üsein birden ter içinde qaldı, tişlerini sıqtı.

(XII-149/2) Bu tarafta adam kötekleylermi, öldürelermi — şişman aylanıp bile baqmay, dersiñ, onıñ işi degil, o stol başında özünü sıqmay otura. (XII-149/3) Birazdan soñ:

— Yoq et, közim körmesin! — dep bekçiğe qıçırdı. (XII-149/4) Bekçi deral Üseinniñ eñsesinden itep, onı aşağı, mağazğa alıp tüşti de o yerdeki qaravulğa nelerdir ayıtıp, yigitni tepip yiberdi. (XII-149/5) Qaravul da onı şu mezarını ańdırğan mağazğa kirsetip qapattı.

(XII-149/6) “Ne yapmalı? (XII-149/7) Bu cellâtlarınıñ elinde özünüñ nasıl etip aqlarsıñ, o seniñ aytqanlarıñıñ ańlamasa, diñlemek istemese, ne dep özünüñ aqlaya bileceksiñ? (XII-149/8) Er alda maña, “yaşağan yerimden soratıp kim ekenimni bilmeseniñ, men sizlerge bir şey aytmam demekten taymamaq kerek...” dep tüşündi.

(XII-149/9) Birinci gecesi yalıñız başına, şu sasıq podval içinde sabalarını nasıl tapqanını Üsein özü bildi. (XII-149/10) Mecalsızlanıp sılaq, tsement pol üstünde yuqsırap, çoq kereler abdırıp uyandı, sabırsızlıqnen saba açılmasını bekledi, çünkü sabası onı kene de soravğa alıp keterler, bir şeyler ańlaşılır, böyle yalıñız başına oylanıp oturmaq pek müşkül, delirmesi bir şey degil.

(XII-149/11) Niayet, çoq beklenilgen tañ ata başladı, bekley, bekley, aqşam da oldı. (XII-149/12) Amma Üseinni kimse çağırmadı. (XII-149/13) Dersiñ, onıñ mında olğanını unuttqanlar, ya da kim bilir nasıl bir aynecikler tüşüneler...

(XII-149/14) Üyle maalinde kamera qapusınıñ ortasındaki teşikni açıp, qaravul oña alümin çanaq içinde bir çomuç, temizlenmegen qartoptan pişirilgen yuvundıq berdi, lâkin Üsein onı sasığından aşap olamadı. (XII-150/1) Bekley-bekley delire yazğan Üseinni yalıñız qapatılğanınıñ üçüncü künü, sabadan iteklep kene de töpege alıp çıqtılar. (XII-150/2) Kene de şu ola, yalıñız bu sefer mında, şişmandan başqa, yaş bir ofitser daa bar edi.

(XII-150/3) — Soñ, nasıl, yigit, aqlıñ başıña keldimi? Mında adamlarını çoq tutmaymız, özlerini yahşı alıp barğan, doğrusını söylegenlerni çıkarıp, evlerine yiberemiz yalan aytqanlarını ise, — şişman parmağını töpege köterip, — o yaqqa, allanıñ emirine yollaymız, — dedi de, siyrek tişlerini körsetip ırcaydı. (XII-150/4) — Men iç bir türlü qabaat işlemedim, men bazarğa tütün satmağa kelgen edim, siz eger de benim yaşağan köyümden kim olğanımnı soratsañız, sizge doğrusını ayırlar.

(XII-150/5) — Soradıq, — dedi şişmanıñ yanında oturğan yaş ofitser, soradıq mına bizge köyüñizniñ starostası nasıl cevap yazdı. (XII-150/6) Birincide — seniñ babañ

Qızıl Orduda bizlerge qarşı cenk ete eken, ekincide — eviñizge bir qaç kereler dağdan partizan alâqacıları kelip ketken, üçüncide — seniñ partizanlarnen bağıñ olğanını bizge beyan etti. (XII-150/7) Mına endi biz de seniñ kim olğanıñnı añladıq, sen tek bazarda tütün satmaq degil de, büyük Germaniyağa qarşı, sizlerge serbestlik ketirgen askerlerge qarşı küreşe ekensiñ.

(XII-150/8) — Eviñizge kimler, ne vaqıtta keldiler, saña nasıl vazife berip kettiler, siziñ eviñizge olar kelgende köyden daa kimler toplana ediler? (XII-150/9) Mına, bu suallerge cevap bermek kereksiñ, er şeyni olğanı kibi, gizlemey, aytsañ, biz seniñ yaqañnı boşarmız, eviñge qayıtp barırsıñ...

(XII-150/10) — Starosta sizlerge yalan aytqan, bizim evimizge partizanlar kelgeni yoq, babam, doğru, orduda hizmet ete, bizim köyümüzde episi — o yaşta adamlar ordu hizmetteler, lâkin partizan degen-partizan men körgenim yoq...

(XII-151/1) — Toqta! — dep onıñ sözüni kene de yaş ofitser böl-di, — yaşamaq, anañ, qardaşlarıñnen körüşmek isteseñ saña yekâne bir yol bar, men bunı tekrar aytam, men bergen suallerge doğru cevap bermek kereksiñ, biz seniñ partizanlarnen bağıñ olğanını ep bir bilemiz, yoq deseñ, inatlansañ — işiñ bitti, bir daa küneş yarığı körmeyceksiñ, añladıñmı?! — dep bağırdı.

(XII-151/2) — Men sizlerge, doğrusını olğanı kibi aytam, benim o şeylerden haberim yoq, men iç bir türlü qabaat yapmadım, mında bazarğa tütün satmağa kelgen edim, tütünni satıp, evimizge aşamağa bir şeyler alacaq edim, şu arada oblava başlandı...

(XII-151/3) — Ya saña tütünni kim berdi, — dep şişman onıñ sözüni böl-di.

(XII-151/4) — Kolhoz berdi, başka kim berecek? (XII-151/5) Tütün pay etkende tek bizge degil, bütün cemaatqa da bergen ediler.

(XII-151/6) — Ya ne için bizim ordu siziñ köyüñizni azat etken soñ, sen ketirip tütünni bizge teslim etmediñ? (XII-151/7) Qomandanlıqñıñ emrine sen ne için riayet etmediñ, ya barıp da biz o vaqıt seniñ saqlap qoyğan tütüniñni tapqan olsaq, o vaqıt ne der ediñ?!

(XII-151/8) Üsein şaşmaladı, bir şey aytıp olamadı, çünkü ortalıqta “er şeyni teslim etiñ”, emiri çıkar dep iç ümüt etmegen edi, şişmanın sualleri onı şaşırtdı, yüregi sıq-sıq ura başladı, tizleri de qalıtırağanını is etti, yaş ofitserniñ bekçiğe neler söylegenini de eşitmey qaldı.

(XII-151/9) Bekçi onı süyreklep, alıp çıqtı da, kene de aşağıdaki odasına qaravulnen birlikte, onı tepip kirsettiler. (XII-151/10) Birazdan soñ sigaretlerini dumanlatıp, özleri de kirdiler. (XII-151/11) Üsein yerimden turayım degende, qursağına urulğan tepmeden eki buklendi. (XII-151/12) Soñ onı ayaq túbüne alıp, futbol topu kibi tepe başladılar. (XII-152/1) Yigit bar sesinen bağırsa da, betine urulğan çızmadan öz qanına boğuldı, delirgen vahşiylər biri digərini bastırmaq istep uralar, niayet er şey tındı. (XII-152/2) Yalñız ağırlar da, pencereçikten kirgen yarıq da söndi, davuşlar da tındı — etraf sukünet, zindan içinde qaldı.

(XII-152/3) Azmı-çoqmı essiz yatqan soñ, geceniñ bir maalinde Üsein özüne keldi, yerinden turacaq oldı, lâkin accı sancılar ağırsına çıdayalmay, iñlep, kene de esini coydı...

II

(XII-152/4) Poezd suratını de eksilte, de bir şeyden ürkkən kibi birden alıp çapa. (XII-152/5) Saba yarığı yerge tüşkeninen vagon içindeki maħbusler, vagon taħtalarınıñ çatlaqları arasından etrafqa köz eteler, qayda ketkenlerini, ne yerde olğanlarını bilmek isteyler. (XII-152/6) Vagonniñ töpesindeki, parmaqlıqnen bekitilgen, kiçkene pencereçikke köterilip baqmaq isteseler de, qorqalar, çünki pencerede qaraltı körüldimi, yerden deral atalar.

(XII-152/7) Tıšta baar üküm süre. (XII-152/8) Ortalıq yeşergen: de yağmur sepeley, de daa açılıp, küneş çıqa. (XII-152/9) Rıqma-rıq vagon içinde esli-başlı adamlar da, yaşlar da barlar. (XII-152/10) Bazıları endi açlıqtan şişken, yerlerinden zornen turalar, episi sabırsızlıqnen, sutkada bir kere berilgen eki yüz gram ötmekni bekleyler.

(XII-152/11) Dünyada eñ dayanılmaz ceza — yaş, sağlam adamnı açlıqnen çekiştirmek olsa kerek. (XII-152/12) Çoq zaman devam etken açlıqtan soñ, adam insan ħususiyetlerini yoq ete, öyle vaqıtta özüñni elge almaq pek zor ola, bütün areketleriñ, tüşünceleriñ şu deşetli açlıq azabını yoq etmek, qanaatlendirmek istegine boysundırıla, bir çare tapılmağan soñ, közüñe qaranlıq tüşe, ne yapacağıñnı bilmey, ayvan kibi iñranıp, çapalanıp başlay.

(XII-153/1) Şu vagondan endi dört adamnıñ ölüsini çıqardılar, lâkin ölüm, mında çekilgen azaplardan soñ, o qadar deşetli körünmey, pek çoqları onı beklep turalar, amma yaşamaq istegi de sönmey, ħususan yaşlar ayat için küreşlerini soñ nefeslerine qadar devam ettireler.

(XII-153/2) Vagondaki mahbuslar arasında eñ yaşı Üsein edi. (XII-153/3) O çoq vaqıt mında kimsege laf qatmay otursa da, birinci gecesi, tısta konvoylarınñ şamataları tınğan soñ, onıñ yanına eki yigit keldi, birinci polyak Mikolo, dep elini uzattı, ikinci Viktor. (XII-153/4) Olar Üseinnen lafqa tutundılar, onıñ gönülünü kötermek için, qaysı lagerden kelgenini, ne vaqıtta qolğa tüşkenini sorap başladılar.

(XII-153/5) — Meni üç kün töpelep soñ mında ketirip tıqtılar, — dedi Üsein, laf etmege adam bulğanına sevinip. (XII-153/6) — Men lagerde olğanım yoq, partizanlaren bağıñ bar, dep qabaatladılar. (XII-153/7) Üstüme nemse paraşutından tikilgen kölmegim bar edi, olar meni bese-belli nemse paraşutçisini öldürüp qaçqan adam, partizan belleseler kerek, — dedi.

(XII-153/8) — Aysa, sen daa bir şey körmegensiñ, — dedi Viktor elini Üseinniñ omuzına qoyıp, — saña nisbeten, bizler endi pek çoq felâketler körip keçirdik. (XII-153/9) Biz ekimiz de arbiy esirlerimiz, lagerden qaçqan edik. (XII-153/10) Bir daa qolğa tüştik, Gitlerciler yaqaladılar. (XII-153/11) Bu yerde eli ayağı daa tutqanlardan biz üçümüz qaldıq, qalğanlarınñ allarını özün köresiñ. (XII-153/12) Demek istegenim, bizge de teknil yıqılıp qalmazdan ögüne, bu yerden qaçmaq yollarını aramaq kerekimiz, sen eger de bizlerge işansañ, birlikte areket eteyik.

(XII-153/13) — Ya bularnıñ pancasından nasıl qurtulıp qaçarsıñ!? (XII-154/1) Ayaqlarımızdaki nalınlarımıznı bile çıkarıp aldılar da...

(XII-154/2) — Çaresi bulunmağan iş yoqtır, dostum, — dedi uzun boylu Mikolo, — yalınız imkânı qaçırmamaq kerekimiz.

(XII-154/3) Yañı dostlarına Üsein can-göñülden sevindi. (XII-154/4) Yüregi tekarar yımşağan kibi oldı. (XII-154/5) Dostları da Üseinni begendiler, o daa yaş, göñülü açıq bir bala ekenini körip, oña acındılar, atta torbalarından, çullar tübünden çıkarıp, sernik qutusu qadar, yer kömürine beñzegen ötmek parçası berdiler.

(XII-154/6) — Sipirki olmağan olsa, yarı geceden soñ, biz bu vagonnen savlıqlaşır edik amma, — dedi Viktor, töpedeki pencereçikten körülgen mavı kökke köz tikip.

(XII-154/7) — Ya o da nasıl sipirki, — dedi Üsein taacipnen yañı dostlarına bakıp.

(XII-154/8) Yañı dostları ise oña böyle eşelonlarda ketkenler de bizler kibi qaçmaq yollarını arap, qaşıqlarınen, koteloklarınñ demir saplarınen, tırnaqlarınen vagonlarınñ pollarını teşe de, poezd ketip turğanda, özlerini yerge, poezd tübüne taşlaylar, eger de uyğun tüşip qalsa, üstünden poezd keçip kete, adamlar sağ qalalar, soñ qaçıp qurtulalar.

(XII-154/9) Byle allar oq oldu, amma so vaqıtta onı da çaresini buldular, soki vagonnı artına “sipirkini” taqalar. (XII-154/10) Sipirki degenimiz parmaq qalınlığında tellerni ağaqa taraq kibi pekitip, demiryol keliginde bir tırnavuç yasaylar da, onı soki vagonnı artına taqalar. (XII-154/11) O sipirki yolnı tarap kete, eger de znni poezdden talağan so, bir yerge ilimey sağ qalsa, epsi bir sipirki seni parça-kesek etip talay. (XII-154/12) Bu faistlerni e soki “yaratıcılıqları”, dep kltiler.

(XII-154/13) sein arqadalarını sylegenlerini diqqatnen diley, eli-ayağını tutqanda bu celltlarnı qolundan tek qaıp qurtulmaq mmknligini de alay, amma nasıl qaarsını?!

(XII-155/1) Aqam, kz baylağanda poezd suratını eksiltip toqtadı. (XII-155/2) Parovoznı devamlı davuundan so, eelon boyu konvoylarını davuları, qapularnı aıla balağanı, kpeklerni avlağanı eitile baladı. (XII-155/3) Demek, tmek bereler, vagonda iilteler, laflar toqtıldı, btn kzler qapuğa tikildi. (XII-155/4) tmek bergende olar yatqanlarını ızmasınen tepip baqa, turmağa mecalı olmaęanlaręa, “kaput”, dep tmek bermey keçip keteler. (XII-155/5) tmek darqatmaq in vagon qapusu aılęanda, bir soldat içeri kire, eki danesi ise tıtan kpeklerinen mabuslerge baqıp turalar. (XII-155/6) Bgn tmek darqatqan yefreytor , saru olsa kerek, bağırıqlay, sgne, lkin auvı yoq. (XII-155/7) Bundan faydalanıp kede oturęan bir mıyıqlı, cesaret etip, yefreytordan:

— Komorad, daa uzaq ketecekmizmi? — dep soradı. (XII-155/8) O mıyıqlığa aylanıp açuvnen:

— Komorad?! (XII-155/9) Men faist, sen ise kommunist, bizler nasıl komorad olamız? — dep mıyıqlını tepti, so nelerdir aytıp kle baladı, so qapudan ıqacaqta artına aylanıp:

— Yarın sabadan evimizde olurmız, — dep vagondan sekirip tti. (XII-155/10) Onı artından janęırdap qapu da qapaldı. (XII-155/11) Biz tmeklerimizni bir nefeste qapıp yutqan so, alıq azabı daa ziyade is etile baladı, aamaq istegi insannı delirte, kimerleri zlerini tutalmay ağlaylar.

(XII-155/12) Yefreytornı aytqanı doğru çıqtı, ertesı kn sabasına eelon vaqıtsız toqtıldı. (XII-155/13) Qapularnı amasalar da tıta amata, areket balağanı eitile. (XII-155/14) atlaqlar arasından baqqanlar, duman soldatlarını oqlaqanlarını aytalar, olar eelonnu sarıp aldılar. (XII-155/15) Niayet gdeki vagonlardan balap,

adamlarını yerge tüşüre başladılar, tüşkenlerge ketirip nalınlarını berdiler. (XII-156/1) Er bir vagondan ölüler de çıqa, olarnı şu yerde peyda olğan eki kopçekli arabağa toldurıp, qaydadır alıp keteler.

(XII-156/2) Sopalap, tepmelep, maħbuslerni üçer-üçer sırağa tizdiler, soñ közlükli bir ofitser, tercimanını yanına alıp, tizilgenler ögüne çıqtı ve ötkür davuşnen:

(XII-156/3) — Siziñ için endi cenk bitti, büyük Germaniyanıñ yeñilmez ordusu Sovyetlerni yer yüzünden yoq etmekte, endi sizler, cenk bitkenge qadar şu lagerde, uruş yolağından uzaqta yaşap çalışacaqsıñız. (XII-156/4) Lagerde tertip-intizamını bozğanlar için yalnız ölüm cezası berile. (XII-156/5) Lâkin lagerde barmazdan ögüne, şu yerde sizler öz arañızda olğan yeudilerni, komissarlarnı aytıp bermek kereksiz. (XII-156/6) Olar için yañı Avropada yer yok! — dep sözünü kesti. (XII-156/7) Terciman onıñ etrafında taraş köpeçigi kibi aylana, şorbacısı ne emir etse onı yapmağa azır tura.

(XII-156/8) Üsein yañı dostlarinen bir yerde olmağa tırışa, olardan uzaqlaşmamaq için kimerde çoq tayaqlar da aşay, lâkin yañızlıq qorqusu er şeyni yeñe. (XII-156/9) Kelip tüşken lagerleri pek balaban bir yer, yarısı yerge kömülgen baraklar biri-birlerinden tikenli tellernen ayrılğan. (XII-156/10) Bu qadar tikenli telni qaydan alğanlar? (XII-156/11) Bu lagerde qapatılğanlarını esasen milletine baqıp, ayrı-ayrı baraklarğa yerleştireler, lâkin yañı kelgen eşelonını ne içündür episini bir blokqa qapattılar, yalnız polyak Mikolanı kelgenlerden ayırıp, qaydadır alıp kettiler. (XII-156/12) Aqşam yatacaqta birer çomuç çükündür şorbası da berdiler. (XII-156/13) Bizni yerleştiren soñ, bekçi baraktan çıqqan vaqıtta, Viktor Üseinni çetke çekip, mında eşitken birinci yañı haberini oña ayttı.

(XII-157/1) — Bizim askerlerimiz, — dedi o sevinçnen, — Stalingrad tübünde duşman ordusını tar-mar etkenler, pek çoq esir alğanlar, endi bütün frontlarda olarnı aydap başlağanlar, mindaki lager bekçileri de burunlarını asıp yüreler, evelki komorozlıqlarını yoq.

(XII-157/2) Şu haber Üseinge qaytadan can bergen kibi oldı, çünkü aşığan köteklerinden, çekken azaplarından soñ, onıñ ümüti sönip başlağan edi, şu haberden soñ, qattı tahta narlar da yımşağan kibi köründiler. (XII-157/3) O gecesı Üsein yaħşı yuqladı em yaħşı da tüşler kördi, tüşünde evlerine qaytqanını, anası, qardaşları, köydeşlerinen körüşip sevindi, lâkin qayda barsa, kimlennen körüşse, daima yanında onı acımay kötekletken şişman nemseni körip, abdırıp uyana edi.

(XII-157/4) Lagerde esirler çeşit işlerde çalışalar: demiryol tamirleyler, dağ keseler, torf çıxaralar. (XII-157/5) Demiryolda işlegenlerniñ vaziyeti, Viktoriñ aytqanlarına köre, bir qarar eken. (XII-157/6) Anda esirlerge etrafta yaşağan eâli kün evelsi, pişken qartop, peksimet parçaları ketirip, olar çalışqan yerlerge taşlap kete ekenler. (XII-157/7) Bir qaç ay ögüne şü demiryolda işlegen esirlerden ekisi qaçqan, soñ olar oturğan barakta yaşağanlarnıñ episini lager meydanına sırağa tizgenler de, er üçüncü adamnı çıxarıp atqanlar.

(XII-157/8) İş soñ derece ağır, bizlerni yalıñız aş beklev, ya da çetten bir şeyler tapar da aşarım degen ümüt yaşata, ondan başqa can-mecal qalmağan, yıqılsam bir daa turıp olamam, dep qorqasıñ. (XII-157/9) Mında yañı-yañı adamlar kelip tura, amma özüñe dost tapmaq zor mesele, er kim biri-birinden qorqa, mında tikenli teller artında da uzun qulaqlar çoq, bir payok ötmekke satalar.

(XII-157/10) Bir kün aqşam töñüldirici teşkerüvden soñ, Viktor Üsein yaşağan barakqa, oña tanış olmağan bir yigitnen kirdi de, Üseinge:

— Tanış ol, saña vatandaşını tapıp ketirdim, — dedi.

(XII-158/1) Qara, quvurçıq saçlı yigit Üseinge elini uzattı da: — Adım Cafer, bu yerde Jora deyley. (XII-158/2) Biz tap o qadar yaqın olmasaq da, biri-birimizge vatandaş demek mümkün, men kavkazlım, — dedi.

(XII-158/3) Tanış olğan soñ, umum soravlar: qaçan elge tüştiñ, ne yerlerde oldıñ ve ilâhri. (XII-158/4) Jora lager ştabında kâtiblik işinde çalışa eken, dostlarınıñ yardımnen kirip qalğan, özü de mında çoqtan kelgen, nemse tilini bilgeni oña şü işte çalışmağa imkân bergen.

(XII-158/5) — Seni mında toqtatmaycaq ediler, — dedi Joya Üseinni çetke çekip, seniñ kartoçkañda, “partizan alaqaçısı”, dep yazılğan, özüñ bilesiñ nemseler partizanlardan qorqqan kibi bir şeyden qorqmaylar. (XII-158/6) Aytacağım biz seni er alda bir körülmeycek yerge tıqmasaq, mında çoq tutmazlar. (XII-158/7) Bir de-bir etapqa aydarlar.

(XII-158/8) — Ya ne yapmaq kerek, vatandaş, öyle yerni men mında qaydan taparım? — dep Üsein yañı tanışınıñ betine ümütlen baqtı.

(XII-158/9) — Sen özüñ mında iç bir şey yapıp olamazsıñ, qıbırdandıñmı elge tüşersıñ, onı yapsaq kene de bizler yapacaqmız. (XII-158/10) “Bizler”, degeninden Üsein de,

Viktor da, Joraniñ işançlı dostları olğanını añlasalar da sorap oturmadılar, mında öyle yersiz sualler bermek olmay.

(XII-158/11) — Bir imkân bar, — dedi Jora öz-özüne laf eter kibi. (XII-158/12) — Kimerde bizim lagerden bauerlerge ırğatlıqqa adam yollaylar, lâkin lager memuriyeti bu işni çoq sevmey, çünki esirlerge çoq işanmaylar, laf kene de öz aramızda qalsın, men arqadaşlarnen subetleşip körerim, imkânı olsa seni köyge cönetirmiz. (XII-159/1) O yaqqa ketkenlerniñ kartotekaları da ayrı tura, etap için adam cıyğanda olarnı qarıştırıp oturmaylar.

(XII-159/2) Şu laqırdıdan soñ, Üsein büyük ümütlernen yaşap başladı. (XII-159/3) Onı eñ sevindirgen şey — bu yerde bile, yani germaniyanıñ özünde, özlerini yoq etmey birlik olıp çalışqanlar bar eken, demek daa er şey bitkeni yoq... (XII-159/4) Künler, aftalar biri-biri artından keçeler. (XII-159/5) Üsein beklep tursa da bir daa ses-soluq çıqmadı. (XII-159/6) Demiryol işinde çalışması da pek zor: vagonlarnı yüklemek, boşatmaq, bozulğan yollarnı tamir etmek. (XII-159/7) Kâde bir olarnı qaşqır kibi quturğan konvoylar işke alıp keteler, başını kötergende uralar, kene yahşı eâli yardım ete. (XII-159/8) Ötmek, qartop, balıq, margarin ketireler. (XII-159/9) Konvoynıñ tekarar insanğa beñzegen soyu olsa, özleri darqatalar, insafsız soyu olsa, bir yerge taşlap keteler. (XII-159/10) Soñ vaqıtta, olar da örgendiler, olarnı yımşatmaq için samogon ketireler, samogon qoqusı duysalar, şu köpekler tez yımşaylar.

(XII-159/11) Üseinniñ de endi işançlı arqadaşları bar, yalnız Viktor dostu başqa yerge tüşti, olarnı dağ işlerinde qıynay ediler, tek aqşam işten qayıp, lager meydanında er kün keçirilgen töñüldirici teşkerüvlerden soñ körüşe bilesiñ.

(XII-159/12) Endi yaz ayları da biteyatır. (XII-159/13) Yaqınlarda büyük bir etap oldı. (XII-159/14) Aytqanlarına köre nemseler endi esirlernen de cenk yolaqlarında faydalana ekenler. (XII-159/15) Lagerde bir qaç kere, nemse forması kiygen, yeñinde ROA arfleri yazıvlı bir ofitser kelip, barak-baraktan yüre, esirlerni gönüllü olaraq Vlasov ordusına yazılmağa davet ete, amma gönülliler tapılmaylar. (XII-159/16) Müsülmanlar için mında molla da yollap baqtılar; dualar da oquldı, lâkin fayda bermedi, iç kimse eline tüfek alıp da öz qardaşlarına qarşı cenkleşmege razılıq bermediler.

(XII-160/1) Geceleri bizim samolyotlar lager töpesinden uçıp ketkende, nemseler kirmeye teşik tapamaylar, em endi, “Moskva kaput”, dep aytmaylar, sanki maşa aşğan mışiq kibi yüreler.

(XII-160/2) Bir kün aqşam, Üsein endi yatmağa azırlanğanda, Viktor kelip, onı öz köşesine alıp ketti.

(XII-160/3) — Tünevin Joranı kördim, — dedi o, — bu künlerde bauerlerge yigirmige yaqın adam yollaycaq ekenler, o seni de anda ketecekler cedveline qoşqan, lâkin meni tenbiyelep ayttı ki, köyge ketken esirlerni bir-eki afta diñlep baqa ekenler, eger de şu vaqıt içinde anda şübeli bir areket körseler, şu an lagerge telefon etip, olarnı ketirip kartserge tıqa ekenler, sen saqt ol, kerçekten de “ırğat” olğanıñnı bildirmege tırış. (XII-160/4) Soñ o biraz tüşünip qaldı da:

(XII-160/5) — Bilmeyim dostum, bu ceennem içinden angimiz de sağa-selâmet çıqsaq; dostlarımı, doğmuşlarını mıtlaqa tapıp, olarğa başımızdan keçirgenlerimizni aytmaq kerek, sen benim adresimni ezberlep al, men seniñkini endi bilem, bir daa körüşmek qismet olmasa aytqanlarımni unutma, — turıp ketecek oldı, lâkin Üsein oña:

(XII-160/6) — Sen Jorağa söyle, eger de men köyge barıp çıqsam, kerçekten “ırğat” olup çalışırım, em şorbacıma da özümni işançlı etip kösteririm. (XII-160/7) Bu elbette, közge kirip tekarar işanç qazanğanğa qadar, işimni biraz yoluna qoyğan soñ, qaçmaq çarelerini ararım. (XII-160/8) Bu köpeklerniñ ellerinde biz ne qadar daa çalışacaqmız?!

(XII-160/9) Bu laflarnıñ üçünci künü, saba teşkerüvlerinden soñ, yigirmi adamni, şu cümleden Üseinni de lagerde qaldırdılar, arqadaşları ise er künki kibi işke kettiler. (XII-160/10) Jora yaqın kelmege qorqsa da uzaqtan Üseinge başını salladı, “er şey yolunda”, der kibi.

III

(XII-161/1) Üseinni ırğat etip alğan bauerniñ hozyaystvosında madyarlar, polyaklar, ukrainler ve diger milletlerniñ vekilleri çalışa ediler. (XII-161/2) Mında da, Germaniyanıñ er yerinde olğanı kibi kötek talay, er qapqan loqmañni tazirlep qaptıralar, say olsa da Üsein dostlarımıñ nasiatını unutmadı, gece demey, kündüz demey çalıştı, em mında çoqtan çalışqanlar Üseinge yardım elini uzattılar, aç etmediler. (XII-161/3) Onı lagerden ketirgenlerniñ birinci künü şorbacısı episi ırğatlarını topla:

— Siz bu çapqından saqt oluñ, eger de onı qaçırısañız epiñiz başlarıñıznen cevap bereceksiz, — dep qorquzğan edi.

(XII-161/4) Künler kene de biri-biri artından, yañılıqlar azatlıq beklevnen, baş kötermey çalışuvnen keçe, lâkin açlıq, azabı endi tap o lagerdeki kibi qıynamay, köy yeri, ne

qadar sıqsalar da qartop, mısırboğday, süt tapıla. (XII-161/5) Nemselerniñ Stalingraddan soñ bir daa özlerine kelip olamay ep artlarına çekilgenleri de endi nemse ealisine beyan oldı, gazetalarda: “biz vaqtınce uruş yolağını qısqartamız”, dep yazğanlarına endi kimse işanmay, episi intiqam cezasından qorqa.

(XII-161/6) Künlerden bir kün, Üsein aran kürep oturğanda, madyar ırğatları kelip oña saqtılıqnen bizim samolyot taşlap ketken bir listovkanı oña kösterdiler ve oqumasını teklif ettiler. (XII-161/7) Üsein bir kereden qorqtı, elini sallap çetke çekilse de, madyarlar oña:

— Sen bizden qorqma, bizler sen kibi bu yerde esirmiz, bizler de Sovyetler Ordusınıñ kelmesini beklep oturamız, em endi o qadar qorqmağa da kerekmey, — dediler.

(XII-162/1) Qorqa-qorqa Üsein listovkanı eline aldı, onda: Germaniyanı şarttan Sovyet Ordusu sıqıştırıp keleyatqanını, ğarptan ise soyuzcılar ikinci front açqanlarını ve Frantsiyanı faşistlerden temizlegenlerini, endi er kün ğalebeni yaqınlaşqanı aqta aytıla edi. (XII-162/2) Yerli ealige ellerinden kelgenine köre yağmacılarğa qarşı küreşip, ğalebe kününü tezleştirmege yardım etmelerini teklif ete, Üsein arqadaşlarına şu yañılıqlarını oqup añlattı, ırğatlar da sevingenlerinden Üseinni elleri üstüne alıp bir kaç kere kökke atıp alğışladılar.

(XII-162/3) Şu künden soñ Üsein öz arqadaşlarına işana başladı, çünki dostlarıñ çoq olsa bu yerden qaçmaq imkânı da qolaylaşa. (XII-162/4) Künlerniñ birinde mında qomşu köyden kimdir kelip, bir yaramay haber aytıp ketti. (XII-162/5) Aytqanlarına köre lagerden ketirilgen esirlerni kene de lagerge toplap başlağanlar, em başqa taraflarğa alıp kete ekenler. (XII-162/6) Üseinniñ yuqusı qaçtı kesen-kes bir qararğa kelmek için vaqt pek az, amma daa yapılacaq işler çoq, yetiştirip olmasa, kene de şu ceennemge qayıtıp öz ayağınen baracaq. (XII-162/7) Yoq-yoq! Qaçmaq, bu cellâtlarnıñ ellerinden qurtulmaq kerek!!

(XII-162/8) Bütün gece Üseinniñ közüne yuqu kirmedi, çoq oylandı, çoq yalanlar tizdi. (XII-162/9) “Yoq, — dedi o, — ne olsa olsun, maña bir daa öz ayağınen şu lagerge qayıtıp barmaq olmaz, bu yerden, ille, zuvmaq kerek”.

(XII-162/10) Ekinici künü, üyle maalinde şorbacısı onı arap buldı da: — Maña seni kene de alğan yerime qaytarıp, teslim etmek emiri keldi, ortalıq pek qarışiq, endi bizge işanmaylar, — dedi.

(XII-162/11) — Men sizge rica etem, mümkün olsa çalışqanım kibi çalışıp turayım da, özünüñ köresiniñ men siziñ qoluñızğa temiz qalbnen çalışıp kelem belki benim de...

(XII-163/1) — Ne aytaq isteysiñ? — dedi şorbacı davuşını yükseltip, özünüñkiler keleyatqanını maña hatırlatmaq isteysiñmi?

(XII-163/2) — Yoq, maña hatırlatmaq kerekmey, siz özünüñiz oqumuş adamsız, ketişatnı köresiz...

(XII-163/3) Şorbacı trubkasını yaqıp, dumanlata-dumanlata benim yanımda bayağı aylanıp yürdi. (XII-163/4) O nasıldır bir fikir üstünde oylana, niyet benim betime baqmay, öz-özüne aytar kibi:

(XII-163/5) — Doğru, yaşamaq isteseñ, bir çare aramaq kereksiñ, kim oylanğan edi mesele böyle olup çıkar dep? “Yañı Avropa qurucuları, Yeñilmez Ordumuz, bizlerge qarşı turacaq quvet yoq!” Tfu, maşharalar! — dep tükürdi de, Üseinge aylanıp:

(XII-163/6) — Yaşşı, sen işlegeniniñ kibi işlep tur, lâkin közqulaq ol, bu tarafqa arbiy kiyimde birevler kelgenini kördiñmi, qaç, saqlan, menden sorasalar, qaçıp ketti dep aytırım, yaşşımı?

(XII-163/7) Şu laflardan soñ Üseinge kimse bir söz aytmadı. (XII-163/8) İmkândan faydalanıp, Üsein de köy çetindeki ormanğa barıp, acele qaçmaq kerek olğanda, gizlenmek için yer azırlap keldi. (XII-163/9) Endi yaqınlaşıp keleyatqan front güdürdisi de kün-künden aydınlaşa, köyde politsaylar da körünmeyler, yanğan ormandan qaçqan bürüler kibi, olar da qaça, saqlanıp yüreler.

(XII-163/10) Endi qaçmaq mümkün, bugün-yarın özümüziniñkiler kelecükler, ne qadar sevinçli künler yaqınlaşa! (XII-163/11) Maña mıtlaqa elime silâ alıp, şu melunlardan aht almaq kerek!

(XII-163/12) Cebe yaqınlaşqanına baqmadan, Üseinge soñki kün ormanğa kirip gizlenmek kerek oldı. (XII-163/13) Üçünci künü atışlar toqtaldı, ortalıq çım-çirt oldı, yalıñız tosata-tosat alçaktan uçıp keçken samolyotlarınıñ davuşı eşitile. (XII-163/14) Endi sabırı bitken Üsein saqtılıqnen ormandan çıqıp köyge taba yol aldı. (XII-164/1) Köyge yaqınlaşqanda komendatura yerleşken evniñ töpesinde bizim qızıl bayrağımız yelpiregenini kördi de birden toqtap qaldı, soñ özünü tutalmay: “Azatlıq!” — dep bağırdı. (XII-164/2) Közleri quvanç közyaşlarınen toldı, yüregi taştı.

(XII-164/3) Daa üç kün evelisi bu evniñ töpesinde, zeerli biyni añdırğan örneğinen faşist bayrağı asuvlı tura edi. (XII-164/4) “Mına sizge Moskva kaput, mına sizge şarqqa sefer! Endi bütün yapqan cinayetlikleriñiz içün cevap bereceksiz , alçaqlar!”.

(XII-164/5) Bayraq asuvlı evde, şu köyni duşmandan azat etken arbiy qısımnıñ ştabı yerleşken edi. (XII-164/6) Üsein mında kelip yetkende, endi qomşu köylerden toplanğan, özü kibi, “ırğatlar” çoq ediler, er kesniñ yüzü küle, quvançı içine sığmay.

(XII-164/7) Toplanğanlarnen subet ötkездiler. (XII-164/8) Azatlıqqa çıqqan bu yaş fidanlarınıñ istekleri bir: tez-tez ellerine tüfek alıp, faşistlerden ahtımanlarını almak edi.

1977

(XIII-165/0) Otuz yıldan soñ

(XIII-165/1) 1941 senesi institut bitirgenlerni, körüşöv ötkermek için öz institutumızğa 22 iyün künü toplanmamızni rica etip, epimizniñ yaşağan yerlerimizge çağirtuv kâğıtları yollağan ediler. (XIII-165/2) Aradan otuz yıl keçken soñ.

(XIII-165/3) Sağ olğanlar, bir qalmay, ayılğan künü toplanıp bardıq. (XIII-165/4) Pek eyecanlı körüşüvler olıp keçti. (XIII-165/5) Pek çoqlarımız biri-birlerimizni tanımay familiyalarımızni sorap hatırladıq.

(XIII-165/6) Yıllar neler yapa eken!..

(XIII-165/7) Yalñız böyle vaqıtlarda yaniy uzaq vaqıt körüşmegen soñ rastkelişkende, arqadaşlarıña baqıp, özüñniñ ne qadar, türlengeniniñ köz ögüne ketire ekensiñ.

(XIII-165/8) — Ne yerlerde yaşaysıñ? Cenk yılları qaysı cebelerde oldıñ? Tanış bilişlerden dostlarımızdan kimlerni kördiñ? — epimiz biri-birimizge böyle sualler berip, subetke tutunamız. (XIII-165/9) Beraber oquğan qızlarımızniñ ise endi pek çoqları pensiyada, olarnı zaten tanımaqniñ çaresi de yoq. (XIII-165/10) Şay olsa da iç birev öz taqdirine ökünmey. (XIII-165/11) Qartaymaq, elbette, tabiy bir şey, lâkin adamlar öyle vaqıtta neçündür, “men vaqıtsız qartayğanım”, dep yazıqsınalar, amma körüşkende biri-birlerine yapqan işleri, irişken muvafaqiyetlerinen maqtanmağa da seveler. (XIII-165/12) Subetimizden añaşıldı ki iç kimse ömürden çette yaşamağan, faydalı işler yapmağa tırışqanlar, mına, maqtavğa lâyıq yeri de şu.

(XIII-166/1) Men epsinden ziyade Seythalilnen körüşkenime sevindim. (XIII-166/2) Biz onıñnen studentlik yıllarımızda dost edik, daa doğrusı bizni muzıkağa olğan sevgi yaqınlaştırğan edi. (XIII-166/3) Ekimizniñ de mandolinalarımız bar edi, boş vaqıtlarımızda yataqhanemizniñ azbarına çıqıp, eki sesnen “Suliko”nı çala başlasaq, deral bizlerni studentler orap ala, biznen birge yırlay ediler. (XIII-166/4) O yıllarda Seythalilniñ gür dalğalı perçemi, taşnı sıqsa suvunu çıkaracaq küçü, daima külümsirep turğan iri, kök közleri ve yımşaq tabiatlı olğan bir yigit edi. (XIII-166/5) Amma şu körüşüvimizde men eski dostumnu tanımadım, çünkü, bir vaqıtlardaki dalğalı perçem yerine, erendelengen tahtanı añaırğan yıldıruvq taz başı, közleri tübünde peyda olğan torbaçıklar ve afi tişleri bu adamda yaşlığından eser bile qaldırmağanlar. (XIII-166/6) İlk körgende o da meni betimden degil de sesimden tanığan, demek o türlenüvler mende de dostumdan eksik olmağanlar.

(XIII-166/7) İnstitut memuriyeti bizlarni büyük őrmetnen qarşıl ap aldı. (XIII-166/8) Şeerdeki eñ yağşı mősafirhanelerden birinde epimizge yer berdiler. (XIII-166/9) Yerleşken soñ, meraqlı seyâatlar teşkil etildi. (XIII-166/10) ToplaŐuvlar, hatırlavlar, kőrüŐüvlernen keçken bir afta vaqt bizge bir kün qadar olup körüldi. (XIII-166/11) Şu körüşüvimiz epimizde teren tesir qaldırdı, bizlarni bir daa o keçken bağtlı yaŐlıđımızđa qaytardı.

(XIII-166/12) Biz Seythilinen yalıñız kündüzleri degil de geceleri bile, keç vaqıtlarđa qadar otuz yıl içinde baŐlarımızdan kelip-keçkenlerni hatırladıq. (XIII-166/13) Biz onıñnen 1941 senesi orduğa, daa doğrusı, cenkke bir eşelonnen ketken olsaq da, Moskvağa barđan soñ, bizlarni biri-birimizden ayırdılar, Seythilini alyaka okuv yurtu, meni ise zenit topçular azırlağan mektepke cönettiler. (XIII-167/1) Bir-eki mektüpleŐken soñ, çoqqa barmay biz biri-birimizni coydıq. (XIII-167/2) Ucuz-bucaqsız cenk yolları onı bir tarafqa, meni ise diger tarafqa alıp kettiler.

(XIII-167/3) Cenk bitken soñ men elâk ve sağ qalđan arqadaŐlarımıznı soraştırıp yürsem de Seythilini tapalmağan edim. (XIII-167/4) O cenkni uyken leytenant rütbesinde bitirip, Gorkiy Şeerinde yerleŐip qalđan.

(XIII-167/5) — Ya saña Gorkiyde qalıp yaşamağa ne sebep oldı?

(XIII-167/6) O taraflarda men de olđan edim lâkin alâ bugün, o yerlerniñ suvuqlarını, qıŐlarını hatırlasam buz-buzlayım, Şu ayazlarđa nasıl çıdağanıma alâ da taaciplenem.

(XIII-167/7) Şu sualni men Seythililge aqşam restoranda oturđanda berdim, lâkin o benim sualime cevap bermege aŐıqmadı, lafnı başqa tarafqa aylandırdı.

(XIII-167/8) Belli ya, eki cenk iştirakçisi rastkeliŐseler, olarda laf bitmez-tükenmez ola, dünyalarnı unutalar. (XIII-167/9) Men qadelerimizni toldurđanda:

(XIII-167/10) — Toqtañ, siz tökesiz amma, maña içmek qatiyen olmay, — dedi dostum, — benim aŐkazanım, yüregim.

(XIII-167/11) — Yeter-yeter, — dedim men, onıñ lafnı bölip, — eger de ekimler benim hastalıklarımı teşkerip baqacaq olsalar, eñ azdan mende doqsan hastalıq taparlar, onıñ için de men olarđa kőrölmege qorqam, töşekke tüşip yatmağance olarđa muracaat etmeyim, bergen ilâçlarınıñ da çoqusını içmeyim.

(XIII-167/12) — Ya ne içesiñ, aysa?

(XIII-167/13) — Mına böyle, dostlarımnen rastkelişkende eki qade raqı içem.

(XIII-167/14) — Aysa seniñki qolaylı eken, em şu seniñ ilâcını da qayda barsañ tapmaq mümkün. (XIII-167/15) Şay olsun aysa, Һastalıq aqta laf yoq! — dedi SeytҺalil nevbetteki sigaretini küllükke basıp. (XIII-168/1) Soñ menim beklep oturğanımı körıp lafı uzaqtan başladı.

(XIII-168/2) — Sen Gorkiyde oldım, dep aytasıñ, amma o şeerniñ dülberliklerini, o yerniñ iklimini bilmey ekensiñ, aqlıñda yalıñız qıstaki ayazları qalğan. (XIII-168/3) Şimdiki Gorkiy o, sen bilgen şeer degil, er yerde olğanı kibi, o şeer de tanılmaz derecede östi, deñiştı, dülberleşti. (XIII-168/4) Eger de sen şimdi o şeerniñ etrafındaki ormanları, Oka özeninen Volganıñ birleşken yeriniñ yaraşılığını körseñ, şaşarsıñ, o yerniñ güzelligine, avasına alışqan adam, ondan ayrılacağı da kelmey. (XIII-168/5) O güzelliqleri şay tasavur etmek zor, o yaqları öz közleriñnen körmek, o yerlerde yürmek kerek, ususan baar ya da küz aylarında.

(XIII-168/6) Men 1942-niñ baarinde o yerde, gospitalde tedaviyengen edim, tiz qapağıma oskolka urğan edi. (XIII-168/7) Çoq meşaqatlı ağırlar çektim, aylarnen ayağımanı gipste tuttılar, soñ gipsten çıxarğan soñ ayağım tizimden mayışmay qaldı, lâkin yavaş-yavaş onı savuştırdım. (XIII-168/8) Bilmeyim ekimlerniñ ğayretimi, ya da yaşlığım yeñdimi, ne de olsa, meni ğayrıdan ayaqqa tursattılar, adam ettiler. (XIII-168/9) Amma eñ meraqlı yeri şunda ki, men o yerde tek ayaqtan degil, yürekten de uruldım, yalıñız şu yerni tilnen tarif etmek pek küç mesele. (XIII-168/10) Men de seniñ kibi kitap oqumağı pek sevem, nefis edebiyatqa olğan merağım alâ bugün sönmey, lâkin özüm bir şeyni adam aqıllı tarif etip olamayım, söz tapalmay, eki-üç laf söylep, toqtap qalam.

(XIII-168/11) — Ya Һastalıqlarıñı pek güzel tarif etip başlağan ediñ de, men toqtatmağan olsam, belkim alâ daa aytır ediñ, — dedim men kene de qadelerni toldurıp.

(XIII-168/12) — E... Bu tarafı endi qartlıq belâsı olsa kerek. (XIII-168/13) Qartlıqta adamğı Һastalıqlarnen beraber qorqu da kele eken. (XIII-169/1) Cebede olğan vaqtımda, ateşke kirgende bile o qadar qorqmay edim, şimdi töşegimde yatqanda bir yerim saniçsa, atılıp turam, şu an ilâç tolu çekmecemni qarıştırap başlayım, can tatlı eken, vay-vay ölerim, dep ötüm patlay, sanki men ölsem, dünya batacaq, amma yaşlıqta insanniñ aqlına bir vaqt ölüm kelmey. (XIII-169/2) Er mevsimniñ öz yemişi ola degenleri doğru eken.

(XIII-169/3) — Soñ, soñ seni yürekten kim yaraladı ve kim tedaviyledi? — dedim men, qadelerge işmar etip.

(XIII-169/4) — Eñ meraqlı yeri de şunda ki, meni yaralağan Larisa adlı meditsina emşiresi edi. (XIII-169/5) O sarı saçlı, orta boylu adden ziyade arıq, daima qaydadır aşıqqan, laf etkende yerge baqıp laf etken, utançaq bir qız edi. (XIII-169/6) Kimerde bir o, biz yaralılar yatqan palatağa kirip, sıcaqlarımıznı ölçegende, yanıña oturıp, közleriñe baqsa, ağrılarıñ sanki tınğan kibi ola, o közler saña bir şeyler işandırğan kibi baqalar, içiñe bir sıcaq kirgen kibi ola. (XIII-169/7) Mına benim yüregimni yaralağan da şu közler oldılar. (XIII-169/8) Elbette, o iş vaqtında er kimniñ közüne de baqadır, amma maña şay körüngen.

(XIII-169/9) Larisa özü meditsina institutında oquy, eki künde bir bizim gospitalde nevbetçilik yapa edi. (XIII-169/10) Em endi men saña onıñ dülberliğini, sıcaqqanlığını tarif etip olamam, em men eminim ki, sen onı körgen olsañ, “dostum bu sarı, sepkilli bet qızda ne tapqan eken”, dep taacipte de qalır ediñ, lâkin sebebini bilmeyim, o vaqıtta Larisa benim közüme küneş yarığı, acayip bir naziklik, eñ dülber çeçeklerden, güzelliklerden yasalğan bir peri olup körüldi. (XIII-169/11) Menimce bunıñ sebebini de o vaqıttaki vaziyetnen aňlatmaq kerek olur, o sebeplerden biri men yigirmi eki yaşımndan cenk ateşine kirip, etrafımda tek kötek, qan, ölüm körüp töñülgenimdendir. (XIII-170/1) Soñ yaralı alımda şu gospitalge tüşip, tıñ palatada yatqanda, özüme kelgen soñ, yüregim maña şu emirini beyan etti.

(XIII-170/2) Dünya şay kurulğan, benimce mında taaciplenmege de şey yok, er bir çeçek öz vaqıtı kelgende, açması kerek: vaqıtı kelgende qar yağması, vaqtında ise guller açılması, küzde bizden ketken quşlar, baarde qaytıp kelmeleri kerek. (XIII-170/3) İnsan da vaqıtı kelgende sevmek, sevilme, aile qurmaq kerek. (XIII-170/4) Süniy surette şu tabiy allarnı toqtatmaq olmay eken. (XIII-170/5) Kimerde bir quş bile yanğan ormanda terek tapalmasa, öz yuvasını qaracanıñ boynuzları arasında yasamağa ıntıla eken.

(XIII-170/6) — Sen pek teren felsefegedaldıñ, dostum, — dedim men. (XIII-170/7) — Em özüñ de bütün qabaatnı cenk arabasına yüklemeye tırışasıñ, özüñni aq sütüniñ qaymağı etip qoyasıñ, lâkin men siziñ romanıñızniñ nenen bitkenini bilmek isteyim.

(XIII-170/8) — Toqta, aşiqma, men aytıp bitireyim de sualleriñni soñ berirsiñ, em otuz yıldan soñ, kene bir daa körüşirmiz dep, ümüt etme. (XIII-170/9) Pek çoqları, insanda

sevgi duygusu baarde uyana, deyley, belkim de doğrudur, lâkin bizim sevgimiz qışnıñ çillesinde, er şey qar túbünde yuqlağanda tutaşp ketti. (XIII-170/10) Bir yürekte yangın başlasa, ondan saçrağan uçqunlar, qav kibi, ikinci yürekni de tutandıra eken.

(XIII-170/11) Bizim palatada sekiz adam yata edik, episi men kibi yaşlar. (XIII-170/12) Men yerimden daa turıp olamağan vaqıtta, Larisa palatağa kirse, bir manaçıq tapıp kelip benim yanına otura, lâkin laf etmekniñ çaresi yoq, bütün közler bizge tikilip tura, ellerinden kelse bizlerni közlerinen aşaycaqlar. (XIII-170/13) Soñ men onıñ da çaresini taptım. (XIII-170/14) Larisa kelmegen künü, men yatqan yerimden oña mektüp yazam. (XIII-170/15) Bütün derdimni, ağırlarımni, soñ arqadaşlarımniñ yüzüzliklerine şikâyet etip yazam, sevgimni aňlatmaq istep yazacaq olam, çekişem, amma aslı da duygularımni tolusinen ifade etip olamayım. (XIII-171/1) Ne de olsa, men qoltuqtayaqlarıma asılıp yüre başlağanğa qadar biz şay, konvertsiz, mektüpleşip turdıq.

(XIII-171/2) Larisanıñ vaqıtı yok, o men kibi, mektüplerini çoq uzatmay, qısqadan cevap yaza, meni tınçlandıra. (XIII-171/3) Palatağa kirgende kimsege körsetmey benim yastığım túbüne mektübini tıqıp kete. (XIII-171/4) Ey, dostum! Larisa taşlap ketken kâğıtlarnı men qaç kere qayta-qatya oquğanımni, kelecük ömürimizge nasıl planlar qurğanımni sen bilgen olsañ da... (XIII-171/5) Qanatsız uçam, eger de men ayaqqa tüzeliş tursam, bu dünyada menden de bahtlı insan olmaycaq.

(XIII-171/6) Niayet, qoltuqtayaqlarnen yüre başlağan soñ, bizge tena yerlerde laf etmek imkânı doğdı. (XIII-171/7) Soñ, çoqqa barmay, pek beklenilgen baar kelip yetti. (XIII-171/8) O yaqta yalıñız baarde temiz mavı kökni körip olasıñ. (XIII-171/9) Kök bulutlardan arınğan, sanki yüksekleşken kibi ola, deñiz tüsüne kire, yollar qurıp başlay. (XIII-171/10) Şu vaqıtlarda şemşekli, gürültülü yağmurlar yağıp yerni-kökni uyanta, etraf yeşerip başlay. (XIII-171/11) Öyle künlerde yerinde de oturıp olamaysıñ, yüregiñde nasıldır raatsız istekler doğa, tınış bermeyler.

(XIII-171/12) Men endi qoltuqtayaqlarımni taşlap, bir tayaqqa tayana, topallap yürem. (XIII-171/13) Bir raatlıq künü, Larisanıñ ketirgen urbalarını kiyip, gizli gospitalden qaçıp, olarnıñ evlerine barıp-keldim. (XIII-171/14) Larisa meni anasinen tanış etti. (XIII-171/15) Olar tek ekisi yaşay ediler. (XIII-171/16) Anası, Larisa meni evlerine alıp barğanına taacıplenmedi, bese-belli olar öz araları söyleşken olsalar kerek. (XIII-171/17) Biz kirip oturğan soñ, saçları ağırip başlağan, yorgun betli anası, bayağı vaqıt diqqatnen maña baqıp oturdı da, soñ menden ne yerli olğanımni, tuvğanlarımndan kimler

barlığını sorap başladı. (XIII-172/1) Soñ Larisağa aylanıp tünevin berilgen noqut konsentratından bir şorba pişirip, müsafirni sıylamaq kerekligini ayttı.

(XIII-172/2) — Yoq, raatsız olmañ, men toqum, desem de, olar benim aytqanımnı eşitmegen kibi oldular. (XIII-172/3) Biz odada Larisanıñ anasinen ekimiz qalğan soñ, o benim közlerime baqıp, ilerde nasıl ömür etmek fikirinde olğanımnı soradı, men o sualni yersiz dep taaciplendim ve bu çoqtan çezilgen mesele kibi:

(XIII-172/4) — Cenk bitken soñ, men çalışırım, Larisa da institutını bitirir, soñ o da çalışıp başlar, men onı iç bir şeyge muhtac etmem, — dep hırazlanıp onıñ közlerine baqtım. (XIII-172/5) Qadın başını yavaştan sallap külümsiredi.

(XIII-172/6) — Er şey öyle qolaylıqnen olmay, oğlum, bir saçaq astında ömür qurmaq içün, daa pek çoq qıynılıqlarnı da abramaq kerek ola. (XIII-172/7) Alla bersin, sen sağ-selâmet cenkten qayıp kel. (XIII-172/8) Eger de o vaqıtqa qadar siz biri-biriñizni unutmasañız, bekleseñiz, soñ itimal ömür ete bilirsiz. (XIII-172/9) Cenk daa bitmey, böyle vaqıtlarda tesadüfiy rastkelişler çoq ola, şu sebepten mında aqiqiy sevgi aqqında laf yürsetmek benimcesine erte, o vaqıtñen sınılması kerek. (XIII-172/10) — Soñ benim qaşlarımıñ sılğanını körip, devam etti:

(XIII-172/11) — Sen meni doğru añla, oğlum, men sizden çoq yaşadım, çoq kördim, em çoqta bilem. (XIII-172/12) Larisa benim yekâne balam, onıñ babası, Larisa daa yaş ekende, bizlerni bıraqip ketken edi, o da ekim edi. (XIII-172/13) Maña: “Men sensiz bu dünyada yaşap olamam”, dep çoq tekrarlay edi, soñ çalışqan yerinden bir apaynen tutandı, em oña da şay dep başlağan. (XIII-172/14) Çoqqa barmay olar evlendiler. (XIII-172/15) Men de, er bir ana kibi, öz qızımñıñ bahtlı olmasını isteyim, — dedi o, köküş keçirip.

(XIII-173/1) Men açuvlandım, yerimden turıp, Larisağa olğan sevgimni isbat etmek içün, sert davuşnen, ellerimni siltep başlağan edim, o qadın yerinden qalqıp:

(XIII-173/2) Otur-otur, şorba pişti, aş aşayıq da soñ laf etermiz, dep odadan çıqtı.

(XIII-173/3) Men o vaqıt açuvlanğan edim, lâkin o laflarñıñ doğru olğanını, keç de olsa, soñundan añladım. (XIII-173/4) O vaqıtta ise, “Biz ekimiz biri-birimizni sevgen soñ, bizge daa ne kerek, qalğan er şey özlüğinden olıp çıkar”, dep tüşüne edim. (XIII-173/5) Yıllar biri-biri artından ötip kettiler. (XIII-173/6) Men bahtlı ömür qurmaq içün insanğa sevgiden başqa, daa doğrusı, şu sevgini söndürmemek içün daa pek çoq şeyler kerek olğanını añladım, yalnız böyle neticege insan keçikip çoq yıllar ötken soñ kele eken.

(XIII-173/7) — Soñ-soñ, — dedim men, — şu noqut şorbasiñen er şey bittimi, yoqsa daa devamı barmı?..

(XIII-173/8) — Siz edebiyatnen oğraşqan adamlarsız, — dedi dostum külümsirep — şu siziñ tiliñizde aytacaq olsaq, bu yerde poeziya bite de adiy proza başlana. (XIII-173/9) Eki söznen aytqanda, men sağ-selâmet cenkni bitirip qayttım, er kimde olğanı kibi, benim de cebede qazanğan orden ve medallerim bar, o ağır yıllarda, çette turmay namusnen cenkleşkenimiz için yüzümüz aq. (XIII-173/10) Em adamnıñ yüreginde sevgisi olsa, bütün zorluqlarğa çıday eken, men eminim ki, benim sevgim de meni çoqdeşetlerden, zorluqlardan, atta ölümden qurtardı. (XIII-173/11) Men o yaqtan Larisağa daima aqça yiberip turdım. (XIII-173/12) Cenk bitkeninen, aqlıñda olsa, başta ocalarını arbiy hızmetten boşata başladılar. (XIII-173/13) Men de artıma-öğüme baqmay, doğru Gorkiy şeerine, Larisam yaşağan evge aşıqtım.

(XIII-173/14) — Ya tuvğanlarıñnı araştırmadıñmı?

(XIII-173/15) — Ne demek olsun, okkupatsiyadan soñ, olarnı tapqance çoq vaqıt keçti, anam o ağır yıllarda keçingen. (XIII-174/1) Babamı men bilmey edim. (XIII-174/2) Soñ dayılarımnı taptım. (XIII-174/3) Birinci yıllarda bir qaç kereler barıp keldim, balaçağa olğan soñ barıp da olamadım. (XIII-174/4) Siyrek-sepelek yazışamız. (XIII-174/5) Er kim öz ömrü, öz qayğı-isteklerinen yaşay.

(XIII-174/6) Biz birinci vaqıtlarda Larisaniñ evlerinde oturdıq, soñ birinciler nevbetinde maña eki közlü kvartira berdiler. (XIII-174/7) Bir qızımız oldu, endi torunımız da bar. (XIII-174/8) Bu tarafını öyle etraflı ikâye etmege acet de yoq.

(XIII-174/9) — Ne için?

(XIII-174/10) — Ya aytam da, mında endi adiy ömür prozası kete, bu tarafı endi — iş, boğaz, hastalıklar, qaynanamnıñ ölümü ve, niayet, duydurmadan kelip yetişken qartlıq, bularnıñ saña, ya da başqasına ne keregi bar? (XIII-174/11) Bir baqqanda er şey yolunda, bizler de halqlardan eksik yaşamaymız, ekimiz de çalışamız, bayramlarğa, toylarğa, cıyınlarğa baramız, müsafir qabul etemiz, lâkin şay olsa da, kimerde bir, men özümni yalıñız, bahtsız is etem. (XIII-174/12) Em özüme nasıldır büyük bir yañlılıq yapqan kibi kele, tarsıqam, bir sebepsiz ökelenem, ruhtan tüşem, er şeyni braqıp [bıraqıp], başımnı alıp çıqıp ketecegim kele. (XIII-174/13) Hıususan bu fikirler mende eslengen soñ peyda olıp başladılar. (XIII-174/14) Dersiñ, bu dünyada bir özüm, etrafımda iç kimse, can-cin yok kibi kele. (XIII-174/15) Men öyle vaqıtlarda elime

mandolinamnı alıp, öz tuvğan maqamlarımıznı çalıp, yavaştan yırlayım, közlerim torlana, yüregimni ğam-qayğı sara, negedir yazıqsınam, ökünem, teren oylarğa dalam. (XIII-174/16) Bahtım öyle, tavşan quyruğı kibi qısqa olğanına ökünem. (XIII-174/17) Mına bu körüşüvimizde de men sizden ayrı tüşkenimni daa da teren sezdim. (XIII-174/18) Amma kimseni qabaatlamağa aqım yok, taqdir desem, insan öz taqdirini özü yarata deyler, em doğru eken. (XIII-175/1) Şu laflardan soñ, men dostuma öz fikirimni aytmağa lâyıq kördim.

(XIII-175/2) — Bizim epimizniñ doğğan yıllarımız pasportlarımızda körsetile, şu künden başlap añlı ömür yolu esaplana. (XIII-175/3) On altı yaş, yigirmi, qırq, ilâhri. (XIII-175/4) Yıllar öte bere, kimerde pek tez ketken kibi ola, şu ötken yıllar nenen toldurılğan, neler yapıp yetiştirgensin? (XIII-175/5) Mına şu sualler adamğa tınış bermeyler. (XIII-175/6) Pek çoq planlar tizesin, vaqıttan semereli faydalanmağa tırşasın, lâkin er vaqıt tüşüngenin, kibi de olmay. (XIII-175/7) Kimerde ümüt etilmegen, beklenilmegen adiseler istekleriñe mani ola, ya da olarnı tezleştire de bileler.

(XIII-175/8) Kimerleri qırqqa kirgende belli alim, şair, nam qazanğan agronom, ya da büyük işlennen oğraşqan adamlar olalar, öyle vaqıtlarda biz: “Bakın şu adam daa yaş olsa da, özüni alemge tanıttı”, deymiz, yaniy öyle adamlar ileride daa da öseceklerini közde tutıp, olar daa yaş deymiz. (XIII-175/9) Kimerleriniñ ise yaşı qırqın keçse de, daa ne istegenini, ne arağanını özü de bilmey. (XIII-175/10) Öyle adamlarğa: “Endi yaşı qırqın keçti, alâ daa öz ayatını qurıp olamay”, deyler, yani şu ötken yıllar nafile, boş keçkenini qayd etmek isteyler.

(XIII-175/11) Elbette, er kimge, atta pek istidatlı adamlarğa bile, cianğa namını tarqatmaq, tarihta adını qaldırmaq nasip olmay. (XIII-175/12) Em mesele onda da degil. (XIII-175/13) Ama sen bir vaqıtlarda kimgedir yahşılıq yapqan olsañ, yardım qoluñnı uzatqan olsañ, seniñ adın, sımañ öyleleriniñ yüreginde yaşar.

(XIII-175/14) Menimce adam sıq-sıq özünden soramaq kerek, “Menim areketlerimden birevlerge yengillik olamı? Men yalnız özümni qayğırıp yaşamayım?” dep kâde-bir oylanmaq da kerek.

(XIII-175/15) Mına sen, “men bahtsız oldım”, dep aytasın bu yañlış, sen bahtsız degil de bahtlı adamsın, Seythalil, em ne için bahtlı olğanıñnı da aytayım. (XIII-176/1) Ekinci cian muarebesi bizim memleketimizden 20 million qurban alıp ketti, şu deşetli ateşler içinden biz sağ-selâmet çıqtıq, bu bir, ekincide seniñ sevgen işin, aileñ,

arqadaşlarıñ bar, seniñ adıñnı, tüşüñni yaşatacaq evlâdıñ bar, bular baht degilmi?! (XIII-176/2) Yoqsa sen bir çuval altını olğan adamlar bahtlı ola bilir, dep esaplaysıñmı? (XIII-176/3) Yoq, dostum, o vaqıtlar keçti, azırki zamanda bizler aqiqiy baht saiplerimiz.

(XIII-176/4) Dostluqqa kelgende, adamnıñ aqiqiy, işançlı dostları olmaq kerek. (XIII-176/5) Büyük Dağistan şairi Rasul Gamzat: “Yoq etmeñiz dostlarıñıznı”, adlı şiir yazdı, onda dost qadrini bilmek kerekligi aqqında söz kete. (XIII-176/6) Kerçekten dostları olğan adam iç bir vaqıt özünü yalnız is etmez, dep men sözümni kestim.

(XIII-176/7) Seythalil yerinden turıp maña elini uzattı da:

— Sağ ol dostum! — dedi. (XIII-176/8) Soñ maña duyurmay közlerini sürtti, yüzüne keder etken bir şeyni silip alğan kibi oldı.

(XIII-176/9) — Bögünki subetimiz benim bir vaqıt aqlımdan çıqmaz, — dedi o.

(XIII-176/10) Biz müsafirhaneye yöneldik.

1978

(XIV-177/0) Serbest diñleyici

(XIV-177/1) O yıllarda mektep çağına kelgen balalarını, yedi yaşını toldurdımı, ya da toldurmadımı onıñ ayına, yılına baqmay ediler. (XIV-177/2) Oquv yılı başlağan künü mektepke toplanıp kelgenlerni oca özü, saylap ala turğan. (XIV-177/3) Em qabul olunmağan balalarğa da, ne içün qabul olmağanlarını, oca ayta edi. (XIV-177/4) Şu vaqıtlarda oca: “Saña bir qarış daa ösmek kerek”, “seniñ başıñnıñ balabanlığı yahşı, lâkin belin daa yufqa, anaña söyle saña baqlalı laqşanı çoqça aşatsın”. (XIV-177/5) Ya da:

— Seniñ familiyañ ne? (XIV-177/6) Memetovmı. (XIV-177/7) Yoq, bizde Memetovlar çoq, sen bir yıl daa toqtap tur, anavı Memetovlar bitirip çıqsınlar da soñ sen olarnıñ yerine kelirsin”, — dep şaqasız adım bile atmay edi. (XIV-177/8) Zaten köy halqı Arif ocanı pek mısqılcı lağapçı adam dep bile ediler.

(XIV-177/9) Fuqareniñ çastı-onıñ ev tolusu balaları, dey turğanlar. (XIV-177/10) Bizim ailemizde doquz bala olıp, eñ kiçkenesi de men edim, şu sebepten maña yañı urbalar da tikilmey edi. (XIV-177/11) Ağalarımniñ ştan-kölmekleri biri-birinden keçip, eñ soñunda maña berile edi. (XIV-177/12) Şu sebepten olsa kerek, benim ştanımda yamavlar episiniñkinden çoqça ola. (XIV-177/13) Ayaqqap meselesi de qolay çezile, çünki bizler tap suvuq küz yağmurları yağıp başlağanğa qadar yalınayaq yüremiz, soñ babam küzde soyulğan tosunnıñ terisinden epimizge birer çift çiy çarıq tike çarıqlarınıñ yünlerini qırqa ediler, amma maña kelgende, “ zarar yoq, yünleri tursın, çoqqa dayanırlar”, dep aytila edi, men de olarnıñ aytqanlarına inana edim. (XIV-178/1) Kimerde ağamlar bir yerge aşıqsalar, şaşmalap biri biriniñ çarıqlarını almaştırıp kiygen vaqıtları da ola edi, amma benimkilerine kimse taqunmay, olar yünlü, başqalarinen adaştırmak mümkün degil.

(XIV-178/2) Vaqıt keldi men özümni endi büyükler sırasında sana başladım. (XIV-178/3) Saba turıp sığırımızni dağğa aydayım, arqamnen odun, piçen de taşıp başladım.

(XIV-178/4) Yalınız dağdan odun yüklenip kelgende, köyge qorqa-qorqa kirem, köy yaşları benim odunlarımıñ körseler:

— Asan, nasıl oldı da seni qarğalar alıp qaçmadılar? Olar yuva yasamaq içün böyle çırpıların aramaqnen bulamaylar, — dep küle ediler. (XIV-178/5) Maña o vaqıt balta işanmaylar, em mende balta kötermege taqat yoq, şu sebepten küçüm yetken ince çırpıların qırıp topla arqama yüklenip kelem.

(XIV-178/6) Küz kelgende ağamlar, tatamlar mektep tedarigi köre başlaylar. (XIV-178/7) Kitaplarını, urbalarını azırlap qoyalar. (XIV-178/8) Em şu yılı men de qızıştım çünkü qomşumızniñ oğlu, benim ayaqdaşım Süfyan da mektepke baracağını maña ayttı. (XIV-178/9) Men de Süfyandan artta qalmaq istemedim, çünkü küreşke qalğanda men onı yıqa edim. (XIV-178/10) Men başta öz fikirimni anama söyledim. (XIV-178/11) Anam:

— Yoq balam, sen daa yaşsıñ, oqup olamazsıñ, bir yıl daa sabır et, — dese. (XIV-178/12) Men: — Yoq, Süfyan bargan soñ maña da barmaq kerek, — dedim.

(XIV-178/13) — Sen Süfyanğa baqma, o senden bir yaş büyük, amma seniñ aqrandaşlarıñdan daa birisi mektepke barmay, — dese de men aytqanımdan qaytmadım.

(XIV-178/14) Şu künü aqşam, babam, ağalarım işten kelip, yuvunıp sofrığa oturdılar, amma men aşamadım, babama, men daa yaqında aşadım, dep yalan ayttım. (XIV-179/1) Sofra cıyılğan soñ, anam bizim ekimizniñ aramızda olup keçken laqırdını babama ayttı. (XIV-179/2) Babam külümsirep taacipnen maña baqtı da: — Ya sen qorqmaysıñmı? — dedi. (XIV-179/3) O yerde balalar episi senden büyükler.

(XIV-179/4) Men kene de Süfyannı ortağa sürdim, em kimseden qorqmağanımı da ayttım. (XIV-179/5) Añır sañu babam sözümüzni yekünlep:

— Yağşı, aysa men bu işke kirişmeyim, bar Arif ocanen körüşip laf et, o ne dese öyle de olur. Lâyıq körse, alır, körmese, qaytarır. Bizler ocağa bir söz aytıp olamaymız, o öz işini bizden yağşı bile, — dep lafımızni kesti. (XIV-179/6) Süfyan maña üç künden soñ, şu yılı mektepke baracaq balalarını mektep azbarında toplanacaqalarını, em bu haberni Arif ocanıñ özü aytqanını söyledi. (XIV-179/7) Men kene de anama yapıştım da, maña tez-tez çanta tikmesini ayttım.

(XIV-179/8) — Ya sen başta Arif ocanen laf etecek ediñ de? O razı olsa soñ saña da torba tikerim, dedi, — anam.

(XIV-179/9) Yoq, oca kelgenler episi torbalarinen kelsinler, degen dep zorladım. (XIV-179/10) Anam, ğarip benim inatlığımı bilip, razı oldı. (XIV-179/11) Set tübünden çul yaşığını çıkarıp, qarıştıra başladı. (XIV-179/12) Amma kelişken bir şey tapmasa kerek, oylanıp qaldı, soñ kökü keçirip maña baqtı. (XIV-179/13) Men deseñ, mına-mına ağlamağa azır turam, çünkü benim öz isteklerim için küreşke yekâne silâm — ağlav edi, yalnız ağlap yeñe edim. (XIV-179/14) Qısqası, anam bütün kününi sarf etip, çeşit

çul parçalarından maña bir torba tikti, em benim şu torbamda, cennet quşuñıñ qanatlarını ańdırğan bütün túsler bar ediler.

(XIV-179/15) Niayet, çoq beklenilgen kün de yetip keldi. (XIV-179/16) Biz Süfyannen torbalarımıznı boyunlarımızğa asıp, endi bayağı bala taplanğan mektep azbarına bardıq.

(XIV-180/1) O yerge kelgen balalarınñ çoqusınıñ anaları, qartanaları, tataları alıp kelgenler, amma bizler, özümüz kelip toplanğanlarğa qoşulduq. (XIV-180/2) Birazdan Arif oca çıqıp, kelgenlerni bir közden keçirip de:

— Balalarını alıp kelgen analar, qartanalar çetke çekilsinler, yañı kelgenler ise bir sırağa tizilsinler! — dep emir etti. (XIV-180/3) Anasından ayrılğanlardan bazıları ağlamsırağ başlağan ediler, oca şu arada:

— Ağlağanlarını doğru balalar bağçasına alıp ketiñ, bu yerde olarnıñ işleri yoq! — degeninen episi başlarını omuzları arasına sıqıp, tınıp qaldılar. (XIV-180/4) Soñ oca esas işine — mektepkе qabul olunacaqlarını ve daa yaşları yetmegenlerni ayırıp başladı. (XIV-180/5) Nevbet maña kelgende, oca meni baştan ayaq közden keçirip:

— Seniñ adıñ ne? — dep soradı.

(XIV-180/6) — Asan.

(XIV-180/7) — Sen kimniñ oğlusuñ?

(XIV-180/8) — Babamniñ...

(XIV-180/9) Sırada oturğan balalar ve çette turğan analar külüştiler, men de, “bular nege külüşe ekenler”, dep etrafıma baqtım, soñ eslep aldım oca da özünü zornen tuta.

(XIV-180/10) — Ne külesiz, Asan doğrusını ayta, o babasınıñ sevimli oğlu eken, — dedi de soñ, tekârançıq artqa çekilip, benim sırlı torbama, yünlü çarıqlarıma baqtı da: — Ya babanıñ adı ne?

(XIV-180/11) — Berber Settar, — dedim men bir nefeste.

(XIV-180/12) — Berberini taşlasañ da zararı yoq. (XIV-180/13) Demek sen Asan Settarov ola ekensiñ öylemi?

(XIV-180/14) Men “bilmeyim” der kibi omuzlarımıñı qıstım, çünki maña o vaqıtqa qadar daa iç bir kimse Settarov degeni yoq edi.

(XIV-181/1) Soñ oca parmağınen benim torbamniñ ucunu tutup da tekâran çetke çekti ve:

— Kel biz böyle yapayıq Asan Settarov, — dedi. (XIV-181/2) Sen aqıllı bir yigitke oşaysıñ, amma bizim sınıfımızdaki ralelerimiz biraz yüksekçe, sen anda otursañ ayaqlarıñ yerge yetmeyecek, saña azaçıq daa ösmek kerek. (XIV-181/3) Yılından kelseñ men seni birinci ralege oturturım, em eminim ki, sen episinden yaħşı da oqursıñ, dep maña evge qaytmamnı emir etti.

(XIV-181/4) Men belki de şu yılını mektepke qabul olunmağanıma o qadar yanıp küymez edim, eger de Süfyannı da çetke çıkarğan olsalar, amma o şu çeltevden aman-esen keçti de, birinci sınıf talebesi olup, sevine, sevine evlerine qayttı.

(XIV-181/5) Em özü de şu saat özünü büyükler sırasına qoşup, benim yanıma kelip, hatırımını bile soramadı.

(XIV-181/6) Evimizge nasıl qayıp kelgenimni de bilmeyim. (XIV-181/7) Evge kirgenimnen, başta boynumda asuvlı torbamını çıkarıp set üstüne attım. (XIV-181/8) Aqşamğa qadar aş da aşamadım. (XIV-181/9) Anam meseleniñ asılını, benim çirayımını körgeninnen añlasa kerek, sorap da oturmadı, bir qaç kere aşamağa çağırsa da barmadım. (XIV-181/10) Men aqşamını, babamniñ işten qayıp kelgenini beklep turam.

(XIV-181/11) Akşam babam işten qayıtqanda qapını açar-açmaz ögüne çapıp çıqtım da, söz aytalmay, ağlap başladım.

(XIV-181/12) — Hayır ola oğlum, nasıl şey, ne oldı?! — dep babam menden meseleniñ asılını añlatmamını sorasa da, közyaşlarıma boğulup aytıp da olamadım, soñ o anamdan ne olğanını soradı, anam da işniñ asılını temelinden bilmegenini ayttı, lâkin men mektepten kelgen soñ böyle quturğanımını da qoştı.

(XIV-181/13) — Toqta ya biz añlaşqan edik de, — dedi babam, — oca ne aytsa öyle de olur, degende sen razı olğan ediñ de? (XIV-182/1) Toqta, ağlama sen qız bala degilsıñ, qana söyle sırasinen, oca saña ne dedi?

(XIV-182/2) — Yılından kelirsıñ, — dedi.

(XIV-182/3) — Yaħşı eken de aysa, bir yıl daa serbest yürersıñ buña sevinmek kerek, sen ise yaş bala kibi ağlaysıñ.

(XIV-182/4) — Yoq siz özüñiz barıp ocanen laf etiñ, men Süfyan qadar oqup olamaycağımını yoqsa, onı aldılar da?

(XIV-182/5) — Arif ocağa men şorbacılıq etip olamayım oğlum, o ne yapqanını, kimni oqutmak kerek olğanını menden yaǵşı bile, degen edi, men kene de ökürüp ağlap başladım. (XIV-182/6) Aqşam kene de, ne qadar zorlasalar da, aş aşamadım.

(XIV-182/7) — Demek, sen açlıq ilân etesiñ, öylemi?

(XIV-182/8) — Aşamayım!

(XIV-182/9) Babam lafnı yarı şaqğa çevirse de, men onıñ közlerinden, areketlerinden, meni acıǵanını sezem, çünki babam özüniñ kiçkenesini seve edi...

(XIV-182/10) Açlıqqa dayanmaq pek zor, gece tüşümde qaç kereler aş aşğanımnı körüp uyandım. (XIV-182/11) Sabasına babam benim solğan çırayımnı körüp qorqtı, ğaliba, maña mülâyim davuşnen: .

(XIV-182/12) — Yaǵşı oğlum, sen ökünme, anañ saña qatlama pişire, aşap tur, men şimdi doğru mektepke barıp ocanen laf eterim, zan etsem o da red etmez, seni mektepke alır, amma men seniñ böyle ağlavuq ekeniñni bilmey ekenim, — dep evimizden çıqıp ketti.

(XIV-182/13) Çoq yıllar keçken soñ, şu künü babamnen Arif oca arasında olıp keçken laflarını maña da aytqan ediler. (XIV-182/14) Şu künü olar arasında mına böyle, ya da oña oşaqan laflar olıp keçken: .

(XIV-182/15) Babam: — Arif, siz bizim kiçkenegе tünevin bir yıl daa bekle degensiz, o tünevinden berli aş aşamay, suv içmey ağlap otura, ne anası ne de men çaresini bulamaymız. (XIV-182/16) Men sizge yalvaram, barsın o da bir qaç vaqıtlar balalarğa qoşulıp mektepke qatnasın, siz onı da sınıfqa kirsetiñ, bir qaç künden soñ, men eminim, o özü de bezip mektepni braqır [bıraqır], — degen. (XIV-183/1) Oca da razı olğan, soñ:

— Yaǵşı, aysa Asan bizim serbest diñleyicimiz olur, degen. (XIV-183/2) Em kerçekten de öyle olıp çıqqan edi. (XIV-183/3) Biz oquv yılı başlağanımnıñ birinci künü kelip sınıfımızğa kirgende, oca meni körüp bir söz aytmadı, yalnız o meni eñ arttaki, bir qapağı qopqan ralege yalnız özümni oturttı. (XIV-183/4) Başqa ralelerde ise balalar ekişer-ekişer olıp, oturdılar. (XIV-183/5) Soñ oca bizlerni yañı oquv yılınen hayırladı, mektepteki nizam-tertip aqqında, temizlik aqqında ayttı.

(XIV-183/6) — Sizler endi mektep talebeleri sayılasız, sizlerden endi başqaları ibret almaları kerek. (XIV-183/7) Bu yıl sizler mında oqumağa, yazmağa, raqamlarını qoşıp

çıqarmağa, taqsim etmege ögreneceksiz, — dep mektepke ne vaqıtta kelip, ne vaqıtta qayıtılacağı ve daa pek çoq ögütler berdi. (XIV-183/8) Soñ, maña hitap etip:

— Asan da biznen olacaq, lâkin o bizim serbest diñleyicimiz sayıla. (XIV-183/9) Balalar episi aylânp maña baqtılar "serbest diñleyici" degeniniñ ne demek ekenini digerleri kibi, men özüm de bilmey edim. (XIV-183/10) Epimiz ocağa baqıp qaldıq.

(XIV-183/11) — Serbest diñleyici degeni, — dedi oca, lafını devam etip, — daa yaşı yetmese de, öz isteginen bizim derslerimizge kirip, sizlernen beraber keçilgen derslerni ögrenmege tırışqan adamğa aytalar. (XIV-183/12) Asan için rejim yoq, o istegen vaqıtta mektepke kele, istegen vaqıtında çıqıp kete bile, sınıf jurnalına da onıñ familiyası yazılmay, oca, evge bergen vazifelerini de, ondan talap etmey, — dedi.

(XIV-183/13) Birinci vaqıtlarda men de mektepke erte kelip, çañ qaqlğanda er kesnen beraber sınıfqa kirdim, soñ, baqam-körem başqa talebelerden benim iç bir farqım yoq, yani maña berilgen serbestliklerden men iç de faydalanmay ekenim. (XIV-184/1) Em mende şu fikir doğmasına bir şey daa sebep oldı. (XIV-184/2) Bizler mektepke barıp başlağanımızniñ ikinci künü, oca balalarğa "Elifbe" kitabını, ekşer defter, qalem darqattı. (XIV-184/3) Episinden soñ maña yaqınlaşıp:

— Sen de sıradan qalma, — dep maña olğanı olacağı bir defter berdi. (XIV-184/4) Balaların torbaları tolıp ketti benimki ise kene de boş kibi sallana, bir defternen torba tolurmu?

(XIV-184/5) İkinci künü mektepke keçip keldim, em torbamı da ağamlarınıñ eski kitapların rıqma-rıq toldurıp, boynuma astım. (XIV-184/6) Men kelgende balalar ikinci derske kirgen ediler. (XIV-184/7) Men qapını qaqqay, kimseden de razılıq soramay, doğru özümniñ qırıq raleme barıp oturdım. (XIV-184/8) Balalar başlarını köterip meraqnen maña baqsalar da, oca aylanıp bile baqqadı, dersniñ sınıf qapusını yel açqan. (XIV-184/9) Oturğanlar sınıf tahtasından öz defterlerine nelerdir köçürüp yazalar. (XIV-184/10) Men de özümniñ yekâne defterimni çıkarıp, tay resimi çıza başladım.

(XIV-184/11) Yaylada benim tayım otlap yüre edi, babam maña:

— Seniñ tayıñ yaylada anasinen otlap yüre, o büyük olğance sen de ösersniñ, soñ men seni yaylağa alıp çıkarım. Tayçığına minip, onı çapmağa alıştırırsniñ, onıñ arqasına daa iç kimse minmegen, sen özün oña noqta taqıp, ağızlıq qoyıp mineceksniñ, — dep meni sevindire edi. (XIV-184/12) Em kimerde-bir baştaqlansam, söz diñlemesem evdekilerine qılınsam, anam maña:

— Sen böyle yaramazlanacaq olsañ, söz diñlemeseñ babaña söylerim, seniñ tayıñnı satar, episi-bir sen onı baqıp da olamaysıñ başqasına mal olsun, degende, men şü an teslim ola edim, çünki tayım benim, eñ büyük quvançım edi.

(XIV-185/1) Geceleri tüşümde men yaylağa çıqam, o yerde yürgen tabunlar içinden şaşmalamay öz tayımın tapam, onıñ arqasına minip, çok yerlerni dolanam. (XIV-185/2) Tayım maña, “yalınlarımın qaviy tut”, dep çapıp başlay, soñ dereler üstünden “Qaravul qaya”, “Nişan qaya”lar üstünden uçıp keçe meni toyğance kezintirgen soñ, evimizge yaqın ketirip braqa [bıraqa] da özü kene de yaylâğa, anasına kete edi.

(XIV-185/3) Bir kün oca talebelerge evlerine ezberlemek için bergen "İşte, keldi qış baba" adlı şiirni sorap başladı, lâkin şiirni kimse soñuna qadar ezberlemegeninden sebep, oca ğadaplandı, çırayını sıtıp balalarını tazirley başladı. (XIV-185/4) Maña ders vaqtında elimni kötermek de olmay edi, kötersem bile, aylanıp da baqmay. (XIV-185/5) Serbest diñleyicilerge yalıñız derste oturmaq mümkün eken, öz fikirini ayتماğa, subetke qoşulmağa aqqı yoq eken. (XIV-185/6) Men de onı bilip-turıp, elimni kötermey, kimseden de izin soramay, yerimden qalqtım da gür davuşnen:

(XIV-185/7) ...Asanda bir güzel tay bar, .

(XIV-185/8) Çapar, kişner, oynaqlar.

(XIV-185/9) Quyruq çontuq, üstü çubar, .

(XIV-185/10) Oqday onda ayaqlar!

(XIV-185/11) — dep yerime oturdım. (XIV-185/12) Men o beyitni ağamlardan eşitip, ezberlep alğan edim. (XIV-185/13) Menim apansızdan yapqan çıqışım er kimni ayrette qaldırdı. (XIV-185/14) Oca bile menden öyle "serbestlik" beklemese kerek, o da bayağı vaqıt maña baqıp susıp oturdı, soñ özüne kelip:

— Aferin Asan, senden adam olacaq eken, amma biz bugün "Qış" şiirini ezberlemek kerek edik, sen ise tap üçünci sınıfqa keçip kettin, böyle ketse sen bir yılda mektepni bitirecekke beñzeysiñ, dedi de, dersin bozulğanına açuvlanıp sınıftan çıqıp ketmemni taklif [teklif] etti.

(XIV-186/1) — Sen bu arada azbarğa çıqıp biraz kezinseñ, bizge de keder etmeseñ pek yahşı olur edi, — dedi. (XIV-186/2) Menim sınıf jurnalında adım yoq, menden berilgen vazifelerini de kimse soramay, bilgime de bir türlü qıymet kesilmey, isteseñ ağızıñnen

quş tut! (XIV-186/3) Ne yapacaqsıñ, yavaştan torbamı boynuma asıp, sınıftan çıqıp kettim.

(XIV-186/4) Evimizge baracağım da kelmey. (XIV-186/5) Ey, men bu arada tayımni tapsam da, arqasına minip uzaqlarğa, meni kimse tanımağan, bilmegen yerlerge ketip saqlanır edim, arasınlar, ocanı da biraz zıqarlasınlar. (XIV-186/6) O maña nafile yerde, “sınıftan çıq, bizge keder etme”, — dep ayttı ya men kimge keder etkenim? (XIV-186/7) Balalar şiir ayta ediler, men de ayttım, oña da qabaatlı olıp çıqtım.

(XIV-186/8) Kimse olmağan bağça içinden ketem, daa erte, evimizge de aşıqmayım, yalınız olacağım kele. (XIV-186/9) Menim alımni kimse añlamağanı için öz-özüm yanam, ökünem.

(XIV-186/10) Men er kün kelmesem de, mektepke serbest diñleyici sıfatında qatnap yürügenim aman-aman yarım yıl oldı. (XIV-186/11) Şu devir içinde men mektep ömürinen bayağı tanış oldım. (XIV-186/12) Ocanıñ elinde daima, başka iç kimsede olmağan qırmızı qarındaş ola edi. (XIV-186/13) O balalarınñ defterlerine vaqıt-vaqıt, şu qırmızı qarındaşnen qaydlar yapa, işlerine qıymet kese edi. (XIV-186/14) Belkim benim defterime de oca şu qarındaşınen bir şeyler yazar, dep arz etem. (XIV-186/15) O raleler arasında yürügende, men de öz defterimni ralenıñ çetine qoyam da, özüm baqıp turam, ne bermegen alla, belkim benim defterime de bir şeyler yazar, dep ümüt etem, amma oca men oturğan ralege aylanıp da baqmay, keçip kete.

(XIV-187/1) Bir kün, men iç de ümüt etmegende, oca benim işime de qıymet kesti, şu qırmızı qarındaşnen benim defterime de nelerdir yazdı. (XIV-187/2) Bu mesele şay olğan edi. (XIV-187/3) Şu künü, men sınıfqa kene de er kimden soñ kelip kirdim. (XIV-187/4) Balalar oca tahtağa yazğan meselelerni çezeler. (XIV-187/5) Biraz oturğan soñ, canım sıqıldı. (XIV-187/6) Kene de tayımni, düldülümni hatırlap başladım da, şu hayalımda onı nasıl tasavur etkenim kibi, resimini çizmaq qararına keldim. (XIV-187/7) Defterimniñ ortasından bir kâğıtını yırtıp aldım da onı köndelen qoyıp, işke başladım.

(XIV-187/8) Vaqıt-vaqıt artıma çekilip, yapqan resimime nazar taşlayım, soñ kene de dudaqlarım arasından tilimniñ ucunu çıkarıp, de sol, de sağ omuzıma başımni yantaytıp, soñki çizgilernen resimimni canlandıram. (XIV-187/9) Tayım çapa, onıñ güür yalınları, quyruğı avada dalğalana. (XIV-187/10) Öz işime baqqan sayın suqlanam “aqşam babama körsetsem şaşar”, dep hayallanam. (XIV-187/11) Men şay hayallanıp turğanda yanıma oca kelip toqtağanını da eslemey qaldım.

(XIV-187/12) — Ya bu da ne? — dedi o meni taacipke qaldırıp, şu derece kâmilliknen yapılgan at resimini köre-turıp “bu da ne?” degenine şaşım...

(XIV-187/13) — Bu benim tayım, o yaylâda yüre, — dedim ğururnen, çünkü men emin edim ki, menden başqa iç kimseniñ öz tayı yoq edi. (XIV-187/14) Oca resimni öğüne çekip, qırmızı qarındaşnen onda nelerdir yazdı. (XIV-187/15) Menim hayallarım kerçek oldı!.. (XIV-187/16) Niayet, benim işime de qıymet kesildi...

(XIV-187/17) Ondan soñ men endi sınıfta da oturıp olamadım, maña tez-tez evimizge barıp anama, babama, ağalarım maqtanmaq istegi er şeyni yeñdi. (XIV-188/1) Oca yanımdan keter-ketmez, resimni defterim içine qoyıp, sınıftan çıqıp kettim.

(XIV-188/2) Menim bahtıma şu künü babam da, ağalarım da evde ediler. (XIV-188/3) Eyecanlanıp çapqanımdan kızargan betimni körgen babam:

(XIV-188/4) — Hayır ola, Asan nasıl şey,? — dep soradı.

(XIV-188/5) — Mina nasıl şey! Ocam maña qoyğan işaretni baqıñız, — dedim de torbamdan tez-tez defterimni çıkarıp, babama uzattım. (XIV-188/6) Ağamlar da meracalanıp, babama yaqınlaştılar. (XIV-188/7) Olar resimni körgenlerinden şaqıldap küle başladılar, “bular nege küle ekenler”, dep beklep turdım. (XIV-188/8) Soñ ağam: — Eki qoyğanı-qoyğan, onı da yıqılmasın dep, yanına tireme de tarttırğan — degeninen ğayrıdan külkü başlandı.

(XIV-188/9) — Nasıl eki şu, — dep men babamniñ elinden resimni tartıp aldım da, diqqatnen ocniñ [ocanıñ] qoyğan işaretine baqtım. (XIV-188/10) Em kerçekten de, o “eki” işaretini yantaytıp qoyğan da, oña da qanmay, yanına tireme kibi etip minus işaretini de çizğan, soñ imzasını çekken.

(XIV-188/11) O kün benim aqılımdan ölgencek çıqmaycaq çünkü meni er şeyden ziyade, ayrette qaldırğan da şu qadar ustalıqnen yapılgan resimge ocanıñ nasıl qolu bardı da, oña “eki” qoydı? (XIV-188/12) Aydı, yaşşı, eki qoyğan soñ, şu tiremeniñ de ne keregi bar edi?! (XIV-188/13) Men şu tiremeni yoq etmek için, parmağımnen, (o yıllarda daa rezinka yoq edi), “tiremeni” sürtecek oldım, kâğıt yırtıldı, ondaki tireme yerine bir teşik asıl oldı, soñ açuvlanğanımdan ağlay-ağlay resimni yırttım da sobağa taşladım.

(XIV-188/14) Mektepte de balalar maña qoyılğan işaretni añlağan soñ, adımnı “tiremeli Asan” qoydılar. (XIV-189/1) Şu lağabını eşitken soñ, men başta dostum Süfyannı tutıp

kötekledim de, bir daa kelecck yılğa qadar mektep qapusına yaqın bile barmadım.
(XIV-189/2) Em menden başqa köyümüzde bir daa serbest oquyucı da çıqmadı...

1979

4.2. Türkiye Türkçesine Aktarım

Ateş Başında

(7) Askerliğimi bitirip döndükten sonra iş aramak için şehirdeki büyük araba yapım fabrikasına gittim. Ustalar bölümünde benim hangi zanaata vakıf olduğumla ilgilendiler.

Sözü yarı şakaya çevirerek “Zanaatım yok ama öğrenme isteğim var.” dedim. Ustalar bölümünün başı, apoletleri alınmış ve çok yıpranmış askeri üniformama baktı ve “Sizden iki yaş genç çilingirin yanına sizi çırak olarak yollasak hiç de uygun olmaz; acele etmeyin, oturun, bir şeyler düşünüp buluruz.” dedi ve telefonu alıp ikinci atölyenin OTK ustasını çağırdı. Çok geçmeden “Müsaade var mı?” diyerek içeriye orta boylu, geniş omuzlu, yüzü okumuş adamları andıran birisi girdi.

- Semön Yakovleviç, işte bu delikanlı, daha yakın zamanda ordudaki hizmetini bitirip gelmiş, bizim fabrikada çalışmak istiyormuş ama elinde herhangi bir zanaatı yok.

“Demek siz kimsenin işine yaramayan işçiyi bana lâıyk görüyorsunuz.” dedi şakayla gülümseyerek o, sonra dönüp bana elini uzattı, tanıştık. O, “Zarar yok, kimse anasından doğarken meslek bilerek doğmuyor, istesen istediğin mesleği öğrenirsin. Bizim ikinci atölyeye gönderiniz, iki ayda ben ondan iyi bir OTK ustası yaparım.” diyerek çıkıp gitti.

(8) Böylece ben şehrimizdeki büyük fabrikada OTK görevlisi olarak çalışmaya başladım. Bizim atölyede çalışanların çoğu genç. Onlar yaşamayı seven, geniş gönüllü, açık yürekli, çalışmaktan da korkmayan delikanlılar. Hepsi, akşam gençler okulunda okuyorlar.

Benim vazifem; vardiyada yapılan parçaları kontrol etmek, hata bulursam tutanak yazmak. Bundan dolayı arada sırada gürültülü tartışmalar da gerçekleşiyor ama iş sırasında olan tartışma, işçilerle olan ilişkiye hiç de zarar vermiyor. Aksine, ben tezgâh başına gidince onlar benimle canıgönülden konuşuyorlar, sevinç ve üzüntülerini paylaşıyorlar.

Bir gün, gece vardiyasına kaldım. Saat iki civarında elektriğin gücü kesildi. Güz aylarıydı. Hava rüzgârlı. Fabrikadan on kilometre kadar uzakta rüzgâr sebebiyle bir direk yıkılmış. Bu haberi işitir işitmez fabrikadan bir araba insan, arıza ekibine yardıma gitti.

Atölyede işsiz kalanlar, üçer beşer toplanıp sigara içiyor, şakalaşıyorlar. Ben de Eyüp'ün yanına vardım.

Eyüp bizim fabrikaya geleli daha bir yılı bile olmadı ama o, en meşhur işçilerden biri oldu. O, komüniste yaraşır çalışma namını almak için mücadele eden tezgâhçılar sırasında duruyor ama nedendir bilinmez halka çok katılmıyor, yalnızlığı seviyor. Biz onun özel hayatını bilmiyoruz. Ben birkaç kere onunla herhangi bir konu hakkında konuşmak istesem de netice vermedi.

Bu adamın yaşı artık kırka varmış, saçları ağarmış, yüzü buruşmuş. Onun yüzünü gençleştiren yalnız iri, mavi gözleriydi. O gözler, keskin soğuktan yaşarmış gibi daima parıldıyorlar. Bu hali, onun hayat yolunun kolay olmadığını anlatıyor.

Ben Eyüp'e dışarı çıkmamızı teklif ettim. Çıktık. Bahçede büyük duvarın altında ateş yakmışlar.(9) Kara duman arasından sarımtırak alev kâh yukarıya doğru çıkıyor kâh sönmüş gibi iniyor. Yel estiğinde alev, dalgalanan bayrağı andırıyor.

Bizim gençler ateş etrafında. Onlar, ara sıra ateşe tahta parçaları, katranlı çullar bırakıyorlar; ateşi söndürmüyorlar.

Biz vardığımızda Nafe, yine bir şeyler söyleyip etraftakileri güldürüyordu. Bu genç, geçen sene sovhozdan geldi. Sovhozda anası ve üvey babası Yıbrış ağayla oturuyorlardı. Nafe, Yıbrış ağayla hiç anlaşamıyordu. Büyüyüp yetişkin olduktan sonra nihayet anasıyla şehre göçtüler.

Gençler bizi görünce “Buyurunuz!” diyerek toparlandılar ve ateş başından bize de yer verdiler.

Nafe, yanı başındaki Ebazer'e dönerek “Hadi, söyle, düğününe ne zaman gideceğiz?” deyiverdi.

- Hangi düğün o? Kızla bir kere sinemaya gitsem şimdi ona da düğün dersiniz.

Nafe, “Peki, düğün olması için kaç kere sinemaya gitmek gerekiyormuş? Siz Şemsiyeceğizle dün akşam sinemadan dönerken ben sizin yanınızdan geçtim. Birbirinize öyle sıkı sarılmışsınız ki görmelisin. Sanki bu dünyada başka kimse yok. Nefes alışınızdan anladım. Mesele derine inmiş galiba.” dedi.

Gençlerden biri, “Sen de iyi hikâye yazıyorsun. Gecenin bir vaktinde onların nefes aldığını sen nasıl fark ettin?” diyerek söze katıldı.

Ateş başındakiler gülüştiler.

Ebazer, “Yok, gençler; doğrusunu söylemek gerekirse ben Şemsiye ile adam akıllı daha bir kere bile konuşmadım. Sinemadan sonra evlerine varınca, bahçe kapısının yanında, تنها yerde konuşurum, diye düşünmüştüm. Konuşmaya başlayayım derken evden bir (10) öksürük işitildi. ‘Eyvah, ninem kalktı, şimdi bizi görür.’ diyerek evlerine giriverdi.” dedi.

Gençlerden biri “Sen Şemsiye’ye söyle, akşam olmadan nineye uyku ilacı içirsin.” dedi.

Yine gülüştiler. Bundan sonra konuşma sakinleşti. Sakinliği rüzgâr sesi ve ateşten çıkan çıtırtılar bozuyor. Gökyüzündeki dağınık bulutlar arasından arada bir, ay görülüyor. Birden bakınca sanki bulutlar değil de ay yürüyormuş gibi görülüyor. Ağaçlarda kuruyup sertleşen yaprakların teneke sesi, insanda gamlı düşünceler uyandırıyor.

Ses çıkarmadan oturan Bilal, sigarasını son kez uzun uzun çekip ateşe attı ve Eyüp ile bana bakıp:

- Biz birbirimizi öğrendik çünkü sürekli beraberiz. Siz bizden çok yaşadınız, çok da gördünüz. Biz sizi dinlemek istiyoruz, dedi.

Ben önce davranıp Eyüp’e:

- Gençlerin isteğini reddetmeyin. Onlar, beni kendi tezgâhları gibi öğrendiler, sizi ise az biliyorlar, çünkü onlara katılmıyorsunuz, yalnızlığı seviyorsunuz, dedim.

Eyüp gülümseyerek bana döndü:

- Siz arabanızı dışarıya bırakmayın, gençler ikimizden rica ediyorlar. Benim ses çıkarmadan yaşadığıma bakmayın, söze bir başlasam ucu bucağı olmaz, kendiniz de pişman olursunuz, dedi

- Peki, güzel! Uzun uzun konuşmak için böyle uygun bir zamanı bir daha bulamayız, diyerek Bilal Eyüp’e sigara uzattı.

Eyüp, “Sağ ol Bilal. Ben Mahorka içmezsem tadını alamıyorum.” dedi ve tütün kesesini çıkarıp kalın bir sigara sardı ve söze başladı.

Eyüp, “Ben size başımdan gelip geçenleri anlatmak istiyorum. Bu tür durumlar çok insanın (11) kaderini çizdi. Onları bilmek size de zarar vermez diye düşünüyorum.” dedi.

Eyüp gözlerini ateşe dikti. “Hikâyeme nerden başlasam acaba?” der gibi bir an sustu. Ben Eyüp’ün bizimle sohbet edeceğine sevinip sabırsızlıkla ona baktım.

- Savaş başladığında ben köyde öğretmenlik yapıyordum, diye başladı Eyüp. Rahmetli anamla aynı evde oturuyorduk. Babam erken öldü. Okul müdürü Yakup abi yaşlı hocalardandı. O bana öz oğlu gibi bakıyor; bana öğretmenliğin bütün inceliklerini öğretiyor, beni hiçbir zaman yardımsız bırakmıyordu.

Bir yıl çalıştıktan sonra evlendim. Nişanlım İneyet, postanede telefoncu olarak çalışıyordu. Düğünümüz pek şen geçti. Öğretmenlerimiz, öğrencilerimizin aileleri pek çok hediye getirdiler. Bana o kadar saygı ve hürmet olur diye beklemiyordum. Biz o zaman kendimizin dünyadaki en şanslı insanlar olduğuna düşündük. Zaten gerçekten de böyleydi. Ama şansımız kelebek ömrü gibi çok kısa oldu.

Nafe, “Eyüp abi, siz niçin, rahmetli anam, diyerek konuşuyorsunuz? Suvade nine sizin ananız değil mi?” diye sordu.

Eyüp, “Hayır, o benim ikinci anam. Ama bizim birbirimizi nasıl bulduğumuzu sonra anlatırım. Sabrediniz.” dedi.

Apansızın savaş tufanı koptu. O yıl, bütün Sovyet halkı Sovyetler Vatanı’nı kudurmuş düşmandan korumak için ayağa kalktı. Ben, bölge askerî komiserliğine giderek beni askere almalarını rica ettim. Orada bana iki günde hazırlanmamı tavsiye ettiler. Ben de öyle yaptım. O gün benim aklımdan ölene kadar çıkmaz. Ben, önce anamla vedalaştım. İneyet kendini tutmaya çalışıyor ama gözyaşlarına engel olamıyor. Zavallı, hamileydi. Sonra anamla vedalaşma sırası (12) geldi. Ben ne yapacağımı, ne diyeceğimi bilemeden şaşırıp kaldım. Anam son dakikaya kadar kendini tuttu, ağlamadı. Ben de kendimi acele etmiyormuş gibi gösteriyorum.

Ama ayrılık zamanın gelip çattığını hissetmek, bundan sonra acı oldu. Nihayet, ben doğrudan doğruya anamın yüzüne baktım. Onun dudakları titredi. Kollarını boynuma sarıp omzumun üzerine başını koydu ve yavaştan ağlayıverdi.

Anam, son kez vedalaştığımızı bilse gerek. Anaların yüreği her şeyi hissediyor. Benim de yüreğim parçalanıyor. Sanki boğazıma bir şey tıklandı. Nefesim tılandı. Artık dayanamadım, var gücümle dişlerimi sıkıp bir şey diyemeden kollarımı anamın kollarının üstüne koydum. Onun ağaran saçları sarkarak yüzüne düştü, kendisi de bana küçülen, pek zayıf ve çaresiz biri olarak görüldü.

Anam, sanki bütün gücünü, sevgisini, üzüntüsünü yenip bana sıkıca sarıldı; yüzümden gözümden öptü. Sonra güçsüzleşti, kolları omuzlarımdan kayıp düştü. Ben de kendime gelerek gürüldeyen arabaların birine koşarak bindim. Sonra arkama baktığım anda ne göreyim, anam önce dizleri üstüne bükülüp, sonra yere yıkılıp ağlıyor. Etrafına toplanan kadınlar ve çocuklar da ona bakıp ağlıyorlar.

Daha sonra uzaklarda, kar üstünde sürünürken, hücuma hazırlanırken, hastanede yüksek ateşle sayıklayarak yaralarımın sargıları çıkarırken gözümün önüne anamın yere yıkılıp kollarını bana uzattığı an geliyordu.

Eyüp'ün hikâyesi hepimizin dikkatini çekti. Biz her şeyi unutup “sonu ne olur acaba” diye Eyüp'ten gözlerimizi almıyoruz. Bu anılar onun kendisini de heyecanlandırırsa da acele etmeden, yavaştan, dura dura anlatıyor.

- Faşistlerin yaptığı canavarlıkları (13) işitince kanımız kaynıyor, intikam alma isteğimiz artıyordu. Ben o zaman evden sık sık mektup alıyorum, kendim de yazıyordum. “İyiyim. Şimdi biz geriye çekiliyoruz ama çok geçmeden düşman bizim darbemizin gücünü hisseder.” diyerek yazıyorum. O zamanda başka ne yazacaksınız? Çok geçmeden yeni bir mektup geldi, kızımız olmuş. Karım, “Tıpkı sana benziyor.” diye yazıyor.

Ben, sevincimi arkadaşlarıma söyledim. Cephede aldığımız mektupları birlikte okuyorduk. Arkadaşlarım, kendilerinin yüz gramlık paylarından benim maşrapama azar azar döktüler ve kızımın sağlığına kaldırdık. Ben o zaman kendimi çok şanslı hissettim.

O zor günlerde düşmanın ayakları altında ezilen her bir köy ve şehrin üzüntüsü, askerleri intikama çağırıyordu.

1941 senesinin Eylül'ünde bizim topraklarda çok dehşetli çarpışma oldu. O zaman ben, havan birliğinin komutanıydım. Bizim mayınlar düşmanın içine sinmemiş olacak ki bizi top ateşine tuttular. Birden yakıcı bir yel beni top gibi tepeye kaldırıp attı. Altımda çok derinden bir ateş yanıyor. Ben, o ateşe doğru düşüyorum ama ben ateşe her yaklaştığımda ateş de benden uzaklaşıyor. Daha sonra bir kırmızı nokta gibi olup söndü. Her şeyi karanlık ve sessizlik kapladı. Ben, bir daha ancak hastanede kendime geldim. Hiçbir yerimde sinek ısırığı kadar bile yara yok. Kulağıma bağırarak bir şeyler söyleseler de gözüm görüyor ama kulaklarım işitmiyor, sesim çıkmıyor.

İlk zamanlarda nerede olduğumu, gecemi gündüzümü bilemedim. Gözümü kapatsam bir canavar gelip boğazıma yapıyor, bağırarak olsam sesim çıkmıyor. Yine uçurumdan ateşe düşüyorum, çırpınarak uyandığımda bütün vücudum soğuk, yapışkan ter içinde

kalıyor. Böyle olsa da hekimlerin (14) yardımıyla yavaş yavaş kendime geldim. Yeni konuşan bebekler gibi heceleye heceleye konuşmaya başladım; kulaklarım da açıldı.

Bir gün sabah, hekimimiz Sofya İvanova, kolunu omzuma koyarak “Aferin delikanlı. Biz seni böyle güçlü bir sarsıntıdan sonra ayağa kaldırabileceğimizden şüpheliydik. Artık korkma, zafere kadar tamamen düzelirsin.” dedi.

Yanımdaki hastalardan biri, “Söylüyorsunuz ama Sofya İvanova, zafere kadar daha vakit çok.” diyerek duvara döndü ve başını yastığın altına gömdü. Üstelik gerçekten de zafere daha vakit vardı.

Nihayet sağlığım düzeldi. Yalnız arada bir başım birileri tarafından döndürülmüş gibi sol tarafıma dönüyor, sonra yine yerine geliyor. Hekimlerimiz, o da geçer, dediler.

Hastanede yatarken evden bir mektup daha almıştım ama ben cevabını yazana kadar oraları düşman ele geçirdi.

Eyüp, çoktan sönmüş sigarasını ateşe atıp derinden iç geçirdi. Gözlerini bir noktaya dikip kaldı. O, ağır düşüncelerin etkisindeydi.

O, “Dostlar, savaş meydanında insan elbette yalnız olmuyor, gerçek arkadaşlık orada oluyor ama evde seni daima hatırlayan ailen, akrabaların olduğunu hatırlayınca cephenin zorluklarına dayanmak daha kolay oluyor. Bazen kendi başına kaldığında onlarla dertleşiyor, ümidini güçlendiriyorsun. Yalnız kalınca çok zor oluyor.” dedi.

Günlerin birinde rota komutanımız ve parti komutan yardımcımız beni ziyaret etmek için hastaneye geldi. Selam sabahdan sonra benim kolumu sıkarak “Gösterdiğiniz cesaret için siz “Cesaret” (15) madalyasıyla ödüllendirildiniz. Sizi tebrik etmeye geldik.” dediler.

Ben mutluluktan ne diyeceğimi bulamadan “Yanlışlık olmasın, soyadımı karıştırmış olmayın?” diyerek sordum. Parti komutan yardımcımız gülerken “Hayır Eyüp, ben askerlerden öğrendim, senin mayınların onların saklandığı subay sığınağının altını üstüne çevirmiş. Bunu onların kendileri de doğruluyor.” dedi.

Yürüeyebilen hastaları toplayarak miting gerçekleştirildi. O yıllarda hastanelerde böyle mitingler çok oluyordu. Benim mutluluğum içime sığmıyor, nedendir bilmem, anamı, akrabalarımı, köylülerimi görüp: “Bakın, ben de vatan için zor günlerde saklanmadım, milli savaşta kan döktüm.” diyerek anlatasım geliyor. İnsanın yüreğinde sevinç uyanınca birileriyle görüşüp sevincini paylaşmak istiyor.

Ben vakit kaybetmeden yine cepheye gittim.

Artık kış, soğuk. Soğuğa alışmayan Alman askerlerinin durumları zor. Onlar bulup buluşturduğu eski püskü kıyafetleri üzerlerine giyiyor, boyunlarına bağıyor, ayaklarına sarıyorlar.

Bir gün bizim gözcüler bir Alman askerini sürükleyerek getirdiler. O, kulaklarını sutyenle bağlamış. Askerlerimiz onun etrafına toplanıp kahkahalarla güldüler, o da şaşkınlığından sırtıyor.

Ben, esir düşen Alman askerini ilk gördüğümde, bu adam beni öldürmeye çalışan adamdır, diyerek ondan nefret etmedim. Sadece şaşkınlıkla ona bakıp gözlerinde alışılmışın dışında bir şeyler görmeye çalıştım. Ben, o zamanlar yanan ekinleri, yıkılan istasyonları, viran olan şehir ve köyleri, öldürülen bebeklerin cesetlerini görünce böyle alçaklığı insan yapamaz, diyerek faşist canavarların kim olduklarını henüz(16) anlayamıyordum. Ama git gide benim ve bana benzeyenlerin bilinci aydınlandı, insanın insandan ne kadar farklı olabildiğini anladık.

...Staraya Russa şehrinde, 70-80 kilometre uzakta dağ içindeyiz. Uçsuz bucaksız cephenin birkaç yerinde artık düşmanın dişlerini kırmışlar. Bizim topların ateşi başlayınca, faşistler toprak mağaralarına kaçıp gizleniyorlar.

Savunmada geçirdiğimiz sürenin dördüncü gününde bizim tabura “hücuma hazırlanma” emri geldi. Önce düşmanın olduğu yeri top ateşine tuttuk, sonra hücumla geçtik. Büyük zorluklarla da olsa düşman siperlerinin ön çizgisine varıp onları ele geçirdik. Sabahına bize silah ve asker yardımını gelecekti. Lakin Almanlar gücümüzün az kalmasından faydalanıp savunmamızı iki yerden yardı ve bizi kuşattı. “Etrafımız kuşatıldı” denen haber yıldırım hızıyla yayıldı. O zaman “kuşatma” kelimesi pek korkunç bir sözdü. Düşman bizleri dört bir taraftan vurmaya başladı. İyi ki dağ içindeyiz, korunmak biraz kolaydı.

İkinci günün akşamında sağ ve yaralılar bir yere toplandık ve küçük küçük gruplara ayrılıp kuşatmadan çıkma kararı aldık. Düşmanın kuşatması ilmek gibi gittikçe darlaşıyordu. Açlık, soğuk, uykusuzluk ve Almanlarla sürekli yapılan çarpışmalar bizleri gittikçe güçsüzleştirdi. Yine kulaklarım ağrıyaya başladı. Bazen bir tarafım uyuşmuş gibi oluyor, az biraz yürüyünce düzeliyor, biraz oturduktan sonra kalksam iki adımda bir yıkılıyorum.

Biz, en güvenilir arkadaşlardan beş adam, bir ekip oluşturarak düşman kuşatmasından çıkmak için hamle yapmaya hazırlandık. Sabaha yakın biz büyük bir dikkatle ileri doğru hareket ediyoruz. Bizim mutlaka demir yolundan geçmemiz gerekiyordu. Demir yolunu ise özel (17) devriyeler koruyorlar. Onlar, durmandan etrafı aydınlatan fişekler atarak raylar boyunca yürüyorlar. Grubumuzun lideri, üstçavuş Ostapenko yola yaklaşmış bizi de çağırdı. Ama biz yolu geçemedik. Devriyelerden biri bizi fark etse gerek, ateş açtı. Tekrar geriye çekilmek zorunda kaldık. Peşimizden köpek havlamaları, otomatik silah atışları işitildi. Çok geçmeden Ostapenko oldukça ağır yaralandı. O; bize, onu bırakıp kendimizi kurtarmamızı emretse de biz onu bırakmadık; hemen ağaç dallarından sedye yapıp nöbetleşerek onu taşıdık.

Ortalık aydınlandığı zaman, bir sazlığa çıktık. Otomatik silahlarımızın şarjörlerinde son kurşunlar kalmıştı. Biz, buraya geldiğimizde Ostapenko'nun iniltisi de durdu, o artık ölmüştü. Yanımızda aniden iki bomba patladı. Arkadaşımın silahı sustu. Benim gözüme bana doğru gelen bir gölge ilişti; ben, gelenin boynuzlu miğferine nişan alıp ateş ettim. O, aniden dizleri üstüne düşüp dibinden kesilen ağaç gibi yere serildi. Bu benim son kurşunumdu..

O an kaburgama yüz pudluk bir tokmak vurmuş gibi oldu, önümdeki karlı orman göğe yükseldi. Arkadaşlarım, kollarımı omuzlarına asıp sürüklediklerinde aklım başıma geldi. Sağ tarafımdan akan kan üniformamın üstüne çıkmış. Buna rağmen arkadaşlarım beni bırakmamışlar.

Eyüp yine sustu. Geçirdiği dehşetli günleri hatırlamak onu heyecanlandırmış olmalı. O, sanki zahmetli bir işten yorulmuş gibi sık sık nefes alıyor. O dakikalarda Eyüp, bizim onunla beraber olduğumuzu unutmuş olmalı sanki kendi başına sohbet ediyor. Biz de ses çıkarmadan oturuyoruz. O, titreyen parmaklarıyla bir sigara daha yapıp birkaç kere göğüs (18) dolusu çektikten sonra biraz kendine geldi ve konuşmasına devam etti.

- O kara günler hiç kimsenin başına gelmesin, hatırlasam bile etim tenim üşüyor.

Ateşimiz şimdi bir yığın kor oldu. Nafe yerinden kalkarak "Eyüp ağabey siz beş dakika ara verin, biz yakacak meselesine bakalım." diyerek gençleri kaldırdı. Çok geçmeden ateşimiz yine alevlenip etrafı aydınlattı.

- Ben size, başlasam sonu gelmez diye baştan söylemedim mi? Kabahat sizde. Şimdi sabaha kadar dayanmalısınız. Söyledikleri doğruymuş, içindeki derdini birilerine anlatınca kendinde büyük bir hafiflik hissediyorsun.

- Sizi esir düştüğünüz o yerden alıp Almanya'ya mı götürdüler?

- Hayır. Başta Staraya Russa şehrine dönüp sürdüler. Lakin oraya varana kadar yarımız bile kalmadı.

Bizim kuşaklarımızı, kulaklı kalpaklarımızı aldılar; kampa varıncaya kadar ayaklarımız dondu, ağaç gibi katılaştı. Orada binlerce esir vardı. Yemek yok, su yok. Soğuk. O cehenneme düşen insanda, önce oradan kaçma fikri doğar ama onların elinden kurtulmak çok zor.

Günlerden bir gün, bizi yola kar küremeye götürdüler. Beş adamı, bir Alman askeri bir de köpek koruyor. Biz çalışırken yüksekte bir uçak uçtu. Bazıları, o uçağın bizim uçağımız; bazıları ise Alman'ınki diyerek fısıldaşıyorlar. Ben, "Sabredin, yakında onlar alçaktan uçar, o zaman yıldızını da görürüz." diyerek sustum.

Akşam işten döndüğümüzde hepimiz çalı çırpı toplayıp geliyor ve sığınakta ateş yakıyoruz, kutularımızda kar eritip içiyoruz. (19)

O gün, ben yolda birkaç buzlu patates bulmuştum. Onları kaynatadururken bizi işe götürmek için görevli muhafızlardan biri sığınağa girip hepimizi gözden geçirdi. Sonra bulanık gözlerini bana dikerek "Gel!" dedi.

O, beni önüne katıp subayın önüne götürdü.

Subay bir şeyler yazıyordu. Tercümanı da çağırdılar. Subay başını kaldırmadan bana "Sizin yıldızlı uçaklar ne zaman gelip seni kurtaracaklar?" diye sordu.

Ben donup kaldım. Böyle sözlerden sonra Alman askerinden yardım beklemek güç mesele.

Ben, "Sizi anlamadım, hangi uçak?" dedim.

O, başını kaldırıp şişe camını andıran gözleriyle bana baktı. Muhafıza bir şeyler emretti. O, benim elime bir kürek tutturup kapıyı açtı ve arkamdan tekme attı. Kampın arkasına çıkınca kulağımda tüfeğin çatırtısını işittim. O an, enseme bir iğne batmış gibi oldu. Kalbim, büyük bir güçle atmaya başladı. Ölüm korkusu, bütün vücudumu titretti. Böyle apansızım öleceğime üzülüyorum. Biraz daha, bir dakika daha yaşama isteği her şeyi yeniyor.

Muhafız, "Yürü!" diyerek arkamdan tekrar dürttü.

Biraz daha gittikten sonra durdurdu, çukur kazmayı emretti.

Ben kazarken subay da geldi. O, ara sıra benim yüzüme bakıyor; korkunun dehşetini görmek istiyor. Ama ben kendi kendimi toparladım. “Nasılsa öleceğim, şu canavarları sevindirmeyeyim.” diyerek dişlerimi sıkıp var gücümle kazıyorum. Sonra beni çukura yatırdılar. Otomatik silahın soğuk demirini boynuma bastılar.

Ben,”Sık, köpek oğlu köpek, eziyet etme!” diyerek bağıyorum. (20) O, benim canımı eziyet ederek çıkarmak istiyor.

O anda bir asker gelip subayı çağırdı. O, muhafıza bir şeyler emretti ve kemerini, şapkasını düzelterip koşarak gitti. Besbelli büyük şefleri gelmiş. Muhafız beni yine kampımıza getirdi. Ben, zorla kendi yerimi buldum. Takatim mecalim kalmadı. Yatıyorum ama aklımda hiçbir şey yok. Sadece yüreğimi yakan bir acı rahatsız ediyor, sanki oraya sıcak kurşun parçası girip kalmış.

Sabah karanlığında yine işe sürdüler. Hava aydınlandıktan sonra yanımda çalışan arkadaşım, ”Aaa, saçların bembeyaz olmuş.” dedi.

Hepsi şaşkınlıkla bana baktılar. Hakikaten o akşam saçım beyazlamış.

Seyrek ama iri yağmur damlaları düşmeye başladı, rüzgâr dindi.

Ateş etrafında oturanlar tabiattaki bu değişimi fark edemediler. Eyüp’ün başından geçen felaketler onlara da her şeyi unutturdu. Uzun bir süre devam eden sessizlikten sonra Ebazer, “Ondan sonra bir daha subayla görüşmediniz mi?” diye sordu.

- Görüşmedim. İkinci gün işten döndükten sonra ben de dâhil sekiz adamı başka bir birliğe yolladılar. Bu birlik ile biz, bataklık içindeki bir kampa geldik; oradan da maden ocağına. Ardından demir yolunda çalıştırttılar. Almanya’nın hangi köşesine varsak dikenli teller ardında can çekişen esirleri görüyorduk. Faşist çizmesinin bastığı bütün memleketlerden buradaki “ölüm fabrikalarına” insan dolu trenler geliyordu. Maden ocaklarına benzeyen fırınların tepesinden gece gündüz alev fişkırıyordu.

Bizim kampımız Limburg şehrindeydi. O zaman, artık Hitler’in kaburgaları kırılmaya başlamıştı. (21) Bizim ordu, doğudan onu tepeleyerek sürüyor. Batıdan ise müttefikler vuruyorlar. Ateş çemberi içinde kalan canavar, nereye saldıracağını bilmiyor, acısını silahsız esirlerden ve Almanya’ya zorla sürülen insanlardan çıkarıyordu.

Alman askerleri de değişmeye başladı. Ama onlar koyun derisine bürünmüş kurdu andırıyorlardı. Büyük zaferlerin haberi çeşitli yollarla her gün bize geliyordu. Öyle

sevinçli haberleri işitince esirlerin kaşlarının arasında zamansız ortaya çıkan düğümler çözülüyor ve gözleri büyük bir sevinçle aydınlanıyordu.

Almanların şaşkınlıkları görünüyor. Bazen çalışırken apar topar esirleri kampa sürüyorlar, arama yapmaya (kamp meydanına) çıkarıp saatlerce kontrol ediyor ve sayıyorlar; kulübelere girip esirlerin giyeceklerini didik didik arıyor, yığıp bırakıyorlar. Böyle zamanlarda polisler, kamp şefine kendilerini göstermek için sebepsiz yere esirlere vuruyor, onların yüzüne bağırıp çağırıyor. Kampta gizli uzun kulaklar, gestapo ajanları, da var ama onlardan kimi tanısak o gece “aniden” ölüyorlardı.

Kış günlerinin birinde, bizi sabahtan akşama kadar aradılar. Sebebi mi? Tuvaletin yanında dikenli tel altından gizli yol kazılmış. Pek çok esiri karargâha çağırıp gerek tatlı dille konuşarak gerek döverek soruştursalar da kimin kazdığını bulamadılar. Kazılan yere en yakın kulübe de bizimkiydi. Onun için bizim kulübeyi nezarete sürdüler. Nezaret deyince bizim beynimiz donuyordu. Onlar, esirleri vagona tıka basa dolduruyor, kapıları pencereleri çiviliyor, esirlerin ayaklarından ayakkabılarını çıkarıp alıyorlardı. Trenin ardına ise demir tırmık takıyorlar. Eğer ki biri vagon tahtasını delip inecek olursa tırmık onu paramparça (22) ediveriyordu. Günlerce kapını açmıyorlar. Doğal olarak esirler tuvalet ihtiyacını orada hallediyorlar. Hava bozuluyor, nefes almak çok zor oluyor. Kapı her açıldığında ölümlerin cesetlerini çıkarıyorlar.

Nezarete varmak uzun sürdü. Bizleri, Avusturya’ya kampa getirdiler. Burası cezalılar kampıydı. Burada açlık, ağır iş ve muhafızların sataşmalarına insan çok dayanamıyor. Ölmese de zayıflıyor, işe yaramıyor. Sonra onları Buhenvald, Osventsim, Revenbrük, Maydanek gibi kamplara gönderiyor ve orada özel yapılmış fırınlarda yakıyorlardı.

Bizi bu kampa, 1945 senesinin baharında getirdiler. Sabahları uzaktan gök gürültüsü gibi sesler işitiliyordu. Bu, bizim ordunun intikam ateşinin sesiydi. Almanlar o sesi işittikleri için yüzleri beyazlıyor, kedi görmüş sıçan gibi koşuyor, Hitler’e sövüyorlardı. O zaman bize çok kulak asmıyor, kendi canlarını kurtarmaya çabalıyorlardı. Son günlerde bizi işe çıkarmaya da korktular. Nihayet bir gün akşam, bizi birkaç kafileye bölüp güçlü muhafızlarla kamptan çıkardılar. Vücudumuzda bir tek derimizle kemiklerimiz kalmış. Buna rağmen muhafızlar öfkeleniyor, güçsüz insanları tüfeğin kundağıyla dövüyorlar. Almanlar bizi önceden hazırladıkları yere getirerek bırakmak düşüncesindeydiler ama bizim gözcü onların planlarını bozdu. Oraya gelişimizin üçüncü gecesi arkamızdan makineli tüfek sesleri işitildi. Çok uzun sürmedi, bizi

kuşatıverdiler. Sovyet Kumandanlığının emriyle yollanan gözcü, bizleri cellatlardan kurtardı. Artık bu özgürlüktü. Zor ve insafsız esirlik bitti.

O eşsiz bahar günü benim aklımdan ölene kadar çıkmaz. Sadece biz değil bütün Avrupa memleketlerinden zorla Almanya'ya getirilen gençler, kadınlar, çocuklar da esirlikten kurtuldular.

(23) İnsanın ömrü ne kadar çileli olsa da yaşama isteği bir an bile sönmüyor. İnsan, ileride daha iyi olur, diye inanıyor; sonunda neler olacağını görmek, bilmek istiyor. İnsanın ümidi biterse, ömrü uzun olmuyor.

Nafe, “Sizleri kurtardıktan sonra evlerinize gönderdiler mi?” diye sordu.

Eyüp, “Hayır, yaşlıları gönderdiler; biz biraz daha hizmet ettikten sonra döndük.” dedi.

- Eşinizle görüştünüz mü?

Eyüp iç geçirerek “Görüşüm. Ama o başka adamla evlenmiş, çocukları da var. Eşim savaşın sonunda benim “ölü” haberimi almış... Elbette eşimin evlenmesi bana pek ağır geldi. İnsan son ümidini de kaybedince ağır geliyormuş. Ama ben İnanet'i de suçlayamıyorum. Benim “ölü” haberimi aldıktan sonra genç kadının ömür boyu ağlayıp durmasına ne gerek var? Ben oralardan gitmeliydim. Semerkant'ta eski bir tanıdığımı gördüm, taş ocağında çalışıyordu. Beni de çağırdı. Gittim, beraber taş ocağında çalışmaya başladık. Günlerden bir gün, işten dönünce arkadaşımın karısı, “Komşu köyden bir nine özellikle çocuk göndererek sizi sordurdu. Mutlaka gelsin, diyor. Sizi pek görmek istiyormuş.” dedi.

- Tamam, yarın da çalışırım, tatil günü giderim, dedim.

Ertesi gün işten dönünce arkadaşımın karısı, “Yine gelip sizi çağırdılar.” dedi.

Ben ciddi bir iş olsa gerek diyerek sabırsızlıkla sabahı bekledim. Baktım, avluda on iki yaşlarında bir kızcağız beni bekliyor.

- Beni sizi çağırmak için yolladılar, dedi.

Biz köye varınca, ihtiyar kadın kapı önünde duruyordu. **(24)** Bu kadın, benim ikinci anam yani Suvade ablaydı. O da kanlı savaş yıllarında evlatsız kalmış binlerce anadan biriydi. Onun fani dünyada biricik oğlu, Eskender'i, savaştan dönmemiş.

Oğlu dönmedi ama o, anasının yüreğinde yaşıyor. Tedavi edilemeyen bir yara gibi zor ağrılarla sızlanarak yaşıyor. Savaşın fırtınası yatışalı on sekiz yıl da olsa umut onu bırakmıyor.

Suvade abla, benim anneme görünüş olarak benzemese de hareketlerinde, iç çekişinde, iç dünyasında anamı andıran genel bir hava var. Belli ki anaların kendi evlatları için kaygıları, korkuları, onları birbirine benzetiyor. Bu kadın, benim esir olduğumu işitmiş ve benden oğlu hakkında mutlaka bir haber bekliyormuş. Oğlunun hangi orduya gittiğini, nerelerden mektup yazdığını, onun karakterini ve huylarını anlatırken ananın gözleri yaşla doldu, gözyaşı damlaları yüzündeki kırışıklıklarda dura dura akıp önlüğüne damladı. Nasıl olur da “Yok, görmedim.” diyerek bir sözle ananın yüreğindeki ümidini silip atarım? Ben onun gönlünü almak isteğıyle “Eskender”le Almanya’da bir kampta karşılaşmıştık ama o görüşmemiz pek kısa oldu, bizi ayırıp farklı farklı nezaretlere yolladılar.”dedim.

Yaşlı kadıncağız, benim boynuma sarılıp hem ağladı, hem söylendi.

- Oğulcuğum, Eskender’im sağmış! Sağ! Yüreğim onun sağ olduğunu hissediyordu.

Biz, öksüz çocuk, dul kadın diyoruz ama öksüz ana demiyoruz. Bana göre bu doğru değil. (25) Öksüz çocuk yetişiyor, büyüyor aile sahibi oluyor, kötü geçmişini unutuyor. Dul kadın ise ikinci kez evlendiğinde yeni hayat, yeni istekler, kaygılar, sevgi ortaya çıkıyor. Bir başına kalan anaların ise hayatlarında böyle değışim olmuyor. O, son nefesine kadar evlat acısıyla yaşayıp o acıyla da mezara giriyor.

Yaşlı kadın, abisinin kızıyla oturuyordu. Evli barklı bu kadın, yaşlı kadını evinin içine almamış, bahçede ona kümes gibi odacık yapmış.

Yaşlı kadın, “Tüh, tamamen şaşırdım, size bir kahve bile pişirmeden oturuyorum.” diyerek cezvesini alıp bahçeye çıktı.

Ben ise biz iki öksüz ayrı yaşamamalıyız, talihimiz birmiş. Onu buradan alıp akrabam, anam gibi bakmak benim boynumun borcudur, diye düşündüm. Kahveyi içtikten sonra kendi düşüncemi Suvade ablaya söyledim.

Yaşlı kadın, “Sen kiminle oturuyorsun; evin, çoluğun çocuğun yok mu? “ diye sordu.

Ben, “Benim de kimsem yok, yalnız oturuyorum.” dedikten sonra yaşlı kadıncağız sevincinden yine ağlamaya başladı.

Eve dönüp dostuma fikrimi söyledim. Benim isteğimi o da beğendi. O günden sonra bendeki yaşama hevesi kat kat arttı. Ben yine de kendimi şanslı kabul ettim. Zaten şansın derecesini hissetmek için şanssızlığı da görmek gerekmiş. İşimi bitirdiğim zaman sevgilisine koşan yiğit gibi eve, anacığma koşuyorum. Anacığım da dört gözle beni bekliyor; yemeğimi, suyumu kıyafetlerimi hazırlayıp koyuyor; evi süpürüyor, siliyor, hiçbir yere toz kondurmuyor. Her şey güzel ama vicdanımla mücadele ediyorum. Aniden ölürüm, anacığım yine öksüz kalır diye korkuyorum.

İşte dostlar, ben size kısaca başımdan gelip geçenleri anlattım.

(26) Ortalık epey aydınlandı. Ateş söndü. Ben Eyüp'e bakarak ona korkunç zorluklarla mücadele etme gücünü vatanına, bayrağına, halkına beslediği sınırsız sevgisinin verdiğini anladım. Özgürlüğü gören insan, onu kaybetmemek için ölümü bile yenmiş.

1963

Erguvanlar Açınca

O yıl ilkbahar gecikmişti, gökyüzü de bulutlardan tamamen arınamadı; zaman zaman yağmur çiseliyor, sokaklardan bulanık sular akıyor, dağlardan esen acı, soğuk yeller ise erken açan çiçekleri, yaprakları hırpalıyordu. Artık Mayıs Bayramı'na da sayılı günler kaldı, bayram gösterisine çıkarken de böyle yağarsa genç öğrencilerle önceden hazırladığımız beyaz pantolonlarımızın hali ne olur?!

Nihayet bayram arifesinde yağmur bütün gece durmadan yağdı ve sanki bütün yükünü boşaltmış gibi sabahına gökyüzü bulutlardan arındı. Masmavi gökyüzünde parıldayan güneş hepimizi şenlendirdi, gönüllerimizi aldı. Çok geçmeden kızların yaşadığı odalarda suya koyulan top top erguvan dalları da ortaya çıkmaya başladılar. İlkbaharı müjdeleyerek açan erguvanı ben ta çocukluğumdan seviyorum. Onun kokusu insanda hikmetli hayaller uyandırıyor...

Her yıl bahar güneşi yeryüzünü ısıtınca, etraf yemyeşil çayırarla örtülüp binbir türlü çiçek ve ilk açılan erguvanlarla süslenmeye başladığı zaman Mayıs Bayramı herkes için şen ve coşku dolu bir bayram oluyor.

O günlerde ben de herkes gibi seviniyorum, coşuyorum ama sevinçle beraber ben de bir huzursuzluk da ortaya çıkıyor. Çok özlediğim bir misafirimi beklemiş gibi (28) oluyorum ya da uzak yola gidecek gibi dertlenmeye başlıyorum; gidecek yer bulamıyorum. Kısacası bu günlerde ben kendimi bir taraftan mutlu diğer taraftansa mutsuz sayıyorum. İşte şimdi mutsuzluğumu başından başlayarak anlatmak istiyorum.

İnsan gençliğinde kendi kendine çok inanıyor ve ileride istediği alanda büyük başarılar erişebileceğinden hiç şüphe etmiyor. On sekiz, on dokuz yaşlarında olduğunda öyle hayaller ortaya çıkıyor ki her işi kolaylıkla yapmak mümkünmüş gibi geliyor. Yeter ki istek olsun! Her günkü yaşayışımız bizlere çok basit, ufak, gereksiz olaylarla dolu görünüyor.

Ben o zaman enstitünün son sınıfında okuyordum. Öğrencilik hayatının lezzetini sadece kendisi görmüş, başından geçirmiş anlayabiliyor. Tek bir bursla yaşamak ekonomik açıdan büyük bir zevk vermiyor. Bursu aldığımız günlerde biz, öğrenci yemekhanesine girmeden şehre, restorana gidiyorduk, üstelik o zaman olur olmaz sigara değil de "Kazbek" içip ayın sonunda ise günümüzü çayla geçirdiğimiz zamanlar çok oluyordu. Beraber okuduğumuz kız arkadaşlarımız bize sinemaya, tiyatroya gidelim deseler biz, "Vakit dar, derslere hazırlanmalı." diyerek başımızdan atıyorduk.

Enstitüyü bitirip şimdi uzun yıllardır çalışıp evli barklı olan arkadaşlarımızla görüşünce hepsi bir ağızdan “Hey gidi öğrencilik yıllarımız, hayatın zevki o zamanmış.” diyerek anlatıp duruyorlardı.

O zaman biz, dört delikanlı aynı odada yaşıyorduk.

Okul haricinde her birimizin kendine özel heves ettiği bir işi daha vardı. Fazıl’ın ilgisini her şeyden fazla spor çekiyordu. O, bütün şampiyonların soyadlarını, ne zaman, nerede, hangi alanda (29) şampiyon olduklarını biliyor ve bize her gün spor yeniliklerini anlatıp duruyordu.

Anatoliy ve ben satrançla ilgileniyorduk. Santranca başlayınca her şeyi unutuveriyorduk. Bizim odada yaşayan dördüncümüz Ali’yi dükkânlar ilgilendiriyordu. Dersten sonra mutlaka şehri dolaşip dükkânlarda öğrenciler için nasıl uygun şeyler satıldığını öğrenip geliyordu.

Günlerden bir gün ben, tek başıma odada kitap okuyordum. Çok geçmeden Ali geldi. O, evden gelen mektubu okumaya başladı. Mektup onu meraklandırmış olmalı ki okuyup bitirdikten sonra bazı yerlerini tekrar okuyup düşündü.

Ben gözümün ucuyla, Ali’nin zor bir mesele çözecek insan gibi kaygılandığını görünce “Ne haber Ali, sevdiceğin neler yazıyor?” diyerek şaka yaptım.

- Sen gülme, ben sana düşündüğümü söyleyeceğim. Kız kardeşim onuncu sınıfı bitiriyor. Önümüzdeki tatil günü bizim evde kızlar toplanacaklarmış. Zaman bulup arkadaşlarıyla gelsen iyi olurdu, diye yazıyor.

Ben kitabı hemen yastığın altına sokup yerimden kalktım ve “Ne demek istiyorsun Ali “efendi”?” dedim.

- Diyeceğim, kızları görünce senin uykun da kaçır, yemekten de kesilirsin. Biz Fazıl’ı da alıp üçümüz gidelim, tekrar söylüyorum, pişman olmazsın.

Ben, Ali’nin kızlar hakkında hiç konuşmadığını bildiğimden son derece şaşırđım. Ben, onun sadece “ekonomi problemleriyle” ilgilendiğini düşünüyordum. Lakin ışıldayan gözlerine bakınca Ali’nin yüreğinde bile sevginin yuva kurduğunu anladım.

Ben, “İyi ama sen bizde yine “kriz” olduğunu (30) biliyorsun, burs almak için bir haftadan fazla beklemek gerek.” dedim.

- Ben size uysun diye söylüyorum: Gidip gelmek için otobüs parası benden, diğer tarafına siz çare bulun.

Ben, bu haberi Fazıl'a vermek için spor salonuna gittim. O, ter içinde turnike üzerinde yeni bir hareket öğreniyordu. Onu kenara çağırıp işin aslını anlattım, o coştı (Fazıl zaten çabuk coşuyor) lakin ceplerimizi yoklayıp baktıktan sonra o da ensesini kaşımaya başladı.

Odaya döndük. Epey düşünüp taşındıktan sonra burs alana kadar kız arkadaşlarımızdan borç para isteme kararını aldık çünkü kızlar bize göre az masraf yapıyorlardı, onun için onlarda bizdeki gibi” kara günler” olmuyordu.

Kızlardan borç para istemeye giden Fazıl dönüp geldiği gibi sevinçle “Her şey yolunda!” diyerek hazırlanmamızı söyledi.

Cumartesi günü, dersten sonra yola çıkmaya karar verdik. O zaman çok moda olan birer balıkçı yaka ve kareli kravatlarımızı hazırladık.

Alilerin köyü şehirden arabayla iki buçuk üç saatlik yoldu. Ufak tefek hediyeler alıp yola çıktık. Arabadan indikten sonra üç kilometre kadar yürüyüp karanlık olduğunda köye vardık.

Ali'nin babası ve anası bizleri büyük bir samimiyetle karşıladılar. Yaşlılardan hal hatır sorarken diğer odadan kızlar da çıktılar. Önce Ali'nin kardeşi Zeynep'le tanıştık. Zeynep de bizi kendi arkadaşlarıyla tanıştırdı. Onların biri Dilara, diğeri de Aliye'ydi.

Ben, Zeynep'i Ali'ye benzettim. Kestane rengi saçları, uzun kirpikleri arasından gülümseyip duran koyu (31) mavi gözleri, esmere yakın yüzü, gülünce yanaklarında beliren küçücük çukurlar onun daha çocukluk çağının bitmediğini, büyümediğini gösteriyor, insana çok samimi görünüyordu.

Fakat asıl Dilara beni bir bakışta şaşırttı. Öğrenci arkadaşlarım arasında sevgi hakkında konu açıldığında (öyle konular bizde çok oluyor) ben her zaman bütün gücümle “Bir görüşte sevmek mümkün.” diyen “teoriye” karşı çıkıyor, “insanda gerçek sevgi sadece birbirlerini iyice tanıdıktan sonra doğabilir.” diyerek ispat ediyordum. Arkadaşlarım ise kitaplardan, hayattan örnekler verip bir görüşte de “bağlanma”nın mümkün olduğu konusunda beni ikna etmeye çalışıyorlardı. Ben ise söylediğimden vazgeçmiyordum.

Dilara'yla rast gelmemiz benim bu inancıma şüphe düşürdü. Bu görüşme yüreğimde sönmeyecek bir duygu uyandırdı. Beni hayrete düşüren Dilara'nın gözleri oldu. Sanki

ayna parçacıklarından yapılan o gözleri, daima kıvılcımlanır gibi oluyor ve insana dipsiz bir derinlikten bakıyorlardı.

Nedense onun gözlerine bakınca bu gözlere sahip olan insan hiçbir zaman yalan söyleyemez düşüncesi doğuyordu.

Bizi eve buyur ettiler. Ben masada Aliye'nin karşısında oturdum. Aliye'nin yüzünde insanın aklında kalacak gibi bir güzellik ya da çirkinlik yoktu. Aliye ile Ali arasında o zaman "sorumlu" konuşmalar çoktan olup bitmiş. Onlar, Ali enstitüyü bitirdikten sonra birlikte hayat sürmek düşüncesindeydiler. Bundan Aliye'nin, onun akrabalarının ve bizim de haberimiz vardı.

Masamız donatılmaya başladığında hoşgeldine diyerek delikanlılar ve kızlar gelip katıldılar. Başlangıçta birbirimizden utandığımız için (32) konuşma kısa kesilerek rahatsız edici bir sessizlik hüküm sürdü. Ama çok geçmeden diller çözüldü, herkes kendini rahat hissetti.

Gramofon getirdiler. Aramızda kemancı da bulundu. Herkes oyuna hazırlandığında ben gramofonun önüne gidip oturdum çünkü oynamayı iyi bilmiyordum. Vals dansını etmeye başladılar. Dilara, yanımdan yüzer gibi oynayıp geçtikçe bana gülümseyerek bakıyordu. O bakışın anlamını ben iyi anlıyor ve kendimi çok mutlu sayıyordum.

Birkaç oyundan sonra, içimizden biri "Zeynep şarkı söylesin!" deyiverdi.

Başkaları da "Söylesin, söylesin!" dediler.

Kemancı kemanını aldı. Zeynep çok yalvartmadı. "Ben anamın bir kızıyım." Türküsünü söylemeye başladı. Onun sesi zayıf olsa da ahenkli ve yumuşaktı. Biz onun türküsünü şevkle dinledik.

Kızlardan biri Dilara'ya yine oynamayı teklif etti. Ben gözümü alamadan bakıp kaldım. Onun sarı saçlarına, kısa kollu, güzel çiçeklerle süslenen sade basma entarisine ve daha gerektiği gibi şekillenmemiş genç bedenine bakınca gözümün önüne gonca gül geldi.

Ben, Dilara oynamayı bitirdiği anda onun yanına gidip bahçede beş on dakika hava almayı teklif ettim. O, kabul etti. Biz, kimseye fark ettirmeden bahçeye çıktık. İlkbahar. Hava serin. Biz yavaş yavaş bahçenin kenarındaki büyük armut ağacının dibine gidip durduk. Böyle zamanda söz bulmak da zor oluyor. Aydan, yıldızdan bahsediyorlar ama ben şehirden gelen bir öğrenci olarak bu köy kızının yanında kendimi kaybetsem ayıp olmaz mı, diye düşündüm ve şöyle başladım:

- Bu küçücük köyde canınız sıkılmıyor mu?

Dilara benim yüzüme şaşırarak bakıp: (33)

- Hayır, aksine bize vakit kalmıyor. Ders hazırlamak, ev işleri boş vakit bırakmıyor.

Ben, sorumun rahatsız edici olduğunu anlayıp sözü şakaya çevirdim: “Elbette, işi her yerde bulmak mümkün ama işten traktörler de bozuluyor diyorlar,” diyerek sustum.

Dilara gülererek bana döndü, “Buraya geldiğinize pişman olmuyor musunuz?” diye sordu.

- Hayır, Dilara. Böyle bir görüşme için ben kırk gün kırk gece yol yürümeye hazırdım!

Dilara, “Siz yine şaka yapıyorsunuz ama ben...” diyerek sözünü bitirmeden bıraktı ve yüzünü benden gizledi. O zaman benim koluma sıcak bir damla düştü, vücuduma iğne batmış gibi oldu. Kalbim “işte senin kısmetin” dese de ben kendi kendime “benim daha böyle çok karşılaşmalarım olur, gerçek sevgi henüz uzakta” diyerek Dilara’nın omuzuna elimi koydum ve “Yürüyün, eve girelim, bizim gittiğimizi fark ederler.” dedim.

Dilara kendini toparlayıp biraz kızar gibi “Ederlerse etsinler, benim için önemli değil ama benimle oturmak size can sıkıntısıysa girelim.” diyerek başını öne eğdi.

- Yok, Dilara. Ben kendimi yedi kat gökte hissediyorum, bu mutluluğu benden hiç kimse alamaz!

Dilara, “Gerçek mi söylüyorsunuz yoksa yine şaka mı yapıyorsunuz? Sizin düşüncenizi bilmiyorum ama ben...” dedi ve dosdoğru gözlerime baktı.

Onun iri, temiz ve her türlü kötülükten arınmış gözlerine bakınca yüreğim yerinden göçer gibi oldu. Birkaç dakika sessizce oturduk çünkü bu dakikalarda duygularımızın kuvvetini ifade edebilecek söz yoktu.

(34) Nihayet ben kendime gelip bir şeyler söyleyeceğim zaman Dilara bana “Yürüyün, şimdi içeri girelim, ben daha oynamaya doymadım. Siz niçin oynamadınız?” diyerek sordu.

- Benim bugün oynamaktan ziyade seyredesim, bakasım, dinleyesim geliyor.

Biz eve girince Fazıl, “Arayı çok uzun tutuyorsunuz.” diyerek kemancıya döndü:

- Haydi, bir kaytarma çal da Dilara’yı biraz ısıtalım, üşümüşe benziyor.

Dilara ile Fazıl oynamaya başladılar.

Akşamımız geç vakte kadar devam etti. Oradan herkes memnun ayrıldı.

Yaşlılar bizi ikinci gün de çok iyi ağırladılar. Cebbar abi işe giderken artık sık sık gelmemizi, eğer gelmezsek kendi işini bırakıp gelip bizi alacağını söyleyerek gitti.

Öğlen geçtikten sonra dönmek için hazırlanmaya başladık. Ben, kendi söylemese de Dilara'nın gözlerinin sorup durduğunu görüp bir fırsat bulunca "Biz çok uzatmadan yine geliriz. Siz de Zeynep'le beraber bizim tarafa geliniz" dedim.

Dilara, "Geliriz, mutlaka geliriz." diye söyledi.

Ben, arada sırada Fazıl'ın Zeynep'e bakışından onun da buraya geldiğine pişman olmadığımı ayrıca Zeynep'i kolaylıkla unutmayacağını anladım.

Gelecek tatil gününde yine köye gidip akşama doğru dönmek düşüncesindeydik. Ama Fazıl'ın voleybol maçına katılması gerekti. O gitmeyince biz de gitmedik.

1 Mayıs Bayramı'na az bir zaman kalmıştı. Bayramda kızları şehre çağırma kararı verdik. Ali bir gün köye gidip kızlara meseleyi anlatıp geldi.

(35) Onlar bayram arifesinde geldiler. Biz kızları karşılamaya çıktık ve yatakhaneye getirdik. Enstitü kızları, bir şeyi bahane edip bizim odaya gelerek misafirlerle tanıştılar. Akşam tiyatroya gittik.

Oradan çıktıktan sonra Dilara'yla yavaş yavaş yürüyerek konuşa konuşa şehir bahçesine vardık. Bahçenin kenarında, büyük duvar boyunca iki tarafında yeni açılmaya başlayan erguvanların bulunduğu yolda banka oturup sabah olduğunu hissetmedik. Sevdalıların gecesinin kısa olduğu doğruymuş. Dilara gidip bir kucak erguvan toplayıp geldi. Ben ise Dilara'nın çiçekleri andıran nazik, güler yüzünden gözlerimi almadan bakakaldım.

Biz, kendi talihimize inanmadan birbirimize beslediğimiz duyguların samimiliği hakkında konuştuk. Dilara bana inanıyor ve güveniyordu.

Biz tez zamanda görüşmek için anlaşıp bahçeden çıktık. Ama nedense köye gitmeye benim ayağım varmadı. Ara sıra kendi kendime: "Ben ne yapıyorum. Dilara'yla niçin görüşmüyorum?" diyordum. Git gide "İleride daha şanslı günler var, acele etmeye gerek yok." diyerek kendimi kandırmaya başladım. Dilara'nın şaşırarak yazdığı mektuplara kırk çeşit bahane gösterip "Tez zamanda gelirim." diye cevap yazdım.

Fazıl her gittiğinde Zeynep'le bağımlı güçlendiriyor, ona sık sık gidip geliyordu. O, her gittiğinde bana da selam getiriyordu.

Bir gün Fazıl bana sert sert, “Sen Dilara’yı neden kandırıyorsun? Yoksa kendine layık görmüyor musun?” diye sordu.

Ben kızarak “Bundan sana ne?” diyerek kestirip attım.

Fazıl benim söylediklerimi duymazdan gelerek konuşmaya devam etti.

(36) – Dilara’nın senin gibi toy kuşunu sevdiğine çok yazık...

“Fazıl, söylediğin sözün farkına varıyor musun?” diyerek yerimden fırladım.

Fazıl ise “Aklın başına gelir ama geç olur dostum.” diyerek elini sallayıp, çıkıp gitti.

Ben, öfkem yatıştıktan sonra Fazıl’ın söylediklerini hatırladım. “Hayır, ben ne yaptığımı çok iyi biliyorum. Ayrıca hiçbir zaman pişman olmam.” desem de Dilara’yla görüşerek, henüz erken, konuşmayı düşündüm.

Devlet sınavlarını vermeye başladık. Tatil günü de olsa sabah kalkıp sınavlara hazırlanmak gerekti. Odada kitap özetlerini hazırlamaya devam ederken komşu odada bir arkadaşımız “Odessa’yı bombaladılar, savaş başladı!” diyerek koşup içeri girdi.

Biz derhal yerimizden kalkıp “Sen ne söylüyorsun, hangi savaş? Kimle savaş?” diye sormaya başladık.

Hepimiz radyoya koşup onu ayarladık, her şey anlaşıldı.

Elbette, biz savaşın büyük tehlike olduğunu biliyorduk ama savaş dehşetlerini görmediğimizden onun getireceği kurbanları, döktüreceği kanlı gözyaşlarını, ateşle yakacağı köy ve şehirleri ve daha binbir türlü felaketleri göz önüne getiremiyorduk.

Bütün memleket kendini kaybetmeden kaşını çatıp güçlü ve hain düşmana karşı amansız bir mücadeleye girişti. Bizler kısa bir zaman içinde kalan sınavlarımızı da verip diplomalarımızı aldık ve askerî komiserliğin emrine gittik.

Avrupa memleketlerinin çoğunu kendine boyun eğdirerek onların sanayisini kendinin savaş ihtiyaçları için **(37)** işleten faşist Almanya, savaşın birinci devrinde memleketimizin batı bölgelerini alarak Moskova’ya yaklaştı. Faşist canavarlarının ayak bastığı yerlerde ot yetişmedi. Ortalığı darağaçları, yangınlar, günahsız kurbanların cesetleri kapladı.

O ağır günlerde herkes gibi bizler de cepheye giderek Milli Mücadele’ye katılmak için acele ediyorduk.

Ben sakin hayatın kıymetini o zaman anladım. Uzaklarda kalan doğduğum şehir, enstitüde geçirdiğim şanslı günler, akrabalarım, dostlarım aklıma gelince boğazıma nedense bir yumruk gelip tıklıyor; ben onu ne kadar yutmaya çalışsam da faydası etmiyor. Nefes almama engel oluyor, gözlerimi yaşartıyordu.

O anda Dilara'nın benim için kim olduğunu iyice anladım. Onun gerçekten de benim gerçek mutluluğum, gökyüzümde parlak yıldızım olduğunu anladıktan sonra zamanında bunu anlamadığım için suçumu bağışlayamadım. Yazdığım hasret dolu mektuplarda beni bağışlamasını rica ediyordum. O zaman hasretliğin ne olduğunu da çok iyi anladım. Dilara, yazdığı cevap mektuplarında bana sitem etmek yerine beni mutlaka bekleyeceğini yazıp beni sevindiriyor, başımı göğe erdiriyordu. Ama bu sevinç çok sürmedi, günlerden bir gün benim yazdığım mektuplar geri geldi.

Bizim doğduğumuz, büyüdüğümüz yerler düşman eline geçmiş. Böylece beni akrabalarım, Dilara'yla bağlayan bağ koptu.

Elbette hayatta her türlü tehlikeler, belalar ve üzüntüler olabilir ama birbirinden ayrılan sevdalıların çektiği azaplar hiç bir ölçüyle ölçülmez.

Biz cepheye giderken kış sertti. İlk (38) zamanlarda çok korkunç gelse de biraz zamandan sonra kurşunların vınlamasına; mayınların, topların patlamasına, bombaların nefesi kesen seslerine alıştık. Düşmanın yaptığı canavarlıkları gördükten sonra ona karşı oluşan öfke ve nefret, her şeyi unutturdu. Yürekler taş gibi, peksimet gibi katılaştı.

Ölümlerle karşı karşıya gelinen zamanlar da çok oldu ama yaşama sevgisi ve düşmana olan öfke bizi ölümden korudu. Savaş meydanında askeri sadece düşmanın topları, kurşunları değil de kışın ayazı, dipsiz sazlıklar, açlık ve daha pek çok zorluklar izliyor. Ara sıra dinlenme sırası geldiğinde ateş karşısında ya da sığınakta gözümün önüne Dilara'nın erguvanlar arasından gülen yüzü beliriyordu. O zaman, beni kurşunlar vursa da tanklar çiğnese de ölmem diyordum çünkü benim mutlaka Dilara'yı görmek, ona yüreğimdeki sevgimi söylemem gerekiyordu.

Beni ve bana benzeyen binlerce sevdalıyı birbirinden ayıran kanlı düşman oldu; onu öldürüp cesetleri üstünden geçmedikçe bize görüşmek yok, hayat yok.

İntikam arzusu bütün yürekleri sardıktan sonra düşmana güçlü darbeler indirilmeye başlandı.

Uzun ve zor savaş yolları bizi nihayet galibiyet gününe getirdi. Milyonlarca canı öldüren savaş ateşi söndürüldü. Hakikat galip geldi. Yeryüzündeki bütün halklar, göğüs doldurup rahat nefes aldılar.

Çok geçmeden ben de askerliğimi bitirip döndüm. Ama bana Dilara'yla görüşmek bir daha kismet olmadı. Faşistler onu, işgal zamanında Almanya'ya esir olarak götürmüşler. Fazıl ve Ali benden şanslı oldular, onlar savaştan sağ olarak döndükten sonra kendi (39) sevgililerine kavuştular. Aliye ve Zeynep şu korkunç işgal yıllarında orada burada saklanıp Almanya esirliğinden kendilerini kurtarmışlar. Ben, arada bir onlara gidip geliyorum. Şimdi onların ikisi de çoluklu çocuklu, aile sahibi kişiler oldular üstelik çok sevgi dolu yaşıyorlar; zaten şu zor günleri gören insanlar sakin hayattan dolu dolu tat alıyorlar, ufak tefek şeyler savaş gören insanları yoldan çıkaramıyor. Ben onların yaşayışlarına özeniyorum.

Zeynep'in söylediğine göre Dilara da o yıllarda evlemiş olsa kurtulacakmış ama Dilara "Beni bekleyen sevgilim var, başka hiç kimse bana gerekli değil." demiş yani o sonuna kadar verdiği sözün sahibi olmuş.

Ben şu kara haberi işittikten sonra sanki göğsümden bir parça koparıp aldılar da yerine bir şey koymadılar, o boşluk hala bugün bana rahat vermiyor. Yine de her şeyi tedavi eden sabır, yavaş yavaş benim de yaramı tedavi eder gibi oldu.

Artık aradan çok yıllar geçip gitti ama geçen yıllara rağmen her bahar erguvanlar açılıp 1 Mayıs Bayramı yaklaşınca beni yine gençliğime döndürüyor. Ben ilk açan erguvanlardan bir demet toplayıp masamın üstüne getirip koyuyorum. Onların nazik kokusu Dilara'yla geçen kısa ve mutlu günlerimi hatırlatıyor, yine boğazıma yutması zor olan bir şey gelip takılıyor.

Sakin suya taş atınca önce etrafa büyük halkalar yayılarak bütün suyu uyandırıyor, sonra dalgalar gittikçe küçülüyor ve nihayet sakinleşip kalıyorlar. Su yine de önceki şeklini alıyor. Bende de tıpkı böyle oluyor. Belli bir zaman geçtikten sonra, (40) erguvanlar açılması bittikten sonra, telaşım yavaş yavaş sönüp, yok olup gidiyor. Gelecek bahara kadar geçmiş beni rahatsız etmiyor.

İşte bunun için ben, bayram yaklaşırken herkes gibi bir taraftan seviniyorum, kendimi bahtlı sayıyorum; diğer taraftan ise ilk aşkımdan yüreğimde bıraktığı yara hep sızlıyor.

1964

Uzak Geçmişten Kalan Mektuplar

Son yıllarda ortaya çıkan âdetlerimden biri de eve gelir gelmez önce postanın ne getirdiğini gözden geçirmek oluyor. Evdekiler benim bu âdetimi öğrenip eve gelen gazete ve dergileri, mektupları benim masamın üstüne hazırlayıp bırakıyorlar.

Bugün eve biraz geç geldim, ders yılının yarısı tamamlandı. Gürültülü toplantıyı gerçekleştirdikten sonra eve gitmek için acele ettim. O gün bana her gün aldığım gazetelerden başka yeni dergiler ve iki de mektup gelmiş. nce mektuplara gz attım. Mektup zarfını açmadan önce yazısına bakarak kimden olduğunu anlıyorum ama bir mektubun adresi benim tanımadığım el ile yazılmış. Altına da Saransk şehri yazılmış. Ben mektubu açmadan o taraflarda beni bilen kim olabilir diye epey vakit düşünsem de hatırlayamadım. Sonra mektubu açıp okumaya başladım. Mektup bizim ana dilimizde yanlışsız yazılmış. Selam kelimadan sonra mektubun yazarı şöyle yazıyor:

“Ben bilmiyorum şimdilerde sen neredesin,

Hangi yeller tarıyor senin saçlarını...”

Bu satırlar benim “Akranıma” adlı şiirimden alınmıştı. Mektubun yazarı: “İşte ben buradayım, sana cevap veriyorum ama başımda taranacak sa kalmadı; bizler şimdi böyle zaman zaman birbirimize seslenmeliyiz, az kaldık. Gençlikte (42) insan kendine çok gveniyormuş ama yaşlandıktan sonra güven eksiliyor; birileriyle sohbet etmek, akıl danışmak ya da geçmişi hatırlamak istiyorsun.

Bu mektubun yazarı Anafi’ydi. Biz yedi yıllık eğitimi aynı anda, beraber bitirmiştik, sonra yollarımız ayrıldı, bir daha Anafi’yle görüşmek bana kismet olmadı. Çok yıllar geçmesine rağmen ben onu unutmamışım, mektubu okur okumaz gözümün önünde beraber geçirdiğimiz çocukluğumuz canlandı.

Kısacası biz onunla yazışmaya başladık. Beraber okuduğumuz diğer arkadaşlarımızı bulmak için birbirimize yardım ettik.

Bir mektubumda ben Anafi’ye, nasıl olup da o taraflara düştüğünü ve niçin orada yaşamaya karar verdiğini sordum ama yazdığı cevaplarda bana o konuda hiçbir şey söylemedi, ben de bir daha soramadım. Ne gerek var? Herkes kendi hayatını kendi kuruyor; bazen yanılıyor, bazen de işi rast gidiyor; başkalarının düşüncelerine de kapılıyor ama her durumda kendi bildiği gibi yaşıyor, yani kabaca söylersek her koyun kendi bacağından asılıyor.

Gel zaman git zaman iş için Moskova'ya gitmem gerekti. İşim çabuk bitti. Birkaç gün Moskova'da kalmak mümkündü ama o taraflarda tanıdık olmadığından aklıma Anafi düştü. “Dur, yol dolambaçlı da olsa Anafi'ye gidip bir gece kalayım, ne olursa olsun ilk o beni arayıp buldu.” dedim. Gitmeye niyet ettikten sonra bir telgraf çektim, akşam yola çıktım. Arkadaşım beni istasyonda karşıladı, çok sevindi; bütün ailesiyle beni eski tanıdıkları gibi karşıladılar. Onlar sanki büyük bir düğüne hazırlanmış gibi alışveriş yapmışlar.

“Ey Anafi, bu kadar koşuşturmanın ne gereği vardı?” dedim.

(43) Anafi, “Biz her ay görüşmüyoruz herhalde, hayatında bir defa şaşırıp gelmişsin, sağ ol, çok sevindirdin!” dedi.

Bana göre insanın ellili yaşlara geldikten sonra gençliğini hatırlama, eski dostlarıyla görüşme, sohbet etme arzusu kat kat artıyormuş. Biz Anafi'yle gece yarısına kadar samimi bir şekilde sohbet ettik, zamanın nasıl geçtiğini de anlamadık.

- Anafi, ben son mektubumda sormuştum. Seni bu tarafa hangi rüzgâr attı? Diye, niçin bu mesele hakkında bana bir söz bile yazmadın?

- Ben sizler gibi yazar değilim. Bu soruya cevap vermek için az buçuk söz ustası olmalısın, beni ise Allah o yetenekten mahrum etti. Zaten anlatmaya başlasam belki komik olur çünkü aradan çok yıllar geçip gitti, çok sular aktı, pek çokları yiyeceğini yiyip, yaşayacağını yaşayıp öldüler; çocuklar doğup, büyüyüp delikanlı oldular. Kısaca anlatacak olursam beni buraya hasrettime kavuşma isteği-niyeti getirdi ama bütün istekler yerine gelmiyormuş; her zaman da düşündüğün, kararlaştırdığın gibi olmuyor.

Bizim taraflarda bir kuş cinsi var, ona çobanaldatan kuşu diyorlar. O kuş insana çok yaklaşveriyor, tam tuttum dediğinde beş on adım uçup yine konuyor, yine yaklaşıyorsun bir daha uçuyor ve saire. Çobanlar onu tutmak için aldanıp koyunlarını kaybediyorlarmış, bu sebepten o kuşa “çobanaldatan” diyorlar. Benim de talihim aynı böyle oldu.

- Sen, yazar değilim, dedin ama konuşmada çok ustaymışsın. Ben seni dinlerken aklıma okuduğum bir kitap geldi. Büyük İngiliz tiyatro yazarı Şekspir öldükten sonra öbür dünyaya varınca kendine denk olmayan bir ayakkabıcıyla dost olmuş. Onun dostları bu duruma şaşırarak sormuşlar:

(44) – Bu ayakkabıcıyla siz hangi konuda konuşabilirsiniz ki? Demişler.

Sheakspear, “onun, bu dünyada en yetenekli şairlerden biri olduğunu ama hiçbir yerde bir satır yazmadığını, bu sebepten de dünya üzerinde bu adamı kimsenin tanımadığını” anlatmış.

“Benim diyeceğim, öyle adamlar var ama yazmıyorlar; sen de onlardan birine benziyorsun.” dedim. Gülüştük.

- Sen hasretime kavuşmadım dedin, arkadaşın buralı değil mi? Buraya gelmene de o sebep olmadı mı?

- Yok, dostum, beni bu taraflara getiren sebep başkaydı. Bu arkadaşımın sonradan burada tanışmıştık. Doğru, o buraların insanı.

Sohbetimiz uzun süre devam etti. Artık evdekiler, bizden başka herkes, derin uykudaydılar. Gecenin bir vaktinde Anafi yerinden kalkıp bana büyük bir sır açmak isteyen adam gibi göz kırptı, önüme bir tomar bağlanmış mektup getirip koydu. Ben bir şey anlamadan “Bu da ne?” diyerek onun yüzüne baktım. “Bu senin bana mektubunda sorduğun soruna cevaptır.” dedi ve yerine oturdu. Çok vakit ses çıkarmadı, sonra başını kaldırıp şöyle dedi:

- Hatırlarsın, savaş yıllarında askerî bölüklere halktan pek çok paket geliyordu: yün çoraplar, eldivenler, kuru yemişler, tütün, mendiller ve saire. Onlar, bizim savaşçılarımızı çok sevindiriyorlardı. Günlerden bir gün bizim topçu alayımıza da paket getirmişler. Benim birliğim uzakta, havaalanını korumak için ormanın kenarına kurulmuştu. Ben, o zaman uçaksavar topçu birliğinin kumandanıydım. Akşamüstü benim topçularımıza da hediyeler getirdiler. Katyüşa denen bir sağlık hemşiresi vardı. Beni görünce (45) uzaktan eliyle yanına gelmemi söyledi. Gittim. “Bu size teğmen arkadaş, sizin yaşadığınız taraflardan gelmiş, özellikle sizin için ayırdım.” diyerek bana iki kutu sigara ve bir de mendil uzattı. Mendilin kenarında “Cesur savaşçıya küçük hatıra” Gülcian Cankılıçeva” diye ipek iplikle yazılmış.

Ben hemşiresimize teşekkür edip hediyelerimizi aldım. Akşam nöbete gönderilenlerin nöbet yerlerini kontrol ettikten sonra kendi sığınağıma döndüm. Nedense uyku gelmiyor. Oturup hediye olarak gelen kutudan bir sigara yaktım, sonra yine mendili elime alıp yazılarını bir daha okudum. Düşüncelerim beni savaş arifesinde öğrencilik yıllarıma götürdü. Sonunda mendildeki adrese birkaç satır mektup yazma kararı verdim. Mektubu yazdıktan sonra onu katlayıp zarfa koyarak adresimi yazıp yolladım. Ondan sonra neler oldu, bizim tesadüfen başlayan tanışıklığımız nasıl ilerlerdi, bilmek istersen

işte şu mektup destelerini okumalısın. Ama sen onları burada açma, eğer merak edersen götür; vaktin olduğunda, evde kimse engel olmadığında açıp acele etmeden okursun. Okuduktan sonra yine bu şekilde bağlarsın, başınla cevap veresin. Bir daha görüştüğümüz vakit geri alırım, görüşmek kısmet olmazsa ben mektuplarımı sende, diye bilirim.

— Sağ ol dostum ben soru sormayayım, önceden ne olacağını bilince sonra onları okuma merakı kaçır. Yalnız benim senden bir ricam var, günü geldiğinde ben onları matbaaya verip bastırırsam sen buna ne dersin?

— Sen şaşırдың mı? Âleme beni maskara mı edeceksin? Ben onları sadece sana yakın dostumsun diye veriyorum, sense beni...

— Yok, yok, sen korkma; ben sizin ikinizin de (46) adını değiştirerek yazarım. Sen telaşlanma ayrıca meselenin diğer tarafını da düşün. Şimdi savaş yıllarını görenlerin sayısı o kadar çok değil. Seni, beni bilenler daha da az. Artık yeni nesil büyüdü, onlar savaşı sinemalarda görerek, kitaplardan okuyarak ya da biz büyüklerinden işiterek biliyorlar. Bana göre savaş felaketlerini, ordumuzun gösterdiği kahramanlıkları bilmek onlar için de faydalıdır, sen kendin görüyorsun edebiyatımızda hala bugün savaş konusu esas konu olarak yaşıyor. O yıllara olan merak eksilmiyor.

Şu sözlerden sonra Anafi bana kesinlikle rıza göstermese de benimle çok tartışmadı.

İkinci gün ben dostumla ve onun çok sevgi dolu yaşadığı muhteşem ailesiyle vedalaşıp döndüm. Biz bu görüşmeden sonra birbirimize sık sık mektuplar yazmaya, çok geçmeden yine görüşmeye söz vermiş olsak da (her zaman böyle oluyor) mektuplar gittikçe seyrekleşti ve sonunda sadece yeni yıllarda biz birbirimize şans, uzun ömürler dileyerek telgraflar göndermekle yetiniyoruz.

Ben, Anafi'nin verdiği mektupları evime gelir gelmez okumadım; onları çekmecemin arkadaki köşesine koydum. Aradan kaç ay geçip gitti, her günkü işlerimle meşgul olup mektupları unutmuştum. Günlerden bir gün halsizleştim, kalbim eskimiş saat gibi kâh durup kâh çırpınıyor. Uykusuzluk işkence ediyordu, yatmalıydım.

Bir gün akşam, bütün gece uykusuzlukla mücadele edeceğimi düşünürken Anafi'den aldığım mektuplar aklıma geldi. Evde herkes yattıktan sonra gece lambamı yakıp mektupları acele etmeden birer birer okumaya başladım. O mektuplar geçip giden uzun yılların etkisiyle sararmışlar. Okumaya (47) başladım ve birkaç mektuptan sonra dünyamı unuttum.

İşte ben onları size olduğu gibi tavsiye ediyorum, sizler de vaktinize acımadan okuyun, eminim ki onlar sizleri de heyecanlandırır, size de uzak geçmişi hatırlatırlar.

“Selam size Cesur Savaşçı!

Bu zor günlerde biz yani cephenin gerisinde yaşayanlar, değerli askerlerimize elimizden geldiği kadar yardım etmek, ağır asker yaşantınızı az çok hafifletmek için elimizden geldiği kadar gayret gösteriyoruz. Kusura bakmayın. Size şu küçük mendilciği gönderiyorum, belki o huzurlu günlerinizi hatırlatır, gönlünüzü alır.

Gülcian Cankılıçeva

Sağlık Enstitüsünün birinci sınıf öğrencisi

Saransk şehri”

İlk mektubun içinde küçük, pasaporta yapıştırmak için çıkartılan fotoğrafa dikkatle baktım. İri gözler, bir şeyden korkmuş gibi açılmışlar; yarı açık dudakları utanmış gibi görünüyorlar; iki saç örgüsünün biri arkasına öteki göğsüne düşürülmüş; genç mi yetişkin kız mı anlamak zor ama siması insanda samimi bir etki uyandırıyor.

İkinci mektup:

“Merhaba Anafi İdrisoviç arkadaş!

Demek benim yolladığım mendil ve fotoğraf sizi bulmuş. Bu benim için çok büyük mutluluk! Ne demek; her gün düşmanın kurşunları, bombaları altında olmak, siperlerde yatmak dayanılacak şey mi? Kimin aklına gelirdi, hain düşman bizim başımıza bu felaketleri getirir, diye. Sizin: “Kudurmuş düşman yeryüzünden yok edilmedikçe bize yaşamak yok.” diye yazdığınız çok doğru. Elbette (48) daha ne kadar kurban olacak, daha ne kadar kan dökülecek, düşünsen delirirsin.

Gazetelerden düşmanın girdiği yerlerde yaptığı canavarlıkları okudukça için dışın titriyor. Bizim bütün ümidimiz, inancımız sizlere kahraman savaşçılarımız! Vurun, öldürün şu melunları; insanlığı şu korkunç hastalıktan kurtarın!

Hürmetle. Gülcian”

Saygıdeğer Anafi!

Sizin, senin (bağışla) üç köşe mektuplarının bana ne kadar mutluluk getirdiğini bilsen!
Ben onları tekrar tekrar okuduktan sonra saklıyorum.

Sen benim bu taraflara nasıl geldiğimi soruyorsun. Kısaca şöyle: Ben kırk birde onuncu sınıfı bitirmiştım. İşgal yaklaşınca anam, “Sen düşman eline düşme kızım. O canavarlardan her türlü kötülük beklenir. Biz her ne olsa da göreceğiz, bu toprak bu hainlere çok katlanmaz.” demişti. Sonra biz köyümüzden dört kız tahliye edilerek Kafkas’a gittik. O taraflar gidip sağlık hemşiresi kurslarında okuduk. Sonra bizleri Moskova’ya gönderdiler, oradan da yararlıları yolcu ederek dördümüz dört tarafa ayrılıp gittik. Bana kendi arkadaşlarımdan ayrılmak çok zor gelse de ne yapacaksın, savaşın gereği.

Buraya geldikten sonra zor da olsa okulumu devam ettirmek amacıyla enstitüye girdim. Burada da arada sırada düşman uçakları ortaya çıkıyor. Geçen hafta sabaha yakın üç düşman uçağı buradaki fabrikayı bombalamak amacıyla gelmiş olmalılar ama topçularımız onları yaklaştırmadılar. Düşman uçakları bombalarını orada burada bırakıp kaçtılar. Kilise yanında, halkın en çok (49) yaşadığı yere, bomba düşmüş. Sabahına orada pek çok insan toplandı. Yanan evleri söndürüyorlar, yaralananlara yardım ediyorlar. Ben de gitmişim, bir yerde çok insan toplanmış. “Bu neymiş” diyerek gidince ne göreyim, genç bir çocuk ayağı yatıyor. Ben hastanede pek çok yaralı görüyorum ama onlar askerler yani bilinçli olarak ateşe giren insanlar. Ya bu çocuğun ne günahı var?

Günlerce o parçalanan küçük ceset gözümün önünden gitmedi. Ne kadar büyük canavarlık! Senin söylediklerin çok doğru, onları yeryüzünden yok etmedikçe dünyada bilinçli yaşam kurmak mümkün değil. Herkes sabırsızlıkla sizlere bakıyor, size güveniyorlar; onların hakkından sizler gelmelisiniz, gerçekten yenmek gerek, yenilmek mümkün değil...

Anafi, peki sen kendin hakkında neden bir şey yazmıyorsun? Bizim kızlarımızı türlü türlü şeyler söylüyorlar, yazmaya bile utanıyorum.

Anafi, ben sana olmayacak şeyler yazıp kafanı karıştırmak istemiyorum. Çok yaz, bana uzun mektuplar yaz diyorsun. Kusura bakma, tez zamanda karşılık bekliyorum.

Gula”

“Anafi, kardeşim!

Neden bu zamana kadar bir şey yazmıyorsun, ne için bana eziyet çektiriyorsun? Bizleri bir ay kadar patates hasadına yollamışlardı. Ben, “Geri dönünce Anafi’nin mektupları beni bekliyordur.” diyerek gelir gelmez soruşturmaya başladım, sabrım tükendi ama

senden ses soluk yok. Yaz kardeşim, yaz; bana eziyet etme; ben sadece senden mektup alıyorum, başka hiç kimse bana yazmıyor. Anam babam düşman elinde, onların başına ne geldiğini bilmiyorum, sen benim en yakın akrabam oldun, onun için benim durumumu (50) anlamalısın. Ben artık ikinci sınıfta okuyorum, çok çalışmak gerekiyor. Hastanede nöbete kalıyoruz. Boş dakikam bile yok. Zaten böyle olduğu bir taraftan da iyi; kendi düşüncelerine yalnız kalınca daha kötü oluyor, iş yaparken o ağır düşünceleri unutuyorsun.

Samimi selamla, Gula”

“Selam kardeşim, selam!

Nihayet senden dört gözle beklediğim mektubu aldım, sevincimden bütün yatakhaneyi ayağa kaldırdım. Demek sen hastaneydin, öyle mi? Bu kadar zaman orada kaldın da bana bir mektup bile yazmadın, böyle dostluk olur mu?! Hem “Hastaneden yazmak istemedim.” demiş olman da bana göre yanlış bir düşünce, savaş meydanında her şey olabilir, biz daima birbirimize haber vermeliyiz.

Sen, “Ayağım alçıdaydı.” diye yazmışsın, nasıl oluyor da sen hastaneden yine cepheye dönüp gidiyorsun? Benim sana en büyük ricam: elinden geldiği kadar kendini koru. (Savaşın içinde olan insan için nasihat yersiz olsa da). Bu kanlı, insafsız savaş ne zaman bitecek Anafi? Bizler Moskova yakınlarında düşmanın bozguna uğratıldığını işitince çok sevindik. O melunların daha görecekları var. Bazen çok üzülüyorum, başvurmaya yer bulamıyorum, kendimi kötü hissediyorum. Sadece çok beklenen zafer gününü görmek isteği, intikam isteği güç ve umut veriyor.

Bizim hastanede genç bir delikanlı yatıyor (Onun iki ayağını da kestiler.). O hiç kimseyle konuşmuyor, bir şey sorsan başını yastığın altına sokuyor, çok üzülüyor; incinmiş olmalı, dünyada gözü yok. Dün karısı gelip onu burada buldu (Arkadaşları yazmış olmalı.). Sen, o genç kadınının nasıl üzüldüğünü görsen... Odadaki yaralıların yürüyebilenleri avluya çıktılar, (51) ayağa kalkamayanları ise başlarına yorganlarını örtüp yattılar. Askerin gözyaşlarını görüp ben de ağladım... İşte öyle. Bizler cepheden uzak olsak da oradaki durumu burada da hissediyoruz, her adımda etrafta savaşın hüküm sürdüğü görülüyor.

Anafi, bizleri yine bir aya yakacak hazırlamaya gönderiyorlar ama sen yaz, burada kalanlara söyleyip giderim, ben dönüp gelene kadar mutlaka birkaç mektup yaz.

Sağlığımı isteyerek: G. C.”

“Hasretli, sıcak selam!

Anafi, ben bir ay demiştim ama iki ay geçti. Bizleri uzak bir sovhoza götürdüler, burada çalışanların neredeyse hepsi kadın. Bütün erkekleri sizin olduğunuz tarafa göndermişler. İş çok, yetiştiremiyorlar. Biz sabah gün doğunca başlayıp akşam göz görmeyene kadar çalışıyoruz. Elbette, yoruluyoruz ama gönlümüz şen çünkü siz düşmanı kendi mağarasına göndermeye başladınız, cephelerden gelen zafer haberleri bize güç veriyor. Çok beklenen zafer günleri hep yakınlaşmakta! Biz Leningrad Kuşatması'ndan gelen trenleri gördük, o garipler neler neler görmüşler; açlıktan, soğuktan nice insan helak olmuş, çoğu da çocuklar. Çok zor oluyormuş.

Anafi, bu sefer sen beni sevindirdin. Ben geldiğimde senin iki mektubun beni bekliyordu, çok sağ ol!

Ben dün gece yine hastanedeydim. Hani bacakları kesilen şu adam, ben sana yazmıştım, şimdi konuşuyor, gülüyor. Eşi onu yeniden dünya ışığına, hayata döndürdü. Zaten insan denen canlı tuhaf oluyormuş, yaşaması ne kadar zor ve ağırsa yaşama isteği de o kadar artıyormuş. Burada bana bu şehirde yaşayan bir kadını gösterdiler, o (52) DEPO'da çalışıyormuş. Onun kocası ve dört oğlu savaşa gitmiş. Onların hepsinden birer birer ölüm haberi almış, en küçük oğlunun kara haberi daha bir ay önce gelmiş. Ben şaşırıyorum, nasıl dayanmış şu ananın yüreği? Maşallah şu kadına! Bence böyle bir dehşete pek az insan dayanabilir.

Ben seni sanki her gece düşümde görüyorum. Doğru, doğru; sen gülüyorsundur. “Beni ömründe bir kere görmeyen insan düşümde nasıl görebilecek.” diye düşünüyorsundur. Ama ben doğru söylüyorum, her gece düşümdesin. Eğer seni bin adam içinde görsem ben eminim ki seni tanırım.

Anafi, ben senin yazdıklarına inanıyorum, yürekten inanıyorum ayrıca eminim ki sen beni gelip burada bulursun; bu inancım bana bir destek oldu; sen benim aklımda adaletli, insaniyetli bir insan olarak yaşıyorsun. Senin mektuplarında çok uzaktan, kırk dereden su getirerek bana anlatmak istediklerini de çok iyi anladım, sen kendi mektubunda: “Dersten, nöbetçilikten, işten başka bir şey daha doğrusu kimse senin dikkatini çekmiyor mu?” diye soruyorsun. Hayır Anafi, çekmiyor. Seninle görüşmek arzusu her şeyi bastırıyor, sebebini sen iyi biliyorsun.

Haydi, kafanı çok karıştırdım, bağışla. Cevap bekliyorum.

G. C.”

“Biricik dostum Anafi!

Her gün bizlere yeni, büyük sevinçler getiriyor. Şehir ve köylerimiz düşman elinden kurtuluyor, sevincimiz içimize sığmıyor! Hemen hemen bizim köye de ordumuz girmek üzeredir. Ben şimdi evimize de mektup yazdım çünkü mektubum varana kadar ordumuz bizim köyü de düşmandan kurtarır, diye (53) düşünüyorum. İki mektup birden yazdım; birisi babamın adına, diğerini köy meclisine yolladım. Yalnız (Bu zamana kadar sana yazmadım.) benim sağlığım iyi değil; gündün güne ateşim artıyor, fenalaşıyorum, kendimi pek tatsız hissediyorum. Hekimler korkacak bir şey yok deseler de iyi olan bir şey de yok. Aman, üşütmüşümdür, geçer. Sen kendini koru, Anafi ümit bağladığımız günler yaklaşıyor. Bizim kızların da, beraber oturduğumuz arkadaşlarımızdan, sana çok selamı var. Onların hepsi bizim mektuplaştığımızı biliyorlar, böyle zamanda sır olmuyor.

Annem ve babam acaba sağlar mı? Son zamanlarda onlar bir dakika bile aklımdan çıkmıyorlar, kısmet olsa da görüşsek; onlar da ben de başımızdan geçenleri anlata anlata bitiremeyiz, diyorum. Haydi kardeşim, görüşeceğimiz mutlu günler hep yakınlaşıyor.

Hasretle G. C.”

“Üsteğmen Anafi İdrisoviç’e!

Saygıdeğer Anafi İdrisoviç arkadaş, size bu mektubu Gülcian’ın yakın dostları, beraber okuduğu ve aynı odada yaşadığı kızlar yazıyor; Gülcian’ın durumu çok kötü. Ona evinden daha doğrusu yaşadığı köyden mektup geldi. Gülcian’ın babası çetecilik yaparken bir çarpışmada ölmüş. Anasına da Almanlar: “Kocan, kızın nerede?” diyerek bizim ordumuz yakınlaştığı zaman çok eziyet etmişler, köyden kaçıp gidecekleri gün onu da öldürmüşler. Gülcian’ın kendisi çoktan beri hasta, o hayırsız mektubu da aldıktan sonra kendini tamamen tüketti. Gece gündüz ağlıyor, şuurunu kaybediyor, sayıklıyor. O, bir kere size mektup yazmaya başlayacak olsa da yazdıklarını yırtıp attı. Çok mücadele ediyor, köyüden aldığı bu dehşetli haber (54) dostumuz için kaldıramayacağı bir darbe oldu, derdine dert kattı, dayanılmaz acılara uğrattı. Biz kızlar elimizden gelen bütün yardımı yapıyoruz ama fayda etmiyor, üzüntüsüne çareler bulunmuyor. Bunun üstüne hastalığı da gündün güne kötüleşiyor.

Anafi arkadaş! Gülcian’ı şu zor durumdan, azaplardan kurtaracak sadece sizsiniz. Biz kızlar, Gülcian’ın en yakın dostları, size yalvarıyoruz; imkân bulup birkaç gün gelseniz, ne kadar büyük yardım olurdu! Onun üzüntüsünü giderecek, ateşini söndürecek ve

ayağa kaldıracak kişinin sadece siz olduğunu biz biliyoruz, bunun için sizden yardım bekleyerek bu mektubu yazıyoruz. Kusura bakmayın; acele edin, böyle gidecek olursa Gülcian'ın sayılı günleri kaldı. Sağlığınızı isteyerek Gülcian'ın dostları adına

Vera P. R.”

“İlk ve son sevgilim Anafî

Yolladığım mektupları aldım, onlar için sana binlerce teşekkür ederim. Cevap yazmadığım için canın sıkılmasın. Neden yazmadığımı biliyorsun. Kızlarımız benden gizli sana yazmışlar. Şimdi her şey net olarak anlaşıldı; ben, o acı haberin azabına dayanamadım, o üzüntü, zor durum beni de alıp gidecek. Ben bunu anladıktan sonra üzülüp ağlamanın, saçlarımı yolmanın yersiz olduğunu fark ettim. Gerçekten insan, hayatının son günlerinde kendi iradesine sahip çıkıp ne olduğuna, ne kaldığına bakmadan soğukkanlılıkla kendi hayatının hesabını yapmalı. Ben de bu kararı verdim ve sana son mektubumu yazıyorum; çünkü ben, artık hekimler arasına katılmak üzere olan bir insanım; bu sene enstitüyü (55) bitirecektim, demek istiyorum ki hangi hastalığın neyle sonuçlanacağını ben iyi biliyorum. Elbette yirmi ikinci baharında can vermek kolay şey değil. Yaşamak, hayattan tat almak arzusu çok büyük. Böyle olsa bile ben kısa hayatımın bilançosunu çıkarıp öyle söylüyorum. Ben, anne ve babamın tek çocuğu olduğum için çocukluk çağımda onlar beni el üstünde, bir şeye muhtaç etmeden baktılar.

Savaşın şiddeti başladıktan sonra gördüğüm ızdıraplar, çektiğim özlem, savaş ateşi içerisinde mahvolan köy, şehir, insanlar beni hayatımın diğer acı tarafıyla da tanıştırdılar. Demek ben, yaşımın genç olmasına rağmen acıyı da tatlıyı da görebildim. Çok şükür talihime, bana sevgiyi de hissetmek kısmet oldu, ondan da mahrum etmedi. Sen, Anafî, benim ilk ve son sevgilim oldun, bunun insana büyük bir şans olduğunu ben seninle yazışmaya başladıktan sonra anladım. Sağ ol sevdiceğim! Bu zor yıllarda benim son günlerimi tekrarlanmayacak, şahane duygularla zenginleştirdin. Sadece, hiç olmazsa bir kez görüşmediğimize, senin temiz gözlerine bakıp doyamadığıma üzülüyorum. Ne yapacaksın, bunda kimi suçlamalı? Az çok yaşamın zevkini, sevincini, kederini ben de gördüm. Böyle sona geldikten sonra talihine şükretmelisin, diyerek kabul ediyorum. Ben ölümden korkmuyorum, sevgili annem ve babamdan ayrıldıktan sonra bendeki yaşama isteği söndü. Sen yanımda olsaydın senin güçlü omuzuna dayanıp belki bir daha başkaldırmaya cesaret eder, beni taş gibi ezen azabı yenerdim ama sen çok uzaktasın;

sen de her gün ölümle karşı karşıya geliyorsun. Ne yapalım, amansız savaş sadece beni değil pek çok sevdalıyı birbirinden ayırdı.

Artık bahar kokusu burada da hissedilmeye başladı. (56) Dün saçaklarımızdan asılı buzlardan gözyaşı gibi bir iki damla eriyip damladılar. Bağışla sevdiceğim, artık yazamıyorum, gücüm tükendi. Sağlıcakla kal Anafi! Sana uzun ve bahtlı bir hayat diliyorum. Zafer gününe de artık az kaldı, sen hemen dönersin, ben buna canıyürekten inanıyorum.

Senden son bir ricam daha var Anafi, sen söz verdiğin gibi bu taraflara gelirsin, benim buna hiç şüphem yok. Benim en sevdiğim çiçek kardelendi, nedense ben çocukluktan beri bu çiçeği baharın elçisi diye pek seviyordum. Ricam, kabrimin üstüne kendi elinle birkaç akbardak getirip koyarsın. Kim bilir, belki bir daha onların nazik kokusunu...

Hasretine kavuşmayan Gülcian”

İşte dostlar, ben şu son mektubu okuduktan sonra derin düşüncelere daldım, mektubu elimden bırakamadım, nefes almak zor oldu. Ben, bu büyük sevgi böyle faciayla biter diye beklemiyordum; mutlaka şu hasret çeken iki insan birbirine kavuşurlar diye ümit ediyordum.

Başımızdan geçen şu dehşetli savaşın küçük bir kurbanını daha tanıdım. Gençliğine doyamadan ölen garip Gülcian, bağışla bizleri kardeşim. Senin genç canını düşman elinden kurtaramadığımız için bağışla!

Yavaştan mektupları desteleyip, tekrar katlayıp yerine koydum. Onlar yıpranmış, sararmışlar. Bazı satırları ağarıp renksizleşmişler. Küçük fotoğraftan ise bir şeyden korkmuş gibi iri gözler (57) doğrudan yüreğine bakıyorlar. Utangaçlıkla gülümseyen dudaklar, henüz çocukluk çağını andırıyorlar.

Gözlerim yaşardı, kimseyi uyandırmayayım diye dikkatlice ayağa kalkarak dışarı çıktım. Heyecanım biraz yatışana kadar dışarıda yürüdüm, sonra dönüp eve girdim. O gece gözüme bir daha uyku girmedi.

Sabah horozları ötene kadar şu uzak geçmişten bugüne kadar korunmuş mektuplarda anlatılan facia bana rahat vermedi.

1965

Annemle Baharı Bekliyorduk

Dünyada insanlar kendi talihlerini çok farklı yollardan buluyorlar. Çocukluğunu annesinin, babasının ve akrabalarının yanında geçirenler kendilerinin şanslı ya da şansız oldukları hakkında hiçbir zaman düşünmüyorlar çünkü onlara destek olan, onların her isteğini yerine getiren ve onları her şeyden koruyan anne var, annen varken neyden kimden korkacaksın?

Öyle zamanlarda bir gün gelip de anne ve babandan ayrılacağına inanmak istemiyorsun. Ömür boyunca böyle dertsiz tasasız yaşarsın diye düşünüyorsun. Ama bazen hiç umulmayan facialar insanları kendi hayatları için var gücüyle mücadele etmeye mecbur bırakıyor. İşte, sadece öyle mücadelelerden galip çıkanlar hayatın kıymetini biliyor; gereksiz yere kendi kaderlerinden şikâyet etmeyi sevmiyorlar.

Küçük Nevruz'un gamsız, kedersiz hayatı çok çabuk bitti. Ona iyi kalpli, saf yürekli insanlar el uzattılar; ölümün pençesinden kurtardılar, zorlukları yenip kendine mutlu hayat kurması için yardım ettiler.

Küçük Nevruz kendini bildiğinden beri açlık azabından hiç kurtulamadı. Uykusunda bile açlık onu rahat bırakmıyor. O, ağır hasta gibi zorlanarak nefes alıyor; çırpınıyor, çeşit çeşit rüyalar görüyordu.

Ve onun düşleri de zamane çocuklarının düşlerine benzemiyor. Şimdilerde bizim çocuklarımız (59) düşlerinde kelebek, tavşancıklar, oyuncaklar görüyorsa Nevruzcağız gözünü yumduğunda anasının sabah erkenden alıp getirdiği erzakları, kara ekmeği görüyor; iki eliyle ona yapışıyor ama yiyemiyor, illa bir şeyler engel oluyor, yiyeceği ekmeğ yok olup gidiyor.

Izdırapla uyandıktan sonra açlık ona daha fazla eziyet etmeye başlıyor, ta sonuna kadar dayanamıyor, annesini uyandırıp ağlamaklı sesle “Anne, acıktım; yemek yemek istiyorum.” Dediğinde anasının yüreğine bıçaklar vuruluyor. Biricik bebeğini, kuş gibi çocuğunu bile yedirip doyuramadığına üzülüyor; kederleniyor, kendini tutamıyor ve gözyaşlarına boğuluyor.

Annesi, “Sabret yavrum, sabah olunca hemen gidip erzakımızı getiririm, bugün bulgur vereceklerini söylüyorlardı, onu alayım da sonra bir çorba pişirip ikimiz de doyana kadar yeriz.” diyor.

Ekmek ve sıcak çorba olacağını duyması küçük Nevruz'u hemen sevindiriyor, annesinin boynuna sarılıp ısınır gibi oluyor ve yine uyuyor. Annesi, cam yerine kâğıt yapıştırılan pencereye göz atıyor; ortalık aydınlanmış gibi görünüyor. Nedense ortalık aydınlanınca, köyde insanların sesleri işitilince, yalnızlık duygusu biraz azalır gibi oluyor. Artık uyku da kaçmış. Zaman yavaş geçiyor, bu saatlerde zaman kalp vuruşuyla hesaplanıyor.

Anne ve çocuğu birbirlerine sığınıp var güçleriyle açlıktan ölmeye teslim olmadan şu zor günlerde canlarını kurtarmak için gayret ediyorlar. Şiddetli kış ayazı, hastalıklardan, açlıktan dermanı kalmayan annenin ve henüz elinden bir şey gelmeyen bebeğin canlarını almaya kastediyor. Bu zorluklarla mücadele etmeye ise annenin gücü, çocuğun da yaşı yetmiyordu.

Ama öyle zor zamanlarda bile hayata olan (60) sevgi azalmıyor, onu hiçbir azap söndüremiyordu. İnsan öyle bir varlık ki o son nefesine kadar savaşıyor üstelik yeneceğinden emin bir şekilde yaşıyor.

Gün doğar doğmaz annesi kalkıp ekmek almaya gidiyor. Küçük Nevruz ise soğuktan korkup yorgan altından çıkmadan annesini bekliyor. Bazı günler annesi ekmeğin yanında, küçük kâğıt pakete sarılmış toz şeker de getiriyor; annesi böyle zamanlarda küçük tepsiye iki kaşık şeker serpiyor, sonra ona ekmek bandırıp yiyorlar. Küçük Nevruz'un küçük gözleri kapanıyor. Dünyada o şekerli çavdar ekmeğinden lezzetli hiçbir şey olmadığına emindi.

Ama böyle günler seyrek olduğundan küçük Nevruz annesine:

- Anne, babam ne zaman gelip bize istediğimiz kadar şeker ve ekmek getirecek? Diyerek soruyor.

Annesinin içine yine ateş düşüyor, gözleri yaşlanıyor. Böyle anlarda annesinin, sesinin çıktığı kadar bağırp ağlayası, birilerine derdini dökmesi geliyor; yüreğini taş gibi ezen dertlerini dökmek, şikâyet etmek istiyor ama kendini toparlayıp “Gelir yavrucuğum, baban çabucak gelip bizi bulur; hem sana hem bana yeni entariler getirir.” Sonra kızının yamalı patiklerine göz atıp “İkimize de yeni patikler getirir.” dediğinde Nevruz anasına sarılıp onun gözlerinden öpüyor, kendini dünyadaki en şanslı insan zannediyordu.

O dönemde en az olan şeylerden biri de yakacaktı. Çay kaynatıp içtikten sonra yakmak için bir şey kalmıyor. Anne ve yavrusu paltolarına, şallarına sarılıp kıra kuru kamış toplamaya gidiyorlar. Ama o kuru kamışlar da kâğıt gibi çok çabuk yanıp bitiyorlar. Sobayı ise arada sırada yakmazsan soğuğa dayanmanın imkanı yok. Hava çok soğuk,

rüzgârlı olunca onlar evden çıkmaya korkuyorlar, yorganlarına sarılıp gün geçiriyorlar. Onları sıcak yorganın altından, soğuktan (61) bile güçlü olan açlık belası çıkarıyor ve yaşamak için mücadele etmeye mecbur ediyor. Neyse ki dünyada iyi kalpli insanlar yaşıyor, komşuları Baynazar ağa onları unutmuyor, böyle soğuk günlerde o bir iki top odun getirerek “İyi misiniz komşu, niçin ocağınız tütmüyor?” diyerek şu iki çaresizi sevindiriyor. Baynazar ağa burada doğup büyümüş insan. Onun bir ayağı dizinden bükülmüyor, topallayarak yürüyor. Bu sebeple askerlik yapamadı, o kolhozun bağcısı olarak çalışıyor. Baynazar ağanın da dört çocuğu var, en küçüğü Nevruz’la yaşıt. Yazın onlar, Nevruz ile birlikte oynasalar da kışın evlerinden çıkmaya korkuyorlar. Baynazar ağanın ailesi de zahmet çekiyor, o yıllarda kim zahmet çekmemiş? Ama onların sığırları var; evlerinde az çok süt, yoğurt, kaymak bulunuyor. Arada sırada o Nevruzlara yakacakla beraber bir çanak süt ya da yoğurt getiriyor. “Matluba ablandan size selam.” diyerek taburelerin üstüne bırakıp gidiyor. Öyle zamanlarda küçük Nevruz sevincinden sıçramaya başlıyor, annesini ise dünyada kendi muhtaç olduğu halde başkalarını için kaygılanan, temiz kalpli, pak vicdanlı insanların olması gelen yoğurttan da fazla sevindiriyordu. O, dünyada böyle insanlar olduktan sonra mutlaka iyiliğin kazanacağına ve sonunun hayır olacağına inanıyordu.

Her gün öğlenden sonra köyde postacı ortaya çıkıyordu. Köy halkı, evlerin kapı ve pencere aralıklarından onun hangi eve doğru gittiğine bakıyorlar. Onun çantasında ne var acaba? Sevinç mi yoksa ölüm haberi mi? Artık bu küçücük köyde üç aile dehşetli haberi almışlardı, böyle olsa da ölüme kimsenin inanası gelmiyor, umutlar sönmüyor, yine de bekliyorlar.

(62) Küçük Nevruz postacıyı gördüğü zaman:

- Anne, niçin babamdan bize de mektup gelmiyor? Kendi de gelmiyor, mektup da yazmıyor...

Annesi, “Çünkü artık kendisi gelecektir kızım, onun için de mektup yazmıyor.” diyerek sözü dolandırıyor. Ama ne kadar aklına getirmek istemese de dehşetli haber korkusu soğuk biz el gibi yüreğini sıkıyor, gözüne karanlıklar çöktürüyor. Gerçekten de baba gittiğinden beri bir haber yok. Giderken “Senden ricam, çocuğumuza iyi bak, hasta etme, bana da sürekli yaz.”, demişti. Ben nerelere yazayım, seni nerelerde bulayım!

- Ağlama anne. Kendin, yakında baban gelecek, diyorsun, kendin ağlıyorsun; sen ağlama, şimdi biz iki kere daha yatıp kalksak babam mutlaka gelir. Kızımın söylediği

çocukça sözler annesini de sakinleştiriyor, ümitlendiriyor. Annesi kendini toparlayarak o ev içine gezinmeye başlıyor, sobaya bir avuç kamış koyup tutuşturuyor. İşte günler böyle aynı kabukta yaratılan nohut taneleri gibi birbirine benziyorlar. Umut etmeyi sağlayacak, sevinç getirecek bir yenilik duyulmuyor. Uzun kış geceleri ocakta uğuldayan rüzgâr, birilerinin kahkaha atarak gülmesi gibi duyuluyor, “Bekleme, bekleme” diyen ses geliyor, uykunu kaçırıyor.

Nihayet yılbaşına yakın bir günde, hiç umulmayan hayırlı bir mutluluk onların basık, küçük evini de sevindirdi. Bekleye bekleye hevesleri tükenen anne ve çocuğuna az bir zaman da olsa büyük sevinç verdi. Umulmayan misafir, küçük Nevruz’un dayısı Cemil, cepheden keldi. Yıldızlı kalpağı olan subay giyimindeki bu misafire sadece akrabalar değil de bütün köy halkı canıyürekten sevindiler.

Teğmen Cemil’in küçük sandığından şeker, nohut ve buğday konserveleri, entarilik basmalar (63) çıktı. Küçük Nevruz’un düşleri gerçeğe dönüştü. Cemil, evdeki durumu gördükten sonra ilk önce gidip bir araba odun satın alıp geldi. Yılbaşı gecesini gelen misafirler onların küçük evine zorla sığıldı. Sofra donatıldı. Gelen misafirler Cemil’in söylediklerini dikkatle dinleyip kendi aralarında müzakere etmeye başladılar.

Cemil, “Bizim askerlerimiz büyük bir inançla artık düşmanı kendi inine sürüyorlar, savaş çok yakında bizim galibiyetimizle bitecek, çok sürmez askerlerimiz evlerine, akrabalarına, çocuklarına dönecekler.” dediğinde herkes seviniyor, rahat nefes alıyor, birbirlerini dürtüyorlar. Onlar Cemil’in söylediklerine inanıyorlardı. Çünkü o, cepheden, savaş ateşi içinden gelen canlı bir temsilciydi. Cemil’in söyledikleri toplananlara büyük moral verdi, sanki onun sözleri dinleyicilerin yüreklerinden büyük bir ağırlığı kaldırıyor.

Bu yılbaşı gecesini küçük Nevruz da kendini bildiğinden beri ilk defa rahat uyudu, şahane düşler gördü üstelik bu şahane düşleri bu sefer açlığın eziyeti de bölmedi. O, sabaha yakın nedense irkilerek uyandı ama duvarda dayısının asker paltosunu asılı gördükten sonra yine uyudu. Çünkü o çocuk, o asker paltosu duvarda asılı dururken onların evine hiçbir kötülük gelmeyeceğine inanıyordu.

Ama onların sevinci çabuk biten kısa kış günü gibi oldu. Cemil’in savaşın demir kanunlarına boyun eğip üç günden sonra yine cepheye dönmesi gerekti. Çok geçmeden Cemil’in bereberinde getirdiği sevinci, konserveleri ve odunları da bitti. Yine kıra çıkıp

kar altından kamış toplamak gerekti, yine (64) sabahları anasının getireceği ekmeği sabırsızlıkla beklemek gerekti.

Artık evdekiler babadan da haber bekliyorlardı. Çünkü Cemil, gideceği zaman onlardan her şeyi öğrenip yazdı. Moskova'ya vardığında Savunma Bakanlığına girip adreslerini vereceğine, araştırma yapacağına söz verdi.

Annesi Küçük Nevruz'a hissettirmeden Cemil'in gitmesine yakın, ona kendi derdini anlatmıştı. O sözler Cemil'e yalvararak, gözyaşlarıyla söylendi. Annesi ona, "Cemil, kim bilir daha neler olur; kimler ölür, kimler kalır; ben artık kendime çok güvenemiyorum. Artık benim senden başka kimsem yok. Sen kendin de biliyorsun; bu dünyada benim canımdan tatlı, biricik çocuğum var. Sana yalvarıyorum kardeşim, bana bir şey olursa Nevruz'umu bırakma, kimsesiz koyma, kendinden ayırma." diyerek tekrar tekrar tembihlemişti çünkü bir anneyi ölümden daha fazla çocuğunun kimsesiz kalacağı korkutuyordu.

Postacının gelmesini artık herkesten fazla Nevruz bekliyor. Çünkü dayısının savaşa giderek Nevruz'un babasını bulacağına ve kızının artık epey büyüdüğünü ona söyleyeceğine temiz kalbiyle inanıyor, babasının da onun nerede yaşadığını öğrendikten sonra hiçbir şeyi umursamadan geleceğine inanıyor. O, her gün annesine:

- Babam niçin hala gelmiyor anneciğim? Dayım gidip ona bizi anlatmıştır mutlaka?

Annesi, sobayı karıştırarak "Sabır kızım." diyor.

O, böyle zamanlarda kızcağızının cevap bekleyen gözlerine bakmaya cesaret edemiyor.

Cemil'den mektup aldıkları günler onlara bayram. Her bir mektup tekrar tekrar okunuyor. Komşular geliyor, onlara da okunuyor. Zaten savaş yıllarında cepheden (65) gelen mektupların çoğunu toplanıp birlikte okuyorlardı çünkü böyle zamanda sadece kendilerinin şanslı olması anlamsız oluyor. Birileriyle sevincini paylaşmak, birilerine akıl danışma isteği ortaya çıkıyor.

Çok geçmeden Cemil'in mektuplarının da ardı arkası kesildi, yine derin yaralar rahat vermiyorlar. Günlerden bir gün, Cemil'in adından başkasının eliyle yazılmış bir mektup aldılar. Onlar, mektuptan Cemil'in ağır yaralanıp hastaneye düştüğünü, daha uzun süre hastanede yatması gerektiğini anladılar. Yine gözyaşı, yine uykusuz geceler...

Ümitsizken evlerine girip yorulup sinen yüreklerini ısıtan sevinç tekrardan söndü. Zaten şans denen şey bir yerde çok oturmayı sevmezmiş, arada bir "İşte artık bizim de evimize

sevinç girdi.” denildiği zaman doyana kadar kalmadan sevincin duman gibi dağılıp, yok olup gidiyor. Rüzgâr, geceleri kâğıt yapıştırılan küçük pencereyi hışırdatıyor, o hışırtı da annenin kulağına yine “Bekleme, bekleme.” der gibi geliyor. Böyle korkunç gecelerde göze uyku da girmiyor, kızcağzını bağına basıp “Üstü açıldı mı, üşüdü mü acaba?” diyerek onu okşuyor ama kendi hiç de ısınmıyor, sanki içine buz parçası düştü de erimeden duruyor. Böyle zor zamanlarda insanı sadece bu zorlukları mutlaka yeneceğine olan inancı, eminliği koruyor. Ama bu inanca şüphe düştüğü zaman insan bir daha kendine gelemiyor.

“Sen belânı arama, belâ kendi gelip seni bulur.” dedikleri gibi bu çaresiz ailenin başına beklenilmeyen kötü bir hâl daha geldi. Birgün annesi Nevruz’u yıkamak için kovalarını alıp hendekten su getirmeye gittiğinde ayağı kayarak buzlu suya düştü. Can havliyle oradan çıkıp eve gelene kadar içi dışı titredi, üstelik o gece ateşi çıkararak sayıklamaya başladı. Sağlık hemşiresinin getirdiği ilaçlar da fayda (66) etmedi, zayıflayan vücut hastalığı yenemedi.

Küçük Nevruz, döşekte yatan hasta anasının yanından ayrılmasa da ne yapacağını, ona nasıl yardım edeceğini bilmiyor; sadece annesi ona bakıp ağladığında anasına katılıp o da ağlıyor. Arada bir hemşirenin getirdiği ilaçları alıp, sönmek üzere olan ateşe çalı uzatır gibi anasına uzatıyor ve umutla onun gözlerine bakıyor. Komşular, özellikle Baynazar ağanın ailesi, hastayı iyileştirmek için ellerinden gelen her şeyi yapsalar da anne bir haftaya bile varmadan mum gibi eriyip bitti. Ama son anına kadar bile o, “Ben ölüyorum.” diye düşünmedi. Çünkü babası, kimsesi olmadıktan sonra çocuğa bakıp onu ayakta tutmak için ben yaşamalıyım.”, diye ümit ediyordu. Son anlarında annenin yanında onun ağır acılarını azaltacak, ona umut veren bir söz söyleyecek kimse olmadı. Ateşler içinde yanan anne, sabaha yakın canını teslim etti.

Komşuları “Anacığım!” diye bağırarak küçük Nevruz’u evlerinden alıp çıktığında taze yağmış kar bile ona kara olup göründü.

Böyle zor durumlara sadece gençlik dayanabiliyor, onlar eğik fidanlar gibi kırılmıyor, kışın azabına dayanıyor ve bahar gelince tekrar yeşeriyor, çiçek açıyorlar.

Analar... Bizler hayatımızda hiçbir zaman analarımızın haklarını ödeyemiyoruz, sadece yıllar geçip kendimiz aile sahibi olduktan sonra, o kaybın ağırlığını hissediyoruz. Çocuklar analarına hiçbir zaman “Ben seni seviyorum.” demiyorlar, zaten onlar

annelerine duydukları sevginin sevgi olduğunu da bilmiyorlar. O doğal bir şey: nefes alıyor gibi, gecelerin sonunda gün doğması gibi. O kutsal duygunun adı yoktur.

(67) İnsan bir şeyden ürkse, korksa farkında olmadan “Vay anam!” diye bağırıveriyor, yani bu sözlerle o kendini korumuş gibi oluyor. Kendiliğinden söylenen bu sözler, korkulu dakikalarda insana ilk yardım vazifesini görüyorlar. Savaş meydanında da böyle oluyor: Yaşlı başlı, güçlü adamların bedenini sıcak, yakıcı kurşun, süngü ya da şarapnel deştiğinde yere yıkılmadan önce “Ana, anam, anacığım!” deyip sonra sürünüyor ve hayatının son saniyelerinde analarıyla oluyorlar... Ya da soğuk, sert kıştan sonra bahar güneşiyle canlanan toprak yeşil kadifeyle örtüldüğünde, evde oturamayıp çıkıp bahar yağmurlarıyla yıkanan mavi gökyüzünü, etrafta uyanan hayatı gördüğünde ve sevincin içine sığmadığında aklına yine anan geliyor çünkü en aziz duygularını onunla bölüşmek istiyorsun.

Küçük Nevruz, annesi toprağa verildikten sonra birkaç gün Baynazar ağasının evinde kaldı, sonra onu bölge merkezindeki yetimhaneye götürdüler. İlk günler küçük Nevruz’a o yer pek yabancı görünse de oradaki düzen- tertip, temizlik, iyi ilişkiler gittikçe onun yüreğini de yumuşattı. Geceleri uykusundan ürkererek uyandığında onu sakinleştirip uyuttular. Herhalde küçük Nevruz bir umutla yaşıyor, o da: “Cemil dayım gelir; beni buradan mutlaka alır.” Umuduydu. Nedense o, umuda o bütün varlığıyla inanıyordu.

Bu yetimhanede geçirdiği günlerini hatırlayınca Nevruz’un gözü önünde ilk önce onların hekimi Margarita Pavlovna canlanıyor. Çünkü o kadın ilk günden beri küçük Nevruz’ı kendi çocuğu gibi sevip hiç yalnız bırakmadan daima onun gönlünü almaya çalışan bir kadındı. Zaten yetimhaneden (68) giderken de onlar iki akraba gibi vedalaşıp, ağlaşıp ayrılmışlardı.

Yetim kalan küçük Nevruz’un çocukluğu da böylece bitti. Yıllar yılların ardından gelip geçti. İnsanları paramparça eden o zor günler unutulmaya başladı, tabi ki hayat kendi hükmünü yola koydu. O hışımdan sağ çıkanlar dünyaya yeniden gelmiş gibi oldular.

Nevruz, şimdi iki çocuğun anası. O yıllarda gerçekten de dayısı gelip onu bulmuştu, ayrıca yanına alıp eğitti, okuttu, hiçbir şeye muhtaç etmedi. Büyüdükten sonra sevdi, evlendi üstelik ailevî hayatı da pek güzel oldu.

Henüz evlenmeden önce Nevruz, dayısını ikne ederek savaş yıllarında yaşadığı küçük köye anasının mezarını ziyaret etmeye gitmişlerdi. Köy halkı onları büyük bir

samimiyetle bekliyorlardı. Baynazar ağa da henüz sağdı, o oğlu Murat'ın askere gittiğini söyledi. Baynazar ağa misafirlerini kendi evine çağırarak misafir etti, ağırladı; o zor geçmişteki günleri bir daha hatırladılar. Misafirler, ev sahibinin nedense biraz rahatsız, sanki bir sır saklıyormuş gibi davrandığını görüp sebebini sordular.

O yerinden kalkıp “Sebebi var. İşte şu sandığın içinde sizin adınıza gelen mektup uzun yıllardan beri duruyor, ben onu ölürüm de sahibini bulup veremem diye korkuyordum.” diyerek sandığı açtı ve sandığın dibinde artık yıpranıp sararan bir mektup çıkarıp Nevruz'a uzattı.

O, ”Bu mektup sizin, daha doğrusu rahmetli ananın adresine gelmişti, ananın ölüm döşeğinde yattığı günlerde postacı getirip kime vereceğini bilmeyerek sordu, ben o mektubu aldım ama köy halkı bana rica etti ‘Şu anda vermeyin.’ Demiştirler. Ben de bu fikirdeydim. İşte o (69) gün bu gün mektubu sakladım, şimdi size teslim ediyorum, geciktirdiğim için sizler beni affedersiniz.” dedi.

- Böylece ben o gün babamın savaşta öldüğünü anladım, iyi ki bu mektubu o zaman anama göstermemişler, diyerek Nevruz yaşaran gözlerini sildi. Ondan sonra bir daha ben o taraflara gitmedim. Çünkü yaralar tekrar açılıyor, acısına dayanmak zor oluyor. Yeni yılın yaklaştığı günlerde hala bugün bile beni bir rahatsızlık alıyor, düşümde rahmetli anamla kamış topladığımızı, onun buzlu suya düştüğünü, beni yetimhaneye alıp götürdüklerini görüyorum, bağırarak ağlamaya başlıyorum, sonra kendi sesime uyanıyorum, kendime geldikten sonra, o faciaların benim aklımda değil de düşümde olduğunu anlayarak seviniyorum; kalkıp çocuklarımın üzerlerini örtüyorum. Özellikle benim isteğim, analar öyle günleri bundan sonra düşlerinde bile görmesinler, diyor Nevruz.

1967

Gençlik Başa Bir Kez Gelir

- Bakar mısınız, bana bir şey yok mu?

Üsniye, neredeyse bir aya yakın her gün işten fırsat bulduğunda merkez postaneye gelerek bu soruyla mektup soruyor, o kısımda çalışan kızların hepsi artık Üsniye'yi tanıyorlardı. Bu sebeple “K” harfine toplanan mektupların destesini alıp tez tez gözden geçiriyorlar. Kız “yok” dediğinde Üsniye, tokat yemiş gibi oluyor. O, başını omuzlarının arasına kısıtırıp postaneden çıkıp gidiyor; sanırsın onun canını acıtmışlar.

Üsniye, iki yaşında babasını ve dokuz yaşında da annesini kaybetmişti. Teyzesinin evinde geçirdiği her gün ona daima öksüzlüğünü hatırlattı.

Teyzesi, “Rahmetli ablamın ölümüne sen sebep oldun.” diyerek başlıyor; “Senin yattığın durduğun zarar, senden adam olmayacaktı.” diyerek öksüzün ağzına attığı her lokmasını zehir ediyor, ona kanlı gözyaşları döktürüyordu.

Yedinci sınıfta Üsniye okulu da bırakmak zorunda kaldı. İnsanların yardımıyla dokuma fabrikasına çırak olarak girdi. Çok geçmeden fabrika yatakhanesinden ona yer de verdiler. Yatakhaneye geldiği gün uyuduğunda bile onu ezip duran ağırlığın üzerinden kalktığını, ilk defa dünyada mutlu olduğunu hissetti. Bazen mutlu (71) olmak için çok şeye gerek olmuyor, zaten mutluluğun ölçüsünü bulmak zor mesele.

Artık Üsniye'nin de kendi çırakları var. O bütün varlığıyla işe sarılıp kendi mesleğini çabuk benimsedi. Onlar şimdi bir odada üç kız yaşıyorlar. Gözleri simsiyah, güney gecesini andıran Matluba. O sakin yaradılışıyla ve çalışkanlığıyla bilinen bir kızdır. Onların ikinci arkadaşı Ukraynalı Olya İşçenko. Bu kız, Matluba'nın aksine konuşmayı, gülmeyi çok seviyor ayrıca pek çok türkü biliyor. Onun türkülerinde Ukrayna'nın buğday ekilen geniş kırları, ay ışığı altında parlayan Dinyeper, delikanlıların atlarıyla koşuya hazırlanmaları yankılanıyordu.

Fabrikada o yılın ikinci çeyreğinin bilançoları görüşüldükten sonra, önde olan atölyelere ve işçilere ödül verildi.

Çalışkanlığı ve toplum işlerine aktif olarak katıldığı için o zaman komsomol kız Üsniye Kurtametova da bir aylık maaş ve Kafkas'ta tatille ödüllendirildi.

- Ama ben hayatımda hiçbir yere gitmedim, Kafkas'a tek başıma nasıl gidip gelirim?

Olya, “Hayatının sonunda mısın ki? Acele etme, hayatın şimdi başlamak üzere.” dedi hayatı çok iyi bilen insan gibi.

Düşe kalka Bekir de nihayet onuncu sınıfı bitirip diplomasını eline aldı. Sağ olsun anası; o veli komitesinin üyesi olmasaydı ve oğlundan fazla kendi çabalamasaydı Bekir diplomasını ensesini gördüğü zaman görürdü. Enstitüye başlama konuşması olmadı, çünkü o konuyu anne de çocuk da göze alamadılar. Sonbahar gelince askerlik...

(72) Yaz aylarında zor da olsa anası Bekir'ine güneyde tatil buldu.

- İşte oğlum, çok para ödeyerek sana tatil belgesini getirdim, askere gitmeden önce biraz rahatla, yüzün solmuş, zayıflamışsın. Artık ben sağ oldukça senin için yapmam gerekenleri yapayım da sonra ölsem de üzülmem, diyerek yol hazırlığı yapmaya başladılar.

Üsniye bu sanatoryuma geldiğinde yağmur yağıyordu, bu sebepten olsa gerek o, etraftaki tabiatın güzelliklerini anlayamadı, hemen odasına girerek yol giysilerini değiştirdi. Güney Kafkas'ın güzelliğini Üsniye ikinci gün anladı. Sabah kalkıp avluya çıktığında dünkü yağmurla yıkanan tertemiz, mavi gökyüzüne; güneşte nazlanıp duran denize, yüksek dağlara, servi ağaçlarına hayranlıkla baktı.

Bekir'le akşam oyun alanında karşılaştı.

Bekir gülerek "Sen bu yaşlı kadınlar sanatoryumuna nasıl düştün? Yoksa büyükannenle mi geldin?" dedi.

- Ben büyükannemle geldim ya sizi kim getirdi?

Bekir parmağıyla başını göstererek "İşte bu kafa getirdi. Neyse ki güzel deniz var, o da olmasa ben şimdi çoktan eve dönecektim." dedi.

Bekir burada bir haftadan fazla dinlendiğinden Üsniye'yi bütün "yerli" haberlerle tanıştırdı. Yiyecek ve su yeterli, yaşamak mümkün ama sakın bir yer değil elbette, deyiverdi. Oyun bittikten sonra Üsniye'yi kendi odasına uğurlamak üzereyken Bekir:

- Baksana şu gecenin güzelliğine, böyle gecede yatıp uyumak bence günahdır; yürüyün, parka girip biraz oturalım yoksa büyükannenizden mi (73) korkuyorsunuz? O şimdi çoktan uyuyakalmıştır.

- Benim büyükannem öyle hemen uyumuyor...

- Demek korkuyorsunuz. Peki, ne zaman görüşürüz?

Üsniye "Aynı binada oturduktan sonra ister istemez görüşürüz." diyerek eve girdi.

Üsniye gittikten sonra Bekir tek başına parkta uzun süre düşündü. İlk gün Bekir ona çok ısrar etmedi ayrıca hareketlerinin doğru olduğundan şüphelenmedi. Ama kızlar yalvartmayı seviyorlar, zaten öyle de olmalı, en heyecanlı yeri de bu...

Nihayet, benzeri olmayan güney gecelerinin etkisinden mi, boş zamanının çokluğundan mı ya da genç, sağlam vücutlarının isteklerinden mi onlar bütün varlıklarını birbirlerine verdiler. Geceleri deniz kenarında ya da zeytin, ceviz ağaçları altında kendilerini dünyadaki en mutlu kişiler zannediyorlardı. Bazen deniz, birine öfkelenmiş gibi dalgalanıyor; sahile, kayalara öfkeyle vuruyor; sanki sahiller onu sıkıyor. Dalgaların güçlü sesi Üsniye'yi de korkutuyor, o zaman Üsniye Bekir'e sarılıp onu kıydan uzaklaştırıp gitmeye çalışıyor. Bazense deniz sanki uyuyor, sahili öpen sakin dalgaların duyulur duyulmaz çarpıntısı sevdalılara huzur bağışlıyor. Böyle geceler sadece gençleri değil yaşlıları bile coşturuyor.

Kısa zaman içinde tabiatın etkisiyle ortaya çıkmış bu aman vermeyen duyguyu Üsniye gerçek sevgi olarak düşündü. “Bundan sonra biz birbirimize kavuşmadan yaşayamayız.” diye düşündü. Bekir'in hala anne ve babasıyla yaşadığını, çalışmadığını, askere gideceğini düşünmedi. “Biz birbirimizi sevdikten sonra geri kalan her şey kendiliğinden olur.” diyerek hayal kurup kendilerini kandırıyorlar. Hatta Üsniye Bekir'e: “Sen beni seviyor musun, buradan dönünce gelip beni arar mısın?” diye sormadı bile. O (74) konuda düşünmek, kaygılanmak istemiyor. Bir gün, öyle yemeği vaktinde bir hafta sonra dönecekler için bilet satıldığı ilân edildi. Bu ilân iki sevdalıyı da şaşırttı, hayrete düşürdü; çünkü onlar, daha zaman çok, diye düşünüyorlardı, hâlbuki bir hafta sonra Bekir'in dönmesi gerekti.

Bundan sonra onlar gündüzleri daima bir arada oldular. Sevdalılar son geceyi sabaha kadar uyumadan parkta, sahilde geçirme kararı verdiler. Zaten öyle de yaptılar. O gece sabaha yakın Üsniye Bekir'e “Beni seviyor musun?” diye sordu.

- Sen ne söylüyorsun yahu, elbette seviyorum! Sen bunu hissetmiyor musun?

Bekir gerçekten de yalan söylemedi, o zaman o, gerçekten de seviyordu.

- Gelip beni bulur musun?

Bekir, “Ne demek, ben seni dünyanın neresinde olsan gelip bulurum.” dedi ama biraz düşündükten sonra yalancı olmayayım diye “Bir yolunu bulunca gelirdim.” diyerek ekledi.

Bekir, sabah otobüse herkesten sonra bindi, kendi bavulunun üzerine oturduktan sonra dışarıda gözleri yaş dolu Üsniye'ye yavaştan el salladığı sırada otobüs hareket etti.

Üsniye sanatoryumdan dönüp geldikten sonra dostları onda anlaşılmayan bir değişiklik olduğunu görüp sebebini bilmek istediler. Ama ondan bir türlü cevap alamadılar. Nihayet herkesten önce bütün yenilikleri bilen Olya, Üsniye'nin her gün postaneye gidip geldiğini duydu, kızlarla anlaşp meselenin aslını anlamaya çalıştılar. Tatil günü odada kaldılar. Sabahtan Üsniye'yi ortaya alıp:

- Sana ne oldu dostçağızım, niçin bize bir şey söylemiyorsun. Yoksa artık bizleri dost olarak saymıyor musun? Dediler.

(75) Üsniye dayanamayıp önce ağladı sonra dostları Üsniye'nin tecrübesizliği yüzünden belaya uğradığını anladılar.

Matluba dostunun omzuna elini koyarak "Sen üzülme. Eğer ki o delikanlı seni gerçekten seviyorsa er ya da geç gelir seni bulur ama yalandan zaman geçirdiyse, öyle pezevenk sana gerekmez, zaten sen de ona; boş yere yanma." dedi.

Üsniye bu sözlere kanar gibi oldu, kendi kendini toparlayacak oldu. "Gerçekten de benim delirip kudurmamın faydası yok, eğer onun yüreğinde sevgi yoksa..." böyle sözlerle kendini sakinleştiriyor. Ama ne yapsa, hangi konuda düşünse sonunda yine de gözünün önünde Bekir canlanıyor.

Üsniye, dönüp geldikten sonra birbiri ardına iki uzun mektup yazıp yüreğinde kaynayan temiz duygularını sözcüklerle ifade etmeye çalıştı. Mektuplarını gönderdikten sonraysa "Belki o benim mektuplarımı beğenmeyip alay eder; benim mektuplarımda kim bilir ne kadar yanlış bulur, o okumuş adam, onuncu sınıfı bitirmiş, benim cahilliğimle alay eder. Artık karşılık alıncaya kadar ölsem de yazmam." dedi, gerçekten de yazmadı.

Biraz zaman geçtikten sonra Üsniye, deniz kıyısında gerçekleşen o unutulmaz olayı etraflıca düşündü. Sonra şöyle bir sonuca ulaştı: Bekir'le birlikte yaşanan yakınlaşmalar sevgi değil kısa süren bir eğlenceymiş. Sonra yavaş yavaş, bulutlardan arınan gökyüzü gibi her şey aydınlanmaya başladı.

Serin güz yelleri, sararan güçsüz yaprakları ağaçlardan savuruyor; artık şehir bahçesinde de kimseler görünmüyor, eğlenceli yaz ayları bitti. Sadece çocuklar yere dökülen farklı renkteki yaprakları toplayıp oynuyorlar. Günler de kısaldı, işten dönüp eve gelene kadar karanlık basıyor. Böyle sıradan, (76) sakin günlerin birinde artık her şeyin unutulduğu

vakitte apansızın içinden çıkılması güç bir durum gelip Üsniye'nin boğazına yapıştı, Üsniye kendinin anne olacağını hissetti... Ne yapmalı? Nereye kaçmalı, kimden yardım istemeli?

Üsniye'nin aklına gelen ilk fikir derhal kaçmaktı. "Kaçmak; trene binip uzağa, beni kimsenin bilmediği bir tarafa gitmeli..." Bu elbette düşünülmeden, belanın acısını hissettiği ilk günlerde aklına gelen fikirdi. Seni kimsenin tanımadığı, beklemediği yerlere çıkıp gitmek... Bu kolay bir şey mi? Üsniye şaşkına döndü, geceleri ağlayarak sayıklamaya başladı. Arkadaşları da neye uğradıklarını bilemediler. Üsniye artık kendine gelip önceki gibi şenlenmeye başladığında bu hali kızları da şaşırttı.

Mızrağın çuvala sığmadığı gibi er ya da geç meselenin açığa çıkacağı belliydi. Üsniye kendi durumunu ilk olarak dostlarına, Matluba ile Olga'ya, söyledi. Dostları onu sakinleştirmeye çalıştılar. Ona nasıl yardım edilmesi gerekiyorsa hepsini yaptılar.

***

İlkbaharda Üsniye'yi doğumevine getirdiler. Bu zamana kadar bu meseleden dostlarından başka kimsenin haberi olmadı. Doğumevine geldikten sonra artık meseleyi gizlemek zor oldu. Birkaç güne fabrikada dedikodular başlayıverdi. Besbellidir ki, böyle zamanlarda çeşit çelit konuşmalar olur. Bazıları acıyor, bazılarıysa gülüşüyorlar.

- Duydunuz mu bizim namuslu Üsniye'nin marifetlerini? İşini yavaştan, gizli kapaklı bitiriyormuş!

- Vah vah, şimdi o zavallının hali ne olur?

- Kendim ettim, kendim buldum...

(77) Böyle sözler fabrikada birkaç gün devam etti. Bu sözler Üsniye'nin teyzesine de ulaştı. O Üsniye'yi görür görmez "Kız, arsız yüzsüz kahpe, ne yaptın; şimdi de piç çocuk mu doğurdun? Yapacağın bu muydu? Rahmetli ablam seni doğurana kadar taş doğursaydı. Hepimizi âleme maskara ettin, iki gözün çıksın, utanmaz rezil!" diyerek bağırmaya başladı. Hekimler onu kovuverdiler.

Teyzesinin bedduaları Üsniye'nin yüreğine iğne gibi battı, can yakıcı gözyaşları yastığına döküldü, sabaha kadar ağladı.

Ertesi gün doğumevinde çalışan kadınlardan biri Üsniye'nin yanına gelip oturdu. (Onların hepsi artık Üsniye'nin durumunu biliyorlardı.).

- Şehirde yaşayan bir mühendis ailesi uzun zamandan beri evlatlık almak için bir çocuk bulmamızı istiyordu, çok iyi yaşıyorlar ama çocukları olmuyormuş. Sen bir düşünüp bak, daha gençsin. Eğer razı olursan küçük kızın hiçbir şeye muhtaç olmazdı, düşünüp karar ver, dedi.

Üsniye çok düşünüp taşındı. Kadının teklifine razı olur gibi oldu. Genç anne çocuğunun yüzüne gözlerini dikip baktı. Küçük kız, annesinin gözlerine incinmiş gibi göründü.

O birden “Hayır yavrum, ben sağ oldukça seni hiç kimselere verip ezdirmem.” diyerek hüngür hüngür ağlayıverdi.

Anne için çocuk sevgisi her şeyden üstün duruyor. O sevgi, Üsniye’ye teyzesinin hakaretlerini de, bazı insanların alay etmelerini de, gam ve kederi de her şeyi unutturdu. Anne, o zaman kendini şmutlu hissetti.

Bu meseleye Üsniye’nin dostları da karşı çıktılar.

Matluba, “Biz Gülcian’a, kızlar çocuğun adını (78) Gülcian koydular, artık her şeyi hazırladık, sizin çıkmanızı bekliyoruz.” dedi.

Hala bahar hüküm sürüyor. Akasyalarda açan çiçeklerin keskin kokusu yüreklerde sevinç yaratıyor, her bir çiçek, gül; her bir nazik yeşil yaprak hayatı müjdeliyor, saadet şarkısını söylüyor.

Söyledikleri gibi çocuk kucaktan inmedi, kızlar onu birbirlerinden kıskanıyordu. Üsniye’nin kendi de sanki ağır hastalıkları atlatmış insan gibi günden güne açıldı, güzelleşti.

Bazı zamanlarda Üsniye derin düşünceye dalıyor, Bekir’i nefretle hatırlıyor. Açılmamış goncaya pençe vurup onu açmadan soldurmaya çalışan öyle pis insanlar daha nasıl anılabilirler!

Üsniye’ye kederlenmeye, gözyaşı dökmeye fırsat vermiyorlar. Küçük kız Gülcian, gülerek nazlı bakışlarıyla dostları Matluba ve Olga kendilerinin samimi endişeleriyle ona bütün kederini ve elemi unutturuyorlar.

Demek ki Üsniye hayat yolunda sallandı ama yıkılmadı. Onun yanında gerçek dostları var. O, yeniden hayata döndü. Ama Bekir’i hayat dalgası mutlaka bir gün sahile çıkarıp atar.

İlk Adım

Günlerden bir gün Muradasıl ağanın komşusu pencereye bakıp kendi karısına “Şu, komşumuzun avlusunu süpüren kimin kızı?” diye sordu. Karısı işini bırakıp pencereye yaklaşmasıyla gülüverdi. “O Muradasıl ağanın küçüğü, Zekiye’yi tanımıyor musun?” diyerek merakla onun yüzüne baktı.

- Dur hele, Zekiye henüz ayak altında dolanan çocuk ama bu kız genç kıza benziyor.

Zamane kızları böyle, üzüm asması gibi bir gecede bir karış büyüyorlar, bizler ise yaşılanıyoruz ama kendimiz yaşlandığımızı anlamıyoruz. Bizi de bir iki yıl görmeyen tanışlarımız görseler “Şu yaşlı teyze, yaşlı amca kimmiş?” diyerek sorarlar.

Gerçekten de zamane çocukları, özellikle kızlar, çabuk büyüyüp yetişiyorlar; onlara şanslı nesil desen yeridir, istediklerini giyiyor, istediklerini yiyorlar. Zamanında okula gidiyor, öğreniyor, sonunda istediği yerlere girip çalışıyorlar ayrıca bir şeye de muhtaç değiller. Şimdiki çocukları sadece çabucak büyüyüp büyüklerin arasına katılmak arzusu heyecanlandırıyor. Bu sebepten olsa gerek Muradasıl ağanın küçüğü Zekiye de sekizinci sınıfa geçtikten sonra bambaşka oldu. Kızının değiştiğine (80) şaşırın Muradasıl ağa bir gün karısına:

- Hanım, bu bizim küçüğe ne oldu; ne zaman baksam ayna önünde dönüyor. Kâh yaklaşıyor kâh arkaya çekilip sağına soluna bükülüyor, bir şeyler kaybetmiş gibi bakıyor.

Karısı, “Sen onun için endişelenme. Şimdiki çocuklar çabuk büyüyorlar, kendilerini de çok büyük kabul ediyorlar, bizim kıza bir şey söyleyecek olsan, ‘Ben çocuk değilim, biliyorum.’ Diyerek cevap veriyor.” dedi.

Kızlarının tabiatının değişmesine de sebep vardı. Bir taraftan şimdi büyümekte olan yeniyetmelere zaman elbette etki ediyor; diğer taraftan her bir devrin kendi şartları, kendi istekleri oluyor.

Okullarda bahar ayları gelip okul yılının sonu yaklaştığında herkes, hocalar da öğrenciler de son zili sabırsızlıkla bekliyorlar. Bahar gelip erguvanlar, akasyalar, güller açtıktan sonra gençler yerlerinde duramıyorlar; kırk beş dakika süren dersler de çok uzunmuş gibi geliyor.

Son zil çaldıktan sonra Zekiyelerin sınıf öğretmeni onları toplayıp düzenlediği sınıf toplantısında: “Sizler artık sekizinci sınıfa geçtiniz, bundan sonra yaptığımız işlerden,

attığımız adımlardan siz sorumlu olacaksınız. Artık birinci sınıflarda okuyan öğrenciler sizlerin becerilerini almalı. Sekizinci sınıfı bitirdikten sonra sizler, isterseniz okulu devam ettirirsiniz, isterseniz işe girip hem çalışıp hem de okuyabilirsiniz. Demek ki artık sizler büyükler büyükler arasına katılan insanlarsınız.” demişti.

Toplantıda söylenenleri herkes kendine göre anlasa da Zekiye'nin aklında nedense “Siz artık yetişkinler arasına katıldınız.” Sözleri kaldı. **(81)** Demek artık yetişkinler ne yaparsa onun da yapması mümkündü. İşte o, bugün okulda yapılacak eğlence akşamına ilk kez gidecek ve büyük bir sevinçle ona hazırlanıyor. Yedinci sınıf öğrencilerine böyle akşamlara katılma izni verilmiyordu. Ama artık Zekiye'ye kimse bir şey diyemez. O yeşil entarisini, yüksek ökçeli ayakkabılarını giyip gidince kimse ona önceki gibi: “Çocuklar, ayak altında dolanmayın, evinize dönün.” diyemez.

Zekiyelerin okulunda en güzel kızlardan biri Venera. Uzun boylu, güzel, ince belli bir kız. O, kestane rengi dalgalı saçlarını dağıtarak gelince ister istemez herkes ona bakıyordu. Üstelik kendinin “değerini” bilen Venera da başka kızlarla konuştuğunda “Benim yanımda sen kimsin?” der gibi onlara gülümseyerek bakıyor.

Bugünkü akşam eğlencesine saat sekizde başlanacağını ilan etmişlerdi ama Zekiye gecikirim diye erken davrandı, giyinip kuşanıp herkesten önce okul kulübüne yol aldı. O kulübe geldiğinde onuncu sınıf öğrencileri sahnede mikrofon yerleştiriyor, çalgıcılara yer hazırlıyor, sandalyeleri sıraya diziyorlardı. Zekiye ne yapacağını bilmeden pencereye doğru yaklaşıp baktı. Gençlerin biri Zekiye'yi gösterip dostunun kulağına bir şeyler söyledi.

O ise “Çoluk çocukla işin olmasın.” diyerek güldü ve işine devam etti. Delikanlının düşünmeden söylediği bu sözler Zekiye'nin kulağına geldi ve yüreğine iğne gibi saplandı. Hiçbir şey bakmadan çabucak çıkıp gideyim dediği an kapıda sınıf arkadaşı Raya'nı görüp durdu. Onlar dost olmasalar da böyle huzursuz bir anda karşılaştıklarına sevindi.

- Vay dostum, sen de buradaymışsın; yürü, **(82)** avluya çıkalım, burada henüz kimse yok, kulübü hazırlıyorlar, dedi.

Onlar avluya çıkıp büyük kestane ağacının altında sandalyeye oturdular. İkisi de bir an önce eğlencenin başlamasını bekliyorlardı. Çok geçmeden gençleri akşama davet eder gibi “Mektep valsı” şarkısı çalmaya başladı. Müziğin çalınmasını bekliyormuş gibi etraftan da gençler, kızlar ikişer üçer gelmeye başladılar. Çok geçmeden saçlarını

omuzlarına dağıtarak Venera da ortaya çıktı, o gelir gelmez kulüp de insanla doldu, sanki o kendiyse birlikte bütün izleyicilerini de alıp geldi. Herkes toplandıktan sonra içeriye okul müdürü Nadejda Naumovna geldi. Herkes ayağa kalkıp onu selamladı ve en öndeki sıradan ona yer verdiler. Sonra dans başladı.

Onuncu sınıf gençlerinin çoğu kendi sınıfındaki kızlarla dans ediyorlar; sekizinci, dokuzuncu sınıf kızlarını kimse dansa davet etmiyor. Dans edenler arasında herkesin dikkatini çeken Venera ve Bolodin denen delikanlı. O, uzun boylu; Venara'nın yüzüne yüksekten bakıyor, onlara baktığında sanırsın onlar için burada başka hiç kimse yok gibi görülüyor.

Zekiye'ye benzeyen sekizinci sınıf kızı, "Bizim sınıfın gençleri nerede?" diye sordu.

"Bizim sınıfın gençleri yok çünkü sekizinci sınıf kızlarına buraya gelmeye izin verilse bile erkek çocuklara verilmiyor." dedi diğeri.

Zekiye arkadaşı Raya ile kenarda oturup bekledikleri halde onları kimse dansa çağırmadı. Bir delikanlı sürekli Zekiye'ye baktıktan sonra oyuna çağırarak ister gibi ona doğru yürüyünce Zekiye'nin yüreği hızlı hızlı atmaya başladı, bacakları da titrer gibi (83) oldu ama delikanlı onların yanlarından geçip kenarda oturan başka bir kızı davet etti. Sonra sıradaki "tango" çalınmaya başladığında Zekiye arkadaşına dönüp "Biz niye bakıyoruz, yürü beraber dans edelim." diyerek onu alıp meydana çıktı. Kalan arkadaşları da onları örnek alarak ikişerli grup olup dans etmeye başladılar. Müzik durduktan sonra onlar avluya çıktılar ama kestane ağacının altında şimdi başkaları oturuyordu. Başka tarafa yürüdüler, o taraftan da gülüşme sesleri duyuldu, dönüp tekrar kulübe girelim dediğinde kapı yanında onların tanımadığı iki genç sigara içiyorlardı. Onlar kızları görüp "Kızlar, sizin ablalarınız yok mu? Çağırın bu tarafa gelsinler" diyerek gülüştükten sonra incindiği için o anda Zekiye'nin gözleri yaşardı. "Demek bizi hala daha herkes çocuk olarak görüyor, benim kaçınıcı sınıfta okuduğumla bu aptalların ilgilendikleri yokmuş." diyerek öfkelenildi.

Zekiye, büyüklerin arasına katılacağı akşamı böyle mutsuz geçer diye düşünmemişti. Hayalleri ona çok şeyler umut ettirse de mesele başka türlü oldu. Ne yapmalı, böyle zamanlarda kime gidip derdini anlatacaksın, senin halini kim anlar? Demek hayatta öyle her şey beklediğin gibi olmuyormuş.

Kendi hayalleriyle oyalanırken Bolodin Venera'yı geçirdi; onlar Zekiye'yi fark etmeden kol kola girerek çıkıp gittiler.

Erkekler kızlar hep dans ediyor, herkes gülüyor, seviniyor; sadece Zekiye'nin ağlayası geliyor çünkü ona artık kimse bakmıyor. Artık epey zaman geçmişti, Nadejda Naumovna da çoktan evine döndü ama müzik susmuyor, orkestra dursa pikap başlıyor. Zekiye bir daha oturanları, (84) dans edenleri gözden geçirip evine dönmek için avluya çıktı. Şimdi yedi yıldan beri okula gidip geldiği yoldan evlerine varmak üzereyken aklına anasının her sabah "Dikkatli yürü kızım, yolun kenarından yürü, arabalara dikkat et!" diyerek tembihlediği geldi. Kendinin çocuk olmadığını ispat etmek ister gibi Zekiye yolun ortasına çıkıp ayakkabılarını takırdata takırdata gitti.

Evine vardığında evdeki ışığı görüp ana ve babasının henüz uyumadığını anladı. "Bak sen, bu vakitte onlar yatardı, demek beni bekliyorlar, beni hala daha çocuk olarak hesap ediyorlar." diye düşünse de eve girdiğinde "Siz neden yatmıyorsunuz, artık geç oldu?" dedi.

Annesi, "Yarın tatil günü, sabah geç kalksak da zararı yok yavrum." dedi kızının dönmesine sevinerek. Babası da sigara yakmak için boş kutusunu karıştırarak "Akşamınız nasıl geçti kızım?" dedi.

- Çok güzel geçti; dans ettik, şarkı söyledik, horan teptik, müdürümüz de vardı, oynamaktan artık ayaklarım ağrıdı.

Babası, "Seni kimse geçirmede mi, bir başına korkmadın mı?" dedi.

- Ben çocuk değilim, evimizin yolunu yeni öğrendim sanki; uğurlayayım diyerek ısrar edenler çok oldu ama ben kendim istemedim.

Muradasıl ağa, "Tıpkı benim gibi, babasının kızımımış." deyiverdi gururla.

Bizler de Zekiye'nin ilk adımı mahcup edici, acıklı oldu diye üzülmeylem. Onu daha pek çok sevinçli gün bekliyor, onun önünde daha ucu bucağı görülmeyen saadet yolu uzanıyor. O, ilk üzgünlüklerini de hemen unuttur.

1969

Programa konulmayan ders

Beni, Şehir Eğitim Şubesine çağırarak akşam okuluna ilmî şube müdürü olarak gönderildiğimi söylediler.

Şehrin eğitim şubesi müdürü, “Okulda durum biraz kötü. Yönetici henüz genç kadın, tecrübesi yetmiyor; ilmî şube müdürüyse yaşlı, yakında emekliye ayrılacak.” dedi.

- Bende de öyle büyük tecrübe yok. Savaş yıllarını saymazsak benim de bu alanda çalıştığım ikinci yıl.

- Biliyorum ama biz seninle cephe görmüş insanlarız, birbirimizi iyi anlamalıyız.

Şehir Eğitim Şubesinin müdürü Yunusov’la aynı yaştaydık. O kırk üçte ağır yaralanıp hastaneden: “Askerlik hizmetinden muaftır.” Belgesiyle çıkmış ve köyüne gelmişti. Burada şehir parti komitesi, topallayarak yürüyen bu asker giyimli adama okul işini verdi. O devirde milyonları bulan öğretmen ordusunun pek çoğu cephede idi. Bu göz önüne alınarak savaş biter bitmez ilk olarak ordudaki öğretmenler gönderildi. Eğitim öğretim işlerini yeniden ayağa kaldırmak gerekti.

Ekmek hala fişle veriliyordu. Memleketin ağır savaş yaralarını tedavi ettiği bir dönem olsa da genç nesil için o yıllarda kaygı büyüktü.

Akşam okullarının durumu ise hiç iyi değildi. Yorucu iş gününden sonra bir de akşamları okula gelmeye (86) çoğu genç dayanamıyor, onlar okumaktan başka bir çare bulup geçim yollarını arıyorlardı.

34. Akşam Okulu şehrin kenarında, büyük araba fabrikasının yanındaydı. Burada okuyanların büyük bir kısmı da bu fabrikada çalışıyor.

Bana, bu iş verildiğinde okullarda okulun yarım dönemine son verilip bir sonraki dönemdeki görevlerin görüşüldüğü bir zamandı.

Yunusov, benimle birlikte otuz dördüncü okula gönderildi. Orada, zamanında bize baskın verdikleri yerlerde, yapılan canavarlıklar Sovyet insanlarında düşmanlara sınırsız nefret doğuruyor. O yıllarda düşmanın yaptığı vahşiliklerden kim nefret etmiyordu ki?

Bu sebeple ben, bizim okulda gerçekleşen bir olayı etraflıca anlatmak istiyorum.

9/B sınıfında Albert Şandra denen çilli yüzlü, iri (el gibi) kulaklı, sarı Alman çocuğu okuyordu. O öğrenci, bir şeyden ürkmüş gibi sürekli etrafına bakıyor, sanki umulmadık yerden ona saldıracaklar. Oyunlara katılmıyor, zaten kimse de onu oyuna

almıyordu. Ona sürekli: “Benim yanıma oturma, yok ol gözümün önünden, hain Alman!” diyorlardı. O da cevap vermek için hamle yapıyor, dişlerini sıkıyor, etrafa göz attıktan sonra kendinin yalnız olduğunu anlayıp kenara çekiliyor. Dersleri iyi, özellikle matematiği mükemmel biliyordu.

Ben, önce onunla konuşup ailevî durumunu öğrendikten sonra diğer öğrencilerle konuşmaya karar verdim çünkü okulda ona rahat vermiyorlar. Albert’in çilesi büyük, yardıma muhtaçtı. Ama benden önce Albert ertesi gün idareye geldi.

“Ben onlara ne yaptım?” diyerek kendi kendini toparlamaya çalışıyor ama gözyaşlarını durduramıyor. “Niçin (87) bana rahat vermiyorlar, benim ne suçum var? Faşistlerle benim hiçbir alakam yok, benim babam da cephede onlarla savaşarak öldü.” dedi.

- Babandan mektup alabildiniz mi?

- Yok, cepheye gider gitmez bir mektup yazdı, bir daha haber gelmedi. Annem Moskova’ya yazıp sordurdu ondan da bir haber yok.

Biraz konuştuktan sonra ben ona kesin bir dille “Hayır, sen yanıyorsun. Bizim ülkemizde her millet aynı haklara sahiptir. Faşistlere karşı zorlu mücadelede vatanımızda yaşayan her milletin üyesi gibi yerli Almanlar da savaştilar.” dedim.

- Öyleyse niçin her adımda Alman diyerek beni aşağılıyorlar?

Ben, “Bu konuda ben sınıflarda konuşma yaparım, sana bundan sonra kimse dokunmaz, dokunanlarla ben kendim konuşurum.” dedim. O, bana çok inanmasa da şaşırarak gözlerime baktı, onun gözlerinde sevinç ve umut alametleri belirdi.

Ben, ertesi gün okulda önce öğretmenlerle konuşarak kimin fenden ne öğrettiğine bakmadan her öğretmenin vakit ayırarak kendi dersinde bu konuda sohbet düzenlemesini teklif ettim.

Benim söylediklerimi öğretmenlerin hepsi kabul etti, hararetli tartışmalar çıktı. Her sınıfta böyle durumlara rastlanıyormuş.

9/B sınıfında son iki derse ben girdim. Programa göre bugün sınıfta yazma işi düzenlenmesi gerekiyorsa da ben derse şöyle başladım: “Yazma işini gelecek haftaya bırakıyoruz, daha iyi hazırlanırsınız, bugün program dışında bir ders yapılacak.” dedim. Çocuklar şaşırarak birbirine ve bana baktılar.

Birisi, “Bugünkü dersimiz hangi konuda öğretmenim?” dedi. (88) “Bugünkü dersimizde ben size savaşın son günlerinde şahsen yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum.” dedim. Çocuklar, şüphesiz yürekten sevindiler; onlara sadece savaş hakkında konuş, gece gündüz dinlemeye hazırlar.

Bizim tankımız sürekli ve kanlı hücumdan sonra büyük bir şehre girdiğinde orada bir tane zarar görmeyen ev, sokak hatta ağaç bile kalmamıştı, diyerek başladım ben. Her yer patlatılmış, yanmış, yıkılmış. Ortalık tam takır. Kırılan beton, teller, sıcaktan kabarmış hamur gibi kalkan asfalt şişlikleri ve cam parçaları dolu. Hala pek çok yerden duman çıkıyor. Bu yerde canlı bir şey kalmıştır diye düşünmezsin.

O günlerde Berlin artık teslim olmuştu. Berlin halkı, “Biz artık teslim olduk.” der gibi yıkılmadan kalan balkonlara, pencerelere beyaz çarşaf, havlular asmışlar, bizimkilerse Hitler’in yer altındaki mekânını arıyorlar. Reyhstag’ın kapılarında, duvarlarında boş yer bulup adını yazmanın mümkünü yok, her yer “imzayla” dolmuş. Artık Almanya’nın teslim olma antlaşması da itirazsız imzalanmıştı. Buna rağmen bazı yerlerde teslim olmayan gruplar, yıkık evlerin arasında, yer altında saklanıp yine de saldırıyorlar, sanki bütün Avrupa’da insan kanı az dökülmüş...

Ben bu düşüncelerle adımlarken yarı yıkık bir saçak altında sekiz-on yaşlarında bir oğlancık gözüme takıldı. Ben hemen silahıma sarıldım (savaşta böyle öğrenmişiz) çocuk o anda gözden kayboldu. Ben yavaş yavaş saçağa yaklaştım, her tarafı aradım. Onu buldum. Ama oğlancık beni görür görmez kapana düşmüş gibi titremeye başladı, hem ağlıyor hem de bana bir şeyler söylüyor.

Öfkem birden söndü. Önüne çıkan güçlü, (89) kurnaz, seni öldürmek için çalışan bir düşman olsa sen de öyle olursun ama tam tersine kemikleri kalan bu çaresiz çocuğu görünce ne yapacağımı bilemedim, onun başını okşayıp “Ağlama!” dedim.

Demek, ölüm korkusunu dahi yenen bir kuvvet benim önüme çıkmak için ona cesaret verdi. O, beni anlamasa da biraz cesaretlendi ve paltomun kolundan tutarak “Gel İvan!” dedi. Bunda şaşıracak bir şey yok; biz onlara Alman, onlar da bize İvan diyorlardı. “Dur!” dedim ben kendi kendime. Demek bu çocuğu bilerek yolladılar, beni öldürecekler. Hayır, aptal Alman! Senin tuttuğun tavuğu biz çoktan dittik!” dedim. Ama çocuk beni anlamıyor, yine de bana kaygı ve güvenle bakıyor. O çocuğun temiz, günahsız gözleri beni yine sakinleştirdi; öfkemi söndürdü. “Buna ne lazım acaba, ihtimal birilerine acil yardım gerekmiştir? Aman, ne olursa olsun.” diyerek çocuğun

peşinden gittim. Çocuk, “Durmadı mı, dönüp gitmedi mi?” der gibi dönüp dönüp bana bakıyordu.

Biz, tuğla ve kireç yığınlarının yanından top-mayın parçalarıyla kesilmiş yeni yeşermeye başlayan ve artık solan ağaç dalları üstünden, yanan tanklar, tekerlekleri havaya dönüp parçalanan arabalar kısacası daha yakın zamanda hareket eden etrafa ateş ve ölüm saçan savaş kalıntılarının yanından gidiyoruz. Nihayet yarısı çökmüş evin yanına geldik. Kiremit parçaları, balık pulu gibi etrafa dağılmış. Evin arkasındaki köşeler yıkılmamış, belli ki burada yaşıyorlar. İçeri girdik; gözlerim karanlığa alıştıktan sonra ortada yığılmış döşeklerin üzerinde dört-beş yaşında bir kızcağız, başucunda, annesi olsa gerek, hastalıklı, orta yaşlarda bir kadın, etrafta ise bağlanmış bohçalar, çocuk oyuncakları, eski püskü kıyafetleri fark ettim.

Ben onlara doğru yürüyecek oldum. Kadın irkildi, (90) sonra çocuğunun başucuna oturup elleriyle onu saklar gibi oldu. Sanki Azrail çocuğunun canını almaya gelmiş. Oğlan ona bir şeyler söyledikten sonra anası kızını yattığı yerden kaldırıp oturttu. Anne ve çocuk hem korktu hem de yardım bekleyerek benim gözlerime baktılar. Kızcağızın ölmeye bir günü kalmış, zorla nefes alıyor, kuru kemiklerini mum renginde olan derisi örtmüş, alnı buruşmuş, küçük elleri cansız gibi sarkıyorlar, kulakları sigara kâğıdı gibi, ışık görülüyor.

Annesi elleriyle ağzını göstererek kızının açlıktan ölmek üzere olduğunu, yemeye bir şeylerinin olmadığını anlatmak istiyor. Burada konuşmayarak da her şey anlaşılıyor; top, bomba ateşinden sağ kalsalar bile şimdi de açlık onların boğazına yapışmış.

Ben şaşırdım, neye uğradığımı anlamadım. Savaş zamanında biz neler neler görmedik? O zor yıllarda ne kadar dostu toprağa verdik; kan, ateş içinden geçip geldik. Benim yüreğim şu an silahımın kundağı gibi buz kesmiş, ona artık hiçbir şey etki etmez, diye düşünüyordum ama bu yabancı kadın ve hasta çocuğunu gördükten sonra yüreğim sızladı, acıdığımdan boğazıma bir yumruk gelip tıklandı.

Belki de bu kadının kocası, şu çocuğun babası bütün bu yıllar boyunca beni öldürmek için aramıştır, ya da onun kurşunları, mayınları benim vatandaşlarımı, dostlarımı, akrabalarımı öldürmüştür; belki bizim köyümüzü bir ev bile bırakmadan yakan odur? Belki çocukların ayaklarından tutarak başlarını taşa vurup öldüren bunun kocasıdır.

Olabilir. Her şey olabilir! Böyle olsa bile o an, bende öfke ve intikam alma isteği yoktu. Ben sadece vücudumda diş ağrısı gibi bir ağrı hissettim. “Bu kadının, bu hasta çocuğun

(91) savaş felaketlerinde hiçbir suçu yok; aksine onlar da bu felaketin kurbanları.” dedim.

Ben kendime gelip derhal arkamdaki torbamı alıp oradan ekmeğ, et konservesi, şeker çıkarıp masa olarak kullanılan sandalyeye boşalttım. Onların üçü de gözlerini benim ellerimden almıyor, gerçek mi düş mü inanmıyorlar. Cebimden çakımı çıkararak kutuyu açtım. Etrafa et kokusu yayıldı.

“Buyurun, alın lütfen!” dedim. Onlar, sanki büyülenmiş gibi yerlerinden kıpırdamıyorlar. O an bir dilim ekmeğ üstüne kutudan et sürüp kızcağıza uzattım. Onun sönük gözlerinde kıvılcımlar belirdi, ekmeği alıp çabuk çabuk yedi sanki “tutup alırlar” diye korkuyor. Sonra oğluna ve anasına da verdim. Nihayet bunun düş ya da açlık sanrısı olmadığını anlayarak büyük bir iştahlı “işe” başladılar.

Benim için savaş o gün, o saatte bitti. Hayır, hayır; Reyhstag üzerinde bizim kızıl bayrağımız dalgalandığında değil, Hitler’in mareşalı gözlüğünü düzeltip “ İtiraz etmeden teslim oluyoruz.” diyerek imza attığında da değil; hasta çocuğu bizim askerin ekmeğiyle doyurmaya başladığım dakika benim için savaş bitti. Çünkü bütün şu yıllar boyunca silahım ve kurşunlarım gibi yüreğimde taşıdığım intikam arzusu burada benim yakamı bıraktı. Buzundan arınan deniz gibi rahat nefes almaya başladım ve son derece yorulduğumu hissettim.

Taburumuzun istihbarat birliğinde meşhur bir istihbaratçı olan Müller adlı bir Alman delikanlısı vardı. Ertesi gün ben, onu ve iki arkadaşımı daha alıp yine o eve gittim. Kendi kısımlarımızda bulunan ekmeğimizi, şeker ve yağımızı da götürdük. Orada da değişiklik olmuş. Sağ kalanlar (çoğu kadın ve çocuklar) bu eve toplanmışlardı. Müller’in yardımıyla biz, Sovyet ordusunun kime (92) karşı mücadele ettiğini onlara anlattık. Müller toplananlara, “Ben de Alman’ım. Bizim amacımız Almanları öldürmek değil de faşizmi yeryüzünden yok etmektir.” deyince dinleyenlerin çoğu sevincinden ağlayıverdi. Onları, Rus ordusu çok vahşi, diyerek her gün korkutmuşlar. Biz, Gebbels’in yalanlarını bu olaylar olmadan da elbette biliyorduk. Gelip bizi öldürecekler, diye bekleyenler bizim ordu saflarında en adaletli, düzgün adamları gördüler; onlar için bu durum beklenilmeyen büyük bir yenilikti.

Dünyada insanlar, bir milletin temsilcisi olarak kararlı, özgür, aynı haklara sahip doğuyorlar ve böyle de yaşamalıdır. Ama Hitler gibi canavar “Dünyadaki bütün milletler bize kul olmalı.” diyerek başladı ve sonunda kendi de sıçan zehri yiyerek öldü.

Bizim vatanımızda da pek çok millet yaşıyor, büyük bir aile gibi yaşıyoruz; siz, öğrenciler bunu aklınızdan çıkarmamalısınız. İnsanın iyi ya da kötü olması onun milletine bağlı değil. İnsanı yaptığı işte, davranışlarında, halk için yaptığı hizmette görmek gerek, diyerek bitirdim ben hikâyemi.

Albert arkadaki sırada başını ellerinin arasına alarak eğilmiş sessizce ağlıyordu. Ben onu görmezden geldim. Diğerleri de sustular.

“Bugünkü dersimiz bitti.” dedim ve bahçeye çıkıp bir sigara yaktım. Hatıralar beni de heyecanlandırdı.

Savaşın şiddeti sadece şehirleri, insanın yaşadığı yerleri yakıp yıkmakla ölçülüyor. Savaş (93) beraberinde çeşitli hastalıklar, açlık, hırsızlık, edepsizlik gibi çirkin hallere de yol açıyor. Bizim görevimiz büyümekte olan gençliği bu tehlikelerden korumak, onları doğru yola çıkarmaktan ibarettir. Sorumlu olduğum işteki zorluklar beni korkutmadı aksine işime olan sevgimi kat kat artırdı.

1970

Toplar Sustuktan Sonra

Bilindiği gibi hayatta bir neslin yaşantısı diğer neslinkine benzemiyor. Her neslin kendine göre istekleri, mücadeleleri, mutlulukları ve sevinçleri oluyor. Bazılarının hayatı sakinlikle, arzu ve isteklerine ulaşmak amacıyla geçiyor ama diğerlerinin kaderi büyük hışımlara rast geliyor, kan dökülüyor, kurbanlar isteniyor. Zaten öyle yangınlar, afetler atlatıldıktan sonra insanlara hayatlarını yeniden düzeltmek, yoluna koymak için yıllarca mücadele etmek, yavaş yavaş kendine gelerek mutlu bir hayat kurmak nasip oluyor...

Horoz birkaç kere keskin keskin ötse de komşu horozları ona karşılık vermeyince sesini kesti. Ama onun keskin sesi Ridvan'ı uyandırdı. O, gözlerini ovalaya ovalaya yerinden kalkıp pencereye yaklaştı gökyüzüne göz attı. Yıldızlar parlıyor, hangi vakit olduğunu bilmek zor çünkü horoz sadece sabah olurken değil gece yarısında da ötüyordu. Artık uyku kaçtı, ne yapmalı?

Bugün Salı, hastaneye gidilecek gün; kalkıp hazırlanmak gerek. Ridvan'ın annesi iki aydır bölge hastanesinde yatıyor. Bölge merkezi de Ridvan'ın yaşadığı sovhozdan 9 kilometre uzakta. Her Salı günü annesini ziyaret etmek için ona izin veriliyor çünkü Ridvan annesinin tek oğlu, bu işi ondan başka kimseye vermek mümkün değil. (95) Salı günü gelince o, sovhozda çalışan arabasını bekçiye bırakıyor akşam karanlığı çökene kadar annesine varıp geliyor. Şansına o gün, o tarafta giden makine ya da araba rast gelirse karanlık basmadan gidip dönüyor, yaya gitmek gerekirse çok yoruluyor, akşam evine zorla geliyor.

Artık etrafta bahar hüküm sürmeye başladı. Ara sıra esen sıcak esinti, ağaçlardaki goncaları açıyor; sıçan kulağı gibi yeşil yaprakçıklar görünüyor; aynı esinti dağlardan ise uyanmak üzere olan tabiatın şahane kokularını alıp geliyor. Yüreklerde nedense bir heyecan, sevinç uyandırıyor.

Her Salı annesine götürmek için sovhozdan Ridvan'a iki pide, bir fincan kaymak, üç tane haşlanmış yumurta veriyorlar. Artık hastanede de Ridvan'ı herkes tanıyor, annesi de o gün oğlunu bekliyor. Oğlu gelir gelmez onlar küçük görüşme odasına girip konuşuyorlar.

Ridvan, eskiyen mavi sabahlığa bürünmüş, sadece kemikleriyle derisi kalmış anasına göz atıp "Nasılsın annem?" diyor.

Annesi, “İyiyim yavrum, peki senin işlerin nasıl?” diyerek ondan çok şey sormaya hazırlanmış olsa da oğlunu gördükten sonra heyecanlanıyor, hepsini unutup “Ben artık buradan çıkmak istiyorum yavrum, evimizi çok özledim; sen bir daha gelirken benim kıyafetlerimi de getir.” diyor.

Ridvan bu sözlerden ürker gibi oluyor. O, annesinin halinin günden güne kötüleştiğini görüyor üstelik hekimlerin da ona faydalı olamayacağını anlıyor, içine bir soğuk girmiş gibi oluyor. Ama o, annesinin burada mutlaka iyi olacağına inanıyordu. İnsanın inancı söndükten sonra tekrar kendine gelmesi zor oluyor...

(96) Ridvan, “Hekimler kabul ederler mi?” diyerek elini annesinin sıcak eli üstüne koyuyor.

- Sen kıyafetlerimi alıp gel, onlar razı olmayıp ne yapacaklar. Ben, evimizde rahat olurum. Sen de bir başına çabalıyorsun, evde benim sana faydam dokunmasa da beraber olsak ikimiz için de iyi olur.

Anne, göz ucuyla oğlunun ince boynuna, kulaklarına kadar uzayan gür saçlarına yaşlı gözleriyle bakıp “Yine kendin yemeden bana ne getirdin yavrum? Bizi burada iyi bakıyorlar.” diyor ve oğlunun getirdiği bohçayı çözüp bir pideyi ona uzatıyor. Ridvan’ın beş dakika içinde böyle on pideyi yemeye iştahı olsa da anasının lokması onun boğazından geçer mi? O kendine uzatılan pideden küçük bir parça kopartıp kalanını annesinin önüne koyuyor.

Bu bahar Ridvan’ın on ikinci baharıydı. Savaşsız ilk bahar, topların sustuğu bahar...

Babası onları bırakıp savaşa gittiğinde Ridvan birinci sınıfa başlamıştı. O, ilk alfabetini o çileli yılda öğrendi. O zaman henüz savaşın ne olacağını hayal edemeyen Ridvan, babasına savaştan dönerken oyuncak tüfek, uçak getirmesini söylemişti. Babası da onu kucağına alıp simasını sonsuza kadar aklında tutmak için uzun süre onun temiz gözlerine baktı ve sonra akli başında adamla konuşur gibi “Artık bu eve sen sahip olacaksın yiğidim, anneni de sana bırakıp gidiyorum; sen onu incitme, ben döndükten sonra beraber çalışırız.” diyerek oğlunu kucağından indirdi ve hızlı hızlı yakasının düğmesini çözdü, nedense nefes almak ona zor geldi. Sonra ağırlaşan ayaklarını zorla kaldırıp evinin eşliğinden atlayarak ardına bakmaya cesaret edemeden (97) gitti. Ridvan babasını hatırladığında gözünün önünde bu son görüşmeleri, babasının eşikten eğilip atladığı canlanıyordu.

- Tamam anne, ben sonraki gelişimde senin kıyafetlerini getiririm, sen evimizde çabuk iyileşirsin; zaten sovhozda tanıdığımız hemşire de var, o seni her gün gelip bakar. Komşumuz Taşpulat abi, o gün beni görünce “Anana porsuk yağı yedirmeli, onun yağı bütün hastalıkları yeniyor; sen şoför Kosta amcana, anam çok hasta, diye söyle; o boş günlerinde ava çıkıyor, sana porsuk vurup getirsin.” demişti.

Annesi, çocukluğu zamansız biten, yetişkin insan gibi kaygı ve umutlarla yaşayan oğlunun gözlerine sevinçle bakıp “Sen beni buradan çıkar oğulcuğum, benim tek güvencim, dayanağım. Seni çok özlüyorum, haftada bir geliyorsun, ondan sonra ben bir başıma kapanıp kalıyorum, kahırlanıyorum, kime derdimi anlatacağımı bilmiyorum; Allah kimseyi yalnız koymasın.” diyerek mendiliyle gözyaşlarını sildi.

Ridvan evine geldiğinde onu komşu köyden gelen uzak akrabaları, amcası bekliyordu.“Annenin durumu nasıl?” dedi o, yol boyunca kendini tutamadan ağlayıp gelen Ridvan’ın kızarmış gözlerine bakarak.

- Anamın durumu çok kötü, o daha da kötü oldu, ilaçlar da ona fayda etmiyormuş, biz o zaman anlaştık, gelecek hafta onu getireceğim. Evimizde olsa iyi olur. Kosta amca bana porsuk vurup getirecek.

- Nasıl porsuk?

Ridvan amcasına “Bilmiyorum, öyle diyorlar; porsuk yağı bu hastalığa tek çareymiş.” diyerek onun gözlerine baktı.

(98) Amcası meselenin aslını anladı. “Demek hekimler onu ayağa kaldıramayacaklar, yoksa o halde yatan hastayı eve göndermezlerdi.” diye düşündü.

Amcası, “Öyleyse gelecek hafta sen beni bekle, hastaneye beraber gideriz; söyle, sana buradan bir araba versinler ayrıca ikimizin gideceğini de söyle.

Ridvan, amcasını yolladıktan sonra evlerinde bir şey olmadığını bildiği halde çok aç olduğu için boş dolapları bir daha karıştırmaya başladı, ağızına atmaya bir şeyler arasa da bulamadı. Kendi azığını alır almaz sabah erkenden yiyiverdi; ertesi günün sabahına kadar çok acıkıyor, uykusu da uyku olmuyor. Aç tavuk rüyasında darı görür, dedikleri gibi Ridvan da rüyasında çok lezzetli yiyecekler görüyor, uyuyamıyor, mücadele ediyor. Uyanıyor, hemen sabah olmasını bekliyor. Sabah olur olmaz herkes dükkâna erzaklarını almaya koşuyor. Ama o zamandaki ekmekler şimdikiler gibi iyi pişen, yumuşak, kokulu, beyaz ekmek değildi. Ekmek o yıllarda, yani 1945 senesinin baharında her

şeyden kıymetli, can ölçüsü, hayaldi. O zamanlarda her bir şey ekmekle ölçülüyor, her bir olaya ekmekle değer biçiliyordu.

Bugün akşam Ridvan'ın gözüne yine uyku girmedi, yemeye bir şey bulamayınca ne olursa olsun bir işle meşgul olup yemek hakkında düşünmeyeyim, diyerek evin içinde epey vakit döndü. Sonra birden bire evin köşesindeki sandığı açıp oradaki eski püskü eşyaları karıştırmaya başladı. Sandığın köşesinde, hiç ummadığı anda birinci sınıfta okuduğu alfabetini bulup çıkardı üstelik pek de sevindi, sanki o yıllarda beraber okuduğu dostlarıyla görüşmüş gibi oldu. Sandığı kapattıktan sonra üstüne oturup kitabını eline aldı ve onu başından (99) sonuna kadar inceledi. Ridvan “Okumuş olsaydım şimdi beşinci sınıfta olacaktım, muhasebecimiz beni yanına yardımcı alırdı, arabacı olmazdım, anamı alıp geldikten sonra yine okula gidip gelmeye başlarım.” diyerek kendi kendinin gönlünü aldı. Sonra duvara bakıp babasının fotoğrafına gözlerini dikti. Babası savaşa gittikten sonra annesi, beraber çekti oldukları fotoğraflardan kesip babasının fotoğrafını büyütmişti. Ridvan bir şeye sevinince ya da zorda kalınca babasının fotoğrafıyla sohbet etmeye heveslenirdi.

Babası savaşa gittikten sonra ondan sadece iki mektup gelmişti; o mektuplar da işte şu sandığın dibinde, eski gazete parçasına sarılmış saklı duruyorlar. Uzun, soğuk gecelerde annesi mektupları büyük bir dikkatle eline alıyor ve Ridvan'a okuyordu üstelik her okuduğunda o mektuplar, Ridvan'a yeni yazılmış gibi geliyordu, sanki babası uzaktan onunla konuşuyor. O mektuplar okununca soğuk da, açlık da o kadar hissedilmiyor; unutulmuş gibi oluyor. Genç yürekler, zor zamanlarda bütün zorlukların hemen biteceğine, sevinçli, şen günlerin geleceğine çok çabuk inanıyorlar... Ridvan, babasının fotoğrafından gözlerini almadan yine onunla konuşmaya başladı. “Niçin gelmiyorsun babacığım? Annem çok hasta. Ya ona bir şey olursa ben bir başıma ne yapacağım, nasıl yaşayacağım? Artık savaş bitti, Müslüm'ün babası, Esmâ ablanın oğlu, Taşpulat abinin kardeşi hepsi dönüp geldiler de sen neredesin?” diyerek yaş dolu gözleriyle babasının gözlerine bakıyor, sorularına cevap bekliyor ayrıca daha çocukken başına gelen musibetleri, zor durumunu ona anlatmak istiyor ama söz bulamadığı için üzülüyor, gözyaşlarına boğuluyor.

- Ben, boş vakit bulduğumda kimseye bir şey söylemeden ta (100) Mecnuntal adlı tepeye çıkıyorum; yollara bakıyorum, oradan bizim köye gelen bütün yollar görünür. Bu yollardan sen geliyorsun sanıyorum, seni ilk ben karşılamak istiyorum. Ne zaman uzaktan bir karaltı görünse sen diye var gücümle koşuyorum, dalağım şişiyor, sonra

yanıldığımı anlayıp dönüp yine o tepeye geliyorum, bekliyorum. Annem çok hasta, hekimler ona ilaç bulamıyorlar; sen gelsen, biz annemi alıp şehre götürürdük, orada büyük hastanelerde belki bir çare bulunurdu. Yarın akşam yine Mecnuntal'a çıkıp seni bekleyeceğim.

Ridvan'ın babasına söylediği bu sözleri kendinden başka kimse duymadı ama yine de çocuk başına rahat vermeyen ağrılar biraz hafifler gibi oldu.

Baba, şu iki mektubu yazıp onları çok sevindirmişti. Sonra aylar, yıllar geçip gitse de ondan bir haber gelmedi. Köyde bazı evlere “Kocanız ya da oğlunuz savaşta kahramanca öldü.” Veya “Meçhul, kayboldu.” diyen haberler geliyordu; bu gariplere ise öyle bir haber bile gelmedi. Merkeze yazılan mektuplara da ya o ya da bu adrese yazıp sorun diyen cevaplardan başka hiçbir söz söylenmedi. Dünyanın yarısını yakıveren savaş ateşinde kim bilir yandı mı, öldü mü? Bunu söylemek zor, o gaflet ve çile dolu yollarda her şey olma ihtimali var.

Salı günü Hayali amcası söylediği gibi sabah erken geldi, Ridvan'a sovhozdan araba verdiler, onlar bölge hastanesine yol aldılar.

Ridvan, “Ben annemi almaya geldim.” dedi başhekimin oturduğu odanın kapısını açarak. Hekim hemen yerinden kalkıp Ridvan'ı içeriye aldı, yanına oturttu. Tepeden tırnağa kadar Ridvan'ı gözden geçirdikten sonra kendini suçlu kabul eder gibi (101) “Biz senin anneni iyileştirmedik oğlum, hastalığının önünü önceden almak gerekti, geç tedavi etmeye başladık; önceden gelmiş olsa onun yüreği sağlam, hastalığı yenerdi.” dedi o.

Ridvan derin bir iç geçirerek “Zannediyorum annem evimizde daha iyi olur. Şimdi havalar sıcak, bizim sovhozumuzda hemşiremiz de var, süt çiftliğinden her gün bir litre süt verecekler.” diyerek hekimi kandırmak istiyor, annemi göndermez, diye korkuyor. En sonunda en kandırıcı sözü buldum diyerek hekimin gözlerine heyecanla baktı ve “Kosta amcam bana porsuk vurup getirecek, porsuk yağı bu hastalığa bire bir ilaçmış.” diyerek ekledi.

Hekim kaşlarını kaldırarak “O nasıl porsuk?” dedi.

- Porsuk; o dağlarda bulunuyor, onun yağı çok faydalı, bütün hastalıkları iyileştiriyormuş.

Başhekim yerinden kalkıp niyeysel gözlüklerini çıkardı ve ardından ne yapacağını bilememiş gibi yine taktı. Yavaştan pencereye yaklaşp bir noktaya bakakaldı. Biraz sonra Ridvan'a dönerek "Ailenizde senden başka kim var?" diye sordu.

- Kimse yok, babam savaştan dönmedi.

- Baban ne zaman gitmişti?

- O savaşa gittiğinde ben birinci sınıfa okumaya gidiyordum, diye ekledi Ridvan.

Hekim yine gözlüklerini çıkardı, sanki onlar konuşmayı sürdürmeye engel oluyorlar. Yavaş yavaş Ridvan'ın yanına gelip onun başına elini koydu ve "Tamam oğlum, sen anneni buradan al ve git. Aslında anneni hastaneden çıkarmaya benim (102) hakkım yok çünkü o hala hasta, üstelik ağır hasta ama hepsi aynı. Köyde temiz hava, sessizlik ona iyi gelir." dedi o, kendi çaresizliğini ifade eder gibi elini sallayarak.

Annesi kıyafetlerini zar zor kendi giyse de arabaya yürüyerek kendi gidemedi. Hayali amcasının yardımıyla onu arabaya bindirip evlerinden getirdiği yıpranmış yorganla örttüler. Sonra Ridvan içeri girip hazırlanan kâğıtları aldı. Onlar hastane bahçesinden arabayı çevirip yola çıktıktan sonra başhekim, penceresinden onların ardından uzun bir süre bakakaldı. Şimdi sovhozda ot biçme mevsimi başlamıştı. İş çok oluyor, Ridvan gün doğmadan başlayıp ta karanlık basana kadar çalışıyor, o da çok zayıfladı, iş olmadığı anda annesine koşuyor. "Nasılsın anam, hemşiremiz geldi mi?" diyerek sordu.

- İyiyim, yavrum, hemşiremiz de gelip gitti, Taşpulat abinin karısı da girip çıktı. Peki sen ne yaptın, yorulmuşundur, dolapta ekmek ve süt var.

- Sen yedin mi?

"Yedim, ben tokum." dese de anne hiçbir şey yiyemiyor, durmadan su içiyor. Sanki içinde bir ateş yanıyor da onu söndürmeye çalışıyor. Porsuk yağı da fayda etmedi, annesi ondan bir kaşık kapınca midesi bulandı, bir daha ağzına alamadı. Bu durum Ridvan'ın son umudunu, inancını da söndürdü. Artık onun annesini yataktan kaldıracak hiçbir ilaç kalmadığını anladı.

Bugün Ridvan işe gitmedi. Annesinin durumu çok kötüydü. Bütün gün onun yanından ayrılmadı. Akşam yatınca geç vakte kadar uyuyamadı; yavaştan, annem işitmesin diye başını yorganın altına sokup ağladı; sonra yorgunluk yenmiş olmalı ki birden derin uykuya daldı. Gecenin bir vaktinde uyandı, o an yerinden kalkıp mum yaktı (103) ve

annesinin yanına yaklaştı. Annesi sanki derin uykuda. Yorganı kımıldamıyor, nefes yok!

Ridvan “Öldü!” diyerek bağırıverdi. Yavaş yavaş yaklaşıp annesinin yüzüne baktı. Annesi sanki ağır eziyetlerden kurtulup artık rahatlamış gibi yatıyor. Ağarmaya başlayan saçları yüzüne sarkmış, yüzünde hiçbir yaşam belirtisi görülüyor, sanki gazı biten lamba gibi sönüp kaldı...

Ridvan, annesinin öleceğini çok iyi bilerek her dakika onu beklese de ölüm her zaman beklenilmeyen bir felaket oluyor, insanı şaşırtıyor. Ridvan, mumu elinden bırakmadan kendini sakinleştirmek ister gibi evin içinde koşuşturmaya başladı; ne yapacağını bilmeden bir o tarafa bir bu tarafa yürürken mumun ışığı duvarda asılı fotoğrafı aydınlattı. Sanki babası duvardan onun yürüyüşünü gözetliyor, nereye dönse fotoğraf ona bakar gibi geldi. Yaklaşıp fotoğrafa bakınca babası kaşlarını çatar gibi oldu. “Benim söylediklerimi yapmadın, annene iyi bakmadın!” diye oğluna sitem eder gibi oldu. “Bana darılıyor” diye Ridvan o anda ter içinde kaldı, sanki birileri onun boğazını sıkıyor, nefes almak zor... Annesine dönüp “Annem, anneciğim!” diyerek var gücüyle bağırmağa başladı. Elindeki mumu oynatınca duvardaki gölgeler oynuyor, annesinin eski entarisinden dikilmiş gömleği altında Ridvan’ın cılız omuzları da titriyor. İlk şoku atlatınca Ridvan elindeki mumu masanın üstüne koyup bahçeye çıktı, çünkü o, evde nefes alamıyordu. Yıldızlar parılıyor, her yer sakin, uykuda. Tabiatın şu sakinliği Ridvan’ın da yüreğini azıcık sakinleştirir gibi oldu, basamakta oturarak “Sabaha kadar kimseyi uyandırmam, zamansız gürültü koparmaya gerek yok.” dedi.

(104) Sanki zaman durdu. Ridvan birkaç kez eve girip mumla annesinin yüzünü aydınlattı, sonra kendini tutamadan yine ağladı, yine dışarı çıktı.

Nihayet gün doğup yıldızları söndürmeye başladı ama henüz herkes uykuda.

“Ne yapmalı, kime danışmalı?” derken bahçe kapısını açtığında gün ışığında Hayali amcasının gelmek üzere olduğunu gördü. Ridvan, amcasını görür görmez koşup onun boynuna sarıldı, acı gözyaşlarıyla ağlamaya başladı.

İnsanın başına çok zor dertler gelince yalnızlık olmasın... O zaman yalnızlık ağrını kat kat artırıyor, eziyet ediyor, dünya ışığında gözün kalmıyor. Yanında senin halini anlayan birileri olunca seni kurşun gibi ezen içindeki ağrı birazcık azalır gibi oluyor.

Mevtayı hemen toprağa verdiler, yürekten yanıp ağlayanlar çok oldu. Onlar hem ölene acıyıp hem de on iki yaşında anasız ve babasız kalan çocuğun kaderine yanıp ağladılar.

Cenazeye gelen insanlar henüz dağılmadan önce sovhoz parti teşkilatının sekreteri Ridvan'ı kenara çekerek “Sen şimdi komşunuz Taşpulat ağanın evinde yaşayıp, yatıp kalkarsın; istersen sürekli onlarla otur, istersen yine kendi evinde yaşa, senin evini de Taşpulat ağanın karısı bakacak, temizleyecek. Geçici olarak biz seni onun ailesine katıp bütün ihtiyaçlarını onlarla birlikte temin ederiz. Sen çekinme.” dedi. O, Ridvan'ın başına elini koyup “Bu sana acıyarak verilen sadaka değil, sen bizim sovhoz üyesisin. Ama evinizde kadın olmadığı için geçici olarak öyle olsa sana da kolay olur, diye bu kararı aldık.” dedi. Sonra Ridvan'a göz ucuyla bakıp:

- 1 Eylül'de okula gidip gelmeye başlarsın.

(105) – Ben birinci sınıfı bitiremedim.

“Zararı yok, sen akıllı bir delikanlısın, üçüncü sınıftan devam edersin, öğretmenlerle ben konuşurum.” diyerek Ridvan'ın elini sıktı.

“Sen erkeksin kendine sahip çıkmayı bil.” diyerek bir daha başını okşayıp gitti.

Halkın kaygısı Ridvan'ın yüreğini de epey ısıttı, sert buzunu eritti, hayat biraz daha aydınlık ve hafiflemiş göründü. Bundan sonra onu birçok zorluk beklese de o kadar korkunç olmayacağına inandı. Top tüfek sesleri sussa bile bu, hala savaşın bıraktığı sonuçlardı.

Akşam evlerinde Hayali amcasıyla kalınca amcası onu kendi kolhozuna götürmek düşüncesinde olduğunu söyledi.

Ridvan, onun yanına oturarak “Yok amca. Sizin aileniz büyük, ben artık buraya alıştım hem anamın mezarını bırakıp nereye gideceğim? Ben vakit buldukça size gelirim, artık benim en yakın akrabam, babam olarak siz kaldınız.” dedi.

Ridvan'ın kısa hayatında görüp geçirdiği zorluklar ona yetişkin gibi hareket etmeyi, konuşmayı öğretti. Bazen insanın çocukluğu zamanı gelmeden bitiyor...

Aradan çok uzun yıllar geçip gitti ama Ridvan, hala o sovhozda meşhur bir tekniker olarak çalışmakta. O, şimdi dört çocuğun babası; büyük evi, bahçesi, arabası var. Şimdi o sovhozda uzak geçmişin yoksulluğunu, zorluklarını anımsatan bir eser bile kalmadı. Her şey değişti, evler de insanlar da...

(106) Ridvan sofraya oturunca bazen küçük oğluna savaş yıllarında gün ağarmadan önce ekmek sırasına gittiğini, ekmeğin nasıl olduğunu anlatacak oluyor ama oğlu gülüyor; o, bu dünyada öyle zor ekmek olabileceğini gözünün önüne getiremez.

Babasına “Sen uzaktaki dükkâna gidiyormuşsun ama yakın dükkânda her zaman ekmek, simit oluyor.” diyerek kesin konuşuyor.

Elbette insan hayatı sonsuz olmuyor, herkese belli bir hayat mesafesi veriliyor, kiminin mesafesi uzun kiminki kısa oluyor. Ama asıl mesele onda değil. Yaşayışını göz önüne getirince ölçü olarak ardından gelmekte olan nesle ne bırakmışsan o hesaba alınıyor. Hayatında karşılaştığı zorluklara, afetlere teslim olmadan, boyun eğmeden kazananlar ömrünün kıymetini de herkesten fazla biliyorlar ayrıca başkaları için örnek oluyorlar.

1970

Evlat Hasreti

İnsan belli bir yaşa girince, onda evlat özleminin ortaya çıkması doğal bir durumdur. Bebekler ise belli bir yaşa ulaşana kadar ana babasının kanatları altında yaşamalılar, bu durum herkes tarafından bilinse de arada bir beklenilmeyen hayat şartları sebebiyle çocuklar yetim, analar evlatsız kalıyorlar. Böyle durumlarda çekilen hasretliğin azabını sadece başından geçiren insanlar anlayabilirler...

O gün, yetimhanede her günkü düzen bozulmuştu. Nöbetçiler, kesilip hazırlanan ekmekleri masaların üzerine dizdiler. Normalde çocuklar her gün yemekhane kapısının dibine toplanıp sabırsızlıkla cıvıldaşıyorlar ama bugün onlar yemekhaneye gelmiyor, ikinci binadaki yetimhane müdürü Zulunova'nın küçük odası etrafında dönüyor, o odaya giren çıkan misafirin amacını bilmek istiyor, gitmeye yer bulamıyorlar. Gürültü çıkarmıyor, parmaklarının ucunda yürüyor, fısıldayarak konuşuyorlar; sanki sınır dışından bir haber bekliyorlar.

Oda da ise öfkeli konuşma devam ediyor. İri gözlü, zayıf bedenli, esmer kız, karşısında oturan daha genç ama saçları ağarmaya başlayan adamın omuzlarındaki apoletlerinin izi hala belli olan üniformasını dikkate alarak bir şeyler söylüyor (108) ayrıca kendi de huzursuz oluyor, kalemini eline alıyor ve tekrar yerine koyuyor. Hareketleriyle muhatabını kandırmaya çalışıyor.

Mavluda Zulunova'nın burada müdür olduğunu bilmeyen adam onu teşkilat liderine benzetebiliyordu çünkü o, burada çalışanlar, eğitmen ve aşçı kadınlar, arasında hepsinden genç görünüyor ama yine de herkes ona saygı gösteriyor.

Mavluda, misafirin belindeki subay kuşağını dikkate alarak "Askerden yeni dönmüş olmalısınız, doğru mu?" diyerek sordu.

- Söylediğiniz doğru, ben daha yakın zamanda ordudaki hizmetimi bitirerek sizin tarafa geldim. Neden dersiniz, savaş yıllarında düşman bizim köylere yaklaştığı zaman benim ailemin, yani karım ve küçük kızımın bu taraflara tahliye edildiklerini öğrenmiştim ama hangi şehir, hangi köye yerleştiklerini öğrenemedim; aramızdaki münasebet çok geçmeden kopmuştu.

Misafir, bu sözlerden sonra derin bir nefes alarak Mavluda'dan sigara yakmak için müsaade istedi. Birkaç kere derin derin sigarasını içine çektikten sonra tekrar sözüne devam etti.

O, “Mesele Şu ki ben ne kadar çabalasam da onlarla bir daha iletişim kuramadım. Sonunda tanıdıklardan, hısım akrabadan duyduğuma göre karımın ağır hastalığa yakalanarak lduğunu, küçük kızımı ise yetimhaneye verdiklerini öğrendim. Ama o, daha çok küçük olduğundan kendi soyadını, adını doğru söyleyebildi mi söyleyemedi mi bilmiyorum. Eğer o benim soyadımda yazılmışsa Emir Useinova Zeynep olmalı, belki hiç olmazsa adını doğru söylemiştir diye umut ediyorum. Ben, Orta Asya’da bulunan bütün yetimhaneleri dolaŐtım dersem yanılmam, Şimdi son umutla size yalvarıyorum, **(109)** acele etmeden elinizde olan arŐivleri bir kontrol edin, benim durumumu anlamalısınız.” diyerek mit ve sabırsızlıkla Mavluda’nın yaşaran gözlerine baktı.

Mavluda, “Bizim yetimhane, 1942 senesinin başlarında kurulmuştu. Esasen biz burada ilk zamanlarda kendi etrafımızda yaşayan halkın ksz çocuklarını toplayarak baŐlamıŐtık. Sonra bize yardım ettiler, evimizi genişlettiler, ondan sonra uzaktan gelen çocukları da kabul etmeye başladık. Ama en acıklı yeri Şu ki pek çok ocuk soyadlarını bilmiyordu. Bu sebepten onlara, ilk hangi yetimhaneye dŐtlirse orada çalışan hizmetçilerin çoğu kendi soyadlarını veriyor. Bizim evimizde de böyle, çoğu ocuk burada aşı kadın Trofimova’nın soyadını taŐıyorlar, benim soyadımı taŐıyanlar da var, eğitmen olarak alıŐan Gaynulina da kendi soyadını birçok çocuğa yazdırdı. Söylemek istediğim, sizin gibi bize baŐvurup gelenlerin çoğu bu sebepten çocuklarını bulamadan döndüler.” dedi.

Mavluda, ”Bekleyiniz, ben size ilk günden bugüne kadar bize gelenler ve bizden başka yetimhaneye gönderilenlerin çizelgelerini getireyim, beraber bakalım, belki Őansınıza işimiz rast gider.” diyerek yerinden kalktı ve büyük dolabın kapısını açtı. En alt rafta dizilmiş dosyaları oradan kendi masasının üzerine taŐıdı.

Çocuklar yemekhaneden çıktıktan sonra her günkü gibi dağılıp bahçeye çıkmadılar, yine Zulunova’nın odasının önünde toplandılar. Onlar artık alıŐtılar, burada misafir ortaya çıkınca mutlaka herhangi bir çocuğu buradan alıp gidiyorlardı. Bu sebepten “O Şanslı ocuk kimmiş, gelen kimin akrabasıymıŐ.” **(110)** diye öğrenmedikçe rahatlamıyorlar.

Beş yaşlarında küçük bir kız, “Ben Şu amcayı baba olarak kendime alırdım, o çok merhametli bir amcaya benziyor.” diyor.

Burada nedense çocuklar onları evlat edinmek için gelenlere, “Ben onun kızı ya da oğlu olurum.” demiyor da “Ben onu kendime baba ya da anne olarak alırdım.” diye konuşuyorlar.

- Sen onun karısını görmeden ne konuşuyorsun? Belki de o kadın varır varmaz seni dövecek.

Hayır, bu, merhametli amcaya benziyor; o çocuğunu dövdürmez, diyerek kendi söylediğinden dönmüyor.

Çocuklar, müdür odasına kimi çağırırlar acaba, diye sabırsızlıkla bekliyorlar. İçeride ise masada yığılan bütün dosyalara birer birer bakarak artık dosyaları bitirmek üzereler. Gelen misafir, ara ara mendilini çıkararak terleyen alnını siliyor, çok heyecanlansa gerek, elleri de titriyor.

Nihayet son dosyalara baktıktan sonra aranan soyadını bulamadıkları için Mavluda kendini suç işlemiş gibi hissederek:

- Bağışlayınız, yokmuş, kendiniz de gördünüz; aynı soyadında ne kadar çocuk yazılmış...

Emir Üsein, Zulunova’ya bir şey söylemedi, ne söyleyeceksin? Kendi gözüyle gördü. Elbette onun vazifesini de anlamak gerek, son umudu da boş çıktı. Şimdi o nereye gitsin? Umut veren başka yol kalmadı. Kendini kötü hissetti, sanki gittiği yolu geçilmez bir duvar kapatmış. Yavaştan yerinden kalktı, kapıya doğru yürüyecek oldu; ayakları ağırlaşmış, kaldırıp da adım atamadı üstelik sadece ayakları değil bütün vücudu güçsüzleşmiş gibi oldu, sanki ondan bütün gücünü çekip almışlar. Zorla ayakta duruyor, **(111)** yıkılmak üzere. Onun halini gören Mavluda hemen sürahiden bardağa su doldurarak ona uzattı. Emir Üsein, bir nefesle suyu içerek Mavluda’ya “Eyvallah!” dedi ve alelacele dışarıya, temiz havaya çıktı.

Çocuklar kapı yanında iki sıraya dizilerek misafire yol verir gibi oldular, hiçbiri ondan gözlerini almadı, “Belki herhangi birimizi tanır.” diye beklediler. Emir Üsein’in dikkatini kenarda oturan küçük bir oğlan çekti. O, nedense, incinmiş gibi Emir Üsein’in gözlerine baktı. “Senin canını kim acıttı oğlum?” diyerek omzuna elini koydu.

O, “Ben burada kimseden korkmuyorum. Siz oğlunuzu buldunuz mu?” diyerek dikkatle onun gözlerine baktı.

Bu umulmadık soru Emir Üsein’ni şaşırttı, o bir müddet küçük oğlana baktı ve sonra yavaştan başını sallayıp “Yok, bulamadım.” diyerek yoluna devam etti.

Emir Üsein, yetimhaneden çıkınca ne tarafa gideceğini de bilemedi. Sepeleyerek yağın yağmurunu da fark etmedi. Amaçsızca bir müddet yol yürüdüktan sonra gözüne çayhane takıldı, orada iki yaşlıdan başka hiç kimse yoktu. Çayhaneye girerek kenarda oturdu, bir yeşil çay söyledi. Çok yorulduğunu da burada hissetti. Ağır düşünceler rahat vermiyorlar, üstünden nasıldır bir ağırlık basıyor, nefes alırken zorlanıyor ama her zaman o kendini toparlamaya çalışıyor.

Emir Üsein, askere inşaat teknikeri okulunu bitirerek gitmişti ama ordudan dönüp bu taraflara gelince nedense fabrikada çalışmaya karar verdi; çilingirlik zanaatını benimseyerek çalışmaya başladı. Onun söylediğine göre “Tezgâh başında çalışan insanın yaptığı işi herkes (112) görüyor, kendin de çıkardığın parçalara, yaptığın faydalı işe bakarak boş yere ekmek yemediğini anlıyorsun.” diyerek merak edenlere söylüyor.

“Gündüzleri kendini işe verince zaman çabuk geçiyor, insanlar arasında her şeyi unutuyorsun ama ne kadar yorulsan da geceleri gözüne uyku girmiyor; kaybınla, acınla sadece kendin kalıyorsun; sonra kendi kendini avutacak olduğunu da anlıyorsun; şüphelenmeye başlıyorsun, belki de ben yanlış yollara gidiyorum, belki başka yerlerden sormak gerek, daha gitmediğim yerler vardır.” diyen şüpheler rahat vermiyor. Sonra Emir Üsein, yattığı yerde yürüdüğü yolları bir daha yeni baştan gözden geçiriyor. Nedense çocuğunun sağ olduğuna inanıyor.

Geceleri, nedense, son gittiğinde yetimhanede gördüğü şu “Ben kimseden korkmuyorum.” diyen küçük oğlan onun gözlerinin önünden gitmiyor.

Emir Üsein, epey düşündükten sonra Zulunova’nın çalıştığı yetimhaneye bir daha gitme kararı verdi ve öyle de yaptı. Ama o, bu kez müdürü aramadı; bir kenara saklanıp uzaktan, oynayan çocukları seyretti. Çok geçmeden çocuklar da onu fark ettiler.

Onlardan biri “Bakın, şu amca bize gelmişti, tanıyor musunuz?”

- O niçin kimseyi götürmedi?

Çocuklar, “Bizi beğenmedi, kendi çocuğunu arasa gerek” diyerek eski tanışlarına yaklaşmaya başladı. Ama Emir Üsein, onlarla konuşmaktan kaçındı, Zulunova’yı tekrar görmek amacıyla onun odasına gitti.

Mavluda Zulunova, “Doğrusunu söylersek ben size inanıyorum ayrıca evlatlığa alacağınız çocuğa gerçekten baba olursunuz. O küçük oğlan çok akıllı çocuk ama biraz yabaniliği var, yalnız (113) kalıp kendi başına oynamayı seviyor. Biz onu ilk başta dilsiz zannetmiştik, bir ay kadar onun ağzından bir söz bile çıkmadı; geceleri çok rahatsız uyuyor, birden irkilerek kalkıyor, annesini çağırıyor, bağırmaya başlıyor, kaçıp gidecek oluyordu. Ama şimdi alıştı, git gide bizim ona iyilik yaptığımızı anlasa gerek, değişti.” dedi.

Mavluda bu küçük oğlanın yaptıklarını anlatınca o, bu taraflara nasıl geldiğini hatırlayarak anlattı. Kış günlerinden biriydi. Trenin durduğu istasyona yetimhanenin hizmetçileriyle beraber köy halkının yarısı da koştu. Herkes durumuna göre küçük çocuklara pide, kayısı kurusu, sıcak kıyafetler getirdi. Vagondaki küçük çocuklar ise yoruldukları için her şeyden geçmişler; soğuktan üşüyüp birbirlerine dayanmış, hepsinin saçları kesilmiş, gözleri oyulmuş, acınacak bir halde kalmışlar. Vagona ilk Mavluda çıkıp “Hoş geldiniz çocuklar!” diyerek bağırdı, biraz kendine geldikten sonra ona bakan çocuklara “Sizin ana babalarınız düşmanı yenince o taraflardan dönüp gelecekler, onlar gelene kadar siz burada bizim yetimhanede yaşamalısınız. Biz, hepimiz, sizleri almaya geldik.” dedikten sonra çocuklar teker teker yerinden kalkarak vagondan inmeye başladılar. Güçsüzleştiği için yürüyemeyenleri kucaklarına alarak hep birlikte yola çıktılar. Yetimhaneye yakınlaşınca misafirleri karşılamaya kalanlar da çıktılar. Onları doğruca yemekhaneye aldılar. Orada onları yağ, pişmiş patates kokusu sevindirdi. İşte şu küçük oğlan da o zaman bu trenle gelmişti.

Emir Üsein, Mavluda'nın söylediklerini dinlerken gözünün önünde 1942 yılında Novgorod şehrinde gerçekleşen bir olay canlandı. Güz mevsimiydi, nedense (114) küçük bir istasyonda tahliye edilenlerin treni durdu, hemen herkes kazan ve çaydanlıklarını alıp kaynamış su getirmeye koştular. Orada bir eli olmayan adam, yanında birkaç çocukla istasyondaki kalabalığı seyrediyordu. Elinde kazanı olan ak saçlı adam, “Vadik! Vadik! Sen buradaymışsın ya oğulcuğum!” diyerek kenarda oturan çocukların birisine nedense gelip yapıştı. Hem ağlıyor, hem sevindiğinden o çocuğu öpüyor, kucaklıyor. “Buldum, sonunda seni buldum!” diyerek sevinç gözyaşlarına boğulup bağıyor. Çocuk da neye uğradığını bilmiyor, bu yabancı adama korku dolu gözlerle bakıyor, onu birilerine benzetecek oluyor ama hatırlayamıyor. Etrafa, “Yardım edin” der gibi bakmıyor. O an elsiz adam yerinden kalkarak onların yanına geldi ve “Hayır, siz yanılıyorsunuz; bu çocuk Vadik değil, o bizim köyümüzün çocuğu, çocuğu

bırakın.” dedi. “Hayır, siz ne diyorsunuz, ben kendi oğlumu tanımıyor muyum, siz onu bana vermeyeceksiniz.” diyerek çocuğun elinden çekiyor ve “Yürü oğlum yürü, sen beni tanımıyor musun? Ben senin baban oluyorum; yürü, gidiyoruz.” diyor.

Gürültüyü işiten insanlar, çoğu kadın, onların yanına topladılar, patırtı başladı; o adam ağlıyor, kadınlar da onlara katılıp ağlıyorlar.

Sonunda, anlaşılan çocuk gerçekten de buralıymış ama acısından aklını kaçıran adam onu kendi oğluna benzetmiş. Toplanan insanların yardımıyla çocuğu onun elinden kurtardılar, o ise sarhoş gibi sallana sallana kendi vagonuna gitti. İşte, savaşlar insanları ne hale getirebiliyor...

Mavluda, küçük oğlanı bahçede görmeyince çocuklara onu bulup gelmelerini emretti. Küçük oğlanın (115) adı Alik'ti. Çocuklar onu aramak için koştular. Her tarafı dolaşsalar da onu hiçbir yerde bulamadılar. “Alik, Alik!” diyerek bağıra çağıra nihayet bahçenin kenarında, çalılar içinde, nedense, dolandığını gördüler.

“Alik, baban geldi, seni arıyor; çabuk ol. O müdürün odasında seni bekliyor.” denilince Alik bir şeyden korkmuş gibi iki üç adım geriye çekildi sonra “Hayır” der gibi başını salladı. Küçük kızlar birbirine baktılar, sonra:

- Baban geldi Alik, baban seni almaya geldi koşsana!

O, yavaşça kapıyı açtı, sessizce “Girebilir miyim” dedi. Koştuğu için onun nefes nefese ama heyecanlandığını hissettirmek istemiyor.

“Gel, yaklaş.” dedi Mavluda ona güler yüzle bakarak. Küçük oğlan, ona iki üç adım daha yürüyüp yine durdu.

Avluda, pencere dibinde toplanan çocuklar ise birbirlerini itekleyerek parmaklarının ucuna kalkıp pencere aralığından içeride ne olduğunu görmeye çalışıyorlar, arkada kalanlar ise:

- Şimdi ne yapıyorlar, babasını tanıdı mı?

- Bekle, sen nerden biliyorsun, belki o adam Alik'nin babası değil.

- Babası olmasa Mavluda Hasanovna onu buraya çağırmazdı.

Emir Üsein küçük oğlana “Sen köyünüzün adını biliyor musun Alik?” diye sordu. Küçük oğlan ona bakmadan kısık sesle “Yok, bilmiyorum.” dedi. Biraz sessizce

oturduktan sonra hatırlar gibi olup “Bizim evimizin önünde arabalar dururdu, çeşmemizden su alırlardı.” diyerek ekledi.

Mavluda, oğlanı yanına çekerek “Sonra, aklında başka neler kaldı, acele etme **(116)** korkma, düşünüp hepsini bize söyle.” dedi.

Alik, çok zor bir konu çözer gibi mücadele ediyor, hatırlamak istiyor, çünkü hatırlayamazsa babası onu tanımayacak. “Ya o gelip de beni tanımadan yine bırakıp giderse?” diyen düşünce oğlanın beynine batıyor, korktuğu için bacakları titremeye başladı. Emir Üsein çocuğun mücadelesini görüp sessizliği bozmak için “Siz ona başka bir şeyler daha sorunuz.” der gibi Mavluda’ya baktı. Mavluda, elini Alik’nin omzuna koydu, o anda Alik başını kaldırıp ilk defa Emir Üsein’e baktı. Onun gözleri sevinçle doluydu, sanki güneş yeni doğdu da etrafı aydınlattı; nihayet Alik, esas bir şeyi hatırladı.

- Benim aklımda sen beni bir atın arkasına kaldırıp koyacağın zaman anam görüp korkarak koşup geldi ve beni alıp eve kaçmıştı.

O anda ortalık sessizleşti, etrafa beklenilmeyen durgunluk çöktü, sadece Alik’nin sık sık nefes aldığı iştiliyordu.

“Penceremizin dibinde iki ağaç büyüyordu, biri büyük biri henüz küçüktü; rüzgâr esince onlar uğulduyorlardı.” diye ekledi; ağaçları hatırladığına kendi de sevinmiş olmalı ki ağır bir yükün altından çıkmış gibi iç çekti. “Artık sen beni mutlaka tanımalısın.” der gibi Emir Üsein’e baktı.

Emir Üsein önce neye uğradığını bilemedi, çocuğun heyecanlanması, küçük gözlerinin ışıldaması onu da telaşa soktu, sonra kendini toplayıp “Doğru söylüyorsun oğlum; doğru, penceremizin dibinde serviler büyüyordu. Peki, sen bizim, bizim küçük “Şarik” adlı köpeğimizi hatırlayabiliyor musun?” dedi o, çocukların köpek sevdiklerine inanarak.

(117) Oğlanın yüzü değişti, kendini bir kabahat işlemiş gibi hissederek “Yok, köpeğimiz aklımdan çıkmış.” dedi. Ama Emir Üsein, onu Mavluda’nın yanından çekip kendi dizine oturttu ve:

- Ben seni çok aradım, gitmediğim yer kalmadı, ama bak, sen buradaymışsın, yine iyi ki Mavluda ablan seni buraya aldı da sonra bana haber etti, yoksa ben seni daha kim bilir nerelerde arayacaktım.

Avludaki pencereye yakın oturan çocuklar arkadakilere dönerek “Tanıdı, kucağına aldı, şimdi Alik de buradan gidecek.” deyince hepsi sevinir gibi olsalar da birbirlerine baktılar, şimdi bizim babalarımız da gelip bizleri bulur mu acaba, der gibi oldular. Mavluda da hissettirmeden yaşlanan gözlerini silerek yerinden kalktı ve pencereye yaklaştı. Yol boyu sırayla ekilen serviler rüzgardan sallanarak Mavluda’ya selam verir gibi eğiliyorlardı.

1972

Ateş Sınavından Geçerek

Uykusuzlukla mücadele eden insanı her şey rahatsız ediyor, her şey ona dert oluyor: pencereye vuran ay ışığı da uzaktan işitilen ses de yanında yatan arkadaşının tatlı tatlı fosurdayarak uyuması da eczanede bulunmayan ilaçlar da yastığının yüksek ya da alçak olması da her şey telaşını artırıyor, yürek hararetini hızlandırıyor; yatağında döndükçe birilerine derdini anlatma, öfkeni dökme isteği artıyor. Uykusuzlukla mücadele ettiğin öyle gecelerde aklına pek çok şey geliyor, yaşadığın çeşitli olaylar birbiri ardında gözünün önünde canlanıyor, kendi kendinle tartışmaya başlıyorsun. Gençliğinde yaptığın yanlışlarına, pek çok imkânı kaçırdığına yanıp tutuşuyorsun. Böyle ıstıraplar uykusuzluk hastalığına yakalanan insanlara daima yoldaş oluyorlar.

Bu derde yaşlı başlı insanların çoğu, özellikle savaşa katılanlar, yakalanıyorlar. Onlar, geceleri kendilerinin rahatsız uykularında hala savaşıyorlar; kimileri batmak üzere olan vapurda koşuşturuyor, diğeri düşman siperlerine inip vuruşuyor ya da yanan trenden yararlıları taşıyor, bazıları silahını eline sıkıştırıp saklana saklana düşmanın ele geçirdiği köye yaklaşıyor. Böyle rüyalarla karışık uyku, insana rahatlık vermiyor, ağrılarını dindirmiyor aksine böyle korkutucu uykudan insan (119) bağırarak, soğuk ter dökerek uyanıyor. Nerede olduğunu anladıktan sonra yavaştan yanındaki tabureden bir gün önce hazırlayıp koyduğu Validol'u dilinin altına alıyor ve yüreğini sakinleştirmek için yastığına dayanıp derin nefes alarak kendine gelmeye çalışıyorsun.

Abhair ağa da artık bu dertlere kapılmıştı. Arada bir eşi Esmâ abla ona “Sana ne oluyor, bütün gece dönüp yatağı gıcırdatıyorsun, kimseyi uyutmuyorsun.” deyince Abhair ağa inciniyor, derdini söyleyecek oluyor ama söz bulamıyor. Ne söyleyerek kendini aklayacağını bilmiyor, kimseyi de kandıramıyor. Zaten insan yaşlanınca bir garip oluyor ama onu kendisi hissetmiyor. Hayatı boyunca çalışıp da sonra emekliye ayrılan insanlar nedense ilk zamanlarda kendileri için gitmeye yer bulamıyorlar. Bunun birinci sebebi yıllarca boşuna vakit geçirmeye alışmamış olmaları, ikinci sebebi insanların, nedense, daima kendilerinde bir sorumluluk taşıdıklarını unutamamaları. Onları emekliliğe gönderince kendilerinin arabanın beşinci tekeri olduğunu yani dünya için gereksizliklerini anlayıp acı çekiyor olmalı. Zaten öyle insanlar, ilk zamanlar duyduğu sözlerde, insanların hareketlerinde nedense kendine bir sitem, alay fark etmiş gibi oluyorlar, her sözün altında bir mana arıyorlar.

Abhair ağanın da altıncı sınıfta okuyan torunu Şamrad'la henüz yakınlarda olan bir tartışması, artık epey zaman geçse de, hiç aklımdan çıkmıyor, çünkü torununun o zaman düşünmeden çocukça sorduğu sorulara inandırıcı cevap veremedi. Onlar dönüp gidince de yine kendi kendine o çocuğu inandırmak, ağzını kapatmak için uğraşiyor, uyuyamıyor.

Bu iş şöyle oldu. Yeni yıl arifesinde sovhozdan (120) Abhair ağanın büyük kızı oğlu Şamrad'la birlikte onlara misafirlğe gelmişlerdi. Esmâ, çok beklediği misafirlerini koymaya kondurmaya yer bulamıyor. Hem seviniyor, hem de evde kızıyla ikisi kalınca ona şikâyet ediyor:

- Çok seyrek geliyorsunuz yavrum; biz artık gelemiyoruz, ben babanı tek başına bırakıp gitmeye korkuyorum, pişirip onun önüne koymasın üç gün yemek sormaz, zaten o, emekliliğe ayrılınca bir garip oldu; nedense üzülüyor, ağzından sigarası düşmüyor, sizleri de çok öznlüyor, bana söylemiyor ama ben görüyorum.

Kızı, annesine yalvarır gibi “Gelsin bize, biraz da bizde kalsın, şehrin kalabalığından biraz dinlenir kendi için de iyi olur.” diyor.

- Yok yavrum, onun bir şeyden yorulduğu yok, bana göre onunki yaşlılık belası olsa gerek; o, size gitse de oturamaz, sizi de rahatsız eder.

Böyle konuşmalar evde sadece ana-kız kalınca oluyor, Abhair ağa onların ne konuştuğunu işitmese de kendi hakkında konuştuklarını biliyor, kendi bir tarafa gitse Şamrad'ı “Evde otur.” diye tembihliyor. Ama Şamrad'a da büyükannesinin şehirdeki tek odalı evi dar geliyor. Köydeki gibi koşuşturmaya yer arıyor, o geldiği zaman evin düzeni büsbütün değişiyor, ortalığın altını üstüne çeviriyor. Bir gün, misafirlerin döneceği gündü, sabah mutfakta kahvelerini içerken Şamrad nereden bulduysa büyükbabasının savaş madalyalarının saklı olduğu kutuyu buldu. Kutu onu çok meraklandırdı, kutuda “Leningrad savunması için”, “Cesaret için”, “Savaş hizmetleri için” galibiyetin yirminci ve otuzuncu yılına ait madalyalar vardı. Şamrad, önce onları birer birer önüne dizip üstündeki yazıları okudu sonra yine kutuya doldurup koşarak büyükbabasının önüne geldi.

(121) – “Bunlar sizin madalyalarınız mı büyükbaba?” diyerek heyecanla onun gözlerine baktı.

- Benim Şamrad, sen onları nereden bulup çıkardın? Kaybedersin, git yerine koy, dedi.

Şamrad bir şey anlamamış gibi “Siz neden onları takmıyorsunuz?” diyerek cevap bekler gibi büyükannesinin ve annesinin gözlerine baktı.

“Takıyorum oğlum, niçin takmayayım! Bayramlarda, kurtuluş günlerinde yeni ceketimi giyip takıyorum. Büyükannen onların hangisini nereye iliştmek gerektiğini de biliyor, ben madalyalarımı takarak sokağa çıkınca onlar şingır şingır ediyor, herkes durup benim göğsüme bakıyor.” diyerek lafı şakaya çevirdi. Ama büyükbabasının cevapları torununu ikna etmedi; o, ciddiyetle yine sormaya devam ederek “Nişanınız nerede?” diye sordu.

Nedense, Abhair ağaya çocukça sorulan bu soru batar gibi oldu, elindeki kahve fincanı ağzına varmadan geri döndü, sonra kendini savunur gibi “Nişanım yok oğlum ama bazı madalyalar da bize pahalıya mal oldu, bilmiyorum belki teraziye koyup tartsak benim “Cesaret” madalyam da başka ödüllerden hafif gelmezdi.” diyerek sözünü bitirmek istedi ama Şamrad’dan öyle kolaylıkla kendini kurtarmak zordu.

“Yok büyükbaba, dedi o; siz iyi savaşmamışsınız onun için size nişan vermemişler, ben sizin yerinizde olsaydım faşistleri ta ta ta atıp hepsini öldürür ve hiç olmazsa bir nişan alır gelirdim.” deyince anası Şamrad’ı elinden tutup koridora çıkardı, sonra kulağına bir şeyler söyleyip kapıyı açtı ve bahçeye oynamaya gönderdi.

İşte, yılbaşı gecesini torunla büyükbaba arasında geçen konuşma buydu.

(122) Misafirleri gönderince evde yine eski düzen başladı; Abhair ağa, sabah kahvesinden sonra çıkıp şehri dolanıyor, dükkânlara giriyor, haberler getiriyor ama son zamanlarda nedense bir yere çıkmıyordu. Esmâ abla onu azarlayarak baktı ve “Ben ortalığı toparlayana kadar çıkıp hava alıp gelmeyecek misin? Bütün gün evdesin, dünya alınsa haberin olmayacak.” dese de kocası ona durumunun iyi olmadığını, belinin ağrıdığını bahane ederek bir yere gitmiyor.

Tatil günü onların evlerine beklenmedik misafir, Abhair ağanın uzun yıllar fabrikada birlikte çalıştığı arkadaşı, geldi. Misafir, fabrikadaki değişiklikleri anlattıktan sonra dominoya başladılar. Birkaç kere kaybettikten sonra misafir, “Gideyim.” deyince Esmâ abla “Hayır, işte yemeğim şimdi hazır; oturun, biraz atıştırırsınız sonra gidirsiniz.” dedi.

- Dolapta bir şeyler var mı? Yoksa, ben alıp geleyim.

“O da bulunur, mor patlıcan turşum da var.” deyince misafir kabul etti. O an masa hazırlığı başladı. “Ekstra” dökülüp içildikçe konuşma kızıştı, o şişelerin dibinde pek çok

söz var, dedikleri doğruymuş. Belli ki iki savaşçı bir araya gelince konuşmalarının sonu olmuyor, hatıralar birbirine bağlanıp gidiyor. Abhair ağanın sohbet arkadaşı ondan genç, savaşa katılmayan ama işgali yaşayan “Avrupa’nın yeni düzeninin” ne olduğunu gören, o yılların açlığını, savaşımı, korkusunu, başından geçiren insandı

“Ben bugün hala daha bir şeye üzülüyorum, o melunların memleketlerine gidemedim.” diyor Abhair ağa, sigarasını küllüğe basarak. “Onların nasıl yaşadıklarını, çocuklarını nasıl eğittiklerini (123) görmek istiyordum ama nasip olmadı. Staraya Russa yanındaki çarpışmada yaralandım, aylarca kıpırdayamadan yattım. Sonra hekimler, ‘Savaştığımız size kaldı, biz elimizden geleni yaptık, sizi ayağa kaldırdık, yüreğiniz sağlamış, bütün eziyetlere dayandı, şimdi siz de yüreğinize merhamet edip yaşamalısınız.’ Diyerek hastaneden göndermişlerdi. İşte o gün bu gün hekimlerin söylediği gibi yüreğimize merhamet ederek yaşıyoruz. İnsanların çoğu, özellikle gençler, artık bizim savaşa katıldığımızı da bilmiyorlar; sağ olsun, savaş komiserliğimiz unutmuyor, bizimle alakasını kesmiyor. Geçen yıl mektup yollayarak “Gelin, kurtuluşun otuzuncu yılı adına çıkan madalyanızı alın.” diye yazmıştı; gittim, askerlik şubesi kutlayarak verdi. O yıl bizlere kol saati de hediye ettiler.

“Peki, siz o madalyalarınızı neden takmıyorsunuz? Kim bilir nerede yatıyordur, sizin savaşa katılmış olduğunuzu halk nereden bilsin?” dedi misafir, Abhair ağayı konuşmaya kışkırtmak için.

- Takmıyorum, hem takmaya o kadar da gerek yok. Yakın zamanda sovhozdan kızımın torunum gelmişlerdi, torunum nereden bulduysa madalya kutusunu bulup çıkardı ve “Sen kötü savaşmışsın, nişanın yok.” diyerek bana sitem etti.

Esmâ abla yeşil çayı masaya koyup “Sen de çocuğun o söylediğini neden unutmuyorsun? Çekişmeye adam bulmuşsun.” dedi.

- Unutmamamın sebebi şu, onu sadece Şamrad konuşmuyor, ben biliyorum daha pek çokları da böyle düşünüyorlar.

Abhair ağa heyecanlandı, içindeki derdini anlatmak isteği ona huzur vermiyordu. Yakın dostu misafirlğe gelince, (124) imkândan faydalanıp dertlerimi dökeyim, der gibi ona baktı ve “Şimdi ben sana bir madalyamın tarihini anlatayım da sonra sen bana kendi fikrini söylersin. Belki de ben Şamrad’ın dediği gibi kötü savaşmışımdır.” diyerek dostundan izin istedi.

- Anlatın Abhair ağa! Ben, bugün size özellikle konuşmaya, rahatlamaya geldim; görüşmeyeli epey zaman oldu galiba?

“Öyleyse işte yak.” diyerek onun önüne sigara kutusunu koydu ve kendi de yakıp biraz düşünceye daldı, sanki o uzak geçmişini gözünün önüne getirmek ister gibi epey zaman kaşlarını çatarak düşündü. Sonra sigarasını uzunca çekip anlatmaya başladı:

- Kısa kış gününün sonuydu, biz insan ayağı basmayan yerlerden gidiyoruz. Uzakta, koyulaşan orman tarafında karanlık çöküyordu. Esen acı yel, kum gibi kuru karı yanaklarımıza vuruyordu. Henüz üzerinde herhangi bir iz olmayan bembeyaz yol, yılan gibi kıvrılarak orman tarafına gidiyor. O ormandan geçip epey vakit daha yürüyünce her nasılsa yıkık, küçük bir köye ulaştık. Kapı ve penceresi yanan okul binasının deliklerini tahtalarla, teneke parçalarıyla tıkayarak bir gece de olsa saçak altında rahat uyuruz, demiştik. “Bir saatte yani 23.00’te yürüyüşümüz devam ediyor.” Emri geldi. Savaş zamanında böyle durumlara şaşırılmaması gerekiyor, soru sormaya da hakkın yok. Tekrar yola çıktık, sessizce adımlıyoruz; zaten böyle zamanlarda kimseyle konuşasın gelmiyor, acılanıp kederleniyorsun, birilerini suçlamaya çalışıyorsun. Artık küçük çocuk değilsin, anlıyorsun, mademki kaldırdılar gitmek gerek; durum bu olsa da yorgun vücudun isyan ediyor, dinlenmek istiyor.

Nihayet birkaç saat yol yürüdüktan sonra her nasılsa bir nehir kenarına geldik, nehir donmuş olsa da buzunu henüz ince. **(125)** Biz sıraya dizilerek gidiyoruz, önde giden tüfeğin kundağıyla vurarak buzun inceliğine bakıyor. Tehlikeli yerlerden sağa veya sola kıvrılarak geçiyoruz. Makineli tüfek, havan topu, mermi kutularını ağaçların üzerine koyup kızak gibi çekiyoruz. Gittikçe yürümek zorlaşıyor, ayaklar ağırlaşıyor, olduğun yerde hiçbir şeye bakmadan yatıp uyumak isteği hep artıyor. Bizim bölüğümüze yakın zamanda katılan genç, esmer bir delikanlı, giderken yol kenarında büyümüş büyük bir çam ağacı görüp sıradan ayrıldı ve çamın altına gidip oturdu; sırtını ağaca dayayarak sanki yatağına girmiş gibi gözlerini yumdu.

“Bu ağacı sen mi dikmiştin delikanlı?” diyerek bağırdı biri.

“Çok yoruldum, bacaklarım artık yürümüyor.” dedi o, çocuk sesiyle.

- Bizimkiler yürüyor mu sanki? Annenin verdiği yastık nerde? Başının altına koysana!

Herkes gülüştü. Hatta bu umulmayan olay, bölük komutanı Üsteğmen Borisov’u bile hayrete düşürdü. Delikanlının şu günahsız hareketinde onun henüz çocukluk çağından çıkıp büyümediği görülüyordu. Borisov, delikanlıya yaklaşıp elini omzuna koydu ve

emretmeden nasihat eder gibi sessizce “Kalk asker, sıradan ayrılanı kurtlar yer, diyorlar; kendini topla, gideceğimiz yere az kaldı, hemen varırız.” dedi.

Delikanlı ses çıkarmadan ağacı kucaklayarak zorla ayağa kalktı ve gelip sıraya katıldı. Nihayet, sabaha yakın çıplak bir tepeciğe ulaştık. Dinlenme emri verildi. Borisov takım komutanlarını çağırıp cep feneriyle kendi haritasını aydınlattı ve nerede olduğumuzu belirlediler.

Borisov, “Demek, bu tepeyi korumak bizlere havale ediliyor, sağda solda komşularımız kimler (126) acaba?” diyerek kendi kendisiyle konuşur gibi etrafa göz attı.

Her şeyi herkesten önce bilen üçüncü takım komutanı Haldaryan, “Sağ tarafımızda topçular olsa gerek. Onlar, bizi top saldırısından koruyor olmalılar.” dedi. Ama bu açıklıkta hepsinden kötüsü hava saldırısıydı. Şansımıza gök kurşun gibi alçak ve kara bulutlarla kaplıydı. Uyku nerede. Siper kazmak gerek, hemen siper girmezsen sonrasında geç olur. Toprak da cam gibi sert, küçücük kürekleri vura vura avuçlarımız patlasa da çukurları derinleştirmek çok zor. Bazı askerler, başlarını sokacak kadar yer oyunca beklemeden yattılar. Bazıları ısınmak için ikişer ikişer sırtlarını birbirlerine dayayıp uyuyor, bazıları kendi başına dizlerini çenesine çekip dertop olup uyuyorlar. Ama biraz yattıktan sonra soğuğa dayanılmadığı için kalkıyorlar, toprağı çekiyorlar, elleriyle hareket ediyor, ısınmak için çabalıyorlar. İnsan öyle zamanda doğduğuna pişman oluyor; herkese, her şeye sövüyor. Soğukla, uykusuzlukla mücadele edince tez tez vuruşmaya giresin geliyor, çünkü vuruşurken soğğun acısını da, her şeyi de unutuyorsun; gözüne karanlık iniyor hatta bazen yaralandığını bile bilmiyorsun.

Neyse sabah olmaya başladı. Yerle göğü birleştiren ufuk çizgisi aydınlanır gibi oldu, etrafta çeşitli karaltılar görülmeye başladı. Çalı mı, taş mı, adam mı ayırt etmek zor. O anda askerlerin hepsi kalktı; ısınmak için koşturuyor, karla yıkamıyorlar, karı yüzlerine sürüyorlar, sonra ikişer üçer yemek yemeye oturuyorlar. Et konservelerini açıyorlar, üzerindeki cam gibi sert yağı parçalayıp ekmek batırıp yiyorlar. Borisov toplanan takım komutanlarına “Bu siperlerden bir şey olacağı yok! Saldırıya (127) geçseler yarımızdan çoğumuzu ilk çarpışmada süpürüp atarlar, henüz ortalık sakinken siperleri derinleştirtin, “misafirler” çok bekletmez.” dedi.

Ve gerçekten de o an uzaktan gök gürültüsüne benzeyen bir ses işitmeye başlandı. Rüzgâr da güçleniyor, bulutları sürüp gidiyor, arada bir gökyüzü görünüyor. Almanlar, geçen yılki gibi artık gökyüzüne sahip olmasalar da onlarda hala uçak çok. Askerler

gafletle gökyüzüne bakıyorlar çünkü burada havadan hücum bizim için çok tehlikeliydi. Tank ve silahın olsa vuruşmak ya da saklanmak mümkün ama tependen bombalar vızıldamaya başlayınca “Nereye düşer acaba?” diye beklemekten başka çare kalmıyor. Bizim yerleştiğimiz tepeye alay komutanı Opisov geldi. Bir eliyle boynuna asılı dürbününü tutup sert sesle “Askerler!” dedi o, ve etrafını gözden geçirdi, sessizce biraz durdu. “Düşman tankları, onların ardından piyade askerleri bizim savunma hattımıza yaklaşmaktalar.” O, yine de bir an sustu ve sonra “Bizim topçularımız düşman tanklarını karşılamaya hazırlar; sizler ise korkmadan, kendinizi kaybetmeden düşman askerlerini yok etmelisiniz. Düşmanı sadece vurarak durdurmak mümkün!” Sonra Borisov’a dönerek “Tank saldırısı için bombalarınızı hazırlayın, size bir PTR verilmesini emrettim, gerekirse biz sizin tepeye yardıma geliriz.” diyerek bizim sol tarafımızdaki kısımlara adımladı.

- İlk kez tank saldırısına rastgelen kişi onun çatırtısına, kütürtüsüne ve dehşetine dayanamıyor; sanki senin göğsüne doğrultulan topla ateş ve ölümün ne kadar nazik, zayıf olduğunu; kendinin ne kadar nazik, zayıf olduğunu bütün hücreleriyle hissediyorsun; dehşetli ölüm korkusu (128) nefesini kesiyor, yüreğin boğazına gelip takılıyor. Cephe görmeyen kişiler bazen “Bizim askerlerimiz korku nedir bilmiyor, düşmanın üzerine aslan gibi atılırlar.” diye konuşuyorlar. Bu yalan. Herkes korkuyor, korku doğal bir duygu ama kahramanlık odur ki o korkuyu bilinçli bir şekilde bastırmak, kendini yok etmeden soğukkanlılıkla hareket etmek. İşte kahramanlık bundan ibarettir. Üzerine tank gelirken ardına önüne bakmadan kaçmak arzusu her şeyden üstün geliyor ama nereye kaçacaksın! Kendini düşmana gösterdin mi ya kurşun yağmuru yağmaya başlıyor ya da tank, karınca gibi ezip geçiyor. Yine de kendini toparlayıp bombanı uygun şekilde atınca o demir kale kibrit kutusu gibi yanmaya başlıyor.

Bizim topçularımız ateş açtıklarında biz de yüreklendik, o an kara tanklarının düzeni bozuldu, çok geçmeden sağ taraftan en önde gelen tank durdu ve tütmeğe başladı. Biz, henüz saldırıya katılmıyoruz, bekliyoruz; film izler gibi üzerimize gelen şu tank selini ve onların arkasından koşan piyade askerlerini görüyoruz ama onlar bize şu an uzaklar. Artık kimse soğuğu hissetmiyor. Zaman, yürek atışı ile ölçülüyor. Çok geçmeden ateş hattı bizi de içine aldı. Sıhhiyeler yararlıları sürükleyerek arkaya, önceden hazırlanan kamplara götürüyorlar. Farklı yerlerden birkaç tank bizim savunma hattımızdan geçseler de geriye çekilmek için emir verilmedi.

O dakikalarda, yolda gelirken ağaca dayanıp uyuyacak olan delikanlı dayanamadı, bağırarak tüfeğini atıp sıçradı ve arkaya kaçmaya başladı; on adım koştu koşmadı sanki onu biri itip düşürmüş gibi oldu, avuçlarıyla karnını tutarak çöküp kaldı. Bu zor dakikalarda PTR'deki bir numara vuruldu. Borisov bana eliyle o tarafa (129) gitmemi emretti. Ben sürüne sürüne tüfeğe ulaşınca önümüzde on on iki metre yakında gelmekte olan tank gövdesini görmüştüm, nişan almadan iki kere ateş ettim. Tank durdu ama duman çıkmadı. Ben kendimi toparlamaya çalıştım, “Iskalamadan isabetli atmak gerek.” diyerek kendi kendime cesaret veriyorum. Bizim yanımızda mayınlar patlamaya başladı, düşman bizim pozisyonumuzu görmüş olmalı. O an yanımızdaki patlamadan fırlayan taş toprak beni de fırlatıp attı, ortalık birden suspus oldu, hiçbir ses işitilmiyor, nefes almak da zorlaştı, her yeri sessizlik ve karanlık bastı.

İşte dostum, benim savaşmam da bu olayla bitti. Beni tekrar ayağa kaldırmak için çok mücadele ettiler. Kulak zarlarım patlamış, iki kaburgam kırılmıştı. Ama o zamanlar biz henüz gençtik, vücudum o ağır sarsıntıyı yendi, kulaklarım da yavaş yavaş işitmeye başladı. O madalyamı da bana, gelip hastanede takdim etmişlerdi. Söylediklerine göre bizim askerlerimiz o çıplak tepeyi düşmana vermemişler, çok geçmeden kendileri saldırıya geçip düşmanı sürmeye başlamışlar ama Borisov, o savaşta ölmüş.

“Sizin madalyanız ağırmış Abhair ağa, bir tank ağırlığındaymış.” dedi misafir. Madalyayı eline aldı ve dikkatle, sanki onda gizlenmiş bir şeyi görmek ister gibi baktı.

O dostuyla canı gönülden geçen sohbeti Abhair ağayı da rahatlattı, hafifletirdi; o, sanki bu zamana kadar zor bir mesele üstünde mücadele edip edip nihayet çözmüş gibi oldu. Kötü savaşmadığını anlatabildiğine sevindi. Ve o gece, Abhair ağa rahat uyudu, rüyasında torunu Şamrad'la balık avına gittiklerini, ateş başında oturup söyleştiklerini gördü. Ertesi gün Esmâ abla evlerini toparlayana kadar kocası her zamanki (130) gibi şehre gidip yeni haberler ve bir bağ simit alıp evine döndü. Demek ki adamın arada bir gönlünü almak, ona birkaç sıcak söz söylemekten kaçınmamak gerek, böyle ilişkiler insana saadet getiriyor.

1975

İlk Aşk

Uzun yıllardan sonra gen.liğini geçtiği yerlere gidince her bir adımda bir şeyler hatırlıyorsun. Bu sefer de böyle oldu. Ben, bir zamanlar okuduğum ve sonra da çalıştığım okuluma doğru gittim. Yaz tatili olduğu için orada sadece okul binasını tamir eden işçiler çalışıyorlar; böyle olsa bile ben uzun süre kenarda oturup okul avlusunu, parmaklıklarla çevrilen okul bahçesini seyrettim. Bu bahçedeki ağaçları bir zamanlar biz dikmiştik. Zamanında parmaklıklar boyunca dikilen serviler, şimdi büyümüş, mum gibi duruyorlar hem de etrafa büyük güzellik katıyorlar.

Benim bütün şuurlu hayatım (savaş zamanını saymazsak) okulla ilişkili olduğundan hatıralarım, aklımda kalan olayların çoğu da okul hayatıyla ilgiliydi. Bir başıma, okul bahçesine bakıp nedense üzülür gibi oluyorum. Çabuk geçip giden yıllara mı, bir zamanlar beraber çalışan, sevinç ve şüphelerimizi paylaşan arkadaşlarımın dağılıp gittiklerine mi?

Bu düşüncelerle yavaş yavaş yürüyüp uzun bir yabani kestane ağacının altındaki iskemleye oturdum. Karşımdaki iskemlede yüzü, elleri güneşten yanmış esmer, genç bir delikanlı, yanında oturan kıza büyük bir heyecanla bir şeyler anlatmaya çalışıyor. Onlar beni (132) de, etrafta bulunanları da, kimseyi fark etmiyorlar; sadece birbirleriyle meşguller.

Hey gidi gençlik! Bu hayatta sana yeten ne var acaba!

Ben, karşımdaki şu delikanlıyı birine benzettim ama uzun zaman hatırlayamadım, bir müddet sonra gözümün önünde Arsen'in yüzü canlandı. Üstelik gerçekten de önümde oturan şu oğlan, galiba onu andırıyor. Konuşurken tıpkı Arsen gibi elleri de rahat durmuyor. Sonra benim gözümün önünde Arsen'le beraber çalıştığımız yıllarda gerçekleşen bir olay canlandı.

Arsen'i bizim okula okuma yılının ortasında, daha doğrusu ikinci çeyreğin sonunda gönderdiler. Artık o zamanda okulda çalışan her öğretmenin iş saati belli olduğundan öğretmenler de öğrenciler de birbirlerine alışıyorlar. Böyle vakitsiz zamanda okula yeni öğretmen gelince ders saatlerini yeniden bölüşmek gerekiyor ama öğretmenlerin çoğu böyle zamanda alıştığı sınıfları artık başkasına vermek istemiyorlar; kısaca okul hayatında bu gibi durumlar çok gürültü çıkarıyor.

Bölge Eğitim Bölümünden işte bu şekilde yıl ortasında bizim okula Rus Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak Arsen'i yollamışlardı. O öğretmen henüz genç, okulda

çalışmaya başlayalı iki yıl bile olmamış. Uzun boylu, son moda giyinen, sıcakkanlı bir delikanlıydı. Çalışmaya başladı. Henüz tecrübesi az olmasına rağmen öğrenciler onun derslerini seviyor, dikkatle dinliyorlar. Doğrusunu söyleyince milli okullarda Rus Dili ve Edebiyatı derslerini meraklı geçirmek için çok emek sarf etmek gerekiyor, her bir derse hazırlıkla girmek, öğrencilerin seviyelerini göz önünde bulundurarak çalışmak gerekiyor. Eğer buna (133) önem verilmezse programda kaydedilen konular öğrenilmeden kalıyor.

Arsen'in bizim okulda çalışmaya başladığının ikinci ayında bize Bölge Eğitim Bölümünden denetleme ekibi geldi. Ekip üyeleri okuldaki durumu ve çocukların öğrenme düzeylerini anlamak için öğretmenlerin derslerine girdiler. Böyle zamanlarda esas ağırlık okulun okuma işleri bölümü müdürüne yükleniyor. Pek çok evrakı hazırlamak, denetleme ekibi üyelerinin pek çok sorusuna cevap vermek gerekiyor.

Beni hepsinden ziyade yeni gelen öğretmenimizin işi rahatsız ediyordu. Çünkü onda tecrübe azdı ayrıca ben de henüz genç öğretmenin derslerine girerek onun çalışma şeklini görüp değerlendirememiştim.

İki hafta devam eden denetlemelerden sonra okulda Öğretmenler Kurulu toplandı. Kurulda, denetleme ekibinden söz alan arkadaşlar Arsen'i övdüler ve diğer Rus Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine de onun derslerine girip genç öğretmenin ders verme şekliyle tanışmaları tavsiye edildi. Denetleme ekibi okuldaki bazı eksikliklere bakmadan genel okuma eğitim işlerinin iyi idare edildiğini belirtti.

Okulda öğretim faaliyetleri iki vardiya olarak sürüyor, altmıştan fazla öğretmen çalışıyor, bunlardan başka uzatılan gün gruplarının eğitimcileri de çalışıyor. İlim şubesinin müdürünün her bir öğretmenin dersine girerek denetim yapması, bu denetlemelerden sonra öğretmenle konuşması gerek. Böylece çalışma günlerinin gelip geçtiğini de anlamıyorsun.

Nihayet okuma yılının sonu yaklaştı. Zaman içinde Arsen'le biz yakın dost olduk. Bunun sebebi, verdiği dersi temelinden bilmesi ve işini de yürekten sevmesi, diğer sebep ise onun edebiyat alanında (134) çok okuması ve bilmesi, fikirlerini devamlı benimle paylaşmasıdır. Benim bulup okuyamadığım bazı yeni eserleri o, mutlaka buluyor ve getirip bana da veriyordu. İşte bizi yakınlaştıran edebiyata olan bu merakı.

Bir gün Arsen'e, "Her şeyi anlıyorum ama senin bu zamana kadar niçin yalnız yaşadığını anlayamadım. Eğer senin cesaretin yoksa, kendine layık bir kız bulamazsan

biz yardım ederiz.” dedim. O, bana cevap vermiyor, sürekli konuşmanın konusunu değiştirmeye çalıştı.

“Elbette, bizim ilim müdürümüz boş oturduğumu görünce o anda bir iş bulur; çünkü o, böyle boş boş dolaşanlara alışmamış” diyerek güldü sohbet arkadaşım, sonra sırtının üstüne yatarak tepemizde uçuşan kırlangıçları seyretmeye başladı.

- Tabi ki enstitüyü bitiren, ondan sonra askerliği bitiren yani artık şahsi hayatını kurmak için bütün imkânlarla sahip olan insan, henüz kimseyi sevmedi ya da sevilmedi, demek akla yatan şey değil. Bu konuda söz açmamamın sebebi başka, daha doğrusu ben bir şeyden, beni anlamazlar, gülerler diye, korkuyorum; sessizliğimin sebebi de bu. Ama bugün, böyle güzel bir günde ben sizinle bu konuda konuşmak istiyorum çünkü siz ciddi bir insansınız, benden çok yaşadınız, birbirimizi anlıyorsunuz diye düşünüyorum, dedi.

Dostumun benimle böyle yürekten konuşmasına ben canıgönülden sevindim çünkü ona göre her insanın hayatı okunmamış bir kitap. Ben ise dostum fikrini değiştirmesin diye sessizce oturuyorum. O, epey zaman konuşmadı, ben ona bir söz söylemedim, sonra benden müsaade ister gibi (135) “Ben konuşmaya uzaktan başlamak istiyorum, sabrınız yeter mi?” diye sordu. Ben yine de konuşmadım, o benim sessizliğime razı olmuş gibi:

- Enstitünün son sınıfında okuduğum yıl ben güzel bir kızla tanıştım. Adı Zarema. Tanışalı henüz çok olmasa da o beni evine götürdü. Annesiyle tanıştırdı. Babası onları erken bırakıp gitmiş, onlar sadece ikisi yaşıyordu.

Yaşayışları iyi, bir şeye muhtaç değiller. Zarema'nın amcası şehirde büyük bir işte çalışanlardan biriymiş. O, Zarema'ya okulunu bitirdikten sonra ikimizi de işe yerleştirme sözü vermişti. Ama henüz enstitüyü bitirmeden birkaç ay evvel işe gönderme komisyonu beni en uzak kasabaya göndermişti. Ben de bu konuda hiç kimseye şikayet edip söz söylemedim. Ama bundan haberi olan Zarema çok sinirlendi, “Neden bir şey söylemiyorsun, yoksa o kasabaya gidecek misin?” diyerek azarladı.

Ben, “Kasabaysa ne olmuş, orada da bizler gibi insanlar yaşıyor, tanışır alışırız, bundan korkmaya ne gerek var?” dedim

- Sana iş bulup verdikten, iki odalık ev vadettikten sonra böyle şehri bırakıp o kasabada ne işin var? Demek, senin düşüncen başkaymış ve sen beni yürekten sevmiyormuşsun, dedi.

“Ben, bana bulup verdikleri işi istemiyorum, kendim bulup yaşamak istiyorum; ayrıca ben nerede lazımsam orada da gidip çalışmaya razıyım” diyerek Zarema’nın kendince bana yaptığı iyilikleri reddettim.

“Git öyleyse, bildiğin gibi yaşa, bizler henüz ilişkimizin en güzel zamanlarında birbirimizi anlayamazsak bunun sonu ne olacak?” dedi ve arkasını dönüp gitti. (136) İşte benim ilk aşkım da bu gürültülerle bitip gitti.

- Zarema’yla olan romanınızı anlamak kolay, hayatta böyle durumlar çok oluyor. Bence siz de ona o kadar çok sevdalanmamışsınızdır çünkü sevginin derecesi, özellikle ilk zamanlarda, hayatın sıradan istekleriyle ölçüldüğünde öyle sevginin geleceğinin de acılı olacağına hiçbir şüphe kalmıyor. Ya sonraki aşkına kim engel oldu?

“Yok, ona kimse engel olmadı.” denilebilir ama o, çok karışıktı. Ben gönderildiğim o uzak kasabaya varınca orada beni çok iyi karşıladılar, yeni çalışmaya başlamama rağmen çok fazla iş vardı. Gündüzleri okulda oluyorum, akşamları ise evde hazırlanıyorum, özetler yazıyorum, gerekli kitapları okuyorum. Can sıkıntısı olsa da yaşamak mümkün. Zarema’ya iki kez mektup yazarak çağırdım, umursamadı, gelmedi ama annesiyle birlikte oturduğunu, ne olursa olsun ilk aşkını unutmadığını da yazdı. Nedense, o, benim çalıştığım yere ölse gelmeyeceğini de yazıyor, sanırsın ben burada sürgünde yaşıyorum.

Kış ayları, günler kısa. İşle meşgul olunca zamanın geçip gittiğini anlamıyorsun ama bahar gelince ev dar geliyor, başını alıp bir taraflara gidesin geliyor, yalnızlık da zor oluyor.

Sevgililerin çoğu da birbirini şu bahar güneşinin ortalığı canlandırdığı zamanlarda buluyorlar; demek ki bahar sadece ağaçları, gülleri uyandırmıyor; insanları, özellikle gençleri de kanatlandırıyor, rahat bırakmıyormuş.

Ben de baharın böyle günlerinin birinde evde oturmayıp şehre gittim, amacım Zarema’yı bulup “ciddi” konuşmaktı. Ben onların evlerinin nerede olduğunu bilsem de oraya gitmedim; çalıştığı yeri (137) soruşturup buldum. Çalıştığı yerde yoktu, görüşemedik. Ne yapmalı? Geç oldu, dönmek gerek, ertesi gün okulda derslerim var. Günümün boşa gittiğine üzülererek eve yol aldım. Köye gelince artık karanlık olmuştu. Benim odamı toparlayan yaşlı kadın beni görünce evde misafir olduğunu söyledi.

“Kim, genç kız mı?” dedim ben sevinerek çünkü Zarema kendi çıkıp gelmiştir diye düşündüm.

Yaşlı kadın bana şüpheyle bakarak “O kız buralı olmalı. Ben sizin evde olmadığınızı, şehre gittiğinizi ona söylesem de ‘Önemli değil, ben beklerim.’ Dedi. Odanıza götürdüm, orada sizi bekliyor.” dedi.

Bir nefeste koşup odaya girdim. Misafirim onuncu sınıfta okuyan öğrencim Zemfira İzmailova’ydı. O, beni görür görmez yerinden kalktı, bu umulmayan misafiri görünce ben de şaşırdım, sonra kendime gelip “Hoş geldin İzmailova; geç, otur.” dedim. Zemfira’nın güzel, iri gözlerinde hem sevinç hem de korku alametleri görüldü. O, bana bir şeyler söylemeye niyet etse de söyleyemedi, heyecanlandığı için lafı ağzının içinde kaldı. Ben onu sakinleştirmek amacıyla “Zemfira sen beni uzun zamandır bekliyor musun? Otur, işte ben sana şimdi çay ikram ederim.” dedim.

“Ben, ben sizden kitap almıştım, işte, getirdim.” diyerek masanın üzerine Turgenev’in öykülerini koydu. Ben ayaktayım, bu kitabı verince gidecektir, diye onu göndermek düşüncesindeyim. Ama Zemfira bir şey söylemeden yine yerine oturdu. Ardından masaya eğilerek başını elleri arasına aldı ve sessizce ağlamaya başladı. Ben şaşırdım, ne olduğunu anlamadan yavaşça Zemfira’nın yanına gidip (138) ellerimi onun omuzlarına koydum, ardından onu sakinleştirmek amacıyla “Ne oldu İzmailova, yoksa evinizde hayırsız bir olay mı var?” diyerek onun başını okşadım. Zemfira birden kalktı, ben o anda geri çekildim.

“Yok, Arsen Şabanoviç telaşlanmayın, evimizde bir şey yok, anam da iyi, telaşlanmayın.” diyerek yaş dolu gözleriyle bana baktı.

O gözler, hala bugün benim gözümün önünde duruyorlar. O gözlerde artık korku yok, onlar yıldız gibi parlıyorlar ve benim bir şey anlamayışıma şaşırtıyorlar.

O, “Arsen Şabanoviç, ben sizden sadece bir şey sormak istiyorum, bana doğruyu söyleyin. İnsan birisini yürekten sevse ama onun sevgisini görmeseler, görseler bile fark etmeden geçip gitseler, anlamak istemeseler bu duruma siz ne derdiniz?” dedi.

Ben kendi öğrencimden böyle soru beklemesem de onu sakinleştirmek için şöyle dedim:

Onun sorusuna soruyla cevap vererek “Zemfira, senin soruna cevap vermek için o insanın kim olduğunu bilmek gerek; sizin saf sevginize layık biri mi, o sizi yürekten doğru anlayabilecek mi?” dedim

- O insan sizsiniz Arsen Şabanoviç, sizsiniz! Ben ne zamandan beri mücadele ediyorum belki görürsünüz diye umut ediyorum ama siz... İşte, artık ne olursa olur, diyerek önce

size geldim; söver misiniz, kulağımdan tutup anama mı götürürsünüz; ne deseniz, ne yapsanız ben razıyım, dedi.

- Siz benim oradaki durumumu göz önüne getiriyor musunuz müdür yardımcısı arkadaş? Yalnızlıktan canı yanan yirmi iki yaşında delikanlının evine akşam genç bir gonca kız kimseye görünmeden gelip “Ben sizi seviyorum, ben size geldim.” dese siz ne yapardınız? (139)

- Ben o zaman işin sonunun nasıl bittiğini bilmek isterdim, dedim.

- O iş bitmedi aziz dostum, her şey öyle kolaylıkla başlamıyor da bitmiyor da... Mesele imtihana, yani zamanla imtihana bırakıldı çünkü böyle “hastalıklar”ı sadece zaman ve sabır her tür ilaçtan, en bilgili hekimden de güzel iyileştiriyor. Ben, o akşam Zemfira’yı evimden kovmadım ancak yüreğimde tutuşan duyguları da ona sezdirmedim. Ben, onun elini kendi elime alarak okşadım ve sonra “Sen öncelikle okulu bitirmelisin, önünüzde daha on birinci sınıf var. Sen güzel okuyorsun, istediğin enstitüye de girebilirsin. Ama şimdi bizim ilişkimiz öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkiden dışarı çıkmamalı, senin için şimdi en esas konu okulunu başarıyla bitirmek, kalan bütün işler ise seni rahatsız etmemeli.” diyerek yerimden kalktım. “Geç oldu, kalk seni evine uğurlayayım.” dedim.

Ertesi gün Zemfira okula gelmedi, ben sınıf defterini okuyunca onu “hasta” dediler. Neye uğradığımı bilmedim.

O günden başlayarak Zemfira’nın değiştiğini herkes görmeye başladı. Okulda çeşitli konuşmalar, fısıltılar yürüyordu. Ben, bir şeyden haberi olmayan insan gibi dolaşıyorum, bazen Zemfiralara sınıfına girince fark ettirmeden göz ucuyla ona bakıyorum, o kızarıyor, bozariyor, benim söylediklerimden bir şey anlamıyor, sanki o sınıfta değil başka yerlerde. Zaman geçtikçe o, başka derslerden de aksamaya başladı. Ne yapmalı? Ne olursa olsun meselenin önünü almak gerekti. Epey düşündükten sonra müdürümüzle konuşma kararı aldım. Bizim müdürümüz yaşlı başlı kadın, bölgede adı duyulan (140) öğretmenlerden biri. Ben uygun zaman bularak kimsenin olmadığı bir zamanda onun odasına gittim.

“A, geldiniz mi Arsen? Ben, sizi uzun zamandır bekliyordum.” dedi o güler yüzüyle. “Niçin beni bekliyormuşsunuz?” der gibi onun yüzüne baktım. “Doğrusunu söyleyeyim, bekliyordum, özellikle sizin kendinizin gelmesi çok iyi oldu. Ne yapacaksınız meslektaş, gençler, yeniyetmeler pek heyecanlı topluluk, onlardan her dakika bir “yenilik” beklemek mümkün.”

Ben, onun sözünü bölerek “Siz İzmanilova hakkında mı konuşmak istiyorsunuz?” dedim.

“Bu günlerde okulumuzda sadece İzmanilova konuşuluyor.” dedi o, yarı şakayla.

- Öyleyse benim de çok geriden başlamama gerek yok, siz benim işimi bayağı kolaylaştırdınız. Şimdi siz söyleyin, ben ne yapmalıyım?

O, ağarmaya başlayan saçlarını okşayarak “Olay da orada Sayın Arsen Şabanoviç, bazen hayat ortaya öyle olaylar sürüyor ki ona kesin bir cevap vermek çok zor oluyor.” dedi.

- Ben sizin derslerinize defalarca girdim, bana göre siz pedagog olmak için doğmuşsunuz; gülmeyin, ben doğruyu söylüyorum, böyle olsa bile bu durumda vakitsiz olsa da ayrılmamız gerekecek. Ben başka yol bulamıyorum. Buradan gitmelisiniz, kendiniz görüyorsunuz, ilerde beklenilmeyen durumlar da olması mümkün, beni anlamalısınız.

- Öyleyse bizim düşüncelerimiz aynıymış, ben de öyle düşünüyordum, diyerek yerimden kalktım.

- İşte, müdür yardımcısı arkadaş, yılın ortasında sizin okula gelmemin sebebi de burada. Benim ikinci sevgim işte böyle kaçmayla bitti.

İkimiz uzun zaman susarak oturduk. Sonra Arsen sigarasını yakarak devam etti. (141)

- Geçenlerde ben, enstitü arkadaşımın birinden mektup aldım. O, Zarema'nın evlendiğini yazıyor ama bu haber bende hiçbir merak ve heyecan ortaya çıkarmadı. Mum ışığını bastıran şimşek gibi Zemfira'nın ateşli, temiz sevgisi önceden gerçekleşen eğlencelerimi bana büsbütün unutturdu. Ama bilmiyorum, “Zarema'yla evlenen o delikanlı Zarema'ya mı yoksa iki odalık eve mi sevdalandı acaba?” diyen düşünce beni biraz rahatsız ediyor. Belki de mutlu, iyi yaşarlar; Allah versin, öyle olsun!

Siz biliyor musunuz, güneyde büyük, kestaneye benzeyen manolya ağaçları büyüyor, bahar gelince o ağaçlarda fevkalâde manolya çiçekleri açıyor, onları ilk kez gören insan hayrette kalıyor çünkü o çiçekler sanki gökten inen nur gibi görünüyorlar. O çiçeklere elinle dokunmaya dahi sakınıyorsun, temiz yapraklarına leke değer diye korkuyorsun, o derece nazik ve kokulu oluyorlar. Ben Zemfira'nın sevgisini nedense o manolya çiçeklerine benzetiyorum.

Sohbet arkadaşım bir noktaya bakıp kaldı. Besbelli o, daha fazla konuşmanın gerekli olmadığını hissetti.

Benim aklıma şöyle bir düşünce geldi: İnsanlar ömründe gerçekten büyük sevgiye rast gelince hayatın lezzetini daha da derin alıyor, yaşlılığında da kendini mutlu hissediyorlar...

1975

Fidanlar

Artık İkinci Dünya Savaşı'nın ateşi söneli çoktan aradan otuz yıldan fazla zaman geçti, o hışımdan sonra doğan çocuklar şimdi aile sahibi oldular, savaş ateşinde yanan şehir ve köylerin yerine artık öncekinden daha da güzel modern evler; geniş sokaklarla, bahçelerle bezenen yeni, çok güzel şehirler kuruldu. Ama o günler bizden ne kadar uzaklaşsalar da unutulmuyor zaten hiçbir zaman unutulmaz da...

O dehşetli günleri şimdi bize sadece heykeller hatırlatmıyor. Ulu Vatan Savaşı hakkında yazılan kitapların sayısı gittikçe artıyor. Ayrıca daha çok nesil, dünyayı faşizm marazından kurtaran vatanımızın oğul ve kızlarının gösterdiği kahramanlıkları daima gururla anıyorlar.

İşte o uzak, ağır geçmişi hatırlatan bir küçük facia daha...

Üsein, hiç umulmayan bir zamanda esir düştü. Kendi daha on yedi yaşında olsa da gençliğine bakmadan o tehlikeli yıllarda düşmanlar arasında nasıl hareket edeceğini artık epey öğrenmişti. Üstelik kolay kolay kendini ele verecek oğlan da değildi ama sersemlik yaptı. “Nasıl oldu da ben tedbiri unutup bu canavarların eline düştüm, sanki ilk defa bu kurtlar arasında yaşıyorum!” diyerek mezarı andıran karanlık, pis kokulu (143) deponun bir köşesinden diğerine adımlıyor.

Kendi, daha yakında babasının yeni karakül yakalı paltosunu ta Perekop'a götürüp arpayla takas edip gelmişti. İki tekerlekli, yaysız arabayla o kadar yol yürüdü, kaç kere yakalandı ama onları aldatıp sağ selamet evine dönüp geldi. Canköy yakınlarında Alman askerleri onu hızlı giden trenden arabasıyla birlikte itiverdiler, yine de sağ kaldı, topallaya topallaya yoluna devam etti. Bin türlü felakete uğrasa da evlerine yarım çuval arpa getirip anasını, kardeşlerini açlık ölümünden kurtarmıştı.

Evlerinde artık satmaya, götürmeye bir şey kalmayınca Üsein tütün alışverişine başlamıştı. Düşman ordusu onların oturduğu yere yaklaşınca köyde kolhoz ambarlarında kalan tütünleri halka dağıtmışlardı. O zaman Üseinlere de bir paket tütün düşmüştü. Onlar, tütünü evin döşemelerine sakladılar üstelik doğru yaptılar. Çünkü askerler gelir gelmez: “Halka dükkânlardan, kolhoz mallarından Sovyetler hâkimiyeti tarafından kime ne verilmişse ya da alanlar varsa yirmi dört saat içinde Alman komutanlığına getirip teslim etsinler!” diye emir verdiler. Bu yabancıların ilk emirlerindendi. Ayrıca bu emirde kim kendi evinde bir şey saklarsa ölüm cezasına çarptırılacağı da söyleniyordu.

Anası Üsein'e, "Götür, ver yavrum bu melunlara, evimizde bir şey kalmasın, ayrıca o tütünü de yok et." demesine rağmen götürmedi, sakladı. Evlerinde satmaya bir şey kalmayınca Üsein bir şekilde o tütünden faydalanmanın yollarını aramaya başladı. Ona, bu tür alışverişlerle komşu köyde Çapatiş Cafer lakabında bir adamın uğraştığını söylediler. Üsein de "ders" almak amacıyla ona gidip gelmeye başladı. O, önce tütünü (144) inceltip doğramaya sonra onları şallara sararak ekmeğe, patatese, şekerle, sakarine değiştirmeye, satmaya başladı. Bir gün pazarını çabuk bitirip dönünce Üsein anasına "Ana, bu bizim tütün paketimiz hazineymiş, ben bunu bilmiyordum, sağ olsun Çaptiş Cafer bu operasyonu bana da öğretti." diyerek övününce anası kaldırdığı elleriyle oğlunun başını okşayıp, ağlar gibi "Tedbirli ol yavrum, yalvarıyorum sana, tedbirli ol! Sen o melunların eline düşersen kendini de bizleri de kayıp say!"

Üsein'in babası savaşa giderken oğlunu yanına çağırıp her zamanki gibi yarı şakayla yarı gülmeden ciddi bir şekilde akranıyla konuşur gibi ona, "Oğlum, ben vatan önünde borcumu ödemeye, düşmanlarla savaşmaya gidiyorum; savaşın ne olduğunu sen zaten biliyorsun ayrıca oraya gidenlerin pek çoğu da dönmüyor. Savaş meydanında her şey olabilir, onun için aileni sana havale ederek gidiyorum. Sen erkek çocuksun, artık delikanlı oldun; ananı, kardeşlerini ben yokken incitme, bana sürekli yaz." diyerek evlerinden gittiğini hatırladı.

Artık böyle zor günlerde o, babasının öğütünü yerine getirdiğine seviniyor, yürekleniyor ayrıca babası dönüp gelince ona yaptığı kahramanlıkları anlatıp onu da sevindireceğini gözünün önüne getiriyor ve gururlanıyor.

Hayaller büyüktü ama apansız belaya çattı, umulmadık anda yakalandı. Artık bu pis kokulu, karanlık depodan kolaylıkla çıkamayacağını kendi de iyi biliyor. Anlaşıldığına göre onu nedense büyük bir cinayet işledi diye suçluyorlar. "Ey kafa, hiç etrafı gözden geçirmeden (145) doğruca pazarın ortasına girip gitmek bana lazım mıydı?" diyerek kendi kendine öfkeleniyor, başını vurmaya yer bulamıyor. "baskın" diye bağırdıklarını işitince artık onun kaçmaya imkân yoktu, düşman kuşatması içinde kaldı, kendini toplayıp hareket edene kadar getirip göğsüne silah dayadılar.

Bu kötü günde kuşatmaya düşenlerin arasından erkekleri ayırdılar ve onları on on beş adamdan oluşan birkaç gruba bölerek hazır bekleyen kapalı arabaların yanına sürüp getirdiler. Arabalara bindirmeden önce elinde ne varsa alıp bir yığına fırlattılar. Üsein'in elinde o zaman bir şey yoktu. Arabaya itince "Neden, ben ne yaptım da arabaya

bindiriyorsunuz?” diyerek direnecek oldu, o anda gözlüklü bir Nazi askeri silahının kundağıyla onun ensesine vurdu. Üsein’in gözlerine ateş serpiştirilmiş gibi oldu, arabaya girdiğini kendi de anlamadı. “Bak sen şuna, bana bu yaşıma kadar babam bile bir şamar dahi vurmamıştı ama bu cellatlardan dayak yedim.” diyerek öfkesinden ağlayıverdi.

Arabaların kapılarını kapattıktan sonra büyük bir hızla nereyedir sürüp gittiler. Bütün şu olup biten olay yarım saat bile sürmedi. Araba içindeki adamlar da öyle kolayca yakalandıklarına öfkeleniyor, kendilerine gelip sakin olamıyorlar. Ama hepsinden çok Üsein öfkeleniyor, böyle ümitsizliğe o da düşmemişti. Köylerindeki gençleri Almanya’ya sürgüne yollamak için toplarken o, polislerin elinden iki kere kaçıp kurtulmuştu. Bir kez kümese saklanarak kurtulmuştu, ikinci kez anası polise bir şişe şarap vererek onu kurtarmıştı.

Hızlı giden araba virajlarda döndükçe adamlar birbiri üstüne düşüyorlar, sövüyorlar. **(146)** Kapalı araba içinde nefes alması da gittikçe zorlaşıyor, onlar sudan çıkan balık gibi ağızlarını açarak zorla nefes alıyorlar.

Birisi, “İşler kötü, artık bunların elinden kolaylıkla kurtulamazsın.” diyor. “Böyle arabalarla gidenler geriye dönmüyorlar.” diyerek ekliyor birisi daha...

- Vazgeç, ölmeden kendini mezara koyma; olabilir, onlar bizi bir tarafa işe süreceklerdir, oradan kaçması belki kolay olur.

Üsein, kendi kendine cesaret veriyor. “Onlar benim gençliğimi dikkate alırlar, bir cinayet işlemediğimi anlayınca biraz nasihat edip gönderirler.” diyerek kendini sakinleştiriyor. Üsein, şu durumda bile kendinden çok evdekileri, anasını, kardeşini dert ediyordu.

Birden arabadaki adamlar önce bir tarafa sonra diğer tarafa eğildiler, araba hızını yavaşlatıp durdu. Kapılar açılır açılmaz: “Yere inin!” emri verildi. Adamlar atlayıp indiler. İndikleri yer büyük bir bahçe, üç tarafı tuğla duvarlarla kapalı, bir tarafı ise iki adam boyu gelen yüksek kazıklar, dikenli tellerle örülmüş, onun da tepesinde özellikle bekçi için yapılmış bölmede bir tüfekli duruyor.

Bir asker Üsein’in ceplerini aradıktan sonra sağ taraftaki kapıyı gösterdi. Arabalardan inenlerin hepsinin üzerlerini yarım yamalak arayıp başka başka kapılara göndermeye başladılar. Şansına, seni hangi kapıya iterler?

Üsein o anda kendini neden sağ tarafa ittiklerini sonunda anladı, buna sebep onun üzerindeki asker paraşütünden dikilen gömleği idi. Üsein de bu ipeği ilk defa yine Çaptış Cafer'in elinden satın almıştı, ardından eve gelip anasına gösterdi ve ona bu ipekten (147) bir gömlek dikmesini rica etti.

Bahçede onları ararken Alman askeri ona şüpheli şüpheli bakarak kapının o tarafında oturan askere bir şeyler söyledi. Üsein, Almanca epey söz bilse de o zaman ne dediklerini anlayamadı. İkinci asker, onu önüne alarak merdivenden yukarı çıkardı ve yavaşça bir kapıyı çaldı. İçeriden cevap işitir işitmez derhal Üsein'i itekleyerek içeri soktu, ikisi de kapının dibinde kaskatı oldular.

Büyük bir oda... Ortasına masa konulmuş, masa arkasında oturan şişman bir adama bekçi bir şeyler söyledi. Şişman, gözlüklerinin tepesinden bir an onlara baktı ve sonra askere bir şeyler söyledi. O da birkaç adım kenara çekilerek kaskatı oldu. Şişman, sanki evde Üsein'in varlığını unutup kendini sıkmadan önündeki kâğıtları karıştırmaya başladı. Sonra yerinden kalkıp divan üzerinde yatan kedi yavrusunu eline aldı ve ona bir şeyler mırıldayıp başını okşamaya başladı.

Eğer şişmanın sandalyeye asılı Nazi işaretli elbisesi olmamış olsa onu gören insan o adamı askere hiç benzetmezdi. O, artık yaşlanmış; başının kelini kapatmak için zülüflerinin üstünde büyüyen seyrek sarı saçlarını keline taramış; alnında, burnunda iri iri çilleri boya damlaları gibi belli oluyor.

Biraz sonra o, kedisini yere koyup, acele etmeden, güler yüz göstererek Üsein'in yanına yaklaştı. Yarım yamalak Rusçasıyla onu övüp kolunun dirseklerinden yukarısını sıktı, ardından "iyi, iyi" diyerek omuzunu okşadı.

Gestapocunun bu hareketlerinden Üsein'in yüreği yumuşar gibi oldu, onda nedense bir umut doğdu. "Bu şişman galiba benim gerilla olmadığımı anladı, artık beni bir iki azarlar (148) buradan çıkarıverir." diye inandı, zaten insan her zaman iyiliğe inıyor, biraz canı içine geldi, sonra o da şişmanın gözlerine inançla baktı. Şişman, "Kimlik!" diye bağırdı. Bu söz Üsein'e tanıdıktı, ondan belge sorduklarını anladı çünkü her adımda bu sözü işitiyorlardı. O, hemen iç cebinden oturduğu köyü, doğduğu yılı, adı soyadı olan belgesini şişmana uzattı. O, kâğıdı alınca acele etmeden yine yerine oturdu. Kâğıda göz atıp:

- Asannoff?

“Evet, evet Asanov.” dedi Üsein bir nefesle, sonra cevap bekleyerek şişmanın gözlerine baktı.

“Seni buraya kimse görmeden Alman askerlerini öldürmek için mi gönderdiler?” dedi o, Rus ve Alman kelimelerini karıştırarak.

“Hayır, siz ne söylüyorsunuz?” dedi Üsein buz gibi olup. Çünkü Nazi askerinin düşüncesini şimdi anladı; neye uğradığını bilemedi ama yine de kendini toparlamaya çalıştı. “Bende hiçbir silah yok.” diyerek söylediklerini kanıtlamak ister gibi ceplerinin altlarını çekip çıkardı. Şişman yine yerinden kalkarak Üsein’e yaklaştı ve elindeki sopayla onun yanağına basarak kendine çevirdi. ”Ben seni iyi delikanlı diye düşünüyordum ama sen yaramaz adammışsın, bizi aldatacaksın.” dedi Gestapocu. Üsein, “Gerçekten de yaramazmışım, sizleri tek tek öldürmek gerekmiş.” diye düşündü. Şişman da Üsein’in gözlerinde kendilerine karşı nefret belirtilerini sezmiş olmalı, öfkeleni, göz kenarından bekçiye baktı. O anda sopa havada vızıldayarak Üsein’in sırtını acıttı, ikinci sopa (149) yanağına, sonraki başına indi. Üsein birden ter içinde kaldı, dişlerini sıktı.

Bu tarafta insan dövüyorlar mı öldürüyorlar mı şişman dönüp bakmıyor bile, sanki onun işi değil; o, masa başında kendini sıkmadan oturuyor. Biraz sonra “Yok et, gözüm görmesin!” diyerek bekçiye bağırdı. Bekçi hemen Üsein’in ensesinden iterek onu aşağı, depoya indirdi ve oradaki bekçiye bir şeyler söyleyip delikanlıyı tepiverdi. Bekçi de onu, mezarı andıran o depoya sokup kapattı.

“Ne yapmalı? Bu cellatların elinde kendini nasıl temize çıkarırsın; o, senin söylediklerini anlamayınca, dinlemek istemeyince ne söyleyerek kendini temize çıkarabileceksin? Herhalde bana ‘Yaşadığım yerden soruşturup kim olduğumu bilmeyince ben sizlere bir şey söylemem.’ demekten kaçınmamak gerek.” diye düşündü.

Üsein, ilk gece yalnız başına bu pis kokulu bodrum içinde nasıl sabah edeceğini bildi. Halsizleşerek ıslak çimento zemin üzerinde uyuyup çok defa irkilerek uyandı, sabırsızlıkla sabah olmasını bekledi çünkü sabah onu yine sorguya götürürler, bir şeyler açıklığa kavuşur. Böyle yalnız başına düşünüp durmak çok zor, delirmek işten bile değil.

Nihayet, çok beklenen gün ağarmaya başladı; bekleye bekleye akşam da oldu. Ama Üsein’i kimse çağırmadı. Sanki onun burada olduğunu unutmuşlar ya da kim bilir nasıl kurnazlıklar düşünüyorlar.

Öğle saatlerinde bekçi hücre kapısının ortasındaki deliği açıp ona alüminyum çanak içinde bir kepçe temizlenmemiş patatesten pişirilen bulanık su verdi ama Üsein pis kokusundan yiyemedi.

(150) Bekleye bekleye delirmeye başlayan Üsein'i, bir başına kapatıldığı günün üçüncü günü sabahtan itekleyerek yine yukarı çıktılar. Yine aynısı oluyor ama bu kez burada şişmandan başka genç bir subay daha vardı. "Nasıl, aklın başına geldi mi delikanlı? Burada insanları çok tutmuyoruz, kendi iyiliğini düşünenleri, doğruyu söyleyenleri çıkarıp evine gönderiyoruz yalan söyleyenleri ise, şişman, parmağını yukarı kaldırarak, o tarafa Allah'ın emrine yolluyoruz." dedi ve seyrek dişlerini göstererek sırıttı.

- Ben hiçbir suç işlemedim, ben pazara tütün satmaya gelmiştim; siz, eğer benim yaşadığım köyden kim olduğumu soruşturursanız size doğrusunu söylerler.

"Soruşturduk, soruşturduk işte köyünüzün muhtarı şöyle cevap yazdı." dedi şişmanın yanında oturan genç subay. Birincisi senin baban Kızıl Ordu'da bizlere karşı savaşıyormuş, ikincisi dağdan evinize birkaç kere gerillalar gelip gitmiş, üçüncüsü senin gerillalarla bağın olduğunu bize beyan etti. İşte artık biz de senin kim olduğunu anladık, sen pazarda sadece tütün satmak değil de büyük Almanya'ya karşı, sizlere özgürlük getiren askerlere karşı mücadele ediyormuşsun.

- Evinize kimler, ne zaman geldiler; sana nasıl bir görev verip gittiler, onlar sizin evinize gelince köyden başka kimler toplanıyorlardı? İşte bu sorulara cevap vermelisin, her şeyi olduğu gibi, gizlemeden söylersen biz senin yakını bırakırız, dönüp evine gidersin.

- Muhtar sizlere yalan söylemiş, bizim evimize gerillaların geldiği yok; doğru, babam orduda hizmet ediyor, bizim köyümüzde herkes, o yaştaki adamlar orduda **(151)** hizmetler ama gerilla deyince benim gerilla gördüğüm yok.

Genç subay, onun sözünü tekrar kesip "Dur! Yaşamak, anan ve kardeşlerinle görüşmek istiyorsan sana tek bir yol var. Ben bunu tekrar söylüyorum, benim sorduğum sorulara doğru cevap vermelisin. Hepimiz senin gerillalarla bağın olduğunu biliyoruz; yok dersen, inat edersen işin bitti, bir daha güneş ışığı görmeyeceksin, anladın mı?" diyerek bağırdı.

- Ben sizlere doğrusunu olduğu gibi anlatıyorum, benim o şeylerden haberim yok, ben hiçbir şekilde suç işlemedim. Buraya pazarda tütün satmak için gelmiştim, tütünü satıp

evimize yemeye bir şeyler alacaktım, o arada baskın başladı. Şişman, “Peki sana tütünü kim verdi?” diyerek onun lafını böldü.

- Kolhoz verdi, başka kim verecek? Tütün paylaştırırken sadece bize değil bütün halka da vermiştiler.

- Peki niçin bizim ordu sizin köyünüzü kurtarınca sen tütünü getirip bize teslim etmedin? Sen kumandanlığın emrine neden uymadın, ya biz o zaman gelip de senin sakladığın tütünleri bulsak o zaman ne söyledin?

Üsein şaşırды, bir şey söyleyemedi çünkü “Her şeyi teslim edin!” emrinin ortaya çıkacağını hiç düşünmüyordu, şişmanın soruları onu şaşırttı, yüreği hızlı hızlı atmaya başladı, dizlerinin de titrediğini hissetti, genç subayın bekçiye neler söylediğini de işitemedi.

Bekçi onu sürükleyerek alıp çıktı ve nöbetçiyle birlikte yine aşağıdaki odasına tıktılar. Biraz sonra sigaralarını tütürerek kendileri de girdiler. Üsein yerimden kalkayım derken karnına vurulan tekmeyle ikiye büküldü. Ardından (152) onu ayak altına alıp futbol topu gibi tepmeye başladılar. Delikanlı var sesiyle bağırır da yüzüne vurulan çizme sebebiyle kendi kanına boğuldu, deliren vahşiler biri diğerini bastırmak ister gibi vuruyorlar. Nihayet her şey sustu. Yalnız ağrılar da, küçük pencereden giren ışık da söndü; sesler de sustu. Etraf, sessizlik ve karanlık içinde kaldı.

Üsein, bilinçsiz halde bir müddet yattıktan sonra gecenin bir saatinde kendine geldi, yerinden kalkacak oldu ama acı sancuların ağrısına dayanamadan inleyerek yine bilincini kaybetti.

II

Tren hızını bazen azaltıyor, bazen bir şeyden ürkmüş gibi birden hızlanıyor. Sabah aydınlığı yere düşer düşmez vagon içindeki mahpuslar vagon tahtalarının çatlakları arasından etrafa bakıyorlar, nereye gittiklerini, nerede olduklarını bilmek istiyorlar. Vagonun tepesindeki parmaklıkla güçlendirilen küçük pencereye kalkıp bakmak isteseler de korkuyorlar çünkü pencerede karaltı görüldüğü zaman yerden hemen ateş ediyorlar.

Dışarıda bahar hüküm sürüyor. Ortalık yeşermiş; kâh yağmur yağıyor kâh parıldayarak güneş çıkıyor. Ağzına kadar dolu vagonun içinde yaşlı başlı adamlar da var, gençler de

var. Bazıları açlıktan artık şişmiş, yerlerinden zorla kalkıyorlar. Hepsi sabırsızlıkla günde bir kere verilen iki yüz gram ekmeği bekliyorlar.

Dünyada en dayanılmaz ceza genç, sağlam insana açlıkla eziyet çektirmek olsa gerek. Uzun zaman devam eden açlıktan sonra kişi, insan özelliklerini yok ediyor. O zaman kendine sahip çıkmak çok zor oluyor; bütün hareketlerin, düşüncelerin bu dehşetli açlık azabını yok etmek, onu doyumak isteğine (153) boyun eğiyor; bir çare bulamayınca gözüne karanlık düşüyor, ne yapacağını bilmeden hayvan gibi inleyerek çırpınıyor.

Bu vagonun şimdi dört kişinin ölüsünü çıkardılar ama ölüm burada çekilen eziyetlerden sonra o kadar dehşetli görünmüyor. Pek çoğu ölmeyi bekliyor ama yaşama arzusu da sönmüyor, özellikle gençler yaşamak için mücadelelerini son nefeslerine kadar devam ettiriyorlar.

Vagondaki mahpuslar arasında en genci Üsein'di. O, burada uzun bir süre kimseye laf etmese de ilk gece dışarıda muhafızların gürültüleri susunca onun yanına iki delikanlı geldi. İlki, "Polonyalı Mikolo." diyerek elini uzattı; diğeri Viktor. Onlar Üsein'le konuşmaya başladılar, onun moralini yükseltmek için hangi kamptan geldiğini, ne zaman ellerine düştüğünü sormaya başladılar.

Üsein, konuşmaya insan bulduğuna sevinerek "Beni üç gün dövdükten sonra buraya tıktılar. Ben kamptan değilim, gerillalarla bağlantın var, diyerek suçladılar. Üstümde Alman paraşütünden dikilen gömleğim vardı, besbelli onlar beni Alman paraşütçüsünü öldürüp kaçan kişi, gerilla sanmış olmalılar." dedi.

Viktor, elini Üsein'in omzuna koyarak "Öyleyse sen daha bir şey görmemişsin. Sana bakarak bizler çok fazla felaket görüp geçirdik. Biz ikimiz de savaş esirleriyiz, kamptan kaçmıştık. Tekrar yakalandık, Hitlerciler yakaladılar. Burada hala eli ayağı tutan biz üçümüz kaldık, diğerlerinin halini kendin görüyorsun. Demek istediğim biz de tamamen yıkılmadan önce buradan kaçmanın yollarını aramalıyız, eğer sen de bizlere inanırsan birlikte hareket edelim." dedi.

- Peki, bunların pençesinden nasıl kurtulup (154) kaçarsın? Ayaklarımızdaki ayakkabıları bile çıkarıp aldılar.

Uzun boylu Mikolo, "Çaresi bulunmayan iş yoktur dostum, sadece fırsatı kaçırmamalıyız." dedi.

Üsein yeni dostlarına canıgönülden sevindi. Yüreği tekrar yumuşar gibi oldu. Dostları da Üsein'i beğendiler; onun henüz genç, gönlü açık bir çocuk olduğunu görüp ona üzülüler hatta torbalarından, çulların dibinden yer kömürüne benzeyen kibrit kutusu kadar ekmek parçası çıkarıp verdiler.

Viktor, yukarıdaki pencereden görünen mavi göğe bakarak “Süpürge olmamış olsa, gece yarısından sonra biz bu vagonla vedalaşırdık ama...” dedi. “Hangi süpürge?” dedi Üsein şaşırarak yeni dostlarına bakıp. Yeni dostları ise ona, böyle trenlerde gidenler de bizler gibi kaçma yollarını arayıp kaşıklarıyla, sefer taslarının demir saplarıyla, tırnaklarıyla vagonların döşemelerini deşiyor ve tren durunca kendilerini yere, trenin altına atıyorlar, eğer düzgün düşerse tren üzerinden geçip gidiyor, adamlar sağ kalıyorlar, sonra kaçıp kurtuluyorlar. Böyle durumlar çok oldu ama son zamanda onun da çaresini buldular. Son vagonun arkasına “süpürgeyi” takıyorlar. Süpürge dediğimiz parmak kalınlığında telleri ağaca tarak gibi yerleştirip demiryolunun genişliğinde bir tırmık yapıyorlar ve onu son vagonun arkasına takıyorlar. O süpürge yolu tarayarak gidiyor, eğer ki kendini trenden atınca bir yere takılmadan sağ kalırsan süpürgelerin hepsi seni parça parça kesip atar. Bu faşistlerin en son “yaratıcılıkları” deyip gülüştüler.

Üsein, arkadaşlarının söylediklerini dikkatle dinliyor, elin ayağın tutarken bu cellatların (155) elinden sadece kaçarak kurtulmanın mümkün olduğunu anlıyor ama nasıl kaçarsın?

Akşam karanlık basınca tren hızını yavaşlatıp durdu. Lokomotifin sürekli sesinden sonra, tren boyunca muhafızların sesi, kapıların açılmaya başlaması, köpeklerin havlaması işitilmeye başladı. Demek ki ekmek veriyorlar; vagona inilteler, konuşmalar durdu; bütün gözler kapıya dikildi. Onlar, ekmek verirken yatanları çizmeleriyle tekmeleyerek bakıyorlar, kalkmaya hali olmayanlara “işe yaramaz” diyerek ekmek vermeden geçiyorlar. Ekmek dağıtmak için vagon kapısı açılınca bir asker içeri giriyor, ikisi ise dışardan köpeklerle mahpuslara bakıyorlar. Bugün ekmek dağıtan onbaşı sarhoş olsa gerek, bağılıyor, sövüyor ama öfkesi yok. Köşede oturan bir bıyıklı bundan faydalanarak onbaşidan “Yoldaş, daha çok gidecek miyiz?” diyerek sordu. O, bıyıklıya dönüp öfkeyle “Yoldaş? Ben faşist, sen ise komünist; bizler nasıl yoldaş oluyoruz?” diyerek bıyıklıyı tekmeledi, sonra bir şeyler söyleyip gülmeye başladı ardından kapıdan çıkacağı vakit arkasına dönerek “Yarın sabahtan evimizde oluruz.” diyerek vagonun atladı. Onun arkasından şangırdayarak kapı da kapandı. Biz ekmeklerimizi bir nefeste

yiyip yuttuktan sonra açlık eziyeti daha fazla hissedilmeye başladı, yeme isteği insanı delirtiyor, bazıları kendini tutamayıp ağlıyorlar.

Onbaşının söylediği doğru çıktı, ertesi günün sabahına tren birden durdu. Kapılarını açmasalar da dışarıdaki gürültü ve hareketlilik işitiliyor. Çatlaklar arasından bakanlar düşman askerlerinin çoğaldıklarını söylüyorlar, onlar treni sardılar. Nihayet öndeki vagonlardan başlayarak insanları yere indirmeye başladılar, (156) inenlere ayakkabılarını getirip verdiler. Her bir vagonun önünde de çıkıyor, onları burada ortaya çıkan iki tekerli arabaya doldurarak her nereyeyse alıp gidiyorlar.

Sopalayarak, tekmeleyerek mahpusları üçer üçer sıraya dizdiler, ardından gözlüklü bir subay tercümanı yanına alarak dizilenlerin önüne çıktı ve yüksek sesle “Sizin için artık savaş bitti, büyük Almanya’nın yenilmez ordusu Sovyetleri yeryüzünden yok etmekte, artık sizler savaş bitene kadar bu kampta savaş hattından uzakta yaşayarak çalışacaksınız. Kampta tertip ve düzeni bozanlar için sadece ölüm cezası veriliyor. Ama kampa gitmeden önce sizler burada kendi aranızda bulunan Yahudileri, komutanları söyleyip vermelisiniz. Onlar için yeni Avrupa’da yer yok!” diyerek konuşmasını bitirdi. Tercüman onun etrafında sokak köpeği gibi dolanıyor, patronu ne emrederse onu yapmak için hazır bekliyor.

Üsein yeni dostlarıyla aynı yerde olmaya çalışıyor, onlardan uzaklaşmamak için bazen çok dayak da yiyor ama yalnızlık korkusu her şeyi yeniyor. Geldikleri kamp çok büyük bir yer, yarısı yere gömülen barakalar birbirlerinden dikenli tellerle ayrılmış. Bu kadar dikenli teli nereden aldılar? Bu kampta tutulanları aslında milletine bakarak ayrı ayrı barakalara yerleştiriyorlar ama nedense yeni gelen kademenin hepsini aynı bloğa kapattılar, sadece Polonyalı Mikola’yı gelenlerden ayırarak her nereyeyse götürdüler. Akşam yatılacağı zaman birer kepçe pancar çorbası da verdiler. Bizi yerleştirdikten sonra bekçi barakadan çıkınca Viktor Üsein’i kenara çekerek burada işittiği ilk yeni haberi ona söyledi.

(157) “Bizim askerlerimiz, Stalingrad dibinde düşman ordusunu bozguna uğratmışlar pek çok esir almışlar, artık bütün cephelerde onları kovmaya başlamışlar, buradaki kamp bekçileri de ümitsiz şekilde dolaşıyorlar, eski kibirli halleri yok.” dedi o, sevinçle.

Bu haber, Üsein’e yeniden can verir gibi oldu çünkü yediği dayaklardan, çektiği eziyetlerden sonra onun umudu sönmeye başlamıştı. Bu haberden sonra sert tahta yataklar bile yumuşamış gibi geldi. O gece Üsein iyi uyudu üstelik güzel rüyalar da

gördü. Rüyasında evlerine döndüğünü gördü; anası, kardeşleri ve hemşehrileriyle görüşüp sevindi ama nereye gitse, kimlerle görüşse daima yanında onu dövdüren şişman Alman'ı görüp irkilerek uyanıyordu.

Kampta esirler çeşitli işlerde çalışıyorlar: demiryolunu tamir ediyorlar, orman kesiyorlar, kömür çıkarıyorlar. Viktor'un söylediklerine göre demiryolunda çalışanların durumu daha iyiymiş. Orada esirlere etrafta yaşayan halk önceki gün pişen patates, peksimet parçaları getirip onların çalıştığı yerlere bırakıp gidiyorlarmış. Birkaç ay önce bu demiryolunda çalışan esirlerden ikisi kaçmış, sonra onların kaldığı barakada yaşayanların hepsini kamp meydanında sıraya dizmişler ve üç adamdan birini çıkarıp atmışlar.

İş son derece ağır, bizleri sadece yemek bekleme ya da kenardan bir şeyler bulur da yerim umudu yaşıyor; bundan başka güç kuvvet kalmamış, düşsem bir daha kalkamam, diye korkuyorsun. Buraya yeni yeni adamlar geliyor ama kendine dost bulmak zor iş. Herkes birbirinden korkuyor, burada dikenli teller arasında da dedikoducular çok, bir tayın ekmeğe satıyorlar.

Bir gün akşam bıktıran denetlemeden (158) sonra Viktor, Üsein'in yaşadığı barakaya, onun tanımadığı bir delikanlıyla girdi ve Üsein'e, "Sana vatandaşını bulup getirdim, tanış." dedi.

Siyah kıvrıkcık saçlı delikanlı Üsein'e elini uzattı ve "Adım Cafer, burada Jora diyorlar. Biz o kadar yakın olmasak bile birbirimize hemşehri demek mümkün, ben Kafkaslıyım." dedi.

Tanıştıktan sonra genel sorular: nasıl yakalandın, nerelerde bulundun vs. Jora kamp karargahında katiblik işinde çalışıyormuş, dostlarının yardımıyla girmiş, kendi de buraya önceden gelmiş, Alman dilini bilmesi ona bu işte çalışma fırsatı vermiş.

Jora, Üsein'i kenara çekerek "Seni burada durdurmayacaklardı. Senin dosyana "gerilla sempatizanı" diye yazılmış, biliyorsun Almanlar gerillalardan korktuğu gibi hiçbir şeyden korkmuyorlar. Diyeceğim, biz seni her halükarda gözden uzak bir yere göndermezsek burada çok tutmazlar. İki de bir etaba sürerler." dedi.

Üsein, "Peki ne yapmak gerek vatandaş, öyle yeri ben burada nereden bulayım?" diyerek yeni tanıştığı arkadaşının yüzüne umutla baktı.

- Sen kendin burada hiçbir şey yapamazsın, kıpırdadın mı yakalanırsın, onu yaparsak yine bizler yapacağız. “Bizler” demesinden Üsein ve Viktor, Jora’nın güvenilir dostları olduğunu anlasalar da sormadılar, burada öyle gereksiz sorular sormak uygun düşmüyor.

Jora, kendi kendine konuşur gibi “Bir imkan var. Bazen bizim kamptan çiftçilere ırgatlık yapmaları için adam yolluyorlar ama kamp yönetimi bu işi çok sevmiyor çünkü esirlere çok güvenmiyorlar. Konuşma yine de aramızda kalsın, ben arkadaşlarla (159) konuşup bakarım, fırsat olursa seni yollarız. O tarafa gidenlerin dosyaları da ayrı duruyor, etap için adam toplarken onları karıştırmıyorlar.” dedi.

Bu konuşmadan sonra Üsein büyük umutlarla yaşamaya başladı. Onu en sevindiren şey burada bile, Almanya’nın içinde, kendilerini yok etmek için birlik olup çalışanlar varken demek ki henüz hiçbir şeyin bittiği yok. Günler, haftalar birbiri ardından geçiyorlar. Üsein bekleyip dursa da bir daha ses soluk çıkmadı. Demiryolu işinde çalışması da çok zor: vagonları yüklemek, boşaltmak, bozulan yolları tamir etmek... Onları işe, arada bir kurt gibi kudurmuş muhafızlar götürüyorlar, başını kaldırdığında vuruyorlar, yine iyi, halk yardım ediyor. Ekmek, patates, balık, margarin getiriyorlar. Muhafızın biraz insana benzeyen cinsi olunca kendileri dağıtıyorlar, insafsız cinsi olunca bir yere bırakıp gidiyorlar. Son zamanda onlar da öğrendiler, onları yumuşatmak için içki getiriyorlar, şu köpekler içki kokusu duyunca çabuk yumuşuyorlar.

Üsein’in de artık güvenilir arkadaşları var ama dostu Viktor başka yere düştü. Onlara orman işlerinde eziyet ediyorlardı. Sadece akşam işten dönüp kamp meydanında her gün geçirilen bıktırıcı denetlemelerden sonra görüşebiliyorsun.

Artık yaz ayları da bitmek üzere. Yakınlarda büyük bir etap oldu. Söylediklerine göre Almanlar artık savaş hatlarında esirlerden de faydalanıyorlarmış. Kampta birkaç kere Alman forması giyen, kolunda ROA harfleri yazılı bir subay gelip barakadan barakaya dolaşüyor, esirleri gönüllü olarak Vlasov ordusuna yazılmaya davet ediyor ama gönüllü bulunmuyor. Müslümanlar için buraya molla da yolladılar, dualar da okundu ama fayda etmedi. Hiç kimse (160) eline tüfek alıp da kendi kardeşlerine karşı savaşmaya razı olmadılar.

Geceleri bizim uçaklar kampın üzerinden uçarken Almanlar saklanmaya delik bulamıyorlar, ayrıca artık “Moskova bitti” diye konuşmuyorlar, sanki maşayla dövülmüş kedi gibi yürüyorlar.

Bir gün akşam Üsein, artık yatmaya hazırlanırken Viktor gelip onu kendi tarafına götürdü.

O, “Dün Joran’ı gördüm. Bu günlerde çiftliğe yirmiye yakın adam yollayacaklarmış, o seni de oraya gidecekler listesine eklemiş. Ama beni tembihleyerek dedi ki ‘Köye giden esirleri bir iki hafta dinleyip bakıyorlarmış, eğer ki bu süre içerisinde şüpheli bir hareket görürlerse o anda kampa telefon ederek onları getirip hücreye tıkıyorlarmış.’ Sen dikkatli ol, gerçekten de “ırgat” olduğunu göstermeye çalış.” dedi. Sonra o biraz düşündü, “Bilmiyorum dostum, bu cehennem içinden hangimiz sağ selamet çıkarsak dostlarımızı, akrabalarımızı mutlaka bulup onlara başımızdan geçirdiklerimizi anlatmalıyız. Sen benim adresimi ezberle, ben seninkini artık biliyorum, bir daha görüşmek kısmet olmazsa söylediklerimi unutma.” Kalkıp gidecek oldu ama Üsein ona:

- Sen Jora’ya söyle, eğer ben köye ulaşırsam gerçekten “ırgat” olup çalışırım ayrıca patronuma da kendimi güvenilir gösteririm. Bu elbette göze girip biraz güven kazanana kadar; işimi biraz yoluna koyunca kaçmanın çarelerini ararım. Bu köpeklerin elinde biz daha ne kadar çalışacağız.

Bu lafların üçüncü günü sabah denetlemesinden sonra yirmi adamı, bunların içinde Üsein’i de kampta bıraktılar. Arkadaşlarıysa her günkü gibi işe gittiler. Jora yaklaşmaya korksa da (161) uzaktan Üsein’e, “Her şey yolunda.” der gibi başını salladı.

III

Üsein’i ırgat olarak alan çiftçinin işletmesinde Macarlar, Polonyalılar, Ukraynalılar ve diğer milletlerin üyeleri çalışıyordu. Burada da Almanya’nın her yerinde olduğu gibi dayak, veba; kaptığın her lokmanı azarlayarak kaptırıyorlar, buna rağmen Üsein dostlarının nasihatini unutmadı, gece demeden gündüz demeden çalıştı ve burada uzun süredir çalışanlar Üsein’e yardım elini uzattılar, aç bırakmadılar. Onu kamptan getirdiklerinin ilk günü patronu bütün ırgatları toplayıp “Siz bu haylazdan uyanık olun, eğer ki onu kaçıırırsanız hepiniz başınızla ödersiniz.” diyerek korkutmuştu.

Günler yine birbirinin ardından yeniliklerle, özgürlük beklentisiyle, kafa kaldırmadan çalışmayla geçiyor ama artık açlık azabı bile o kamptaki gibi acı vermiyor. Köy yeri, ne kadar sıksalar da patates, mısır, buğday, süt bulunuyor. Almanların Stalingrad’dan sonra bir daha kendilerine gelemeden hep geriye çekildikleri artık Alman halkına bildirildi, gazetelerde: ”Biz erkenden savaş hattını kısaltıyoruz.” diyerek yazdıklarına artık kimse güvenmiyor, hepsi intikam cezasından korkuyor.

Günlerden bir gün Üsein samanlığı temizleyip dururken Macar ırgatları gelerek bizim uçağın bırakıp gittiği bir bildiriye temkinli bir şekilde ona gösterdiler ve okumasını teklif ettiler. Üsein önce korktu, elini sallayarak kenara çekilse de Macarlar ona, “Sen bizden korkma, bizler de senin gibi burada esiriz, bizler de Sovyetler ordusunun gelmesini (162) bekliyoruz, hem artık o kadar da korkmaya gerek yok.” dediler.

Üsein, korka korka bildiriye eline aldı, bildiride: doğudan Sovyet ordusunun Almanya’yı sıkıştırarak gelmek üzere olduğunu, batıdan ise müttefiklerin ikinci cephe açtığını ve Fransa’yı faşistlerden temizlediklerini, artık her gün zaferin yaklaştığı yazılıydı. Yerli halka ellerinden geldiğince yağmacılara karşı mücadele ederek zafer gününü çabuklaştırmaya yardım etmelerini teklif ediyor. Üsein, arkadaşlarına bu yenilikleri okuyup anlattı, ırgatlar da sevinçlerinden Üsein’i elleri üzerine alarak birkaç kere havaya atıp alkışladılar.

Bu günden sonra Üsein, arkadaşlarına güvenmeye başladı, çünkü dostların çok olursa buradan kaçma imkanı da kolaylaşıyor. Günlerin birinde komşu köyden biri buraya gelerek kötü bir haber söyledi. Anlattıklarına göre kamptan getirilen esirleri yine kampa toplamaya başlamışlar hem de başka tarafa götürüyorlarmış. Üsein’in uykusu kaçtı, kesin bir karar almak için vakit çok az ama daha yapılacak işler çok, yetiştiremezse kendi ayağıyla yine o cehenneme gidecek. Kaçmak, bu cellatların ellerinden kurtulmak gerek!

Üsein’in gözüne bütün gece uyku girmedi, çok düşündü, çok yalanlar sıraladı. “Yok, dedi o; ne olursa olsun benim kendi ayağımla bir daha o kampa gitmem olmaz; buradan illaki kaçmak gerek.”

Ertesi gün öğle saatlerinde patronu onu arayıp buldu ve “Bana, seni aldığım yere tekrar göndererek teslim etmek emri geldi, ortalık çok karışık, artık bize güvenmiyorlar.” dedi.

- Ben size rica ediyorum, mümkünse çalıştığım gibi çalışmaya devam edeyim, kendiniz görüyorsunuz ben (163) sizin elinizde temiz kalple çalışıyorum, belki benim de...

“Ne söylemek istiyorsun?” dedi patron sesini yükselterek, sizinkilerin gelmek üzere olduklarını bana hatırlatmak mı istiyorsun?

- Hayır, benim hatırlamama gerek yok; siz okumuş adamsınız, gidişatı görüyorsunuz.

Patron piposunu yakıp tüttüre tüttüre benim yanımda epey dolandı. O, sanki bir fikir üzerinde düşünüyor. Nihayet benim yüzüme bakmadan kendi kendine konuşur gibi

“Doğru, yaşamak istiyorsan bir çare aramalısın; kim düşünürdü olay bu hale gelecek diye? ‘Yeni Avrupa kurucuları, yenilmez ordumuz, bizlere karşı duracak güç yok!’ tüh reziller!” diyerek tükürdü ve Üsein’e dönüp:

- Tamam, sen çalıştığın gibi devam et ama göz kulak ol, bu tarafa asker giyimli birileri geldiğini görünce kaç, saklan; benden sorarlarsa kaçıp gitti diye söylerim, tamam mı?

Bu konuşmadan sonra kimse Üsein’e bir söz söylemedi. Üsein de imkândan faydalanarak köyün kenarındaki ormana gidip acil kaçmak gerektiğinde gizlenmek için yer hazırlayıp geldi. Artık yaklaşarak gelmek üzere olan cephe gürültüsü de gündün güne anlaşılıyor, köyde polisler de görünmüyorlar, yanan ormandan kaçan kurtlar gibi onlar da kaçıyor, saklanıyorlar.

Artık kaçmak mümkün, bugün yarın bizimkiler gelecekler; çok sevinçli günler yaklaşıyor! Benim, elime silah alarak mutlaka şu melunlardan intikam almam gerek.

Cephenin yaklaşmasına bakmadan son gün Üsein’in ormana girip gizlenmesi gerekti. Üçüncü gün atışlar durdu, ortalık sessizleşti sadece sık sık alçaktan uçarak geçen uçakların sesi duyuluyor. Artık sabrı tükenen Üsein, (164) dikkatlice ormandan çıkıp köye doğru yol aldı. Köye yaklaşınca komutanlığın bulunduğu evin üzerinde bizim kıvıllı bayrağımızın dalgalandığını gördü ve birden durdu, kaldı; sonra kendini tutamadan “Özgürlük!” diye bağırdı. Gözleri kıvanç gözyaşlarıyla doldu, yüreği taşıtı.

Daha üç gün önce bu evin tepesinde zehirli örümceği andıran faşist bayrağı asılıydı. “İşte size Moskova bitti, işte size doğuya sefer! Artık işlediğiniz bütün cinayetleriniz için hesap vereceksiniz, alçaklar!”

Bayrak asılı eve köyü düşmandan kurtaran savaş bölüğünün kurmayı yerleşmişti. Üsein buraya geldiğinde artık karşı köylerden toplanan kendi gibi “ırgatlar” çoktu. Herkesin yüzü gülüyor, kıvancı içine sığmıyor. Toplananlarla sohbet ettiler. Özgürlüğe kavuşan bu genç fidanların istekleri aynıydı: Hemen ellerine tüfek alıp faşistlerden intikamlarını almak.

1977

Otuz Yıldan Sonra

1941 yılında enstitüyü bitirenlerle buluşma düzenlemek için 22 Haziran günü kendi enstitümüzde toplanmamızı rica ederek hepimizin yaşadığı yere davetiye yollamışlardı. Aradan otuz yıl geçtikten sonra...

Sağ olanlar eksiksiz olarak söylenen günde toplandık. Çok heyecanlı görüşmeler oldu. Pek çoğumuz birbirimizi tanımadığımız için soyadlarımızı sorarak hatırladık.

Yıllar neler yapıyormuş!

Yalnız böyle zamanlarda yani uzun zaman görüşmedikten sonra karşılaşınca arkadaşlarına bakarak kendinin ne kadar değiştiğini anlıyormuşsun.

“Nerede yaşıyorsun? Savaş yıllarında hangi cephede bulundun? Tanıdıklardan, dostlarımızdan kimleri gördün?” Hepimiz birbirimize böyle sorular sorup sohbete dalıyoruz. Birlikte okuduğumuz kız arkadaşlarımızın ise artık pek çoğu emekli, zaten onları hatırlamanın imkanı yok. Böyle olsa bile hiç kimse kendi kaderine üzülüyor. Yaşlanmak elbette doğal bir şey, ama insanlar öyle zamanda nedense “Ben zamansız yaşlandım.” diyerek üzüyorlar ama bir araya geldiklerinde birbirlerine yaptıkları işi, ulaştıkları başarıları övmeyi de seviyorlar. Sohbetimizden anlaşıldı ki hiç kimse (166) hayatın dışında yaşamamış, faydalı işler yapmaya çalışmışlar, işte övgüye layık yeri de bu.

Ben, her şeyden ziyade Seythalil’le görüştüğüme sevindim. Biz onunla öğrencilik yıllarımızda dosttuk, daha doğrusu bizi müziğe olan sevgi yakınlaştırmıştı. İkimizin de mandolini vardı, boş zamanlarımızda yatakhanelerimizin bahçesine çıkarak iki sesle “Suliko”yu çalmaya başlasak öğrenciler hemen bizi sarıp bizimle birlikte şarkıyı söylüyorlardı. O yıllarda Seythalil gür ve dalgalı perçemi, taşı sıkça suyunu çıkaracak kadar gücü, sürekli gülümseyip duran iri mavi gözleri ve yumuşak tabiatı olan güzel bir delikanlıydı. Ama bu görüşmemizde ben eski dostumu tanımadım çünkü eskisi gibi dalgalı perçemi yerine rendelenen tahtayı andıran parlak kel kafası, gözlerinin altında ortaya çıkan küçük torbalar ve çürük dişleri bu adamda gençliğinden eser bile bırakmamışlar. İlk gördüğünde o da beni yüzümden değil de sesimden tanımış, demek o değişimler bende de dostumdan geri kalmamış.

Enstitü memurları bizi büyük bir hürmetle karşıladı. Şehirdeki en iyi misafirhanelerden birinde hepimize yer verdiler. Yerleştikten sonra ilginç geziler düzenlendi. Toplantılar,

hatıralar, görüşmelerle geçen bir hafta bize bir gün gibi geldi. Bu görüşmemiz, hepimizde derin etkiler bıraktı, bizleri tekrar geçmiş mutlu gençliğimize döndürdü.

Biz Seythalil’le sadece gündüzleri değil geceleri de geç vakitlere kadar otuz yıl içinde başımızdan gelip geçenleri hatırladık. Biz onunla 1941 senesinde orduya daha doğrusu savaşa aynı trenle gitmiş olsak da Moskova’ya varınca bizi birbirimizden ayırdılar. Seythalil’i Alyaka Okuma Yurdu beni ise uçaksavar topu (167) eğitimi veren okula gönderdiler. Bir iki mektuplaştıktan sonra çok geçmeden biz birbirimizi kaybettik. Uçsuz bucaksız savaş yolları onu bir tarafa beni diğer tarafa alıp gitti.

Savaş bitince ben, ölen ve sağ kalan arkadaşlarımızı soruştursam da Seythalil’i bulamadım. O, savaşı üsteğmen rütbesinde bitirerek Gorki şehrine yerleşmiş.

- Peki Gorki’de kalıp yaşamana sebep olan neydi?

O taraflarda ben de bulunmuştum ama bugün hala oraların soğuşunu, kışını hatırlayınca buz gibi oluyorum, o ayazlara nasıl dayandığıma hala şaşırıyorum.

Bu soruyu ben Seythalil’e akşam restoranda otururken sordum ama o, benim soruma cevap vermeye çalışmadı, lafi başka tarafa çevirdi.

Belli ki iki savaşçı rastlaştığında onlar da laf bitmez tükenmez oluyor; dünyalarını unutuyorlar. Ben kadehlerimizi doldururken “Durun, siz dolduruyorsunuz ama bana içmek katiyen yasak. Benim midem, kalbim...” dedi dostum.

Ben onun konuşmasını bölerek “Yeter, yeter. Eğer ki hekimler benim hastalıklarımı araştırıp bakacak olsalar bende en azından doksan hastalık bulurlar; onun için ben de onlara görünmeye korkuyorum. Yatağa düşüp yatmadıkça onlara başvurmuyorum, verdiği ilaçların çoğunu da içmiyorum.” dedi.

- Peki ne içiyorsun öyleyse?

- İşte böyle dostlarımla rastlaştıkça iki kadeh rakı içiyorum.

“Öyleyse seninki kolaymış üstelik senin şu ilacı da nereye gitsen bulmak mümkün. Öyle olsun madem hastalık hakkında laf yok!” dedi Seythalil (168) sıradaki sigarasını küllüğe basıp. Sonra benim beklediğimi görüp konuşmaya çok geriden başladı.

- Sen Gorki’de buldum, diye anlatıyorsun ama o şehrin güzelliklerini, oranın iklimini bilmiyormuşsun; aklında sadece kıştaki ayaz kalmış. Şimdiki Gorki o senin bildiğin şehir değil; her yerde olduğu gibi o şehir de tanınmaz derece büyüdü, değişti, güzelleşti.

Eğer ki sen şimdi o şehrin etrafındaki ormanları, Oka Nehri ile Volga Nehri'nin birleştiği yerin güzelliğini görsen şaşarsın. Oranın güzelliğine, havasına alışan insanın oradan ayrılması gelmiyor. O güzelliklerini böyle hayal etmek zor; o tarafları gözleriyle görmeyen, oralarda gezmen gerek; özellikle bahar ve güz aylarında.

Ben 1942 senesinin baharında oradaki hastanede tedavi görmüştüm; diz kapağıma şarapnel vurmuştu. Çok büyük ağrılar çektim, aylarca bacağımı alçıda tuttular, alçıdan çıkardıktan sonra bacağım dizimden bükülmeden kaldı ama yavaş yavaş onu atlattım. Hekimlerin gayreti mi ya da gençliğim mi yendi bilmiyorum; ne olursa olsun beni yeniden ayağa kaldırdılar, adam ettiler. Ama en ilginç yeri şu ki ben orada sadece bacadan değil yürekten de vuruldum, yalnız onu dille tarif etmek çok zor mesele. Ben de senin gibi kitap okumayı çok seviyorum, iyi edebiyata olan ilgim bugün hala sönmüyor, ama kendim bir şeyi adam akıllı tarif edemiyorum, söz bulamıyorum; iki üç söz söyleyip durup kalıyorum.

- Aslında hastalıklarını çok güzel tarif ederek başlamıştın, belki ben durdurmasam hala daha anlatırdın, dedim ben yine kadehleri doldururken.

- E... Bu tarafı artık yaşlılık belası olsa gerek. Yaşlılıkta insana hastalıklarla beraber (169) korku da geliyormuş. Cephede olduğum zaman ateşe girince bile o kadar korkmuyordum, şimdi yatağımda yatarken bir yerim sancılırsa hemen atılıyorum, o an ilaç dolu çekmecemi karıştırmaya başlıyorum; can tatlı, eyvah ölüyorum, diye ödüm patlıyor, sanki ben ölsem dünya batacak ama gençlikte insanın aklına ölüm hiçbir zaman gelmiyor. Her mevsimin kendi yemişi oluyor dedikleri doğruymuş.

“Sonra, sonra seni yürekten kim yaraladı ve kim tedavi etti?” dedim ben, kadehleri işaret ederek.

- En ilginç yeri de burada, beni yaralayan Larisa adlı sağlık hemşiresiydi. O, sarı saçlı, orta boylu haddinden fazla zayıf, daima bir yere koşuşturan, konuşurken yere bakarak konuşan, utangaç bir kızdı. O, ara sıra biz yaralıların yattığı odaya girip ateşimizi ölçerken yanına oturup gözlerine bakınca ağrıların sanki diner gibi oluyor. İşte benim yüreğimi yaralayan da o gözler oldu. Elbette o, çalışırken herkesin gözüne bakıyordu ama bana böyle görünmüş.

Larisa tıp enstitüsünde okuyor, iki günde bir bizim hastanede nöbet tutuyordu. Hem şimdi ben sana onun güzelliğini, sıcakkanlılığını tarif edemem zaten ben eminim ki sen onu görsen “Dostum bu sarı, çilli yüzlü kızda ne buldu?” diyerek şaşırırdın ama

sebebini bilmiyorum. O zaman Larisa benim gözüme güneş ışığı, eşsiz bir naziklik, en güzel çiçeklerden, güzelliklerden yapılan bir peri olarak göründü. Bana göre bunun sebebini de o zamanki durumla anlatmak gerek. Birinci sebep, benim yirmi iki yaşında savaş ateşine girip etrafımda sadece dayak, kan, ölüm görerek (170) ümitsizliğe kapılmamdır. İkinci sebep, yaralı halde bu hastaneye düşüp sessiz odada yatarken kendime gelince yüreğimin bana bu emri vermesidir.

Dünya böyle kurulmuş, bence bunda şaşırarak bir şey yok, her çiçek vakti gelince açmalı. Vakti geldiğinde kar yağması, güllerin açılması gerek; güzün bizden giden kuşlar baharda dönüp gelmelidirler. İnsan da vakti geldiğinde sevmeli, sevilmeli, aile kurmalı. Yapmacık bir şekilde hayatın doğal akışındaki halleri durdurmak mümkün değil. Bazen kuş bile yanan ormanda ağaç bulamayınca kendi yuvasını karacanın boynuzları arasında yapmaya çabalıyormuş.

Ben, “Sen çok derin felsefeye daldın dostum. Ayrıca sen de bütün suçu savaş arabasına yüklemeye çalışıyorsun, kendini ak sütün kaymağı olarak görüyorsun ama ben sizin romanınızın neden bittiğini bilmek istiyorum.” dedim.

- Dur, acele etme ben konuşup bitireyim de sorularını sonra sorarsın, hem otuz yıldan sonra yine bir kez daha görüşürüz diye umutlanma. Pek çokları, insanda sevgi duygusu baharda uyanıyor, diyor; belki de doğrudur ama bizim sevgimiz kış döneminde, her şey kar altında uyurken tutuştu. Bir yürekte yangın başlayınca ondan sıçrayan kıvılcıklar kav gibi diğer yüreği de tutuşturuyormuş.

Biz, odada sekiz adam yatıyorduk, hepsi benim gibi genç. Ben, yerimden henüz kalkamadığım zamanda Larisa odaya girince bir bahane bularak gelip benim yanıma oturuyor ama konuşmanın imkânı yok; bütün gözler bize dikiliyor, ellerinden gelse bizi gözleriyle yiyecekler. Sonra ben onun da çaresini buldum. Larisa'nın gelmediği gün ben yattığım yerden ona mektup yazıyorum. Bütün derdimi, ağrılarımı; ardından arkadaşlarımdan yüzüzlüklerini (171) şikâyet ederek yazıyorum. Sevgimi anlatmak isteyip yazacak oluyorum, mücadele ediyorum ama gerçekte bütün duygularımı etraflıca ifade edemiyorum. İşte, ben koltuk değneklerimle yürümeye başlayana kadar biz böyle mektupları zarflamadan mektuplaştık.

Larisa'nın zamanı yok; o, benim gibi mektuplarını çok uzatmadan kısa cevaplar yazıyor, beni sakinleştiriyor. Odaya girdiği zaman kimseye göstermeden benim yastığının altına mektubunu sokuşturup gidiyor. Ah dostum! Larisa'nın bırakıp gittiği

kâğıtları benim tekrar tekrar kaç kere okuduğumu, geleceğimiz için nasıl planlar yaptığımı sen bilsen. Kanatsız uçuyorum, eğer ben iyileşip ayağa kalkarsam bu dünyada benden mutlu insan olamayacak.

Nihayet koltuk değneklerimle yürümeye başladıktan sonra bize تنها yerlerde konuşma imkânı doğdu. Sonra, çok geçmeden çok beklenen bahar geldi. O tarafta mavi göğü sadece baharda görebilirsin. Gökyüzü bulutlardan arınınca sanki yükselmiş gibi oluyor; deniz rengine bürünüyor, yollar kurumaya başlıyor. Bu zamanlarda şimşekli, gürültülü yağmurlar yağarak yeri göğü uyandırıyor, etraf yeşermeye başlıyor. Öyle günlerde yerinde de oturamıyorsun, nedense yüreğinde telaşlı istekler doğuyor, rahat vermiyorlar.

Ben artık koltuk değneklerimi bırakıp bir değneğe dayanıyorum, topallayarak yürüyorum. Bir tatil günü Larisa'nın getirdiği kıyafetleri giyerek gizlice hastaneden kaçıp onların evine gittim. Larisa, beni annesiyle tanıştırdı. Evde sadece ikisi yaşıyorlardı. Annesi, Larisa'nın beni evlerine getirmesine şaşırmadı, belli ki onlar kendi aralarında konuşmuşlar. Biz girip oturduktan sonra saçları ağarmaya başlayan, yorgun yüzlü annesi uzun süre dikkatlice bana baktı ve sonra bana nereli olduğumu, akrabalarımın kimlerin (172) yaşadığını sordu. Sonra Larisa'ya dönerek dün verilen nohut konservelerinden bir çorba pişirerek misafire ikram etmek gerektiğini söyledi.

- Hayır, rahatsız olmayın, ben tokum desem de onlar benim söylediğimi duymazdan geldiler. Biz odada Larisa'nın annesi ile ikimiz kalınca o benim gözlerime bakarak ileride nasıl bir hayat kurma düşüncesinde olduğumu sordu. Ben, bu soruyu yersiz bularak şaşırdım ve çoktan halledilmiş bir mesele gibi "Savaş bittikten sonra ben çalışırım, Larisa da enstitüyü bitirir, sonra o da çalışmaya başlar; ben onu hiçbir şeye muhtaç etmem." diyerek diklenerek onun gözlerine baktım. Kadın başını yavaştan sallayarak gülümsedi.

- Her şey öyle kolaylıkla olmuyor oğlum, bir çatı altında hayat kurmak için daha pek çok zorluğu da ustaca halletmek gerekiyor. Allah versin, sen sağ salim savaştan dön, gel. Eğer ki siz, o zamana kadar birbirinizi unutmazsanız o zaman hayat kurabilirsiniz. Savaş henüz bitmiyor, böyle zamanlarda tesadüfi karşılaşmalar çok oluyor, bu sebeple burada gerçek sevgi hakkında konuşmak bana göre erken, sevginin zamanla sınanması gerek.

Sonra benim kaşlarımın çatıldığını görüp devam etti:

- Sen beni doğru anla oğlum, ben sizden çok yaşadım, çok gördüm üstelik çok da biliyorum. Larisa benim tek çocuğum, onun babası Larisa daha küçükken bizi bırakıp gitmişti, o da hekimdi. Bana: "Ben bu dünyada sensiz yaşayamam." diyerek çok tekrarlıyordu, sonra çalıştığı yerde bir ablaya tutuldu, hem ona da böyle diyerek başladı. Çok geçmeden onlar evlendiler. Ben de her anne gibi kızımın mutlu olmasını istiyorum, dedi o iç geçirerek.

(173) Ben öfkelenim, yerimden kalkıp Larisa'ya olan sevgimi ispat etmek için öfkeli sesle ellerimi sallamaya başlamıştım, o kadın yerinden kalkarak "Otur otur, çorba pişti, yemek yiyelim de sonra konuşuruz." diyerek odadan çıktı.

Ben o zaman öfkelenmiştim ama o sözlerin doğru olduğunu, geç de olsa, sonunda anladım. O zaman ise, "Biz ikimiz birbirimizi sevdikten sonra, bize daha ne gerek, kalan her şey kendiliğinden olur." diye düşünüyordum. Yıllar birbiri ardından geçip gittiler. Ben, mutlu hayat kurmak için insana sevgiden başka, daha doğrusu, bu sevgiyi söndürmemek için daha pek çok şey gerek olduğunu anladım ama insan, böyle sonuca uzun yıllar geçtikten sonra ulaşıyormuş.

- Sonra, sonra, dedim ben. O nohut çorbasıyla her şey bitti mi, yoksa daha devamı var mı?

- Siz edebiyatla uğraşan insanlarsınız, dedi dostum gülümseyerek. Sizin dilinizde söyleyecek olursak burada şiir bitiyor ve düzyazı başlıyor. Kısaca anlatırsak ben sağ salim savaşı bitirip geldim, herkeste olduğu gibi benim de cephede kazandığım nişan ve madalyalarım var. O zor yıllarda kenarda durmadan namusumuzla savaştığımız için yüzümüz ak. Zaten insanın yüreğinde sevgilisi olunca bütün zorluklara dayanıyormuş. Ben eminim ki benim sevgim de beni birçok dehşetten, zorluktan hatta ölümden kurtardı. Ben o taraftan Larisa'ya sürekli para gönderdim. Savaş biter bitmez, aklında olsa, askerî hizmetten önce öğretmenleri gönderdiler. Ben de arkama önüme bakmadan doğruca Gorki şehrine, Larisa'mın yaşadığı eve koştum.

- Peki akrabalarını araştırmadın mı?

- O ne demek, işgalden sonra onları bulana kadar **(174)** çok zaman geçti, annem o zor yıllarda vefat etmiş. Ben babamı bilmiyordum. Sonra dayılarımı buldum. İlk yıllarda birkaç kere gidip geldim, çoluk çocuk olduktan sonra gidemedim. Arada sırada yazışıyoruz. Herkes kendi hayatını, kendi kaygılarını yaşıyor.

Biz ilk zamanlarda Larisa'nın evinde oturduk, sonra bana birinciler sırasında iki gözlü daire verdiler. Bir kızımız oldu, şimdi torunumuz da var. Bu kısmı öyle detaylıca anlatmaya gerek yok.

- Neden?

- Anlatayım da artık bundan sonrası sıradan hayat hikâyesi gibi gidiyor. İş, geçim, hastalıklar, kaynanamın ölümü ve nihayet fark ettirmeden gelen yaşlılık. Bunların sen ya da başkası için ne önemi var? Baktığında her şey yolunda, kimseden eksik yaşamıyoruz, ikimiz de çalışıyoruz; bayramlara, düğünlere, eğlencelere gidiyoruz; misafir kabul ediyoruz ama bunlara rağmen ben, arada bir kendimi yalnız hissediyorum. Üstelik nedense kendime büyük bir yanlışlık yapmışım gibi geliyor, üzülüyorum, sebepsizce öfkeleniyorum, halsizleşiyorum, her şeyi bırakarak başımı alıp gidesim geliyor. Bu düşünceler bende özellikle yaşlandıktan sonra ortaya çıkmaya başladı. Sanki bu dünyada tek başımayım, etrafımda hiç kimse yok; in cin yok gibi geliyor. Ben, öyle zamanlarda mandolinamı elime alarak yerli makamlarımızı çalıp usulca şarkı söylüyorum, gözlerim yaşarıyor, yüreğimi gam sarıyor, nedense üzülüyorum, dertleniyorum, derin düşüncelere dalıyorum. Bahtımın böyle, tavşan kuyruğu gibi kısa olmasına üzülüyorum. İşte bu görüşmemizde de sizden ayrı düştüğümü ben daha derinden hissettim. Ama kimseyi suçlamaya hakkım yok; kader desem, insan kendi kaderini kendi yaratıyor diyorlar gerçekten doğruymuş.

(175) Bu sözlerden sonra ben dostuma kendi fikrimi anlatmayı uygun gördüm.

- Bizim hepimizin doğduğu yıllar pasaportlarımızda gösteriliyor, o günden başlayarak bilinçli hayat yolu hesaplanıyor. On altı yaş, yirmi, kırk vs. Yıllar geçiveriyor; bazen çok çabuk geçmiş gibi oluyor, bu geçen yılları neyle doldurmuş, neler yaparak geçirmişsin? İşte bu sorular insana rahat vermiyorlar. Pek çok plan yapıyorsun, zamandan verimli faydalanmaya çalışıyorsun ama her zaman düşündüğün gibi olmuyor. Bazen umulmayan, beklenilmeyen olaylar isteklerine engel oluyor ya da onları hızlandırabiliyorlar.

Bazıları kırk yaşına girdiği zaman meşhur âlim, şair, şöhret kazanan tarım uzmanı ya da büyük işlerle uğraşan insanlar oluyorlar, öyle zamanlarda biz: “Bakın şu adam henüz genç olsa bile adını aleme duyurdu.” diyoruz. Yani öyle insanların ileride daha da büyüyeceklerini göz önüne alarak “onlar daha genç” diyoruz. Bazılarının ise yaşı kırkı geçse bile ne istediğini, ne aradığını daha kendi de bilmiyor. Öyle insanlara: “Artık yaşı

kırkı geçti, hala daha kendi hayatını kuramadı.” diyorlar. Yani şu geçen yılların nafile, boş geçtiğini belirtmek istiyorlar.

Elbette herkese, çok yetenekli insanlara bile dünyaya şöhretini yaymak, tarihe adını bırakmak nasip olmuyor. Zaten mesele onda da değil. Ama sen bir zamanlar kime iyilik yapmışsan, yardım elini uzatmışsan senin adın, yüzün öylelerinin yüreğinde yaşar.

Bana göre insan sık sık kendini sorgulamalı. “Benim yaptıklarım ile birileri rahatlıyor mu, ben sadece kendimi mi kayırıyorum?” diye arada bir düşünmek gerek.

Burada sen, “Ben bahtsız oldum.” diye söylüyorsun. Bu yanlış, sen bahtsız değil de bahtlı insansın (176) Seythalil ayrıca neden bahtlı olduğunu da söyleyeyim. İkinci Dünya Savaşı bizim memleketimizden 20 milyon kurban aldı. O dehşetli ateşler içinden sağ salim çıktık bu bir; senin sevdiğin işin, ailen, arkadaşların var, senin adını, hatıranı yaşatacak evladın var bu iki; bunlar baht değil mi? Yoksa sen bir çuval altını olan adamları mı bahtlı diye hesap ediyorsun? Yok dostum, o zamanlar geçti, şimdiki zamanda bizler gerçek baht sahipleriyiz.

Dostluğa gelince, insanın gerçek, güvenilir dostları olmalı. Büyük Dağıstan şairi Rasul Gamzat: “Yok Etmeyin Dostlarınızı” adlı şiir yazdı, o şiirde dost kıymetini bilmenin gerekliliği hakkında söz geçiyor. Gerçekten dostları olan insan hiçbir zaman kendini yalnız hissetmez, diyerek ben sözümü bitirdim.

Seythalil yerinden kalkıp bana elini uzattı ve “Sağ ol dostum.” dedi. Sonra bana hissettirmeden gözlerini sildi, yüzüne üzüntü veren bir şeyi silip alır gibi oldu.

Bugünkü sohbetimiz uzun süre benim aklımdan çıkmaz, dedi o.

Biz misafirhaneye yöneldik.

1978

Serbest Dinleyici

O yıllarda okul çağına gelen çocukların yedi yaşını doldurup doldurmadığının ayına yılına bakmıyorlardı. Okuma yılının başladığı gün okula gelip toplananları öğretmen kendi seçip alıyordu. Ayrıca kabul edilmeyen çocuklara da neden kabul edilmediklerini öğretmen söylüyordu. Kabul edilmeklerinde öğretmen: “Senin bir karış daha büyümen gerek”, “Senin kafanın büyüklüğü iyi ama belin henüz ince, annene söyle sana şehriyeli kuru fasulyeyi çokça yedirsin.” Ya da “Senin soyadın ne, Memetov mu? Hayır, bizde Memetovlar çok, sen bir yıl daha bekle, şu Memetovlar bitirip gitsinler de sen onların yerine gelirsin.” diyerek şaka yapmadan adım bile atmıyordu. Zaten köy halkı Arif öğretmeni çok alaycı, lakapçı adam olarak biliyorlardı.

İnsanlar, “Fukaranın mutluluğu onun ev dolusu çocukları.” diyorlar. Bizim ailemizde dokuz çocuk olup en küçüğü de bendim. Bu sebeple bana yeni elbiseler dikilmiyordu. Abilerimin pantolon ve gömleklere birbirinden geçerek en sonunda bana veriliyordu. Bu sebepten olsa gerek benim pantolonumda hepsininkinden çok yama oluyor. Ayakkabı meselesi de kolay hallediliyor, çünkü bizler taa soğuk güz yağmurları yağmaya başlayana kadar yalınayak yürüyoruz; sonra babam, güzün kesilen tosunun derisinden hepimize (178) birer çift yeni çarık dikiyor, çarıkların yünlerini kırkıyorlardı ama bana gelince “Zararı yok, yünleri dursun, daha çok dayanırlar.” deniyordu; ben de onların söylediklerine inanıyordum. Bazen abilerim bir yere gidince şaşırıp birbirlerinin çarıklarını giydikleri zamanlar da oluyordu ama benimkilere kimse dokunmuyor; onlar yünlü, diğerleriyle karıştırmak mümkün değil.

Vakit geldi, ben kendimi artık büyüklerden sanmaya başladım. Sabah kalkıp sığırımızı dağa sürüyorum; sırtımla odun, kuru ot da taşımaya başladım. Ama dağdan odun yüklenip gelirken köye korka korka giriyorum, köy gençleri benim odunlarımı görünce: “Asan, nasıl oldu da kargalar seni alıp kaçmadılar? Onlar yuva yapmak için böyle çalılıarı aramakla bulamıyorlar.” diyerek gülüyorlardı. Bana o zaman balta vermek için güvenmiyorlar, zaten bende balta kaldırmaya güç yok, bu sebeple gücümün yettiği ince çalılıarı kırarak toplayıp sırtıma yüklenip geliyorum.

Güz gelince abimler, ablaımlar okul hazırlığı yapmaya başlıyorlar. Kitaplarını, kıyafetlerini hazırlıyorlar. Özellikle bu yıl ben de okula gitmek istedim çünkü komşumuzun oğlu, benim arkadaşım Süfyan, da bana okula gideceğini söyledi. Ben de

Süfyan'dan geride kalmak istemedim çünkü güreşte ben onu yeniyordum. Ben, fikrimi önce anneme söyledim.

Annem, “Yok yavrum, sen daha küçüksün, okuyamazsın, bir yıl daha sabret.” deyince ben, “Hayır, Süfyan gittikten sonra ben de gitmeliyim.” dedim.

Annem, “Sen Süfyan’a bakma, o senden bir yaş büyük hem senin akranlarından birisi bile henüz okula gitmiyor.” dese de ben söylediğimden dönmedim.

O gün akşam babam ve abilerim işten gelip yıkanarak sofraya oturdular ama ben yemedim, (179) babama, “Ben daha yeni yedim.” diye yalan söyledim. Sofra toplandıktan sonra annem bizim aramızda geçen konuşmayı babama söyledi. Babam gülümseyerek şaşkınlıkla bana baktı ve “Sen korkmuyor musun? Oradaki çocukların hepsi senden büyükler.” dedi.

Ben yine de Süfyan’ı ortaya attım ayrıca kimseden korkmadığımı da söyledim. Sonunda babam sözümü toparlayarak “İyi öyleyse, ben bu işe girişmiyorum; git, Arif öğretmenle görüşüp konuş, o ne derse o olur. Uygun görürse alır, görmezse gönderir. Bizler öğretmene bir şey söyleyemeyiz, o kendi işini bizden iyi biliyor.” diyerek konuşmayı bitirdi.

Süfyan, üç gün geçtikten sonra bana bu yıl okula gidecek çocukların okul bahçesinde toplanacaklarını üstelik bunu Arif öğretmenin kendisinin anlattığını söyledi. Ben, yine anneme yapıştım ve bana hemen çanta dikmesini söyledim.

Annem, “Sen önce Arif öğretmenle konuşmayacak mıydın? O razı olursa sonra sana da çanta dikerim.” dedi.

Hayır, öğretmen herkes çantalarıyla gelsin, demiş diyerek zorladım. Annem, garibim benim inatçılığımı bilerek razı oldu. Kanepenin dibinden çul kutusunu çıkarıp karıştırmaya başladı. Ama uygun bir şey bulamasa gerek düşünüp kaldı, sonra iç geçirerek bana baktı. Ben desen, hemen ağlamaya hazır duruyorum çünkü benim isteklerim için tek mücadele silahım ağlamaydı, sadece ağlayarak yeniyordum. Kısacası annem, bütün gününü harcayıp çeşitli çul parçalarından bana bir çanta dikti üstelik benim o çantamda cennet kuşunun kanatlarını andıran bütün renkler vardı.

Nihayet çok beklenen gün de geldi. Biz Süfyan ile çantalarımızı boyunlarımıza asarak (180) artık birçok çocuğun toplandığı okul bahçesine ulaştık. Oraya gelen çocukların çoğunu anneleri, büyükanneleri, ablaları getirmiş ama biz kendimiz gelip toplananlara

katıldık. Biraz sonra Arif öğretmen gelenleri gözden geçirdi ve “Çocuklarını getiren anneler, büyükanneler kenara çekilsinler; yeni gelenler ise aynı sıraya dizilsinler!” diyerek emretti. Annesinden ayrılanlardan bazıları ağlamaya başlamışlardı, öğretmenin o arada “Ağlayanları alıp doğruca çocuk bahçesine gidin, burada onların işi yok!” demesiyle hepsi başlarını omuzları arasına kıştırarak sustular. Sonra öğretmen asıl işine, okula kabul edilecekleri ve henüz yaşları yetmeyenleri ayırmaya, başladı. Sıra bana gelince öğretmen beni baştan ayağa gözden geçirerek: “Senin adın ne?” diye sordu.

- Asan

- Sen kimin oğlusun?

- Babamın...

Sırada oturan çocuklar ve kenarda duran anneler gülüştü, ben de “Bunlar neye gülüşüyorlarmış.” diyerek etrafıma baktım, sonra fark ettim öğretmen de kendini zor tutuyor.

Öğretmen, “Ne gülüyorsunuz, Asan doğrusunu söylüyor; o babasının sevimli oğluymuş.” dedi ve sonra biraz geriye çekilerek benim boyalı çantama, yünlü çarıklarına baktı ve:

- Peki babanın adı ne?

- Berber Settar, dedim ben bir nefeste.

- Berberini söylemesen de olur. Demek sen Asan Settarov oluyorsun öyle mi?

Ben “Bilmiyorum.” der gibi omuzlarımı çektim, çünkü o zamana kadar daha hiç kimsenin bana Settarov (181) dediği olmamıştı. Sonra öğretmen parmağıyla benim çantamın ucunu tutarak biraz kenara çekti ve: “Gel biz şöyle yapalım Asan Settarov. Sen akıllı bir delikanlıya benziyorsun ama bizim sınıfımızdaki sıralar biraz yüksekçe, senin biraz daha büyümen gerek. Gelmen gereken yılda gelersen ben seni birinci sıraya oturturum ayrıca eminim ki sen herkesten iyi okursun.” diyerek bana eve dönmemi emretti.

Eğer Süfyan’ı da kenara çıkarsalardı ben belki de o yıl okula kabul edilmediğime o kadar yanmazdım ama o, bu kontrolden güzelce geçti ve birinci sınıf öğrencisi olarak sevine sevine evine döndü.

Ve kendi de o an kendini büyüklerden sayarak benim yanıma gelip hatırımı bile sormadı.

Evimize nasıl dönüp geldiğimi de bilmiyorum. Eve girer girmez önce boynumda asılı olan çantamı çıkarıp kanepenin üzerine attım. Akşama kadar yemek de yemedim. Annem meselenin aslını benim yüzümü görür görmez anlamış olmalı ki sormadı; birkaç kez yemek yemeye çağırsa da gitmedim. Ben akşamı, babamın işten dönüp gelmesini bekliyorum.

Akşam babam işten dönünce kapıyı açar açmaz koşarak önüne çıktım ve konuşmadan ağlamaya başladım.

Babam, “Hayrola oğlum, mesele ne, ne oldu?” diyerek benden meselenin aslını anlatmamı istese de gözyaşlarıma boğulduğum için anlatamadım; sonra o, annemden ne olduğunu sordu, annem de işin aslını en başından bilmediğini söyledi ama benim okuldan geldikten sonra böyle kudurduğumu da ekledi.

Babam, “Dur, biz ne anlaşmıştık! Öğretmen ne derse öyle olur deyince sen (182) kabul etmiştin. Dur, ağlama, sen kız çocuğu değilsin. Hadi sırasıyla anlat, öğretmen sana ne dedi?” dedi.

- Gelmen gereken yılda gelirsin, dedi.

- İyiymiş öyleyse, bir yıl daha rahat gezersin, buna sevinmelisin; sen ise küçük çocuk gibi ağlıyorsun.

- Hayır, siz kendiniz gidip öğretmenle konuşun; yoksa ben Süfyan kadar okuyamayacak mıyım, onu aldılar.

Babam, “Ben Arif öğretmene patronluk edemem oğlum; o ne yaptığını, kimin okuması gerektiğini benden iyi biliyor.” demişti; ben yine bağırarak ağlamaya başladım. Ne kadar zorlasalar da akşam yine yemek yemedim.

- Demek sen yemek yemeyi reddediyorsun öyle mi?

- Yemiyorum.

Babam sözü yarı şakaya çevirse de ben onun gözlerinden, hareketlerinden bana acıdığını seziyorum, çünkü babam kendi küçüklüğünü seviyordu.

Açlığa dayanmak çok zor, gece rüyamda kaç kere yemek yediğimi görerek uyandım. Sabahına babam benim solan yüzümü görüp korktu galiba, bana mülayim bir sesle

“Tamam oğlum, sen üzülme; annen sana börek pişiriyor, ye; ben şimdi doğruca okula gidip öğretmenle konuşurum, zannedersem o da reddetmez, seni okula alır ama ben senin böyle sulu göz olduğunu bilmiyordum.” diyerek evden çıkıp gitti.

Uzun yıllar geçtikten sonra o gün Arif öğretmenle babam arasında geçen konuşmayı bana da anlatmışlardı. O gün onlar arasında işte böyle ya da buna benzeyen konuşmalar geçmiş:

Babam, “Arif, siz dün bizim küçüğe bir yıl daha bekle demişsiniz; o dünden beri yemek yemiyor, su içmiyor, ağlıyor; ne anası ne de ben çaresini bulabiliyoruz. Ben size yalvarıyorum, varsın o da bir **(183)** müddet çocuklara katılıp okula gelip gitsin; siz onu sınıfa sokun, birkaç günden sonra ben eminim o, bıktıp okulu kendi bırakır.” demiş. Öğretmen de razı olmuş, sonra “Tamam öyleyse Asan bizim serbest dinleyicimiz olur.” demiş. Zaten gerçekten de öyle olmuştu. Biz, okuma yılının başladığı ilk gün gelip sınıfımıza girdiğimiz zaman öğretmen beni görünce bir şey söylemedi; ama o, en arkadaki bir kapağı kopmuş sıraya beni tek başıma oturttu. Diğer sıralarda ise çocuklar ikişerli oturdular. Sonra öğretmen bizlerin yeni okuma yılını tebrik etti; okuldaki tertip düzen hakkında, temizlik hakkında konuştu.

Öğretmen, “Sizler artık okul öğrencileri sayılıyorsunuz, artık başkaları sizi örnek almalı. Bu yıl sizler burada okumaya, yazmaya, rakamları toplayıp çıkarmaya, bölmeye başlayacaksınız.” diyerek okula ne zaman gelip ne zaman gidileceğini söyledi ve daha pek çok öğüt verdi. Sonra bana hitap ederek “Asan da bizimle olacak ama o bizim serbest dinleyicimiz sayılıyor.” dedi. Çocukların hepsi dönüp bana baktılar; “serbest dinleyici”nin ne demek olduğunu diğerleri gibi ben de bilmiyordum. Hepimiz öğretmene baktık.

Öğretmen konuşmasını sürdürerek, “serbest dinleyici, henüz yaşı yetmese de kendi isteğiyle bizim derslerimize girip sizlerle beraber işlenen dersleri öğrenmeye çalışan kişiye diyorlar. Asan için hiçbir kural yok; o, istediği zaman okula gelir, istediği zaman çıkıp gidebilir; onun soyadı sınıf defterine yazılmıyor, öğretmen de verdiği ev ödevlerini ondan istemiyor.” dedi.

İlk zamanlar ben de okula erken gelip zil çaldığı zaman herkesle beraber sınıfa girdim, **(184)** sonra baktım ki diğer öğrencilerle benim hiçbir farkım yok, yani bana verilen serbestliklerden ben hiç de faydalanmıyordum. Bu fikrin bende doğmasına özellikle bir şey daha sebep oldu. Öğretmen, biz okula gitmeye başladığımızın ikinci günü

çocuklara “Elifbe” kitabı, ikişer defter ve kalem dağıttı. Herkese defter kalem dağıttıktan sonra bana yaklaşıp “Sende arkadaşlarından geri kalma.” diyerek bana olduğu olacağı bir defter verdi. Çocukların çantaları doldu, benimki ise yine boş gibi sallıyor; bir defterle çanta mı dolar?

Ertesi gün okula geldim üstelik çantamı da abimlerin eski kitaplarıyla tıka basa doldurup boynuma astım. Ben geldiğimde çocuklar ikinci derse girmişlerdi. Ben, kapıyı çalmadan, kimseden izin almadan doğruca kırık sırama gidip oturdum. Çocuklar başlarını kaldırıp merakla bana baksalar da öğretmen dönüp bakmadı bile, sanki sınıf kapısını yel açmış. Oturanlar sınıf tahtasından kendi defterlerine bir şeyler geçirip yazıyorlar. Ben de tek defterimi çıkarıp tay resmi çizmeye başladım.

Benim tayım yaylada otluyor. Babam bana “Senin tayın yaylada annesiyle otluyor, o büyüene kadar sen de büyürsün; sonra ben seni yaylaya çıkarırım. Küçük tayına binip onu koşmaya alıştırsın, onun sırtına henüz hiç kimse binmemiş, sen kendin ona yular takıp, ağızlık koyup bineceksin.” diyerek beni sevindiriyordu. Ama arada bir yaramazlık yapsam, söz dinlesem, evdekilere musallat olsam annem bana “Sen böyle yaramazlık yapacak olursan, söz dinlemezsen babana söylerim senin tayını satar, ha sen onu bakamamışsın ha başkasına mal olmuş, hepsi bir.” deyince ben o an teslim oluyordum çünkü tayım benim en büyük mutluluğumdu.

(185) Ben geceleri düşümde yaylaya çıkıyor, orada bulunan sürüler içinden şaşırmadan kendi tayımı buluyorum, onun sırtına binip birçok yeri dolanıyorum. Tayım bana, “Yelederimi iyi tut.” diyerek koşuyor; sonra derelerin üzerinden, “Bekçikaya”, “Nişankaya” üzerinden uçup geçerek beni doyana kadar gezdirdikten sonra evimize yakın bir yerde bırakıyor ve kendi yine yaylaya, annesine gidiyor.

Bir gün öğretmen, öğrencilere ezberlemeleri için ev ödevi verdiği “İşte Geldi Kış Baba” adlı şiiri sormaya başladı, ama şiiri kimse sonuna kadar ezberlemediği için öğretmen sinirlendi; yüzünü asarak öğrencileri azarlamaya başladı. Benim ders içinde elimi kaldırmam da kabul edilmiyor, kaldırsam bile dönüp bakmıyordu. Serbest dinleyicilerin sadece derste oturmalarına müsaade varmış; kendi fikrini söylemeye, sohbete katılmaya hakkı yokmuş. Ben de bunu bildiğim için elimi kaldırmadan, kimseden de izin istemeden yerimden kalktım ve gür sesle:

“Asan’da güzel bir tay var

Koşar, kişner, oynar,

Kuyruk kesik, üstü benekli,

Ok gibi onda ayaklar!”

diyerek yerime oturdum. Ben o şiiri abimlerden işitip ezberlemiştim. Benim apansız yaptığım çıkış herkesi hayrete düşürdü. Öğretmen bile benden öyle “serbestlik” beklememiş olmalı ki o da uzun uzun bana bakıp sustu, sonra kendine gelerek “Aferin Asan, senden adam olacaktım; ama biz bugün “K1ş” şiirini ezberlemeliydik, sen (186) ise ta üçüncü sınıfa gittin, böyle giderse sen bir yılda okulu bitireceğe benziyorsun.” dedi ve sanki bozulduğuna öfkelenerek sınıftan çıkıp gitmemi teklif etti.

- Sen bu arada bahçeye çıkıp biraz dolaşsan, bize de sıkıntı vermesen çok iyi olurdu, dedi.

Benim sınıf defterinde adım yok, bana verilen ödevleri de kimse sormuyor, bilgime de bir türlü değer verilmiyor; istersen ağzınla kuş tut! Ne yapacaksın, yavaştan çantamı boynuma asarak sınıftan çıkıp gittim.

Eve gidesim de gelmiyor. Ey, ben bu arada tayımı bulsam ve sırtına binip uzaklara, beni kimsenin tanımadığı, bilmediği yerlere gidip saklanırdım. Arasınlar, öğretmeni de biraz sıkıştırsınlar. O, bana boş yere “Sınıftan çık, bize sıkıntı verme.” dedi, ben kime sıkıntı vermişim acaba? Çocuklar şiir okuyorlardı, ben de okudum, onda da suçlu oldum.

Kimsenin olmadığı bahçe içinden gidiyorum; henüz erken, evimize de gitmiyorum, yalnız olası geliyor. Benim halimi kimse anlamadığı için kendi kendime üzülüyorum, sitem ediyorum.

Ben, her gün gelmesem de, okula serbest dinleyici sıfatında gidip geliyorum, nerdeyse yarım yıl oldu. Bu süre zarfında ben, okul hayatıyla epey tanıştım. Öğretmenin elinde daima başka hiç kimsede olmayan kırmızı kalem oluyordu. O, çocukların defterine zaman zaman o kırmızı kalemle notlar yazıyor, işlerine değer biçiyordu. Öğretmen, belki benim defterime de o kalemle bir şeyler yazar diyerek defterimi öğretmene sunuyorum. O, sıraların arasında yürürken ben defterimi sıranın kenarına koyuyorum ve bakıyorum, ne vermemiş Allah, belki benim defterime de bir şeyler yazar diye umut (187) ediyorum ama öğretmen benim oturduğum sıraya dönüp de bakmıyor, geçip gidiyor.

Bir gün benim hiç ummadığım anda öğretmen benim işime de değer biçti, o kırmızı kalemle benim defterime de bir şeyler yazdı. Bu mesele şöyle olmuştu: O gün ben sınıfa

yine herkesten sonra geldim. Çocuklar, öğretmenin tahtaya yazdığı problemleri çözüyorlar. Biraz oturduktan sonra canım sıkıldı. Yine tayımı, düldülümü hatırlamaya başladım ve zihnimde hayal ettiğim gibi onun resmini çizmeye karar verdim. Defterimin ortasından bir kağıdı yırtarak aldım ve onu enine çevirip çizmeye başladım.

Zaman zaman arkaya çekilerek yaptığım resme göz atıyorum sonra yine dudaklarımın arasından dilimin ucunu çıkararak kâh sol kâh sağ omzuma başımı yatırıp son çizgilerle resmimi canlandırıyorum. Tayım koşuyor; onun gür yeleleri, kuyruğu havada dalgalanıyor. Kendi işime baktıkça hayran kalıyorum “Akşam babama göstersem şaşırır.” diyerek hayal kuruyorum. Ben böyle hayal kurarken öğretmenin gelip yanıma durduğunu fark etmedim.

Öğretmen: “Bu da ne?” dedi beni şaşırtarak, bu derece tamamlanmışlıkla yapılan at resmini görüp “Bu da ne?” demesine şaşırdım. “Bu benim tayım, şimdi yaylada” dedim gururla; çünkü ben, benden başka hiç kimsenin tayı olmadığına emindim. Öğretmen resmi önüne çekerek kırmızı kalemle oraya bir şeyler yazdı. Benim hayallerim gerçek oldu! Nihayet benim işime de değer biçildi.

Ondan sonra ben artık sınıfta da oturamadım, hemen eve giderek anneme, babama, abilerime (188) övünmek isteği her şeyi yendi. Öğretmen yanımdan ayrılır ayrılmaz resmi defterimin içine koyup sınıftan çıkıp gittim.

Benim şansıma o gün babam da abilerim de evdeydiler. Heyecanlanıp koştuğum için kızaran yüzümü gören babam “Hayrola Asan ne oldu? diye sordu.

Ben, “İşte bu oldu! Öğretmenimin benim defterime koyduğu işarete bakınız.” dedim ve çantamdan hemen defterimi çıkarıp babama uzattım. Abilerim de meraklanıp babama yaklaştılar. Onlar resmi görür görmez kahkaha atarak gülmeye başladılar; “Bunlar neye gülüyor acaba?” diye bekledim. Sonra abim, “İki koymasına koymuş o da yıkılmasın diye yanına payanda çektirmiş.” demesiyle yeniden gülme başladı. Ben, “Nasıl iki o?” diyerek babamın elinden resmi çekip aldım ve dikkatle öğretmenin koyduğu işarete baktım. Gerçekten de o, “iki” işaretini yan yatırıp koymuş ve onu da yeterli bulmayarak yanına payanda gibi eksi işaretini çizmiş, sonra imzasını atmış.

O gün benim aklımdan ölene kadar çıkmayacak çünkü beni her şeyden fazla hayrete düşüren o kadar ustalıkla yapılan resme öğretmenin eli nasıl vardı da iki koydu? Hadi, tamam; iki koyduktan sonra şu payandanın ne gereği vardı? Ben şu payandayı yok etmek için parmağımla (o yıllarda silgi yoktu) “payandayı” silecek oldum, kağıt

yırtıldı; oradaki payanda yerine bir delik ortaya çıktı, sonra sinirimden ağlaya ağlaya resmi yırttım ve sobaya attım.

Okulda da çocuklar benim defterime koyulan işareti anladıktan sonra adımı “Payandalı Asan” koydular. (189) Bu lakabı işittikten sonra ben, önce dostum Süfyan’ı tutup dövdüm ve bir daha gelecek yıla kadar okul kapısına bile yaklaşmadım. Ayrıca bir daha köyümüzde benden başka serbest okuyucu da çıkmadı.

1979

5. SÖZLÜK-DİZİN

Sıra: a b c ç d e f g ğ h i j k q l m n o ö p r s ş
t u ü v y z

A

a: (*ünl.*) şaşma ifadesi
a. x1-140/2
[=1]

abayla-: (*f.*) 1.görmek, fark etmek, önemsemek;
a.-may x-128/8

2.farkına varmak, anlamak, idrak etmek.
a.-may x1-138/5

[=2]

abdıra-: (<Moğ.) (*f.*) 1.afallamak, şaşırarak,
şaşmak; irkilmek, ürkemek;
a.-dı v11-89/17
a.-ğan v11-95/10
a.-p 1v-63/11, 1v-67/6, 1x-113/1, x11-149/10,
x11-157/3
a.-sa 1v-67/1

2. telaşa kapılmak, korkmak.
a.-ma 11-46/1
a.-may x-127/8

[=10]

abın-yıqıl: (*zf.*) zar zor, güçlükle, düşe kalka
a. v-71/13
[=1]

abra-: (<Moğ. *abura-*)(*f.*) yapmak, işlemek,
geliştirmek
a.-maq x11-172/6
[=1]

abul-qubul: (*zf.*) Alelacele, çarçabuk,
gelişigüzel, dikkatsizce, rastgele
a. x11-146/11
[=1]

Abhâir: (*öz. a.*) şahıs adı
a. x-119/12, x-119/2, x-119/3, x-119/9, x-
120/6, x-121/6, x-122/1, x-122/13, x-
122/14, x-122/4, x-123/10, x-123/6, x-
124/2, x-129/12, x-129/13, x-129/15
[=16]

acaip: (<Ar. *'acā'ib*)(*sf*) fevkalâde, eşi benzeri
olmayan, hayranlık uyandıran.' →
acayıp, acayıp
a. 111-46/8
[=1]

acayıp: (<Ar. *'acā'ib*)(*sf*) fevkalâde, eşi benzeri
olmayan, hayranlık uyandıran.' → *acaip*,
acayıp
a. x1-141/5
[=1]

acayıp: (<Ar. *'acā'ib*)(*sf*) fevkalâde, eşi benzeri
olmayan, hayranlık uyandıran.' → *acaip*,
acayıp
a. 1-22/26, 111-55/9, 1v-63/10, 1v-63/10, v111-
95/3, x1-134/6, x11-142/1, x111-169/10
[=8]

accı: 1. (*a.*) ağrı, sancı, sızı.
a. 1-20/9, v11-90/16, x11-152/3
a.+nı v11-103/12
a.+sına 1v-69/3
a.+sını v-76/5

2. (*sf.*) sert, keskin, şiddetli; organlara ağrı
veren, vücudu zorlayan.
a. 1-8/24, 11-27/1, x-124/7

3. (*mec.*) üzüntü, dert, keder
a.+larğa 11-53/20
a.+nı 11-55/6

4. (*mec.*)(*sf.*) üzüntülü, keder dolu; üzücü
a. 11-54/14, 11-55/5 v111-104/5,

[=14]

acele: (<Ar. *'acele*)(*zf.*) vakit geçirmeden, hızlı
a. v11-89/9, x11-163/8
[=2]

acet: (<Ar. *hācet*) 1. (*a.*) gerek, gereklilik,
ihtiyaç;
a. 1-23/11, x11-174/8

2. (*a.*) büyük veya küçük abdest
a.+lerini 1-22/2

[=3]

acı-: (*f.*) merhametli davranmak, merhamet
etmek, insaf etmek, anlayışlı ve
hoşgörülü davranmak
a.-ğanımı x1v-182/9
a.-may x11-157/3
a.-p x-123/1, x-123/2
[=4]

acın-: (*f.*) üzülmek, yerinmek
a.-a v-76/19
a.-dılar x11-154/5

- a.-ğanımdan vii-90/10
a.-ıp viii-104/10, viii-104/12
[=5]
- acımlı:** (*sf.*) acıklı, acı verici
a. ix-109/4, ix-113/7, vi-84/12, xi-136/2
[=4]
- aç:** (*a.*) yemek yememiş, karnı doymamış.
a. iv-59/10, viii-98/4, viii-98/5, xii-161/2
[=5]
- açtan öl-:** açlıktan ölmek
a.-e yatqanını vii-90/5
[=1]
- aç ol-:** acıkmak
a.-dım iv-59/2
[=1]
- aç-:** (*f.*) **1.** (bir şeyi) kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak.
a.-ıp viii-100/9, viii-104/4, viii-98/11, xii-145/13, xii-149/14
a.-masalar xii-155/13
a.-maylar i-22/1
a.-qan xiv-184/8
a.-tı i-19/14, iv-68/13, ix-109/7, ix-115/6, x-121/7
a.-tım vii-91/3
- 2.** bir şeyin kapağını veya örtüsünü çıkarmak.
a.-a x-126/16
- 3.** sarılmış, katlanmış, örtülmüş, iliklenmiş şeyleri bu durumdan çıkarmak.
a.-may iii-41/9
a.-mazdan iii-41/7,
a.-ıp iii-41/10
- 4.** (Savaş, harp, cihat, sefer, cephe vb. kelimelerle) başlatmak, ilan etmek;
a.-qanlarını xii-162/1
- 5.** yapraklanmak, çiçeklenmek
a.-a viii-95/3, xi-141/5
a.-ması xiii-170/2
a.-qan ii-27/1, ii-27/6, ii-39/8, v-78/3, v-78/7, vi-80/8
- 6.** gizli, saklı olan bir şeyi duyurmak, söylemek *bkz. sır aç-*
a.-maq iii-44/11
[=28]
- açar-açmaz :** (*zf.*) açtığı anda
a. xiv-181/11
[=1]

- açıl- 1.** (*f.*) açmak işinin yapılması veya açmak işine konu olmak.
a.-a başlağanı xii-155/2
a.-dı i-14/1
a.-ğan i-22/4
a.-ğanda xii-155/5
a.-ğanlar iii-47/10
a.-madımı iv-65/9
- 2.** kendine gelme, ferahlamak.
a.-dı v-78/5
- 3.** (karanlık, sis, duman, bulutlar için) dağılıp aydınlık olmak, etraf görünmek;
a.-ğanını ii-35/6, vii-98/6
a.-ıp iv-59/4, xii-152/8
a.-ıp başladı x-126/12
a.-masını xii-149/10
- 4.y/a** (çiçek için) büyüyüp gonca hâlimden çıkmak, açmak;
a.-ğan ii-27/8
a.-ıp ii-39/13, ii-39/8,
a.-ıp başlağan ii-35/6
a.-mağan v-78/7
a.-ması xiii-170/2
- 5.** (sır, maksat, üzüntü, dert vb. gizli tutulan şeyler) anlatılmak, ortaya konmak, söylenmek
a.-acağı v-76/10
[=19]
- açılır açılmaz:** (*zf.*) açıldığı anda
a. xii-146/7
[=1]
- açığ:** (*sf.*) **1.** açılmış, kapalı olmayan.
a. iii-47/10
- 2.** (*sf.*) her türlü düşünceyi hoşgörülle karşılayabilen, etkisinde kalabile.
a. xii-154/5
[=2]
- açığ-:** (*f.*) acıkmak, açlık duymak
a.-a viii-98/5
[=1]
- açığağızlıq:** (*a.*) açık ağızlı olma durumu, sersemlik.
a. xii-142/9
[=1]
- açığ-aydın:** (*zf.*) net, açık, sarıh
a. iii-54/14
[=1]

açıklık: (*a.*) meydan, boş yer; (orman içinde) alan, kayran
a.+ta x-126/2
[=1]

açık yürekli: (*sf.*) düşündüğünü olduğu gibi söyleyen, içi temiz, gizli yönü olmayan (kimse); samimi, açık kalpli
a. 1-8/3
[=1]

açlık: (*a.*) aç olma durumu
a. 1-16/16, 1-22/8, 11-38/4, 1v-58/8, 1v-58/9, 1v-59/1, 1v-60/16, 1v-63/10, vii-90/6, vii-91/9, vii-92/14, viii-99/7, xii-143/4, xii-152/12, xii-155/11, xii-161/4, xiv-182/7
a.+ı+(açlığı) x-122/13
a.+nen xii-152/11
a.+qa xiv-182/10
a.+tan iii-51/14, 1v-59/11, xii-152/10, xii-152/12
[=24]

açuv: (*a.*) öfke, kızgınlık.
a. 11-38/1, 11-38/3, vii-90/15
a.+ı xii-155/6
a.+ım 11-36/5, vii-88/19
a.+ımmı vii-89/8
a.+ından xii-145/6
a.+ımı 1-21/3, x-118/1
a.+nen v-73/12, xii-155/8
[=12]

açuvlan-: (*f.*) öfkelenmek, hiddetlenmek
a.-a x-124/13, xii-144/7, xii-145/9
a.-dı vi-83/7, xi-135/12, xii-148/13
a.-dim xii-173/1
a.-ğan 11-33/13, v-73/12
a.-ğan edim xii-173/3
a.-ğanımdan xiv-188/13
a.-ıp 11-35/22, xi-137/3, xiv-185/14
[=14]

ad¹: (*a.*) **1.** bir kimseyi, bir şeyi belirtmeye, anlatmaya yarayan söz.
a.+ı 1v-66/11, 1x-114/14, xi-135/4, xii-148/3, xiv-180/10
a.+ına iii-53/1
a.+ımı v-77/23, 1x-108/8, 1x-108/9, 1x-115/14,
a.+ım xii-158/1, xiv-186/2
a.+ımmı xiv-188/14
a.+ıñ xiii-175/13, xiv-180/5
a.+ıñızğa 1v-68/13
a.+ıñnı vii-88/11, xiii-176/1
a.+larıñıznı iii-45/19
2. san, ünvan.
a.+ımı 1-8/18

a.+ını xiii-175/11

3. (*zf.*) bir kimsenin veya bir şeyin yerine olarak
a.+ından iii-54/8, 1v-65/3

[=22]

ad²: (<Ar. *hadd*) (*a.*) sınır, had, limit
a.+den 1x-107/6, xiii-169/5
[=2]

adaletli: (*sf.*) adil
a. iii-52/11, vii-92/4
[=2]

adam: (<Ar. *Ādem*) (*a.*) **1.** insan; adam; kişi
a. 1-16/19, 1-16/8, 1-20/25, 1-26/4, 1-8/13, 1-9/18, 11-28/3, 11-29/9, 11-31/9, 11-41/16, 11-43/2, 11-44/11, 11-49/2, 11-50/12, 11-51/19, 11-52/10, 11-52/11, 11-52/8, 1v-60/10, 1v-61/3, 1x-108/2, 1x-110/9, 1x-114/1, 1x-114/10, 1x-114/2, 1x-114/7, 1x-114/9, 1x-115/12, v-71/12, v-75/8, v-78/5, viii-100/11, viii-105/9, viii-97/4, x-118/7, x-119/4, x-122/13, x-123/8, x-127/9, xi-134/6, xi-135/9, xi-138/5, xi-138/7, xi-138/8, xi-139/12, xi-141/5, xii-143/14, xii-147/10, xii-148/11, xii-149/2, xii-152/12, xii-153/5, xii-153/7, xii-159/1, xii-160/3, xiii-168/4, xiii-170/11, xiii-175/14, xiii-175/8, xiii-176/6, xiv-177/8, xiv-185/14
a.+da 1-18/18, 11-27/7, xiii-166/5
a.+dan xii-145/2
a.+dır 1-15/17
a.+ğa 1-23/6, 11-31/8, 1v-67/1, 1x-114/5, vi-82/5, vii-85/8, x-118/7, xii-147/6, xiii-168/13, xiii-175/5, xiv-183/11
a.+ım 11-39/5, 11-54/17
a.+lar 11-39/3, 11-39/3, 11-44/3, 11-49/4, 11-51/14, 11-52/5, 1v-58/7, 1v-61/1, 1v-61/12, 1v-61/13, 1v-67/2, 1x-107/2, 1x-112/1, 1x-114/9, v-75/13, viii-104/11, x-118/5, x-119/5, x-119/6, x-119/8, x-123/3, x-128/1, xi-135/14, xii-145/13, xii-145/9, xii-146/6, xii-146/8, xii-150/10, xii-152/9, xii-154/8, xii-157/9, xiii-165/11, xiii-175/8, xiii-175/8, xiii-176/2
a.+lardan 1-21/3
a.+larğa x-118/4, x-130/1, xiii-175/10, xiii-175/11
a.+larında vii-86/5
a.+larmız vii-85/5
a.+larmı 1-22/19, 1-7/6, 11-39/3, vii-92/4, xii-150/3, xii-155/15
a.+larmıñ 1-10/24, 1v-59/7, v-70/9, v-77/20, x-119/8
a.+larsıñız vı-80/12
a.+larsız xiii-173/8

a.+mı x-126/14, xı-138/7
a.+nen viii-96/12
a.+nı ı-18/21, ı-20/21, iii-43/9, iii-44/2, iii-44/8, x-118/1, xı-152/11, xıı-157/7, xıı-160/9
a.+nıñ ı-8/23, ıx-107/8, ıx-111/17, vii-92/8, x-130/1, xıı-153/1, xııı-173/10, xııı-176/4
a.+sıñ xııı-175/15
a.+sız xı-134/6, xıı-163/2

2. erkek kişi.

a.+ım ii-39/5

3. şahsiyet sâhibi ve iyi insan olmak bkz. adam ol-

a. v-70/7, xıv-185/14

4. birinin işini gören, birinin işinde çalışan kimse

a. xıı-158/12

[=159]

adam ol-: (b.f.) şahsiyet sâhibi ve iyi insan olmak → ol-

a.-acaqeken xıv-185/14

a.-maycaqeken v-70/7

[=2]

adam et-: (b.f.) işe yarar duruma getirmek

a.-tiler xııı-168/8

[=1]

adam-aqıllı: (z.f.) kusursuz, gerektiği gibi

a. ı-9/24, xııı-168/10

[=2]

adam boyu: (a.) yaklaşık bir adam boyunda olan'

a. xıı-146/9

[=1]

adaş-: (f.) (mec.) şaşırmak, yanılmak

a.-madıñızmı ı-15/2

a.-qanımnı vii-99/14

[=2]

adaştır-: (f.) (mec.) şaşırtmak, yanıltmak

a.-maq xıv-178/1

[=1]

adet: (<Ar. 'ādet)1. (a.) bir kimsenin yapmaya alışmış olduğu şey, huy.

a.+imni iii-41/2

a.+lerimden iii-41/1

2. herkes tarafından uyulan hal, olagelmış, alışılmış şey, usûl, görenek

a.+lerge vii-87/14

3. alışılmış

a.+ten ı-15/18

[=4]

adım: (a.) 1.yürümek için ayağı ileri atarak yapılan hareket; bu hareket sırasında iki ayak arasında meydana gelen açıklık.

a.+da iii-51/3, vii-87/9, xıı-148/2

2. bir adım atılmakla alınan yol.

a. iii-43/9, ıx-115/4, ıx-115/9, x-128/13, xıı-147/7

a.+da ı-16/18

a.+ñda xı-131/1

3. (mec.) girişim, atılım

a.+ı vi-84/12

a.+larıñız vi-80/10

[=13]

adım at-: (b.f.) yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak → at-

a.-ıp olamadı ıx-110/16

a.-may edi xıv-177/7

[=2]

adımıla-: (f.) 1. bir yolu yürüyerek katetmek, ilerlemek, yürümek, adım atmak.

a.-dı x-127/8

a.-y xıı-142/10

a.-ymız ı-16/20, x-124/13

2. bir yerde gelişigüzel dolaşmak

a.-ğanda vii-88/14

[=5]

adise: (<Ar. ḥādise) (a.) hadise, olay

a.+ler xııı-175/7

a.+lernen ii-28/5

[=2]

adiy: (<Ar. 'ādī) (sf.) sıradan, basit, başkalarından farkı olmayan

a. ii-28/5, ii-32/17, v-75/16, xııı-173/8, xııı-174/10

[=5]

adlı: (a.) adı (...) olan

a. iii-41/14, ıx-116/10, vii-91/14, viii-99/14, xııı-169/4, xııı-176/5, xıv-185/3

[=7]

adres: (<Rus.<Fr. adresse) (a.) herhangi bir kişi veya mekânın bulunduğu şehir, ilçe, mahalle, cadde, sokak, kapı veya daire numarasının belirtildiği bilgi; bulunak

- a.+i iii-41/7
a.+imni iii-45/11, xii-160/5
a.+ine iv-68/14
a.+ke iii-45/10, viii-100/5
a.+lerini iv-64/3
[=7]
- aenkli:** (<Fars. *āheng*) (*sf.*) ahenkli, ezgili, melodik
a. ii-32/13
[=1]
- aerodrom:** (<Rus.<Yun. *aerodrome*) (*a.*) havaalanı, kontrolsüz havaalanı
a.+nı iii-44/19
[=1]
- afat:** (<Ar. *āfāt*) (*a.*) önlenmesi elde olmayan büyük felâketler, belâlar, musîbetler, bâdireler
a.+lar viii-94/4
a.+larğa viii-106/5
[=2]
- afatlı:** (*sf.*) korkunç, müthiş, dehşetli, vahim, tehlikeli
a. iv-67/4
[=1]
- aferin:** (<Fars. *āferīn*) (*ünl.*) övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz
a. i-14/3, xiv-185/14
[=2]
- afi:** (*sf.*) sağlam olmayan, (*diş için*) çürük
a. xiii-166/5
[=1]
- afta:** (<Fars. *hefte*) (*a.*) hafta; genellikle pazartesi başlatıp Pazar günü bittiği kabul edilen, bir yılda elli iki defa tekrarlanan yedi günlük dönem
a. iii-48/17, viii-97/8, viii-98/3, xi-133/7, xii-160/3, xiii-166/10
a.+da viii-97/5
a.+dan ii-29/21, v-72/14, v-74/1, v-74/2
a.+ğa iv-66/3, viii-87/17
a.+lar xii-159/4
[=14]
- agent:** (<Rus.<İng.) (*a.*) ajan, casus
a.+leri i-21/11
[=1]
- agronom:** (<Rus.) (*a.*) tarım uzmanı; tarımcı, ziraatçı
a. xiii-175/8
[=1]
- ağa:** (<Moğ. *ağa*) **1.** (*a.*) büyük (erkek) kardeş, ağabey; dayı, amca; büyük erkek.
a.+larım xiv-178/14, xiv-188/2
a.+larıma xiv-187/17
a.+larımın xiv-177/11
a.+m xiv-188/8
a.+mlar xiv-178/1, xiv-178/6, xiv-188/6
a.+mlardan xiv-185/12
a.+sını i-25/5
- 2.** (*büyüklerle hitap*) dayı, amca; bey, beyefendi; efendi
a. i-11/18, i-18/4, x-119/3, x-122/14, x-124/2, x-129/12
a.+mların xiv-184/5
a.+nın x-119/2, x-119/9, x-122/4
[=20]
- ağaç:** (*a.*) meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki
a.+lar x-125/2
a.+qa xii-154/10
a.+tay i-18/14
[=3]
- ağar-:** **1.** (*f.*) ak olmak, ak duruma gelmek, beyazlamak;
a.-a başlağan ix-107/8
a.-ğan i-12/14, i-8/23
a.-ıp başlağan xiii-171/17
a.-ıp iii-56/18
- 2.** Solmak, rengini atmak;
a.-a i-22/14, xi-139/12
- 3.** (*tan yeri, gün*) aydınlanmak
a.-ğannen iv-60/2
[=8]
- ağır¹:** (*sf.*) (*mec.*) çetin, güç, zor; karışık; ağır, ciddi → *bkz. ağır kel-*
a. i-14/16, i-15/8, i-17/7, i-22/8, i-23/9, i-25/1, ii-37/3, ii-38/9, ii-39/3, iii-47/3, iii-47/3, iii-50/4, iii-51/21, iv-58/9, iv-59/10, iv-68/11, ix-108/7, ix-111/14, ix-116/1, ix-116/3, ix-116/8, v-78/5, viii-85/13, viii-85/15, viii-99/8, x-123/1, x-128/14, x-129/12, x-129/9, xii-142/6, xii-144/4, xii-157/8, xiii-173/15, xiii-173/9
[=33]
- ağır kel-:** (*b.f.*) (*mec.*) gücüne gitmek, onuruna dokunmak → *kel-*
a.-di i-23/8
[=1]

ağır yaralan-: (b.f.) bedene derin ve ciddi yara almak
a.-ıp iv-65/4, vii-85/7
a.-dı i-17/7
[=2]

ağır²: (a.) ağrı, sancı, sızı, acı → *ağırır, ağrı*
a.+larnen i-24/5
[=1]

ağır-: (f.) (vücudun bir yeri) ağırlı olmak
→ *ağırır-*
a.-a başladı i-16/17
a.-dı vi-84/8
a.-ğanımı x-122/3
[=3]

ağır ayaklı: (sf.) (kadın için) gebe, hamile
a. i-11/31
[=1]

ağırır: (a.) ağrı, sancı, sızı, acı' → *ağırır, ağrı*
a.+larını x-118/7
a.+sı vii-90/16
[=2]

ağırlaş-: (f.) (ayak, dil, el, kulak gibi organlar için) görevini tam yapamamak, çalışması aksamak.
a.-a x-125/3
a.-qan ix-110/16, viii-96/14
[=3]

ağırlıq: (a.) 1. sıkıntı, bunalım.
a. ix-111/14, v-70/11,
a.+ımı+(ağırlığı) iv-66/9
a.+nı iv-63/9

2. Dikkati bir şey üzerinde toplama
a. xi-133/3
[=5]

ağır hasta: (a.) (mec.) hastalığı ilerlemiş olan
a. viii-101/14
[=1]

ağız: (a.) 1. ağız organı, ağız boşluğu.
a.+larını xii-145/13

2. ağız organının dudaklarla çevrelenmiş bölümü
a.+ı xi-137/13
a.+ına x-121/6
a.+ından ix-113/1, x-120/3
a.+ını vii-90/5
[=6]

ağızına al-: (b.f.) yemek veya içmek için ağızına koymak
a.-amadı viii-102/10
[=1]

ağızını qapat-: (b.f.) kendisine çıkar sağlaması için bir kimseyi susturmak → *ol-*
a.-ıp x-119/10
[=1]

ağızınen quş tut-: (b.f.) türlü türlü hüneler göstermek
a. xiv-186/2
[=1]

ağızlıq: (a.) burunsalık, ağızlık, müzvar, dişindirik, hayvanların ağızına takılan demir parça
a. xiv-184/11
[=1]

ağla-: (f.) üzüntü, acı, sevinç vb.nin etkisiyle göz yaşı dökmek
a.-dı i-24/15, v-75/1, viii-102/14, viii-104/2
a.-dılar viii-104/10
a.-dım iii-51/1
a.-ğanda iv-66/1
a.-ğanımı iii-50/21
a.-ğanlar viii-104/9
a.-ğanlarını xiv-180/3
a.-ma iv-62/8, iv-62/8, vii-89/1, xiv-182/1
a.-madı i-12/2
a.-mağa iv-69/4, xiv-179/13
a.-p i-23/11, v-76/8, viii-97/7, xiv-179/13
a.-p başladı i-25/13, xi-137/18
a.-p başladım xiv-181/11, xiv-182/5
a.-p çıktı v-77/6
a.-p otura xiv-182/15
a.-p oturmağa i-23/11
a.-p yiberdi i-12/7, v-77/18, vii-92/1, xii-145/6
a.-y i-12/18, iii-53/18, iv-66/1, ix-114/3, ix-114/9, vii-88/18
a.-y başladı viii-104/5
a.-ycağı iv-60/8, vi-83/13
a.-yedi vii-92/9
a.-ylar i-12/19, ix-114/9, xii-155/11
a.-ysıñ iv-62/8, xiv-182/3
[=47]

ağlay ağlay: (zf.) ağlaya ağlaya
a. xiv-188/13
[=1]

ağlamsıra-: (f.) yapmacıktan ağlamak
a.-p xii-144/1
a.-p başlağan ediler xiv-180/3
[=2]

ağlaş-: (f.) birlikte ağlamak

- a.-ıp iv-67/9
[=1]
- ağlav:** (*a.*) ağlama
a. xiv-179/13
[=1]
- ağlavuq:** (*sf.*) gözü yaşlı, sulu gözlü; ağlamsık, çok ağlayan, çabuk ağlayan
a. iv-59/1, xiv-182/12
[=2]
- ağrı:** (*a.*) ağrı, sancı, sızı, acı' → *ağır, ağırı*
a.+lar viii-100/3, xii-152/2, xiii-168/7
a.+larımını xiii-170/15
a.+larıñ xiii-169/6
a.+nı viii-104/7
a.+ñ viii-104/8
a.+sına xii-152/3
[=8]
- aile:** (<Ar. 'ā'ile) **1.** (*a.*) evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca ve çocuklardan meydana gelen topluluk
a. ii-39/3, iv-61/16, iv-66/9, xiii-170/3
a.+m ix-108/4
a.+mizde xiv-177/10
a.+niñ iv-65/12
a.+ñ xiii-176/1
a.+si iv-66/3, v-77/10
a.+sine viii-104/11
- 2.** aralarında kandaşlık veya hısımlık bulunan kimselerin hepsi.
a. vii-92/7
a.+ñ i-14/17
[=13]
- aileviy:** (<Ar. 'ā'ilevi) (*sf.*) ailevi, aile ile ilgili olan
a. iv-68/7, vii-86/14
[=2]
- ait:** (<Ar. 'ā'id) (*edat*) ait, ilgili olan
a. x-120/10
- aka:** (<Moğ. *aķa*) (*a.*) yaşça büyük bir erkek kişiye verilen san.
a. iv-61/1, iv-61/3, iv-68/10, iv-68/11, viii-97/3
a.+niñ iv-61/6, iv-61/8, viii-102/6, viii-104/11, viii-99/13
a.+ñniñ viii-104/11
[=11]
- akatsiya:** (<Rus.<Fr. *acacia*) (*a.*) akasya; sıcak iklimlerde yetişen, boya maddeleri ve zamk elde edilen bir ağaç.
a.+lar vi-80/8
- a.+larda v-78/3
[=2]
- akimiyet:** (<Ar. *hākimiyyet*) (*a.*) egemenlik
a.+i xii-143/9
[=1]
- aksine:** (*z.f.*) tersine
a. i-8/7, ii-33/1, v-71/7, vii-90/17, viii-93/2, x-118/7
[=6]
- akt:** (<Ar. 'ākd) (*a.*) resmi belge, evrak, döküman; tutanak
a. i-8/5
a.+ı vii-88/12
[=2]
- aktiv:** (<Rus.<Fr. *actif*) (*sf.*) aktif; etkin, canlı, hareketli, faal.
a. v-71/10
[=1]
- al:** (<Ar. *hāl*) (*a.*) hâl, durum
a. iii-54/14, iv-65/12, v-76/9, vii-92/4, viii-102/11
a.+da iii-42/12, iii-42/8, iv-67/7, ix-113/7, viii-98/2, x-136/8, xii-149/8, xii-158/6
a.+dan iii-54/4
a.+dır ix-107/1
a.+ğa iii-43/15, x-138/5
a.+ğan iii-52/2
a.+ı ii-27/2, iii-53/13, v-76/21, viii-102/13, viii-95/10, viii-97/8, x-122/3
a.+ımda xiii-170/1
a.+ımızda xi-140/11
a.+ımmı xiv-186/9
a.+ına ix-113/6
a.+ında iv-68/14, xii-146/5
a.+men vii-86/14
a.+mı ix-111/1, v-76/11, v-77/8, viii-99/13
a.+ıñmı vi-83/10, viii-104/8
a.+lar i-10/24, x-132/10, x-136/2, x-140/13, xii-154/9
a.+larda ix-107/2
a.+larğa iv-66/8, vii-92/14, x-124/12
a.+ları i-15/12
a.+larını xii-153/11
a.+larını xiii-170/4
[=50]
- al hatir sora-:** (*b.f.*) bir kimseye “nasılsınız, ne durumdasınız” anlamında nezaket sorusu yönelmek
a.-p turğanda ii-30/15
[=1]
- al-:** (*f.*) **1.** bir şeyi elle veya bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak;

a.-a VIII-99/6, IX-107/8
a.-a ediler I-21/19
a.-dı II-32/10, VIII-98/13, VIII-101/12, VIII-101/6, IX-117/3, X-129/12, XI-137/18, XII-147/9, XII-162/1
a.-dılar II-39/6, XII-154/1
a.-dım XIV-188/9
a.-ğan XII-148/4
a.-ıp I-7/5, III-45/8, V-70/3, VII-91/1, VII-91/7, VII-92/9, VIII-102/1, IX-113/10, XI-139/5, XII-145/3, XII-159/16, XII-162/2, XII-163/11, XII-164/8, XIII-174/15
a.-iñ VII-91/4
a.-ırlar VII-91/7

2. bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak, uzaklaştırmak;

a.-ırım III-45/15
a.-mağa VIII-100/9
a.-ıp I-19/5, VIII-97/8, VIII-104/11, XII-151/12, XII-147/3, XIV-178/4
a.-ğan XII-162/10
a.-ır IV-67/7
a.-ğan XIII-176/8

3. birlikte götürmek

a.-ğanlar XII-143/9
a.-ıp çıkarım XIV-184/11
a.-ıp çıktığında IV-66/7
a.-ıp çıktığı VI-83/2, XII-151/9
a.-ıp çıktılar I-22/17, XII-150/1
a.-ıp I-25/7, I-25/9, II-29/17, II-30/12, IV-65/13, IV-68/6, VII-91/15, IX-113/16, XI-136/10, XII-156/2, IX-116/6
a.-mağa IX-113/9, IX-115/5

5. satın almak;

a.-acaqedim XII-151/2
a.-ıp X-129/16
a.-a turğan III-41/5

6. verilen bir şeyi kabul etmek;

a.-ğan edim XI-137/15
a.-iñ X-123/4
a.-dım III-45/5,
a.-ayım IV-59/4
a.-ğanınen VIII-98/5
a.-mağa VIII-98/7
a.-ğan II-28/9

7. ağzında çiğnemek, yemek, yutmak;

a.-a X-119/1

8. bir şey kendine ulaştırılmak, iletilmek;

a.-ğan II-29/7, III-53/17
a.-a ediñizmi VII-87/2

9. ele geçirmek, sahiplenmek;

a.-acaq IX-112/11
a.-ır edim IX-110/2

10. fethetmek, ele geçirmek;

a.-ıp II-36/18,

11. bir şeyden mahrum etmek, gasp etmek;

a.-ğanlar IX-110/16

12. kabul etmek; içeriye, yanına buyur etmek;

a.-dılar XIV-182/4
a.-ır XIV-179/5, XIV-182/12
a.-a turğan XIV-177/2

13. (haber, cevap) öğrenmek, duymak;

a.-ğan III-53/20
a.-ğan ediler IV-61/16
a.-mağance V-75/9

14. bir şey edinmek, temin etmek;

a.-a ediler IX-115/16
a.-a II-39/11, VI-79/9,
a.-ğanlar XII-156/10
a.-maq kerek VI-80/11
a.-maq XII-143/15

15. kazanmak, elde etmek, sahiplenmek;

a.-maq I-8/18
a.-ğan XII-161/1
a.-ır edim IX-110/1

16. (-p zarf-fiil şekliyle yard. fiil) birleşik fiiller kurar

a.-ıp bardı XI-135/5
a.-ıp bardıq VII-91/16
a.-ıp barğan XII-150/3
a.-ıp barğanına XIII-171/16
a.-ıp barıp XII-143/1
a.-ıp barırsızımı XI-138/8
a.-ıp barmaq VIII-95/5
a.-ıp çapa XII-152/4
a.-ıp kel- VIII-95/9, VIII-96/2
a.-ıp keldi II-38/9, III-43/5, VI-82/5
a.-ıp keldik II-35/2
a.-ıp keldiler I-22/6, III-51/8, IX-113/6
a.-ıp kele VIII-95/3
a.-ıp keleşegini II-34/12
a.-ıp kelgen III-44/6, III-46/14, VIII-99/1, XIV-180/2
a.-ıp kelgenler XIV-180/1
a.-ıp kelir edim X-121/7
a.-ıp kelirim VIII-97/2
a.-ıp ket- III-45/13, VIII-101/14
a.-ıp kete IV-63/9
a.-ıp ketecek III-54/14
a.-ıp kete ediler IX-109/10
a.-ıp kete ekenler XII-162/5
a.-ıp keteler X-128/11, XII-156/1, XII-159/7
a.-ıp keter edik VIII-100/1
a.-ıp keterler XII-149/10
a.-ıp ketiñ XIV-180/3

a.-ıp ketirgen iv-58/11
a.-ıp ketkenler ii-38/15
a.-ıp ketmedi ix-112/8, xii-143/12
a.-ıp ketmek i-19/2, viii-105/6
a.-ıp ketip xii-143/12
a.-ıp ketti i-19/5, iii-45/9, xii-160/2, xiii-176/1
a.-ıp kettiler i-18/20, iv-67/5, xii-145/7, xiii-156/11, xiiii-167/2
a.-ıp kettilermi i-18/10
a.-ıp kirdi viii-100/10
a.-ıp kirdiler ix-113/12
a.-ıp olamaz ii-33/16
a.-ıp tüştü xii-149/4
a.-ıp kaldı ix-117/2

17. (yard. f.) türlü haldeki isimlerle birleşik kelimeler kurar; bkz. →*ağzına al-, axt al-, axtıman al-, başını aşağı al-, canını al- cevap al-, esapqa al-, esir al-, eşitmegeninden al-, göñül al-, ibret al-, ilaç al-, intiqam al-, körmemezlikke al-, köz öğüne al-, lezet al-, mektüp al-, nazar itibarğa al-, nefes al-, ortağa al, öğüni al-, örnek al-, özünü elge al-, özünü qolğa al-, sarıp al-, satıp al-, uzaq al-, xaber al-, yaqın al-, yol al-*

18. a.(-p zarf-fiili ile tasvir fiili, yard.fiil) esas fiildeki hareketin ani ve kısa süreli olduğunu ya da sonladığını belirtir. bkz. *de-, esle-, ezberle-, benimse-, ora-, qarşıla-, tanı-*

b. (-a; -y; zarf-fiili ile tasvir fiili, yard.fiil) fiilin olumsuz hâli -a, -y zarf-fiil ekleriyle esas fiile bağlanarak yeterlilik ifadesi verir. bkz. *añla-, ayt-, ber-, bitir-, cesaret et-, çıda-, dayan-, köz kestir-, laf et-, otur-, özlerini tut-, tap-, tıy-, toy-, yalan söyle-, yap-, yuqla-*

19. Göreve çağırarak, işe başlatmak
a.-ır edi viii-99/1
a.-malarını i-11/25

20. bir şeye hak kazanmak, sahip olmak
a.-dıq ii-36/17

21. almak, içini sarmak, tutmak
a.-a ii-39/11, iv-69/4,
a.-dı v-71/13
a.-a turğan viii-94/8

[=168]

alıp berecekleri yoq(olmamak): (b.f.) bir kimseyle hiçbir ilgisi olmamak
a. vi-83/7

[=1]

alâ: (<Ar. *hālā*) (zf.) hâlâ; Şimdiye kadar, o zamana kadar; hâlen
a. ii-39/6, iii-46/5, iv-69/4, vi-83/7, vi-84/3, x-122/14, xi-138/3, xiii-167/6, xiiii-167/6, xiiii-168/10, xiiii-168/11, xiiii-175/10
[=12]

alâmet: (<Ar. *alâmet*) (a.) belirti, işaret, iz'
a.+i viii-103/6
a.+inen iv-65/14
a.+leri viii-87/11, xi-137/12, xii-148/13
[=5]

alâqa: (<Ar. *alâqa*)(a.) bağ, ilgi, ilişki
a. ix-108/4
a.+sını x-123/3
[=2]

alâqacı: (a.) haberci, irtibat eri, muhabereci
a.+ları xii-150/6
a.+sı xii-158/5
[=2]

Albert: (öz. a.) şahıs adı → *Albert Şandra*
a. viii-86/16, viii-92/9
a.+niñ viii-86/15
[=3]

Albert Şandra: (öz. a.) şahıs adı → *Albert*
a. viii-86/8
[=1]

albu ise: (Ar. *hāl + T. bu +ise*) (bağ.) hâlbuki, oysa
a. v-74/2
[=1]

alçaq: (sf.) **1.** aşağı, yüksek olmayan (yer);
a. x-118/1, x-126/3
a.+tan i-18/24, xii-163/13

2. (sf.) (mec.) Aşağılık, karakersiz
a.+lar xii-164/4

[=5]

alçaqlıq: (a.) (mec.) aşağılık, alçakça davranış
a.+nı i-15/19
[=1]

ald: (a.) **1.** bir şeyin esas tutulan yüzü, yanı, tarafı, bölümü, başı; arka karşıtı → *ög*
a.+ına i-19/5, ii-32/4, ii-38/5
a.+ında i-23/25

2. Önemli bir kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o kişinin önü; kat
a.+ına i-19/5

- a.+iñizğa x1-138/8
[=5]
- alda-:** (f.) aldatmak, kandırmak, oyalamak
a.-p x11-143/2
a.-y ediler v-73/19
a.-ysiñ 11-35/21
[=3]
- aldan-:** (f.) bir hileye, bir yalana kanmak
a.-ıp 111-43/10
[=1]
- aldatacaq ol-:** (b.f.) 1. yanılmak, kandırmak, oyuna getirmek
a.-asiñ x11-148/11
2. oyalamak, avutmak
a.-ğaniñni 1x-112/1
[=2]
- aleket:** (<Ar. *hareket*) (a.) Acele acele koşuşmalar, koşuşup durmalar; curcuna, gürültü patırtı; telaş
a.+niñ 111-42/16
[=1]
- âlem:** (<Ar. *âlem*) (a.) insanlar, herkes; başkaları, el
a. x-119/7
a.+ge x111-175/8
[=2]
- alemge maşhara et-:** (b.f.) bir kimse veya bir şeyi gülünç ve haysiyet kırıcı duruma düşürmek, rezil etmek, alay konusu hâline getirmek → *alem maşharası et-*
a.-ecek olasıñımı 111-45/18
[=1]
- alem maşharası et-:** (b.f.) → *alemge maşhara et-*
a.-tiñ v-77/4
[=1]
- alev:** (a.) yanan maddelerin ve gazların türlü biçimlerde uzanan ışıklı, hareketli görüntüsü
a. 1-20/26, 1-9/1, 1-9/2
[=3]
- alevlen-:** (f.) alev çıkararak yanmak
a.-ip 1-18/5
[=1]
- alğışla-:** (f.) alkışlamak, beğendiğini el çıparak göstermek
a.-dılar x11-162/2
[=1]
- alın-:** (f.) alma işi yapılmak
a.-ğan 1-7/4, x1-131/4
a.-ğan edi 111-41/14
a.-ıp barıla x1-133/10
a.-sa x-122/3
[=5]
- alış-:** (f.) 1. bir şeyi yadırgamaz duruma gelmek;
a.-ıp başladıq 11-37/17
a.-ıp qalğan ediler 1x-109/10
a.-mağan 1-15/12, x1-134/5
2. belli şartlara uyar duruma gelmek;
a.-ıp qaldım v111-105/7
a.-mağanları x-119/6
a.-qan v11-89/15, x111-168/4
a.-tı 1x-113/2
3. birine bağlanmak, ısınmak
a.-ıp qalalar x1-132/9
a.-ıp qalğan x1-132/10
a.-irmız x1-135/14
[=12]
- alıştır-:** (f.) alıştırmak, alışmasına yol açmak
a.-ırsıñ x1v-184/11
[=1]
- alış-veriş:** (a.) alım satım, alışveriş, ticaret
a.+ine x11-143/5
a.+nen x11-143/14
[=2]
- Ali:** (öz. a.) şahıs adı
a. 11-29/10, 11-29/15, 11-29/6, 11-31/13, 11-31/14, 11-34/24, 11-38/16
a.+ge 11-30/19
a.+lerniñ+(1) 11-30/11
a.+ni 11-29/3
a.+niñ 11-29/18, 11-29/20, 11-29/9, 11-30/14, 11-30/16
[=15]
- Alik:** (öz. a.) şahıs adı
a. 1x-114/14, 1x-115/14, 1x-115/2, 1x-115/2, 1x-115/3, 1x-115/4, 1x-115/5, 1x-116/1, 1x-116/4, 1x-116/5, 1x-117/3
a.+niñ 1x-115/12, 1x-116/4, 1x-116/7
[=14]
- alim:** (<Ar. *alīm*) (a.) bilgin; alim.
a. x111-175/8
[=1]
- Aliye:** (öz. a.) şahıs adı
a. 11-30/18, 11-39/1
a.+nen 11-31/13
a.+niñ 11-31/11, 11-31/12, 11-31/15

- [=6]
- Alla:** (<Ar. *allah*) (öz. a.) Allah; kâinata var olan her şeyin yaratıcısı, insanın koruyucusu ve tek olduğuna inanılan, kendisine ibadet edilen yüce ve üstün varlık
a. III-43/6, VIII-97/5, XIV-186/15
a.+nıñ XII-150/3
[=4]
- Alla bersin:** (b.f.) (*şaka yollu*) iyi bir şey ele geçirenlere memnuluk bildirmek için söylenen bir söz:
a. XI-141/4, XIII-172/7
[=2]
- alleya:** (a.) iki tarafı ağaçlı yol
a.+sındaki II-35/6
[=1]
- almaştır-:** (f.) sırayla birbirinin yerine geçmek, birbiriyle değiştirmek
a.-ıp XIV-178/1
- alqa:** (<Ar. *halqa*) (a.) 1. çember biçiminde olan şey;
a.+lar II-39/10
2. çevirme, etrafını alma, kuşatma, sarma
a.+sı I-16/15, I-21/3, XII-145/1
a.+sından I-16/19
[=5]
- alsızlan-:** (f.) Keyifsiz olmak, rahatsız olmak; keyifsizlik (veya rahatsızlık) hissetmek.
a.-dım III-46/12
[=1]
- altın:** (a.) altın para veya takı
a.+ı XIII-176/2
[=1]
- altıncı:** (sf.) sıralamada beşinci ile yedinci arasında gelen
a. x-119/9
[=1]
- altmış:** (a.) elli dokuz ile altmış bir arasındaki sayı; bu sayıyı gösteren rakamlar
a.+tan XI-133/10
[=1]
- alümin:** (<Rus.<Fr. *aluminium*) (s) alüminyum elementinden yapılmış olan
a. XII-149/14
[=1]
- Alyaq:** (öz. a.) yer adı
- a. XIII-166/13
[=1]
- ama:** (<Ar. *ammā*) (*bağ.*) uyarma veya şart anlamlı bir cümleyi başka bir cümleyle bağlar.
a. VIII-106/2, XIII-175/13
[=2]
- aman¹:** (zf.) sağlıklı, esen, sıhhâtli; iyi; sağlıklı durumda
a. II-29/14
a.+sızmı IV-61/2
[=2]
- aman²:** (<Fars. *hemān*) (zf.) hemen, çabucak
aman-aman: (zf.) hemen hemen, yaklaşık olarak
a. XIV-186/10
[=1]
- aman-esen:** (zf.) sağ salım
a. XIV-181/4
[=1]
- amansız:** (sf) Aman vermeyen, göz açtırmayan, nefes aldirmayan; biaman
a. II-36/16, III-55/16, VII-87/8
[=3]
- amma:** (<Ar. *ammā*) (*bağ.*) ama, fakat
a. I-13/3, I-14/8, I-7/3, II-33/14, II-33/4, II-33/9, II-36/4, II-38/14, II-39/5, II-39/8, III-41/16, III-43/12, III-45/13, III-51/12, III-52/9, IV-59/13, IV-60/14, IV-61/9, IV-65/11, IV-66/4, IX-107/5, IX-108/2, IX-108/4, IX-117/2, V-75/2, V-75/6, VI-79/5, VI-79/6, VI-81/4, VI-84/10, VII-89/7, VIII-94/6, VIII-95/11, VIII-98/8, X-119/4, X-120/3, X-121/6, X-122/14, X-128/4, XI-134/6, XI-136/10, XI-138/8, XI-139/7, XII-144/5, XII-145/10, XII-148/11, XII-149/12, XII-153/1, XII-154/13, XII-154/6, XII-154/9, XII-157/9, XII-159/15, XII-162/6, XIII-165/11, XIII-166/5, XIII-167/10, XIII-168/2, XIII-168/9, XIII-169/1, XIII-169/8, XIII-170/15, XIII-174/18, XIV-177/13, XIV-178/1, XIV-178/13, XIV-178/14, XIV-179/12, XIV-180/1, XIV-181/2, XIV-181/4, XIV-182/12, XIV-185/14, XIV-186/15
[=74]
- amputirovat et-:** (<Rus.<Fr. *amputation* + T. *et-*) (b.f.) kol, bacak, kulak gibi organların tedavi amacıyla kısmen veya tamamen kesilip çıkartılması
a.-tiler III-50/18
[=1]
- an:** (<Ar. *ān*) (a.) an, çok kısa bir zaman parçası

a. i-11/3, i-17/13, i-17/17, i-19/16, iii-42/3,
ix-116/4, ix-116/7, vi-83/14, vii-88/15,
viii-91/6, viii-102/15, viii-103/10, x-
122/10, x-127/1, x-128/6, x-129/5, xi-
138/1, xii-145/5, xii-147/7, xii-160/3,
xiii-169/1, xiv-184/12
a.+da ix-111/15
[=23]

ana: (a.) 1. çocuğu olmuş kadın;

a. i-24/19, iii-55/4, iv-58/2, iv-59/6, iv-
59/10, iv-60/2, iv-60/8, iv-60/13, iv-
62/14, iv-62/3, iv-64/11, iv-64/12, iv-
64/6, iv-66/3, iv-66/6, ix-110/2, x-120/6,
v-71/15, v-73/18, v-75/16, v-77/15, v-
77/19, v-77/21, vii-90/3, viii-102/9, viii-
103/5, viii-96/5, viii-97/4, xiii-172/15
a.+da iv-59/12
a.+lar i-12/9, iv-66/9, iv-69/5, ix-107/2, xiv-
180/2, xiv-180/9
a.+ları xiv-180/1
a.+larının i-24/2, i-24/8, i-25/3
a.+nın iii-52/3, iv-59/11, iv-60/8, iv-65/8, iv-
66/5
a.+sı iv-61/12, iv-68/5, vii-90/5, viii-102/1,

2. bir çocuğa göre kendisini doğuran kadın

a. iv-67/3, xii-144/1, vi-84/2,
a.+dan v-70/5
a.+larımızın iv-66/9
a.+larına iv-66/10, iv-66/10
a.+larından iv-67/3
a.+m i-11/18, i-11/20, i-12/8, i-12/15, i-
12/18, i-12/2, i-24/1, iii-48/8, iii-55/14,
iv-59/2, iv-60/7, iv-62/2, iv-62/8, iv-
64/9, iv-67/1, iv-67/3, ix-116/6, vii-87/4,
viii-100/1, viii-101/2, viii-102/14, viii-
102/5, viii-103/11, viii-95/7, viii-97/2,
viii-97/3, viii-99/11, xi-138/2, xiii-
173/15, xiv-178/11, xiv-179/1, xiv-
179/10, xiv-179/14, xiv-179/8, xiv-
181/12, xiv-181/9, xiv-184/12
a.+ma i-24/7, iv-69/1, xi-138/8, xiv-178/10,
xiv-179/7, xiv-187/17
a.+mdan xiv-181/12
a.+mday i-25/9
a.+mnen i-11/32, i-11/6, iv-69/4
a.+mmı i-15/8, i-24/7, viii-100/1, viii-100/9,
viii-101/2, viii-99/1
a.+mmın i-12/13, i-12/20, i-12/5, ii-32/12,
viii-105/7, viii-97/8
a.+n iv-58/2, iv-67/4, iv-68/14, viii-97/7, xii-
151/1, xiv-182/12
a.+ña viii-97/3, xiv-177/4
a.+nı iv-64/7
a.+nın i-11/18
a.+nını iv-68/14, viii-101/1, viii-101/14, viii-
101/14, viii-103/9, viii-96/13, xii-144/3
a.+nın x-125/8

a.+sı i-9/7, ii-30/14, iv-58/2, iv-59/4, iv-
60/4, iv-60/4, iv-64/4, iv-65/13, iv-66/1,
iv-67/5, v-71/14, v-72/1, vi-84/5, vi-84/9,
vii-89/15, vii-90/2, viii-102/10, viii-
103/1, viii-103/7, viii-94/11, viii-95/6,
viii-95/8, viii-99/3, viii-99/6, x-121/7,
xii-143/12, xii-144/1, xii-145/12, xii-
146/5, xii-157/3, xiii-171/16, xiii-171/17,
xiv-182/15
a.+sına iv-60/10, iv-60/6, iv-64/8, iv-66/1,
iv-66/2, vii-91/8, viii-102/4, viii-103/11,
viii-95/1, viii-95/5, viii-95/7, x-120/4,
xii-144/1, xii-146/14
a.+sından i-7/9
a.+sından xiv-180/3
a.+sinen i-9/9, xi-135/6, xi-136/8, xiii-
171/14, xiii-172/3
a.+sını iii-53/16, iv-59/1, iv-60/3, iv-62/9,
ix-113/1, viii-102/11, viii-94/13, xii-
143/4
a.+sının i-24/4, iv-58/11, iv-59/2, iv-59/5,
iv-63/15, iv-66/1, iv-68/8, v-77/16, vi-
84/1, viii-102/13, viii-102/15, viii-
103/11, viii-103/5, viii-104/2, viii-94/13,
viii-95/10, viii-95/11, viii-96/1, viii-96/6,
viii-96/7, x-121/3

3. yavrusu olan dişi hayvan

a.+sına xiv-185/2
a.+sinen xiv-184/11

[=216]

ana baba: (a.) anne ile babanın oluşturduğu birlik

a.+dan viii-104/10
a.+lar v-71/14
a.+ları i-11/13
a.+larımız ix-113/8
a.+m iii-49/18, iii-53/8
a.+nın iii-55/4
a.+ndan iv-58/3
a.+sinen v-73/18
a.+sının ix-107/2, vi-84/2
[=9]

anaçiq: (a.) annelere sevgiyle yaklaşıldığını belirten bir söz

a.+ım+(anaçığım) iv-66/7, iv-67/3, viii-
103/11
[=3]

Anafi: (öz. a.) şahıs adı → *Anafi İdrisoviç*

a. iii-42/1, iii-42/11, iii-42/16, iii-43/1, iii-
43/4, iii-44/11, iii-46/10, iii-46/7, iii-
48/4, iii-49/10, iii-49/14, iii-49/9, iii-
50/13, iii-51/16, iii-51/4, iii-51/7, iii-
52/11, iii-52/13, iii-52/18, iii-53/5, iii-
54/10, iii-54/3, iii-55/8, iii-56/3, iii-56/6
a.+den iii-46/14

a.+ge III-42/12, III-42/6
a.+nen III-42/2, III-43/3
a.+niñ III-49/16
[=31]

Anafi İdrisoviç: (öz. a.) şahıs adı → *Anafi*

a. III-47/12, III-53/13
a.+ke III-53/12
[=3]

Anammen Baar Bekley Edik: IV numaralı hikâyenin adı

a. IV-58/0
[=1]

ana tili: (a.) ana dili; insanın çocukken anasından, ailesinden ve soydaşlarından öğrenip manevi dünyasını kurduğu dil

a.+mizde III-41/11
[=1]

Anatoliy: (öz. a.) şahıs adı

a. II-29/1
[=1]

anavı: (zm.) şu, o

a. III-51/19, VI-79/2, VI-79/7, XIV-177/7

anay: (a.) ana, anne → *ana*

a. I-24/10, I-24/15, I-25/11, I-25/13, I-25/20,
I-25/22, I-25/5, I-25/7
a.+ğa I-25/10, I-25/19
a.+ımmen I-11/29
a.+nı I-25/6
a.+niñ I-24/11
[=13]

ancaq: (zf.) sadece, yalnız

a. IV-58/6
[=1]

anda: (zm.) 1. orada;

a. I-11/26, I-22/10, I-22/2, III-42/6, III-50/9,
IX-111/11, VII-86/5, VII-88/3, VII-89/14,
VII-91/17, VIII-100/1, XI-137/8, XII-157/6,
XII-160/3
a.+ki III-51/3, IV-67/6, VIII-98/11

2. oraya

a. I-18/13, I-20/9, XI-136/13, XII-144/3, XII-
160/3, XIV-181/2

[=23]

anda mında: (zm.) 1. orada burada;

a. II-39/1

2. oraya buraya

a. III-48/18

[=2]

andan: (zm.) oradan

a. II-35/5, IV-65/14, IX-109/8, VII-91/1
[=4]

angi: (sf.) (zm.) hangi

a. IV-61/15, IX-108/4
a.+miz XII-160/5
[=3]

anter: (<Ar. 'anterî) (a.) entari, tek parçalı, uzun kadın giyeceği → *anteri*

a.+ler IV-60/9
[=1]

anteri: (<Ar. 'anterî) (a.) entari, tek parçalı, uzun kadın giyeceği → *anter*

a.+ni VI-81/4
a.+sinden VIII-103/11
a.+sine II-32/17
[=3]

anterlik: (a.) entari yapmaya uygun (kumaş)

a. IV-62/17
[=1]

añ: (a.) bilinç, şuur

a.+ı I-16/1
a.+ımda III-52/11
[=2]

añ-: (f.) anmak; sözünü etmek, hatırlamak, düşünmek, yad etmek, zikretmek

a.-arlar XII-142/5
[=1]

añdır-: (f.) benzer veya farklı yanları ile bir şeyi insanın hatırına getirmek

a.-a I-9/2, XI-132/5
a.-a ediler I-21/5
a.-alar III-57/1
a.-ğan I-7/6, I-19/12, I-24/7, II-35/9, V-71/4,
VIII-105/13, XII-142/10, XII-149/5, XII-
164/3, XIII-166/5, XIV-179/14
[=15]

añıl-: (f.) anılmak

a.-a bilirler V-78/7
[=1]

añla-: (f.) 1. bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak;

a.-dı XII-148/2,
a.-dım I-26/3, I-9/19, II-37/10, II-37/4, II-
37/7, IX-108/7,
a.-diñmı XII-151/1
a.-dıq I-16/1,
a.-ğan edim IX-108/4
a.-ğan XIV-188/14

a.-madım ı-19/11
a.-mağan x-121/3
a.-mağanım ıı-37/8
a.-mağanıma xı-138/4
a.-maq ııı-47/10, xı-136/2,
a.-maq kereksiz xı-140/13
a.-masa vıı-89/3, xıı-149/7
a.-may ııı-44/12, vıı-89/7, xı-139/12
a.-p ıv-69/4, vııı-99/14,
a.-p olamadı xıı-147/2
a.-p olamaydım ı-15/19
a.-p olamayım xı-134/3
a.-rmız xı-134/6
a.-rsiñ ıı-36/4
a.-sa vı-80/13,
a.-salar xıı-158/10
a.-y xıı-154/13
a.-yabilecekmi xı-138/7
a.-yabilirler ıx-107/2
a.-y almay xı-137/19
a.-y bile ıı-28/7
a.-yım xı-134/3
a.-ylar vııı-106/5
a.-ysiñ ıx-111/17, x-124/14

2. sorup, görüp öğrenmek;
a.-dı vı-84/2, vııı-102/11, vııı-98/1, xıı-
146/13, xıı-147/15,
a.-dılar ıv-65/4, v-75/1
a.-dım ııı-55/8, ıv-69/1, xııı-173/3, xııı-173/6
a.-dıq xıı-150/7
a.-ğan ııı-54/15, x-119/1, xıı-146/4,
a.-mağa v-74/15
a.-p vıı-86/12, vıı-91/9, x-119/7
a.-sa ıx-113/2,
a.-y vııı-95/10, xı-141/11,
a.-ysiñ ıx-112/1,

3. doğru ve yerinde bulmak;
a.-maq kerek ıx-110/12
a.-maq kereksiz ıx-108/10

**4. birinin duygularını, isteklerini,
düşüncelerini sezebilmek**
a. xııı-172/11
a.-dı xıı-148/8
a.-dım ıı-29/20, ıı-34/18, ııı-52/12,
a.-ğan vııı-104/8,
a.-mağanı xıv-186/9
a.-maq kerekimiz vıı-85/5
a.-maq kereksiñ ııı-49/18
a.-maq xı-138/5,
a.-mazlar xı-134/6
a.-p ıı-33/3,
a.-p olamasıq xı-135/17
a.-r vı-83/10
a.-sa xıv-181/9
a.-y ıı-32/7

[=82]

añlaş- : (*f.*) anlaşmak, düşünce, duygu, amaç
bakımından birleşmek
a.-ıp v-74/15
a.-ırım vıı-87/10
a.-mayedi ı-9/8
a.-qan edik xıv-181/13
a.-tıq vııı-97/8
[=5]

añlaşıl- : (*f.*) **1.** kavranmak, bilinmek, sezilmek;
a.-a vıı-90/6
a.-dı ıı-36/14,
a.-ğanına ıx-114/10, xıı-144/6
2. doğrusu ve gerçeği belli olmak, ortaya
çıkılmak
a.-dı ııı-54/14, xııı-165/12
a.-ır xıı-149/10
[=7]

añlat- : (*f.*) **1.** söylemek, hikâye etmek;
nakletmek
a.-ıp ıı-34/24
a.-mağa xı-131/11
a.-mamı xıv-181/12
a.-maq ııı-52/12, vııı-99/13, xııı-169/11, xııı-
170/
a.-qan ııı-44/2
a.-tı xıı-162/2
2. bilgi vermek, bir konu üzerinde
açıklamada bulunmak;
a.-maq vıı-90/5
a.-tıq vıı-91/19
3. anlamasını sağlamak, inandırmak,
a.-ıp olğanına x-129/14
4. göstermek, belirtmek, ortaya koymak
a.-a ı-8/25
[=13]

añlı : (*sf.*) bilinçli, bilinci yerinde
a. ııı-49/4, ııı-49/7, x-128/3, xı-131/7, xııı-
175/2
[=5]

añqav : (<Moğ.)(*sf.*) aptal, akılsız
a. vıı-89/6
[=1]

apa : (*a.*) abla, hürmet edilen, yaşça büyük kadın
→ *apte*
a.+ndan ıv-61/11
[=1]

apansızdan : (*zf.*) hiç beklenmedik bir sırada

a. 1-11/23, 1-19/19, 1-21/12, 1-25/22, v-75/16,
x11-144/5, x1v-185/13
[=7]

ap-aq: (*sf.*) çok ak, bembeyaz
a. x-124/8
[=1]

apay: (*a.*) Kadın; karı, zevce, eş, hanım, refika;
a. v1-80/1
a.+1m 1-13/6
a.+lar 1-12/19, 111-51/8
a.+nen x111-172/13
a.+nı 111-51/20
[=6]

appel: (<*Fr. appel*) (*a.*) arama, herhangi bir
suça ait delilleri kişilerin üzerinde,
buldukları mekanda veya etrafda
arama işi
a. 1-21/9
a.+de 1-21/13
[=2]

apte: (*a.*) abla → *apa*
a. 1-24/1, 1-24/7, x-119/3, x-122/2, x-122/6,
x-123/8, x-129/16
a.+ni v111-99/13
a.+ñ ix-117/2
[=9]

apteka: (<*Rus.*) (*a.*) eczane
a.+da x-118/1
[=1]

aq¹: (<*Ar. hak*) (*a.*) konu, husus
a.+ta 1-8/21, 111-42/6, 111-44/1, v-73/18, v-
73/21, v-75/6, v11-87/10, v11-87/12, x-
120/6, x1-134/6, x11-162/1, x111-167/15
[=12]

aq²: (<*Ar. hak*) (*a.*) 1. hukukun veya geleneğin
bir kimseye tanıdığı şey, hisse, pay;
a. x111-173/9
a.+1+(aqq1) x1v-185/5
a.+1m+(aqq1m) v111-101/14, x111-174/18
a.+1ñ+(aqq1ñ) x-124/12

2. bir emeğin karşılığı olarak ödenen ücret,
a.+1+(aqq1) v-71/10

[=5]

aqlarından kel-: (*b.f.*) yenmek. öç almak,
cezasını vermek
a.-mek kereksiz 111-49/8
[=1]

aq-: (*f.*) sıvı maddeler veya çok ince taneli katı
maddeler bir yerden başka bir yere doğru
gitmek
a.-a 11-27/1

aqa: (*a.*) yaşça büyük erkek kişiye verilen san
a.+nıñ 1v-66/3, 1v-67/5
[=2]

aqaret: (<*Ar. haqāret*) (*a.*) hakaret, birini
aşağılayıcı söz veya davranış
a.+lerini v-77/20
[=1]

aqay: 1. (*a.*) koca, eş;
a.+1 111-52/1, v11-90/11, x-122/3, x-129/16
a.+ıdır v11-90/12

2. toplum içinde itibarlı veya yaş
bakımından büyük erkek kişiye verilen,
isminden arkasından söylenen san; ağa
a. 1-11/8, 11-34/12, v1-79/12, v1-84/11, x-
120/6, x-122/1, x-123/10, x-129/15
a.+1ñ 111-53/16
a.+1ñız v111-100/5
a.+lar 1-9/24
a.+larnı 111-51/9
a.+nen 1-9/7, 1-9/8
a.+nı x-121/6, x-123/6, x-129/13
a.+nıñ v1-79/1, v1-79/11, v1-79/4, x-119/12,
x-122/13

[=27]

aqayğa bar-: (*b.f.*) evlenmek → *aqayğa çıq-*
a.-ğan 11-39/5
[=1]

aqayğa çıq-: (*b.f.*) evlenmek → *aqayğa bar-*
a.-qan 1-23/6
a.-qanını x1-141/1
[=2]

aqbardaq: (*a.*) kardelen
a. 111-56/7, 111-56/8
[=2]

aqça: (*a.*) genel anlamda para
a. x111-173/11
[=1]

aql: (<*Ar. 'aql*) (*a.*) hafıza, bellek
a.+ımda 1x-116/6
a.+ımda+(aqlınc) x1-135/16
a.+ımda v1-80/13
a.+ımda+(aqlında) 111-44/16
a.+ımda 1x-115/17, x111-168/2
a.+ımda+(aqlında) x111-173/12
[=7]

aqlğa yat-: (*b.f.*) aqlın kabul edebileceği,
makul olan
a.-qan xı-134/6
[=1]

aqlıma tüş-: (*b.f.*) hatırlamak → *aqlına*
düş-
a.-ti ııı-42/11, ııı-46/14
[=2]

aqlımdan çıq-: (*b.f.*) unutmak → *aqlından*
çık-
a.-maycaq xıv-188/11
a.-maylar ııı-53/9
a.-maz ı-11/28
[=3]

aqlına kel-: (*b.f.*) anımsamak → *aqlıña*
kel-, aqlıma kel-
a.-mey xııı-169/1
[=1]

aqlına tüş-: (*b.f.*) hatırlamak → *aqlıma*
düş-
a.-ti vı-84/1
[=1]

aqlından çıq-: (*b.f.*) unutmak → *aqlımdan*
çıq-, aqlımdan çıq-
a.-may x-119/9
[=1]

aqlımı çıldır-: (*b.f.*) aqlını kaybetmek,
delirmek
a.-ğan ıx-114/10
[=1]

aqlıña kel-: (*b.f.*) anımsamak → *aqlına kel-*
, aqlıma kel-
a.-e ıv-67/4, x-118/2
a.-mey vıı-88/8
[=2]

aqlıñ başıña kel-: (*b.f.*) davranışlarının
yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak
a.-dimi xıı-150/3
[=1]

aqlıñızdan çıqarma-: (*b.f.*) sürekli
hatırlamak, unutmamak
a.-maq kereksiñiz vıı-92/7
[=1]

aql tanış-: (*b.f.*) bir konuda birinin
görüşünü sormak
a.-a ı-14/18
a.-maq ııı-41/16
[=2]

aqlıma kel-: (*b.f.*) anımsamak → *aqlıña*
kel-, aqlıma kel-
a.-di ııı-43/13, xı-141/10
a.-gende ıı-37/5
[=3]

aqlımdan çıq-: (*b.f.*) unutmak → *aqlımdan*
çık-, aqlımdan çıq-
a.-maz ı-22/26, xııı-176/9
a.-qan ıx-117/1
[=3]

aqlına ketir-: (*b.f.*) olabileceğini düşünmek
a.-mek ıv-62/4
[=1]

aqlında qal-: (*b.f.*) unutmamak
a.-acaq ıı-31/12
[=1]

aql-baliq: (<Ar. 'aql + bāliq) (*sf.*) akıllı, aklı
eren, olgun
a. vııı-96/12
[=1]

aqlılı: (*sf.*) gerçeği iyi gören ve ona göre
davranan, zeki
a. ıx-112/12, vııı-105/2, xıv-181/2
[=3]

aqız: (*ünl.*) "Ay kız!" seslenme sözünün bitişik
şekli. Bir kadına veya bir kıza akranları
veya daha yaşlı kimselerce kullanılan
seslenme sözü
a. v-77/4
[=1]

aqibet: (<Ar. 'āqibet) (*a.*) Bir iş veya durumun
sonu, neticesi
a.+leri vııı-105/5
[=1]

aqiqat: (<Ar. ḥaḳīkat) (*a.*) 1. bir işin doğrusu,
gerçek, asıl, esas;
a. ıı-38/11, ııı-49/8
2. gerçeklik, maddi alem
a.+mı vıı-91/2
a.+qa ıv-63/1

[=4]

aqiqaten: (<Ar. ḥaḳīkaten) (*zf.*) hakikaten,
sahiden, gerçekten
a. ı-20/14, ııı-54/16, ıx-114/10
[=3]

aqiqiy: (<Ar. ḥaḳīkī) (*sf.*) hakiki, gerçek

a. ı-14/17, ıı-31/2, ıı-33/11, ıı-37/8, v-73/16,
v-78/11, vıı-93/1, xııı-172/9, xııı-176/3,
xııı-176/4
[=10]

aqla-: 1. (*f.*) hakkından gelmek, başarmak; bir işi iyi yapmak;
a.-ğamına xıı-144/4

2. haklı göstermek, temize çıkarmak
a.-mağa x-119/3
a.-rsıñ xıı-149/7
a.-yabileceksiñ xıı-149/7

[=4]

aqqında: (*edat*) hakkında, bir şeyle ilgili olarak;
bir şeye dair
a. ı-24/9, ıı-29/18, ıı-31/2, ıı-35/10, ııı-43/5,
ııı-49/9, ıv-58/2, v-71/8, vıı-86/7, vıı-
88/2, vııı-98/11, xı-140/6, xıı-142/4, xııı-
172/9, xııı-176/5, xıv-183/5, xıv-183/5
[=17]

aqraba: (<Ar. *akribā*) (*a.*) kan ve evlilik yoluyla birbirine bağlı kimseler
a.+ları vııı-97/6

aqran: (*a.*) akran; yaşıt, aynı yaşta olan kimselerin her biri → *aqrandaş*
a.+inen xıı-144/2
[=1]

aqrandaş: (*a.*) akran; yaşıt, aynı yaşta olan kimselerin her biri → *aqran*
a.+larıñdan xıv-178/13
[=1]

Aqrandaşma: (*öz. a.*) yazarın şiirlerinden birinin adı
a. ııı-41/14
[=1]

aqsa-: (*f.*) (*mec.*) (Bir iş) gereği gibi yürümek, iyi gitmemek, geri kalmak
a.-p başladı xı-139/13
[=1]

aq sütüniñ qaymağı et-: (*b.f.*) Kendinde kusur ya da hata bulmamak, kendine toz kondurmamak
a.-ip xııı-170/7
[=1]

aqşam: 1. (*a.*) gündüzün son ve gecenin ilk saatleri;
a. ı-10/3, ııı-51/11, vıı-86/1, vııı-95/2, xı-
139/4, xıı-149/11, xıv-178/14,
a.+ğa ıı-34/19, xıv-181/8
a.+ğace ı-21/13

a.+ı ı-20/14, vı-83/8
a.+ıı xıv-181/10
a.+ında ı-16/14

2. (*z.f.*) akşam vaktinde, akşamleyin;
a. ı-18/25, ı-22/17, ı-8/4, ı-9/16, ıı-35/4, ııı-
42/13, ııı-45/6, ııı-46/14, v-72/7, vııı-
98/11, vııı-100/2, vııı-102/14, vııı-105/6,
xı-138/10, xıı-155/1, xıı-156/12, xıı-
157/10, xıı-159/11, xıı-160/2, xııı-167/7,
xıv-182/6, xıv-181/11, xıv-187/10
a.+ları vıı-85/15, xı-136/6

3. eğlence, anma vb. amaçlarla geceleyin düzenlenen toplantı
a. vı-81/8, vı-82/2,
a.+ğa vı-82/3
a.+ımız ıı-34/9
a.+ına vı-81/2
a.+ıñız vı-84/7
a.+larğa vı-81/3

[=46]

aqşamlıq: (*sf.*) akşama özgü, akşam için ayrılmış
a. vıı-85/1, vıı-85/14
[=2]

aqşam qaranlığı bas-: (*b.f.*) havanın kararması
a.-qance vııı-95/1
[=1]

aqşam üstü: (*z.f.*) akşam üstü, akşama doğru
a. ııı-44/21
[=1]

aqtar-: (*f.*) karıştırıp, alt üst edip, didik didik aramak
a.-a başladı vııı-98/11, vııı-98/4
[=2]

ara: (*a.*) **1.** iki şeyi birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran açıklık, boşluk, yol, ortam, yer;
a.+sına v-70/4, vıı-92/9, xı-137/18, xıv-
180/3
a.+sında ı-21/7, xııı-170/5,
a.+sından ıı-30/20, xıı-152/5, xıı-155/14,
xıv-187/8

2. iki olayı birbirinden ayıran zaman bölümü, zaman aralığı;
a. ıı-34/14, v-70/2
a.+dan ıı-39/8, ııı-43/6, ııı-46/11
a.+sından xıı-145/2

3. toplu bulunan nesnelerin veya kimselerin ortamı;
a.+dan vııı-105/11, xıı-142/1, xııı-165/2

a.+ları ıv-63/5,
a.+mızda ıı-32/3,
a.+sına vı-81/4,
a.+sında ıı-31/2, ıx-108/2, ıx-112/1, vı-79/5,
vı-82/10, vı-83/8, xıı-142/8, xıı-153/2,
xıv-186/15
a.+sından ı-10/7, ı-9/1, ıı-38/5, vıı-88/13

4. kişi veya toplumların birbirleriyle iyi veya kötü ilişkisi;

a.+ları xııı-171/16
a.+mızda xıı-158/12, xıv-179/1
a.+mızdaki ıx-108/4
a.+ñızda xıı-156/5
a.+sında ıı-31/13, x-121/8,
a.+sında xıv-182/13, xıv-182/14,
a.+sındaki xı-139/7

5. belli bir vakit, an, esna, sıra

a.+sı ı-8/6
a.+da ı-20/2, ıv-68/14, v-74/12, xıı-151/2,
xıv-180/3, xıv-186/1, xıv-186/5

[=53]

ara-: (f.) 1. birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak;

a.-ğan ıx-110/9
a.-mağa ıx-115/1
a.-maq kerek ıx-112/1
a.-maqnen xıv-178/4
a.-p ı-71-1, xıı-162/10
a.-p yürdim ıx-117/2
a.-p yüreceğim ıx-117/2
a.-rsıñmı v-73/20
a.-sa ıx-112/9,
a.-sında xıı-142/10
a.-sınlar xıv-186/5
a.-ylar vıı-88/10
a.-y ıx-115/3

2. yoklamak, araştırmak;

a.-ğanımı xııı-175/9
a.-maq kerekimiz xıı-153/12
a.-maq kereksiñ xıı-163/5
a.-p başladı xıı-143/13
a.-p xıı-154/8,
a.-rım xıı-160/7
a.-sa vııı-98/4
a.-y ediler vıı-85/15
a.-y x-120/8

3. (Özellikle kötü şeyler için) üstüne çekmek, aranmak, tâlip olmak;

a.-ma ıv-65/12

4. hal hatır sormak için yoklamak, ziyâret etmek, ilgi gösterip meşgul olmak

a.-madı ıx-112/5

[=25]

araba: (a.) 1. Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı;

a. vııı-100/8, vııı-95/2, vııı-98/3
a.+ğa vııı-102/1, vııı-102/1, xıı-156/1
a.+nı vııı-102/2
a.+niñ x-119/7
a.+ñızını ı-10/18
a.+sı xıı-143/3
a.+sına xııı-170/7
a.+sınen xıı-143/2
a.+sını vııı-95/1

2. (sf.) bu taşıtın alabildiği yük miktarı veya kişi sayısı

a. ıv-63/2

[=14]

arabacı: (a.) araba sürmeyi iş edinen kimse

a. vııı-99/1

[=1]

arada sırada: (zf.) ara sıra

a. ı-8/6, ıı-34/18, ııı-48/16

[=3]

aralıq: (a.) iki şey arasındaki açıklık, uzaklık

a.+ından+(aralığında) ıx-115/10
a.+larından ıv-61/15

[=2]

aran: (a.) tahıl ve çeşitli tahıl ürünleri (tütün, pamuk vb.) veya her türlü eşya deposu olarak kullanılan yapı

a. xıı-161/6
a.+larında xıı-143/6

[=2]

araret: (<Ar. ħarâret) (a.) hararet. 1. vücut ısısı;

a.+ı ıv-65/14
a.+nen ı-12/20

2. (mec.) coşkunculuk, ateşlilik

a.+ini x-118/1

[=3]

araştır-: (f.) sormak, soruşturmak

a.-madıñmı xııı-173/14
a.-mağa ıv-64/3

[=2]

arbiy: (<Ar. ħarbî) (a.) askerî

a. ı-11/25, ı-11/25, ı-71-1, ıı-38/13, ııı-44/16, ıv-61/5, ıv-68/10, ıx-108/3, ıx-111/16, v-71/16, v-72/2, v-73/18, vıı-85/7, vıı-85/8, x-120/10, x-120/9, x-

123/1, x-123/3, x1-134/6, x11-147/10, x11-153/9, x11-163/6, x11-164/5, x111-173/12
[=24]

areket: (<Ar. *hareket*) (a.) davranış

a. x11-155/13, x11-160/3
a.+inde x-125/12
a.+lerimden x11-175/14
a.+lerinde 1-24/7, x-119/8
a.+lerinden x11-147/14, x1v-182/9
a.+lerinden 1x-108/1
a.+lerini x11-152/12
[=10]

areket et-: (b.f.) 1.vücudu oynamak,
kıpırdamak veya kimıldamak, devinmek;
a.-e x-126/9
a.-eyik x11-153/12
a.-kence x11-145/1

2. davranmak
a.-kenine v-73/8
a.-kenini 1v-68/12
a.-mege v111-105/9
a.-megen v-71/14
a.-mek x-128/3
a.-mekni x11-142/8

[=9]

arf: (<Ar. *harf*) (a.) harf

a.+ine v-70/3
a.+leri x11-159/15
[=2]

arfe: (<Ar. *arefe*) (a.) arife; belirli bir günün,
bir olayın bir önceki günü veya günleri
→ *arife*

a.+sinde 11-27/3, x-119/12
[=2]

arın-: (f.) (gökyüzü için) açılmak, açık duruma
gelmek; berraklaşmak

a.-dı 11-27/3
a.-ğan v-75/12, v11-91/13, x111-171/9
a.-ıp olamay 11-27/1
[=5]

arıq¹: (a.) arık, ark; su yolu, kanal

a.+tan 1v-65/13
[=1]

arıq²: (sf.) zayıf, cılız, takatsiz, güçsüz

a. 1x-107/8, v111-103/11, x111-169/5
[=3]

Arif: (öz. a.) şahıs ismi

a. x1v-177/8, x1v-179/5, x1v-179/6, x1v-179/8, x1v-180/2, x1v-182/13, x1v-182/15, x1v-182/5

[=8]

arife: (<Ar. *arefe*) (a.) arife; belirli bir günün,
bir olayın bir önceki günü veya günleri
→ *arife*

a.+si 111-45/9
a.+sinde 11-35/1
[=2]

armut: (<Fars. *armūd, emrūd*) (a.) armut
ağacının meyvesi

a. 11-32/23
[=1]

arpa: (a.) arpa bitkisinin taneleri, tohumu

a. x11-143/4
a.+ğa x11-143/1
[=2]

arqa: (a.) 1. art, peş;

a.+ma 1-12/18,
a.+mızdan 1-22/21

2. sırt

a.+larını x-126/8
a.+ma x1v-178/5
a.+mdaki v11-91/1
a.+mdan 1-19/14, 1-19/21
a.+mnen x1v-178/3
a.+sı x1-134/5
a.+sına 111-47/10, 1x-116/6, x1v-184/11, x1v-185/1, x1v-186/5
a.+sını x-125/4, x11-148/14

[=16]

arkağa çekil-: (b.f.) (askerlik terimi olarak)
geri çekilme eylemini yapmak

a.-emiz 1-13/3
a.-mek 1-17/5
[=2]

arqadaş: (a.) 1. bir işte birlikte bulunanların her
biri;

a. 111-45/2, 111-47/12, 111-53/13, 111-54/3, v1-81/14, x-122/4, x1-138/9, x1-140/15
a.+ım 1-20/11
a.+ımdan x1-141/1
a.+ımız 11-36/10
a.+ımmıñ 1-17/13
a.+lar 1-17/20
a.+lardan 1-16/19
a.+larım 1-17/18, 11-31/2
a.+larımızıñ 111-42/5

2. birbirlerine sevgi ve anlayışla bağlı
kimselerden her biri

a.+ı v1-82/15,
a.+ım 111-42/14
a.+ımmen 111-44/7

a.+ımnı vıı-91/15
a.+ımnıñ ı-23/15, ı-23/21
a.+ına vı-83/1
a.+ımı x-118/1
a.+ıñ ııı-44/5
a.+lar xı-133/8
a.+ları ııı-50/20, v-71/6, v-76/9, vı-83/3, xıı-159/11, xıı-160/9
a.+larım ı-13/9, ıı-31/3
a.+larıma ı-13/7
a.+larımdan ııı-48/14, ııı-53/6
a.+larımıznen ıı-28/11
a.+larımıznı xııı-167/3
a.+larımınñ xı-131/9, xııı-170/15
a.+larına xıı-162/2, xıı-162/3
a.+larınen ıı-30/17
a.+larımınñ xıı-154/13
a.+larıñ xııı-176/1
a.+larıña xııı-165/7
a.+larıñnen ıı-29/13
a.+larnen xıı-158/12

[=50]

arqadaşlıq: (a.) arkadaşlık, dostluk; arkadaş olma durumu, duygusu veya arkadaşça davranış

a. ı-14/17
[=1]

Arsen: (öz. a.) şahıs ismi → *Arsen Şabanoviç*

a. xı-132/6, xı-133/1, xı-134/6, xı-140/18, xı-140/2
a.+ge xı-134/3
a.+nen xı-132/7, xı-133/14
a.+ni xı-132/11, xı-132/8, xı-133/8
a.+niñ xı-132/4
[=12]

Arsen Şabanoviç: (öz. a.) şahıs ismi → *Arsen*

a. xı-138/2, xı-138/5, xı-138/8, xı-140/10
[=4]

arsız yüzsüz: (sf.) Utanmaz, arsız, ar damarı çatlak, perdesi yırtık, yüzsüz, küstah;

a. v-77/4
[=1]

arслан: (a.) Afrika'da yaşayan, kedigiller cinsinin en kuvvetlisi, vahşi hayvan

a. x-128/1

art: 1. (a.) arka, geri, peş, arka taraf, arka yüzü, sırt; arkada kalan yer veya yol,; arkaya doğru olan yön; ald karşıtı;

a.+ıma xıv-187/8
a.+ına ı-19/15, ı-21/20, ıı-37/12, ıx-115/4, vı-80/2, vııı-96/14, xıı-154/10, xıı-154/9, xıı-155/9
a.+ında ı-20/24, ııı-47/3, xıı-147/6, xıı-157/9

a.+ından vııı-102/2, x-127/8, x-128/7,
a.+ıñdan vııı-106/4
a.+larına xıı-146/2, xıı-161/5
a.+qa x-128/11, x-128/12, x-128/13, xı-138/1, xıv-180/10
a.+ta ıx-115/10, xıv-178/9
a.+taki ııı-46/10, vıı-89/14, vıı-92/9, xıv-183/3
a.+takilerine ıx-117/3

2. (a.) belli bir anının sonrası, devamı; sıra halindeki şeylerin devamı

a.+ı+(ardı) ıv-65/2
a.+ından ıv-68/2, v-75/7, x-118/2, xıı-155/10, xıı-159/4, xıı-161/4, xııı-173/5

[=40]

artıma ögüme baqmay: (b.f.) iyi hesap etmeden, düşüncesizce → *artıña ögüñe baqmay*

a. xııı-173/13
[=1]

artıña ögüñe baqmay: (b.f.) iyi hesap etmeden, düşüncesizce → *artıma ögüme baqmay*

a. x-128/4
[=1]

art-: (f.) çoğalmak, büyümek

a.-a x-118/1, x-125/3, xıı-142/4
a.-a edi ı-12/24
a.-a eken ııı-43/2, ııı-51/21
a.-tı ı-25/16
[=7]

artıq: (zf.) Bundan böyle, bundan sonra, o andan başlayarak

a. ı-12/13
[=1]

artqaç: (sf.) fazla olan

a. xı-141/9
[=1]

arttır-: (f.) artmasını sağlamak, çoğaltmak, fazladan vermek

a.-a vııı-104/7, x-118/1
a.-dı vıı-93/2
[=3]

arhiv: (<Rus.<Fr. archives) (a.) arşiv

a.+iñizni ıx-108/10

arz et-: (<Ar. 'arz +T. et-) (b.f.) sunmak

a.-em xıv-186/14
[=1]

arzu: (<Fars. ārzū) (a.) istek, dilek

a.+sı 11-38/8, 111-55/2, 111-91/12
[=3]

arzu-istekler: (topluluk) arzular ve istekler

a.+ine 111-94/3
[=1]

as-: (f.) **1.** bir şeyi bir noktastndan bir yere
iliştirip aşığıya sarkık durumda
bırakmak;

a.-1p 1-17/18, 111-157/1
a.-qanlar 111-88/10

2. üzerine takınmak, kuşanmak

a.-1p 111-179/16, 111-186/3
a.-tım 111-184/5

[=6]

Asan: (öz. a.) şahıs ismi → *Asan Settarov*

a. 111-178/4, 111-180/10, 111-180/6, 111-
183/1, 111-183/12, 111-183/8, 111-
185/14, 111-188/14, 111-188/4
a.+da 111-185/7
[=10]

Asannoff: (öz. a.) şahıs ismi → *Asanov*

a. 111-148/5
[=1]

Asanov: (öz. a.) şahıs ismi → *Asannoff*

a. 111-148/6
[=1]

Asan Settarov: (öz. a.) şahıs ismi → *Asan*

a. 111-180/13, 111-181/1
[=2]

aselet: (Ar. *haşr*) (zf.) mahsus, özel olarak,
bilhassa

a. 1-23/16, 111-89/5, 1-124/2
[=3]

asfalt: (<Rus.<Fr. *asphalte*) (a.) asfaltlanmış
yol

a. 111-88/6
[=1]

asıl: (<Ar. *aşl*) (a.) bir şeyin kendisi, esas şekli,
gerçek şekli, orijinali

a.+1mı 1-74/15, 111-98/1, 111-181/12, 111-
181/12, 111-181/9
a.+1mı+(aşlını) 1-30/4
[=6]

asıl-: (f.) **1.** asmak işi yapılmak; asmak işine
konu olmak;

a.-a 111-42/8

2. bir şeyin üzerine ağırlığını ve gücünü
verme

a.-1p 111-171/1

[=2]

asılı: (sf.) asılı, asılmış olan → *asıvlı, asıvlı*

a. 111-56/1
[=1]

asıl ol-: (<Ar. *hāşil* + T. *ol-*) (b.f.) ortaya
çıkma, türemek

a.-d1 111-188/13
[=1]

asıvlı: (sf.) asılı, asılmış olan → *asılı, asıvlı*

a. 1-127/7
[=1]

asker: (a.) orduda görevli bulunan herkes

a. 111-51/1
a.+ler 1-126/15, 1-126/7, 1-127/4
a.+large 111-150/7
a.+leri 1-127/8
a.+lerimiz 1-63/6, 1-63/6, 1-129/11, 111-
157/1
a.+lerimizge 111-47/3
a.+lerini 1-127/8, 1-128/7
[=13]

aslı: (<Ar. *aşlā* < *aşlen*) (zf.) asla, hiçbir zaman,
hiçbir surette

a. 1-27/1, 111-144/7, 111-170/15
[=3]

asret: (<Ar. *hasret*) **1.** (a.) (sf.) hasretli, özlemli,
hasreti olan, hasret duyan;

a. 111-56/12

2. (a.) (sf.) hasret duyulan (şey, kimse)

a.+ime 111-43/7, 111-44/5
a.+ine 111-56/10

3. özlem

a.+nen 111-53/11

[=5]

asretli: (sf.) hasretli, özlemli; sevdalı

a. 111-51/6

asretlik: (a.) hasretlik; **1.** ayrılık; sevilen bir şey
ya da kimseden ayrı kalma durumu;

a. 1-37/10, 1-107/2
a.+i+(asretligi) 1-107/1

2. hasret, özlem

a.+im+(asretligim) 111-55/5

[=4]

ast: 1. (a.) bir şeyin yere bakan yanı, üst karşıtı;

- a.+ımda ı-13/16
a.+ına ı-14/8
a.+ında ı-8/29, ııı-47/14, v-71/8
a.+ından ı-21/14, vııı-103/11
a.+larını xıı-148/9

2. (a.) bir şeyin, üzerinde durduğu veya örttüğü yeri,
a.+ında xııı-172/6

3. (a.) bir şeyin yüzeyinin altı
a.+ındaki vıı-88/10

[=10]

asuvlı: (sf.) asılı, asılmış olan → *asılı, asıvlı*

- a. ıv-63/11, ıv-63/11, vııı-103/8, xıı-147/10,
xıı-164/3, xıı-164/5, xıv-181/7
[=7]

aş: (a.) **1.** yiyecek, gıda, besin;

- a.+ımnı ı-25/20
a.+lar vııı-98/5

2. aş, yemek; pişirilerek hazırlanan yemek

- a. vııı-98/11, xıı-157/8, xıv-181/8, xıv-
182/15,
a.+ı v-74/1
a.+ım x-122/6
a.+ımı ııı-43/6
a.+tan ıı-29/16

[=9]

aş aşı-: (b.f.) yemek yemek, karın
doyurmak

- a.-yıq xııı-173/2
a.-madım xıv-182/6
a.-may xıv-182/15
a.-ğanımnı xıv-182/10
[=4]

aşa-: (f.) yiyecek maddelerini ağızda çiğneyerek
yutmak, açlık gidermek, karın doyurmak;
beslenmek

- a.-dım vııı-102/9, xıv-178/14
a.-dınızmnı vııı-102/8
a.-ğan xıı-157/2, xıı-160/1
a.-madım xıv-178/14, xıv-181/8,
a.-mağa vıı-90/5, vııı-96/6, vııı-98/11, xıı-
151/2
a.-mağanıñnı ıx-111/17
a.-maq ıv-59/2, xıı-155/11
a.-may vııı-96/5
a.-mayım xıv-182/8
a.-p ııı-43/6, x-125/13
a.-p olamadı xıı-149/14
a.-p olamay ıv-58/11

a.-p qoya vııı-98/5

- a.-p tur- xıv-182/12
a.-rım xıı-157/8
a.-rmız ıv-59/4
a.-y vıı-92/6, xıı-156/8
a.-y başladı vıı-91/7
a.-ycaq ıv-58/11
a.-ycaqlar xııı-170/12
a.-ylar ıv-60/4, vıı-79/8, x-126/16
a.-y olamay vııı-102/9
[=32]

aşağı: (sf.) **1.** daha alçak yerde bulunan;

- a. xıı-149/4
a.+daki xıı-151/9

2. (zf.) yere doğru → *bkz. başını aşağı al-*

- a. ıı-33/14, ıx-109/8,
[=4]

aşala-: (f.) aşağılamak, hor görmek

- a.-ylar vıı-87/9
[=1]

aşamaq: (a.) Günün belli saatlerinde yenilen
besin

- a.+a+(aşamağa) x-126/15, xıv-181/9
[=2]

aşat-: (f.) yemesini sağlamak, yedirmek

- a.-ıp ıv-59/3
a.-maq kerek vııı-97/3
a.-sın xıv-177/4
[=3]

aşçı: (a.) Yemek pişirmeyi meslek edinen kimse

- a. ıx-108/2, ıx-109/6
[=2]

aşıq-: (f.) Acele etmek; acele davranmak, çabuk
davranmak

- a.-a edik ıı-37/3
a.-alar vııı-98/7
a.-am ııı-41/4
a.-ıñız ııı-54/7
a.-ma v-71/12, xııı-170/8
a.-ma- ıx-115/17
a.-madı xııı-167/7
a.-mağa ıı-35/16
a.-mağanday ı-12/3
a.-mañ ı-7/5
a.-may ı-12/23, ııı-45/13, ııı-46/15, ıx-
108/10, xıı-147/12, xıı-148/4
a.-mayım xıv-186/8
a.-qan ı-25/19, xııı-169/5
a.-salar xıv-178/1
a.-tı ıx-111/2
a.-tım xııı-173/13
[=23]

aşkazan: (*a.*) mide
a.+ım xııı-167/10
[=1]

aşlıq: (*a.*) buğday, arpa, mısır ürünleri; zahire;
tahıl
a. v-71/8
a.+larmı ı-15/19
[=2]

aş-suv: (*a.*) yiyecek içecek; temel besin
maddeleri
a. ı-18/16, v-72/15, x-120/3
[=3]

aşşalıq: (*a.*) alçaklık, adilik
a. ııı-48/9
[=1]

aşhane: (*T. aş + Fars. hāne*) (*a.*) mutfak,
yemek pişirilen yer
a. ıx-107/5
a.+de x-120/9
a.+den ıx-109/9
a.+ge ıx-107/5, ıx-113/12
a.+sine ıı-28/9
[=6]

at: (*a.*) binme, yük taşıma gibi işlerde
kullanılan, bazı Türk boylarında eti ve
sütü için de yetiştirilen, memeli, evcil
hayvan
a. xıv-187/12
a.+larinen v-71/8
a.+nıñ ıx-116/6

at-: (*f.*) **1.** bir cismi bir yöne doğru fırlatmak;
a.-ıp xıı-162/2
a.-sañ ıı-39/10
a.-tı ı-13/15
a.-tım xıv-181/7

2. bir yere taşıyıp bırakmak;
a.-ar v-78/13, x-126/17
a.-ıp taşlamaq ı-22/20
a.-qanlar ııı-53/16, xıı-157/7
a.-tı x-129/5
a.-tılar xıı-145/3

3. (mermi, ok vb.) bir hedefe göndermek;
a.-alar vıı-88/13, xıı-152/6
a.-ıp ı-17/1, x-121/7, xıı-148/7
a.-maq kerek x-129/3
a.-qan vı-80/10
a.-tım ı-17/14, x-129/1

4. öldürmek, kurşunlamak
a. ı-19/27
a.-ıp x-121/7, xıı-148/7

[=21]

ataka: (<*Rus.*) (*a.*) hücum, saldırı
a.+ğa ı-12/20, ı-16/6
[=2]

ateş: (*a.*) **1.** od; yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla
beliren ısı ve ışık;
a. ı-13/16, ı-13/17, ı-18/25, ı-20/16, ı-26/2, ı-
8/29, ı-9/11, ı-9/23, ı-9/3, ıı-38/5, ıv-
60/8, vııı-102/9, x-129/15, xıı-145/5
a.+i xıı-142/1
a.+imiz ı-18/2, ı-18/5
a.+inde xıı-142/1
a.+ine xııı-169/11
a.+ke ı-10/10, ı-11/2, ı-13/17, ı-13/25, ı-
14/14, ı-9/4, ıv-66/2, xııı-169/1
a.+ler xıı-176/1
a.+ni ı-9/4
a.+te ıı-36/15
a.+ten ı-10/6

2. (*mec.*) öfke, hırs;
a.+iniñ ı-22/13

3. patlayıcı silahların atılması;
a. x-127/9,
a.+i ı-16/4,
a.+inden vıı-90/6
a.+ine ı-13/14

4. (*mec.*) tehlike, felaket; savaş, yangın;
a. ı-21/3, vıı-89/11, vıı-90/9,
a.+i ıı-38/10, ııı-50/12, ııı-55/5, ıv-63/8, vıı-
92/14
a.+inde vııı-100/6

5. (*mec.*) acı, ıstırap
a.+ini ııı-54/6

[=45]

ateş aç-: (*b.f.*)
a.-qanları x-128/6
a.-tı ı-17/4
[=2]

Ateş Başında: I numaralı hikâyenin adı
a. ı-7/0
[=1]

ateşe kir-: (*b.f.*) tehlikeye atılmak
a.-gen ııı-49/4
[=1]

ateşler içinde yan-: (*b.f.*) hasta çok ateşli bir
durumda olmak
a.-ğan ıv-66/6
[=1]

- Ateş Sınavından Keçip:** X numaralı hikâyenin adı
a. x-118/0
[=1]
- ateş yolağı:** (a.) ateş hattı; savaşta en ilerideki birliklerin ellerindeki silahlarla ateş açabilecekleri hat
a. x-128/10
[=1]
- ateşli:** (sf.) (mec.) coşkun, coşturucu, coşkulu
a. x1-141/2
[=1]
- atıl-:** (f.) bir şeye doğru birden gitmek, ani bir davranışta bulunmak
a.-alar x-128/1
a.-ıp turam x11-169/1
a.-ıp turdım 11-36/2
[=3]
- atış:** (a.) atmak işi, ateş etmek
a.+lar x11-163/13
a.+ları 1-17/6
[=2]
- atla-:** (f.) bir engeli sıçrayarak aşmak, geçmek
a.-ğanı v111-97/1
a.-p v111-96/14
[=2]
- atqar-:** (f.) bir işi halletmek, halledip geçmek, atlatmak; *bz başımızdan atqar-*
a.-ğan 11-28/9
[=1]
- atta:** (<Ar. *hattā*) (bağ.) “Bile, dahi, üstelik, bundan başka, hem de” anlamlarında anlamı kuvvetlendirmek için kullanılan bir söz; velev ki:
a. v-73/20, v11-88/3, x-125/11, x-126/11, x11-154/5, x111-173/10, x111-175/11
[=7]
- attestat:** (<Rus. <Lat. <*attestor*) (a.) (sertifika) diploma, sertifika, belge, şahadetname
a.+ını v-71/13
a.+ını v-71/14
[=2]
- ausvays:** (<Alm. *ausweis*) (a.) kimlik kartı
a. x11-148/1
[=1]
- av:** (a.) avlama, evcil olmayan hayvanları vurma ve yakalama işi
a.+ına x-129/15
[=1]
- av-:** (f.) (mec.) (bir şeyin vakti, zamanı) geçmek
a.-ğan 11-34/13, 1v-61/14
[=2]
- ava:** (<Ar. *hevā*) (a.) **1.** Hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı.
a. 1-22/3
- 2.** canlıların üzerine etkisi bakımından hava yuvarının durumu;
a. 1-8/11, 11-32/22, 1v-60/15,
a.+da v111-101/14
a.+lar v111-101/2
a.+sına x11-168/4
- 3.** çevreyi kuşatan boşluk, yukarı;
a. x-126/2
a.+da x11-148/14, x1v-187/9
a.+dan x-127/4
- 4.** açık hava, dışarı
a.+da 111-57/3
a.+ğa 1-8/27, 111-57/2, 1x-111/2
[=15]
- avalan-:** (f.) temiz hava almak, temiz havalı yerde oturmak, yaşamak
a.-ıp x-122/3
a.-maqı 11-32/18
[=2]
- avale:** (<Ar. *havāle*) (a.) bir işi başkasının yapmasına bırakma, görevlendirme, yükleme.
a. v11-86/3, x-125/18
[=2]
- avale et-:** (b.f.) bir şeyin alınmasını, yapılmasını bir kimseye bırakmak, ısmarlamak, devretmek
a.-ip v111-96/13, x11-144/3
a.-mek v111-94/13
a.-ti v11-85/8
[=4]
- avale olun-:** (b.f.)
a.-a x-125/18
a.-ğanda v11-86/3
[=2]
- avariya:** (<Rus. <İt. <*avarya*) (a.) kaza; arıza; zarar; bozulma
a. 1-8/13
[=1]
- avcılıq:** (a.) avcılık

- a.+a VIII-97/3
[=1]
- avdarıl-:** (*f.*) Devrilmek, düşmek; uçmak; yuvarlanmak; yıkılmak, inmek
a.-am I-13/17
[=1]
- aves:** (<Ar. *heves*) (*a.*) istek, eğilim, arzu, merak
a. VIII-99/4
- aveslen-:** (*f.*) heves etmek, merak etmek, canı çekmek, istemek
a.-gen II-28/14
[=1]
- aveslik:** (*a.*) heveslilik, heves olma durumu, heveskârlık, tutkunluk
a. I-25/16
a.+nen II-32/14
[=2]
- avıştır-:** (*f.*) bir şeyi verip yerine başka bir şey almak
a.-mağa XI-143/5
[=1]
- avla-¹:** (*f.*) havlamak, ürümek
a.-ğamı XI-155/2
[=1]
- avla-²:** (*f.*) bir avı ölü veya diri olarak ele geçirmek
a.-p yürügendir VI-90/11
[=1]
- avlaq:** (*a.*) uzak, sapa, ücra (yer)
a.+ta I-16/2
[=1]
- Avropa:** (<Rus.<İt. <*europa*) (öz. *a.*) dünya üzerinde yer alan kıtalardan biri
a. I-22/27, II-36/18, XI-163/5
a.+da VII-88/13, XI-156/6
a.+nın X-122/13
[=6]
- Avstriya:** (öz. *a.*) Avusturya
a.+ğa I-22/6
[=1]
- avtobus:** (<Rus.<Fr.*autobus*) (*a.*) otobüs
a. II-30/1, V-74/12
a.+qa V-74/12
[=3]
- avtograf:** (<Rus.<Fr.*autograph*) (*a.*) otograf, kendi el yazısı; imza
a.+qa VII-88/11
[=1]
- avtomat:** (<Rus.<Fr.*automatique*) (*a.*) otomatik tüfek, silah
a. I-17/6, XI-145/1
a.+ı I-17/13
a.+ım VII-91/12
a.+ıma VII-88/15
a.+ımın VII-90/10
a.+ımı X-118/6
a.+ını XI-145/5
a.+larımızın I-17/10
a.+nın I-19/26
[=10]
- avtor:** (<Rus.<Fr.*author*) (*a.*) müellif, yazar
a.+ı III-41/12, III-41/15, III-42/1
[=3]
- avuç:** (*a.*) **1.** elin iç tarafı, aya, el;
a.+larımız X-126/6
a.+larımızın X-128/13
- 2.** (*s.*) yarı yumulmuş elin alacağı miktar
a. IV-62/9
[=3]
- avuldı:** (*a.*) Havlama, ürüme, havlayış
a.+ları I-17/6
[=1]
- aħır:** (<Ar. *āħir* + *T. -ı*) (*z.f.*) sonunda
a.+ı VII-92/6
[=1]
- aħır sañu:** (*z.f.*) sonunda, en sonunda → *aħır soñ, aħır soñu, aħrı soñu*
a. XIV-179/5
[=1]
- aħır soñu:** (*z.f.*) sonunda, en sonunda → *aħır sañu, aħrı soñu*
a. III-45/10, VIII-101/2, IX-114/4
[=3]
- aħrı soñu:** (*z.f.*) sonunda, en sonunda → *aħır sañu, aħır soñu*
a. I-9/9
[=1]
- aħt al-:** (*b.f.*) intikam, öç almak
a.-maq kerek XI-163/11
[=1]
- aħtmanlarını al-:** (*b.f.*) intikam almak
a. XI-164/8
[=1]
- ay:** (*a.*) **1.** yılın on iki bölümünden her biri; takvim aylarından her biri;

a.+ları ı-8/10, v-72/1, v-75/13, vı-80/7, xı-136/10, xıı-159/12
a.+larında xııı-168/5

2. otuz günlük süre

a. ıı-43/1, ıı-51/7, ıı-52/2, ıx-113/1, vııı-94/11, xı-135/10, xıı-157/7
a.+da ı-7/10
a.+dan ıı-51/7
a.+ğa ıı-49/15, ıı-51/4, v-70/2
a.+ına xı-133/1, xıv-177/1
a.+lar ıı-46/11, vııı-100/4
a.+lardan x-123/1, xııı-168/7
a.+nın ıı-28/9

[=26]

Ay: (öz. a.) Dünya'nın uydusu olan gök cismi

a. ı-10/7, ı-10/8, v-71/8
a.+dan ıı-32/25
[=4]

aya-: (f.) (olumsuz biçimde) vermekten, yapmaktan kaçınmak

a.-may ıı-47/1
[=1]

ayaq: (a.) **1.** bacakların bilekten aşağı bulunan, yere basan bölümü;

a. ıx-110/17, xıı-151/12
a.+ı+(ayağı) ıv-65/13
a.+ımnen+(ayağımnen) xıı-162/9
a.+ınen+(ayağınen) vııı-102/1, xıı-162/6
a.+lar vı-79/5, vı-81/4, x-125/3
a.+ları ıx-110/16, ıx-110/16
a.+larım vı-84/8
a.+larımız ı-18/14
a.+larıñ xıv-181/2
a.+larına ı-15/13, vııı-100/11
a.+larından ı-21/19, vıı-90/12
a.+larını vııı-96/14
a.+qa xııı-168/8

2. bacak, yürüme organı

a. xı-137/16,
a.+ı+(ayağı) ıı-49/3, ıv-61/4, xıı-153/11
a.+ım+(ayağım) ıı-50/11, xııı-168/7
a.+ımni+(ayağımni) xııı-168/7
a.+ınen+(ayağınen)
a.+ını+(ayağını) ıı-50/18
a.+lar xıv-185/10
a.+ları ıı-51/19, ıx-116/2, vı-82/16
a.+larım x-125/6
a.+larımızdaki xıı-154/1
a.+qa ıı-54/6, ıv-66/3, ıv-66/4, vı-82/7, x-123/1, x-129/7, xııı-171/5
a.+tan xııı-168/9

[=42]

ayağım tartma-: (b.f.) bir yere gitmeyi canı istememek
a.-dı ıı-35/13
[=1]

ayaq bas-: (b.f.) girmek, gelmek, uğramak
a. ıı-37/1
[=1]

ayaqqa qaldır-: (b.f.) heyecana düşürmek, telaşlandırmak
a.-dım ıı-50/7
[=1]

ayaqqa tur-: (b.f.) ayaklanmak, baş kaldırmak, isyan etmek; harekete geçmek
a.-dı ı-11/24
[=1]

ayaqqa tur-:(b.f) 1. saygı göstermek için oturma durumundan ayak üzeri durumuna geçmek
a. vı-82/7
[=1]

2. (hasta) iyileşmek
a.-sam xııı-171/5

[=1]

ayaqqa tursat-: (b.f) **1.** sağlığına kavuşturmak, iyileştirmek;
a.-a bileceğimizge ı-14/4
a.-acaq ıı-54/6
a.-ıp olamaycaqekenler vııı-98/2
a.-maq ıv-66/3, x-129/7
a.-tılar xııı-168/8
a.-tıq x-123/1

2. ihya etmek, yeniden işler hale getirmek
a.-maq kerek edi vıı-85/11
a.-maq ıv-66/4

[=9]

ayaqdaş: (a.) yoldaş; dost; arkadaş
a.+ım xıv-178/8
[=1]

ayaqqap: (a.) ayakkabı
a. xıv-177/13
a.+larını vı-84/1
[=2]

ayaqqapçı: (a.) ayakkabıcı; ayakkabı yapan veya tamir eden kimse
a.+nen ıı-43/14, ıı-44/1
[=2]

ayaq yol: (*a.*) tuvalet

a. 1-21/14
[=1]

ayat¹: (<Ar. *ḥayāt*) (*a.*) 1. yaşam, canlı var oluş;

a. 11-38/7, 111-55/12, 119-107/2, 1181-106/3, 111-153/1

a.+ları 11-58/5

a.+nı 11-67/4

a.+ta 111-94/1

2. yaşama biçimi;

a.+ını 1-8/20, 1111-175/10

a.+ınıñ 11-28/7

[=11]

ayat²: (<Ar. *ḥā'it*) (*a.*) bir yapının giriş holü,

odası veya sundurması; avlu

a.+qa 111-50/22, 11-72/6

a.+ta 1-23/23, 119-115/10

a.+taki 119-117/3

[=5]

ayaz: (*a.*) bulutsuz, sakın havadaki kuru soğuk

a.+ı 11-38/4, 11-59/11

a.+larğa 1111-167/6

a.+ları 1111-168/2

[=4]

ayda-: (*f.*) 1. (Hayvan) sürmek, dehlemek, haydamak;

a.-yım 111-178/3

2. (Tutsak, tutuklu kalabalığı hakkında)

kafile halinde götürmek, sürmek, sürgün etmek;

a.-dılar 1-20/10, 1-21/17

a.-p 1-21/9

a.-p başlağanlar 111-157/1

a.-p keldiler 1-18/12

a.-p ketirdiler 111-145/2

a.-rlar 111-158/7

a.-ycaqtırlar 111-146/3

3. Kovmak, defetmek, tart etmek, atmak, sepetlemek

a.-p başlağınız 111-51/12

a.-p başlağanlar 11-129/11

a.-p kele 1-21/1

a.-p kete 11-127/2

a.-p keteler 11-63/6

4. (at araba, motorlu vasıta) sürmek

a.-p 111-145/7

[=15]

aydal-: (*f.*) (Tutsak, tutuklu kalabalığı

hakkında) sürülmek, sürgün edilmek

a.-ğan 1-21/3

[=1]

aydı: (*ünl.*) haydi; 1. hoş görme anlatır

a. 111-188/12

2. hafifseme, alay ifade eder;

a. 111-53/4, 111-89/9

3. kabul etme, katlanma bildirir

a. 111-52/15, 111-53/10, 11-72/3,

[=6]

aydınlan-: (*f.*) 1. aydınlık olmak;

a.-ğan 11-126/13

2. (*mec.*) bir konu üzerine bilgi edinmek

a.-dı 1-16/1

a.-ıp başladı 11-75/12

[=3]

aydınlaş-: (*f.*) daha anlaşılır hale gelmek, detaylandırılmak,

a.-a 111-163/9

[=1]

aydınlıat-: (*f.*) etrafına ışık vermek, bir yerin karanlığını gidermek

a.-tı 1-18/5, 119-116/5, 1111-103/8

[=3]

ay gidi: (*ünl.*) hey gidi; üzülme, acınma, özlem anlatır

a. 11-132/1

[=1]

ayıp: (<Ar. *'ayb*) (*a.*) kusur, eksiklik

a. 11-32/25

[=1]

ayıp et-: (*b.f.*) ayıp saymak, ayıplamak

a.-me 111-49/12

a.-meñ 111-54/7

a.-mezsiz 111-47/4

[=3]

ayıp-: (*f.*) 1. birbirinden uzaklaştırmak;

a.-dı 111-55/16

a.-dılar 1111-166/13

a.-ğan 11-38/7

a.-ıp 1-24/14, 111-156/11

a.-ma 11-64/7

2. seçmek

a.-ıp aldılar 111-145/2

a.-ıp başladı 111-180/4

a.-ıp qoydım 111-45/2

- [=9]
- ayırdı et-:** (*b.f.*) ayırt etmek, birkaç şeyi birbirinden ayıran niteliği anlamak
a.-mek x-126/14
[=1]
- ayrılışmaq:** (*f.*) vedalaşmak, veda etmek; terk etmek, bırakmak, ayrılmak, ayrı düşmek
vazgeçmek;
a. xı-140/11
[=1]
- aylan-:** (*f.*) **1.** başka bir yöne çevrilmek, başını veya vücudunu çevirmek;
a.-a vı-80/1,
a.-dı ı-10/17, ı-14/8, ıı-33/5
a.-ğan x-118/1
a.-ıp ı-7/8, ı-9/12, vı-83/1, vıı-89/11, vııı-101/8, vııı-103/11, vııı-98/11, x-119/3, x-127/8, xıı-149/2, xıı-155/8, xıı-155/9, xıı-163/5, xııı-172/1, xıv-183/9, xıv-184/8, xıv-185/4, xıv-186/15
a.-ıp kete ı-14/11
a.-sa vııı-103/8
- 2.** geldiği yöne geri gitmek veya gittiği yönden geri gelmek;
a.-ıp vı-83/5
- 3.** dolanmak, gelişigüzel gezmek;
a.-a ıx-107/5, xıı-156/7
a.-ıp çıqsalar ıx-115/2
a.-ıp çıktım ıx-108/10
a.-ıp ıı-29/4,
a.-ıp yürdi xıı-163/3
a.-ıp yürmeñ vı-81/4
a.-mağa ıv-62/9
- 4.** değişmek, durumdan duruma geçmek;
a.-dılar ıv-63/1
- [=35]
- aylanıp aylanıp:** (*z.f.*) “dönüp dönüp” ikilemesi
a. vıı-89/10
[=1]
- aylançıq:** (*a.*) dönemeç → *aylanma*
a. ııı-42/12
[=1]
- aylandır-:** (*f.*) döndürmek; dönem hareketini yaptırmak, çevirmek
a.-dı xııı-167/7
a.-ıp vııı-102/2
[=2]
- aylanma:** (*a.*) dönemeç, bük → *aylançıq*
- a.+larda xıı-145/13
[=1]
- aylıq:** (*sf.*) bir veya şu kadar ay süren
a. v-71/10
[=1]
- ayneci:** (*a.*) kurnaz, hileci, düzenbaz
a. vıı-88/20
[=1]
- aynecik:** (*a.*) hile, tuzak
a.+ler xıı-149/13
[=1]
- ayrette qal-:** (*b.f.*) şaşmak, şaşırmaq, şaşakalmak
a.-a xı-141/5,
[=1]
- ayrette qaldır-:** (*b.f.*) şaşmasına sebep olmak
a.-ğan ıı-31/7, xıv-185/13, xıv-188/11
a.-dı x-125/11
[=4]
- ayrı:** (*a.*) **1.** yerleri bir olmayan, birbirinden ayrılmış olan;
a. xıı-159/1
- 2.** (*z.f.*) yalnız, tek başına, başkalarından uzak
a. ı-25/8, xıı-159/1
- [=2]
- ayrı tüş-:** (*b.f.*) birinden uzakta kalmak
a. xııı-174/17
[=1]
- ayrı ayırı:** (*z.f.*) birbirinden başka, değişik
a. xıı-156/11
[=1]
- ayrıl-:** (*f.*) **1.** bölünmek, parçalanmak, dağılmak;
a.-ıp turalar xıı-147/11
a.-ğan xıı-156/9
- 2.** (-den) bir yerden, bir kimseden, bir şeyden kopmak, uzaklaşmak
a.-acağı xııı-168/4
a.-acağıña ıv-58/3
a.-ğan ıı-37/15, ııı-55/14
a.-ğanlardan xıv-180/3
a.-ğannı x-125/13
a.-madı vııı-102/13
a.-maq ııı-48/14
- [=10]
- ayrılıq:** (*a.*) birinden uzak düşme
a. ı-12/4

[=1]

ayrılış-: (*f.*) ayrılışmak; birbirinden ayrılmak

a.-qan ediler iv-67/9

a.-ıp iii-48/13

a.-tı iii-42/2

[=3]

aysa: (*z.f.*) “alay ise” veya “olay ise” şart cümleciklerinin “öyle ise, o vakit, o durumda, bu durumda ise” anlamında kısaltılmış şekli

a. vii-87/9, xi-135/17, xi-140/14, xii-153/8, xiii-167/12, xiii-167/14, xiii-167/15, xiv-179/5, xiv-182/3, xiv-183/1

[=10]

ayt-: (*f.*) söylemek; 1. düşündüğünü, bildiğini, hissettiklerini, ne istediğini sözle açıklamak, anlatmak; → *söyle-*

a. viii-97/3, viii-97/3, viii-98/3, viii-98/3

a.-a i-12/23, vii-88/18, ix-107/8, viii-106/2, xiv-180/10

a.-a başladı x-124/4

a.-acağım i-15/8, ii-29/16, iii-44/3, xii-158/6

a.-acağımın i-12/1

a.-acağına iv-64/8

a.-acaq iv-66/5

a.-olsań vi-80/4

a.-olsaq xiii-173/8

a.-acaqsıń ix-110/10

a.-acaqta ii-34/1

a.-a edi xiv-177/3

a.-a ediler iv-59/4, xiv-186/7

a.-alar iii-49/9, x-128/1, xii-155/14,

a.-almay i-12/13, xiv-181/11

a.-am ii-29/17, ii-30/1, iii-52/9, xi-140/11, xi-140/4, xii-151/1, xii-151/2, xiii-174/10

a.-amız i-24/19

a.-ar xii-163/4

a.-asıń ii-36/13, iv-62/8, ix-110/3, ix-116/10, v-74/8, xiii-168/2, xiii-175/15

a.-asız i-11/18, i-14/8, ix-114/8, xii-148/8

a.-asızın ii-33/17

a.-a turğan ix-111/17

a.-a turğanlar ii-28/12

a.-ayım xiii-175/15

a.-iń x-124/2, xi-138/5, xi-140/9

a.-ıp i-9/5, iii-51/4, viii-97/12, x-121/7, x-122/5, xii-144/4, xii-149/4, xii-155/9, xiii-170/8

a.-ıp başlasam iii-43/6

a.-ıpbereyim x-124/1

a.-ıp ketti ii-34/12

a.-ıp olamadı xi-137/13, xii-151/8

a.-ıp olamadım xiv-181/12

a.-ıp olamay vi-81/4

a.-ıp olamaymız xiv-179/5

a.-ıp tura edi ii-28/16

a.-ır ediń xiii-168/11

a.-ırım i-11/21, xii-163/6

a.-ırlar xii-150/4

a.-ırsıń x-124/1

a.-madı ix-110/10, v-74/9, xii-163/7, xiv-183/3

a.-madımın i-18/6

a.-mağa x-118/1, xiii-175/1, xiv-185/5

a.-mam xii-149/8

a.-maq i-10/23, ii-28/2, ix-109/6, vii-88/1, viii-100/7, x-123/10, xi-140/6, xii-163/1

a.-maq kerek xii-160/5

a.-maq kerek edi ii-38/6

a.-maqın i-15/1

a.-maqtan x-130/1

a.-may viii-99/14, x-120/3

a.-maylar iv-66/10, xii-160/1

a.-maymız i-24/19

a.-maysıń v-74/18, xi-135/13

a.-maz vi-81/4

a.-qan ii-36/2, iv-62/9, vii-90/2, viii-100/3, xii-150/10

a.-qanda i-24/10, i-9/24, iii-42/8, iii-43/7, iii-48/7, ix-113/3, xi-132/16, xiii-173/9

a.-qandır iv-64/10, ix-108/9

a.-qan ediler xiv-182/13

a.-qanı viii-100/8, x-123/2, x-124/1, xii-155/12

a.-qanım xi-135/11

a.-qanımdan ii-31/4, xiv-178/13

a.-qanımnı xiii-172/2

a.-qanına ii-39/5, ix-111/17

a.-qanından ix-110/5

a.-qanını xiv-179/6

a.-qanıńız ix-108/4

a.-qanları i-18/9, v-78/4

a.-qanlarımnen vii-87/13

a.-qanlarımın ii-35/24, viii-103/9, xii-160/5

a.-qanlarına iv-63/7, x-129/11, xii-157/5, xii-159/14, xii-162/5, xiv-177/13

a.-qanlarını ii-36/5, iv-63/5, ix-113/15, x-120/6, xii-148/9

a.-qanlarıń iii-49/7

a.-qanlarıńmı xii-149/7

a.-qanlarını xii-150/3

a.-sa i-10/3, xiv-181/13

a.-salar i-13/22

a.-sam xi-137/7

a.-sań xii-150/9

a.-saq ix-112/11

a.-tı iv-68/10, ix-111/2, v-76/11, vi-81/11, viii-105/6, xi-137/5, xii-147/6, xii-147/7, xii-160/3, xiii-172/1, xiv-178/8, xiv-179/1, xiv-181/12, xiv-183/5, xiv-186/6

a.-tılar vii-85/1, xii-143/14

a.-tım i-13/7, i-25/10, i-25/14, i-25/23, ii-30/4, xiv-178/14, xiv-179/4, xiv-179/7xiv-186/7

2. bir düşünceyi ileri sürmek, ortaya atmak;
a.-alar ix-110/2
3. konuşmak, hitap etmek, sözle bir şey
anlatmak, ifade etmek
a. vii-88/2
a.-masa ii-34/14
a.-may x-123/9
a.-tı ii-34/17
4. Ad vermek, adlandırmak **de- maddesi**
a.-alar xiv-183/11
5. Haber vermek, duyurmak, bildirmek,
iletmek
a.-tı xii-156/13,
a.-ıp xii-156/5, xii-162/4
- [=199]
- aytacaq ol-:** (*n.b.f.*) söyleme niyetinde olmak
a.-a x-119/3
a.-am ii-29/11
a.-ıp ii-30/2, xı-137/13
[=4]
- aytıl-:** (*f.*) söyleme işi yapılmak
a.-ıldı iv-64/5
[=1]
- aytıp aytıp:** (*z.f.*) “anlata anlata” ikilemesi
a. iii-53/9
[=1]
- aytıp oldımı-yoqmı:** “Söyledi mi söylemedi
mi” anlamında kullanılmış kalıp ifade.
a. ix-108/8
[=1]
- aytçı:** “hadi söyle” anlamında kullanılan ifade
a. i-9/13
[=1]
- aytıl-:** (*f.*) söylenmek; **aytmak** işi yapılmak,
konu edilmek
a.-a edi xii-143/11, xii-162/1, xiv-177/13
a.-ğan iv-67/1, xiii-165/3
a.-ğanlarını vi-80/13
[=6]
- aytuylı:** (*sf.*) ünlü, namlı, şöhretli, meşhur
a. vii-91/14, viii-105/11
[=2]
- ayvan:** (<Ar. *ḥayvān*) (*a.*) hayvan
a. xii-152/12
- ay yarığı:** (*a.*) Ay'ın yeryüzüne verdiği ışık
a. x-118/1

[=1]

- az:** (*z.f.*) nicelik, nitelik, süre bakımından
eksiklik veya kısalık bildirir
a. i-10/16, i-16/9, ii-30/6, ii-34/22, iii-41/15,
iii-46/3, iii-56/5, v-75/11, vii-88/13, x-
125/13, xı-132/15, xı-133/6, xii-162/6
a.+dan xiii-167/11
[=14]

- azar azar:** (*z.f.*) Küçük ölçülerde; az az, damla
damla, gıdım gıdım, ucun ucun, yudum
yudum
a. i-13/9
[=1]

- az-¹:** (*f.*) zayıflamak, güçsüzleşmek
a.-dı viii-102/4
a.-ğansıñ v-72/2
[=2]

- az-²:** (*f.*) (Yara, hastalık) tehlikeli duruma
gelmek, ilerlemek
a.-am iii-53/2
a.-dı viii-97/8
[=2]

- aza:** (<Ar. *a 'zā*) (*a.*) aza, üye
a.+ları xı-133/2
a.+larınıñ xı-133/4
a.+sı v-71/14
a.+sısınıñ viii-104/12
[=4]

- azaçiq:** (*z.f.*) çok az, biraz → *azçiq*
a. xiv-181/2
[=1]

- azçiq:** (*z.f.*) çok az, biraz → *azaçiq*
a. viii-103/14
[=1]

- azap:** (<Ar. *'azāb*) (*a.*) beden veya ruh sıkıntısı,
eziyet
a. iv-59/13
a.+ı+(azabı) iv-63/10, vii-86/15, xii-155/11,
xii-161/4
a.+ına+(azabına) iii-54/14, iv-66/8
a.+ından+(azabından) iv-58/8
a.+ını+(azabını) ix-107/2, x-126/11, xii-
152/12
a.+lardan iii-54/4, viii-103/5, xii-153/1
a.+ları ii-37/15
a.+larım iii-55/5
a.+larından xii-157/2
a.+larıñızni x-123/1
a.+nı iii-55/15
[=19]

- azapla-:** (*f.*) eziyet etmek → *azaplan-*

- a.-y viii-104/7
[=1]
- azaplan- :** (*f.*) eziyet çekmek → *azapla-*
a.-asıñ x-124/13
[=1]
- azaplı:** (*sf.*) eziyetli
a. 1-23/1
[=1]
- azat et-:** (<*Fars. āzād + T. et-*) (*b.f.*) serbest bırakmak
a.-er iii-52/22
a.-ken 1-23/3, xii-151/6, xii-164/5
[=4]
- azat etil-:** (*b.f.*) serbest bırakılmak
a.-di viii-85/7
a.-e iii-52/20
[=2]
- azatlıq:** (*a.*) özgürlük, hürriyet
a. 1-22/24, xii-161/4, xii-164/1
a.+qa xii-164/8
- azbar:** (*a.*) bahçe, avlu; üzerinde bir yapı bulunan ve bir ailenin her türlü mal varlığını içine alan, etrafı çitle, tahta perdeyle veya duvarla çevrili yer
a. 1-9/25, viii-104/4, xii-146/9
a.+da 1-25/6, 1-8/29, ii-32/18, ix-109/9, ix-114/13, xii-147/1
a.+ğa 1-25/7, ii-32/20, vi-81/16, vi-82/1, vi-83/15, vi-83/4, vii-92/12, viii-103/12, x-121/7, xiv-186/1
a.+1 viii-105/12
a.+ına x1-131/8, xiii-166/3, xiv-179/16
a.+ında xiv-179/6
a.+ından viii-102/2
a.+ımı vi-79/2, x1-131/4
a.+niñ ii-32/23, ix-115/2
[=29]
- az-buçuq:** (*zf.*) bir parça → *az çoq*
a. iii-43/6, viii-104/8
- az-çoq:** (*zf.*) bir parça → *az buçuq*
a. iv-61/9
[=1]
- azmı-çoqmı:** (*zf.*) *bkz. az-çoq*
a. iii-47/3, iii-55/12, xii-152/3
[=3]
- azır:** (<*Ar. hāzır*) **1.** (*a.*) hazır; bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olmak;
a. ii-33/8, x-122/6
a.+lar vii-88/2
- 2.** (*sf.*) hazır durumda olan
a.+ki iv-58/11, xiii-176/3
[=7]
- azır tur-:** (*b.f.*) bir şeyi hemen yapabilecek durumda olmak
a.-a xii-156/7
a.-alar x-127/8
a.-am xiv-179/13
a.-ğan xii-145/2
[=4]
- azırla-:** (*f.*) **1.** bir şeyi kullanılacak duruma getirmek;
a.-maq ii-33/2
a.-p ii-36/10, iii-41/2,
a.-p oturğanda ii-36/10
a.-p qoydıq v-77/23
a.-y vi-81/9
a.-ylar vi-81/16
- 2.** önceden düzenlemek
a.-dıq ii-30/10
a.-ğan xiii-166/13
a.-mağa iii-51/4
a.-ñ x-127/8
a.-p 1-25/20, x-119/1
a.-p keldi xii-163/8
a.-p qoyalar xiv-178/7
a.-p qoyğan ii-27/2
[=15]
- azırlan-:** (*f.*) **1.** kendini hazırlamak;
a.-ğan 1-22/20, viii-102/1, ix-107/4, x-128/11
- 2.** hazır duruma getirilmek
a.-a başladıq ii-34/13
a.-am x1-136/6
a.-dıq 1-16/19
a.-ğan iii-42/15, viii-95/8,
a.-ğanda 1-12/20, ii-32/4, xii-160/2
a.-ğanları v-71/8
a.-ip 1-11/26
a.-ip kelirsiñiz vii-87/17
a.-mamızni ii-30/8
a.-maq 1-16/5
a.-maq kerek ii-28/10, viii-94/10
a.-maq kerek edi ii-36/9
a.-maqta vi-81/2
[=21]
- azırlıq:** (*a.*) hazırlık;
a.+nen x1-132/16
[=1]

aziz: (<Ar. 'azīz) (sf.) çok sevilen, çok kıymet verilen
a. iv-67/4, x1-139/2
[=2]

Azrail: (<Ar. 'azrā'īl) (öz. a.) Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilen melek; alıcı, can alıcı
a. vii-90/1
[=1]

B

baar: (<Fars. bahār) (a.) 1. bahar mevsimi, ilkbahar, ilkyaz
b. i-22/26, ii-27/1, ii-27/8, ii-32/21, ii-39/8, iii-55/17, iii-56/7, iv-66/8, iv-67/4, iv-67/4, v-78/2, vi-80/7, vi-80/8, viii-95/3, viii-96/9, viii-96/9, xi-136/10, xi-136/11, xi-136/11, xi-136/12, xi-141/5, xii-152/7, xiii-168/5, xiii-171/7
b.+de v-76/14, xiii-170/2, xiii-170/9, xiii-171/8
b.+ge ii-40/1
b.+i viii-96/8, viii-96/8
b.+inde i-22/11, viii-98/9, xiii-168/6
b.+iñde iii-55/1
b.+nı ii-27/6
[=36]

baba: (a.) 1. çocuğu olmuş erkek;
b.+dan iv-64/1, v-70/5

2. bir çocuğa göre kendisinin dünyaya gelmesine etken olan erkek
b. iv-62/5, ix-110/1, ix-110/2, ix-112/11, viii-100/4
b.+larımız ix-117/3
b.+m i-11/7, iv-60/7, iv-62/8, iv-62/8, iv-64/9, vii-87/1, viii-101/9, viii-105/8, xii-145/6, xii-150/10, xiv-177/13, xiv-178/14, xiv-179/2, xiv-179/5, xiv-181/11, xiv-181/12, xiv-181/13, xiv-182/11, xiv-182/15, xiv-182/9, xiv-182/9, xiv-184/11, xiv-188/2, xiv-188/3
b.+ma xiv-178/14, xiv-179/1, xiv-187/10, xiv-187/17, xiv-188/5, xiv-188/6
b.+mdan iii-55/14, iv-62/2
b.+mnen xiv-182/13
b.+mni xiii-174/1
b.+mniñ iii-53/1, iv-64/8, iv-69/1, xiv-180/8, xiv-181/10, xiv-188/9
b.+ndan vii-87/2
b.+nıñ xiv-180/10
b.+ñ iv-60/9, ix-114/8, ix-115/3, ix-115/5, ix-115/5, viii-101/10, xii-150/6
b.+ña xiv-184/12
b.+ñi x-120/3

b.+sı i-9/7, ii-30/14, iii-53/15, iv-58/2, iv-64/8, iv-66/4, ix-115/12, ix-115/13, ix-116/1, vi-84/6, vii-90/11, viii-103/8, viii-103/9, viii-105/12, viii-96/10, viii-96/12, viii-99/13, viii-99/3, viii-99/5, viii-99/6, xi-135/7, xii-144/2, xii-144/4, xiii-172/12
b.+sına viii-100/3, viii-106/1, viii-96/11
b.+sını iv-64/8, ix-115/11, viii-97/1
b.+sınıñ vi-84/11, viii-97/1, viii-99/13, viii-99/2, viii-99/3, viii-99/4, viii-99/9, xii-143/1, xii-144/4, xiv-180/10

[=99]

babaçiq: (a.) babalara sevgiyle yaklaşıldığını belirten bir söz
b.+ım+(babaçığım) viii-99/10
[=1]

baçaq: (a.) canlıların yürümeye yarayan organı
b.+ından+(baçağından) iii-42/8
[=1]

bağ: (a.) 1. demet, deste, kangal;
b. x-129/16

2. (mec.) ilişki, bağlantı
b.+ını ii-35/18
b.+iñ xii-150/6, xii-151/1, xii-153/6

[=5]

bağcı: (a.) bağcı, bahçıvan
b.+sı iv-61/5
[=1]

bağça: (<Fars. bāğçe) (a.) 1. park;
b.+dan ii-35/12
b.+larnen xii-142/1
b.+niñ ii-35/6
b.+sına ii-35/5, xiv-180/3
b.+sında v-75/13

2. bir evi veya yapıyı çevreleyen, etrafı çevrili yer
b.+daki x1-131/5
b.+sını x1-131/4
b. xiv-186/8

[=9]

3. ayrıca bkz. balalar bağçası

bağır-: (f.) bağırmaq; 1. (İnsan) yüksek ve gür ses çıkarmak, yüksek sesle konuşmak;
b.-dı ix-113/8, xii-148/1, xii-151/1, xii-164/1
b.-ğan iv-66/7
b.-ıp i-13/22, x-118/7, x-128/13
b.-ıp yiberdi viii-103/4

b.-ıp yibere ıv-67/1
b.-sa xıı-152/1

2. birine seslenmek;
b.-a ıx-115/2
b.-acaqolsam ı-13/24
b.-ğanlarını xıı-145/1

3. yüksek sesle azarlamak;
b.-am ı-19/27
b.-dı ıx-113/8, x-125/5

4. (hayvanlar) kendilerine mahsus sesleri çıkarmak
b.-ıp vııı-94/8

[=17]

bağırığla-: (*f.*) bağırıp çağırmak
b.-p başladı v-77/4
b.-y ı-21/10, xıı-155/6
[=3]

bağışla-: (*f.*) bir şeyi karşılık beklemeden birine vermek, hediye etmek;
b.-dılar x-123/5
b.-y v-73/14

2. affetmek, ceza vermektan vazgeçmek
b. ııı-56/14, ııı-56/15, ııı-56/2
b.-masını ıı-37/9
b.-rsız ıv-68/16
b.-y olamadım ıı-37/8

[=8]

bağışla – bağışlanız: Özür dilemek içinkullanılan nezâket sözü
b. ııı-48/5, ııı-52/15, ıx-110/9
[=3]

bağla-: (*f.*) ilişkilendirmek, ilişkili olmasını sağlamak
b.-ğan ıı-37/14
[=1]

bağlan-: (*f.*) **1.** bağlanmak, bağlı olmak;
b.-ğan vıı-89/15

2. bağlanmak; bağlantı (irtibat) kurmak;
b.-ıp olamadım ıx-108/6

[=2]

bağlı: (*a.*) bağlı; bağımlı, tabi (kime, neye); ilgili (kimle, neyle); sadık
b. vıı-92/8, xı-131/7, xı-131/7
[=3]

bağırına bas-: (*b.f.*) kucaklamak

b.-ıp ıv-65/9
[=1]

bala: (*a.*) çocuk, yavru; **1.** küçük yaştaki oğlan veya kız;

b. ı-23/16, ı-24/19, ı-25/1, ıv-59/10, ıv-59/12, ıv-63/11, ıx-109/11, ıx-110/9, ıx-112/12, ıx-114/10, ıx-114/5, ıx-114/7, v-77/19, v-77/4, v-78/4, vı-79/5, vı-80/4, vı-83/7, vı-84/1, vı-84/10, vı-84/3, vıı-88/15, vıı-89/10, vıı-89/15, vıı-89/7, , x-124/14, x-125/6, xıı-154/5, xıv-177/10, xıv-179/16, xıv-182/1, xıv-182/3,

b.+ğa ıx-112/11

b.+lar ı-12/19, ı-14/1, ı-22/27, ııı-43/6, ııı-51/14, ıv-66/10, ıv-67/5, ıv-67/8, ıv-67/9, ıv-69/4, ıx-107/2, ıx-107/3, ıx-107/5, ıx-107/5, ıx-108/10, ıx-108/7, ıx-109/1, ıx-109/4, ıx-109/5, ıx-109/6, ıx-109/7, ıx-109/9, ıx-110/2, ıx-110/6, ıx-111/3, ıx-111/9, ıx-112/4, ıx-112/5, ıx-112/6, ıx-112/9, ıx-113/11, ıx-113/5, ıx-113/8, ıx-113/8, ıx-113/9, ıx-115/1, ıx-115/10, ıx-116/10, ıx-117/3, v-75/14, vı-79/8, vı-80/4, vı-81/4, vıı-87/18, vıı-88/2, vıı-91/18, xıı-142/1, xıv-179/3, xıv-180/3, xıv-180/9, xıv-183/4, xıv-183/9, xıv-184/6, xıv-184/8, xıv-186/7, xıv-187/4, xıv-188/14

b.+larğa ıx-113/8, ıx-114/13, vı-82/14, xıv-177/3, xıv-182/16, xıv-184/2

b.+ları ı-23/6, v-77/10, xıv-177/9

b.+larına ıv-63/6

b.+larını ıx-109/2, ıx-109/6, x-122/14

b.+larını ıx-109/3, ıx-109/6, vı-79/10, xıv-177/1, xıv-180/2, xıv-185/3

b.+larını ıv-58/10, ıx-112/5, ıx-114/2, xı-133/2, xıv-179/6, xıv-180/1, xıv-184/4, xıv-186/13

b.+nen ıx-114/1

b.+nı ıv-66/4, ıx-109/10, ıx-114/11, ıx-114/3, ıx-114/7, vıı-88/20, vıı-89/5, x-119/10

b.+nıñ ıv-68/5, ıx-114/8, ıx-116/10, ıx-116/3, v-77/23, vıı-89/8, vıı-89/9, vıı-90/11, vııı-104/10, vııı-105/12, x-123/8

b.+sı ıx-114/7, vıı-86/8

b.+sını xıı-147/9

b.+sını xıı-144/3

2. anne ve babaya göre oğul veya kız

b. ıv-60/13, x-120/6, v-71/15, vıı-90/3

b.+larımız ıv-58/11

b.+m ıv-64/7, vı-84/5, vııı-102/6, vııı-95/8, vııı-95/9, vııı-96/5, x-120/3, x-120/5, xıı-143/12, xıı-144/1, xııı-172/12, xıv-178/11

b.+mızını ıv-62/6

b.+nı ıv-62/14,

b.+sı ııı-55/4, ıv-61/6, ıv-67/8, ıx-112/3,

b.+sını İV-59/3, İX-110/5, İX-112/9, VII-90/1,
VII-90/10,
b.+sınıñ İV-64/7, V-77/15, VII-89/17

[=171]

balalar bağçası: çocuk yuvası

b.+sına XIV-180/3

[=1]

bala çağa: (a.) çoluk çocuk

b. XIII-174/3

b.+nen VI-81/12

[=2]

balañ çağañ: bkz. bala çağa

b. I-25/12

[=1]

bala çağalı: (sf.) çoluklu çocuklu

b. II-39/3

[=1]

balaban: (sf.) büyük, iri; (somut şeyler için)

ölçüleri, miktarı fazla olan

b. XII-146/9, XII-156/9

[=2]

balabanlıq: (a.) büyüklük; büyük olma durumu,

ölçü

b.+ı+(balabanlığı) XIV-177/4

[=1]

balaca: (zf.) çocukça

b. IV-62/9, X-119/9

b.+sına X-121/6

[=3]

balacıq: (a.) kendisine şefkat ve acıma duyulan
çocuk; küçük çocuk

b. V-77/10

b.+ım+(balacığım) IV-59/4, IV-60/9, V-77/18

b.+lar IX-113/7

b.+larğa IX-113/6

b.+larımniñ IV-69/4

b.+larniñ VII-90/12

b.+nı III-49/3, III-49/5

[=10]

balalıq: (a.) çocukluk; 1. insan hayatının
doğuştan ergenliğe kadar dönemi

b. II-30/20, III-55/4, III-57/1, X-125/12

b.+ı+(balalığı) IV-68/1, VIII-105/10, VIII-97/4

b.+ımdan+(balalığımdan) II-27/6

b.+ımız+(balalığımız) III-42/3

b.+ından+(balalığından) VIII-99/13

b.+ını+(balalığımı) IV-58/2

b.+tan III-56/7

[=12]

balavuz: (a.) bal mumu

b. IV-66/3, VII-90/4

[=2]

balıq: (a.) balık

b. VII-89/13, X-129/15, XII-159/8

[=3]

ballon: (<Rus.<Fr. *ballon*) (a.) Konteyner,
tank; balon.

b.+ımız VII-88/3

[=1]

balqon: (<Rus.<Fr. *balcon*) (a.) balkon; bir
yapının genellikle dışarıya doğru çıkmış,
çevresi duvar veya parmaklıkla çevrili
bölümü

b.+larğa VII-88/10

[=1]

balta: (a.) balta; ağaç saplı odun kesme aleti

b. XIV-178/5, XIV-178/5

[=2]

bambaşqa: (sf.) bambaşka, büsbütün başka,
farklı

b. VI-79/11

[=1]

baq-: (f.) 1. bakışı bir şey üzerine çevirmek;

b. IX-117/2, VI-84/3, XII-145/6

b.-a I-19/23, III-49/8, IV-66/2, IX-114/5, VI-
80/2, VI-81/7, VI-82/11, VII-89/7, VIII-
99/13,

b.-acağım II-34/4

b.-olsalar XIII-167/11

b.-adır XIII-169/8

b.-a edi II-32/6, VI-81/6, VII-89/10

b.-a ediler II-31/8

b.-alar III-56/19, IV-61/15, X-121/4, X-127/4,
XIII-169/6

b.-am VIII-99/14

b.-iñ XIII-175/8

b.-iñiz XIV-188/5

b.-ıp I-10/10, I-12/19, I-15/18, I-26/3, II-
29/20, II-32/27, III-41/7, III-55/10, IV-
66/1, IV-66/4, IX-110/7, IX-111/17, IX-
115/8, VIII-97/4, VIII-97/7, VIII-99/2, XI-
131/8, XI-141/8, XII-147/1, XII-154/7,
XIII-169/5, XIII-172/3, XIV-185/14, XIV-
186/15

b.-ıp çıktı VIII-98/13

b.-ıp oturamız VI-83/2

b.-ıp oturdu XIII-171/17

b.-ıp kaldı IX-111/8, VIII-101/7, VIII-102/2,
VIII-97/12, X-129/12

b.-ıp kaldım II-32/16, II-35/9

b.-ıp kaldıq XIV-183/10

b.-ıp turalar XII-155/5

b.-ıp turam XIV-186/15

b.-ip turdı vı-81/10, vııı-96/12, xıı-147/7,
xıı-148/6
b.-ip turdım xı-131/4
b.-ip turğan ıx-113/8
b.-ip turğanda ıı-32/17
b.-madı xıv-184/8
b.-mağa ıv-64/12, vııı-96/14
b.-maq xıı-152/6
b.-may ıx-115/15, xıı-149/2, xıı-163/4, xıv-
185/4, xıv-186/15
b.-qan vı-82/16, vııı-103/8, x-128/7, xıv-
187/10
b.-qanda ı-10/8, ıı-31/9, ıı-33/19, vı-82/11,
vııı-103/9, xııı-174/11
b.-qanımda ıı-31/1
b.-qanlar xıı-155/14
b.-sa v-72/17, xııı-169/6
b.-salar xıv-184/8
b.-sam ı-12/18, ı-23/23, vı-80/1
b.-sañız ıx-112/7, v-70/1
b.-tı ı-19/12, ıı-33/18, vıı-87/11, ıx-108/10,
ıx-111/5, ıx-111/7, ıx-116/3, ıx-116/4,
ıx-116/9, v-72/6, v-77/15, vı-79/4, vııı-
101/2, vııı-103/5, x-121/1, x-121/3, x-
122/2, x-123/11, xı-138/2, xıı-147/13,
xıı-147/15, xıı-148/9, xıı-158/8, xıv-
179/12, xıv-179/2, xıv-180/10
b.-tılar ı-20/13, vıı-87/18, vıı-90/3, xıv-183/9
b.-tım ı-11/4, ı-12/5, ıı-44/13, xı-140/3, xııı-
172/4, xıv-180/9, xıv-188/9

2. arama;

b.-qan ıı-30/4
b.-salar ı-21/15

3. beslemek, geçindirmek;

b. ıv-62/6
b.-a ı-11/9
b.-alar vııı-96/5
b.-ip olamaysıñ xıv-184/12
b.-madıñ vııı-103/9
b.-maq ı-25/9
b.-tılar ııı-55/4

4. (hasta) muayene etmek, tedavi etmek;

b.-ar vııı-97/2

5. yoklamak, kontrol etmek;

b.-a ekenler xıı-160/3
b.-a xıı-155/4
b.-ıñ ıx-108/10
b.-ip çıqayıq ıx-109/7
b.-ip çıqqan ıx-110/9
b.-ip ıx-110/7, xııı-165/7
b.-tılar xıı-159/16

6. bir iş yapmakla görevli olmak;

b.-acaq vııı-104/11
b.-ayıq ı-18/4

7. önem vermek, üzerinde durmak, aldirmek;
b.-madan ıı-39/8, ııı-42/3, ııı-54/16, ııı-55/6,
xı-132/15, xı-133/9, xı-136/5, xıı-163/12
b.-mañ ı-10/19
b.-may ıv-64/8, vı-81/14, vıı-87/12, x-125/3,
xıı-142/8, xıı-143/12

8. anlamak, farkına varmak, görmek

bkz. bakam-körem;

**9.gözetmek, ilgilenmek, dikkat etmek,
düşünmek**

b. ıx-117/2, v-77/11, v-77/12
b.-ip xıı-156/11,
b.-ma xıv-178/13
b.-mayediler xıv-177/1

[=177]

baqam-körem: (a.) bkz. bak-

b. xıv-183/13
[=1]

baqın-: (f.) çevreye göz gezdirmek

b.-a ıx-114/6, vıı-86/9
[=2]

baqış: (a.) bakış; bakmak işi veya biçimi

b.+ından ıı-34/18
b.+larinen v-78/9
b.+nıñ ıı-32/7
[=3]

baqış-: (f.) bakışmak; birbirine bakmak

b.-tılar ıx-115/5, ıx-117/3
[=2]

baqqanda: (edat) göre, nazaran

b. ıı-30/6
[=1]

baqlalı: (sf.) fasulyeli

b. xıv-177/4
[=1]

**baqtır-: (f.) bakmasına yol açmak, bakmasını
sağlamak**

b.-dı xıı-148/10
[=1]

**bar: (a.) var, mevcut; “yok” karşıtı 1. dünyada
veya düşüncede yer alan, bulunan,
mevcut olan;**

b. ı-12/13, ı-18/15, ı-21/11, ı-24/7, ıı-28/14,
ıı-31/15, ıı-35/16, ıı-36/7, ıı-39/5, ııı-
42/16, ııı-43/8, ııı-44/22, ııı-44/3, ııı-
45/17, ııı-49/5, ııı-50/11, ııı-50/15, ııı-
56/6, ıv-58/2, ıv-59/10, ıv-61/16, ıv-61/6,
ıv-61/9, ıv-64/7, ıv-68/13, ıx-109/6, ıx-
112/12, v-71/1, v-72/13, v-78/11, vı-

80/5, vi-84/8, vii-86/18, vii-91/14, viii-100/7, viii-101/2, viii-101/5, viii-101/8, viii-102/7, viii-105/12, viii-97/2, x-120/10, x-122/11, x-122/9, xi-135/15, xi-137/2, xi-139/5, xii-150/2, xii-151/1, xii-153/6, xii-153/7, xii-158/11, xii-159/11, xii-159/3, xiii-166/3, xiii-173/9, xiii-174/10, xiii-174/7, xiii-176/1, xiii-176/1, xiv-179/14, xiv-185/7, xiv-188/12, i-23/6, xi-132/3

b.+lar xii-152/9

b.+mı x-122/7, xi-137/19, xiii-173/7

2. (sf.) bütün, tüm. ayrıca bkz. bar küç

b. iv-60/8, xii-152/1

[=70]

bar küç:

bar küçümnen: (zf.) Olanca gücüyle; var kuvvetiyle

b. i-12/14, i-19/24, viii-99/14

[=3]

bar küçünen: (zf.) Olanca gücüyle; var kuvvetiyle

b. viii-103/11

[=1]

bar küçleriyle: (zf.) Olanca gücüyle; var kuvvetiyle

b. iv-12/14

[=1]

bar-: (f.) varmak; 1. bir yere ayak basmak, gitmek, yetişmek;

b. x-121/2, xi-135/17, xiv-179/5

b.-a ii-28/9

b.-acağım xiv-186/4

b.-acağımızni viii-98/3

b.-acağımı xiv-178/8

b.-acaq vi-81/2, x-125/13, xii-162/6, xiv-179/6

b.-acaqlar viii-96/2

b.-acaqmız i-9/13

b.-amaymız x-120/3

b.-amız xiii-174/11

b.-ardım v-74/11

b.-ayıq ii-28/10, ii-29/17

b.-dı i-22/5

b.-dim i-23/14, i-71-/1, i-8/15, ii-30/2, iii-45/1, vii-91/15, x-123/4

b.-dıq ii-35/4, xiv-179/16

b.-ğan xiii-166/13, xiv-178/12

b.-ğance i-18/13

b.-ğanda i-9/5, ii-35/19, iii-43/14, iv-64/3, xi-136/5

b.-ğan ediler iv-68/8

b.-ğan edim iii-49/2, viii-101/11

b.-ğanıñnen ix-110/4

b.-ğanlarını x-129/15

b.-ıp i-11/25, ii-32/18, ii-32/23, ii-32/4, ii-34/12, ii-34/24, ii-35/8, ii-37/3, iii-42/12, iii-47/13, iii-48/12, iv-59/4, iv-63/2, iv-64/10, iv-64/8, ix-116/2, v-71/11, v-74/11, vi-83/10, viii-95/1, viii-95/2, viii-98/5, viii-99/12, x-122/14, x-125/4, xi-135/16, xi-137/19, xii-151/7, xii-163/8, xiii-174/3, xiv-182/12, xiv-182/4, xiv-184/7, xiv-187/17

b.-ır vi-81/4

b.-ırım ii-35/17

b.-ırmız ii-34/17, ii-34/17, viii-98/3

b.-madı ii-37/12

b.-madım iv-69/2, xi-136/13, xiv-181/9, xiv-189/1

b.-mağa ii-27/10, ii-35/13, iii-42/9, ix-107/5, vi-81/3, x-119/5

b.-mağan ii-34/21, ix-112/1

b.-mamnı x-128/14

b.-maq ix-112/5

b.-maq kerek xiv-178/12

b.-maq kerekeken i-9/15

b.-may xiv-178/13

b.-maz iv-63/6

b.-mazdan xii-156/5

b.-sa x-120/5, xii-157/3

b.-sam i-8/7, iii-49/3

b.-sañ i-9/14, xi-131/1, xiii-167/14

b.-saq i-20/24

b.-sın ix-110/13

b.-ıpbaşlağanedi viii-96/10

b.-ıpbaşlağanımızniñ xiv-184/2

b.-ıpçıqqance iii-52/22

b.-ıpçıqsam xii-160/6

b.-ıpkeleedi ii-35/18

b.-ıpkelem ii-39/2

b.-ıpkelirim i-23/19

b.-ıpolamadım xiii-174/3

b.-ıpturarım viii-105/8

b.-ıpyetkende i-23/25, i-9/25

b.-ıpyettik ii-35/5

2. -(I)p fiilimsileriyle çeşitli hareket anlamlı tasviri fiiller kurar;

3. (kadın) evlenmek

bkz. aqayğa bar-

4. (Belli bir duruma veya sayıya) Ulaşmak, erişmek, vâsil olmak

b.-ıpyetti v-77/2

b.-madı xii-145/8

b.-may iv-66/3, x-121/6

[=123]

barak: (<Rus.<İt. baracca) (a.) baraka; geçici kullanım için hafif malzemelerden yapılmış yapı

- b. ı-21/16, xıı-159/15
b.+lar xıı-156/9
b.+larğa ı-21/9, xıı-156/11
b.+nı ı-21/17
b.+qa xıı-157/10
b.+ta xıı-157/7
b.+tan xıı-156/13, xıı-159/15
[=10]
- barıl-:** (f.) varılmak, varmak işi
yapılmak;herhangi biri varmak
b.-acaq vııı-94/10
[=1]
- barlıq:** (a.) varlık; **1.** var olma durumu, var oluş, mevcudiyet
b.+ını+(barlığını) xıı-147/8, xııı-171/17
2. bir kimsenin iç dünyasının derinlikleri, kişinin manevi dünyası
b.+inen+(barlığınen) ıv-67/7, v-71/2
b.+larınen v-73/10
[=4]
- barmaq-kelmek:** gidip gelmek
b. ıı-30/1
[=1]
- barsın:** (zf.) varsın, olsun; isterse anlamında
b.-sın xıv-182/16
[=1]
- baruv:**(a.) varma, ulaşma
b.+ında vıı-92/8
[=1]
- bas-:** (f.) basmak; **1.** bütün ağırlığını verecek şekilde, bir şeyin üzerinde durmak, bulunmak; *bkz. ayaq bas-*
b.-qan ı-20/25
2. bir şeyi, üzerine kuvvet vererek bir yöne itmek; bastırmak; *bkz. bağına bas-*
b.-ıp v-70/11, x-122/14, xıı-148/10, xııı-167/15
b.-tılar ı-19/26
3.sarmak, bürümek, kaplamak; *bkz. akşam qaranlığı bas-, qaranlıq bas-, sükünet bas-*
b.-a v-75/15
b.-ıp alğan, vııı-100/6
b.-ıp vııı-96/5
b.-tı ı-13/19
4. (mec.) sarmak, bürümek, kaplamak; sıkıntı vermek;
b.-ıp tura ıx-111/14
b.-ıp turğan ıv-60/8, v-70/11, vııı-104/8
- b.-qan ııı-55/15
5. baskın yapmak
b.-ıp alğan vıı-86/5
[=14]
- basıq:** (sf.) basık; alçak, yüksek olmayan
b. ıv-62/13
[=1]
- basma:** (a.) basma; üzeri renkli baskılı kumaş
b. ıı-32/17
b.+lar ıv-62/17
[=2]
- bastır-:** (f.) bastırmak; **1.** üstünlüğünü göstermek;
b.-maq xıı-152/1
2. gidermek;
b.-a ııı-52/14, x-128/4
b.-maq x-128/3
3. basma (tabetme, yazma) işini yaptırmak
b.-sam ııı-45/17
[=5]
- baş:** (a.) baş; **1.** insan ve hayvan gövdesinin beyin, göz, kulak, burun ve ağız gibi organların bulunduğu kısım;
b. xıı-144/7, xıı-161/4
b.+ı vıı-89/15, vıı-89/17, xııı-166/5
b.+ım ı-14/11, ı-20/14
b.+ıma ı-25/23
b.+ımda ı-20/8, ııı-41/15
b.+ımdan ı-10/23
b.+ımızdan ııı-53/9, ııı-56/13, xıı-160/5
b.+ımızğa ııı-47/14
b.+ımnı xıv-187/8
b.+ına vııı-100/3, vııı-101/13, vııı-104/12, xıı-148/14
b.+ında ıxx-129/15, xıı-149/2
b.+ından ı-20/17, ıı-28/7, ıx-107/2, vııı-100/11, vııı-98/13
b.+ını ı-12/7, ı-14/8, ı-19/12, ı-19/8, ıı-33/14, ııı-44/15, ııı-50/18, ıx-111/8, ıx-115/4, ıx-116/4, v-70/4, v-72/11, vıı-88/20, vıı-92/9, vııı-102/14, vııı-105/3, xı-137/18, xı-137/19, xıı-144/1, xıı-147/9, xıı-160/10, xııı-172/5
b.+ınıñ xıı-147/11
b.+ıñ x-125/9
b.+ıña ı-14/18
b.+ıñnen ııı-45/14
b.+ıñnı ııı-52/15, xı-136/10, xıı-159/7
b.+ıñnıñ xıv-177/4
b.+larımızdan xııı-166/12
b.+larına ııı-50/22

b.+larını vii-90/12, x-126/7, xiv-180/3, xiv-184/8
b.+larıñuznen xii-161/3

2. bir topluluğu yöneten kimse;
b.+ı i-7/4

3. başlangıç;
b.+ından i-10/3, ii-28/2,
b.+taki v-76/9

4. bir şeyin yanı, çevresi;
b.+ına i-8/7,
b.+ında ix-111/17, viii-106/1
b.+ındakileri i-9/23
b.+ından i-9/11

5. “özü, kendisi, üzeri, yüreği, aklı”
anlamında, zamir niteliğinde kelime;
b.+ına i-17/24,
b.+ına i-14/18

6. “önem veya yönetim bakımından ileride
olan, en önemli, en üstün” anlamlarında
birleşik kelimeler yapan bir söz; *bkz. baş
ekim*

7. sıra veya zaman ifade ederken en öndeki
yeri veya zamanı bildirir.
b.+larında ix-109/1

8. yaş; yaşanmış hayat
b.+ım iii-55/6

[=75]

başımızdan atqar-: (*b.f.*) baştan atmak;
savmak, uzaklaştırmak
b.-a edik ii-28/10
[=1]

başımın alıp ket-: (*b.f.*) başımı alıp gitmek;
gideceği yeri bildirmeden gitmek
b.-ecegim xiii-174/12
[=1]

başımın kökke tiyset-: (*b.f.*) başımı göğe
değdirmek; çok mutlu etmek
b.-e edi ii-37/11
[=1]

başına kel- (bir şey...): (*b.f.*) başına bir şey
gelmek; kötü bir durumla karşılaşmak
b.-mesin i-18/1
[=1]

başına tüş-: (*b.f.*) başına gelmek; hoş
olmayan durumla karşılaşmak
b.-ken viii-99/13
b.-kende viii-104/6

b.-ti iv-65/12
[=3]

başından keçir-: (*b.f.*) başından geçirmek;
bir durumu daha önce de yaşamış olmak
b.-gen x-122/13
[=1]

başını aylandır-: (*b.f.*) başını döndürmek;
aklını karıştırmak; birini ne yapacağını
bilemez duruma getirmek, şaşkırtmak,
bocalatmak
b.-maq iii-49/10
[=1]

başını aşağı al-: (*b.f.*) başını eğmek
b.-dı ii-33/14
[=1]

baş köter-: (*b.f.*) baş kaldırmak,
ayaklanmak, isyan etmek
b.-mege iii-55/15
[=1]

baş ekim: (*a.*) bir hastanede sağlık
hizmetlerinin en üst düzeyde sunulması
için hizmetlerin düzenlenmesinden,
yürütülmesinden ve denetlenmesinden
sorumlu yönetici hekim; başdoktor,
baştabip, sertabip
b. viii-100/9, viii-101/6, viii-102/2
[=3]

baş uçu: (*a.*) baş ucu; yatılan bir yerin baş
konulan yönü veya yakını
b.+na vii-89/17
b.+nda vii-89/15

başla-: (*f.*) başlamak; 1. bir işe girişmek, işin ilk
bölümünü yapmak;
b.-dı x-122/10, xii-143/16
b.-dılar vii-91/9
b.-dım xiv-187/7
b.-p iii-51/11,
b.-sa iii-53/19

2. olmak, ortaya çıkmak; **başlangıç noktası
oluşturmak**
b.-dı vi-82/8, ix-114/9,
b.-ğan iii-45/12, iii-55/5, xiv-177/2
b.-ğanda i-11/5
b.-ğamı xii-155/13
b.-ğanınıñ xiv-183/3
b.-masını vi-82/2
b.-p xi-139/10, xii-155/15, xiii-175/2
b.-sa i-16/4, xiii-170/10
b.-y vi-83/14
b.-yatır v-71/12

3. etkisini göstermek;

b.-ğan edi viii-102/3
b.-dı viii-95/3

4. belli bir harekete geçmek, bir davranışa koyulmak

b.-dı i-10/22, viii-99/9, xiii-168/1
b.-dım ii-32/25, vii-87/16, vii-88/3
b.-ğan xiii-172/13
b.-ğan edi xii-143/5
b.-maq xi-135/1, xi-140/8
b.-p ii-28/2, viii-102/4,
b.-sam i-18/6
b.-y iv-62/9
b.-yım i-11/3, i-9/26, iv-69/4

[=41]

başlan-: (*f.*) başlanmak; başlamak işine konu olmak, başlamak işi yapılmak

b.-a xiii-173/8
b.-acağını vi-81/8
b.-dı ii-36/11, xii-151/2, xiv-188/8
b.-may xi-139/2
[=6]

başlangıç: (*a.*) başlangıç; bir işin, bir şeyin ilk bölümü

b. vi-80/11
[=1]

başqa: başka; **1.** (*sf.*) bilinenden, göz önündekinden ayrı; diğer;

b. i-23/6, i-9/18, ii-39/5, iii-49/17, ix-110/14, ix-112/1, vi-81/7, vi-82/11, vi-82/16, vi-83/5, viii-98/2, x-121/6, xi-134/6, xi-139/13, xi-140/12, xii-151/4, xii-162/5, xiv-183/13, xiv-183/4, xiv-186/12

2. (*zm.*) “başkası, başkaları” biçiminde kullanılınca bilinenden ayrı kimse ve nesnelere anlatır;

b.+ları ii-32/9, iv-61/12, vii-92/11, viii-106/5, xiv-183/6
b.+larından xiv-178/1
b.+larını iii-42/8
b.+sına xi-132/10, xiii-174/10
b.+sını iv-65/3

3. (*edat*) belirtme yoluyla başkalık ilişkisi kuran ve -den başka biçiminde kullanılan bir söz; gayrı, gayri, maada

b. ii-28/14, iii-41/5, iii-44/10, iii-52/12, iv-60/4, iv-64/7, v-72/13, v-76/15, vi-80/6, viii-94/13, viii-100/3, viii-100/5, viii-101/8, ix-109/7, ix-111/11, ix-117/2, x-127/5, xi-133/10, xi-135/16, xii-150/2, xii-157/8, xiii-173/6, xiv-187/13, xiv-189/2

b.+sına xiv-184/12

4. farklı, nitelik yönünden kendi türündekilerden ayrı
b. iii-44/6, vi-83/9, xi-135/15, xii-159/11, xiii-167/7

[=59]

başqa başqa: (*sf.*) her biri ayrı

b. i-24/14, xii-146/11
[=2]

başta: (*zf.*) önce, ilkin, evvelâ; başlangıçta

b. i-11/29, i-12/18, i-16/6, i-18/12, ii-30/16, ii-39/10, iii-41/1, iii-41/6, v-75/1, v-76/11, vii-87/12, x-120/11, xii-143/16, xii-146/6, xiii-173/12, xiv-178/10, xiv-179/8, xiv-181/7, xiv-189/1
[=19]

baştaları: (*zf.*) ilk zamanlarda, başlangıç zamanlarında; evveleri, iptidaları

b.+ları ix-113/1
[=1]

başta başta: (*zf.*) ilk zamanlarda, başlangıç zamanlarında; evveleri, iptidaları

b. ii-31/17
[=1]

baştan ayaq: (*zf.*) baştan ayağa (kadar)

b. xiv-180/5
[=1]

baştaqlan-: (*f.*) yaramazlık etmek (veya yapmak)

b.-sam xiv-184/12
[=1]

baş ur-: (*f.*) başvurmak; birinden bir işi yapmasını veya o işte aracı olmasını istemek

b.-mağa iii-50/16, xii-144/7
[=2]

bat-: (*f.*) **1.** bir sıvının üstündeyken içine gömülmek;

b.-a yatqan x-118/6

2. (*mec.*) yok olmak

b.-acaq xiii-169/1

[=2]

batalon: (<Rus.<Fr. *bataillon*) (*a.*) tabur

b.+ğa i-16/5
b.+ımızmıñ vii-91/14
[=2]

bataqlıq: (*a.*) bataklık yer

b. i-20/22

[=1]

batareya: (<Rus.<Fr.batterie) (a.) batarya;
küçük topçu birliği
b.+m III-44/19
b.+sınıñ III-44/20
[=2]

batır-: (f.) banmak, bandırmak
b.-ıp IV-60/4, X-126/16
[=2]

bauer: (<Alm.bauer) (a.) çiftçi, çiftlik sahibi,
yetiştiric
b.+large XII-158/12, XII-160/3
b.+niñ XII-161/1
[=3]

bahtlı: (a.) (sf.) bahtlı, bahtı iyi olan; mutlu,
mesut, bahtiyar → *baxtlı*
b. I-11/15, II-28/1, II-37/5, V-77/21, XI-141/4,
XIII-172/15
[=6]

bahtsız: (a.) talihsiz, şanssız olmayan → *baxtsiz*
b. II-28/1, XIII-174/11
[=2]

bahşiş: (<Fars. bahşiş) (a.) bahşiş, teberru;
karşılık beklenmeden verilen şey
b. I-11/13, III-45/8
b.+lar II-30/12, III-44/21
b.+larımızı III-45/5

baht: (< Fars. baht) (a.) baht; kısmet, şans,
talih, mutluluk
b. III-46/9, III-55/8, IV-65/7, V-70/12, V-78/3,
VI-84/12, X-130/1, XIII-176/1, XIII-176/3
b.+ım II-37/8, XIII-174/16
b.+ıma XIV-188/2
b.+ımız I-11/17
b.+ımızğa II-35/10, X-126/3
b.+ına VIII-95/2
b.+ıñ II-33/11
b.+ımızğa IX-109/7
b.+larımı IV-58/1
b.+nı II-33/16
b.+nıñ I-25/18
[=21]

bahtlı: (a.) (sf.) bahtlı, bahtı iyi olan; mutlu,
mesut, bahtiyar → *baxtlı*
b. I-13/10, I-25/17, II-32/7, II-35/16, II-38/16,
II-39/9, II-40/2, III-56/4, IV-58/2, IV-58/7,
IV-60/10, IV-64/16, IX-109/11, V-70/11, V-
70/12, V-73/11, VI-79/8, VIII-94/4, XI-
141/11, XIII-166/11, XIII-171/5, XIII-
173/6, XIII-175/15, XIII-175/15, XIII-176/2
[=25]

bahtsız: (a.) (a.) bahtsız, bahtı kötü olan
→ *baxtsiz*
b. IV-58/2, XIII-175/15, XIII-175/15
[=3]

bahtsızlıq: (a.) bahtsızlık, talihsizlik; sıkıntı,
meşakkat, dert, kaza, bela, afet, felaket,
musibet
b.+nı I-25/18
[=1]

bayığı: (zf.) epey, oldukça
b. I-20/18, I-26/1, III-41/9, IV-64/8, IX-
111/11, VI-83/14, VIII-105/4, VIII-98/11,
X-119/9, X-124/2, X-124/3, X-124/9, XI-
134/6, XI-134/9, XI-140/8, XII-142/8, XII-
147/2, XII-163/3, XIII-171/17, XIV-179/16,
XIV-185/14, XIV-186/11
[=22]

bayla-: (f.) bağlamak; bağ veya başka bir araçla
tutturmak
b.-ğan I-15/15
b.-p qoyarsıñ III-45/14
b.-y I-15/13
[=3]

baylan-: (f.) bağlanmak; bağlamak işine konu
olmak, bağlamak işi yapılmak
b.-ğan III-44/11
b.-ıp kete X-122/12
[=2]

Baynazar: (öz. a.) şahıs adı
b. IV-61/1, IV-61/3, IV-61/6, IV-61/8, IV-66/3,
IV-67/5, IV-68/10, IV-68/11
[=8]

bayram: (a.) bayram; 1. milli, dinî veya
herhangi bir öneminden dolayı kutlanan
gün ya da günler;
b. II-27/2, II-27/3, II-27/8, II-35/1, II-40/2
b.+da II-34/23
b.+ı II-27/8, II-39/8
b.+ına II-27/2, II-34/22
b.+larda X-121/4
b.+larğa XIII-174/11

2. (mec.) tam ve yoğun bir mutluluk
duygusu
b. IV-64/13
[=13]

bayraq: (a.) bayrak, sancak; bir milletin, belli
bir topluluğun veya bir kuruluşun
simgesi
b. XII-164/5
b.+ı+(bayrağı) XII-164/3
b.+ımız+(bayrağımız) VII-91/11, XII-164/1

b.+nı ı-9/2
[=5]

bazar: (<Fars. *bāzār*) (a.) pazar; türlü malların satıldığı yer
b.+da xıı-150/7
b.+ğa xıı-150/4, xıı-151/2
b.+ını xıı-144/1
b.+ınıñ xıı-144/7
[=5]

bazı: (sf.) bazı; **1.** kimi, birtakım;
b. ıı-29/8, ııı-56/18, v-73/12, v-77/20, v-78/6, vıı-88/13, vııı-100/5, x-118/6, x-121/6, xı-133/9, xı-134/1

2. (zm.) kimisi, birtakımı
b.+ları ı-18/23, ı-18/23, x-126/8, xıı-152/10, xıv-180/3
b.+larınınñ vııı-94/3
[=17]

bazı birleri: (zm.) bazıları, kimileri
b. x-118/6

beden: (<Ar. *beden*) (a.) beden; vücut, organizma;
b.+ine ıı-32/17
b.+ini ıv-67/2
[=2]

bedenli: (sf.) bedeni olan
b. ıx-107/8
[=1]

begen-: (f.) beğenmek; **1.** iyi güzel ve değerli bulmak;
b.-di ı-25/15
b.-diler xıı-154/5
b.-mey v-75/8
2. benzerleri arasından birini seçip ayırmak;
b.-medi ıx-112/9
[=4]

bekçi: (a.) bekçi; bir yere, bir şeye göz kulak olan, onu koruyan kimse
b. xıı-147/6, xıı-149/4, xıı-151/9, xıı-156/13
b.+ge xıı-148/13, xıı-149/3, xıı-151/8
b.+leri xıı-157/1
[=8]

Bekir: (öz. a.) şahıs adı
b. v-71/13, v-71/14, v-72/11, v-72/14, v-72/16, v-72/9, v-73/6, v-73/7, v-74/12, v-74/9, v-75/6
b.+den v-73/20, v-74/6
b.+ge v-73/13, v-74/2

b.+ine v-72/1
b.+nen v-72/7, v-75/11
b.+ni v-78/13, v-78/6
b.+niñ v-73/18
[=21]

bekiril-: (f.) sağlamaştırma işine konu olan, sağlamaştırılmak
b.-gen xıı-152/6
[=1]

bekle-: (f.) beklemek; **1.** bir iş oluncaya, biri gelinceye kadar bir yerde kalmak;

b. xıv-182/15
b.-di xıı-149/10
b.-dim ı-23/22
b.-gen ıı-27/10, ıı-39/5
b.-me ıv-62/12, ıv-62/12, ıv-65/8, ıv-65/8
b.-megen v-76/6
b.-mek ıv-63/15
b.-mek kerek ıı-29/21
b.-mekten x-127/5
b.-p xıı-148/6
b.-p oturamız xıı-161/7
b.-p oturğanımnı xııı-168/1
b.-p tur- vııı-98/3
b.-p tura ıx-115/4, vııı-95/6
b.-p tura edi vııı-97/6
b.-p turalar xıı-153/1
b.-p turam xıv-181/10
b.-p turamız x-128/7
b.-p turdım xıv-188/7
b.-p turğan ıv-64/12
b.-p tursa xıı-159/5
b.-p tursalar vı-82/15
b.-r vı-82/4, x-121/3
b.-rim xı-137/7
b.-se vııı-103/7
b.-señiz xııı-172/8
b.-y ı-23/23, ıv-64/8, vı-84/12, vııı-98/6, vııı-99/13, xı-137/8, xıı-149/11, xıı-149/11
b.-ycegim vııı-100/2
b.-ycegini ıı-37/11
b.-ydir ııı-49/16
b.-yedi ııı-51/17
b.-yediler vı-82/2
b.-yedim xı-140/2, xı-140/4
b.-yekensiz xı-140/3
b.-yim vııı-99/14
b.-yler ıv-61/16, ıx-107/6, ıx-110/6, vı-80/7, vı-84/3, xıı-152/10
b.-ymiz v-78/1
b.-ysiñmi xı-137/14
b.-yyata ıv-60/3

2. ummak; bkz. *imdat bekle-*, *cevap bekle-*
b.-geniñ vı-83/11
b.-genler vıı-92/4
b.-medim ııı-56/12

b.-mek III-48/9, , x1-140/5
b.-mese xIV-185/14
b.-mesem x1-138/6
b.-meyedim I-11/14
b.-seler VIII-105/4
b.-yediler IV-64/1,
b.-yeken I-24/9

3. istemek
b.-p qalam III-49/12, III-52/16

[=68]

bekley bekley: (*zf.*) bekleye bekleye
b. IV-62/14, x11-150/1
[=2]

beklen-: (*f.*) beklenmek → *beklenilmek*
b.-gen III-51/13
[=1]

beklenil-: (*f.*) beklenilmek → *beklenmek*
b.-gen III-50/17, x-120/1, x11-149/11, x111-
171/7, x1V-179/15
b.-megen IV-65/12, IX-107/2, IX-116/7, VII-
92/4, VIII-103/7, x1-140/13, x111-175/7
[=12]

beklet-: (*f.*) bekletmek
b.-mezler x-126/17
[=1]

beklev: (*a.*) bekleme
b. x11-157/8
b.+nen x11-161/4
[=2]

bel: (*a.*) bel; insan bedeninde göğüsle karın,
sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm
b.+i x-122/3
b.+indeki IX-108/3
b.+iñ x1V-177/4
[=3]

belâ: (*a.*) belâ; 1. içinden çıkılması güç durum;
b. IV-65/12, v-75/16
b.+lar II-37/15, VIII-104/6
b.+nı IV-65/12
b.+nıñ v-76/5

2. bir sıkıntıya yol açan kimse veya olay
b.+sı IV-60/16, x-120/5, x111-168/12

[=9]

belâğa çat-: (*b.f.*) belâya çatmak,
beklenmedik bir tatsızlıkla karşılaşmak
b.-tı x11-144/5
[=1]

belâğa oğra-: (*b.f.*) belâya çatmak,
beklenmedik bir tatsızlıkla karşılaşmak
b.-ğannı v-75/1
[=1]

belgi: (*a.*) işaret, alâmet
b.+leri x11-147/10
[=1]

belgile-: (*f.*) belgilemek, işaretlemek
b.-diler x-125/17
[=1]

belgisiz: (*zf.*) belirsiz
b. VIII-100/5
[=1]

belki: (<*Ar. bel + Fars. ki*) (*zf.*) muhtemel
olarak, olabilir ki → *belkim*
b. III-43/6, III-47/5, III-55/15, III-56/9, IX-
108/9, IX-109/7, IX-110/4, IX-111/3, IX-
112/1, IX-112/1, v-75/8, VII-90/11, VIII-
100/1, x-121/6, x-124/1, x11-146/3, x11-
162/11, x1V-181/4
[=18]

belkim: (*zf.*) muhtemel olarak, olabilir ki →
belki
b. IX-115/12, VII-90/11, VII-90/12, x1-138/8,
x1-141/4, x111-168/11, x111-170/9, x1V-
186/14, x1V-186/15
[=9]

belle-: (*f.*) bellemek; sanmak, zannetmek
b.-di v-73/16
b.-gen edik IX-113/1
b.-seler x11-153/7
b.-sem VIII-101/2
b.-yedim II-29/19, VII-90/10
b.-yim III-52/22
b.-ysiñ IV-58/4
[=8]

belli¹: (*sf.*) belli; 1. bilinen, bilinmeyen yanı
olmayan;
b. v-76/10, v-76/18, x-122/12, x111-167/8

2. seçkin, ileri gelen, tanınmış, ünlü, meşhur;
b. v-71/5, x111-175/8, x1-139/17

3. belirli, muayyen, belli bir ölçüsü bulunan
b. II-39/13, VIII-106/3, IX-107/1, IX-107/2,

[=11]

belli ol-: (*b.f.*) belli olmak, anlaşılacak,
bilinmek
b.-ğanı VIII-94/1,
b.-ıpturğan IX-107/8

[=2]

belli²: (*sf.*) beli olan
b. vı-81/6
[=1]

bembeyaz: (*sf.*) Çok beyaz; apak, ak pak
b. ı-20/12
[=1]

beñze-: (*f.*) benzemek; **1.** iki kişi veya şey arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak;
b. -mey viii-94/1
b. -meyler iv-58/10
b. -yler iv-62/10
b. -ysiñ xıv-185/14

2. sanısını uyandırmak, gibi görünmek
b. -gen x-127/1, xıı-154/5, xıı-159/9
[=7]

beñzet-: (*f.*) benzetmek; bir şeyde, bir kimsede başkasınıninkine benzer yönler bulmak
b. -em xı-141/7
b. -ken ix-114/10
b. -tim xı-132/4
[=3]

ber-: (*f.*) vermek; **1.** (bir şeyi) birisine iletmek, bırakmak;
b. xıı-143/12
b. -almam iv-68/13
b. -di ı-7/8, xıı-149/14, xıı-151/3, xıı-151/4, xıv-184/3
b. -diler ix-109/3, v-70/10, xıı-154/5, xıı-155/15, xıı-156/12, xııı-166/8, xııı-174/6
b. -dim vii-91/8, xııı-167/7
b. -ecegim vii-87/1
b. -ecegini iv-68/14
b. -ecek xıı-151/4
b. -ecekler viii-101/2
b. -eceklerini iv-59/4
b. -e edi xı-134/1
b. -eler viii-95/5, xı-131/6, xıı-155/3
b. -em iii-41/15, iii-45/18
b. -gen ii-39/5, iii-44/14, iii-46/10, x-119/9, x-125/8, xı-133/15, xı-137/16, xıı-151/1, xııı-167/11, xıv-183/12, xıv-185/3
b. -gende xıı-155/4
b. -gen ediler xıı-151/5
b. -genine vii-87/12
b. -genini ı-26/3
b. -genler ix-109/5
b. -genlerini ix-108/7, xı-135/16
b. -ip ii-36/17, iii-45/17, v-77/18, xıı-145/12
b. -ip başladıq ii-36/8
b. -irsiñ xııı-170/8
b. -megenler x-129/11

b. -mek xı-132/10, xıı-158/10
b. -mek kereksiz xıı-156/5
b. -memizni v-77/10
b. -mey xıı-155/4
b. -meycek olasıx ix-114/8
b. -mey turıñ iv-68/14
b. -seler xı-135/15

2. bir şeyi kullanım için bırakmak;
b. -diler viii-100/8,
b. -sinler viii-98/3

3. bağışlamak, hediye etmek;
b. -megenler x-121/7
b. -di x-123/4

4. (düşünce veya bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek;
b. -dim iii-42/13,

5. (Allah, Tanrı özne olarak gösterilince) uygun görmek, dilemek, yardımcı olmak, bağışlamak;
b. -megen xıv-186/15

6. (düşünce ve bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek
b. -mege iv-64/3

7. herhangi bir duruma yol açmak
b. -di iii-46/13,

[=64]

beraber: (<*Fars. berāber*) (*a.*) (*zf.*) beraber, birlikte, bir arada
b. ı-17/24, ı-23/14, ii-27/9, ii-28/10, ii-34/16, iii-42/2, iii-42/3, iii-42/5, iii-53/13, iii-53/6, iv-61/10, iv-61/7, iv-63/14, ix-109/7, ix-113/5, vi-83/2, viii-96/13, viii-96/4, viii-98/12, viii-98/3, viii-99/3, x-122/4, xı-131/9, xı-132/7, xııı-165/9, xııı-168/13, xıv-183/11, xıv-183/13
b. +miz ı-10/11
[=29]

berber: (*İt. <berbiere*) (*a.*) berber; saç sakal kesmek işiyle uğraşan kimse
b. xıv-180/11
b. +ini xıv-180/12
[=2]

beril-: (*f.*) verilmek (vermek fiilinin çeşitli anlamlarının edilgen şekilleri); verme işine konu olmak
b. -di x-125/16, xıı-146/7
b. -diler v-73/10
b. -e viii-106/3, xıı-156/4
b. -e edi vii-85/12, xıv-177/11

- b.-gen vIII-104/12, x-121/6, xII-143/9, xII-152/10, xIII-172/1, xIV-183/13, xIV-186/2
b.-gende IX-112/1
b.-ip v-71/2
b.-mesini x-127/8
[=17]
- berli:** (*edat*) beri; çıkma eki almış kelimelerden sonra gelerek bir işin zaman içinde başlangıcını gösterir.
b. III-53/17, IV-58/8, IV-62/5, IV-63/10, IV-68/13, V-77/10, VI-84/1, XI-138/8, XIV-182/15
[=9]
- Berlin:** (*öz. a.*) yer adı
b. VII-88/10, VII-88/9
[=2]
- berüv:** (*a.*) verme
b. XI-133/8
[=1]
- besebelli:** (*zf.*) besbelli; anlaşılan, anlaşıldığına göre
b. I-20/4, I-24/8, VII-89/14, XI-141/9, XII-153/7, XIII-171/16
[=6]
- besle-:** (*f.*) (*mec.*) bir duyguyu gönülde yaşatmak
b.-gen I-26/3, II-35/10
[=2]
- beş:** (*sf.*) bu sayı kadar olan
b. I-16/19, I-18/21, I-18/4, IX-110/1, VI-80/8, VII-89/15, VIII-96/6
[=6]
- beşinci:** (*sf.*) beşinci; sıralamada dördüncü ile altıncı arasında gelen sayı
b. VIII-99/1, X-119/7
[=2]
- beş-on:** (*sf.*) takribi sayılar (beş ile on arası); “biraz” veya “bir miktar” arası
b. II-32/18, III-43/9
[=2]
- bet:** (*a.*) 1. bet, yüz, surat;
b. VII-86/8, XIII-169/10
b.+i I-7/6, I-8/23, XI-131/11
b.+imden XIII-166/6
b.+ime I-19/23, II-32/27, XII-163/4
b.+imni XIV-188/3
b.+indeki I-24/10
b.+ine I-12/14, I-12/5, III-44/13, V-77/15, VI-79/4, VI-82/11, VIII-103/5, VIII-103/6, XI-140/3, XII-152/1, XII-158/8
b.+lerine X-126/15
2. yöre, yer, taraf
b.+ke X-124/8
[=24]
- betimden-közümden:** (*a.*) yüzümden
gözümden
b. I-12/15
[=1]
- beterleş-:** (*f.*) beter duruma gelmek
b.-kenini VIII-95/10
[=1]
- betli:** (*sf.*) yüzlü, çehreli, simalı
b. XIII-171/17
[=1]
- beton:** (<*Rus.*<*Fr.béton*) (*sf.*) betondan yapılmış
b. VII-88/6
[=1]
- beyan et-:** (<*Ar. beyān + T. et-*) (*b.f.*) bildirmek, söylemek
b.-ti XII-150/6, XIII-170/1
[=2]
- beyan ol-:** (<*Ar. beyān + T. ol-*) (*b.f.*) beyan olmak; herhangi bir durumun farkına varmak; öğrenmek, bilmek
b.-dı III-56/13, XI-161/5
[=2]
- beyaz:** (<*Ar. beyāz*) (*sf.*) beyaz renkte olan
b. II-27/2, VII-88/10, VIII-98/8
[=3]
- beyit:** (<*Ar. beyt*) (*a.*) manzum metin, şiir
b.+ni XIV-185/12
[=1]
- bez-:** (*f.*) bezmek, bıkmak, usanma
b.-ip XIV-182/16
[=1]
- bezen-:** (*f.*) bezemek işine konu olmak
b.-gen XII-142/1
[=1]
- bılan-:** (*f.*) bulanmak; (mide için) bulantısı olmak
b.-dı VIII-102/10
[=1]
- bılançiq:** (*sf.*) bulanık → *bılanıq*
b. I-19/3
[=1]

bulanıq: (*sf.*) bulanık; duru olmayan, bulanmış olan → *bulançıq*
b. II-27/1
[=1]

bıltır: (*zf.*) bıldır; geçen yıl, bir yıl önce
b. I-9/6
b.+ki x-127/3
[=2]

bıraç-: (*f.*) bırakmak; **1.** elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak;
b.-iñ IX-114/7
b.-ip olamadım III-56/11
b.-may VIII-103/8

2. bir şeyi bir yere koymak;
b.-ip III-48/18

3. bir işten vazgeçmek;
b.-ır XIV-182/16

4. koyup gitmek, terk etmek
b.-mağanlar I-17/20
b.-ip XI-135/15
b.-ma IV-64/7
b.-may I-24/6, IV-67/8
b.-ıpketken edi XIII-172/12

[=11]

b(i)raç-: (*f.*) *bkz. bıraç-*
b.-a XIV-185/2
b.-ip XIII-174/12

bicaq: (<*Rus.*) (*f.*) ceket
b.+ımnı+(bicağımını) x-121/4
[=1]

biçare: (<*Fars. biçāre*) (*sf.*) biçare, zavallı
b. IV-65/12, VII-88/20
b.+ni IV-61/2
[=3]

biçare ol-: (*b.f.*) çaresiz kalmak
b.-ip I-12/14
[=1]

bil-: (*f.*) bilmek; **1.** bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak;
b. VIII-105/3
b.-di XII-149/9
b.-e II-28/16, III-56/9, v-71/7, x-121/4, XII-144/6, XIV-179/5, XIV-182/5
b.-e edik II-36/15, VII-92/3
b.-e ediler v-77/8
b.-eler I-10/16, III-46/4, III-53/7
b.-em II-36/6, III-54/17, VI-80/4, VII-85/5, x-123/9, XII-160/5, XIII-172/11
b.-emiz III-54/6, XII-151/1

b.-esiñ II-29/21, III-52/14, III-54/13, IV-64/7, XII-115/12, 144/3, XII-158/5

b.-esiñmi IX-115/14

b.-esizmi XI-141/5

b.-gen II-37/8, IV-64/8, v-71/12, v-74/15, VI-81/7, XIII-171/4

b.-genden IV-58/8, IV-63/10

b.-geni III-42/8, XII-158/4

b.-geniñ XI-135/17

b.-ip II-29/4, II-29/18, II-31/2, VIII-103/7, XIV-179/10

b.-ip olamadım IX-108/4

b.-ip turıp VIII-98/4, XIV-185/6

b.-ir VIII-100/6, x-123/6, XI-139/12, XII-149/13

b.-megen IX-108/2, v-76/4, VIII-101/6, XIV-186/5

b.-megence IX-109/11

b.-megenini XIV-181/12

b.-mek I-11/1, I-23/1, III-45/12, III-46/5, IX-107/5, v-74/13, XI-133/2, XI-139/1, XII-152/5, XIII-170/7, XIII-176/5

b.-mek kerek XI-138/7

b.-mem I-15/8

b.-meseñiz XII-149/8

b.-mey I-12/1, I-21/3, IV-66/1, IV-68/14, VI-81/10, VIII-103/8, x-119/3, x-128/1, XII-152/12, XIII-175/9

b.-mey ediler IX-109/4

b.-mey edim XII-144/1, XIV-183/9

b.-mey ekensiñ XIII-168/2

b.-meyim II-33/17, III-41/13, III-49/18, IX-108/8, IX-115/15, VIII-97/12, VIII-97/5, x-121/6, XI-141/3, XII-160/5, XIII-168/8, XIII-169/10, XIV-180/14

b.-meyler IV-66/10, x-123/3

b.-meymiz I-8/20

b.-mey qaldı IX-111/9

b.-mey qaldım VII-88/20

b.-se I-12/8, XII-147/2

b.-sem XI-136/13

b.-señ III-45/16, III-48/5

b.-sin x-123/6

2. bir iş, sanat veya bilim dalında bilgi ve beceri sahibi olmak;

b.-ip I-7/9,

b.-mey edim II-32/4

b.-e edi VII-86/13

b.-geni XI-133/15, XI-133/15

3. tanımak, hatırlamak;

b.-e ediler XIV-177/8

b.-gen III-41/9, XIII-168/3,

b.-genler III-46/3

b.-ip II-31/2

b.-megen III-44/2, v-76/6,

b.-mey edim XIII-174/1,

b.-mey qalasıñ x-126/11

b.-meyim xıv-181/6

4. düşünmek, sanmak, tahmin etmek;

b.-e x-120/6

b.-ip olamadım ı-13/23

b.-gen x-126/1

b.-mek vııı-94/8

b.-mey ekenim xıv-182/12

5. –e, -a, -y ekli fiilimsilerle yeterlilik bildiren birleşik fiiller meydana getirir.
bkz. aâıla-, doğ-, iriş-, ketir- oqu-, ol-, oşat-...

6. saymak, kabul etmek

b.-irim ııı-45/15

[=134]

bilseler bilsinler: (*ünl.*) bilirlerse bilsinler; herhangi bir durumun başkaları tarafından bilinmesinin ya da öğrenilmesinin umursanılmadığı zamanlarda kullanılan kalıp ifade
b. ıı-33/14
[=1]

Bilâl: (*öz. a.*) şahıs ismi

b. ı-10/10, ı-10/20, ı-10/21

[=3]

bildir-: (*f.*) hissettirmek, bilmesini sağlamak, öğretmek

b.-mege xıı-160/3

bile: (*edat*) dahi, de, da

b. ı-13/21, ı-18/1, ı-18/13, ı-25/20, ı-25/7, ı-8/17, ı-9/24, ııı-43/5, ııı-49/9, ııı-50/3, ııı-50/9, ııı-53/9, ıv-58/9, ıv-59/13, ıv-59/3, ıv-66/3, ıv-66/4, ıv-66/7, ıv-69/5, ıx-113/1, v-70/11, v-73/15, v-73/20, vıı-88/3, vııı-105/13, x-125/11, x-126/11, xı-132/12, xı-136/8, xıı-145/6, xıı-145/6, xıı-145/8, xıı-146/5, xıı-149/2, xıı-154/1, xıı-159/3, xııı-166/12, xııı-166/5, xııı-169/1, xııı-170/5, xııı-175/11, xıv-177/7, xıv-181/5, xıv-184/8, xıv-185/14, xıv-185/4, xıv-189/1

[=47]

bilet: (<Rus.<Fr. *billet*) (*a.*) bilet

b. v-74/1

[=1]

bilgi: (*a.*) bilme hareketiyle elde edilen izlenim, kavram, yargı gibi sonuçlar

b. vı-79/9

b.+me xıv-186/2

[=2]

bilgili: (*sf.*) bilgili, bilgi sahibi olan

b. xı-139/3

[=1]

bilim: (*a.*) bilme hareketiyle elde edilen izlenim, kavram, yargı gibi sonuçlar → *bilgi*

b. xı-132/16, xı-133/2

[=2]

bina: (<Ar. *binā*) (*a.*) yapı

b.+da v-73/5

b.+sını xı-131/4

b.+sınıñ x-124/10

bin: (<Rus.<Fr. *bande*) (*a.*) sargı, bağ, bandaj.

b.+lerni ı-12/20

biñ: (*a.*) (*sf.*) bin; **1.** on kere yüzden oluşan sayı;
b. ııı-52/10

2. (*sf.*) (*mec.*) bir isimden önce geldiğinde aşırılık veya çokluk bildiren miktar kelimesi olur

b. xıı-143/4

b.+lernen ı-18/15, ı-24/2, ıı-38/7, ııı-54/11

[=6]

biñbir: (*sf.*) (*mec.*) pek çok, çok sayıda

b. ıı-27/8, ıı-36/15

[=2]

bir: (*a.*) (*sf.*), (*zf.*) bir; **1.** (*sf.*) bir sayısı kadar olan;

b. ı-8/13, ı-8/17, ı-9/14, ı-9/24, ı-16/19, ı-18/21, ı-18/21, ı-18/22, ı-19/20, ıı-29/21, ıı-35/8, ıı-39/8, ııı-42/12, ııı-44/11, ııı-49/15, ııı-50/9, ııı-51/4, ııı-51/7, ııı-52/8, ııı-53/9, ııı-53/15, ııı-55/10, ıv-61/4, ıv-62/9, ıv-66/3, v-70/2, v-71/10, v-72/14, v-74/1, v-74/2, vıı-91/6, vııı-96/5, vııı-96/7, vııı-101/2, ıx-113/1, ıx-114/1, x-120/7, x-129/12, x-129/16, xı-131/11, xı-131/11, xıı-145/6, xıı-145/12, xıı-149/14, xıı-151/1, xııı-166/10, xııı-176/2, xıv-177/4, xıv-178/11, xıv-178/13, xıv-182/3, xıv-182/15, xıv-184/3, xıv-184/4, xıv-185/14, xıv-187/7, xıv-188/13

2. (*sf.*) herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren söz;

b. ı-7/5, ı-9/5, ı-12/11, ı-12/13, ı-13/22, ı-15/18, ı-19/6, ı-19/13, ı-20/3, ıı-34/1, ıı-35/3, ıı-39/6, ıı-39/6, vıı-39/9, ııı-44/12, ııı-47/10, ııı-49/9, ııı-49/15, ııı-50/18, ııı-50/18, ııı-52/12, ııı-55/4, ııı-56/19, ıv-58/11, ıv-64/7, ıv-64/8, ıv-66/10, ıv-67/1, ıv-68/6, v-70/1, v-74/18, vı-79/9, vı-80/2, vı-80/4, vı-81/4, vı-81/14, vıı-86/9, vıı-

88/8, vii-88/18, vii-90/2, vii-90/5, vii-90/10, viii-98/4, viii-98/4, viii-98/10, viii-98/10, viii-98/11, viii-99/4, viii-99/4, viii-99/12, viii-102/9, viii-102/9, ix-110/10, ix-115/4, ix-116/3, ix-116/5, x-120/5, x-121/3, x-122/7, x-122/14, x-125/3, x-129/12, xi-134/6, xi-135/8, xi-135/13, xi-137/13, xi-137/17, xi-138/2, xi-138/4, xi-138/5, xi-139/12, xi-139/12, xii-143/5, xii-143/11, xii-143/12, xii-143/13, xii-145/4, xii-147/1, xii-147/7, xii-147/7, xii-147/9, xii-149/8, xii-149/10, xii-149/10, xii-151/2, xii-151/8, xii-152/4, xii-153/8, xii-157/8, xii-158/5, xiii-165/11, xiii-169/6, xiii-169/6, xiii-176/8, xiv-179/12, xiv-184/1, xiv-186/14, xiv-186/15, i-10/22, i-11/10, i-11/3, i-13/11, i-13/15, i-13/16, i-13/18, i-13/24, i-13/5, i-14/15, i-15/14, i-16/11, i-16/12, i-16/14, i-16/18, i-16/3, i-17/14, i-17/17, i-17/23, i-17/26, i-17/26, i-17/9, i-18/2, i-18/20, i-19/1, i-19/14, i-19/16, i-20/2, i-20/22, i-20/24, i-20/9, i-22/17, i-23/1, i-23/12, i-23/15, i-23/16, i-23/22, i-23/23, i-24/11, i-24/5, i-24/9, i-25/13, i-25/20, i-25/7, i-8/12, i-8/21, i-8/21, i-9/22, i-9/26, ii-27/10, ii-27/8, ii-27/9, ii-28/14, ii-29/5, ii-29/8, ii-29/9, ii-30/1, ii-30/3, ii-31/12, ii-31/17, ii-31/6, ii-31/8, ii-31/9, ii-32/25, ii-32/8, ii-33/10, ii-33/14, ii-33/20, ii-33/8, ii-34/14, ii-34/22, ii-34/22, ii-36/10, ii-36/17, ii-37/12, ii-37/5, ii-39/8, iii-41/7, iii-42/11, iii-42/13, iii-42/15, iii-42/6, iii-43/13, iii-43/14, iii-43/8, iii-44/11, iii-44/11, iii-44/18, iii-44/22, iii-45/10, iii-45/17, iii-45/2, iii-45/8, iii-46/12, iii-46/17, iii-49/2, iii-49/3, iii-51/22, iii-51/4, iii-51/8, iii-52/11, iii-52/11, iii-52/2, iii-53/19, iii-54/17, iii-54/5, iii-56/6, iii-56/8, iv-58/2, iv-58/3, iv-59/4, iv-60/1, iv-61/10, iv-61/15, iv-62/11, iv-62/13, iv-62/13, iv-62/14, iv-62/4, iv-62/5, iv-63/2, iv-63/9, iv-64/14, iv-64/7, iv-65/12, iv-65/3, iv-65/3, iv-65/7, iv-66/5, iv-67/5, iv-67/7, iv-67/8, iv-68/12, iv-68/12, iv-68/13, iv-69/4, ix-107/1, ix-107/1, ix-107/2, ix-107/6, ix-109/6, ix-110/1, ix-110/9, ix-111/11, ix-111/14, ix-111/2, ix-111/4, ix-111/8, ix-113/1, ix-113/15, ix-113/16, ix-113/7, ix-114/1, ix-115/2, ix-116/1, ix-116/10, ix-116/6, ix-116/8, ix-117/1, v-70/6, v-71/11, v-71/11, v-73/16, v-73/6, v-74/13, v-74/14, v-75/10, v-75/11, v-75/11, v-76/17, v-76/4, v-77/10, v-77/10, v-78/3, v-78/3, vi-79/1, vi-79/6, vi-79/6, vi-80/6, vi-80/6, vi-80/8, vi-81/15, vi-81/6, vi-82/16, vi-82/16, vi-84/9, vii-85/13, vii-85/15, vii-86/3, vii-86/7, vii-87/3, vii-87/4, vii-87/8, vii-88/1, vii-

88/11, vii-88/13, vii-88/14, vii-88/14, vii-88/3, vii-88/3, vii-89/15, vii-89/15, vii-89/2, vii-90/10, vii-90/11, vii-90/16, vii-90/4, vii-91/11, vii-91/14, vii-92/12, vii-92/4, vii-92/7, viii-100/1, viii-100/4, viii-100/5, viii-100/8, viii-101/14, viii-101/14, viii-101/7, viii-102/10, viii-102/15, viii-103/7, viii-104/14, viii-104/2, viii-105/13, viii-106/3, viii-94/1, viii-94/2, viii-94/5, viii-95/10, viii-95/10, viii-95/4, viii-95/5, viii-97/3, viii-97/5, viii-98/11, viii-98/3, viii-99/12, viii-99/14, x-119/4, x-119/6, x-119/8, x-119/8, x-119/9, x-120/3, x-120/4, x-120/6, x-121/7, x-122/1, x-122/12, x-122/3, x-122/6, x-123/6, x-124/1, x-124/10, x-124/11, x-124/15, x-124/15, x-124/8, x-124/9, x-125/15, x-125/4, x-125/4, x-127/1, x-127/7, x-127/8, x-127/8, x-128/12, x-128/3, x-129/13, x-129/5, x-130/1, xi-131/1, xi-131/10, xi-131/11, xi-131/3, xi-131/5, xi-131/9, xi-132/13, xi-132/16, xi-132/4, xi-132/7, xi-132/9, xi-133/11, xi-133/9, xi-134/1, xi-134/3, xi-134/5, xi-134/6, xi-134/6, xi-134/7, xi-134/7, xi-134/9, xi-135/10, xi-135/11, xi-135/3, xi-135/9, xi-136/10, xi-137/19, xi-137/9, xi-138/10, xi-140/10, xi-140/5, xi-141/1, xi-141/10, xi-141/8, xii-142/10, xii-142/2, xii-142/6, xii-142/7, xii-143/14, xii-143/7, xii-144/6, xii-145/12, xii-145/2, xii-145/3, xii-145/5, xii-145/7, xii-146/10, xii-146/14, xii-146/3, xii-146/4, xii-146/6, xii-146/9, xii-146/9, xii-146/9, xii-147/14, xii-147/3, xii-147/5, xii-147/6, xii-147/7, xii-147/9, xii-148/6, xii-149/13, xii-150/2, xii-150/6, xii-152/10, xii-152/12, xii-152/3, xii-154/10, xii-154/11, xii-154/11, xii-154/5, xii-155/11, xii-155/5, xii-155/7, xii-156/1, xii-156/11, xii-156/2, xii-156/8, xii-157/10, xii-157/7, xii-157/9, xii-158/11, xii-158/6, xii-159/13, xii-159/15, xii-159/15, xii-159/9, xii-160/3, xii-161/6, xii-161/6, xii-161/7, xii-162/2, xii-162/4, xii-162/6, xii-163/4, xii-163/5, xii-163/7, xii-164/8, xiii-166/13, xiii-166/4, xiii-166/5, xiii-167/2, xiii-168/10, xiii-169/1, xiii-169/1, xiii-169/10, xiii-169/10, xiii-169/5, xiii-170/10, xiii-170/12, xiii-170/2, xiii-171/12, xiii-171/13, xiii-172/1, xiii-172/13, xiii-172/15, xiii-172/6, xiii-174/11, xiii-174/12, xiii-174/14, xiii-174/3, xiii-174/7, xiii-175/13, xiii-176/1, xiv-177/7, xiv-178/1, xiv-179/14, xiv-179/5, xiv-180/11, xiv-180/2, xiv-181/2, xiv-181/9, xiv-182/16, xiv-182/16, xiv-183/3, xiv-183/3, xiv-185/7,

- 3. (sf.) tek, biricik;**
b. 11-32/12
- 4. (sf.) (olumsuz bir tamlama veya cümlede vurgulu iken) hiçbir;**
b. 1-7/7, 1-20/8, 1-21/21, 11-31/9, 11-36/7, 111-43/5, 111-44/2, 111-44/2, 111-52/12, 111-58/2, 111-66/10, 111-88/12, 111-165/3, 111-176/9, 111-186/2,
- 5. (sf.) eş, aynı, birbirinden farksız, bir nitelikte;**
b. 1-25/8, 111-42/2, 111-61/6, 111-85/6, 111-87/7, 111-92/5, 111-140/14, 111-157/5, 111-180/2
- 6. (zf.) bir kere;**
b. 1-10/19, 1-16/18, 11-31/1, 11-31/2, 11-31/3, 111-43/1, 111-77/11, 111-97/5, 111-108/10, 111-112/7, 111-123/11, 111-169/9,
- 7. (zf.) sadece, yalnız, ancak**
b. 1-22/18, 11-28/8
- 8. müşterek, ortak**
b. 1-11/6, 11-28/13, 111-53/13, 111-62/10, 111-71/3, 111-73/5, 111-74/3, 111-156/9
- 9. sıfat veya zarf durumunda başına geldiği kelimelere kuvvet, çabukluk, istek veya kesin olmayan anlamlar katar**
b. 1-24/7, 1-24/13, 11-29/4, 11-29/5, 11-34/7 11-39/13, 11-40/2, 111-50/4, 111-56/13, 111-108/6, 111-110/15, 111-112/1, 111-112/5, 111-120/3, 111-126/8, 111-131/8, 111-151/1, 111-174/12, 111-189/1

[=649]

bir de: ...”ve ilâve olarak” anlamında
b. 18/21, 45/2
[=2]

bir daa: (zf.) bir daha; **1.** bir kere daha;
b. 1-10/20, 1-14/13, 111-56/9, 111-56/16, 111-57/4, 111-83/15, 111-69/2, 111-87/3, 111-105/3, 111-112/2, 111-162/9, 111-170/8

2. yeni baştan; tekrar, yeniden
b. 1-13/20, 1-20/19, 11-38/14, 111-42/2, 111-42/6, 111-43/9, 111-45/8, 111-45/15, 111-55/15, 111-65/11, 111-68/11, 111-95/9, 111-95/12, 111-98/4, 111-108/6, 111-112/5, 111-129/7, 111-151/1, 111-153/10, 111-157/8, 111-160/5, 111-161/5, 111-166/11,

3. hiçbir zaman, asla
b. 111-102/10, 111-159/5, 111-189/2
[=39]

bir ağızdan: (a.) hep birlikte, oy birliğiyle

b. 11-28/12
[=1]

bir eki: (sf.), (zf.) bir iki; **1.** (sf.) bir veya iki adet; az sayıda, birkaç; **2.**(zf.) az miktarda
b. 111-56/1, 111-61/1, 111-79/7, 111-147/15, 111-160/3, 111-167/1

biraz: (zf.), (sf.) biraz; **1.** (sf.) az miktarda, çok değil;
b. 11-37/17, 111-112/12, 111-181/2,

2. (zf.) azıcık, bir miktar, bir derece, bir süre
b. 1-14/17, 1-16/13, 1-16/18, 1-17/26, 1-19/20, 1-23/4, 11-33/13, 11-34/7, 111-57/3, 111-59/7, 111-113/8, 111-115/16, 111-72/17, 111-72/2, 111-74/11, 111-85/2, 111-87/5, 111-89/3, 111-100/3, 111-105/4, 111-122/6, 111-124/3, 111-126/9, 111-127/7, 111-141/3, 111-146/4, 111-147/15, 111-160/4, 111-160/7, 111-186/1, 111-186/5, 111-187/5

[=35]

birazdan: (zf.) birazdan, az sonra
b. 111-101/8, 111-147/12, 111-149/3, 111-151/10, 111-180/2
[=5]

birbiri: (zm.) birbiri; karşılıklı veya işteşlik fiiliyle bir ilgi içinde bulunan iki kişi veya nesneyi anlatır → *biri-biri, birbir*
b.+mizge 111-50/10
b.+mizni 111-11/21
b.+ne 111-87/18
[=3]

birde-bir: (a.), (sf.) herhangi bir
b. 111-109/10, 111-158/7
b. +imizni 111-111/3
[=3]

birden:(zf.) aniden, bir an içinde
b. 1-10/8, 1-13/15, 1-17/12, 1-17/15, 111-53/1, 111-113/1, 111-77/17, 111-88/19, 111-102/14, 111-129/5, 111-138/1, 111-146/6, 111-149/1, 111-152/4, 111-164/1
[=15]

birden-bir: (sf.) tek, biricik
b. 1-24/3, 111-55/4, 111-59/3, 111-101/3, 111-97/12, 111-98/11
[=6]

birer: (sf.) birer, her bire bir, her birine bir, her defasında bir

b. 11-30/10, x11-156/12, x14-177/13
[=3]

birer-birer: (*zf.*) her biri ayrı olarak; bir bir, kalem kalem.

b. 111-46/15, 111-52/2, 11-110/7, 11-113/9, x-120/11
[=5]

biREV: (*zm.*) kimse, biri; herhangi bir kişi

b. v111-103/10, x-128/13
b.+ler 1-14/11, x11-163/6
b.+lerden 1-15/9
b.+lerge 1-18/9, 11-114/5, v11-89/9, x11-175/14
b.+lernen 11-41/16, 11-65/1
b.+lerniñ 11-62/12
[=12]

birge: (*zf.*) birlikte, beraber

b. v1-82/5, v11-92/14, v111-104/11, x111-166/3
[=4]

biri: (*zm.*) biri; **1.** bir tanesi;

b. 1-10/3, 1-14/7, 1-17/4, 1-19/2, 1-21/21, 1-8/17, 1-9/21, 11-30/18, 11-32/15, 11-41/1, 11-44/2, 11-47/10, 11-60/11, 11-113/4, v-77/7, v1-81/11, v1-81/5, x1-139/17, x11-152/1, x11-169/11, x14-178/1
b.+mizniñ 11-28/14
b.+nde 1-14/20, 1-21/13, v-75/16, x1-136/12, x11-162/4, x11-166/8
b.+ne 1-12/17, 11-44/3
b.+niñ x14-178/1
b.+si 1-24/2, 11-53/1, 11-116/8, 11-116/8, v11-87/19, 11-112/7, x11-146/1, x11-146/2, x14-178/13
b.+sine 11-114/2

2. bilinmeyen bir kimse

b.+si 1-7/6, 1-24/2, 11-32/8,
b.+sini x1-138/5

[=44]

biri-bir: (*zm.*) birbirini; karşılıklı veya işteşlik fiiliyle bir ilgi içinde bulunan iki kişi veya nesneyi anlatır → *biri-biri, birbirini*

b.+lerimizni x11-165/5
b.+lerinden v-78/4, x11-156/9
b.+lerine 11-59/10, 11-62/10, 11-113/7, 11-117/3, x1-132/9, x11-165/11
b.+lerini 11-31/2, 11-63/6, 11-115/10
[=12]

biri-biri: (*zm.*) birbirini; karşılıklı veya işteşlik fiiliyle bir ilgi içinde bulunan iki kişi veya nesneyi anlatır → *birbiri, birbirini*

b. v-75/7, x-118/2, x11-145/13, x11-159/4, x11-161/4, x11-173/5
b.+den 11-37/15

b.+mizden 11-31/17, x11-166/13

b.+mizge 11-35/10, 11-46/9, 11-46/9, v-73/17, x11-158/2, x11-165/8

b.+mizni 1-10/11, v-73/19, v11-85/5, x1-134/6, x1-135/17, x11-167/1, x11-173/4

b.+nden 11-38/7, 11-55/16, x11-157/9, x14-177/11

b.+ne 1-24/8, 11-56/12, 11-115/5, v-73/10, x-122/12, x-126/8

b.+nen x1-131/12

b.+ni x1-136/11

b.+ñizge 1-9/17

b.+ñizni x11-172/8

[=36]

birinci: (*sf.*) birinci; yer, zaman, değer, önem bakımından sıralamada en önde, en üstte olan

b. 1-13/23, 1-15/17, 11-36/18, 11-37/17, 11-40/2, 11-42/12, 11-47/9, 11-54/10, 11-55/8, 11-63/10, 11-67/1, 11-67/6, 11-67/8, 11-109/2, 11-109/5, 11-109/7, 11-113/8, 11-116/4, v-70/11, v-73/7, v-76/3, v1-81/2, v1-84/12, v1-84/12, v11-85/10, v111-101/11, v111-103/12, v111-105/1, v111-96/10, v111-96/9, v111-98/12, x-119/5, x-119/8, x-127/9, x-128/14, x1-136/1, x1-136/2, x1-136/5, x1-136/8, x1-139/5, x1-141/5, x11-142/10, x11-143/10, x11-146/14, x11-149/9, x11-153/3, x11-153/3, x11-156/13, x11-161/3, x11-174/3, x11-174/6, x14-181/3, x14-181/4, x14-183/13, x14-183/3

b.+de v111-99/14, x-119/6, x1-139/5, x11-150/6

b.+ler x11-174/6

[=59]

Birinci Sevgi: XI numaralı hikâye

b. x1-131/0

[=1]

bir kün: (*zf.*) bir gün; günün birinde, belli olmayan bir günde

b. 1-8/8, 1-14/2, 1-15/14, 1-22/17, 11-34/24, 11-35/20, 11-45/17, 11-46/14, 11-65/13, v-78/13, v1-79/12, x-120/9, x1-134/3, x11-144/1, x11-157/10, x11-160/2, x11-166/10, x14-185/3, x14-187/1

b. +ü 11-58/3, v-74/1

[=24]

birleş-: (*f.*) birleşmek; buluşmak, bir araya gelmek, bir topluluk meydana getirmek

b.-ken x11-168/4

[=1]

birleştire- (*f.*) birleştirmek

b.-gen x-126/13

[=1]

birlik ol-: (*b.f.*) bir işi yapmak için anlaşmak

b.-ip xii-159/3

[=1]

birlikte: (*z.f.*) birlikte; bir arada, beraberce

b. i-13/8, ii-31/14, iv-64/16, v-75/11, xii-151/9, xiii-153/12

[=6]

bit¹: (*f.*) bitmek; **1.** tükenmek, yok olmak, ortalıkta kalmamak;

b.-er iii-56/12

b.-ken iv-62/14, viii-103/6, xii-163/14

b.-kenden ii-39/13

b.-se i-23/2

b.-ti iii-49/16, iii-56/2, iv-58/7, iv-63/14, iv-66/3

b.-timi v-71/12

2. sona ermek;

b.-e viii-105/10, xiii-173/8

b.-eçegine viii-99/8

b.-ecek iii-50/13, iv-63/6

b.-eler iv-60/14

b.-e yatır xii-159/12

b.-ip ketti xii-136/1

b.-ken iv-63/12, v-71/9, v-72/16, viii-97/4, xiii-167/3, xiii-172/4

b.-kenge xii-156/3

b.-keni xii-159/3

b.-keninen vii-85/10, xiii-173/12

b.-kenini iii-54/17, xii-139/1, xiii-170/7

b.-medi xii-139/2

b.-megen ii-32/17

b.-megenini ii-30/20

b.-mey xii-139/2, xiii-172/9

b.-ti i-22/25, iii-42/10, iv-68/1, v-75/13, vii-91/10, vii-91/11, vii-92/12, viii-99/13, x-129/6, xi-140/16, xii-156/3

b.-timi xiii-173/7

[=50]

bitmez-tükenmez: (*z.f.*) sonu gelmez

b.-a xiii-167/8

[=1]

bit²: (*f.*) (bitki, saç için) yetişmek, çıkmak

b.-medi ii-37/1

[=1]

bitay: (*a.*) yaşlı kadın, ihtiyar kadın → *qartanay*

b. i-11/18, i-23/25

[=2]

bitir-: (*f.*) bitirmek; **1.** bir işin bitmesini sağlamak, işi sona erdirmek, işin sonuna gelmek;

b.-almamız iii-53/9

b.-dim vii-92/8

b.-dimmi i-25/19

b.-e ii-29/11

b.-ecek edim iii-54/17

b.-ecekke xiv-185/14

b.-e eken v-77/9

b.-e yatırlar ix-110/7

b.-eyim xiii-170/8

b.-gen ii-31/14, v-75/8, vi-80/12, x-122/5, xi-134/6, xi-135/9

b.-gen edik iii-42/2

b.-gen edim iii-48/7

b.-geni ii-32/18

b.-genlerini xiii-165/1

b.-ip i-71/1, ii-28/11, ii-38/13, ix-108/4, ix-111/16, v-71/13, xii-144/1, xiii-167/4, xiii-173/9

b.-ip çıkışınlar xiv-177/7

b.-ip kelgen i-7/7

b.-ir xiii-172/4

b.-medim viii-105/1

b.-mek x-121/6, xi-139/7

b.-mek kerek xi-139/5

b.-mey ii-33/9

b.-mezden xi-135/10

2. dışkı çıkarmak; işemek

b.-eler i-22/2

[=38]

bitiril-: (*f.*) bitirilmek

b.-gen viii-94/4

[=1]

bitte: (<*Alm.bitte*) (*z.f.*) “Lütfen, rica ederim” anlamında Almanca ünlem

b. vii-91/4

[=1]

biy: (*a.*) zehirli örümcek

b.+ni xii-164/3

[=1]

biz: (*zm.*) biz; çoğul birinci kişi zamiri;

b. i-10/11, i-10/13, i-11/15, i-11/21, i-12/22, i-13/3, i-14/4, i-16/19, i-16/20, i-17/11, i-17/8, i-18/22, i-18/4, i-20/22, i-22/27, i-23/25, i-23/4, i-24/19, i-25/8, i-8/20, i-9/5, ii-27/2, ii-28/10, ii-28/13, ii-28/9, ii-29/17, ii-32/14, ii-32/20, ii-32/23, ii-34/15, ii-34/21, ii-34/5, ii-35/10, ii-35/12, ii-35/2, ii-36/12, ii-36/15, ii-37/16, iii-42/2, iii-42/4, iii-43/1, iii-43/3, iii-46/4, iii-46/9, iii-47/3, iii-48/10, iii-48/11, iii-50/10, iii-51/11, iii-51/14, iii-54/1, iii-54/5, iv-62/8, ix-109/2, ix-113/9, v-73/17, v-77/23, vi-83/2, vii-85/5, vii-85/6, vii-88/10, vii-89/11, vii-89/4, vii-

89/6, vii-90/8, vii-91/19, vii-92/3, viii-100/1, viii-101/1, viii-104/11, viii-104/13, viii-97/8, viii-98/3, x-120/3, x-123/1, x-124/5, x-125/1, x-127/4, x-127/6, x-127/8, x-128/6, x-128/7, x-129/9, xi-133/14, xi-134/3, xi-134/6, xii-150/7, xii-150/9, xii-151/1, xii-151/7, xii-153/11, xii-153/9, xii-154/6, xii-155/11, xii-158/2, xii-158/6, xii-160/8, xii-161/5, xiii-166/12, xiii-166/13, xiii-166/2, xiii-167/1, xiii-169/6, xiii-171/1, xiii-171/17, xiii-172/3, xiii-173/4, xiii-174/6, xiii-175/8, xiii-176/1, xiii-176/10, xiv-179/16, xiv-181/1, xiv-181/13, xiv-183/3, xiv-185/14

b.+de ii-29/21, ii-31/2, xiv-177/7

b.+deki ii-30/6

b.+den i-10/12, iii-44/10, ix-109/7, ix-117/3, xii-142/2, xii-161/7, xiii-170/2, xiv-179/5

b.+ge i-16/21, i-16/8, i-17/8, i-21/6, i-22/15, i-9/11, ii-28/10, ii-28/16, ii-30/6, ii-31/16, ii-33/1, ii-33/6, ii-38/7, iii-47/15, iv-60/7, iv-62/2, ix-109/3, ix-109/6, ix-109/7, ix-112/7, ix-115/17, v-74/18, vii-89/4, vii-92/6, viii-101/2, x-120/4, x-121/6, x-128/7, xi-133/1, xi-140/11, xii-150/5, xii-150/6, xii-151/5, xii-151/6, xii-153/12, xii-162/10, xiii-166/10, xiii-170/12, xiii-171/6, xiii-173/4, xiv-186/1, xiv-186/6

b.+im i-10/18, i-13/12, i-13/14, i-13/3, i-15/14, i-16/4, i-16/5, i-17/24, i-18/14, i-18/23, i-20/27, i-21/1, i-21/16, i-21/17, i-21/18, i-22/13, i-22/20, i-7/10, i-7/7, i-8/17, i-8/2, i-9/3, ii-29/12, ii-29/3, ii-31/15, ii-33/12, iii-34/16, ii-35/3, ii-37/13, iii-41/11, iii-43/8, iii-44/17, iii-44/18, iii-45/12, iii-47/14, iii-48/2, iii-49/9, iii-50/18, iii-52/21, iii-52/22, iii-53/16, iii-53/6, iii-53/7, iv-58/11, iv-63/6, iv-63/6, iv-65/7, ix-108/4, ix-109/1, ix-109/6, ix-113/8, ix-114/7, ix-115/16, ix-116/10, ix-116/10, ix-117/3, v-76/20, vi-80/1, vi-80/4, vi-82/13, vi-82/14, vii-86/7, vii-87/7, vii-88/3, vii-90/11, vii-91/11, vii-91/11, vii-92/1, vii-92/4, vii-92/4, vii-92/7, vii-93/1, viii-101/2, viii-104/12, viii-99/14, x-123/3, x-125/4, x-127/8, x-127/8, x-127/8, x-128/1, x-128/12, x-128/6, x-129/11, x-129/4, x-129/4, xi-132/11, xi-132/8, xi-133/1, xi-134/5, xi-139/17, xi-139/7, xi-140/14, xii-144/1, xii-150/10, xii-150/10, xii-151/6, xii-157/1, xii-158/12, xii-160/1, xii-161/6, xii-164/1, xiii-169/9, xiii-170/11, xiii-170/9, xiii-175/2, xiii-176/1, xiv-177/10, xiv-179/1, xiv-181/2, xiv-182/15, xiv-183/1, xiv-183/11, xiv-183/8

b.+imkiler vii-88/10

b.+imkileri x-125/7

b.+ler i-17/25, i-17/3, ii-36/17, ii-37/3, iii-41/15, iii-46/9, iii-50/14, iii-51/3, iii-54/6, iv-66/9, ix-113/1, ix-113/2, v-73/19, vi-79/6, vi-84/12, xi-131/5, xi-135/14, xi-135/17, xii-153/8, xii-154/8, xii-155/9, xii-158/10, xii-158/9, xii-161/7, xii-161/7, xiii-174/11, xiii-176/3, xiv-177/13, xiv-179/5, xiv-180/1, xiv-184/2

b.+large ii-28/5, iii-51/12, iii-52/19, iv-66/9, x-123/5, x-125/18, xii-142/3, xii-150/6, xii-153/12, xii-163/5

b.+lerni i-16/12, i-16/16, i-17/4, i-18/20, i-22/22, i-22/23, i-22/6, ii-30/14, iii-48/13, iii-49/15, iii-51/4, iii-51/8, iii-56/14, iv-60/9, iv-64/10, ix-117/3, v-74/19, xii-144/1, xii-146/3, xii-157/8, xiii-166/11, xiii-166/13, xiii-166/3, xiii-166/7, xiii-170/12, xiii-172/12, xiv-183/5

b.+nen i-11/4, x-123/3, xiii-166/3, xiv-183/8

b.+ni i-10/2, i-13/14, i-16/9, i-17/2, i-19/2, i-21/13, i-22/11, i-22/16, i-22/17, i-22/20, i-24/14, i-9/10, ii-30/17, ii-31/10, ii-34/11, ii-38/3, ii-38/9, ix-112/9, vi-79/7, vi-83/7, vii-86/5, viii-96/5, x-126/1, x-128/10, xi-134/2, xii-148/11, xii-156/13, xiii-166/2

[=386]

blindaj: (<Rus.<Fr. *blindage*)(a.) Siper, sığınak, blindaj, muhafaza siperi, kazamat

b.+ımı i-15/4

blok: (<Rus.<Fr. *bloc*)(a.) apartman, çok katlı bina

b.+qa xii-156/11

[=1]

blokada: (<Rus.<Alm. *blockade*)(a.) abluka, kuşatma, muhasara

b.+sından iii-51/14

[=1]

boğaz: (a.) boğaz; boğazın ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar

b. xiii-174/10

b.+ıma i-12/11, i-13/24, ii-37/5, ii-39/9, vii-90/10

b.+ından viii-96/6

b.+ımı viii-103/10

[=8]

boğazına yapış-: (b.f.) (birinin) yakasına sarılmak; istediği şeyi almak veya dövüşmek için birini bırakmamak, zorlamak

b.-tı v-75/16

[=1]

- boğazlarına yapış-:** → *boğazına yapış-*
b.-qan VII-90/6
[=1]
- boğça:** (*a.*) bohça; içine çamaşır, elbise koyup sarmaya yarayan dört köşe kumaş
b.+lar VII-89/15
b.+nı VIII-96/5
[=2]
- boğul-:** (*f.*) boğulmak; (*mec.*) sıkıntı içinde kalmak
b.-dı XII-152/1
b.-ıp XIV-181/12
[=2]
- bol:** (*sf.*), (*zf.*) bol; **1.** (*zf.*) çok, çok olan; kıt, az karşıtı;
b. 1-8/3
2. (*sf.*) daha büyük veya daha geniş
b. 11-38/12
[=2]
- boldur-:** (*f.*) yorulmak
b.-ğandırsın VIII-102/7
b.-ğanı X-120/5
[=2]
- bomba:** (<*Rus.* <*İt.* *bomba*) (*a.*) bomba; canlı veya cansız hedeflere atılan, içi yakıcı ve yıkıcı maddelerle doldurulmuş, türlü büyüklükte patlayıcı, ateşli silah
b. 111-48/19, VII-90/11, VII-90/6
b.+lar X-127/5
b.+ları 111-47/14
b.+larını 111-48/18
b.+larını 11-37/17
[=7]
- bombala-:** (*f.*) belli bir hedefe bomba atmak
b.-dılar 11-36/11
b.-maq 111-48/17
[=2]
- boran:** (<*Moğ.* *borugan*)(*a.*) kasırga, fırtına
b.+1 1-11/23, 1-24/6
[=2]
- borc:** (<*Soğd.* *purç*)(*a.*) borç; **1.** ödenmesi gerekli para veya verilmesi gerekli bir şey;
b.+qa 11-30/6, 11-30/7
b.+umnı XII-144/3
2. (*mec.*) birine karşı bir şeyi yerine getirmek gerekliliği
b.+larımdan V-72/3
- [=4]
- Borisov:** (*öz. a.*) şahıs ismi
b. X-125/13, X-125/17, X-125/18, X-126/17, X-128/14, X-129/11
b.+ğa X-127/8
b.+nı X-125/11
[=8]
- borsuq:** (*a.*) porsuk
b. VIII-101/3, VIII-101/3, VIII-101/4, VIII-101/5, VIII-102/10, VIII-97/10, VIII-97/11, VIII-97/12, VIII-97/3, VIII-97/3
[=10]
- bosağa:** (< *Moğ.* *bosaya*) (*a.*) eşik
b.+da VIII-103/14
b.+dan VIII-97/1
b.+sından VIII-96/14
[=3]
- boş:** (*sf.*), (*zf.*) boş; **1.** içinde, üstünde, elinde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan;
b. VI-84/6, VIII-98/4, XIV-184/4
2. İçinde veya üzerinde yaradığı işe âit bir faaliyette bulunulmayan, kullanılmayan, münhal
b. 11-33/2, 111-50/3, V-73/10, VII-88/11, VIII-97/3, VIII-99/14, XII-166/3
3. (*mec.*) yararsız, verimsiz, nafil; b. XIII-175/10
4. (*zf.*) herhangi bir iş yapmadan, çalışmadan
b. XI-134/5
[=12]
- boş çıq-:** (*b.f.*) umulanların gerçekleşmemesi
b.-tı IX-110/12
[=1]
- boşa-:** (*f.*) serbest bırakmak, salıvermek
b.-rmız XII-150/9
[=1]
- boşal-:** (*f.*) boşalmak; boş duruma gelmek
b.-ğan VIII-102/4
[=1]
- boşat-:** (*f.*) boşaltmak; **1.** içindekileri bir yere dökmek; çıkarmak;
b.-qan 11-27/3
b.-tım VII-91/1
b.-maq XII-159/6
2. (*mec.*) ferahlamak, derdini döküp rahatlamak

b.-tı x-129/13	[=12]
3. serbest bırakmak b.-a başladılar xııı-173/12	boyun borcu: (<i>a.</i>) yapılması gereken vazife b.+mdır ı-25/9 [=1]
[=5]	
boşluq: (<i>a.</i>) eksiklik, yoksunluk duygusu b. ıı-39/6 [=1]	boyunca: (<i>z.f.</i>) boyunca, süresince b. vıı-87/16 [=1]
boy: (boyu) (<i>z.f.</i> boy; boyunca) b.+u ı-17/1, ı-23/11, ıı-35/6, xı-131/6, xıı-155/2 [=5]	boz-: (<i>f.</i>) bozmak; 1. bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak; b.-a ı-10/6 b.-ğanlar xıı-156/4 b.-maq ıx-116/3
boya: (<i>a.</i>) boya; eşyanın üzerine sürülen renkli, koruyucu madde b. xıı-147/11 [=1]	2. (mec.) altüst etmek, çıkmaza sokmak b.-dı ı-22/20 [=4]
boylu: (<i>s.f.</i>) boyu olan b. ı-7/6, vı-81/6, vı-82/11, xı-132/13, xıı-154/2, xııı-169/5 [=6]	bozul-: (<i>f.</i>) bozulmak; 1. işlemez, işe yaramaz duruma gelmek, arızalanmak; b.-a ıı-33/4
boynuz: (<i>a.</i>) boynuz; bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı maddeden oluşan koruma organı b.+ları xııı-170/5 [=1]	2. iyi ve düzenli olmaktan çıkmak, gidişi aksamak b.-a ı-22/3 b.-dı x-128/6 b.-ğan xıı-159/6 b.-ğan edi ıx-107/3 b.-ğanına xıv-185/14 [=6]
boynuzlu: (<i>s.f.</i>) boynuzlu b. ı-17/14 [=1]	
boysun-: (<i>f.</i>) boyun eğmek, itaat etmek b.-ıp ıv-63/13 b.-may vııı-106/5 [=2]	böl-: (<i>f.</i>) bölmek; 1. bir bütünü parçalara ayırmak; b.-ıp ı-22/17 b.-ıp xıı-145/2
boysundur-: (<i>f.</i>) boyun eğdirmek; tabi kılmak; emri altına almak, hükmü altına almak b.-ıp ıı-36/18 [=1]	2. engel olmak, araya girmek bkz. sözüni böl-, lafını böl- b.-dı xıı-151/1 b.-medi ıv-63/10 [=4]
boysundırıl-: (<i>f.</i>) boyun eğdirilmek, itaat ettirilmek b.-a xıı-152/12 [=1]	bölme: (<i>a.</i>) salon, oda, sofa vb. büyük bir yerden ayrılmış daha küçük yer b.+de xıı-146/9 [=1]
boyun: (<i>a.</i>) gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi b.+larımızğa xıv-179/16 b.+larına ı-15/13 b.+uma+(boynuma) ı-12/7, ı-19/26, ı-24/15, xıv-184/5, xıv-186/3 b.+umda+(boynumda) xıv-181/7 b.+una+(boynuna) ıv-59/5, vııı-104/5, vııı-96/5, x-127/7	bölük: (<i>a.</i>) takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik b. vıı-85/1, vıı-85/2, xı-133/11 b.+i+(bölüğü) xı-133/3 b.+inde+(bölüğünde) ı-7/2, vıı-91/14 b.+inden+(bölüğünden) xı-132/11, xı-133/1

b.+ine+(bölüğine) v11-85/1
b.+iniñ+(bölüğiniñ) 1-7/4, v11-85/2, v11-85/6
b.+te v-70/2
[=13]

bölün-: (f.) bölünmek; belirli parçalara ayrılmak
b.-ip 1-16/14
[=1]

bölüş-: (f.) bölüşmek; üleşmek; iki veya daha çok kişi arasında bir şeyi paylaşmak
b.-eler 1-8/7
b.-ip turğanı x1-133/15
b.-ken x1-131/9
b.-mek 1v-67/4, x1-132/10
[=5]

börü: (a.) kurt
b.+ler x-125/13, x11-163/9
b.+ni 1-21/5
[=3]

böyle: (sf.), (zf.) böyle; **1.** (sf.) bunun gibi, buna benzer; bu biçimde, bu türlü, bu kabil, bu kabilden, bu şekilde;

b. 1-10/20, 1-14/4, 1-15/19, 1-15/7, 1-19/10, 1-21/10, 11-32/24, 11-33/11, 11-33/8, 111-50/9, 111-52/5, 111-53/7, 111-55/13, 111-56/12, 1v-60/6, 1v-60/8, 1v-61/13, 1v-64/12, 1v-65/10, 1v-65/9, 1v-66/8, 1v-69/5, 1x-107/2, 1x-107/5, v-72/17, v-73/13, v-73/15, v-75/16, v-75/5, v-76/18, v-76/9, v-77/1, v1-81/15, v1-81/3, v1-83/10, v1-83/8, v11-87/14, v111-96/6, x-118/4, x-118/7, x-118/7, x-120/6, x-124/12, x1-132/10, x1-134/5, x1-134/6, x1-135/15, x1-138/6, x1-139/3, x1-141/10, x11-143/14, x11-144/4, x11-145/10, x11-146/2, x11-149/10, x11-154/8, x11-154/9, x111-165/7, x111-165/8, x111-172/9, x111-173/6, x1v-178/4, x1v-182/14,

2. (zf.) bu yolda; bu biçimde;

b. 1-19/19, 1-25/3, 11-27/2, 111-54/7, x11-163/5, x111-167/13, x1v-181/1, x1v-181/12, x1v-182/12, x1v-184/12, x1v-185/14

3. (zf.) şöyle

b. 111-41/12, x-119/11, x1-134/7,

[=77]

böylelikle: (zf.) böylece

b. 11-37/14
[=1]

brak: (<Rus.) (a.) hata, kusur, eksiklik, noksan
b. 1-8/5

brigada: (<Rus.) (a.) ekip, işçi takımı; bir işin aynı bölümünden sorumlu işçiler topluluğu

b. x1-133/2
b.+sı x1-133/1, x1-133/4, x1-133/9
b.+sına 1-8/13
b.+sından x1-133/8
[=6]

bu: (sf.), (zm.) bu; **1.** (sf.) yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösterir;

b. 1-10/24, 1-12/23, 1-15/17, 1-17/16, 1-20/16, 1-20/21, 1-20/22, 1-22/11, 1-22/13, 1-22/24, 1-22/7, 1-24/1, 1-24/20, 1-24/9, 1-25/6, 1-25/9, 1-7/7, 1-8/13, 1-8/23, 1-8/25, 1-9/18, 1-9/6, 11-30/2, 11-31/5, 11-31/6, 11-31/9, 11-32/25, 11-32/26, 11-33/10, 11-33/16, 11-33/20, 11-37/12, 111-41/13, 111-41/14, 111-42/1, 111-42/16, 111-43/15, 111-43/5, 111-43/6, 111-44/13, 111-44/14, 111-44/2, 111-44/5, 111-44/6, 111-44/7, 111-44/8, 111-45/13, 111-45/2, 111-47/14, 111-47/14, 111-47/3, 111-48/10, 111-48/16, 111-48/17, 111-48/6, 111-49/15, 111-49/3, 111-49/5, 111-50/13, 111-51/16, 111-51/21, 111-51/22, 111-53/13, 111-53/2, 111-53/9, 111-54/17, 111-54/6, 111-55/8, 111-55/9, 111-56/6, 1v-61/16, 1v-61/3, 1v-62/15, 1v-62/16, 1v-63/10, 1v-64/7, 1v-68/13, 1v-68/14, 1v-68/14, 1v-69/1, 1x-107/2, 1x-108/2, 1x-108/4, 1x-108/5, 1x-109/10, 1x-110/5, 1x-111/13, 1x-111/16, 1x-112/5, 1x-113/14, 1x-113/3, 1x-113/3, 1x-114/10, 1x-114/7, v-70/2, v-71/10, v-71/7, v-72/12, v-72/17, v-72/4, v-72/8, v-74/2, v-75/3, v-76/15, v-76/5, v-76/7, v-77/2, v-77/21, v-77/22, v-77/4, v1-79/5, v1-80/1, v1-82/11, v1-83/6, v1-83/7, v1-84/3, v11-85/4, v11-85/8, v11-86/7, v11-87/10, v11-87/12, v11-88/16, v11-88/20, v11-88/8, v11-89/5, v11-90/10, v11-90/11, v11-90/11, v11-90/17, v11-90/17, v11-91/9, v11-92/4, v11-93/2, v111-100/5, v111-100/5, v111-104/12, v111-105/5, v111-105/7, v111-106/1, v111-94/13, v111-95/10, v111-96/13, v111-96/8, v111-99/14, x-118/5, x-119/11, x-125/18, x-125/5, x-126/17, x-128/2, x-129/13, x1-131/2, x1-132/10, x1-132/3, x1-134/3, x1-134/6, x1-134/6, x1-137/16, x1-137/7, x1-138/5, x1-140/11, x1-140/7, x11-143/10, x11-144/1, x11-144/6, x11-145/6, x11-145/6, x11-147/15, x11-148/2, x11-149/2, x11-149/7, x11-150/2, x11-150/9, x11-153/11, x11-153/12, x11-154/12, x11-154/13, x11-154/6, x11-156/10, x11-156/11, x11-158/1, x11-158/12, x11-159/3, x11-160/3, x11-160/5, x11-160/7, x11-160/8, x11-160/9, x11-161/3, x11-161/7, x11-162/3, x11-162/7, x11-162/9, x11-163/6, x11-164/3, x11-164/8, x111-166/5, x111-168/12, x111-169/10, x111-171/5, x111-172/13, x111-

172/3, xiii-173/8, xiii-174/10, xiii-174/13, xiii-174/14, xiii-174/17, xiii-174/8, xiii-175/15, xiii-176/1, xiv-179/5, xiv-179/6, xiv-180/3, xiv-183/7, xiv-186/1, xiv-186/5, xiv-187/12, xiv-187/12, xiv-187/13, xiv-187/2

2. (*zm.*) en yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılır

b.+lar x-121/1, xiii-176/1, xiv-180/9, xiv-188/7
b.+larmñ xii-146/1, xii-153/13, xiii-174/10
b.+ndan i-10/5, i-20/19, ii-31/15, xi-135/12, xii-155/7
b.+ni i-15/5, ii-37/8, iii-54/15, v-74/8, vii-85/10, vii-92/7, viii-100/7, xii-151/1
b.+niñ vii-90/12, x-119/6, xiii-169/11
b.+ña iii-45/17, iii-56/5, iii-56/6, vii-89/9, xi-132/17, xi-133/15, xii-146/13, xiv-182/3

[=251]

bul-: (*f.*) bulmak; bir şeyle, bir kimseyle arayarak veya aramadan karşılaşmak

b.-amadı viii-98/4
b.-amadılar ix-115/2
b.-amağan viii-98/11
b.-amaylar viii-100/1, xiv-178/4
b.-amaymız xiv-182/15
b.-ayım iv-62/7
b.-dı xii-162/10
b.-dım v-76/22
b.-dular xii-154/9
b.-ğanına xii-153/5
[=11]

bulğur: (*a.*) bulgur; kabuğu alınmış buğday ve buğday kırığı

b. iv-59/4
[=1]

bulun-: (*f.*) bulunmak; bulma işine konu olmak;

b.-madı iv-66/5
b.-mağan x-118/1, xii-154/2
b.-sa viii-104/8
[=4]

bulut: (*a.*) bulut; atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan, biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığın

b.+lar i-10/7, i-10/8
b.+lardan ii-27/1, ii-27/3, v-75/12, xiii-171/9
b.+larnen x-126/3
b.+larnı x-127/2

[=8]

bur-: (*f.*) burmak; bir şeyi iki ucundan tutup çevirmek

b.-dı i-10/22
b.-dıq ii-36/14
[=2]

burul-: (*f.*) burulmak; burmak işi yapılmak; kıvrılmak dönmek

b.-a vi-80/2
b.-ğanday i-14/11
b.-ğan xii-145/13
b.-ıp x-124/8, x-125/1, xi-135/17
[=6]

burumçiq: (*a.*) muslin şal

b.+larğa xii-143/16
b.+qa iv-60/4
[=2]

burun: (*a.*) burun; solunum ve koku alma organı

b.+unda+(burnunda) xii-147/11
[=1]

burnunu as-: (*b.f.*) bir durum karşısında yaşanan üzüntünün dış görünüşte ortaya çıkması; yüreği kararmak

burunlarını as-: *bkz. burun asmak*
b.-ıp xii-157/1
[=1]

Buñenvald: (*öz. a.*) yer adı

b. i-22/10
[=1]

buğalter: (<*Rus.* <*Alm.buchhalter*) (*a.*) muhasebeci, muhabe işi ile uğraşan

b.+imiz viii-99/1
[=1]

bu yer: (*zm.*) bura, içinde bulunulan, işaret edilen, kastedilen yakın bir yer veya çevresi; burası

b.+de iii-45/13, iii-48/16, vi-82/11, vii-88/8, ix-108/2, ix-109/10, ix-111/13, xii-153/11, xii-158/1, xii-159/3, xii-161/7, xiii-173/8, xiv-180/3
b.+deki iii-48/17
b.+den i-25/9, xii-153/12, xii-162/3, xii-162/9
b.+ge viii-105/7
b.+lerde iv-61/3
b.+niñ iii-44/8
[=21]

bu yerli: (*a.*) buralı; bu memleketli, bu yerin halkından olan kimse

b. iii-44/5, ix-114/10, xi-137/7

[=3]

buyur-: (*f.*) buyurmak; “Buyurun” diyerek konuğu saygı ile içeri almak veya dışarı çıkarmak
 b.-iñ vii-91/4
 b.-iñiz i-9/11
 [=2]

buyur et-: (*b.f.*) çağırarak, davet etmek
 b.-tiler ii-31/10
 [=1]

buz: (*a.*) buz; donarak katı duruma gelmiş su
 b. iv-65/9
 b.+ı x-124/15
 b.+ını viii-105/4
 b.+lardan iii-56/1
 b.+nıñ x-125/1
 b.+undan vii-91/13
 [=6]

buz buzla-: (*b.f.*) buz kesilmek; şaşılacak, üzülecek bir durum karşısında donakalmak
 b.-p xii-148/8
 b.-yım xiii-167/6
 [=2]

buzla-: (*f.*) **1.** buz tutmak, donmak;
 b.-sa x-124/15

2. (*mec.*) çok üşümek
 b.-ğan vi-82/16
 b.-p i-18/14
 b.-yedi i-21/18
 [=4]

buzlu: (*sf.*) buzlu; buz tutmuş olan
 b. i-19/1, iv-62/4, iv-65/13, iv-69/4
 [=4]

büğün: (*a.*), (*zf.*) bugün; **1.** (*a.*) içinde bulunan gün veya çağ;
 b. ii-39/6, iii-46/5, iv-69/4, x-122/14, x1-138/3, xiii-167/6, xiii-168/10

2. (*zf.*) içinde bulunan gün içinde
 b. ii-34/4, iii-41/3, iv-59/4, ix-107/5, vi-81/2, vii-87/17, viii-102/12, viii-94/10, viii-98/11, x-123/11, x-124/2, x1-134/6, xii-155/6, xiv-185/14
 b.+ki vi-81/8, vii-87/19, vii-88/1, vii-92/12, xiii-176/9
 [=26]

büğün yarın: (*zf.*) çok yakın bir zaman içinde
 b. xii-163/10

[=1]

bükle-: (*f.*) katlamak, bükmek
 b.-p iii-56/16
 [=1]

büklen-: (*f.*) büklenmek işine konu olmak, kat kat edilmek, kat kat olmak
 b.-di xii-151/11
 [=1]

bükül-: (*f.*) bükme işine konu olmak; eğik bir duruma gelmek
 b.-ip i-12/18
 [=1]

bürün-: (*f.*) bürünmek; sarınmak, örtünmek
 b.-gen viii-95/7
 [=1]

bürüş-: (*f.*) büzülmek; düzgünlüğü bozulmak, üzerinde kırışık ve katlar oluşmak
 b.-ken i-8/23, vii-90/4
 [=2]

bürüşük: (*a.*) ciltte oluşmuş kırışık
 b.+lerde i-24/10
 [=1]

büsbütün: (*zf.*) büsbütün; tamamen
 b. x-120/8, x1-141/2
 [=2]

bütün: (*sf.*) bütün; **1.** çok sayıdaki varlıkların hepsi;
 b. i-11/24, i-11/9, i-20/25, i-22/27, ii-27/3, ii-28/16, ii-36/16, ii-38/12, ii-38/8, ii-39/10, iii-42/14, iii-43/7, iii-50/7, iii-51/9, iii-54/1, iv-62/16, ix-108/10, ix-110/16, ix-110/7, v-71/2, v-72/14, v-72/3, v-74/15, v-78/9, vi-82/5, vii-88/13, vii-90/11, vii-91/12, vii-92/6, viii-101/5, viii-97/3, viii-99/8, x-123/1, x-127/9, x1-134/6, x1-139/7, xii-151/5, xii-152/12, xii-155/3, xii-157/1, xii-164/4, xiii-170/12, xiii-170/15, xiii-170/7, xiii-173/10, xiv-179/14

2. eksiksiz, tam;
 b. i-12/15, i-13/25, i-19/18, ii-27/3, ii-31/2, iii-46/14, iii-48/2, iv-67/7, v-73/10, viii-102/13, ix-110/16, x-119/3, x-119/5, x-122/3, x-127/9, x1-131/7, xii-145/8, xii-162/8, xiv-179/14
 [=65]

büyü-: (*f.*) büyümek; yaşı artmak, yaş almak
 b.-y i-25/1
 [=1]

- büyük:** (*sf.*) büyük; **1.** (somut nesnelere için) boyutları fazla olan;
b. 1-7/1, 1-8/1, 1-8/29, 11-32/23, 11-35/6, 11-39/10, 11-82/1, 11-86/1, 11-100/1, 11-105/12, 11-109/7, 11-116/8, 11-125/4, 11-141/5, 11-147/5,
- 2.** (soyut kavramlar için) çok, ortalamayı aşan;
b. 1-16/7, 1-16/20, 1-19/17, 1-21/7, 11-28/3, 11-28/8, 11-30/14, 11-36/15, 11-49/7, 11-52/19, 11-55/2, 11-55/8, 11-56/12, 11-62/14, 11-63/6, 11-63/9, 11-63/9, 11-68/9, 11-81/2, 11-85/13, 11-85/3, 11-86/15, 11-91/9, 11-94/3, 11-99/6, 11-131/6, 11-131/11, 11-141/11, 11-144/5, 11-144/6, 11-145/7, 11-159/2, 11-166/7, 11-174/12, 11-184/12
- 3.** miktarı çok olan;
b. 11-53/6, 11-54/5,
- 4.** önemli;
b. 1-18/9, 1-21/6, 11-42/15, 11-44/11, 11-50/11, 11-92/4, 11-175/8,
- 5.** nitelikleri bakımından başkalarından ayırt edilecek kadar üstün olan; muhteşem;
b. 11-43/14, 11-150/7, 11-156/3, 11-176/5,
- 6.** (*a.*) yaşça büyük, yetişkin
b. 11-80/4, 11-97/4, 11-105/9, 11-119/12, 11-178/13, 11-184/11
b.+ler 11-79/10, 11-80/12, 11-80/13, 11-81/1, 11-83/8, 11-178/2, 11-179/3, 11-181/5,
- 7.** (*sf.*) (*mec.*) makam, rütbe, derece bakımından daha üst olan kimse
b. 1-20/4
- 8.** niceliği çok olan
b. 11-88/3, 11-92/7, 11-105/7, 11-135/9, 11-159/13,

[=83]

büyükten-büyük: (*zf.*) çok büyük
b. 11-47/14
[=1]

büyüt-: (*f.*) büyütmek; büyük duruma getirmek; büyültmek
b.-ken edî 11-99/3
[=1]

C

Cafer: (*öz. a.*) şahıs ismi
c. 11-158/1

[=1]

caillik: (*a.*) cahillik; bilgisiz, öğrenimsiz olma durumu
c.+ime+(cailligime) v-75/8

cam: (<*Fars. cām*) (*a.*) cam; cam maddesi
c. 11-59/6, 11-88/6, 11-126/16, 11-126/6
c.+mı 1-19/12

can: (<*Fars. cān*) (*a.*) can; **1.** insan ve hayvanlarda yaşamayı sağladığına ve ölümle vücuttan ayrıldığına inanılan madde dışı varlık;
c.+ı 11-147/15
c.+ımmı 1-20/1

2. yaşama, var olma, hayat;
c. 11-65/14, 11-98/9, 11-103/6, 11-169/1
c.+larını 1-22/15, 11-59/10
c.+larını 11-38/10

4. insanın kendi varlığı, özü; insan
c. 11-136/7,
c.+ımdan 11-64/7
c.+ıñız 11-32/26
c.+ıñnı 11-56/15

[=11]

canı ağır-: (*b.f.*) incinmek
c.-a 11-103/10
[=1]

canıñ ağır-: (*b.f.*) incinmek
c.-masın 11-54/12
[=1]

canını ağırt-: (*b.f.*) incitmek
c.-qanlar v-70/4
[=1]

canıñnı ağırt-: (*b.f.*) incitmek
c.-tı 11-111/6
[=1]

canını al-: (*b.f.*) öldürmek
c.-mağa 11-90/1
[=1]

canlarını al-: (*b.f.*) öldürmek
c.-mağa 11-59/11
[=1]

can ber-: (*b.f.*) güçlendirmek, hareketlendirmek
c.-gen 11-157/2
[=1]

- canı sıkıl-:** (*b.f.*) içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak
canım sıkıl-: (*b.f.*) içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak
 c.-dı xiv-187/5
 [=1]
canıñız sıkıl-: (*b.f.*) içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak
 c.-maymı ii-32/26
 [=1]
- can teslim et-:** (*b.f.*) ölmek
 c.-mek iii-55/1
 c.-ti iv-66/6
 [=2]
- canı yan-:** (*b.f.*) usanmak, bıkmak
 c.-ğan xı-138/10
 [=1]
- can-göñülden:** (*z.f.*) içtenlikle, çok isteyerek →
can-yürekten
 c. ı-8/7, x-129/13, xı-134/7, xii-154/3
 [=4]
- can-mecal:** (*a.*) güç kuvvet
 c. xii-157/8
 [=1]
- can sıqsı:** (*a.*) (*mec.*) yapılacak bir iş olmaması ve hiçbir şeyle oyalanma imkânı bulunmaması sebebiyle duyulan tedirginlik
 c. ii-33/14
 c. xı-136/7
 [=2]
- can-yürekten:** (*z.f.*) bütün kalbiyle, içtenlikle →
can-göñülden
 c. iii-56/5, iv-62/16
 [=2]
- canavar:** (<*Fars. cānāver*) (*a.*) canavar; **1.** masal ve efsanelerde geçen, hayal ürünü korkunç yaratıklar;
 c. ı-13/24
2. (*sf.*) (*mec.*) acımasız, kötü ruhlu, zalim
 c. ı-21/3, vii-92/6
 c.+lardan iii-48/9
 c.+larınñ ii-37/1
 c.+larınñ ı-15/19, xii-142/10
 [=7]
- canavarlıq:** (*a.*) canavarlık; canavar gibi davranma
 c. iii-49/7
- c.+ları vii-86/5
 c.+larını ı-12/24, ii-38/1, iii-48/1
 [=5]
- can-cin:** (*a.*) in cin; hiç kimse
 c. xiii-174/14
 [=1]
- Canköy:** (*öz. a.*) yer adı
 c. xii-143/3
 [=1]
- canlan-:** (*f.*) canlanmak; **1.** geçmişte yaşanan bir olay veya durum yeniden hatırlanmak;
 c.-a v-75/6, x-118/2
 c.-a edi viii-97/1
 c.-dı iii-42/3, ix-113/15, xı-132/4, xı-132/7
2. (*mec.*) etkinliği artmak, hareketlilik kazanmak; yenilenmek.
 c.-ğan iv-67/4
 [=8]
- canlandır-:** (*f.*) daha önce olan veya görülen bir şeyi tekrar oluyormuş yâhut varmış gibi gözünün önüne veya aklına getirmek
 c.-am xiv-187/8
 c.-ğan xı-136/11
 [=2]
- canlı:** (*sf.*) canlı; canı olan, diri
 c. iv-63/8, vii-88/8
 [=2]
- cansız:** (*z.f.*) (*mec.*) güçsüz, mecalsiz bir biçimde
 c. vii-90/4
 [=1]
- cansızlan-:** (*f.*) cansızlaşmak, gücünü yitirmek
 c.-ğan ı-16/18, ix-110/16
 [=2]
- cay-:** (*f.*) (*mec.*) sıvışmak, sessizce gidivermek, kaçmak → *zuvmaq*
 c.-acaq edim v-72/13
 [=1]
- cayav:** (*z.f.*) yürüyerek, yayan
 c. ii-30/13, viii-95/2
 [=2]
- Cebbar:** (*öz. a.*) şahıs ismi
 c. ii-34/12
 [=1]
- cebe:** (<*Ar. cebhe*) (*a.*) cephe
 c. vii-85/5, x-128/1, xii-163/12
 c.+de vii-85/9, xiii-169/1, xiii-173/9
 c.+den iii-51/3, iv-62/15, iv-63/8

c.+ge iv-63/13
c.+lerde xiii-165/8
c.+lerden iii-51/12
c.+niñ i-16/3, iii-47/3
[=14]

cedvel: (<Ar. *cedvel*) (a.) cetvel; 1. program;
c. vii-87/16
c.+den vii-87/17

2. liste
c.+ine xii-160/3
c.+lerini ix-109/7

[=4]

Cedvelge Qoyulmağan Ders: VII. numaralı
hikâye
c. vii-85/0
[=1]

ceennem: (<Ar. *cehennem*) (a.) (mec.) sıkıntılı,
yaşanılmaz yer veya durum
c. xii-160/5
c.+ge i-18/18, xii-162/6
[=3]

ceet: (<Ar. *cihet*) (a.) açığı, yön, bakım, görünüş
c.+ten ii-28/8
[=1]

cellât: (<Ar. *cellād*) (a.) (mec.) katı yürekli,
acımasız kimse
c.+lardan i-22/23, xii-145/6
c.+larnıñ xii-149/7, xii-154/13, xii-162/7
[=5]

celp et-: (<Ar. *celb* + T. *et-*) (b.f.) kendi üzerine
çekmek
c.-kenler vi-82/10
c.-ti i-12/21, ix-111/4
[=3]

cemaat: (<Ar. *cemā'at*) (a.) cemaat; halk;
c. v-71/10
c.+ı ix-113/5
c.+niñ viii-105/4
c.+qa xii-151/5
[=4]

Cemil: (öz. a.) şahıs ismi
c. iv-62/15, iv-63/2, iv-63/6, iv-64/2, iv-
64/4, iv-64/7, iv-65/4, iv-67/7
c.+den iv-64/13
c.+ge iv-63/13, iv-64/5
c.+niñ iv-62/17, iv-63/14, iv-63/5, iv-63/7,
iv-63/9, iv-65/2, iv-65/3
[=18]

cenaze: (<Ar. *cenāze*) (a.) ölüyü kaldırma
töreni
c.+ge viii-104/11
[=1]

cenk: (<Fars. *ceng*) (a.) savaş, kavga
c. i-11/23, i-11/5, i-14/17, i-24/2, i-24/6, ii-
36/11, ii-36/13, ii-36/13, ii-36/15, ii-
36/15, ii-36/18, ii-38/10, ii-38/4, ii-38/9,
ii-39/3, iii-44/16, iii-45/9, iii-46/2, iii-
46/5, iii-46/5, iii-48/14, iii-50/10, iii-
50/12, iii-50/13, iii-51/3, iii-55/16, iii-
55/5, iii-55/5, iv-63/6, iv-63/8, iv-64/16,
iv-67/2, iv-68/8, ix-108/4, vii-85/10, vii-
85/13, vii-85/4, vii-88/2, vii-89/11, vii-
90/17, vii-90/8, vii-91/10, vii-91/11, vii-
92/14, vii-92/14, viii-100/6, viii-106/1,
viii-99/13, x-118/5, x-123/3, x-123/6, x-
124/12, xi-131/7, xii-142/1, xii-144/3,
xii-156/3, xii-156/3, xii-159/14, xiii-
165/8, xiii-167/2, xiii-167/3, xiii-167/8,
xiii-169/11, xiii-170/7, xiii-172/4, xiii-
172/9, xiii-173/12
c.+i xii-142/4
c.+inde i-15/8
c.+ke iii-52/1, iv-64/8, viii-101/11, viii-
96/10, viii-99/3, viii-99/5, xii-144/2, xiii-
166/13
c.+ler ix-114/12
c.+ni iii-46/4, xiii-167/4, xiii-173/9
c.+niñ i-23/7, ii-36/18, iv-63/13, vii-88/1, iii-
56/13, viii-105/5, viii-96/11
c.+te iv-69/1, vii-88/15, viii-100/5, x-
122/13, x-129/11
c.+ten i-24/3, ii-38/16, viii-101/9, viii-96/11,
xiii-172/7
[=98]

cenk et-: (b.f.) savaşmak, mücadele etmek
c.-e eken xii-150/6
c.-kensiñ x-123/7
c.-megenini x-129/14
c.-megensiñiz x-121/7
[=4]

cenkçi: (a.) cenkçi, savaşçı
c. iii-47/2, x-122/12
c.+ge iii-45/3
c.+lerimiz iii-48/2
c.+lerimizni iii-44/17
[=5]

cenkleş-: (f.) cenkleşmek; savaşmak
c.-ip başlaylar x-118/6
c.-kendirim x-124/1
c.-kenimiz xiii-173/9
c.-keniñiz x-123/1
c.-mege xii-144/3, xii-159/16
c.-mem x-129/6
[=7]

cenksiz: (*sf.*) savaşın olmadığı, savaşsız
c. v-111-96/9
[=1]

cennet kuşu: (<*Ar. cennet* + *T. kuş*) (*a.*) cennet kuşu; cennet kuşugillerden, tüyleri güzel renkli bir kuş (*Paradisea apoda*)
c.+nın xiv-179/14
[=1]

cenüp: (<*Ar. cenüb*) (*a.*) güney
c. v-71/4, v-73/10
c.+ke v-72/1
c.+te xi-141/5
[=4]

Cenüp Kavkaz: (*öz. a.*) Güney Kafkas
c.+nın v-72/5
[=1]

cep: (<*Ar. ceyb*) (*a.*) cep; giysi cebi
c.+imden+(cebimden) vii-91/3
c.+inden+(cebinden) xii-148/3
c.+lerimizni ii-30/4
c.+lerini xii-146/10
c.+lerinin xii-148/9
[=5]

cep feneri: (*a.*) cepte taşınabilen, pilli, küçük fener
c.+nen x-125/17
[=1]

cesaret: (<*Ar. cesāret*) (*a.*) cesaret; zorluklar ve tehlikeler karşısında gösterilen kendine güven
c. x-121/6
c.+iñ xi-134/3
[=2]

cesaret ber-: (*b.f.*) cesaret vermek; kendi gücüne inandırmak, yüreklendirmek
c.-di vii-89/2
[=1]

cesaret et-: (*b.f.*) zorlu ve tehlikeli bir işe korkusuzca girişmek
c.-almay viii-96/14
c.-er iii-55/15
c.-ip xii-155/7
c.-ip olamay iv-64/12
[=4]

cesaretlik: (*a.*) cesaretlilik
c. x-120/10
[=1]

cesed: (<*Ar. cesed*) (*a.*) ceset; ölü vücudu, naaş
→ *ceset*

c.+lerini i-22/4
[=1]

ceset: (<*Ar. cesed*) (*a.*) ceset; ölü vücudu, naaş
→ *cesed*
c. iii-49/6
c.+leri ii-37/2, ii-38/7
c.+lerini i-15/19
[=4]

cesur: (<*Ar. cesūr*) (*sf.*) cesaretli, yürekli
c. iii-45/3, iii-47/2
[=2]

cesürlük: (*a.*) cesurluk, yüreklilik
c.+iñiz+(cesürlüğüñiz) i-14/22
[=1]

cevap: (<*Ar. cevāb*) (*a.*) cevap; bir soruya, bir isteğe verilen karşılık
c. ii-37/11, iii-41/15, iii-54/12, iv-64/12, viii-99/13, x-121/3, xii-147/4, xii-148/6, xii-150/5, xiii-171/2
c.+lardan viii-100/5
c.+ları x-121/5
c.+larında iii-42/6
c.+tır iii-44/14
[=11]

cevap al-: (*b.f.*) bir soruya, bir isteğe, bir söz, bir davranış veya yazıya verilen karşılık almak
c.-ip olamadılar v-74/14
[=1]

cevap ber-: (*b.f.*) karşılık olarak bildirmek veya söylemek
c.-e vi-80/4
c.-eceksiñiz vi-80/10
c.-eceksiz xii-161/3, xii-164/4
c.-esiñ iii-45/14
c.-ip xii-138/7
c.-ip olamadı x-119/9
c.-mege xiii-167/7
c.-mek iii-43/6, xii-133/4, xii-138/7, xii-140/10
c.-mek kereksiñ xii-150/9, xii-151/1
c.-mey xii-134/4
[=15]

cevap berecek ol-: (*n.b.f.*) cevap verme niyetinde olmak
c.-ip vii-86/12
[=1]

ceviz: (<*Ar. cevz*) (*a.*) ceviz; ceviz ağacının meyvesi
c. v-73/11
[=1]

ceza: (<Ar. *cezā*) (a.) ceza; uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım; ukubet
c. xıı-152/11
c.+sından xıı-161/5
[=2]

cezve: (<Ar. *cezve*) (a.) kahve pişirmeye yarayan saplı küçük kap
c.+sını ı-25/7
[=1]

cıy-: (f.) 1. derlemek, toplamak, bir araya getirmek; devşirmek
c.-ğanda xıı-159/1
c.-ğanımıznı ıv-69/4
c.-ıp ıı-35/8
c.-maç ıv-63/15

2. (cenaze için) kaldırmak;
c.-dılar vııı-104/9

[=5]

cıyıl-: (f.) toplanmak; 1. toplamak işine konu olmak;
c.-ğan xıv-179/1

2. (cenaze için) kaldırılmak, toprağa verilmek
c.-ğan ıv-67/5

[=2]

cıyın: (a.) eğlence toplantısı
c.+largā xııı-174/11
[=1]

cıyıştır-: (f.) düzene sokmak, ortalığı toplamak
c.-acaq vııı-104/11
c.-ğan xı-137/5
c.-ğance x-122/3, x-129/16
[=4]

cian: (<Fars. *cihān*) (a.) cihan, dünya
c.+ğa xııı-175/11

ciddiy: (<Ar. *ciddī*) ciddi; 1. (sf.) ağırbaşlı;
c. xı-134/6

2. (sf.) önemli;
c. ı-23/22

3. (zf.) önem vererek, ciddi olarak
c. xı-136/12, xıı-144/2

[=4]

ciddiyylik: (a.) ciddiyet

c.+nen x-121/5
[=1]

cilvelen-: (f.) cilve yapmak, nazlanmak
c.-ipyatqan v-72/6
[=1]

cilveli: (sf.) cilveli
c. v-78/9
[=1]

cinayet işle-: (b.f.) adam öldürmek
c.-meginimni xıı-146/4
[=1]

cinayetlik: (a.) suç
c. xıı-144/6
c.+leriñiz xıı-164/4
[=2]

coruq: (a.) düzen, nizam
c. ı-16/18
[=1]

coş-: (f.) coşmak; duygu ve düşünceleri kuvvetle dışa vurmak
c.-am ıı-27/9
c.-a turğan ıı-30/4
c.-tı ıı-30/4
[=3]

coşqun: (sf.) coşkun; coşmuş
c. ıı-27/8
[=1]

coştur-: (f.) coşturmak; coşmasını sağlamak, coşmasına yol açmak
c.-a v-73/15
[=1]

coy-: (f.) 1. yitirmek, kaybetmek;
c.-a ekenler ııı-43/10
c.-ğan vı-80/2
c.-arsıñ x-121/2
c.-dıq xııı-167/1

2. (mec.) aklını başından almak, şaşırtmak
c.-a ııı-53/18
c.-dı xıı-152/3
c.-may ıı-36/16, x-127/8
c.-sam ıı-32/25

[=9]

cöne-: (f.) hareket etmek, hedefine doğru yol almak; yönelmek, yola koyulmak
c.-dı vıı-86/4
[=1]

cönet-: (*f.*) yollamak, göndermek → *yiber-*,
yolla-, *yönet-*
c.-irmiz xii-158/12
c.-tiler xiii-166/13
[=2]

cuma ertesi: (*a.*) cumartesi günü
c. ii-30/9
[=1]

cümle: (<Ar. *cumle*) (*a.*) bu (şu) dahil (olmak üzere); bu arada;
c.+den i-20/21, xii-160/9
[=2]

Ç

çağ: (*a.*) çağ; **1.** hayatın çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi dönemlerinden her biri;
ç.+ımda iii-55/4
ç.+ından ii-30/20, x-125/12
ç.+ımı iii-57/1

2.(*mec.*) bir şeyin elverişli zamanı
ç.+ına xiv-177/1
[=5]

çağır-: (*f.*) çağırmaq; **1.** birinin gelmesini yüksek sesle söylemek;
ç.-a ix-113/1, ix-115/2

2. herhangi birinin bir yere gelmesini istemek; davet etmek, seslemek
ç.-a edi i-13/11
ç.-dı i-17/2, i-20/2, i-23/13, i-7/5
ç.-dılar i-19/7, i-23/21
ç.-iñ vi-83/6
ç.-ıp i-21/15, ii-30/4, iv-68/11, vii-85/1, x-125/17, xii-144/2
ç.-ır xii-148/9
ç.-irekenler ix-110/6
ç.-madı vi-82/15, xii-149/12
ç.-mağa i-23/24
ç.-maq ii-34/23, vi-82/16
ç.-mazedı ix-115/13
ç.-sa xiv-181/9

3. (horoz hakkında) ötmek
ç.-ğance iii-57/5
[=26]

çağırt-: (*f.*) çağırma işini yaptırmak; çağirtmek
ç.-tım xi-136/8
[=1]

çağırtuv: (*a.*) çağirtma
ç. xiii-165/1

[=1]

çal: (*sf.*) kır renk; ak, ağarmış
ç. ix-114/2
[=1]

çal-: (*f.*) çalmak; çalgı aleti ile bir müzik parçasını seslendirmek
ç. ii-34/7
ç.-a başlasaq xiii-166/3
ç.-ıp xiii-174/15
[=3]

çalar-: (*f.*) kırlaşmak; ağarmak, ak (kır) düşmek
ç.-a başlağan xi-140/10
ç.-ğan i-20/14
ç.-ıp başlağan viii-103/6
[=3]

çalgıcı: (*a.*) çalgı çalmayı kendine meslek edinmiş kimse; kerizci
ç.+larğa vi-81/9
[=1]

çalı: (*a.*) çalı; funda
ç.+lar ix-115/2
ç.+ımı x-126/14
[=2]

çalı-çırpı: (*a.*) kolayca ateş yakmaya yarayan ince ve kuru ağaç dalı, kuru ot vb. şeyler;
çepel
ç. i-18/25
[=1]

çalın-: (*f.*) çalınmak; çalgı çalınmak; şarkı, türkü çalınmak
ç.-ğanımı vi-82/4
ç.-ıp başlağanda vi-83/1
[=2]

çalış-: (*f.*) çalışmak; **1.** bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak;
ç.-a ediler xii-161/1
ç.-a xi-133/10
ç.-acaqmız xii-160/8
ç.-acaqsıñız xii-156/3
ç.-alar xi-133/10
ç.-ıp başlar xiii-172/4
ç.-ıp kelem xii-162/11
ç.-ıp turayım xii-162/11
ç.-ırım xiii-172/4
ç.-irmiz viii-96/13
ç.-mağa ix-111/16, xi-135/16
ç.-maq i-7/7
ç.-maq kerek iii-50/1
ç.-qan ix-111/17, ix-112/5, xi-131/3, xi-131/9, xi-136/9, xii-157/6, xiii-172/13
ç.-qanım vii-85/4, xii-162/11
ç.-qanlar ix-108/2, xii-159/3, xii-161/2

ç.-tı xii-161/2

2. bir işte veya görevde olmak;

ç.-a başladı ix-111/16
ç.-a başladım i-8/1
ç.-a edi i-11/11, i-23/12
ç.-a eken iii-51/22
ç.-a eken xii-158/4
ç.-a iv-61/5, vi-80/12
ç.-alar vi-79/9, vii-86/2, xi-131/4, xii-157/4
ç.-amız iii-51/11, xiii-174/11
ç.-ıp başladı xi-132/14
ç.-ıp başladık i-23/14
ç.-ıp başlağanı xi-132/12
ç.-ıp başlağanınıñ xi-133/1
ç.-ıp ii-28/11
ç.-ırım xii-160/6,
ç.-mağa xii-158/4
ç.-mağanı v-73/18
ç.-maқта viii-105/11
ç.-ması xii-159/6
ç.-qan i-11/10, v-70/2, ix-109/6, x-122/4, xi-132/9, xi-135/9, xi-136/13, xi-136/13,
ç.-qanlarınıñ iii-51/8

3. (makine ve aletler) işlemekte olmak

ç.-qan viii-95/1

[=61]

çalıştırt-: (f.) çalıştırma işini yaptırmak

ç.-tılar i-20/23

[=1]

çalışuv: (a.) çalışma

ç. i-8/18, xi-133/6

ç.+nen xii-161/4

[=3]

çalt: (zf.) çabuk, tez

ç.+tan i-15/10

[=1]

çaluv: (a.) kesme, biçme

ç. viii-102/3

[=1]

çam: (a.) çam; çamgillerin örnek bitkisi olan, dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı, yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı (Pinus)

ç. x-125/4, x-125/4

[=2]

çana: (a.) kızak, karlı yol taşıtı

ç. x-125/2

[=1]

çanaq: (a.) çanak; yuvarlak, yayvan, derince yemek kabı

ç. iv-61/10, xii-149/14

[=2]

çanta: (a.) çanta; kösele, meşin, kumaş vb. hafif malzemeden yapılıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek vb. koyup taşımaya yarayan kap

ç. xiv-179/7

ç.+sında iv-61/16

[=2]

çañ: (a.) çan; büyük zil, kampana

ç. vi-80/9, xiv-183/13

ç.+mı vi-80/7

[=3]

çap-: (f.) koşmak, koşturmak

ç.-a viii-102/4, xii-152/4, xiv-187/9

ç.-am i-25/19, viii-99/14

ç.-ar xiv-185/8

ç.-ıp i-12/17, i-20/3, ii-36/11, ii-36/14, ix-116/6, viii-104/5, xi-137/9

ç.-ıp başlay xiv-185/2

ç.-ıp çıktım xiv-181/11

ç.-ıp keldi x-120/11

ç.-mağa xiv-184/11

ç.-qan x-128/7

ç.-qanımdan xiv-188/3

ç.-qanımdan ix-115/7

ç.-sa- ix-115/5

[=19]

çapıp-çapqalap: (zf.) apar topar; telaş ve acele ile

ç.-p i-21/9

[=1]

çaptımı-yoqmı: (zf.) koştu koşmadı, gitti gitmedi (yaklaşıklık ifade eder.) bkz.

çap-

ç. x-128/13

[=1]

çapalan-: (f.) çırpınmak

ç.-a iv-58/9

ç.-ıp i-13/25

ç.-ıp başlay iii-46/12, xii-152/12

[=4]

Çapatış Cafer: (öz. a.) şahıs ismi (ünvan grubu)

ç. xii-143/14, xii-144/1

ç.+niñ xii-146/14

[=3]

çapış-: (f.) koşuşmak, birlikte koşmak →çabışmaq

ç.-ıp kettiler ix-115/1

ç.-tılar ix-113/16, ix-113/5

çaqqala- (*f.*) koşuşmak; (şuraya buraya, oradan oraya) hızlı hızlı koşmak

ç.-mağa x-120/8

ç.-p başladı viii-103/8

ç.-y ı-22/14, x-118/6, x-126/15

[=5]

çapqın: (*a.*) çapkın; yaramaz

ç.+dan xii-161/3

[=1]

çaqı: (*a.*) çakı; açılıp kapanan bir veya birkaç ağızlı küçük cep bıçağı

ç.+mı vii-91/3

[=1]

çare: (<*Fars. çāre*) (*a.*) çare; **1.** bir sonuca varmak için tutulması gereken yol, çözüm yolu;

ç. xii-163/5

ç.+ler ii-30/1, vii-85/15

ç.+si iv-60/14, vii-88/11, xiii-165/9, xiiii-170/12

ç.+lerini xii-160/7

2. bir şeyi önleyici nesne, deva

ç. v-74/11, x-127/5, xii-152/12,

ç.+ler iii-54/1,

ç.+si xii-154/2,

ç.+sini xii-154/9, xiiii-170/13, xiv-182/15

[=14]

çaresizlik: (*a.*) çaresizlik; çaresiz olma durumu; umarsızlık, biçarelik

ç.+ini+(çaresizliğini) viii-101/14

[=1]

çarıq: (*a.*) çarık; kalın hayvan dersinden yapılmış bir tür ayakkabı

ç. xiv-177/13

ç.+larıma xiv-180/10

ç.+larını xiv-178/1

ç.+larını xiv-177/13

[=4]

çarpındı: (*a.*) çarpınma, çarpıntı, halecan

ç.+sı v-73/14

[=1]

çarpışma: (*f.*) öncülerin veya küçük birliklerin yaptıkları küçük savaşma

ç. ı-13/12

ç.+da x-123/1, x-126/17

ç.+lar ı-16/16

[=4]

çarşaf: (<*Fars. çāder + şeb*) (*a.*) çarşaf; yatağın üzerine serilen veya yorgan kaplanan bez örtü

ç.+lar vii-88/10

[=1]

çast: (<*Rus.*) (*a.*) mutluluk, saadet, baht

ç.+ı xiv-177/9

ç.+ına xii-146/12

[=2]

çat-: (*f.*) üzücü, kızdırıcı veya şaşırtıcı olaylarla karşılaşmak *bkz. belağa çat-*

ç.-qan ı-9/20

[=1]

çatlaq: (*a.*) çatlak; herhangi bir yerde uzunluğuna

ç.+lar xii-155/14

ç.+ları xii-152/5

[=2]

çavdar: (<*Fars. çūdār*) (*a.*) çavdar; çavdar bitkisinin esmer ve uzun tanesi

ç. iv-60/5

[=1]

çay: (<*Çin.*) (*a.*) çay; çay yapraklarının haşlanması ile elde edilen güzel kokulu, renkli içecek

ç. iv-60/12, ix-111/12

ç.+nen ii-28/9, xı-137/14

ç.+nı x-123/8

[=5]

çaynik: (<*Rus.*) (*a.*) çaydanlık

ç.+lerini ix-113/16

[=1]

çayhane: (<*Çin.çay + Fars. hāne*) (*a.*) çayhane, çay evi

ç. ix-111/11

ç.+ge ix-111/12

[=2]

çeçek: (*a.*) çiçek; bir bitkinin üreme organlarını taşıyan bölümü;

ç. ii-27/8, v-78/3, xiii-170/2

ç.+im+(çeçegim) iii-56/7

ç.+ler xı-141/5

ç.+lerden xiii-169/10

ç.+lerge xı-141/6

ç.+leri xı-141/5

ç.+lerine xı-141/7

ç.+lernen ii-32/17

ç.+lerni ii-27/1, ii-35/9

ç.+lerniñ v-78/3

ç.+ni iii-56/7

[=14]

çeçek aç-: (*b.f.*) çiçek açmak; (*mec.*)

yeniden ortaya çıkmak, görüntü vermek

ç.-alar iv-66/8

[=1]

çek-: (*f.*) çekmek; **1.** bir şeyi tutup belirli bir yöne yürütmeye çalışmak;
ç.-ip ix-115/17, xiv-187/14
ç.-ip ketemiz x-125/2
ç.-meñ i-10/18

2. içine almak, emmek;
ç.-ip i-10/10, x-124/4
ç.-ken i-17/26,

3. bir duyguyu içinde taşımak, buna katlanmak
ç.-ken ii-37/15, iii-55/5, xii-157/2,
ç.-tim xiii-168/7

4. (cetvel, çizgi, hat, kenar vb. kelimelerle) çizmek, çizerek uzatmak. *bkz. imza çek-*
ç.-ken xiv-188/10

[=12]

çeki: (*a.*) çeki; ağırlık
ç.+sinde x-129/12
[=1]

çekil-: (*f.*) çekilmek; **1.** geri gitmek, ricat etmek;
bkz. arqağa çekil-
ç.-emiz i-13/3
ç.-genleri xii-161/5
ç.-mege x-128/12
ç.-mek i-17/5

2. kendini geriye veya bir yana çekmek;
ç.-ip vi-80/2, xii-147/7, xiv-180/10, xiv-187/8
ç.-di ix-115/4
ç.-dim xi-138/1
ç.-e turğan vii-86/12
ç.-se xii-161/7
ç.-sinler xiv-180/2

3. bir duygunun içinde taşınması, buna katlanılması
ç.-gen ix-107/2, xii-153/1

[=12]

çekin-: (*f.*) çekinmek; utanmak
ç.-me viii-104/12
[=1]

çekip çıkar-: (*i.b.f.*) çekip çıkarmak
ç.-dı xii-148/9
[=1]

çekiş-: (*f.*) çekişmek; **1.** (*mec.*) büyük sıkıntı içinde yaşamak;
ç.-ken i-20/24,

ç.-e iii-53/20,
ç.-seler x-119/7

2. çok uğraşmak, çabalamak
ç.-e ix-116/1, viii-98/5, x-119/10
ç.-ecegimni iii-46/14
ç.-em i-25/21, xi-138/8, xiii-170/15
ç.-esiñ viii-96/4
ç.-ip iv-59/1
ç.-ken x-118/1, x-118/2
ç.-kende x-126/11
ç.-kenini ix-116/3
ç.-sem ii-37/5
ç.-tiler x-129/7

[=18]

çekişe çekişe: (*z.f.*) “uğraşa uğraşa” anlamındaki ikileme
ç. x-129/13
[=1]

çekiştir-: (*f.*) çekiştirmek; birine ölüm kalım ızdırabı çektirmek
ç.-esiñ iii-49/15
ç.-me i-19/27, iii-49/17
ç.-mek xii-152/11
[=4]

çekmece: (*a.*) çekmece; masa, dolap vb. şeylerin dışarıya çekilen bölümü; göz, çekme
ç.+mni xiii-169/1
ç.+mniñ iii-46/10
[=2]

çekmen: (*a.*) cepken; yakasız bir tür ceket
ç.+imniñ i-17/19
[=1]

çeltev: (*a.*) kontrol, denetleme; (En iyilerini seçmek için) Yetersiz ve elverişsiz olanları ayıklamak, ayıklayıp ayırmak
ç.+den xiv-181/4
[=1]

çemodan: (<*Rus.*) (*a.*) bavul, valiz
ç.+i v-74/12
[=1]

çempion: (<*Rus.* <*Fr. champion*) (*a.*) şampiyon
ç. ii-28/16
ç.+larniñ ii-28/16
[=2]

çenge: (*a.*) çene
ç.+sine x-126/8
[=1]

çerik: (<*Fars. çār-yek*) (*a.*) çeyrek; dörtte bir

ç.+niñ x1-132/8
[=1]

çeşit: (<Fars. *çeşīd*) (*sf.*) muhtelif; çeşitli, türlü türlü
ç. 1-21/6, 111-48/9, 111-49/9, 114-58/1, 114-58/9, v-75/14, v-76/18, 111-92/14, x-118/2, x-126/13, x-128/12, x1-139/11, x11-157/4, x14-179/14
[=14]

çeşme: (<Fars. *çeşme*) (*a.*) çeşme, göze, kaynak, pınar
ç.+mizden 11-115/16

çet: (*a.*) kenar, yan yer
ç.+inde 111-44/19, 111-45/3, 111-115/2, 111-86/1
ç.+indeki 11-32/23, x11-163/8
ç.+inden 11-84/1
ç.+ine 114-186/15
ç.+ke 1-10/18, 11-30/4, 111-86/12, 111-112/5, 111-104/11, x11-147/7, x14-180/2, x14-181/4
ç.+te 111-111/12, 111-111/4, 111-114/2, 111-82/15, 111-82/16, x1-131/4, x11-161/7, x111-165/12, x111-173/9, x14-180/9
ç.+ten 111-157/8
[=25]

çetke çek-: (*b.f.*) bir şey söylemek için birini kalabalıktan ayırmak
ç.-ip 111-156/13, x11-158/5
ç.-ti 114-181/1
[=3]

çeviril-: (*f.*) çevrilmek; kendini çevirmek, birine dönmek
ç.-di 11-34/6
ç.-ip 111-117/3
[=2]

çez-¹: (*f.*) çözmek; 1. düğümlü, örülü veya bağlı bir şeyi açmak;
ç.-ip oturma 111-45/13
ç.-ip 111-45/13, 111-96/5

2. (bir sorun için) halletmek;
ç.-ecek 11-29/9
ç.-gen 111-116/1, x-129/13

3. düğmeyi iliğinden açmak
ç.-di 111-96/13

4. bir problemde istenen sonucu bulmak
ç.-eler 114-187/4
[=8]

çez-²: (*f.*) çizmek
ç.-di 1-10/24

[=1]

çezil-: (*f.*) çözülmek; halledilen, çözülen
ç.-e 114-177/13
ç.-gen 111-172/3
[=2]

çıda-: (< Moğ. *çıda-*) (*f.*) sabretmek, dayanmak, tahammül etmek
ç.-ğan 111-52/3
ç.-ğanıma 111-167/6
ç.-manıñ 114-60/14
ç.-maq 1-14/17
ç.-may 114-69/3
ç.-p olamadım 111-54/14
ç.-yabile 114-66/8
ç.-y almadı 111-128/13
ç.-y almay 114-59/1, v-75/1, 111-85/15, x-126/7, x-127/9, x11-152/3
ç.-y bilirler 111-52/5
ç.-y eken 111-173/10
[=16]

çımçirt ol-: (*b.f.*) sessizleşmek, ses çıkmamak, sessizliğe bürünmek
ç.-dı 111-116/7, x-129/5, x11-163/13
[=3]

çımırda-: (*f.*) üşümek
ç.-y 1-18/1
[=1]

çiq-: (*f.*) çıkmak; 1. içeriden dışarıya gitmek, geçmek, varmak;
ç. 114-186/6
ç.-ayıq 111-81/16
ç.-ip 1-8/27, 114-67/4, 111-82/1, 111-92/12, x-121/4, x-122/1, x-122/3, x111-166/3, x14-180/2, x14-185/14, x14-186/1
ç.-ip kettiler 111-50/22
ç.-mağa 114-60/15, 114-61/7,
ç.-may 114-60/3,
ç.-qan 111-35/5, 111-109/9, 111-111/9, x11-156/13,
ç.-qanda 1-19/15, v-72/6,
ç.-tı 1-25/7, 111-83/15, 111-102/1, 111-103/12, 111-104/2, x111-173/2
ç.-tılar 111-30/15, 111-83/4, 111-113/11,
ç.-tım 111-57/2,
ç.-tıq 1-8/28, 111-32/20,

2. bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek;
ç.-ıpyetmegeni 111-125/12,
ç.-qan 111-119/5, x-120/3, x11-164/8

3. bir şeyin yukarisına doğru yürümek;
ç.-am 111-99/14,
ç.-ip 111-100/2, 111-113/8,

4. bir yere varmak;
ç.-am xiv-185/1
ç.-ıp iv-63/15, vi-84/1, x-129/16,
ç.-maz i-18/6
ç.-tıq i-17/9,

5. koku, ses vb. yayılmak;
ç.-ıp tura vii-88/7
ç.-madı ix-113/1, x-129/2,
ç.-may i-13/22, i-13/24,
ç.-qan i-10/6, i-17/19,

6. oluşmak, olmak;
ç.-qan x-123/4,

7. Ay, Güneş görünmek
ç.-a xii-152/8,

8. (İçinde bulunduğu güç durumu) Yaşayıp
geçirmiş olmak, geride bırakıp kurtulmak
ç.-ıp olamayacağını xii-144/6
ç.-maq i-16/14, i-16/19,
ç.-qanı ix-116/8
ç.-saq xii-160/5
ç.-tıq xiii-176/1

9. görünmek
ç.-a xii-156/1
ç.-ar xii-151/8
ç.-madı xiv-189/2
ç.-mağa vii-89/2
ç.-qan vii-88/20,
ç.-qanda ii-27/2,
ç.-tı iv-62/17, xii-156/2,

10. (Girdiği veya yaptığı işi şu veya bu
şekilde) Tamamlamak, ... olarak
bitirmek *bkz. galip çık-*

11. yerinden ayrılmak
ç.-tı x-125/4, x-128/14,
ç.-tım x-123/1
ç.-ıp iv-65/14, xii-163/14, xiii-174/12,
ç.-maq viii-95/9
ç.-ar viii-97/4,

12. gitmek
ç.-a viii-97/3,
ç.-acaqta xii-155/9
ç.-ıp x-122/8
ç.-may edi x-122/1
ç.-may x-122/3
ç.-qanım v-71/11

13. süresi dolduğunda ayrılmak
ç.-mañızni v-78/1
ç.-qan vii-85/7,

14. ... Olduğu anlaşılacak, ortaya çıkmak,
belirmek *bkz. boş çık-*

ç.-tı xii-155/12,
ç.-qanını ii-33/3

15. Bir şeyi unutmak *bkz. aqlımdan çık-*,
aqlımdan çık-,

16. evlenmek *bkz. aqayğa çık-*

17. davranışları belirli kurallar
doğrultusunda gerçekleştirmek, sınırları
aşmamak
ç.-mamaq kerek xi-139/7

18. söz almak, konuşmaya başlamak
ç.-qan xi-133/8,

[=91]

çıqıp ket-: (*b.f.*) çıktı ve gitti anlamında
ç.-e v-70/4
ç.-ebile xiv-183/12
ç.-eceğniñ xi-136/10
ç.-em vi-81/14
ç.-mek v-76/6
ç.-ti i-7/10, ii-36/4, xiv-182/12
ç.-tiler vi-83/12
ç.-tim xiv-186/3, xiv-188/1
[=11]

çıqar-: (*f.*) çıkarmak; 1. birinin veya bir şeyin
çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep
olmak;

ç.-a iv-60/16
ç.-acaq xiii-166/4
ç.-alar xii-157/4
ç.-dı viii-98/12, x-120/9, x-121/7, x-123/7,
xii-147/3, xii-148/9
ç.-dılar xii-153/1
ç.-diñ x-121/2
ç.-ğan xiii-168/7, xiv-181/4
ç.-ıp i-10/22, i-21/9, i-22/4, iv-68/13, v-
78/13, vii-91/1, vii-91/3, ix-110/8, xii-
150/3, xii-154/5, xii-157/7, xiv-179/11,
xiv-181/7, xiv-184/10, xiv-187/8, xiv-
188/5
ç.-ıp yiberir xii-147/15
ç.-mağa viii-101/14,
ç.-maq i-20/1

2. öfke, hırs, acı vb.nin zararını çektirmek;
ç.-a edi i-21/3

3. bir sonuca ulaşmak
ç.-asıñız i-9/14

4. Giysi, ayakkabılarını üzerinden almak,
soymak
ç.-ıp i-21/19, xii-154/1

- 5. götürmek**
ç.-mağa 1-22/16,
ç.-acaq x111-166/4
- 6. ulaştırmak, eriştirmek**
ç.-maqtan v11-93/1
- 7. (İş için) Yapmak, üretmek**
ç.-ğan 1x-111/17,
- 8. çıkarma işlemi yapmak**
ç.-mağa v1x1v-183/7
- 9. (ses, gürlütü) oluşmasını sağlamak *bkz.*
*şamata çıkar-***
- 10. (*mec.*) davranışlarının niteliği kötüye
gitmek, iyi davranışları terk etmek *bkz.*
*yoldan çıq-***
[=41]
- çıqart-: (*f.*) fotoğraf çekirmek**
ç.-qan v111-99/3
[=1]
- çıqartıl-: (*f.*) fotoğraf çektirilmek**
ç.-ğan 111-47/9
[=1]
- çıqımsızlıq: (*a.*) ümitsizlik, çaresizlik, içinden
çıkılmazlık**
ç.+qa x11-145/10
[=1]
- çıqış: (*a.*) çıkış; söz almak, konuşmak (toplantı
vb.)**
ç.+ım x1v-185/13
[=1]
- çıraq: (<*Fars. çerāğ*) (*a.*) yağ kandili ve
genellikle mum, meş'ale gibi ışık veren
şey**
ç. v111-102/15, x1-131/6, x1-141/2
ç.+1+(çırağı) 1v-66/3, v111-103/11
ç.+nen v111-104/2
ç.+n1 v111-103/12, v111-103/8
ç.+n1ñ v111-103/8
[=9]
- çıray: (<*Moğ. çiray*) (*a.*) çehre; 1.yüz, sima; 2.
(*mec.*) görünüş**
ç.+1 1x-117/1
ç.+1mn1 x1v-181/9, x1v-182/11
ç.+ları 1-22/14
[=4]
- çırayını sıt-: (*b.f.*) yüzünü buruşturmak**
ç.-1p x1v-185/3
[=1]
- çirayın qaç-: (*b.f.*) rengi solmak; yüz,
hastalık sebebiyle beyazlaşmak**
ç.-qan v-72/2
[=1]
- çirışlı: (*sf.*) çirişli; çiriş sürülmüş**
ç. 11-30/10
[=1]
- çirpı: (*a.*) çirpı; dal kırığı; kurumuş dal**
ç. 1v-66/2
ç.+larmı x1v-178/4, x1v-178/5
[=3]
- çiz-: (*f.*) çizmek → *çez-***
ç.-a başladım x1v-184/10
ç.-ğan x1v-188/10
ç.-maq x1v-187/6
[=3]
- çizma: (*a.*) çizme**
ç.+dan x11-152/1
ç.+s1 1-20/25
ç.+sinen x11-155/4
[=3]
- çibin: (*a.*) sinek**
ç. 1-13/21
[=1]
- çift: (<*Fars. cuft*) (*sf.*) (nesnelere, organlar için)
iki tekten, iki birimden oluşan**
ç. x1v-177/13
[=1]
- çilengir: (<*Fars. cilānger*) (*a.*) demir işleriyle
uğraşan kimse**
ç.+niñ 1-7/5
[=1]
- çilengirlik: (*a.*) demir işleriyle uğraşmak**
ç. 1x-111/16
[=1]
- çille: (<*Fars. çille*) (*a.*) kırk günlük bir dönem**
ç.+sinde x111-170/9
[=1]
- çilme-çil et-: (*b.f.*) parçalamak, paramparça
etmek**
ç.-iptaşlay 1-21/21
[=1]
- çirkin: (<*Fars. çirkīn*) (*sf.*) (*mec.*) yakışık
almayan**
ç. v11-92/14
[=1]
- çirkinlik: (*a.*) çirkin olma durumu**

- ç. 11-31/12
[=1]
- çivildeş-:** (*f.*) cıvıldeşmek;
ç.-e turğanlar 1x-107/5
[=1]
- çiy:** (*sf.*) (deri için) tabaklanmamış, ham
ç. xiv-177/13
[=1]
- çizgi:** (*a.*) **1.** çizilerek veya çeşitli yollarla oluşmuş iz; cızık, çizici, çizik, hat, tahrir;
ç.+lernen xiv-187/8
- 2.** savaşta, taraflar arasındaki en ön hat
ç.+sine 1-16/7
[=2]
- çoban:** (<*Fars. çübān, şübān*) (*a.*) çoban;
koyun, keçi sürülerini güdüp otlatan kimse
ç.+lar 111-43/10
[=1]
- çoban aldatan:** (*a.*) çobanaldatangillerden, kahverengimsi gri zemin üzerine benekli ve çizgili tüyleri olan, kanatları sivri, kuyruğu uzun, boynu kısa, başı iri ve enli, gagası ufak, kısa ve kancalı bir tür kuş; keçişayağan (*Caprimulgus europaeus*)
ç. 111-43/10, 111-43/8
[=2]
- çomuç:** (*a.*) kepeç
ç. xii-149/14, xii-156/12
[=2]
- çontuq:** (*sf.*) güdük; kısa kesilmiş
ç. xiv-185/9
[=1]
- çoq:** (*sf.*), (*zf.*) çok; **1.** (*sf.*) sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan; hayli, az karşıtı;
ç. 1-10/24, 1-11/13, 1-14/8, 1-21/15, 11-28/9, 11-38/4, 11-39/8, 111-42/3, 111-43/6, 111-44/16, 111-46/2, 111-46/16, 111-48/5, 111-49/1, 111-49/2, 111-49/4, 111-49/11, 111-49/6, 111-51/10, 111-55/16, 111-58/1, 111-68/13, 111-70/12, 111-71/7, 111-73/6, 111-74/2, 111-83/9, 111-85/9, 111-85/15, 111-88/7, 111-92/7, 111-94/4, 111-95/8, 111-96/12, 111-102/2, 111-102/14, 111-105/11, 111-109/4, 111-109/6, 111-118/2, 111-118/3, 111-119/6, 111-122/11, 111-122/4, 111-123/3, 111-127/3, 111-131/1, 111-131/4, 111-132/4, 111-132/10, 111-132/16, 111-133/4, 111-140/8, 111-140/11, 111-140/17, 111-142/5, 111-149/10, 111-152/12, xii-153/3, xii-153/8, xii-156/8, xii-157/9, xii-162/8, xii-162/6, xii-164/6, xii-172/6, xii-173/6, xii-173/6, xii-173/10, xii-173/15, xii-175/6, xiv-177/7, xiv-182/13, xiv-183/7, xiv-185/1
- 2.** (*zf.*) pek, çok, oldukça, gayet;
ç. 1-8/19, 1-10/12, 1-10/12, 1-15/7, 1-22/15, 11-31/2, 11-32/11, 11-33/11, 11-36/1, 11-38/3, 111-42/14, 111-43/6, 111-46/7, 111-48/19, 111-50/1, 111-51/17, 111-52/15, 111-64/7, 111-65/7, 111-73/7, 111-77/13, 111-84/10, 111-84/12, 111-87/11, 111-98/5, 111-104/9, 111-129/7, 111-133/15, 111-133/15, 111-134/6, 111-136/2, 111-136/5, 111-146/5, 111-154/9, 111-157/1, 111-158/12, 111-158/12, 111-162/3, 111-162/8, 111-171/2, 111-168/7, 111-172/9, 111-172/11, 111-172/11, 111-172/11, 111-172/13,
- 3.** (*zf.*) uzun zaman (süre, müddet)
ç. 1-22/8, 11-30/6, 11-34/15, 111-44/15, 111-48/10, 111-50/17, 111-51/13, 111-65/4, 111-80/8, 111-117/2, 111-120/1, 111-126/17, 111-135/5, 111-139/16, 111-149/11, 111-150/3, 111-158/6, 111-179/15, 111-112/5,
[=134]
- çoq suvlar ak-:** (*b.f.*) "zamanla şartlar çok değişti, eski durum kalmadı" anlamında kullanılan bir söz
ç.-tı 111-43/6
[=1]
- çoqça:** (*zf.*) oldukça fazla, aşırı miktarda;
fazlaca
ç. xiv-177/4, xiv-177/12
[=2]
- çoqu(sı):** (*zm.*) **1.** birçok, birçok kimseler. **2.** (onların) çoğu
ç. 1-8/2, 111-51/14, 111-64/16, 111-109/5, 111-109/6, 111-109/6, 111-114/9, 111-82/9, 111-85/9, 111-91/18, 111-92/1, 111-118/5, 111-131/7, 111-132/10, 111-136/11
ç.+mızını 111-126/17
ç.+mı 111-36/18, 111-167/11
ç.+mıñ xiv-180/1
[=19]
- çoqları:** (*zm.*) birçoğu; çok sayıda olan kimse veya şey; çokları
ç. 111-43/6, 111-123/9, 111-144/3, 111-153/1, 111-165/9, 111-170/9
ç.+mız 111-165/5
[=7]
- çoqlaş-:** (*f.*) çoklaşmak; artmak, çoğalmak
ç.-qanlarını 111-155/14

- çoqluq:** (*a.*) çokluk; çokça, bol
ç.+ındanmı+(çoqluğundanmı) v-73/10
- çoqqa bar-:** (*b.f.*) uzun sürmek, çok zaman almak, çok geçmek
ç.-dı ı-22/5
ç.-madı ıı-37/12
ç.-maz ıv-63/6
[=26]
- çoqqa dayan-:** (*b.f.*) uzun süreli kullanıma dayanıklı
ç.-ırlar xıv-177/13
[=1]
- çoqqa sür-:** (*b.f.*) uzun sürmek
ç.-mey ı-23/2
[=1]
- çoqqa barmay:** (*z.f.*) kısa bir süre sonra, çok geçmeden
ç. ı-13/5, ı-17/7, ı-18/5, ı-22/22, ı-7/6, ıı-27/5, ıı-29/6, ıı-32/1, ıı-38/13, ııı-46/9, ıv-63/14, ıv-65/2, ıx-108/4, ıx-112/6, v-70/10, vı-82/3, vı-82/5, x-128/10, x-128/6, x-129/11, xııı-167/1, xııı-171/7, xııı-172/14
[=23]
- çoq şükür:** (*ünl.*) Tanrı'nın verdiği nimetlerden hoşnutluğu anlatan bir söz
ç. ııı-55/7,
[=1]
- çoqtan:** (*z.f.*) çok zaman önce, çok zamandan beri, öteden beri, uzun süreden beri; çoktandır
ç. vıı-89/6, xı-140/2, xıı-142/1, xıı-158/4, xıı-161/2, xııı-172/3, ı-14/14, ıı-31/13, ııı-53/17, v-72/13, v-73/1, v-77/10, vı-83/14, x-119/2, xı-137/14
[=15]
- çoqtan-çoq:** (*sf.*) çok fazla
ç. xı-133/4
[=1]
- çorap:** (<*Fars. cūrāb*) (*a.*) çorap; ipliklerden örülü, ayağa giyilen giyecek
ç.+lar ııı-44/16
[=1]
- çök-:** (*f.*) çökmek; 1. oyulmak, çukurlaşmak; yıkılmak;
ç.-ken vıı-89/12
2. oturmak, birdenbire oturmak
ç.-tim xı-131/10
[=2]
- çöktür-:** (*f.*) çökmesine yol açmak, çökmesine sebep olmak
ç.-e ıv-62/4
[=1]
- çöl:** (*a.*) düzlük; kır, ova
ç.+ge ıv-60/13, ıv-63/15
ç.+leri v-71/8
[=3]
- çubar:** (*a.*) benek benek; çilli
ç. xıv-185/9
[=1]
- çul:** (<*Ar. cull*) (*a.*) çul; kaba dokuma
ç. xıv-179/11, xıv-179/14
ç.+lar ı-9/4, xıı-154/5
[=4]
- çul-çubur:** (*a.*) pılı pırtı
ç.+larını ı-15/13, ı-21/9
ç.+larını vıı-89/15
ç.+nı vııı-98/11
[=4]
- çullı:** (*sf.*) çullu; yırtık pırtık elbiseli; çirkin görünüşlü; pejmürde, perişan; 2.(*mec.*) dağınık
ç. ı-10/7
[=1]
- çukur:** (*a.*) çukur; çökük yer
ç.+ğa ı-19/25
ç.+larını x-126/6
[=2]
- çukurçiq:** (*a.*) çukurcuk; küçük çukur
ç.+lar ıı-30/20
[=1]
- çuval:** (<*Fars. cuvāl*) (*sf.*) bir çuvalın alabileceği miktar
ç. xıı-143/4, xııı-176/2
ç.+ğa v-76/10
[=3]
- çükündür:** (<*Fars. çukundur~çugundur*) (*a.*) pancar
ç. xıı-156/12
[=1]
- çünki:** (<*Fars. çün + ki*) (*bağ.*) çünkü; şu sebeple; zira
ç. ı-10/11, ı-10/16, ıı-30/6, ıı-32/4, ıı-33/20, ıı-38/6, ııı-43/6, ııı-51/12, ııı-52/22, ııı-54/17, ıv-58/2, ıv-63/11, ıv-63/8, ıv-64/16, ıv-64/2, ıv-64/7, ıv-64/8, ıv-66/4, ıv-67/4, ıv-67/8, ıv-69/3, ıx-108/2, ıx-116/1, v-71/15, v-74/2, vı-82/14, vı-

83/13, vii-86/14, vii-91/12, viii-101/14, viii-103/12, viii-94/13, viii-94/8, x-119/9, x-126/11, x-127/4, xi-133/6, xi-134/5, xi-134/6, xi-134/7, xi-136/2, xi-137/6, xi-139/3, xi-141/5, xii-143/9, xii-148/2, xii-148/8, xii-149/10, xii-151/8, xii-152/6, xii-157/2, xii-158/12, xii-162/3, xiii-166/5, xiv-177/13, xiv-178/8, xiv-178/9, xiv-179/13, xiv-180/14, xiv-182/9, xiv-184/12, xiv-187/13, xiv-188/11

D

da: (*bağ.*) , (*zf.*) da; **1.** daha önce geçmiş bir cümle veya eş görevli öge ile sonraki arasında "-den başka" anlamıyla ilişki kuran, ünlü uyumuna uyan bir söz; dahi;

d. i-12/19, i-12/19, i-14/1, i-14/12, i-15/16, i-17/24, i-18/24, i-20/17, i-20/23, i-22/16, i-22/27, i-23/10, i-23/19, i-23/6, i-24/11, i-24/2, i-25/15, i-25/18, i-25/20, i-8/6, i-9/14, ii-27/1, ii-27/2, ii-27/2, ii-27/5, ii-27/9, ii-28/9, ii-29/16, ii-29/16, ii-29/17, ii-30/15, ii-30/4, ii-32/24, ii-32/9, ii-33/4, ii-34/18, ii-34/7, ii-35/19, ii-36/17, ii-37/10, ii-38/3, ii-39/5, ii-39/6, ii-39/7, iii-42/12, iii-42/5, iii-43/10, iii-44/13, iii-44/18, iii-44/21, iii-45/16, iii-46/1, iii-48/13, iii-48/15, iii-50/11, iii-50/18, iii-50/21, iii-50/4, iii-50/9, iii-51/14, iii-51/3, iii-51/7, iii-52/21, iii-53/16, iii-53/16, iii-53/3, iii-53/6, iii-53/9, iii-54/2, iii-55/17, iii-55/7, iii-55/7, iv-58/3, iv-58/6, iv-59/12, iv-59/8, iv-60/14, iv-60/16, iv-61/12, iv-61/16, iv-61/6, iv-61/8, iv-62/6, iv-62/9, iv-63/10, iv-63/10, iv-63/14, iv-64/1, iv-64/15, iv-64/7, iv-64/8, iv-65/15, iv-65/2, iv-65/8, iv-65/9, iv-66/1, iv-66/10, iv-66/2, iv-67/2, iv-67/7, iv-68/1, iv-68/10, ix-109/3, ix-109/6, ix-109/6, ix-111/10, ix-111/13, ix-112/1, ix-112/6, ix-113/11, ix-113/14, ix-113/5, ix-114/5, ix-114/9, ix-117/3, ix-117/4, v-71/10, v-75/13, v-76/9, v-76/9, v-77/22, vi-79/5, vi-80/4, vi-80/6, vi-80/7, vi-81/1, vi-81/7, vi-82/16, vi-82/4, vi-82/5, vi-82/5, vi-82/5, vi-83/14, vi-83/3, vi-83/5, vi-84/4, vi-84/6, vi-84/8, vii-85/13, vii-85/15, vii-86/12, vii-87/1, vii-87/4, vii-88/12, vii-88/20, vii-88/8, vii-89/2, vii-90/11, vii-90/15, vii-90/17, vii-90/6, vii-91/16, vii-91/17, vii-91/8, vii-92/11, vii-92/14, vii-92/3, vii-92/7, viii-101/4, viii-101/5, viii-102/10, viii-102/11, viii-102/4, viii-102/6, viii-102/9, viii-103/11, viii-103/14, viii-104/13, viii-104/8, viii-105/1, viii-105/14, viii-94/5, viii-95/6, viii-95/9, viii-96/12, viii-97/8, viii-98/11, viii-98/11, viii-98/3, viii-98/5,

viii-98/5, x-119/1, x-119/2, x-119/9, x-120/3, x-120/7, x-121/8, x-122/12, x-122/9, x-122/9, x-123/3, x-123/9, x-124/2, x-126/11, x-126/6, x-127/2, x-129/13, x-129/5, x-129/9, xi-131/3, xi-131/7, xi-133/10, xi-133/6, xi-134/1, xi-135/11, xi-135/16, xi-136/10, xi-136/11, xi-136/11, xi-136/8, xi-138/2, xi-139/4, xi-139/5, xi-139/6, xi-140/13, xi-140/8, xi-141/11, xii-142/10, xii-142/2, xii-142/9, xii-143/11, xii-143/2, xii-144/1, xii-144/3, xii-144/4, xii-144/6, xii-144/7, xii-145/13, xii-145/5, xii-145/9, xii-146/9, xii-147/15, xii-147/7, xii-148/13, xii-149/11, xii-149/5, xii-151/5, xii-151/9, xii-152/2, xii-152/2, xii-152/2, xii-152/9, xii-152/9, xii-154/1, xii-154/5, xii-154/7, xii-154/9, xii-155/10, xii-156/12, xii-156/8, xii-157/2, xii-157/3, xii-157/8, xii-157/9, xii-158/10, xii-159/1, xii-159/10, xii-159/12, xii-159/16, xii-159/16, xii-159/6, xii-160/4, xii-160/6, xii-161/2, xii-161/7, xii-162/11, xii-162/2, xii-162/3, xii-163/9, xii-163/9, xiii-165/11, xiii-166/6, xiii-167/11, xiii-167/14, xiii-167/6, xiii-168/13, xiii-168/4, xiii-169/7, xiii-170/13, xiii-170/15, xiii-170/3, xiii-171/17, xiii-171/4, xiii-172/12, xiii-172/13, xiii-172/4, xiii-172/6, xiii-173/2, xiii-174/10, xiii-174/7, xiii-175/12, xiii-175/14, xiii-175/15, xiv-177/10, xiv-177/3, xiv-177/7, xiv-178/1, xiv-178/12, xiv-178/4, xiv-178/8, xiv-179/4, xiv-179/7, xiv-179/8, xiv-180/9, xiv-181/11, xiv-181/12, xiv-181/12, xiv-181/12, xiv-181/4, xiv-181/8, xiv-181/9, xiv-182/13, xiv-182/16, xiv-182/16, xiv-182/4, xiv-183/1, xiv-183/12, xiv-183/8, xiv-184/12, xiv-184/5, xiv-185/14, xiv-185/2, xiv-185/6, xiv-186/4, xiv-186/5, xiv-186/7, xiv-187/11, xiv-187/12, xiv-187/12, xiv-187/17, xiv-187/7, xiv-188/10, xiv-188/10, xiv-188/11, xiv-188/13, xiv-188/6, xiv-188/8, xiv-189/2

2. bazı cümleleri bir sıraya koyup "ve" anlamıyla birbirine bağlar;

d. i-10/10, i-10/22, i-12/7, ii-29/14, ii-32/25, ii-33/11, iii-44/11, iv-59/4, iv-66/8, iv-68/13, ix-109/7, ix-111/2, ix-111/8, ix-114/8, ix-117/2, ix-117/4, viii-101/13, viii-101/2, viii-101/6, viii-102/15, viii-96/12, viii-96/13, viii-98/13, viii-99/6, ix-116/5, ix-117/2, x-121/7, x-123/11, x-123/7, x-125/13, x-125/14, x-125/4, x-125/17, x-127/8, x-128/13, x-129/12, xi-137/18, xi-139/5, xii-145/2, xii-147/3, xii-147/7, xii-147/9, xii-148/10, xii-

154/10, xii-158/1, xii-162/10, xiii-176/7,
xiv-179/2, xiv-180/10, xiv-187/6, xiv-
188/11, xiv-188/9,

- 3.** şart bildiren fiillerden sonra “bile, dahi, -
masına rağmen, -diği halde” anlamına
gelerek şartın etkisiz kaldığını veya
kılındığını anlatır;
- d. i-12/23, i-13/22, i-16/7, i-17/20, i-19/20, i-
21/15, i-23/1, i-24/6, i-24/7, ii-32/13, ii-
34/14, ii-36/9, ii-38/6, ii-38/6, ii-39/7, iii-
41/9, iii-46/9, iii-48/10, iii-50/12, iii-
51/3, iii-53/19, iii-55/3, iv-61/16, iv-
62/14, iv-66/3, v-72/1, v-74/11, vi-80/13,
vi-81/15, vi-82/15, vi-83/9, vi-84/5, vii-
85/13, vii-87/11, vii-87/16, vii-88/13,
vii-89/3, vii-90/6, vii-90/15, viii-95/8,
viii-96/4, viii-96/6, viii-98/4, viii-100/3,
viii-103/8, viii-105/5, ix-107/2, ix-108/2,
ix-108/6, ix-110/16, ix-112/1, ix-115/2,
ix-117/3, x-120/5, x-124/10, x-124/14, x-
124/15, x-126/6, x-127/3, xi-131/4, xi-
135/5, xi-136/7, xi-137/7, xi-137/13, xi-
138/8, xi-139/15, xi-140/11, xi-140/11,
xii-142/2, xii-142/8, xii-143/4, xii-152/1,
xii-153/3, xii-155/13, xii-158/2, xii-
158/10, xii-159/5, xii-160/10, xii-161/2,
xii-161/4, xiii-165/10, xiii-166/13, xiii-
172/4, xiii-174/11, xiii-175/8, xiv-
180/12, xiv-181/9, xiv-182/6, xiv-
182/12, xiv-184/8, xiv-186/5,
- 4.** da.....da... şeklinde tekrarlanarak
görevdeş kelimeleri veya cümleleri “
hem....hem...” bağlacı gibi birliktelik
anlamıyla bağlar;
- d. iii-55/6, iii-55/6, v-71/15, v-71/15, viii-
99/7, viii-99/7, x-118/1, x-118/1, x-
118/1, x-118/1, x-118/1, x-118/1, xi-
139/2, xi-132/9, xi-141/1, xi-141/1, xiv-
188/2, xiv-188/2,
- 5.** iki fiili bağlarken kendisinden önceki fiili
zarf-fiil durumuna sokar;
- d. ii-27/3, xiv-186/15,
- 6.** bazı edat, bağlaç ve zarflardan sonra
gelerek anlamı kuvvetlendirir;
- d. i-10/12, i-11/27, i-13/26, i-22/19, ii-35/16,
iii-46/3, v-74/5, vii-92/5, viii-94/4, viii-
97/8, xi-141/11, xii-142/1, xiii-172/11,
xiii-174/3, xiii-174/17, xiii-175/8,
- 7.** -ip ekli zarf-fiillerden sonra kullanılırsa
temel fiilin oluş biçimini anlatır
- d. viii-99/12, ix-116/2, xii-151/7, xii-159/16,
xiv-181/1, xiv-185/4, xiv-186/15,
- 8.** bir cümleyi “yeter ki” anlamıyla bir
diğerine bağlar.

d. v-72/3,

[=486]

daa: (zf.) daha; **1.** şimdiye kadar, henüz;

- d. i-7/7, i-8/17, i-9/24, i-14/8, i-14/9, i-
15/19, ii-30/20, ii-32/17, ii-34/2, ii-36/7,
iii-52/2, iii-57/1, iv-64/9, iv-65/12, iv-
68/8, iv-68/10, v-73/18, v-74/2, v-77/11,
vi-79/5, vi-81/16, vi-83/13, vi-84/2, vi-
84/4, vii-85/2, vii-85/12, vii-88/7, vii-
89/11, viii-96/11, viii-104/3, viii-104/11,
viii-105/5, ix-107/8, ix-107/8, ix-108/4,
ix-108/8, x-119/9, x-124/8, x-124/15, x-
125/12, x-125/4, x-126/17, x-128/7, x-
128/7, x-129/9, xi-132/12, xi-132/15, xi-
133/6, xi-133/6, xi-134/7, xi-135/10, xi-
135/17, xi-135/5, xi-139/5, xii-142/8, xii-
143/1, xii-153/8, xii-153/11, xii-154/5,
xii-159/3, xii-164/3, xiii-170/12, xiii-
172/9, xiii-172/12, xiii-175/8, xiii-175/8,
xiii-175/9, xiv-177/4, xiv-178/11, xiv-
178/13, xiv-178/14, xiv-180/4, xiv-
183/11, xiv-184/11, xiv-186/8, xiv-
188/13, xiv-180/14,

2. olana ek olarak, tekrar;

- d. i-10/20, i-13/20, i-14/13, i-17/26, i-19/20,
i-19/20, i-20/19, i-23/4, ii-28/14, ii-
33/11, ii-36/15, ii-38/14, iii-42/2, iii-
42/6, iii-43/9, iii-45/8, iii-45/15, iii-46/3,
iii-50/4, iii-55/15, iii-56/9, iii-56/13, iii-
56/16, iii-57/4, iv-59/1, iv-62/3, iv-62/8,
iv-65/11, iv-64/7, iv-68/11, iv-69/2, vi-
83/7, vi-83/15, vii-87/3, vi-84/3, vii-
87/17, viii-95/12, viii-95/9, viii-98/4,
viii-102/10, viii-105/3, ix-108/6, ix-
112/2, ix-112/5, ix-115/9, x-122/14, x-
124/9, x-129/7, xi-141/11, xii-142/1, xii-
142/6, xii-145/10, xii-151/1, xii-152/8,
xii-153/10, xii-155/11, xii-157/8, xii-
159/5, xii-160/5, xii-161/5, xii-162/9,
xiii-166/11, xiii-168/11, xiii-170/8, xiii-
175/10, xiv-177/4, xiv-177/7, xiv-
178/11, xiv-181/2, xiv-182/3, xiv-
182/15, xiv-189/1, xiv-189/2

3. sıfat derecesi yapar;

- d. ii-35/16, iii-52/12, iii-53/14, iv-68/14,
viii-101/14, ix-116/8, xi-132/8, xi-134/6,
xiii-166/2, xiii-166/13, xiii-173/6, xiii-
174/17,

4. bundan başka, bunun dışında

- d. i-13/4, ii-33/11, ii-38/4, iii-47/16, iii-
47/16, iii-50/15, iii-56/6, iv-59/11, iv-
65/4, v-78/7, vi-84/12, vi-84/12, viii-
97/8, viii-101/8, viii-105/4, ix-112/1, ix-
115/17, ix-116/3, ix-117/2, x-123/9, x-
127/3, xi-134/6, xii-142/5, xii-146/2, xii-

- 150/2, xii-150/8, xii-155/7, xii-160/8,
xii-162/6, xiii-172/6, xiii-173/4, xiii-
173/6, xiii-173/7, xiii-175/8, xiv-183/7,
xiv-184/1
[=198]
- dad:** (*a.*) tat
d.+ımı i-10/22
[=1]
- dadsız:** (*zf.*) hoş gitmeyen biçimde
d. iii-53/2
[=1]
- dağ:** (*a.*) dağ; yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek,
eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve
oldukça geniş bir alana yayılan bölümü;
cebel
d. i-16/13, i-16/2, xii-157/4, xii-159/11
d.+dan xii-150/6, xiv-178/4
d.+ğa xiv-178/3
d.+larda viii-101/5
d.+lardan ii-27/1, viii-95/3
d.+larğa v-72/6
[=11]
- dağılış-:** (*f.*) dağılışmak; (bir topluluk veya bir
sürü için) dağılmak
d.-ıp ketmediler ix-109/9
[=1]
- Dağıstan:** (*öz. a.*) yer adı
d. xiii-176/5
[=1]
- daima:** (*<Ar. dā'imā*) (*zf.*) daima; her zaman,
sürekli olarak
d. i-10/11, i-14/17, i-8/24, ii-31/8, iii-50/10,
iv-67/8, v-70/6, v-74/3, vii-86/11, vii-
86/9, viii-104/11, x-118/4, x-119/6, xi-
133/15, xii-142/5, xii-144/3, xii-157/3,
xiii-166/4, xiii-169/5, xiii-173/11, xiv-
186/12
[=21]
- daimiy:** (*<Ar. dā'imī*) (*zf.*) daimi; sürekli,
temelli
d. i-16/16
[=1]
- daire:** (*<Ar. dā'ire*) (*a.*) (*mec.*) sınır, çerçeve,
ortam
d.+sine x-128/10
[=1]
- dal-:** (*f.*) (*mec.*) başka iş veya düşüncelerden
uzaklaşarak kendini bir şeye kaptırmak
d.-diñ xiii-170/6
[=1]
- dalğa:** (*a.*) dalga; geniş su yüzeylerinde türlü
nedenlerle oluşan kıvrımlı hareket;
d.+larnıñ v-73/13, v-73/14
d.+sı v-78/13
[=3]
- dalğalan-:** (*f.*) dalgalanmak; **1.** dalga meydana
gelmek;
d.-a v-73/12
- 2.** (*mec.*) kıpırdanmak, hareket durumunda
olmak
d.-a xiv-187/9
[=2]
- dalğalı:** (*sf.*) dalgalı; (saç) kıvrımlı
d. vi-81/6, xiii-166/4, xiii-166/5
[=3]
- dane:** (*<Fars. dāne*) (*a.*) tane; **1.** adet, parça;
d. vii-88/3, viii-95/5
d.+sı xii-155/5
- 2.** salkım, yumru halindeki meyveleri küçük
taneleri
d.+leri iv-62/10
[=4]
- daqıqa:** (*<Ar. daqīka*) (*a.*) dakika → *daqqa*
d. ii-32/18, ii-33/20
d.+larda i-17/24, ii-33/20
d.+sı vii-91/11
d.+sında viii-102/4
[=6]
- daqqa:** (*a.*) dakika; **1.** bir saatlik zamanın
altmışta biri;
d. i-18/4, i-19/20, iii-53/9, vi-80/8, viii-96/6
- 2.** an, zaman → *daqıqa*
d. viii-103/7, xi-140/5
d.+ğace i-12/2
d.+larda iv-67/1, x-128/13, x-128/14
d.+ları i-12/4
d.+larında iv-66/5
d.+m iii-50/3
d.+sı xi-134/5, xii-148/14
d.+sına iv-66/4
[=17]
- darağaç:** (*<Fars. dār + T. ağaç*) (*a.*) darağacı;
idam cezası alanları asmak için kurulan
sehpa; idam sehpası, yağlı ilmek, yağlı
ip, yağlı urgan
d.+lar ii-37/2
[=1]
- darbe:** (*<Ar. darbe*) (*a.*) darbe; **1.** vuruş, çarpış;

- d.+ler 11-38/8
d.+mizniñ 1-13/3
- 2. (mec.) birini kötü duruma düşüren olay**
d. 111-53/20
- [=3]
- dar-dünya:** (<Ar. *dār + dunyā*) (a.) fani dünya
d.+da 1-24/3
[=1]
- darıl-:** (f.) azarlamak
d.-d1 x1-135/13
[=1]
- darqal-:** (f.) dağılmak
d.-d1 1-16/10
d.-1p 11-39/10, 1v-65/7, x1-131/9
d.-mazdan v111-104/11
[=5]
- darqat-:** (f.) dağıtmak
d.-alar x11-159/9
d.-maq x11-155/5
d.-qan x11-155/6
d.-qan ediler x11-143/6
d.-t1 x1v-184/2
[=5]
- dava:** (<Ar. *da`vā*) (a.) dava; (mec.) sorun, tartışma veya kavga konusu
d. 1-8/6, 11-31/2
d.+lar 1-8/6, 11-31/2
d.+s1 x-119/9
[=5]
- davalaş-:** (f.) tartışmak, çatışmak, çekişmek, ağız kavgası yapmak
d.-1p başlaysıñ x-118/2
d.-1p oturmadı 111-46/7
d.-mağa x-123/8
[=3]
- davet et-:** (Arapça *da`vet + T. et-*)(b.f.) çağırmaq
d.-e x11-159/15
d.-er v1-82/3
d.-mey v1-82/9
d.-ti v1-82/16
[=4]
- davran-:** (f.) davranmak; harekete geçmek, girişmek
d.-d1 v1-81/8
d.-1p 1-10/14
[=2]
- davuş:** (a.) ses
d. x-118/1, x-127/1, x-129/5
- d.+1 1-10/6, 1-10/9, 1-22/13, v111-94/6, x11-163/13
d.+ından x11-155/2
d.+inen x-125/6
d.+ını x11-163/1
d.+lar 1-22/12, x11-152/2
d.+ları 1-22/21, 1v-59/7, v-73/13, x11-155/2
d.+larına 11-37/17
d.+nen x-127/7, x11-156/2, x111-173/1, x1v-182/11, x1v-185/6
d.+n1 1-22/14
[=24]
- dayan-:** (f.) dayanmak; **1.** dayanıklı olmak;
d.-ırlar x1v-177/13
- 2.** direnmek, karşı koymak;
d.-amadım 1-12/13
- 3.** güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek;
d.-a 1v-66/8
d.-almay turalar x-126/9
d.-1p olamay 1-22/8
d.-maq x1v-182/10
d.-maq kerek 1-18/8
- [=6]
- dayanıl-:** (f.) dayanılmak; dayanma işi yapılmak
d.-acaq 111-47/14
d.-maz 111-53/20, x11-152/11
[=3]
- dayı:** (a.) dayı; annenin erkek kardeşi
d.+larımın x111-174/2
d.+m 1v-64/10, 1v-67/7
d.+s1 1v-62/15, 1v-64/8, 1v-68/6
d.+sını 1v-68/8
d.+sınıñ 1v-63/11
[=8]
- de:** (bağ.), (zf.) da; **1.** daha önce geçmiş bir cümle veya eş görevli öge ile sonraki arasında "-den başka" anlamıyla ilişki kuran, ünlü uyumuna uyan bir söz; dahi;
d. 1-10/8, 1-11/16, 1-18/25, 1-21/21, 1-21/4, 1-23/13, 1-23/9, 1-25/13, 11-27/9, 11-31/15, 11-34/16, 11-34/21, 11-37/3, 11-38/13, 111-42/6, 111-43/1, 111-44/3, 111-45/2, 111-47/1, 111-48/16, 111-48/5, 111-49/2, 111-50/10, 111-50/4, 111-51/1, 111-53/9, 111-54/17, 111-55/12, 111-55/5, 1v-60/11, 1v-60/8, 1v-61/5, 1v-62/2, 1v-62/2, 1v-66/5, 1x-107/8, 1x-107/8, 1x-107/8, 1x-108/2, 1x-109/6, 1x-110/12, 1x-110/12, 1x-110/2, 1x-110/4, 1x-110/8, 1x-110/9, 1x-111/17, 1x-111/9, 1x-112/1, 1x-113/1, 1x-114/10, 1x-114/2, 1x-116/6, 1x-116/8, 1x-117/3, v-77/2, v1-81/16, v1-82/2, v1-83/7, v1-84/10, v1-

84/12, vi-84/12, vii-86/10, vii-86/2, vii-87/8, vii-88/20, vii-90/15, vii-91/11, vii-91/2, vii-92/1, vii-92/1, vii-92/13, vii-92/6, vii-92/8, viii-100/5, viii-100/5, viii-101/2, viii-101/2, viii-102/1, viii-102/6, viii-104/11, viii-105/1, viii-105/14, viii-105/4, viii-106/5, viii-95/10, viii-96/4, viii-96/4, viii-98/8, viii-99/13, viii-99/5, x-119/3, x-119/5, x-120/3, x-120/4, x-120/5, x-121/4, x-121/6, x-121/6, x-121/7, x-122/2, x-123/1, x-123/5, x-123/8, x-124/1, x-124/1, x-124/12, x-124/3, x-126/11, x-127/1, x-127/9, x-128/10, x-128/5, x-128/6, x-129/10, x-129/5, x-129/6, xi-131/12, xi-131/12, xi-131/2, xi-132/5, xi-132/6, xi-132/9, xi-133/10, xi-133/12, xi-133/15, xi-134/6, xi-134/6, xi-134/6, xi-135/14, xi-135/15, xi-135/15, xi-135/16, xi-135/17, xi-135/9, xi-135/9, xi-135/9, xi-136/1, xi-136/10, xi-136/12, xi-136/2, xi-136/2, xi-136/9, xi-137/10, xi-139/12, xi-139/13, xi-139/2, xi-139/3, xi-140/10, xi-140/14, xi-140/15, xi-141/6, xii-143/11, xii-143/12, xii-143/15, xii-143/7, xii-143/9, xii-144/1, xii-144/1, xii-144/2, xii-144/6, xii-145/5, xii-145/6, xii-146/14, xii-146/14, xii-146/4, xii-146/5, xii-147/11, xii-147/4, xii-148/10, xii-148/12, xii-150/1, xii-150/7, xii-150/7, xii-151/10, xii-151/8, xii-151/8, xii-152/4, xii-152/4, xii-153/1, xii-153/12, xii-153/9, xii-154/13, xii-154/8, xii-154/8, xii-156/1, xii-157/1, xii-158/10, xii-158/4, xii-159/11, xii-159/14, xii-160/3, xii-160/3, xii-160/5, xii-160/9, xii-161/5, xii-161/7, xii-162/11, xii-163/5, xii-163/8, xii-163/9, xii-164/1, xiii-165/12, xiii-165/9, xiii-166/3, xiii-166/6, xiii-167/6, xiii-168/10, xiii-168/11, xiii-168/3, xiii-168/9, xiii-169/10, xiii-169/11, xiii-169/4, xiii-169/8, xiii-170/10, xiii-170/2, xiii-170/7, xiii-170/8, xiii-171/1, xiii-171/11, xiii-171/17, xiii-171/5, xiii-172/15, xiii-173/10, xiii-173/13, xiii-173/3, xiii-173/8, xiii-173/9, xiii-174/11, xiii-174/11, xiii-174/17, xiii-174/8, xiii-175/7, xiii-175/9, xiv-177/10, xiv-177/13, xiv-177/13, xiv-178/3, xiv-178/8, xiv-178/9, xiv-179/15, xiv-179/8, xiv-180/10, xiv-180/9, xiv-181/13, xiv-181/13, xiv-181/4, xiv-181/4, xiv-181/5, xiv-181/6, xiv-182/16, xiv-183/12, xiv-183/13, xiv-183/2, xiv-183/9, xiv-184/10, xiv-184/11, xiv-184/3, xiv-184/7, xiv-185/14, xiv-185/4, xiv-185/6, xiv-185/6, xiv-186/1, xiv-186/14, xiv-186/15, xiv-186/15, xiv-186/2, xiv-186/2, xiv-186/7, xiv-186/8, xiv-187/1, xiv-187/1, xiv-187/16, xiv-187/8, xiv-

188/10, xiv-188/10, xiv-188/12, xiv-188/14, xiv-188/8, xiv-189/1, i-10/19, i-11/1, i-11/31, i-12/10, i-12/14, i-12/17, i-12/23, i-12/3, i-13/1, i-13/17, i-13/17, i-14/8, i-14/9, i-15/8, i-15/8, i-17/11, i-17/2, i-17/25, i-18/21, i-19/22, i-19/7, i-20/21, i-21/11, i-21/12, i-21/16, i-21/21, i-24/15, i-25/4, i-26/4, i-7/7, i-8/15, i-8/3, i-9/1, i-9/11, i-9/21, ii-28/9, ii-28/9, ii-29/20, ii-30/17, ii-30/18, ii-31/3, ii-32/3, ii-34/11, ii-34/12, ii-34/18, ii-37/11, ii-37/8, ii-38/4, ii-39/12, ii-39/3, iii-41/1, iii-41/5, iii-41/8, iii-42/8, iii-43/10, iii-43/11, iii-43/3, iii-44/2, iii-44/5, iii-46/11, iii-47/1, iii-50/2, iii-51/12, iii-51/21, iii-52/10, iii-52/12, iii-52/22, iii-52/22, iii-53/17, iii-54/14, iii-55/14, iii-55/15, iii-56/5, iv-58/10, iv-58/6, iv-59/4, iv-60/1, iv-60/10, iv-60/4, iv-60/5, iv-62/13, iv-62/16, iv-62/2, iv-62/5, iv-64/7, iv-65/13, iv-65/7, iv-65/9, iv-67/4, iv-67/6, iv-67/9, iv-68/13, iv-68/15, iv-68/6, iv-68/7, iv-69/4, v-70/10, v-70/8, v-71/1, v-71/13, v-71/14, v-71/7, v-73/13, v-73/9, v-73/9, v-74/9, v-75/15, v-75/2, v-75/2, v-75/4, v-75/4, v-77/20, v-77/20, v-77/20, v-78/5, vi-79/11, vi-79/7, vi-79/8, vi-79/9, vi-80/4, vi-80/5, vi-80/7, vi-80/8, vi-81/4, vi-81/4, vii-85/3, vii-85/4, viii-94/12, viii-94/8, viii-95/6, i-20/3, i-7/5, i-9/1, ix-114/7, vi-81/12, vii-92/12, viii-96/5, xii-149/4, xii-150/3, xii-157/10, xii-157/7

du: Metin içinde “de” yerine kullanılmıştır. Yazım yanlış yapılması sebebiyle bu şekilde yazılmıştır.
d. xi-135/11

2. bazı cümleleri bir sıraya koyup “ve” anlamıyla birbirine bağlar;

d. i-7/4, i-20/3, i-7/5, i-9/1, ix-114/7, vi-81/12, vii-92/12, viii-96/5, xii-149/4, xii-150/3, xii-157/10, xii-157/7, xiv-188/5,

3. şart bildiren fiillerden sonra “bile, dahi, -masına rağmen, -diği halde” anlamına gelerek şartın etkisiz kaldığını veya kılındığını anlatır;

d. i-8/21, i-17/8, i-22/9, ii-33/11, ii-36/7, ii-37/5, ii-37/17, iii-46/7, iii-48/14, iii-53/3, iv-61/7, iv-62/4, iv-66/1, iv-67/6, v-72/3, v-75/9, vi-79/8, vi-82/14, vi-84/3, viii-100/4, viii-102/9, viii-103/7, viii-105/4, ix-108/10, x-119/9, x-120/6, x-122/3, x-128/12, xi-136/13, xi-138/5, xi-138/6, xii-147/2, xii-152/6, xii-161/7, xiii-167/3, xiii-172/2, xiii-175/9, xiv-178/13, xiv-182/9, xiv-183/11, xiv-186/10,

4. bazı edat, bağlaç ve zarflardan sonra gelerek anlamı kuvvetlendirir;

- d. i-7/4, i-7/5, i-8/6, i-9/8, i-18/5, i-25/17, ii-28/3, ii-29/18, ii-29/21, ii-33/9, ii-34/19, ii-39/8, ii-39/9, ii-39/11, iii-43/9, iii-45/8, iii-45/14, iii-46/5, iii-46/9, iii-50/11, iii-51/4, iii-51/18, iv-58/8, iv-61/12, iv-61/16, iv-62/3, iv-63/13, iv-63/15, iv-63/15, iv-65/9, iv-65/8, iv-65/6, iv-64/7, iv-67/8, v-75/6, vi-80/10, vi-80/12, vi-83/5, vii-85/14, vii-88/13, vii-88/18, vii-89/7, vii-90/3, viii-94/4, viii-98/12, viii-99/14, viii-100/2, viii-101/6, viii-101/12, viii-104/10, viii-104/11, viii-105/11, viii-106/5, ix-107/8, ix-108/6, ix-108/9, ix-112/5, ix-109/9, ix-112/10, ix-115/9, ix-116/2, x-118/6, x-119/10, x-120/2, x-120/11, x-121/5, x-122/1, x-123/7, x-127/8, xi-131/6, xi-132/17, xi-133/6, xi-134/3, xi-135/2, xi-137/12, xi-141/4, xi-142/7, xii-143/3, xii-146/14, xii-147/10, xii-147/10, xii-148/4, xii-148/8, xii-149/10, xii-150/2, xii-150/4, xii-151/1, xii-151/9, xii-152/3, xii-153/12, xii-154/8, xii-154/11, xii-158/9, xii-158/12, xii-160/3, xii-160/6, xii-161/3, xii-161/4, xiii-167/11, xii-162/5, xii-162/6, xii-162/10, xiii-166/6, xiii-166/12, xiii-167/11, xiii-168/4, xiii-168/8, xiii-168/11, xiii-170/9, xiii-171/5, xiii-172/8, xiii-175/6, xiii-175/15, xiv-179/4, xiv-179/5, xiv-179/7, xiv-181/4, xiv-181/13, xiv-182/3, xiv-182/5, xiv-182/6, xiv-182/15, xiv-183/13, xiv-184/4, xiv-185/2, xiv-187/1, xiv-187/3, xiv-187/6, xiv-187/8,

5. –ip ekli zarf-fiillerden sonra kullanılırsa temel fiilin oluş biçimini anlatır

- d. ix-110/16, xiv-180/2,

[=603]

de...de...: (bağ.) kâh...kâh...; kimi vakit...kimi vakit...

- d. iii-46/12, vi-80/2, xii-152/8, xiv-187/8, [=4]

de-: (f.) demek; 1. söylemek, konuşmak, söz söylemek, bir düşünceyi ifade etmek;

- d.-di i-10/13, i-10/18, i-10/22, i-10/23, i-10/3, i-11/19, i-14/17, i-14/3, i-19/4, i-20/12, i-23/16, i-23/21, i-23/24, i-23/4, i-23/6, i-7/5, i-7/8, i-7/9, i-9/15, i-9/24, ii-33/18, iii-43/1, iii-44/14, iii-44/15, iv-68/13, iv-68/14, iv-68/16, ix-108/6, ix-109/1, ix-111/7, ix-112/11, ix-112/7, ix-114/7, ix-115/15, ix-115/17, ix-115/6, ix-115/8, ix-116/10, ix-117/1, v-71/12, v-

- 72/12, v-72/9, v-74/11, v-75/2, v-75/9, v-77/12, v-77/23, vi-80/3, vi-81/16, vi-82/14, vi-84/4, vi-84/5, vi-84/7, vi-84/9, vii-85/2, vii-87/1, vii-87/19, vii-89/3, viii-100/9, viii-101/1, viii-101/14, viii-101/14, viii-101/4, viii-103/14, viii-104/12, viii-104/13, viii-105/7, viii-97/7, viii-98/3, x-121/2, x-121/7, x-122/6, x-123/6, x-123/8, x-125/13, x-125/6, x-126/1, x-126/17, x-127/7, x-129/12, xi-134/6, xi-135/15, xi-135/17, xi-137/7, xi-137/7, xi-138/5, xi-138/8, xi-140/10, xi-140/2, xi-140/7, xii-148/11, xii-148/6, xii-148/7, xii-148/8, xii-150/3, xii-150/5, xii-153/5, xii-153/7, xii-153/8, xii-154/2, xii-154/6, xii-154/7, xii-157/1, xii-157/10, xii-158/11, xii-158/2, xii-158/5, xii-160/3, xii-162/10, xii-162/9, xii-163/1, xiii-167/10, xiii-167/15, xiii-172/15, xiii-173/8, xiii-176/7, xiii-176/9, xiv-179/2, xiv-179/8, xiv-180/10, xiv-181/1, xiv-181/13, xiv-182/1, xiv-182/2, xiv-183/11, xiv-183/12, xiv-185/14, xiv-186/1, xiv-187/12

- d.-diler i-14/12, i-14/22, i-15/5, ii-32/9, xi-139/8, xii-161/7

- d.-dim i-10/16, i-19/11, i-23/19, i-24/13, i-7/3, ii-29/15, ii-29/21, ii-33/12, ii-34/16, iii-42/12, iii-42/16, iii-44/3, vii-87/10, vii-87/17, vii-87/6, vii-88/1, vii-89/1, vii-89/5, vii-90/17, vii-91/4, vii-92/12, xi-134/3, xi-135/14, xi-137/11, xi-137/14, xi-137/6, xi-138/6, xi-138/7, xi-139/1, xi-139/5, xi-139/7, xi-140/6, xiii-167/11, xiii-168/11, xiii-169/3, xiii-170/6, xiii-173/7, xiv-178/12, xiv-180/11, xiv-187/13, xiv-188/5

- d.-diñ iii-44/5, iii-43/12

- d.-geler iii-43/10

- d.-gen i-16/10, i-19/20, i-25/13, i-25/9, ii-31/2, ii-31/9, ii-39/5, iii-44/2, iii-44/22, iii-51/21, iv-62/12, iv-65/7, iv-65/8, iv-67/7, ix-112/1, ix-112/4, ix-113/9, ix-116/2, vi-82/10, vii-86/8, viii-100/5, viii-100/5, x-122/9, x-124/11, xi-141/3, xii-150/10, xii-157/8, xiv-179/9, xiv-182/16, xiv-183/1

- d.-gende i-21/18, i-9/26, iii-43/9, iv-59/2, iv-60/10, iv-63/6, iv-65/7, ix-115/4, ix-117/3, v-70/4, vi-81/14, vi-83/5, vii-92/1, viii-104/4, x-119/3, x-121/7, xii-151/11, xiv-181/13, xiv-184/12

- d.-gen edi iii-48/10, iv-62/6, vi-80/12, viii-97/3, xiv-182/5

- d.-gen edik x-124/10

- d.-gen ediler iv-68/14

- d.-gen edim iii-51/7

- d.-geni xiv-180/14, xiv-183/11

- d.-genimiz xii-154/10

- d.-geninden xii-158/10

d.-genine xii-143/12, xiv-187/12
d.-geninen xiv-180/3, xiv-188/8
d.-geniniñ xiv-183/9
d.-geniñ iii-50/10
d.-genler iii-44/1
d.-genleri iv-65/12, vi-80/13, viii-98/5, x-122/11, xiii-169/2
d.-genlerini xii-147/2
d.-gensiz xiv-182/15
d.-mek ii-29/15, iii-54/17, v-74/11, x-125/18, xi-134/6, xi-136/4, xii-153/12, xii-158/2, xiii-173/15
d.-mekten xii-149/8
d.-mey ix-110/2
d.-p i-10/2, i-11/15, i-11/18, i-13/3, i-14/8, i-15/17, i-15/19, i-15/2, i-15/8, i-18/23, i-18/4, i-19/21, i-19/24, i-19/27, i-23/22, i-24/11, i-24/19, i-24/19, i-25/7, i-7/10, i-7/6, i-9/11, i-9/14, i-9/21, ii-28/10, ii-28/12, ii-29/10, ii-30/8, ii-31/16, ii-31/2, ii-33/11, ii-33/14, ii-33/9, ii-34/3, ii-34/6, ii-35/16, ii-35/23, ii-36/11, ii-36/2, ii-36/4, iii-43/5, iii-44/13, iii-45/2, iii-47/14, iii-49/15, iii-49/16, iii-49/3, iii-52/12, iii-53/16, iii-54/15, iii-55/13, iii-56/12, iv-61/11, iv-61/2, iv-62/3, iv-62/8, iv-64/7, iv-65/9, iv-66/10, iv-67/3, iv-68/13, ix-108/10, ix-108/3, ix-109/11, ix-109/7, ix-110/5, ix-111/17, ix-111/6, ix-111/7, ix-111/8, ix-112/9, ix-113/8, ix-114/2, ix-114/4, ix-114/8, ix-115/16, ix-115/2, v-70/7, v-70/7, v-72/3, v-73/19, v-73/5, v-74/11, v-77/18, v-77/4, vi-79/4, vi-79/7, vi-80/4, vi-81/12, vi-81/4, vi-83/2, vi-83/6, vi-83/7, vi-83/7, vi-84/1, vi-84/10, vii-86/17, vii-87/9, vii-88/3, vii-89/9, vii-91/11, vii-92/2, vii-92/8, viii-101/2, viii-101/2, viii-101/3, viii-102/5, viii-103/11, viii-105/2, viii-105/3, viii-106/2, viii-95/8, viii-96/1, viii-96/11, viii-96/13, viii-97/12, viii-97/12, viii-97/4, viii-98/11, viii-99/1, viii-99/13, x-119/3, x-121/1, x-121/3, x-121/4, x-121/6, x-123/1, x-123/7, x-124/1, x-124/3, x-125/18, x-125/5, x-127/8, x-129/3, xi-134/5, xi-134/6, xi-134/6, xi-135/13, xi-135/16, xi-137/15, xi-137/19, xi-138/2, xi-138/8, xi-139/7, xi-140/14, xii-142/10, xii-144/1, xii-144/3, xii-144/7, xii-145/5, xii-145/6, xii-146/2, xii-146/4, xii-147/13, xii-148/9, xii-149/3, xii-149/7, xii-151/1, xii-151/1, xii-151/3, xii-151/8, xii-153/3, xii-153/6, xii-154/12, xii-155/4, xii-155/7, xii-155/9, xii-155/9, xii-156/6, xii-158/8, xii-161/3, xii-161/5, xii-163/5, xii-163/5, xiii-165/11, xiii-169/10, xiii-172/13, xiii-172/13, xiii-172/3, xiii-172/4, xiii-173/2, xiii-176/6, xiv-177/13, xiv-177/7, xiv-177/8, xiv-178/4, xiv-179/5, xiv-179/9,

xiv-180/2, xiv-180/9, xiv-181/12, xiv-181/3, xiv-182/12, xiv-183/7, xiv-184/11, xiv-184/3, xiv-185/11, xiv-185/2, xiv-186/14, xiv-186/6, xiv-187/10, xiv-188/9

d.-p aldı i-9/13
d.-p çıktı vii-92/6
d.-p taşladı ii-32/8, v-72/15, vi-84/11
d.-p taşladım i-18/24, ii-33/4
d.-p turğanda x-122/6
d.-r i-11/3, ix-111/3, ix-114/6, ix-115/4, ix-116/3, ix-116/9, ix-117/3, vi-81/7, vii-88/10, vii-89/10, x-123/11, xi-140/3, xii-160/10, xiv-180/14
d.-r ediñ xii-151/7
d.-r ediñiz xi-138/5
d.-rsiñ iii-45/17
d.-se ii-33/11, viii-102/9, x-122/3, xi-138/10, xiv-178/11, xiv-178/13, xiv-179/5
d.-seler ii-28/10, iii-53/3
d.-sem ii-36/7, ix-108/10, xiii-172/2, xiii-174/18
d.-señ iii-51/8, vi-79/8, xii-151/1, xiv-179/13
d.-señiz ix-108/4, xi-138/8
d.-y i-23/17, iv-59/4, iv-63/6, iv-64/11, iv-69/1, iv-69/5, ix-110/1, viii-95/7, viii-95/9, viii-96/5, x-120/4, x-122/14, xii-146/1, xiv-177/9
d.-y ediler vii-86/11, vii-89/4
d.-y edim ii-35/15, ii-38/6
d.-yim iii-53/9, iii-55/3
d.-yler ii-33/4, iii-43/8, viii-97/12, x-125/13, xii-158/1, xiii-170/9, xiii-174/18, xiii-175/10
d.-ymiz xiii-175/8, xiii-175/8
d.-ysiñ iii-49/11
d.-y turğanlar xiv-177/9

2. (olumsuz şekliyle) şartlar ne olursa olsun aldırmmamak, (ve bir işi yapmak)
d.-mey ix-110/2, xii-161/2, xii-161/2

[=543]

deseñ: (*bağ.*) ise

d. vii-91/5

[=1]

defter: (<Ar. *defter*) (a.) defter; yazı kâğıtları cildi;

d. xiv-184/2, xiv-184/3

d.+im xiv-188/1

d.+ime xiv-186/14, xiv-186/15, xiv-187/1

d.+imni xiv-184/10, xiv-186/15, xiv-188/5

d.+imniñ xiv-187/7

d.+lerine xiv-184/9, xiv-186/13

d.+nen xiv-184/4

[=13]

değil: (*edat*) değil; isim cümlesinde yükleme ve başka öğelere olumsuzluk anlamı veren kelime

- d. ı-10/8, ı-22/27, ı-24/20, ıı-28/9, ıı-37/11, ıı-38/4, ııı-46/2, ııı-49/7, ııı-49/8, ııı-55/1, ııı-55/16, ıv-62/16, ıv-69/4, ıx-110/16, ıx-114/7, ıx-115/12, v-72/15, v-73/15, vii-91/11, vii-91/11, vii-92/1, vii-92/8, viii-104/12, viii-106/4, viii-94/13, viii-94/8, viii-98/8, xi-134/6, xi-139/12, xii-142/9, xii-144/2, xii-149/10, xii-149/2, xii-150/7, xii-151/5, xiii-166/12, xiii-166/6, xiii-168/3, xiii-168/9, xiii-175/12, xiii-175/15, xiv-178/1
d.+im ııı-43/12, ııı-43/6, vı-80/4, vı-84/10
d.+ler vı-79/9, xı-135/8
d.+mi ı-11/18, ıı-32/25, ııı-44/5, xiii-176/1
d.+siñ x-124/14, xiv-182/1
[=54]

deliqañlı: (*a.*) delikanlı; genç erkek
d. ııı-43/6

[=1]

delir-: (*f.*) delirmek; aklımı yitirmek

- d.-e yazğan xıı-150/1
d.-gen xıı-152/1
d.-ip v-75/4
d.-mek ııı-47/16
d.-mesi xıı-149/10
[=5]

delirt-: (*f.*) delirtmek; deli etmek

- d.-e xıı-155/11
[=1]

demek: (*bağ.*) demek ki, demek, demek oluyor ki;

- d. ı-7/8, ııı-47/13, ııı-47/14, ııı-50/8, ııı-55/6, v-73/3, v-78/10, vı-80/12, vı-81/1, vı-83/11, vı-83/7, vı-84/3, vii-89/2, vii-89/5, viii-98/2, x-130/1, xı-135/15, xı-136/11, xii-155/3, xii-159/3, xiii-166/6, xiv-180/13, xiv-182/7,
[=23]

demir: (*a.*) demir; **1.**(*sf.*) demirden yapılmış;

- d. ı-21/20, x-128/5

2. bazı şeylerin demirden yapılmış parçası;

- d. xıı-154/8
d.+ini ı-19/26

3. (*sf.*) (*mec.*) güçlü, kuvvetli, sert

- d. ıv-63/13

[=5]

demiryol: (*a.*) demir yolu; tren yolu; lokomotif, vagon vb. demir tekerlekli taşıtların

üzerinde hareket ettiği, paralel iki ray döşenerek yapılan bir yol türü; demir hat, şimendifer

- d. xıı-154/10, xıı-157/4, xıı-159/6
d.+da ı-20/23, xıı-157/5, xıı-157/7
d.+dan ı-16/21
d.+nı ı-16/22
[=8]

denil-: (*f.*) denilmek; ad verilmek

- d.-gen ııı-41/8
[=1]

deñiş-: (*f.*) değışmek; **1.** başka bir biçime girmek;

- d.-e x-120/8

d.-mege xıı-143/16

2. karşılıklı alıp vermek, takas yapmak

- d.-ip xıı-143/1
d.-me ı-25/3, vii-91/17
d.-ti ıx-117/1, viii-105/14, xiii-168/3

[=8]

deñişiklik: (*a.*) değışiklik; değışmenin sonucu, fark

- d. v-74/13
[=1]

deñiştir-: (*f.*) değıştirmek; **1.** birini bırakıp başkasını kullanmak; değışmek;

- d.-di v-72/4

2. başka bir biçime sokmak, değışikliğe uğratmak

- d.-mege xı-134/4
d.-mesin xı-134/8
[=3]

deñiz: (*a.*) deniz; yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu sü kütlesi; bu su kütlelerinin belirli bir parçası

- d. v-72/13, v-73/12, v-73/14, v-75/10, xııı-171/9
d.+ge v-72/6
[=5]

dep: (*edat*) diye, diyerek

- d. ı-9/25, ı-11/1, ı-11/14, ı-11/18, ı-12/22, ı-13/6, ı-18/6, ı-19/9, ı-20/19, ı-23/1, ı-23/3, ı-25/8, ı-25/11, ı-25/22, ıı-29/13, ıı-30/1, ıı-32/25, ıı-33/6, ıı-34/17, ıı-35/17, ıı-35/21, ıı-36/13, ııı-41/9, ııı-45/4, ııı-45/15, ııı-45/18, ııı-47/15, ııı-50/11, ııı-52/8, ııı-52/12, ııı-52/22, ııı-56/7, ııı-56/12, ııı-57/2, ıv-58/4, ıv-66/4, ıv-66/4, ıv-66/7, ıv-67/1, ıv-68/13, v-73/17, v-73/20, v-74/2, v-74/7, v-74/11, vı-79/2,

vı-81/8, vı-82/13, vı-83/8, vı-84/3, vı-84/12, vıı-88/8, vıı-90/10, vıı-91/7, vıı-92/4, vııı-97/3, vııı-98/2, vııı-99/14, vııı-101/2, vııı-101/8, vııı-101/11, vııı-102/14, vııı-103/9, vııı-103/10, vııı-104/13, ix-108/9, ix-110/2, ix-110/6, ix-115/14, ix-116/8, x-120/6, x-121/5, x-123/4, x-127/5, x-128/1, xı-134/8, xı-135/1, xı-137/6, xı-137/16, xı-138/8, xı-141/6, xıı-143/9, xıı-144/6, xıı-145/1, xıı-147/15, xıı-148/1, xıı-148/11, xıı-148/12, xıı-149/8, xıı-157/8, xıı-158/5, xıı-160/1, xıı-163/6, xıı-164/1, xııı-168/2, xııı-169/1, xııı-170/8, xııı-173/4, xııı-175/14, xııı-175/15, xııı-176/2, xıv-178/14, xıv-180/5, xıv-186/15, xıv-188/4, xıv-188/7, xıv-188/8,
[=107]

depo: (<Rus.<Fr. *dépôt*) (a.) depo; lokomotif, tren ve tramvay vagonlarının park ve bakım yeri
d.+da ııı-51/22
[=1]

deral: (<Fars. *der* + Ar. *hāl*) (zf.) derhal; hemen, çabucak
d. ıı-36/12, ix-111/1, ix-113/16, v-76/3, vıı-88/15, vıı-91/1, vııı-100/10, xıı-147/4, xıı-148/3, xıı-149/4, xıı-152/6, xııı-166/3
[=12]

dere: (a.) dere; küçük alarsu ve bunun yatağı
d.+ler xıv-185/2
[=1]

derece: (<Ar. *derece*) (a.) derece; 1. basamak, aşama, ölçü;
d. ıı-29/18, vıı-91/13, xıı-157/8,
d.+de xııı-168/3
d.+ge ix-114/12
d.+lerini xı-132/16
d.+si xı-136/2
d.+sini ı-25/18, xı-133/2

2. (zf.) denli, kadar
d. xı-141/6, xıv-187/12

[=11]

ders: (<Ar. *ders*) (a.) ders; 1. okulda, bir öğretmen gözetiminde belli bir programa göre sürdürülen eğitim ve terbiye işi;
d. ıı-33/2, vıı-87/12, vıı-87/17, xı-133/8,
d.+lerge ıı-28/10

2. bu iş için ayrılan süreler;
d. xı-132/10, xıv-185/4,
d.+ten ıı-29/4, ıı-30/9,
d.+ler vı-80/8

d.+ke vıı-87/15, xı-132/16, xıv-184/6
d.+lerim xı-137/2

3. öğrencilerin öğrenmek zorunda oldukları bilgiler ve hazırlamaları gereken ödevleri
d.+imiz vıı-87/19, vıı-88/1, vıı-92/12
d.+iñ xıv-185/14
d.+ine vıı-87/12
d.+ini xı-133/15
d.+lerden xı-139/13
d.+lerimizge xıv-183/11
d.+lerinden vıı-86/13
d.+lerine xı-133/11, xı-133/2, xı-133/6, xı-133/8
d.+lerini xı-132/15, xı-132/16
d.+leriñizge xı-140/11
d.+lerni xıv-183/11
d.+ni vıı-87/16
d.+te xıv-185/5
d.+ten ııı-52/12

[=34]

ders al-: bir kimseden bilgi edinmek
d. xıı-143/15

dersiñ: (zf.) sanki; soru olmayan cümlelerde anlatılan düşüncenin gerçekte var olmadığını ancak gerçekmiş gibi bir izlenim uyandırdığını belirtmek için kullanılan bir söz; sankim, sözüme ona;
d. ı-12/11, ı-12/15, ı-17/23, ı-9/18, ıı-31/8, ıı-39/6, ıv-63/9, ıv-65/9, ıv-68/12, v-70/4, v-73/12, vı-82/5, vıı-86/9, vıı-88/13, vıı-90/1, vııı-101/12, vııı-103/6, vııı-103/8, vııı-104/1, vııı-98/12, vııı-99/6, x-125/4, x-129/12, xı-136/9, xı-139/12, xıı-142/10, xıı-147/8, xıı-149/13, xıı-149/2, xııı-174/14, xıv-184/8
[=31]

dert: (<Fars. *derd*) (a.) dert; 1. üzüntü; 2. hastalık, ağrı; 3. sorun, kaygı, problem
d. ııı-53/20
d.+imni+(derdimni) xııı-170/15
d.+ine+(derdine) ııı-53/20
d.+ini+(derdini) x-118/1, x-119/3, x-123/10
d.+iñni+(derdiñni) ı-18/9
d.+ke x-118/5
d.+lerge x-119/2
[=9]

derdini tök-: (b.f.) derdini anlatmak
d.-ecegi ıv-60/8

derdimni tök-: (b.f.)
d.-mege vııı-97/5
[=1]

dertini tök-: (b.f.)

- d.-ken edi iv-64/4
[=1]
- dertlerimi tök-:** (*b.f.*)
d.-eyim x-123/11
[=1]
- dertlerini tök-:** (*b.f.*)
d.-mege iv-60/8
[=1]
- derya:** (<*Fars. deryā*) (*a.*) deniz
d. vii-91/13
- deste:** (<*Fars. deste*) (*a.*) deste; üst üste
konulmuş nesnelere dengi veya paketi
d.+sini iii-45/12, v-70/3
[=2]
- destele-:** (*f.*) destelemek; deste durumuna
getirmek, deste yapmak
d.-p iii-56/16
[=1]
- deşet:** (<*Ar. deḥšet*) (*a.*) deşet; korkunç bir şey
veya bir tehlike karşısında insanın içini
kaplayan büyük korku, telâş ve ürküntü,
yığı
d. i-26/3
d.+ine x-127/9
d.+ini i-19/23
d.+ke iii-52/5
d.+lerden xiii-173/10
d.+lerini ii-36/15
- deşetli:** (*sf.*) deşetli; korkunç, korkutucu
d. i-13/12, i-17/22, iii-53/20, iii-56/13, iv-
61/16, iv-62/4, x-127/9, xii-142/3, xii-
152/12, xii-153/1, xiii-176/1
[=11]
- detal:** (<*Rus. <Fr. détail*) (*a.*) parça; detay,
ayrıntı
d.+lerni i-8/5
[=1]
- deva:** (<*Ar. devā'*) (*a.*) deva; ilaç, çare
d. viii-97/12
[=1]
- devala-:** (*f.*) Şifa vermek, iyileştirmek, sağlığına
kavuşturmak, tedavi etmek
d.-y bile xi-139/3
[=1]
- devam:** (<*Ar. devām*) (*a.*) devam; ek, uzantı
d.+i xiii-173/7
[=1]
- devam et-:** (*b.f.*) başlanmış bir işi sürdürmek;
sürmek, sürekli gitmek
d.-e ix-107/7, x-124/11
d.-ip ix-108/6, x-121/5, xiv-183/11
d.-ken i-20/18, vi-80/8, xi-133/7, xi-
134/6, xii-152/12
d.-ti i-17/26, ii-34/9, ii-35/24, iii-44/9,
ix-111/8, v-77/1, vi-81/12, xi-140/18,
xii-143/3, xiii-172/10
[=20]
- devam ettir-:** (*b.f.*) başlanmış bir işi
sürdürmek
d.-eler xii-153/1
d.-esiñiz vi-80/12
d.-mege viii-101/12
d.-mek iii-48/15
[=4]
- devamlı:** (*sf.*), (*zf.*) devamlı; sürekli
d. i-10/10, i-10/20, vi-82/16, vii-88/3, x-
124/4, xii-155/2
[=6]
- devir:** (<*Ar. devr*) (*a.*) devir; zaman bölümü,
dönem, çağ
d. vii-85/13, xi-133/14, xiv-186/11
d.+de vii-85/9
d.+inde ii-36/18
d.+niñ vi-80/6
[=6]
- devlet:** (<*Ar. devlet*) (*a.*) hükümet; devletin
yönetim organları
d. ii-36/8
[=1]
- dım:** (*sf.*) koyu, kalın, karanlık, yoğun
d. xii-142/10, xii-144/6
[=2]
- diğer:** (<*Fars. dīger*) (*sf.*), (*zm.*) diğer; başka,
öbür
d. ii-28/1, iii-42/5, iii-55/5, viii-94/1, xi-
133/8, xii-161/1, xiii-167/2
d.+i ii-30/18, iii-47/10, vi-82/14, x-118/6
d.+ine xii-142/10
d.+ini iii-53/1, xii-152/1
d.+leri vi-83/4, xiv-183/9
d.+leriniñ viii-94/3
[=17]
- Dilâra:** (*öz. a.*) şahıs ismi
d. ii-30/18, ii-31/1, ii-32/18, ii-32/27, ii-
32/6, ii-33/13, ii-33/15, ii-33/5, ii-33/7,
ii-33/9, ii-34/1, ii-34/17, ii-35/11, ii-35/8,
ii-36/1, ii-37/11, ii-39/5, ii-39/5
d.+nen ii-31/5, ii-34/8, ii-35/15, ii-35/5, ii-
36/7, ii-37/14, ii-38/14, ii-39/9
d.+ni ii-32/15, ii-34/7, ii-35/21, ii-38/6

d.+nın 11-31/7, 11-33/11, 11-34/14, 11-35/17, 11-35/9, 11-37/7, 11-38/5
[=37]

dinle-: (*f.*) dinlemek

d.-dik 11-32/14
d.-genler v11-92/1
d.-mege v11-88/2
d.-mek 1-10/13, x11-149/7
d.-mesem x1v-184/12
d.-p 1v-63/5, x11-160/3
d.-p turup 111-43/13
d.-reken 1x-113/15
d.-y x11-154/13
d.-ycegim 11-34/4
d.-yler x1-132/15
[=13]

dinleyici: (*a.*) dinleyici; kayıtlı olmadığı hâlde derslere dışarıdan devam eden kimse

d. x1v-183/11, x1v-183/9, x1v-186/10
d.+lerge x1v-185/5
d.+lernin 1v-63/9
d.+miz x1v-183/1, x1v-183/8
[=7]

diploma: (<*İt. diploma*) (*a.*) diploma; enstitü diploması

d.+larımızı 11-36/17
[=1]

diqqat: (<*Ar. diqqat*) (*a.*) dikkat; duygu ve düşünceleri bir şeyin üzerinde toplama

d.+ımıznı 1-12/21
d.+ımı 1x-111/4, v1-82/10
d.+nen 111-47/9, 1v-63/5, 1x-111/7, x-129/12, x1-132/15, x11-154/13, x111-171/17, x1v-188/9
[=11]

direktor: (<*Rus.* <*Fr. directeur*) (*a.*) direktör; yönetici, müdür;

d. v11-85/2
d.+1 v1-82/6
d.+ımız v1-84/8, x1-139/17
d.+ımıznen x1-139/16
d.+nın 1x-115/4
[=6]

disk: (<*Fr. disk*) (*a.*) şarjör

d.+lerinde 1-17/10
[=1]

divan: (<*Ar. dīvān*) (*a.*) kolsuz, arkalıksız, duvar tarafına yastık dizilen kanepeler, yatak, sedir

d. x11-147/9
[=1]

divar: (<*Fars. dīvār*) (*a.*) duvar;

d. 1-8/29, 11-35/6, 1x-110/15
d.+da 1v-63/11, 1v-63/11, v111-103/8
d.+daki v111-103/11
d.+dan v111-103/8
d.+ğa 1-14/8, v111-99/2
d.+larında v11-88/11
d.+larnen x11-146/9
[=12]

Dnepr: (*öz. a.*) Dinyeper Nehri

d. v-71/8
[=1]

doğ-: (*f.*) doğmak; 1. dünyaya gelmek;

d.-alar v11-92/5
d.-ğan 11-37/13, x-126/10, x11-142/1, x11-148/3, x111-175/2
d.-ğanda 1-7/9
d.-ğansız x1-140/11
d.-ıp 1v-61/3
d.-may 1-7/9
d.-up 111-43/6

2. (gök cisimleri) ufuktan yükselerek görünmek;
d.-dı 1x-116/5,

3. (*mec.*) ortaya çıkmak, meydana gelmek

d.-a 1-18/18, 1-25/2, 11-27/9, 11-28/4, x111-171/11
d.-a bilir 11-31/2
d.-a edi 11-31/9
d.-dı x111-171/6
d.-ğan 11-38/1, v-76/3, v-76/5,
d.-masına x1v-184/1

[=24]

doğmuş: (*a.*): kardeş; yakın akraba → *tuvğan*

d. 1v-67/9
d.+lar 1v-62/16
d.+larımı v11-90/11
d.+larımı x11-160/5
d.-muşların 1-14/17

[=5]

doğra-: (*f.*) doğramak, kesmek

d.-mağa x11-143/16
[=1]

doğru: 1. (*zf.*) sapmaksızın, doğruca;

d. 1-18/10, 111-56/19, 1x-113/12, x1v-180/3, x1v-182/12, x1v-184/7

2. (*a.*) gerçek, hakikat;

d. 1-18/9, 11-35/7, 111-44/8, 111-52/7, 111-52/7, 1x-108/4, 1x-116/10, 1x-116/10, x-122/11, x11-150/10, x11-155/12, x111-169/2, x111-174/18,
d.+dır x111-170/9

- d.+sı III-52/12, III-53/14, IV-68/14, XI-132/8, XI-134/6, XIII-166/2, XIII-166/13, XIII-173/6
- d.+sını I-9/24, III-52/9, IX-112/11, XI-132/16, XI-138/5, XI-140/11, XI-140/4, XII-150/3, XII-150/4, XII-151/2, XIV-180/10
- 3. (sf.) akla, mantığa uygun;**
d. I-24/20, III-47/15, III-49/7, XI-138/7, XII-163/5,
- 4.(zf.) yalınışsız, eksiksiz;**
d. V-73/8, IX-108/8, IX-108/9, XI-140/13, XII-143/8, XII-151/1, XIII-172/11, XIII-173/13,
- 5. (edat) (bir şeye) karşı yönelik**
d. I-16/20, VII-89/16, IX-110/16, XII-144/7, XIII-173/3,
[=57]
- doğrudan doğru:** (zf.) doğrudan doğruya; dolaysız, araçsız, aracısız, araya başka bir şey girmeden; bizzat, direkt
d. I-12/5
[=1]
- doğrutul-:** (f.) doğrutulmak; yönelmek
d.-ğan X-127/9
[=1]
- doğur-:** (f.) doğurmak; **1.** yavru dünyaya getirmek;
d.-ğance V-77/4
d.-ğandı V-77/4
- 2. (mec.) ortaya çıkmasını sağlamak**
d.-madı XI-141/1
[=3]
- doğurul-:** (f.) doğrulmak; yönelmek
d.-ıp IV-61/15
[=1]
- doktor:** (<Rus.<Fr. *docteur*) (a.) hekim, tabip
→ *ekim*
d.+lar X-123/1, X-123/2
[=2]
- dokument:** (<Fr. *document*) (a.) doküman, belge
d. XII-148/2
d.+lerni XI-133/4
[=2]
- dolan-:** (f.) dolanmak; dolaşmak, gezmek
d.-a X-122/1
d.-am XIV-185/1
[=2]
- dolap:** (<Ar. *dūlāb*) (a.) dolap; içine eşya konulan, bölmeli, çekmeceli, kapılı mobilya
d.+larını VIII-98/4
d.+ta VIII-102/7, X-122/7
[=3]
- domino:** (<Rus.<Fr. *domino*) (a.) domine; üzerleri noktalaral işaretli, dikdörtgen biçiminde 28 taşla masa üzerinde oynanan bir oyun
d.+ğa X-122/5
[=1]
- domna:** (<Rus.*domna*) (a.) yüksek fırın, maden fırını
d.+larğa I-20/26
[=1]
- donatıl-:** (f.) donatılmak; donatma işine konu olmak veya donatma işi yapılmak
d.-dı IV-63/4
d.-ıp başlağanda II-31/16
[=2]
- doqsan:** (sf.) doksan; bu sayı kadar olan
d. XIII-167/11
[=1]
- doquz:** (sf.) dokuz; bu sayı kadar olan
d. V-70/5, VIII-94/12, XIV-177/10
[=3]
- doquzinci:** (sf.) dokuzuncu; sıralamada sekizinci ile onuncu arasında gelen
d. VI-82/9
[=1]
- dosdoğru:** (zf.) sağa sola sapmadan; dimdik
d. II-33/18
[=1]
- dost:** (<Fars. *dūst*) (a.) dost; sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldeş, iyi görüşülen (kimse)
d. II-30/6, V-74/19, VI-81/15, XII-157/9, XIII-166/2, XIII-176/5
d.+lar I-14/17, I-25/23, III-56/11
d.+ları III-43/15, III-53/13, III-54/5, III-54/8, V-74/13, V-75/1, V-76/12, V-77/22, V-78/11, V-78/9, XII-154/5, XII-154/8, XII-158/10, XIII-176/4, XIII-176/6
d.+larım II-37/5
d.+larımızdan XIII-165/8
d.+larımnen XIII-167/13
d.+larımni VII-90/11
d.+larına V-76/11, XII-154/3, XII-154/7
d.+larından V-76/15
d.+larından III-43/2, VIII-98/12, XII-156/8
d.+larını XII-160/5

d.+larınıñ xii-158/4, xii-161/2
d.+larını xii-162/3
d.+larını vii-90/9
d.+u x-123/11, xii-159/11
d.+um ii-36/4, iii-44/6, iii-45/16, iii-45/18,
iii-52/18, x-129/6, x1-134/8, x1-139/2,
xii-154/2, xii-160/5, xiii-167/10, xiii-
169/10, xiii-170/6, xiii-171/4, xiii-173/8,
xiii-176/3, xiii-176/7, xiv-189/1
d.+uma i-25/14, xiii-175/1
d.+umdan xiii-166/6
d.+umnen iii-46/8
d.+umnı xiii-166/5
d.+umnıñ x1-134/7
d.+undan x-124/1
d.+unen x-129/13
d.+uniñ v-75/2, vi-81/11
[=70]

dost ol-: (*b.f.*) dost olmak; yakınlık kurmak
d.-ip yüre eken iii-43/14
[=1]

dostçiq: (*a.*) dostçuk; sevgi anlamı katan ekle
birlikte sevgili, kıymetli dost
d.+ım+(dostçığım) v-74/18, vi-81/16
d.+ımız+(dostçığımız) iii-53/20
[=3]

dostlaş-: (*f.*) dostlaşmak; dost olmak, arkadaş
olmak
d.-tıq x1-133/14
[=1]

dostluq: (*a.*) dostluk
d. iii-50/9
d.+qa xiii-176/4
[=2]

dost-muabbet: (*z.f.*) dostça, uyumlu
d. ii-39/3
[=1]

dögme: (*a.*) düğme; bağ, kilit, tutturmalık
d.+sini viii-96/13
[=1]

döndür-: (*f.*) döndürmek
d.-eler ii-39/8
[=1]

dört: (*sf.*) dört; dört sayısı kadar olan
d. ii-28/13, iii-48/11, iii-48/13, iii-52/1, iv-
61/6, vii-89/15, viii-105/12, xii-143/9,
xii-153/1
d.+ümüz iii-48/13
[=9]

dört bir taraf: (*a.*) her yan, her taraf
d. +dan i-16/12

[=1]

dört köznen bekle-: (*b.f.*) çok isteyerek
veya özleyerek beklemek
d.-gen iii-50/7
d.-y i-25/20
[=2]

dörtünci: (*sf.*) dördüncü, sıralamada üçüncü ile
beşinci arasında gelen
d. i-16/5, vii-86/1, vii-86/4
d.+miz ii-29/3
[=2]

dramaturg: (<*Rus.* <*Alm.dramaturg*) (*a.*)
tiyatro yazarı
d.+ı iii-43/14
[=1]

dua: (<*Ar.* *du 'ā'*) (*a.*) tanrıya yalvarma
d.+lar xii-159/16
[=1]

dudaq: (*a.*) dudak
d.+lar iii-57/1
d.+ları i-12/6, iii-47/10
d.+larım xiv-187/8
[=4]

dumanlat-: (*f.*) dumanlatmsk; (*mec.*) sigara,
tütün yakmak ve içmek
d.-ip xii-151/10
[=1]

dumanlata dumanlata: (*z.f.*) “tüttüre tüttüre”
ikilemesi
d. xii-163/3
[=1]

duşman: (<*Fars.* *duşmān*) (*a.*) düşman;
birbirleriyle savaşan devletler ve bu
devletlerin asker, sivil uyrukları
d. i-13/11, i-13/3, i-14/13, i-16/12, i-16/19, i-
16/6, i-16/7, ii-37/13, ii-38/7, iii-47/14,
iii-47/15, iii-48/1, iii-48/16, iii-48/17, iii-
48/18, iii-48/8, iii-49/18, iii-52/20, iii-
56/15, ix-108/4, vii-88/20, x-118/6, x-
118/6, x-127/8, x-127/8, x-127/8, x-
128/1, x-129/4, xii-143/6, xii-145/1, xii-
155/14, xii-157/1
d.+dan i-11/24, iii-52/22, xii-164/5
d.+ğa ii-36/16, ii-38/3, ii-38/8, x-128/4, x-
129/11
d.+ıñ i-13/14
d.+lar xii-142/8
d.+larnen xii-144/3
d.+mı iii-51/12, iv-63/6, ix-113/8, x-127/8, x-
129/11
d.+mıñ i-16/15, i-16/3, ii-38/1, ii-38/4, iii-
47/14, iii-50/14, vii-86/6

[=55]

duvadaq: (*a.*) toy kuşu
d.+nı ıı-36/1
[=1]

duy-: (*f.*) 1. hissetmek, sezmek;
d.-a ı-12/9
d.-a edi ı-24/18
d.-am ıı-33/16, ııı-53/2
d.-asıñ ı-18/9
d.-dı ıı-32/1,
d.-ğan v-76/5
d.-may x-119/4
d.-mayqalasñ xı-133/12, xı-136/10
d.-mayqaldı xıı-145/5
d.-mayqaldıq ıı-35/6, ııı-43/3
d.-salar xıı-159/10
d.-up ıx-117/1

2. bilgi almak, öğrenmek, haber almak
d.-dı v-74/15
d.-may ıv-67/1

[=17]

duydur-: (*f.*) duyurmak; hissettirmek,
sezdirmek
d.-madan xııı-174/10
d.-may ıı-32/20, ıv-64/4, ıx-117/4, xı-
139/12, xııı-176/8
[=6]

duydurmaycaq ol-: (*n.b.f.*) hissettirmemek,
fark ettirmemek
d.-a ıx-115/7
[=1]

duyğu: (*a.*) duygu; belirli bir nesne, olay veya
bireylerin insanın iç dünyasında bıraktığı
izlenim → *duyğu*
d.+sı xııı-170/9
[=1]

duyğu: (*a.*) duygu; belirli bir nesne, olay veya
bireylerin insanın iç dünyasında bıraktığı
izlenim; → *duyğu*
d. ıı-31/6, x-128/3
d.+larımıznıñ ıı-33/20, ıı-35/10
d.+larımıznı xııı-170/15
d.+larımıznı ııı-55/7, v-75/7
d.+larıñnı ıv-67/4
d.+larnen ııı-55/9
d.+larnı xı-139/4
d.+nı v-73/16
d.+nıñ ıv-66/11
d.+sı ıv-59/7
[=13]

duyul-: (*f.*) duyulmak, hissedilmek, sezilmek

d.-may vııı-99/7
[=1]

dülber: (<*Fars. dilber*) (*sf.*) (kadın, kız için)
dilber; alımlı güzel
d. ıı-32/17, vı-81/5, xı-137/12, xıı-142/1,
xııı-169/10
[=5]

dülberleş-: (*f.*) dilberleşmek; güzelleşmek,
güzel hale gelmek
d.-tı xııı-168/3
[=1]

dülberlik: (*a.*) dilberlik; güzellik
d. xı-131/6
d.+ini+(dülberliğini) v-72/5, xııı-169/10
d.+lerini xııı-168/2
[=4]

düldül: (<*Ar. duldul*) (*a.*) düldül; at
d.+imni xıv-187/6
[=1]

dünya: (<*Ar. dunyā*) (*a.*) 1. evren, alem, cihan,
kâinat, kosmos;
d. ııı-44/2, ııı-51/20, x-122/3, xııı-169/1,
vııı-104/7,
d.+da ı-9/18, vııı-106/1,
d.+nıñ v-74/11

2. yeryüzü, yaşadığımız ortam;
d.+da ı-11/15, ııı-44/2, ııı-49/7, ıv-58/1, ıv-
60/5, ıv-60/10, ıv-61/1, ıv-61/12, ıv-
61/13, ıv-64/7, v-73/11, v-70/11, vıı-
92/5, xıı-152/11, xııı-171/5, xııı-172/13,
xııı-174/14
d.+daki vıı-92/6
d.+larını xııı-167/8
d.+nı vııı-100/6, xıı-142/5

3. (*mec.*) hayat, yaşam, ömür
d. xııı-170/2
d.+mnı ııı-46/17,
d.+ğa ııı-50/18, ıv-68/4, ııı-43/14, ııı-50/18,
[=33]

dürbin: (<*Fars. dūrbīn*) (*a.*) dürbün; uzaktaki
cisimlerin görüntülerini büyültmeye veya
yaklaştırmaya yarayan, objektif ve oküler
adlı iki mercekten oluşan optik alet;
bakaç
d.+ini x-127/7

E

e: (*ünl.*) başına getirildiği cümledeki kavrama
göre çeşitli tonlar olarak birtakım
duygular anlatan bir söz

e. xii-168/12
[=1]

e-: (*f.*) yardımcı e+mek (imek) fiilinin kökü
e.-di i-11/16, i-11/31, i-11/8, i-14/16, i-14/9,
i-16/11, i-16/13, i-17/16, i-18/15, i-
20/27, i-21/16, i-22/13, i-22/24, i-22/7, i-
24/1, i-24/2, i-8/10, i-8/24, ii-28/14, ii-
30/11, ii-31/12, ii-31/15, ii-32/13, ii-
33/20, ii-37/16, iii-42/1, iii-42/11, iii-
42/16, iii-44/22, iii-44/6, iii-50/11, iii-
54/5, iii-56/7, iv-60/11, iv-60/5, iv-63/8,
iv-67/7, iv-68/10, ix-111/11, ix-
113/16, ix-113/4, ix-114/14, ix-116/8, v-
74/2, v-76/10, v-76/3, v-76/5, vi-80/5, vi-
84/8, vii-85/13, vii-86/1, vii-86/15, vii-
86/3, vii-90/15, vii-91/14, vii-92/4, viii-
102/13, viii-105/5, viii-96/8, viii-98/8,
viii-98/9, viii-99/4, x-120/10, x-120/9, x-
121/6, x-121/8, x-122/13, x-124/5, x-
126/2, x-126/3, x-127/4, xi-132/13, xi-
134/2, xi-136/13, xi-136/5, xi-137/9, xii-
142/9, xii-143/10, xii-144/5, xii-145/1,
xii-145/10, xii-145/4, xii-145/6, xii-
146/13, xii-147/10, xii-148/2, xii-150/2,
xii-151/8, xii-153/2, xii-153/7, xii-164/8,
xiii-166/3, xiii-166/4, xiii-169/4, xiii-
169/5, xiii-172/12, xiv-179/13, xiv-
180/14, xiv-184/12, xiv-187/13, xiv-
188/12, xiv-188/13
e.-dik ii-34/19, vii-85/6, x-129/9, xiii-166/2
e.-diler i-22/20, ii-30/18, ii-31/14, iii-44/10,
ix-116/5, vii-85/9, xi-131/7, xii-164/6,
xiv-179/14, xiv-188/2
e.-dim i-13/13, ii-32/12, ii-33/8, iii-44/20,
iii-51/18, iv-68/15, xii-151/2, xiv-177/10,
xiv-187/13
e.-dimi v-77/4
e.-diñ iii-50/8
[=127]

eali: (<Ar. *ahālī*) (*a.*) ahali; halk; sakinler
e. iii-48/19, xii-143/9, xii-157/6, xii-159/7
e.+den iii-44/16
e.+ge xii-143/6, xii-162/2
e.+niñ ix-109/2
e.+si iv-61/15, iv-68/9, vii-88/10
e.+sine xii-161/5
[=12]

Ebazer: (*öz. a.*) şahıs ismi
e. i-20/18, i-9/24
e.+ge i-9/12
[=3]

ebediy: (<Ar. *ebedī*) (*zf.*) ebedi; sonsuz,
ölümsüz
e. viii-96/12
[=1]

ebet¹: (*ünl.*) evet; bir soruya olumlu cevap
verme kelimesi
e. xii-148/6, xii-148/6
[=2]

ebet²: (<Ar. *elbet*) (*zf.*) elbet, elbette; şüphesiz,
kuşkusuz → *ebette, elbette*
e. iv-64/10
[=1]

ebette: (<Ar. *elbette*) (*zf.*) elbette; şüphesiz →
ebet, elbette
e. ii-33/4, v-74/8
[=2]

ecel: (<Ar. *ecel*) (*a.*) ecel; hayatın sonu
e.+ine v-70/7
[=1]

ecelep ecelep: (*zf.*) “heceleye heceleye”
ikilemesi
e. i-14/1
[=1]

edebiyat: (<Ar. *edebiyāt*) (*a.*) edebiyat sanatı
e. xi-133/15
e.+i xi-132/11, xi-132/16
e.+ımızda iii-46/5
e.+nen xiii-173/8
e.+qa xi-134/2, xiii-168/10
[=7]

edepsizlik: (*a.*) edepsizlik; terbiyesizlik
e. vii-92/14
[=1]

efendi: (*Rum.*) (*a.*) efendi; bay, bey; erkek
adlarından sonra kullanılan saygı
kelimesi
e. ii-29/15
[=1]

eger: (<Fars. *eger*) (*bağ.*) eğer; şart anlamını
güçlendirmek için şartlı cümlelerin
başına getirilen bir söz; şayet
e. i-21/21, ii-34/12, iii-45/13, iii-52/10, ix-
108/9, v-75/2, v-75/4, v-77/12, xi-
132/17, xi-134/3, xii-147/10, xii-150/4,
xii-153/12, xii-154/11, xii-154/8, xii-
160/3, xii-160/6, xii-161/3, xiii-167/11,
xiii-168/4, xiii-171/5, xiii-172/8, xiv-
181/4
[=23]

egil-: (*f.*) eğilmek; **1.** bir yana doğru eğik
duruma gelmek
e.-e ediler ix-117/5

2. (insan) belini öne doğru bükme
e.-ip viii-97/1, xi-137/18

[=3]

egence: (*a.*) eğlence; **1.** eğlenme, hoşça vakit geçirme;

e. v-75/11

e.+lerimni x1-141/2

2. hoşça vakit geçirilen toplantı

e. v1-81/2

[=3]

eken¹: (*yard. f.*) imiş; e+mek (imek) ek fiilinden –mişli geçmiş anlamlı şekil

e. 1-18/9, 1-24/16, 1-25/8, 11-28/12, 11-35/7, 111-49/3, 111-109/11, 111-110/9, 111-114/10, v-75/11, v1-79/7, v1-83/7, v1-84/11, v11-89/9, v111-101/3, v111-97/12, x-122/11, x-123/1, x-125/18, x-129/12, x-129/12, x1-132/3, x1-135/15, x1-135/9, x1-140/14, x11-144/1, x11-157/5, x11-159/3, x111-167/14, x111-169/1, x111-169/2, x111-174/18, x111-180/10, x111-185/5, x111-185/5

e.+im x11-148/12

e.+lermi 111-53/8

e.+siñ 111-43/12, 111-114/2, 111-117/2, v1-81/16, x11-148/11

[=55]

ekende: iken, olduğu zaman, -diği zaman

e.+de v-77/18, x-126/17, x111-172/12

[=3]

eken²: (*edat*) başlı başına anlam taşımaz, ancak birlikte kullanıldığı sözcüğe olumluluk veya olumsuzluk, sürerlik, kesinlik, kuvvetli ihtimal kavramları verir

e. 1-11/3, 1-12/22, 111-61/16, 111-65/9, x1-141/3, x111-182/3,

e.+ini 111-37/8, x11-154/5, x111-183/9

e.+iñni x111-182/12

e.+iñizni x-123/6

e.+imni x11-149/8

e.+lerini 1-15/19

ekenlik: “olduğu” anlamında kullanılmıştır.

e.+ine+(ekenligine) 111-112/3

e.+ini+(ekenligini) 111-55/8, v111-94/8, x-121/4, x-122/13

[=5]

eki: (*a.*) iki; **1.** bir ile üç arasındaki sayı ve bu sayıyı gösteren rakam;

e. 1-8/9, x111-188/10, x111-188/11, x111-188/12, x111-188/8, x111-188/9

2. (*sf.*) bu sayı kadar olan

e. 1-11/26, 1-16/18, 1-16/9, 1-17/12, 1-23/23, 1-25/8, 1-7/10, 1-7/5, 111-41/5, 111-43/7, 111-45/2, 111-47/10, 111-50/18, 111-51/17, 111-

51/7, 111-53/1, 111-56/12, 111-58/11, 111-60/4, 111-61/2, 111-62/8, 111-67/9, 111-68/5, 111-111/11, 111-111/3, 111-116/8, v-70/5, v-74/2, v-75/7, v-77/4, v1-83/5, v111-87/15, v111-91/15, v111-100/4, v111-104/10, v111-94/11, v111-95/5, v111-99/5, x-122/12, x-129/1, x-129/8, x1-132/12, x1-133/10, x1-133/7, x1-135/15, x1-136/8, x1-138/10, x1-141/3, x11-145/11, x11-146/9, x11-151/11, x11-152/10, x11-153/3, x11-155/5, x11-156/1, x111-166/3, x111-167/13, x111-167/8, x111-169/11, x111-169/9, x111-173/9, x111-174/6,

e.+miz 111-59/4, v111-98/3, x1-140/17, x11-153/9, x111-172/3, x111-173/4, x111-174/11

e.+mizge 1-10/18, 111-60/10, v111-96/4

e.+mizni x1-135/9

e.+mizniñ x111-166/3, x111-179/1

e.+nci 1-7/10

e.+ñizniñ 111-45/19

e.+si v1-81/15, v1-82/2, v111-105/6, x-120/2, x1-135/7, x11-147/4, x11-157/7, x111-171/15

e.+si+(eksi) 111-39/3

[=88]

eki bucuq-üç: (*sf.*) iki ile üç arasında yaklaşıklık ifade eder

e. 111-30/11

[=1]

ekil-: (*f.*) ekme işi yapılmak

e.-gen 111-117/5, v-71/8, x1-131/6

[=3]

ekim: (<Ar. *ḥakīm*) (*a.*) hekim; tabip, doktor → *doktor*

e. v111-100/10, v111-101/12, v111-101/4, x111-172/12

e.+den x1-139/3

e.+imiz 1-14/2

e.+ler 111-53/3, 111-54/17, v-77/5, v111-100/1, v111-96/1, v111-98/2, x111-167/11

e.+leri 111-67/8

e.+lerimiz 1-14/12

e.+lerniñ 1-13/26, v111-95/10, x111-168/8

e.+ni v111-101/2

e.+niñ v111-101/2

[=20]

ekinci: (*sf.*) ikinci; **1.** sıralamada birinciden sonra gelen;

e. 1-7/5, 1-7/10, 1-11/20, 1-24/1, 111-47/11, 111-50/1, v-71/9, v111-85/4, 111-107/5, x1-132/8, x111-184/6

2. iki sayısının sıra sıfatı; (*a.*)

e. 1-16/14, 1-20/21, 1-23/20, 1-25/2, 111-28/2, 111-30/15, 111-34/11, 111-46/8, 111-40/2, 111-46/1,

v-71/6, v-72/5, v_{II}-86/16, v_{II}-87/12, v_{II}-91/15, v_{III}-96/8, v_{III}-98/5, x-119/6, x-129/16, x_I-133/1, x_I-136/3, x_I-139/8, x_I-140/16, x_{II}-145/12, x_{II}-146/6, x_{II}-147/3, x_{II}-148/14, x_{II}-153/3, x_{II}-162/1, x_{II}-162/10, x_{III}-170/10, x_{IV}-184/2, x_{IV}-184/5,
e.+de x_I-133/15, x_{II}-150/6, x_{III}-176/1

[=45]

Ekinci Cian Muarebesi: (öz. a.) İkinci Dünya Savşı

e. x_{III}-176/1
e.+niñ x_{II}-142/1
[=2]

ekişer: (zf.) ikili gruplar halinde → *ekşer*

e. v_I-82/4
[=1]

ekişer-ekişer: (zf.) ikişer ikişer; ikişer kişi olarak

e. v_I-83/3, x-126/8, x_{IV}-183/4
[=3]

ekişer-üçer: (zf.) ikişerli üçerli gruplar halinde

e. x-126/15
[=1]

eki-üç: (sf.) iki üç (yaklaşıklık)

e. ix-115/4, ix-115/9, x_{III}-168/10
[=3]

ekseriyet: (<Ar. *ekşeriyet*) (a.) ekseriyet; çoğunluk, çokluk

e.+i v_{II}-86/2
[=1]

eksik: (zf.) eksik, noksan, daha az

e. x_{III}-166/6, x_{III}-174/11
[=2]

eksil-: (f.) eksilmek; azalmak

e.-e iii-41/16
e.-gen iv-59/7, v_{III}-104/8
e.-mey iii-46/6, iv-59/13
[=5]

eksilt-: (f.) eksiltmek; eksik duruma getirmek; azaltmak

e.-e x_{II}-152/4
e.-ecek iv-66/5
e.-ip x_{II}-155/1
[=3]

ekstra: (<Rus. <İng. *extract*) (a.) bitki özlerinden elde edilen bir tür içecek
e. x-122/11

ekşer: (sf.) ikişer; her birine iki, her birinde iki → *ekişer*

e. x_{IV}-184/2
[=1]

el: (a.) el; kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan bölümü

e. iv-62/4
e.+i ix-114/1, v_{III}-96/1, x_{II}-153/11
e.+imden iii-56/11
e.+ime iii-45/8, x_I-139/5, x_{II}-163/11, x_{III}-174/15
e.+imizden iii-47/3, iii-54/1
e.+imni x_{IV}-185/4, x_{IV}-185/6
e.+inde i-7/7, iii-49/18, ix-114/2, x_{II}-145/3, x_{II}-145/4, x_{II}-149/7, x_{IV}-186/12
e.+indeki v_{III}-103/11, v_{III}-103/12, x-121/6, x_{II}-148/10
e.+inden iii-52/20, ix-114/11, ix-114/8, v_{III}-103/8, x-121/7, x_{II}-146/1, x_{IV}-188/9
e.+ine ix-107/8, v_{III}-98/13, v_{III}-99/6, x-129/12, x_{II}-147/9, x_{II}-159/16, x_{II}-162/1
e.+inen iii-44/23, iv-58/11, iv-65/3, x-127/7
e.+ini i-7/8, ix-111/6, ix-116/4, v-75/2, v_{III}-101/13, v_{III}-101/14, v_{III}-104/12, v_{III}-96/1, x-125/13, x_I-139/5, x_{II}-153/3, x_{II}-153/8, x_{II}-158/1, x_{II}-161/7, x_{III}-176/7
e.+iñizde ix-108/10
e.+iñnen x_I-141/6
e.+leri iii-55/4, ix-110/8, v_{II}-92/9, x_I-131/11, x_I-132/6, x_I-137/18, x_{II}-162/2
e.+lerimni x_{III}-173/1, x_I-137/19
e.+lerinde x_{II}-160/8
e.+lerinden iv-66/3, x_{II}-145/11, x_{II}-162/2, x_{II}-162/7, x_{III}-170/12
e.+lerine x_{II}-144/1, x_{II}-164/8
e.+lerinden v_{II}-89/17, v_{II}-90/5, x-126/9, x_{II}-144/1
e.+lerini x_{II}-147/13
e.+nen iii-41/7
[=8]

el uzat-: (b.f.) yardım etmek, yardımcı olmak

e.-tılar iv-58/7
[=1]

elge tüş-: (b.f.) ele düşmek; yakalanmak → *eline tüşmek*

e.-ersin x_{II}-158/9
e.-tiñ x_{II}-158/3
[=2]

elinden kelgeni yap-: (b.f.) gücünün yettiği kadarını yapmak

elimizden kelgenini yap-
e.-tıq x-123/1
[=1]

elinden birşey kelme-: (b.f.) çaresizlikten veya yeteneksizlikten bir iş yapmamak

- e.-gen iv-59/11
[=1]
- eline tüş-:** (*b.f.*) yakalanmak, ele geçmek →
elge tüş-
e.-tüm xii-142/10
[=1]
- eli ayağı tut-:** (*b.f.*) beden gücü yerinde olmak
e.-qanlardan xii-153/11
[=1]
- eliñ ayağıñ tut-**
e.-qanda xii-154/13
[=1]
- elinden qurtul-:** (*b.f.*) birinden kaçmayı başarmak
e.-amazsñ xii-146/1
[=1]
- elâk:** (<*Ar. helāk*) (*a.*) helak; can verme, ölüm
e. xiii-167/3
[=1]
- elâk ol-:** (*b.f.*) helak olmak; can vermek, ölmek, hayatını kaybetmek
e.-dı vii-87/1, viii-100/5
e.-dımı viii-100/6
e.-ğan iii-51/14, iii-53/15, iii-56/14, x-129/11
e.-ğanımı iv-69/1
[=8]
- elbette:** (<*Ar. elbette*) (*zf.*) elbet, elbette; şüphesiz, kuşkusuz → *ebet, ebette*
e. i-14/17, i-23/8, ii-36/15, ii-37/15, iii-47/16, iii-51/12, iii-55/1, ix-110/12, v-72/15, v-76/5, vi-80/6, vii-92/3, viii-106/3, xi-134/5, xi-134/6, xii-160/7, xiii-165/11, xiii-169/8, xiii-175/11
[=19]
- elçi:** (*a.*) aracı, haberci
e.+si iii-56/7
[=1]
- elçik:** (*a.*) zavallı eller (acıma) anlamında
e.+leri vii-90/4
[=1]
- elektrik:** (<*Rus.<Fr. électrique*) (*a.*) elektrik; elektrik akımı, cereyan
e. i-8/9
[=1]
- elifbe:** (<*Ar. elif + be*) (*a.*) alfabe
e. xiv-184/2
e.+sini viii-96/10, viii-98/12
- [=3]
- elli:** (*a.*) elli; kırk dokuz ile elli bir arasında gelen sayo
e.+lgerge iii-43/2
[=1]
- el saati:** (*a.*) bileğe takılan saat; bilek saati.
e. x-123/5
[=1]
- elsiz:** (*sf.*) kolu olmayan
e. ix-114/7
[=1]
- em:** (<*Fars. hem*) (*bağ.*) hem; **1.** “ve” görevinde;
e. iii-46/17, v-75/9, vi-81/2, vii-92/5, ix-112/5, x-127/9, x-129/15, xii-162/5, xiii-172/13, xiv-184/5,
2. (*bağ.*) em...em... şeklinde tekrarlanarak görevdeş sözcükleri ve cümleleri eşitlik, pekiştirme, birliktelik veya karşıtlık anlamlarıyla bağlar.
e. i-24/15, i-24/15, iv-60/9, iv-60/9, vii-88/18, vii-88/18, vii-90/3, vii-90/3, viii-104/10, viii-104/10, ix-114/3, ix-114/3, x-120/2, x-120/2, xi-137/12, xi-137/12,
3. (*zf.*) “özellikle, ayrıca, zaten, üstelik” anlamları ile evvelce söylenenlerle ilgili bir açıklama cümlesi başlatır;
e. i-11/16, i-14/9, ii-28/9, ii-34/18, ii-36/7, ii-39/3iii-41/15, iii-43/6, iii-46/1, iii-50/10, iii-50/4, iii-52/11, iv-58/10, iv-60/1, iv-63/10, iv-65/14, iv-66/10, iv-67/9, iv-68/6, iv-68/7, iv-69/5, ix-107/8, ix-110/16, ix-112/11, v-71/7, v-73/8, v-73/9, v-74/5, v-74/9, v-75/2, vi-79/8, vi-79/9, vi-80/12, vi-80/12, vi-81/7, vii-86/10, viii-101/14, viii-105/7, viii-106/5, viii-94/4, viii-95/10, viii-97/2, viii-98/12, viii-98/3, viii-99/13, viii-99/6, x-119/8, x-123/7, x-124/13, x-127/1, xi-131/6, xi-132/5, xi-133/6, xi-139/4, xi-140/4, xii-142/2, xii-142/5, xii-142/9, xii-143/11, xii-143/12, xii-143/8, xii-144/3, xii-144/4, xii-157/3, xii-160/1, xii-160/6, xii-161/2, xii-161/7, xiii-167/14, xiii-169/10, xiii-169/10, xiii-170/7, xiii-170/8, xiii-172/11, xiii-173/10, xiii-174/12, xiii-174/18, xiii-175/12, xiii-175/15, xiv-177/3, xiv-178/5, xiv-178/8, xiv-179/14, xiv-179/4, xiv-179/6, xiv-181/3, xiv-181/5, xiv-183/2, xiv-184/1, xiv-184/12, xiv-188/10, xiv-189/2
- [=118]

emce: (*a.*) amca; **1.** babanın erkek kardeşi;
e.+si viii-97/6, viii-98/1, viii-98/3, viii-100/8, viii-104/4, viii-105/6, xi-135
e.+sine viii-97/12
e.+sini viii-98/4, viii-104/5
e.+siniñ viii-102/1
e.+sinen viii-105/6
e.+m viii-105/7

2. yaşlı erkeklere saygı için kullanılan bir söz

e. ix-112/7, viii-97/10
e.+ge ix-110/1, ix-110/5
e.+m viii-101/3
e.+ni ix-110/1
e.+ñe viii-97/3

[=20]

emek: (*a.*) emek; bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü;

e. xi-132/16
e.+i+(emeği) v-71/10
[=2]

emin: (<Ar. *emīn*) (*a.*) emin; şüphesi olmayan

e. iv-60/5, xiv-187/13
e.+im iii-47/1, iii-52/10, iii-52/11, xiii-169/10, xiii-173/10, xiv-181/3, xiv-182/16

[=9]

emin ol-: (*b.f.*) emin olmak; inanmak, güvenmek

e.-ip iv-60/1
[=1]

eminlik: (*a.*) emin olma durumu; inanç, güven

e.+i+(eminliği) iv-65/10
[=1]

emir: (<Ar. *emr*) (*a.*) emir; sözlü veya yazılı buyruk

e. x-124/11, x-128/12
e.+de xii-143/11
e.+i i-16/5, x-125/16, xii-146/7, xii-151/8, xii-162/10
e.+ine ii-36/17, xii-150/3
e.+ine+(emrine) xii-151/7
e.+inen+(emrinen) i-22/23
e.+ini xiii-170/1
e.+lerinden xii-143/10
[=12]

emir ber-: (*b.f.*) emir vermek

e.-diler xii-143/9
[=1]

emir et-: (*b.f.*) emretmek; emir vermek

e.-mey x-125/13

e.-se i-17/8, xii-156/7
e.-ti i-19/13, i-20/3, ix-114/13, x-128/14, xiv-180/2, xiv-181/3
e.-tim x-127/8
[=10]

Emir Üsein: (*öz. a.*) şahıs ismi

e. ix-110/10, ix-111/16, ix-111/2, ix-111/9, ix-112/10, ix-112/2, ix-112/5, ix-113/15, ix-115/14, ix-116/10, ix-116/3, ix-117/2
e.+ge ix-116/4, ix-116/9
e.+ni ix-111/8
e.+niñ ix-111/4
[=16]

Emir Üseinova Zeynep: (*öz. a.*) şahıs ismi

e. ix-108/9
[=1]

emiyet beril-: (<Ar. *ehemmiyyet + T. beril-*) (*b.f.*) ehemmiyet verilmek; önem verilmek

e.-mese xi-132/17

emşire: (<Fars. *hemşīre*) (*a.*) hemşire; hasta bakıcı kadın

e. iv-66/2
e.+miz iii-44/22, viii-101/2, viii-102/5, viii-102/6, viii-97/2
e.+mizge iii-45/5
e.+si iii-48/12, xiii-169/4
e.+siniñ iv-65/15
[=10]

en: (*zf.*) en; sıfatların en üstün derecelerini gösteren söz → *eñ*

e. i-11/15, iii-48/19
[=2]

en-: (*f.*) inmek; yukarıdan aşağıya doğru gelmek

e.-e i-9/1
e.-gen xi-141/5
[=2]

endi: (*zf.*) şimdi; **1.** artık, bundan böyle;

e. i-10/16, i-12/17, i-14/5, i-16/3, i-17/11, i-18/2, i-18/8, i-19/24, i-20/28, i-22/24, ii-27/2, ii-34/2, ii-34/12, ii-39/8, iii-41/15, iii-44/10, iii-46/2, iii-46/4, iii-51/19, iii-54/17, iii-55/17, iii-56/2, iii-56/5, iv-59/8, iv-62/3, iv-63/6, iv-64/1, iv-64/7, iv-64/7, iv-64/8, iv-64/8, iv-65/7, iv-68/13, iv-68/16, v-70/2, v-71/1, v-73/4, v-75/9, v-75/13, v-75/16, v-76/9, v-76/16, v-77/8, vi-80/10, vi-80/11, vi-80/12, vi-80/13, vi-81/4, vi-83/14, vi-84/1, vi-84/4, vii-85/2, vii-88/9, vii-89/11, vii-90/10, ix-107/8, ix-109/10, ix-110/7, ix-116/9, v-74/19, vi-81/1, vii-88/10, vii-88/12, viii-101/2, viii-102/11,

viii-102/3, viii-103/5, viii-105/7, viii-105/8, viii-94/11, viii-94/9, viii-95/3, viii-95/6, viii-95/9, viii-96/13, viii-99/13, x-119/2, x-119/9, x-120/3, x-123/1, x-123/3, x-124/14, x-125/13, x-125/6, x-127/3, x-128/8, x1-132/10, x1-132/9, x1-134/6, x1-137/16, x1-137/2, x1-138/4, x1-138/8, x11-142/1, x11-142/1, x11-142/8, x11-143/5, x11-144/3, x11-144/6, x11-145/1, x11-146/1, x11-147/11, x11-147/2, x11-150/7, x11-152/10, x11-153/8, x11-156/3, x11-156/3, x11-157/1, x11-159/11, x11-159/12, x11-159/14, x11-160/1, x11-160/2, x11-160/5, x11-161/4, x11-161/5, x11-161/5, x11-161/7, x11-162/1, x11-162/10, x11-163/10, x11-163/14, x11-163/9, x11-164/4, x11-164/6, x11-165/9, x11-168/12, x11-171/12, x11-174/10, x11-174/10, x11-175/10, x1v-178/2, x1v-183/6, x1v-183/6, x1v-187/17

2. o zaman, o vakit;

e. 1-9/14, 1-15/11, 11-28/6, 11-31/13, 1v-61/16, viii-97/2, viii-97/8, x-126/15, x1-139/1, x1v-179/16,

3. şu anda, içinde bulunulan zamanda

e. 1-8/23, 1-12/4, 11-28/11, 11-39/3, 111-50/1, 111-52/22, 111-54/14, 1v-68/5, v-70/2, v-71/12, v-72/13, v-73/1, v-76/21, v-77/4, v-77/23, v1-80/6, v1-83/4, v1-84/1, v1-84/10, v11-90/6, v11-90/10, v111-99/1, v111-104/11, v111-105/12, v111-105/13, 1x-108/10, 1x-109/9, 1x-110/13, 1x-113/2, 1x-117/3, 1x-117/3, x-122/6, x1-131/6, x1-137/4, x1-139/7, x1-140/9, x11-142/1, x11-147/15, x11-148/8, x11-153/1, x111-169/10, x111-174/7

[=188]

endiden soñ: (*zf.*) Bundan böyle; bundan sonra; bu andan itibaren

e. 1v-69/5, v-73/17, v1-80/10, v11-87/10, v111-105/4
[=5]

endiril-: (*f.*) indirilmek; indirme işi yapılmak

e.-ip başlandı 11-38/8
[=1]

enkey-: (*f.*) eğilmek

e.-gen v11-92/9
[=1]

eñ: (*zf.*) en; sıfatların en üstün derecelerini gösteren söz → *en*

e. 1-16/19, 1-21/16, 111-44/2, 111-49/18, 111-50/11, 111-52/11, 111-52/2, 111-54/5, 111-56/7, 1v-60/10, 1v-60/11, 1v-61/6, 1v-63/2,

1v-67/4, 1x-109/4, 1x-109/8, v-73/11, v-73/9, v1-81/5, v1-82/7, v11-92/4, v111-101/2, v111-105/8, x-128/6, x1-135/10, x1-139/3, x1-139/7, x11-152/11, x11-153/2, x11-154/12, x11-159/3, x111-166/8, x111-167/11, x111-168/9, x111-169/10, x111-169/4, x1v-177/10, x1v-177/11, x1v-183/3, x1v-184/12

[=40]

eñse: (*a.*) ense; boynun arkası

e.+mni 1-19/16
e.+sinden x11-149/4
e.+sine x11-145/5
e.+sini 11-30/4
[=4]

eñsesini körgende kör-: (*b.f.*) bir işin veya durumun gerçekleşmesinin zor olduğunu ifade eder

e.-er edi v-71/14
[=1]

ep: (<*Fars. heb*) (*zf.*) hep; daima, sürekli olarak

e. 11-40/2, 111-44/9, 111-51/13, 111-53/10, v1-83/13, x-125/3, x11-151/1, x11-161/5
e.+imiz 1-18/25, 11-36/14, 1x-113/9, x111-165/8, x1v-183/10
e.+imizde x111-166/11
e.+imizge x111-166/8, x1v-177/13
e.+imizni 1-19/2, 11-27/4, v-77/4
e.+imizniñ 1-12/21, x111-165/1, x111-175/2
e.+iñiz x11-161/3
e.+isi 1-20/13, v1-82/7, x-125/10
[=26]

episi: (*zm.*) hepsi; tamamı, cümlesi → *epsi*

e. 1-8/4, 11-28/12, 11-33/14, 111-44/10, 111-51/8, 111-53/7, 1x-108/2, 1x-111/3, 1x-113/10, 1x-117/3, v-70/2, v-77/8, v11-87/13, v111-101/14, v111-99/13, x-126/15, x11-150/10, x11-152/10, x11-161/3, x11-161/5, x111-170/11, x1v-179/3, x1v-179/9, x1v-180/3, x1v-183/9
e.+nden 111-52/2, 1x-108/2, x-126/2, x1-133/5, x11-145/10, x1v-181/3, x1v-184/3
e.+ni 1v-64/2, 1x-115/17, v-76/13, v111-95/8, x-121/7, x11-146/11, x11-156/11, x11-157/7
e.+niñ 1x-113/7
e.+niñkinden x1v-177/12
[=42]

episi bir: (*a.*) ortaya çıkacak olumlu veya olumsuz sonuçların kişi tarafından önemsenmediğini gösteren kelime grubu

e. x1v-184/12
[=1]

epizod: (<*Rus.* <*Fr. épisode*) (*a.*) epizot; bir romandaki veya hikâyedeki olay

e. x-125/11
[=1]

epsi: (*zm.*) hepsi; tamamı, cümlesi → *episi*
e. xii-154/11
e.+nden xiiii-166/1
[=2]

er: (<*Fars. her*) (*sf.*) her; **1.** önüne geldiği ismin benzerlerini "teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı" anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz
e. i-12/22, i-12/9, i-13/11, i-13/19, i-19/20, i-20/17, i-25/21, ii-27/8, ii-28/14, ii-28/15, ii-28/16, ii-28/4, ii-28/5, ii-29/2, ii-30/8, ii-31/2, ii-33/19, ii-33/4, ii-35/19, ii-36/14, ii-37/15, ii-38/1, ii-39/7, ii-39/8, iii-41/5, iii-42/12, iii-42/8, iii-42/8, iii-43/1, iii-43/7, iii-46/11, iii-46/9, iii-47/14, iii-50/10, iii-51/3, iii-52/14, iii-52/19, iii-52/6, iii-52/9, iii-54/14, iii-55/15, iv-58/2, iv-58/2, iv-61/14, iv-61/15, iv-64/14, iv-64/8, iv-66/3, iv-67/7, ix-107/3, ix-107/5, ix-109/9, ix-111/15, ix-112/1, ix-113/7, v-70/2, v-70/6, v-70/7, v-73/19, v-74/15, v-75/12, v-75/16, v-77/19, v-77/20, v-77/23, v-78/3, v-78/3, vi-80/6, vi-83/11, vi-84/1, vii-87/12, vii-87/14, vii-87/7, vii-87/8, vii-87/9, vii-88/11, vii-88/4, vii-90/14, vii-90/6, vii-92/2, viii-100/7, viii-101/2, viii-103/13, viii-103/7, viii-103/7, viii-104/11, viii-105/14, viii-106/2, viii-94/13, viii-94/2, viii-95/5, viii-97/1, viii-97/2, viii-98/10, viii-98/9, viii-99/14, viii-99/6, x-118/1, x-118/1, x-118/1, x-119/8, x-126/1, x-126/10, x-126/11, x-128/3, x-128/4, x-129/16, x-129/5, xi-131/1, xi-132/16, xi-132/9, xi-133/11, xi-134/3, xi-134/7, xi-136/2, xi-136/8, xi-139/2, xi-139/3, xi-140/5, xii-144/2, xii-144/3, xii-147/15, xii-148/2, xii-149/8, xii-150/9, xii-151/8, xii-152/1, xii-156/1, xii-156/8, xii-157/7, xii-158/6, xii-159/11, xii-159/3, xii-160/10, xii-160/9, xii-161/2, xii-161/2, xii-162/1, xiii-168/3, xiii-169/2, xiii-170/2, xiii-170/9, xiii-172/15, xiii-172/6, xiii-173/4, xiii-173/7, xiii-174/11, xiii-174/12, xiii-174/5, xiii-175/6, xiv-186/10, xiv-187/17, xiv-188/11
[=153]

er daim: (*zf.*) her zaman, sürekli
d. xii-147/15
[=1]

erendelen-: (*f.*) rendelenmek; rendeleme işi yapılmak

e.-gen xiiii-166/5
[=1]

erge bar-: (*b.f.*) evlenmek, kocaya gitmek
e.-sa i-25/2
[=1]

erilğan: (*a.*) erguvan; baklagillerden, eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan, güzel bir süs ağacı; deliboynuz (*Cercis siliquastrum*)
e. ii-27/5, ii-35/8
e.+lar ii-35/6, ii-38/5, ii-39/13, ii-39/8, vi-80/8
e.+lardan ii-39/8
e.+larnen ii-27/8
e.+mı ii-27/6
[=10]

Erilğanlar Açqanda: (*öz. a.*) II numaralı hikâye
e. ii-27/0
[=1]

erif: (<*Ar. harîf*) (*a.*) herif; sevimsiz, güven vermeyen kimse
e. i-15/17
e.+ni xii-147/10
[=2]

erit-: (*f.*) eritmek; erimesini sağlamak, erimesine yol açmak
e.-ip i-18/25
[=1]

erkek: (*sf.*) erkek; erkek cinsten olan
e. viii-105/3
e.+lerni xii-145/2
[=2]

erkes: (<*Fars. her + kes*) (*zm.*) herkes; her kişi, bütün insanlar → *er kim*
e. ii-27/8, ii-27/9, ii-32/4, iii-46/15, iii-49/8, iv-63/6, ix-111/17, vi-83/13, vi-83/7, viii-104/3, viii-95/6, viii-98/7, xi-139/10
e.+nen xiv-183/13
e.+niñ xii-164/6
e.+ten v-74/12
[=16]

er kim: : (*zm.*) herkes; her kişi, bütün insanlar → *erkes*
e. ii-32/1, ii-34/10, ii-37/3, ii-40/2, iii-42/8, ix-113/16, ix-113/6, vi-80/13, vi-80/7, vi-81/6, vi-82/6, x-121/4, xii-157/9
e.+de xiii-173/9
e.+den iv-64/8, v-74/15, vi-81/8, viii-106/5, x-126/1, xiv-187/3
e.+ge viii-106/3, xiii-175/11
e.+ni x-126/10, xiv-185/13

- e.+niñ v1-82/10, x111-169/8
[=26]
- erte:** (*zf.*) erken; **1.** sabah erken, zamanın ilerlememiş bir anında;
e. iv-58/11, viii-98/5, viii-100/8, viii-106/1, xiv-183/13,
2. beklenen, alışılan zamandan önce;
e. i-11/7, ii-27/1, ii-32/21, xi-135/7, x111-172/9, xiv-186/8, v-76/14,
e.+ce v1-81/8
3. (*sf.*) belli bir günden sonraki gün
e.+si v-77/7, xi-137/2, xii-155/12
- erte-keç:** (*zf.*) er geç; erken veya geç; ne vakit olursa
e. v-75/2, v-76/10
[=2]
- erte-yarıq:** (*zf.*) gün ışığında; erken, vaktinden evvel, geç olmadan
e. viii-95/2
[=1]
- es:** (*a.*) us, akıl; bilinç, düşünce
e.+imde iv-69/4, xi-131/7
e.+inde viii-96/12
e.+ini iii-53/18, xii-152/3
[=5]
- esi kel-:** (*b.f.*) akılı başına gelmek; ayılmak, kendine gelmek
esim kel-: *bkz. esi kel-*
e.-di i-17/18
[=1]
- es-:** (*f.*) esmek; (hava, rüzgar için) bir yönden bir yöne akmak
e.-ken ii-27/1, viii-95/3, x-124/7
e.-kende i-9/2
[=4]
- esap et-:** (*<Ar. hisāb + T.et-)* (*b.f.*) hesap etmek; düşünmek, tasarlamak
e.-eler v1-84/3
[=1]
- esapla-:** (*f.*) hesaplamak; (*mec.*) bir şeyi ayrıntılı bir şekilde düşünmek
e.-yısıñmı x111-176/2
[=1]
- esaplan-:** (*f.*) hesaplanmak; hesap edilmek
e.-a iv-59/9, x111-175/2
[=2]
- esapqa alın-:** (*b.f.*) hesaba almak; göz önünde bulundurmak
- e.-a viii-106/4
[=1]
- esas:** (*<Ar. esās)* (*sf.*) temel olarak alınan, doğru olarak kabul edilen
e. iii-46/5, iii-53/3, ix-116/5, viii-106/4, viii-106/4, xi-133/3, xi-139/7, xiv-180/4
[=8]
- esasen:** (*<Ar. esāsen)* (*zf.*) esasen; doğrusu, zaten; aslında
e. ix-109/2, xii-156/11
[=2]
- eser:** (*<Ar. ešer)* (*a.*) eser; **1.** ürün, yapıt; bir çalışma ile meydana getirilen şey;
e.+lerni xi-134/1
2. iz, işaret
e. viii-105/13, x111-166/5
[=3]
- Eses:** (*öz. a.*) Schutzstaffel (SS; Armanen rünleri ile ԿԿ olarak stilize edilir; lit. "Koruma Timi"), Adolf Hitler ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) altında Nazi Almanyası'nda ve daha sonra Alman işgali altındaki Avrupa'da önemli bir paramiliter örgüt
e. xii-147/10
[=1]
- esesçi:** (*a.*) Eses örgütünden olan bu örgütün fikirlerini benimseyen (kimse) → *esesovcı*
e.+niñ xii-148/8
[=1]
- esesovcı:** (*a.*) Eses örgütünden olan, bu örgütün fikirlerini benimseyen (kimse) → *esesçi*
e. xii-145/5
[=1]
- esir:** (*<Ar. esīr)* (*a.*) esir; tutsak
e. i-18/15
e.+ler i-22/2, xii-157/4
e.+lerden i-21/3, xii-157/7
e.+lerge xii-157/6, xii-158/12
e.+lirmiz xii-153/9
e.+lernen xii-159/14
e.+lerni i-20/24, i-21/10, i-21/15, i-21/19, i-21/9, i-21/9, xii-159/15, xii-160/3, xii-162/5
e.+lerniñ i-21/19, i-21/7
e.+miz xii-161/7
[=21]
- esir al-:** (*b.f.*) esir almak; tutsak etmek
e.-ğanlar xii-157/1

- [=1]
- esir tüş-:** (*b.f.*) esir düşmek; tutsak olmak, esir olmak
e.-ken 1-15/17, 1-18/10
[=2]
- esirlik:** (*a.*) esirlik; tutsaklık
e. 1-22/25
e.+inden+(esirliğinden) 11-39/1
e.+ke 11-38/15
e.+te 1-24/9
e.+ten 1-22/27
[=5]
- Eskender:** (*öz. a.*) şahıs ismi
e.+i 1-24/3
e.+im 1-24/16
e.+nen 1-24/13
[=3]
- eski:** (*sf.*) eski; **1.** çoktan beri kullanılan;
e. VIII-99/5, VIII-103/11, XIV-184/5
- 2.** geçmiş zamanlardaki
e. 1-23/12, III-42/14, III-43/2, IX-112/9, X-122/1, XIII-166/5
- eskir-:** (*f.*) eskimek; yıpranmak
e.-gen III-46/12, VIII-95/7
e.-ip IV-68/13
[=3]
- esle-:** (*f.*) gözden kaçırmamak, farkına varmak
e.-di V-72/5
e.-diler IX-112/6
e.-diñ 1-9/22
e.-gen X-119/8
e.-medi IX-111/10
e.-meyler VI-83/12, XI-131/12
e.-meymiz VI-79/6
e.-meyqaldılar 1-20/16
e.-meyqaldım XIV-187/11
e.-p aldım VII-89/15, XIV-180/9
e.-p olamadı V-72/4
e.-rler II-33/12
e.-se 1-17/4
[=15]
- eslen-:** (*f.*) yaşlanmak
e.-gen III-41/16, X-119/4, XIII-174/13
[=3]
- esli-başlı:** (*sf.*) yaşlı başlı, yetişkin
e. IV-67/2, X-118/5, XI-139/17, XII-147/11, XIII-152/9
[=5]
- Esma:** (*öz. a.*) şahıs ismi
- e. VIII-99/13, X-119/3, X-120/1, X-122/2, X-122/6, X-123/8, X-129/16
[=7]
- esmeri:** (*sf.*) teni ve saçları koyu buğday renginde olan (kimse)
e. IX-107/8, X-125/4, XI-131/11
e.+ce 11-30/20
[=3]
- essiz:** (*zf.*) şuursuz, bilinci kapalı
e. XII-152/3
[=1]
- eşelon:** (<*Rus.* <*Fr. échelon*) (*a.*) kademe; tren, katar; askeri nakliye treni
e. XII-155/12, XII-155/2
e.+dan X-118/6
e.+lar 1-20/25
e.+larda XII-154/8
e.+larını III-51/14
e.+nen IX-113/14, XII-166/13
e.+nı XII-155/14, XII-156/11
[=10]
- eşit-:** (*f.*) işitmek; **1.** kulakla algılamak, duymak;
e.-e başladılar X-129/9
e.-e ediler XII-148/2
e.-ip XIV-185/12
e.-ken IX-114/9,
e.-kende XII-145/1
e.-kenden 1-22/14
e.-keninen XII-147/4
e.-medi VIII-100/3
e.-megen XIII-172/2
e.-mese X-120/6
e.-mesin VIII-102/14
e.-mey qaldı XII-151/8
- 2.** haber almak, öğrenmek; → *işitmek*
e.-ip III-46/4, III-50/14,
e.-ken X-119/8, XII-156/13, XIV-189/1
e.-kende 1-12/24
e.-kenime IX-108/7
e.-kenimiznen 1-8/13
e.-tiñizmi V-76/20
[=21]
- eşitil-:** (*f.*) işitilmek; duyulmak → *işitilmek*
e.-di VI-83/5
e.-e 1-22/12, XII-155/13, XII-163/13, IV-62/12
e.-e başladı X-127/1, XII-155/2
e.-e edi IX-116/7
e.-gen X-118/1
e.-ip başlasa IV-59/7
e.-mey IV-62/11, X-129/5
[=12]

eşitilir eşitilmez: (*z.f.*) duyulur duyulmaz;
haber öğrenilir öğrenilmez
e. v-73/14
[=1]

eşitmegeninden al-: (*b.f.*) duymazdan
gelmek; ilgilenmek istemediği için
duymamış gibi davranmak
e.-ip 11-35/24
[=1]

et-: (*a.*) hayvanlardan elde edilen besin maddesi
e. v11-91/1, v11-91/3, v11-91/6, x-126/16
[=4]

et-: (*f.*) etmek; **1.** bir durumu ortaya çıkarmak,
bir hale getirmek; *bkz. adam et-, alem
masxarası et-, amputirovat et-, aq sütün
qaymağı et-, ince et-, parça kesek et-,*
e.-e x-120/7, x1-136/10
e.-ip 111-45/11, 1x-110/1, 1x-110/2, x11-160/6,
x11-161/1,
e.-ken 1v-68/3
e.-me 1v-64/7
e.-mediler x11-161/2
e.-mesin v111-97/5

2. bir hareketi , bir işi yapmak, yürütmek;
e.-iñ 11-30/1
e.-ip 1-8/1, 1v-69/1, x1-132/11, x11-143/13,
x11-149/7, x1v-188/10
e.-ip olamayım x1v-182/5
e.-ti x11-144/6
e.-tim v-76/22

3. (yardımcı fiil olarak) Türkçe bâzı
isimlerle Arapça, Farsça ve Batı
dillerinden dilimize geçmiş birçok
isimden sonra gelir; bu isimlere “ismin
ifâde ettiği işi yapmak, işlemek”
anlamını, ayrıca kelimelerin taşıdığı
mânâlara göre değişen çeşitli anlamlar
katar⁷² *bkz. hareket et-, arz et-, avale et-,
ayıp et-, ayırdı et-, azat et-, beyan et-,
buyur et-, can teslim et-, celp et-, cenk et-
, cesaret et-, çilme çil et-, davet et-
devam et-, emir et-, esap et-, ifade et-
ikaye et-, ilan et-, inkişaf et-, isbat et-, is
et-, ispad et-, ispat et-, isyan et-, işmar
et-, iştirak et-, keder et-, laf et-, lakırdı
et-, manaçiq et-, marum et-, mecbur et-
muracaat et-, muxtac et- müracaat et-
müsafir et-, müzakere et-, nefret et-, pay
et-, peşman et-, peyda et-, qabul et-
qasevet et-, qast et-, qayd et-, qismet et-
red et-, riayet et-, rica et-, sabır et-, sarf
et-, seyir et-, siltem et-, şaka et-, şegirt*

*et- şikâyet et-, şükür et-, taacip et-, taklif
et-, talap et-, tamir et-, tanış et-, taqdim
et-, tarif et-, taqsim et-, tarmar et-
tasavur et-, tasdiq et-, tayin et-, teklif et-
telef et-, telefon et-, tesir et-, tevsiiye et-
teslim et-, ucüm et-, ümüt et-, ürmet et-
xaber et-, xıtap et-, xızmet et-, yardım et-
yaxşı et-, yoq et-, zan et-, zapt et-, zarar
et-, ziyaret et-*

4. (yardımcı fiil olarak) Meslek isimlerinden
sonra geldiğinde “mesleği icrâ etmek,
yapmak” anlamı ifâde eder *bkz. ocalıq
et-*,

5. Ses taklidi kelimelerle yaptığı
birleşiklerde “kelimenin gösterdiği sesi
çıkarmak, ... sesi çıkarmak” anlamına
gelir *bkz. şatır şatur et-*,

e.-e
e.-ebilecek 11-33/20
e.-e eken v111-101/5
e.-eler x-121/4

[=22]

etap: (<Rus.<Fr. *étape*) askerlerin veya sınır
dışı edilen mahkumların duraklama yeri
e. 1-21/18, x11-159/1, x11-159/13
e.+ımız 1-22/5
e.+larnen 1-24/14
e.+nen 1-20/22
e.+qa 1-20/21, 1-21/17, x11-158/7
[=9]

etim-tenim: (*a.*) bütün vücut, vücudun tamamı
e. 1-18/1

etraf: (<Ar. *etrāf*) (*a.*) etraf, taraflar;

1. çevre, yan yerler;
e. x11-152/2, x111-171/10
e.+ıma x1v-180/9
e.+ımda x111-169/11, x111-174/14
e.+ımızda 1x-109/2
e.+ına 1-12/19, 1-15/16, v11-86/9
e.+ına 1x-107/5,
e.+ında 1-20/16, x11-156/7
e.+ında 1-9/3,
e.+ındaki x111-168/4
e.+nı 1-17/1, 1-18/5, 1x-115/2, 1x-116/5, 1x-
116/7, x-127/7, x11-144/7
e.+qa 11-39/10, v11-86/12, v11-89/11, v11-
89/13, v11-91/3, 1x-114/6, x-125/18,
x1-131/6, x11-152/5
e.+ta 111-51/3, 1v-67/4, v11-89/15, v111-95/3, x-
126/13, x1-131/12, x11-157/6
e.+taki v-72/4
e.+tan v1-82/4

2. bir kimsenin yanındaki kişiler

⁷² sözlükteki anlam yetersiz kalıyor, Kubbealtı
Lügat

e.+dakilerini ı-9/5

[=40]

etraflı: (*zf.*) ayrıntılı, eksiksiz, kapsayıcı bir biçimde

e. xiii-174/8

[=1]

etraflıca: (*zf.*) derinlemesine, ayrıntılı olarak

e. v-75/10, vii-86/7

[=1]

ev: (*a.*) ev; **1.** bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer; bark, ev bark, beyit, dar (IV), hane, mekân;⁷³

e. ii-33/2, iv-62/9, iv-68/12, vii-88/3, viii-90/11, viii-103/8, viii-98/11, xi-136/10, xiv-177/9

e.+de i-11/6, i-14/17, ii-29/12, iii-45/13, iii-46/15, iv-67/4, viii-103/12, viii-96/13, viii-96/4, x-120/2, x-120/6, x-120/6, x-122/1, x-122/3, xi-136/12, xi-136/6, xi-137/5, xi-137/7, xii-147/8, xii-164/5, xiv-188/2

e.+deki iv-63/2

e.+dekiler iii-41/2, iii-44/10, iv-64/1

e.+dekilerine xiv-184/12

e.+dekilerini xii-146/5

e.+den i-9/26, iv-60/15

e.+ge i-25/14, i-25/19, ii-31/10, ii-33/12, ii-34/2, ii-34/5, iii-41/1, iii-41/3, iii-41/4, iii-57/3, iv-61/15, ix-116/6, v-72/13, v-73/5, v-75/15, vii-91/15, vii-91/18, viii-98/2, xi-137/3, xiii-173/13, xiv-181/3, xiv-181/7, xiv-183/12

e.+i ix-109/1, viii-105/12

e.+imden xi-139/4

e.+ime iii-46/10

e.+imiz ix-115/16

e.+imizde ix-109/6, viii-101/2, viii-96/3, viii-97/2, viii-97/9, xi-138/2, xii-143/12, xii-155/9

e.+imizden xiv-182/12

e.+imizge iv-65/7, xii-150/10, xii-151/2, xiv-181/6, xiv-185/2, xiv-186/4, xiv-186/8, xiv-187/17

e.+imizni ix-109/3, viii-95/9

e.+imizniñ vi-84/10

e.+inde i-25/6, iv-67/5, iv-67/8, ix-107/3, ix-112/4, ix-113/8, v-70/6, viii-104/11, xii-143/11

e.+inden iv-67/9, ix-111/9

e.+ine iv-65/14, iv-67/5, iv-68/11, iv-69/4, ix-108/7, ix-109/5, ix-109/7, ix-112/5, ix-113/11, vi-83/14, x-129/16, xi-138/10

e.+ini ix-108/10

e.+iniñ ix-107/5, ix-113/5, viii-96/14

e.+iñ i-25/12

e.+iñge xii-150/9

e.+iñizde viii-104/11, viii-104/13, xi-137/19

e.+iñizge vi-81/4, xi-139/7, xii-150/8, xii-150/8, xii-150/6

e.+iñni viii-104/11

e.+ler vii-88/13, viii-105/14, xii-142/1

e.+lerge viii-100/5

e.+leri xi-136/13

e.+lerinde iv-61/9, viii-105/6, viii-98/4, xii-143/13, xii-143/5, xiii-174/6

e.+lerindeki vi-84/2

e.+lerinden iv-61/7, iv-66/7, viii-102/1, xii-144/3

e.+lerine i-10/2, i-9/25, iv-63/11, iv-63/6, iv-65/6, vi-83/15, vi-84/1, vi-84/2, vi-84/3, viii-104/2, viii-95/2, viii-97/6, x-122/4, xi-135/5, xii-143/2, xii-143/4, xii-146/14, xii-150/3, xii-157/3, xiii-171/13, xiii-171/16, xiv-181/4, xiv-185/3

e.+lerini x-129/16

e.+leriniñ viii-98/11

e.+leriñizge i-23/3

e.+lerni iii-49/1

e.+ni i-25/20

e.+niñ iv-61/15, vii-89/12, vii-89/14, x-120/8, xii-164/1, xii-164/3

2. (mec.) aile

e.+den i-13/1, i-14/13, ii-29/7,

e.+imizge iii-52/22,

e.+lerinden iii-53/14,

[=179]

evakuatsiya: (<Rus.) (*a.*) tahliye, boşaltma

e.+nen iii-48/11

[=1]

evakuatsiya ol-: (*b.f.*) tahliye edilmek, sürülmek

e.-ğanlarınñ ix-113/16

e.-ıp ix-108/4

[=2]

evalla: (<Ar. *iyva'llāhi*) (*ünl.*) eyvallah; “evet, öyle olsun.”, “Allah’a ısmarladık.”, “teşekkür ederim.” anlamlarında kullanılan söz

e. ix-111/2

[=1]

evçik: (*a.*) küçük, sevimli ev

e.+ini+(evçigini) iv-62/13

e.+leri iv-63/3

[=2]

evel: (<Ar. *evvel*) (*zf.*) evvel; önce

⁷³ TDK sözlüğünden alındı. Sözlükte karışılığı “ev”

e. III-41/7, IV-67/2, V-72/2, V-74/15, VIII-104/11
[=5]

evlâ: (<Ar. *evvelâ*) (zf.) evvela; her şeyden önce, ilk önce
e. I-18/18, IV-63/2, VII-86/14, VII-86/16
[=4]

evvelce: (zf.) evvelce; önceden → *evelden*
e. VIII-101/1
[=1]

evelden: (zf.) evvelden; önceden → *evvelce*
e. I-18/6, I-22/20, II-27/2, III-45/16, VIII-101/1, X-128/11, XI-141/2
[=7]

evveli: (zf.) evveli; önceleri, önceki zamanda, eskiden → *evensi*
e.+si XI-164/3
[=1]

evvelki: (sf.) evvelki; önceki; → *evensi, eveli*
e. II-39/11, XII-157/1, XII-142/1
e.+si VI-81/4
[=3]

evensi: (zf.) evvelsi; önceki → *eveli, evelki*
e. XII-146/3, XI-135/10, XII-157/6
[=1]

evlâd: (<Ar. *evlâd*) (a.) evlât; çocuk → *evlat*
e.+ları I-24/8
[=1]

evlâdlıq: (a.) evlâtlık, küçük yaştan beri eve alınıp yetiştirilen kimse → *evlatlıq*
e.+qa V-77/10
[=1]

evlâdsız: (sf.) evlâtsiz; çocuğu olmayan → *evlatsız*
e. I-24/2
[=1]

evlât: (<Ar. *evlâd*) (a.) evlât; çocuk → *evlad*
e. I-25/4, IX-107/1
e.+iñ+(evladıñ) XIII-176/1
[=3]

Evlât Asretligi: IX numaralı hikâye
e. IX-107/0
[=1]

evlâtlıq: (a.) evlâtlık, küçük yaştan beri eve alınıp yetiştirilen kimse → *evladlıq*
e.+qa IX-110/2, IX-112/11
[=2]

evlâtsiz: (sf.) evlâtsiz; çocuğu olmayan → *evlatsız*
e. IX-107/2
[=1]

evlen- (f.) evlenmek
e.-di IV-68/7
e.-diler XIII-172/14
e.-dim I-11/10
e.-gen XI-141/3
e.-geni I-23/8
e.-mezden IV-68/8
[=6]

evli-barqlı: (sf.) evli barklı; evlenmiş
e. I-25/6, II-28/11
[=2]

ey: (*ünl.*) ey; birine söz söylenirken önceden dikkatini çekmek için ismin önünde söylenen söz
e. X-125/5, XII-144/7, XIII-171/4, XIV-186/5
[=4]

eyecan: (<Ar. *heyecân*) (a.) heyecan; **1.** duygulanma durumu;
e. XI-141/1
e.+larım III-57/3

2. coşku
e.+nen VIII-101/2, X-121/1, XI-131/11
[=5]

eyecanlan-: (f.) heyecanlanmak; herhangi bir nedenle güçlü, geçici bir duygulanımdan etkilenmek, heyecana gelmek
e.-a VIII-95/8
e.-dı X-123/10
e.-ğanı IX-116/10
e.-ğanından XI-137/13
e.-ğanımı IX-115/7
e.-ıp XIV-188/3
e.-sa IX-110/8
[=7]

eyecanlandır-: (f.) heyecanlandırmak; heyecan duymasına sebep olmak
e.-dılar VII-92/13
e.-ırlar III-47/1
e.-sa I-12/23, I-17/22
[=4]

eyecanlı: (sf.) heyecanlı; heyecan içinde yapılan
e. XIII-165/4
[=1]

ey gidi: (*ünl.*) hey gidi; çeşitli duyguları pekiştiren veya özlem ve acınma bildiren bir söz

e. 11-28/12
[=1]

eyi qalibli: (*sf.*) (*mec.*) başkaları için hep iyilik düşünen; iyi yürekli

e. 1v-58/7,
[=1]

eyi qalibli: *bkz. eyi qalibli*

e. 1v-61/1
[=1]

eyilik: (*a.*) iyilik

e. 1v-61/13, 1x-113/2
e.+lerini 1v-66/9
[=3]

eykel: (<*Ar. heykel*) (*a.*) heykel

e.+ler x11-142/3
[=1]

Eyüp: (*öz. a.*) şahıs ismi

e. 1-10/17, 1-10/22, 1-10/23, 1-11/18, 1-11/19,
1-11/2, 1-11/5, 1-14/14, 1-15/4, 1-17/21, 1-
17/24, 1-18/4, 1-23/4, 1-23/6
e.+ke 1-10/14, 1-10/20, 1-26/3, 1-8/27
e.+nen 1-10/10
e.+niñ 1-11/4, 1-12/21, 1-20/17, 1-8/15, 1-8/17
e.+ten 1-12/22
[=25]

ezberle-: (*f.*) ezberlemek; bir şeyi olduğu gibi akılda tutmak; ezber etmek, hafızetmek

e.-megeninden x1v-185/3
e.-mek x1v-185/3
e.-mek kerek edik x1v-185/14
e.-p al- x11-160/5
e.-p alğan edim x1v-185/12
[=5]

F

fabrika: (<*Rus.* <*İt. fabbrica*) (*a.*) fabrika; işlenmemiş veya yarı işlenmiş maddelerin makine, araç vb. ile işlenerek tüketime hazır duruma getirildiği sanayi kuruluşu; üretimevi, üretimlik

f. v-70/10
f.+da v-71/9, v-76/17, v-77/1
f.+larına 1-20/25
f.+sına v-70/9
[=6]

facia: (<*Ar. fāci'ā*) (*a.*) facia; acıklı olay

f. 111-57/5, x11-142/6
f.+lar 1v-58/5, 1v-69/4
[=4]

facialı

f. 111-56/12

[=1]

familiya: (<*Rus.* <*İt. famiglia*) (*a.*) soyadı; herkesin ailece anılmasına yarayan öz adından sonraki adı; aile adı, soy ismi

f.+da 1x-110/9
f.+larımızı x111-165/5
f.+larımızı 11-28/16, 1x-109/5
f.+larını 1x-109/4
f.+mda 1x-108/9
f.+mmı 1-15/2, 1x-109/6
f.+nı 1x-110/9
f.+ñ x1v-177/5
f.+sı x11-148/3, x1v-183/12
f.+sına 1x-109/6
f.+sını 1x-108/8, 1x-109/6
[=15]

farq: (<*Ar. fark*) (*a.*) fark; iki şeyi birbirinden ayırt ettiren özellik

f.+1 1-16/1
f.+ım x1v-183/13
[=2]

farqına bar-: (*b.f.*) farkına varmak; anlamak, fark etmek
f.-asıñmı 11-36/2
[=1]

faşist: (<*Rus.* <*Fr. fasciste*) (*a.*) faşist; faşizm yanlısı olan kimse, görüş vb.

f. 1-15/19, 1-20/25, 11-36/18, 11-37/1, x11-
155/9, x11-164/3
f.+ler 1-16/4, 11-38/15
f.+lerden x11-162/1, x11-164/8
f.+lerge v11-87/8
f.+lernen v11-87/1
f.+lerni x-121/7
f.+lerniñ 1-12/24, x11-154/12
[=15]

faşizm: (<*Rus.* <*Fr. fascisme*) (*a.*) faşizm; demokratik düzenin yerine aşırı bir ulusçuluk ve baskı düzeni kurmayı amaçlayan öğretisi; faşistlik

f. x11-142/5
f.+ni v11-92/1
[=2]

fayda: (<*Ar. fā'ide*) (*a.*) fayda; yarar

f. v-75/4, v111-95/10
[=2]

fayda berme-: (*b.f.*) yararlı olmamak

f.-di 1v-65/15, v111-102/10, x11-159/16
f.-y 11-37/5, 111-54/1
f.-y eken v111-97/8
[=6]

faydam toqun-: (*b.f.*) yararı dokunmak

- f.-masa v111-96/4
[=1]
- faýdalan-:** (*f.*) faýdalanmak; yararlanmak, istifade etmek
f.-a ekenler x11-159/14
f.-ıp 1-16/9, x-123/11, x11-155/7, x11-163/8
f.-mağa x111-175/6
f.-maq x11-143/13
f.-may ekenim x1v-183/13
[=8]
- faýdah:** (*sf.*) faýdalı; yararlı
f. 1x-111/17, v111-101/5, x111-165/12
f.+dır 111-46/5
[=4]
- Fazıl:** (*öz. a.*) şahıs ismi
f. 11-30/4, 11-30/7, 11-34/5, 11-34/8, 11-35/18, 11-35/20, 11-35/24, 11-36/2, 11-36/3, 11-38/16
f.+ğa 11-30/2, 11-34/20
f.+nı 11-28/15, 11-29/17
f.+nıñ 11-34/18, 11-36/5
[=16]
- felâket:** (*<Ar. felâket*) (*a.*) felâket; büyük yıkım, belâ; büyük zarar ve sıkıntılara yol açan olan
f. v111-103/7
f.+ler 1-20/17, x11-153/8
f.+lerge x11-143/4
f.+lerinde v11-90/17
f.+lerini 11-36/15, 111-46/5
f.+lerni 111-47/14
f.+niñ v11-90/17
[=9]
- feldmarşal:** (*<Rus.<Alm.feld-maréchal*) (*a.*) mareşal; bu rütbede bulunan general
f.+1 v11-91/11
[=1]
- felsefe:** (*<Ar. felsefe*) (*a.*) felsefe; bir konuda düşünüş
f.+ge x111-170/6
[=1]
- fen:** (*<Ar. fenn*) (*a.*) fen; matematik, fizik, kimya ve biyoloji bilimleri topluluğuna verilen ad
f.+den v11-87/12
[=1]
- fena:** (*<Ar. fenā*) (*sf.*) fena; üzücü
f. v111-97/8
[=1]
- fena ol-:** (*b.f.*) fena olmak; hasta gibi olmak, fenalaşmak → *fenalaşmak*
f.-a 111-50/4
- [=1]
- fenalaş-:** (*f.*) fenalaşmak; kötüleşmek
f.-a 111-54/2 → *fena olmak*
[=1]
- ferma:** (*<Rus.<Fr. ferma*)(*a.*) çiftlik
f.+sından v111-101/2
[=1]
- fısıl-da-:** (*f.*) fısıldamak; yakınındaki birine alçak sesle söylemek
f.-p 1x-107/6
[=1]
- fısıldaş-:** (*f.*) fısıldaşmak; birbiriyle alçak sesle konuşmak
f.-alar 1-18/23
[=1]
- fısıldı:** (*a.*) fısıltı; fısıldarken çıkan, güçlükle duyulan sesin adı; fısırtı
f.+lar x1-139/11
[=1]
- fişqır-:** (*f.*) fişkırmak; sıvılar, gazlar bir yerden hızla çıkmak
f.-a 1-20/26
[=1]
- fidan:** (*Rum.*) (*a.*) fidan; **1.** yeni yetişen ağaç;
f.+lar 1v-66/8
- 2.** (*mec.*) genç insan, yavru
f.+larnıñ x11-164/8
- [=2]
- Fidanlar:** (*öz. a.*) XII numaralı hikâye
f. x11-142/0
[=1]
- figura:** (*<Rus.<Fr. figure*) (*a.*) figür; bir dansı veya oyunu oluşturan ölçülü adımlarla beliren zincirleme hareketlerden her biri
f. 11-30/3
[=1]
- fikir:** (*<Ar. fikr*) (*a.*) fikir; düşünce, görüş
f. 1-20/8, 11-31/9, 111-50/10, 1x-116/2, v-76/3, v-76/5, x1-141/10, x11-163/4, x1v-184/1
f.+de 1v-68/15
f.+i 1-18/18
f.+imni 1-25/10, 1-25/14, 11-29/11, x111-175/1, x1v-178/10
f.+inde 1-22/20, 11-31/14, 11-34/19, v111-105/6, x111-172/3
f.+indem+(fikrindem) x1-137/16
f.+ini x1-134/8, x11-148/8, x1v-185/5
f.+iñ x1-135/15

f.+iñizni 11-33/17
f.+iñni x-124/1
f.+ler x11-174/13
f.+lerimiz x1-140/14
f.+lerini x1-133/15
f.+lerine 111-42/8
[=32]

fikirge kel-: (*b.f.*) bir konuda düşünüp taşınıp belli bir fikre ulaşmak
f.-dim 1-25/9
[=1]

fikirine kel-: (*b.f.*) bir konuda düşünüp taşınıp belli bir fikre ulaşmak
f.-dim 11-36/7
[=1]

fikir tanış-: (*b.f.*) bilgi edinmek için bir yetkiliden bilgi almak
f.-maq 1v-65/1
[=1]

filcan: (<Ar. *fincān*) (*a.*) fincan
f. viii-95/5
f.+1 x-121/6
[=2]

fiyat: (<Ar. *fi'āt*) (*a.*) fiyat; fiyat, ücret, değer, kıymet
f.+mı v-72/2
[=1]

forma: (<Rus. <İt. *forma*) (*a.*) forma; üniforma
f.+sı x11-159/15
[=1]

foto: (<Rus. <Fr. *photo*) (*a.*) foto; fotoğraf, resim
f.+dan 111-56/19
f.+ğa 111-47/9
f.+m 111-47/13
[=3]

Frantsiya: (*öz. a.*) yer adı, Fransa
f.+mı x11-162/1

frits: (*a.*) Alman; Rusların Almanlar için kullandığı söz
f. 1-18/21, vii-86/11, vii-87/9, vii-89/4, vii-89/6
f.+lerniñ 1-15/12
f.+ni 1-15/14
[=7]

front: (<Rus. <İng.) (*a.*) cephe, savaş hattı
f. 1-14/17, x11-162/1, x11-163/9
f.+larda x11-157/1
f.+qa 1-15/10, 11-37/16, 11-37/3, 111-50/11, vii-87/3

f.+ta 1-13/8, vii-87/1
[=11]

fuqare: (<Ar. *fukarā*) (*a.*) fukara; yoksul, fakir
f.+niñ x1v-177/9
[=1]

fursat ber-: (<Ar. *furşat* + *T. ber-*)(*b.f.*) fırsat vermek; bir işi yapmak için uygun, elverişli şartı sağlamak
f.-meyler v-78/8
[=1]

futbol: (<Rus. <İng. *football*) (*a.*) futbol
f. x11-151/12
[=1]

G

gallyutsinatsiya: (<Rus.)(*a.*) sanrı, karabasan, hayal
g.+sı vii-91/9
[=1]

galstuk: (<Rus.)(*a.*) kravat
g.+lerimizni 11-30/10
[=1]

Gaynulina: (*öz. a.*) şahıs ismi
g. ix-109/6

gaz: (<Rus. <Fr. *gaz*) (*a.*) gaz; gaz yağı, petrol
g.+1 viii-103/6
[=1]

gazeta: (Rus. <İt. *gazzetta*) (*a.*) gazete
g. 111-41/2, viii-99/5
g.+larda x11-161/5
g.+lardan 111-48/1
g.+larımından 111-41/5
[=5]

Gebbels: (*öz. a.*) şahıs ismi
g.+niñ vii-92/3
[=1]

gece: (*a.*) gece; **1.** güneş battıktan gün ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süre;
g. 1-8/8, 11-27/3, 11-33/8, 111-42/12, 111-46/14, 111-51/18, 111-52/6, 111-52/9, x-119/3, x-124/10, x11-161/2, x11-162/8, x1v-182/10
g.+de v-72/17, v1-79/6
g.+ge 111-43/3
g.+ler 1v-65/5, v-73/15
g.+lerde 1v-65/9, viii-94/8, viii-99/6, x-118/2
g.+leri 1v-62/12, 1v-65/8, 1x-112/4, x11-160/1, x111-166/12, x1v-185/1
g.+leriniñ v-73/10
g.+lerniñ 1v-66/10
g.+mi 1-13/23

g.+ni v-74/4
g.+niñ ı-9/22, ııı-44/11, v-72/17, vııı-102/15
g.+si ı-21/12, ı-22/21, ıı-35/7, ııı-57/4, ıv-
63/10, ıv-63/3, ıv-65/14, v-74/6, x-121/8,
x-129/15, xıı-149/9, xıı-153/3, xıı-157/3,
xıı-152/3
g.+sini v-71/4

2. (zf.) gece vaktinde
g.+leri ıv-65/8, ıv-67/6, v-73/11, v-76/8, ıx-
112/1, ıx-113/1, x-118/6,

[=54]

gece-kündüz: (zf.) her zaman, aralıksız
g. ı-20/26, ııı-53/18, vııı-88/2
[=3]

gecelik: (sf.) gecelik; gece kullanılan
g. ııı-46/15
[=1]

gençliğine toyalma-: (b.f.) gençliğine
doyamamak; genç yaşta ölmek
g.-y ııı-56/14
[=1]

gendi: (zm.) kendi; öz
g.+m v-76/22, v-76/22
[=2]

Germaniya: (öz. a.) Almanya; yer adı
g. ıı-39/1
g.+da ı-24/13
g.+ğa ı-18/10, ı-21/3, ı-22/27, ıı-38/15, xıı-
145/11, xıı-150/7
g.+nı xıı-162/1
g.+nıñ ı-20/24, vııı-88/12, xıı-156/3, xıı-
159/3, xıı-161/2
g.+sı ıı-36/18
[=15]

gestapo: (<Alm. Gestapo) (a.) Gestapo; Nazi
Almanya'sında gizli polis teşkilatına
verilen ad
g. ı-21/11
[=1]

gestapoci: (a.) Gestapo memuru (veya
görevlisi)
g. xıı-148/11
g.+nıñ xıı-147/14
[=2]

gimmasterka: (<Rus.) (a.) asker gömleği,
gömlek
g.+ma ı-7/4
g.+sını ıx-107/8
[=2]

gips: (<Rus.<Fr. gypse) (a.) alçı

g.+te ııı-50/11, xııı-168/7
g.+ten xııı-168/7
[=2]

Gitler: (öz. a.) şahıs adı (Adolf Hitler)
g. vıı-92/6
g.+ni ı-22/14
g.+niñ ı-20/28, vıı-88/10, vıı-91/11
[=5]

gitlerci: (a.) Adolf Hitler'in fikirlerini
benimsemiş, onun fikirlerini savunan
g.+ler xıı-153/10
[=1]

gizle-: (f.) gizlemek; **1.** saklamak,
görünmeyecek, belli olmayacak bir yere
veya bir duruma koymak;
g.-di ıı-33/9

2. bilerek ve isteyerek bir olguyu haber
vermemek
g.-mek v-76/16
g.-mey xıı-150/9
[=3]

gizlen-: (f.) gizlenmek; kendi kendini gizlemek,
saklamak
g.-eler ı-16/4
g.-mek xıı-163/12, xıı-163/8
[=3]

gizli: (sf.) gizli; **1.** başkalarından saklanan,
duyurulmayan,
g. ııı-53/7, ıv-68/12,

2. görünmez, belli olmaz bir durumda olan;
g. ı-21/11, ı-21/14,

3. (zf.) saklı olarak, saklayarak;
g. ııı-54/13, xııı-171/13

[=6]

gizli-qapaqlı: (sf.) (mec.) gizli kapaklı;
başkalarına duyurulmayarak yapılan
g. v-77/9
[=1]

Gorkiy: (öz. a.) yer adı
g. xııı-167/4, xııı-168/3, xııı-173/13
g.+de xııı-167/5, xııı-168/2
[=5]

gospital: (<Rus.<İng. hospital)(a.) hastane
g.+de ı-12/20, ı-13/20, ı-14/13, ııı-49/4, ııı-
50/18, ııı-50/2, ııı-50/8, ııı-51/18, x-
129/10, xııı-168/6, xııı-169/9

- g.+den III-50/10, VII-85/7, X-123/1, XIII-171/13
g.+ge I-14/20, IV-65/4, XIII-170/1
g.+lerde I-15/7
[=19]
- göñül:** (*a.*) gönül; insanın duygular, düşünceler ve istekler dünyası; yürek; ruh
g.+i XI-154/5
g.+imiz III-51/12
g.+lerimizi II-27/4
g.+üni+(göñlüni) IV-67/8
[=4]
- gö(ñ)lüni al-:** (*b.f.*) gönül almak; derdini hafifletmek
g.-maq X-130/1
[=1]
- göñlüni al-:** (*b.f.*) gönül almak; sevindirmek
g.-dı VIII-99/1
g.-maq I-24/12
[=2]
- göñlüni köter-:** (*b.f.*) ruh hali, morali düzeltmek
g.-mek XI-153/4
[=1]
- göñlüñizni al-:** (*b.f.*) gönül almak; sevindirmek
g.-ır III-47/5
[=1]
- göñüllü:** (*sf.*) gönüllü; **1.** ağır ve tehlikeli bir işi kendi isteğiyle üstlenen kişi;
g. XII-159/15
g.+ler XI-159/15
- 2.** çok istekli
g. I-8/3
[=3]
- grafin:** (<*Rus.*) (*a.*) sürahi
g.+den IX-111/1
- gram:** (<*Rus.*<*Fr. gramme*) (*a.*) gram; ağırlık birimi
g. XII-152/10
- gramlıq:** (*sf.*) belli bir gram ağırlığında olan ("gramlıq" kelimesi yazım hatası sonucu bu şekilde yer almaktadır.)
g. I-13/9
[=1]
- granata:** (<*Rus.*<*Alm. granate*) (*a.*) el bombası
g. I-17/12
g.+larıñızni X-127/8
- g.+ñni X-128/5
[=3]
- gruppa:** (<*Rus.*<*Fr. groupe*) (*a.*) grup; heyet, takım; küme, yığın
g. I-16/19
g.+lar VII-88/13
g.+larğa I-16/14, XIII-145/2
g.+larıñıñ XI-133/10
g.+mızni I-17/2
[=6]
- Gula:** (*öz. a.*) şahıs ismi → *Gülcian Canqılıçeva, Gülcian*
g. III-49/13, III-50/5
[=2]
- güdürde-:** (*f.*) gürlüdemek; çok hızlı ve gürlütlü ses çıkarmak
g.-p turğan I-12/17
[=1]
- güdürdi:** (*a.*) gümbürtü; gürlütü
g.+si XI-163/9
[=1]
- gül:** (<*Fars. gul*) (*a.*) gül; **1.** bahçelerde süs ve çiçeklerden elde edilen kokulu, yağı için yetiştirilen bitki;
g.+ler VI-80/8, XIII-170/2
g.+lerni XI-136/11
- 2.** bu bitkinin türüne göre al, pembe, sarı veya beyaz renk, genellikle kokulu çiçeği
g. II-32/17, V-78/3
[=5]
- Gülcian:** (*öz. a.*) şahıs ismi → *Gülcian Canqılıçeva, Gula*
g. III-48/3, III-53/17, III-56/10, III-56/14, V-77/23, V-78/9
g.+ğa V-77/23
g.+ni III-53/13, III-54/4
g.+niñ III-53/13, III-53/15, III-54/5, III-54/7, III-54/8
[=14]
- Gülcian Canqılıçeva:** (*öz. a.*) şahıs ismi → *Gülcian, Gula*
g. III-45/4, III-47/6
[=2]
- güna:** (<*Fars. gunāh*) (*a.*) günah; kabahat, kusur → *günax*
g.+sı III-49/5
[=1]

günasız: (*sf.*) günahsız; kabahati, kusuru olmayan
g. 11-37/2, VII-89/8, X-125/12
[=3]

günaḥ: (<*Fars. gunāh*) (*a.*) günah; kabahat, kusur → *güna*
g.+tır v-72/17
[=1]

gür: (*sf.*) gür; bol ve güçlü olarak çıkan veya fişkiran
g. VIII-96/5, XIII-166/4, XIV-185/6, XIV-187/9
[=4]

gürültü: (*sf.*) gürültü; uğultulu
g. XIII-171/10
[=1]

güzel: (*sf.*) güzel; 1. biçimi, ölçüleri, renkleri, hareketleri ile hoş giden ve hayranlık uyandıran;
g. X1-135/3, XIV-185/7

2. (*zf.*) hoş giden, beğenilen, iyi, doğru bir biçimde;
g. IV-62/6, VI-84/8, X1-139/6, XIII-168/11,
[=6]

güzelim: (*ünl.*) çok sevilen kimseye sevecenlikle yaklaşıldığında kullanılan bir söz
g. VIII-102/6, VIII-95/8
[=2]

güzelleş-: (*f.*) güzelleşmek; güzel bir durum almak
g.-ti v-78/5
[=1]

güzellik: (*a.*) güzellik; hoşlanma duygusu yaratan nitelik; güzel olma durumu
g. 11-31/12
g.+ine+(güzelligine) v-72/17, XIII-168/4
g.+lerden XIII-169/10
g.+lerini v-72/4
g.+lerni XIII-168/5
[=6]

Ğ

ğadaplan-: (*f.*) öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak
ğ.-dı XIV-185/3
[=1]

ğaflet: (<*Ar. ğaflet*) (*a.*) gaflet; dalgınlık, dikkatsizlik
ğ.+nen X-127/4

[=1]

ğafletli: (*sf.*) zorluklar sebebiyle farkına varılamayan, hissedilemeyen
ğ. VIII-100/7
[=1]

ğalebe: (<*Ar. ğalebe*) (*a.*) galibiyet; zafer
ğ. III-50/17, III-56/5, X-121/4, XI-162/2
ğ.+miznen IV-63/6
ğ.+ni XI-162/1
ğ.+niñ X-120/10, X-123/4
[=8]

ğaliba: (<*Ar. ğālibā*) (*zf.*) galiba; görünüşe göre, anlaşılan
ğ. I-9/20, III-43/1, VI-84/10, X1-132/5, XII-147/15, XIV-182/11
[=6]

ğalip çık-: (<*Ar. ğālib* + *T. çık-*) (*b.f.*) galip gelmek; yenmek, üstün gelmek
ğ.-qanlar IV-58/6
[=1]

ğam: (<*Ar. ğamm*) (*a.*) gam; tasa, kaygı, üzüntü
ğ. V-77/20, VIII-96/5
[=2]

ğam-kasavetsiz: (*zf.*) gam keder olmadan, dertsiz tasasız
ğ. IV-58/4
[=1]

ğamlı: (*sf.*) gamlı; kaygılı, üzüntülü
ğ. I-10/9
[=1]

ğam-qayğı: (*a.*) gam keder, dert tasa
ğ. XIII-174/15
[=1]

ğamsız: (*sf.*) gamsız; üzüntüsü olmayan
ğ. IV-58/7
[=1]

ğarbiy: (<*Ar. ğarbī*) (*a.*) Batılı
ğ. 11-36/18
[=1]

ğarip: (<*Ar. ğarib*) (*a.*), (*sf.*) garip; kimsesiz; korumasız, zavallı, acınacak durumda olan
ğ. III-56/14, XIV-179/10
ğ.+ler III-51/14
ğ.+large VIII-100/5
[=4]

ğarp: (<*Ar. ğarb*) (*a.*) batı
ğ.+tan I-21/2, XI-162/1

[=2]

ğayıp: (<Ar. *ğayb*) (a.) kayıp; yitik, kaybolan
ğ. xıı-144/1
ğ.+iñnen+(ğayıbıñnen) ıx-112/1
ğ.+niñ ıv-66/9
[=3]

ğayıp ol-: (b.f.) kaybolmak; yitmek
ğ.-dı vııı-100/5
[=1]

ğayret: (<Ar. *ğayret*) (a.) gayret; olağanüstü
çalışma, çaba
ğ.+imi xııı-168/8
[=1]

ğayırdan: (z.f.) yeniden
ğ. ıv-68/4, vııı-94/4, xııı-168/8, xıv-188/8
[=4]

ğonca: (<Fars. *ğonçe*) (a.), (s.f.) gonca; **1.**
gonca, henüz açılmamış çiçek, tomurcuk;
g. xı-138/10

2. (mec.) genç kız
ğ. ıı-32/17
ğ.+ge v-78/7
ğ.+lerni vııı-95/3

[=4]

ğurur: (<Ar. *ğurūr*) (a.) gurur; **1.** şeref, onur;
iftihar;
ğ.+nen vı-84/11, xıı-142/5

2. kurum, çalım
ğ.+nen xıv-187/13

[=3]

ğururlan-: (f.) gururlanmak; gurur duymak,
iftihar etmek
g.-a xıı-144/4
[=1]

ğuzapay: (a.) yakacak odun
ğ. ıv-61/1
[=1]

Ħ

ħaber: (<Ar. *ħaber*) (a.) haber; bir olar üzerine
edinilen veya verilen bilgi
x. ı-16/10, ı-24/9, ıı-29/10, ııı-53/20, ıv-62/4,
ıv-62/5, ıv-64/1, ıx-107/6, vıı-87/4, vııı-
100/4, vıııı-100/5, xı-141/1, xıı-157/2,
xıı-162/4
x.+den xıı-157/2
x.+i ı-21/6, xı-135/12, xı-139/12

x.+im xıı-151/2
x.+imi ıv-61/16
x.+imiz ıı-31/15
x.+ini xıı-156/13
x.+iñ x-122/3
x.+ler vııı-100/5, x-122/1, x-129/16
x.+leri ııı-51/12
x.+lerini ııı-52/2
x.+lernen v-72/14
x.+lerni ı-21/7
x.+ni ı-8/13, ıı-30/2, ıı-39/6, ıv-61/16, xıv-
179/6
x.+niñ ııı-54/14
[=36]

ħaber ber-: (b.f.) haber vermek; bildirmek,
duyurmak
x.-ıp turmaq kerekmiz ııı-50/10
[=1]

ħaber et-: (b.f.) haber etmek; haber vermek,
duyurmak
x.-ti ıx-117/2
[=1]

ħaber al-: (b.f.) haber almak; kendisine
bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek
xaberimi al-: bkz. *xaber al-*
x.-ğan ı-23/7
[=1]

ħaberimni al-: bkz. *xaber al-*
x.-ğan ı-23/11
[=1]

ħaberi ol-: (b.f.) haberi olmak; bilgisi
olmak, bilmek
x.-madı v-76/15
[=1]

ħaber-teber: (a.) haberler
x. vıı-87/3
[=1]

ħadim: (<Ar. *ħādīm*) (a.) hadim; çalışan,
görevli
x.+i ı-8/1
[=1]

ħain: (<Ar. *ħā'in*) (a.) hain; **1.** düşman, kötülük
yapmaktan, üzmetten hoşlanan;
x.+lerni ııı-48/10

2. (s.f.) kutsal sayılan değerlere el uzatan,
düşmanca davranan
x. ıı-36/16, ııı-47/14, vıı-86/11
[=4]

halat: (<Yun. < haladi) (a.) ince kumaştan uzun, üst giyeceği, pardesü; sabahlık
x.+qa viii-95/7
[=1]

Haldaryan: (öz. a.) şahıs ismi
x. x-126/1
[=1]

halq: (<Ar. halk) (a.) halk; **1.** bir bölgede, bir çevrede yaşayan kimseler; cemaat;

x. iii-49/1, viii-92/8, x-123/6, x1-140/5
x.+1 iv-62/16, iv-68/14, xiv-177/8
x.+lardan xiii-174/11
x.+qa i-8/19

2. aynı ülkede yaşayan insanlar topluluğu; millet;
x.+1 i-11/24,
x.+ına i-26/3

3. insanlık, yeryüzündeki bütün insanlar
x. i-15/8, ii-37/3,
x.+lar ii-38/12

[=14]

hamır: (<Ar. hamir) (a.) hamur
x. vii-88/6
[=1]

haneli: (sf.) bir bölmesi olan, tek odalı
x. x-120/7
[=1]

hasta: (<Fars. haste) (a.) hasta, sağlığı bozuk olan
x. iii-53/17, iv-58/9, iv-66/1, vii-90/10, vii-90/17, vii-91/11, viii-100/1, viii-101/14, viii-97/3, viii-99/11, x1-139/8
x.+can vii-89/15
x.+lardan i-14/7
x.+larını i-15/6
x.+nı iv-66/3, viii-98/2
[=16]

hastalat-: hasta etmek, hastalandırmak
x.-ma iv-62/6
[=1]

hastalıq: (a.) hastalık; beden veya ruh sağlığının bozukluğu
x. xiii-167/11, xiii-167/15
x.+1+(xastalığı) iii-54/2
x.+lar xiii-174/10
x.+lardan iv-59/11
x.+larımın xiii-167/11
x.+larıñın xiii-168/11
x.+larnen xiii-168/13

x.+larını viii-101/5, viii-97/3, x1-139/3
x.+nı iv-65/15, v-78/5, viii-101/1
x.+nıñ iii-54/17, viii-101/1
x.+qa ix-108/7, viii-101/3, viii-97/12
[=19]

hastahane: (<Fars. hasta-hāne) (a.) hastane; hastalara yatarak veya ayakta tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin hekim, hemşire ve diğer sağlık çalışanları tarafından verildiği sağlık kuruluşu; sayrılarevi, darüşşifa, şifahane
x. viii-102/2
x.+de viii-95/6
x.+den viii-101/14
x.+ge viii-94/10, viii-98/3
x.+lerde viii-100/1
x.+sinde viii-94/11
x.+sine viii-100/8
[=8]

hatır sora-: (<Ar. hātīr + T. sora-) (b.f.) hatır sormak; hâl hatır sormak
hatırımın sora-: (b.f.) hatırımın sormak
x.-madı xiv-181/5
[=1]

hatırla-: (f.) hatırlamak, aklına gelmek, aklına getirmek
x.-dı ix-116/5, xii-144/3
x.-dılar iv-68/11
x.-dım ii-36/5
x.-dıq xiii-165/5, xiii-166/12
x.-ğan ix-115/16
x.-ğanda viii-97/1
x.-ğanına ix-116/8
x.-maq iii-41/16, iii-43/2, ix-116/1
x.-p ix-113/3
x.-p başladım xiv-187/6
x.-p olamadım iii-41/9, x1-132/4
x.-p olamasa ix-116/1
x.-p olamay ix-114/5
x.-p olasıñmı ix-116/10
x.-p turğan i-14/17
x.-sa iv-67/8
x.-sam i-18/1, xiii-167/6
x.-sañ i-14/17
x.-y v-78/6
x.-ysiñ x1-131/1
[=26]

hatırlat-: (f.) hatırlatmak; hatırlamasını sağlamak, aklına getirtmek
x.-a ii-39/9
x.-ır iii-47/1, iii-47/5
x.-maq xii-163/1, xii-163/2
x.-maylar xii-142/3
x.-qan xii-142/6
x.-tı v-70/6
[=8]

hâtırlav: (*a.*) hatırlama

x. 1-17/22

x.+lar 1-12/23, vii-92/13, x-122/12, xiii-166/10

x.+larım x1-131/7

[=6]

hâtire: (<Ar. *hâṭira*) (*a.*) hatıra; bir kimseyi veya olayı anımsatan nesne; andaç, anmalık, bergüzar, yadigâr

x. iii-45/3

[=1]

hâvflı: (*sf.*) korkulu, korkunç

x. iv-67/1, x-125/1

[=2]

hâvfsıray: (*a.*) korku, endişe

x.+ları 1-24/8

[=1]

hâyal: (<Ar. *ḥayāl*) (*a.*) hayal; **1.** zihninde canlandırma yeteneği, düş;

x. viii-98/9

x.+lar 11-27/7, 11-28/4, xii-144/5

x.+ları v1-83/9

x.+larım xiv-187/15

x.+larından v1-83/12

2. algılanan bir şeyin zihinde oluşan görüntüsü, suret

x.+ımda xiv-187/6

[=8]

Ḥayali: (*öz. a.*) şahıs ismi

x. viii-100/8, viii-102/1, viii-104/4, viii-105/6

[=4]

hâyallan-: (*f.*) hayal etmek, tasavvur etmek

x.-a v-73/19

x.-am xiv-187/10

x.-ıp turğanda xiv-187/11

[=3]

hâyırla-: (*f.*) hayırlamak; tebrik etmek; “hayırlı olsun” diyerek iyi dilekte bulunmak

x.-dı xiv-183/5

x.-p x-123/4

[=2]

hâyırlı: (*sf.*) hayırlı; iyi, uğurlu, güzel

x. iv-62/13

[=1]

hâyır: (<Ar. *ḥayr*) (*a.*) iyi, hayırlı, uğurlu, yararlı

x. iv-61/13

[=1]

hâyır ola: (<Ar. *ḥayr* + *T. ol-*) (*ünl.*) hayrola; tatsız bir haberi duymaya hazırlanırken “iyiye döner inşallah” anlamıyla söylenir

x. xiv-181/12, xiv-188/4

[=2]

hâyırsız: (*sf.*) hayırsız; yararı olmayan, hayrı olmayan

x. iii-53/17

[=1]

hâyırsızlıq: (*a.*) hayırsızlık; kötü bir durum, yaramazlık, problem vs.

x. x1-137/19

[=1]

hâzine: (<Ar. *ḥazine*) (*a.*) hazine; altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet; hazne

x. xii-144/1

[=1]

hıtap et-: (Ar. *ḥitāb* + *T. et-*) (*b.f.*) hitap etmek; seslenmek, ... -e karşı söylemek, söz yöneltmek

x.-ip xiv-183/8

x.-ti iii-44/23

[=2]

hızmet: (<Ar. *ḥidmet*) (*a.*) hizmet; iş, görev;

x.+imni 1-71-1, 11-38/13, 1x-108/4

x.+inde vii-92/8

x.+ini 1-7/7, x1-134/6

x.+ke 1-11/25, iv-61/5, 1x-111/16, v-71/16, v-72/2, v-73/18

x.+ler x-120/10

x.+te iv-68/10

x.+teler xii-150/10

x.+ten 1x-108/3, vii-85/7, xiii-173/12

[=18]

hızmet et-: (*b.f.*) hizmet etmek; iş görmek, çalışmak

x.-e xii-150/10

x.-ken 1-23/4

[=2]

hızmetçi: (*a.*) hizmetçi; hizmet gören kimse

x.+ler 1x-109/5

x.+lerinden 1x-113/5

[=2]

horaz: (<Fars. *ḥurūs*) (*a.*) horoz

x. viii-94/5, viii-94/8

x.+ları iii-57/5, viii-94/5

[=4]

horazlan-: (*f.*) horozlanmak; kabadayı tavrı takınmak, çalım satmak
x.-ıp xııı-172/4
[=1]

horlat-: (*f.*) horlatmak; birinin gönlünü incitecek davranışta bulunmak, hor görülmesine sebep olmak
x.-mam v-77/18
[=1]

hoşkeldige (barmak): (*b.f.*) bir misafirin ziyaretine gitmek
x. ıı-31/16
[=1]

hoş keldiñ(iz): (*b.f.*) gelen kişiye söylenen selamlama sözü
x. ıx-113/8
x. xı-137/11
[=2]

hozyaystvo: (<*Rus.*) (*a.*) çiftlik; tarım işletmesi; SSCB'de tarım sektöründe örgütlenen "kollektif tarımla" uğraşan birlikler → *kolxoz*
x.+sında xıı-161/1
[=1]

hucur ol-: (*a.*) tuhaflaşmak, garip bir hâl almak
x.-a x-119/4
x.-a eken ııı-51/21
x.-ıp kaldı x-120/3
[=3]

husus: (<*Ar. huşūş*) (*a.*) husus; konu, madde
x.+ta xı-134/6, xı-135/11
[=2]

hususan: (<*Ar. huşūşan*) (*zf.*) bilhassa, özellikle
x. ıv-66/3, vı-79/8, vıı-86/13, x-118/5, x-123/3, xı-136/11, xı-136/2, xıı-153/1, xııı-174/13
[=9]

hususiyet: (<*Ar. huşūşiyet*) (*a.*) hususiyet, özellik
x.+lerini xıı-152/12

I

ıncın-: (*f.*) incinmek; (*mec.*) birinin bir davranışı yüzünden üzülmek, kırılmak
1.-a ıv-59/3, x-119/3
1.-ğın ıx-111/5, v-77/16
1.-ğanından vı-83/6
1.-sa ııı-50/18
[=6]

ıncıt-: (*f.*) incitmek; (*mec.*) söz veya davranışıyla birini üzme, kırma
1.-ma vııı-96/13, xıı-144/3
[=2]

ıntıl-: (*f.*) ileri atılmak, hamle yapmak;
1.-a vıı-86/12
1.-a eken xııı-170/5
1.-sa xı-137/13
[=3]

ıntılış: (*a.*) atılış, hamle
1. ı-16/19
[=1]

ıñran-: (*f.*) inlemek
1.-ıp xıı-152/12
[=1]

ırcay-: (*f.*) sırtıtmak, ağzını yayararak gülmek
1.-a ı-15/16
1.-dı xıı-150/3
[=2]

ırgat: (<*Yun. ergates*) (*a.*) ırgat; başkasının yanında, tarım ve hayvancılık işlerinde ücretli çalışan kimse
1. xıı-160/3, xıı-160/6, xıı-161/1
1.+lar xıı-162/2, xıı-164/6
1.+ları xıı-161/6
1.+larını xıı-161/3
[=7]

ırgathıq: (*a.*) ırgatlık; ırgat olma durumu
1.+qa xıı-158/12
[=1]

ırızlı: (*sf.*) namuslu
1. v-76/20
[=1]

İ

ibaret: (<*Ar. 'ibāret*) (*a.*) ibâret; bir ...-dan / -den oluşan, meydana gelen
ı. xıı-145/2
ı.+tır vıı-93/1, x-128/3
[=3]

ıbret al-: (<*Ar. 'ibret + T. al-*) (*b.f.*) ibret almak; ders almak
ı.-maları xıv-183/6
[=1]

ıç¹: (<*Fars. hīç*) (*zf.*) hiç; olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştiren bir söz
ı. ı-7/5, ı-8/6, ı-9/8, ıı-28/3, ıı-29/18, ııı-56/6, ıv-58/5, ıv-58/8, ıv-62/13, ıv-65/9, ıv-67/8, vıı-85/14, vııı-98/12, x-119/9, xıı-

142/7, xii-147/10, xii-151/8, xiv-183/13,
xiv-187/13
[=19]

iç olmağanda: (*zf.*) hiç değilse, hiç olmazsa;
“en azından” anlamında kullanılan bir
söz
i. iii-55/10, ix-108/9, x-121/7
[=3]

iç²: (*a.*) iç; **1.** herhangi bir durumun, ortamın
veya alanın sınırları arasında bulunan bir
yer, tış (dış) karşıtı;
i.+inde iii-47/9, iv-62/9, iv-68/13, viii-98/11,
viii-103/8, xi-137/13, xii-145/13, xii-
149/9, xii-149/14, xii-152/9, xii-160/5,
xiii-176/1, xiv-185/1, xiv-186/8
i.+indeki i-20/22, xii-145/9, xii-152/5
i.+indemiz i-16/13, i-16/2
i.+inden iv-63/8, vii-90/9,
i.+ine xiv-188/1

2. (*mec.*) akıl, gönül, irade gibi insanın
manevi varlığını oluşturan şeylerden
herhangi biri
i.+imde i-15/8
i.+imizge iii-52/20
i.+indeki i-18/9, viii-104/8, x-123/10,
i.+ine iv-65/9, xii-147/15, xii-164/6,
i.+iñe iv-67/4,

3. mide, bağırsak, karın
i.+inde viii-102/9,
i.+ine iv-60/8, ix-108/6, viii-95/10,
i.+iñe xiii-169/6

[=35]

içine ateş tüş-: (*b.f.*) içine ateş düşmek;
büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına
girmek
i.-e iv 60/8
[=1]

iç-: (*f.*) içmek; **1.** bir sıvıyı ağza alıp yutmak;
i.-em xiii-167/13
i.-emiz i-18/25
i.-esiñ xiii-167/12
i.-ip ix-111/2
i.-ip otura viii-102/9
i.-ip oturğanda x-120/9
i.-ken i-25/10, iv-60/12
i.-mek xiii-167/10
i.-mey xiv-182/15
i.-meyim xiii-167/11

2. sigara dumanını içe çekmek
i.-mesem i-10/22
i.-e ii-28/9
i.-ip otura ediler vi-83/5,

[=14]

içbir: (*sf.*) Bir addan önce getirilerek o adın
bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile
olmadığını anlatan bir söz
i. i-11/9, i-13/21, ii-37/15, iii-42/6, iv-59/13,
iv-60/5, iv-63/11, iv-66/9, v-77/12, vii-
87/1, vii-90/17, viii-100/5, viii-102/11,
viii-103/6, xi-141/1, xii-148/9, xii-150/4,
xii-151/2, xii-158/9, xii-172/4, xiii-
176/6, xiv-180/14, xiv-183/13
[=23]

iç birev: (*zm.*) hiç kimse; bir kişi bile, kimsecik
→ *iç kimse*
i. xiii-165/10
[=1]

iç kimse: (*zm.*) hiç kimse; bir kişi bile, kimsecik
→ *iç birev*
i. ii-33/16, ii-39/5, iii-49/17, vi-82/11, ix-
111/11, xii-159/16, xiii-165/12, xiii-
174/14, xiv-184/11,
i. +de xiv-186/12
i. +niñ i-18/1, xiv-187/13
i. +nen iii-50/18,
i. +large v-77/18
[=14]

içeri: (*a.*) içeri; iç taraf, içteki bölüm, dışarı
karşıtı
i. ii-36/11, vii-89/15, xii-147/4, xii-155/5
i.+de ix-110/7, ix-115/10
i.+den xii-147/4
i.+ge i-7/6, vi-82/6, viii-100/10
i.+sinde+(içersinde) iii-55/5
[=11]

içi-bağrı: (*a.*) (insan için) iç dış → *içiñ-teniñ*
i. iv-65/14
[=1]

içil-: (*f.*) içilmek; içme işi yapılmak
i.-gen x-122/11
[=1]

içi-teni: (*a.*) (insan için) iç dış → *içi-bağrı*

içinde: (*zf.*) **1.** süresince, zarfında;
i. ii-36/17, v-73/16, viii-96/6, xi-133/14, ,
xii-143/9, xii-160/3, xiii-166/12, xiv-
186/11
2. kendinden önce gelen kelimenin taşıdığı
anlamın bütünüyle hâkim olduğunu, bir
yer veya kimseyi tamâmen kapladığını
anlatır
i. i-13/25, i-21/3, iii-50/12, viii-103/10, xii-
145/1, xii-149/1, xii-152/2,

3. ortamında, arasında
i. III-52/10, IX-115/2,

[=18]

İçîn-teniñ: (*a.*) bkz. *İçi-teni*

i. III-48/1
[=1]

İçir-: (*f.*) içirmek; içmesine yol açmak, içmesini sağlamak

i.-sin I-10/3
[=1]

İçün: (*edat*) için; 1. –e özgü, –e ayrı;

i. I-14/22, I-24/8, II-27/8, II-29/4, II-33/8, III-45/2, III-46/5, III-50/12, III-54/11, IV-58/2, V-74/1, VIII-106/5, XI-139/7, XII-146/9, XII-156/3, XII-156/4, XII-156/6, XII-159/1, XII-159/16, XIV-183/12,

2. amacıyla, maksadıyla;

i. I-8/18, I-9/15, I-11/24, I-15/17, I-16/19, I-21/10, I-26/4, I-25/18, II-30/1, III-43/6, III-44/19, III-47/3, III-47/9, IV-65/13, IV-66/3, IV-66/4, V-70/12, VII-88/20, VIII-90/11, VIII-94/4, VIII-94/13, VIII-95/5, VIII-96/12, IX-110/2, IX-116/3, X-119/1, X-123/6, X-126/8, X-126/9, X-126/15, X-129/7, XI-132/16, XI-133/2, XI-134/6, XI-138/6, XI-138/7, XI-140/11, XII-147/11, XII-148/7, XII-153/4, XII-155/5, XII-156/8, XII-159/10, XII-162/6, XII-163/8, XIII-165/1, XIII-172/6, XIII-173/1, XIII-173/6, XIV-178/4, XIV-185/3, XIV-188/13

3. uğruna, yoluna

i. I-15/8, IV-58/5, IV-60/16, IV-61/12, VII-92/8, X-120/10, XII-153/1,

4. –den dolayı, –den ötürü

i. I-21/17, II-30/6, II-37/8, II-40/2, III-49/18, III-54/6, III-55/4, III-56/15, IV-62/3, IV-68/16, V-71/10, VI-80/10, X-120/10, X-120/10, X-121/6, X-121/7, XI-140/3, XII-144/3, XII-164/4, XIII-167/11, XIII-173/6, XIII-173/9, XIV-179/13, XIV-186/9,

5. –e göre

i. III-47/14, III-53/20, V-77/19, VI-82/11, VII-85/13, VII-91/10, VII-91/11, VII-92/4, VIII-104/13, IX-107/2, X-119/7, X-127/4,

[=111]

İdare: (*<Ar. idāre*) (*a.*) bir kuruluşun yönetildiği yer

i.+ge VII-86/16
[=1]

İfade et-: (*<Ar. ifāde + T. et-*) (*b.f.*) anlatmak

i.-ebilecek II-33/20
i.-er VIII-101/14
i.-ip olamayım XIII-170/15
i.-mege V-75/7
[=4]

İkâye: (*<Ar. hikāye*) (*a.*) hikâye; bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması

i.+mni I-11/3, VII-92/8
i.+si I-12/21
[=3]

İkâye et-: (*b.f.*) hikâye etmek; anlatmak, hikaye etmek, nakletmek; yinelemek, tekrar etmek;

i.-mege XIII-174/8
i.-mek VII-86/7
i.-ti IX-113/3
[=3]

İkâye etil-: (*b.f.*)

i.-gen III-57/5
[=1]

İklim: (*a.*) iklim; yeryüzünün herhangi bir yerinde hava olaylarına bağlı olarak gerçekleşen etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durumu; abuhava:

i.+ini XIII-168/2
[=1]

İkmetli: (*sf.*) hikmetli; anlamlı, bilgi dolu

i. II-27/7
[=1]

İlâç: (*<Ar. 'ilāc*) (*a.*) ilaç; bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan madde; daru, em, ot → *ilaç*

i. I-10/3, VIII-101/3, VIII-102/11
i.+dan XI-139/3
i.+ıñnı XIII-167/14
i.+lar X-118/1
i.+ları IV-65/15
[=7]

İlâç: (*<Ar. 'ilāc*) (*a.*) ilaç; bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan madde; daru, em, ot → *ilac*

i. VIII-100/1, XIII-169/1
i.+lar VIII-97/8
i.+larınñ XIII-167/11
[=4]

İlaç al-: (*b.f.*) hap yutmak

İlaçlarını al-: (*b.f.*) bkz. *ilaç al-*
i.-ıp IV-66/2
[=1]

- ilân:** (<Ar. *i'lân*) (a.) ilan; duyuru
i. v-74/2
[=1]
- ilân et-:** (b.f.) ilan etmek; herkese duyurmak,
herkese bildirmek
i.-esiñ xiv-182/7
i.-ken ediler v1-81/8
[=2]
- ilân etil-:** (b.f.) bkz. *ilan et-*
i.-ildi v-74/1
[=1]
- ilâhri:** (<Ar. *ilâ-âhirihi*) (a.) diğerleri,
benzerleri → *ve ilâxiri*
i. xiii-175/3
[=1]
- ile:** (*edat*) ile; kelimenin sonuna geldiğinde
birliktelik, beraberlik, araç, neden veya
durum anlatan cümleler yapmaya
yarayan bir söz
i. iii-52/14
[=1]
- ileri:** (a.) ileri; **1.** bakılan yönün ötesi; geri
karşıtı;
i. i-16/20, v-71/9
- 2.** henüz gelmemiş zaman, gelecek
i.+de i-23/1, ii-28/3, iii-35/16, x1-140/13, xiiii-
175/8
i.+de+(ilerde) xiiii-172/3
[=8]
- iliş-:** (f.) ilişmek; takılmak
i.-mey xi-154/11
[=1]
- iliştir-:** (f.) iliştmek; bağlamak, tutturmak,
eğreti takmak, hafifçe tutturmak
i.-mek x-121/4
[=1]
- ilk:** (sf.), (zf.) ilk; **1.** (sf.) zaman, sıra, yer ve
önem bakımından ötekilerden önce
gelen; öncel, son karşıtı;
i. ii-27/6, v-76/5, x-126/17
- 2.** (zf.) birinci olarak, en başta → *ilki*
i. i-18/18, ii-39/8, xiii-166/6
[=6]
- ilki:** (sf.), (zf.) ilk; **1.** (sf.) zaman, sıra, yer ve
önem bakımından ötekilerden önce
gelen; öncel, son karşıtı;
i. viii-96/10
- 2.** (zf.) birinci olarak, en başta → *ilk*
i. ii-27/8,
i.+de iv-67/8
[=3]
- İlki Adım:** VI numaralı hikâye
i. v1-79/0
[=1]
- ille:** (<Ar. *illâ*) (zf.) illâ; ne olursa olsun,
mutlaka
i. iv-58/11, v-78/13, xii-162/9
[=3]
- ilmek:** (a.) ilmek; ipe halka şekli verilerek
yapılan düğüm; ilmik
i.+day i-16/15
[=1]
- ilmiy:** (<Ar. *ilmî*) (a.) ilmî; bilimsel
i. vii-85/1, viii-85/2, x1-133/11, x1-134/5
[=4]
- imdat:** (<Ar. *imdād*) (a.) imdat; tehlikede,
sıkıntıda olana yapılan yardım
i. iv-67/1
[=1]
- imdat ara-:** (b.f.) yardım istemek
i.-malı v-76/2
[=1]
- imdat bekle-:** (b.f.) yardım beklemek
i.-mek i-19/10
i.-p vii-90/3
[=2]
- imdat köster-:** (b.f.) yardım etmek
i.-ecegini iv-66/1
[=1]
- imdat ol-:** yardım olmak; faydası olmak
i.-ur iii-54/5
[=1]
- imdat tap-:** (b.f.) çare bulmak, yardım
aramak
i.-ilredi viii-100/1
[=1]
- imkân:** (<Ar. *imkân*) (a.) imkan; olanak,
olabilirlik
i. iii-54/5, xi-145/1, xii-158/11
i.+dan x-123/11, xii-163/8
i.+1 iii-50/11, xii-158/12, xii-162/3, xiiii-
171/6
i.+larğa x1-134/6
i.+larnı x-118/3

i.+nı xıı-154/2
[=12]

imkân ber-: (*b.f.*) bir işin olmasına elverişli ortamı hazırlamak
i.-gen xıı-158/4
[=1]

imtian: (<Ar. *imtiḥān*) (*a.*) imtihan; okul sınavı
i.+larğa ıı-36/9
i.+larımıznı ıı-36/17
i.+larını ıı-36/8
[=3]

imza: (<Ar. *imzā*) (*a.*) imza; bir kimsenin kendi eliyle yazdığı ad ve soyadının örneği ya da yerine geçen kısaltması veya işareti
i.+sını xıv-188/10
[=1]

imza çek-: (*b.f.*) imza atmak, imzalamak
i.-kende vıı-91/11
[=1]

imzalan-: (*f.*) imzalanmak; imzalama işine konu olmak
i.-ğan edi vıı-88/12
[=1]

inan-: (*f.*) inanmak; **1.** bir şeyin doğruluğunu kabul etmek;
i.-a ediler ıv-63/7
i.-a edim xıv-177/13
i.-acağı ıv-61/16
i.-maylar vıı-91/2

2. bir şeyin olabileceğini düşünmek;
i.-a edi ıv-61/13
i.-a ıv-64/8, ıx-112/3
i.-alar vııı-99/8
i.-maq ıv-58/3

3. birini doğru sözlü olarak bilmek, ona güvenmek
i.-a ıı-35/11,
i.-masa vıı-87/11
i.-am ıx-112/11

[=12]

inatlan-: (*f.*) inatlanmak; inat etmek, diretmek
i.-sañ xıı-151/1
[=1]

inatlıq: (*a.*) inat; inatçılık
i.+ımnı+(inatlığımın) xıv-179/10
[=1]

İnayet: (*öz. a.*) şahıs ismi
i. ı-11/11, ı-11/30

i.+nen ı-11/15
i.+ni ı-23/10
[=4]

ince: (*sf.*) ince; dar ve uzun olan; kalınlığı az olan, kalın karşıtı
i. vı-81/6, vııı-96/5, x-124/15, xıv-178/5
[=4]

ince et-: (*b.f.*) ince ince doğramak, kıymak
i.-ip xıı-143/16
[=1]

incelik: (*a.*) incelik; ayrıntı
i.+lerinen ı-11/9
[=1]

inde-: (*f.*) görüşünü, tepkisini ortaya koymak; bir şey hakkında konuşmak; ses vermek, ses çıkarmak
i.-medi ııı-44/15, xı-134/9
i.-medim xı-135/2
i.-megenime xı-135/2
i.-mey ı-10/10, ı-10/19, ı-17/25, ıı-33/20, ıx-115/16, x-124/13, x-125/14, x-127/7, xı-134/8
i.-meyyürgenimniñ xı-134/6
[=14]

ine: (*a.*) iğne
i. ı-19/16, ıı-33/10, v-77/6, vı-81/13
[=4]

İngiliz: (*öz. a.*) İngiliz; İngiliz milletinden olan
i. ııı-43/14
[=1]

injener: (<Rus.<Fr. *ingénieur*) (*a.*) mühendis
i. v-77/10
[=1]

inkişaf et-: (<Ar. *inkişāf* + *T. et-*) (*b.f.*) ilerlemek, gelişmek
i.-ti ııı-45/12
[=1]

insafsız: (*sf.*) insafsız; vicdansız, acımasız
i. ı-22/25, ııı-50/13, xıı-159/9
[=3]

insan: (<Ar. *insān*) (*a.*) insan; çalışıp üreten, sözle anlaşılan, düşünen, toplum içinde yaşayan, yüksek bir biyolojik gelişmeye sahip varlık
i. ı-14/17, ı-15/19, ı-16/1, ı-22/8, ı-23/9, ııı-51/21, ııı-51/21, ııı-54/16, ıv-60/1, ıv-65/11, ıv-67/1, ıx-107/1, vıı-88/13, vııı-92/14, vııı-104/6, vııı-106/3, x-126/10, xıı-147/15, xıı-152/12, xııı-170/3, xııı-171/5, xııı-173/6, xııı-174/18

- i.+da ı-10/9, ı-23/2, ıı-31/2, ııı-47/10, xııı-170/9
i.+dan ı-16/1
i.+ğa ıı-30/20, ııı-55/8, xıı-159/9, xııı-173/6
i.+lar ı-11/15, ııı-55/5, ıv-58/1, v-78/7, vıı-92/5, vııı-105/14, xı-141/11
i.+larğa ıv-58/5, vııı-94/4
i.+larını ıv-68/3, ıx-114/12, xı-136/11
i.+nı ıv-65/10, vııı-103/7, xıı-155/11
i.+nıñ ı-15/9, ı-23/1, ıı-31/12, vııı-105/10, vııı-95/12, xı-134/7, xııı-169/1
[=55]
- insan ayağı basmağan:** (*sf.*) insan ayağı basmamış; içine insan girmemiş, içinde insan olmayan
i. x-124/5
[=1]
- insaniyetli:** (*sf.*) insaniyetli; insanlığı olan; mürüvvetli
i. ııı-52/11
[=1]
- insanlıq:** (*a.*) insanlık; bütün insanlar
i.+nı ııı-48/2
[=1]
- institut:** (<*Rus.* <*Fr. institut*) (*a.*) enstitü; bir üniversiteye bağlı veya bağımsız bir kuruluş olarak genellikle araştırma yapan ve bazı durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu
i. ıı-35/3, xı-141/1, xııı-165/1, xııı-166/7
i.+ımızğa xııı-165/1
i.+ında xııı-169/9
i.+ını xııı-172/4
i.+ınıñ ııı-47/7
i.+ıña xı-139/6
i.+nı ıı-28/11, ıı-31/14, ııı-54/17, xı-134/6, xı-135/10
i.+nıñ ıı-28/6, xı-135/3
i.+qa ııı-48/15, v-71/15
i.+ta ıı-37/5
[=19]
- intişam:** (<*Ar. intikām*) (*a.*) intikam; öç
i. ı-22/13, ıı-38/8, ııı-50/17, vıı-91/12, xıı-161/5
i.+ğa ı-13/11
[=6]
- intişam al-:** (*b.f.*) intikam almak; öç almak
i.-maq ı-12/24, vıı-90/15
[=2]
- inilti:** (*a.*) inilti; inleme sırasında çıkan sesin adı; enin
i.+si ı-17/11
i.+ler xıı-155/3
- [=2]
- inle-:** (*f.*) inlemek; acı, üzüntü belirten kesik kesik sesler çıkarmak
i.-p xıı-152/3
[=1]
- ıpran-:** (*f.*) yıpranmak; aşınmak, eskimek, yıpranmak, harap olmak, kullanılmış olmak.
i.-ğan ı-7/4, ııı-56/17, vııı-102/1
[=3]
- ıqtisadiy:** (<*Ar. iktisādī*) (*a.*) iktisadi, ekonomik, iktisatla ilgili, ekonomi ile ilgili
i. ıı-28/8, ıı-29/19
[=2]
- iri:** (*sf.*) iri; büyük; olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan; müşekkel, ince karşıtı
i. ı-20/15, ı-8/24, ıı-33/19, ııı-47/10, ııı-56/19, ıx-107/8, xı-137/12, xııı-166/4
[=8]
- iri-:** (*f.*) erimek; **1.** katı cisim ısı etkisiyle sıvı duruma gelmek;
i.-meytura ıv-65/9
i.-p ııı-56/1
- 2.** (*mec.*) yok olmak, bitmek, tükenmek
i.-p ıv-66/3
[=3]
- iri iri:** (*sf.*) iri iri; çok büyük, çok iri.
i. xıı-147/11
[=1]
- iriş-:** (*f.*) erişmek; varmak, kavuşmak, başarı kazanmak
i.-ebileceğine ıı-28/3
i.-ken xııı-165/11
i.-mek vııı-94/3
[=3]
- irit-:** (*f.*) eritmek; erimesini sağlamak
i.-ti vııı-105/4
[=1]
- ısbat et-:** (<*Ar. işbāt + T. et-*) (*b.f.*) ispat etmek; kanıtlamak → *ıspad etmek, ıspat etmek*
i.-mek xııı-173/1
[=1]
- ise:** (*bağ.*) ise; ama, fakat
i. ı-10/16, ı-16/22, ı-18/23, ı-21/2, ı-21/20, ı-25/2, ı-25/3, ı-25/8, ıı-27/1, ıı-28/1, ıı-28/9, ıı-29/21, ıı-31/3, ıı-31/4, ıı-35/9, ıı-

36/3, II-40/2, III-42/8, III-43/6, III-43/7,
III-45/18, III-50/22, III-56/19, IV-59/12,
IV-59/12, IV-60/14, IV-60/3, IV-61/12, IX-
107/2, IX-107/7, IX-108/7, IX-110/7, IX-
113/7, IX-114/11, IX-115/10, IX-115/10,
V-71/14, V-71/16, V-73/14, V-74/2, V-
75/8, V-76/19, VI-79/6, VI-81/12, VII-
85/14, VII-85/2, VII-87/15, VII-88/10, VII-
88/11, VII-89/15, VII-89/4, VIII-100/5,
VIII-95/3, X-126/12, X-127/8, XI-134/8,
XI-136/6, XI-139/7, XI-141/10, XII-146/9,
XII-150/3, XII-154/8, XII-155/5, XII-155/9,
XII-160/9, XII-162/1, XIII-165/9, XIII-
166/13, XIII-167/2, XIII-170/2, XIII-173/4,
XIII-175/9, XIV-180/2, XIV-182/3, XIV-
183/4, XIV-184/4, XIV-185/14

[=77]

is et-: (*Ar. hiss + T. et-*) (*b.f.*) hissetmek; **1.**
dıştan gelen etkileri beş duyu vâsıtasıyla
idrak etmek;
i.-mez XIII-176/6
i.-ip IX-110/9
i.-ti XII-151/8
i.-tim VII-90/16, VII-91/13

2. bir şeyi sezmek, farkına varmak, anlamak;
i.-emiz IV-66/9
i.-esiñ X-127/9
i.-mek III-55/7
i.-ti V-75/16, IX-111/13, XI-141/9, V-70/11,

3.(mec.) saymak, addetmek
i.-ti V-77/21, IX-110/15,
i.-em XIII-174/11

[=15]

is etil-: (*b.f.*) hissetme işi yapılmak
i.-e başladı XII-155/11
[=1]

isin-: (*f.*) ısınmak; üşümesini gidermek, üşümez
duruma gelmek
i.-gen IV-59/5
i.-ip olamay IV-65/9
[=2]

isindir-: (*f.*) ısındırmak; (*mec.*) birinin bir şeye
alışmasını, ilgi duymasını sağlamak,
meylettirmek
i.-di VIII-105/4
[=1]

isit-: (*f.*) ısıtmak; (*mec.*) çekici, olumlu, hoş bir
duruma getirmek
i.-ken IV-65/6
[=1]

ispad et-: (*b.f.*) *bkz.* → *isbat etmek, ispat etmek*

i.-e edim II-31/2

ispat et-: (*b.f.*) *bkz.* → *isbat etmek, ispad etmek*
i.-mek VI-84/1
[=1]

israrlı: (*sf.*) ısrarlı; direşken, inatçı, musir,
sebatkar;
i. v-71/10
[=1]

iste-: (*f.*) istemek; **1.** istek duymak, arzulamak;
i.-di X-121/6
i.-diler V-74/13
i.-gen I-7/9, II-28/3, III-44/11, VI-79/9, XIV-
183/12, XIV-183/12
i.-genim IX-109/6, XII-153/12
i.-genimiz IV-60/7
i.-genini XIII-175/9
i.-genlerini VI-79/8, VI-79/8
i.-genleriñni III-52/12
i.-medim III-50/10, XIV-178/9
i.-mese IV-62/4, XII-149/7
i.-meseler XI-138/5
i.-mey V-73/21
i.-meyim III-49/10
i.-meyler XI-132/10
i.-meysiñ IV-58/3
i.-p III-51/5, III-54/8, XII-152/1, XIII-170/15
i.-r VI-82/16, VI-84/1, VIII-103/8, X-124/3, X-
129/12, XII-148/9

i.-seler XII-152/6
i.-sem I-8/21

i.-señ III-45/12, XII-151/1, XII-163/5, XIV-
186/2

i.-señiz VI-80/12, VI-80/12

i.-y I-19/23, I-20/1, I-23/1, IV-60/8, IX-107/5,
IX-116/1, VII-90/5, VIII-101/2, VIII-99/13,
i.-yedim X-122/14

i.-yeken I-23/18, I-7/7

i.-yim I-10/23, II-28/2, III-54/17, VII-86/7,
VII-88/1, VIII-99/14, XI-134/6, XI-135/1,
XI-138/5, XIII-170/7, XIII-172/15

i.-yler XII-152/5, XIII-175/10

i.-ymiz I-10/13

i.-ysiñ I-15/9, II-29/15, III-41/16, IV-67/4, XII-
163/1

i.-ysiñmi XII-163/1

i.-ysizmi XI-140/6

2. bir şeyin kendine verilmesini dilemek,
talepte bulunmak

i.-yim IV-59/2, VIII-95/9, XI-135/16,

i.-medim VI-84/10,

i.-señ VIII-104/11,

i.-rseñ VIII-104/11

i.-y X-124/14

i.-meyim XI-135/16

i.-redim x1-139/1
i.-gen x1-139/6,

[=85]

istek: (*a.*) istek; bir şeye duyulan eğilim, arzu;

i. 1-19/20, 1-7/9, 11-28/5
i.+i+(istegi) 1-23/1, 111-43/2, 111-43/7, 111-50/17, 111-50/17, 111-51/21, 111-52/14, 111-55/14, 111-65/1, 111-79/10, 111-90/15, x-118/1, x-123/10, x-125/3, x-128/4, x11-153/1, x11-155/11, x11-187/17
i.+im+(istegim) 1-7/3, 111-69/5
i.+imiz+(istegimiz) 1-12/24
i.+ine+(istegine) x11-152/12
i.+inen+(isteginen) x11-183/11
i.+ini+(istegini) 1-10/15
i.+ler 1-25/2, 111-43/7, x11-171/11
i.+leri 111-94/2, x11-164/8
i.+lerim x11-179/13
i.+lerini 111-58/2
i.+leriñe x11-175/7
[=35]

ister istemez: (*z.f.*) ister istemez; zorunlu olarak, elinde olmadan; çaresiz, çarnaçar

i. v-73/5, v1-81/6
[=2]

istidatlı: (*sf.*) istidatlı; kabiliyetli, yetenekli, anıklıklı

i. 111-44/2, x11-175/11
[=2]

isyan et-: (*<Ar. 'iṣyān + T. et- (b.f.) isyan etmek; karşı gelmek, ayaklanmak*

i.-e x-124/14
[=1]

iş: (*a.*) iş; 1. geçimini sağlamak için insanın herhangi bir alanda yaptığı çalışma; meslek;

i. 1-71-1, x1-135/9, x1-135/15,
i.+iñ x11-176/1
i.+inde x11-158/4, x11-159/6
i.+ini x11-179/5
i.+iniñ 1-11/9
i.+ke x1-135/10,
i.+ni 111-94/13,
i.+te x11-158/4

2. çalışma, etkinlik, faaliyet; bir şey ortaya koymak, bir hedefe ulaşmak için sarfedilen emek;

i. 1-22/8, 111-50/4, v-71/10, v11-85/15, v11-87/16, v11-102/4, x1-132/9, x1-133/12, x11-169/8, x11-174/10
i.+i 11-28/14, 111-42/8,
i.+ime x11-187/1, x11-187/10, x11-187/16
i.+imiz 111-109/7
i.+imni 1-25/19,

i.+iñe 111-111/17

i.+ine x11-180/4

i.+ini 11-34/12, v1-81/12, 111-111/17,
i.+ke 1-19/2, 1-20/10, 1-22/9, 1-22/16, 1-23/15,
11-34/12, v-71/2, v11-91/9, v11-102/12,
111-112/1, x11-146/3, x11-159/7, x11-160/9, x11-187/7

i.+ler x11-165/12

i.+leri x11-165/11,

i.+leriñ v11-95/8

i.+lerinde x11-159/11

i.+lerine x11-186/13

i.+nen v11-98/11, x1-136/10

i.+ni 11-28/4, 11-33/4, v1-79/3, v11-87/17,

i.+te v11-102/4,

i.+ten 1-8/3, 1-17/23, 1-18/25, 1-20/21, 1-23/20, 11-33/4, v-70/2, v-75/15, v11-102/4, x11-159/11, x11-178/14, x11-181/10, x11-181/11

3. vazife, görev;

i. 111-51/10, v11-86/3, x1-134/5, x1-136/5, x11-157/8,

i.+im 111-42/10

i.+ime v11-93/2,

i.+iñ x1-135/15,

i.+ini v-77/9, v11-85/8,

i.+ini x1-133/15,

i.+lerde x11-157/4

i.+leri x11-180/3

i.+lerimnen 111-46/11

i.+lerini v11-85/11

i.+nen 111-42/9,

i.+te x1-135/9,

i.+teki v11-93/2

i.+ten 1-71-1, 1-8/6, 111-52/12,

4. konu, dava, sorun;

i. 1-23/22, x-119/11, x11-154/2,

i.+i x1-133/5, x11-149/2

i.+imni x11-160/7

i.+iñ 11-35/23, v1-81/12,

i.+ke v-71/15, x11-179/5,

i.+ler x1-139/7, x11-146/1, x11-162/6,

i.+lernen x11-175/8

i.+ni x11-158/12

i.+niñ 11-30/4, x1-139/1, x11-181/12

i.+ten v-76/15,

5. Herhangi bir yere düzen verici, günlük

yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma

i.+leri 11-33/2,

6. kamu yararına yapılan işler

i.+leri x1-133/3, x1-133/10,

i.+lerine v-71/10,

i.+leriñiñ x1-133/9

7. yapılan iş, davranış

i.+inde v11-92/8,

- i.+leriñiz v1-80/10
[=118]
- işke kir-:** (*b.f.*) işe başlamak; görev, çalışmaya başlamak
i.-ip v1-80/12
[=1]
- iş kör-:** (*b.f.*) iş görmek; iş yapmak
i.-mek x1-132/16
[=1]
- işan-:** (*f.*) güvenmek, itimat etmek; inanmak; emin olmak;
i.-a 1-23/1, 11-28/3, 1v-64/8, x11-147/15
i.-a başladı x11-162/3
i.-a edi 11-35/11, 1v-63/11, 1v-67/7, v111-95/11
i.-a eken 111-41/16
i.-alar 111-49/8
i.-am 111-52/11, 111-52/11, 111-56/5
i.-dı x11-147/15
i.-ıp 1x-116/10
i.-ıp olamayım 1v-64/7
i.-may 11-35/10, x11-161/5
i.-maylar x11-158/12, x11-162/10, x1v-178/5
i.-sañ x11-153/12
[=23]
- işanç:** (*a.*) güven, güvenme, itimat, emniyet, itibar;
i. 111-41/16, x11-160/7
i.+en 1v-63/6
i.+1 1v-65/10, v111-95/12
i.+ım 111-52/11, v111-97/4
i.+ıma 11-31/5
i.+ımız 111-48/2
i.+ımı v111-102/11
i.+nen 1v-66/2, v11-89/7, x11-147/15
i.+qa 1v-65/11
[=14]
- işanç doğur-:** (*b.f.*) ümit vermek; bir kimsede ümit uyandırmak, bir kimseye güven vermek
i.-acaq 1v-62/11
i.-dı v111-105/4
[=2]
- işançlı:** (*sf.*) güvenilir, emin, emniyetli
i. 1-16/19, x11-158/10, x11-159/11, x11-160/6, x111-176/4
[=5]
- işandır-:** (*f.*) vadetmek, umutlandırmak, ümitlendirmek, ümit vermek
i.-ğan x111-169/6
i.-ıp ketti 1v-64/3
i.-sa v1-83/9
i.-salar x1-135/15
- [=4]
- işandırıcı:** (*sf.*) ümit veren, ümit verici
i. 1v-66/5
[=1]
- işaret:** (<*Ar. işāret*) (*a.*) işaret; anlam yüklenilen şey; iz, im,
i.+ine x1v-188/9
i.+ini x1v-188/10, x1v-188/10
i.+ni x1v-188/14, x1v-188/5
[=5]
- işçi:** (*a.*) işçi; amele, ırgat, çalışan insan, emekçi
i.+ler x1-131/4
i.+lerden 1-8/17
i.+large v-71/9
i.+lernen 1-8/6
i.+ni 1-7/8
[=5]
- işi bit-:** ölmek
işiñ bit-: (*b.f.*) bkz. *işi bit-*
i.-ti x11-151/1
- işit-:** (*f.*) işitmek; 1. kulakla algılamak, duymak;
i.-mey 1-13/22
2. haber almak, öğrenmek; → *eşitmek*
i.-ken 1-24/9, 11-39/6
i.-kende 1-21/7
[=4]
- işitil-:** (*f.*) işitilmek; duyulmak → *eşitilmek*
i.-di 1-10/1, 1-17/6, 1-19/15, 1-22/21
[=4]
- işkirlilik:** (*a.*) beceriklilik, iş severlik, çalışkanlık
i.+inen+(işkirliginen) v-71/5
[=1]
- işle-:** (*f.*) işlemek; çalışmak, bir şey meydana getirmek ve geçimini sağlamak için işyerinde emek harcamak
i.-gen 1-20/11, 1x-109/5, v-77/7, x1-132/7, x11-157/7
i.-geniñ x11-163/6
i.-genleriñ x11-157/5
i.-p x-119/5
i.-p tur- x11-163/6
i.-p turğanda 1-18/22, 1-21/9
i.-sem 1-23/19
[=12]
- işlet-:** (*f.*) işletmek; çalıştırmak
i.-ken 11-36/18
[=1]

işmar et-: (<Erm. <ñşmar + T. et-)>(b.f.) el, göz veya baş ile işaret etmek
i.-ip xııı-169/3
[=1]

işsiz: (zf.) işsiz; işi olmadan
i. 1-8/14, xı-134/5
[=2]

işte: (ünl.) anlatılan bir sözün sonucuna geldiğini gösteren bir söz
i. 1-25/23
[=1]

İşte Keldi Qış Baba: (öz. a.) XIV numaralı hikâye içinde geçen bir şiirin ismi
i. xiv-185/3
[=1]

iştia: (<Ar. iştihā') (zf.) iştahla; büyük bir istekle
i.+nen viı-91/9
[=1]

iştirakçi
i.+leri x-118/5
i.+si x-123/3, x-123/6, xııı-167/8
[=4]

iştirak et-: (<Ar. iştirāk + T. et-)>(b.f.) iştirak etmek; katılmak; ortak olmak
i.-megen x-122/13
i.-meymiz x-128/7
[=2]

ite-: (f.) itmek; **1.** bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek;
i.-p xıı-149/4
i.-ptaşladı 1-20/5
i.-rler xıı-146/12

2. bulunduğu yerden aşağı düşürmek
i.-p yiberdiler xıı-143/3
[=4]

itekle-: (f.) itelemek; itelemek, tekrar tekrar itmek
i.-p 1x-115/10, xıı-147/4, xıı-150/1
[=3]

İtimal: (<Ar. ihtimāl) (a.) ihtimal; olabilirlik→
iximal
i. viı-89/9, xııı-172/8
[=2]

ivan: (a.) Rusların Alman askerlerini tamamına taktıkları ad
i. viı-89/3, viı-89/4
[=2]

ihtimal: (<Ar. ihtimāl) (a.) bkz. → *itimal*
i.+1 viıı-100/7
[=1]

ihtiyac: (<Ar. ihtiyāc) (a.) ihtiyaç; gerek duyulan şey
i.+larına 11-36/18
[=1]

iyün: (<Rus.)>(a.) haziran, haziran ayı
i. xııı-165/1
[=1]

iz: (a.) iz; bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti; çığır, nişan, nişane
i. x-124/8
i.+i 1x-107/8
[=2]

izin: (<Ar. izn) (a.) izin; bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük; cevaz, destur, icazet, müsaade, ruhsat
i. xiv-185/6
[=1]

izle-: (f.) izlemek; zaman, süre, sıra vb. bakımından gelmek, arkasından gelmek, arkasında olmak
i.-p turalar 11-38/4
[=1]

İzmailova: (öz. a.) şahıs ismi → *Zemfira, Zemfira İzmailova*
i. xı-137/11, xı-137/19, xı-140/6
i.+nıñ xı-140/7
[=4]

J

janğırda-: (f.) şangırdamak, şingırdamak, çnlamak, şıkırdamak, şakırdamak
j.-p xıı-155/10
[=1]

Jora: (öz. a.) şahıs ismi → *Joya*
j. xıı-158/1, xıı-158/11, xıı-158/4, xıı-160/10
j.+ğa xıı-160/6
j.+nı xıı-160/3
j.+nıñ xıı-158/10
[=7]

Joya: (öz. a.) şahıs ismi → *Jora*
j. xıı-158/5
[=1]

jurnal: (<Rus.<Fr. journal) (a.) jurnal; **1.** günlük gazete; dergi;
j.+lar 111-41/5
j.+larını 111-41/2

2. yoklama defteri, günlük not defteri

j.+ına xiv-183/12

j.+ında xiv-186/2

j.+ını ix-110/9, xi-139/8

j.+larını ix-109/8, ix-110/7

[=8]

K

kabinet: (<Rus.<Fr. *cabinet*) (a.) idare ve kurumlarda sorumlu kişilerin çalışmalarını yürütmek için ayrılmış oda

k.+ine xi-140/1

[=1]

kâde bir: (<Fars. *gâh* + *T. bir*) (zf.) arada, arada bir

k. x-127/2, x-130/1, xi-159/7, xiii-175/14

k.+de i-10/7, i-14/11

kadr: (<Rus.<İt. *quadro*)(a.) herhangi bir kuruluşun, yönetimin, teşkilatın donanımlı ve uzman işçilerden oluşan ana kadro

k.+lar i-7/2, i-7/4

[=2]

kâğıt: (<Fars. *kâğaz*) (a.) kağıt; 1. üzerine yazı yazmaya yarayan yaprak;

k. iv-59/6, iv-60/14, xiv-188/13

k.+ı vii-90/4

k.+ını xiv-187/7

2. belge, evrak

k.+nen vii-85/7

k.+larını viii-102/1, xi-147/8,

k.+ını xii-148/4

k.+qa xii-148/5

k.+ları xiii-165/1

3. yazılı kağıt

k.+larını xiii-171/4

4. (sf.) kağıttan yapılmış

k. iv-60/4,

[=13]

kamera: (<Rus.<İt. *camera*) (a.) oda; bölüm, hücre, koğuş.

k. xi-149/14

[=1]

kâmillik: (a.) kâmillik; kusursuzluk

k.+nen xiv-187/12

[=1]

kaput: (<İng. *kaput*) (a.) bitik, mahvolmuş

k. xi-155/4, xi-160/1, xi-164/4

[=3]

karakül: (sf.) karagül, karakül; vatani Özbekistan'ın Kara-kül (Karagöl) bölgesi olan, 2-3 günlük kuzularının kesiminden ünlü "astragan" postları elde edilen koyunun dersinden elde edilen giyecek bölümü

k. xi-143/1

[=1]

karer: (<Rus.<Fr. *arèrère*) (a.) taş ocağı

k.+de i-23/12, i-23/14

[=2]

karta: (<Rus. < Yun. *khartes*) (a.) harita

k.+sını x-125/17

[=1]

kartoçka: (<Rus.) (a.) üzerine bir şeyler yazmak için dikdörtgen şeklinde kesilmiş kalın bir kağıt veya karton levha; kart, fiş, pul

k.+nen vii-85/12

k.+nda xi-158/5

[=2]

kartoteka: (<Rus.<Fr. *cartothèque*) (a.) Belirli bir sisteme göre toplanan bir dizi veri veya hesap kartı.

k.+ları xii-159/1

[=1]

kartser: (Rus.<Lat. *carcer*) (a.) hücre, hapisane hücresi, zindan hücresi

k.+ge xii-160/3

[=1]

kaska: (<Rus.<Fr. *casque*) (a.) kask; başlık, miğfer, tolga

k.+sını i-17/14

[=1]

kâtiblik: (a.) sekreterlik

k. xi-158/4

[=1]

Katyüşa: (öz. a.) şahıs ismi

k. iii-44/22

[=1]

Kavkaz: (öz. a.) Kafkasya, yer adı

k.+ğa iii-48/11, v-71/10, v-71/11

[=3]

Kavkazlı: (a.) Kafkaslı olan

k.+m xii-158/2

[=1]

Kazbek: (öz. a.) sigara markası

k. 11-28/9

[=1]

keç: (sf.), (zf.) geç; **1.** (sf.) belirli bir zamandan sonra olan;

k. 11-34/9, x111-166/12,

2. (zf.) kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı

k. 11-36/4, v1-84/4, v1-84/5, v111-101/1, x-126/5, x1-137/2, x1-139/7, x111-173/3

[=10]

keç-: (f.) geçmek; **1.** bir yerden başka bir yere gitmek

k.-e x1v-185/2

k.-ip keldim x1v-184/5

k.-ip kete x1v-186/15

k.-ip keteler x11-155/4

k.-ip ketseler x1-138/5

k.-ip kettim 1-9/16

k.-ken 11-32/6, x11-163/13,

k.-ti 1-18/22,

2. olmak, meydana gelmek, cereyan etmek;

k.-e 1-8/6,

k.-er v1-83/8

k.-ken v11-86/7, x-119/9, x1-132/7, x1-141/2, x11-145/8,

k.-ti 1-11/12, v1-84/7, v1-84/8,

3. (-e) kalmak, devrolmak;

k.-ip x1v-177/11

4. geçmek, yaramak, uymak, işe yaramak, uygun olmak;

k.-megen 1-7/8

5. (zaman) geride kalmak, geriye kaymak, harcanmak, aşmak;

k.-e v111-94/3, x11-161/4,

k.-eler x11-159/4

k.-ip 1v-66/9,

k.-ip kete 1x-112/1,

k.-ip ketken 111-46/16, x1-131/8

k.-ip ketkenini 111-43/3, x1-136/10

k.-ip ketse v111-100/4

k.-ip ketti 11-39/8, 111-43/6, 111-46/11,

k.-ip ketti v111-105/11

k.-ken 11-39/13, 111-48/17, v-75/10, x-123/4,

x111-165/2, x111-166/10, x111-166/11,

x1v-182/13

k.-kenini x111-175/10

k.-kenlerini 111-41/16

k.-se x-119/9,

k.-ti 111-51/7, v111-94/11, x11-142/1, x111-

173/15, x111-176/3,

6. okulda, sınavda başarılı olmak;

k.-ip kettiñ x1v-185/14

k.-ken v1-79/11,

k.-ti x1v-181/4

7. vazgeçmek, artık istememek;

k.-kenler 1x-113/7

8. bir yerin yanından veya içinden geçmek;

k.-e x-128/4,

k.-emiz x-125/1

k.-ip keldik v11-90/9

k.-ip kete x11-154/8,

k.-ip x-124/9,

k.-megence 11-38/7

k.-mek kerek edi 1-16/21

9. tükenmek, bitmek; sona ermek;

k.-er 1-14/12, 111-53/4

10. girmek, gelmek;

k. x1-137/11

11. yapmaya, etmeye başlamak

k.-ip x-129/11

12. bir duruma konu olmak *bkz. qoluna keç-*

13. (Bir miktarı, bir sınır veya haddi) Aşır ilerisine gitmek

k.-ip olamadıq 1-17/3

k.-ken v1-80/12,

k.-tiñiz v1-80/13

k.-seler x-128/12

k.-se x111-175/9

k.-ti x111-175/10,

[=72]

keçenlerde: (zf.) yakın bir geçmişte; yakında; geçende

k. x1-141/1

[=1]

keçik-: (f.) gecikmek; geç kalmak

k.-ip x111-173/6

k.-ip keldim 111-41/3

k.-irim v1-81/8

k.-ken edi 11-27/1

[=4]

keçiktir-: (f.) geciktirmek; gecikmesine sebep olmak; tehir etmek

k.-genim 1v-68/16

[=1]

keçil-: (f.) geçilmek; geçmek işi yapılmak

k.-gen x1v-183/11

k.-mez 1x-110/15

[=2]

keçin-: (*f.*) ölmek, vefat etmek

k.-gen xiii-173/15

k.-gen edi i-17/11

k.-genini ix-108/7

[=3]

keçiniş: (*a.*) var oluş yolu, bir yerde yaşama
(veya barınma)

k.vii-85/15

[=1]

keçir-: (*f.*) geçirmek; **1.** (bir süre) yaşamak,
oturmak;

k.-gen ii-37/5, ii-39/9, iv-67/8, v-70/6,

k.-mek v-74/4

k.-genler iv-58/2

2. (herhangi bir durumu) yaşamış olmak;

k.-dik xii-153/8

k.-ecek vi-83/8

k.-eler iv-60/15

k.-gen i-17/22, ii-28/7, iii-42/3, iii-56/13, ix-
107/2, v-75/2, vii-88/1, viii-103/12, viii-
105/9

k.-genlerimizni iii-53/9, xii-160/5

k.-mege x-119/6

[=21]

keçiril-: (*f.*) geçirilmek; geçirme işi yapılmak

k.-gen xii-159/11

[=1]

keçmiş: (*a.*) geçmiş; mazi; geride kalmış zaman

k. ii-40/1

k.+i x-124/3

k.+ni i-25/1, iii-47/1, xii-142/6

k.+niñ viii-105/13

k.+teki iv-68/11

k.+ten iii-57/5

[=8]

keçürüv: (*a.*) geçirmek işi

k.+inde i-24/7

[=1]

keder: (<Ar. *keder*) (*a.*) keder; acı, üzüntü, dert,
sıkıntı

k.+lerinen i-8/7

k.+ni v-77/20

[=2]

keder et-: (*b.f.*) **1.** herhangi bir durumun
veya hareketin ortaya çıkmasına,
gerçekleşmesine engel olmak, mani
oluşturmak;

k.-e ii-37/6, iv-58/11, ix-111/14, x-118/1

k.-ken xiii-176/8

k.-kenim xiv-186/6

k.-kenler xi-136/4

k.-me xiv-186/6

k.-megende iii-45/13

k.-meseñ xiv-186/1

k.-ti xi-136/3

2. zarar vermek

k.-mey i-8/6

[=12]

keder-elem: (*a.*) “dert tasa” anlamındaki
ikileme

k.+ni v-78/9

[=1]

kederlen-: (*f.*) kederlenmek; üzülmek

k.-mege v-78/8

[=1]

kel-: (*f.*) gelmek; **1.** bir yere yaklaşmak; girmek,
gitmek, varmak, ulaşmak;

k.-di i-9/6, i-13/5, i-16/5, i-19/22, ii-29/6, iii-
53/14, vii-86/16, ix-115/3, ix-115/5,
ix-115/5, ix-116/6, x-122/4, x-
124/15, xi-133/1,

k.-dik i-14/22, ix-113/9,

k.-diler i-14/20, ii-35/1, xii-150/8

k.-dim i-13/20, v-72/10, viii-100/9, x-124/2,
xi-138/8, xi-138/10,

k.-dimi v-72/9, viii-102/5, x-120/8

k.-diñizmi xi-140/2

k.-e başladılar vi-82/4

k.-e edi iii-44/16,

k.-e i-18/25, iv-64/15, viii-99/14, xiv-
183/12,

k.-e yatqanı viii-104/4, xii-162/1, xii-163/1

k.-ecegini iv-64/8

k.-ecek edi i-16/8

k.-ecek iv-62/8,

k.-ecekler xii-163/10

k.-eektir iv-62/3

k.-em viii-99/14, xiv-178/5

k.-esiñ viii-97/5

k.-esiñiz x-120/3

k.-eyatqan x-128/6, x-128/7, x-129/1,

k.-gen edi iv-68/14, vii-85/7, viii-99/5, ix-
112/7, xii-143/1

k.-gen ediler x-119/12, x-123/7

k.-gen i-17/14, i-20/4, ii-32/25, iii-41/2, iii-
41/5, iii-45/2, iii-45/8, iii-48/15, iii-
51/12, iii-51/14, iv-63/3, iv-63/5, iv-
63/8, iv-68/13, v-70/11, vii-90/1, viii-
97/6, viii-97/7, viii-99/14, viii-101/1,

viiii-104/11, ix-109/3, ix-110/8, ix-
111/16, x-125/4, xi-133/5, xii-156/11,

xii-158/4, xiv-180/1, xiv-181/12, ix-
109/11

k.-gence iii-51/4, iv-65/14, v-75/15

k.-gende III-51/17, VI-81/9, VIII-95/9, VIII-97/2, X-128/4, X-128/13, XII-150/8, XIV-178/4, XIV-180/5, XIV-184/6
k.-genge IX-113/8
k.-geni XII-150/10
k.-genimnen III-41/1, III-49/16
k.-geninden X-123/11
k.-genine I-8/17, II-34/18, VIII-95/6, XII-162/2
k.-geninen VI-82/5
k.-genini XII-153/4, XII-163/6
k.-geniñiz XI-140/4
k.-geniñizge II-33/6
k.-genler IX-109/7, XIV-179/9, XIV-180/2
k.-genlerden XII-156/11
k.-genlerge IX-110/2
k.-genlerinden XII-143/9
k.-genlerini IX-108/4
k.-genlerini XIV-180/2
k.-iñ X-123/4
k.-iñiz II-34/16
k.-ip çıqqandır XI-137/6
k.-ip çıqtı IV-62/15
k.-ip I-13/24, I-19/9, I-20/2, I-20/22, I-23/21, II-31/16, II-35/3, II-37/5, II-39/9, III-48/6, III-50/19, III-52/11, IV-60/7, IV-60/9, IV-65/12, IV-68/6, V-70/2, V-73/12, V-73/20, V-74/10, V-75/2, V-77/7, VI-82/6, VII-90/10, VII-92/4, VIII-97/2, VIII-101/13, IX-117/3, X-129/10, XI-138/10, XI-140/15, XII-146/14, XII-159/15, XII-160/2, XII-161/6, XII-162/4, XIV-178/14, XIV-180/1, XIV-183/7, XIV-183/13, IV-67/7, V-75/16, X-125/14,
k.-ip ketseñiz III-54/5
k.-ip qalsa XI-132/10
k.-ip tura edi I-20/25
k.-ip tura XII-157/9
k.-iptüşken edi IX-113/14
k.-iptüşken XII-146/9, XII-156/9
k.-iptüşkenden V-72/4
k.-iptüştiñ V-72/8
k.-ipyetkende XII-164/6
k.-ipyettik VII-89/12, X-125/15
k.-ir IV-60/9, IV-62/8
k.-irmiz II-34/15,
k.-irsiñ III-56/6, XIV-177/7, XIV-182/2
k.-medi XI-136/8, XI-139/8
k.-mege VI-82/14
k.-megen XIII-170/14
k.-memizni II-34/12
k.-memni I-11/26
k.-meñe III-44/5
k.-mesek II-34/12
k.-mesem XIV-186/10
k.-mesini XII-161/7
k.-mey IV-62/2, IV-62/2, IV-64/9, IX-107/5,
k.-meycegini XI-136/9
k.-meysiñ VIII-99/10

k.-meysiñmi X-122/3
k.-seler X-122/12
k.-selerkerek III-48/17,
k.-señ II-29/13, VIII-100/1, XIV-181/3
k.-sin I-23/17, X-120/4
k.-sinler VI-83/6, XIV-179/9
2. geriye dönmek;
k.-di II-34/24, II-35/8, IV-63/2, XII-143/2, XII-147/15,
k.-dim XIII-174/3, XIII-171/13
k.-e I-14/11, VIII-95/1,
k.-eyim X-122/8
k.-ip çıqa VIII-95/2
k.-ip çıqqanda XI-137/4
k.-irim V-71/11
3. belli bir süre dolmak, belli bir yaşa, belli bir zamana ulaşmak;
k.-di I-11/32, XIV-178/2
k.-ecegine VIII-99/8
k.-ecek II-34/19, VII-87/17, VIII-97/8, II-40/1, XIII-171/4, XIV-189/1
k.-gen XIV-177/1,
k.-gende II-38/5, XIII-170/2, XIII-170/3, XIV-178/6,
k.-ip IV-58/3, VI-80/7, VI-80/8, VIII-98/3, XIV-183/3,
k.-ipyetkenini I-12/4
k.-ipyetti XIII-171/7
k.-se IV-66/8, VIII-95/1, XI-136/10, XI-141/5
4. gibi görünmek, benzemek, sanılmak;
k.-di VIII-103/8,
k.-e ediler VIII-99/6
k.-e II-28/4, IV-65/8, XIII-174/12, XIII-174/14,
k.-gen II-30/20,
k.-se II-37/17,
5. bir işle, bir maksatla gitmek
k.-gen edim XII-150/4, XII-151/2
k.-irmiz X-127/8
6. (koku, ses ve sesle ilgili şeyler için) duyulmak;
k.-di X-124/11, XII-162/10
k.-e IV-62/12,
k.-eyatqan XII-163/9
7. ortaya çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek;
k.-e eken XIII-168/13
k.-e yatqan VI-80/6, VIII-106/4
k.-gen IV-68/4,
k.-ip tura edi I-12/20,
k.-ip XIII-174/10,
8. olmak, meydana gelmek;
k.-gen III-54/1, IV-66/3
k.-genine III-47/3, III-47/3

k.-mey eken 111-43/7
k.-se x111-170/12

9. (yard. f.) oluş anlatan deyimler kurar *bkz. esi kel-*,

10. (-ecegi, -gısı) şeklinde bir sıfat-fiille istek ve sürerlik anlatır *bkz. ayt-*
k.-e 1-15/8, 11-34/4, 1V-60/8, v1-83/13, x-126/11, x1-136/10, x111-174/12, x1V-186/8
k.-mey 1V-61/16, x-124/13, x111-168/4, x1V-186/4

11. (yard. f.) ihtiyaç anlatan deyimler kurar
k.-mey 111-45/7,

12. yaklaşmak, daha yakına gitmek
k.-di 1X-114/7, x11-153/3,
k.-e v1-80/2
k.-ip 1X-114/2, x1V-181/5, x1V-187/11

13. (olumlu emir şeklinde) öğüt, teşvik, istek anlatır
k. 1X-115/8, x1V-181/1

14. ... kadar olmak
k.-gen x11-146/9,

15. yönelme (-a, -e, -qa, -ke, -ğa, -ge) halindeki kelimelerle birleşik fiiller yapar.
bkz. közüünün öğüne kel-, neticege kel-, niyetine kel-, özüne kel-, qararına kel-

16. -p fiilimsilerle sonuçlandırılmış işleri yapan tasvir fiilleri kurar
bkz. biritip kel-, köçüp kel-, aydap kel-, yetip kel-, qayıp kel-, ...

17. Getirilmek, gönderilmek
k.-e ediler v111-100/5,
k.-gen 111-52/2, 1V-64/16,
k.-ip yete 1-21/6
k.-medi v11-87/3, v111-100/4, v111-100/5

18. söz konusu olmak, söz konusu edilmek
k.-gende x111-176/4, x1V-177/13,

19. ... olduğu görülmek, ... olduğu meydana çıkmak
k.-e 1V-64/16

[=310]

kelip keç-: (*i.b.f.*) gelip geçmek; **1.** (zaman bakımından) bitmek, tükenmek, hızla geçmek;
k.-kenini x1-133/12
k.-tiler 1V-68/2

2. yaşamak, içinde bulunmak
k.-kenlerini 1-10/23, 1-25/23, x111-166/12

[=5]

kelip ket-: (*i.b.f.*) gelip gitmek; bir yere sık sık gitmek; uğramak
k.-ken x11-150/6
k.-ti v111-102/6
[=2]

kelip kir-: (*i.b.f.*) gelip girmek; “geldim ve girdim” şeklindeki ikili birleşik fiil
k.-dim x1V-187/3
[=1]

kelecek: (*a.*) gelecek; yaklaşan zaman, ileride başlayacak olan devir, istikbal
k.+i+(kelecegi) x1-136/2
[=1]

keliş-: (*f.*) yakışmak; uygun olmak, yakışık almak, iyi karşılanmak
k.-ken x1V-179/12
k.-mey 1-7/5
[=2]

kelişikli: (*sf.*) uygun, yakışır
k. 11-29/4
[=1]

kelmeşek: (*a.*) yerli halktan olmayan kimse, yaban, yabancı
k.+lerniñ x11-143/10
[=1]

kemane: (<*Fars. kemāne*) (*a.*) keman
k.+sini 11-32/10
[=1]

kemaneci: (*a.*) kemancı
k. 11-32/10, 11-32/3
k.+ge 11-34/6
[=3]

kemik: (*a.*) kemik; vücudun çatısı, iskeletin parçalarını oluşturan sert doku
k.+leri v11-88/20
k.+lerinen v111-95/7
k.+lerini v11-90/4
k.+lirmiz 1-22/18
[=4]

kenar: (<*Fars. kenār*) (*a.*) kenar; bir şeyin çevre çizgisi
k.+ında 11-35/6
[=1]

kene: (*zf.*) yeniden, bir daha, yine, tekrar

k. 1-10/4, 1-13/25, 1-14/11, 1-15/10, 1-16/17, 1-17/21, 1-17/5, 1-18/5, 1-19/21, 1-20/10, 1-20/5, 1-23/21, 1-25/13, 1-25/17, 1-25/2, 1-25/22, 1-9/5, 11-29/21, 11-32/15, 11-33/17, 11-33/9, 11-34/15, 11-34/19, 11-39/11, 11-39/8, 11-39/9, 11-43/9, 11-43/9, 11-45/14, 11-45/8, 11-46/9, 11-50/11, 11-51/18, 11-51/4, 11-59/5, 11-60/8, 11-61/1, 11-61/16, 11-63/11, 11-63/13, 11-63/15, 11-63/15, 11-65/2, 11-65/5, 11-65/5, 11-65/6, 11-65/8, 11-67/4, 11-69/1, 11-107/8, 11-108/6, 11-109/9, 11-112/10, 11-115/9, 11-116/2, 11-117/2, 11-72/13, 11-75/6, 11-78/12, 11-78/2, 11-83/5, 11-88/13, 11-89/7, 11-89/8, 11-91/15, 11-100/2, 11-101/12, 11-101/6, 11-104/11, 11-104/2, 11-104/2, 11-105/11, 11-96/5, 11-99/1, 11-99/14, 11-99/9, 11-118/6, 11-119/10, 11-120/11, 11-121/5, 11-122/1, 11-124/13, 11-127/8, 11-128/5, 11-135/2, 11-137/17, 11-143/3, 11-146/14, 11-148/10, 11-148/4, 11-148/8, 11-149/10, 11-150/1, 11-150/2, 11-151/1, 11-151/9, 11-152/3, 11-158/12, 11-158/9, 11-159/7, 11-161/4, 11-162/10, 11-162/5, 11-162/6, 11-168/11, 11-170/8, 11-179/4, 11-179/7, 11-182/5, 11-182/6, 11-184/4, 11-185/2, 11-187/3, 11-187/6, 11-187/8

[=115]

keniş: (*sf.*) geniş; yüzeyive hacmi büyük

k. v-71/8

[=1]

kenişlet-: (*f.*) genişletmek; büyültmek; yaymak.

k. -tiler 11-109/3

[=1]

keñ: (*sf.*) geniş

k. 1-7/6, 11-142/1

[=2]

keñlik: (*a.*) genişlik

k.+inde+(keñliginde) 11-154/10

[=1]

kerçek: (*a.*) gerçek; doğru olan şey, hakikat

k. 11-33/17, 11-187/15

[=2]

kerçekten: (*zf.*) gerçekten; sahiden, hakikaten

k. 1-11/16, 1-14/9, 11-37/8, 11-62/5, 11-68/6, 11-74/9, 11-75/2, 11-75/4, 11-79/8, 11-112/11, 11-127/1, 11-132/5, 11-141/11, 11-148/12, 11-160/3, 11-160/6, 11-176/6, 11-183/2, 11-188/10

[=19]

kere: (*a.*) kere; defa, sefer

k. 1-10/10, 1-15/17, 1-17/26, 1-7/5, 1-9/14, 1-9/15, 1-9/24, 11-52/8, 11-53/19, 11-55/10, 11-62/8, 11-63/10, 11-108/6, 11-109/5, 11-112/4, 11-116/4, 11-70/11, 11-81/2, 11-104/2, 11-94/5, 11-122/6, 11-127/9, 11-129/1, 11-136/8, 11-141/5, 11-145/11, 11-145/12, 11-145/12, 11-146/14, 11-152/10, 11-159/15, 11-162/2, 11-171/4, 11-181/9

k.+den 11-116/10, 11-161/7

k.+ler 1-8/21, 11-48/5, 11-140/11, 11-143/2, 11-149/10, 11-150/6, 11-174/3, 11-182/10

k.+sinde 11-99/6

k.+sine 11-112/5

[=46]

kerek: (*a.*) gerek; **1.** (*a.*) gerekli; olması, bulunması şart olan;

k. 11-42/7, 11-170/2, 11-170/2, 11-133/11

k.+i+(keregi) 11-32/17, 11-42/16, 11-133/6, 11-174/10, 11-188/12

k.+leriñni 11-104/11

2. (*zf.*) muhtemel, ihtimal dairesinde olan

k. 1-12/8, 1-13/14, 1-17/22, 1-17/24, 1-17/4, 1-23/22, 11-29/8, 11-44/16, 11-48/17, 11-50/18, 11-50/20, 11-107/2, 11-108/3, 11-110/8, 11-112/9, 11-113/2, 11-116/8, 11-72/4, 11-79/11, 11-89/15, 11-89/9, 11-102/14, 11-103/14, 11-119/7, 11-120/5, 11-121/4, 11-126/1, 11-129/4, 11-135/14, 11-136/6, 11-137/7, 11-148/13, 11-152/11, 11-153/7, 11-155/6, 11-168/12, 11-171/16, 11-172/9, 11-173/4, 11-175/14, 11-177/12, 11-179/12, 11-181/9, 11-183/6, 11-185/14

[=55]

kerek ol-: (*b.f.*) gerekmek

k.-a 11-132/10, 11-132/16, 11-132/16, 11-133/4, 11-172/6

k.-acaq 11-140/11

k.-dı 1-17/5, 1-23/11, 11-34/20, 11-46/13,

11-63/13, 11-63/15, 11-63/15, 11-163/12

k.-ğanda 11-163/8

k.-ğandır 11-89/9

k.-ğanımı 11-65/4, 11-173/6, 11-182/5

k.-mağanımı 11-141/9

k.-may v-70/12

k.-sa v-76/13, 11-87/16, 11-95/2, 11-127/8

k.-sam 11-135/16

k.-ur 11-169/11

[=27]

kerek-: (*f.*) gerekmek, lâzım olmak

k.-mey 11-35/16, 11-39/5, 11-75/2, 11-161/7, 11-163/2

- k.-mey eken x1-140/8
[=6]
- kereklilik:** (*a.*) gereklilik, gerek olma durumu
k.+i+(kerekligi) x11-176/5
k.+ini+(kerekligini) x11-172/1
[=2]
- kereksiz:** (*sf.*) gereksiz, yararsız
k. 11-28/5
[=1]
- kereksizlik:** (*a.*) gereksizlik
k.+lerini x-119/7
[=1]
- keri:** (*a.*) arka, ileri karşıtı
k. 11-38/13, x-121/6
[=2]
- kes-:** (*f.*) kesmek; **1.** kesici bir alet kullanarak bir şeyi parçalara ayırmak;
k.-ip v11-91/6, v11-99/3
k.-eler x11-157/4
- 2.** ara vermek, durdurmak, son vermek
k.-ti x11-156/6, x1v-179/5
k.-tim x11-176/6
[=6]
- kesenkes:** (*sf.*), (*zf.*) **1.** (*sf.*) kesin, kati;
k. x11-162/6
- 2.** (*zf.*) kesin olarak, kesinlikle
k. 11-46/7, v11-106/2, x1-140/10,
[=4]
- kesil-:** (*f.*) kesilmek; **1.** kesmek işi yapılmak;
k.-di 1-8/9
k.-ip 11-31/17
k.-gen 11-51/19, v11-89/11
- 2.** takâtsiz duruma gelmek
k.-di 1v-65/2
k.-gen 1-17/15,
k.-ip 1x-107/4
[=7]
- keskin:** (*sf.*) keskin; (*mec.*) etkili, sert
k. v-78/3
[=1]
- kestane:** (<Yun. *kastano*) (*a.*) kestane; **1.**
kestane ağacı;
k. 11-30/20, v1-81/6
- 2.** (*sf.*) kestane rengi; açık kahverengi
- k. v1-82/1, v1-83/4, x1-131/10
k.+ge x1-141/5
[=6]
- kestir-:** (*f.*) kestirmek; kesilmesini, durmasını sağlamak
k.-dim 11-35/23
k.-gen 1x-110/15
[=2]
- ket-:** (*f.*) gitmek; **1.** bir yere doğru yönelmek, hareket etmek;
k.-tim 1-15/10,
k.-ecek 11-27/10,
k.-ken 11-30/7,
k.-ip 11-34/19,
- 2.** bir yerden ayrılmak, uzaklaşmak, yola çıkmak;
k.-ti 1-8/13,
k.-mek 1-23/11,
k.-kenimizni 11-33/12
k.-medik 11-34/21
- 3.** (zaman) geçmek;
k.-ken 11-35/18
- 4.** (belli bir maksat için) bir yerde bulunmak;
k.-kenini 1-24/10,
- 5.** Belli bir amaçla bir yere devam etmek
k.-kende 11-34/12,
k.-e 11-42/8, 1v-59/9, 1v-60/2, x-124/8, x11-154/11, x11-174/10, x11-176/5
k.-ecegi v-73/18
k.-ecegim v11-105/7
k.-ecegini 1x-111/9
k.-ecek 1x-117/3, v11-85/2
k.-ecekler x11-160/3
k.-ecekimizmi x11-155/7
k.-e edi x1v-185/2
k.-e ekensin v11-106/2
k.-eler 1v-60/13
k.-em 1x-112/1, v11-96/13, x11-144/3, x11-144/3, x1v-186/8
k.-emiz v11-89/11, x-124/5
k.-erim 11-51/4
k.-ermi v11-96/6
k.-ersiz x-122/6
k.-e turğan 1v-61/11
k.-e yatqan 11-53/16
k.-e yatqanda v1-84/1
k.-eyik 1x-114/8
k.-eyim x-122/6
k.-ip x1v-186/5
k.-ip turğan 1x-110/15, x-125/3, x-125/4
k.-ip turğanda x11-154/8
k.-ken 11-39/10, v-73/6, v11-95/2, v11-99/3, v11-99/5, x-125/1, x-125/3, x11-142/4,

xii-143/3, xii-145/13, xii-145/13, xii-160/3, xiii-166/13, xiii-170/2, xiii-175/4
k.-kende ii-37/16, iv-62/6, iv-65/13, iv-67/9,
viii-101/11, viii-96/10, xii-144/2
k.-kenden iv-62/5
k.-ken edi ix-111/16, viii-101/10
k.-keninen vii-87/3
k.-kenini iv-61/15, viii-106/1, xii-144/3
k.-keniñizni x1-137/7
k.-kenler iii-52/1, xii-146/2, xii-154/8
k.-kenlerinemi x1-131/9
k.-kenlerini xii-152/5
k.-kenlerniñ xii-144/3, xii-159/1
k.-medi viii-102/12
k.-medik ii-34/21
k.-medimi vii-89/10
k.-mege v-73/13
k.-mek iii-42/13
k.-mek kerek v-76/4, x-124/14, x1-140/13
k.-mem v-72/3
k.-mese iv-66/1
k.-mezden v-72/2
k.-se x-120/6, xiv-185/14
k.-ti i-20/3, ix-114/11, vi-84/1, viii-105/3,
viii-96/14, x1-135/17, xii-162/4
k.-tik i-16/6, ii-36/17, iii-48/11, iii-48/13
k.-tiler xii-160/9
k.-tim vii-89/9, x1-136/12

[=114]

ketecek ol-: (*n.b.f.*) gitme niyetinde olmak
k.-asıñımı x1-135/13
k.-dı xii-160/5
[=1]

keter-ketmez: (*z.f.*) gittiği anda, gidince vakit kaybetmeden
k. xiv-188/1
[=1]

ketir-: (*f.*) getirmek; **1.** (bir yere) bir kimse veya şeyle birlikte gelmek, gelirken o kimse veya şey yanında olmak;
k.-di iii-43/7, v-72/10, v-72/12
k.-diler i-11/13, i-15/14, i-22/11, ii-32/2, v-76/14
k.-dim v-72/2, x1-137/15, xii-157/10
k.-e iv-60/4, iv-61/10
k.-ecek iv-60/7, iv-63/15,
k.-eler i-21/9, xii-159/10, xii-159/8
k.-esiñ viii-96/5
k.-eyim ix-109/7
k.-gen iv-58/2, iv-61/12, iv-63/14, iv-65/15,
iv-66/2, viii-102/1, viii-96/5, xiii-171/13
k.-genini iii-41/1
k.-genler iii-44/18
k.-genlerniñ xii-161/3
k.-ip i-20/5, i-22/20, ii-39/8, iii-44/11, iii-56/8, iv-61/1, iv-68/14, x1-134/1, xii-143/4, xii-143/9, xii-145/1, xii-151/6,

xii-153/5, xii-155/15, xii-157/6, xii-160/3

k.-ip keldiler iii-44/21
k.-ir iv-60/10, iv-60/9
k.-irim iv-59/4
k.-irsiñ viii-96/11
k.-mege iv-65/13, ix-113/16

2. ileri sürmek, ortaya atmak;
k.-ip ii-31/3

3. iletmek, bildirmek;
k.-e edi ii-35/19
k.-e turğan x-122/1

4. Sebep olmak, ortaya çıkarmak;
k.-e iii-52/19
k.-ecek ii-36/15, iv-62/11
k.-eler x-130/1
k.-genini iii-48/5
k.-ir iii-47/14
k.-di ix-116/10
k.-ebile ix-114/12

5. sağlamak, temin etmek;
k.-ecek viii-97/10, viii-101/3
k.-gen xii-150/7
k.-sin viii-97/3

6. (yard. f.) Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar.
bkz. aqlına ketir-, köz öğüne ketir-, qırq dereden suv ketir-, yerine ketir-, yaqın ketir-

[=78]

ketiril-: (*f.*) getirilmek; gelmesini sağlamak
k.-gen i-22/27, xii-162/5
[=2]

ketişat: (*a.*) gidişat; olayların gelişme biçimi
k.+nı xii-163/2
[=1]

ket-kete: (*z.f.*) gitgide; giderek, zaman geçtikçe
k. i-16/1, ii-35/16, iv-67/6, ix-113/2, x1-139/13
[=5]

kettikçe: (*z.f.*) gittikçe; gitgide
k. i-16/15, i-16/16, iii-46/9
[=4]

ket vaqıt kel vaqıt: (*b.f.*) gel zaman git zaman;
“aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra” anlamında
k. iii-42/9
[=1]

kevde: (*a.*) gövde; bir şeyin asıl toplu bölümü
k.+sini x-129/1

[=1]

kez-: (*f.*) gezmek; romantik ilişkiler içinde olmak
k.-gen xı-135/17
[=1]

kezin-: (*f.*) gezinmek; gezmek, gezintiye çıkmak, gezip dolaşmak, yürüyüşe çıkmak
k.-señ xıv-186/1
[=1]

kezintir-: (*f.*) gezdirmek; birinin gezmesini sağlamak, dolaştırmak
k.-gen xıv-185/2
[=1]

kızar-: (*f.*) kızarmak; öfke, utanma gibi duyguların etkisiyle kanın yüze hücumu sonucu yüzün kırmızı bir renk alması
k.-ğan xıv-188/3
[=1]

ki: (<*Fars. ki*) (*bağ.*) ki; **1.** O kadar, öyle vb.nden sonra kullanıldığında cümleye güç katar;
k. ı-9/17, ıı-28/4

2. cümlelerin temel öğelerine yapılan açıklama cümlelerini bağlar;
k. ı-13/14, ı-16/13, ııı-47/1, ııı-52/10, ııı-52/11, ıx-108/6, ıx-109/4, ıx-116/8, v-72/4, x-123/9, x-128/3, xı-140/10, xıı-160/3, xııı-165/12, xııı-168/9, xııı-169/10, xııı-169/4, xııı-173/10, xıv-181/3, xıv-187/13

3. bazı kelimelerin sonuna bir ek gibi eklenerek birtakım zarflar, yeni bağlaçlar oluşturan bir söz
k. x-124/14,
[=23]

kibi: (*edat*) gibi; **1.** (*edat*) -e benzer, yakışır
k. ı-11/9, ı-11/17, ıı-30/6, ı-13/15, ı-14/1, ı-17/15, ı-22/10, ı-24/5, ıı-27/9, ıı-29/9, ıı-32/17, ıı-36/1, ıı-37/3, ıı-38/2, ıı-40/2, ııı-43/6, ııı-44/11, ııı-46/12, ııı-55/15, ııı-56/1, ıv-59/3, ıv-60/8, ıv-62/10, ıv-60/14, ıv-62/4, ıv-62/12, ıv-65/7, ıv-66/3, ıv-66/8, ıv-67/8, ıv-67/9, v-71/12, v-75/12, v-76/9, v-76/13, v-77/6, v-78/5, vı-79/6, vı-81/4, vı-82/11, vıı-87/8, vıı-88/6, vıı-89/13, vıı-90/4, vıı-90/4, vıı-90/10, vıı-90/16, vıı-91/12, vıı-91/13, vıı-92/6, vıı-92/7, vıı-92/14, vııı-95/3, vııı-97/4, vııı-98/8, vııı-103/8, vııı-104/8, vııı-105/9, ıx-109/6, ıx-109/9, ıx-110/9, ıx-114/11,

x-120/8, x-124/7, x-124/8, x-126/3, x-126/6, x-126/16, x-127/3, x-128/1, x-128/5, x-129/16, xı-131/6, xı-132/6, xı-132/10, xı-133/6, xı-135/14, xı-138/4, xı-139/12, xı-141/2, xı-141/5, xıı-144/2, xıı-147/11, xıı-151/12, xıı-152/12, xıı-154/8, xıı-154/10, xıı-156/7, xıı-159/7, xıı-160/9, xıı-160/1, xıı-161/4, xıı-161/7, xıı-163/9, xıı-164/6, xııı-168/10, xııı-170/10, xııı-170/11, xııı-171/2, xııı-172/15, xııı-174/14, xııı-174/16, xıv-182/3, xıv-183/9, xıv-184/4, xıv-188/10, ı-11/3, ı-16/18, ı-17/17, ı-8/24, ı-9/1, ıı-27/10, ıı-27/10, ıı-27/3, ıı-28/4, ıı-31/12, ıı-31/8, ıı-32/18, ıı-32/6, ıı-33/10, ıı-33/13, ıı-33/19, ıı-39/7, ııı-41/15, ııı-42/14, ııı-42/15, ııı-42/8, ııı-43/7, ııı-47/1, ııı-47/10, ııı-47/10, ııı-56/19, ııı-56/6, ıv-58/9, ıv-59/5, ıv-59/6, ıv-59/7, ıv-62/11, ıv-63/12, ıv-65/12, ıv-65/8, ıv-66/10, ıv-66/10, ıv-66/2, ıv-67/1, ıv-68/12, ıv-68/4, ıx-110/16, ıx-111/3, ıx-111/3, ıx-111/5, ıx-114/6, ıx-115/16, ıx-115/4, ıx-115/4, ıx-116/1, ıx-116/3, ıx-116/8, ıx-116/9, ıx-117/1, ıx-117/3, ıx-117/3, ıx-117/5, v-70/4, v-73/12, v-75/3, v-76/10, v-77/14, v-77/16, v-78/4, vı-80/2, vı-81/7, vı-82/16, vı-82/16, vı-82/3, vı-82/4, vı-83/11, vı-84/1, vıı-86/9, vıı-88/10, vıı-88/18, vıı-89/10, vıı-89/17, vıı-91/5, vııı-100/11, vııı-100/3, vııı-100/8, vııı-101/14, vııı-101/6, vııı-103/14, vııı-103/5, vııı-103/6, vııı-103/8, vııı-103/8, vııı-103/9, vııı-103/9, vııı-104/8, vııı-94/1, vııı-95/10, vııı-95/10, vııı-96/12, vııı-98/12, vııı-98/5, vııı-99/6, vııı-99/7, x-119/8, x-120/4, x-121/3, x-121/3, x-121/6, x-121/6, x-123/11, x-123/2, x-124/1, x-124/3, x-125/13, x-125/18, x-126/13, x-128/13, x-128/4, x-128/7, x-129/12, x-129/13, xı-131/8, xı-134/9, xı-135/17, xı-135/2, xı-140/3, xıı-144/2, xıı-145/5, xıı-147/14, xıı-148/9, xıı-148/9, xıı-150/9, xıı-151/2, xıı-152/4, xıı-154/4, xıı-157/2, xıı-157/2, xıı-158/11, xıı-158/5, xıı-160/10, xıı-161/2, xıı-162/11, xıı-163/4, xıı-163/6, xııı-168/3, xııı-169/6, xııı-169/6, xııı-169/6, xııı-171/9, xııı-172/2, xııı-172/3, xııı-173/9, xııı-174/12, xııı-175/4, xııı-175/6, xııı-176/8, xıv-180/14, xıv-187/6

2. en kısa sürede
k. ıı-30/7, x-128/6

[=264]

kiçkene: (*sf.*) küçük; **1.** boyutları benzerlerinden daha ufak olan; balaban karşısı;

k. 11-30/20, 11-32/26, 111-45/3, 111-47/5, 111-47/9, 111-49/6, 111-56/19, 1v-61/16, 1v-62/17, 1v-63/3, v111-95/6, 1x-107/5, 1x-113/16, 1x-116/8, 1x-116/10, x-126/6, x11-152/6

2. yaşı daha az olan;
k. 111-52/2, 111-56/13, v111-106/1

3. (a.) yaşça ufak kimse, çocuk;
k.+si 1v-61/6, v1-79/11, v1-79/4 x1v-177/10
k.+ge v1-80/1, x1v-182/15
k.+sin1 x1v-182/9

[=27]

kilometr: (<Rus.<Fr. *kilomètre*) (a.) kilometre;
1.000 metrelik uzunluk ölçü birimi → *km*
k. 1-8/12, 11-30/13, v111-94/12
[=3]

kilse: (<Yun. *ekklésia*) (a.) kilise
k. 111-48/19
[=1]

kim: (*zm.*) kim; "Hangi kişi?" anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir söz
k. 1-15/19, 1-21/15, 11-37/7, 111-41/9, 111-47/14, 111-56/9, 1v-61/8, 1x-109/11, 1x-111/6, v-72/10, v1-83/10, v11-86/6, v111-100/6, v111-101/8, x-123/6, x-128/3, x1-136/3, x1-137/6, x1-138/7, x1-139/12, x11-143/11, x11-149/13, x11-149/8, x11-150/4, x11-150/7, x11-151/3, x11-151/4, x11-163/5, x111-169/3, x111-169/3, x111-174/5
k.+den 111-41/7, v-76/2
k.+dir 11-32/8, x-125/5, x11-162/4
k.+ersi v111-106/3, v111-106/3
k.+indir x-124/13
k.+ge 1v-68/14, v1-83/10, v11-91/19, v111-104/4, v111-97/5, x11-143/9, x1v-186/6
k.+gedir 1v-60/8, v-73/12, x-118/1, x1-132/4, x111-175/13
k.+ler v1-79/7, x-125/18, x11-150/8, x11-150/8, x111-171/17
k.+lernen x11-157/3
k.+lerni x111-165/8
k.+nen 1-25/11, 11-36/13
k.+ni 1-21/12, 111-55/11, 1x-110/6, x1v-182/5
k.+niñ 1x-109/11, v1-79/2, v11-87/12, x1v-180/7
k.+siñ v1-81/7
[=64]

kim bilir: (*b.f.*) kim bilir; belirsizlik, bilinmezlik bildiren bir söz → *kim bilsin*
k. 1x-117/2
[=1]

kim bilsin: (*b.f.*) kim bilir; belirsizlik, bilinmezlik bildiren bir söz → *kim bilir*
k. 1v-64/7, v-75/8
[=2]

kimer: (*sf.*) kimi, bazı
k. 1v-60/4, x-126/7
k.+leri v-76/19, v-76/19, x-118/6, x-126/8, x11-155/11, x111-175/8
k.+leriniñ x111-175/9
[=9]

kimerde: (*zf.*) kim yerde, kimi zaman, ara sıra
k. 1-14/18, 1-21/9, 11-35/14, 11-38/5, 111-42/8, 111-42/8, 111-50/16, 1v-58/5, 1v-61/10, 1v-65/7, v-70/12, v-73/14, v111-105/10, v111-106/1, v111-99/14, x-126/11, x-128/1, x1-139/12, x11-156/8, x11-158/12, x111-175/4, x111-175/7, x1v-178/1
[=24]

kimerde bir: (*zf.*) arada bir, seyrek olarak
k. 1-16/18, 11-39/2, 1v-66/2, 1x-107/2, x-119/3, x1-140/10, x111-169/6, x111-170/5, x111-174/11, x1v-184/12
[=9]

kimersi: (*zm.*) bazısı
k.+si v111-106/3, v111-106/3
[=2]

kimse: (*zm.*) kimse; 1. herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi;
k. 1-7/9, 111-44/2, 111-52/12, x1v-180/14
k.+ge v111-94/13
k.+ni v111-97/5, 1x-112/8
k.+ler v111-104/8

2. (olumsuz cümlelerde) hiçbir kişi hiç kimse;

k. 1v-66/5, v-76/4, v-76/6, v1-81/4, v1-81/4, v1-81/16, v1-82/9, v1-82/15, 1x-107/2, v1-83/13, v1-84/9, v11-86/10, v11-87/10, v111-100/3, v111-101/9, x-128/8, x1-138/10, x1-140/1, x11-148/7, x11-149/12, x11-161/5, x11-163/7, x1v-178/1, x1v-185/3, x1v-186/2, x1v-186/5, x1v-186/8, x1v-186/9
k.+ge 1-7/8, 11-32/20, 111-45/13, v111-99/14, x-119/3, x1-135/11, x11-153/3, x111-171/3
k.+ni 111-57/2, v111-103/14, x-119/3, x1-131/12, x1-134/6, x111-174/18
k.+niñ 1v-61/16, v-76/15
k.+den 1x-111/7, 1x-112/4, x1v-179/4, x1v-184/7, x1v-185/6
k.+nen x-124/13

3. (iyelik ekiyle) yakını olan kişi
k.+m 1-25/13, 1v-64/7

k.+si 1v-66/4

[=61]

kimsesiz: (*sf.*) kimsesiz; anası babası, yakını, koruyucusu olmayan (kimse);
k. 1-14/19, 1v-64/7, 1v-64/7
[=3]

kino: (*Rus.* < *Yun. kinema*) (*a.*) sinema, film
k. x-128/7
k.+dan 1-9/16, 1-9/25
k.+ğa 1-9/14, 1-9/15, 11-28/10
k.+larda 111-46/4
[=7]

kir-: (*f.*) girmek; **1.** dışarıdan içeriye geçmek;
k.-di 1-7/6, v1-82/6
k.-dik v11-89/15
k.-diler x11-151/10
k.-dim 111-57/3, x1-137/9, x1-140/1, x1v-183/13
k.-e 1-25/4, x-122/1, x11-155/5,
k.-eyik 11-33/12, 11-33/14, 11-34/2, v1-83/5
k.-gende 11-34/5, v1-84/3, x111-171/3,
k.-genimnen x1v-181/7
k.-ip 1-19/2, 1-20/9, 1-21/9, 1v-64/3, v-72/17, v-72/4, v111-95/6, v111-102/1,
v111-104/2, v111-105/2, ix-111/12, x11-163/12, x111-169/6, x111-171/17,
k.-ip ketken ix-107/5
k.-ip ketkenini x11-145/5
k.-ip ketti 1-10/2, v-73/5,
k.-mege x11-160/1
k.-mey 11-28/9,
k.-se x111-170/12

2. belli bir işi yapmak için o işle ilgili yerde bulunmak;
k.-di v-70/9,
k.-diler x1-133/2,
k.-dim v11-87/15, x1-140/11,
k.-gen ediler x1v-184/6
k.-gende x1-139/12, x111-169/1, x1v-183/3
k.-ip ketmek kerek edimi x11-144/7
k.-ip qalğan x11-158/4
k.-ip x1-133/11, x1-133/6, x1-133/8, x111-169/11,
k.-mek x1-132/16

3. ulaşmak, erişmek, vâsil olmak;
k.-gen ix-107/1, x-125/4,
k.-gende x111-175/8,

4. yeni bir duruma geçmek, dönüşmek;
k.-e x111-171/9

5. içinde yer almak, dâhil olmak;
k.-eceğiñ x-126/11

6. kendini (bir topluluğa, bir kuruluşa) katmak, katılmak, bir topluluk içinde yer almak, intisap etmek;
k.-dim 111-48/15,
k.-e yatqan 111-54/17
k.-ebilirsñ x1-139/6
k.-ip v1-79/9,
k.-mek v-71/15,

7. (kuvvet kullanarak) bir yeri ele geçirmek, zaptetmek, işgal etmek
k.-di 11-36/11,
k.-e yatır 111-52/21
k.-gen 111-48/1,
k.-gende v11-88/3,

8. gelmek
k.-di 1v-65/7, x11-157/10
k.-em x1v-178/4
k.-gen v111-95/10, x11-152/2, x11-169/6
k.-ip 1v-65/6, x1v-183/11

[=77]

kirip çık-: (*b.f.*) girip çıkmak; bir yere sık sık gelmek
k.-tı v111-102/6
[=1]

kiramet: (< *Yun. keramidi*) (*a.*) kiremit
k. v11-89/13
[=1]

kireç: (< *Fars. gireç*) (*a.*) kireç
k. v11-89/11
[=1]

kiriş-: (*f.*) girişmek; bir işe başlamak, kalkışmak
k.-meyim x1v-179/5
k.-ti 11-36/16
[=2]

kirpik: (*a.*) kirpik
k.+leri 11-30/20
[=1]

kirset-: (*f.*) girmesini sağlamak, sokmak; **1.** içine veya arasına girmesini sağlamak;
k.-iñ x1v-182/16
k.-ip x11-149/5
k.-ti x11-147/4
k.-tiler x11-151/9

2. içeri almak
k.-tim x1-137/8

[=5]

kise: (<Fars. *kise*) (a.) kese; para, tütün gibi şeyleri koymaya yarayan, ağzı bağlanıp cebe konulan küçük, kumaş torba
k.+sini 1-10/22
[=1]

kişi: (a.) kişi; insan, adam, kimse, şahıs
k.+ge x11-147/10
k.+siñ v111-105/3
[=2]

kişne-: (f.) kişnemek; at bağırır gibi yüksek ses çıkarmak
k.-r x1v-185/8
[=1]

kitap: (<Ar. *kitāb*) (a.) kitap; **1.** bir araya getirilip cilt edilmiş basılı yazı yaprakları;
k. 11-29/5, 11-36/10, x1-134/7, x1-137/15, x111-168/10
k.+1m+(kitabım) 111-43/13
k.+1m1+(kitabını) v111-98/13
k.+lardan 11-31/3, 111-46/4
k.+larınen x1v-184/5
k.+larımı x1v-178/7
k.+larını x1-136/6
k.+nı 11-29/14, x1-137/16

2. herhangi bir konuda yazılmış eser
k.+larınñ x11-142/4
k.+1m1+(kitabımı) x1v-184/2
[=16]

kitel: (<Rus.<Alm.*kittel*)(a.) elbise; üniforma
k.+i x11-147/10
[=1]

kiy-: (f.) giymek; örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek
k.-e 1-15/13, v1-79/8
k.-gen x11-159/15, x1v-178/1
k.-ip v1-81/4, x-121/4, x111-171/13
k.-se v111-102/1
[=8]

kiyik: (sf.) yabani, yabancı
k. 1v-67/6, x1-131/10
[=2]

kiyiklik: (a.) yabaniilik
k.+i+(kiyikliği) 1x-112/12
[=1]

kiyim: (a.) giyiş, giyme biçimi
k.+de x11-163/6
k.+inde 1v-62/16
[=2]

kiyimli: (sf.) giyimli, giyinmiş
k. v11-85/8
[=1]

kiyin-: (f.) giyinmek; kendi üzerine giymek
k.-ip yürgen x1-132/13
[=1]

kiyiniş quşan-: (b.f.) giyiniş kuşanmak; özenli bir biçimde giyinmek
k. -ip v1-81/8
[=1]

klub: (<Rus.<İng. *club*) (a.) kulüp; kulüp (veya dernek) binası
k. v1-82/5
k.+1na v1-81/8
k.+nı v1-81/16
k.+qa v1-83/5
[=4]

km: “kilometre” biriminin kısaltması → *kilometr*
k. 1-16/2
[=1]

kobelek: (a.) kelebek
k. 1-11/17, 1v-58/11
[=2]

kollega: (<Rus.)(a.) meslektaş, iş arkadaşı, mesai arkadaşı
k. x1-140/5
[=1]

kolonna: (<Rus.<Fr. *colonne*) (a.) belirli bir sıraya göre düzenlenmiş ve birbiri ardına hareket eden insanlar, makineler vb.
grup, sıra; kol, sıra, sıra.
k.+ğa 1-22/17
[=1]

kolhoz: (<Rus.)(a.) “kolektif” sözünün Rusçası; tarım kooperatifi
k. x11-143/6, x11-143/9, x11-151/4
k.+1na v111-105/6
k.+nıñ 1v-61/5
[=5]

kom-: (<Alm.) (f.) Almanca *kommen* (gel-) fiilinin emir kipinde çekimi *komm* (gel!) olarak kullanılmıştır.
k. 1-19/4, v11-89/3
[=2]

komandanlık: (a.) komutanlık; kumandanlık → *komendatura*
k.+1nıñ+(komandanlığıñıñ) 1-22/23
[=1]

komandır: (<Rus.<Alm. *commandant*) (a.)
komutan, kumandan
k.+i ı-13/13, ıı-44/20, x-125/11
k.+imiz ı-14/20
k.+lerine x-126/17
k.+lerini x-125/17
[=6]

komendatura: (<Rus.<Alm. *kommandantúr*)
(a.) komutanlık; kumandanlık →
komandanlık
k. xıı-164/1
k.+sına xıı-143/9
[=2]

komissar: (<Rus.<Fr. *commissaire*) (a.)
komiser
k.+ı x-127/6
k.+larını xıı-156/5
[=2]

komissariat: (<Rus.<Fr. *commissariat*) (a.)
komiserlik; askerlik veya emniyet şubesi
k.+ımız x-123/3
k.+ına ı-11/25
[=2]

komisiya: (<Rus.<Fr. *commission*) (a.)
komisyon, kurul heyet; belli bir işi
izlemekle görevlendirilmiş kurul
k.+sı xı-135/10
[=1]

komitet: (<Rus.<Fr. *comité*) (a.) komite, idare
kurulu
k.+i vıı-85/8
k.+iniñ v-71/14
[=2]

kommunist: (<Rus.<Fr. *communiste*) (a.)
komünist; komünizm yanlısı
k. xıı-155/9

komorad: (<Rus.)(a.) yoldaş; bir ideolojiyi ve
özellikle komünizmi benimseyenlerden
her biri;
k. xıı-155/8, xıı-155/9

2. (ünl.) hitap sözü
k. xıı-155/7

[=3]

komorozlıq⁷⁴: (a.) kibirlilik, kibirli olma hali
k.+larını xıı-157/1

komsomol: (<Rus. *Vsesoyuzny Leninsky*
Kommunistichesky Soyuz Molodyozhi)

(a.) komsomol; Sovyetler rejiminde
komünist gençlik örgütü
k. v-71/10
[=1]

komunistçe: (zf.) Komüniste yakışır biçimde
k. ı-8/18
[=1]

konserva: (<Rus.<Fr. *conserva*) (a.) konserve
yiyecek
k.+larını x-126/16
k.+sı vıı-91/1
[=2]

konspekt: (<Rus.<Alm. *konspekt*) (a.) özet
k.+ler xı-136/6
k.+lerini ıı-36/10
[=2]

konsentrat: (<Rus.<Fr. *concentré*) (a.) kuru
ve preslenmiş halde hazırlanan hazır gıda
ürünü
k.+ından xııı-172/1
k.+ları ıv-62/17, ıv-63/14
[=3]

kontuziya: (<Rus.<Lat. *contusio*) (a.) Mermi
patlaması, çığ vb.lerinin sonucunda cilde
zarar vermeden vücudun farklı yerlerinde
meydana gelen yaralanmalar, morluklar
ve sakatlıklar
k.+dan ı-14/4
k.+nı x-129/9
[=2]

konvert: (<Rus.)(a.) mektup zarfı
k.+ni ııı-41/7
[=1]

konvertsiz: (zf.) mektupları zarfa koymadan,
zarfsız
k. xııı-171/1
[=1]

konvoy: (<Rus.<Fr. *convoi*) (a.) muhafız;
eskort; koruma ekibi muhafaza
müfrezesi; korumak veya kaçmayı
önlemek amacıyla birine eşlik eden
silahlı grup
k. ı-19/21, ı-20/5
k.+ğa ı-19/13, ı-20/3
k.+lar ı-22/19, xıı-159/7
k.+lardan ı-19/2
k.+larını ı-22/8, xıı-153/3, xıı-155/2
k.+nen ı-22/17
k.+niñ xıı-159/9
[=12]

⁷⁴ скоморошный : kibirli

koridor: (<Rus.<Fr. *corridor*) (a.) koridor; bir yapıya girmeyi sağlayan veya odaları birleştiren genellikle dar geçit; aralık, geçenek
k.+ğa x-121/7
[=1]

koros: (a.) Rusçada “iyi” anlamına gelen “horoso, horoš” sözcüğünün Rusçaya hakim olmayan biri tarafından konuşma dilindeki kullanımı.
k. xii-147/13, xii-147/13
[=2]

korpus: (<Rus.<Lat. *corpus*) (a.) Ortak alanda bulunan binaların her biri veya büyük bir binanın ayrı bir bölümü.
k.+taki ix-107/5
[=1]

Kosta: (öz. a.) şahıs ismi
k. viii-101/3, viii-97/10, viii-97/3
[=3]

kotelok: (<Rus.) (a.) sefer taşı, tencere
k.+larınıñ xii-154/8
[=1]

köç-: (f.) 1. göçmek; yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek;
k.-üp keldiler i-9/9

2. hareket etmek, yola çıkmak;
k.-ti v-74/12

3. (konuşma veya hareket) başlamak
k.-e turğan v-70/7
k.-ken ii-33/19
k.-ti i-11/5

[=5]

köçür-: (f.) yazarak tespit etmek, kaydetmek
k.-ip xiv-184/9
[=1]

köçüril-: (f.) göçürülmek; göçürme işi yapılmak
k.-genlerniñ ix-109/7
[=1]

kök¹: (a.) gök; 1. gök kubbesi; uzayın, yeryüzünün bir noktasından görülebilen kısmı;
k. ii-27/3, v-75/12, x-126/3, x-127/2, xiii-171/9
k.+ke v-72/6, viii-94/7, xii-154/6,
k.+ni iv-67/4, xiii-171/8
k.+nü x-126/13
k.+te ii-27/4, x-127/3

k.+ümde ii-37/8

2. hava tabakası, atmosfer; insanın ve onun yaşadığı mekânların boyunu aşan yükseklikler; yukarılar;
k.+ke i-17/17, x-127/4, xii-162/2
k.+te ii-33/16,
k.+ten xi-141/5

[=19]

kök²: (a.) 1. gök renk; gökyüzünün rengi; mavi, yeşile çalan mavi renk;
2. (sf.) bu renkte olan
k. i-8/24, viii-95/7, xiii-166/4,
[=3]

kök çay: (a.) yeşil çay; bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen güzel kokulu ve uçuk sarı renkli içecek
k. ix-111/12, x-123/8,
[=2]

kök güdürdisi: (a.) gök gürültüsü; şimşek çakmasından veya yıldırım düşmesinden önce veya sonra havada duyulan gürültü; gök gürlemesi → *kök güdürdisi*
k.+day i-22/12
[=1]

kök güdürdüsi: (a.) gök gürültüsü; şimşek çakmasından veya yıldırım düşmesinden önce veya sonra havada duyulan gürültü; gök gürlemesi → *kök güdürdisi*
k.+ne x-127/1
[=1]

köküs: (a.) göğüs; 1. vücudun boyunla karın arasında bulunan ve kalp, akciğer vb. organları içine alan bölümü; bağır, sine;
2. bu vücut bölümünün ön tarafı; döş, sırt karşıtı
k. i-17/26, i-24/7, ii-38/12, ix-108/6
k.+imden ii-39/6
k.+ime x-121/4
k.+ine iii-47/10, xii-145/1
k.+iñe x-127/9

[=9]

köküs keçir-: (b.f.) iç geçirmek; derin soluk alarak üzüntüsünü belli etmek
k.-di i-14/14, ix-116/8
k.-ip i-23/6, ix-108/5, viii-101/2, xiii-172/15, xiv-179/12
[=7]

kök yüzü: (a.) gökyüzü; göğün gündüz mâvî, gece karanlık olan ve üzerinde güneş, ay, yıldızlar, gezegenler gibi gök cisimleri

- bulunan, yerden görünen yüzeyi,
gökkubbe, semâ, âsuman, felek
k. 11-27/1
k.+ndeki 1-10/7
[=2]
- kölge:** (*a.*) gölge; ışık alan saydam olmayan bir cismin arkasındaki yerde oluşan karanlık
k.+ler VIII-103/11
[=1]
- kölmek:** (*a.*) gömlek
k. XII-146/14
k.+i+(kölmegi) XI-146/13
k.+im+(kölmegim) XI-153/7
k.+leri XIV-177/11
[=4]
- kölmekçik:** (*a.*) gömlekçik
k.+i+(kölmeciği) VIII-103/11
[=1]
- köm-:** (*f.*) gömmek; **1.** bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek; defnetmek;
k.-dik VII-90/9
2. bir nesnenin içine yerleştirmek, batırmak
k.-di 1-14/8
[=2]
- kömül-:** (*a.*) gömülmek; (Bir şey bir nesnenin içine) Yerleştirilmek, sokulmak
k.-gen XII-156/9
[=1]
- kömür:** (*sf.*) kömür; kömür renginde olan, siyah renkli
k.+ine XII-154/5
[=1]
- köndelen:** (*zf.*) enine, çapraz, ters
k. XIV-187/7
[=1]
- köpçek:** (*a.*) tekerlek, araç lastiği
k.+i+(köpceği) X-119/7
k.+leri VII-89/11
[=2]
- köpçekli:** (*sf.*) ... tekerlekli, ... kadar tekerleği olan
k. XII-156/1
[=2]
- köpek:** (*a.*) köpek; **1.** köpekgiller familyasından, birçok çeşidi bulunan, bekçi olarak ve avcılıkta kullanılan, sâdık, evcil memeli hayvan;
k. 1-17/6, 1-18/21, IX-116/10
k.+lerinen XI-155/5
k.+lerniñ XI-155/2
2. "aşağılık, âdi, alçak, değersiz" anlamında hakaret sözü olarak kullanılır
k.+ler XI-159/10
k.+lerniñ XI-160/8
[=7]
- köpçekçik:** (*a.*) köpekçik; küçük ve şirin köpek
k.+i+(köpeçigi) XI-156/7
k.+imiz+(köpeçigimiz) IX-117/1
k.+imizni+(köpeçigimizni) IX-116/10
[=3]
- köpek oğlu-köpek:** (*ünl.*) köpek soyu; "alçak, soysuz" anlamlarında bir sövgü sözü
k. 1-19/27
[=1]
- kör-:** (*f.*) görmek; **1.** (gözle ve ışık yardımı ile) bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek;
k.-di IV-63/10, X-129/15, XI-157/3, XI-164/1
k.-diler IX-115/2
k.-dim XII-160/3,
k.-dimi IV-62/1, XI-134/5
k.-diñ XIII-165/8
k.-diñiz IX-110/9
k.-diñmi XI-163/6
k.-düler VII-92/4
k.-e edi IV-58/9
k.-e edik 1-20/24
k.-e 1-13/22, IV-58/11, VIII-98/5, X-125/1
k.-e turup XIV-187/12
k.-ebilecek III-52/8
k.-em III-52/6, IV-69/4,
k.-emiz X-128/7
k.-er 1-10/2, VIII-98/5
k.-erim XII-158/12
k.-ermiz 1-18/24
k.-eyim 1-12/18, III-49/3
k.-gen edim X-129/1
k.-gen 1-22/14, IV-63/11, IV-63/2, VII-90/10,
VIII-95/8, IX-111/1, IX-112/4, XI-141/5,
XII-147/10, XIII-169/10, XIV-188/3
k.-gende 1-15/17, 1-15/19, II-31/2, II-31/3,
VII-88/20, XIII-166/6
k.-genim XII-150/10
k.-geninen V-77/3, VII-88/18, VIII-104/5, XI-137/10
k.-geninnen XIV-181/9
k.-genlerinden 1-9/10, XIV-188/7
k.-ip çıktı IX-110/11
k.-ip 1-15/8, II-29/9, II-34/14, III-44/23, III-46/4, III-51/1, VI-83/6, VI-84/2, VIII-97/3,
IX-116/6, X-125/4, XI-137/5, XI-137/10,
XII-157/3, XIV-182/10, XIV-182/11, XIV-183/3
k.-ip olasıñ XIII-171/8

k.-ip qaldı viii-104/4
k.-medim i-24/11
k.-mege ix-115/10
k.-megen iii-52/8, vi-79/7, ix-114/13,
k.-megende xi-138/10, xii-148/7
k.-mek i-19/23, i-23/18, ii-38/6, x-122/14,
k.-mek x-129/12, xiii-168/5
k.-mesinler iv-69/5
k.-meyceksiñ xii-151/1
k.-meytura ix-110/3
k.-seler iv-58/11, xiv-178/4
k.-sem iii-52/10
k.-señ ii-29/16,
k.-señ xiii-168/4
k.-üp qalsalar vi-79/7
k.-üp vi-81/14

2. anlamak, sezmek, farkına varmak;

k.-e başladı xi-139/10
k.-em x-120/3
k.-ersiz xi-138/8
k.-ip iv-68/12, v-74/13, ix-116/3, xii-154/5,
xiii-172/10,
k.-mege i-15/18,
k.-meseler xi-138/5
k.-se kerek x-129/4
k.-seler xi-138/5,

**3. belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık
olmak, yaşamak, geçirmek;**

k.-dim iii-55/12, xiii-172/11
k.-diñiz i-10/12,
k.-ecekleri iii-50/15
k.-gen i-26/4, ii-28/7, ii-39/3, ii-39/3, iii-
55/5, vii-85/5,
k.-genlerniñ iii-46/2
k.-ip iii-55/6, vii-88/1, viii-105/9, xii-153/8,
k.-medik vii-90/8
k.-megen x-128/1
k.-megenimizden ii-36/15
k.-megenler iii-51/14
k.-megensiñ xii-153/8
k.-mek i-23/1, iii-50/17,
k.-mek kereken i-25/18

**4. (Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna)
şâhit olmak, müşâhede etmek;**

k.-dik iii-51/14
k.-e viii-95/10, ix-111/17,
k.-em iii-49/4,
k.-esiñ xii-153/11
k.-esiñiz xii-162/11
k.-esiz xi-140/13,
k.-esiz xii-163/2
k.-gen ii-38/1, x-122/13,
k.-geñ iii-50/21
k.-gende iv-67/4,
k.-ip turasıñ iii-46/5
k.-ip xiii-168/1, xiii-169/11,
k.-mek kerek vii-92/8

k.-melisiñ i-9/17

**5. karşılıklı gelip konuşmak, yanına gidip
görüşmek;**
k.-mek ix-112/10,

**6. ... ile karşılaşmak, (iyi durumlar için)
erişmek, nâil olmak, (kötü durumlar için)
kendisine yapılmak, mâruz kalmak,
dûçar olmak;**
k.-megen vii-88/3,
k.-seler xii-160/3,

7. yapmak, etmek;
bkz. iş kör-, tedarik kör-, vazife gör-

**8. bir şeye (kimseye) rast gelmek, bir şeyle
(kimseyle) karşılaşmak)**

k.-dim i-23/12,
k.-ecekimiz iii-48/10

**9. ... olarak kabul etmek, şöyle veya böyle
değerlendirmek**

k.-mese xiv-179/5
bkz. layıq kör-

[=156]

körmemezlikke al-: (*b.f.*) görmezden
gelmek; görmemiş gibi yapmak, farkında
değilmişçesine davranmak
k.-dim vii-92/10
[=1]

köre: (*edat*) göre; **1.** (bir şeye, bir kimseye)
uygun olarak, bir şey gereğince;
k. ix-113/6, iii-47/3, iii-47/3, xii-162/2,

2. (bir şeye) bakılırsa; (bir şey) göz önünde
tutulursa;
k. ii-39/5, ix-108/7, ix-111/17, ix-114/10, x-
129/11, xii-144/6, xii-157/5, xii-159/14,
xii-162/5

[=13]

körset-: (*f.*) göstermek; görülmesini sağlamak,
görmesine yol açmak; çıkarmak

k.-ip xii-147/12, xii-150/3
k.-ken iii-46/5
k.-mey xiii-171/3
k.-sem xiv-187/10
k.-tiñmi x-128/4
[=6]

körsetil-: (*f.*) gösterilmek; görülmesini
sağlamak

k.-e xiii-175/2
[=1]

körül-: (*f.*) görülmek; **1.** göz yardımıyla bir şey, bir varlık algılanmak, seçilmek;

k.-dimi x11-152/6
k.-e 1-10/7, 1-10/8, 1v-59/6, v111-95/3, x-127/2
k.-gen x11-154/6
k.-mege x11-167/11
k.-meycek x11-158/6
k.-se v111-99/14

2. ... olarak kabul edilmek, şöyle veya böyle değerlendirilmek

k.-di 1-12/14, v111-105/4, x111-166/10, x111-169/10
k.-e edi 11-30/20
k.-mey v111-103/6
k.-se 1v-67/6,

3. (oluşu veya var olduğu) gözlenmek, müşâhede edilmek, şahit olunmak

k.-e v1-82/11
k.-ıp turmaçta 111-51/3

[=19]

körümli: (*sf.*) alımlı, gösterişli

k. 1-8/17, v1-81/6
[=2]

körün-: (*f.*) görünmek; **1.** kendini göstermek, ortaya çıkmak, gözükmek, zuhur etmek;

k.-e 11-28/5, v11-90/4
k.-ıp tura 1-21/8
k.-meyler v-75/13,
k.-eler v111-99/14,
k.-e başladı x-126/13
k.-mey x11-153/1
k.-meyler x11-163/9

2. izlenim uyandırmak;

k.-eler 111-47/10, x1-141/5, v1-80/8
k.-di 1v-66/7, v-77/16, x-125/12
k.-e 1x-108/2,
k.-diler x11-157/2
k.-gen x111-169/8

[=17]

körüniş: (*a.*) görünüş; gözün ilk bakışta veya zihninin dolaysız olarak algıladığı şey

k. 1-8/25
[=1]

körüş-: (*f.*) görüşmek; buluşup konuşmak;

k.-ebilesiñ x11-159/11
k.-ıp 1-15/9, 11-36/7, x11-157/3, x1v-179/5
k.-ıp olamadıq x1-136/13
k.-irmiz v-73/4, v-73/5, x111-170/8
k.-ken 111-45/15, v111-98/12
k.-kende 11-28/11, x111-165/11

k.-kenime x111-166/1
k.-mediñizmi 1-20/19
k.-mege 11-35/12, 111-46/9
k.-megen x111-165/7
k.-megenimiz x-124/2
k.-megenimizge 111-55/10
k.-mek 11-38/14, 111-42/2, 111-43/2, 111-45/15,
111-52/14, x11-151/1, x11-160/5
k.-meymiz 111-43/1
k.-meyyürem 11-35/15
k.-se x11-157/3
k.-sek 111-53/9
k.-tim 1-23/6
k.-tiñizmi 1-23/5

[=33]

körüşüv: (*a.*) görüşme; görüşmek işi

k. 11-31/6, 11-33/8, 11-38/7, v111-95/6, x111-165/1
k.+imiz 1-24/14, x111-166/11
k.+imizde x111-166/5, x111-174/17
k.+imizden 111-46/9
k.+ler 111-53/10, x111-165/4
k.+leri v111-97/1
k.+lernen x111-166/10
[=14]

köster-: (*f.*) göstermek; **1.** (Bir hâlini, bir niteliğini) ortaya koyacak tarzda davranmak;

k.-gen 1-14/22, x11-142/5
k.-mek 1-21/10

2. (Birinin) görmesini sağlamak;

k.-di x11-146/14
k.-diler 111-51/22, x11-161/6
k.-ıp 11-35/17
k.-megen ediler 1v-69/1

3. görülmelerini sağlamak, görülmelerine sebep olmak;

4. işaret etmek

k.-di x11-146/10,
k.-e 11-30/20
k.-ıp v-72/11, v1-81/11, v11-90/5

5. ... olarak bildirmek ... zannını uyandıracak tarzda davranmak

k.-em 1-12/3
k.-irim x11-160/6

[=15]

köşe: (<Fars. *gūşe*) (*a.*) köşe; **1.** bölüm yer, yan, taraf;

k.+sine 1-20/24, x11-160/2

2. bir nesnede en ve boyun kesiştiği sivri
yer, uç;
k. III-45/11, III-48/5
k.+sine III-46/10,
k.+sinden VIII-98/12, XI-142/10
k.+de XII-155/7

3. bir binanın iki duvarının kesiştiği yer
k.+leri VII-89/14
k.+sinde VIII-98/11

[=10]

kötek: (<Fars. *kūtek*) (a.) dövme, dövülme;
dayak atma, dayak yeme
k. X-126/11, XI-161/2, XIII-169/11
k.+i+(kötegi) X-122/13
k.+lerinden XI-157/2
[=5]

kötek aşā-: (b.f.) dayak yemek; dövülmek
k.-dım XII-145/6
[=1]

kötekle-: (f.) dövmek; vurarak canını acıtmak
k.-dım XIV-189/1
k.-p I-21/15
k.-p başlaycağ IX-110/4
k.-ylermi XII-149/2
[=4]

kötekleş-: (f.) dövüşmek; kavga etmek
k.-e X-118/6
[=1]

köteklet-: (f.) dövdürmek; dövme işini
yaptırmak
k.-ken XI-157/3
k.-mez IX-110/5
[=2]

köter-: (f.) 1. kaldırmak, yukarı doğru hareket
ettirmek;
k.-dik I-13/9
k.-diler X-124/14
k.-ecek VIII-102/11
k.-e turğan XI-132/10
k.-gende XII-159/7
k.-ip I-19/12, III-44/15, IX-110/16, IX-116/4,
IX-116/6, VII-90/2, VIII-101/4, VIII-96/12,
VIII-96/14, X-129/5, XII-145/3, XII-150/3,
XIV-184/8, I-13/15
k.-ip kettik I-17/8
k.-meden I-19/8
k.-mege XIV-178/5
k.-mek XI-133/4, XIV-185/4
k.-mey XII-161/4, XIV-185/6
k.-sem XIV-185/4

2. (mec.) yükseltmek, yüceltmek;

k.-di II-27/4,
k.-mege IV-67/8,

3. dayanmak, direnmek, katlanmak, çekmek,
tahammül etmek
k.-mez III-48/10
k.-di X-123/1

[=30]

köteril-: (f.) 1. yükselmek; yukarı kalkmak
k.-di XI-138/1, VII-87/13
k.-gen VII-88/6, X-129/5
k.-gende II-31/2
k.-genini V-70/11
k.-ip IV-65/14, XI-152/6
k.-ip ketti I-17/17

2. Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek
k.-mez III-53/20

[=10]

köy: (<Fars. *kūy*) (a.) köy; nüfusu fazla
kalabalık olmayan ve halkının büyük bir
kısımla geçinen yerleşim birimi
k. I-13/11, II-32/25, II-36/15, III-53/1, III-
55/5, IV-61/15, IV-62/16, IV-68/14, XII-
161/4, XII-163/8, XIV-177/8, XIV-178/4
k.+de I-11/5, II-32/26, IV-59/7, IV-61/14, IX-
108/4, VIII-100/5, VIII-101/14, XII-143/14,
XII-143/6, XII-163/9
k.+deki X-120/8
k.+den I-23/16, III-53/16, VIII-97/6, XII-
150/8, XII-162/4
k.+ge I-23/25, II-30/13, II-34/19, II-34/24, II-
35/13, X-118/6, XI-137/4, XII-158/12, XII-
160/3, XII-160/6, XII-163/14, XII-164/1,
XIV-178/4

k.+ler XII-142/1
k.+lerden XII-164/6
k.+leri II-30/11
k.+lerimiz III-52/20
k.+lerinde XII-145/11
k.+lerinden III-53/14, III-53/20
k.+lerni I-15/19
k.+ni XII-164/5
k.+niñ IX-113/5
k.+ü XII-148/3
k.+ümden XII-150/4
k.+ümüzde XII-150/10, XIV-189/2
k.+ümüzden III-48/11
k.+ümüzge VIII-99/14
k.+ümüzniñ IX-114/7
k.+üñizni XII-151/6
k.+üñizniñ IX-115/14, XII-150/5
[=61]

köyçik: (a.) köycük; küçük köy → *köyçük*
k.+ke IV-68/8

k.+te 1v-61/16
[=2]

köyçük: (a.) köyçük; küçük köy → *köyçik*
k.+imizni+(köyçüğimizni) 111-52/22, v11-90/11
k.+ke x-124/9
k.+niñ 1v-68/9
[=4]

köydeş: (a.) köydeş; aynı köyde yaşayanlar, aynı köyden olanlar
k.+lerimni 1-15/8
k.+lerinden x11-157/3
[=2]

köz: (a.) göz; görme organı;
k.+de x111-175/8
k.+den v11-88/15
k.+ge 1v-65/9
k.+im x11-149/3
k.+inen 1x-110/11
k.+ler 111-47/10, 111-56/19, x1-138/3, x11-155/3, x111-169/6, x111-169/7, x111-170/12
k.+lerde x1-138/4
k.+lerge 11-31/9
k.+leri 1-21/7, 1-24/10, 1-8/24, 11-30/20, 11-31/7, 11-31/8, 11-34/14, 1v-60/5, 1x-116/5, v-71/4, v-74/12, v1-83/6, v11-89/8, x11-164/2, x111-166/4, x111-166/5
k.+lerim v11-89/15, x111-174/15
k.+lerime 11-33/18, v11-87/11, v11-90/3, x111-172/3
k.+lerimni 11-35/9, 11-37/6
k.+lerinde 1-15/18, v11-87/11, v11-91/7, x1-137/12, x11-148/13
k.+lerinden 1v-60/10, x11-145/5, x1v-182/9
k.+lerine 11-29/20, 11-31/9, 11-33/19, 1v-64/12, 1v-66/2, 1x-108/10, 1x-111/5, 1x-111/7, v-77/16, v111-101/2, v111-96/12, v111-97/12, v111-97/4, v111-97/7, v111-99/13, x-121/1, x-121/3, x11-147/15, x11-148/6, x111-172/4
k.+lerinden 1-19/12, 1x-114/5, v111-96/5, v111-99/13, x1-138/2, x111-170/12
k.+lerini 1-11/2, 1-14/15, 1-19/3, 1v-69/1, 1x-117/4, v111-94/7, x-125/4, x111-176/8
k.+leriñe 111-55/10, x111-169/6
k.+leriñnen x111-168/5
k.+ü 1x-113/15, v-75/6, v111-97/1
k.+üm 1-12/20, 1-13/22, 11-38/5, 111-42/3, v11-86/11, x1-132/4, x1-132/7, x1-138/3
k.+üme 1-17/14, x111-169/10
k.+ümni 1-13/24
k.+ümniñ 11-32/17
k.+üne 1v-62/4, 1x-111/11, x111-169/8
k.+üni 1v-58/11
k.+üñ x-118/2
k.+üñe x-126/11, x11-152/12
[=95]

köz bağlan-: (b.f.) karanlık olmak, havanın kararması → *köz baylanmak*
k.-ğan edî x1-137/4
[=1]

köz baylan-: (b.f.) karanlık olmak, havanın kararması → *köz bağlanmak*
k.-ğanda 11-30/13, 111-51/11, x11-155/1
[=3]

közden keçir-: (b.f.) gözden geçirmek; niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek
k.-di 1-19/2, x-127/7
k.-e 1x-112/2
k.-eler v-70/3
k.-gen v111-100/11
k.-ip v1-83/15, x1v-180/2, x1v-180/5
k.-mek 111-41/1
k.-mey x11-144/7
[=10]

köz et-: (b.f.) bakmak, incelemek, dikkat etmek; göz atmak; kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek → *köz atmak*
k.-e 1v-59/6
k.-eler x11-152/5
k.-ip 1v-60/10, 1x-107/8, 1x-108/3, v1-79/1, x1-137/7
k.-ip turğan v111-103/8
k.-ken v11-86/12
k.-ti 1-7/4
k.-tim 111-41/6, 111-47/9
[=12]

közge kir-: (b.f.) göze girmek; davranış ve yetenekleriyle ilgi ve önem kazanmak
k.-ip x11-160/7
[=1]

közüne yuqu kirme-: (b.f.) gözüne uyku girmemek; uyuyamamak, uykusuz kalmak
közge yuqu kirme-: *bkz. közüne yuqu kirme-*
k.-y 1x-112/1
[=1]

közüne yuqu kirme-: *bkz. közüne yuqu kirme-*
k.-di 111-57/4
[=1]

közüne yuqu kirme- : *bkz. közüne yuqu kirme-*
k.-di v111-98/11, x11-162/8
[=2]

közim körmesin: (b.f.) gözüm görmesin;
"bana görünmesin, yüzünü görmek
istemem" anlamında kullanılan bir söz
k. x11-149/3
[=1]

köz kestir-: (b.f.) gözüne kestirmek;
başarabileceğini ummak
k.-alınadılar v-71/15
[=1]

közünü al(a)ma-: (b.f.) bir şeye, bir yere
bakmaktayken hayranlık duyarak gözünü
oradan başka bir yere çevirememek

közlerimizin alma- : bkz. *közünü*
al(a)ma-
k.-ymız 1-12/22
[=1]

közlerimni alma-: bkz. *közünü al(a)ma-*
k.-y 11-35/9
[=1]

közlerini alma-: bkz. *közünü al(a)ma-*
k.-y vii-91/2, viii-99/9
k.-ylar ix-111/3
[=3]

közleri torlan-: (b.f.) (mec.) duygulanmak
közleri torlan-: bkz. *közleri torlan-*
k.-alar 1v-60/8
[=1]

közlerim torlan-: bkz. *közleri torlan-*
k.-dı iii-57/2
[=1]

közlerin tik-: (b.f.) dikkatle bakmak
közlerini tik-: bkz. *közlerin tikmek*
k.-ip 1-19/3
k.-ip qaldı 1-11/2, 1-14/15, viii-99/2
[=4]

köz tik-: (b.f.) dikkatle bakmak
k.-ip x11-154/6
[=1]

közi öğünden ketme-: (b.f.) gözünün
önünden gitmemek; bir türlü
unutamamak
közleri öğünden ketme-: bkz. *közi*
öğünden ketme-
k.-y ix-112/4
[=1]

köz öğüne al-: (b.f.) göz önüne almak;
önceden düşünmek, hesaplamak, dikkate
almak
k.-ip vii-85/10
k.-ırlar x11-146/4

[=2]

köz öğüne ketir-: (b.f.) göz önüne getirmek;
zihinde canlandırmak, tasarlamak
k.-e x11-144/4
k.-e ekensin x11-165/7
k.-esizmi x1-138/9
k.-ip olamayedik 11-36/15
[=4]

közü öğüne ketir-
k.-ip olamay viii-106/1
k.-mek x-124/3
[=2]

köz qıp-: (b.f.) göz kırpmak; gözü ile işaret
vermek
k.-tı iii-44/11
[=1]

köz kıyığından kör-: (b.f.) göz ucuyla
görmek; fark etmek
köz kıyığından kör-: bkz. *köz*
kıyığından kör-
k.-ip 11-29/9
[=1]

köz kıyığından baq-: (b.f.) göz ucuyla
süzme; iyice tanımak, bilmek veya
dikkat çekmek amacıyla hafif kısık gözle
incelemek, bakmak
k.-am x1-139/12
k.-ip viii-104/14, viii-96/5
k.-tı x11-148/13
[=4]

köz qulaq ol-: (b.f.) göz kulak olmak;
korumak, bakmak, kollamak
k. x11-163/6
[=1]

köz taşla-: (b.f.) göz atmak; kısa bir süre,
fazla dikkat etmeden bakıvermek → *köz*
etmek
k.-dı viii-94/7, x-125/18
k.-p viii-95/7, x11-148/5
[=4]

közini öğüne kel-: (b.f.) gözünün önüne
gelmek; bir şeyi zihinde canlandırmak,
tasarlamak, hatırlamak
közümni öğüne kel- : bkz. *közini*
öğüne kel-
k.-dı 11-32/17
[=1]

közüne ilin-: (b.f.) gözüne ilişmek;
birdenbire, istemeden görmek → *közüne*
ilişmek
közüne ilin- : bkz. *közüne ilinmek*

- k.-di v11-88/14
[=1]
- közünü alama-:** (*b.f.*) bir şeye, bir yere bakmaktayken hayranlık duyarak gözünü oradan başka bir yere çevirememek
közümni alama-: *bkz. közüni alama-*
k.-y 11-32/16
[=1]
- közünüň ögünden ketme-:** (*b.f.*) gözünün önünden gitmemek; bir türlü unutamamak
közüm ögünden ketme-: *bkz. közüniň ögünden ketme-*
k.-di 11-49/6
[=1]
- közüne iliş-:** (*b.f.*) gözüne ilişmek; birdenbire, istemeden görmek → *közüne ilinmek*
k. -ti 1-17/14, 1x-111/11
[=2]
- közü qal-:** (*b.f.*) gözü kalmak; elde edemediği bir şeyi istemeye devam etmek
közün qal-: *bkz. közü qal-*
k.-may v11-104/7
[=1]
- közün çiqsın:** (*b.f.*) gözün çiqsın; gözü çikasıca; "kör olsun, görmez olsun" anlamında kullanılan bir ilenme sözü
k.-sın v-77/4
[=1]
- közüne qaranlıq tüş-:** (*b.f.*) gözlerini duman kaplamak; uyuşuk, sersem bir hâlde olmak
k.-e x126/11, x-152/12
[=2]
- közü ögünde canlan-:** (*b.f.*) gözünün önünde canlanmak; hatırlamak
k.-a 1v-67/8
[=1]
- közü yoq:** (*b.f.*) (bir şeyde) gözü olmamak; heves beslememek, fazla önem vermemek
k. 11-50/18
[=1]
- közçük:** (*a.*)
k.+leri 1x-113/7
k.+leriniň 1x-116/10
[=2]
- közle-:** (*f.*) gözlemek; gezlemek, nişan almak, hedefi vurmak için atışın ayarını yapmak
k.-mey x-129/1
k.-p 1-17/14
[=2]
- közlü:** (*sf.*) gözlü; bölmesi olan, bölmeli
k. 1x-107/8, x11-174/6
[=2]
- közlük:** (*a.*) gözlük
k.+leri x11-147/7
k.+lerini v11-101/12, v11-101/6
[=3]
- közlükli:** (*sf.*) gözlüklü
k. x11-145/5, x11-156/2
[=2]
- közyaş:** (*a.*) göz yaşı; göz yaşı bezlerinin salgısı → *közyaşı*
k. 1-24/10, 1v-65/5, v-78/8
k.+ları v-70/7, v-77/6
k.+larından 1v-64/5, v11-104/5, x11-164/2
k.+larını 1-11/30, 11-36/15, 11-51/1, v11-86/17, v11-97/4
[=13]
- közyaşı:** (*a.*) göz yaşı; göz yaşı bezlerinin salgısı → *közyaş*
k. 11-56/1
[=1]
- közyaşına boğul-:** (*b.f.*) gözyaşına boğulmak; çok ağlamak
közyaşlarına boğul-: *bkz. közyaşına boğul-*
k.-1p x1v-181/12
[=1]
- közyaşlarına boğul-:** *bkz. közyaşına boğul-*
k.-a 1v-59/3, v11-99/13
k.-1p 1x-114/4
[=3]
- krizis:** (<Rus.<Fr. *crise*) (*a.*) kriz; buhran, bunalım
k. 11-29/21
[=1]
- krovat:** (<Rus.) (*a.*) karyola, yatak
k.+iñmı x-119/3
[=1]
- kurs:** (<Rus.<Fr. *cours*) (*a.*) 1. Dar bir alanda uzmanlık veren veya nitelikleri artıran bir eğitim kurumu (genellikle çoğul olarak kullanılır).
k.+larında 11-48/12

2. kurs; öğrencilerin yıllık öğrenime göre ayrıldıkları bölümlerden her biri, sınıf
k. 111-47/7
k.+ında 11-28/6, x1-135/3
k.+ta 111-50/1

[=5]

küç¹: güç **1.** (*sf.*) yapılması, başa çıkılması zor olan, emek isteyen, yorucu, zor, müşkül, çetin;
k. 1-19/10, x111-168/9

2. (*zf.*) kendini zorlayarak, gayret ve kuvvet sarfederek, güçlülükle, zorla
k. 1-14/19, 1-18/19

küç²: güç; **1.** vücuttaki iş yapabilme, faal olabilme kuvveti, derman, tâkat, mecal, enerji;
k. 111-50/17, 1v-59/12,
k.+üm 111-56/2, x1v-178/5
k.+ümüz 1-16/9
k.+ümnî 11-31/2
k.+üni 1-12/15, 1v-58/5, 1x-110/16
k.+ü x111-166/4

2. Şiddet, tesir kuvveti
k.+üni 1-13/3,
k.+nen 1-19/17
k.+lerinen 1v-59/10

[13]

küç ber-: (*b.f.*) güç vermek; güçlendirmek
k.-e 111-51/12
[=1]

küçleş-: (*f.*) güçleşmek; güç duruma gelmek; ağırlaşmak, daralmak
k.-e x-127/2
[=1]

küçli: (*sf.*) güçlü, kuvvetli → *küçlü*
k. 11-36/16
[=1]

küçlü: (*sf.*) güçlü, kuvvetli → *küçli*
k. 1-14/4, 1-22/17, 11-38/8, 111-55/15, 1v-60/16,
1v-67/2, v-73/13, v11-88/20
[=8]

küçlük: (*a.*) güçlük, zorluk
k.+lernen 1-16/7
[=1]

küçük: (*sf.*) küçük; niceliği az olan
k. x11-142/6

[=1]

kül-: (*f.*) gülmek; **1.** hoşnutluk, sevinç duygularını yüz ifadesi ve seslerle açığa vurmak;

k.-di v1-81/12, x1-134/5
k.-e 111-51/19, v1-83/13, v111-106/1, x11-164/6
k.-e başladı x11-155/9
k.-e başladılar x1v-188/7
k.-edirsîñ 111-52/7
k.-e ediler x1v-178/4
k.-e ekenler x1v-188/7
k.-erler x1-134/6
k.-esiz x1v-180/10
k.-gende 11-30/20
k.-geni 1v-62/12
k.-ip 11-33/5, v-72/9, v-78/9, x11-144/2
k.-ip turğan 11-38/5
k.-me 11-29/11
k.-meñ x1-140/11
k.-üp yiberdi v1-79/3

2. biriyle alay etmek
k.-er v-75/8, v-75/8
k.-melerini v-77/20

[=26]

küldür-: (*f.*) güldürmek; gülmesine vesile olmak
k.-e edi 1-9/5
[=1]

küle küle: (*zf.*) güle güle; gülerek
k. 1-15/3
[=1]

küler yüz: (*a.*) **1.** güler yüz;
k.+ünden 11-35/9

2. (*mec.*) dostça davranış, yakınlık
k. x11-147/12
k.+nen 1x-115/8, x1-140/2

[=4]

külkü: (*a.*) gülüş, gülme; gülme isteği
k. v1-83/5, x1v-188/8
k.+den 1-15/16
k.+ni v-71/7
[=4]

külkünçli: (*sf.*) gülünç, gülünecek, komik
k. 111-43/6
[=1]

küllük: (*a.*) küllük; kül tablası, sigara tablası, tabla
k.+ke x-122/14, x111-167/15
[=2]

külünsire-: (f.) gülümsemek; hafifçe gülmek
k.-di xiii-172/5
k.-gen iii-57/1
k.-p i-10/17, i-7/8, ii-30/20, ii-32/6, vi-81/7,
xiii-173/8, xiv-179/2
k.-p turğan ii-30/20, xiii-166/4
[=10]

külüş-: (f.) gülüşmek; karşılıklı veya birlikte
gülmek
k.-e ekenler xiv-180/9
k.-eler v-76/19
k.-ken vi-83/6
k.-tik iii-44/4
k.-tiler i-10/4, i-9/23, x-125/10, xii-154/12,
xiv-180/9
[=9]

kümes: (a.) kümes; kanatlı hayvan barınağı
k.+day i-25/6
k.+ke xii-145/12
[=2]

kün: (a.) gün; **1.** bir gündüz ve bir geceden
oluşan 24 saatlik zaman bölümü;
k. ii-28/16, ii-33/8, iii-41/5, iii-47/14, iii-
52/19, iii-55/15, iv-60/15, iv-61/14, iv-
64/8, iv-67/5, v-70/2, v-74/15, v-76/17,
v-77/1, vi-84/1, vii-92/2, viii-94/10, viii-
95/6, viii-101/2, viii-102/13, ix-107/5, x-
120/3, x-122/3, xii-142/10, xii-153/5, xii-
159/11, xii-163/12, xii-164/3, xiv-
186/10, xiv-188/11
k.+de i-11/26, xiii-169/9
k.+den iv-63/13, xiii-175/2, xiv-179/6, x-
134
k.+den ix-109/7, xii-162/3,
k.+ler ii-27/2, iii-42/11, iv-62/10, xii-159/4,
k.+lerge iii-54/5
k.+leri iii-51/13, iv-67/6,
k.+lerinden ix-113/4
k.+leriniñ i-21/13, xi-136/12
k.+lerni iv-68/11,
k.+lerniñ v-75/16, xii-162/4
k.+ü i-23/19, ii-29/12, ii-36/9, v-74/16, vi-
84/5, x-122/4, xiii-165/1, xiii-171/13,
k.+ünde ii-34/19
k.+ünden iv-67/8, vii-85/15
k.+üniñ x-124/5

2. güneşin doğuşu ile batışı arasındaki
zaman parçası, gündüz;

k. i-21/6,
k.+ler v-75/15, xi-136/10,
k.+ü i-16/5, i-16/14, i-20/21, i-23/20, i-
22/26, ii-34/11, iii-41/5, iii-46/8, iv-
63/12, iv-69/1, v-72/5, v-73/7, v-77/7,
vii-86/16, vii-87/12, vii-87/16, vii-91/15,

viii-95/2, viii-97/2, viii-97/3, viii-98/5,
ix-107/3, x-129/16, xi-137/2, xi-139/8,
xii-150/1, xii-155/12, xii-160/9, xii-
161/3, xii-162/10, xii-163/13, xiv-177/2,
xiv-178/14, xiv-182/13, xiv-182/14, xiv-
183/3, xiv-184/2, xiv-184/5, xiv-187/3,
xiv-188/2

k.+üm xi-137/3
k.+üni xiv-179/14

3. zaman, vakit;

k.+den i-25/16,
k.+ki ii-28/5, iii-46/11, ix-107/3, ix-109/9,
xi-136/2, xii-160/9
k.+ler ii-30/6, ii-35/16, iii-49/6, iv-60/6,
k.+lerde i-13/11, iv-61/1, xiii-171/11
k.+leri iii-53/16, iv-60/4, v-74/3, viii-97/3,
k.+lerim iii-55/9
k.+lerimiz ii-28/9,
k.+lerimiz iii-53/5
k.+lerinde iii-54/16,
k.+lerinde vii-88/1,
k.+lerini iv-67/8
k.+leriñizni iii-47/5
k.+ü i-19/1, iii-53/10, vii-91/10, xiii-170/14

4. an, sıra, vade, bir olayın geçtiği zaman

k. i-11/28, i-18/20, i-23/15, i-8/8, ii-27/2, ii-
29/5, ii-37/12, iii-44/18, iii-46/12, iv-
65/3, vi-79/1, xi-133/10, xii-146/3, xii-
157/6, xii-161/6, xii-162/1, xiv-179/15,
k.+de ii-35/12, iv-6/6, xii-145/2,
k.+den xi-139/10, xiv-182/16
k.+ge ix-109/7
k.+ler i-18/1, iv-68/3, vi-84/12, viii-99/8,
xii-142/2, xii-161/4, xii-163/10
k.+lerde i-15/8, i-22/16, ii-27/9, ii-28/1, ii-
35/17, iii-41/13, iii-47/3, iv-59/10, iv-
68/14, iv-69/4, v-76/5, vii-88/9, xi-140/7,
xii-144/4, xii-160/3,
k.+lerden i-14/20,
k.+lerge ii-37/3,
k.+leri iii-54/7, iv-64/13, v-75/7, x-120/9
k.+lerim ii-37/5,
k.+lerimni ii-39/9
k.+lerinde x-121/4
k.+leriniñ xi-133/12,
k.+lerni i-17/22, ii-39/3, iv-69/5, xii-142/3
k.+ü iv-58/3, iv-61/7, v-70/11, v-70/6, v-
74/1, vii-90/4, xiii-165/3,
k.+ümüzni ii-28/9
k.+üne ii-38/9, iii-56/5, x-126/10
k.+üni iii-50/17, xii-162/2,

5. haftanın yedi bölümünden her biri

k.+ü ii-30/9, viii-94/13, viii-95/1, viii-95/5,
viii-100/8,

[=199]

kündüz: (a.) gündüz; **1.** günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü;
k. xı-161/2
k.+mi ı-13/23

2. (zf.) gündüz vaktinde
k. v-74/3
k.+leri ıx-112/1, xı-136/6, xıı-166/12

[=5]

küneş: (a.) güneş; **1.** dünyaya ısı ve sıcaklık veren gök cismi;
k. ıı-27/4, ıx-116/5, xıı-151/1, xıı-152/8, xııı-169/10
k.+i ıı-27/8, xı-136/11
k.+inden ıv-67/4
k.+te v-72/6

2. bu gök cisminin yaydığı ışık ve ısı
k.+ten xı-131/11

[=10]

kün-evel: (zf.) daha önce, öncesinde
k. x-119/1
k.+den ı-22/17,
[=1]

kün-künden: (zf.) gün günden; günden güne, giderek, gittikçe
k. ııı-53/2, ııı-54/2, v-78/5, vııı-95/10, xıı-163/9
[=5]

künlerden bir kün: (zf.) günlerden bir gün; herhangi bir gün, önceden belli olmayan bir gün, vaktiyle; geçmiş zamanda bir gün
k.+lerden ı-18/20, ı-23/15, ıı-29/5, ıı-37/12, ııı-44/18, ııı-46/12, ıv-65/3, vı-79/1, xıı-161/6
[=9]

küre-: (f.) küremek; kürekle atıp temizlemek; kürelemek, kürümek
k.-meke+(küremege) ı-18/20
k.-p oturğanda xıı-161/6
[=2]

kürek: (a.) kürek; toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç
k. ı-19/14
[=1]

kürekçik: (a.) kürekçik; küçük kürek
k.+lerni+(kürekçiklerini) x-126/6
[=1]

küreş: (a.) güreş; **1.** güreş;
k.+ke ıı-36/16

2. mücadele, savaş
k.+ine ıı-37/3
k.+ke xıv-178/9, xıv-179/13
k.+lerden ıv-58/6
k.+leri vııı-94/2
k.+lerini xıı-153/1
k.+te vıı-87/8

[=8]

küreş-: (f.) güreşmek; savaşmak, savaşta yer almak; mücadele etmek
k.-e ıv-60/1
k.-e ekensiñ xıı-150/7
k.-ip xıı-162/2
k.-ken ı-8/18
k.-kenini vıı-91/19
k.-mege ı-26/3, ıv-58/5, ıv-59/12, ıv-60/16
k.-mek vııı-94/4, x-127/5
k.-tiler vıı-87/8
[=12]

kürpe: (<Rus.krupa) (a.) yarma, ırmık; kabuksuz tahıl (buğday, arpa, darı) kırığı
k. ıv-62/17
[=1]

kürsüçik: (a.) tabure; sırt ve kol dayayacak yeri olmayan iskemle; sekmen
k.+leri ıv-61/11
k.+ten x-119/1
[=2]

küt-: (f.) gütmek; **1.** beklemek; **2.** düşünceleri altüst etmek
k.-ip turdılar ıx-111/3
k.-tim ııı-52/15
k.-üp aldılar ıv-68/9
[=3]

küz: (a.) güz mevsimi, sonbahar
k. ı-8/10, ıx-113/16, v-75/13, xııı-168/5, xıv-177/13, xıv-178/6
k.+de v-71/16, xııı-170/2, xıv-177/13
[=9]

küzgü: (a.) gözgü, ayna
k. ıı-31/8, vı-80/1
[=2]

kvartal: (<Rus.<Alm.quartal) (a.) çeyrek yıl, yılın dörtte biri, üç ay, üç aylık dönem.
k. v-71/9
[=1]

kvartira: (<Rus.) (a.) apartman dairesi, daire

k. xııı-174/6
[=1]

Q

qaarlen-: (*f.*) kahırılanmak; kaygılanmak, üzölmek
q.-e iv-59/3
q.-em vııı-97/5
[=2]

qaarsız: (*sf.*) kahırsız; kaygısız
q. iv-58/7
[=1]

qabaca: (*zf.*) kabaca; kaba bir şekilde
q. ııı-42/8
[=1]

qabaat: (<Ar. *qabāhat*) (*a.*) kabahāt; kusur, suç, hata, yanlışlık
q. i-18/7, xıı-151/2
q.+ım vıı-86/18
q.+ımmı ıı-37/8
q.+ları vıı-90/17
q.+nı xııı-170/7
[=6]

qabaat işle-: (*b.f.*) kusur sayılacak bir iş yapmak
q.-gen ıx-110/9, ıx-117/1
q.-medim xıı-150/4
[=3]

qabaatla-: (*f.*) kabahāt bulmak, suçlamak
q.-dılar xıı-153/6
q.-mağa x-124/13, xııı-174/18
q.-maq kerek ııı-55/11
q.-p i-23/10
q.-ylar xıı-144/6
[=6]

qabaatlı: (*sf.*) kabahātli; kusurlu, suçlu
q. vııı-100/11, xıv-186/7
[=2]

qabırğa: (<Moğ. *kabırğa*) (*a.*) kaburga; eğe kemiklerinin oluşturduğu kafes
→*qaburęa*
q.+ları i-20/28
q.+m x-129/8
[=2]

qabir: (<Ar. *qabr*) (*a.*) kabir, mezar
q.+im ııı-56/8
[=1]

qabul et-: (<Ar. *qaböl* + *T. et-*) (*b.f.*) razı olmak; yanına almak; sunulan şeyi kabul etmek; onaylamak
q.-emiz xııı-174/11

q.-ip başladıq ıx-109/3
q.-tiler xı-136/5
[=3]

qabul ol-: (<Ar. *qaböl* + *T. ol-*) (*b.f.*) kabul edilmek, onay almak
q.-mağanlarını xıv-177/3
[=1]

qabul olun-: (*b.f.*) *bkz. qabul ol-*
q.-mağan xıv-177/3
q.-acaqlarını xıv-180/4
q.-mağanıma xıv-181/4
[=3]

qaburęa: (<Moğ. *kabıręa*) (*a.*) kaburga; eğe kemiklerinin oluşturduğu kafes
→*qabıręa*
q.+ma i-17/17
[=1]

qaç: (*sf.*) kaç; soru ifade etmeyen cümlelerde kullanıldığında “birçok” anlamında kullanılan bir söz
q. i-16/3, i-17/26, i-19/1, i-22/17, i-8/21, i-9/15, ıı-28/11, ıı-32/8, ıı-33/20, ııı-42/11, ııı-45/10, ııı-46/11, ııı-46/17, ııı-51/4, ııı-54/5, ııı-56/8, iv-67/5, ıx-108/6, ıx-114/1, v-75/10, v-76/17, v-77/1, vııı-104/2, vııı-94/5, x-120/4, x-122/6, x-124/15, x-128/12, x-130/1, xı-135/10, xıı-143/2, xıı-145/2, xıı-147/7, xıı-150/6, xıı-157/7, xıı-159/15, xıı-162/2, xııı-171/4, xııı-174/3, xıv-181/9, xıv-182/10, xıv-182/16, xıv-182/16
[=43]

qaç-: (*f.*) kaçmak; 1. koşarak gidip bir yere saklanmak;
q. xıı-163/6
q.-ęan edi ıx-116/6
q.-ıp i-16/4,
q.-madılar xıv-178/4
q.-mağa xıı-145/1

2. yok olmak; *bkz. yuqusı qaç-*
q.-ar ıı-29/16, ııı-45/16
q.-qan iv-59/8,

3. istenmeyen bir durumdan kurtulmak için bulunduğu yerden ayrılmak, uzaklaşmak

q.-a başladı x-128/13
q.-a xıı-163/9
q.-acaqsıñ x-128/4
q.-arsıñ xıı-153/13, xıı-154/13
q.-ıp ııı-53/16, xıı-145/11, xıı-154/8, xıı-154/13, xııı-171/13
q.-malı v-76/2

q.-maq ı-18/18, v-76/3, v-76/4, x-128/4, xıı-153/12, xıı-154/8, xıı-160/7, xıı-162/3, xıı-162/7, xıı-163/8, xıı-163/10,

q.-qan edik xıı-153/9

q.-qan xıı-153/7, xıı-157/7, xıı-163/10,

q.-tılar ııı-48/18

[=35]

qaçıp ket-: (*i.b.f.*) kaçmak ve gitmek

q.-ecek ola edi ıx-113/1

q.-ti xıı-163/6

[=2]

qaçan: (*zf.*) haçan; ne zaman, ne vakit

q. ı-19/9, ı-24/10, vı-80/1, xıı-158/3

[=4]

qaçım-: (*f.*) kaçınmak; herhangi bir işi

yapmaktan veya özverili davranmaktan geri durmak; kaçmak

q.-dı ıx-112/10

q.-mamaq kerek x-130/1

[=2]

qaçınıcı: (*sf.*) kaçınıcı; “kaç?” soru sıfatının sıra biçimi

q. vı-83/7

[=1]

qaçır-: (*f.*) kaçırmak; **1.** kaçmasını sağlamak veya kaçmasına imkan yaratmak;

q.-sañız xıı-161/3

2. yararlanamamak, bir daha ele geçmemek üzere yitirmek

q.-ğanıña x-118/3

q.-mamaq kerekimiz xıı-154/2

[=3]

qaçuv: (*a.*) kaçma

q.+nen xı-140/16

[=1]

qadal-: (<*Moğ. kada-*) (*f.*) batmak, saplanmak, geçmek; takılmak

q.-a ıı-39/9, x-127/9

[=2]

qadar: (<*Ar. kadar*) (*edat*) kadar; **1.** “Aşağı yukarı, yaklaşık, takriben” anlamında bir niceliğin miktârını tahmînî olarak bildirir;

q. ı-8/12, ı-13/21, ıı-30/13, ıx-113/1, xııı-166/10,

2. işaret sıfatları ve soru zamirlerinden sonra azlık veya çokluk niceliklerini belirtir

q. ı-11/14, ııı-42/16, ııı-46/2, ııı-50/9, ııı-51/21, vııı-99/7, vııı-105/4, x-123/7, xı-136/2, xıı-153/1, xıı-156/10, xıı-158/2, xıı-161/7, xııı-169/1, xıv-181/4, xıv-188/11, ı-16/1, ı-23/1, ıı-37/5, ııı-47/16, ııı-47/16, ııı-49/7, ııı-51/21, ıv-62/4, v-75/8, ıx-108/6, x-127/9, x-127/9, xıı-142/2, xıı-160/8, xıı-161/4,

3. ölçüsünde, derecesinde, değerinde;

q. ııı-50/11, ıv-60/7, x-126/7, xıv-182/4,

4. bir iş veya durumun, bir sıralamanın sona erdiği yer, zaman veya sayıyı gösterir, dek, değin

q. ı-18/8, ı-25/4, ıı-30/6, ıı-34/9, ıı-39/5, ıı-40/1, ııı-43/3, ııı-49/15, ııı-51/11, ııı-53/2, ııı-57/3, ıv-60/1, ıv-66/4, v-74/4, v-76/15, v-77/6, vııı-98/13, vııı-100/11, vııı-102/4, vııı-102/14, vııı-103/14, ıx-107/2, ıx-109/7, ıx-113/8, x-129/13, xı-134/3, xıı-145/6, xıı-153/1, xıı-156/3, xıı-160/7, xııı-166/12, xııı-171/1, xııı-172/8, xıv-177/13, xıv-180/14, xıv-181/8, xıv-185/3, xıv-189/1

5. büyüklüğünde, çokluğunda

q. xıı-154/5,

[=79]

ne qadar: çok, pek çok

n. ııı-48/5, ııı-54/5, vıı-90/9, vııı-105/4, ıx-110/9, ıx-112/1, xıı-143/2, xıı-163/10, xııı-165/7, xıv-182/6,

[=10]

qadarlıq: (*zf.*) ölçüde, derecede

q. xıı-144/3

[=1]

qade: (<*Ar. kadeh*) (*a.*) kadeh; **1.** içecek kabı; bardak; → *piyala*

q.+lerge xııı-169/3

q.+lerimizni xııı-167/9

q.+lerni xııı-168/11

2. kadehte bulunan içecek veya başka akar madde; bir kadehe sığacak miktarda olan şey

q. xııı-167/13

[=4]

qadın: (*a.*) kadın; **1.** dişi cinsten yetişkin insan, “erkek”, “adam” sözlerinin karşıtı;

q. ı-23/11, ı-24/1, ı-24/19, ı-24/9, ı-25/2, ı-25/6, ıv-67/8, ıv-67/8, ıx-109/6, ıx-110/4, vıı-85/2, vıı-89/15, vıı-89/17, vıı-91/18, xı-139/17, xııı-172/5, xııı-173/1

q.+ğa III-52/4
q.+lar I-22/27, IX-108/2, IX-114/9, IX-114/9
q.+lardan V-77/7
q.+mı III-51/22, VII-90/10
q.+mıñ III-50/21, V-77/14, VII-90/11, VII-90/17

2. evlenmiş kız

q.+ıñıznen I-23/5
q.+ım I-23/7, IX-108/4, IX-108/7
q.+ımıñ I-23/8
q.+ı I-23/15, I-23/21, III-50/19, VI-79/3, VI-80/3, VIII-102/6, VIII-104/11, X-119/3
q.+ından VI-79/1, VI-79/12
q.+mı IX-110/3

[=45]

qadife: (<Ar. *kaṭīfe*) (*sf.*) kadife; kumaş cinsi

q.+ge IV-67/4
[=1]

qadir: (<Ar. *qadr*) (*a.*) kadir; değer, kıymet

q.+ini+(qadrini) II-37/4, XIII-176/5
[=2]

qadirini bil-: (*b.f.*) kadrini bilmek; değerini

bilmek, yararlanmak
q.-e IV-58/6
[=1]

qafa: (<Ar. *kaḫā'*) (*a.*) kafa; (*mec.*) zekâ, akıl

q. V-72/12, XII-144/7
[=2]

qağıt: (<Fars. *kāğaz*) (*a.*) kâğıt

q. IV-65/8
[=1]

qal-: (*f.*) kalmak; **1.** ... durumuna gelmek, ...
durumda olmak;

q. III-56/3
q.-a bile XI-132/17
q.-acağı IV-64/7
q.-alar IX-107/2
q.-am VIII-97/5
q.-ğanda VIII-99/4,
q.-ğanlar I-8/14,
q.-ğanlar VII-91/18, IX-113/11,
q.-ıp IX-112/12,
q.-ır ediñ XIII-169/10
q.-ma III-48/8,
q.-ma XIV-184/3
q.-maq XIV-178/9
q.-sañ I-14/19, III-50/4
q.-ğan I-24/2, I-25/3, XIII-167/3

2. (bir yerde) olmak veya bulunmak;

q.-dı VI-80/13, IX-115/17, XI-137/13, XII-145/1,

q.-dılar V-74/16

q.-dim I-8/8

q.-dıq I-16/10,

q.-ğan I-20/9, I-21/3, II-37/5, III-57/5, XI-131/7, XIII-168/2, XIII-173/4

q.-ğanlar IX-115/10,

q.-ğanlarğa III-51/4

q.-ır IV-64/7

q.-sın XII-158/12

3. bir şeyle kaplanmak, bir şeye bulanmak

q.-a I-13/25,

q.-dı VIII-103/10, XII-149/1, XII-152/2

4. (miktar, zaman, uzaklık için) belirtilen
miktarla olmak, bulunmak;

q.-dı III-56/5, X-125/13, II-27/2, III-54/7,

q.-dıq III-41/15,

q.-ğan edi I-17/10, II-34/22

q.-ğan VII-90/4, VIII-95/7,

q.-ğandır VII-88/8, IX-112/1

q.-ğanına III-54/16

q.-ğanından I-16/9

q.-ğanımı VIII-96/7

q.-ğanlarımıñ XII-153/11

5. (bir bütünden) artmak;

q.-dıq XII-153/11

q.-ğan I-22/18, II-36/17, V-73/19, VI-83/3,

VII-86/14, VII-88/20, VIII-104/10, XI-139/7, XII-143/6

6. (-a/-e, -ıp, -y) şeklindeki fiilimsilerle
süreklilik bildirir.

bkz. baqıp qal-, közlerini tikip qal-, oqup qal-, oylanıp qal-, öğrenip qal-, qatıp qal-, qor olup qal-, qurtulup qal-, yığılıp qal-...

7. (olumsuz) yok olmak, bitmek

q.-madı I-18/13, I-20/7, III-41/15, IX-110/14,
VIII-105/13

q.-mağan edi VII-88/3

q.-mağan XII-143/13, XII-143/5, XII-157/8

q.-mağanımı VIII-102/11

q.-masın XII-143/12

q.-may IV-60/12, X-127/5, XIII-165/3

8. (bir işin olması birine veya bir şeye) bağlı
olmak;

q.-ğanda XIV-178/9

9. baş başa olmak, berâber bulunmak, ... ile
yalnız olmak;

q.-asıñ IX-112/1

q.-ğan XIII-172/3, VIII-105/6,

q.-ğanda I-14/18,

q.-ğanda X-120/2, X-120/6,

10. (bir yerde, bir süre) yaşamak, oturmak,
ikamet etmek
q.-ayım ıı-42/12
q.-ğanlar ıx-113/7,
q.-ıp xıı-167/5

[=91]

qalabalıq: (a.) kalabalık; çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu; kalaba, yoğunluk;
q.+ından+(qalabalığından) x-120/4
q.+nı ıx-114/1
[=2]

qalaç: (a.) simit, halka biçiminde çörek
q. vıı-106/2, x-129/16
[=2]

qalaçlan-: (f.) çöreklenmek, halka durumunda kıvrılıp yatmak
q.-ıp x-126/8
[=2]

qaldır-: (f.) kaldırmak; **1.** bırakmak, kötü bir durumda terk etmek, kötü bir duruma düşürmek;
q.-a ıı-47/10
q.-amız vıı-87/17
q.-dı ıı-33/9
q.-dılar xıı-160/9
q.-dılarını xıı-148/7
q.-ğan ıı-40/2, vıı-105/5,
q.-ıp ketkenlerini ıv-69/4
q.-ıp vıı-96/10
q.-mağanlar xıı-166/5
q.-may ıı-33/2,
q.-may vıı-90/11
q.-mayedi ı-11/9

2. (bir şey) varlığını veya ününü sürdürmek;
q.-maq xıı-175/11

3. kalmasını sağlamak
q.-maq vıı-96/12,
q.-ğan vıı-106/4

4. bırakmak *bkz. ayrette kaldır-, taacipke qaldır-, tesir qaldır-, teesurat qaldır-*

[=16]

qaldırıl-: (f.) kaldırılmak; bırakılmak
q.-dı xı-139/3
[=1]

qale: (<Ar. *kal'a*) (a.) kale
q. x-128/5
[=1]

qalem: (<Ar. *qalem*) (a.) kalem
q. xıv-184/2
q.+ını ıx-107/8
[=2]

qalımtı: (a.) kalıntı; yıkıntı, harabe
q.+ları vıı-89/11
[=1]

qalın: (sf.) kalın; çapı büyük olan
q. ı-10/22
[=1]

qalınlıq: (a.) kalınlık; kalın olma durumu
q.+ında+(qalınlığında) xıı-154/10
[=1]

qalpaq: (a.) kalpak; türlü biçimlerde dikilen kürk başlık
q. ıv-62/16
q.+larımızı ı-18/14
[=2]

qalpazan: (Ar. *kalb* + Fars. *zen*) (a.) (mec.) aptal
q.+larını vı-83/7
[=1]

qalq-: (f.) kalkmak; oturmakta veya yatmakta olduğu yerden ayağa kalkmak
q. x-125/13
q.-ıp ıx-113/9, xıı-173/1
q.-tı ıx-117/4
q.-tım xıv-185/6
[=5]

qaltıra-: (f.) titremek; (soğuktan, korkudan, heyecandan,) kaslar hızlı, küçük kasılmalarla sarsılmak
q.-dı ıv-65/14
q.-ğan ı-17/26, xıı-144/1
q.-ğanını xıı-151/8
q.-p başladı ıx-116/2, vıı-88/18
q.-y ıx-110/8, vıı-103/11
[=8]

qamaçav: (a.) abluka, kuşatma
q.+ğa xıı-145/2
[=1]

qamış: (a.) kamyş; sulak yerlerde yetişen, sert, uzun gövdeli bitki türü
q. ıv-60/13, ıv-62/9, ıv-63/15, ıv-69/4
q.+lar ıv-60/14
[=5]

qan: (a.) kan; vücudun içinde besin ve atık maddeleri taşıyan kırmızı renk sıvı doku
q. ı-17/19, vıı-90/9, xıı-169/11
q.+ı vıı-88/13

- q.+ına x11-152/1
[=5]
- qanı qayna-**: (*b.f.*) coşkun ve kıpırdak olmak
qanımız qayna-: *bkz. qanı qayna-*
q.-y 1-12/24
[=1]
- qan tök-**: (*b.f.*) kan dökmek; ölüme yol açmak, cana kıymak
q.-tüm 1-15/8
[=1]
- qan tökül-**: öldürülmek
q.-e viii-94/3
q.-ecek iii-47/16
[=2]
- qan-¹**: (*f.*) kanmak; bir sözün doğruluğuna inanmak;
q.-ğan v-75/3
[=1]
- qan-²**: (*f.*) (*mec.*) kanmak; yetinmek, tatmin olmak, bir şeyden istediği kadar yararlanmak
q.-may xiv-188/10
[=1]
- qana:** (*ünl.*) hadi; haydi; isteklendirmek, çabukluk belirtmek için kullanılan bir söz
q. 1-9/13, ii-34/7, xiv-182/1
[=3]
- qanaatlen-**: (*f.*) Tatmin olmak, memnun olmak; razı olmak, kanaat etmek, iktifa etmek, yetinmek.
q.-emiz iii-46/9
[=1]
- qanaatlendir-**: (*f.*) tatmin etmek, hoşnut etmek, memnun etmek
q.-mek x11-152/12
[=1]
- qanat:** (*a.*) kanat; kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ;
q.+ları ix-107/2
q.+larını xiv-179/14
[=2]
- qanatlandır-**: (*f.*) kanatlandırmak; isteklendirmek, sevindirmek
q.-a x1-136/11
[=1]
- qanatsız:** (*sf.*) kanatsız; kanadı olmayan
q. x11-171/5
- [=1]
- qandır-**: (*f.*) kandırmak; inandırmak, ikna etmek
q.-acaq x-119/10
q.-ıp iv-68/8
q.-ıp başladım ii-35/16
q.-ıp olamay x-119/3
q.-madılar x-121/5
q.-mağa ii-31/3, ix-108/1
q.-maq viii-101/2
[=8]
- qandırıcı:** (*sf.*) inandırıcı, ikna edici
q. viii-101/2, x-119/9
[=2]
- qanlı:** (*sf.*) kanlı; **1.** kanlanmış olan, kan birikmiş olan;
q. ii-36/15, v-70/7,
2. kan dökülmesine sebep olan
q. 1-24/2, ii-38/7, iii-50/13, viii-88/3
[=6]
- qanun:** (<*Ar. qānūn*) (*a.*) kanun; yasa
q.+larına iv-63/13
[=1]
- qap-**: (*f.*) kapmak; alt ve üst çenesi arasına almak, ısırmak
q.-ıp x11-155/11
q.-mağa viii-98/4
q.-qan v-70/7, viii-102/10, x11-161/2
[=5]
- qapal-**: (*f.*) kapanmak; kapanmak işine konu olmak
q.-dı x11-155/10
q.-ıp viii-97/5
[=2]
- qapaq:** (*a.*) kapak; kapların üstünü örtmeye, delik, çukur veya boşlukların ağzını kapamaya yarayan nesne
q.+ı+(qapağı) xiv-183/3
[=1]
- qapat-**: (*f.*) **1.** kapatmak, kapamak;
q.-maq x11-147/11
q.-qan viii-98/13, x11-145/7
q.-tı x11-149/5
q.-tılar x11-156/11
[=5]
- qapatıl-**: (*f.*) kapatılmak
q.-ğanınıñ x11-150/1
q.-ğanlarını x11-156/11
[=2]

qapavlı: (*sf.*) kapalı; kapanmış olan, açılmamış
q. xıı-145/13, xıı-145/2, xıı-146/9
[=3]

qapıl: (*f.*) (*mec.*) tutulmak, bağlanmak;
etkisinde kalmak
q.-a ııı-42/8
q.-alar x-118/5
q.-ğanı x-119/2
[=3]

qapın-: (*f.*) kapınmak; atıştırmak; azıcık yemek
yemek
q.-ırsız x-122/6
[=1]

qapla- : (*f.*) kaplamak; her yanını örtmek; istila
etmek
q.-dı ıı-37/2
[=1]

qaplı: (*sf.*) kaplı; kaplanmış olan, örtülü
q. x-126/3
[=1]

qapqan: (*a.*) kapan, tuzak
q.+ğa vıı-88/18
[=1]

qaptır-: (*f.*) kaptırmak; yedirmek, yemesini
sağlamak
q.-alar xıı-161/2
[=1]

qapu: (*a.*) kapı; **1.** giriş çıkış yeri;
q. ı-9/25, ı-23/25, vı-83/5, ıx-111/3, xıı-
147/4,
q.+da vı-81/14
q.+dan xıı-155/9
q.+ğa ıx-110/16, xıı-146/12, xıı-155/3
q.+larğa xıı-146/11
q.+ları ıv-61/15
q.+larında vıı-88/11
q.+nı xıı-146/10,
q.+nıñ xıı-147/1
q.+sına xıv-189/1
q.+sınıñ ıx-107/5, xıı-149/14

2. giriş çıkış yerindeki açılıp kapanan kanat
q. ı-22/4, x-124/10, xıı-155/10
q.+lar xıı-146/7
q.+larımı xıı-145/7
q.+larını xıı-155/13
q.+larınıñ xıı-155/2
q.+nı ı-19/14, ı-22/1, ıx-115/6, vııı-104/4, x-
121/7, xıı-147/3, xıv-181/11, xıv-184/7
q.+sı xıı-155/5
q.+sını ıx-109/7, vııı-100/9, xıv-184/8

[=37]

qapu-pencere: kapı pencere
q.+lerni ı-21/19
[=1]

qaq-: (*f.*) kakmak; vurmak; içeridekilere
duyurmak maksadıyla kapıya, pencereye
kuvvetlice vurmak
q.-may xıv-184/7
q.-tı xıı-147/3
[=2]

qaqıl-: (*f.*) kakılmak, vurulmak; (zil, çan vb.
için) çalmak
q.-ğan vı-80/9
q.-ğanda xıv-183/13
[=2]

qaqın-: (*f.*) kakınmak; sallanmak, sarsılmak
q.-dı v-78/10
[=1]

qar: (*a.*) kar; su buharının havada soğuktan
donarak beyaz, hafif billur taneler şeklini
almış hali
q. ı-12/20, ı-18/20, ı-18/25, ıv-63/15, ıv-
66/7, xııı-170/2, xııı-170/9
q.+nen x-126/15
q.+nı x-124/7, x-126/15
[=10]

qara: (*sf.*) kara; “ak” karşısı; **1.** (*sf.*) bu renkte
olan;
q. ı-9/1, ıv-58/11, x-126/3, x-128/6, xıı-
158/1

2. (*mec.*) kötü, uğursuz, sıkıntılı
q. ı-18/1, ıı-30/6, ıı-39/6, ıv-65/2, ıv-66/7,
[=10]

qaraca: (*a.*) karaca; geyikgillerden, Avrupa ve
Asya’da yaşayan, kısa ve çatal boynuzlu,
geviş getiren, ot, çalı, meyve ve meşe
palamudu ile beslenen bir yaban hayvanı
(Cepreolus capreolus)
q.+nıñ xııı-170/5
[=1]

qaraçiq: (*a.*) karartı; uzaklık ve karanlık
sebebiyle kim veya ne olduğu
seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli
biçim; karaltı → *qaraltı*
q. vııı-99/14
[=1]

qaraltı: (*a.*) karartı; uzaklık ve karanlık
sebebiyle kim veya ne olduğu

seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim; karaltı → *qaraçiq*
q. 1-17/14, x11-152/6
q.+lar x-126/13
[=3]

qaraman: (<Fars. *qahramān*) (*sf.*) kahraman; savaşta, tehlikeli ve sıkışık durumlarda büyük yararlılık gösteren kimse
q. 111-48/2
[=1]

qaramanca: (*zf.*): kahramanca, yiğitçe
q. v111-100/5
[=1]

qaramanlıq: (*a.*) kahramanca davranış, yiğitlik
q. x-128/3, x-128/3
q.+larını 111-46/5, x11-144/4
q.+larını x11-142/5
[=5]

qaranlıq: (*a.*) karanlık; ışığı olmayan, ışıktan yoksuz, ışıksız
q. 1-13/19, v-75/15
q.+ında+(qaranlığında) 1-20/10
q.+lar 1v-62/4
q.+qa v11-89/15
[=4]

qaranlıq bas-: (*b.f.*) karanlık basmak (veya çökmek); hava kararmak → *qaranlıq çökmek*
q.-qanğa v111-102/4
q.-tı x-129/5
[=3]

qaranlıq çök-: (*b.f.*) karanlık basmak (veya çökmek); hava kararmak → *qaranlıq basmaq*
q.-e başladı x-124/6
[=1]

qarar: (<Ar. *qarār*) (*a.*) karar; **1.** sayı adlarıyla birlikte kullanıldığında yaklaşıklık anlamı verir
q.+ındaki v11-88/14
q.+larında 1-8/9

2. ne az ne çok, uygun ölçüde
q. x11-157/5
[=3]

qarar ber-: (*b.f.*) karar vermek; bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak
q.-di 1x-111/16
q.-dik 11-30/9
q.-genini 111-42/6
[=3]

qararğa kel-: (*b.f.*) karara varmak; bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak
q.-dik v11-104/13
q.-dim 111-54/17
q.-mek x11-162/6
[=3]

qararına kel-: (*b.f.*) ortak bir karar üzerinde uzlaşmak
q.-di 1x-112/5
q.-dik 1-16/14, 11-34/23, 11-30/6
q.-diler v-74/4
q.-dim 111-45/10, v11-86/14, x1-139/16, x1v-187/6
[=9]

qarar-: (*f.*) kararmak; kara bir renk almak, rengi koyulaşıp siyahlaşmak
q.-1p turğan x-124/6
[=1]

qararlaştr-: (*f.*) kararlaştırmak; bir konuyla veya işle ilgili yapılacakları belirlemek, karar altına almak; tayin etmek
q.-ğanıñ 111-43/7
[=1]

qaravul: (<Moğ. *qara'ul*) (*a.*) bekçi, nöbetçi; karakol
q. x11-146/9, x11-149/14, x11-149/5
q.+ğa v111-95/1, x11-149/4
q.+nen x11-151/9
[=6]

Qaravulqaya: (*öz. a.*) yer adı
q. x1v-185/2
[=1]

qara haber: (*a.*) kara haber; kötü, üzücü veya sıkıntı yaratan haber, bilgi; kötü haber
q.+i 111-52/2
[=1]

qardaş: (*a.*) kardeş; **1.** aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı; karındaş;
q.+1 11-30/16, v111-99/13
q.+larını x11-143/4
q.+ını x11-146/5
q.+ları x11-157/3
q.+larıñnen x11-151/1
q.+larıñı x11-144/3

2. öz kardeş yerine konulan, kardeş duygularıyla sevilen kimse
q.+ım 111-56/14
q.+larına x11-159/16
[=9]

qarğa: (*a.*) karga
q.+lar xiv-178/4
[=1]

qarğış: (*a.*) kargımak için söylenen sözler,
kargış, beddua, lanet
q.+ları v-77/6
[=1]

qarılğaç: (*a.*) kırlangıç kuşu
q.+larını x1-134/5
[=1]

qarın: (*a.*) karın; insan ve hayvanlarda
gövdenin kaburga kenarlarından
kasıklara kadar olan ön bölgesi
q.+ı+(qarını) x-128/13
[=1]

qarınca: (*a.*) karınca
q. x-128/4
[=1]

qarındaş: (*a.*) kurşun kalem
q. xiv-186/12
q.+inen xiv-186/14
q.+nen xiv-186/13, xiv-187/1, xiv-187/14
[=5]

qarış: (*a.*) karış; parmaklar birbirinden uzak
duracak biçimde gergin duran elde,
başparmak ile serçe parmağın uçları
arasındaki açıklık
q. v1-79/6, xiv-177/4
[=2]

qarışıl-: (*f.*) karışılmak; karışma işi yapılmak
q.-ıp yürüen v1-79/5
[=1]

qarışiq: karışık; **1.** (*a.*) kargaşa içinde bulunan,
huzur ve sükûnu bozulmuş olan;
q. x-118/7,
2. (*sf.*) birbirine geçmiş, birbirinin içine
girmiş, karmakarışık
q. xii-162/10
[=2]

qarıştır-: (*f.*) karıştırmak; **1.** karışmasını
sağlamak;
q.-a başladı xiv-179/11
q.-ıp iv-64/11, xii-148/7
q.-ıp oturmaylar xii-159/1
2. içinde neler olduğunu anlamak ya da
aradığını bulmak için elle yoklamak
q.-a başladı xii-147/8

q.-ıp başlayım xiii-169/1

[=6]

qarlı: (*sf.*) karlı; üstünde kar bulunan
q. i-17/17
[=1]

qarmala-: (*f.*) bir şeyin içine elini sokup el
yordamı ile iyice aramak
q.-ğan xii-146/10
q.-p ii-30/4, vi-84/6
[=3]

qarqunçlı: (*sf.*) korkunç → *qorkunçlı*
q. iii-48/2
[=1]

qarsanbalı: (*sf.*) zorlu, güç
q. viii-104/6
[=1]

qarşı: karşı; **1.** (*a.*) bir şeyin, bir kimsenin esas
tutulan taraflarının önü, ilerisi;
q.+sında ii-31/11, ii-38/5, ix-107/8
q.+mdaki x1-131/11, x1-132/4

2. (*edat*) doğru, yönelik
q. i-15/17, ii-36/16, ii-38/1, vii-87/8, viii-
91/19, xii-148/13, xii-150/6, xii-150/7,
xii-150/7, xii-159/16, xii-162/2

[=16]

qarşı çık-: (*b.f.*) karşı çıkmak; bir düşünceye
katılmamak, cephe almak
q.-a ii-31/2
q.-tılar v-77/22
[=2]

qarşı tur-: (*b.f.*) karşı durmak; direnmek,
dayanmak
q.-acaq xii-163/5
[=1]

qarşıla-: (*f.*) karşılamak; karşılayıcı olarak
çıkarmak;
q.-mağa ix-113/11, x-127/8
q.-maq viii-99/14
q.-p aldı iii-42/14, xiii-166/7
q.-p aldılar ii-30/14, iii-42/14
q.-p çıktıq ii-35/2
[=8]

qarşılıq: (*a.*) karşılık; cevap
q. ii-35/17, iii-49/12, iii-52/16, v-75/9
q.+ını+(qarşılığını) i-14/13
[=5]

qart: (a.) kart, ihtiyar, yaşlı; **1.** (a.) yaşlı, yaşlı ilerlemiş ve tecrübe sahibi olmuş (kimse), dede;

q.+lar ıı-34/11
q.+lardan ıı-30/15
q.+larını ı-23/4, v-73/15
q.+tan ıx-111/11

2. (şf.) gençliği ve körpeliği geçmiş
q. ı-11/8, vıı-85/2

[=7]

qartana: (a.) büyükanne, nine → *qartiy*

q.+lar xıv-180/2
q.+ları xıv-180/1
q.+m ı-10/2, v-73/2
q.+mnen v-72/10
q.+ñ x-121/4
q.+ñızdan v-72/17
q.+ñnen v-72/9
q.+sınıñ x-120/7, x-121/3
[=10]

qartanay: (a.) nine; yaşlı kadın

q. ı-23/16, vı-79/7, xı-137/5, xı-137/7
q.+lar v-72/8
[=5]

qartay-: (f.) yaşlanmak, ihtiyarlamak

q.-amız vı-79/6
q.-ğanım xııı-165/11
q.-maq xııı-165/11
[=3]

qartbaba: (a.) büyükbaba, dede → *qartbabay*

q. x-121/1, x-121/7, x-121/8
q.+sınıñ x-120/11, x-120/9, x-121/5
[=6]

qartbabay: (a.) büyükbaba, dede → *qartbaba*

q.+lar vı-79/7
[=1]

qartiy: (a.) büyükanne, nine → *qartana*

q.+ge ı-10/3
[=1]

qartlıq: (a.) yaşlılık, ihtiyarlık, ihtiyar olma durumu

q. x-120/5, xııı-168/12, xııı-174/10
q.+ında+(qartlığında) xı-141/11
q.+ta xııı-168/13
[=5]

qartop: (<Rus.)(a.) patates

q. ı-19/1, ııı-49/15, ıx-113/13, xıı-157/6, xıı-159/8, xıı-161/4
q.+qa xıı-143/16
q.+tan xıı-149/14

[=8]

qasevet et-: (Ar. *kasāvet* + T. *et-*) (b.f.)

kaygılanmak

q.-e xıı-146/5
[=1]

qasevetlen-: (f.) endişelenmek, endişe duymak

q.-ip başlayım ıı-27/10
[=1]

qast et-: (Ar. *kaşd* + T. *et-*) (b.f.) kastetmek; kötülük etmek, kıymak, zarar vermeyi istemek

q.-e ıv-59/11
[=1]

qaş: (a.) kaş; gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar

q.+ları ı-21/7
q.+larını vııı-101/4,
[=2]

qaşlarını sıt-: (b.f.) kaşlarını çatmak;

kızmak, öfkelenmek → *qaşları sıtıl-*

q.-qan vııı-103/9
q.-ıp x-124/3
[=2]

qaşın sıt-: bkz. *qaşlarını sıt-*

q.-ıp ıı-36/16
[=1]

qaşları sıtıl-: (b.f.) kaşı (veya kaşları)

çatılmak; öfkelenmek, kızmak → *qaşlarını sıt-*

qaşlarınıñ sıtıl-: bkz. *qaşları sıtıl-*

q.-ğanını xııı-172/10
[=1]

qaşı-: (f.) kaşımak; vücudun herhangi bir yerindeki kaşıntıyı gidermek için tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovma

q.-p başladı ıı-30/4
[=1]

qaşıq: (a.) yemek kaşığı

q. ıv-60/4, vııı-102/10
q.+larından xıı-154/8
[=3]

qaşqır: (a.) kurt

q. xıı-159/7
q.+lar xıı-142/10
[=2]

qat: (a.) kat; (sayı sıfatları ile) defa, kere, derece

q. 11-33/16
[=1]

qat¹: (*f.*) 1. katlaşmak, sertleşmek;

q.-1p kaldı 11-147/7
q.-1p kaldılar 11-147/4

2. donmak

q.-1p kaldı 1-18/14,
q.-1p qalğan 11-90/10
q.-qan x-126/16, x-126/6

[=6]

qat²: (*f.*) katmak; bir şeyi başka bir şeye
ekleme, ilave etmek, karıştırmak

q.-tı 11-53/20
[=1]

qatıp-qatıp qal-: Aşırı derecede gülme, ağlama,
gıdıklanma, korkma vb. tepkiler
sırasında, solunum kaslarının
kasılmasından dolayı soluk kesilmek
q.-dılar 1-15/16

qatıq: (*a.*) yoğurt

q. 11-61/10, 11-61/9
q.+ından+(qatığında) 11-61/12
[=3]

qatıy: (<Ar. *qaṭī*) (*sf.*) kesin; kararlı

q. 11-92/5
[=1]

qatıyen: (<Ar. *qaṭīyyen*) (*zf.*) asla

q. 11-167/10
[=1]

qatıylik: (*zf.*) kesin bir şekilde; kararlılıkla

q.+nen 11-87/5
[=1]

qatlama: (*a.*) katlama; küçük bohçalar şeklinde,
kat kat yereyağlı yufkadan yapılmış,
üzerine toz şeker serpilerek yenen bir
hamur tatlısı

q. 11-182/12
[=1]

qatna-: (*f.*) 1. bir yere sürekli gidip gelmek;

q.-ğanını 1-74/15
q.-p başladı 11-143/15

2. (okula) devam etmek, gitmek

q.-ğan 1-84/1
q.-p başlarım 11-99/1
q.-p başlarsın 11-104/14
q.-p yürgenim 11-186/10
q.-sın 11-182/16
[=7]

qat-qat: (*zf.*) kat kat; çok daha fazla; katbekat
q. 1-25/16, 11-43/2, 11-93/2, 11-104/7
[=4]

qatranlı: (*sf.*) katranlı; üzerine yumuşatıcı veya
parlatıcı olarak katran sürülmüş olan

q. 1-9/4
[=1]

qattı: (*sf.*) şiddetli

q. 11-37/16, x-127/7, 11-157/2
[=3]

qattılaş-: (*f.*) katlaşmak, katı hale gelmek

q.-1p kaldı 11-38/2
q.-qan 1-10/9
[=2]

qav: (*a.*) kav; bir mantar cinsinin çabuk tutuşan
kurusu

q. 11-170/10
[=1]

qave: (<Ar. *kaḥve*) (*a.*) kahve; toz kahve ile
pişirilip hazırlanan keyif verici sıcak
içecek

q. 1-25/7, x-121/6
q.+lerini x-120/9
q.+ni 1-25/10
q.+sinden x-122/1
[=5]

qaviy: (<Ar. *kaḥvī*) (*sf.*) kavi, dayanıklı, güçlü

q. 11-185/2
[=1]

qavuş-: (*f.*) kavuşmak; ayrı kalınan, sevilen bir
kimseyle bir araya gelmek

q.-ırlar 11-56/12
q.-madım 11-44/5
q.-mağan 11-56/10
q.-may 1-73/17
q.-tılar 11-38/16
[=5]

qavuştur-: (*f.*) kavuşturmak; → *qavuş-*

q.-maq 11-43/7
[=1]

qahpe: (<Ar. *kaḥbe*) (*a.*) kahpe; orospu

q. 1-77/4
[=1]

qaya: (*a.*) kaya; büyük ve sert taş kütlesi

q.+larğa 1-73/12
[=1]

qayd: (<Ar. *kaḥd*) (*a.*) önem verme; dikkat
etme; not etme

- q.+lar xiv-186/13
[=1]
- qayd et-:** (*b.f.*) kaydetmek; **1.** yazılmak, not etmek;
q.-ti xı-133/9
- 2.** belirtmek, söylemek
q.-mek xııı-175/10
[=2]
- qayd etil-:** (*b.f.*) *bkz. qayd et-*
q.-gen xı-132/17
[=1]
- qayda:** (*z.f.*) **1.** nerede?; hangi yerde?;
q. ııı-53/16, vı-82/13, x-121/5, x-125/8, x-126/4,
q.+dır vııı-101/7, x-123/7, x-127/6, xıı-145/7, xıı-156/1, xıı-156/11, xııı-169/5
q.+sıñ ııı-41/13
- 2.** nereye?; hangi yere?
q. ı-21/3, v-76/2, vııı-96/2, vııı-103/8, vııı-105/7, ıx-110/13, x-127/5, x-128/4, xı-135/16, xıı-152/5, xıı-157/3, xııı-167/14
q.+larğa ıv-62/7
q.+dır vı-83/12
[=27]
- qaydan:** (*z.f.*) nereden; “hangi yerden?” veya “hangi yoldan?,” “hangi yönden?” anlamında
q. ıx-115/12, x-121/2, x-123/6, xıı-156/10, xıı-158/8
q.+dır ıx-114/2, x-120/9
[=7]
- qayer:** (*z.f.*) nere; hangi yer
q.+inde v-74/11
[=1]
- qayğı:** (*a.*) kaygı, üzüntü, tasa
q. vıı-89/7, vııı-97/4
[=2]
- qayğı-istek:** kaygı ve istek
q.+lerinen xııı-174/5
[=1]
- qayğır-:** (*f.*) kaygılanmak, kaygı duymak
q.-ğan ıv-61/12
q.-ıp xııı-175/14
q.-maq v-73/21
[=3]
- qayğıruv:** (*a.*) kaygılanma, kaygı duyma
q. vıı-85/13
- q.+ı vııı-105/4
q.+lar ı-25/2
q.+ları ı-24/8
q.+larinen v-78/9
[=5]
- qaymaq:** (*a.*) kaymak; kaynatılmadan bekletilen sütün yüzünde toplanan yağlı tabaka veya santrifüj makinesinde ayrılan yağlı topaç
q. ıv-61/9, vııı-95/5
[=2]
- qayna-:** (*f.*) kaynamak; **1.** sıvı madde belirli bir sıcaklıkta kaynamak:
q.-ğan ıx-113/16
- 2.** artmak, çoğalmak, yoğunlaşmak
q.-y vııı-102/4
q.-yberdi v-76/17
- 3.** (*mec.*) (duygular) şiddetlenmek, artmak, alt üst olmak *bkz. qanı qayna-*,
q.-ğan v-75/7
[=4]
- qaynana:** (*a.*) kaynana; kadına göre kocasının, kocaya göre karısının annesi
q.+mnıñ xııı-174/10
[=1]
- qaynat-:** (*f.*) kaynatmak, kaynamasını sağlamak
q.-ıp ıv-60/12
q.-ıp oturğanda ı-19/2
[=2]
- qaysı¹:** **1.** (*sf.*) hangi;
q. ı-20/24, ııı-41/13, ıx-108/4, ıx-109/5, xıı-146/12, xıı-153/4, xııı-165/8
- 2.** (*zm.*) hangisi
q.+mı x-121/4
[=8]
- qaysı²:** (<*Fars. kayşi*) (*a.*) kayısı
q. ıx-113/6
[=1]
- qayt-:** (*f.*) dönmek, geri gelmek, geri gitmek
q.-a vııı-95/2
q.-acağım vııı-97/8
q.-acaq x-120/9
q.-acaqlar ıv-63/6, v-74/1
q.-acaqqa ıv-64/4
q.-acaqta ıv-64/2
q.-acaqtır xı-137/16
q.-ıñ vı-81/4

q.-ip 1-25/14, III-51/4, III-57/3, IX-111/16, v-75/15, VII-89/10, VIII-99/14, XI-143/2, XII-159/11, XII-162/6
q.-ip barasıñ III-50/11
q.-ip barırsıñ XII-150/9
q.-ip barmaq XII-162/9
q.-ip barsam III-49/16
q.-ip kel- XIII-172/7
q.-ip keldiler II-37/12, VIII-99/13
q.-ip kelecikler IX-113/8
q.-ip kelgen II-38/16, v-74/13, v-75/7, VIII-96/13, XII-144/4
q.-ip kelgende VIII-97/6
q.-ip kelgeni II-30/7
q.-ip kelgenimnen III-46/10
q.-ip kelgenimni XIV-181/6
q.-ip kelgenini XIV-181/10
q.-ip kelmeleri XIII-170/2
q.-ip ketken X-119/10
q.-ırsıñ III-56/5
q.-madı 1-24/4, VIII-101/9
q.-madım XIV-178/13
q.-mağa II-34/13
q.-mağan 1-24/3
q.-mamnı XIV-181/3
q.-maq II-34/19, IV-63/13, VI-83/15
q.-maq kerek v-74/2, XI-137/2
q.-maylar XII-144/3
q.-mayturğanlar XII-146/2
q.-qan 1-20/21, 1-71-/1, v-73/20, XII-144/1
q.-qanda 1-18/25, 1-23/15, 1-23/20, 1-9/16, VIII-96/11, XIV-181/11
q.-qanıma VI-84/5
q.-qanımlı XII-157/3
q.-sañız IX-108/3
q.-tı II-34/10, VI-83/14, X-121/6, X-129/16, XIV-181/4
q.-tılar IX-109/6
q.-tım II-38/13, III-45/6, III-46/8, XIII-173/9
q.-tıq 1-23/4, II-30/5, II-35/12
[=79]

qayta-baştan: (zf.) yeniden, gene → *qaytadan*
q. IX-112/2
[=1]

qaytadan: (zf.) yeniden, gene → *qayta-baştan*
q. IV-66/8, VII-85/11, XI-132/10, XII-157/2
[=4]

qayta-qayta: (zf.) tekrar tekrar
q. III-48/5, IV-64/14, IV-64/7, XIII-171/4
[=4]

qaytar-: (f.) geri getirmek, geri çevirmek, döndürmek; iade etmek
q.-dı XIII-166/11
q.-dılar 1-23/4
q.-dılarını 1-23/3
q.-ip III-45/15, VIII-96/7, IX-107/8, XII-162/10

q.-ır XIV-179/5
q.-mazediler VIII-98/2
[=9]

qaytarıl-: (f.) geri döndürülmek
q.-dılar VII-85/10
[=1]

qaytarma: (a.) karşılıklı oynanan bir oyun ve bu oyunun müziği
q. II-34/7
[=1]

qaytıl-: (f.) gönderilmek
q.-acağını XIV-183/7
[=1]

qaz-: (f.) kazmak; bir araçla toprağı açmak, oymak
q.-am 1-19/24
q.-ğanını 1-21/15
q.-ip turğanda 1-19/22
q.-maq kerek X-126/5
[=4]

qazan: (a.) kazan; yemek pişirme kabı; tencere
q. IX-113/16
[=1]

qazan-: (f.) kazanmak; edinmek, sahip olmak
q.-ğan XIII-173/9
q.-ğanğa XII-160/7
[=2]

qazançıq: (a.) küçük tencere
q.+ı+(qazançığı) IX-114/2
[=1]

qazıl-: (f.) kazılmak, kazmak ismi yapılmak
q.-ğan 1-21/14, 1-21/16
[=2]

qazıq: (a.) kazık; bir şey bağlamak için yere çakılan ucu sivri çubuk
q.+lar XII-146/9
[=2]

qıbirda-: (f.) kıpırdamak, sürekli hareket halinde olmak, bulunduğu yerde oynamak
q.-maylar VII-91/5
q.-p olamay X-123/1
[=2]

qıbirdan-: (f.) kıpırdanmak
q.-dınımlı XII-158/9
[=1]

qıçır-: (f.) bağırmaq
q.-a IX-114/4

- q.-dı x11-149/3
q.-ıp iv-60/8, iv-69/4
q.-sa v111-94/5
[=5]
- qıdır-** (*f.*) 1. aramak
q.-alar x-119/8
q.-dım v11-88/16
q.-ıp 111-42/12
2. gezinmek, dolanmak
q.-ıp yürügenini ix-115/2
[=4]
- qıgılıcı**m: (*a.*) kıvılcım, çakım, şerare
q.-lar v11-91/7
[=1]
- qılın-** (*f.*) musallat olmak; birini sürekli rahatsız etmek, birine sataşmak, peşini hiç bırakmamak
q.-sam x1v-184/12
[=1]
- qılınuv:** (*a.*) musallat olma; sataşma
q.-ına 1-22/8
[=1]
- qılıq:** (*a.*) kılık; tabiat, karakter
q.-larını 1-24/10
[=1]
- qın:** (*a.*) badıç; fasulye, bezelye tanelerini saran kabuk
q.-da iv-62/10
[=1]
- qır-** (*f.*) kırmak; 1. parçalamak, koparmak;
q.-ıp x1v-178/5
2. öldürmek
q.-maq kereksiz x-127/8
[=2]
- qırıl-** (*f.*) kırılmak; bir yerinden çatlamak, bükülmek
q.-may iv-66/8
[=1]
- qırıq:** (*sf.*) kırık, kırılmış olan
q. x1v-184/7
[=1]
- qırmızı:** (*sf.*) kırmızı; kırmızı renkte olan
q. 1-13/18, x1v-186/12, x1v-186/13, x1v-187/1, x1v-187/14
[=5]
- qırpala-** (*f.*) hırpalamak; yıpratmak, eskitmek, hırpalamak, zedelemek
q.-yedi 11-27/1
[=1]
- qırq:** (*a.*) kırk; 1. otuz dokuz ile kırk arası gelen sayı;
q.+qa 1-8/23,
q. x111-175/3, x111-175/8
q.+n1 x111-175/9, x111-175/10
2. (*sf.*) bu sayı kadar olan;
q. 11-33/8, 11-33/8, 11-35/17, 111-48/7, v1-80/8, v11-85/7,
[=8]
- qırq dereden suv ketir-** (*b.f.*) birini ikna etmek için birçok sebep ileri sürmek, dil dökmek
q.-ıp 111-52/12
[=1]
- qırq-** (*f.*) kırkmak; bir şeyi uçlarından kesmek, kırpmak
q.-a ediler x1v-177/13
[=1]
- qırq beş:** (*sf.*) kırk beş birimden oluşan, bu sayı kadar olan
q. v1-80/8
[=1]
- qırq bir:** (*a.*) 1941 yılının kısaca söylenişini ifade eder
[=1]
- qırqıl-** (*f.*) kırkılmak; kırkma işi yapılmak
q.-ğan ix-113/7
[=1]
- qırq üç:** (*a.*) 1943 yılının kısaca söylenişini ifade eder
q.+te v11-85/7
[=1]
- qırsızlıq:** (*a.*) hırsızlık
q. v11-92/14
[=1]
- qıs-** (*f.*) büzmek
q.-tım x1v-180/14
[=1]
- qısayaqlı:** (*a.*) kadın, kız; dişi cinsten erişkin insan
q. v111-104/13
[=1]
- qısım:** (<Ar. *kısm*) (*a.*) kısım; 1. bölüm, kesim, parça;

q.+larıña ix-111/17

2. bölüm, kol, dal, şube
q.+larğa iii-44/16, x-127/8
q.+larımızda vii-91/16
q.+nın xii-164/5

[=5]

qısmet et-: (*Ar. kısmet + T. et-*) (*b.f.*) nasip olmak, talih yardım etmek → *qısmet ol-*
q.-mese iii-45/15
[=1]

qısmet ol-: (*Ar. kısmet + T. ol-*) (*b.f.*) kısmet olmak; nasip olmak → *qısmet et-*
q.-dı iii-55/7
q.-ıp iii-53/9
q.-madı ii-38/14, iii-42/2
q.-masa xii-160/5
[=5]

qısqa: kısa; 1. (*sf.*) süresi az olan;
q. i-11/17, i-24/14, ii-35/7, ii-36/17, ii-39/9,
iii-55/3, iv-62/14, iv-63/12, v-73/16, viii-
105/9, viii-106/3, x-124/5, xi-136/10,
xiii-174/16

2. boyu, uzunluğu az olan; uzun karşıtı
q. ii-32/17

3. (*zf.*) kısaca, kısaltarak;
q.+dan i-25/23, ii-31/17, iii-48/7, xiii-171/2
[=19]

qısqaşı: (*zf.*) kısacası, kısa söylemek gerekirse
q.+sı ii-28/1, iii-42/4, vii-89/11, xi-132/10,
xiv-179/14
[=5]

qısqar-: (*f.*) kısalmak; süresi azalmak
q.-dı v-75/15
[=1]

qısqart-: (*f.*) kısaltmak
q.-amız xii-161/5
[=1]

qış: (*a.*) kış mevsimi
q. i-15/11, i-21/13, ii-37/16, iv-59/11, iv-
62/12, iv-63/12, ix-113/4, x-124/5, xi-
136/10, xiv-185/14
q.+larını xiii-167/6
q.+nın ii-38/4, xiii-170/9
q.+taki xiii-168/2
q.+tan iv-67/4
[=15]

qışım: (<*Fars. hişim*) (*a.*) hışım; öfke, kızgınlık

q.+dan iv-68/4, xii-142/1
q.+ı iii-55/5
q.+larğa viii-94/3
q.+nın iv-66/8
[=5]

qış-qıyamet: (*a.*) kış-kıyamet; çok zorlu kış
q. iv-61/7
[=1]

qıyafet: (<*Ar. qiyāfet*) (*a.*) kıyafet; bir kişinin dış görünüşü
q.+çe i-24/7
[=1]

qıyın: (*sf.*), (*zf.*) zor, eziyetli
q. ii-29/9, iii-47/10, iii-48/15, v-70/12, v-
72/1, vii-90/9, viii-106/1, x-129/13
[=8]

qıyınlıq: (*a.*) zorluk, güçlük
q.+larını viii-105/13
q.+larını iv-65/10, xiii-172/6
[=3]

qıyır-çıyır: (*sf.*) darmadağın, paramparça
q. iv-68/3
[=1]

qıymet: (<*Ar. kıymet*) (*a.*) kıymet; değer
q.+ını vi-81/7, viii-106/5
[=2]

qıymet kes-: (*b.f.*) değer biçmek
q.-e edi xiv-186/13
q.-ti xiv-187/1
[=2]

qıymet kesil-: (*b.f.*) değer biçilmek, değeri belirlenmek
q.-di xiv-187/16
q.-e edi viii-98/10
q.-mey xiv-186/2
[=3]

qıymetli: (*sf.*) kıymetli, değerli
q. viii-98/9
[=1]

qıyna-: (*f.*) Eziyet çektirmek; ıstırap vermek; azap vermek; işkence etmek
q.-ğanlar iii-53/16
q.-may xii-161/4
q.-p i-20/1
q.-p başlay iv-59/1
q.-y iii-46/13
q.-yediler xii-159/11
[=6]

qıynal-: (*f.*) zahmet çekmek, eziyet çekmek

q.-ıp iv-58/9
[=1]

qıynaluv: (a.) zahmet çekme, eziyet çekme
q.+lar x-118/4
[=1]

qız: (a.) kız; **1.** dişi çocuk, kız çocuk;
q.+ğa vı-80/4,
q.+ı ıı-32/12, vı-79/2, vı-84/11, vıı-90/5, ıx-
110/2, x-119/12, x-120/4
q.+ım ııı-48/8, ıv-62/3, ıv-64/11, vı-84/1, vı-
84/7
q.+ımız ı-13/5, xııı-174/7
q.+ımnen x-123/7
q.+ımniñ ı-13/9, xııı-172/15
q.+ıñ ııı-53/16
q.+ınen ı-25/5, x-120/2
q.+ını vıı-90/2
q.+ınıñ ıv-60/10, ıv-62/9, ıv-64/8, vı-79/12,
vı-84/5
q.+lar vı-79/6, vı-79/8,
q.+larıñ vı-80/5

2. bakire, genç kız, evlenme çağına gelmiş
dişi insan;
q. ııı-48/11, v-70/4, v-71/3, v-71/7, v-71/10,
vı-81/6, ıx-107/8, xı-134/3, xı-138/10,
xııı-169/5,
q.+da xııı-169/10
q.+dır v-71/5
q.+ğa vı-79/5, xı-131/11
q.+ı ıı-32/25, v-71/6,
q.+lar ıı-27/5, ıı-29/12, ıı-29/18, ıı-30/6, ıı-
30/15, ııı-53/13, ııı-54/1, ııı-54/5, v-70/2,
v-73/9, v-77/23, v-78/4, vı-82/4, vı-83/6,
vı-83/13
q.+lardan ıı-30/7, ıı-32/15, ııı-53/6, vı-81/5
q.+larğa ıı-34/24
q.+ları ıı-35/3, xıı-142/5
q.+larımız ıı-28/10, ııı-49/9, ııı-54/13
q.+larımızdan ıı-30/6
q.+larımızniñ xııı-165/9
q.+larına vı-82/14
q.+larını vı-82/9
q.+larnen v-74/15, vı-81/7, vı-82/9
q.+ları ıı-29/16, ıı-34/23, ıı-35/2, v-76/9,
vı-83/6
q.+mı ııı-47/10, xı-137/6
q.+nen ı-9/14
q.+nı vı-82/16
q.+nıñ xı-141/3

3. (sf.) dişi einsten olan
q. xıv-182/1

4. (ünl.)bir kadına akranı ya da daha yaşlı
birinin seslenmesi *bkz. akız*

[=88]

qızar-: (f.) kızarmak; **1.** kırmızı ya da ona yakın
bir renk almak;
q.-ğan vııı-97/7

2. öfke, utanma gibi duyguların etkisiyle
kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı
bir renk almak
q.-a xı-139/12
q.-ğance x-126/15

[=3]

qızçıq: (a.) küçük kız;
q. ı-23/23, ıx-110/1, v-77/16, xı-137/7
q.+ı+(qızçığı) v-78/9, vı-82/12
q.+ım+(qızçığım) ıx-108/4
q.+ımmı+(qızçığım) ıx-108/7
q.+ımı+(qızçığımı) ıv-65/9
q.+ımıñ+(qızçığımıñ) ıv-64/12
q.+ıñ+(qızçığıñ) v-77/12
q.+lar ıx-115/5
q.+nen xı-135/3
q.+nı vıı-89/15
q.+nıñ vıı-90/4
q.+qa vıı-91/6
[=16]

qızdır-: (f.) kızdırmak; ısıtmak, kızgın hale
getirmek
q.-ayıq ıı-34/7
q.-ıp ıı-27/8
[=2]

qızğan-: (f.) kıskanmak; sevgide veya
kendisiyle ilgili işlerde bir başkası
tarafından geçilmeye veya bir başkasıyla
ortak olmaya dayanmamak
q.-a ediler v-78/4
[=1]

qızgın: (sf) kızgın; yoğun, çok fazla
q. ıx-107/7, vıı-87/13
[=2]

qızgınlaş-: (f.) kızgınlaşmak; (konuşma için)
çok fazla konuşmak, laf lafi açmak
q.-tı x-122/11
[=1]

qızıl: (sf.) parlak kırmızı renkte olan
q. vıı-91/11, xıı-164/1
[=2]

Qızıl Ordu: (öz. a.) Kızıl Ordu; Sovyet
Rusya'nın askerî gücü
q.+da xıı-150/6
[=1]

qızın-: (f.) ısınmak

q.-maq x-126/15, x-126/8, x-126/9
[=3]

qızış-: (f.) kızıışmak; (mec.) bir tutkuya kapılmak
q.-tım xiv-178/8
[=1]

qızıştır-: (f.) kızıştırmak; isteklendirmek
q.-maq x-123/6
[=1]

qız qardaş: (a.) kız kardeş
q.+ım ıı-29/11
[=1]

qoba: (a.) mağara
q.+larına ı-16/4
q.+sına ııı-51/12, ıv-63/6
[=3]

qodalaq: (a.) kağı, iki tekerlekli ilkel araba
q. xıı-143/2
[=1]

qol: (a.) el, kol; **1.** el; kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan ve tutmaya, iş yapmaya yarayan bölümü;
q. v-74/12
q.+larımdan vııı-91/2
q.+larımdan xıı-145/3
q.+uma ı-19/14,
q.+umızdan ııı-47/3
q.+umnı ı-14/21,
q.+una ııı-48/8, v-71/13,
q.+undan ı-18/19, ııı-56/15, xıı-146/14, xıı-154/13
q.+unen x-128/14
q.+unı ı-14/2,
q.+uñızğa xıı-162/11
q.+uñnen ııı-56/8

2. kol; insan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölümü;
q.+ları ı-12/13, ı-12/16
q.+larımnı ı-12/13, ı-17/18
q.+larını ı-12/20, ı-12/7
q.+uma ıı-33/10
q.+umnı ıı-33/11
q.+una x-118/6
q.+undan
q.+unı ıı-36/4

[=26]

qoldan tüşme-: (b.f.) elden bırakmamak (veya düşürmemek); bir şeyle sürekli ilgilenmek, elden düşürmemek
q.-di v-78/4
[=1]

qolğa keçir-: (b.f.) ele geçirmek; bir kimseyi yakalamak
q.-dik ı-16/7

[=1]

qolğa tüş-: (b.f.) ele geçmek; yakalanmak
q.-kenini xıı-153/4
q.-ti xıı-142/7, xıı-143/2
q.-tik xıı-153/10
[=3]

qolu bar-: (b.f.) bir şeyi yapmaya gönlü razı olmak
q.-dı xiv-188/11
[=1]

qoluna keç-: (b.f.) eline geçmek; kazanmak, edinmek, elde etmek
q.-ken ıı-37/13
[=1]

qolay: kolay; **1.** (sf.) yorulmadan, sıkıntı çekilmeden yapılan;
q. ııı-55/1, v-76/7

2. (zf.) kolayca, zahmetsizce;
q. ı-8/25, vııı-104/13, xıı-146/3, xıv-177/13

3. (a.) kolaylık, kolay yol
q. xı-136/2

[=7]

qolaylaş-: (f.) kolaylaşmak; kolay duruma gelmek
q.-a xıı-162/3
[=1]

qolaylı: (sf.) kolaylıkla elde edilen, el altında bulunan
q. xııı-167/14
[=1]

qolaylıqnen: (zf.) kolayca, sorun yaşamadan
q. ıı-28/4, ıı-34/18, x-121/6, xı-139/2, xıı-142/9, xıı-144/6, xıı-145/9, xıı-146/1, xııı-172/6
[=9]

qolaysız: (sf.) rahatsız edici, rahatsız; kullanışsız
q. ıı-31/17, ıı-33/3, vı-81/15
[=3]

qolçaq: (a.) eldiven
q.+lar ııı-44/16
[=1]

qoltuqlaş-: (f.) birbirinin koltuğuna girmek

- q.-ıp v1-83/12
[=1]
- qoltuq-tayaq:** (*a.*) koltuk değneği
q.+larım x11-171/1
q.+larımın x11-171/12
q.+larnen x11-171/6
[=3]
- qomandanlıq:** (*a.*) kumandanlık, komutanın görev yeri veya makamı
q.+nın x11-151/7
[=1]
- qomşu:** (*a.*) komşu, **1.** evleri yan yana olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad;
q. iv-61/2,
q.+ları iv-61/1, iv-66/7
q.+lar iv-64/15, iv-66/3
q.+sı v1-79/1
q.+mızın v1-79/2, x1v-178/8
q.+mız v111-97/3
q.+nın v111-104/11
q.+larımız x-125/18
- 2.** (*sf.*) sınırdaş
q. i-23/16, ii-36/10, v111-94/5, v111-97/6, x11-143/14, x11-162/4, x11-164/6
[=18]
- qon-:** (*f.*) konmak; (kuş, kelebek, uçak, toz vb. havada dolaşan şeyler) bir yere inmek
q.-a iii-43/9
[=1]
- qondur-:** (*f.*) kondurmak; **1.** konmak işini yaptırmak; kuş, uçak vb.nin yere inmesini sağlamak;
q.-may i-25/20
- 2.** (*mec.*) oturmasını sağlamak, oturtmak
q.-mağa x-120/1
[=2]
- qop-:** (*f.*) kopmak; **1.** herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak;
q.-qan x1v-183/3
- 2.** (*mec.*) (gürültülü, tehlikeli olaylar) birden başlamak
q.-tı i-11/23
[=2]
- qopar-:** (*f.*) kopmak; kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak; kapmak
q.-ğanda i-12/20
q.-ıp ii-39/6, v111-96/7
- [=3]
- qopqa:** (*a.*) kova
q.+larını iv-65/13
[=1]
- qoqu:** (*a.*) koku; nesnelere yayılan küçücük zerrelere burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duyu; buke
q.+larını v111-95/3
q.+sı ii-27/7, ii-39/9, iii-55/17, ix-113/13, v-78/3, v11-91/3, x11-159/10
q.+sını iii-56/9
[=9]
- qoqu:** (*sf.*) kokulu; kokusu olan
q. v111-98/8, x1-141/6
[=2]
- qor:** (*a.*) kor; iyice yanarak ateş durumuna gelmiş odun, kömür gibi yanıcı medde parçası
q. i-18/2
[=1]
- qoranta:** (<*Fars. hōrende*) (*a.*) aile, aile topluluğu
q. i-25/1, x11-142/1
q.+nı x11-144/3
q.+nın v111-105/7
q.+nında v111-101/8
q.+sı iv-61/8
q.+sınen iii-42/14, iii-46/8
[=8]
- qoran tep-:** (<*Yun. horon + T. tep-*)(*b.f.*) horon oyununu oynamak
q.-tik v1-84/8
[=1]
- qorçala-:** (*f.*) korumak, himaye etmek
q.-ğan iv-58/2
q.-maq i-11/24, iii-44/19, x-125/18
q.-maq kerekler x-126/1
q.-y i-18/21
q.-ylar i-16/22
[=7]
- qorçalan-:** (*f.*) korunmak; kendini korumak, bir yere sığınmak, bir şeyden sakınmak
q.-maq i-16/13
[=1]
- qorq-:** (*f.*) korkmak; **1.** korku duymak, ürkmek;
q.-a x-128/3, x11-157/9, x11-161/5
q.-alar iv-60/15, iv-61/7, x11-152/6
q.-am x111-167/11
q.-asınımı v-72/17
q.-asız v-73/3
q.-ıp iv-60/3,

q.-ma xii-161/7
q.-madıñmı vi-84/9
q.-mağanımnı xiv-179/4
q.-mayedim xiii-169/1
q.-mayım iii-55/14, ix-111/7, ix-112/4
q.-maylar xii-158/5
q.-maysıñmı xiv-179/2
q.-qan iii-47/10, iii-56/19, ix-115/4, xii-158/5
q.-sa iv-67/1,
q.-tı xii-161/7,

2.kaygı duymak, endişelenmek;
q.-mağan i-8/3
q.-a vii-91/7, viii-101/2,
q.-acaqsıñ iv-58/2
q.-a edim iv-68/13
q.-alar
q.-am i-25/22, x-120/3, xı-134/6,
q.-asıñ xı-141/6, xii-157/8
q.-ıp ix-116/6
q.-ma i-14/5, iii-45/19, ix-115/17
q.-mağa iii-53/3, xii-161/7
q.-maq xı-135/14
q.-qanından ix-116/2
q.-sa xii-160/10
q.-tı xiv-182/11
q.-tılar i-22/16

[=46]

qorqa qorqa: (zf.) korka korka, korkarak
q. xii-162/1, xiv-178/4
[=2]

qorqu: (a.) korku; 1. gerçek veya hayalî bir tehlike karşısında uyanan kaygı duygusu;
bkz. ölüm qorqusu
q. i-19/23, ix-114/5, vii-90/3, x-128/1, x-128/3, xı-137/12, xı-138/4, xiii-168/13
q.+ñmı x-128/3
q.+sı xii-156/8, i-19/18, x-127/9,
q.+sımı vii-89/2, x-122/13

2. korkulan şey, kötülük gelme ihtimali, tehlike
q.+sı iv-62/4,

[=12]

qorquñçlı: (sf.) korkuñç → *qarquñçlı*
q. i-16/11, ii-37/17, ii-39/1, iv-65/9, viii-105/4, x-118/7
q.+sı x-126/2
[=7]

qorquz-: (f.) korkutmak; endişelendirmek
q.-a v-73/13
q.-a edi iv-64/7

q.-a ekenler vii-92/2
q.-ğan edi xii-161/3
q.-madı vii-93/2
[=5]

qoş-: (f.) koşmak; 1. birinin yanına katmak, arkadaş olarak vermek;

q.-ıp viii-104/11,
q.-mayedi vii-86/10
q.-up xiv-181/5

2. bir şeyin üzerine ilave etmek;
q.-a xii-146/2

q.-qan xii-160/3
q.-tı ix-115/16, ix-116/8, v-74/11, viii-101/11, viii-101/3, x-128/10, xiv-181/12

3. matematikte sayıları birbirine eklemek;
q.-ıp xiv-183/7

[=13]

qoşu: (a.) koşu, yarış
q.+ğa v-71/8
[=1]

qoşul-: (f.) koşulmak; katılmak, bir topluluğa girmek;

q.-dı i-9/21, x-125/14
q.-dılar ii-31/16
q.-dıq xiv-180/1
q.-ğanı v-71/10
q.-ıp iv-66/1, ix-114/9, xiv-182/16
q.-mağa ii-37/3, xiv-185/5
q.-maq vi-79/10, ii-34/20
q.-may i-8/19, vii-86/10
q.-maysız i-10/16
[=15]

qoy: (a.) koyun
q. i-21/5, iii-42/8
q.+larını iii-43/10
[=3]

qoy-: (f.) koymak; bir şeyi belirli bir yere bırakmak, yerleştirmek;

q. x-121/2
q.-a i-25/20, ix-107/8, viii-96/1, viii-96/7
q.-acaqta ix-116/6
q.-alar iii-41/2
q.-am ii-39/8, xiv-186/15
q.-arsıñ iii-56/8
q.-asıñ xiii-170/7
q.-dı i-12/7, iii-44/11, ix-111/6, ix-116/4, viii-101/13, viii-96/13, x-124/3, x-125/13, xı-137/15, xiv-188/11
q.-dılar v-77/23, xiv-188/14
q.-dım i-12/13, ii-33/11, iii-56/16, xı-137/19
q.-ğan x-119/1, xiv-188/10, xiv-188/12, xiv-188/5, xiv-188/9

- q.-ip ı-14/2, ıı-31/2, ıv-58/5, ıv-62/9, ıx-111/1, v-75/2, vııı-103/12, vııı-104/12, x-121/6, x-123/8, x-125/2, xıı-147/12, xıı-153/8, xıv-184/11, xıv-187/7, xıv-188/1
- q.-ma- xıı-146/3
- q.-madılar ıı-39/6
- q.-mağa x-120/1
- q.-masaň x-120/3
- q.-sa x-125/9
- [=53]
- qoyğanı-qoyğan:** (*zf.*) koydun koymasına, koydun koydun
- q. xıv-188/8
- [=1]
- qoyıl:** (*f.*) koyulmak; koymak işi yapılmak
- q.-dı x-122/1
- q.-ğan ıı-27/5, xıı-147/6, xıv-188/14
- [=4]
- qoyu:** (*sf.*) koyu; (renk için) karaya kaçan
- q. ıı-30/20
- [=1]
- qoyun:** (*a.*) koyun, sine; göğüsle giysi arası
- q. xıı-148/3
- [=1]
- qozğal:** (*f.*) hareketlenmek, kıpırdanmak, depreşmek
- q.-a ıv-69/3
- q.-sa ı-15/9
- [=2]
- quçaq:** (*a.*) kucak; **1.** açık kollarla göğüs arasındaki yer;
- q.+ına+(quçağına) ıx-117/3
- q.+ına+(quçağına) vııı-96/12
- q.+larına ıx-113/10
- 2.**(*sf.*) bu yere sığacak kadar olan
- q. ıı-35/8
- [=4]
- quçaqla:** (*f.*) kucaklamak, kollarla sarıp göğüs üzerine bastırmak; kuçmak, sarmak
- q.-p x-125/14
- q.-y ıx-114/3
- [=2]
- qulaq:** (*a.*) kulak; **1.** işitme organı;
- q.+ıma+(qulağına) ı-13/22, ı-19/15
- q.+ına+(qulağına) ıv-65/8, vı-81/11, x-121/7
- q.+lar ı-21/11
- q.+larım ı-13/22, ı-14/1, ı-16/17, x-129/9
- q.+larımı ı-15/15
- 2.** işitme organının dış bölümü
- q. vıı-86/8
- q.+ı+(qulağı) vııı-95/3
- q.+larına vııı-96/5
- q.+ımdan+(qulağımdan) xı-138/8
- [=15]
- qulağına bar:** (*b.f.*) kulağına varmak; duymak
- q.-ıpyetti vı-81/13
- [=1]
- qulaq as:** (*b.f.*) kulak asmak; önem verip dinlemek
- q.-may ı-22/15
- [=1]
- qulaqçıq:** (*a.*) küçük kulak
- q.+larından+(qulaqçıqlarından) vıı-90/4
- [=1]
- qulaqlı:** (*sf.*) kulaklı; kulağa benzer çıkıntısı olan
- q. ı-18/14
- [=1]
- qulaq zar(ı):** (*a.*) dış kulakla orta kulağı birbirine bağlayan zar; kulakdavulu
- q.+larım x-129/8
- [=1]
- qullanıl:** (*f.*) kullanılmak
- q.-ğan vıı-91/1
- [=1]
- qul ol:** (*b.f.*) (bir şeye) kul olmak; aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek
- q.-maq kerek vıı-92/6
- [=1]
- qum:** (*a.*) kum; doğal etkenler altında kayaların ufalanmasından oluşan, ufak, sert tanecikler
- q. x-124/7
- [=1]
- qundaq:** (*a.*) kundak; tüfek gibi bazı ateşli silahlarda bunları çeşitli yönlere çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm
- q.+ı+(qundağı) vıı-90/10
- q.+ınen+(qundağınen) ı-22/19, x-125/1, xıı-145/5
- [=4]
- qur:** (*f.*) kurmak; **1.** insan birlikleri, teşkilatlar meydana getirmek
- q.-ğanımı ıı-29/20
- q.-maq kerek xııı-170/3

2. oluşturmak, yapmak

q.-a III-42/8
q.-ğanımını XIII-171/4
q.-ip olamay XIII-175/10
q.-mağa IV-58/7
q.-maq III-49/7, VIII-94/4, XI-134/6, XIII-172/6, XIII-173/6
[=11]

qurban: (<Ar. *qurbān*) (a.) kurban; (mec.) bir kaza ya da felâketten ölen kimse

q. XIII-176/1
q.+ı III-56/13
q.+lar III-47/16, VIII-94/3
q.+ları VII-90/17
q.+larımı II-36/15
q.+ların II-37/2
[=7]

qurı-: (f.) kurumak; ıslaklığını yitirmek, kuru duruma gelmek → *quru-*

q.-p başlay XIII-171/9
[=1]

qursağ: (a.) kursak; insan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi

q.+ına+(qursağına) XII-151/11
[=1]

qurşun: (a.) kurşun; silahla atılan mermi

q. I-20/9, II-38/6, IV-67/2, VIII-104/8, X-126/3, X-128/4
q.+ım I-17/16
q.+lar I-17/1
q.+ları II-38/4, III-47/14, VII-90/11
q.+ların II-37/17
[=12]

qurtar-: (f.) kurtarmak; kurtulmasını, kötü bir durumdan çıkmasını sağlamak → *qutar-*

q.-acaq III-54/4
q.-dı I-22/23, XIII-173/10
q.-dılar IV-58/7
q.-ğan XII-142/5
q.-ğan edi XII-143/4
q.-ğanlar II-39/1
q.-iñ III-48/2
q.-ıpdılar IX-114/11
q.-mağa I-22/15, IV-59/10
q.-mamızını I-17/8
q.-maq VII-93/1
[=13]

qurtıl-: (f.) kurtulmak; istenmeyen bir kimseden, bir şeyden, bir durumdan uzaklaşmak → *qurtul-*

q.-ip VIII-103/5
q.-ip olamadı IV-58/8
[=2]

qurtul-: (f.) kurtulmak; istenmeyen bir kimseden, bir şeyden, bir durumdan uzaklaşmak → *qurtul-*

q.-alar XII-154/8
q.-amazsın XII-146/1
q.-ayım V-72/3
q.-dılar I-22/27
q.-ğan edi XII-145/11
q.-ip II-39/5, XII-153/13
q.-maq I-18/19, XII-154/13
q.-maq gerek XII-162/7
[=8]

quru: (sf.) kuru; 1. suyu, nemi olmayan; q. IV-60/13, IV-60/14, X-124/7

2. kurutulmuş;
q.+sı IX-113/6
q.+ları III-44/16

3. zayıf, sıksa, etsiz
q. VII-90/4,

[=6]

quru-: (f.) kurumak; ıslaklığını yitirmek, kuru duruma gelmek → *quru-*

q.-p I-10/9
[=1]

qurucu: (a.) kurucu; bir müessesenin, bir işin kurulmasını sağlayan kimse, bânî,

müessis
q.+ları XII-163/5
[=1]

qurucılıq: (a.) kuruculuk; yapım; inşa etme; inşaatçılık

q. IX-111/16
[=1]

qurul-: (f.) kurulmak; kurmak işine konu olmak, kurmak işi yapılmak

q.-dı XII-142/1
q.-ğan XIII-170/2
[=2]

quş: (a.) kuş; kanatlı hayvanların ortak adı

q. III-43/8, III-43/9, IV-59/3, XIII-170/5
q.+lar XIII-170/2
q.+qa III-43/10
q.+u III-43/8
[=7]

quşaq: (a.) kuşak; bele sarılan uzun ve enli kumaş; kemer

q.+ını+(quşağını) I-20/3, IX-108/3
q.+larımızını I-18/14
[=3]

qutar-: (*f.*) kurtarmak; kurtulmasını sağlamak
→*qurtar-*
q.-acaqlar 1-19/9
q.-ğan edi x11-145/12
q.-ıp olamağanımız 111-56/15
[=3]

qutu: (*a.*) kutu; **1.** tahta, teneke, karton gibi türlü malzemelerden yapılmış açılır kapanır kap;
q. x-120/10
q.+da x-120/10
q.+dan 111-45/8, v11-91/6
q.+ğa x-120/11
q.+larımızda 1-18/25
q.+mı v11-91/3, x-120/9
q.+sı x-128/5, x11-154/5
q.+sını v1-84/6, x-123/7, x-124/3

2. (*sf.*) kutunun alabildiği kadar olan
q. 111-45/2,
[=14]

qutur-: (*f.*) kudurmak; (*mec.*) taşkınlık yapmak, yaramazlaşmak
q.-a 1-22/19
q.-ğan 1-11/24, 111-47/15, x11-159/7
q.-ğanımdan v-75/4
q.-ğanımmı x1v-181/12
[=6]

quv-: (*f.*) kovmak; bir yerden sürüp çıkarmak
q.-ıp çıkarmadım x1-139/4
q.-ıp yiberdiler v-77/5
[=2]

quvan-: (*f.*) kıvanmak, sevinmek
q.-am 11-27/9
q.-ıp 1-11/4
[=2]

quvanç: kıvanç; sevinç
q. 1-15/9, 1-8/7, 11-37/12, 111-48/5, 1v-62/13,
1v-65/6, v-78/3, v11-87/11, x11-164/2
q.+en 1-21/7
q.+1 x11-164/6
q.+ım 1-15/8, x1v-184/12
q.+ımdan 1-15/1
q.+ımmı 1-13/7
q.+ımdan 1-25/13
q.+ımı 111-55/12
q.+ıñ 1v-65/7, 1v-67/4
q.+ıñnı 1-15/9, 1v-65/1
q.+lar 111-52/19
q.+ları 1v-63/12
q.+nen 11-30/7, v111-97/4
[=25]

quvançlı: (*sf.*) kıvançlı, sevinçli
q. 111-53/10
[=1]

quvanç-sevinç: mutluluk, sevinç
q.+leri v111-94/2
[=1]

quvançsız: (*sf.*) kıvançsız, sevinci olmayan;
üzücü
q. v1-83/8
[=1]

quvet: (<*Ar. quvvat*) (*a.*) kuvvet; manevi güç
q. v11-89/2, x11-163/5
q.+i 1-8/9
q.+ini 11-33/20
q.+ni 1-26/3
[=5]

quvurçiq: (*sf.*) kıvırcık, kıvır kıvır olan
q. x11-158/1
[=1]

quyruq: (*a.*) kuyruk; hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ
q. x1v-185/9
q.+1+(quyruğı) x111-174/16, x1v-187/9
[=3]

L

laf: (<*Fars. lāf*) (*a.*) lâf; **1.** söz, kelime;
l. 1x-113/1, x-119/3, x-122/11, x111-168/10
l.+nıñ x-119/8, x111-173/3
l.+nı x1-137/13,

2. konuşma, söz söyleme;
l. v11-87/13, 1x-107/7, x-122/11, x111-167/15,
l.+ğa 1-9/26
l.+lar 11-31/13, v-77/1, x-121/8, x1-139/11,
x11-155/3, x1v-182/14
l.+qa 111-43/12, x-123/6
l.+mı v-71/7, v111-101/12, x-121/4, x-121/6,
x111-168/1,
l.+larında x-119/8
l.+nıñ x1-134/4, x1-141/9
l.+ımmı x1-135/1
l.+larınñ x11-160/9,
l.+lardan x11-163/7, x111-175/1
l.+ımıznı x1v-179/5
l.+larını x1v-182/13
l.+mı x1v-183/11

3. konu, bahis, mevzu → *laqırdı*
l. 11-32/24, 1v-64/5, v-76/17, x11-158/12, x111-167/8,
l.+nı x111-167/7, x1v-182/9

[=42]

laf et-: (*b.f.*) laf etmek; konuşmak, söz etmek, lakırdı etmek → *lağırdı etmek*
I. XIV-179/5
I.-almadım I-9/24
I.-e I-17/24, III-51/19, VIII-99/6
I.-eceğini X-124/13
I.-ecek edini XIV-179/8
I.-eler I-8/7, IX-107/6, VIII-95/6
I.-er X-125/18, XII-144/2, XII-158/11
I.-erim I-9/25, XIV-182/12
I.-ermiz XIII-173/2
I.-iñ XIV-182/4
I.-ip başladım I-14/1
I.-ip olasız III-44/1
I.-ken VIII-96/12, XIII-169/5
I.-kende VI-81/7, XI-132/6, XIII-169/5
I.-kenine XI-134/7
I.-mege VIII-105/9, X-124/2, XII-153/5
I.-megenini II-29/18
I.-mek I-8/21, II-36/7, XI-139/16, XIII-171/6
I.-mekedi XI-136/12
I.-mekniñ XIII-170/12
I.-mekten IX-112/10
I.-mey III-50/18
[=37]

lafını böl-: (*b.f.*) lafını bölmek; sözünü kesmek
I.-ip XIII-167/11
[=1]

laf köter-: (*b.f.*) muhabbet etmek; karşılıklı, dostça konuşmak
I.-mek XI-134/6

[=1]

lafını aylandır-: (*b.f.*) lafı değiştirmek; konuşmanın sakıncalı bir biçim aldığı anlaşıldığında başka bir konuya yönelmek, lafı veya konuyu değiştirmek
I.-a IV-62/3
[=1]

lafını ket-: (*b.f.*) sözü geçmek; iki veya daha fazla kişinin herhangi birinin adı geçirerek konuşması, konuşmaya konu olmak
I.-e XI-140/7
[=1]

laf ket-: (*b.f.*) bkz. *lafını ket-*
I.-kenini X-120/6
[=1]

laf qat-: (*b.f.*) konuşmak, konuşmaya dahil olmak
I.-may XII-153/3

[=1]

lafqa tutun-: (*b.f.*) söze başlamak; konuşmaya başlamak, bir konuya girmek
I.-dılar XII-153/4
I.-sam I-10/19
[=2]

laf yürset-: (*b.f.*) herhangi bir konu hakkında konuşma yapmak
I.-mek XIII-172/9
[=1]

laf laf: (*z.f.*) konuşa konuşa, konuşarak
I. II-35/5
[=1]

lafsız: (*z.f.*) 1. konuşmadan;
I. VII-91/11

2. itiraz etmeden, ses çıkarmadan
I. VII-90/6

[=2]

lager: (<*Rus.* <*İt.* *lager*)(*a.*) tutuklu kampı
I. I-21/10, I-21/9, XII-157/1, XII-157/7, XII-158/12, XII-158/4, XII-159/11, XII-160/1
I.+de I-21/11, I-24/13, XII-153/6, XII-156/11, XII-156/3, XII-156/4, XII-157/4, XII-159/15, XII-160/9
I.+deki XII-161/4
I.+den I-22/17, XII-153/4, XII-153/9, XII-158/12, XII-161/3, XII-162/5
I.+ge I-18/14, I-20/22, I-21/9, I-22/11, I-22/6, XII-156/5, XII-160/3, XII-162/5, XII-162/9
I.+i I-22/7
I.+imiz I-20/27
I.+lerge I-22/10
I.+leri XII-156/9
[=37]

lağap: (<*Ar.* *laqab*)(*a.*) lakap; takma ad
I.+ında+(lağabında) XII-143/14
I.+nı+(lağabını) XIV-189/1
[=2]

lağapçı: (*s.f.*) lakap takmayı seven
I. XIV-177/8
[=1]

lâkin: (<*Ar.* *lâkin*)(*bağ.*) lâkin; ama, fakat
I. I-11/17, I-11/21, I-11/30, I-12/4, I-13/17, I-13/22, I-14/13, I-14/17, I-16/1, I-16/9, I-17/3, I-18/13, I-18/19, I-19/24, I-20/15, I-20/8, I-21/12, I-21/5, I-22/20, I-23/10, I-23/6, I-24/14, I-24/19, I-24/4, I-25/21, I-7/7, I-8/17, I-8/19, I-8/6, II-27/9, II-29/20, II-29/21, II-30/4, II-31/1, II-32/1, II-32/25, II-33/17, II-34/20, II-35/13, II-36/15, II-

37/12, 11-37/15, 11-38/3, 111-41/15, 111-41/7, 111-42/11, 111-42/6, 111-42/8, 111-43/7, 111-44/2, 111-44/3, 111-47/10, 111-48/17, 111-49/16, 111-49/4, 111-51/4, 111-51/7, 111-54/1, 111-55/15, 111-58/11, 111-58/5, 111-60/6, 111-60/8, 111-63/11, 111-65/9, 111-68/14, 111-107/8, 111-108/8, 111-109/4, 111-111/15, 111-111/16, 111-112/1, 111-112/10, 111-112/12, 111-112/5, 111-113/2, 111-114/10, 111-114/5, 111-115/7, 111-117/2, 111-72/15, 111-73/9, 111-74/11, 111-74/14, 111-77/10, 111-78/10, 111-78/13, 111-81/8, 111-82/16, 111-83/14, 111-83/4, 111-85/5, 111-86/16, 111-86/17, 111-88/18, 111-88/20, 111-90/10, 111-101/14, 111-104/13, 111-104/3, 111-106/1, 111-106/4, 111-94/3, 111-99/13, 111-119/3, 111-120/7, 111-121/5, 111-121/6, 111-122/13, 111-126/2, 111-126/9, 111-127/5, 111-128/3, 111-128/7, 111-129/11, 111-129/2, 111-129/9, 111-132/10, 111-132/4, 111-134/3, 111-135/10, 111-135/12, 111-136/4, 111-136/8, 111-137/17, 111-138/5, 111-141/1, 111-141/3, 111-142/2, 111-142/9, 111-143/2, 111-148/8, 111-149/14, 111-150/10, 111-152/3, 111-153/1, 111-155/6, 111-156/11, 111-156/5, 111-156/8, 111-157/3, 111-158/12, 111-159/16, 111-160/3, 111-160/5, 111-161/4, 111-163/6, 111-165/11, 111-167/6, 111-167/7, 111-168/10, 111-168/7, 111-169/10, 111-170/12, 111-170/7, 111-170/9, 111-173/3, 111-174/11, 111-175/6, 111-177/4, 111-181/12, 111-183/8, 111-185/3

[=163]

lampa: (<Yun. *lampá*) (a.) lamba

1. 111-103/6

1.+nı 111-46/15

[=2]

laqırdı: (a.) lakırtı; söz; bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi; lakırtı, kal (II), kaviil, kelam, laf → *laf*

1. 1-10/5, 1-14/1, 11-31/17

1.+dan 111-87/5, 111-159/2

1.+ğa 1-10/20

1.+lar 1-76/18, 1-77/2, 1-120/6

1.+larınıñ 1-122/12

1.+nı 11-33/3, 111-179/1

1.+sı 1-71/15

1.+sını 1-17/26, 1-123/8

[=14]

laqırdı et-: (b.f.) lakırtı etmek; konuşmak → *laf etmek*

1.-ip 111-87/12

1.-mege 1-14/1

1.-mek 111-86/14

[=3]

laqşan: (<Rus. *lapşa*) (a.) erişte, ev makarnası

1.+ı 111-177/4

[=1]

Larisa: (öz. a.) şahıs ismi

1. 111-169/10, 111-169/4, 111-169/9, 111-170/12, 111-170/14, 111-171/14, 111-171/16, 111-171/4, 111-172/12, 111-172/12, 111-172/4

1.+ğa 111-172/1, 111-173/1, 111-173/11

1.+m 111-173/13

1.+nıñ 111-171/13, 111-171/2, 111-172/3, 111-174/6

[=19]

lâyıq: (<Ar. *lâyik*) (sf.) lâyıq; uygun; değer; yakışır

1. 11-134/3, 11-138/7, 111-165/12

[=3]

lâyıq kör-: (b.f.) yakıştırmak, uygun görmek

1.-dim 111-175/1

1.-esiz 1-7/8

1.-meysiñmi 11-35/21

1.-se 111-179/5

[=4]

leke: (<Fars. *lekā*) (a.) leke; kirliliği gösteren iz

1. 11-141/6

[=1]

Leningrad: (öz. a.) yer adı

1. 11-51/14, 1-120/10

[=2]

leytenant: (<Rus. <Fr. *lieutenant*) (a.) teğmen

1. 111-45/2, 111-53/12, 111-62/17, 111-125/11, 111-167/4

[=5]

lezet: (<Ar. *lezzet*) (a.) lezzet; (mec.) herhangi bir şey karşısında duyulan zevk, haz veya herhangi bir izlenim

1.+ini 11-28/7, 11-141/11

[=2]

lezet al-: (b.f.) tat almak; (mec.) bir şeyden hoşlanmak, zevk almak

1.-alar 11-39/3

1.-maq 111-55/2

[=2]

lezzetli: (sf.) lezzetli; tadı güzel

1. 111-60/5, 111-98/5

[=2]

lifçik: (<Rus. *lifchik*) (a.) sütyen

1.+nen 1-15/15

[=1]

Limburg: (öz. a.) yer adı

l. 1-20/27
[=1]

listovka: (<Rus.) (a.) broşür, bildiri, beyanname
l.+nı xıı-161/6, xıı-162/1
[=2]

litr: (<Yun. *litra*) litre; **1.** (a.) sıvıların miktârını belirlemek için kullanılan l desimetreküp hacminde ölçü birimi; **2.** (sf.) bu birimde bir kabın alabileceği miktarda olan
l. vııı-101/2
[=1]

loqma: (<Ar. *luqme*) (a.) lokma; ağza bir defada alınan yemek parçası
l.+ñnı xıı-161/2
l.+sı vııı-96/6
l.+sını v-70/7
[=3]

loqsaħane: (<Yun. *lohusa* + Fars. *ħāne*) (a.) doğum hastanesi
l.+de v-77/7
l.+ge v-76/14, v-76/16
[=3]

M

maal: (<Ar. *maħall*) (a.) zaman, vakit
m.+de 1-17/9
m.+inde 1-9/22, ıı-44/11, vııı-102/15, xıı-149/14, xıı-152/3, xıı-162/10
[=7]

maarif: (<Ar. *ma'ārif*) (a.) maarif; öğretim ve eğitim sistemi
m. vıı-85/6, xı-132/11, xı-133/1
m.+i vıı-85/1, vıı-85/2
[=5]

madam: (<Ar. *mādām*)(bağ.) "Değil mi ki, -diği için, -diğine göre" anlamlarında sebep göstermek için, başına getirildiği cümleyi daha sonraki cümleye bağlayan bir söz; mademki
m. x-124/14
[=1]

madde: (<Ar. *mādde*) (a.) iştah; yemek yeme isteği
m.+si vııı-96/6
[=1]

Madyar: (öz. a.) Macar, Macar soyundan olan
m. xıı-161/6
m.+lar xıı-161/1, xıı-161/7
[=3]

magnoliya: (<Rus.<Fr. *magnolia*)(a.) manolya; manolyagillerden, yaprakları almasıık, iri ve parlak yeşil renkte bir süs ağacı (Magnolia grandiflora).
m. xı-141/5, xı-141/5, xı-141/7
[=3]

mağaz: (<Rus.<Fr. *magasin*)(a.) depo, mahzen
m.+dan xıı-144/6
m.+ğa xıı-149/4, xıı-149/5
m.+nıñ xıı-142/10
[=4]

mal: (<Ar. *māl*) (a.) mal; bir kimsenin veya bir kurumun sahip olduğu taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü, her türlü eşyası;
m. xıv-184/12
m.+larından xıı-143/9
[=2]

malik ol-: (Ar. *mālik* + T. *ol-*)(b.f.) malik olmak; sahip olmak
m.-ğan xı-134/6
[=1]

mana: (<Ar. *ma'nā*) (a.) mana; anlam
m. x-119/8
m.+sını ıı-32/7
[=2]

manaçiq et-: (b.f.) bahane etmek; herhangi bir şeyi sebep olarak ileri sürmek
m. -ip ıı-35/3, x-122/3,
[=2]

manaçiq tap-: (b.f.) bahane bulmak; bir işi yapmak veya yapmamak için sözde sebep göstermek.
m. -ıp kelip xıı-170/12
[=1]

mandolina: (<Rus.<Fr. *mandoline*)(a.) mandolin; İkişer ikişer aynı değerde dört çift teli olan, pena ile çalınan, şişkin gövdeli, kısa saplı bir çalgı
m.+larımız xııı-166/3
m.+mnı xııı-174/15
[=2]

mani ol-: (<Ar. *māni'* + T. *ol-*)(b.f.) mani olmak; engel olmak
m.-a xıı-175/7
m.-alar vııı-101/12
[=2]

mañlay: (< Moğ. *manglai*) (a.) alın; yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü; cebin
m.+ında xıı-147/11
m.+ımı ıx-110/8

- [=2]
- mañlayçiq:** (*a.*) küçük alın
m.+ı+(mañlayçığı) vıı-90/4
[=1]
- maqam:** (<Ar. *maqām*) (*a.*) makam; seslerin işleniş biçimi, nağme, melodi
m.+larımıznı xııı-174/15
[=1]
- maqsat:** (<Ar. *maqşad*) (*a.*) maksat; istenilen, kastedilen şey, niyet, amaç, gâye
m.+ım+(maqşadım) xı-136/12
m.+ımız+(maqşadımız) vıı-92/1
m.+inen+(maqşadınen) ııı-48/15, ııı-48/17,
ıx-112/10, vı-83/15, vııı-94/3, xı-137/14,
xı-137/19, xıı-143/15
[=10]
- maqşadsız:** (*sf.*) amaçsız; amacı olmayan
m. ıx-111/11
[=1]
- maqta-:** (< Moğ. *maktamak*) (*f.*) övmek, methetmek
m.-dılar xı-133/8
m.-p xıı-147/13
[=2]
- maqtan-:** (*f.*) övünmek; kendi kendini övmek
m.-ğanda xıı-144/1
m.-mağa xııı-165/11
m.-maq xıv-187/17
[=3]
- maqtav:** (*a.*) övmek işi; sena, medih, sitayiş
m.+ğa xııı-165/12
[=1]
- maraz:** (<Ar. *maraz*) (*a.*) hastalık; (*mec.*) sıkıntı, güç durum
m. x-119/3
m.+dan ııı-48/2
m.+ına x-118/4
m.+ından xıı-142/5
m.+lar vıı-92/14
[=5]
- margarin:** (<Rus.<Fr. *margarine*) (*a.*) margarin; içyağlarında bulunan, margarik asidin gliserinle birleştirilmesiyle de yapay olarak elde edilen, 47 °C'de eriyen ve yemeklerde kullanılan bitkisel yağ
m. xıı-159/8
[=1]
- Margarita Pavlovna:** (*öz. a.*) şahıs ismi
m. ıv-67/8
- [=1]
- marş:** (<Rus.<Fr. *marche*) (*a.*) yürüyüş; askeri birliklerin veya teşkilâtli toplulukların düzenli yürüyüşü
m.+ımız x-124/11
[=1]
- martaval:** (*a.*) martaval; yalan, uydurma söz
m. xıı-146/1
[=1]
- marum et-:** (<Ar. *mahrūm* + *T. et-*) (*b.f.*) mahrum etmek; yoksun bırakmak
m.-medi ııı-55/7
m.-ti ııı-43/6
[=2]
- masraf yap-:** (<Ar. *maşrif* + *T. yap-*) (*b.f.*) masraf etmek; para harcamak
m.-a ediler ıı-30/6
[=1]
- masum:** (<Ar. *ma'sūm*) (*sf.*) temiz, saf, iyi niyetli; günahsız
m. ıı-33/19
[=1]
- maşhara:** (<Ar. *maşhara*) (*a.*) maskara; şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, rezil (kimse); şebek
m. v-77/4
m.+lar xıı-163/5
[=2]
- maşa aşı-:** (*b.f.*) maşa yemek; maşayla dövülmek
m. -ğan xıı-160/1
[=1]
- maşalla:** (<Ar. *māşā'e* + *allāh*) (*ünl.*) maaşallah; "Ne güzel, Allah nazardan saklasın" anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz
m. ııı-52/4
[=1]
- maşına:** (*İt*< *macchina*) (*a.*) otomobil, kamyon, araba, motorlu araç
m. ı-8/13, vııı-95/2, xıı-145/13, xıı-145/13,
xıı-145/9, xıı-146/6
m.+daki xıı-146/6
m.+dan ıı-30/13
m.+ğa xıı-145/5, xıı-145/5
m.+lar ıx-115/16, vıı-89/11, xıı-145/2
m.+lardan vı-84/1, xıı-146/11
m.+larğa xıı-145/3
m.+larnen xıı-146/2
m.+larnıñ ı-12/17, xıı-145/7
m.+nen ıı-30/11

- m.+sı VIII-105/12
[=21]
- maşınayapıcılıq:** araba yapımı
m. VII-86/1
m.+ı+(maşınayapıcılığı) I-71-/1
[=2]
- matbuat:** (<Ar. *maṭbū`āt*) (a.) matbuat; basın;
gazete, dergi gibi belirli zamanlarda
çıkan yazılı yayınların bütünü
m.+qa III-45/17
[=1]
- matematika:** (<Rus.<Fr. *mathématique*) (a.)
matematik bilimi; riyaziye
m.+nı VII-86/13
[=1]
- material:** (<Rus.<Fr. *matériel*) (a.) materyal;
yazılı, sözlü, görüntülü, kaydedilmiş her
türlü belge
m.+lar XI-132/17
[=1]
- Matluba:** (öz. a.) şahıs ismi
m. IV-61/11, V-71/4, V-75/2, V-77/23, V-78/9
m.+nen V-76/11
[=6]
- mavı:** (<Ar. *mā`ī*) (sf.) mavi; mavi renkte olan,
gök
m. II-27/4, II-30/20, IV-67/4, V-72/6, XII-
154/6, XIII-171/8
[=6]
- Mavluda:** (öz. a.) şahıs ismi → *Mavluda*
Xasanovna, Mavluda Zulunova
m. IX-108/3, IX-109/1, IX-109/7, IX-110/9, IX-
111/1, IX-113/3, IX-113/8, IX-114/13, IX-
115/17, IX-115/8, IX-116/4, IX-117/2, IX-
117/4
m.+dan IX-108/5
m.+ğa IX-111/2, IX-116/3, IX-117/5
m.+nın IX-108/10, IX-113/15, IX-117/2
[=20]
- Mavluda Həsanovna:** (öz. a.) şahıs ismi →
Mavluda, Mavluda Zulunova
m. IX-115/13
[=1]
- Mavluda Zulunova:** (öz. a.) şahıs ismi
→*Mavluda, Mavluda Xasanovna*
m. IX-112/11
m.+nın IX-108/2
[=2]
- mahatqa:** (<Rus.) (a.) çayır
m. II-27/8
- maḥbus:** (<Ar. *maḥbūs*) (a.) kapatılmış,
hapsedilmiş (kimse); hapis, mapus
m.+lar XI-153/2
m.+ler XI-152/5
m.+lerge XI-155/5
m.+lerni XI-156/2
[=4]
- maḥluq:** (<Ar. *maḥlūk*) (a.) mahluk; yaratık
m. IV-60/1
[=1]
- maḥorka:** (<Rus.) (a.) **1.** yaprakları nikotinli bir
bitki; **2.** bu bitkinin sert tütünü
m. I-10/22, I-10/22
[=2]
- maḥsus:** (<Ar. *maḥşūş*) maḥsus; **1.** (sf.) özgü;
bir şeye özellik olan;
m. II-28/14
- 2.** (zf.) özel olarak, bilhassa
m. I-16/22, I-22/10, III-45/2, XI-146/9
[=5]
- may:** (<Yun. *maíos*) (a.) mayıs ayı → *mayıs*
m. II-27/2
[=1]
- Maydanek:** (öz. a.) yer adı
m. I-22/10
[=1]
- mayıs:** (<Yun. *maíos*) (a.) mayıs ayı → *may*
m. II-27/8, II-34/22, II-39/8
[=3]
- mayış-:** (f.) eğrilmek; eğri duruma gelmek
m.-may IV-61/4
m.-mayqaldı XIII-168/7
[=2]
- mayışiq:** (sf.) eğri, eğritilmiş
m. IV-66/8
[=1]
- mecal:** (<Ar. *mecāl*) (a.) mecal; takat, güç,
kuvvet
m.+ı XII-155/4
m.+sız I-22/19
[=2]
- mecalsız:** (sf.) mecalsiz; takatsiz, güçsüz,
kuvvetsiz
m. V-75/13
[=1]

mecalsızlan-: (*f.*) mecalsizleşmek; vücutta iş yapabilme, başarabilme gücü kalmamak; dermansızlaşmak, hâlsizleşmek
m.-dı ı-12/16
m.-ğan ıv-59/11
m.-ıp ıx-113/10, xıı-149/10
[=4]

mecalsızlandır-: (*f.*) takatsizleştirmek; takatsiz bir duruma getirmek; dermansızlaştırmak, hâlsizleştirmek, mecalsizleştirmek
m.-dı ı-16/16
[=1]

mecbur et-: (*Ar. mecbūr + T. et-*)(*b.f.*) mecbur etmek; zorlamak
m.-e ıv-58/5, ıv-60/16
[=2]

mecbur ol-: (*Ar. mecbūr + T. ol-*)(*b.f.*) mecbur kalmak; herhangi bir şeyi yapmak zorunda bulunmak
m.-dı v-70/8
[=1]

Mecnuntal: (*öz. a.*) yer adı
m. vııı-99/14
m.+ğa vııı-100/2
[=2]

medal: (<*Rus.* <*İt. medaglia*) (*a.*) madalya; savaşta yararlık gösterenlere, yarışlarda derece alanlara ödül, bazen de önemli bir olay dolayısıyla ilgililere hatıra olarak verilen metal nişan
m.+im x-121/6
m.+imni x-129/10
m.+imniñ x-124/1
m.+inen ı-14/22
m.+iñiz x-129/12
m.+iñizni x-123/4
m.+ler x-120/10, x-121/6, x-123/7
m.+leri x-120/9
m.+lerim xııı-173/9
m.+lerimni x-121/4
m.+leriñiz x-121/1
m.+leriñizni x-123/6
m.+ni x-129/12
[=15]

meditsina: (<*Rus.* <*İng. medicine*) (*a.*) tıp
m. ııı-44/22, ııı-47/7, ııı-48/12, ıv-65/15, xııı-169/4, xııı-169/9
[=6]

mekân: (<*Ar. mekân*) (*a.*) mekân; yer, bulunulan yer, ortam
m.+ını vıı-88/10
[=1]

mektep: (<*Ar. mekteb*) (*a.*) okul; **1.** öğrencilerin eğitiminin yapıldığı yer;
m. ı-11/8, vı-81/8, vı-82/3, vı-82/6, vıı-85/8, x-124/10, xı-131/4, xı-131/4, xı-131/4, xı-131/7, xı-131/7, xı-131/8, xı-132/10, xıv-178/6, xıv-179/16, xıv-179/6, xıv-183/6, xıv-186/11, xıv-189/1
m.+i+(mektebi) vıı-86/1
m.+ime+(mektebime) xı-131/3
m.+imizde+(mektebimizde) vıı-86/7, xı-140/7
m.+inde+(mekteb.inde) ı-8/4
m.+ine+(mektebine) vıı-85/1
m.+ke vı-84/1, vıı-86/4, vııı-99/1, xı-132/10, xı-132/11, xı-132/8, xı-139/8, xı-140/15, xııı-166/13, xıv-177/2, xıv-178/13, xıv-178/8, xıv-179/6, xıv-180/4, xıv-181/4, xıv-182/12, xıv-182/12, xıv-182/16, xıv-183/12, xıv-183/13, xıv-183/7, xıv-184/2, xıv-184/5, xıv-186/10
m.+lerde vı-80/7, vıı-86/3, xı-132/16
m.+lerinde vı-81/5
m.+lerniñ vıı-85/14
m.+ni ııı-42/2, v-70/8, xı-139/5, xı-139/7, xıv-182/16, xıv-185/14
m.+niñ xı-133/3
m.+te vı-79/9, vı-81/2, vıı-85/2, vıı-86/14, vıı-87/12, xı-132/12, xı-132/9, xı-133/1, xı-133/10, xı-133/7, xı-136/6, xı-137/2, xı-139/11, xıv-188/14
m.+teki xı-133/2, xı-133/9, xıv-183/5
m.+ten xıv-181/12

2. ders, eğitim
m.+ke vııı-104/14,
m. xıv-177/1,

[=81]

mektüp: (<*Ar. mektüb*) (*a.*) mektup; bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt; name, varakpare
m. ı-13/5, ı-24/10, ıı-29/8, ııı-41/11, ııı-41/5, ııı-44/11, ııı-47/11, ııı-47/9, ııı-51/4, ııı-52/22, ııı-53/1, ııı-53/14, ııı-53/19, ıv-62/2, ıv-62/2, ıv-62/3, ıv-64/14, ıv-68/13, ıv-68/13, ıv-68/14, v-70/2, v-75/7, vıı-87/2, vıı-87/3, vııı-99/5, x-123/4, xı-136/8, xııı-170/14
m.+im+(mektübim) ııı-52/22
m.+imde+(mektübimde) ııı-42/6, ııı-43/4
m.+imni+(mektübimni) ııı-54/17
m.+ini+(mektübini) ıı-29/7, xııı-171/3
m.+iñ+(mektübüñ) ııı-51/17
m.+iñde+(mektübüñde) ııı-44/14, ııı-52/12

m.+ler III-45/12, III-46/14, III-46/16, III-46/9,
III-46/9, III-49/11, VII-99/5, VIII-99/7
m.+lerde III-57/5
m.+lerge III-41/6
m.+leri III-49/16
m.+lerim II-37/12, III-45/15
m.+lerimde II-37/9
m.+lerimden V-75/8
m.+lerimizni I-13/8
m.+lerimni V-75/8
m.+lerinde II-37/11, III-52/12
m.+lerine II-35/17, VII-100/5
m.+lerini XIII-171/2
m.+lerini IV-65/2
m.+leri III-48/5
m.+lerini III-41/2, III-46/10, III-46/11, III-
46/15, III-56/16, IV-64/16, V-75/8, VIII-
99/6
m.+lerini V-70/3
m.+ni III-41/10, III-41/9, III-42/3, III-45/11,
III-53/13, III-53/17, III-54/6, III-56/11, III-
56/11, IV-68/16, IV-69/1, VII-100/4
m.+ni III-41/12, III-41/15, III-41/7, III-42/1
m.+te IV-65/4
m.+ten III-46/17
[=88]

mektüp al-: (*b.f.*) mektup almak; yazılan
mektup adrese gelip ele geçmek
m.-am I-13/1, III-49/17
m.-dılar IV-65/3
m.-dım XI-141/1
m.-ğan IV-64/13
m.-ğan edim I-14/13
[=6]

mektüpleri al-: (*b.f.*) mektup almak;
yazılan mektup adrese gelip ele geçmek
m.-dım III-54/11
[=1]

mektüpni al-: (*b.f.*) mektup almak;
yazılan mektup adrese gelip ele geçmek
m.-dım III-50/7, IV-68/14
[=2]

mektüpçik: (*a.*) küçük, kısa bir mektup
m. III-50/9
[=1]

mektüpleş-: (*f.*) mektuplaşmak; birbirine
mektup yazmak
m.-ıp turdıq XIII-171/1
m.-ken XIII-167/1
m.-kenimizni III-53/7
[=3]

melun: (<*Ar. mel'un*) (*sf.*) melun; (*mec.*) kötü,
nefret uyandıran
m.+lardan XI-163/11

m.+larğa XI-143/12
m.+larını III-48/2
m.+larının III-50/15, X-122/14, XI-144/1
[=6]

Memetov: (*öz. a.*) şahıs ismi
m.+lar XIV-177/7, XIV-177/7
m.+mı XIV-177/6
[=3]

memleket: (<*Ar. memleket*) (*a.*) memleket; **1.**
ülke; bir devletin idaresindeki toprak;
m.+imizden XIII-176/1
m.+lerden I-20/25
m.+lerinden I-22/27
m.+lerini II-36/18

2. bir kimsenin doğup büyüdüğü yer,
yaşamakta olduğu yer; yurt, vatan;
m. VII-85/13
m.+imizni II-36/18
m.+lerine X-122/14
m.+te VII-87/7

3. bir ülkenin insanları, halk
m. II-36/16,

[=9]

memnün ol-: (<*Ar. memnün + T. ol-*) (*b.f.*)
memnun olmak; sevinmek, sevinç
duymak, kıvanmak
m.-ıp II-34/10
[=1]

memuriyet: (<*Ar. me'muriyyet*) (*a.*) memur
olma durumu; memurluk
m.+i XII-158/12, XIII-166/7
[=2]

men: (*zm.*) ben; tekil birinci kişiyi gösteren
zamir
m. I-10/14, I-10/22, I-10/23, I-11/25, I-11/27,
I-11/29, I-11/4, I-11/5, I-12/1, I-12/17, I-
12/3, I-12/5, I-13/1, I-13/10, I-13/13, I-
13/17, I-13/17, I-13/20, I-13/7, I-14/13, I-
15/1, I-15/10, I-15/17, I-15/19, I-15/4, I-
15/8, I-15/8, I-17/14, I-18/23, I-18/6, I-
19/1, I-19/11, I-19/22, I-19/24, I-20/6, I-
23/10, I-23/22, I-24/12, I-25/17, I-25/23,
I-25/8, I-26/3, I-7/10, I-7/2, I-8/1, I-8/15,
I-8/21, I-8/27, I-8/7, I-9/16, I-9/24, II-
27/6, II-27/9, II-28/1, II-28/6, II-29/1, II-
29/11, II-29/14, II-29/18, II-29/19, II-
29/5, II-29/9, II-30/1, II-30/19, II-30/2, II-
31/11, II-31/2, II-31/4, II-32/12, II-32/16,
II-32/18, II-32/25, II-32/4, II-32/7, II-
33/11, II-33/16, II-33/17, II-33/3, II-33/8,
II-33/9, II-34/1, II-34/14, II-34/18, II-34/2,
II-35/14, II-35/22, II-35/9, II-36/5, II-36/6,

и-37/4, и-37/5, и-38/13, и-39/2, и-39/4,
 и-39/6, и-39/8, и-40/2, ии-41/13, ии-
 41/15, ии-41/9, ии-42/3, ии-42/5, ии-42/6,
 ии-42/6, ии-43/13, ии-43/4, ии-43/6, ии-
 44/12, ии-44/20, ии-45/15, ии-45/16, ии-
 45/17, ии-45/18, ии-45/19, ии-45/5, ии-
 46/10, ии-46/8, ии-47/1, ии-48/5, ии-48/7,
 ии-49/10, ии-49/16, ии-49/17, ии-49/2, ии-
 49/4, ии-50/1, ии-51/1, ии-51/17, ии-
 51/18, ии-51/19, ии-51/4, ии-51/7, ии-
 52/10, ии-52/11, ии-52/22, ии-52/3, ии-
 52/6, ии-52/9, ии-53/9, ии-54/14, ии-
 54/15, ии-54/17, ии-54/17, ии-54/17, ии-
 55/12, ии-55/14, ии-55/3, ии-55/4, ии-
 55/6, ии-55/8, ии-56/11, ии-56/12, ии-
 56/5, ии-56/7, ив-62/7, ив-64/7, ив-66/10,
 ив-66/4, ив-66/4, ив-68/13, ив-68/14, ив-
 68/15, ив-69/1, ив-69/2, иx-108/10, иx-
 108/4, иx-108/6, иx-109/7, иx-110/1, иx-
 110/2, иx-110/2, иx-111/7, иx-112/1, иx-
 112/11, иx-112/4, иx-114/8, иx-114/8, иx-
 117/2, иx-117/2, v-71/11, v-72/10, v-
 72/13, v-72/3, v-74/11, v-77/18, vi-80/4,
 vi-84/10, vi-84/10, vii-86/14, vii-86/17,
 vii-86/7, vii-87/10, vii-87/10, vii-87/10,
 vii-87/12, vii-87/13, vii-87/16, vii-87/5,
 vii-88/1, vii-88/14, vii-88/15, vii-88/16,
 vii-88/3, vii-89/16, vii-89/5, vii-90/16,
 vii-90/7, vii-91/1, vii-91/15, vii-92/1, vii-
 92/10, vii-92/8, viii-100/9, viii-101/11,
 viii-101/2, viii-102/9, viii-105/1, viii-
 105/2, viii-105/7, viii-105/8, viii-95/9,
 viii-96/13, viii-96/3, viii-97/2, viii-97/5,
 viii-97/8, viii-99/12, viii-99/14, viii-
 99/14, x-120/3, x-120/3, x-121/4, x-
 121/7, x-122/14, x-122/3, x-122/8, x-
 123/9, x-124/1, x-124/1, x-124/2, x-
 129/1, x-129/3, xi-131/3, xi-131/4, xi-
 132/4, xi-133/6, xi-134/1, xi-134/3, xi-
 134/6, xi-134/6, xi-134/7, xi-134/8, xi-
 134/9, xi-135/1, xi-135/10, xi-135/11, xi-
 135/14, xi-135/16, xi-135/16, xi-135/2,
 xi-135/3, xi-136/12, xi-136/13, xi-136/5,
 xi-136/9, xi-136/9, xi-137/10, xi-137/14,
 xi-137/14, xi-137/15, xi-137/15, xi-
 137/16, xi-137/19, xi-137/6, xi-137/7, xi-
 137/7, xi-138/1, xi-138/10, xi-138/10, xi-
 138/5, xi-138/6, xi-138/8, xi-138/8, xi-
 139/1, xi-139/12, xi-139/4, xi-139/5, xi-
 139/8, xi-139/9, xi-140/1, xi-140/11, xi-
 140/11, xi-140/12, xi-140/14, xi-140/2,
 xi-140/6, xi-141/1, xi-141/7, xii-142/10,
 xii-144/1, xii-144/3, xii-145/5, xii-
 148/11, xii-149/8, xii-150/10, xii-150/4,
 xii-150/4, xii-151/1, xii-151/1, xii-151/2,
 xii-151/2, xii-153/6, xii-155/9, xii-
 158/12, xii-158/2, xii-158/8, xii-160/5,
 xii-160/6, xii-162/11, xii-162/11, xiii-
 165/11, xiii-166/1, xiii-166/5, xiii-
 167/11, xiii-167/11, xiii-167/3, xiii-
 167/6, xiii-167/7, xiii-167/9, xiii-168/10,
 xiii-168/11, xiii-168/11, xiii-168/6, xiii-
 168/9, xiii-169/1, xiii-169/10, xiii-
 169/10, xiii-169/11, xiii-169/3, xiii-
 170/11, xiii-170/12, xiii-170/13, xiii-
 170/14, xiii-170/6, xiii-170/7, xiii-170/8,
 xiii-171/1, xiii-171/12, xiii-171/2, xiii-
 171/4, xiii-171/5, xiii-172/11, xiii-
 172/13, xiii-172/15, xiii-172/2, xiii-
 172/3, xiii-172/4, xiii-172/4, xiii-173/1,
 xiii-173/10, xiii-173/11, xiii-173/13, xiii-
 173/3, xiii-173/6, xiii-173/7, xiii-173/9,
 xiii-174/1, xiii-174/11, xiii-174/15, xiii-
 174/17, xiii-175/1, xiii-175/14, xiii-
 175/15, xiii-176/6, xiv-177/10, xiv-
 177/13, xiv-178/10, xiv-178/12, xiv-
 178/13, xiv-178/14, xiv-178/14, xiv-
 178/2, xiv-178/8, xiv-178/9, xiv-178/9,
 xiv-179/13, xiv-179/4, xiv-179/5, xiv-
 179/7, xiv-180/11, xiv-180/14, xiv-
 180/9, xiv-181/10, xiv-181/12, xiv-
 181/3, xiv-181/4, xiv-182/12, xiv-
 182/12, xiv-182/15, xiv-182/16, xiv-
 182/16, xiv-182/4, xiv-182/5, xiv-182/5,
 xiv-182/9, xiv-183/13, xiv-183/13, xiv-
 183/9, xiv-184/10, xiv-184/11, xiv-
 184/12, xiv-184/6, xiv-184/7, xiv-185/1,
 xiv-185/12, xiv-185/6, xiv-186/10, xiv-
 186/11, xiv-186/15, xiv-186/15, xiv-
 186/5, xiv-186/6, xiv-186/7, xiv-187/1,
 xiv-187/11, xiv-187/13, xiv-187/17, xiv-
 187/3, xiv-188/13, xiv-188/9, xiv-189/1
 m.+cesine v-72/17
 m.+de i-25/16, и-27/9, и-33/11, и-39/12, ии-
 55/14, vii-85/3, vii-90/15, xi-141/1, xii-
 148/9, xiii-166/6, xiii-167/11, xiii-
 174/13, xiv-178/5, xiv-184/1
 m.+den i-13/17, i-24/9, и-30/1, и-33/16, и-
 33/9, и-34/3, и-35/20, и-38/16, ии-54/13,
 vii-86/16, xi-134/6, xi-134/9, xii-163/6,
 xiii-171/17, xiii-171/5, xiv-181/12, xiv-
 182/5, xiv-185/14, xiv-186/2, xiv-
 187/13, xiv-189/2
 m.+e+(maña) i-10/10, i-10/17, i-11/14, i-
 11/26, i-11/9, i-12/14, i-12/20, i-16/1, i-
 17/14, i-19/12, i-19/3, i-19/8, i-20/13, i-
 23/11, i-23/8, i-7/8, i-7/8, и-32/6, и-
 33/14, и-33/5, и-35/11, и-35/19, и-
 37/11, и-38/14, и-38/6, и-38/7, и-39/5,
 и-39/6, ии-41/5, ии-41/7, ии-42/2, ии-
 42/5, ии-42/6, ии-42/9, ии-43/5, ии-44/11,
 ии-44/14, ии-45/2, ии-46/7, ии-48/14, ии-
 48/5, ии-49/11, ии-49/17, ии-50/9, ии-
 51/22, ии-52/11, ии-52/12, ии-55/7, ии-
 56/13, ии-57/5, ив-60/9, ив-62/6, ив-64/7,
 ив-68/14, иx-114/8, иx-117/2, v-70/1, vii-
 86/18, vii-86/3, vii-87/11, vii-87/18, vii-
 88/18, vii-89/7, viii-101/3, viii-103/10,
 viii-96/5, viii-97/10, x-120/3, x-123/7, x-
 124/1, x-128/14, x-129/10, xi-134/1, xi-

134/4, x1-135/16, x1-135/16, x1-137/13, x1-137/7, x1-138/2, x1-138/5, x1-140/8, x1-140/9, x1-141/2, x11-144/1, x11-144/3, x11-144/7, x11-145/6, x11-147/15, x11-149/8, x11-162/10, x11-162/9, x11-163/1, x11-163/11, x11-163/2, x111-167/10, x111-169/8, x111-170/1, x111-171/17, x111-172/13, x111-174/6, x111-176/7, x111-176/8, x111-177/10, x111-177/11, x111-177/13, x111-178/12, x111-178/5, x111-178/8, x111-179/12, x111-179/14, x111-179/2, x111-179/6, x111-179/7, x111-180/14, x111-180/5, x111-181/3, x111-182/11, x111-182/13, x111-183/13, x111-183/8, x111-183/9, x111-184/11, x111-184/12, x111-184/3, x111-184/3, x111-184/8, x111-185/14, x111-185/2, x111-185/4, x111-186/6, x111-187/17, x111-188/14, x111-188/5

m.+i i-10/16, i-12/15, i-13/15, i-14/20, i-15/17, i-17/20, i-19/25, i-19/5, i-20/21, i-20/5, i-23/13, i-23/23, i-23/24, i-24/9, i-25/20, ii-31/1, ii-31/3, ii-31/7, ii-37/11, ii-37/11, ii-37/14, ii-37/9, ii-38/6, ii-38/7, ii-39/5, ii-39/8, ii-40/1, iii-41/9, iii-42/12, iii-42/14, iii-42/14, iii-43/6, iii-43/7, iii-44/23, iii-44/6, iii-45/18, iii-45/18, iii-45/9, iii-46/3, iii-47/13, iii-48/6, iii-49/15, iii-49/16, iii-49/17, iii-51/16, iii-51/17, iii-52/11, iii-52/8, iii-54/14, iii-55/15, iii-55/16, iii-55/4, iii-55/5, iv-67/7, iv-68/16, iv-69/4, iv-69/4, ix-114/8, ix-116/2, ix-116/6, ix-116/6, ix-116/9, v-73/20, v-73/20, v-74/10, v-74/7, v-76/4, vi-84/3, vi-84/3, vii-85/1, vii-87/9, vii-88/18, vii-89/10, vii-89/3, vii-89/5, vii-89/7, vii-89/8, vii-90/11, vii-92/13, vii-93/2, viii-97/3, viii-97/4, viii-98/3, viii-99/1, x-129/5, x-129/7, x1-131/12, x1-133/5, x1-134/6, x1-135/15, x1-135/5, x1-136/5, x1-137/10, x1-137/14, x1-137/5, x1-139/12, x1-140/13, x1-140/3, x1-141/3, x11-147/15, x11-153/5, x11-153/7, x11-160/3, x111-166/13, x111-166/6, x111-167/2, x111-168/8, x111-169/4, x111-171/14, x111-171/16, x111-171/2, x111-172/11, x111-173/10, x111-180/5, x111-182/9, x111-183/3, x111-183/3, x111-184/11, x111-185/2, x111-186/5, x111-187/12, x111-188/11

m.+im i-10/19, i-11/20, i-11/28, i-12/10, i-13/9, i-14/21, i-15/8, i-16/1, i-17/14, i-17/16, i-19/14, i-19/23, i-20/1, i-22/26, i-23/11, i-23/7, i-24/1, i-24/15, i-24/7, i-25/13, i-25/15, i-25/9, i-8/5, ii-31/5, ii-32/27, ii-33/10, ii-34/4, ii-35/13, ii-35/24, ii-37/12, ii-37/8, ii-39/7, iii-41/14, iii-41/2, iii-41/2, iii-43/11, iii-44/19, iii-44/21, iii-44/3, iii-45/17, iii-47/14, iii-49/18, iii-49/18, iii-50/11, iii-52/11, iii-53/2, iii-55/8, iii-55/9, iii-56/6, iii-56/7, iv-64/7, iv-64/7, iv-69/4, iv-69/5, ix-

108/10, ix-108/4, ix-108/9, ix-109/6, ix-116/6, v-73/2, v-75/4, v-75/8, v-75/8, v-75/8, vi-81/7, vi-83/7, vi-84/11, vii-85/4, vii-86/11, vii-86/18, vii-87/1, vii-87/1, vii-89/2, vii-90/10, vii-90/11, vii-90/3, vii-91/10, vii-91/11, vii-91/12, vii-91/2, viii-101/14, viii-103/9, viii-105/8, viii-95/9, viii-96/4, viii-97/4, x-121/4, x-121/6, x-129/6, x1-131/7, x1-132/7, x1-135/2, x1-136/1, x1-137/5, x1-138/3, x1-138/4, x1-138/9, x1-140/16, x1-140/8, x1-141/10, x11-146/4, x11-150/4, x11-151/2, x11-160/5, x11-162/11, x11-163/3, x11-163/4, x111-167/10, x111-167/11, x111-167/7, x111-168/1, x111-169/10, x111-169/7, x111-170/12, x111-171/3, x111-172/10, x111-172/12, x111-172/2, x111-172/3, x111-173/10, x111-173/9, x111-175/14, x111-176/9, x111-177/12, x111-178/4, x111-178/8, x111-179/10, x111-179/13, x111-179/14, x111-180/10, x111-181/1, x111-181/5, x111-181/9, x111-182/11, x111-183/13, x111-184/11, x111-184/12, x111-185/13, x111-186/14, x111-186/15, x111-186/2, x111-186/9, x111-187/1, x111-187/1, x111-187/13, x111-187/15, x111-187/16, x111-188/11, x111-188/2

m.+imce iii-43/2, iii-46/5, iii-50/10, iii-52/5, x-120/5, x1-136/2, x1-140/11, x111-169/11, x111-170/2, x111-175/14

m.+imcesine x111-172/9

m.+imki x-121/2, x111-184/4

m.+imkilerine x111-178/1

m.+imnen vii-86/4, x1-133/15

m.+nen i-8/7, ii-33/14, x1-134/7
[=890]

menimçün: benim için

m. ii-37/7
[=1]

menimse-: (*f.*) benimsemek; benimseme işi yapılmak; kendine yakın saymak, yakınlık duymak, kabul etmek

m.-p ix-111/16
m.-p aldı v-71/2
[=2]

menimsenil-: (*f.*) benimsenilmek; benimsenme işine konu olmak; kabul edilmek

m.-mey x1-132/17
[=1]

mensiz: (*zf.*) bensiz; ben olmadan, beni de almadan, ben yokken

m. x11-144/3
[=1]

meraba: (<Ar. *merhabā*) (*ünl.*) merhaba; “selâm”, “iyi günler” anlamında selamlaşma sözü

- m.+ñız ııı-47/12
- merafet:** (<Ar. *ma'rifet*) (a.) marifet; kabiliyet, beceri
m.+lerini v-76/20
[=1]
- meram:** (<Ar. *merām*) (a.) meram; istek, maksat, gaye, amaç
m.+ımnı ı-25/15
m.+inen ı-24/12
[=2]
- merametli:** (sf.) merhametli; merhameti olan, acıma duygusu
m. ıx-110/1, ıx-110/5
[=2]
- meraq:** (<Ar. *merāq*) (a.) merak; **1.** bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek, ilgi;
m. ııı-46/6, xı-141/1
m.+nen vı-79/4, xıv-184/8
- 2.** bir şeyle uğraşma isteği, heves
m. xı-134/2,
m.+ı+(meragıt) ııı-45/16
m.+ım+(meragım) xııı-168/10
[=7]
- meraqılan-:** (f.) meraklanmak; **1.** bir şeyi bilmeye istek duymak;
m.-dılar ı-7/2
m.-ğanlarğa ıx-111/17
m.-ıp xıv-188/6
m.-sañ ııı-45/13
- 2.** heves duymak, bir şeyi yapma isteği duymak
m.-a ıı-29/19
m.-a edik ıı-29/1
[=6]
- meraqlandır-:** (f.) meraklandırmak, merak duygusuna vesile olmak; **1.** öğrenme, bilme isteği uyandırmak;
m.-dı x-120/10
m.-may ııı-52/13
m.-maymı ııı-52/12
m.-sa kerek ıı-29/8
- 2.** heveslendirmek, istek uyandırmak
m.-a edı ıı-29/3
m.-a turğan ıı-28/15
[=6]
- meraqlı:** (sf.) meraklı; meraklandırıcı, ilginç
- m. v-73/9, xı-132/16, xııı-166/9, xııı-168/9, xııı-169/4
[=5]
- merdiven:** (<Fars. *nerdubān*) (a.) merdiven; bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi
m.+den xıı-147/3
[=1]
- mergin:** (< Moğ. *mergen*) (a.) isabetli, keskin
m. x-129/3
[=1]
- merkez:** (<Ar. *merkez*) (a.) merkez; **1.** bir ülkenin veya bir kuruluşun yönetim yeri
m.+ge vııı-100/5
m.+ı vııı-94/12
m.+indeki ıv-67/5
[=3]
- merkeziy:** (<Ar. *merkezī*) (a.) merkezi; merkezde olan; ortada yer alan
m. v-70/2
[=1]
- mesafe:** (<Ar. *mesāfe*) (a.) mesafe; ara, uzaklık
m.+ni vııı-106/3
m.+si vııı-106/3
[=2]
- mesele:** (<Ar. *mes'ele*) (a.) mesele; **1.** sorun, konu, düşündüren, halledilmesi gereken iş;
m. ı-9/20, ııı-43/5, ıx-108/6, vı-83/9, vııı-106/4, xı-139/3, xı-139/7, xı-140/10, xıı-157/9, xıı-163/5, xııı-172/3, xııı-175/12, xıv-187/2
m.+ge v-77/22
m.+ler xı-140/10
m.+lerni xıv-187/4
m.+ni ıı-34/24, v-74/15,
m.+ni v-76/16
m.+niñ ııı-46/1, v-76/10,
m.+niñ vııı-98/1, xı-139/15, xıv-181/12, xıv-181/9
m.+si xıv-177/13
m.+sini ı-18/4
- 2.** güç iş, zorluk
m. ı-19/10, ıı-29/9, ıx-116/1, x-129/13, xııı-168/9,
[=32]
- mesul:** (<Ar. *mes'ül*) (sf.) mesul; sorumlu
m. ıı-31/13, vıı-93/2
[=2]
- mesuliyetlik:** (a.) sorumluluk

- m. x-119/6
[=1]
- meşaqat:** (<Ar. *meşakkaṭ*) (a.) meşakkat;
zorluk, sıkıntı, güçlük
m.+larına ı-14/17
m.+larnen ıv-59/12
m.+lernen ı-26/3
[=3]
- meşaqatlı:** (sf.) meşakkatli; yorucu, güç,
sıkıntılı, zahmetli (iş)
m. ı-22/25, ıv-68/3, vııı-100/7, vııı-96/10,
xııı-168/7
[=5]
- meşgul:** (<Ar. *meşğul*) (a.) meşgul; bir iş yapar
durumda olmak
m.+ler xı-131/12
[=1]
- meşgul ol-:** (b.f.) meşgul olmak; vaktini
vermek, uğraşmak, oyalanmak
m.-ıp ııı-46/11, xı-136/10
m.-ıp turğanda vı-83/12
[=3]
- meşğul ol-:** (b.f.) bkz. *meşgul ol-*
m.-ıp vııı-98/11
[=1]
- meşrebe:** (<Ar. *maşraba*) (a.) maşrapa; metal,
toprak, plastik vb.nden yapılmış, ağzı
açık, kulplu, bardağa benzeyen, küçük
kap
m.+me ı-13/9
[=1]
- metr:** (<Rus.<Fr. *mètre*) (a.) metre; uzunluk
ölçü birimi
m. x-129/1
[=1]
- mevsim:** (<Ar. *mevsim*) (a.) mevsim; 1. yılın
ilkyaz, yaz, güz ve kış bölümlerinden her
biri;
m.+i ıx-113/16, vııı-102/3
2. (mec.) insan hayatının dönemlerinden her
biri
m.+niñ xııı-169/2
[=3]
- mevta:** (<Ar. *mevtā*) (a.) mevta; ölü
m.+nı vııı-104/9
[=1]
- mevzu:** (<Ar. *mevzū*) (a.) mevzu; konu
m. ııı-46/5
- m.+da vıı-87/19
m.+sı ııı-46/5
m.+sını xı-134/4
[=4]
- mehanizator:** (<Rus. *mekhanizator*) (a.)
mekanizatör; makine operatörü tekniker
m. vııı-105/11
[=1]
- meşdan:** (<Ar. *meşdān*) (a.) meşdan; (isim
tamlamasının ikinci ögesi olarak) pazar,
panayır kurmaya, spor yarışmaları ve
karşılaşmaları, askerî tâlim, tatbikat vb.
işler yapmaya elverişli yer:
m.+ına ı-21/9, xıı-157/7
m.+ında ı-14/17, ıı-38/4, ııı-50/10, ıv-67/2,
v-72/7, xıı-144/3, xıı-159/11
[=9]
- mezar:** (<Ar. *mezār*) (a.) mezar; ölünün
gömüldüğü yer
m.+ğa ı-25/4, xıı-146/3
m.+ını ıv-68/8, vııı-105/7
m.+nı xıı-142/10, xıı-149/5
[=6]
- mına:** (ünl.) işte; yakın bir yerde veya zamanda
bulunan , olan şeye işaret edilirken
söylenir.
m. ı-15/8, ı-7/7, ıı-28/2, ıı-33/11, ıı-40/2, ııı-
41/15, ııı-45/12, ııı-47/1, ııı-51/2, ııı-
56/11, ıv-58/6, ıv-62/10, ıv-62/8, ıv-65/7,
ıv-68/13, ıv-68/16, ıx-113/14, ıx-114/12,
v-72/12, v-72/2, vı-81/2, vııı-99/5, x-
121/8, x-122/6, x-123/2, x-124/1, x-
124/3, x-128/3, x-129/6, xı-132/11, xı-
134/2, xı-136/1, xı-137/14, xı-137/15, xı-
138/8, xı-140/15, xı-140/16, xıı-142/6,
xıı-150/5, xıı-150/7, xıı-150/9, xıı-164/4,
xıı-164/4, xııı-165/12, xııı-167/13, xııı-
169/7, xııı-174/17, xııı-175/15, xııı-
175/5, xıv-182/14, xıv-188/5
[=51]
- mına mına:** (zf.) birazdan, en yakın zamanda;
hemen hemen, üzere
m. ııı-43/9, ııı-52/21, ıx-110/17, xıv-179/13
[=4]
- mında:** (zf.) burada, bu yerde
m. ı-17/11, ı-22/8, ıı-34/18, ııı-43/7, ııı-44/5,
ııı-44/7, ııı-48/15, ııı-50/19, ııı-51/22, ııı-
51/3, ııı-51/4, ııı-51/8, ııı-52/11, ııı-
55/11, ııı-55/17, ıx-108/2, ıx-109/2, ıx-
109/6, ıx-110/2, ıx-111/7, ıx-113/8, ıx-
114/2, ıx-115/13, ıx-117/2, ıx-117/2, v-
72/14, vı-81/16, vı-81/16, vı-81/9, vı-
82/14, vıı-85/8, vıı-86/2, vıı-89/4, vıı-
90/6, vııı-95/11, vııı-96/5, xı-136/4, xıı-

- 148/7, xii-149/13, xii-150/2, xii-150/3, xii-151/2, xii-153/1, xii-153/3, xii-153/5, xii-156/13, xii-157/9, xii-157/9, xii-158/10, xii-158/4, xii-158/5, xii-158/6, xii-158/8, xii-158/9, xii-159/16, xii-161/2, xii-161/2, xii-162/4, xii-164/6, xiii-170/2, xiii-172/9, xiii-174/10, xiv-183/7
m.+ki i-20/25, xii-157/1
m.+yım iii-41/15
[=65]
- mından:** (*zf.*) buradan
m. iv-67/7, ix-109/10, v-73/20, viii-101/14, viii-95/9, viii-97/4, viii-98/3, xi-140/13, xii-147/15
[=9]
- mırıldada-:** (*f.*) mırıldamak; alçak sesle, güç anlaşılır bir şeyler söylemek, homurdamak
m.-p xii-147/9
[=1]
- mısırboğday:** (*a.*) mısır
m. xii-161/4
[=1]
- mısqıl:** (*a.*) alay, şaka, eğlenme
m. x-119/8
[=1]
- mısqılcı:** (*sf.*) alaycı
m. xiv-177/8
[=1]
- mışıq:** (*a.*) kedi
m. i-22/14, xii-147/9, xii-160/1
m.+nı xii-147/12
[=4]
- mutlaq:** (<Ar. *mutlak*) (*zf.*) mutlak; mutlaka, muhakkak, kesin olarak → *mutlaqa*
m. i-24/9, ii-34/17, ii-37/11, iii-56/12
[=4]
- mutlaqa:** (<Ar. *mutlakā*) (*zf.*) mutlaka; mutlak, muhakkak, kesin olarak →→ *mutlaq*
m. i-16/21, i-23/17, ii-29/4, ii-38/6, iii-51/4, iv-61/13, iv-62/8, iv-65/10, iv-67/7, ix-109/10, ix-116/9, viii-95/11, xi-134/1, xii-160/5, xii-163/11
[=15]
- mıhla-:** (*f.*) mıhlamak; mıhla tutturmak, çivilemek; çakmak
m.-y i-21/19
[=1]
- mıyıqlı:** (*sf.*) bıyıklı; bıyığı olan, bıyığını traş etmemiş olan
m. xii-155/7
m.+ğa xii-155/8
m.+nı xii-155/9
[=3]
- Mikola:** (*öz. a.*) şahıs adı → *Mikolo*
m.+nı xii-156/11
[=1]
- Mikolo:** (*öz. a.*) şahıs adı → *Mikola*
m. xii-153/3, xii-154/2
[=2]
- mikrofon:** (<Rus.<Fr. *microphone*) (*a.*) mikrofon; elektrik akımı etkisiyle sesi uzakta bulunan alıcıya ulaştıran araç
m. vi-81/9
[=1]
- millet:** (<Ar. *millet*) (*a.*) millet; ulus; aynı topraklar üzerinde yaşayan, dil, duygu, ölkü, gelenek ve görenek birliği olan insanlar topluluğu;
m. vii-87/7, vii-92/5
m.+ine vii-92/8, xii-156/11
m.+ler vii-92/6, vii-92/7
m.+lerniñ xii-161/1
m.+niñ vii-87/8
[=8]
- million:** (<Rus.<Fr. *million*) (*a.*) milyon
m. xiii-176/1
m.+larnen ii-38/10
[=2]
- millionlı:** (*sf.*) milyonlarca, milyon kadar
m. vii-85/9
[=1]
- milliy:** (<Ar. *millī*) (*a.*) millî, milletle ilgili olan, millete özgü; ulusal
m. xi-132/16
[=1]
- min¹:** (*f.*) binmek; **1.** yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak;
m.-eceksiñ xiv-184/11
m.-ip xiv-184/11, xiv-185/1, xiv-186/5
m.-megen xiv-184/11
- 2.** bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil vb. bir taşıtta yer almak;
atlamak
m.-di v-74/12
m.-dim i-12/17
m.-ip v-76/4

- [=8]
- min⁻²:** kabarmak
m.-gen VII-88/6
[=1]
- mina:** (<Rus.<Fr. mine)(a.) mayın
m. VII-89/11
m.+lar I-13/14, X-129/4
m.+ları VII-90/11
m.+larıñ I-15/4
m.+larıñ II-37/17
[=6]
- mindir-:** (f.) bindirmek; binmesini sağlamak →
minsetmek
m.-mezden XII-145/3
[=1]
- ministrlik:** (a.) bakanlık
m.+ine+(ministrliğine) IV-64/3
[=1]
- minomyot:** (<Rus.) (a.) havan topu
m. I-13/13, X-125/2
[=2]
- minset-:** (f.) bindirmek; yüksek bir yere, bir şeyin üzerine, bir vasıtaya çıkarmak →
mindirmek
m.-esiz XII-145/5
m.-ip VIII-102/1
[=2]
- minus:** (<Lat.) (a.) eksi
m. XIV-188/10
[=1]
- misal:** (<Ar. mişāl) (a.) misal, örnek
m.+ler II-31/3
[=1]
- miting:** (<Rus.<İng. meeting) (a.) miting;
gösteri amacıyla veya bir olaya dikkati çekmek için genellikle açık yerlerde yapılan toplantı
m. I-15/6
m.+ler I-15/7
[=2]
- miy:** (a.) beyin, dimağ
m.+imiz I-21/18
m.+ini IX-116/2
[=2]
- moda:** (<Rus.<İt. moda) (a.) moda; değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik; nevezuhur
m.+da XI-132/13
- [=1]
- mod ol-:** (<Fr. mode + T. ol-) (b.f.) pek çok kimse tarafından beğenilmek, benimsenmek, yaygın duruma gelmek
m.-ğan II-30/10
[=1]
- molla:** (<Ar. mevlā) (a.) molla; din görevlisi, hoca
m. XII-159/16
[=1]
- mor:** (<Erm.) (sf.) mor renkte olan
m. X-122/9
[=1]
- Moskva:** (öz. a.) Moskova; yer adı
m. III-50/14, XII-160/1, XII-164/4
m.+da III-42/11
m.+ğa II-36/18, III-42/9, III-48/13, IV-64/3, VII-87/4, XII-166/13
[=10]
- muabbet:** (<Ar. maḥabbet) (zf.) muhabbet; dostça, uyum içinde; tatlı tatlı konuşarak
m. III-46/8
[=1]
- mudafaa:** (<Ar. mudāfa'a) (a.) müdafa; koruma, korunma; savunma
m. IV-64/3, X-127/8, X-128/12
m.+da I-16/5
m.+mızını I-16/9
m.+sı X-120/10
[=6]
- munasebet:** (<Ar. munāsebet) (a.) münasebet; ilişki, bağ → *munasibet, münasebet*
m.+ler IV-67/6
m.+lerden XI-139/7
m.+lerimiz XI-139/7
m.+nen VII-86/7
[=4]
- munasibet:** (<Ar. munāsebet) (a.) münasebet; ilişki, bağ → *munasebet, münasebet*
m.+ler X-130/1
[=1]
- muqqaddes:** (<Ar. muḳaddes) (sf.) mukaddes; kutsal
m. IV-66/11
[=1]
- muracaat et-:** (<Ar. murāca'at +T. et-)(b.f.) **1.** başvurmak; **2.** danışmak → *müracaat etmek*
m.-ip III-54/6
m.-ip kelgenlerniñ IX-109/6

- m.-meli v111-104/4
m.-meyim x111-167/11
[=4]
- Muradasıl:** (öz. a.) şahıs adı
m. v1-79/1, v1-79/11, v1-79/12, v1-79/4, v1-84/11
[=5]
- Murat:** (öz. a.) şahıs adı
m.+niñ iv-68/10
[=1]
- musaade sora-:** (<Ar. *musā'ade*) (b.f.) müsade sormak, müsade istemek; izin istemek → *musade soramak*
m.-dı ix-108/5
[=1]
- musade sora-:** (b.f.) bkz. *musaade soramak*
m.-r x1-134/9
[=1]
- musibet:** (<Ar. *muşībet*) (a.) musibet; belâ, felâket
m.+lerni v111-99/13
[=1]
- muvaafaqiyet:** (<Ar. *muvaafaqiyyet*) (a.) muvaafaqiyet; başarı → *muvaafaqiyet*
m.+lerge ii-28/3
m.+lerinen x111-165/11
[=2]
- muvaafaqiyet:** (a.) bkz. → *muvaafaqiyet*
m.+nen x1-139/7
[=1]
- muhtac:** (<Ar. *muhtāc*) (a.), (sf.) muhtaç; **1.** bir şeye veya kimseye ihtiyaç duyan;
m. iv-61/12, v11-86/15, x1-135/8
- 2.** yoksul, fakir
m. v1-79/9
[=5]
- muhtac et-:** (b.f.) birini bir şeye ihtiyaç duymak zorunda bırakmak
m.-medi iv-68/6
m.-mem x111-172/4
m.-mey iii-55/4
[=2]
- muhtac ol-:** (b.f.) muhtaç olmak; bir şeyin gereğini duyma; bir mecburiyet içinde bulunmak
m.-mazedı v-77/12
[=1]
- muzıka:** (<Rus.<Fr. *musique*) (a.) müzik; **1.** müzik sanatı;
m.+ğa x111-166/2
- 2.** çalınan müzik eseri
m. v1-82/4, v1-83/14, v1-83/4
[=4]
- müddet:** (<Ar. *muddet*) (a.) maddet; zaman, vakit, zaman bölümü; süre
m. ii-36/17
[=1]
- müdür:** (<Ar. *mudir*) (a.) müdür; yönetici
m. ix-108/2
m.+i i-11/8, ix-107/5, v11-85/1, v11-85/2, v11-85/2, v11-85/6, x1-133/11
m.+imiz x1-134/5
m.+ine x1-133/3
m.+leriniñ ix-110/6
m.+ni ix-112/5
[=12]
- müjdele-:** (f.) müjdelemek; sevindirici bir haberi bildirmek
m.-p ii-27/6
m.-y v-78/3
[=2]
- mükâfat:** (<Ar. *mukāfāt*) (a.) mükâfat; ödül, armağan
m.+lardan x-121/6
[=1]
- mükâfat ber-:** (b.f.) ödül vermek, ödüllendirmek
mükâfat beril-: (b.f.) ödüllendirme işi yapılmak
m.-di v-71/9
[=1]
- mükâfatlan-:** (f.) ödüllendirilmek, mükâfat kazanmak
m.-dı v-71/10
m.-dınız i-14/22
[=2]
- mükemmel:** (<Ar. *mukemmel*) (sf.) mükemmel, kusursuz, eksiksiz
m. v11-86/13
[=1]
- mülayim:** (<Ar. *mulāyim*) (sf.) mülayim; (Ses için) yumuşak, yavaş
m. x1v-182/11
[=1]
- Müller:** (öz. a.) şahıs ismi
m. v11-91/14, v11-92/1

m.+niñ VII-91/19
[=3]

mümkün: (<Ar. *mumkin*) (*sf.*) mümkün;
olması, gerçekleşmesi imkân dâhilinde
olan, olabilir, kâbil, muhtemel
m. II-31/2, II-33/4, III-42/11, III-47/16, III-
48/9, III-49/7, III-49/8, V-72/15, V-81/1,
VIII-94/13, X-127/5, X-127/8, XI-136/4,
XI-136/7, XI-140/13, XI-140/5, XII-158/2,
XII-162/11, XII-163/10, XIII-167/14, XIV-
178/1, XIV-185/5
[=24]

mümkün ol-: (*b.f.*) mümkün olmak
m.-ğan II-28/4
[=1]

mümkünmi: (*ünl.*) mümkün mü; herhangi bir
istek için müsade ya da uygunluk sorma
sözü
m.+mi I-7/6, IX-115/6
[=1]

mümkünlük: (*a.*) mümkünlük; olabilirlik,
olanak, imkan; fırsat
m.+ine+(mümkünlüğüne) II-31/3
m.+ni+(mümkünlüğü) XI-154/13
[=2]

münasebet: (<Ar. *munāsebet*) (*a.*) münasebet;
ilişki, bağ → *munasebet, munasibet*
m.+ime I-8/6
[=1]

müracaat et-: (<Ar. *murāca 'at +T. et-*) (*b.f.*)
başvurmak; → *muracaat etmek*
m.-eler I-10/18
[=1]

mürekkap: (<Ar. *murekkeb*) (*a.*) mürekkep,;
yapılmış, meydana gelmiş
m. XI-136/4
[=1]

müsafir: (<Ar. *musāfir*) (*a.*) misafir; konuk
m. IV-62/15, IX-108/5, IX-109/10, IX-110/8,
X-122/4, X-122/5, X-122/6, X-122/9, X-
123/6, X-129/12, XI-137/5, XIII-174/11
m.+ge IV-62/16, IX-111/3
m.+im XI-137/9
m.+imni II-27/10
m.+ler IV-63/5, IV-68/12, X-126/17
m.+lerini IV-68/11
m.+lernen II-35/3
m.+lerni IV-63/3, IX-113/11, X-120/1, X-
122/1
m.+lerniñ X-120/9
m.+ni XI-137/10, XIII-172/1
m.+niñ IX-107/5, IX-108/3

[=30]

müsafir et-: (*b.f.*) konuk olarak karşılayıp
yedirip içirmek, yatırmak
m.-ti IV-68/11
[=1]

müsafirlik: (*a.*) misafirlik, konukluk
m.+ke X-119/12, X-123/11
[=2]

müsafirhane: (Ar. *musāfir* + Fars. *hāne*) (*a.*)
misâfir kabul edip ağırlamak için
ayrılmış veya yapılmış yer
m.+ge XIII-176/10
m.+lerden XIII-166/8
[=2]

Müslüm: (*öz. a.*) şahıs ismi
m.+niñ VIII-99/13
[=1]

Müsülman: (*a.*) Müslüman; İslam'ın şartlarını
benimsemiş, İslam dininden olan kimse
m.+lar XI-159/16
[=1]

müşkül: (<Ar. *muşkil*) müşkül; **1.** (*a.*) zorluk,
güçlük;
m. I-15/12, III-51/15, III-53/13, VIII-102/13,
XI-149/10
m.+den III-51/15
2. (*sf.*) zor, güç
m. I-12/15, I-13/11, I-24/5, III-54/14, III-
54/4, III-55/9, IV-59/13, IV-65/12, IV-66/5,
IV-66/8, V-75/16, VIII-100/3, VIII-103/5,
VIII-99/13,

[=20]

müzakere: (<Ar. *mużākere*) (*a.*) müzakere; bir
konu üzerinde karşılıklı görüşme, fikir
alışverişinde bulunma
m. V-71/9
[=1]

müzakere et-: (*b.f.*) müzakere etmek; bir
konu üzerinde fikir alışverişinde
bulunmak, olaşmak
m.-e başladılar IV-63/5
[=1]

müzakere etil-: (*b.f.*) müzakere etme işi
yapılmak
m.-gen VII-86/3
[=1]

N

naçalnik: (<Rus.) (*a.*) komutan, amir

- n.+ine+(naçalnigine) 1-21/10
n.+leri 1-20/4
[=2]
- Nadejda Naumovna:** (öz. a.) şahıs ismi
n. v1-82/6, v1-83/14
[=2]
- Nafe:** (öz. a.)
n. 1-11/18, 1-18/3, 1-23/3, 1-9/12, 1-9/15, 1-9/5, 1-9/8
[=7]
- nafile:** (<Ar. *nāfile*) (zf.) boş yere, boşuna
n. x-119/6, x11-175/10
[=2]
- nafile ket-:** (b.f.) boş gitmek; hiçbir işe yaramamak, ziyan olmak, heder olmak
n.-kenine x1-137/3
[=1]
- nafile yerde:** (zf.) boş yere, boşu boşuna
n. 1-21/10, 1v-58/6, 1x-111/17, v-75/2, x1v-186/6
[=5]
- nalın:** (<Ar. *na'leyn*) (a.) nalın; takunya
n.+larımızı x11-154/1
n.+larını 1-21/19, x11-155/15
[=3]
- nam:** (<Fars. *nām*) (a.) nam; ün, şöret
n.+ını x111-175/11
[=1]
- nam qazan-:** (b.f.) nam kazanmak; ünlü olmak
n.-ğan x111-175/8
[=1]
- namus:** (<Ar. *nāmūs*) (a.) namus; şeref, onur, saygınlık
n.+nen x111-173/9
[=1]
- nar:** (<Rus.) (a.) ranza, yatak
n.+lar x11-157/2
[=1]
- nasıl:** (sf.), (zf.) 1. (sf.) (bir kimse, bir olar veya bir konu için) ne gibi, ne türlü; hangi
n. 1-19/11, 11-29/4, 11-36/13, 11-43/5, 11-54/17, v11-87/19, v111-97/11, v111-101/4, x11-149/13, x11-150/5, x11-154/7, x11-171/4, x1v-181/12, x1v-188/4, x1v-188/5, x1v-188/9
2. (zf.) bir işin ne biçimde, hangi yolla olduğunu belirtmek için kullanılır;
- n. 1-7/2, 1-9/22, 1-11/21, 1-7/2, 1-9/14, 1-24/11, 111-42/6, 111-45/12, 111-48/6, 111-50/11, 111-50/21, 111-52/3, 111-52/8, 1v-66/1, 1x-113/3, v-71/11, v-72/8, v-78/7, v1-84/7, v11-87/12, v11-92/5, v111-102/5, v111-106/1, v111-95/8, v111-97/7, v111-98/11, v111-99/12, x-122/14, x-122/14, x1-139/15, x11-142/10, x11-142/8, x11-143/13, x11-149/7, x11-149/9, x11-150/3, x11-150/8, x11-153/13, x11-154/13, x11-155/9, x11-167/6, x111-172/3, x1v-178/4, x1v-181/6, x1v-187/6, x1v-188/11
[=61]
- nasılsın:** hatır sorma sözü
v111-95/7
[=1]
- nasıldır:** (zf.) her nasılsa, nedense
n. 1-24/7, 11-37/5, 1v-68/12, 1x-111/14, 1x-113/16, v-74/13, v111-95/4, x-119/6, x-119/8, x-124/15, x-124/9, x11-144/6, x11-147/14, x11-163/4, x111-171/11, x111-174/12
[=16]
- nasihat:** (<Ar. *naşihat*) (a.) nasihat; öğüt → *nasihat*
n.+ını x11-161/2
[=1]
- nasihat oqu-:** (b.f.) nasihat vermek; öğüt vermek
n.-p x11-146/4
n.-r x-125/13
[=2]
- nasip ol-:** (<Ar. *naşib* + *T. ol-*) (b.f.) 1. fırsat düşmek, elvermek;
n.-madı x-122/14
n.-may x11-175/11
2. mutluluk veren güzel şeylere erişmek, ulaşmak, kavuşmak
n.-a v111-94/4
[=3]
- nasihat:** (<Ar. *naşihat*) (a.) nasihat; öğüt
n. 111-50/12
[=1]
- nazar:** (<Ar. *nażar*) (a.) görüş, düşünce
n. v11-92/5
[=1]
- nazar dıqqatını celbet-:** (b.f.) nazarıdikkati (dikkatini) çekmek (celbetmek); göze çarpmak, dikkati, ilgiyi üzerine çekmek
n.-kenler v1-82/10

- [=1]
- nazar itibarğa al-:** (*b.f.*) nazariñibâra almak; göz önünde tutmak, hesâba katmak, önem vermek
n.-ip x1-132/16
[=1]
- nazar taşla-:** (*b.f.*) bakış atmak; kısa bir süre bakıp geçmek
n.-may v1-83/13
n.-yım x1v-187/8
[=2]
- nazik:** (<*Fars. nâzûk*) (*sf.*) nazik; 1. ince yapılı, kaba olmayan, narin, kırılğan;
n. ii-35/9, v-78/3, x-127/9, x-127/9, x1-141/6
2. (koku için) hoş, latif, güzel
n. ii-39/9, iii-56/9
[=7]
- naziklik:** (*a.*) naziklik; nazik olma durumu; nezaket, incelik
n. xiii-169/10
[=1]
- ne:** (*zm.*) ne; 1. hangi şey;
n. i-12/1, i-12/1, i-12/22, i-13/4, i-15/1, i-16/1, i-23/1, ii-27/2, ii-29/15, ii-35/14, ii-36/13, ii-36/6, ii-37/10, ii-37/5, iii-41/1, iii-42/16, iii-44/13, iii-45/16, iii-45/17, iii-45/18, iii-47/14, iii-47/16, iii-47/16, iii-48/10, iii-48/14, iii-48/5, iii-49/15, iii-49/3, iii-49/3, iii-49/7, iii-51/21, iii-54/16, iii-54/16, iii-54/5, iii-55/11, iii-55/16, iv-61/16, iv-62/4, iv-66/1, ix-108/6, ix-110/10, ix-110/3, ix-110/9, ix-112/1, ix-114/12, ix-114/8, ix-114/8, ix-115/10, ix-115/11, v-74/11, v-74/18, v-74/8, v-75/4, v-75/6, v-75/6, v-75/8, v-76/1, v-76/13, v-76/21, v-77/4, v1-80/1, v1-81/1, v1-81/10, v1-83/10, vii-86/17, vii-88/20, vii-90/9, viii-101/6, viii-102/7, viii-103/8, viii-104/4, viii-105/4, viii-106/4, viii-94/9, viii-96/11, viii-96/5, viii-99/12, x-119/3, x-120/6, x-122/13, x-126/12, x-127/9, x-127/9, x1-132/3, x1-135/14, x1-135/17, x1-137/1, x1-137/19, x1-137/19, x1-138/10, x1-138/5, x1-138/8, x1-138/8, x1-139/14, x1-140/3, x1-140/5, x1-140/9, x11-142/2, x11-143/2, x11-143/9, x11-144/3, x11-145/5, x11-145/5, x11-147/2, x11-148/8, x11-149/6, x11-149/7, x11-151/7, x11-152/12, x11-156/7, x11-158/8, x11-160/8, x11-161/4, x11-163/1, x11-163/10, x111-165/7, x111-165/8, x111-167/12, x111-167/5, x111-168/8, x111-169/10, x111-171/1, x111-173/15, x111-173/4, x111-174/9, x111-
- 175/9, x111-175/9, x1v-177/5, x1v-179/5, x1v-180/10, x1v-180/5, x1v-181/12, x1v-181/12, x1v-181/13, x1v-182/1, x1v-182/5, x1v-182/6, x1v-183/9, x1v-186/15, x1v-186/3, x1v-187/12, x1v-187/12
n.+den iv-58/2
n.+dir x-128/1
n.+ge v1-83/2, x1v-180/9, x1v-188/7
n.+nen iii-54/17, x1-139/1, x111-170/7, x111-175/4
n.+ler ix-115/17
2. niçin, neden;
n. ii-35/21, x1v-180/10
3. (*sf.*) hangi;
n. i-9/13, ii-28/16, ii-28/16, ii-29/10, iii-44/1, iii-50/13, iv-60/7, v-73/4, vii-86/18, viii-94/8, viii-101/10, ix-111/9, x1-135/15, x1-138/8, x11-150/8, x11-153/4, x111-174/10, x1v-183/7, x1v-183/7, iii-49/5,
4. (*sf.*), (*zf.*) soru yoluyla itiraz anlatır;
n. i-12/18, i-23/11, ii-35/23, iii-42/7, vii-89/9, viii-103/14, x-123/8, x1-135/14, x1v-188/12
5. (çokluk ekiyle) birçok şeyler
n.+ler i-23/1, ii-29/10, iii-45/12, iv-64/7, iv-64/7, x-119/3, x11-145/3, x11-151/8, x111-165/6, x111-175/4
n.+lernidir x1-131/1
[=193]
- ne kadar:** (*zf.*) a) nicelik anlamlı soru; b) oldukça çok
- ne gerek:** (*zf.*) gereksizdir, ne hacet
- ne demek olsun:** hiç öyle şey olur mu, ne demek
- ne... ne... :** (*bağ.*) bağlaç olarak ve tekrar edilerek cümlede yer alan aynı değerdeki öğelerin başına getirildiğinde bunları red ve inkâr etmek için kullanılır
n. x1v-182/15
[=1]
- nebet:** (<*Ar. nevbet*) (*a.*) nöbet; sıra ile belirli süre bir yeri bekleme işi → *nevbet*
n.+teki vii-86/3
[=1]
- neçün:** (*zf.*) niçin; bir olayın amacını, sebebini sormak için kullanılır
n. iii-42/6, ix-112/8
[=2]

neçündür: (*zf.*) nedense; bilinmeyen bir sebepten → *nedendir, negedir*
n. 11-31/9, 111-45/7, 111-56/7, 1v-59/7, 1v-67/7,
1x-112/3, 1x-112/4, v1-80/13, v111-101/6,
v111-96/13, x-119/5, x-122/1, x1-136/9,
x1-141/7, x111-165/11
[=15]

neden: (*a.*) nereden; hangi yerden?
n. 1-11/3
[=1]

nedendir: (*zf.*) nedense; bilinmeyen bir sebepten → *neçündür, negedir*
n. 1v-63/11, 1x-115/2
[=2]

nefes: (<Ar. *nefes*) (*a.*) nefes, soluk
n. v111-103/12, v111-103/2
n.+i 1x-115/7
n.+im 1-12/12
n.+ine 1-25/4, 1v-60/1
n.+iñni x-127/9
n.+lerine x11-153/1
n.+nen 1x-111/2, x11-148/6
n.+te x1-137/9, x11-155/11, x1v-180/11
[=13]

nefes al-: (*b.f.*) havayı ciğerlerine çekmek,
soluk almak
n.-a 1-17/23, 1v-58/9, 1v-63/6, v11-90/4
n.-a başladım v11-91/13
n.-alar x11-145/13
n.-dılar 11-38/12
n.-ğan 1v-66/10
n.-ğanı 1x-116/7
n.-ğanını 1-9/22
n.-ıp x-119/1
n.-ışnızdan 1-9/19
n.-mağa 1x-111/14
n.-mama 11-37/6
n.-maq 1-22/3, 111-56/11, v111-103/10, v111-
96/13, x-129/5
n.-ması x11-145/13
[=20]

nefesni toqtat-: (*b.f.*) nefesi durmak;
şaşkınlık içinde kalmak
n.-qan 11-37/17
[=1]

nefis: (<Ar. *nefis*) (*sf.*) nefis; çok güzel
n. x111-168/10
[=1]

nefret: (<Ar. *nefret*) (*a.*) nefret; **1.** bir kimseye
veya bir şeye karşı beslenen düşmanlık,
hınç, kin;
n. 11-38/1, x11-148/13

2. tiksinti
n.+nen v-78/6

[=3]

nefret doğur-: (*b.f.*) nefret uyandırmak;
nefret etmesine sebep olmak
n.-a v11-86/5
[=1]

nefret et-: (*b.f.*) nefret etmek; birine veya
bir şeye karşı nefret duygusuyla dolu
olmak
n.-medim 1-15/17
[=1]

nefretlen-: (*f.*) nefretlenmek, nefret duymak,
tiksinmek
n.-meyedi v11-86/6
[=1]

neğedir: (*zf.*) nedense; bilinmeyen bir sebepten
→ *neçündür, nedendir*
n. 1x-111/5, x-120/3, x1-131/8, x111-174/15
[=4]

nege oğrağanını bilme-: (*b.f.*) neye uğradığını
bilememek (veya anlamamak veya
şaşırmak) ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli,
güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak
n.-di 1x-116/10
n.-y 1x-114/5
n.-yqaldı x11-148/8
[=3]

nege oğrağanını bilme-: (*b.f.*) bkz. *nege*
oğrağanını bilme-
n.-dim v11-90/7, x1-139/9
[=2]

nege oğrağanlarını bilme-: (*b.f.*) bkz. *nege*
oğrağanını bilme-
n.-yqaldılar v-76/9
[=1]

ne içün: (*zf.*) niçin, neden
n. 1-11/18, 11-34/3, 11-35/15, 111-43/5, 111-49/9,
111-49/15, 111-54/13, 1v-61/2, 1v-62/2, 1v-
64/9, v-74/18, v1-84/4, v11-86/18, v11-
87/9, v111-99/10, 1x-108/4, x-121/3, x-
121/4, x-123/6, x1-134/3, x1-135/13, x11-
146/13, x11-151/6, x11-151/7, x111-175/15,
x1v-177/3
[=30]

ne içündür: (*zf.*) nedense, nedendir
n. 1-15/8, 1-8/19, 11-35/13, 1x-110/2, 1x-
111/16, x-121/6, x11-156/11
[=7]

- nelerdir:** (*zm.*) bir şeyler
n. vı-81/11, ıx-107/8, x-121/7, xı-131/11,
xıı-147/6, xıı-149/4, xıı-155/9, xıv-184/9,
xıv-187/1, xıv-187/14
[=8]
- neler neler:** (*zm.*) neler neler; çok ve çeşitli
şeyler
n. ııı-51/14, vıı-90/8
[=2]
- nemse:** (*a.*) Alman asıllı kimse
n. ı-15/17, vıı-86/8, vıı-91/14, xıı-143/3, xıı-
143/9, xıı-146/13, xıı-147/1, xıı-148/7,
xıı-148/7, xıı-153/7, xıı-153/7, xıı-158/4,
xıı-159/15, xıı-161/5
n.+ce xıı-147/2
n.+den ı-19/10
n.+ler ı-16/9, ı-21/4, ı-22/14, ı-22/20, ııı-
53/16, vıı-87/8, x-127/3, xıı-143/9, xıı-
158/5, xıı-159/14, xıı-160/1
n.+lerden ı-15/4
n.+leriñ ı-21/8
n.+lernen ı-16/16
n.+lerni vıı-92/1
n.+lerniñ xıı-161/5
n.+m vıı-92/1
n.+ni xıı-157/3
n.+niñki ı-18/23
[=35]
- ne olsa-oldı:** (*b.f.*) olan oldu; "iş işten geçti,
artık yapacak bir şey kalmadı" anlamında
kullanılan bir söz.
n. vıı-89/9
[=1]
- ne olsa olsun:** (*b.f.*) ne olursa olsun; her
durumda, olumlu veya olumsuz bütün
şartlarda" anlamında kullanılan bir söz
n. xıı-162/9
[=1]
- ne olsa-olur:** (*b.f.*) *bkz. ne olsa olsun*
n. xı-138/8
[=1]
- nesil:** (*<Ar. nesl*) (*a.*) nesil; kuşak, göbek
n. ııı-46/4, vı-79/8, vıı-85/13
n.+ge vııı-106/4
n.+ler xıı-142/5
n.+niñ vııı-94/1, vııı-94/2
n.+niñkine vııı-94/1
[=8]
- netice:** (*<Ar. netice*) (*a.*) netice, sonuç
n.+ge ııı-55/13, xııı-173/6
[=2]
- netice ber-:** (*b.f.*) sonuç vermek
n.-medi ı-8/21
[=1]
- neticege kel-:** (*b.f.*) sonuç çıkarmak, bir
sonuca ulaşmak
n.-di v-75/11
n.-e eken xııı-173/6
[=2]
- nevbet:** (*<Ar. nevbet*) (*a.*) nöbet; Sıra ile belirli
süre bir yeri bekleme işi → *nebet*
n. xıv-180/5
n.+inde xııı-174/6
n.+ine vııı-106/1
n.+ke ııı-45/6
n.+te vıı-85/10
n.+teki vı-83/1, xııı-167/15
[=7]
- nevbetçi:** (*a.*) nönetçi; nöbet sırası kendinde
olan kimse
n.+ler ıx-107/4
[=1]
- nevbetçilik:** (*a.*) nöbetçilik; nöbetçi olma
durumu
n. ııı-50/2, xııı-169/9
n.+ten ııı-52/12
[=3]
- nevbetleş-;** nöbetleşmek, sıra ile nöbet tutmak
n.-ip ı-17/8
[=1]
- Nevruz:** (*öz. a.*) şahıs ismi
n. ıv-60/10, ıv-64/8, ıv-68/5, ıv-68/8, ıv-
69/1, ıv-69/5
n.+ğa ıv-68/13
n.+ımmı ıv-64/7
n.+larğa ıv-61/10
n.+nen ıv-61/6, ıv-61/7
n.+niñ ıv-67/8
[=12]
- Nevruzçiq:** (*öz. a.*) küçük Nevruz veya
Nevruzcağız
n. ıv-58/11, ıv-58/8, ıv-60/3, ıv-60/6, ıv-
61/12, ıv-62/1, ıv-63/10, ıv-66/1, ıv-67/5,
ıv-67/7
n.+nı ıv-59/5, ıv-65/13, ıv-66/7, ıv-67/8
n.+niñ ıv-58/7, ıv-60/5, ıv-62/15, ıv-63/1, ıv-
68/1
n.+qa ıv-64/4, ıv-67/6
[=21]
- ne yer:** (*zm.*) nere; hangi yer?
n.+de ı-13/23, ıı-28/16, ıv-64/8, x-119/1, x-
123/6, x-125/17, xı-136/13, xıı-152/5
n.+desiñ vııı-99/13
n.+ge x-121/4

n.+lerde IX-117/2, IX-117/2, XI-139/12, XII-158/3
n.+lerden I-24/10, IV-62/7
[=16]

ne yerli: nereli, hangi yere ait?
n. XIII-171/17
[=1]

niayet: (<Ar. *nihāyet*) (zf.) nihayet; sonunda
n. I-12/5, I-14/10, I-22/17, II-27/3, II-34/1, II-38/9, II-39/10, III-46/9, III-50/7, IV-62/13, IX-110/9, IX-115/2, IX-116/5, V-71/13, V-73/10, V-74/15, VII-89/12, VII-91/9, VIII-104/3, X-124/15, X-125/15, X-129/13, XI-133/13, XII-149/11, XII-152/1, XII-155/15, XII-163/4, XIII-171/6, XIII-174/10, XIV-179/15, XIV-187/16
[=31]

nice: (sf.) çok, birçok
n. III-51/14
[=1]

nisbeten: (<Ar. *nisbeten*) (zf.) nisbeten; bir şeye göre, oranla
n. XII-153/8
[=1]

nişanlı: (a.) nişanlı; nişanlanmış kimse
n.+m I-11/11
[=1]

Nişanqaya: (öz. a.) Nişankaya; yer adı
n.+lar XIV-185/2
[=1]

niyet: (<Ar. *niyyet*) (a.) niyet; bir şeyi yapmayı önceden isteyip düşünme
n.+i III-43/7
n.+ine III-42/13
n.+ini IX-107/5
[=3]

nizam: (<Ar. *niẓām*) (a.) nizam; düzen
n. X-122/1
n.+ı X-120/8
n.+ınıñ X-122/13
[=3]

nizam-tertip: (<Ar. *niẓām* + <Ar. *tertīb*) (a.) tertip düzen
n. IV-67/6, XIV-183/5
[=2]

nomer: (<Rus.) (a.) numara; bir şeyin miktarını veya sırasını gösteren sayı
n. X-128/14

noqta¹: (<Ar. *nuqta*) (a.) nokta; 1. küçük boyutta işaret;
n.+day I-13/18

2. yer
n.+ğa I-14/15, VIII-101/7, XI-141/8
[=4]

noqta²: (<Moğ. *noqta*) (a.) nokta; başlık; ağızlıksız, yular takılıp yedmek için atın başına geçirilen başlık; yular
n. XIV-184/11
[=1]

noqut: (<Fars. *noḥūd*) (a.) nohut
n. IV-62/10, IV-62/17, XIII-172/1, XIII-173/7
[=4]

Novgorod: (öz. a.) yer adı
n. IX-113/15
[=1]

numayış: (<Fars. *numāyiş*) (a.) nümayış; tören, gösteri; geçit
n.+ına II-27/2
[=1]

nuqsanlıq: (a.) eksiklik, noksanlık
n.+larğa XI-133/9
[=1]

nur: (<Ar. *nūr*) (a.) nur; ışık, parlaklık
n. XI-141/5
[=1]

nurlan-: (f.) nurlanmak, aydınlanmak
n.-a edi I-21/7
[=1]

O

o 1. (sf.) uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz
o. I-14/17, I-7/9, II-37/3, III-44/2, III-44/2, III-46/16, III-46/2, III-46/6, III-47/5, IV-58/9, IV-60/1, IV-60/11, IV-60/14, IV-60/5, IV-61/13, IV-61/5, IV-63/8, IV-66/10, IV-68/14, IV-69/2, IX-110/1, IX-110/4, IX-113/14, V-73/13, V-75/2, VI-81/4, VII-88/16, VII-91/10, VIII-100/5, VIII-100/7, VIII-106/1, VIII-94/7, VIII-95/11, VIII-97/3, VIII-99/7, X-119/9, X-120/3, X-120/5, X-120/8, X-123/7, XI-140/7, XII-150/10, XII-151/2, XII-151/7, XII-154/7, XIV-181/4, XIV-182/16, XIV-188/10, I-11/15, I-11/24, I-11/28, I-13/1, I-13/10, I-13/11, I-13/13, I-13/4, I-14/13, I-14/16, I-14/17, I-14/9, I-15/19, I-15/7, I-16/11, I-18/1, I-18/15, I-18/18, I-18/24, I-20/28, I-22/14, I-22/15,

i-22/26, i-23/11, i-24/14, ii-27/1, ii-28/12, ii-28/13, ii-28/9, ii-30/1, ii-30/10, ii-31/8, ii-32/7, ii-37/10, ii-37/4, ii-37/7, ii-38/6, ii-39/5, iii-41/9, iii-42/11, iii-42/6, iii-43/10, iii-43/6, iii-43/9, iii-44/20, iii-48/12, iii-48/9, iii-49/1, iii-49/6, iii-50/15, iii-50/21, iii-51/14, iii-54/14, iii-54/14, iv-61/8, iv-63/11, iv-63/11, iv-64/16, iv-64/5, iv-65/8, iv-66/11, iv-66/9, iv-67/8, iv-68/11, iv-68/14, iv-68/6, iv-69/1, ix-109/11, ix-112/12, ix-113/8, ix-114/9, v-71/14, v-71/15, v-73/21, v-75/10, v-76/21, v-77/20, vi-83/5, vii-85/13, vii-85/9, vii-86/6, vii-86/9, vii-89/8, vii-90/15, vii-90/9, viii-105/13, viii-106/1, viii-95/2, viii-96/11, viii-97/3, viii-98/10, viii-98/12, viii-98/8, viii-98/9, viii-99/14, viii-99/14, viii-99/5, x-122/11, x-122/13, x-123/5, x-123/6, x-128/14, x-129/9, xi-131/4, xi-132/9, xi-135/14, xi-135/15, xi-135/16, xi-136/2, xi-136/5, xi-136/9, xi-137/7, xi-138/3, xi-138/4, xi-138/8, xi-138/9, xi-141/5, xi-141/5, xi-141/6, xi-141/6, xii-142/1, xii-142/2, xii-142/3, xii-142/6, xii-142/8, xii-144/1, xii-144/3, xii-145/4, xii-147/1, xii-147/2, xii-151/7, xii-154/11, xii-157/3, xii-158/2, xii-161/4, xii-161/7, xiii-166/4, xiii-166/6, xiii-167/6, xiii-167/6, xiii-168/2, xiii-168/3, xiii-168/3, xiii-168/4, xiii-168/4, xiii-168/5, xiii-168/9, xiii-169/10, xiii-169/11, xiii-169/11, xiii-169/6, xiii-171/8, xiii-172/3, xiii-172/8, xiii-172/9, xiii-173/1, xiii-173/11, xiii-173/15, xiii-173/3, xiii-173/3, xiii-173/4, xiii-173/9, xiii-176/3, xiv-177/1, xiv-178/5, xiv-180/14, xiv-185/1

o.+nda xiv-185/10
o.+ndan xiv-183/12, viii-98/2
o.+ni xiv-178/9, xiv-182/16, xiv-182/4, xiv-184/11, xiv-184/12, xiv-185/6, xiv-188/8
o.+niñ vii-92/8, xiii-167/11, xiv-182/9, xiv-183/12, xiv-184/11, xiv-185/1
o.+niñnen xiii-166/13, xiii-166/2
o.+ña xiv-182/14, xiv-184/11

2. (zm.) teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz

o. i-11/20, i-11/9, i-15/15, i-15/16, i-17/11, i-17/15, i-17/23, i-17/26, i-17/8, i-19/12, i-19/14, i-19/23, i-19/5, i-20/1, i-20/3, i-23/12, i-23/6, i-24/2, i-24/4, i-25/15, i-25/4, i-7/8, i-8/18, ii-28/16, ii-29/7, ii-30/3, ii-30/4, ii-30/4, ii-32/19, ii-34/18, ii-34/21, ii-35/19, ii-37/8, ii-39/5, iii-42/12, iii-42/5, iii-44/5, iii-44/8, iii-50/18, iii-51/21, iii-51/22, iii-53/19, iv-61/1, iv-61/10, iv-62/9, iv-63/11, iv-64/8, iv-64/8, iv-66/1, iv-66/4, iv-67/1, iv-67/7, iv-68/10, iv-68/13, ix-108/2, ix-

108/6, ix-108/8, ix-108/9, ix-110/13, ix-110/5, ix-111/15, ix-111/5, ix-111/7, ix-111/8, ix-112/5, ix-112/8, ix-113/3, ix-114/11, ix-114/7, ix-115/2, ix-115/4, ix-115/6, ix-116/10, ix-116/2, v-70/4, v-71/2, v-71/5, v-72/4, v-73/1, v-74/9, v-75/8, v-75/8, v-77/17, v-77/3, v-78/12, vi-79/4, vi-81/12, vi-81/2, vi-81/6, vi-81/9, vi-82/11, vi-82/5, vi-82/5, vi-84/12, vii-85/7, vii-86/12, vii-87/11, vii-89/3, viii-101/1, viii-101/11, viii-101/14, viii-101/14, viii-102/4, viii-103/14, viii-104/12, viii-105/12, viii-95/1, viii-95/10, viii-96/10, viii-96/7, viii-97/2, viii-97/7, viii-97/8, viii-98/11, viii-98/12, x-120/5, x-121/5, x-121/7, x-124/3, x-125/6, x-127/7, x-127/8, x-129/13, xi-132/12, xi-133/15, xi-134/1, xi-134/4, xi-134/5, xi-134/9, xi-135/2, xi-135/5, xi-135/9, xi-136/9, xi-137/10, xi-137/13, xi-138/5, xi-138/7, xi-139/12, xi-139/12, xi-139/13, xi-140/10, xi-140/2, xi-141/1, xi-141/9, xii-143/16, xii-144/4, xii-145/1, xii-145/10, xii-145/11, xii-147/11, xii-147/12, xii-147/15, xii-147/7, xii-148/3, xii-148/4, xii-148/7, xii-149/2, xii-149/7, xii-150/3, xii-153/3, xii-154/5, xii-155/8, xii-157/1, xii-160/3, xii-160/3, xii-160/4, xii-162/9, xii-163/4, xiii-166/6, xiii-167/4, xiii-167/7, xiii-169/5, xiii-169/6, xiii-171/2, xiii-172/12, xiii-172/15, xiii-172/3, xiii-172/4, xiii-176/9, xiv-178/13, xiv-179/5, xiv-179/5, xiv-179/8, xiv-180/10, xiv-181/12, xiv-181/4, xiv-182/12, xiv-182/15, xiv-182/16, xiv-182/5, xiv-183/12, xiv-183/3, xiv-183/8, xiv-185/14, xiv-186/13, xiv-186/15, xiv-186/6, xiv-187/12

o.+dur vii-90/11

o.+nda i-25/2, ix-107/1, v-74/13, xi-133/6, xii-147/14
o.+ndan i-7/10, ix-110/16, ix-111/3, ix-116/3, v-74/14, vi-80/6, viii-100/4, viii-94/13, viii-95/8, viii-99/5, x-122/13, xii-148/2
o.+ni i-17/22, i-17/8, i-17/8, i-21/1, i-21/21, i-24/6, i-25/9, ii-29/19, ii-29/8, ii-30/4, ii-38/15, iii-42/3, iii-50/19, iii-51/20, iii-53/16, iv-58/9, iv-59/1, iv-61/12, iv-65/9, iv-67/6, iv-68/6, ix-108/2, ix-108/2, ix-110/2, ix-112/6, ix-113/1, ix-114/10, ix-114/13, ix-114/5, ix-114/8, ix-115/1, ix-115/13, ix-115/2, ix-116/1, ix-116/10, ix-117/2, v-70/11, v-73/13, v-76/12, v-77/5, v-78/4, vi-82/7, vi-83/2, vi-84/12, vii-86/10, vii-88/17, vii-89/17, vii-91/15, vii-92/10, viii-100/11, viii-102/1, viii-103/7, viii-105/4, viii-105/6, viii-96/12, viii-96/13, viii-97/6, viii-97/8, viii-98/2, x-119/4, x-120/10, x-122/2, x-128/13, xi-

132/5, x1-137/14, x1-137/16, x1-137/19, x1-138/6, x1-139/8, x11-143/3, x11-144/4, x11-144/6, x11-145/12, x11-147/10, x11-147/13, x11-147/3, x11-148/9, x11-149/10, x11-149/4, x11-149/5, x11-151/12, x11-151/8, x11-151/9, x11-151/9, x11-157/3, x11-159/3, x11-160/2, x11-161/3, x11-161/3, x11-162/10, x11-167/2, x11-169/10, x11-172/4, iv-67/5

o.+niñ i-12/14, i-12/23, i-12/6, i-15/16, i-17/14, i-24/10, i-24/12, i-24/18, i-24/3, i-8/20, i-8/24, i-8/25, ii-30/20, ii-31/15, ii-31/9, ii-32/13, ii-32/14, ii-32/17, ii-32/18, ii-33/19, iii-43/15, iii-44/13, iii-46/8, iii-50/18, iii-52/1, iii-54/6, iv-58/10, iv-60/10, iv-61/15, iv-61/16, iv-61/4, iv-63/9, iv-64/8, iv-66/2, iv-66/5, iv-67/6, iv-67/8, iv-69/4, ix-110/12, ix-110/2, ix-110/3, ix-111/1, ix-111/17, ix-111/5, ix-111/7, ix-112/10, ix-112/4, ix-113/1, ix-114/11, ix-115/7, ix-116/5, v-70/4, v-71/8, v-75/4, v-78/11, vi-79/4, vi-84/12, vii-86/14, vii-87/11, vii-88/20, vii-90/11, vii-91/7, viii-101/1, viii-101/13, viii-102/11, viii-102/13, viii-103/10, viii-103/8, viii-104/11, viii-104/5, viii-105/7, viii-96/12, viii-96/6, viii-97/1, viii-97/12, x-121/1, x-124/3, x-125/12, x-125/13, x1-132/15, x1-133/6, x1-133/8, x1-137/19, x1-137/19, x1-138/5, x1-138/7, x1-139/5, x1-140/1, x1-140/3, x1-140/6, x11-145/5, x11-146/13, x11-148/10, x11-149/13, x11-149/2, x11-151/1, x11-151/3, x11-153/3, x11-153/4, x11-155/10, x11-156/7, x11-157/2, x11-169/10, x11-172/12, x11-172/4, x11-177/9, x11-187/9

o.+niñki x-120/5

o.+niñnen i-17/24, i-8/21, iii-42/4, iv-67/4, viii-99/6, viii-99/9

o.+ña i-11/4, i-12/19, i-15/17, i-15/18, i-25/6, i-26/3, ii-35/18, ii-38/6, iii-42/5, iii-53/14, iv-58/7, iv-64/10, iv-64/4, iv-64/6, iv-64/8, iv-66/1, iv-66/1, iv-66/5, iv-66/7, ix-111/1, ix-113/2, ix-113/8, ix-115/15, ix-115/8, ix-115/9, v-70/10, v-70/6, v-70/7, v-73/7, v-75/2, v-76/13, v-78/9, vi-80/3, vi-81/1, vi-81/4, vi-81/6, vi-82/16, vi-83/13, vi-83/9, vii-86/11, vii-86/14, vii-86/9, vii-87/5, vii-89/2, vii-90/2, viii-100/1, viii-101/14, viii-103/12, viii-103/8, viii-105/9, viii-94/13, viii-95/10, viii-96/13, viii-96/5, viii-97/8, viii-99/12, viii-99/13, x-118/1, x-119/3, x-120/2, x-120/3, x-122/3, x-123/10, x-123/11, x-123/11, x-130/1, x1-134/9, x1-136/2, x1-137/7, x1-139/12, x1-139/4, x11-143/14, x11-143/15, x11-144/2, x11-144/4, x11-145/6, x11-146/14, x11-147/1, x11-149/14, x11-154/5, x11-154/8, x11-156/13,

x11-157/10, x11-158/4, x11-160/5, x11-161/6, x11-161/6, x11-161/7, x11-170/14, x11-172/13, vi-82/7

3. (zm.) uzakta olan ya da daha önce sözü edilen varlık

o. i-11/14, i-14/12, i-9/14, ii-35/23, iv-67/7, ix-115/12, viii-101/4, viii-101/5, viii-105/4, x-122/9, x1-136/4, x1-139/2, x11-149/4, x11-153/1, x11-159/1, x11-166/11, x11-168/2, x11-168/5, x11-168/5, x11-168/6, x11-169/1, x11-169/8, x11-179/3, x11-180/1, x11-184/11, x11-185/12, x11-187/13, x11-188/11, x11-188/13

o.+nda viii-106/4, x-129/12, x1-133/8, x1-140/10, x11-162/1, x11-175/12, x11-176/5, x11-187/14

o.+ndaki x11-188/13

o.+ndan i-20/23, ii-34/10, iii-45/12, iii-48/13, iii-55/7, iv-69/2, ix-109/3, ix-117/2, v-72/13, vii-87/4, viii-102/10, viii-97/5, x1-133/10, x1-134/6, x1-135/14, x1-135/16, x11-157/8, x11-168/4, x11-170/10, x11-187/17

o.+ni i-18/23, i-26/4, i-9/14, ii-36/14, ii-37/5, ii-38/7, iii-43/10, iii-45/11, iv-59/13, iv-59/4, iv-68/13, v-73/12, v-78/7, vi-79/6, viii-102/9, viii-98/13, x-123/9, x11-143/8, x11-144/1, x11-146/13, x11-149/14, x11-153/1, x11-154/10, x11-156/7, x11-158/9, x11-168/7, x11-187/6, x11-187/7

o.+niñ ii-27/7, ii-30/6, ii-36/15, iii-49/18, iii-54/2, iv-62/3, iv-68/13, viii-101/5, viii-94/6, viii-97/3, x-121/7, x-127/9, x1-135/17, x11-144/3, x11-146/9, x11-154/9, x11-167/11, x11-170/13, x11-177/1

o.+niñnen i-25/4

o.+ña ii-38/1, ii-39/8, iii-43/8, iv-58/11, iv-60/4, vi-81/2, vii-90/10, viii-94/5, x1-140/10, x11-147/9, x11-186/7, x11-188/10, x11-188/11

[=868]

oba: (<Moğ. obo) (a.) oba; yağın küme

o. i-18/2
o.+ğa x11-145/3
o.+ları vii-89/11
[=3]

obala-: (f.) obalamak; yağmak, yağın haline getirmek

o.-p qoyalar i-21/9
[=1]

obalan-: (f.) yağılmış, yağın haline gelmiş

o.-ğan ix-110/7, vii-89/15
[=1]

obir dünya: (*a.*) ahiret

o. 111-43/14
[=1]

oblast: (<*Rus.*>(*a.*) bölge; il, vilâyet

o. x1-133/1
o.+larını 11-36/18
o.+ta x1-139/17
[=3]

oblava: (<*Rus.*> (*a.*) baskın; suçluları yakalamak amacıyla bölgeyi kordon altına almak için özel kolluk kuvvetleri birimleri tarafından ve ayrıca partizanları ve paraşütçüleri yakalamak veya yok etmek için silahlı kuvvetlerin sabotaj önleyici (cezalandırıcı) birimleri tarafından gerçekleştirilen bir dizi önlem

o. x11-145/1, x11-151/2
[=2]

oca: (<*Fars. ẖvāce*> (*a.*) hoca; öğretmen

o. vii-87/12, x1-132/10, x1-132/12, x1-133/10, x1-139/7, x1v-177/2, x1v-177/3, x1v-177/4, x1v-179/9, x1v-180/2, x1v-180/3, x1v-180/4, x1v-180/5, x1v-180/9, x1v-181/1, x1v-181/13, x1v-182/1, x1v-182/13, x1v-183/1, x1v-183/11, x1v-183/12, x1v-183/3, x1v-183/5, x1v-184/2, x1v-184/8, x1v-185/14, x1v-185/3, x1v-185/3, x1v-186/14, x1v-186/15, x1v-187/1, x1v-187/11, x1v-187/14, x1v-187/4, x1v-188/1
o.+ğa x1v-179/5, x1v-182/5, x1v-183/10
o.+lar vi-80/7, vii-85/10, vii-85/9, vii-87/13, x1-132/10, x1-132/9
o.+lardan i-11/8, x1-139/17
o.+larımız i-11/13
o.+larına x1-133/8
o.+larnen vii-87/12, viii-105/2
o.+larını x11-173/12
o.+larınıñ x1-133/2
o.+m vii-87/19, x1v-188/5
o.+mızınıñ x1-133/5
o.+nen x1-133/11, x1v-179/5, x1v-179/8, x1v-182/12, x1v-182/4
o.+nı x1v-177/8, x1v-186/5
o.+nıñ x1-132/9, x1-133/11, x1-133/6, x1-133/8, x1v-179/6, x1v-186/12, x1v-188/11, x1v-188/9
o.+sı x1-132/11
[=71]

ocalıq: (*a.*) hocalık; öğretmenlik

o. i-11/9
[=1]

ocalıq et-: (*b.f.*) hocalık etmek; öğretmenlik yapmak
o.-e edimde-p i-11/5

[=1]

ocaq: (*a.*) ocak; ateş yakılmak için hazırlanıp pişirme, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer

o.+ınız+(ocağıñız) iv-61/2
o.+ta iv-62/12
[=2]

oda: (*a.*) oda; evin veya bir yapının oturmak, yatmak, çalışmak için kullanılan bölümü

o. x11-147/5
o.+da 11-28/13, 11-29/3, 11-29/5, 11-36/10, 11-36/10, 111-53/13, 1x-107/7, v-71/3, v-74/16, x111-172/3
o.+dan 11-30/15, x111-173/2
o.+ğa 11-30/5, 11-35/3, 1x-107/5, x1-137/9
o.+larda 11-27/5
o.+mnı x1-137/5
o.+ñızğa x1-137/8
o.+sı 1x-109/9
o.+sına 1x-110/6, 1x-112/10, x11-151/9
o.+sında 1x-115/4
[=25]

odaçiq: (*a.*) küçük oda

o. i-25/6
o.+ı+(odaçığı) 1x-107/5
o.+ına+(odaçığına) viii-95/6
o.+nıñ viii-100/9
[=4]

odalıq: (*sf.*) oda ölçüsünde olan, oda kadar olan

o. x1-135/15, x1-141/3
[=2]

Odessa: (*öz. a.*) yer adı

o.+nı 11-36/11
[=1]

odun: (*a.*) odun; yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç

o. iv-63/2, x1v-178/3, x1v-178/4
o.+ları iv-63/14
o.+larımızı x1v-178/4
[=5]

ofitser: (<*Rus.*> (*a.*) subay

o. i-15/4, i-19/22, i-19/6, i-19/8, iv-62/16, 1x-108/3, x11-150/2, x11-150/5, x11-151/1, x11-156/2, x11-159/15
o.+nen i-20/19
o.+nı i-20/2
o.+nıñ i-19/5, x11-151/8
[=15]

oğlan: (*a.*) oğlan; erkek çocuk

o. vi-82/14, x1-132/5, x11-142/9, x11-144/3
o.+lar vi-83/13
[=4]

oğlançiq: (*a.*) küçük erkek çocuk
o. ix-111/4, ix-112/12, ix-112/4, ix-113/14,
ix-115/15, ix-115/9, vii-88/14, vii-88/18,
vii-90/2
o.+mı ix-113/3, ix-114/13, ix-115/17, ix-
117/1
o.+mıñ ix-114/14, ix-116/2
o.+qa ix-111/8
o.+tan ix-115/14
[=17]

oğra-: (*f.*) uğramak; (kötü duruma) konu olmak,
düşmek
o.-ğan x-118/4
o.-mağan xii-145/10
o.-p ix-108/7
o.-sa xii-143/4
[=4]

oğraş-: (*f.*) uğraşmak; bir iş üzerinde sürekli
çabalamak
o.-qan xiii-173/8, xiii-175/8
o.-qanını xii-143/14
[=3]

oğrat-: (*f.*) uğratmak; kötü duruma düşürmek
o.-tı iii-53/20
[=1]

oğratıl-: (*f.*) kötü duruma düşürülmek
o.-acağı xii-143/11
[=1]

oğul: (*a.*) oğul; erkek evlât
o. xii-142/5

o.+u+(oğlu) i-11/9, i-24/3, i-24/4, i-24/9, iii-
52/1, iv-68/10, ix-110/2, viii-106/1, viii-
94/13, viii-95/6, viii-96/5, viii-99/13, x-
119/12, xiv-178/8, xiv-180/10
o.+um+(oğlum) ix-111/6, ix-114/8, ix-
116/10, v-72/2, viii-101/1, viii-101/14, x-
121/4, x-121/6, xii-144/3, xiii-172/11,
xiii-172/6, xiv-181/12, xiv-182/12, xiv-
182/5
o.+umnı+(oğlumı) ix-114/8
o.+una+(oğluna) ix-114/10, vii-91/8, viii-
103/9, viii-106/1
o.+undan+(oğlundan) v-71/14
o.+unı+(oğlunu) viii-95/6, viii-95/8, viii-
96/13, xii-144/2
o.+unıñ+(oğlunıñ) i-24/10, iii-52/2, viii-
96/5, viii-97/4, xii-144/1
o.+uñız+(oğluñız) viii-100/5
o.+uñıznı+(oğluñıznı) ix-111/7
o.+usun+(oğlusunı) xiv-180/7
[=48]

oğulçiq: (*a.*) oğullara sevgiyle yaklaşıldığını
belirten bir söz → *oğlançiq*
o.+ım+(oğulçığım) i-24/16, ix-114/2, viii-
97/4
[=3]

Oka: (*öz. a.*) Rusya'da bir nehir adı
o. xiii-168/4
[=1]

okkupatsiya: (<Lat. *occupatio*) (*a.*) işgal etmek;
ele geçirmek, bir yeri geçici bir süre için
elinde tutmak
o. ii-38/15, ii-39/1, iii-48/8
o.+da x-122/13
o.+dan xiii-173/15
[=5]

okop: (<Rus.)(*a.*) siper; korunulacak, arkasına,
altına veya içine girerek saklanılacak yer
o. x-126/5
o.+larda iii-47/14
o.+larına x-118/6
o.+larınıñ i-16/7
o.+larını x-126/17
[=5]

okopçiq: (*a.*) küçük siper
o.+lardan x-126/17
[=1]

o kün-bu kün: (*zf.*) o gün bugün(dür) ;o
zamandan beri
o. iv-68/16, x-123/2
[=2]

ol-: (*f.*) olmak; **1.** Varlık kazanmak, ortaya
çıkılmak, meydana gelmek, cereyan
etmek;
o.-a edi i-15/7, ii-28/9, ii-31/2
o.-a i-14/17, ii-27/8,
o.-acağını i-23/1,
o.-dı i-13/12, i-19/16,
o.-ıp i-16/19,
o.-ıp turğan i-16/16,
o.-madımı i-15/2,
o.-may i-25/3
o.-mayedi ii-30/6, xiv-185/4
o.-sa i-13/26, i-16/7, i-17/20, i-22/19, i-23/1,
i-23/22,

2. yapılmak, gerçekleşmek
o.-dı i-11/17, i-24/14,
o.-ğan i-8/6,
o.-ıp keçe x-136/2
o.-mağanını i-8/25,
o.-maq i-9/15,
o.-ur i-11/14,

3. bulunmak, var olmak, mevcut olmak;

o.-a bilgenini ı-16/1
o.-ğan ı-13/8,
o.-ğanımnen ı-7/2
o.-sa ı-7/9,
o.-sun ıı-28/5,

4. (Bir şeye) sahip olmak;

o.-a ı-25/1,
o.-ğanımı ı-14/17,

5. doğmak, dünyaya gelmek;

o.-ğan ı-13/5,

**6. bir durumdan başka bir duruma geçmek,
dönüşmek;**

o.-a ı-16/18,
o.-am ıı-27/10,
o.-ğan ı-20/12,
o.-ıp kaldı ı-18/2,
o.-p ı-10/8, ı-13/18,

**7. (yardımcı fiil olarak) bir isim veya sıfatın
belirttiği durumu almak;**

*bkz. aç ol-, adam ol-, asıl ol-, belli ol-, beyan
ol-, biçare ol-, birlik ol-, çımçurt ol-, dost
ol-, elak ol-, emin ol-, evakuatsiya ol-,
fena ol-, ğayıp ol-, haberi ol-, hucur ol-,
imdat ol-, gerek ol-, köz qulaq ol-, malik
ol-, mani ol-, mecbur ol-, memnün ol-,
meşğul ol-, mod ol-, muhtac ol-, mümkün
ol-, nasip ol-, örnek ol-, peşman ol-,
peyda ol-, qabul ol-, qismet ol-, qul ol-,
raat ol-, raatsız ol-, razı ol-, sağ selamet
ol-, saip ol-, saqt ol-, sebep ol-, tanış ol-,
telef ol-, teslim ol-, tez ol-, viran ol-,
yahşı ol-, yoldaş ol-, yoq ol-, zor ol-*

**8. (özne olarak zaman bildiren kelimelerle)
sürmek; geçmek, tamamlanmak;**

o.-ğanda ıı-28/4,
o.-sa ı-24/6,

**9. sıfat-fiillerle başlama, bitirme,
hazırlanma, niyet vb. anlamlı fiiller
oluşturur;**

10. Herhangi bir nitelikte olmak

o.-a ıı-31/8,
o.-ğan ıı-28/11,
o.-ğanlarını ıı-28/16
o.-ur ı-23/1,
o.-ıp ıı-28/5, ıı-30/20,

11. yaşamak, hayat sürmek, bulunmak;

o.-ğanımını ı-13/23, ı-24/9,

**12. ek fiilin geniş zamanı olan -dur
anlamında kullanılır;**

o.-dı ıı-31/7,

13. bir görev, san edinmek;

o.-araq ı-8/1
o.-dı ı-8/17,
o.-ıp ı-11/11,

14. bir nitelik kazanmak;

o.-may ı-14/17

**15. uygun düşmek (düşmemek), yerinde
görölmek (görölmemek)**

16. herhangi bir durum meydana gelmek

o.-a eken ı-23/9,
o.-a ı-14/19,
o.-dı ı-12/4,
o.-ğanımızını ı-17/24,
o.-ğanımı ıı-29/21,
o.-ur ı-12/22, ı-24/11, ıı-27/2,

o.-a ı-22/3, ıı-32/24, ıı-39/12, ııı-41/1, ııı-
45/17, ııı-46/9, ııı-50/1, ııı-50/11, ıv-
59/5, ıv-59/7, ıv-67/1, ıv-67/2, ıv-69/3,
v-70/4, v-76/18, vı-80/6, vııı-102/4, vııı-
104/8, vııı-106/2, vııı-106/3, vııı-94/2,
vııı-95/10, vııı-95/10, vııı-95/12, vııı-
99/7, x-119/3, x-119/4, x-120/6, x-125/3,
x-126/13, xı-136/10, xı-140/10, xıı-
150/2, xıı-152/12, xııı-167/8, xııı-169/2,
xııı-169/6, xııı-169/6, xııı-171/9, xııı-
172/9, xııı-175/4, xıv-177/12
o.-a bileceğini vııı-106/1

o.-a bilir ıı-37/15, ııı-41/9, ııı-50/10, vıı-
90/13, vıı-90/14, xıı-144/3, xıı-146/3,
xııı-176/2

o.-acağı ıv-59/5, xıv-184/3

o.-acağım xıv-186/8

o.-acağına vııı-95/11, ıv-61/13, xı-136/2

o.-acağını ııı-45/16, v-75/16, vııı-96/11

o.-acaq ııı-47/16, ııı-51/8, x-126/17, xı-
135/17, xıv-183/8

o.-acaqedim vııı-99/1

o.-acaq eken xıv-185/14

o.-acaqsıñ vııı-96/13

o.-a edı xıv-178/1, xıv-186/12

o.-a eken ııı-51/15

o.-a ekensiñ xıv-180/13

o.-alar ıv-67/3, x-119/8, xı-141/6, xııı-175/8

o.-am ıx-114/8, xı-131/8, xı-136/6

o.-amayım ı-23/10

o.-amı xııı-175/14

o.-amız xıı-155/9

o.-araq ııı-49/4, x-128/3, xı-132/11, xıı-
144/2, xıı-159/15

o.-asıñ vıı-88/20

o.-dı ı-17/17, ıı-33/10, ıı-33/19, ıı-38/3, ıı-
38/7, ıı-39/7, ııı-43/11, ııı-45/12, ııı-
53/20, ııı-56/11, ıv-63/12, ıv-67/5, ıv-
68/7, ıx-110/16, v-74/18, v-75/3, v-75/3,
v-76/16, v-77/14, vı-80/1, vı-82/16, vı-

- 84/10, vi-84/4, vii-89/17, viii-100/3, viii-103/14, viii-103/9, viii-103/9, viii-104/9, viii-96/13, viii-98/12, x-119/11, x-121/6, x-123/1, x-124/2, x-128/13, x-129/13, x-129/5, x-129/5, x1-131/2, x1-137/19, x1-139/7, x1-140/4, x11-142/10, x11-145/5, x11-147/14, x11-149/11, x11-154/4, x11-154/9, x11-157/2, x11-159/13, x111-174/7, x111-176/8, x111-178/4, x111-181/12, x111-186/10, x111-187/15
- o.-dılar ii-38/16, ii-39/3, iii-43/6, iv-68/4, ix-111/3, ix-117/3, v-74/3, x111-169/7
- o.-dim x111-168/2, x111-175/15
- o.-diñ iii-50/9, iii-55/8, x11-144/3, x11-158/3, x111-165/8
- o.-dular x11-142/1, x111-172/2
- o.-dumı x1-141/3
- o.-ğan i-21/7, ii-38/3, ii-38/3, ii-39/5, ii-39/9, iii-44/2, iii-46/6, iii-50/12, iii-51/9, iii-53/15, iv-58/2, iv-59/13, iv-65/10, iv-66/10, iv-66/9, ix-108/10, ix-114/2, vii-91/17, vii-93/2, x1-134/2, x1-135/12, x1-135/14, x11-148/3, x11-156/5, x111-166/2, x111-166/4, x111-168/10, x111-169/1, x111-173/1, x111-174/3, x111-176/2, x111-176/6
- o.-ğance xiv-184/11
- o.-ğanda iii-45/13, iv-58/2, v-72/3
- o.-ğan edi vi-83/14, xiv-187/2
- o.-ğan edim x111-167/6
- o.-ğanı ii-35/7, iii-47/1, iii-50/4, iv-61/12, viii-94/1, x-118/1, x11-150/9, x11-151/2, x11-161/2, x111-168/3, x111-173/9, xiv-184/3
- o.-ğanım iii-55/4, x11-153/6
- o.-ğanımıznı x-123/3, x-125/17
- o.-ğanımın x11-150/4, x111-171/17, x111-172/3
- o.-ğanına iii-54/16, iii-55/6, x1-132/15, x1-136/5, x111-174/16
- o.-ğanından iv-60/6, ix-108/8, vii-92/5, viii-98/4, x1-131/4, x1-131/7
- o.-ğanını ii-36/15, ii-37/10, ii-37/7, iii-41/7, iv-66/10, iv-68/10, iv-69/4, ix-108/2, ix-115/10, vii-86/12, viii-105/6, viii-106/1, x1-136/13, x1-137/19, x1-137/5, x11-144/3, x11-149/13, x11-150/6, x11-151/1, x11-158/10, x111-173/3, xiv-181/12
- o.-ğanıñızın iii-54/6
- o.-ğanıñın x-119/1, x-127/9, x-127/9, x11-150/7, x11-160/3, x111-175/15
- o.-ğanlar x111-165/3
- o.-ğanları iv-58/2
- o.-ğanlarını x11-152/5
- o.-ip i-8/6, ii-32/25, iii-42/6, iii-46/5, iii-48/11, iii-52/11, iv-61/12, iv-61/5, iv-66/7, ix-109/6, ix-115/16, v-71/9, vi-80/8, vi-81/13, vi-82/4, vi-83/3, vii-86/7, vii-92/5, viii-105/11, x-119/9, x-122/13, x-126/15, x1-132/13, x1-132/7, x1-132/9, x1-141/2, x1-141/5, x11-145/8, x11-160/6, x111-166/10, x111-169/10, x111-177/10, x111-181/4, x111-183/4
- o.-ip çıqa viii-103/7
- o.-ip çıkar iii-43/6, ix-109/7, x11-163/5, x111-173/4
- o.-ip çıqmayeken vi-83/11
- o.-ip çıqqan edi xiv-183/2
- o.-ip çıqqanlar iv-68/4
- o.-ip çıktı vi-83/9, vi-84/12, x1-136/4
- o.-ip çıktım xiv-186/7
- o.-ipkeçken ii-31/13, ix-113/15, v-75/10, v-75/11, x-121/8, x1-136/2, x11-179/1, x111-182/13, x111-182/14
- o.-ipkeçti x111-165/4
- o.-ip qaldı iii-52/11, vi-79/11
- o.-ip qaldıñ iii-49/18
- o.-ip qaldıñız viii-105/8
- o.-ip turğan ix-107/8
- o.-madı v-71/15, viii-100/5, x-128/12, x1-136/4
- o.-madım ix-117/2
- o.-madımın iii-44/5
- o.-mağa x11-156/8
- o.-mağan iii-41/7, iv-66/4, v-71/14, vi-83/5, x-124/8, x1-132/12, x1-140/1, x11-147/10, x11-154/6, xiv-186/12, xiv-186/8
- o.-mağanı viii-104/13
- o.-mağanımın x11-147/15
- o.-mağanına iv-60/5
- o.-mağanından iii-42/11
- o.-mağanını vi-84/1, vii-90/5, vii-91/9, viii-98/4, x-122/3
- o.-mağanıñızın x1-137/7
- o.-mağanlar x111-166/6
- o.-mağanlarğa x11-155/4
- o.-mañ x111-172/2
- o.-maq iii-47/14, iv-64/16, v-70/12, viii-100/7, x1-140/11
- o.-maq kerek ix-108/9, v-73/9, x111-176/4
- o.-maq kereksiñ iii-43/6
- o.-masa ix-107/2, ix-115/13, v-75/4, x-122/8, x1-135/5
- o.-masalar vi-81/15, x-127/3
- o.-masaq x11-158/2
- o.-ması x1-140/13
- o.-masın vi-81/12, viii-104/6
- o.-masım x111-172/15
- o.-may iii-43/7, iii-53/7, iv-65/7, vi-82/14, viii-106/3, viii-98/5, x-122/12, x11-158/10, x111-167/10, x111-172/6, x111-175/6
- o.-maycağına iv-63/11, viii-105/4
- o.-maycaq iii-43/14, iii-49/10, x-122/3, x111-171/5
- o.-mayeken v-77/10, x111-170/4
- o.-mayım v-74/11
- o.-mayıp v-75/11
- o.-maz x11-162/9

o.-mazedim viii-99/1
o.-sa ii-32/13, ii-33/14, ii-36/9, ii-39/5, ii-39/7, iii-42/12, iii-44/16, iii-48/10, iii-48/15, iii-50/12, iii-51/21, iii-55/3, iv-60/15, iv-61/16, iv-62/14, iv-64/7, ix-108/2, ix-108/9, ix-116/8, v-71/14, v-72/1, v-72/4, v-75/2, vi-79/11, vii-85/13, vii-88/13, vii-88/20, vii-89/15, vii-90/15, viii-100/3, viii-101/1, viii-104/13, viii-95/8, viii-96/6, viii-98/11, viii-98/3, viii-99/12, x-119/6, x-120/5, x-124/10, x-124/14, x-124/3, x-126/1, x-127/5, xi-131/4, xi-133/15, xi-135/14, xi-136/7, xi-137/7, xi-139/15, xi-140/11, xi-140/11, xii-142/8, xii-143/9, xii-143/9, xii-145/3, xii-147/10, xii-152/11, xii-154/6, xii-155/6, xii-158/12, xii-159/9, xii-159/9, xii-161/2, xii-162/11, xii-162/3, xiii-165/10, xiii-168/12, xiii-168/8, xiii-171/1, xiii-173/10, xiii-173/12, xiii-173/3, xiii-174/11, xiii-175/8, xiv-177/12
o.-sa edim x-121/7
o.-sa ediñ iii-55/15
o.-salar ix-109/5, ix-117/3, xiii-171/16, xiv-181/4
o.-sam viii-99/1, xiii-168/11
o.-sañ iii-50/21, v-74/11, viii-106/4, xiii-169/10, xiii-171/4, xiii-175/13, xiii-175/13
o.-saq iii-51/3, viii-96/4, xii-151/7, xiii-166/13
o.-sun ii-30/1, iii-47/14, v-74/11, xi-141/4, xiii-167/15, xiii-173/15, xiv-184/12
o.-ur ii-33/11, ii-36/4, v-73/19, v-76/21, viii-101/14, viii-101/2, viii-104/13, viii-96/4, viii-97/9, x-120/4, x-126/5, xii-146/3, xiv-179/5, xiv-181/13, xiv-183/1
o.-uredi xiv-186/1
o.-uredim ix-110/2
o.-urım viii-96/3
o.-urım iii-50/9
o.-urmız xii-155/9
o.-ursiñ viii-97/2
o.-ursız ix-112/11

[=563]

olar: (zm.) 1. onlar; üçüncü çoğul kişiyi gösterir

o. i-10/16, i-15/13, i-15/4, i-17/1, i-21/19, i-21/5, i-8/3, i-8/7, i-9/4, i-9/7, ii-31/14, ii-35/1, ii-38/16, ii-39/3, iii-42/15, iii-46/4, iii-46/5, iii-49/4, iii-53/7, iii-53/9, iii-53/9, iii-55/4, iv-58/2, iv-60/15, iv-61/7, iv-63/7, iv-65/4, iv-66/10, iv-66/8, iv-67/9, ix-107/5, ix-109/10, ix-113/8, v-71/3, v-73/10, v-74/3, v-74/2, v-77/8, vi-81/15, vi-82/1, vi-82/11, vi-82/2, vi-83/12, vi-83/4, vi-83/6, vi-84/3, vii-85/15, vii-89/4, vii-90/17, vii-91/2, vii-91/5, vii-91/9, vii-92/4, viii-100/8, viii-102/2, viii-104/10, viii-95/6, viii-96/2,

viii-98/2, x-118/6, x-119/10, x-121/4, x-122/14, x-126/1, x-128/7, xi-131/12, xi-135/7, xii-143/6, xii-143/8, xii-145/13, xii-146/3, xii-146/4, xii-150/8, xii-153/4, xii-153/7, xii-155/14, xii-155/4, xii-156/6, xii-157/6, xii-157/7, xii-159/10, xii-163/9, xiii-171/15, xiii-171/16, xiii-172/14, xiii-172/2, xiii-175/8, xiv-182/14, xiv-188/7

o.+da ii-30/6, x-127/3, xiii-167/8

o.+dan i-21/12, iii-44/3, iv-64/2, ix-112/7, vi-83/3, xi-140/5, xii-156/8

o.+ğa i-10/16, i-20/17, ii-39/2, iv-64/13, iv-64/15, vii-92/2, ix-109/5, ix-114/9, vi-79/8, vi-81/7, vi-82/11, vi-83/5, vii-86/17, vii-86/5, vii-88/2, vii-89/16, vii-89/4, vii-91/19, x-119/12, xii-147/7, xii-160/5, xiii-167/11, xiii-167/11

o.+nen i-14/18, ix-108/6, ix-112/10, vii-87/1, viii-104/11, viii-104/11

o.+nı i-22/10, i-24/8, iii-49/7, iv-60/16, iv-61/1, iv-68/9, ix-110/2, ix-113/12, ix-113/13, vi-80/9, vi-82/15, vii-93/1, viii-100/4, viii-96/10, x-119/7, xi-135/7, xii-143/2, xii-145/2, xii-147/1, xii-156/1, xii-157/1, xii-159/10, xii-159/11, xii-160/3, xiii-165/9, xiii-173/15

o.+niñ i-15/5, i-18/19, i-21/10, i-22/20, i-9/22, ii-36/18, ii-39/4, iii-49/18, iii-49/8, iii-52/2, iv-61/9, iv-62/13, iv-63/11, iv-63/12, iv-67/8, ix-114/7, ix-114/9, v-71/6, vi-82/16, vii-90/6, viii-102/2, x-120/6, x-122/4, xi-136/13, xiii-171/13, xiv-177/13, xiv-177/7, xiv-180/3, ii-30/18, iv-63/3

2.(zm.) uzakta olan ve daha önce sözü edilen birden fazla varlık

o. i-18/24, i-8/24, iii-44/17, iii-47/1, iii-54/11, iii-56/17, ix-116/8, viii-101/12, viii-99/6, xi-138/4, xiv-178/1, xiv-178/4

o.+nı i-11/1, i-16/7, i-19/2, iii-45/13, iii-45/16, iii-45/17, iii-45/18, iii-46/10, iii-47/1, iii-48/17, iii-48/5, x-120/11, x-121/2, x-121/3, xi-141/5, xii-143/16, xii-159/1, xii-159/7, xiii-175/7

o.+niñ ii-39/9, iii-56/9, x-121/4, x-127/8, x-128/7

[=220]

Olga: (öz. a.) şahıs ismi

o. v-78/9

o.+ğa v-76/11

[=2]

olğanı-olacağı: (zf.) hepi topu; hepsi, tamamı

o. viii-99/5

[=1]

olun-: (*f.*) olunmak; olma işine konu olmak *bkz.*
avale olun-, talap olun-, teşkil olun-,
qabul olun-,
o.-a x-125/18
o.-acaqlarını xiv-180/4
o.-ğanda vii-86/3
o.-mağan xiv-177/3
o.-mağanıma xiv-181/4
[=5]

olur-olmaz: (*sf.*) niteliği belirsiz
o. ii-28/9
[=1]

Olya: (*öz. a.*) şahıs ismi → *Olya İşçenko*
o. v-71/12, v-74/15
[=2]

Olya İşçenko: (*öz. a.*) şahıs ismi → *Olya*
o. v-71/6
[=1]

omuz: (*a.*) omuz; boynun iki yanında kolların
gövdeye bağlantısı olan bölüm
o.+ım i-12/7
o.+ıma i-14/2, xiv-187/8
o.+ına ii-33/11, ix-111/6, ix-116/4, v-75/2,
x-125/13, xii-153/8
o.+ını xii-147/13
o.+ıña iii-55/15
o.+ları v-70/4, viii-103/11, xiv-180/3
o.+larımdan i-12/16
o.+larımmı xiv-180/14
o.+larına i-17/18, vi-82/5, xi-137/19
o.+larındaki ix-107/8
[=20]

omuzlu: (*sf.*) omzu olan
o. i-7/6
[=1]

on: (*sf.*) on birimden oluşan
o. i-24/6, i-8/12, viii-96/6, x-128/13, xii-
142/8, xiii-175/3
[=3]

on altı: (*sf.*) on altı birimden oluşan, on altı
sayısı kadar olan
o. xiii-175/3
[=1]

on birinci: (*sf.*) on bir sayısının sıra sıfatı
o. xi-139/5
[=1]

on doquz: (*sf.*) on dokuz
o. ii-28/4
[=1]

on eki: (*sf.*) on iki sayısı kadar olan, on iki
birimden oluşan
o. i-23/23, viii-104/10
[=2]

on ikinci: (*sf.*) on iki sayısının sıra sıfatı
o. viii-96/8
[=1]

onuncu: (*sf.*) onuncu; on sayısının sıra sıfatı,
sırada dokuzuncudan sonra gelen →
onuncı
o. v-71/13, v-75/8, vi-81/9, vi-82/9, xi-137/9
[=5]

on-on beş: (*sf.*) nicelik bakımından on ile on
beş arasında olan
o. xii-145/2
[=1]

on-on eki: (*sf.*) nicelik bakımından on ile on iki
arasında olan
o. x-129/1
[=1]

on sekiz: (*sf.*) on sekiz birimden oluşan, on
sekiz sayısı kadar olan
o. ii-28/4

onsuz: (*zf.*) onsuz, o olmaksızın
o. viii-92/3
[=1]

onuncu: (*sf.*) onuncu; on sayısının sıra sıfatı,
sırada dokuzuncudan sonra gelen →
onuncı
o. ii-29/11, iii-48/7
[=2]

on yedi: (*sf.*) on yedi birimden oluşan, on yedi
sayısı kadar
o. +de xii-142/8
[=1]

oñ: (*a.*) sağ; sağ taraf, sağ yön, sağ tarafta
bulunan şey
o. ix-109/7, xii-146/10, xii-146/13
o.+da x-125/18
o.+ğa x-125/1
[=5]

oñaytlı: (*sf.*) elverişli, uygun
o. x-128/5
[=1]

oñaysız: (*sf.*) elverişsiz, uyumsuz
o. vi-84/12, xii-145/2
[=2]

oñuna-soluna: (*a.*) sağına soluna

o. v1-80/2
[=1]

operatsiya: (<Rus.<Fr. *opération*) (a.)
operasyon; dizi eylem; elde edilecek
sonuç için alınan önlem ve yürütülen
işlemlerin bütünü
o.+n1 x11-144/1
[=1]

oq: (a.) ok; yayla atılan, ucu demirli, vurucu
çubuk
o.+day x1v-185/10
[=1]

oqala-: (f.) ovalamak; sürtmek, ovuşturmak
o.-ylar x-126/15
[=1]

oqalay- oqalay: (zf.) ovalaya ovalaya
o. v111-94/7
[=1]

oqtal-: (f.) (mec.) sataşmak, çatmak; saldırmak,
üstüne atılmak
o.-acağını 1-21/3
[=1]

oqu-: (f.) okumak; 1. öğrenim görmek;
o.-dıq 111-48/12
o.-ğan 11-28/10, 111-42/5, v1-80/11, v111-98/12,
v111-98/12, v111-99/1, x-119/9, x1-
131/3, x1-135/3, x1-137/9, x111-165/9
o.-ğanımnen v1-83/7
o.-ğanların v11-86/2
o.-mağa v11-85/15, v111-101/11,
o.-p olamazsın x1v-178/11
o.-rsiñ v11-105/2,
o.-y v1-79/9, x111-169/9
o.-y bilesiz v1-80/12
o.-yedi v11-86/8,
o.-yedim 11-28/6
o.-yım 111-50/1,
o.-ylar 1-8/4

2. yazılı metinlerin içeriğini öğrenmek;
o.-dım 111-45/8
o.-ğan 111-43/13,
o.-ğan 111-45/14, 111-48/5, 111-53/13, v111-99/6,
o.-ğanda 111-48/1, x1-139/8
o.-ğanı x1-133/15
o.-ğanımnen 111-42/3,
o.-ğanımni x111-171/4
o.-madım 111-46/10
o.-mağa x111-168/10, x1v-183/7
o.-maq 111-45/16
o.-masını 111-161/6
o.-ñ 111-47/1
o.-p başladı 11-29/7
o.-p başladım 111-46/15, 111-46/17

o.-p çıqmaq kereksiñ 111-45/12
o.-p çıqqan 11-29/8,
o.-p çıqqan 111-56/11
o.-p 11-29/8,
o.-p 111-46/4, x11-162/2
o.-p olamağan x1-134/1
o.-p olamaycağımı x1v-182/4
o.-p qaldım 11-29/5
o.-pbaqtı x-120/11
o.-rsiñ 111-45/13, v111-105/2,
o.-rsiñ x1v-181/3
o.-y başladım 111-41/10
o.-yedi v111-99/6
o.-yedik 1-13/8
o.-yediler 1v-64/16
o.-yedim 11-28/6
o.-yım x1-136/6
o.-ysiñ x1-139/6

3. ezberinde olduğu bir şiiri, bir duayı vb.
söylemek *bkz. nasiat oqu-*

4. (argo) sövmek, küfretmek
o.-p x11-147/15,
[=67]

oqul-: (f.) okunmak; okuma işine konu olmak
o.-a 1v-64/14, 1v-64/15
o.-dı x11-159/16
o.-ğanda v111-99/7
o.-mağan x1-134/7
[=5]

okumuş: (sf.) okumuş, öğrenim görmüş kimse
o.-mış 1-7/6, v-75/8, x11-163/2

oqut-: (f.) okutmak; 1. öğrenim görmesini
sağlamak;
o.-tı 1v-68/6

2. ders vermek, bir konu üzerinde
yetiştirmek
o.-maq x1v-182/5

[=2]

oquv: (a.) okumak işi
o. 111-41/3, v1-80/7, v11-85/11, x1-132/8, x1-
133/10, x1-133/13, x1-133/3, x111-166/13,
x1v-177/2, x1v-183/3, x1v-183/5
o.+dan 11-28/14, v11-85/15
o.+ğa v11-86/3
o.+ımni 111-48/15
o.+ını x1-135/9
o.+nı v1-80/12
[=17]

oquv-terbiye: (a.) eğitim öğretim işleri
o. x1-133/9

- [=1]
- okuyucu:** (*a.*) okuyucu; öğrenci, okullu
o. xiv-189/2
[=1]
- ora-:** (<Moğ.)(*f.*) bir şeyin üzerine sarmak
o.-p xii-143/16
o.-p ala xiii-166/3
[=2]
- oral-:** (*f.*) (bir şeyin üzerine) sarılmak; sarmak işi yapılmak
o.-ğan iv-60/4, viii-99/5
o.-ı xii-146/9
o.-ıp iv-60/15, xi-131/4
- oran-:** (*f.*) sarılmak; kendi üstüne sarmak
o.-ıp iv-60/13
[=4]
- orden:** (<Alm.orden)(*a.*) nişan, madalya
o. x-121/7, x-121/7, xiii-173/9
o.+im x-121/6
o.+iñ x-123/7
o.+iñiz x-121/5
[=6]
- ordu:** (*a.*) ordu; aslerî güç
o. i-21/1, vii-92/4, xii-150/10, xii-151/6
o.+da ix-108/4, xii-150/10
o.+dan i-7/7, ix-111/16, vii-85/10
o.+ğa i-24/10, xiii-166/13
o.+ımız iii-52/21, iii-52/22, iii-53/16, xii-163/5
o.+ımızniñ iii-46/5
o.+niñ i-22/13
o.+sı vii-92/2, xii-143/6, xii-156/3, xii-162/1
o.+sına xii-159/15
o.+sını xii-157/1
o.+sınıñ vii-85/9, vii-91/19, xii-161/7
[=26]
- orkestr:** (<Rus.<İt. orchestra) (*a.*) orkestra; yaylı, üflemeli ve vurmali çalgılar topluluğu
o. vi-83/14
[=1]
- orman:** (*a.*) orman; ağaçlarla örtülü geniş alan
o. i-17/17, x-124/6, x-124/8
o.+da xiii-170/5
o.+dan x-124/9, xii-163/14, xii-163/9
o.+ğa xii-163/12, xii-163/8
o.+larını xiii-168/4
o.+niñ iii-44/19
[=11]
- orta:** orta; **1.** (*a.*) iki uçtan veya bütün noktalarından aynı uzaklıkta olan yer;
- o.+sındaki xii-149/14
- 2.** (*a.*) başlangıçla sondan veya etraftaki yerlerden aynı uzaklıkta kabul edilen yer;
o.+da vii-89/15
o.+sından xiv-187/7
- 3.** (*sf.*) ne çok fazla ne çok az olan, ifrat ve tefrit arasında, mütedil;
o. i-7/6, vii-89/15, xiii-169/5
- 4.** (*a.*) başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan süre
o.+sında xi-132/8, xi-132/11, xi-140/15,
- 5.** görünür, algılanır yer veya durum
o.+ğa vi-83/2
o.+sına vi-84/1, xii-144/7
o.+sında xii-147/6
- [=13]
- ortağa al-:** (*b.f.*) ortaya almak; her yanını çevirmek, kuşatmak
o.-ıp v-74/17
[=1]
- ortağa sür-:** (*b.f.*) söylemek, ileri sürmek
o.-dim xiv-179/4
o.-e xi-140/10
[=2]
- Orta Asiya:** (*öz. a.*) Asya kıtasının orta bölümü; yer adı
o.+da ix-108/10
[=1]
- ortalıq:** (*a.*) ortalık; **1.** bulunulan yer, çevre; **2.** ev içi, oda içi
o. i-26/1, ii-27/8, iv-59/6, iv-59/7, ix-116/7, vii-88/5, x-126/17, x-129/5, xii-152/8, xii-162/10, xii-163/13
o.+ni ii-37/2, x-122/3, xi-136/11
o.+niñ x-120/8
o.+ta xii-151/8
- osallıq:** (*a.*) fenalık, kötülük
o.+lardan ii-33/19
[=1]
- Osipov:** (*öz. a.*) şahıs ismi
o. x-127/6
[=1]
- oskolka:** (<Rus.)(*a.*) şarapnel; bomba parçası; zambarak oku, mayın, bomba vb.'nin patlamasından çıkan metal bir parça
o. xiii-168/6
[=1]

osmür: (a.) yeniyetme; mürahik; on iki yaşını bitirip de baliğ olmamış erkek çocuk
o.+ler x1-140/5
o.+large v1-80/6
[=2]

Ostapenko: (öz. a.) şahıs ismi
o. 1-17/2, 1-17/7
o.+nın 1-17/11
[=3]

Osventsim: (öz. a.) yer adı
o. 1-22/10
[=1]

oşa-: (f.) benzemek; iki kişi veya iki nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak
o.-ğan 1-20/26, 11-38/7, v1-82/12, x1-141/5, x1v-182/14
o.-ğanların 1-16/1
o.-masa 1-24/7
o.-y 1-13/6, 11-34/7, 1x-110/1, 1x-110/5, v1-79/5
o.-ysiñ 111-44/3, x1v-181/2
[=14]

oşat-: (f.) benzetmek
o.-a 1-24/8
o.-a bile edi 1x-108/2
o.-maz x11-147/10
o.-tım 11-30/19
[=4]

oşatacaq ol-: (b.f.) benzetecek olmak
o.-a 1x-114/5
[=1]

ot: (a.) toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler
o. 11-37/1
[=1]

OTK: (a.) Kalite ~ Teknik Kontrol Birimi
o. 1-7/10, 1-7/5, 1-8/1
[=3]

otla-: (f.) otlamak; hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb.ni yemek; yayılmak
o.-p yüre x1v-184/11
o.-p yüre edi x1v-184/11
[=2]

otur-: (f.) 1. kaba etleri üzerine bir yere, bir yerin yanına yerleşmek;
o. x1-137/11, x1-137/14,
o.-a ediler v1-83/4,
o.-a x111-170/12

o.-amız 1-17/25
o.-dı 111-44/14, v-77/7, 1x-111/12, x-125/4, x1-137/17, x11-148/4,
o.-dılar v1-82/1, x1v-178/14, x1v-183/4
o.-dım 11-31/11, 11-32/4, x1v-184/7, x1v-185/11
o.-ğan 1-10/10, 1-16/18, v-74/12, v1-82/16, 1x-107/8, 1x-111/4, 1x-117/3, x1-131/11, x1-132/5, x11-150/5, x111-171/17, x1v-180/9, x1v-186/15,
o.-ğanda v111-106/1,
o.-ğanlar 1-20/16,
o.-ğanlar x1v-184/9
o.-ğanlarını v1-83/15
o.-ıp 11-35/6, 111-45/8, v1-82/15, v11-89/17, v111-98/13, v111-105/7, x-129/15, x111-169/6
o.-ma v11-86/11
o.-sañ x1v-181/2

2. (yard. f.) -p zarf fiiliyle biten fiilimsilerle tasviri fiiller kurar;
bkz. *qaynatıp otur-, ağlap otur-, azırlap otur-, susup otur-, içip otur-*

3. bir yerde kalmak, vakit geçirmek;
o.-ayıq v-72/17
o.-mağa 1v-65/7
o.-maq 11-33/14,

4. bir yerde ikamet etmek, yaşamak;
o.-ğanını 1v-64/8
o.-ğan v-73/5, 1x-108/4, x11-143/6, x11-148/3,

5. bir iş yapmadan durmak;
o.-am 1-25/7,
o.-ğanını x1-134/5

6. herhangi bir durumda bir süre kalmak, öyle durmak;
o. x-120/6, x111-173/2, x111-173/2
o.-a x11-149/2,
o.-almay 1v-67/4
o.-am x1-134/8
o.-dıq 11-33/20,
o.-ğan 1x-114/2, 1x-115/16, x11-147/1, x11-147/6, x11-155/7, x1v-187/5, v111-100/9
o.-ğanda x111-167/7
o.-ğanımızın 1-16/5
o.-in x-122/6
o.-ıp olamadım x1v-187/17
o.-ıp olamaylar v1-80/8
o.-ıp olamaysın x111-171/11
o.-ıp olamaz x-120/5
o.-ıp turin 1-7/5
o.-ıp v111-103/14, x1-131/4, x1-134/5
o.-maq x1v-185/5
o.-may x1-136/12
o.-maylar x1-132/6

o.-sa viii-97/9, xii-153/3

7. bir işi yapmaya başlamak, o işe girişmek;
o.-alar x-126/15

8. biriyle bir yerde beraber yaşamak;

o. viii-104/11,
o.-a edi i-25/5
o.-a edik i-11/6
o.-a ediler i-9/7, xi-135/7
o.-am i-25/13,
o.-asın i-25/11
o.-dıq xiii-174/6
o.-ğan iii-53/6, xii-157/7
o.-ğanını xi-136/8
o.-maq xi-136/10,
o.-sın x-120/4

[=105]

oturğıç: (a.) iskemle; sandalye

o. i-17/8

[=1]

oturt-: (f.) oturtmak; **1.** oturtmak işini
yaptırmak;

o.-tı ix-117/2, vii-90/2, viii-100/10, xiv-
183/3
o.-urım xiv-181/3

2. (ağaç, fidan için) dikmek

o.-qan edik xi-131/5
o.-qan ediñmi x-125/5

[=7]

otuz: (sf.) bu sayı kadar olan

o. vii-86/1, viii-86/4, xii-142/1, xiii-165/2,
xiii-166/12, xiii-170/8

[=4]

otuz dördüncü: (sf.) otuz dört sayısının sıra
sıfatı

o. vii-86/1, viii-86/4

[=2]

Otuz Yıldan Soñ: (öz. a.) XIII numaralı hikâye

o. xiii-165/0

oy: (a.) düşünce, fikir

o.+lar i-10/9
o.+larım iii-45/9
o.+larımnen xi-131/10
o.+larıñnen iii-50/4
o.+larmen vii-88/14

[=5]

oyğa dal-: (b.f.) düşünceye dalmak; derin
derin düşünmek

o.-dı x-124/3

[=1]

oylargâ dal-: (b.f.)

o.-am xiii-174/15

o.-dım iii-56/11

[=2]

oy-: (f.) oymak; keskin, sivri bir şeyle çukur
oluşturmak

o.-ğan x-126/7

[=1]

o yaq-bu yaq: (zf.) oradan oraya, bir o yana bir
bu yana

o. viii-103/8

[=1]

o yer: (a.) ora; anlatana veya söyleyene uzakta
olan yer; orası

o. iv-67/6

o.+de i-14/17, i-18/15, iii-49/1, ix-113/13,
xi-131/4, xi-135/14, xi-135/16, xi-136/5,

xi-136/9, xiii-168/9, xiv-185/1, xiii-

168/6, xiv-179/3

o.+deki xii-149/4

o.+den i-18/18, iii-50/11, viii-99/14

o.+ge viii-99/14, xiv-180/1

o.+lerde xiii-168/5

o.+lerni i-14/13

o.+lerniñ xiii-167/6

o.+niñ xiii-168/2, xiii-168/4

[=25]

oyla-: (f.) düşünmek, muhakeme etmek

o.-dım xi-137/6

o.-mağan edi vi-83/8

o.-p i-7/5

o.-redi iii-47/14

[=4]

oylan-: (f.) düşünmek, kendi kendine düşünüp
bir gerçeğe varmaya çalışmak

o.-a xii-163/4

o.-adırsıñ iii-52/8

o.-dı v-73/17, xii-162/8

o.-dım ii-32/25

o.-ğan v-74/11

o.-ğan edi xii-163/5

o.-ğan edim xii-148/11

o.-ıp ix-115/17, v-77/11

o.-ıp oturğanda iii-46/14

o.-ıp oturmaq xii-149/10

o.-ıp qaldı ii-29/8, xiv-179/12

o.-ıp turdı x-124/3

o.-ıp yürdi v-73/6

o.-ıp yürgen ix-112/5, xi-139/16

o.-maq xiii-175/14

o.-maylar iv-58/2

o.-sa v-75/6

o.-sam iii-41/9

o.-sañ iii-47/16

[=23]

oyna-: (*f.*) oynamak; **1.** müziğin gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak;

o.-dıq vı-84/8
o.-ğanlar vı-82/10
o.-ğanlarını vı-83/15
o.-madan vı-84/8
o.-madiñız ıı-34/3
o.-mağa ıı-32/4,
o.-maqtan ıı-34/4
o.-p başladılar ıı-32/5, ıı-34/8
o.-p ıı-32/6, ıı-32/18, ıı-34/2
o.-y başladılar vı-83/3
o.-yıq vı-83/2
o.-ylar vı-82/9, vı-83/13

2. vakit geçirme, eğlenme, oyalanma maksadıyla bir faaliyette bulunmak;

o.-ğanlarını ıx-112/5
o.-mağa ıx-112/12, x-121/7
o.-p yürseler ıv-61/7
o.-ylar v-75/14,

3. kımıldamak, hareket etmek
o.-y vııı-103/11

[=22]

oynaqla-: (*f.*) oynayıp zıplamak; hoptlamak

o.-r xıv-185/8
[=1]

oyul-: (*f.*) oyulmak; oyma işi yapılmak

o.-ğan ıx-113/7
[=1]

oyun: (*a.*) oyun; müzik eşiliğinde yapılan ahenkli hareketler

o. v-72/16, v-72/7, vı-82/8
o.+dan ıı-32/8
o.+ğa ıı-32/15, ıı-32/4, vı-82/15, vı-82/16,
vı-82/9, vıı-86/10
o.+larğa vıı-86/10
[=11]

oyuncaq: (*a.*) oyuncak; oynayıp eğlenmeye yarayan her şey

o. vııı-96/11
o.+lar ıv-58/11
o.+ları vıı-89/15
[=3]

ozğar-: (*f.*) geçirmek; eşlik etmek, uğurlamak

o.-ayım vı-84/10, xı-139/7
o.-ğan x-119/7
o.-ğanda v-72/16
o.-ğan ediler x-123/1
o.-ıp ııı-48/13
o.-ıp çıktı vı-83/12

o.-madımı vı-84/9
o.-maq xı-137/16
[=9]

Ö

öde-: (*f.*) ödemek; **1.** (*mec.*) bir iyiliğe veya kötülüğe karşılıkta bulunmak;

ö.-p olamaymız ıv-66/9

2. (*mec.*) bir şey karşısında fedakârlık etmek, bir şey elde etmek için özveride bulunmak

ö.-mege xıı-144/3

[=2]

ög: (*a.*), (*sf.*) önce, ön → *ald*

ö. ı-16/7
ö.+de x-125/1, x-128/6
ö.+deki vı-82/7, xıı-155/15
ö.+ümde xı-132/5
ö.+ümdeki ı-17/17
ö.+üme ııı-44/11, vıı-89/2
ö.+ümüzde x-129/1
ö.+ümüzdeki ıı-29/12
ö.+ünde ı-12/20, ııı-42/3, ıx-109/9, ıx-113/15, ıx-115/16, v-75/6, vı-80/1, vı-84/12, vııı-97/1, x-118/2, xı-132/4, xı-132/7, xı-138/3, xıı-144/3
ö.+ündeki xıı-147/8
ö.+ünden vıı-86/11
ö.+üne ı-10/14, ı-19/5, ıı-32/17, ııı-52/2, ıv-68/8, vı-81/8, vııı-96/7, x-120/11, x-120/11, x-120/3, x-124/3, x-126/1, xıı-145/3, xıı-147/3, xıı-153/12, xıı-156/2, xıı-156/5, xıı-157/7, xıv-181/11, xıv-187/14
ö.+üñe vıı-88/20
ö.+üñizde xı-139/5
[=48]

ögünü al-: (*b.f.*) önünü almak; önlemek

ö.-maq kerek edi vııı-101/1, xı-139/15
[=1]

ögey: (*sf.*) üvey

ö. ı-9/7
[=1]

öglüg: (*a.*) önlük

ö.+ine ı-24/10
[=1]

öğren-: (*f.*) öğrenmek; **1.** bilgi edinmek;

ö.-diler ı-10/16
ö.-dim vı-84/10
ö.-e başladı vııı-96/10
ö.-ceeksiz xıv-183/7
ö.-gen ıı-31/2

- ö.-gen edi x11-142/8
ö.-ip 111-41/2
ö.-ip kaldıq 1-10/11
ö.-ip qalğanımız v11-88/15
ö.-mege x1v-183/11
- 2. yetenek edinmek**
ö.-e edi 11-30/3
ö.-gen 1-14/1
ö.-irsiñ 1-7/9
ö.-mek 1-7/3
- [=14]
- öğret-:** (f.) öğretmek; bilinmeyen bir konuda bilgi sahibi olmasını sağlamak;
ö.-ti v111-105/9, x11-144/1
[=2]
- öğüt:** (a.) öğüt, nasihat; → *nasiat, nasiyat*
ö.+ini x11-144/4
[=1]
- öğüt ber-:** (b.f.) öğüt vermek; bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için yol göstermek, nasihat etmek
öğütlerber-
ö.-di x1v-183/7
[=1]
- ökçeli:** (sf.) topuklu
ö. v1-81/4
[=1]
- ökelen-:** (f.) öfkelenmek, hiddetlenmek → *açuvlanmak, ğadaplanmak*
ö.-e x11-145/10
ö.-em x111-174/12
[=2]
- öksürük:** (a.) öksürük
ö. 1-10/1
[=1]
- öksüz:** (a.), (sf.) öksüz; **1.** anası ölmüş olan (çocuk);
ö. 1-24/19, 1-24/19, 1-25/1, 1x-109/2
ö.+niñ v-70/7
- 2. (mec.) kimsesiz, yalnız, yardımcısız**
ö. 1-25/8,
[=6]
- öksüz qal-:** (b.f.) öksüz kalmak; **1.** anası veya hem anası hem babası ölmüş olmak;
ö.-ğan edi v-70/5
- 2. kimsesiz kalmak**
- ö.-ır 1-25/22
[=2]
- öksüzlük:** (a.) öksüzlük; öksüz olma durumu
ö.+ini+(öksüzlüğünü) v-70/6
[=1]
- ökün-:** (f.) üzölmek, dertlenmek, yanmak
ö.-e 111-50/18
ö.-em 111-55/10, x111-174/15, x111-174/16, x1v-186/9
ö.-ip 111-50/21
ö.-me v-75/2, x1v-182/12
ö.-mey x111-165/10
[=9]
- ökünç:** (a.) üzüntü, dert, tasa
ö.+lerini v1-84/12
[=1]
- ökünçli:** (a.) üzüntülü, dertli
ö. v-72/3
[=1]
- ökünip-taşım:** (zf.) üzüölüp ağlamak
ö. 111-54/15
[=1]
- ökür-:** (f.) (insan) kızarak bağırarak veya anlaşılmaz bir biçimde, yüksek sesle bağırarak; kükrelemek, bağırarak çağırarak
ö.-ip x1v-182/5
ö.-ip başladı v111-103/11
[=2]
- ökür-ökür:** (zf.) hüngür hüngür; yüksek sesle ve hıçkırarak hıçkırarak; zarıl zarıl, zırlı zırlı, zari zari
ö. v-77/18
[=1]
- öl-:** (f.) ölmek; yaşamaz olmak, can vermek, hayatı sona ermek;
ö.-di 1-11/7, v11-92/6, v111-103/3
ö.-ecegime 1-19/19
ö.-ecegini v111-103/7
ö.-e ediler 1-21/12
ö.-erim 1-25/22, 1v-66/4, 1v-68/13, x111-169/1
ö.-e yatqanımı v11-90/5
ö.-gen 111-43/14
ö.-gence 1-11/28, 1-22/26
ö.-gencek x1v-188/11
ö.-genge v111-104/10
ö.-ip kettiler 111-43/6
ö.-mege v11-90/4
ö.-mem 11-38/6
ö.-mese 1-22/9
ö.-se x1-136/9
ö.-sem v-72/3, v-75/9, x111-169/1

- ö.-ür iv-64/7
[=25]
- ölçe-:** (*f.*) ölçmek; en, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek
ö.-gende xiii-169/6
[=1]
- ölçen-:** (*f.*) ölçülmek
ö.-mez ii-37/15
ö.-se xi-136/2
[=2]
- ölçenil-:** (*f.*) **1.** ölçülme işine konu olmak; **2.** karşılaştırmak, mukayese etmek
ö.-e viii-98/10, x-128/9
[=2]
- ölçü:** (*a.*) ölçü
ö. viii-106/4
ö.+nen ii-37/15
ö.+si viii-98/9
ö.+sini v-70/12
[=4]
- öldür-:** (*f.*) öldürmek; bir canlının hayatına son vermek
ö.-ecekler viii-92/4
ö.-elermi xii-149/2
ö.-gen viii-90/12
ö.-gendir viii-90/11
ö.-iñ iii-48/2
ö.-ip ii-38/7, xii-153/7
ö.-ir x-121/7
ö.-mek i-15/17, viii-88/20, viii-90/11, viii-92/1, xii-148/7
ö.-mek kerekeken xii-148/12
[=14]
- öldürül-:** (*f.*) öldürülmek
ö.-gen i-15/19
[=1]
- ölü:** (*a.*) ölmüş insan, mevta;
ö. i-23/11, i-23/7, iii-52/2
ö.+ler xii-156/1
ö.+lerniñ i-22/4
ö.+sini xii-153/1
[=6]
- ölüm:** (*a.*) bir canlıda hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi
ö. i-20/25, ii-37/2, iv-58/7, iv-61/16, iv-68/14, viii-103/7, x-127/9, xii-153/1, xiii-169/1, xiii-169/11
ö.+den ii-38/3, iii-55/14, iv-64/7, xiii-173/10
ö.+ge iv-59/10, iv-61/16
ö.+i xiii-174/10
- ö.+inden xii-143/4
ö.+nen ii-38/3, iii-55/15
ö.+ni i-26/4
[=21]
- ölüm saç-:** (*b.f.*) ölüm saçmak; her yerde öldürme işini yapmak
ö.-qan viii-89/11
[=1]
- ölüm cezası:** (*a.*) idam cezası
ö. xii-156/4
ö.+na xii-143/11
[=2]
- ölüm korkusu:** (*a.*) ölüm korkusu
ö. i-19/18, x-127/9
ö.+ni viii-89/2
[=3]
- ömür:** (<*Ar.* 'umr') (*a.*) ömür; yaşama veya var olma süresi, hayat
ö. i-23/11, i-23/2, i-25/2, i-8/25, iii-47/5, iii-49/7, iv-58/7, iv-60/16, iv-68/3, v-78/10, v-78/13, viii-105/4, viii-94/4, xiii-172/6, xiii-173/6, xiii-174/10, xiii-175/2
ö.+de vi-83/11, xi-132/3
ö.+den ii-31/3, ii-39/3, iii-55/2, xiii-165/12
ö.+ge i-25/16, iv-59/13
ö.+i i-11/17, iv-68/7, viii-106/3, viii-94/1, x-119/5, xi-134/7
ö.+im xi-131/7
ö.+ime iii-55/3
ö.+imizge xiii-171/4
ö.+inde iii-52/8, viii-105/9, xi-132/10, xi-141/11
ö.+ine iii-54/16
ö.+inen xi-131/7, xiv-186/11
ö.+ini xi-134/6
ö.+iniñ iv-67/3
ö.+iñ v-71/12, v-71/12
ö.+iñde iii-43/1
ö.+iñden x-118/2
ö.+iñizni iii-47/3
ö.+ler iii-46/9, iii-56/4
ö.+leri viii-94/3
ö.+lerinde i-25/3
ö.+ni i-26/4, v-78/3
ö.+niñ ii-37/4, iii-55/5, viii-106/5, xi-136/2, xi-141/11
ö.+ü+(ömrü) i-23/1, xiii-174/5
ö.+ümde v-71/11
ö.+ümüzde+(ömrümüzde) iv-66/9
ö.+ünde+(ömründe) viii-106/5
ö.+üniñ iii-54/16
[=3]
- ömür et-:** (*b.f.*) ömür sürmek; yaşamak
ö.-ebilirsiz xiii-172/8
ö.-emiz viii-92/7

- ö.-mek 11-31/14, x111-172/3
[=3]
- ömürge qayt-:** (*b.f.*) hayata dönmek;
yaşama sevincini tekrar kazanmak
ö.-tı v-78/12
[=1]
- ömürge qaytar-:** (*b.f.*) hayata
döndürmek
ö.-dı 111-51/20
[=1]
- ömürlük:** (*sf.*) ömür boyu yararlı, var olacak
olan
ö. 1v-58/4
[=1]
- öp-:** (*f.*) öpmek; sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür
belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye
değdirmek
ö.-e 1v-60/10, 1x-114/3
ö.-ken v-73/14
ö.-ti 1-12/15
[=4]
- örge:** (*f.*) öğrenmek
ö.-diler x11-159/10
[=1]
- örme:** (*sf.*) örme; örülmüş
ö. 111-47/10
[=1]
- örnek:** (*a.*) model, benzeri yapılacak olan,
benzetilmek istenen şey
ö.-inen+(örneğin) x11-164/3
[=1]
- örnek al-:** (*b.f.*) bir şeyi ölçü olarak görmek
ö.-ip v1-83/3
[=1]
- örnek ol-:** (*b.f.*) örnek olmak;
davranışlarıyla başkasını heveslendirmek
ö.-alar v111-106/5
[=1]
- örneklen-:** (*f.*) örneklenmek; süs çeşitleriyle
donatılmak
ö.-gen 11-32/17
[=1]
- ört-:** (*f.*) örtmek; **1.** üstüne bir şey sermek,
koymak;
ö.-em 1v-69/4
ö.-ip 111-50/22
ö.-tüler v111-102/1
- 2.** kaplamak, kap geçirmek
- ö.-ken v11-90/4
[=4]
- örtül-:** (*f.*) örtülmek
ö.-gen 11-27/8, 1v-67/4
[=2]
- ös-:** (*f.*) **1.** büyüme; irileşmek, eskisinden
büyük duruma gelmek; uzamak
ö.-e edi 1x-116/8
ö.-e ediler 1x-116/10
ö.-e x1-141/5
ö.-eler v1-79/6,
ö.-ersin x1v-184/11
ö.-ken v111-96/5, x-125/4, x1-131/6, x11-
147/11
ö.-mek kerek x1v-177/4, x1v-181/2
ö.-ti x111-168/3
ö.-ip v1-79/8,
- 2.** yaşı artmak;
ö.-e 1-25/1,
ö.-ip 111-43/6, v1-79/10, v1-80/6
ö.-ipyetken 1-9/9
- 3.** yetişmek, gelişmek
ö.-eceklerini x111-175/8
ö.-eler v1-80/4
ö.-e yatqan v11-93/1
ö.-ip çıkıp 11-30/20
ö.-ipyetken 1v-68/7
ö.-ipyetti 111-46/4
ö.-ken 11-37/13, 1v-61/3,
ö.-kenini 1v-64/8
ö.-mek kerek
- [=27]
- öt-:** (*f.*) geçmek; **1.** (zaman) gelecekte geçmişe
doğru akmak;
ö.-kenine 111-42/3
ö.-ip kettiler x111-173/5
ö.-ken x111-173/6, x111-175/10, x111-175/4
ö.-ebere x111-175/4
- 2.** sınavını başarı ile vermek, bulunduğu
sınıfı başarı ile tamamlamak;
ö.-tiñiz v1-80/10
- 3.** yaşanıp tükenmek, tükenip bitmek,
yaşamak
ö.-ken 1-20/17,
ö.-ip ketken x1-131/1
- 4.** bir yerden başka bir yere gitmek; bir
yerden çıkıp uzaklaşmak
ö.-ip v1-82/16
- [=10]

ötker-: (*f.*) geçirmek; **1.** yaşamak, yaşayıp tüketmek;

ö.-gen III-41/4, XI-134/6

2. düzenlemek, uygulamak → *ötkezmek*

ö.-gen VI-80/9,

ö.-irim VII-87/10

ö.-mek VII-87/16,

ö.-melerini VII-87/12

ö.-mek VIXI-132/16, XIII-165/1

[=8]

ötkeril-: (*f.*) geçirilmek; **1.** düzenlenmek, organize edilmek → *ötkezilmek*

ö.-di XI-133/7

ö.-ecek VI-81/2

[=2]

ötkez-: (*f.*) geçirmek; etmek, yapmak; → *ötkermek*

ö.-diler XII-164/7

ö.-gen X-129/13

[=2]

ötkezil-: (*f.*) geçirilmek; **1.** düzenlenmek, organize edilmek → *ötkerilmek*

ö.-di I-15/6

[=1]

ötkür: (*sf.*) keskin; (Ses için) tiz, şiddetli, kulak tırmalayıcı

ö. VIII-94/6, XII-156/2

[=2]

ötkür ötkür: (*zf.*) keskin keskin

ö. VIII-94/5

[=1]

ötmek: (*a.*) ekmek; tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek

ö. IV-59/5, IV-60/4, IV-60/7, IX-111/17, VII-85/12, VII-91/1, VII-91/6, VIII-102/7, VIII-106/1, VIII-106/1, VIII-106/1, VIII-106/2, VIII-98/8, VIII-98/9, X-126/16, XII-154/5, XII-155/3, XII-155/4, XII-155/4, XII-155/5, XII-155/6, XII-159/8

ö.+i+(ötmegi) IV-58/11

ö.+imizni+(ötmegimizni) VII-91/16

ö.+inden+(ötmeginden) IV-60/5

ö.+inen+(ötmeginen) VII-91/11

ö.+ini+(ötmegini) IV-63/15

ö.+ke IV-60/2, XII-143/16, XII-157/9

ö.+ler VIII-98/8

ö.+lerimizni XII-155/11

ö.+lerni IX-107/4

ö.+nen VIII-98/10, VIII-98/10

ö.+ni IV-58/11, VII-91/7, XII-152/10

ö.+ten IV-60/4

[=39]

ötül-: (*f.*) harekete geçmek

ö.-ecek VII-87/17

[=1]

ötü patla-: (*b.f.*) ödü kopmak veya patlamak; çok korkmak

ötüm patla-: (*b.f.*)bkz. *ötü patla-*

ö.-y XIII-169/1

[=1]

ötürü (ötrü): (*edat*) ötürü; bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden; dolayı, naşı

ö. IX-107/2

[=1]

öyle: **1.** (*sf.*) ona benzer, onun gibi;

ö. I-21/7, II-31/2, III-44/3, IV-58/3, IV-58/6, IV-59/13, IV-60/4, IV-61/12, IV-64/16, V-75/2, V-78/7, VIII-94/4, VIII-100/5, VIII-104/7, VIII-104/13, X-119/8, X-124/13, X-126/10, X-130/1, XI-132/10, XI-133/3, XI-133/11, XI-133/12, XI-136/2, XI-136/2, XI-136/12, XII-146/3, XII-152/12, XIII-165/11, XIII-171/11, XIII-175/8, XIII-175/8, XIII-175/10, XIV-185/14

ö.+lerinin XIII-175/13

2. (*zf.*) o şekilde, o biçimde, o tarzda;

ö. I-9/17, II-28/4, II-39/7, III-43/11, III-50/4, III-55/3, III-51/2, IV-60/1, IV-61/1, V-73/2, V-73/9, VI-83/11, VII-85/3, VIII-100/3, VIII-106/1, IX-112/5, X-118/2, X-121/6, XI-135/5, XI-139/2, XI-140/10, XI-140/14, XII-145/9, XII-158/8, XII-158/10, XIII-172/6, XIII-174/8, XIII-174/15, XIII-174/16, XIV-179/5, XIV-181/13, XIV-183/2,

ö.+mi III-50/8, IX-108/3, XIV-180/13, XIV-182/7

[=71]

öyle olsa: (*zf.*) öyleyse; bu durum karşısında, sonuç olarak denilebilir ki; o hâlde

ö. XI-140/8

[=1]

öz¹: kendi; **1.** (*zm.*) kendi, zat;

ö. I-11/9, I-14/18, I-17/24, II-38/16, III-42/8, III-45/6, III-47/3, IX-110/11, IX-110/5, IX-83/12, VIII-, XI-131/10, XII-144/4, XIV-185/1,

ö.+iñni III-53/5

ö.+leri I-15/5, X-129/11, XII-142/1, XII-151/10, XII-159/9

ö.+lerinde X-119/6

ö.+lerine ix-110/2, x-119/5, xii-148/13, xii-161/5
 ö.+lerini i-21/10, ii-39/1, v-73/11, v-73/19, vi-80/4, x-119/7, xii-150/3, xii-154/8, xii-155/11, xii-159/3
 ö.+lerini i-13/9, iv-58/2, v-78/9, x-118/6
 ö.+leriniiz vi-80/10
 ö.+ü i-11/31, i-12/14, i-7/7, ii-28/7, ii-34/14, iii-42/8, iii-53/17, iv-61/12, iv-62/2, iv-62/3, iv-62/6, iv-65/12, iv-65/13, iv-65/9, iv-67/1, iv-68/5, ix-107/8, ix-111/17, ix-112/12, ix-116/8, v-71/14, v-73/6, v-78/5, vii-86/13, vii-86/16, vii-92/6, viii-102/1, viii-105/12, viii-105/6, x-119/4, x-120/6, x-120/6, x-123/4, x-124/3, x-126/8, x-128/3, xi-132/13, xi-137/6, xii-142/8, xii-143/1, xii-144/6, xii-145/5, xii-146/5, xii-149/9, xii-158/4, xii-164/6, xiii-169/9, xiii-174/18, xiii-175/9, xiv-177/2, xiv-179/6, xiv-181/5, xiv-182/16, xiv-185/2
 ö.+üm i-13/1, i-25/13, ii-29/5, iv-68/15, iv-69/4, v-71/11, vi-80/4, vi-84/10, vii-87/10, vii-87/15, vii-92/12, viii-105/2, viii-105/8, viii-97/5, viii-99/12, xi-131/8, xi-135/16, xi-137/16, xi-140/14, xiii-168/10, xiii-174/14, xiv-183/9, xiv-186/15
 ö.+üme iv-64/7, ix-110/1, ix-110/2, xiii-174/12
 ö.+ümüz iv-66/9, vi-79/6, xiv-180/1
 ö.+ümüzünkiler xii-163/10
 ö.+ümüzni i-11/15, i-17/8
 ö.+ümüzniñ viii-97/2
 ö.+ümni i-12/3, i-13/10, i-19/24, i-25/17, ii-28/1, ii-32/25, ii-32/7, ii-33/16, ii-35/16, ii-40/2, iii-53/2, x-129/3, xii-160/6, xiii-174/11, xiii-175/14, xiv-178/2, xiv-183/3
 ö.+ümniñ iii-55/3, xiv-184/10, xiv-184/7
 ö.+ün viii-96/5
 ö.+üncesine vi-80/13, xi-134/7
 ö.+ünde i-18/9, xii-159/3
 ö.+ünden viii-100/3, xii-146/5, xiii-175/14
 ö.+üne i-12/15, i-17/26, ii-28/14, ii-36/18, iii-41/16, iv-58/7, iv-65/11, iv-68/6, viii-96/11, viii-96/7, viii-99/1, x-119/8, x-120/4, xii-146/4, xii-148/10, xiv-185/14
 ö.+ünemi xi-141/3
 ö.+ünen iv-63/14, vi-82/5, vii-86/14, vii-92/14
 ö.+üni i-11/30, i-12/23, ii-32/1, ii-33/13, ii-36/16, iii-53/17, iii-54/16, iv-58/8, iv-59/3, iv-60/10, iv-60/8, iv-62/9, iv-63/10, iv-67/1, ix-110/15, ix-110/9, ix-111/15, ix-116/10, ix-117/1, v-70/11, v-75/16, v-75/5, v-77/21, vi-83/8, vi-84/1, vii-92/8, viii-100/11, viii-103/8, viii-104/2, viii-97/7, x-119/3, x-120/3, x-121/6, xi-141/11, xii-142/9, xii-145/1, xii-146/4, xii-147/8, xii-148/8, xii-149/2, xii-164/1,

xiii-175/8, xiii-176/6, xiv-180/9, xiv-181/5
 ö.+üniñ ii-36/18, iv-64/4, ix-111/13, ix-112/9, v-73/8, vi-81/7, vii-86/12, xii-147/11, xiv-182/9
 ö.+üñ i-25/11, iii-46/5, iii-49/9, iv-62/8, iv-62/8, iv-64/7, ix-111/17, ix-112/1, vi-84/9, xii-153/11, xii-158/5, xii-158/9, xiii-170/7, xiv-184/11
 ö.+ünden iv-64/7
 ö.+üne ii-35/21, iv-64/16, xi-134/3, xii-157/9
 ö.+üni iii-50/11
 ö.+ünüiz i-10/19, ii-30/1, ix-110/9, viii-102/8, xi-140/13, xi-140/4, xii-162/11, xii-163/2, xiv-182/4
 ö.+ünüzde i-18/7
 ö.+ünüzge iv-68/16
 ö.+ünüzinkiler xii-163/1
 ö.+ünüzni x-127/8
 ö.+ününi viii-105/3, x-119/1, x-125/13, x-127/9, x-128/3, x-128/4, x-128/5, xii-144/1, xii-146/3, xii-149/7, xii-149/7, xii-152/12, xii-154/11, xiii-170/7
 ö.+ününiñ xiii-165/7

2. İyelik eki almış kelimelerin önüne geldiğinde sıfat gibi kullanılır ve anlamı pekiştirir

ö. i-10/16, i-20/6, i-22/15, i-24/8, i-25/6, i-25/10, i-25/14, i-25/19, ii-29/11, ii-30/17, ii-34/12, ii-35/10, ii-37/8, iii-42/8, iii-42/8, iii-48/14, iii-50/4, iii-51/12, iii-52/12, iii-53/9, iii-54/16, iii-56/8, iv-58/1, iv-58/2, iv-58/5, iv-58/6, iv-63/5, iv-63/6, iv-63/6, iv-66/10, iv-67/8, iv-68/3, iv-68/11, iv-69/4, v-71/1, v-71/2, v-72/16, v-74/12, v-76/11, vi-79/1, vi-79/9, vi-80/6, vi-80/6, vi-80/6, vi-81/12, vi-81/14, vi-82/9, vii-85/7, vii-87/12, vii-91/16, vii-92/8, vii-93/2, viii-94/2, viii-94/3, viii-94/4, viii-95/3, viii-98/5, viii-98/7, 101/14, viii-102/1, viii-102/2, viii-104/11, ix-107/2, ix-108/1, ix-108/8, ix-109/2, ix-109/4, ix-109/5, ix-109/6, ix-109/8, ix-114/8, ix-114/10, ix-114/11, ix-117/2, x-122/14, x-124/1, x-125/17, x-128/10, xi-133/15, xi-133/15, xi-134/3, xi-135/16, xi-138/6, xi-139/5, xii-143/11, xii-144/2, xii-144/3, xii-148/4, xii-152/1, xii-156/5, xii-158/12, xii-159/16, xii-160/2, xii-162/3, xii-162/6, xii-162/9, xiii-165/1, xiii-165/10, xiii-168/5, xiii-169/2, xiii-170/2, xiii-170/5, xiii-171/16, xiii-172/15, xiii-174/5, xiii-174/5, xiii-174/15, xiii-174/18, xiii-175/1, xiii-175/10, xiv-178/10, xiv-179/5, xiv-179/13, xiv-183/11, xiv-184/9, xiv-185/5, xiv-186/15, xiv-187/10, xiv-187/13

- [=374]
- özünü alıp baruv:** Hareket tarzı, davranış, görgü
ö. mda v11-92/8
[=1]
- özünü elge al-:** (b.f.) kendini toparlamak; **1.** çeki düzen vermek;
ö.-mağa 1-11/30, x11-148/8
- 2.** herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek *bkz. özünü qolğa al-*
- [=2]
- özümni elge al-:** *bkz. özünü elge al-*
ö.-dım 1-19/24
[=1]
- özünü elge al-:** *bkz. özünü elge al-*
e.-maq x11-152/12
[=1]
- özünü tut-:** (b.f.) kendini tutmak; dayanmak, sabretmek
ö.-a x1v-180/9
ö.-tı 1-12/2
[=2]
- özini tutalma-:** (b.f.) kendini tutamamak; kendine hâkim olamamak
ö.-y v111-104/2, v111-97/7, x11-164/1
[=3]
- özlerini tutalma-:** *bkz. özini tutalma-*
ö.-y x11-155/11
[=1]
- özini tutama-:** kendinin tutamamak; kendine hâkim olamamak
ö.-y 1v-59/3
[=1]
- özünü qolğa al-:** (b.f.) kendini toparlamak (veya toplamak); **1.** bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak;
- 2.** herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek → *özünü elge al-*
- öz-özünü qolğa al-:** *bkz. özünü qolğa al-*
ö.-acaq v-75/3
ö.-mağa v11-86/17
[=2]
- özünü qolğa al-:** *bkz. özünü qolğa al-*
- ö.-ip 11-33/13, 111-54/16, 1v-60/8, 1v-62/9, 1x-116/10
ö.-mağa 1x-111/15
[=6]
- özününi qolğa al-:** *bkz. özünü qolğa al-*
ö. x-125/13
ö.-mağa v111-105/3
ö.-ip x-128/5
[=3]
- özümni qolğa al-**
ö.-mağa x-129/3
[=1]
- özünü qolğa ber-:** (b.f.) yakalanmak, boş bulunarak ele geçmek
ö.-ecek x11-142/9
[=1]
- özüne kel-:** (b.f.) kendine gelmek; **1.** ayılmak;
ö.-di x11-152/3, 1-17/26
- 2.** akılı başına gelmek
ö.-gen 1x-113/8
ö.-ip v-76/9, v111-94/4, x1v-185/14
ö.-mesi v111-95/12
ö.-ip olamay 1v-65/11
[=6]
- özlerine kel-:** *bkz. özüne kel-*
ö.-ip x11-145/9
ö.-ip olamay x11-161/5
[=2]
- özüme kel-:** *bkz. özüne kel-*
ö.-dim 1-13/26
ö.-gen 1v-69/4, x111-170/1
ö.-ip 1-12/17, 11-34/1, v11-91/1, x1-137/10
[=7]
- özüne kel-:** *bkz. özüne kel-*
ö.-mege x-119/1
[=1]
- öz²:** (sf.) kan bağı ile bağı; üvey olmayan
ö. 1-11/9
[=1]
- özen:** (a.) dere, çay; nehir, ırmak
ö. x-124/15, x-124/15
ö.+inen x111-168/4
[=3]
- özlüğinden:** (zf.) kendiliğinden; başka şeylerin etkisi olmaksızın; kendi kendine, bizatihi, tabiatıyla → *öz-özlüğinden*

ö. x111-173/4
[=1]

öz-özüme, öz-özüne, öz-özüne: kendi kendime, kendi kendine (sen), kendi kendine (o)
ö.+üme 1-13/20, 11-33/11, 11-35/14, v11-89/5, x-129/3, x1v-186/9
ö.+üne 11-28/3, x-119/10, x11-144/7, x11-158/11, x11-163/4
ö.+ünen x-125/18
ö.+ünü v-75/3, v11-86/17
ö.+ünüñ v111-99/1
ö.+ününen x-118/2
ö.+ününi 1x-112/1

öz-özlüğinden: (*zf.*) kendiliğinden; başka şeylerin etkisi olmaksızın; kendi kendine, bizatihi, tabiatıyla → *özlüğünden*
ö. 1v-67/1, v-73/19
[=2]

P

paalığa otur-: (*b.f.*) pahalıya patlamak (veya mal olmak veya oturmak); çok paraya mal olmak; çok emek veya zahmet gerektirmek; tehlikeli bir hal almak
p.-dı x-121/6
[=1]

pak: (<*Fars. pāk*) (*sf.*) pak; temiz
p. 1v-61/12
[=1]

palata: (<*Rus.* <*Lat. palatium*) (*a.*) oda, koğuş
p.+da x111-170/1, x111-170/11
p.+daki 111-50/22
p.+ğa x111-169/6, x111-170/12, x111-171/3
p.+sına v-72/16, v-72/4
[=8]

palto: (<*Rus.* <*Fr. paletot*) (*a.*) palto; soğuk havalarda giyilen kalın, uzun giyecek
p.+larına 1v-60/13
p.+sını x11-143/1
[=2]

panca: (<*Fars. pence*) (*a.*) pençe; (*mec.*) insanı kendini kurtaramayacağı şekilde hükmü altına alan zorlu güç, aman vermeyen hükmedici kuvvet
p. v-78/7
p.+sından 1v-58/7, x11-153/13
[=3]

papiros: (<*Rus.*) (*a.*) sigara
p. 11-28/9, 111-45/2, 111-45/8
[=3]

para: (<*Fars. pāre*) (*a.*) para; devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı; mangır, mangiz, nakit, papel, tıkrır, tıngır
p. 11-30/6, 11-30/7
p.+sı 11-30/1
[=3]

paraşüt: (<*Rus.* <*Fr. parachute*) (*a.*) paraşüt; hava taşıtından veya yüksek bir yerden atılan bir cismin veya atlayan bir insanın kontrollü biçimde yere inmesini sağlayan araç
p.+ından x11-146/13, x11-153/7
[=2]

paraşütçi: (*a.*) paraşütçü; paraşütle atlayarak yere inen kimse
p.+sını x11-153/7
[=1]

parça: (<*Fars. pārçe*) (*a.*) bir bütünden ayrılmış bölüm
p. 11-39/6
p.+ları 1-9/4, v11-88/6, v11-89/13, x11-157/6
p.+larından x1v-179/14
p.+larından v11-89/11, x-124/10
p.+sı 1-20/9,
p.+sı 1v-65/9, x11-154/5
p.+sına v111-99/5
[=12]

parça kesek et-: (*b.f.*) parçalamak, paramparça etmek
p.-ip x11-154/11
[=1]

parçaçiq: (*a.*) parçacık; küçük parçalar; kırıntı
p. v111-96/7
p.+larından 11-31/8
[=2]

parçalan-: (*f.*) parçalanmak; parçalara ayırmak; kırmak, bir şeyin bütünlüğüne zarar vermek, bozmak
p.-ğan 111-49/6, v11-89/11
[=2]

parılda-: (*f.*) parıldamak; ışık saçmak veya aldığı ışığı yansıtma
p.-ğan 11-27/4, v-71/8
p.-y v111-103/13, v111-94/8
[=4]

park: (<*Rus.* <*Fr. parc*) (*a.*) park; yerleşme merkezlerinde halkın yararlanması için düzenlenmiş bahçe
p.+ke v-72/17
p.+ta v-73/6, v-74/4
[=3]

parlaq: (*sf.*) parlak; parlak, ışıldayan
p. 11-37/8
[=1]

parmaq: (*a.*) parmak; İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların uç bölümünü oluşturan uzunca organlardan her biri
p. x11-154/10
p.+ımnen+(parmağımnen) x14-188/13
p.+inen+(parmağınen) v-72/11, x14-181/1
p.+ını+(parmağını) x11-150/3
p.+ları 1x-107/6, 1x-115/10
p.+larından 1-17/26
[=8]

parmaqılıq: (*a.*) parmaklık; **1.** aralıklı çakılmış çita veya çubuklardan yapılmış tahta perde veya korkuluk;
p.+lar x1-131/6
p.+larından x1-131/4
2. aralıklı çubuklardan yapılmış türlü nesnelere, araçlar (pencere kafesi, kanalizasyon ızgarası gibi)
p.+nen x11-152/6
[=3]

parovoz: (<*Rus.*) (*a.*) buharlı lokomotif
p.+nıñ x11-155/2
[=1]

paroşod: (<*Rus.*) (*a.*) vapur; gemi, buharlı gemi
p.+da x-118/6
[=1]

partiy: (<*Rus.*<*Fr. parti*) (*a.*) parti, siyasi örgüt
p. v11-85/8, v111-104/11
[=2]

partizan: (<*Rus.*<*Fr. partisan*) (*a.*) partizan; savaş sırasında düşmanın işgal ettiği bölgede düşmana karşı savaşan teşkilatta yer alan kimse
p. x11-147/15, x11-150/10, x11-150/10, x11-150/6, x11-153/7, x11-158/5
p.+lar x11-150/10
p.+lardan x11-158/5
p.+larından x11-150/6, x11-151/1, x11-153/6
[=11]

partizanlıq: (*a.*) partizanlık; partizan olma durumu
p.+ta 111-53/15
[=1]

pasport: (<*Rus.*<*Fr. passeport*) (*a.*) pasaport

p.+larımızda x111-175/2
p.+qa 111-47/9
[=2]

patefon: (<*Rus.*<*Fransız firmasının adı Pate ve Yun. fon*) (*a.*) gramofon
p. 11-32/2, 11-32/4
[=2]

patılcan: (<*Ar. bādincān*) (*a.*) patlıcan
p. x-122/9
[=1]

patla-: (*f.*) patlamak; **1.**(nesnelere) iç basıncın etkisiyle gürültülü bir şekilde parçalanmak;
p.-dı 1-17/12
p.-y başladı x-129/4

3. yırtılıp açılmak
p.-sa x-126/6
p.-ğan x-129/8

[=4]

patlat-: (*f.*) patlatmak; kurgulamak, uydurmak, abartarak anlatmak
p.-asıñ 1-9/21
[=1]

patlatıl-: (*f.*) patlatılmak; Patlatma işi yapılmak
p.-ğan v11-88/4
[=1]

patlav: (*a.*) patlama
p.+dan x-129/5
p.+una 11-37/17
[=2]

patron: (<*Rus.*<*Fr. patron*) (*a.*) Ateşli silahlarda, özellikle tüfeklerde ve tabancalarda, barut, saçma veya mermilerle doldurulmuş bir piston (kapsül) metal veya karton kutu (kabuk), mermi
p.+larımız v11-91/12
p.+larımız 1-17/10
[=2]

patrul: (<*Rus.*<*Fr. patrouille*) (*a.*) devriye; teftiş veya güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan asker, polis veya jandarma topluluğu
p.+ler 1-16/22
p.+lerden 1-17/4
[=2]

pay: (*a.*) hisse; bir bölüşmede her birine düşen bölüm
p.+larından 1-13/9

- [=1]
- pay et-:** (*b.f.*) pay etmek; bölüşmek
p.-kende xii-151/5
[=1]
- paylaş-:** (*f.*) paylaşmak; (*mec.*) başkasının duygularına katılmak
p.-maq i-15/9, iv-65/1
[=2]
- payok:** (<*Rus.*) (*a.*) savaş veya seferberlik dönemlerinde vatandaşlara karneyle dağıtılan gıda maddesi
p. xii-157/9
p.+ımıznı+(payogımznı) iv-59/4
p.+ını+(payogını) viii-98/5
p.+larını iv-58/11, viii-98/7
- peç:** (<*Rus.*) (*a.*) ekmek veya hamur yemeklerini pişirmek için bahçe içine kurulan fırın
p.+lerde i-22/10
p.+lerniñ i-20/26
- pedagog:** (<*Rus.* <*Fr. pédagogue*) (*a.*) eğitimci, terbiyecisi; eğitim bilimci
p. xı-140/11
[=1]
- pedsovet:** (<*Rus.*) (*a.*) pedagoji konseyi; eğitimsel ve idari sorunları çözmeye yetkili okul öğretmenlerinin toplantısı
p. xı-133/7
[=1]
- pek:** (*zf.*) çok; gereken veya alışılmış olandan fazla
p. i-11/12, i-11/13, i-11/17, i-12/14, i-13/10, i-13/12, i-13/16, i-14/19, i-16/11, i-17/7, i-18/19, i-21/15, i-22/3, i-23/18, i-23/8, i-24/14, i-7/4, ii-27/10, ii-28/3, ii-28/5, ii-30/10, ii-30/20, ii-32/7, ii-34/11, ii-34/6, ii-36/6, ii-37/10, ii-37/17, ii-38/4, ii-39/3, iii-41/16, iii-43/1, iii-43/12, iii-43/14, iii-43/6, iii-43/9, iii-44/16, iii-44/17, iii-46/8, iii-47/15, iii-48/14, iii-49/1, iii-49/4, iii-49/7, iii-50/1, iii-50/14, iii-50/16, iii-50/18, iii-52/12, iii-52/5, iii-53/13, iii-53/16, iii-53/2, iii-53/20, iii-55/15, iii-55/16, iii-55/2, iii-56/7, iv-58/7, iv-60/14, iv-60/15, iv-65/4, iv-67/6, iv-68/7, ix-108/10, ix-108/8, ix-109/4, ix-110/1, ix-110/8, ix-111/13, ix-112/12, ix-113/1, ix-116/1, ix-117/2, v-71/12, v-71/7, v-71/7, v-77/10, v-77/13, vı-80/4, vı-80/8, vı-84/12, vı-84/8, vii-85/15, vii-85/9, viii-92/2, viii-92/7, viii-100/1, viii-100/4, viii-101/5, viii-102/13, viii-102/4, viii-103/7, viii-95/12, viii-95/2, viii-95/9, viii-97/3, viii-97/5, viii-97/8, viii-97/8, viii-98/12, viii-98/4, viii-98/5, viii-98/5, viii-99/11, viii-99/8, x-118/2, x-118/3, x-120/10, x-120/3, x-120/3, x-121/6, x-122/11, x-123/9, x-125/6, x-126/6, x-127/4, x-129/5, x-129/7, xı-133/4, xı-135/12, xı-136/4, xı-136/5, xı-136/5, xı-140/10, xı-140/4, xı-140/5, xii-144/3, xii-149/10, xii-152/12, xii-153/1, xii-153/8, xii-156/9, xii-157/1, xii-159/6, xii-162/10, xii-162/6, xiii-165/4, xiii-165/5, xiii-165/9, xiii-168/10, xiii-168/11, xiii-168/9, xiii-170/6, xiii-170/9, xiii-171/7, xiii-172/6, xiii-173/6, xiii-175/11, xiii-175/4, xiii-175/6, xiv-177/8, xiv-182/10, xiv-183/7, xiv-186/1
[=155]
- pekit-:** (*f.*) pekitmek; güç vermek, güçlendirmek, tekit etmek, sağlamlaştırmak
p.-e ii-35/18
p.-esiñ i-14/18
p.-ip xii-154/10
[=3]
- peksimet:** (<*Yun. paksimadi*) (*a.*) peksimet; pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş, uzun süre dayanabilen ekmek
p. ii-38/2, xii-157/6
[=2]
- penceçik:** (*a.*) küçük pencere → *penceçik*
p.+ke iv-59/6
[=1]
- pencere:** (<*Fars. pencere*) (*a.*) yapıları veya tren, vapur vb. ulaşım araçlarını aydınlatmak, havalandırmak amacıyla yapılan, çerçeve, cam, panjur, perde gibi eklentilerle daha kullanışlı bir duruma getirilen açıklık
p. ix-115/10
p.+de xii-152/6
p.+ge ix-117/3, ix-117/4, vı-79/1, vı-79/3, vı-81/10, viii-101/7, viii-94/7, x-118/1
p.+large vii-88/10
p.+leri iv-61/15
p.+miz ix-116/10, ix-116/8
p.+si x-124/10
p.+sinden viii-102/2
[=16]
- penceçik:** (*a.*) küçük pencere → *penceçik*
p. ix-115/10
p.+ke xii-152/6
p.+ni iv-65/8
p.+ten xii-152/2, xii-154/6
[=5]

pensiya: (<Rus.) (a.) emekli aylığı
p.+da xiii-165/9
p.+ğa vii-85/2, x-119/5, x-119/7, x-120/3

pensne: (<Rus.<Fr. pince-nez) (a.) yay
vasıtasıyla burnun üzerine tutturulan
gözlük
p.+sini vii-91/11
[=1]

perçem: (<Fars. perçem) (a.) kâkül, alnın
üzerine düşen kısa kesilmiş saç
p. xiii-166/5
p.+i xiii-166/4
[=2]

Perekop: (öz. a.) yer adı
p.+qa xii-143/1
[=1]

peri: (<Fars. perī) (a.) (mec.) çok güzel,
iyiliksever ve becerikli kadın
p. xiii-169/10
[=1]

peş: (<Fars. pes) (a.) peş; arka, art
p.+imizden i-17/6
p.+inden vii-89/9
[=2]

peşman et-: (<Fars. peşimān + T.et-) (b.f.)
pişman olmak, pişmanlık duymak;
pişman olmasını sağlamak
p.-ersiñiz i-10/19
p.-megenini ii-34/18
p.-messiñ ii-29/17
p.-meysizmi ii-33/6
[=4]

peşman ol-: (<Fars. peşimān + T. ol-) (b.f.)
yaptığı bir işin olumsuz sonuç vermesi
üzerine üzüntü duymak
p.-a x-126/10
p.-mam ii-36/7
[=2]

peyda et-: (<Fars. peydā+ T.et-) (b.f.) peyda
etmek; meydana çıkarmak, oluşturmak
p.-ken iii-41/1
[=1]

peyda ol-: (<Fars. peydā+ T.et-) (b.f.) peyda
olmak; meydana çıkmak, gelmek
p.-a iv-61/14, iv-65/1
p.-a başladılar ii-27/5
p.-a edi ii-38/5
p.-alar iii-48/16
p.-dı vi-82/5, vii-87/11, vii-91/7, x-127/6, xii-
137/12

p.-dımı ix-109/10
p.-ğan i-21/7, ii-30/20, xii-156/1, xiii-166/5
p.-ğanını ix-113/3, v-74/13
p.-ip başladılar xiii-174/13
p.-ması ix-107/1
[=19]

pezevenk: (<Erm. pozavak) (a.) “herif”,
“alçak”, “soysuz” gibi birçok kötü
anlamda kullanılan sövgü sözü
p. v-75/2
[=1]

pıçaq: (a.) bıçak
p.+lar iv-59/2
[=1]

pısa pısa: (zf.) saklana saklana,
p. x-118/6
[=1]

pıtaq: (a.) dal; ağacın gövdesinden ayrılan
kollardan her biri
p.+ları ii-27/5, vii-89/11
p.+larından i-17/8

piç: (<Fars. piç) (a.) evlilik dışı dünyaya gelen
çocuk
p. v-77/4
[=1]

piçen: (a.) biçilmiş kurutulmuş, hayvan yemi;
ot
p. viii-102/3, xiv-178/3
[=2]

pilotka: (<Rus.) (a.) askeri şapka türü
p.+sını i-20/3
[=1]

pioner: (<Rus.<Fr. pionnier) (a.) komünist
rejim döneminde, okullarda faaliyet
gösteren, 7-14 yaş arası öğrencilere
komünizm ideolojisini aşlamakla
yükümlü teşkilata üye olarak
kaydedilmiş öğrenci
p.+ler ix-108/2
[=1]

pis: (sf.) (mec.) sevimsiz, çirkin
p. v-78/7
[=1]

piş-: (f.) pişmek; ateşte, fırında, kaynar suda
veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir
duruma gelmek
p.-ken ix-113/13, viii-95/5, viii-98/8, xii-
157/6
p.-ti xiii-173/2
[=5]

pişir-: (*f.*) pişirmek; bir besin maddesini gerektiği kadar ısıda tutarak yenebilecek ve içilebilecek bir duruma getirmek
p.-e xiv-182/12
p.-ip iv-59/4, x-120/3, xii-172/1
p.-mey i-25/7
[=5]

pişiril-: (*f.*) pişirilmek; pişirmek işine konu olmak, pişirmek işi yapılmak
p.-gen xii-149/14
[=1]

pite: (<*Yun. pita*) (*a.*) pide; mayalı hamurdan yapılan, isteğe göre üzerine yumurta, kıyma, peynir, pastırma vb. konarak pişirilen, ince, yayvan yiyecek
p. ix-113/6, viii-95/5
p.+den viii-96/7
p.+ni viii-96/5, viii-96/6
[=5]

piyade: (<*Fars. piyāde*) (*a.*) piyade; yaya asker sınıfı
p. x-127/8, x-128/7
[=2]

piyala: (<*Fars. piyāle*) (*a.*) kadeh, bardak, fincan
p.+ğa ix-111/1
[=1]

piyazla-: (*f.*) Pohpohlamak, pehpehlemek, piyazlamak; dalkavukluk etmek
p.-p i-21/15
[=1]

plan: (<*Rus.* <*Fr. plan*) (*a.*) plan; bir işin yapılması, bir eserin gerçekleşmesi için izlenilmesi düşünülen yollar; tasarısı
p.+lar xiii-171/4, xiii-175/6
p.+larını i-22/20
p.+larını v-71/9
[=4]

poçta: (<*Rus.* <*Leh. poczta* <*İt.*) (*a.*) posta; bir yerden bir yere gönderilen mektup, gazete, para, koli gibi emanetleri alıcılara ulaştırılan kuruluş;
p. iii-41/1
p.+da i-11/11

2. bu kuruluşun bulunduğu bina
p.+dan v-70/4
p.+ğa v-70/2, v-74/15
[=5]

poçtalon: (<*Rus.* <*İt. postiglione*) (*a.*) postacı, dağıtıcı; mektup, gazete, havale, paket vb.ni gönderilen yere ulaştırılan posta idaresi görevlisi
p. iv-61/14, iv-68/14
p.+ni iv-62/1
p.+niñ iv-64/8
[=4]

podval: (<*Rus.*) (*a.*) bodrum, mahzen
p. xii-149/9
[=1]

poezd: (<*Rus.*) (*a.*) tren; katar; konvoy, kafiye
p. ix-113/5, xii-152/4, xii-154/8, xii-154/8, xii-155/1
p.+dan xii-143/3
p.+den xii-154/11
p.+ğa v-76/4
p.+ları ix-113/16
p.+niñ i-21/20
[=11]

poeziya: (<*Rus.*) (*a.*) şiir, manzume, nazım, koşuk
p. xiii-173/8
[=1]

pogon: (<*Rus.*) (*a.*) apolet; subaylarda üniformaların omuzlarına takılan, rütbenin sembolünü gösteren parça; omuzluk
p.+ları i-7/4
p.+larınıñ ix-107/8
[=2]

pol: (<*Rus.*) (*a.*) döşeme, parke döşeme
p. xii-149/10
p.+larını xii-154/8
[=2]

politsay: (<*Rus.*) (*a.*) polis
p.+ğa xii-145/12
p.+lar i-21/10, xii-163/9
p.+larınıñ xii-145/11
[=4]

polk: (<*Rus.*) (*a.*) askeri birlik, alay
p. x-127/6
p.+ına iii-44/18
[=2]

Polyak: (*öz. a.*) Polonyalı; Polonya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse; Leh, Lehistanlı, Polonez, P olak
p. xii-153/3, xii-156/11
p.+lar xii-161/1
[=3]

posilka: (<*Rus.*) (*a.*) paket, koli

p.+lar ııı-44/16, ııı-44/18
[=2]

post: (<Rus.<Fr. *poste*) (a.) Bir şeyi korumak veya gözlem altında tutmak için belirli bir yerde konuşlanmış bir grup nöbetçi veya asker
p.+larını ııı-45/6
[=1]

potük: (<Rus.<Yun. *patiki*) (a.) patik; yumuşak deriden çocuk ayakkabısı
p.+ler ıv-60/10
p.+lerine ıv-60/10
p.+lerini vı-81/4
[=3]

povest: (<Rus.) (a.) Konusu romandan daha basit ve küçük olan kurgusal bir eser
p.+lerini xı-137/15
[=1]

pozitsiya: (<Rus.) (a.) pozisyon, konum, duruş
p.+nı x-129/4
p.+sını ı-16/6
[=2]

problema: (<Rus.<Fr. *problème*) (a.) problem; mesele, sorun; çözüm bekleyen, yoluna konulması, dikkat edilmesi gereken durum
p.+larnen ıı-29/19
[=1]

programma: (<Rus.<Fr. *programme*) (a.) program; okulda öğretilmesi kararlaştırılan konuların dökümü; müfredat
p.+daki xı-132/17
[=1]

proza: (<Rus.<Lat. *prosa*) (a.) düz yazı, inşa, nesir, mensur
p. xııı-173/8
p.+sı xııı-174/10
[=2]

PTR: (a.) zırh delici, bir tür tanksavar tüfeği
p. x-127/8
p.+deki x-128/14
[=2]

puğlıq: (*sf.*) pud; 16,38 kiloluk eski bir Rus ağırlık birimi; pudlıq; bu ağırlıktan olan
p. ı-17/17
[=1]

pufulda-: (*f.*) puflamak; “puf!” diyerek sıkıntısını belli etmek
p.-p x-118/1

[=1]

pul: (<Fars. *pūl*) (a.) balık, yılan gibi bazı canlıların vücudunu kaplayan sert levhacık
p.+ı vıı-89/13
[=1]

pulemyot: (<Rus.) (a.) makineli tüfek
p. ı-22/21, x-125/2
[=2]

putyovka: (<Rus.) (a.) dinlenme evinde veya sanatoryumda dinlenme ve tedavi için verilen belge
p. v-72/1, v-72/2
p.+nen v-71/10
[=3]

R

raat: (<Ar. *rāḥat*) rahat; (*zf.*) tedirgin olmadan, huzur içinde, sıkıntısız biçimde;
r. ıv-63/10, vııı-96/3, x-124/10, x-129/15, xı-132/6
[=5]

raat bıraqma-: (*b.f.*) rahat bırakmamak; tedirgin etmek
r.-y ıv-58/9
r.-yeken xı-136/11
[=2]

raat ol-: (*b.f.*) rahat olmak; üzüntülü, sıkıntılı veya tedirgin durumda olmamak
r.-maylar ıx-109/11
[=1]

raatla-: (*f.*) rahatlamak; rahat bir duruma kavuşmak
r.-ñ v-72/2
[=1]

raatlan-: (*f.*) rahat etmek, dinlenmek
r.-ğan vııı-103/5
r.-ğanından v-72/14
r.-ıp x-120/4
r.-mağā x-124/2
r.-maq ıı-38/5, x-125/16
[=6]

raatlıq: (a.) rahatlık; üzüntüsü ve sıkıntısı olmama durumu, huzur; → *reatlıq*
r. ı-23/19, ıı-29/12, ıı-34/19, v-74/16, vı-84/5, x-122/4, x-124/14, xııı-171/13
[=9]

raatlıq ber-: (*b.f.*) huzur vermek; gönül rahatlığı, dirlik vermek, dinlendirmek

- r.-mey x-118/7
r.-meyedi x-123/10
[=2]
- raatsız:** (*sf.*) rahatsız; rahat olmayan, huuzursuz; sıkıntı verici
r. ix-113/1, v-73/16, x-118/6, xı-140/5, xııı-171/11
[=5]
- raatsız ol-:** (*b.f.*) rahatsız olmak; rahatı bozulmak, keyfi kaçmak, sağlığı bozulmak
r.-mañ xı-138/2, xı-138/2, xııı-172/2
[=3]
- raatsızla-:** (*f.*) rahatsız etmek
r.-mamaq kerekler xı-139/7
r.-may ıı-40/1
r.-r x-120/5
r.-y ı-20/9, vı-79/10, x-118/1, xı-141/3
r.-yedi xı-133/5
[=8]
- raatsızlan-:** (*f.*) rahatsızlanmak, rahatsız olmak; hastalanmak
r.-a ix-107/8
r.-ğanımı ıı-29/9
r.-ma vı-80/3
[=3]
- raatsızlıq:** (*a.*) rahatsızlık; tedirginlik, huuzursuzluk
r. ıı-27/9, ıv-68/12, ıv-69/4, vııı-95/4
[=4]
- radiola:** (<Lat. radiare) (*a.*) pikap
r. vı-83/14
[=1]
- raf:** (<Ar. reff) (*a.*) üstüne öteberi koymak için duvara veya dolap içine yatay olarak tutturulan levha
r.+ta ix-109/8
[=1]
- rale:** (<Ar. rahle) (*a.*) okullarda öğrenci masası, sıra
r.+de vıı-92/9
r.+ge xıv-181/3, xıv-183/3, xıv-186/15
r.+ler xıv-186/15
r.+lerde xıv-183/4
r.+lerimiz xıv-181/2
r.+me xıv-184/7
r.+niñ xıv-186/15
[=9]
- rametli:** (*sf.*) rahmetli; ölmüş kimselerden saygı ile söz edilirken adlarının başına getirilir; merhum
- r. ı-11/18, ı-11/6, ıv-68/14, ıv-69/4, v-70/7, v-77/4
[=6]
- raqam:** (<Ar. raqam) (*a.*) rakam; sayıları göstermek için kullanılan işaretlerden her biri
r.+larını xıv-183/7
[=1]
- raqı:** (<Ar. 'araki) (*a.*) rakı; erik, üzüm gibi meyvelerden alkolle mayalanıp damıtılarak elde edilen sarhoşlandırıcı içki
r. xııı-167/13
[=1]
- raşçöt:** (<Rus.) (*a.*) ağır silahlardan (silah, makineli tüfek, roketatar vb.) oluşan bir birime hizmet veren askeri bir grup
r.+ınıñ ı-13/13
[=1]
- rastkel-:** (<Fars. rāst + T. kel-) (*f.*) rast gelmek, karşılaşmak; düşünmediği, ummadığı hâlde karşılaşmak, rastlamak, tesadüf etmek
r.-e vııı-94/3
r.-gen vııı-106/5, x-127/9
r.-işimiz ıı-31/5
r.-se vııı-95/2
[=5]
- rastkelin-:** rast gelinmek, karşılaşılmak
r.-e eken vıı-87/14
[=1]
- rastkeliş:** (*a.*) rast gelme, karşılaşma
r.+ke vı-81/15
r.+ler ıı-33/11, xııı-172/9
[=3]
- rastkeliş-:** (*f.*) rast gelmek, karşılaşmak; düşünmediği, ummadığı hâlde karşılaşmak, rastlamak, tesadüf etmek;
r.-esiñ ııı-55/15
r.-ken ıı-38/3
r.-kende xııı-165/7, xııı-167/13
r.-ken edik ı-24/13
r.-se xı-141/11
r.-seler xııı-167/8
r.-ti v-72/7
[=8]
- Rasul Gamzat:** (*öz. a.*) Dağıstanlı şair
r. xııı-176/5
[=1]
- Raya:** (*öz. a.*) şahıs ismi
r.+nen vı-82/15

r.+nı vı-81/14
[=2]

rayon: (<Rus.<Fr. *région*) (a.) ilçe, il merkezi
r. ı-11/25, ıv-67/5, vııı-100/8, vııı-94/11,
vııı-94/12, xı-132/11, xı-135/14
r.+da xı-135/15
r.+ğa xı-135/10, xı-135/13
r.+ıma xı-136/5
[=11]

razı: (<Ar. *rāzi*) (sf.) kabul eden, uygun bulup
benimseyen, olana boyun eğip rızâ
gösteren
r.+m xı-135/16, xı-138/8
[=2]

razılıq ber-: (b.f.) razı olmak
r.-mediler xıı-159/16
r.-mese ııı-46/7
[=2]

razılıq sora-: (b.f.) bir şeyi gerçekleştirmek
amacı ile onay almaya kalkmak
r.-may xıv-184/7
r.-dı x-124/1
[=2]

razı ol-: (b.f.) uygun bulmak, beğenmek,
benimsemek, istemek, kabul etmek
r.-dı ıı-32/19, xıv-179/10
r.-ğan v-77/14, xı-135/2, xıv-183/1
r.-ğan ediñ xıv-181/13
r.-may vııı-96/2
r.-sa xıv-179/8
r.-sañ v-77/12
r.-urlarmı vııı-96/1
[=10]

razılaş-: (f.) razılaşmak; anlaşmaya varmak
r.-tılar vıı-87/13
[=1]

razvedçik: (a.) gözcü; keşif yapan kişi
r.+ler ı-15/14
[=1]

razvedka: (<Rus.) (a.) istihbarat; silahlı
kuvvetler, askeri operasyonlar, siyaset ya
da ekonomi alanlarında güvenliğini
sağlamak ve avantaj kazanmak için bir
rakip ya da rakip hakkında bilgi
toplamak; keşif
r. ı-22/20, ı-22/23, vıı-91/14
[=3]

razvedkacı: (sf.) kesifçi
r. vıı-91/14
[=1]

reatlıq: (a.) rahatlık; üzüntüsü ve sıkıntısı
olmama durumu, huzur; → *raatlıq*
r. ıı-36/9
[=1]

red et-: (<Ar. *redd* + T. *et-*) (b.f.) reddetmek,
kabul etmemek; geri çevirmek
r.-meñ ı-10/15
r.-mez xıv-182/12
r.-tim xı-135/16
[=3]

rejim: (<Rus.<Fr. *régime*) (a.) rejim; usûl,
düzen, sistem
r. xıv-183/12
[=1]

rels: (<Rus.<İng. *rails*) (a.) demir yolu, ray
r.+ler ı-17/1
[=1]

reproduktor: (<Rus.<Lat.) (a.) radyo
hoparlörü
r.+ğa ıı-36/14
[=1]

resim: (<Ar. *resm*) (a.) 1. varlıkların, doğadaki
görünüşlerinin kalem, fırça gibi araçlarla
kâğıt, bez vb. üzerinde yapılan biçimleri;
r.+ge xıv-188/11
r.+i xıv-184/10
r.+ime xıv-187/8
r.+imni xıv-187/8
r.+ini xıv-187/12, xıv-187/6
r.+ni xıv-187/14, xıv-188/1, xıv-188/7, xıv-
188/9, xıv-188/13

2. fotoğraf
r. vııı-103/8
r.+ge vııı-103/9
r.+inden vııı-99/9
r.+ine vııı-99/2
r.+inen vııı-99/4
r.+ini vııı-99/3
r.+lerinden vııı-99/3
r.+ni vııı-103/8

[=19]

restoran: (<Rus.<Fr. *restaurant*) (a.) lokanta
r.+da xııı-167/7
r.+ğa ıı-28/9
[=2]

Revenbrük: (öz. a.) yer adı
r. ı-22/10
[=1]

Reyhstag: (öz. a.) mekan adı
r. vıı-91/11

r.+niñ vii-88/11
[=2]

rezinka: (<Rus.) (a.) silgi
r. xiv-188/13
[=1]

rıqma-rıq: (zf.) hıncahınc, tıklım tıklım, ağzına kadar, tıka basa
r. i-21/19, xii-152/9, xiv-184/5
[=3]

riayet et-: (Ar. ri'āyet + T. et-) (b.f.) riayet etmek; uymak, boyun eğmek
r.-mediñ xii-151/7
[=1]

rica: (<Ar. recā) (a.) rica; dileme, dilek
r.+m iii-45/17, iii-50/11, iii-56/6, iii-56/8, iv-62/6
[=5]

rica et-: (b.f.) dilemek, istemek
r.-e edim ii-37/9
r.-em xii-162/11
r.-ip xiii-165/1
r.-ti iv-68/14, xii-146/14
r.-tim i-11/25
[=6]

Ridvan: (öz. a.) şahıs ismi
r. viii-100/9, viii-101/11, viii-101/2, viii-101/2, viii-102/1, viii-102/12, viii-102/4, viii-103/10, viii-103/12, viii-103/4, viii-103/7, viii-103/8, viii-104/2, viii-104/5, viii-105/11, viii-105/7, viii-106/1, viii-94/12, viii-94/13, viii-95/10, viii-95/7, viii-96/1, viii-96/10, viii-96/11, viii-97/1, viii-97/12, viii-97/6, viii-98/4, viii-98/5, viii-99/1, viii-99/4, viii-99/9
r.+ğā viii-100/8, viii-101/8, viii-104/14, viii-95/5, viii-99/6, viii-99/6
r.+m viii-100/10, viii-104/11, viii-94/6, viii-95/6
r.+niñ viii-100/3, viii-101/13, viii-102/11, viii-103/11, viii-103/14, viii-104/12, viii-105/2, viii-105/4, viii-105/9, viii-94/11, viii-96/6, viii-96/8, viii-97/7, viii-98/11
[=56]

ROA: (öz. a.) Rus Kurtuluş Ordusu
r. xii-159/15
[=1]

roman: (<Rus.<Fr. roman) (a.) erkek ile kadın arasında yaşanan sevgi macerası
r.+iñizni xii-136/2
r.+iñizniñ xiii-170/7
[=2]

rota: (<Rus.) (a.) askerî bölük
r. i-14/20, x-125/11
r.+mızğa x-125/4
[=3]

Rus: (öz. a.) Rus
r. viii-92/2, xi-132/11, xi-132/16, xi-133/8, xii-147/13, xii-148/7
[=6]

ruḥ ber-: (<Ar. rūḥ + T. ber-) (b.f.) (bir şeye) hayat vermek; canlılık vermek, canlandırmak
r.-di iv-63/9
[=1]

ruḥiy: (<Ar. rūḥī) (sf.) ruhî; ruhla ilgili, ruhsal
r. i-24/7
[=1]

ruḥset ber-: (Ar. ruḥşat + T. ber-) (b.f.) izin vermek; birine bir iş yapması için müsaade etmek → ruxset et-
ruḥset beril-: bkz. ruḥset ber-
r.-e viii-94/13
r.-se vi-82/14
[=2]

ruḥset et-: (Ar. ruḥşat + T. et-) (b.f.) izin vermek; birine bir iş yapması için müsaade etmek → ruḥset ber-
ruḥset etil-: bkz. ruḥset et-
r.-meyedi vi-81/3
[=1]

ruḥtan tüş-: (<Ar. rūḥ + T. düş-) moralini bozmak; ruhsal yönden direnme gücünü yitirmek, içine korku düşmek
r.-em xiii-174/12
[=1]

rütbe: (<Ar. rutbe) (a.) rütbe; askerî ünvan basamağı
r.+sinde xiii-167/4
[=1]

rüzgar: (<Fars. rüzgār) (a.) rüzgâr, yel
r. x-127/2
[=1]

S

saa: (<Ar. sāḥa) (a.) saha; **1.** iş alanı, çalışma alanı;
s.+da vii-85/4
s.+sında ii-28/3, xi-133/15

2. stad, arena;
s.+da ii-28/16

[=4]

saat: (<Ar. *sā'at*) (a.) saat; **1.** zaman birimi; bir günlük sürenin yirmi dördte birine eşit zaman parçası;

s. x-124/15, xii-143/9,
s.+ke xii-145/8
s.+ten x-124/11

2. vakit, zaman, an;
s. i-8/9, vi-81/8, xiv-181/5
s.+lerde iv-59/9
s.+te vii-91/10

3. günün hangi saati olduğunu gösteren alet
bkz. el saati
s. iii-46/12,

4. belli bir işin yapıldığı belli zaman; süre
s.+larnen i-21/9
s.+leri xi-132/9
s.+lerini xi-132/10

[=13]

saatlik: (sf.) saatlik; yapılması, olması şu kadar süren

s. ii-30/11
[=1]

saba: (<Ar. *ṣabāḥ*) (a.) sabah; **1.** gündüzün ve iş gününün başlangıcı;

s. i-16/20, i-20/10, vi-84/1, vi-84/5, x-122/1,
xii-152/5,
s.+dan i-21/13,
s.+ğa i-18/8, iii-48/17, iv-63/11, iv-66/6, v-74/4,
v-74/6, v-77/6, viii-103/14, x-125/15
s.+ları i-22/12, iv-63/15
s.+larnı xii-149/9
s.+nı i-23/22, viii-98/5

2. (zf.) günün ilk saatlerinde, sabahleyin
s. i-14/2, ii-36/9, iii-51/11, v-72/6, v-74/12,
viii-98/5, viii-100/8, x-120/9, xii-160/9,
xiv-178/3,
s.+dan v-74/17, xii-150/1, xii-155/9
s.+sı xii-149/10
s.+sına i-16/8, ii-27/3, iii-49/1, xii-155/12,
xiv-182/11

[=40]

saba açıl-: (b.f.) sabah olmak; güneş doğup ortalık aydınlanmak

s.-ğanımı ii-35/6, viii-98/6
s.-ıp iv-59/4
s.-ıptaşladı x-126/12,
s.-masını xii-149/10,
[=5]

saba açılır açılmaz: (zf.) gün doğar doğmaz; güneşin doğmasıyla birlikte
s. viii-98/7
[=1]

sabır: (<Ar. *ṣabr*) (a.) sabır; **1.** acı, sıkıntı gibi üzücü durumlar karşısında dayanıklılık gösterme erdemi;

s.+ı xii-163/14
s.+iñiz xi-135/1

2. olacak veya gelecek bir şeyi acele ve telaş etmeden bekleme

s. ii-39/7, iv-64/11, xi-139/3
s.+ım iii-49/16

[=6]

sabır et-: (b.f.) sabretmek; sabır göstermek, sabırlı davranmak; sabreylemek

s. iv-59/4, xiv-178/11
s.-iñiz i-11/22
s.-iñ i-18/24
[=4]

sabırsızlık: (a.) sabırsızlık, sabırsız olma durumu

s.+nen i-11/4, i-23/22, iii-49/8, iv-63/15, ix-107/5,
ix-108/10, ix-110/6, vi-80/7, xii-149/10,
xii-152/10
[=10]

sabiy: (<Ar. *ṣabī*) (a.) sabı; **1.** küçük çocuk, bebe;

s.+ler ix-107/2

2. (mec.) suçsuz, günahsız, masum (çocuk)

s.+ini iv-59/3
s.+lerniñ i-15/19
s.+ni vii-91/11
s.+niñ iv-59/11, vii-90/17

[=6]

saç: (a.) saç

s. iii-41/15
s.+ınıñ iii-47/10
s.+ları i-12/14, i-8/23, ii-30/20, ix-113/7,
viii-103/6, xii-171/17
s.+larımni iii-54/15
s.+larına ii-32/17, viii-96/5
s.+larını vi-81/6, vi-82/5, xi-140/10, xii-147/11
s.+larıñni iii-41/13
[=16]

saçaq: (a.) sundurma; tente; bir yapının herhangi bir bölümünü güneş ve yağmurdan korumak için, o bölümden

dışarı taşan ve altı boşta olarak yapılan bölüm:

s. v11-88/14, x-124/10, x111-172/6

s.+larımızda 111-56/1

s.+qa v11-88/16

[=5]

saçlı: (*sf.*) saçlı olan

s. 1x-114/2, x11-158/1, x111-169/5

[=3]

saçra-: (*f.*) sıçramak, püskürmek

s.-ğan x111-170/10

[=1]

sadaqa: (<Ar. *şadaqa*) (*a.*) sadaka; yoksullara yardım için verilen şey

s. v111-104/12

[=1]

saf¹: (<Ar. *sāf*) (*sf.*) saf; (*mec.*) iyi niyetli, temiz kalpli

s. 1v-58/7

[=1]

saf²: (<Ar. *şaff*) (*a.*) saf, sıra, dizi

s.+larında v11-92/4

[=1]

sağ¹: (*sf.*) sağ; yaşamakta olan, hayatta olan canlı

s. 1-16/14, 1-24/16, 1-24/17, 111-53/8, 1v-68/10, 1x-112/3, v-72/3, v-77/18, v11-91/18, x-126/1, x-x111-165/3, x111-167/3

[=12]

sağ qal-: (*b.f.*) sağ kalmak; ömrünü devam ettirmek, yaşamasını sürdürmek

s.-alar x11-154/8

s.-dı x11-143/3

s.-salar v11-90/6

s.-sañ x11-154/11

[=4]

sağ²: (*a.*) sağ; (*sf.*) sağ tarafta olan

s. 1-17/19, 128/6, x1v-187/8

[=3]

sağa-selamet: (*zf.*) sağ salim; hiçbir zarar görmeden → *sağ-selamet*

s. x11-160/5

[=1]

sağın-: (*f.*) özlemek, hasretini çekmek

s.-a x-120/3

s.-am v111-97/5

s.-dim v111-95/9

s.-ğan 11-27/10

[=4]

sağınçlı: (*sf.*) özlenen; özlemlili

s. 11-37/9

[=1]

sağlam: (*sf.*) sağlam; **1.** sağlıklı, hastaliksız; yarasız, beresiz;

s. v-73/10, x11-152/11

2. dayanıklı, güçlü

s. v111-101/1, x-123/1

[=4]

sağlıq: (*a.*) sağlık; bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması, vücut esenliği; keyif, sıhhat

s.+ım+(sağlığı) 1-14/10, 111-53/2

s.+ına+(sağlığına) 1-13/9

s.+ıñızını+(sağlığıñızını) 111-54/8

s.+ıñını+(sağlığıñını) 111-51/5

s.+nen 111-56/3

[=6]

sağlıqlaş-: (*f.*) vedalaşmak, ismarlaşmak → *savlıqlaş-*

s.-ıp 111-46/8, 1v-67/9

s.-maq 1-11/32

s.-qanımızını 1-12/8

s.-tım 1-11/29

[=5]

sağ ol: sağ ol; iyilik, yardım veya hoş giden bir davranış karşısında "çok yaşa, teşekkür ederim" anlamlarında söylenen bir söz

s. 1-10/21, 111-43/1, 111-45/16, 111-51/17, 111-55/9, x111-176/7

s.-sun v-71/14, x-123/3, x11-144/1

[=9]

sağ-selamet: (*zf.*) sağ salim; hiçbir zarar görmeden → *sağa-selamet*

s. 11-38/16, 1v-68/4, x1-138/2, x11-143/2, x111-172/7, x111-173/9, x111-176/1

s.+im 1-13/2

[=8]

sağ-selamet ol-: (*b.f.*) sağ salim olmak, hiçbir zarar görmemek

s.-ğanını 1-24/18

[=1]

sail: (<Ar. *sāhil*) (*a.*) sahil, kıyı

s.+ge v-78/13

[=1]

saip: (<Ar. *sāhib*) (*a.*) sahip

s.+i+(saibi) 1-25/1, 1-7/2, 11-39/5, 1v-66/9, x11-142/1

s.+inden+(saibinden) 1v-68/12

s.+ini+(saibini) 1v-68/13

- s.+leri 11-39/3
s.+lerimiz x111-176/3
[=9]
- saip ol-:** (*b.f.*) sahip olmak; mülkiyetinde olmak, elinde bulundurmak
s.-ğan 11-31/9
[=1]
- sakin:** (<Ar. *sākin*) (*sf.*) sakin; durgun hareketsiz
s. v-73/14
[=1]
- sakinleştir-:** (*f.*) sakinleştirmek; sakinleşmesini sağlamak, sessiz, dingin bir duruma getirmek; yatıştırmak
s.-e 1v-62/9
[=1]
- sakinlik:** (*a.*) sakinlik; sessizlik
s.+ni 1-10/6
[=1]
- salı:** **1.** (*a.*) haftanın pazartesinden sonra gelen ikinci günü;
s. viii-94/10,
2. (*zf.*) salı gününde
s. viii-100/8, viii-94/13, viii-95/1, viii-95/5
[=5]
- salla-:** (*f.*) sallamak; elle veya eldeki nesne ile, başıyla işaret etmek
s.-dı 1x-115/4, x11-160/10
s.-ğan v-74/12
s.-p 11-36/4, 1x-111/8, viii-101/14, x11-161/7, x111-172/5
[=8]
- sallan-:** (*f.*) (bir şey) kımıldanmak, sarsılmak
s.-a x1v-184/4
s.-1p 1x-117/5
[=2]
- sallana sallana:** (*zf.*) sallanarak
s. 1x-114/11
[=1]
- salqın:** [<Moğ. *salki(n)*] (*sf.*) (hava ve su için) serin; ılık ile soğuk arası → *serin*
s. v-75/13
[=1]
- Samarqand:** (*öz. a.*) yer adı; Semerkant
s.+da 1-23/12
[=1]
- samimiy:** (<Ar. *ṣamīmī*) (*sf.*) samimi, içten
s. v-78/9
[=1]
- samimiyylik:** (*a.*) samimilik, içtenlik
s.+i+(samimiyyliği) 11-35/10
[=1]
- samogon:** (<Rus.) (*a.*) kaçak içki, ev yapımı içki
s. x11-159/10, x11-159/10
- samolyot:** (<Rus.) (*a.*) uçak
s. 1-18/22, 1-19/11, viii-96/11, x-127/3, x11-161/6
s.+1 111-48/17
s.+ımız 1-18/23
s.+lar 1-19/9, 111-48/16, x11-160/1
s.+ları 111-48/18
s.+larını x11-163/13
[=12]
- san-:** (*f.*) sanmak, ihtimal vermek, zannetmek, düşünmek
s.-a başladım x1v-178/2
s.-a ediler v-74/2
s.-ar viii-100/11
s.-arsıñ v1-82/11
s.-dı v-70/11
[=5]
- sana:** (<Ar. *ṣahn*) (*a.*) sahne; izleyicilerin kolayca görebilmeleri için genellikle yerden belli bir ölçüde yüksek yapılan, oyun, müzik vb. gösteri yapmaya uygun yer; oyunluk
s.+da v1-81/9
[=1]
- sanatoriya:** (<Rus.<Fr. *sanatorium*) (*a.*) sanatoryum
s.+dan v-74/13
s.+ğa v-72/4
s.+sına v-72/8
[=3]
- sanayı:** (<Ar. *ṣanāyi'*) (*a.*) sanayi, endüstri
s.+sını 11-36/18
[=1]
- sancı:** (*a.*) sancı; iç organlarda batar veya saplanır gibi hissedilen, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı; buru, buruntu
s.+lar x11-152/3
[=1]
- sañç-:** (*f.*) **1.** sokmak, batırmak;
s.-qan 11-33/10
s.-qanday 1-19/16
2. saplamak, bıçaklamak

- s.-a 1x-116/2
s.-qan x-121/6
[=4]
- sançıl-:** (*f.*) batmak, saplanmak
s.-dı v1-81/13
s.-dılar v-77/6
[=2]
- sandıçcıq:** (*a.*) küçük sandık
s.+ından+(sandıçğından) 1v-62/17
[=1]
- sandıq:** (<Ar. *şandūq*) (*a.*) sandık; içine çeşitli şeyler konulan, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası
s. 1v-68/13
s.+larını v111-98/11
s.+nı 1v-68/13, v111-98/13
s.+nıñ v111-98/12, v111-99/5
[=6]
- sandırtaqla-:** (*f.*) sayıklamak
s.-p 1-12/20
s.-p başladı 1v-65/14, v-76/8
s.-y 111-53/18
[=4]
- saniç-:** (*f.*) sancılanmak
s.-sa x111-169/1
[=1]
- sanitar:** (<Lat. *zanitas*) (*a.*) sağlık memuru, sağlık görevlisi; sıhhiyecisi
s.+lar x-128/11
[=1]
- saniye:** (<Ar. *sāniye*) (*a.*) saniye; zaman birimi olarak dakışkanın altmışta biri
s.+lerinde 1v-67/3
[=1]
- sanki:** (*z.f.*) sorulu olmayan cümlelerde anlatılan düşüncenin gerçekte var olmayıp bir benzeysi ya da arzu olduğunu gösterir
s. 1-10/8, 1-17/24, 1-20/9, 11-27/3, 111-42/15, 111-52/6, 1x-107/6, 1x-110/15, 1x-110/16, 1x-116/5, v-73/14, v-78/5, v11-91/7, v111-102/9, v111-103/1, v111-103/10, v111-103/5, x-124/3, x-127/9, x-128/13, x-129/13, x1-141/5, x11-160/1, x111-169/1, x111-169/6, x111-171/9
[=26]
- santraç:** (<Ar. *satrenç*) (*sf.*) kareli, damalı
s. 11-30/10
[=1]
- sap:** (*a.*) bir aracın kullanıldığı vakit elle tutulan yeri
s.+larından x11-154/8
[=1]
- saqın-:** (*f.*) sakınmak; herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak; içtinap etmek
s.-asıñ x1-141/6
[=1]
- saqla-:** (*f.*) saklamak; **1.** bir kenara koymak, ortalıkta bulundurmamak;
s.-dılar x11-143/8
s.-p kaldırdı x11-143/12
s.-p qoyam 111-48/5
s.-p qoyğan x11-151/7
- 2.** korumak, himaye etmek, barındırmak, esirgemek;
s. 111-50/11, 111-53/5
s.-dı 11-38/3
s.-ğan 1-15/4, 1v-67/1, v11-89/17
s.-p keldim 1v-68/16, 1v-68/12,
s.-p kele 1v-65/10
s.-p kaldırsa x11-143/11
- 3.** gizli tutmak, duyurmamak *bkz. sır saqla-*
[=13]
- saqlan-:** (*f.*) saklanmak; **1.** kendini saklamak, gizlemek;
s. x11-163/6
s.-1p 11-39/1, v11-88/13, 1x-112/5, x11-145/12
s.-1p yüreler x11-163/9
s.-1p yürmedim 1-15/8
s.-iredim x1v-186/5
s.-maq x-127/5
- 2.** saklamak işi yapılmak
s.-1p 111-57/5,
[=10]
- saqlı:** saklı; (*sf.*) (*z.f.*) saklanmış, gizlenmiş
s. v111-99/5, x-120/9, x-129/12
[=3]
- saqlıq:** (*a.*) İhtiyat, ihtiyatlılık, dikkat ve itina
s.+nı x11-142/10
[=1]
- saqlıqnen:** (*z.f.*) dikkatlice, temkinli, ihtiyatlı, yavaşça
s.+ 1-16/20, 111-57/2, 1x-115/6, v111-99/6, x11-161/6, x11-163/14
[=6]

saqt ol-: (*b.f.*) dikkatli olmak; dikkat etmek, dikkat göstermek

s. v1-84/1, x11-144/1, x11-144/1, x11-160/3

s.-ip v1-84/1

s.-uñ x11-161/3

[=6]

sar-: (*f.*) sarmak; **1.** bir şeyin üzerine dolamak;

s.-ip 1-12/7

2. kuşatmak, çevrelemek;

s.-ipaldılar 1-16/9, 1-22/22, x11-155/14

3. kaplamak

s.-a x11-174/15

s.-alar 1-15/13

s.-ğan 11-38/8

[=7]

Saransk: (*öz. a.*) yer adı

s. 111-41/8, 111-47/8

[=2]

sarar-: (*f.*) sararmak; **1.** sarı renge dönmek;

s.-ğanlar 111-56/17, 111-46/16

s.-ip qalğan 1v-68/13

2. (bitkiler) sonbaharda cansızlaşmaya başlarken sarı renk almak

s.-ğan v-75/13

[=4]

sarf et-: (*Ar. şarf + T. et-*) (*b.f.*) sarf etmek; harcamak, tüketmek

s.-ip x1v-179/14

s.-mek x1-132/16

[=2]

sarı: 1. (*a.*) yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi; **2.** (*sf.*) bu renkte olan

s. v11-86/8, x11-147/11, x11-169/10, x11-

169/5

[=4]

sarıca: (*sf.*) sarıca, sarıyı andıran

s. 1-9/1

[=1]

sarı-: (*f.*) sarılmak; kucaklamak, kollarını dolamak

s.-d1 v111-104/5

s.-ip 1-24/15, 1v-59/5, 1v-60/10, v-73/13

[=5]

sarım: (*a.*) sarım; kuşatma, sarma, etrafını alma

s. 1-16/11

s.+da 1-16/10

s.+dan 1-16/14

[=3]

sarışın: (*sf.*) sarıya yakın renkte olan

s. 11-32/17

[=1]

sarq-: (*f.*) sarılmak; aşağıya doğru uzamak, yeryüzüne dopru yaklaşmak

s.-ip 1-12/14

s.-ip turalar v11-90/4

s.-qan v111-103/6

[=3]

saruş: (*<Fars. ser-ḥōš*) (*a.*) sarhoş; alkollü içki ve keyif verici madde kullandığı için kendini bilmeyecek durumda olan kimse

s. 1x-114/11, x11-155/6

[=2]

sasıq: 1. (*a.*) pis koku;

s.+ından+(sasığından) x11-149/14

2.(*sf.*) pis kokan

s. x11-142/10, x11-144/6, x11-149/9

[=4]

sat-: (*f.*) satmak; bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek

s.-alar x11-157/9

s.-ar x1v-184/12

s.-ip x11-151/2

s.-mağa x11-143/13, x11-143/16, x11-143/5,

x11-150/4, x11-151/2

s.-maq x11-150/7

[=9]

satıp al-: (*f.*) satın almak

s.-ğan edi x11-146/14

s.-ip 1v-63/2

[=2]

satıl-: (*f.*) satılmak; satmak işi yapılmak

s.-ğanı v-74/1

s.-ğanını 11-29/4

[=2]

satır: (*<Ar. saṭr*) (*a.*) satır; bir sayfa üzerindeki yazının bir sırası

s. 111-44/2

s.+lar 111-41/14, 111-45/10

s.+ları 111-56/18

[=4]

savlıqlaş-: (*f.*) vedalaşmak, ısmarlaşmak → *sağlıqlaş-*

s.-iredik x11-154/6

[=1]

savur-: (*f.*) savurmak; (rüzgâr) şiddetle eserek havaya kaldırmak, dağıtmak
s.-a v-75/13
[=1]

savuştur-: (*f.*) savuşturmak; savmak, uzaklaştırmak
s.-dım xıı-168/7
s.-ğan v-78/5
[=2]

saşarin: (<*Rus.* <*Yun.* *sakchar*) (*a.*) Sakarin; genellikle şeker hastalarının şeker yerine kullandığı, maden kömürü katranından yapılan beyaz bir toz
s.+ge xıı-143/16
[=1]

say-: (*f.*) saymak; **1.** bir şeyin sayısını bulmak, kaç birimden meydana geldiğini anlamak;
s.-alar ı-21/9

2. (*mec.*) hesaba katmak, dikkate almak;
s.-masaq vıı-85/4, xı-131/7

3. birini veya bir şeyi herhangi başka bir şey yerine koymak veya ona herhangi bir şey gözüyle bakmak; addetmek
s. xıı-144/1
s.-a edim ıı-32/7
s.-a vı-83/7
s.-alar xı-141/11
s.-am ıı-28/1, ıı-40/2
s.-dım ı-13/10, ı-25/17
s.-maysıñmı v-74/19

[=12]

sayesinden: (*zf.*) aracılığıyla; -le bağlantı kurularak, -nın yardımıyla; vasıtasıyla, eliyle, marifetiyle, kanalıyla, sayesinde, tarafından
s. v-75/1
[=1]

saygı-ürmet: (*a.*) saygı ve hürmet
s. ı-11/14
[=1]

saygılı: (*sf.*) sayın, saygıdeğer, muhterem
s. ııı-48/4, ııı-53/13
[=2]

sayı: (*a.*) sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonucunda ortaya çıkan birimlerin kaç olduğunu bildiren sözlerden her biri; adet
s.+sı ııı-46/2, xıı-142/4
[=2]

sayıl-: (*f.*) sayma işine konu olmak; addedilmek, addolunmak
s.-a xıv-183/8
s.-asız xıv-183/6
[=2]

sayılı: (*sf.*) sayısı belli olan, sayılmış
s. ıı-27/2, ııı-54/7
[=2]

sayın: (*edat*) “-gan/-gen, -kan/-ken” sıfat fiilerinden “-dıkça/-dikçe” anlamlı zarf takımı yapar
s. ı-13/17, ı-21/6, ı-22/4, ıı-32/6, ıı-35/18, ıı-39/10, x-118/1, x-122/11, x-125/3, xıı-142/4, xıı-145/13, xıı-145/13, xıv-187/10
[=13]

sayla-: (*f.*) seçmek
s.-p xıv-177/2
[=1]

sazlıq: (*a.*) sazlık; sazları çok olan yer
s.+lar ıı-38/4
s.+qa ı-17/9
[=2]

sebe: (<*Ar.* *sebeb*) (*a.*) sebep, neden; bir şeyin olmasına veya bir halde bulunmasına yol açan şey
s. ıı-31/17, ııı-44/5, ııı-44/6, vı-80/5, xı-131/4, xı-134/2, xıı-146/13, xıv-185/3
s.+i+(sebebi) ıv-68/13, ıv-68/13, x-119/6, x-123/9, xı-133/15, xı-134/6, xı-134/6, xı-140/15
s.+imi+(sebebimi) ı-21/14
s.+ini+(sebebini) ııı-52/14, ıv-68/12, v-74/13, xııı-169/10, xııı-169/11
s.+ler ıı-35/17
s.+lerden ıx-107/2, xııı-169/11
s.+ten ı-8/6, ııı-43/10, ııı-44/2, ıv-61/5, ıx-109/11, ıx-109/5, ıx-109/6, v-70/3, v-72/4, vı-79/11, xııı-172/9, xıv-177/10, xıv-177/12
s.+ten+(sebebtan) xıv-178/5
[=39]

sebeb ol-: (*b.f.*) sebep olmak; yol açmak, neden olmak
s.-dı xı-133/15, xııı-167/5
s.-dı+(sebeboldı) xıv-184/1
s.-diñ v-70/7
[=4]

sebepsiz: (*zf.*) bir sebebi olmadan
s. xııı-174/12
[=1]

sefer: (<*Ar.* *sefer*) (*a.*) **1.** defa, kez, kere;

s. 1-12/8, 1-25/2, 1v-63/10, x1-131/2, x11-150/2
s.+inde 111-51/16

2. genellikle ülke dışına yapılan askeri harekât, savaş için yapılan yolculuk
s. x11-164/4

[=7]

sekir-: (*f.*) sıçramak, zıplamak; birdenbire bulunduğu yeri taperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak

s.-ip x11-155/9
[=1]

sekiz: **1.** (*a.*) günün 24 saatinin gece yarısından sonraki sekizinci ve yirincinci saatleri
s.+de v1-81/8

2. (*sf.*) bu sayı kadar olan
s. 1-20/21, x111-170/11

[=3]

sekizinci: (*sf.*) sekiz sayısının sıra sıfatı; sekizinci
s. v1-79/11, v1-80/10, v1-82/12, v1-82/14, v1-82/9
s.+ni v1-80/12

[=6]

sekiz-on: (*sf.*) sekizle on arasında değişen tahmini ya da yaklaşıklıkla ifade eden kalıp

s. v11-88/14
[=1]

sekretar: (<*Rus.*><*Fr. secrétaire*>) (*a.*) sekreter, kâtip

s.+1 v111-104/11
[=1]

sektsiya: (<*Rus.*>) ev, hane; daire

s.+da x1-135/15
s.+ğa x1-141/3
s.+sı x-120/7
[=3]

selam: (<*Ar. selām*>) (*a.*) selām, insanların birbirine sözle veya işaretle yaptıkları bir nezaket, saygı hareketi

s. 11-35/19, 111-47/2, 111-50/6, 111-50/6, 111-51/6, 1v-61/11
s.+lar 111-53/6
s.+nen 111-50/5
[=8]

selam ber-: (*b.f.*) selām vermek, selâmlamak → *selamla-*

s.-gen 1x-117/5
[=1]

selam-kelâm: (<*Ar. selām-Ar. kelām*>) (*a.*) selām sözü, selâmlaşma

s.+dan 111-41/12
[=1]

selamla-: (*f.*) selâmlamak, selām vermek → *selam ber-*

s.-dılar v1-82/7
[=1]

selam-saba: (<*Ar. selām-Ar. şabāh*>) (*a.*) sabah selâmı, ilk selām

s.+dan 1-14/21

selbi: (<*Fars. servi*>) (*a.*) servi ağacı

s. v-72/6
s.+ler 1x-116/10, 1x-117/5, x1-131/6
[=4]

semerele: (*sf.*) semerele, verimli

s. x111-175/6
[=1]

Semön Yakovleviç: (*öz. a.*) şahıs ismi

s. 1-7/7
[=1]

sen: (*zm.*) tekil ikinci kişiyi gösteren zamir

s. 1-10/3, 1-25/11, 1-9/21, 1-9/22, 11-29/11, 11-29/16, 11-29/21, 11-35/21, 11-36/13, 111-41/13, 111-43/12, 111-44/3, 111-44/5, 111-45/13, 111-45/17, 111-45/18, 111-45/18, 111-45/19, 111-46/1, 111-46/5, 111-48/5, 111-48/6, 111-48/8, 111-49/18, 111-49/9, 111-50/11, 111-50/11, 111-50/21, 111-50/8, 111-51/16, 111-51/4, 111-52/11, 111-52/11, 111-52/12, 111-52/12, 111-52/14, 111-52/7, 111-53/5, 111-54/11, 111-55/15, 111-55/15, 111-55/15, 111-55/8, 111-56/5, 111-56/6, 1v-62/8, 1v-64/7, 1v-64/7, 1v-65/12, 1x-110/3, 1x-114/2, 1x-114/8, 1x-115/12, 1x-115/14, 1x-116/10, 1x-116/6, 1x-116/9, 1x-117/2, v-70/7, v-72/8, v-73/20, v-74/7, v-74/8, v-74/8, v-75/2, v-75/2, v-77/11, v1-80/3, v1-81/16, v1-81/7, v1-84/3, v11-87/6, v11-88/20, v111-100/1, v111-101/14, v111-102/7, v111-104/11, v111-104/12, v111-104/12, v111-105/2, v111-105/3, v111-106/2, v111-95/9, v111-96/13, v111-96/13, v111-96/2, v111-96/4, v111-96/5, v111-97/2, v111-97/3, v111-97/4, v111-98/3, v111-99/13, v111-99/14, x-121/2, x-123/7, x-123/8, x-124/1, x-125/5, x1-134/3, x1-135/15, x1-137/14, x1-139/6, x11-144/1, x11-144/3, x11-144/3, x11-145/6, x11-148/11, x11-150/7, x11-151/6, x11-151/7, x11-153/12, x11-153/8, x11-155/9, x11-158/9, x11-160/3, x11-160/5, x11-160/6,

xii-161/7, xii-161/7, xii-163/6, xiii-168/2, xiii-168/3, xiii-168/4, xiii-169/10, xiii-170/6, xiii-171/4, xiii-172/11, xiii-172/7, xiii-175/13, xiii-175/15, xiii-175/15, xiii-176/2, xiv-177/7, xiv-177/7, xiv-178/11, xiv-178/13, xiv-179/2, xiv-179/8, xiv-180/13, xiv-180/7, xiv-181/13, xiv-181/2, xiv-181/2, xiv-181/3, xiv-182/1, xiv-182/12, xiv-182/3, xiv-182/7, xiv-184/11, xiv-184/11, xiv-184/12, xiv-184/12, xiv-184/3, xiv-185/14, xiv-185/14, xiv-186/1

s.+de iii-45/15

s.+den iii-49/16, iii-49/17, iii-50/7, iv-64/7, v-70/7, viii-101/8, xiv-178/13, xiv-179/3, xiv-185/14

s.+e+(saña) i-13/6, ii-29/11, iii-41/15, iii-45/17, iii-45/18, iii-49/10, iii-50/11, iii-51/19, iii-53/2, iii-53/6, iii-54/11, iii-54/13, iii-54/17, iii-56/4, iii-56/6, iv-60/9, iv-62/6, iv-64/7, v-72/2, v-74/18, v-75/2, vii-87/10, viii-104/12, viii-104/13, viii-96/13, viii-96/4, viii-97/3, viii-98/3, x-119/3, x-124/1, xi-132/3, xi-135/15, xi-139/5, xii-144/1, xii-144/3, xii-150/8, xii-151/1, xii-151/3, xii-153/8, xii-157/10, xiii-167/5, xiii-169/10, xiii-169/6, xiii-174/10, xiv-177/4, xiv-177/4, xiv-179/8, xiv-181/2, xiv-182/1, xiv-182/12

s.+i i-14/17, i-14/4, i-19/9, ii-28/12, iii-43/13, iii-43/5, iii-46/3, iii-52/10, iii-52/12, iii-52/6, iv-62/7, iv-65/12, iv-66/10, ix-110/4, ix-114/4, ix-115/3, ix-115/4, ix-115/5, ix-117/2, ix-117/2, ix-117/2, v-74/11, v-75/2, v-76/6, v-77/18, v-77/4, vi-84/9, vii-88/20, viii-100/2, viii-104/11, viii-97/2, viii-97/5, viii-99/14, viii-99/14, xi-132/1, xi-137/14, xi-139/7, xi-139/7, xii-146/12, xii-148/11, xii-148/7, xii-154/11, xii-158/12, xii-158/5, xii-158/6, xii-160/3, xii-162/10, xiii-169/3, xiv-178/4, xiv-181/3, xiv-182/12, xiv-184/11

s.+iñ i-15/4, ii-33/11, ii-35/23, ii-36/1, iii-41/13, iii-44/14, iii-44/16, iii-48/5, iii-49/7, iii-51/17, iii-52/11, iii-52/14, iii-55/10, iii-55/15, iii-56/15, ix-111/6, ix-114/8, v-70/7, vi-83/10, vii-89/6, viii-101/1, viii-104/11, viii-104/8, viii-95/8, viii-97/2, x-127/9, xi-134/3, xi-135/15, xi-138/7, xi-139/7, xii-149/7, xii-150/6, xii-150/6, xii-150/7, xii-150/9, xii-151/1, xii-151/7, xii-158/5, xiii-167/14, xiii-168/10, xiii-175/13, xiii-176/1, xiii-176/1, xiv-177/4, xiv-177/5, xiv-178/13, xiv-180/5, xiv-182/12, xiv-184/11, xiv-184/12

s.+iñki xiii-167/14

s.+iñkini xii-160/5

s.+nen iii-55/8, vii-85/5
[=323]

sene: (<Ar. *sene*) (*a.*) sene, yıl
s. iii-54/17, x-123/4
s.+si ix-113/15, xiii-165/1, xiii-166/13
s.+siniñ i-13/12, i-22/11, ix-109/1, viii-98/9
[=9]

sensiz: (*z.f.*) sen olmaksızın, sen olmadan
s. xiii-172/13
[=1]

sentyabr: (<Rus.)(*a.*) eylül ayı
s.+den viii-104/14
s.+inde i-13/12
[=2]

sepele-: (*f.*) çiselemek; kısa süreler içinde ve seyrek damlalar hâlinde yağmak; serpelemek
s.-p ix-111/10
s.-y ii-27/1, xii-152/8
[=3]

sepkil: (*a.*) çil; çoğunlukla yüzde oluşan kahverengi küçük benekler
s.+leri xii-147/11
[=1]

sepkilli: (*sf.*) çilli, çili olan
s. vii-86/8, xiii-169/10
[=2]

septir-: (*f.*) serptirmek; serpme işini yaptırmak; serpmek, fişkırmak, püskürmek
s.-ip başlay x-128/4
[=1]

septiril-: (*f.*) dağılmak, dağıtılmak, serptirilmek,
s.-gen vii-89/13, xii-145/5
[=2]

ser-: (*f.*) düz bir yere yaymak
s.-e iv-60/4
[=1]

serbest: (<Fars. *serbest*) **1.** (*sf.*) tutuklu veya bağımlı olmayan, özgür;
s. i-26/4, vii-92/5,

2. (*sf.*) bazı kurallara bağlı olmayan;
s. xiv-183/1, xiv-183/8, xiv-183/9, xiv-183/11, xiv-185/5, xiv-186/10, xiv-189/2

3. (*z.f.*) özgürce, rahatça, bağımsız bir biçimde
s. ii-32/1, iv-63/6, vii-91/13, xiv-182/3,

[=13]

Serbest Dîñleyici: XIV numaralı hikâyenin adı
s. xiv-177/0
[=1]

serbestlik: (*a.*) serbestlik, serbest olma durumu;
1. özgürlük;
s. xii-150/7

2. kurallara tâbi olmamak
s. xiv-185/14
s.+lerden xiv-183/13

[=3]

serin: (*sf.*) serin; az soğuk, ılık ile soğuk arası
→ *salqın*
s. ii-32/22
[=1]

serjant: (<*Rus.*<*Fr. sergent*) (*a.*) çavuş
s. i-17/2
[=1]

sernik: (*a.*) kibrit
s. x-128/5, xii-154/5
[=2]

sert: (<*Fars. serd*) (*sf.*) sert; **1.** katı, çizilmesi,
kırılması güç olan;
s. viii-105/4

2. hırçın, öfkeli, hiddetli
s. xiii-173/1

[=2]

sert sert: (*zf.*) öfkelenerek, kızarak
s. ii-35/20
[=1]

ses: (*a.*) **1.** türlü nesnelere başlatıp da
buldukları ortama ilettikleri
titreşimlerden kulakla duyulabilir
olanları;
s.+leri viii-105/5

2. konuşma veya okuma sesi;
s. iv-62/12
s.+i ii-32/13, iii-41/15
s.+im i-13/22, i-13/24
s.+imden iv-69/4, xiii-166/6
s.+inen iv-60/8, xii-152/1
s.+leri vi-83/5
s.+nen iv-59/1, ix-115/15

3. melodi nağme;
s.+nen xiii-166/3

[=14]

sesini kes-: (*b.f.*) susmak
s.-ti viii-94/5
[=1]

sesleş-: (*f.*) ses vermek; bir çağrıya karşılık
vermek; birbiriyle haberleşmek
s.-ip turmaq kerekimiz iii-41/15
[=1]

sessiz: (*zf.*) ses ve gürültü çıkarmadan,
gürültüsüz; kimseye duyurmadan
s. viii-92/9
[=1]

ses soluq: (*a.*) (*mec.*) herhangi bir haber
s. iii-49/16, xii-159/5
[=1]

ses-soluq çıqma-: (*b.f.*) ses seda çıkmamak;
haber çıkmamak
s.-dı xii-159/5
[=1]

set: (<*Ar. sedd*) (*a.*) sedir; divan; üzeri minderli
veya şilteli, uzunca, yatmaya veya
oturmaya yarayan tahta kerevet
s. xiv-179/11, xiv-181/7
[=2]

Settar: (*öz. a.*) şahıs adı
s. xiv-180/11
[=1]

Settarov: (*öz. a.*) şahıs adı
s. xiv-180/14
[=1]

sev-: sevmek; **1.** birine gönül vermek, sevgi ile
bağlanmak;

s.-di iv-68/7
s.-e edi v-74/9,
s.-em iv-66/10, v-74/8, xi-138/10,
s.-esiñmi v-73/20, v-74/7
s.-gen v-73/19,
s.-genine ii-36/1
s.-ip iv-67/8
s.-medi xi-134/6
s.-mek ii-31/2, xiii-170/3
s.-mey ekensiñ xi-135/15
s.-se v-75/2, xi-138/5

2. hoşlanmak;
s.-e edim iii-56/7
s.-e v-71/7, ix-112/12,
s.-eler v-73/9, xiii-165/11
s.-em xiii-168/10
s.-gen iii-56/7,
s.-genlerine ix-116/10
s.-mey xii-158/12

3. sevgi ile bağlılık duymak

s.-e ı-8/19, xı-132/15
s.-e edi xıv-182/9
s.-em ıı-27/6,
s.-esiz ı-10/16
s.-gen ı-8/3, xııı-173/4, xııı-176/1
s.-geni xı-133/15
s.-mey eken ıv-65/7
s.-meyler ıv-58/6

[=36]

sevda: (<Ar. *sevdā'*) (a.) **1. güçlü sevgi, aşk;**
s. xı-141/3

2. aşık, tutkun, meftun, gönül vermiş, sevdalı

s.+lar v-74/4, xı-136/11
s.+larğa v-73/14
s.+larına ıı-38/16
s.+larını ıı-38/7, ıı-55/16
s.+larınıñ ıı-35/7, ıı-37/15
s.+nı v-74/2

[=10]

sevgi: (a.) sevgi, aşk; insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu

s. ı-25/2, ıı-29/20, ıı-31/2, ıı-31/2, ıı-33/11,
ıı-38/3, ııı-55/7, ııı-56/12, ıv-59/13, ıv-
66/10, v-73/16, v-75/11, v-75/4, v-77/20,
xı-136/2, xııı-166/2, xııı-170/9, xııı-
172/9
s.+den xııı-173/6
s.+ge xı-141/11
s.+m ııı-54/10, ııı-55/8, xı-136/1, xı-140/16,
xııı-173/10
s.+mi vıı-93/2
s.+miz xııı-170/9
s.+mni ıı-38/6, xııı-170/15, xııı-173/1
s.+mniñ ıı-40/2
s.+ni xııı-173/6
s.+niñ xı-136/2
s.+ñe xı-136/3
s.+ñizge xı-138/7
s.+si ı-26/3, ıv-66/10, v-77/19, xı-141/2, xııı-
173/10
s.+sini ı-12/15, xı-136/8, xı-138/5, xı-141/7
[=44]

sevgili: **1. (a.) sevgi ve bağlılık duyulan;**
s. ııı-55/14

2. (a.) sevilen kimse
s.+sine ı-25/19

[=2]

sevil-: (f.) sevilme; sevgi duyulmak, sevgi beslenilmek

s.-medi xı-134/6
s.-mek xııı-170/3
[=2]

sevimli: (sf.) sevimli, şirin, hoş giden (canlı varlık)

s. ııı-47/3, xıv-180/10
[=2]

sevin-: (f.) sevinmek, sevinç duymak

s.-di ııı-42/14, vı-81/15, vııı-98/12, x-
129/14, xıı-154/3, xıı-157/3
s.-dik ııı-50/14
s.-diler ıv-62/16, vıı-88/2
s.-dim xı-134/7, xııı-166/1
s.-e ıv-63/6, vı-83/13, x-120/2, xıı-144/4,
xıv-181/4, xıv-181/4
s.-em ıı-40/2, ıv-69/4
s.-gen ıx-117/3
s.-gende vııı-99/4
s.-genimden ııı-50/7
s.-geninden ıv-61/12, ıx-114/3
s.-genlerinden vıı-92/1, xıı-162/2
s.-ip vı-84/5, xı-137/6, xıı-153/5
s.-mek gerek xıv-182/3
s.-se ıx-116/8
[=31]

sevinç: (a.) sevinç, sevinme; İstenen veya hoş giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku; kıvanç, meserret, sürür

s. ııı-47/14, ıv-61/16, ıv-62/11, ıv-62/14, ıv-
65/7, ıx-114/4, vııı-95/4, xı-131/9, xı-
137/12
s.+i ıv-63/14
s.+imiz ııı-52/20
s.+nen ıı-27/9, ıx-116/5, vı-81/2, xıı-157/1
[=15]

sevinçli: (sf.) sevinçli; sevinci olan ve sevinç veren; mesrur

s. ı-21/7, vı-84/12, vııı-99/8, xıı-163/10
[=4]

sevindir-: (f.) sevindirmek; sevinmesine yol açmak, sevinmesini sağlamak

s.-di ıv-62/13, ıx-113/13
s.-diñ ııı-43/1, ııı-51/16
s.-e ıı-37/11, ıv-59/5
s.-ecegini xıı-144/4
s.-e edi ıv-61/12, xıv-184/11
s.-e ediler ııı-44/17
s.-e turğan ıv-61/2
s.-gen xıı-159/3
s.-gen edi vııı-100/4
[=13]

seyaat: (<Ar. *siyāhat*) (a.) seyahat; gezi, yolculuk
s.+lar xiii-166/9
[=1]

seyir et-: (Ar. *seyr* + T. *et-*) (b.f.) seyretmek;
1.gözlemek, bakmak;
s.-ip x1-131/4
s.-ip tura ediler ix-114/1
s.-ip turdu ix-112/5

2.eğlenmek, görmek, öğrenmek vb. için bakmak, izlemek
s.-e başladı x1-134/5
s.-ecegim ii-34/4

[=5]

Seythâlil: (öz. a.) şahıs ismi
s. xiii-167/15, xiii-175/15, xiii-176/7
s.+ge xiii-167/7
s.+nen xiii-166/1, xiii-166/12
s.+ni xiii-166/13, xiii-167/3
s.+niñ xiii-166/4
[=9]

sez-: (f.) hissetmek, kestirmek; açık bir kanıt olmaksızın olmuş veya olacak bir şeyi anlamak;
s.-dim xiii-174/17
s.-em xiv-182/9
s.-er i-13/3
s.-ip turamız iii-51/3
s.-mek i-25/18
s.-meysiñmi v-74/8
s.-se xii-148/13
[=7]

sezdir-: (f.) sezdirmek, hissettirmek
s.-medim x1-139/4
s.-mek i-12/4
[=2]

sezil-: (f.) sezilmek, anlaşılmaq, hissedilmek
s.-ip başladı iii-55/17
[=1]

sıcaq: sıcak; 1. (a.) havadaki yüksek ısı;
s. viii-101/2
s.+tan vii-88/6
2. (sf.) sevgi dolu, dostça olan
s. iii-47/10, iii-50/5, iii-51/6, x-130/1
3. yakmayacak kadar ısısı olan,, ısı veren
s. i-20/9, ii-33/10, iv-59/5, iv-60/16, iv-67/2,
ix-113/6, viii-95/3, viii-96/1, xiii-169/6

4. Genellikle hastalık etkisiyle artan vücut sıcaklığı

s.+larımızı xiii-169/6
[=16]

sıcağı köteril-: (b.f.) ateşi çıkmak (veya yükselmek); hastanın vücut ısısı olağandan çok artmak

sıcağım köteril-: bkz. *sıcağı köteril-*
s.-e iii-53/2
[=1]

sıcaqlıq: (a.) (mec.) sevgi, içtenlik, gösterilen yakınlık
s.+nen ii-30/14, iv-68/9
[=2]

sıcaqqanlı: (sf.) (mec.) sevimli, cana yakın
s. ii-30/20, x1-132/13
[=2]

sıcaqqanlıq: (a.) sıcakkanlılık, sevimlilik
s.+mı+(sıcaqqanlığımı) xiii-169/10
[=1]

sıçan: (a.) sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan (*Rattus*)
s. vii-92/6, viii-95/3
s.+day i-22/14
[=3]

sıçra-: (f.) sıçramak; oturmakta veya yatmakta iken birdenbire ayağa kalkmak veya doğrulmak
s.-p xii-146/8
s.-p turdu x-128/13
[=2]

sıçraqla-: (f.) sıçramak; ayaklarla, birdenbire ve kuvvetle yeri teperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak
s.-p başlay iv-61/12
[=1]

sıfat: (<Ar. *şifat*) (a.) bir kimsenin görev, ödev bakımından yeri ve özelliği
s.+ında xiv-186/10
[=1]

sığ-: (f.) sığmak; bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek; girmek
s.-mağan iv-67/4
s.-mağanı v-76/10
s.-may i-15/8, iii-52/20, xii-164/6
[=5]

sığdır-: (f.) bir şeyi diğer bir şeyin içine bütünüyle yerleştirmek, girmesini sağlamak
s.-dı iv-63/3

s.-may ı-25/6
[=2]

sığın-: (*f.*) sığınmak; (*mec.*) güvenmek, yardım istemek, ummak
s.-ıp ıv-59/10
[=1]

sığır: (*a.*) sığır, inek
s.+ımıznı xıv-178/3
s.+ları ıv-61/9
[=2]

sıla-: (*f.*) silmek
s.-y ı-25/20
[=1]

sılaq: (*sf.*) ıslak, sulu, rutubetli
s. xıı-149/10
[=1]

sıma: (<Ar. *simā*) (*a.*) yüz, çehre
s.+ñ xııı-175/13
s.+sı ııı-47/10, xı-132/4
s.+sını vııı-96/12
[=4]

sımarla-: (*f.*) ısmarlamak; bir şeyin yapılmasını veya getirilmesini birinden istemek;
s.-dı ıx-111/12
s.-ğan edi vııı-96/11
[=2]

sın-: (*f.*) kırılmak, parçalanmak
s.-ğan edi x-129/8
[=1]

sınal-: (*f.*) sınanmak; sınanma işine konu olmak;
s.-ması xııı-172/9
[=1]

sınav: (*a.*) sınav; (*mec.*) direnme, dayanışma, güç gerektiren, sonuçta bir deneyim kazandıran zor durum
s.+ğa xı-139/3, xı-139/3
[=2]

sındır-: (*f.*) kırmak
s.-ğanlar ı-16/3
[=1]

sındırıl-: (*f.*) kırılmak
s.-a başlağan edi ı-20/28
[=1]

sınıf: (<Ar. *şinf*) (*a.*) sınıf; **1.** bir yıl boyunca aynı eğitime tabi tutulan öğrenci grubu;
s. vı-80/9, vı-80/9, vı-81/14, vı-82/14,
s.+nıñ vı-82/13

2. okulda ders yapılan oda; derslane
s. vı-81/3, vı-81/9, vı-82/12, vı-82/14, vı-82/9, vı-82/9, xı-139/5, xı-139/8, xıv-181/4, xıv-183/12, xıv-184/8, xıv-184/9, xıv-186/2
s.+ımızdaki xıv-181/2
s.+ımızğa xıv-183/3
s.+larda vı-80/11, vıı-87/10
s.+larına xı-139/12
s.+larını xı-132/10
s.+nı ıı-29/11, ııı-48/7, v-71/13, v-75/8, vııı-105/1
s.+qa vı-79/11, vı-80/10, vııı-101/11, vııı-105/2, vııı-96/10, xıv-182/16, xıv-183/13, xıv-185/14, xıv-187/3
s.+ta vı-83/7, vıı-86/8, vıı-87/14, vıı-87/15, vıı-87/16, vııı-98/12, vııı-99/1, x-119/9, xı-137/9, xı-139/12, xıv-187/17
s.+tan v-70/8, xıv-185/14, xıv-186/3, xıv-186/6, xıv-188/1
[=54]

sımfdaş: (*a.*) sınıfları bir olan
s. vı-82/9
[=1]

sıñır: (<Yun. *synoron*) (*a.*) sınır; bir şeyin hareket, yayılma, büyüme veya değişme sürecinde varabileceği son çizgi, ölçü veya son değer
s.+ımızdan x-128/12
[=1]

sıñırsız: (*sf.*) sınırsız; (*mec.*) pek çok, sonsuz
s. ı-26/3, vıı-86/5
[=2]

sıq-: (*f.*) sıkmak; **1.** bir şeyi iki yanından veya çepeçevre sararak basınç altına almak;
s.-a vııı-103/10
s.-ıp ı-14/21, x-128/13, xıı-147/13,
s.-sa xııı-166/4
s.-tı vııı-105/2

2. vücudun bir yerini kapalı duruma getirmek;
s.-a vıı-86/12,
s.-ıp ı-12/13, ı-19/24,
s.-tı xıı-149/1

3. (*mec.*) sıkıntı vermek;
s.-a ıv-62/4,

4. kısırmak; iki şey arasında bırakarak sıkıştırmak; kısmak;
s.-alar v-73/12
s.-ıp v-70/4, x-118/6, xıv-180/3
s.-tı ı-12/15

5. (*mec.*) zorlamak, baskı altında tutmak

s.-may x11-147/8, x11-149/2
s.-salar x11-161/4

[=19]

sıkıştır-: (*f.*) sıkıştırmak; kaçamayacak biçimde
etrafını sarmak
s.-ıp x11-162/1
[=1]

sıqlaş-: (*f.*) ayrı duran şeylerin birbirine
yaklaşması
s.-tılar 1-9/11
[=1]

sıqletlen-: (*f.*) Kendini kötü hissetmek, kötü
olmak (sağlık açısından)
s.-em 111-50/16
[=1]

sıq-sıq: (*zf.*) sık sık; arası çok geçmeden, az
aralıkla, sık olarak; sıkça;
s. 1-13/1, 1-17/23, 11-34/12, 11-35/18, 111-46/9,
1x-116/7, v1-82/16, x11-151/8, x111-175/14
[=9]

sır: (<Ar. *sirr*) (*a.*) gizli kalan, gizli tutulan şey
s. 111-53/7
[=1]

sır aç-: sır vermek; bir sırrı açığa vurmak,
başkasına söylemek
s.-maq 111-44/11
[=1]

sır saqla-: (*b.f.*) sır tutmak (veya saklamak);
bir sırrı açığa vurmamak, başkasına
söylememek
s.-ğan 1v-68/12
[=1]

sıra: (*a.*) sıra; **1.** dizi; yan yana, art arda bulunan
şeylerin bir çizgi halinde duran bütünü;
s.+dan v1-82/7, x-123/1, x-125/4, x-125/13,
x-128/14, x1v-184/3
s.+ğa v1-81/9, 1x-111/3, x-125/1, x-125/14,
x11-157/7, x1v-180/2
s.+nen 1x-117/5
s.+sı x-128/6
s.+sinen x1v-182/1

2. diziliş, düzen, dizi biçimi; belirli bir
düzene ve niteliğe göre dizilme durumu;
s.+ğa x11-156/2
s.+sına 111-54/17, v1-79/10, v1-80/12, v1-
80/13, x1v-181/5
s.+sında 1-8/18, x1v-178/2

3. bir şeye ayrılan, uygun görülen veya
rastlayan zaman
s.+sı 1-11/32, 11-38/5

4. rahle, bank; önü masalı okul sırası veya
tahtadan, uzun, üzerinde birkaç kişi
oturabilen eşya
s.+da x1v-180/9

[=26]

sıra kel-: (*b.f.*) sırası gelmek; uygun
zamanın gelmesi
s.-di 111-42/9
[=1]

sırlı: (*sf.*) sırlı, sır sürülmüş, sırla kaplı
s. x1v-180/10
[=1]

sıt-: (*f.*) (kaş, yüz için) çatmak, buruşturmak,
sertlik veya öfke bildiren bir duruma
sokmak; *bkz. çirayını sıt-, qaşlarını sıt-*
s.-ıp 11-36/16, x-124/3, x1v-185/3

sıyla-: (*f.*) ağırlamak; konuğun her türlü
ihtiyacını karşılayıp itibar göstermek
s.-dı 1v-68/11
s.-dılar 11-34/11
s.-maq x111-172/1
s.-p başlağan v11-91/11
s.-rım x1-137/14
[=5]

sıypa-: (*f.*) okşamak, sıvazlamak, sevmek
s.-dım x1-137/19, x1-139/5
s.-p v11-88/20, v111-105/3, x1-140/10, x11-
144/1
s.-y 1v-65/9
s.-y başladı x11-147/9
[=8]

sızğır-: (*f.*) ıslık çalmak;
s.-ıp x11-148/14
s.-ıp başlasa x-127/5
[=2]

sızğıruv: (*a.*) ıslık çalma, tiz ses çıkarma
s.+ına 11-37/17
[=1]

sızıla-: (*f.*) sızlamak, sızısı olmak
s.-p+(sızlap) 1-24/5
s.-y+(sızlay) 11-40/2
[=2]

sigar: (<Rus. <İsp. *cigaro*) (*a.*) sigara → *sigaret*
s. 1-10/22, 1-17/26, v1-84/6, v11-90/4, v11-
92/12
s.+1 x-120/3

s.+ını ı-14/14, ıx-108/6, x-122/14, x-124/4,
xı-140/18
[=11]

sigar iç-: (*b.f.*) sigarayı bir ucundan yakıp
öbür ucundan dumanını emerek içine
çekmek
s.-e ı-8/14
[=1]

sigaret: (*a.*) sigara → *sigar*
s. ı-10/20, x-124/3
s.+ını ı-10/10, xııı-167/15
s.+lerini xıı-151/10
[=5]

sil-: (*f.*) (*mec.*) ortadan kaldırmak, yok etmek
veya gidermek
s.-ip xııı-176/8
s.-iptaşlarım ı-24/11
[=2]

silâ: (<*Ar. silāh*) (*a.*) silah; **1.** savunmak ve
saldırmak amacıyla kullanılan araç;
s. ı-16/8, xıı-148/9, xıı-163/11
s.+ñ x-127/5

2. bir konuda etkili her şey
s.+m xıv-179/13
[=5]

silâsız: (*sf.*) silahsız, silahı olmayan
s. ı-21/3
[=1]

silte-: (*f.*) kolunu kaldırıp işaret etmek, sallamak
s.-p başlağan edim xııı-173/1
[=1]

siltem: (<*Fars. sitem*) (*a.*) bir kimseye, yaptığı
bir hareketin veya söylediği sözün
üzüntü, alınganlık, kırgınlık vb. duygular
uyandırdığını öfkelenmeden belirtme
s. x-119/8
[=1]

siltem et-: (*b.f.*)
s.-ken vııı-103/9
s.-ti x-123/7
[=2]

simsiya: (*sf.*) simsiyah
s. v-71/4
[=1]

sipir-: (*f.*) süpürmek; bir şeyin, bir yerin
üstündeki çer çöp, toz toprak vb. şeyleri
süpürge, fırça veya başka bir araçla
toplamak, temizlemek

s.-e ı-25/20
s.-gen vı-79/2
s.-ip x-126/17
[=3]

sipirki: (*a.*) süpürge; yerleri süpürüp temizleme
aracı
s. xıı-154/10, xıı-154/11, xıı-154/11, xıı-
154/6, xıı-154/7
s.+ni xıı-154/9
[=6]

siyrek: seyrek; **1.** (*zf.*) aralıklı olarak;
s. ıv-60/6, x-120/3

2. (*sf.*) az bulunan, az rastlanan;
s. ııı-52/5, xıı-147/11, xıı-150/3

3. parçalarının arası aralıklı olan
s. ı-20/15

[=6]

siyrekleş-: (*f.*) seyrekleşmek; seyrek duruma
gelmek; seyrelmek
s.-ti ııı-46/9
[=1]

siyrek-sepelek: (*zf.*) seyrek; nadiren
s. xııı-174/4
[=1]

siz: (*zm.*) çoğul ikinci kişiyi gösteren zamir
s. ı-10/12, ı-10/18, ı-11/18, ı-14/22, ı-18/4, ı-
7/5, ı-7/8, ı-9/16, ıı-33/9, ıı-34/16, ıı-
34/3, ııı-44/1, ııı-45/2, ııı-51/12, ııı-
51/9, ııı-54/6, ıx-108/10, ıx-108/3, ıx-
109/6, ıx-111/7, ıx-112/11, ıx-113/8, ıx-
114/7, ıx-114/8, ıx-114/8, ıx-116/3, vı-
80/13, vı-84/4, vıı-92/7, vııı-102/8, vııı-
105/8, x-121/3, x-121/7, x-123/1, x-
123/6, xı-134/6, xı-136/2, xı-137/7, xı-
138/10, xı-138/5, xı-138/8, xı-138/9, xı-
140/11, xı-140/11, xı-140/13, xı-140/6,
xı-140/8, xı-140/9, xı-141/5, xıı-148/8,
xıı-150/4, xıı-161/3, xıı-163/2, xııı-
167/10, xııı-172/8, xııı-173/8, xıv-
182/15, xıv-182/16, xıv-182/4
s.+den ı-7/5, ı-9/18, xı-137/15, xı-138/5,
xııı-172/11, xııı-174/17
s.+ge ı-10/23, ı-11/1, ı-18/6, ı-25/23, ı-25/7,
ıı-33/14, ııı-45/2, ııı-47/1, ııı-47/2, ııı-
47/5, ııı-49/8, ııı-53/13, ııı-53/19, ııı-
54/5, ııı-54/6, ıv-61/11, ıx-108/10, ıx-
109/7, ıx-112/11, vıı-88/1, x-120/5, x-
121/7, x-123/1, x-124/2, x-127/8, xı-
138/10, xı-140/13, xıı-150/4, xıı-162/11,
xıı-164/4, xıı-164/4, xıv-182/16
s.+in vııı-105/7

s.+iñ 1-11/18, 1-19/9, 1-9/16, 11-33/17, 111-45/19, 111-47/15, 111-48/5, 11-68/13, 11-68/14, 11-108/4, 11-113/8, 11-78/1, 11-83/6, 11-121/1, 11-123/6, 11-127/8, 11-129/12, 11-138/7, 11-140/11, 11-140/15, 11-150/8, 11-151/6, 11-156/3, 11-162/11, 11-170/7, 11-173/8
s.+ler 11-43/6, 11-47/1, 11-49/8, 11-68/16, 11-80/10, 11-80/12, 11-80/12, 11-127/8, 11-156/3, 11-156/5, 11-183/6, 11-183/7
s.+lerden 11-80/11, 11-183/6
s.+lerge 11-30/1, 11-48/2, 11-49/8, 11-105/8, 11-149/8, 11-150/10, 11-150/7, 11-151/2
s.+lernen 11-183/11
s.+lerni 1-23/3, 11-47/1, 11-113/9, 11-120/3, 11-148/12
s.+nen 11-134/6
s.+ni 1-10/13, 1-10/16, 1-14/22, 1-18/10, 1-19/11, 1-23/16, 1-23/18, 1-23/21, 1-23/24, 1-7/5, 11-47/13, 11-72/10, 11-120/5, 11-123/1, 11-137/8, 11-138/10, 11-138/7, 11-140/2
s.+niñ 11-121/7
s.+süz 11-54/4, 11-138/8, 11-138/8
[=176]

skemle: (<Yun. *skamni*) (a.) iskemle; arkalksız sandalye
s.+de 11-131/11
s.+ge 11-35/6, 11-82/1, 11-91/1, 11-131/10, 11-147/10
s.+lerni 11-81/9
[=7]

smena: (<Rus.) (a.) vardiya; yirmi dört saatlik çalışma gününün, çalışma bölümlerinden her biri; posta
s. 11-133/10
s.+da 1-8/5
s.+sına 1-8/8
[=3]

snaryad: (<Rus.) (a.) gülle, top mermisi, mermi
s. 11-125/2
[=1]

soba: (<Mac. *szoba*) (a.) soba; içinde kömür, odun veya gaz yakılan veya elektrikle de çalıştırılabilen ısınma aracı
s.+ğa 11-62/9, 11-188/13
s.+nı 11-60/14, 11-64/11
[=4]

sofra: (<Ar. *sufre*) (a.) masa, sini vb. şeylerin, yemek yemek üzere hazırlanmış durumu
s. 11-63/4, 11-106/1, 11-179/1
s.+ğa 11-178/14
[=4]

Sofya İvanovna: (öz. a.) şahıs ismi
s. 1-14/2, 1-14/8
[=2]

sol: sol; **1.** (sf.) kalbin bulunduğu tarafta olan; “oñ” karşıtı;
s. 11-187/8

2. (a.), (sf.) sol kolun, sol ayağın tarafında veya yönünde olan (yer, nesne)
s. 1-14/11, 11-127/8,
s.+da 11-125/18
s.+ğa 11-125/1

[=5]

sol-: (f.) solmak; **1.** tazeliğini, diriliğini veya parlaklığını yitirmek;
s.-ğan 11-89/11

2. rengini yitirmek, rengi uçmak
s.-ğan 11-182/11

[=2]

soldat: (<Rus.) (a.) asker, er
s. 1-20/2, 11-47/3, 11-91/11, 11-125/13, 11-146/10, 11-147/3, 11-155/5
s.+ı 11-147/1
s.+ını 1-15/17
s.+lar 11-49/4, 11-127/7
s.+ları 11-143/3
s.+larımız 1-15/16, 11-128/1
s.+larımız 11-148/7
s.+larımız 11-155/14
s.+larını 1-13/11
s.+nı 11-38/4
s.+qa 11-147/1, 11-147/7, 11-148/9
[=21]

soldurt-: (f.) soldurtmak; solmasına sebep olmak
s.-mağa 11-78/7
[=1]

soñ¹: (zf.) sonra, daha ileri bir zamanda
s. 1-10/5, 1-11/10, 1-11/21, 1-11/32, 1-12/16, 1-12/18, 1-12/18, 1-14/11, 1-14/21, 1-14/4, 1-16/18, 1-16/6, 1-17/26, 1-19/10, 1-19/25, 1-19/3, 1-19/9, 1-20/11, 1-20/18, 1-20/19, 1-20/21, 1-20/23, 1-22/10, 1-22/16, 1-23/11, 1-23/3, 1-23/4, 1-25/10, 1-25/13, 1-25/16, 1-7/8, 1-71/1, 1-9/25, 1-9/9, 11-29/4, 11-29/8, 11-30/13, 11-30/4, 11-30/6, 11-30/9, 11-31/14, 11-31/2, 11-32/8, 11-34/13, 11-34/21, 11-35/5, 11-36/5, 11-37/17, 11-37/8, 11-38/1, 11-38/16, 11-38/8, 11-39/10, 11-39/13, 11-39/13, 11-39/6, 11-41/12, 11-41/16, 11-41/4, 11-42/13, 11-42/2, 11-43/14, 11-43/2, 11-44/15, 11-45/11, 11-45/12, 11-45/14, 11-

45/16, iii-45/6, iii-45/8, iii-46/15, iii-46/17, iii-46/7, iii-46/9, iii-48/11, iii-48/13, iii-48/15, iii-48/5, iii-53/17, iii-54/15, iii-55/13, iii-55/14, iii-55/5, iii-55/8, iii-56/11, iii-57/3, iv-59/1, iv-59/4, iv-60/10, iv-60/12, iv-60/4, iv-61/13, iv-61/14, iv-63/11, iv-63/13, iv-63/2, iv-64/8, iv-66/4, iv-66/9, iv-67/3, iv-67/4, iv-67/5, iv-67/5, iv-68/7, iv-69/2, iv-69/4, iv-69/4, iv-69/5, ix-107/1, ix-108/5, ix-108/6, ix-109/3, ix-109/3, ix-109/9, ix-110/9, ix-111/11, ix-111/16, ix-111/8, ix-111/9, ix-112/1, ix-112/2, ix-112/5, ix-113/8, ix-113/8, ix-113/8, ix-113/9, ix-114/13, ix-115/11, ix-115/16, ix-115/17, ix-115/4, ix-115/5, ix-116/10, ix-117/2, v-71/9, v-72/16, v-72/3, v-73/17, v-73/19, v-73/20, v-73/5, v-73/6, v-74/11, v-74/12, v-74/12, v-74/13, v-74/3, v-75/1, v-75/10, v-75/12, v-75/8, v-76/16, vi-79/11, vi-80/10, vi-80/12, vi-80/8, vi-80/9, vi-82/16, vi-82/6, vi-82/8, vi-83/1, vi-83/4, vi-83/6, vi-84/7, vii-85/15, vii-86/12, vii-86/14, vii-87/10, vii-87/5, vii-88/3, vii-89/15, vii-89/17, vii-90/10, vii-90/2, vii-91/8, viii-100/11, viii-100/4, viii-101/6, viii-101/8, viii-102/1, viii-102/10, viii-102/14, viii-102/14, viii-102/2, viii-103/12, viii-104/14, viii-104/2, viii-105/4, viii-105/6, viii-94/4, viii-94/5, viii-95/12, viii-95/7, viii-95/8, viii-96/12, viii-96/13, viii-96/14, viii-97/5, viii-97/7, viii-98/11, viii-98/11, viii-98/13, viii-98/4, viii-98/5, viii-99/1, viii-99/14, viii-99/2, viii-99/3, viii-99/5, x-119/1, x-119/10, x-119/4, x-119/5, x-119/7, x-120/11, x-120/3, x-121/6, x-121/7, x-122/1, x-122/1, x-122/5, x-122/6, x-122/6, x-122/9, x-123/1, x-124/1, x-124/15, x-124/4, x-124/9, x-126/15, x-126/7, x-126/9, x-127/8, x-127/8, x1-131/1, x1-132/13, x1-132/4, x1-132/7, x1-133/11, x1-133/7, x1-134/5, x1-134/6, x1-134/6, x1-134/9, x1-135/15, x1-135/9, x1-137/10, x1-137/16, x1-137/18, x1-137/19, x1-139/16, x1-139/5, x1-140/18, xii-142/1, xii-143/13, xii-143/16, xii-143/5, xii-144/1, xii-144/4, xii-145/7, xii-146/10, xii-146/14, xii-146/4, xii-146/6, xii-147/13, xii-147/15, xii-147/7, xii-147/9, xii-148/14, xii-148/4, xii-148/6, xii-148/9, xii-149/3, xii-150/3, xii-151/10, xii-151/12, xii-151/6, xii-152/12, xii-152/12, xii-152/3, xii-153/1, xii-153/3, xii-153/5, xii-154/11, xii-154/6, xii-154/8, xii-155/11, xii-155/2, xii-155/9, xii-155/9, xii-156/13, xii-156/2, xii-157/10, xii-157/2, xii-157/2, xii-157/7, xii-158/3, xii-159/11, xii-159/2, xii-160/4, xii-160/7,

xii-160/9, xii-161/5, xii-162/3, xii-163/7, xii-164/1, xiii-165/2, xiii-165/7, xiii-166/13, xiii-166/9, xiii-167/1, xiii-167/3, xiii-168/1, xiii-168/7, xiii-168/7, xiii-169/3, xiii-169/3, xiii-170/1, xiii-170/1, xiii-170/13, xiii-170/15, xiii-170/8, xiii-170/8, xiii-171/17, xiii-171/17, xiii-171/6, xiii-171/7, xiii-172/1, xiii-172/10, xiii-172/13, xiii-172/3, xiii-172/4, xiii-172/4, xiii-172/8, xiii-173/15, xiii-173/2, xiii-173/4, xiii-173/6, xiii-174/13, xiii-174/2, xiii-174/3, xiii-174/6, xiii-175/1, xiii-176/8, xiv-177/13, xiv-177/7, xiv-178/12, xiv-179/1, xiv-179/12, xiv-179/6, xiv-179/8, xiv-180/10, xiv-180/4, xiv-180/9, xiv-181/1, xiv-181/12, xiv-181/12, xiv-182/13, xiv-182/16, xiv-183/1, xiv-183/13, xiv-183/5, xiv-183/8, xiv-184/11, xiv-184/3, xiv-185/14, xiv-185/2, xiv-185/2, xiv-187/17, xiv-187/3, xiv-187/5, xiv-187/8, xiv-188/10, xiv-188/12, xiv-188/13, xiv-188/14, xiv-188/8, xiv-189/1

[=389]

soñ²: (a.), (sf.) 1. (sf.) ondan ötesi veya başkası olmayan;

s. i-25/4, xii-153/1,
s.+ki i-10/10, i-12/2, i-12/8, i-17/10, i-17/16,
i-23/9, ii-28/6, iii-54/10, iii-54/16, iii-54/17, iii-55/8, iii-55/9, iii-56/11, iii-56/6, iv-58/5, iv-60/1, iv-66/4, iv-66/5, iv-67/3, iv-67/4, ix-108/10, ix-110/12, ix-110/9, ix-112/4, v-74/4, vi-80/7, vi-80/9, vii-87/15, vii-88/1, viii-102/11, viii-97/1, xi-135/3, xii-154/10, xii-154/12, xii-154/9, xii-163/12, xiv-187/8

2. (sf.) şimdiki zamana en yakın olan veya bu en yakın zamanda yapılmış olan;

s. iii-41/1, iii-53/9, x-122/1, xii-154/9, xii-159/10

3.(sf.) en arkada bulunan;

s. iii-41/10, iii-43/4

4.(a.) bitiş, bitim noktası veya bölümü

s. ii-29/18, vii-91/13, xii-157/8
s.+u i-12/22, i-18/6, iv-61/13, vi-80/7, x-122/12, x-124/5, x1-133/13, x1-135/17, x1-139/1
s.+una i-23/7, ii-39/5, iv-59/1, iv-66/10, viii-98/13, xiv-185/3
s.+unda ii-28/9, x1-132/8

[=66]

soñ ber-: (b.f.) son vermek; bitirmek, sona erdirmek

s.-irsiñ xiii-170/8

- [=1]
- soñunda:** (*zf.*) son anda; nihayetinde, ahir, akıbet
s. xiv-177/11
[=1]
- soñundan:** (*zf.*) sonrasında, sonunda, sonradan, sonra
s. i-12/20, i-23/1, iii-44/7, ix-108/7, ix-114/10, vi-79/9, x-126/5, xı-131/3, xıı-146/13, xııı-173/3
[=10]
- soñnundan:** → *soñundan*
s. v-75/6
[=1]
- soñra:** (*zf.*) sonra; -nin ardından, ... arkasından
s. v-75/11
[=1]
- soñsız:** (*a.*) sonsuz; sonu olmayan, bitmeyen, ucu bucağı olmayan, hep kalacak olan; bengi (I), bitimsiz, tükenmez, sonrasında, ebedî, ilanihaye, namütenahi, payansız
s. viii-106/3
[=1]
- soñ-soñ:** (*zf.*) sona doğru, sonunda, sonuna yakın
s. xııı-173/7
s.+una i-13/18
[=2]
- sopala-:** (*f.*) sopalamak, dövme
s.-p xıı-156/2
[=1]
- soq-:** (*f.*) sokmak; bir yere girmesini sağlamak, içeri almak; tıkmak
s.-up viii-102/14
[=1]
- soqaq:** (<Ar. *zuqāk*) (*a.*) sokak; bir yerleşim merkezi içinde, iki yanında ev ve bahçe olan, yaya ve taşıt geçişi için düzenlenmiş yol
s. vii-88/3
s.+lardan ii-27/1
s.+larnen xıı-142/1
s.+qa x-121/4
[=4]
- sora-:** (*f.*) sormak; **1.** birine soru yöneltmek, bir konuda ondan bilgi istemek;
s.-dı i-11/18, i-19/9, i-20/19, i-23/3, i-25/11, ii-33/6, ii-34/3, ii-35/21, iv-68/14, ix-108/3, ix-115/14, v-74/7, vi-79/2, vi-82/13, viii-101/8, x-121/5, x-124/1, xı-135/1, xıı-155/7, xııı-172/3, xıv-180/5, xıv-181/12, xıv-188/4
s.-dılar iv-68/12
s.-dıq xıı-150/5, xıı-150/5
s.-ğanlar iii-43/15
s.-ğanlarını xıı-148/2
s.-mağa viii-95/8
s.-maq xı-138/5
s.-maq kerek xııı-175/14
s.-p i-14/20, iii-42/6, iii-43/4, iv-64/2, xııı-165/5
s.-p başladı xııı-171/17, xıv-185/3
s.-p başladılar xıı-153/4
s.-p başladık ii-36/13
s.-p oturmadı v-73/20, xıv-181/9
s.-p oturmadılar xıı-158/10
s.-p oturmadım iii-42/6
s.-p turğanını ii-34/14
s.-rlar vi-79/7
s.-salar xıı-163/6
s.-sañ iii-50/18
s.-sañız ix-116/3
s.-y v-70/2, viii-102/5
s.-yedi v-77/10
s.-ysiñ iii-48/6, iii-52/12
- 2.** soruşturmak; ağzını aramak
s.-dım i-15/2, i-15/4
- 3.** bir şey istemek *bkz. razılıq sora-, musaade sora-*
s.-maq ii-30/6
s.-mağa ii-30/7,
s.-maz x-120/3
s.-sa xıv-181/12
s.-may xıv-185/6, xıv-186/2
[=61]
- soraştır-:** (*f.*) soruşturmak; öğrenmek istediği şeyi birçok kimseye sormak
s.-ıp xı-136/13
s.-ıp başladım iii-49/16
s.-ıp yürsem xııı-167/3
[=3]
- sorat-:** (*f.*) sordurmak
s.-iñ viii-100/5
s.-ıp xıı-149/8
s.-sañız xıı-150/4
s.-tı i-23/16, vii-87/4
[=5]
- sorav:** (*a.*) sorma, sormak işi; sorgu
s.+ğa xıı-149/10
s.+ını x-121/5
s.+lar xıı-158/3
[=3]

sovhoz: (<Rus.) (a.) sovhoz; Sovyetler Birliği'nde devlet eliyle yönetilen tarım işletmesi
s. VIII-104/11
s.+da I-9/7, VIII-102/3, VIII-105/11, VIII-105/13, VIII-95/1, VIII-97/2
s.+dan I-9/6, VIII-100/8, VIII-94/12, VIII-95/5, X-119/12, X-123/7
s.+ğa III-51/8
s.+ımızda VIII-101/2
s.+nın VIII-104/12
[=16]

Sovyet: (öz. a.) 1. Sovyet yönetimi veya bu yönetim altında bulunan halk
s. I-11/24, I-22/23, VII-86/5, VII-91/19, XII-162/1
s.+ler I-11/24, XII-143/9, XII-161/7
s.+lerini XII-156/3
2. eski Sovyetler Birliği'nde "kurul, konsey, şûra" anlamına gelen, yönetim organının adı olan söz
s.+ine III-53/1
[=10] [=10]

soy: (a.) soy; 1. bir atadan gelen kimselerin topluluğu, aile;
s.+u XII-159/9, XII-159/9
2. cins, tür;
s. III-43/8
3. çeşit, sınıf, kategori
s. I-10/24, XI-139/3
[=5]

soy-sop: (a.) bütün soy; bütün hısımlar
s.+lardan IX-108/7
[=1]

soyul-: (f.) soyulmak; (hayvan) boğazdan kesilmek
s.-ğan XIV-177/13
[=1]

soyuzcu: (sf.) iş birliği yapan; ittifak eden → *soyuznik*
s.+lar XII-162/1
[=1]

soyuznik: (<Rus.) (a.) müttefik; Anti-Hitler koalisyonu, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi bloku ülkelerine karşı savaşan devletlerin ve halkların birleşimidir → *soyuzcu*
s.+ler I-21/2
[=1]

sozul-: (f.) (uzunluğu olan bir şey) uzunlamasına açılmak, uzanmak, uzamak, büyümek
s.-a I-9/1
[=1]

sög-: (f.) söğmek, küfretmek
s.-e X-126/10
s.-e ediler I-22/14
s.-esizmi XI-138/8
[=3]

sögün-: (f.) (kendi kendine) sövmek, küfretmek
s.-e XII-155/6
s.-eler XII-145/13
[=2]

sön-: (f.) sönmek; 1. yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak, ışığı yitirmek;
s.-di XII-152/2
s.-e yatqan IV-66/2
s.-gen I-14/14, I-9/1,
s.-geni XII-142/1
s.-ip kaldı VIII-103/6
s.-mey
s.-meycek II-31/6
s.-üp ketti I-13/18
s.-üp kaldı I-26/2
2. (mec.) duygular dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek
s.-di III-55/14, IV-65/6, VII-88/19,
s.-gen VIII-95/12
s.-ip başlağan edi XII-157/2
s.-mey I-23/1, IV-61/16, XII-153/1, XIII-168/10
s.-meycek II-31/6
s.-üp II-39/13
[=17]

söndür-: (f.) söndürmek; 1. ateş ve ışığın yanmasına, aydınlatmasına son vermek;
s.-e başladı VIII-104/3
s.-eler III-49/1
s.-gen XI-141/2
s.-mege VIII-102/9
s.-meyler I-9/4

2. (mec.) tutku ve duyguları yatıştırmak, etkisiz duruma getirmek
s.-di VII-89/8, VIII-102/11
s.-ecek III-54/6
s.-gen II-39/7
s.-ip olamay IV-59/13
s.-memek XIII-173/6
[=11]

söndüril-: (*f.*) söndürülmek; söndürmek işi yapılmak, söndürmek işine konu olmak
s.-di ıı-38/10
[=1]

sönük: (*sf.*) gücü, etkisi zayıflamış, parlaklık ve canlılığını kaybetmiş, donuk
s. vıı-91/7
[=1]

söyle-: (*f.*) söylemek; düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak → *ayt-*
s. ıx-115/17, xıı-160/6, xıv-177/4, xıv-182/1
s.-di xıı-147/1, xıv-179/6
s.-dim xıv-178/10
s.-gen vı-81/13
s.-genini xıı-151/8
s.-genleri ıv-63/9
s.-genlerimden xı-139/12
s.-genlerini xıı-154/13
s.-genlerini xıı-150/3
s.-mey xı-137/17
s.-p xııı-168/10
s.-rim xıv-184/12
s.-señ ı-18/9
s.-y almaz ıı-31/9
[=17]

söylen-: (*f.*) söylenmek; konuşmak, söylemek, düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak
s.-di ı-24/15
[=1]

söyleş-: (*f.*) söyleşmek; sohbet etmek, karşılıklı konuşmak
s.-ip ııı-43/3, vıı-86/14
s.-ip oturdıq ııı-43/3,
s.-irim vııı-105/2
s.-ken xııı-171/16
s.-kenlerini x-129/15
s.-tik ıı-35/10
[=6]

söz: (*a.*) **1.** konuşma, konuşma sırası; nutuk, söylev;

s. ııı-43/6, vııı-100/5, vııı-101/2,
s.+ge ı-10/22, ı-9/21, xı-133/8
s.+lerden ı-19/10,
s.+ümüzni xıv-179/5
s.+ümni xııı-176/6
s.+üni ıı-35/24, ıx-108/6, xıı-151/1,

2. bir düşüncüyü eksiksiz anlatan kelime dizisi; cümle;

s. ıv-66/5, vııı-99/13, xı-135/11, xıı-163/7,
xııı-168/10, xııı-176/5, xıv-179/5,
xıv-181/11, xıv-183/3, xıv-184/12
s.+ler ıv-67/1, x-130/1, xıı-147/2
s.+lerden ııı-46/7, vııı-95/10, ıx-108/5,

s.+large v-75/3
s.+leri ıv-62/9, ıv-63/9, vı-81/13
s.+lerinden xıı-147/13
s.+lernen ıv-67/1, v-75/5, v-75/7
s.+lerni vııı-100/3
s.+nen ı-24/11, ııı-43/7, xııı-173/9
s.+ni ı-7/3,
s.+üni ıı-33/9,
s.+üñniñ ıı-36/2

3. bir işi yapacağını kesin olarak söyleme; vadetme:
s.+üniñ ıı-39/5

4. kelime;
s. ııı-43/5, xıı-148/2,
s.+ü ı-16/11
s. ı-16/11, ıı-33/20,
s.+ni xıı-148/2
s.+lerini xıı-148/7

[=52]

söz aç-: (*b.f.*) söz açmak; bir konu üzerine konuşmaya başlamak
s.-mağanımniñ xı-134/6
[=1]

söz ber-: (*b.f.*) söz vermek; bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek
s.-geneken xı-135/9
s.-geniñ ııı-56/6
s.-genolsaq ııı-46/9
[=3]

söz beriş-: sözleşmek
s.-ip ıı-35/12
[=1]

söz diñle-: (*b.f.*) söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak
s.-mesem xıv-184/12
s.-meseñ xıv-184/12
[=2]

sözünü kes-: (*b.f.*) sözünü kesmek; biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek → *sözünü böl-*
s.-ti xıı-156/6

söz qat-: (*b.f.*) söz katmak; sohbet etmek isteğiyle laf atmak
s.-madım xı-134/9
[=1]

sözünü böl-: *bkz. sözünü kes-*
s.-di xıı-151/3
s.-ip xı-140/6
[=2]

sözsiz: (<zf.) itiraz etmeden, laf söylemeden
s. v11-88/12
[=1]

sport: (<Rus.<Fr. sport) (a.) spor
s. 11-28/15, 11-28/16
[=2]

sportzal: (<Rus.) (a.) spor salonu
s.+ğa 11-30/2
[=1]

spravka: (<Rus.) (a.) rapor, belge, bilgi
s.+n1 11-148/3
[=1]

Stalingrad: (öz. a.) yer adı
s. 11-157/1
s.+dan 11-161/5
[=2]

stantsiya: (<Rus.) (a.) istasyon, gar, durak
s.+da 11-113/16
s.+ğa 11-113/5
[=2]

Staraya Russa: (öz. a.) yer adı → *Staroye
Russo*
s. 1-16/2, 1-18/12
[=2]

starosta: (<Rus.<Alm.starost) (a.) köy muhtarı
s. 11-150/10
s.+s1 11-150/5
[=2]

Staroye Russo: (öz. a.) yer adı → *Staraya
Russa*
s. x-123/1
[=1]

stipendiya: (<Rus.) (a.) burs; bir öğrencinin öğrenimini sürdürebilmesi veya bir kimsenin bilgi ve görgüsünü artırması için belli bir süre devlet veya özel kuruluşlarca ödenen aylık para
s. 11-28/9
s.+ğa 11-29/21, 11-30/6
s.+nen 11-28/8
[=4]

stol: (<Rus.) (a.) masa
s. v11-91/1, v11-103/12, x-122/10, x1-137/15,
11-147/6, 11-147/6, 11-149/2
s.+da 11-31/11, 11-110/7
s.+ğa x-123/8, x1-137/18
s.+lar 11-107/4
s.+u 11-109/8
s.+um 11-39/8, 11-41/2

s.+umuz 11-31/16
[=16]

stolba: (<Rus.) (a.) kule, direk; elektrik hatlarını taşıyan direk
s. 1-8/12
[=1]

student: (<Rus.) (a.) üniversiteli, üniversite öğrencisi
s. 11-27/2, 11-28/7, 11-28/9, 11-31/2, 11-32/25
s.+ler 11-29/4, 11-166/3
[=7]

studentka: (<Rus.) (a.) öğrenci
s.+s1 11-47/7
[=1]

studentlik: (a.) üniversite öğrenciliği (zamamı)
s. 11-28/12, 11-45/9, 11-166/2
[=3]

sual: (<Ar. su'āl) (a.) soru
s. 11-111/8, x-121/6, x1-138/6
s.+ge 11-43/6
s.+im 11-33/3
s.+ime 11-167/7
s.+ine x1-138/7
s.+iñe 11-44/14, x1-138/7
s.+ler 11-158/10, 11-175/5
s.+lerge 11-150/9, 11-151/1
s.+leri 11-151/8
s.+lerine v11-99/13, x-119/9, x1-133/4
s.+leriñni 11-170/8
s.+nen v-70/2, x1-138/7
s.+ni 11-167/7, 11-172/3
[=22]

sual ber-: (b.f.) soru sormak; bir konu hakkında bilgi edinmek üzere soru yönelmek
s.-ip oturmayım 11-45/16
s.-mege x-124/12
[=2]

sualler ber-: bkz. *sual ber-*
s.-ip 11-165/8
[=1]

subeddeş: (a.) sohbet arkadaşı, muhatap → *subetdeş*
s.+i x-122/13
[=1]

subet: (<Ar. şuhbet) (a.) sohbet
s. v11-87/10, v11-87/12, 11-164/7
s.+i x-129/13
s.+imiz 11-44/9, 11-176/9
s.+imizden 11-165/12
s.+ke v11-99/9, 11-165/8, 11-185/5

[=10]

subetdeş: (*a.*) sohbet arkadaşı, muhatap →
subeddeş
s.+im x1-134/5, x1-141/8
s.+ini ix-108/1
[=3]

subetleş-: (*f.*) sohbet etmek, konuşmak,
görüşmek
s.-ecegine i-11/4
s.-ip x11-158/12
s.-mege viii-99/4
s.-mek iii-41/16, iii-43/2
s.-mesi x1-133/11
[=6]

sukûnet: (<*Ar. sukûnet*) (*a.*) sükûnet, sükûn;
sessizlik
s. x-129/5, x11-152/2
s.+ten i-20/18, x1-134/6
[=4]

Suliko: (*öz. a.*) şarkı adı
s.+nı x111-166/3
[=1]

suqlan-: (*f.*) imrenmek, özenmek; gıpta etmek,
hayran kalma
s.-am ii-39/4, xiv-187/10
s.-ip v-72/6
[=3]

surat: (<*Ar. sur'at*) (*a.*) sürat, hız → *sürat*
s.+ını x11-146/6, x11-152/4, x11-155/1
[=3]

suret: (<*Ar. şūret*) (*a.*) görünüş, biçim, görüntü
s.+te x111-170/4
[=1]

sus-: (*f.*) susmak; **1.** konuşmamak, konuşmasını
kesmek; konuşmaktan kaçınmak;
s.-ip oturduq x1-140/17

2. ses veya gürültüyü kesmek, ses ve gürültü
yapmamak
s.-ip oturdu xiv-185/14
s.-ip kaldı x1-141/8
s.-ip kaldılar vii-92/11
s.-ip turdu x-127/8
s.-qan viii-96/9
s.-tı i-17/13, i-17/21

[=8]

sutka: (<*Rus.*) (*a.*) gün; yirmi dört saat, günün
yirmi dört saati
s.+da x11-152/10
s.+larnen i-22/1

[=2]

suvs: (*a.*) su; **1.** hidrojenve oksijenden oluşan,
renksiz, kokusuz, tatsız, içilen sıvı
madde
s. ii-39/11, iv-65/13, ix-111/1, ix-113/16, ix-
115/16, viii-102/9, xiv-182/15
s.+ğa ii-39/10, iv-65/13, iv-69/4, viii-95/5
s.+lar ii-27/1,
s.+nı ix-111/2
s.+ummı i-25/20
s.+unı x111-166/4

2. bu maddeden meydana gelen, yeryüzünü
örtten okyanus, deniz, göl, akarsu gibi
kitlelerin genel adı
s.+ğa ii-27/5
s.+nı ii-39/10

[=17]

Suvade: (*öz. a.*) şahıs ismi
s. i-11/18, i-24/1, i-24/7
[=3]

suvdan çıqqan balıq kibi: (*edat grubu*) sudan
çıkışmış balığa dönmek; herhangi bir
sebeple ne yapacağını bilememek, çok
şaşırmak
s. x11-145/13
[=1]

suvuq: (*sf.*) soğuk; **1.** ısısı düşük olan; sıcak
karşıtı;
s. i-19/26, iv-61/1, viii-99/6

2. üşütecek derecede ısısı olan;
s. i-13/25, ii-27/1, iv-60/15, iv-67/4, xiv-
177/13

3. (*a.*) ısının üşütecek kadar düşük olması
durumu
s. viii-95/10, viii-99/7, x-126/11,
s.+larını x111-167/6
s.+nı x-128/8
s.+qa i-15/12, iv-60/14, x-126/9
s.+tan i-8/24, i-15/11, i-16/16, i-18/17,
s.+tan iii-51/14, iv-60/3, iv-60/16, ix-113/7,
x-126/11

[=25]

suvuq ter tök-: (*b.f.*) soğuk ter dökmek
(veya basmak veya boşanmak), korkmak,
heyecanlanmak, bunalmak, gerilmek
s.-ip x-118/7
[=1]

suvuqlan-: (*f.*) üşütmek, soğuk almak
s.-ğandırım iii-53/4

- [=1]
- suvuqqanlıq:** (*a.*) soğukkanlılık; soğukkanlı olma durumu; serinkanlılık, itidal → *suvuqqanlıq*
s.+nen III-54/16
[=1]
- suvuqqanlıq:** (*a.*) soğukkanlılık; soğukkanlı olma durumu; serinkanlılık, itidal → *suvuqqanlıq*
s.+nen X-128/3
[=1]
- Süfyan:** (*öz. a.*) şahıs ismi
s. XIV-178/12, XIV-178/8, XIV-179/6, XIV-182/4
s.+dan XIV-178/9
s.+ğa XIV-178/13
s.+nen XIV-179/16
s.+nı XIV-179/4, XIV-181/4, XIV-189/1
[=10]
- sükünet bas-:** (<Ar. *sukūnet* + *T. bas-*) (*b.f.*) sessiz hale gelmek, çıt çıkmamak
s.-tı IX-116/7
[=1]
- süngü:** (*a.*) süngü; tüfek ucuna takılan kısa bir kılıç şeklinde delici alet
s. IV-67/2, V-76/10
[=2]
- süniy:** (<Ar. *şun ī*) (*sf.*) suni; yapma, yapay
s. XIII-170/4
[=1]
- sür-:** (*f.*) sürmek; devam etmek
s.-mey I-23/2
[=1]
- sürat:** (<Ar. *sur'at*) (*a.*) sürat, hız → *surat*
s.+nen XI-145/7
[=1]
- sürgün:** (*a.*) bir yerde cezalı olarak oturup yaşamaya gönderilme
s.+de XI-136/9
[=1]
- sürgünge yollaycaq ol-:** (*n.b.f.*) sürgüne gönderme niyetinde olmak; ceza olarak bir yere sürmeyi amaçlamak
s.-ip XI-145/11
[=1]
- sürt-:** (*f.*) silmek; ıslaklığını gidermek; kirini almak
s.-ip IV-69/1, IX-117/4
s.-ipala IX-110/8
- s.-tı VIII-97/4, XIII-176/8
[=5]
- sürtecek ol-:** (*n.b.f.*) silmeye niyet etmek
s.-dım XIV-188/13
[=1]
- sürün-:** (*f.*) sürünmek; (*mec.*) yoksul ve perişan yaşamak
s.-e IV-67/3
[=1]
- süt:** (*a.*) süt; Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını besledikleri, memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı
s. IV-61/10, IV-61/9, VIII-101/2, VIII-101/2, VIII-102/7, XI-161/4
[=6]
- süyre-:** (*f.*) sürümek, sürüklemek; (ağır şeyler için) yerden kaldırmaksızın, yere sürte sürte götürmek, sürüklemek;
s.-p I-15/14, X-128/11
s.-p ketkende I-17/18
[=3]
- süyrekle-:** (*f.*) sürüklenmek, sürünmek, sürünerek yürümek → *süyrel-*
s.-p XII-151/9
[=1]
- süyrel-:** (*f.*) sürüklenmek, sürünmek, sürünerek yürümek → *süyrekle-*
s.-gende I-12/20
[=1]
- Ş**
- şaatlıq:** (*a.*) şahitlik, tanıklık, şahadet
ş.+qa XI-148/9
[=1]
- şair:** (<Ar. *şā'ir*) (*a.*) şair; şiir yazan irticalen şiir söyleyen kimse
ş. XIII-175/8
ş.+i XIII-176/5
ş.+lerden III-44/2
[=3]
- şal:** (<Fars. *şāl*) (*a.*) kadınların omuzlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı
ş.+larına IV-60/13
[=1]
- şamar:** (*a.*) şamar, sille; açık elle vurulan tokat
ş. VII-86/8, XII-145/6
[=2]
- şamata:** (<Ar. *şemāte*) (*a.*) gürültü, patırtı

- ş. x11-155/13
ş.+lar x1-132/10
ş.+ları x11-153/3
ş.+larnen x1-136/1
ş.+nı 1x-114/9
[=5]
- şamata çıkar-:** (*b.f.*) şamata çıkarmak, gürültü yapmak
ş.-may 1x-107/6
[=1]
- şamata qopar-:** (*b.f.*) şamata koparmak; aniden gürültü patırtı çıkarmak
ş.-maq viii-103/14
[=1]
- şamatalı:** (*ş.f.*) şamatalı, gürültülü
ş. 1-8/6, iii-41/4, v-75/13
[=3]
- Şamrad:** (*öz. a.*) şahıs ismi
ş. x-120/11, x-120/9, x-121/2, x-121/3, x-123/9, x-124/1
ş.+dan x-121/6
ş.+nen x-119/12, x-119/9, x-129/15
ş.+nı x-120/6
ş.+qa x-120/7
[=12]
- şaq:** (*a.*) şaka; güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadana yapılan hareket veya söylenen söz
ş.+nen 1-7/8, x1-140/7, x11-144/2
[=3]
- şaq et-:** (*b.f.*) şaka etmek; bir kimseye eğlenmek amacıyla takılmak
ş.-esiz ii-33/9
ş.-esizmi ii-33/17
ş.-tim ii-29/10
[=3]
- şaqğa aylandır-:** (*b.f.*) şakaya çevirmek, şakaya vurmak; ciddi bir söz veya davranışı şaka yoluyla geçiştirmek
ş.-dı x-121/4
[=1]
- şaqğa çevir-:** (*b.f.*) şakaya çevirmek, şakaya vurmak; ciddi bir söz veya davranışı şaka yoluyla geçiştirmek
ş.-dim ii-33/3
ş.-se xiv-182/9
ş.-ip 1-7/3
[=3]
- şaqlaş-:** (*f.*) şakalaşmak, birbirine şakalar yapmak
ş.-alar 1-8/14
- [=1]
- şaqasız:** (*z.f.*) şakasız, şaka yapmadan
ş. xiv-177/7
[=1]
- şaqılda-:** (*f.*) şakıldamak; kahkaha atmak, kahkaha ile gülmek
ş.-p iv-62/12, xiv-188/7
[=2]
- şarait:** (*<Ar. şerā'it*) (*a.*) şerâit; şartlar, koşullar
ş.+1 vi-80/6
[=1]
- şarap:** (*<Ar. şerāb*) (*a.*) şarap; üzüm veya başka meyve sularından, mayalandırılarak elde edilen alkollü içki
ş. x11-145/12
[=1]
- Şarık:** (*öz. a.*) hayvan adı
ş. ix-116/10
[=1]
- şarq:** (*Ar. şarq*) (*a.*) doğu
ş.+qa x11-164/4
ş.+tan 1-21/1, x11-162/1
[=3]
- şaş-:** (*f.*) şaşmak, hayret etmek; şaşırmaq
ş.-ar xiv-187/10
ş.-arsıñ x111-168/4
ş.-mağa vii-89/4
ş.-qanıñ 1-25/7
ş.-qanıñdan 1-15/16
ş.-tim vii-90/7, xiv-187/12
ş.-tiñmi iii-45/18
[=8]
- şaşır-:** (*f.*) şaşırmaq; şaşmaq, hayret etmek
ş.-dı ii-31/1
[=1]
- şaşırt-:** (*f.*) şaşırtmaq; şaşırtmasına sebep olmak, kararsızlığa düşürmek
ş.-a viii-103/7
ş.-tı v-74/2, v-76/9, x11-151/8
[=4]
- şaşmala-:** (*f.*) şaşırmaq, şaşmaq; şaşkına dönmek
ş.-dı v-76/8, x11-151/8
ş.-dım x1-137/10, x1-137/19
ş.-ğanları 1-21/8
ş.-may x-129/3, xiv-185/1
ş.-p iii-43/1, xiv-178/1
ş.-p qaldım 1-12/1
[=10]

- şatırdat-:** (*f.*) çatırdatmak
ş.-ip oturasıñ x-119/3
[=1]
- şatırdı:** (*a.*) çatırtı; çatırdama sesi
ş.+sı ı-19/15
[=1]
- şatırdı-güdürdi:** (*a.*) gürlütü patırtı; gürlütülü
karışıklık; hengâm, kıyamet, şamata,
takatuka
ş.+si x-127/9
[=1]
- şatır-şatır et-:** (*b.f.*) çatır çatır ses çıkarmak
ş.-eler x-121/4
[=1]
- şahmat:** (*Fars. šāh + Ar. māte*) (*a.*) satranç
ş.+nen ı-29/1
ş.+qa ı-29/2
[=2]
- şahsen:** (*<Ar. şahşan*) (*zf.*) şahsen; aracısız,
kendi (kendim, kendin ...) olarak; bizzat
ş. vıı-88/1
[=1]
- şahsiy:** (*<Ar. şahşī*) (*sf.*) şahsi; kişiye ait,
kişiyle ilgili
ş. ı-8/20, xı-134/6
[=1]
- şahta:** (*<Rus. <Alm. schacht*) (*a.*) maden ocağı
ş.+ğa ı-20/23
[=1]
- şay:** (*zf.*) böyle, şöyle, öyle; şunun (onun) gibi,
şu (o) yolda, şu (o) biçimde, şu (o) tarzda
ş. ı-11/16, ı-11/27, ı-13/26, ı-17/20, ı-22/19,
ı-8/1, ıı-39/12, ııı-41/15, ııı-44/15, ııı-
45/14, ııı-46/9, ııı-48/7, ııı-55/3, ıv-58/4,
ıv-61/16, ıv-62/10, ıv-67/2, ıv-68/1, ıv-
69/1, ıx-108/2, ıx-109/6, v-74/5, vı-79/6,
vıı-87/16, vıı-88/13, vıı-88/15, vıı-88/20,
vıı-90/15, vıı-92/5, vııı-97/12, vııı-98/3,
x-123/9, x-124/14, x-124/3, xı-131/2, xı-
131/4, xı-132/11, xı-138/6, xı-140/11, xı-
140/16, xı-141/4, xıı-161/2, xııı-165/10,
xııı-167/15, xııı-168/5, xııı-169/8, xııı-
170/2, xııı-171/1, xııı-172/13, xııı-
174/11, xıv-187/11, xıv-187/2
[=52]
- şeer:** (*<Fars. şeh*) (*a.*) şehir
ş. ı-15/19, ıı-35/5, ııı-52/20, ııı-55/5, ıx-
108/4, v-75/13, vıı-85/1, vıı-85/2, vıı-
85/6, vıı-85/8, x-120/4, xıı-142/1, xııı-
168/3, xııı-168/3
ş.+de ııı-51/22, v-77/10, xı-135/9, xı-135/9
- ş.+deki ı-71-1, x-120/7, xııı-166/8
ş.+den ıı-30/11, ıı-32/25
ş.+ge ı-9/9, ıı-28/9, ıı-34/23, vıı-88/3, vııı-
100/1, x-129/16, xı-136/12, xı-137/7
ş.+i ııı-41/8, ııı-47/8
ş.+im ıı-37/5
ş.+imizdeki ı-8/1
ş.+inde ı-16/2, ı-20/27, ıx-113/15, xııı-167/4
ş.+ine ı-18/12, vıı-85/7, xııı-173/13
ş.+iniñ vıı-86/1
ş.+ler xıı-142/1
ş.+lerini ıı-36/15
ş.+lerni vıı-92/14
ş.+ni ıı-29/4, x-122/1, xı-135/15
ş.+niñ ı-13/11, xııı-168/2, xııı-168/4
[=52]
- şegirt:** (*<Fars. šāgird*) (*a.*) şakirt, çıkarık
ş. v-70/9
ş.+leri v-71/1
[=2]
- şegirt et-:** (*b.f.*) çıkarık olarak almak, çıkarığı
yapmak
ş.-ip ı-7/5
[=1]
- şeker:** (*<Fars. şeker*) (*a.*) şeker; pancar, kamış
gibi bitkilerin bazı türlerinden elde edilen
tatlı gıda maddesi
ş. ıv-60/4, ıv-60/4, ıv-60/7, ıv-62/17, vıı-
91/1, vıı-91/16
ş.+ge xıı-143/16
[=7]
- şekerli:** (*sf.*) şekerli, şekerli olan, içinde şeker
bulunan
ş. ıv-60/5
[=1]
- şekil:** (*<Ar. şekl*) (*a.*) şekil; biçim, görünüş
ş.+ini+(şeklini) ıı-39/11
[=1]
- şekillen-:** (*f.*) şekillenmek, biçimlenmek
ş.-ip ıı-32/17
[=1]
- Şekspir:** (*öz. a.*) şahıs ismi; William
Shakespeare, İngiliz şair, oyun yazarı ve
oyuncu.
ş. ııı-43/14, ııı-44/2
[=2]
- şek-şübe qalma-:** (*Ar. šekk + şubhe + T. qal-*)
(*b.f.*) şüphe bırakmamak; kuşkuya sebep
olan bütün ihtimalleri ortadan kaldırmak
ş.-y xı-136/2
[=1]

Şemsiye: (öz. a.) şahıs ismi

ş.+ge ı-10/3
ş.+nen ı-9/24
[=2]

Şemsiyeçik: (öz. a.) Şemsiye adının sevgi ile söylendiğini belirten söz

ş.+nen ı-9/16
[=1]

şemşek: (a.) şimşek

ş. xı-141/2
[=1]

şemşekli: (sf.) şimşekli

ş. xıı-171/10
[=1]

şen: (sf.) sevinçli neşeli;

ş. ı-11/12, ıı-27/8, ııı-51/12, vııı-99/8
[=4]

şenlen-: (f.) şenlenmek; şen olmak, neşelenmek, keyiflenmek

ş.-ip başlağanda v-76/9
[=1]

şenlendir-: (f.) şenlendirmek, şenlenmesini sağlamak

ş.-di ıı-27/4
[=1]

şey: (<Ar.)(zm.) şey ; 1. belirsiz herhangi bir varlık, herhangi bir olay, bir konu;

ş. ı-12/11, ı-12/13, ı-25/21, ıı-30/8, ıı-36/14, ıı-39/9, ıı-42/6, ııı-44/12, ııı-49/15, ııı-49/9, ııı-50/10, ııı-50/18, ııı-52/12, ııı-54/14, ııı-55/1, ıv-60/5, ıv-64/7, ıv-66/10, ıx-110/10, v-70/1, v-70/12, v-70/12, v-73/19, v-74/18, v-75/12, v-75/16, vı-80/4, vı-81/4, vı-83/11, vıı-88/8, vıı-89/4, vıı-90/10, vıı-90/14, vıı-90/6, vııı-100/7, vııı-102/9, vııı-105/14, vııı-98/10, vııı-98/11, vııı-98/4, vııı-99/12, x-118/1, x-118/1, x-118/1, x-121/3, x-123/7, x-126/17, xı-134/6, xı-135/13, xı-137/17, xı-138/2, xı-138/4, xı-138/5, xı-139/12, xı-139/2, xıı-143/11, xıı-143/12, xıı-143/13, xıı-143/5, xıı-144/3, xıı-145/4, xıı-149/10, xıı-149/8, xıı-151/8, xıı-152/1, xıı-153/8, xıı-158/9, xıı-159/3, xıı-160/10, xııı-165/11, xııı-170/2, xııı-170/9, xııı-172/6, xııı-173/4, xııı-173/7, xııı-174/11, xıv-179/12, xıv-181/12, xıv-184/1, xıv-188/4, xıv-188/5

ş.+den ıı-28/15, ııı-47/10, ııı-56/19, ıv-58/2, ıv-67/1, ıx-113/7, ıx-115/4, v-77/19, vıı-86/9, vııı-98/9, x-120/5, xı-134/6, xı-139/12, xıı-152/4, xıı-158/5, xıv-188/11

ş.+ge ıı-35/3, ııı-55/4, ıv-64/8, ıv-68/6, v-77/12, vı-79/9, vı-81/14, vııı-99/4, x-122/14, x-125/3, xı-135/8, xııı-172/4
ş.+ler ı-13/22, ı-15/18, ı-19/13, ı-19/6, ı-20/3, ı-7/5, ı-9/5, ıı-29/4, ıı-34/1, ıı-39/3, ııı-49/10, ııı-49/9, ıv-58/11, ıx-116/3, vı-80/2, vı-83/9, vıı-88/18, vıı-90/2, vııı-95/8, vııı-98/4, x-118/2, x-122/7, xı-137/13, xıı-147/1, xıı-147/7, xıı-147/9, xıı-149/10, xıı-151/2, xıı-157/8, xııı-169/6, xııı-173/6, xıv-186/14, xıv-186/15
ş.+lerden xıı-151/2
ş.+leri vıı-90/5
ş.+mi ııı-47/14, v-76/7
ş.+ni ı-12/22, ı-12/9, ı-13/19, ı-19/20, ı-20/17, ıı-29/2, ıı-38/1, ıı-39/7, ııı-52/14, ıv-66/3, ıx-112/1, ıx-116/5, v-77/20, v-77/23, x-126/1, x-126/10, x-126/11, x-128/4, x-129/12, xı-134/3, xıı-150/9, xıı-151/8, xıı-156/8, xııı-168/10, xııı-174/12, xııı-176/8, xıv-187/17

2. belli bir nesne, madde veya olay
ş. ıı-39/6, ıv-60/12, ıv-65/7, xıı-159/3,
ş.+lerden ıv-60/11,

[=178]

şıpırt-: (f.) çarpırtmak, fırlattırmak

ş.-a x-124/7
[=1]

şıtırdat-: (f.) çıtırdatmak; çıtır çıtır ses çıkarmasına yol açmak

ş.-a ıv-65/8
[=1]

şıtırdı: (a.) çıtırtı; çıtırdama sırasında çıkan sesin adı

ş. ıv-65/8
ş.+lar ı-10/6
[=2]

şiddetli: (sf.) şiddetli

ş. ıv-59/11
[=1]

şiir: (<Ar. şî'r) (a.) şiir, manzum eser, manzume

ş. xııı-176/5, xıv-186/7
ş.+imden ıı-41/14
ş.+ini xıv-185/14
ş.+ni xıv-185/3, xıv-185/3
[=6]

şikâyet et-: (<Ar. şikâyet + T. et-) (b.f.) şikâyet etmek

ş.-e x-120/2
ş.-eceksiñ vı-83/10
ş.-ip xı-135/11, xııı-170/15

ş.-mege iv-58/6, iv-60/8
[=6]

şimdi: (*zf.*) 1. içinde bulunduğumuz zaman;
ş. 1-10/2, 1-13/3, v-71/3, x1-137/14, x1-139/7,
x1-139/7, x11-168/4, x11-169/1, x1v-
182/12
ş.+ki v1-79/10, v1-80/4, x11-168/3
ş.+kisi viii-98/8

2. bundan böyle, artık
ş. x11-142/3, x11-144/4,
[=15]

şinel: (<*Rus.*) (*a.*) kaput, asker paltosu
ş. iv-63/11
ş.+imniñ vii-89/3
ş.+ini iv-63/11
[=3]

şiş-: (*f.*) şişmek; vücudun bir yeri içine yabancı
bir maddenin girmesiyle veya başka bir
etkiyle gerilmek, kabarmak
ş.-ken x11-152/10
[=1]

şişe: (<*Fars.* *şişe*) (*a.*) şişe; 1. sıvı şeyler
konulan, camdan, silindir biçiminde uzun
kap;
ş. 1-19/12,
ş.+leriniñ x-122/11

2. (*sf.*) şişenin aldığı miktarda
ş. x11-145/12
[=3]

şişik: (*a.*) şişik; kabarıklık, şişmiş yer
ş.+leri vii-88/6
[=1]

şişman: (*a.*), (*sf.*) şişman
ş. x11-147/15, x11-147/6, x11-147/7, x11-147/8,
x11-148/1, x11-148/10, x11-148/13, x11-
149/2, x11-150/3, x11-151/3, x11-157/3
ş.+dan x11-150/2
ş.+ğa x11-148/3
ş.+iñ x11-150/5
ş.+niñ x11-147/10, x11-147/15, x11-148/6, x11-
151/8
[=18]

şkaf: (<*Rus.*) (*a.*) dolap
ş.+niñ ix-109/7
[=1]

şoför: (<*Rus.* <*Fr.* *chauffeur*) (*a.*) şoför, sürücü
ş. viii-97/3
[=1]

şorba: (<*Fars.* *şūrbā*) (*a.*) çorba; sebzeyle veya
az etle hazırlanan sıcak, sulu yemek
ş. iv-59/4, iv-59/5, x11-172/1, x11-173/2
ş.+sı x11-156/12
ş.+sinen x11-173/7
[=6]

şorbacı: (*a.*) (işçici, çoban ve ırgata göre)
işveren, patron, ağa
ş. viii-96/13, x-127/3, x11-163/1, x11-163/3
ş.+ma x11-160/6
ş.+sı x11-156/7, x11-161/3, x11-162/10
[=8]

şorbacılıq: (*a.*) patronluk, ağalık
ş. x1v-182/5
[=1]

şöyle: 1. (*zf.*) şu biçimde;
ş. ii-32/25

2. (*sf.*) şunun gibi
ş. v-75/11
[=2]

şrapnel: (<*Rus.* <*Fr.* *shrapnel*) (*a.*) şarapnel; içi
misket dolu top mermesi
ş. iv-67/2
[=1]

ştab: (<*Alm.*) (*a.*) karagâh; bir birlik veya
kurumun, kumandan ile yardımcı şube ve
bölümlerinden oluşan kuruluş
ş.+1 x11-164/5
ş.+ında x11-158/4
ş.+qa 1-21/15
[=3]

ştan: (*a.*) pantolon
ş. x1v-177/11
ş.+ımda x1v-177/12
ş.+larımızniñ ii-27/2
[=3]

ştrafçı: (*a.*) cezalı, ceza almış, ceza verilmiş
ş.+lar 1-22/7
[=1]

şu¹: 1. (*zm.*) uzakta olan veya evvelce anılan bir
varlığı gösteren zamir;
ş.+nda ix-108/6, x-123/9, x-128/3, x1-
140/15, x11-168/9, x11-169/4
ş.+ndan v-74/3, x-128/3
ş.+niñ 1-21/17, ii-40/2, iii-54/6
ş.+niñnen x-129/6

2. (*sf.*) yerde, zamanda veya söz zincirinde
biraz uzakta olanı belirten gösterme sıfatı

ş. 1-13/17, 1-17/13, 1-17/17, 1-17/24, 1-18/10, 1-18/18, 1-19/1, 1-19/16, 1-20/14, 1-20/2, 1-21/12, 1-25/16, 1-8/6, 11-27/9, 11-28/1, 11-28/2, 11-39/1, 11-39/3, 11-39/6, 11-39/6, 111-41/2, 111-41/5, 111-42/3, 111-42/3, 111-42/6, 111-43/10, 111-43/5, 111-44/1, 111-44/14, 111-44/2, 111-45/12, 111-45/18, 111-46/7, 111-46/9, 111-47/5, 111-48/2, 111-48/2, 111-50/4, 111-50/9, 111-51/19, 111-52/11, 111-52/3, 111-52/4, 111-53/17, 111-53/20, 111-54/17, 111-54/4, 111-56/11, 111-56/12, 111-56/12, 111-56/13, 111-56/7, 111-57/4, 111-57/5, 111-59/10, 111-59/12, 111-59/9, 111-61/16, 111-61/2, 111-61/5, 111-63/10, 111-63/10, 111-65/10, 111-65/11, 111-65/12, 111-65/13, 111-65/14, 111-67/1, 111-67/7, 111-67/8, 111-68/13, 111-68/15, 111-68/3, 111-68/4, 111-68/8, 111-69/1, 111-69/4, 111-107/3, 111-107/5, 111-109/11, 111-109/4, 111-109/5, 111-109/6, 111-109/7, 111-110/1, 111-111/8, 111-112/4, 111-112/7, 111-113/14, 111-114/2, 111-114/3, 111-114/5, 111-114/7, 111-114/8, 111-116/4, 111-116/7, 111-70/2, 111-70/3, 111-71/9, 111-72/4, 111-73/16, 111-73/9, 111-74/6, 111-74/9, 111-76/15, 111-79/11, 111-81/13, 111-83/14, 111-86/2, 111-86/3, 111-87/16, 111-88/14, 111-88/15, 111-88/9, 111-90/11, 111-90/17, 111-91/10, 111-91/12, 111-91/15, 111-91/18, 111-91/6, 111-93/1, 111-100/3, 111-100/4, 111-101/3, 111-102/11, 111-102/15, 111-103/10, 111-103/14, 111-104/13, 111-105/11, 111-105/13, 111-106/4, 111-95/2, 111-95/3, 111-95/6, 111-96/10, 111-97/1, 111-97/12, 111-98/2, 111-99/13, 111-99/5, 111-99/7, 111-119/10, 111-119/2, 111-119/3, 111-121/6, 111-121/8, 111-122/10, 111-122/14, 111-123/7, 111-123/8, 111-124/9, 111-125/11, 111-125/12, 111-126/2, 111-127/1, 111-128/13, 111-128/14, 111-128/3, 111-128/5, 111-128/6, 111-128/7, 111-129/10, 111-129/11, 111-129/11, 111-129/13, 111-129/15, 111-129/5, 111-129/9, 111-131/5, 111-132/4, 111-132/5, 111-133/14, 111-134/2, 111-134/5, 111-134/6, 111-135/11, 111-135/13, 111-136/1, 111-136/11, 111-136/5, 111-137/10, 111-138/1, 111-138/7, 111-139/10, 111-139/4, 111-141/1, 111-141/3, 111-141/7, 111-142/10, 111-142/10, 111-143/11, 111-143/12, 111-143/12, 111-143/13, 111-143/7, 111-144/1, 111-145/2, 111-145/5, 111-145/8, 111-146/13, 111-146/14, 111-146/14, 111-146/5, 111-147/10, 111-147/14, 111-148/14, 111-148/2, 111-149/5, 111-149/9, 111-150/2, 111-151/2, 111-152/12, 111-153/1, 111-156/3, 111-157/2, 111-157/2, 111-157/7, 111-158/4, 111-159/10, 111-159/2, 111-160/3, 111-160/3, 111-160/9, 111-162/2, 111-162/3, 111-162/6, 111-162/9, 111-163/11, 111-163/7, 111-164/5, 111-165/12, 111-166/11, 111-166/5, 111-167/14, 111-167/6, 111-167/7, 111-169/1, 111-169/7,

111-170/1, 111-170/1, 111-170/4, 111-171/10, 111-172/9, 111-173/6, 111-173/7, 111-173/8, 111-175/1, 111-175/10, 111-175/2, 111-175/4, 111-175/5, 111-175/8, 111-176/1, 111-177/10, 111-177/12, 111-177/4, 111-178/14, 111-178/5, 111-178/8, 111-179/14, 111-179/6, 111-180/3, 111-181/4, 111-181/4, 111-181/5, 111-182/13, 111-182/14, 111-184/1, 111-184/12, 111-186/11, 111-186/13, 111-186/14, 111-187/1, 111-187/12, 111-187/3, 111-187/6, 111-188/11, 111-188/12, 111-188/13, 111-188/2, 111-188/9, 111-189/1

[=296]

şu²: (*ünl.*) “yahu”, “hey!”, “ya!” anlamında, cümlelerin sonunda yer alan seslenme veya tepki sözü

ş. v-74/8

[=1]

şuvulda-: (*f.*) uğuldamak; sürekli gürültülü, boğuk ve anlaşılmaz ses çıkmak

ş.-yediler 111-116/8

[=1]

şu yer: (*zm.*) şu yer, şura; anlatana veya söyleyene göre biraz uzakta olan yer; şurası

ş.+de 111-109/5, 111-114/1, 111-91/12, 111-127/4, 111-156/1, 111-156/5

ş.+ni 111-168/9

[=7]

şübe: (<*Ar. şubhe*) (*a.*) şüphe; şüphe; emin olamama, kuşku;

ş.+lerimizni 111-131/9

ş.+m 111-56/6

[=2]

şübeleler: 111-112/1 numaralı cümlede geçen bu sözcük “şübeler” olarak yazılması gerekirken yazım yanlışlığı yapılmıştır.

şübe doğ-: (*b.f.*) şüpheye düşmek, şüphe etmek; kuşkulananmak

ş.-dımı 111-65/11

[=1]

şübe doğur-

ş.-dı 111-31/5

[=1]

şübelen-: (*f.*) şüphelenmek, kuşkulananmak, emin olmamak

ş.-gen edik 111-14/4

ş.-ip başlarsın 111-112/1

ş.-medi v-73/8

ş.-mey 111-28/3

[=4]

şübeli: (*zf.*) şüpheli, kuşkulu bir şekilde
ş. x1-137/7, x11-160/3
[=2]

şübesiz: (*zf.*) şüphesiz; kuşkusuz
ş.+siz v11-88/2
[=1]

şübeli-şübeli: (*zf.*) şüphe ederek, kuşkulu bir şekilde
ş. x11-147/1
[=1]

şükür et-: (<Ar. *şukr T. et-*) (*b.f.*) bir olay veya durumdan duyulan hoşnutluğu bildirmek
ş.-mek kereksein 11-55/13

T

ta: (*zf.*) dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz
t. x11-143/1
[=1]

taacip: (<Ar. *te'accub*) (*a.*) şaşma, hayret
t.+nen 1-15/18, 1-20/13, 11-32/27, v11-87/11,
x11-154/7, x1v-179/2
t.+te x111-169/10
[=7]

taacip et-: (*b.f.*) hayret etmek, şaşmak
t.-eler x1-138/4
[=1]

taacipke qaldır-: (*b.f.*) hayrete düşürmek;
şaşırtmak
t.+dı v-74/2
t.-ip x1v-187/12
[=2]

taacipte qaldır-: *bkz. taacipke qaldır-*
t.-dı 1x-111/8
[=1]

taaciplen-: (*f.*) hayret etmek, şaşmak
t.-dim 11-29/18, x111-172/3
t.-em 111-52/3, x111-167/6
t.-gen v1-79/12
t.-ip 11-35/17, 111-43/15, v11-87/18
t.-medi x111-171/16
t.-mege x111-170/2
t.-mek kerekmey x-124/12
[=11]

taba: (*edat*) doğru, karşı
t. 11-34/19, v1-81/10, v1-82/16, x1-131/3, x11-163/14
[=5]

taban: (*a.*) taban, bir odanın, oturulacak bir yerin ayakla basılan yüzü; zemin, döşeme
t.+larına x11-143/8
[=1]

tabiat: (<Ar. *tabiat*) (*a.*) tabiat; **1.** doğa, canlı cansız maddelerden oluşan varlığı bütünü;
t.+taki 1-20/16
t. v-72/4
t.+nın v-73/16, v111-103/14, v111-95/3

2. huy, davranış özelliği

t.+1 v1-80/5
t.+1m v1-84/11
t.+inen v-71/5
t.+1n1 1-24/10

[=9]

tabiatlı: (*sf.*) tabiatlı; herhangi bir yaradılıştan olan
t. x111-166/4
[=1]

tabiiy: (<Ar. *tabi'i*) (*sf.*) tabii; olağan, alışılmış, her zamanki gibi olan, beklenildiği gibi
→ *tabiy*
t. 1v-66/10, 1v-68/3, 1x-107/1
[=3]

tabiy: (<Ar. *tabi'i*) (*sf.*) tabii; olağan, alışılmış, her zamanki gibi olan, beklenildiği gibi
→ *tabiiy*
t. 1-22/2, x-128/3, x111-165/11, x111-170/4
[=4]

tabun: (<Rus.) (*a.*) ylık, sürü, hayvan sürüsü
t.+lar x1v-185/1
[=1]

tainle-: (*f.*) Tayin etmek, atamak, getirmek; yerleştirmek, koymak; yollamak, göndermek
t.-gen edi x1-135/10
t.-p x1-132/11
[=2]

tainlen-: (*f.*) atanmak, tayin edilmek, getirilmek; yerleştirilmek, koyulmak; gönderilmek, yollanmak → *tain olun-*
t.-genlerniñ 111-45/6
[=1]

tainlev: (*a.*) tayin etme, atama, getirme;
yerleştirme, koyma; gönderilme,
yollanma
t. xı-135/10
[=1]

tain olun-: (*Ar. ta 'yin + T. olun-*) (*b.f.*) tayin
edilmek, gönderilmek, atanmak →
tainlen-
t.-ğan xı-136/5
[=1]

taklif et-: (*Ar.teklif + T. et-*) (*b.f.*) teklif etmek;
önermek → *teklif et-*
t.-ti xıv-185/14
[=1]

talağı qat-: (*b.f.*) dalağı şişmek; koşmaktan
nefesi darlaşıp koşamaz hale gelmek
talağım qat-: *bkz. talağı qatna-*
t.-a vııı-99/14
[=1]

talap: (*<Ar. taleb*) (*a.*) talep, dilek, istek
t.+ı+(talabı) ııı-48/14, vı-80/6
t.+larındanmı v-73/10
t.+larından xı-136/2
[=4]

talap et-: (*b.f.*) talep etmek, istemek
t.-mey xıv-183/12
[=1]

talap olun-: (*b.f.*) istemek, istekte bulunmak
t.-a vııı-94/3
[=1]

talav: (*a.*) veba hastalığı
t. xıı-161/2
[=1]

talay: (*bir sözcüğü ile*) (*sf.*) bir parça, biraz
t. ıx-111/8
[=1]

taldırıcı: (*sf.*) yorucu, yorgun duruma getiren
t. ı-17/23
[=1]

talebe: (*<Ar. talebe*) (*a.*) öğrenci
t. vıı-86/9, xı-139/7
t.+ler vı-80/11, vı-80/7, vıı-92/7, xı-132/15,
xı-132/9
t.+lerden xıv-183/13
t.+lerge xıv-185/3
t.+leri vı-81/9, xıv-183/6
t.+lerimizniñ ı-11/13
t.+lerine vı-81/3
t.+lernen vıı-86/14
t.+lerniñ xı-132/16

t.+m xı-137/9
t.+mden xı-138/6
t.+si xıv-181/4
[=18]

talğan-susqan: yorulmuş, yorgun düşmüş
t. ıv-65/6
[=1]

taliy: (*<Ar. tāli'*) (*a.*) talih; kader, alın yazısı;
t.+im ııı-43/11
t.+ime ııı-55/7
t.+imiz ı-25/8
[=3]

tam-: (*f.*) damlamak
t.-dılar ı-24/10, ııı-56/1
[=2]

tamam: 1. (*ünl.*) evet, peki, olur, öyle;
t. ı-10/20

2. (*edat*) olması gerektiği gibi, doğru
t. ııı-43/11

[=2]

tamçı: (*a.*) damla
t. ıı-33/10
t.+lar ııı-56/1
t.+ları ı-20/15, ı-24/10, xıı-147/11
[=5]

tamir et-: (*<Ar. ta 'mir*) (*b.f.*) tamir etmek;
onarmak → *tamirle-*
t.-e yatqan xı-131/4
t.-mek xıı-159/6
[=2]

tamirle-: (*f.*) tamir etmek; onarmak → *tamir et-*
t.-yler xıı-157/4
[=1]

tamtaqır: (*sf.*) tamtakır; içinde bulunması
gereken şeylerden hiçbiri bulunmayan;
bomboş
t. vıı-88/5
[=1]

tango: (*<Rus.<Fr. tango*) (*a.*) tango
t. vı-83/1
[=1]

tanı-: (*f.*) tanımak; **1.** daha önce görülen, bilinen
bir kimse veya şeyle karşılaştığında,
bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak;
t.-dı ıx-117/3
t.-dımı ıx-115/11
t.-madım xııı-166/5
t.-maq kereksiñ ıx-116/9

t.-maqniñ xııı-165/9
t.-may ıx-116/2, xııı-165/5
t.-maycaq ıx-116/1
t.-maysımı ıx-114/8
t.-r ıx-111/3
t.-yediler v-70/2
t.-ysiñizmi ıx-112/7

2. öğrenmek;
t.-p alsaq ı-21/12
t.-dım ııı-54/15
t.-yım ııı-55/13

3. bilip ayırmak, seçmek, ayırt etmek
t.-ğan xııı-166/6
t.-rım ııı-52/10
t.-yturğanım ııı-41/7

4. bilmek, doğru ve tam bilgisi bulunmak
t.-mağan xıv-186/5
t.-mayımmı ıx-114/8
t.-maysiñmi vı-79/4
t.-y vııı-95/6

[=22]

tanıl-: (f.) tanınmak, bilinmek
t.-maz xııı-168/3
[=1]

tanış: (a.) tanış; tanıdık, bildik kimse
t. ııı-41/7, vı-83/5, vııı-97/2, xıı-148/2
t.+ımmı ı-23/12
t.+ıniñ xıı-158/8
t.+lardan ıx-108/7
t.+ları ııı-42/14
t.+larımız vı-79/7
t.+larına ıx-112/9
[=10]

tanış-: (f.) tanışmak, birbirini tanımaya gelmek
t.-ır xı-135/14
t.-qan vıı-86/14
t.-tılar ıı-35/3
[=3]

tanış et-: (b.f.) tanıştırmak → *tanıştıır-*
t.-e ı-11/9
t.-ip başladı v-72/14
t.-ti xı-135/6, xııı-171/14
t.-tiler ııı-55/5
[=5]

tanış ol-: (b.f.) tanışmak
t. xıı-157/10
t.-dım xı-135/3, xıv-186/11
t.-dıq ı-7/8, ıı-30/16
t.-ğan xıı-158/3
t.-ğan edik ııı-44/7

t.-ğanımız xı-135/5
t.-ıp xı-133/6
t.-mağan xıı-157/10
t.-maları xı-133/8
[=11]

tanış-biliş: (a.) tanıdık, tanışılıp konuşulan (kimse); bildik, biliş, tanış
t. ııı-42/11
t.+lerden xııı-165/8
[=2]

tanışlıq: (a.) tanışlık, tanış olma durumu
t.+ımız+(tanışlığımız) ııı-45/12
[=1]

tanıştıır-: (f.) tanıştırmak; birbirini tanımayanların tanışmasını sağlamak → *tanış et-*
t.-dı ıı-30/17
[=1]

tanıt-: (f.) tanıtmak; bir kimsenin veya bir şeyin tanınmasını sağlamak
t.-tı xııı-175/8
[=1]

tank: (<Rus.<Fr. *tank*) (a.) tank; zırhlı, motorlu savaş taşıtı
t. x-127/8, x-127/9, x-128/12, x-128/4, x-128/6, x-129/1, x-129/12, x-129/2
t.+lar ıı-38/6, vıı-89/11
t.+ları x-127/8
t.+larını x-127/8
t.+larını x-128/6
t.+nen x-127/5
[=14]

tantana: (<Ar. *tanţana*) (a.) tantana; parti, eğlence
t.+sınıñ vı-82/2
[=1]

tañ: (a.) tan, şafak; güneş doğmadan önceki alaca karanlık
t. ııı-57/5, ıv-60/2, vııı-104/4
t.+da ıv-58/11, vııı-106/1, vııı-94/8
t.+dan ııı-51/11, vııı-102/4
[=8]

tañ ağan-: (b.f.) gün doğmaya başlamak → *tañ at-*
t.-ıp vııı-104/3
[=1]

tañ at-: (b.f.) gün doğmaya başlamak → *tañ ağan-*
t.-a başladı xıı-149/11
t.-qan ı-17/9
[=2]

tañlar at-

t.-qan iv-66/10
[=1]

tap: (z.f.) 1. ta (ta...-e kadar, deġin; ta...-da, -den);
t. ii-27/6, iv-59/1, viii-99/14, viii-102/4, xiv-177/13, xiv-185/14

2. bile; da; artık
t. i-11/14, ix-116/10, vi-83/6, vi-84/8, xii-158/2, xii-161/4

[=12]

tap¹: (f.) bulmak; 1. arayarak veya aramadığı bir anda bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak, bir şeye kavuşmak;

t.-a ekenler xi-136/11
t.-a xi-134/1
t.-alar iv-58/1
t.-almağan edim xiii-167/3
t.-almasa xiii-170/5
t.-almay ix-109/6,
t.-amadım ix-111/8
t.-amayım iii-50/16
t.-amaylar xii-160/1
t.-ar v-75/2, xi-134/5, xii-157/8
t.-arekenlermi ix-117/3
t.-arım v-74/11, xii-158/8
t.-arsıñ iii-52/11
t.-arsıñmı v-74/10
t.-ımmı viii-99/14
t.-ıp ii-29/13, v-77/10, vii-85/15, vii-87/12, vii-88/11, viii-98/12, x-120/9, x-121/2, x-123/7, xi-134/1, xi-135/15, xi-135/16, xi-135/16, xi-135/9, xi-136/12, xi-140/1, xii-157/10, xii-160/5
t.-ıp kelmelerini ix-114/13
t.-ıp olamağanından ix-110/9
t.-ıp olamasañ xi-134/3
t.-mağa iii-42/5
t.-mamız i-10/20
t.-maq ii-33/4,
t.-masa xiv-179/12
t.-may xii-144/7
t.-qan edi iv-68/6
t.-qan edim i-19/1
t.-qanda ii-34/14, v-70/2, viii-105/8
t.-qaneken xiii-169/10
t.-qanımnı i-11/21
t.-qansıñ x-123/8
t.-sam xiv-186/5
t.-tı iii-42/12, iii-50/19,
t.-tım i-20/6, vii-88/17, ix-114/4, ix-114/4, xi-136/13, xiii-170/13, xiii-174/2
t.-tıñızdı ix-111/7

2. tadını veya kokusunu duymak;
t.-mayım i-10/22

3. belirlemek, tespit etmek;
t.-almağanına viii-99/13
t.-almay i-15/1, xiii-168/10
t.-almayyürem ii-27/10
t.-am xiv-185/1
t.-amay x-119/3
t.-ar v-75/8,
t.-arlar xiii-167/11
t.-madılar i-21/15
t.-maq ii-32/24, v-70/12, xii-157/9,
t.-may x-120/1,
t.-maylar ix-107/5,
t.-maylar x-119/5
t.-qan xii-151/7
t.-sam i-8/5,
t.-tım viii-101/2,

4. sağlamak, tedârik etmek, temin etmek;
t.-ıp iii-54/5,
t.-maq xiii-167/14
t.-tı v-72/1

5. erişmek, ulaşmak, varmak;
t.-acağımı iv-64/8
t.-ar iv-60/9, iv-65/12,
t.-ıp iv-68/13,
t.-qan iii-47/13,
t.-qance viii-98/5, xiii-173/15
t.-qanımnı xii-149/9

6. bir görüşe, bir yargıya varmak
t.-armız i-7/5

[=94]

tap²: (f.) doğurmak
t.-tıñmı v-77/4

[=1]

tapanca: (a.) tabanca; kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah

t.+sınıñ i-19/15
[=1]

tapıl-: (f.) bulunmak; bulma işine konu olmak
t.-a iv-61/9, xii-161/4

t.-dı ii-32/3
t.-ğan vii-91/16
t.-ır x-122/9
t.-mağan xii-152/12
t.-may iii-54/1
t.-maylar xii-159/15
[=7]

taplan-: (f.) toplanmak, birikmek

t.-ğan xiv-179/16
[=1]

tapqan-tapacaq: bulunabilen her şey, tüm bulunanlar
t. 1-15/13

tapta-: (f.) 1. ayakla basmak, ayak altında ezmek çiğnemek;
t.-ğan 1-13/11
t.-p x-128/4
t.-sa 11-38/6

2. omuzunu okşamak
t.-dı x11-147/13

[=4]

taq-: (f.) takmak; bir şeyi bir yere iliştmek, tutturmak
t.-alar 1-21/20, x11-154/10, x11-154/9
t.-am x-121/4, x-121/4
t.-ıp x-121/4, x1v-184/11
t.-ıp yürmeysiz x-121/3
t.-mağa x-123/7
t.-mayım x-121/4, x-123/7
t.-maysız x-123/6
t.-tı v111-101/6
[=13]

taqat: (Ar. *tākat*) (a.) takat, bir şeyi yapabilme gücü, hâl, derman
t. x1v-178/5
[=1]

taqat-mecal: (Ar. *tākat* + Ar. *mecāl*) (a.) güç kuvvet
t. 1-20/7
[=1]

taqdim et-: (Ar. *taqdim* + T. *et*) (b.f.) takdim etmek; vermek, sunmak
t.-ken ediler x-129/10
[=1]

taqdir: (<Ar. *taqdir*) (a.) kader, yazgı
t. x111-174/18
t.+ine v111-104/10, x111-165/10
t.+ini 1-10/24, x111-174/18
t.+iñe 111-55/13
t.+leri v111-94/3
t.+lerine 1v-58/6
t.+lerini 111-49/18
[=9]

taqıldata-taqıldata: (zf.) takır takır ses çıkararak anlamında kullanılan ikileme
t. v1-84/1
[=1]

taqım: (*edat*) ... ile birlikte, takım olarak
t. x11-143/3

[=1]

taqsim et-: (<Ar. *taqsim* + T. *et*-) (b.f.) taksim etmek; paylaştmak
t.-mege x1v-183/7
[=1]

taqun-: (f.) dokunmak, ilişmek
t.-may x1v-178/1
[=1]

tar: (a.) dar; genişliği az, ensiz
t. 1v-60/5
[=1]

tara-: (f.) taramak; 1. saç taramak;
t.-ğan x11-147/11
t.-y 111-41/13

2. bir yeri sıkı bir biçimde aramak
t.-p x11-154/11

[=3]

taraf: (<Ar. *taraf*) (a.) taraf; 1. bir nesnenin yanlarından (ön, arka, sağ, sol, üst, alt) her biri;
t.+ım 1-16/18
t.+ıma 1-14/11
t.+ımdan 1-17/19
t.+ımızda x-126/1
t.+ımızdaki x-127/8
t.+ında x11-147/1
t.+qa 111-48/13, x11-146/13,
t.+ta x11-149/2
t.+taki x11-146/10
t.+tan v111-99/14, x-128/6

2. yön, doğrultu;
t. 1-17/14,
t.+qa v1-83/5, v1-83/6, x11-146/6, x11-146/6,
x11-163/6, x111-167/2, x111-167/2, x111-167/7
t.+ta x-124/6,
t.+tan 11-28/1, 11-28/1, 11-40/2, 11-40/2, 111-43/6, 111-50/4, v1-80/6, v111-101/14,

3. yer, yöre
t.+larda 111-42/11, 111-43/8, 1x-113/3, x111-167/6
t.+lardan 111-45/2
t.+larğa 111-42/6, 111-44/6, 111-48/6, 111-51/9,
111-56/6, 1v-69/2, 1x-111/16, x1-136/10, x11-162/5
t.+qa 111-52/21, v-76/4, 1x-108/4, 1x-111/9, x-120/6, x11-146/3,

4. Bir şeyin belli bölümü, kısmı
t.+1 x11-146/9, x11-146/9, x111-168/12, x111-174/10

t.+inen III-55/5
t.+ını II-28/2, II-30/1, III-46/1, XIII-174/8

[=58]

tarafından: (*zf.*) **1.** aracılığıyla, eliyle; **2.**
herhangi birinden

t. I-14/11, XI-143/9, XI-143/9

[=3]

taral-: (*f.*) taranmak; tarama işi yapılmak

t.-acaq III-41/15

[=1]

taraz: (*a.*) saçları bakımlı ve düzgün tutmak
içinkullanılan dişli araç

t. XII-154/10

[=1]

taraz: (*a.*) sokak köpeği

t. XII-156/7

[=1]

taralışq: (*a.*) darlık

t. X-120/7, XI-136/10

[=2]

tarı: (*a.*) darı, mısır

t. VIII-98/5

[=1]

tarif et-: (<*Ar. ta 'rif* + *T. et-*) (*b.f.*) tarif etmek;
tanımlamak;

t.-ip başlağan ediñ XIII-168/11

t.-ip olamam XIII-169/10

t.-ip olamayım XIII-168/10

t.-mek XIII-168/9

[=4]

tarif etecek ol-: (*n.b.f.*) tarif etme niyetinde
olma

t.-a VIII-106/1

[=1]

tarih: (<*Ar. tāriḥ*) (*a.*) tarih; **1.** tarih bilimi;

t.+ta XIII-175/11

2. bir olayın gelişiminin anlatılması

t.+ını X-124/1

[=2]

tarlaş-: (*f.*) darlaşmak

t.-a edi I-16/15

[=1]

tarlıq: (*a.*) sınırlı olma, kâfi derecede
bulunmama, azlık

t.+ına+(tarlığına) II-28/10

[=1]

tar-mar et-: (*Fars. tārmār* + *T. et-*) (*b.f.*)
bozguna uğratmak.

t.-kenler XI-157/1

[=1]

tar-mar etil-: tar- mar etme işine konu
olmak

t.-genini III-50/14

[=1]

tarqat-: (*f.*) dağıtmak, yaymak; duyurmak

t.-maq XIII-175/11

[=1]

tarsıq-: (*f.*) içi daralmak, sıkılmak, bunalmak

t.-a VIII-99/13, X-120/3

t.-am III-50/16, XIII-174/12

[=4]

tart-¹: (*f.*) **1.** çekmek;

t.-ıp IX-110/16, X-126/8, XIV-188/9

t.-ay X-126/9

2. solukla içine çekmek;

t.-qan IX-108/6

3. bir şeyi tutup kendine veya herhangi bir
yöne yürütmek;

t.-a IX-114/8

t.-ıp IX-117/2,

[=8]

tart-²: (*f.*) tartmak; bir şeyin birim cinsten
ağırlığını bulmak

t.-saq X-121/6

[=1]

tarttır-: (*f.*) çizgi çekmek

t.-ğan XIV-188/8

[=1]

tarz: (*Ar. tarz*) (*a.*) anlatma, oluş, deyiş veya
yapış biçimi

t.+ında X-125/2

[=1]

tasavur et-: (<*Ar. teşavvur* + *T. et-*) (*b.f.*)
zihinde canlandırmak, göz önüne

getirmek

t.-ıp olamağan IX-114/9

t.-kende VIII-106/4

t.-kenim XIV-187/6

t.-mek XIII-168/5

[=4]

tasdıq et-: (*Ar. taşdıq* + *T. et-*) (*b.f.*) tasdik
etmek; doğrulamak → *tasdıqla-*

t.-eler I-15/5

[=1]

tasdiqla-: (*f.*) tasdiklemek, tasdik etmek, onaylamak → *tasdiq et-*
t.-maq x11-148/9
[=1]

taş: (*a.*) taş; yeryüzünü ve yer altı kayalıklarını oluşturan, çeşitli elementlerin karışımından meydana gelen sert, katı madde
t. 11-38/2, 11-39/10, 111-55/15, 1v-60/8, v-77/4
t.+m1 x-126/14
t.+m1 x111-166/4
t.+qa v11-90/12
[=8]

taş1-: (*f.*) taşımak; **1.** bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek;
t.-p yürüngen v11-91/12
t.-p başladı 1x-109/8
t.-y x-118/6
t.-p başladım x1v-178/3

2. sahip olmak, özellik olarak bulundurmak;
t.-ğanlar 1x-109/6
t.-ylar 1x-109/6

3. (*mec.*) üstlenmek, sorumluluğunu almak
t.-ğanlarını x-119/6

[=7]

taşla-: (*f.*) **1.** bırakmak;
t.-p 11-34/12, v1-79/3, v111-105/7, x111-171/12
t.-p ketken x11-161/6, x111-171/4
t.-p ketmege x-120/3
t.-sañ 1x-180/12
t.-y v111-95/1, x-128/13,

1. atmak;
t.-d1 1-10/10, 111-53/19
t.-dım x1v-188/13
t.-p 1-14/14,
t.-y x11-154/11
t.-ylar 1-9/4, 1-22/4,

2. kötü bir durumda terk etmek;
t.-madıq 1-17/8
t.-p 1-17/8,

3. bir yere götürüp koymak;
t.-p 1v-61/11,
t.-p keteler x11-159/9
t.-p kete ekenler x11-157/6

4. bir yerden ayrılmak, terk etmek
t.-ğan x11-154/11
t.-mağa v-70/8
t.-ylar x11-154/8

5. bir hedefe nişan alarak atmak
t.-sañ x-128/5,

[=26]

taşlap ket-: (*i.b.f.*) bırakıp gitmek
t.-ken x1-135/7
t.-se 1x-116/2

Taşpulat: (*öz. a.*) şahıs ismi
t. v111-102/6, v111-104/11, v111-104/11, v111-97/3, v111-99/13
[=5]

taşqın: (*a.*) taşkın
t.+m1 x-128/7
[=1]

taş-topraq: yerde ne varsa , taş toprak
t. x-129/5
[=1]

tata: (*a.*) abla
t.+ları x1v-180/1
t.+larıñız v1-83/6
t.+m v-77/4
t.+mlar x1v-178/6
t.+mniñ v-70/7
[=5]

ta ta ta ta : (*ünl.*) silah sesinin çocuk dilindeki karşılığı
t. x-121/7
[=1]

tatil: (<Ar. *ta 'til*) (*a.*) tatil; okul, adliye, meclis gibi kuruluşların çalışmalarına ara verdikleri dönem
t.+i x1-131/4
[=1]

tath: (*a.*) (*mec.*) sevimli, hoş olan
t. 1v-64/7, x11-169/1
t.+m1 111-55/6
[=3]

tatlı-tatlı: (*zf.*) tatlı tatlı; güzel, hoş gidecek bir biçimde; güzel güzel
t. x-118/1
[=1]

tavşan: (*a.*) tavşan
t. x11-174/16
[=1]

tavşanç1q: (*a.*) tavşan sözcüğünün sevgi ile söylendiğini belirten ifade
t.+lar 1v-58/11
[=1]

tavuq: (*a.*) tavuk; eti ve yumurtası için yetiştirilen kümes hayvanı cinsi
t. viii-98/5
t.+ıñını+(tavuğıñını) vii-89/6
[=2]

tahta: (<*Fars. tahte*>(*a.*) tahta; **1.** düz, enlice, uzun ve az kalınlıkta biçilmiş ağaç;
t.+larıñını xii-152/5
t.+larnen x-124/10
t.+nı xiii-166/5
t.+sını i-21/21

2. böyle biçilmiş ağaçtan yapılan yüzey;
t.+ğa xiv-187/4
t.+sından xiv-184/9

3. (*sf.*) tahtadan yapılmış
t. i-9/4, xii-157/2

[=8]

tay: (*a.*) tay; üç yaşına kadar olan at yavrusu
t. xii-143/7, xiv-184/10, xiv-185/7
t.+ı xiv-187/13
t.+ım xiv-184/11, xiv-184/12, xiv-187/13,
xiv-187/9
t.+ımız xii-144/1
t.+ımnı xiv-185/1, xiv-186/5, xiv-187/6
t.+ıñ xiv-184/11
t.+ıñını xiv-184/12
t.+im xiv-185/2
[=15]

tay-: (*f.*) kaymak; **1.** ıslak bir yüzeyde sürtünerek yer değiştirmek veya dengesini kaybedip düşmek; **2.** (bir şey) durmakta olduğu yerden kurtulup aşağı düşmek; **3.** (*mec.*) görüş veya tutum değiştirmek
t.-ıp i-12/16, iv-65/13
t.-mamaq kerek xii-149/8
t.-may ix-110/5
t.-mayedim ii-31/4
[=5]

taya-: (*f.*) dayamak, yaslamak; bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak; yastamak; dayanak noktası
t.-p x-126/8
[=1]

tayama: (*a.*) dayama; (*mec.*) manevi dayanak
→ *tayanç*
t.-ma iii-52/11, iv-58/2
[=2]

tayan-: (*f.*) dayanmak; bir yere yaslanmak, kendini dayamak
t.-a xiii-171/12
t.-ğan ix-113/7
t.-ıp iii-55/15, x-119/1, x-128/13
[=5]

tayanç: (*a.*) (*mec.*) dayanak; destek alınan kimse veya durum; dayanak noktası → *tayama*
t. iv-67/1
t.+ım viii-97/4
[=2]

tayaq: (*a.*) **1.** sopa, değnek;
t.+nen+(tayağınen) xii-148/10
t. xii-148/14, xii-148/14

2. dövmek işi, kötek;
t.+lar xii-156/8

3. dayak, destek, payanda; baston
t.+qa xiii-171/12

[=5]

tayçıq: (*a.*) tay sözcüğünün sevgi ile söylendiğini belirtir
t.+ıña+(tayçığıña) xiv-184/11
[=1]

tayıla-sürüne: (*zf.*) sürüne sürüne
t. x-129/1
[=1]

tayin et-: (*b.f.*) atamak, göndermek;
t.-iñiz i-7/10
[=1]

tayın etil-: (*b.f.*) atanmak, gönderilmek
t.-genimni vii-85/1
[=1]

taz: (*sf.*) daz, saç dökülmüş (baş); dazlak, kel
t. x-125/15, x-129/11, xiii-166/5
t.+ına xii-147/11
t.+ını xii-147/11
[=5]

taze: (<*Fars. tāze*>(*a.*) taze; (*mec.*) yeni, zamanı geçmemiş
t. iv-66/7, x-129/16
[=2]

tazirle-: (<*Ar. ta'zir*>(*f.*) azarlamak, paylamak, kakımak
t.-p x-122/2, xii-161/2
t.-r xii-147/15
t.-y başladı xiv-185/3
[=4]

teatr: (<Rus.<İt. *teatro*) (a.) tiyatro
t.+ge 11-28/10, 11-35/4
[=2]

tebrikle-: (f.) tebrik etmek, kutlamak
t.-mege 1-14/22
[=1]

tecribe: (<Ar. *tecribe*) (a.) tecrübe; görgü, bilgi birikimi
t. v11-85/3, x1-133/6
t.+si v11-85/2, x1-132/15
[=4]

tecribesizlik: (a.) tecrübesizlik, deneyimsizlik
t.+i+(tecribesizligi) v-75/1
[=1]

tedarik: (<Ar. *tedāruk*) (a.) tedarik; hazırlık, hazırlama
t.+i+(tedarigi) x-122/10, x1v-178/6
[=2]

tedarik kör-: (b.f.) hazırlık görmek, hazırlamak, eksikleri gidermek
t.-genler 11-42/15
t.-e başladılar v-72/3
[=2]

tedaviyle-: (f.) tedavi etmek; iyileştirmek
t.-di x111-169/3
t.-gen 11-39/7, v11-85/13
t.-p başladıq v111-101/1
[=4]

tedaviylen-: (f.) tedavi olmak
t.-gen edim x111-168/6
t.-megan 1-24/5
[=2]

teesurat qaldır: (<Ar. *te'essurāt* + T. *qaldır-*) (a.) etki bırakmak, kuvvetli bir biçimde etkilemek.
t. 111-47/10
[=1]

tegizlen-: (f.) düzlenmek, düz hale gelmek
t.-e 1-21/7
[=1]

tek: (zf.) sadece, yalnızca
t. 1-22/18, 1-22/27, 11-28/8, 11-29/19, 11-38/4, 111-45/18, 111-49/17, 111-55/16, 1v-62/16, 1v-64/16, 1x-110/16, 1x-112/12, v-73/15, v-75/14, v11-88/2, v111-94/8, v111-95/7, x1-131/12, x1-135/7, x1-136/11, x11-148/12, x11-150/7, x11-151/5, x11-154/13, x11-159/11, x111-168/9, x111-169/11, x111-171/15

[=28]

tekarar: (zf.) az, azıcık, biraz
t. x-120/4, x11-154/4, x11-159/9, x11-160/7, x1v-181/1
[=5]

tekararçiq: (zf.) azıcık, birazcık, çok az
t. x1v-180/10
[=1]

teklif: (<Ar. *teklif*) (a.) teklif; başkalarının incelemesine sunulan görüş, öneri
t.+ine v-77/14
[=1]

teklif et-: (b.f.) teklif etmek; önermek → *taklif et-*
t.-e x11-162/2
t.-ti 11-30/8, 11-32/15
t.-tiler x11-161/6
t.-tim 1-8/27, 11-32/18, v11-87/12
[=7]

tekmil: (<Ar. *tekmil*) (zf.) baştan başa, tamamen, bütünü → *temelli*
t. 1-14/5, 1-25/7, x11-153/12
[=3]

tekrar: (<Ar. *tekrār*) (zf.) yeniden, bir daha
t. 11-29/17, 11-29/8, x11-151/1
[=3]

tekrarla-: (f.) tekrarlamak; yeni baştan söylemek veya yapmak
t.-yedi x111-172/13
[=1]

tekrarlan-: (f.) tekrarlanmak, tekrar edilmek
t.-maz 111-55/9, v-73/10
[=2]

tel: (a.) tel; metalden yapılmış, iplik şeklinde, kopmaya karşı dayanıklı ince, uzun nesne
t. 1-21/14
t.+ler 1-20/24, v11-88/6, x11-157/9
t.+lernen x11-146/9, x11-156/9
t.+lerni x11-154/10
t.+ni x11-156/10
[=8]

telâş: (<Fars. *telâş*) (a.) telâş; kaygı, tasa, sıkıntı, endişe
t.+ım 11-39/13
t.+ımı x-118/1
t.+qa 1x-116/10
[=3]

telef et-: (Ar. *telef* + T. *et-*) (b.f.) telef etmek; öldürmek

- t.-ken 11-38/10
[=1]
- telef ol-:** (*Ar. telef + T. ol-*) (*b.f.*) telef olmak, ölmek
t.-ğan 111-55/5
[=1]
- telefon:** (<*Rus.*<*Fr. téléphone*) (*a.*) telefon; alıcı vericiler aracılığıyla uzaktan konuşmayı sağlayan âlet
t.+nı 1-7/5
[=1]
- telefon et-:** (*b.f.*) telefon etmek; birini telefonla aramak ve bir şey söylemek
t.-ip 111-160/3
[=1]
- telefonistka:** (<*Rus.*) (*a.*) telefon hizmetlerinde çalışan görevli
t. 1-11/11
[=1]
- telegramma:** (<*Rus.*<*Fr. télégraphe*) (*a.*) telgraf
t. 111-42/13
t.+lar 111-46/9
[=2]
- telüke:** (<*Ar. tehluke*) (*a.*) tehlike; büyük zarar veya ölüme yol açabilecek durum
t. 11-36/15, 11-37/15
t.+lerden 111-93/1
[=3]
- telükeli:** (*sf.*) tehlikeli
t. x-127/4, 111-142/8
[=2]
- temaşacı:** (*a.*) seyirci, izleyici
t.+larını 11-82/5
[=1]
- temel:** (<*Yun. temelion*) (*a.*) (*mec.*) bir şeyin gelişimi için gerekli ilk öğeler
t.+inden 11-133/15, 111-181/12
[=2]
- temelli:** (*zf.*) büsbütün, tamamen → *tekmil*
t. 111-53/17
[=1]
- teminle-:** (*f.*) temin etmek, sağlamak
t.-rmiz 111-104/11
[=1]
- temiz:** (<*Ar. temyz*) (*sf.*) 1. kirli, lekeli, pis olmayan;
t. 11-141/6
2. (hava için) taze, bol oksijenli;
t. 111-101/14
3. (gökyüzü için) bulutsuz, açık;
t. 11-27/4, 111-171/8
4. ahlakça lekesiz
t. 11-33/19, 111-55/10, 111-61/12, 111-64/8, 111-75/7, 111-89/8, 111-96/12, 111-138/7, 111-141/2, 111-162/11,
[=13]
- temizle-:** (*f.*) (bir şeyin zarar verebilecek fazlalıklarını, sağlam olmayan kısımlarını) ortadan kaldırmak, ayıklamak
t.-genlerini 111-162/1
[=1]
- temizlik:** (*a.*) temiz olma, temiz durma durumu
t. 111-67/6, 111-183/5
[=2]
- temiz qalb:** (*a.*) iyi niyet, iyimser, olumlu ve iyi duygu
t.+nen 111-64/8, 111-162/11
[=2]
- temiz qalıpli:** (*sf.*) (*mec.*) içinde iyi duygular taşıyan
t. 111-61/12
[=1]
- temizlen-:** (*f.*) temizlenmek; temiz duruma gelmek; arınmak, paklanmak
t.-megan 111-149/14
[=1]
- ten:** (<*Fars. ten*) (*a.*) beden, vücut, organism
t.+imizde 1-22/18
t.+imni 1-19/18, 11-33/10
[=3]
- tena:** (<*Fars. tenhā*) (*a.*) تنها; az insan olan, kalabalık olmayan (yer)
t. 111-171/6
[=1]
- tenhalıq:** (*a.*) tenhalıkta; تنها yer
t.+ta 1-9/25
[=1]
- tenbiyele-:** (*f.*) tenbihlemek, tembih etmek; uyarmak → *tenbiyenle-*
t.-geni 11-84/1
t.-p 111-160/3
t.-y x-120/6
[=3]

tenbiyenle-: (*f.*) tenbihlemek, tembih etmek;
uyarmak → *tenbiyele-*
t.-gen edi iv-64/7
[=1]

tenefüs: (<*Ar. teneffus*) (*a.*) teneffüs; temiz
hava almak, dinlenmek için verilen ara
t. 1-18/4
t.+ni 11-34/6
[=2]

teneke: (*a.*) teneke; çelikten yapılmış ince sac
t. 1-10/9, x-124/10
[=2]

teoriya: (<*Rus. <Fr. théorie*) (*a.*) teori, kuram
t.+ğa 11-31/2
[=1]

tep-: (*f.*) tepmek; (insan veya hayvan) ayağıyla
vurmak; tekme atmak
t.-e başladılar x11-151/12
t.-ip x11-151/9, x11-155/4
t.-ip yiberdi x11-149/4
t.-ti 1-19/14, x11-155/9
[=6]

tepeçik: (*a.*) tepecik; yerden yükseklikleri çok
az olan tepeler
t.+ni x-129/11
[=1]

tepme: (*a.*) tekme; ayakla vuruş; tepik, tepme
t.+den x11-151/11
[=1]

tepmele-: (*f.*) tekmelemek, ayağıyla vurmak
t.-p x11-156/2
[=1]

tepren-: (*f.*) teprenmek; titremek; sarsılmak;
sallanmak
t.-di 1-12/6
t.-mey viii-103/2
[=2]

tepsiçik: (*a.*) küçük tepsi
t.+ke iv-60/4
[=1]

ter: (*a.*) ter; derinin gözeneklerinden sızan,
kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan,
renksiz, tuzlu sıvı
t. 1-13/25, viii-103/10, x11-149/1
[=3]

teraze: (<*Fars. terāzū*) (*a.*) terazi; tartı aracı
t.+ge x-121/6
[=1]

terbiyeci: (*a.*) terbiyeci; eğitimci, pedagog
t. ix-108/2, ix-109/6
t.+leri x1-133/10
[=3]

terbiyele-: (*f.*) terbiye etmek; eğitmek
t.-di iv-68/6
t.-genlerini x-122/14
[=2]

terciman: (<*Ar. tercemān*) (*a.*) tercüman; bir
dilden başka bir dile konuşmaları ve
yazıları çeviren kimse, çevirici →
tercimeci
t. x11-156/7
t.+nı x11-156/2
[=2]

tercimeci: (*a.*) tercüman; çevirmen → *terciman*
t.+ni 1-19/7
[=1]

terek: (*a.*) ağaç
t. 1-17/15, 1-17/8, ix-116/8, viii-88/3, viii-
89/11, x11-170/5
t.+i+(teregi) 11-32/23, vi-82/1, vi-83/4, x-
125/4, x1-131/10
t.+ke x-125/4, x-128/13
t.+lerde 1-10/9, x1-141/5
t.+lerdeki viii-95/3
t.+lerden v-75/13
t.+leri v-73/11, x1-141/5
t.+lerine v-72/6
t.+lerni ix-116/8, x1-131/5, x1-136/11
t.+ni x-125/14, x-125/5
[=25]

teren: (*sf.*) derin; **1.** (*mec.*) anlam veya bilgi
bakımından dış yüzde, satıhta kalmayan,
üstünkörü olmayan, etraflı, ihâtalı ve
özlü olan;
t. 111-56/11, v-78/6, x111-166/11, x111-170/6,
x111-174/17,

2. (*zf.*) yoğun
t. x1-141/11, x111-174/15

3. (*a.*) iç; akıl, gönül, irade gibi insanın
manevi varlığını oluşturan şeylerden
herhangi biri; ciğer, derun, yürek
t.+den 1-14/14
t.+ge 1-9/20,

4. uzun süren
t. ix-108/5, viii-101/2, x-119/1,

5. içten
t.+den 1-13/16

- [=13]
- terenleştir-:** (*f.*) derinleştirmek, derin duruma getirmek
t.-mek x-126/6
[=1]
- terenleştirt-:** (*f.*) derinleştirmelerini sağlamak
t.-iñ x-126/17
[=1]
- terenlik:** (*a.*) (*mec.*) derinlik; en duyarlı nokta
t.+ten ıı-31/8
[=1]
- teren yuqu:** (*a.*) derin uyku; uyanılması güç uyku; ağır uyku, deliksiz uyku, daluyku, taş uykusu
t.+da ııı-44/10, vııı-103/1
[=2]
- teren yuquğa dal-:** (*b.f.*) derin bir biçimde uyumak
t.-ıp ketti vııı-102/14
[=1]
- teri:** (*a.*) deri; **1.** insan ve hayvan vücudunu kaplayan doku;
t.+si vıı-90/4, vııı-95/7
t.+mizzen ı-22/18
t.+sinen vıı-88/20
- 2.** hayvan vücudunu kaplayan dokunun işlenerek kullanılabilir hale getirilmiş olanı
t.+si ı-21/5
t.+sinden xıv-177/13
[=6]
- terle-:** (*f.*) terlemek; ter çıkarmak, ter dökmek
t.-gen ıx-110/8
[=1]
- terlep-pişip:** aşırı yorularak çok fazla terlemek
t. ıı-30/3
[=1]
- ters:** (*z.f.*) gerekli ve normal sayılan duruma karşıt olan
t. xı-135/17
[=1]
- ter-temiz:** (*ş.f.*) tertemiz; çok temiz, her yanı temiz
t. v-72/6
[=1]
- tertip-intizam:** (*Ar. tertib + Ar. intizām*) (*a.*) tertip ve düzen → *tertip-nizam*
t.+nı xıı-156/4
- [=1]
- tertipli:** (*ş.f.*) namuslu; dürüst (insan hakkında)
t. vıı-92/4
[=1]
- tertip-nizam:** (*Ar. tertib + Ar. nizām*) (*a.*) tertip ve düzen → *tertip-intizam*
t. ıx-107/3
[=1]
- tesadüfen:** (<*Ar. teřādufen*) (*z.f.*) rast gelerek, rastlantı sonucu olarak; kazara
t. ııı-45/12
[=1]
- tesadüfiy:** (<*Ar. teřādūfi*) (*z.f.*) rast gelerek, rastlantı sonucu olarak; kazara
t. xııı-172/9
[=1]
- tesir:** (<*Ar. te'sir*) (*a.*) bir kimsenin veya bir şeyin başka bir kişi veya şey üzerindeki gücü
t.+inde ı-14/16
t.+inden ııı-46/16, v-73/16
t.+indenmi v-73/10
t.+ini vı-80/6
[=5]
- tesir et-:** (*b.f.*) etkilemek, etki etmek
t.-mez vıı-90/10
[=1]
- tesir qaldır-:** (*b.f.*) tesir bırakmak; etki bırakmak
t.-dı xııı-166/11
[=1]
- teslim et-:** (<*Ar. teslim + T. et-*) (*b.f.*) teslim etmek; **1.** bir şeyin kullanımını, korunmasını veya mülkiyetini vermek, bırakmak, devretmek, terk etmek;
t.-iñ xıı-151/8
t.-mediñ xıı-151/6
t.-sinler xıı-143/9
t.-mek xıı-162/10
- 2.** bir şeyi sahibine vermek
t.-em ıv-68/16
[=5]
- teslim ol-:** (<*Ar. teslim + T. ol-*) (*b.f.*) teslim olmak; üstün bir güç karşısında mücadeleden vazgeçip yenilgiyi kabul etmek;
t.-a edim xıv-184/12
t.-amız vıı-91/11
t.-dıq vıı-88/10

- t.-ğan edi v11-88/9
t.-mağan v11-88/13
t.-may iv-59/10, viii-106/5
t.-uv v11-88/12
[=7]
- teş-:** (*f.*)deşmek,deşik açmak; delmek, delik açmak
t.-e x11-154/8
t.-ip 1-21/21
t.-kende iv-67/2
[=3]
- teşekkür:** (<*Ar. teşekkur*) (*a.*) teşekkür; yapılan bir iyiliğe karşı duyulan memnuniyeti ve gönül borcunu bildirme
t. iii-54/11
[=1]
- teşekkür ayt-:** (*b.f.*) teşekkür etmek; bir iyiliğe karşı memnuniyetini ve gönül borcunu bildirmek
t.-ip iii-45/5
[=1]
- teşik:** (*a.*) delik;deşik; küçük açıklık, küçük oyuk
t. x11-160/1, xiv-188/13
t.+lerini x-124/10
t.+ni x11-149/14
[=4]
- teşker-:** (*f.*) 1. yoklamak, bakmak, kontrol etmek;
t.-e 1-21/9
t.-ip ix-108/10
t.-ipalmaq 1-8/5
t.-ip çıqqan iii-45/6
t.-mesi x1-133/11
2. incelemek, tetkik etmek,
t. xiii-167/11
[=6]
- teşkerüv:** (*a.*) 1. yoklama, bakma, kontrol etme;
t.+den x11-157/10
t.+lerden x11-159/11
t.+lerinden x11-160/9
2. inceleme, tetkik etme
t. x1-133/1, x1-133/4, x1-133/8, x1-133/9
t.+lerden x1-133/11, x1-133/7
[=9]
- teşkilât:** (<*Ar. teşkilât*) (*a.*) teşkilat, kuruluş, örgüt; ortak bir gaye etrafında bir araya gelmiş kişilerin örgütü
t.+mîñ viii-104/11
- [=1]
- teşkil et-:** (*Ar. teşkil + T. et-*) (*b.f.*) teşkil etmek; oluşturmak, meydana getirmek
teşkil etil-: (*b.f.*) oluşturulmak, meydana getirilmek
t.-di xiii-166/9
[=1]
- teşkil olun-:** (*b.f.*) oluşturulmak, meydana getirilmek
t.-ğan edi ix-109/1
[=1]
- tevsiye et-:** (<*Ar. tavsiye + T. et-*) (*b.f.*) tavsiye etmek; bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını öğütlemek, salık vermek
t.-em iii-47/1
t.-tiler 1-11/26
[=2]
- tevsiye etil-:** (*b.f.*) bir şeyin yapılması veya yapılmaması öğütlenmek, salık verilmek
t.-di x1-133/8
[=1]
- tehnikum:** (<*Rus.<Fr. technique*) (*a.*) (lise dereceli) teknik okul
t.+mı ix-111/16
[=1]
- tez:** (<*Fars. tiz*) (*z.f.*) çabuk olarak
t. ii-30/4, iii-42/10, iii-49/12, iv-58/7, iv-60/14, iv-63/12, ix-112/1, v-71/2, v-73/2, vi-79/8, vi-80/4, viii-104/9, viii-97/2, viii-99/8, x1-131/8, x11-144/1, x11-159/10, xiii-175/4
[=17]
- tez ol-:** (*b.f.*) çabuk davranmak
t. ix-115/3
[=1]
- tez künde:** tez vakitte, en kısa zamanda
t. ii-35/12
[=1]
- tez künlere:** tez vakitte, en kısa zamanda
t. ii-35/17,
[=1]
- tezden:** (*z.f.*) tez elden, çabuk olarak; kısa zamanda
t. 1-13/3, iii-56/5, iv-59/4, iv-59/5, iv-60/9, iv-62/8, iv-63/6, vi-84/12, viii-99/8, x-125/13
[=10]
- tezleştir-:** (*f.*) tezleştirmek; hızlandırmak
t.-e x-118/1

t.-ebileler x111-175/7
t.-mege x11-162/2
[=3]

tezlik: (a.) tezlik, çabukluk
t.+inen+(tezligenin) 1-16/10
[=1]

tez-tez: (zf.) çabuk çabuk, hızlı hızlı
t. 1-17/8, ix-111/2, v-70/3, v-72/4, vi-79/10,
vi-81/14, vi-82/2, vii-91/7, viii-96/13,
viii-98/6, x-126/11, x-126/5, x1-134/4,
x11-164/8, xiv-179/7, xiv-187/17, xiv-
188/5
[=17]

tezya: (<Fars. *destgâh*) (a.) tezgâh; üzerinde el
ve aletlerle, küçük makinelerle iş yapılan
masa
t. 1-8/7, ix-111/17
t.+larıday 1-10/16
[=3]

tezyacı: (a.) (dokuma, torna vs.) tezgahında
çalışan kimse
t.+lar 1-8/18
[=1]

tfu: (*ünl.*) tükürme sesini anlatan yansıma söz
t. x11-163/5
[=1]

tılsımlan-: (f.) tılsımlanmak, büyülenmek
t.-ğan vii-91/5
[=1]

tımar: (<Fars. *timâr*) (a.) (toprağı) işleme
t.+ına iii-49/15
[=1]

tın-: (f.) dinmek;
t.-ğan x11-153/3, x111-169/6

1. (kişi;ses) susmak;
t.-dı x11-152/1, x11-152/2
t.-ip kaldı x-128/13
t.-ip kaldılar xiv-180/3
t.-ip turdı 1-11/3
t.-may vi-83/14
t.-sa viii-105/5

2.(yağış, akış, rüzgar) durmak, kesilmek,
bitmek;
t.-dı 1-20/15,

3. (sular) durulmak; berraklaşmak
t.-ip qalalar ii-39/10

[=11]

tınç: (sf.) sakin, rahat, gürültüsüz
t. ii-37/4, ii-39/3, iii-47/5, v-75/16, viii-
103/13, x-126/17, x111-170/1
[=7]

tınçlan-: (f.) sakinleşmek, yetişmek, durulmak
t.-ip olamaylar x11-145/9
[=1]

tınçlandır-: (f.) sakinleştirmek, yatıştırmak
t.-a x11-146/4, x111-171/2
t.-dı vii-89/8
t.-ğan viii-103/14
t.-ip iv-67/6
t.-mağa v-76/12
t.-maq viii-103/8, x-119/1, x1-137/14, x1-
137/19, x1-138/6
[=11]

tıçlandıracaq ol-: (b.f.) sakinleştirmek
t.-a v-75/5
[=1]

tınçlıq: (a.) sessizlik, sükunet, rahatlık
t. 1-13/19, ii-31/17
t.+1+(tınçlığı) viii-103/14
t.+nı ix-116/3
t.+ta viii-101/14, viii-94/3
[=6]

tınçlıq berme-: (b.f.) rahat vermemek,
sakinleştirmemek; tedirgin etmek
t.-gen viii-100/3
[=1]

tındır-: (f.) dindirmek; sakinleştirmek,
yatıştırmak
t.-may x-118/7
[=1]

tındıracaq ol-: (b.f.) öldürmek
t.-alar vii-89/5
[=1]

tınıq: (sf.) **1.** (ses için) yavaş, alçak; zayıf;
t. , ix-115/15

2. (su için) durgun, sakin, durulaşmış, berrak
t. ii-39/10

[=2]

tınış: (a.) (*mec.*) an, çok kısa bir zaman
t. x-127/8
[=1]

tınış berme-: (b.f.) rahat bırakmamak (veya
vermemek); tedirgin etmek; huzursuz
etmek
t.-dı iii-57/5

t.-y 11-39/6, 1x-112/1
t.-yler 1v-65/2, 1x-111/14, 1v11-86/14, 1x11-171/11, 1x11-175/5
[=8]

tıpqı: (*Ar. tıbq + T. -ı*) (*zf.*) tıpqı; aynen, tıpatıp
t. 1-13/6, 11-39/12, 1v1-84/11, 1x1-132/6
[=4]

tıq-; (*f.*) **1.** tıkmak, sokmak;
t.-a ekenler 1x11-160/3
t.-tılar 1x11-153/5

2. saklamak, bir yere koymak, yerleştirmek
t.-a 111-50/18
t.-acaq 1x-126/7
t.-ıp 11-29/14
t.-ıp kete 1x11-171/3
t.-ıp qoydım 111-46/10
t.-masaq 1x11-158/6

[=8]

tıqan-: (*f.*) tıkanmak; soluk alamamak
t.-dı 1-12/12
[=1]

tıqat-: (*f.*) tıkamak, kapamak
t.-ıp 1x-124/10
[=1]

tıqıl-: (*f.*) tıkılmak; **1.** tıkma işi yapılmak;
t.-ğanımmıñ 1x1-140/15
t.-masañ 1x-126/5

2. tıkanmak, konuşamaz duruma gelmek;
t.-a 11-37/5
t.-dı 1-12/11, 1v11-90/10

[=5]

tırış-: (*f.*) gayret etmek, çabalamak
t. 1x11-160/3
t.-a 1-11/30, 1x-108/1, 1x-111/15, 1v-73/13,
1v11-86/17, 1v11-102/9, 1x1-131/11, 1x11-156/8
t.-a ediler 1-22/15, 11-31/3
t.-alar 1v-59/10, 1x-115/10, 1x-126/9
t.-amız 111-47/3
t.-asıñ 1x-119/1, 1x-124/13, 1x11-170/7, 1x11-175/6
t.-qan 1-15/17, 1v-67/8, 1v-78/7, 1v11-88/20,
1x1v-183/11
t.-qanlar 1x11-165/12
t.-sam 1x-108/6
t.-tı 1v-75/7, 1x1-134/4, 1x11-148/8
t.-tılar 1v-74/15, 1v-76/12
t.-tım 1-15/18, 1x-129/3
[=33]

tırnaq: (*a.*) tırnak; türlü alet ve araçların tırnak, kanca biçiminde kısımları
t.+larinen 1x11-154/8
[=1]

tırnavuç: (*a.*) tırmık
t. 1-21/20, 1-21/21, 1x11-154/10
[=3]

tış: (*a.*) dış, **1.** bir cismin veya alanın sınırları içinde bulunmayan yer; dışarı;
t.+qa 1v11-104/2,
t.+ta 1v-74/12, 1x11-153/3, 1x11-152/7, 1x11-155/13
t.+tan 1x11-155/5

2. bir konunun kapsamına girmeyen şey;
t. 1v11-87/17
t.+qa 1x1-139/7

3. (*zf.*) hariç, dışta, ayrı
t. 1-15/18, 1x-107/6,
[=10]

tışarı: (*zf.*) dışa, dış çevreye
t.+ğa 1x-111/2
[=1]

tıy-: (*f.*) zaptetmek, tutmak, durdurmak
t.-almay 1v11-86/17
[=1]

tik-: (*f.*) dikmek; kumaş, deri vb.ni iğne iplikle tutturmak; dikiş dikmek
t.-e 1x1v-177/13
t.-erim 1x1v-179/8
t.-mesini 1x11-146/14, 1x1v-179/7
t.-ti 1x1v-179/14
[=5]

tikenli: (*sf.*) dikenli; dikenleri olan
t. 1-20/24, 1-21/14, 1x11-146/9, 1x11-156/10, 1x11-156/9, 1x11-157/9
[=6]

tikil-¹: (*f.*) dikilmek; dikme işi yapılmak
t.-gen 1v11-103/11, 1x11-146/13, 1x11-153/7
t.-meyedi 1x1v-177/10
[=4]

tikil-²: (*f.*) gözlerini (bir şeye) dikmek
t.-di 1x11-155/3
t.-ıp 1v-77/15
t.-ıp tura 1x11-170/12
[=3]

til: (*a.*) dil; **1.** ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya

yarayan etli, uzun, hareketli organ; tat alma organı;
t.+iñ x-119/1
t.+imniñ xiv-187/8
t.+nen xiii-168/9

2. insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, uzlaşmaya dayalı olarak oluşturulmuş sesli veya görsel işaretler sistemi; lisan, zeban
t.+i x1-132/11, x1-132/16, x1-133/8
t.+ini x11-158/4
t.+iñizde xiii-173/8

[=8]

tili çekil-: (b.f.) dili çözülmek; konuşamayan veya susan kişi konuşmaya başlamak
tiller çekil-: bkz. tili çekil-
t.-di ii-32/1
[=1]

tile-: (f.) dilemek; biri için bir dilekte bulunmak
t.-p iii-46/9
t.-yim iii-56/4
[=2]

tilim: (a.) dilim
t. vii-91/6
[=1]

tilsiz: (sf.) dilsiz; konuşmayan, konuşma yeteneğinden yoksun olan (kimse)
t. ix-113/1
[=1]

tint-: (f.) **1.** Elle çok küçük parçalara ayırmak;
t.-tik vii-89/6

2. Aramak (ev, üstünü); didik didik aramak (polis yetkisi); araştırmak, göz gezdirmek, gözden geçirmek
t.-e i-21/9
t.-ep x11-146/11
t.-kende x11-147/1

[=4]

tire-: (f.) diremek, dayamak
t.-diler x11-145/1
t.-p x-125/4
[=2]

tirelecek ol-: (n.b.f.) (mec.) direnmek, karşı koymak, ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek, taannüt etmek amacıyla olmak
t.-d1 x11-145/5
[=1]

tireme: (a.) destek, dayak, payanda, mesnet, dayanak
t. xiv-188/10, xiv-188/13, xiv-188/8
t.+ni xiv-188/13, xiv-188/13
t.+niñ xiv-188/12
[=6]

tiremeli: (sf.) payandası olan
t. xiv-188/14
[=1]

Tiremeli Asan: (öz. a.) ünvan grubu
t. xiv-188/14
[=1]

tirse: (a.) dirsek; kol ve ön kol arasındaki eklem arka yanı
t.+lerinden x11-147/13
[=1]

tiş: (a.) diş; insanda ve birçok hayvanda çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan organlar
t. vii-90/16
t.+leri xiii-166/5
t.+lerimni i-12/13, i-19/24
t.+lerini i-16/3, vii-86/12, x11-149/1, x11-150/3
[=8]

tişle-: (f.) dişlemek, ısırarak, bir şeyin bir parçasını dişleriyle kırmak veya koparmak
t.-gen i-13/21
[=1]

titre-: (f.) titremek; **1.** (ışık) sönecekmiş gibi aralıklı zayıflayıp kuvvetlenmek;
t.-gende viii-103/11

2. (mec.) korkuya kapılmak
t.-y iii-48/1
[=2]

titret-: (f.) titretmek; titremesine yol açmak
t.-ti i-19/18
[=1]

tiy-: (f.) değmek; dokunmak, temas etmek
t.-er x1-141/6
t.-mege x1-141/6
[=2]

tiyze: (a.) teyze; bir kimseye göre annesinin kız kardeşi
t.+si v-70/7
t.+sine v-77/2
t.+siniñ v-70/6, v-77/20, v-77/6
[=5]

tiz: (*a.*) diz; **1.** kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer;
t.+imden xıı-168/7
t.+inden ıv-61/4
t.+leri ı-12/18, ı-17/15, xıı-151/8
t.+lerini x-126/8

2. oturulduğunda uyluğun üst yanı
t.+ine ıx-117/2

[=7]

tiz-: (*f.*) dizmek; yan yana, art arda veya üst üste sıralamak;
t.-di xıı-162/8
t.-diler xıı-156/2
t.-e ediler vı-81/9
t.-esiñ xııı-175/6
t.-genler xıı-157/7
t.-ip x-120/11
t.-ip çıktılar ıx-107/4
[=7]

tizil-: (*f.*) dizilmek; **1.** dizilmek; sıra oluşturmak;
t.-genler xıı-156/2
t.-ip ıx-111/3
t.-ip ketemiz x-125/1
t.-sinler xıv-180/2

2. (sıra halinde bir yere) konulmak
t.-ip turğan ıx-109/8

[=5]

tiz qapağı: (*a.*) diz kapağı
t.+ma xııı-168/6
[=1]

tok: (*a.*) tokat
t. v-70/4
[=1]

tol-: (*f.*) dolmak; **1.** dolu hale gelmek, boş halden çıkmak;
t.-dı ı-24/10, xıı-164/2
t.-ıp ketti xıv-184/4
t.-urmu xıv-184/4

2. bir yerde pek çok kişi toplanmak;
t.-ıp ketti vı-82/5

3. bir şey çok miktarda olmak;
t.-ğan vıı-88/11

[=6]

tola: (<Yun. *tuvla*) (*a.*) tuğla
t. vıı-89/11, xıı-146/9

[=2]

toldur-: (*f.*) doldurmak; **1.** dolmasını sağlamak;
t.-a ı-21/19
t.-ğanda xııı-167/9
t.-ıp ı-17/26, ıı-38/12, ıx-108/6, x-120/11,
xıı-156/1, xııı-168/11, xıv-184/5

2. yaşını yılını, belli bir süresini bitirmek
t.-dımı xıv-177/1
t.-madımı xıv-177/1

[=11]

toldurul-: (*f.*) doldurulmak
t.-ğan xııı-175/4
[=1]

tolqun: (<Moğ.) (*a.*) dalga; deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgâr, deprem vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı hareket
t.+lar ıı-39/10
[=1]

tolu: (*sf.*) dolu; çok bol, çok sayıda, yüklü
t. ı-20/25, ıı-28/5, ıx-114/5, ıx-116/5, v-72/2,
v-74/12, vıı-88/6, vııı-96/5, vıııı-99/13,
xı-138/2, xııı-169/1
t.+sı xıv-177/9
[=12]

tolusinen: (*zf.*) tamamen, tamamıyla, büsbütün
t.+sinen ıı-39/3, xııı-170/15
[=2]

tomar: (*a.*) sert bir madde (özellikle toprak) parçası, keseği, topağı
t. ıı-37/5, vıı-90/10
[=2]

top: (*a.*) top; **1.** küre biçiminde oyun ve spor aracı;
t. ı-13/15,
t.+u xıı-151/12

2. gülle atan büyük, ateşli silah;
t. vıı-89/11, vıı-90/6, x-126/1
t.+lar vııı-96/9
t.+ları ıı-38/4
t.+larını ı-16/4, ıı-37/17
t.+unen x-127/9

3. bir şeyden belli bir miktar; demet;
t. ıı-39/8, ıv-61/1

4. kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı
t. ııı-44/11

[=14]

top ateşine tut-: (*b.f.*) topa tutmak; üzerine
topla ateş etmek
t.-tıq ı-16/6
t.-tılar ı-13/14
[=2]

topalla-: (*f.*) topallamak; bacak veya ayağındaki
sakatlık sebebiyle seker gibi veya iki
adımda, bir yana eğilerek yürümek
t.-p ıv-61/4, xııı-171/12
t.-p yürüngen viı-85/8
[=3]

topallay topallay: (*z.f.*) topallaya topallaya,
aksaya aksaya
t. xıı-143/3
[=1]

topçu: (*a.*) topların kullanılışı, bakımı üzerine
yetiştirilen asker sınıfı
t.+lar x-126/1, xııı-166/13
t.+larım ııı-44/21
t.+larımız ııı-44/18, ııı-48/17, x-127/8, x-
128/6
[=7]

topla-: (*f.*) toplamak; **1.** bir araya getirmek;
t.-mağa ıv-60/13
t.-p başlağan edik ıx-109/2
t.-p başlağanlar xıı-162/5
t.-p ı-15/6, ı-18/25, vı-80/9, xıı-161/3, xıv-
178/5

2. devşirmek;
t.-p ıı-39/8, v-75/14

3. yoğunlaştırmak, teksif etmek
t.-p xıı-145/1

[=11]

toplan-: (*f.*) toplanmak; bir araya gelmek;
birikmek, toplaşmak;
t.-acaq ekenler ıı-29/12
t.-acaqlarını xıv-179/6
t.-a ediler xıı-150/8
t.-dı ııı-49/1
t.-dıq ı-16/14
t.-ğan ı-12/19, ııı-49/2, ıx-115/10, v-70/3, vı-
82/6, x-126/17, xıı-164/6
t.-ğanda xıı-145/11
t.-ğan ediler vıı-91/18
t.-ğanlarğa ıv-63/9, vıı-92/1, xıv-180/1
t.-ğanlarnen xıı-164/7
t.-ıp ı-15/16, ı-8/14, ıv-64/16
t.-ıp bardıq xııı-165/3
t.-ıp kelgenlerni xıv-177/2
t.-mamızını xııı-165/1

[=24]

Toplar Susqan Soñ: VIII numaralı hikâye
t. vııı-94/0
[=1]

toplaş-: (*f.*) toplaşmak; toplanmak → *toplan-*
t.-ıp ıx-107/5
t.-qanların ıx-114/11
t.-tılar ıx-109/9, ıx-114/9
[=4]

toplaşuv: (*a.*) toplaşma, toplanma
t.+da vı-80/13
t.+ında vı-80/9
t.+lar xııı-166/10
t.+nı ııı-41/4
[=4]

topraq: (*a.*) toprak; **1.** yer kabuğunun mineral
ve organik maddelerden oluşan üst
tabakası;
t. ıv-67/4, x-126/6
2. (*s.f.*) topraktan yapılmış
t. ı-16/4

[=3]

top-top: (*z.f.*) demet demet
t. ıı-27/5
[=1]

top-tüfek: (*a.*) türlü silahlar
t. vııı-105/5
[=1]

toq: (*a.*) açlığını gidermiş, tok
t.+um vııı-102/9, xııı-172/2
[=2]

toqmaq: (*a.*) tokmak; ağaçtan yapılmış iri çekiç
t. ı-17/17
[=1]

toqta-: (< *Moğ. toqta-*) (*f.*) **1.** durmak;
t. ııı-42/12, ıx-115/12, vıı-89/5, xıı-151/1,
xııı-170/8, xıv-181/13, xıv-182/1
t.-ğanını xıv-187/11
t.-ñ xııı-167/10
t.-ñız ıx-109/7
t.-p qaldı vııı-104/1, xıı-164/1
t.-p x-121/4
t.-sa vı-79/5
t.-yediler ıx-115/16

2. yürümez olmak, hareketini kesmek;
t.-dıq ıı-32/23
t.-madımı vıı-89/10

t.-dı x-128/6, x-129/2, x11-146/6, x11-155/1

3. dinmek, kesilmek;

t.-ğan v1-83/4

t.-sa v1-83/14

4. bir işe, bir harekete ara vermek

t.-p qalam x11-168/10

[=24]

toqtap tur-: beklemek, beklemekte olmak

t. x1v-177/7

[=1]

toqtamay: (*zf.*) durmaksızın, aralıksız, kesintisiz

t.- 1-17/1, 11-27/3, v111-102/9

[=3]

toqtal-: (*f.*) **1.** (kısa bir süre için) durmak, hareketsiz beklemek;

t.-dı v1-81/14, 1x-113/16, x11-155/12,

t.-ğan 1x-113/5

t.-1p 111-46/12

t.-1p turdı 1x-115/9

2. bir işe ara vermek;

t.-dı x11-163/13

3. konuşmaya ara vermek, bir süre susmak

t.-dı 1-17/11, x11-155/3,

[=9]

toqtap-toqtap: (*zf.*) dura dura

t. 1-12/23, 1-24/10

[=2]

toqtat-: (*f.*) durdurmak, durmasını sağlamak

t.-a x-127/9

t.-mağan x111-168/11

t.-maq x-127/8, x111-170/4

t.-maycaqediler x11-158/5

[=5]

toqumacılıq: (*a.*) dokumacılık, dokuyuculuk

t. v-70/9

[=1]

toqun-: (*f.*) dokunmak; (*mec.*) satışmak, incitmek, rahatsız etmek

t.-ğanlarnen v11-87/10

t.-maz v11-87/10

[=2]

torba: (*a.*) torba; iplik veya kıldan dokunmuş, küçük, ağzı uçkurla sıkılıp bağlanabilen çuval; çanta, poşet

t. x1v-179/14, x1v-179/8, x1v-184/4

t.+ları x1v-184/4

t.+larımızı x1v-179/16

t.+larından x11-154/5

t.+larinen x1v-179/9

t.+ma x1v-180/10

t.+mda x1v-179/14

t.+mdan x1v-188/5

t.+mnı v11-91/1, x1v-181/7, x1v-184/5, x1v-186/3

t.+mnıñ x1v-181/1

[=15]

torbaçiq: (*a.*) küçük torba

t.+lar x111-166/5

[=1]

torf: (<*Rus.* <*Alm.* *torf*) (*a.*) turba; az çok

kömürleşmiş durumda bitki

kalıntılarından oluşan, yakıt olarak

kullanılan, siyaha yakın renkte, hafif

süngerimsi taşıl kömür

t. x11-157/4

[=1]

torlan-: (*f.*) (gözler için) yaşla dolmak, yaşaramak, nemlenmek; gözyaşıyla perdelenmek

t.-a x111-174/15

t.-ğan 1x-108/10

[=2]

torun: (*a.*) bir kimseye göre çocuğunun çocuğu

t.+1 x-119/9, x-129/15

t.+ım x-123/7, x-123/7

t.+ımız x111-174/7

t.+inen x-121/8

t.+ını x-121/5

t.+ınıñ x-119/9

[=8]

tosat-tosat: (*zf.*) bazen; zaman zaman; ara sıra

t. 1-19/23, 1-9/4, 1x-110/8, v111-95/3, x11-163/13

[=5]

tosun: (*a.*) danalıktan yeni çıkmış genç boğa

t.+ınıñ x1v-177/13

[=1]

toy: (*a.*) düğün, sünnet veya eğlence merasimleri

t. 1-9/14, 1-9/14, 1-9/15

t.+ğa 111-42/15

t.+larğa x111-174/11

t.+umuz 1-11/12

t.+uña 1-9/13

[=7]

toy-: (*f.*) doymak; **1.** açlığını gidermiş olmak;

t.-almağanıma 111-55/10

t.-ğance ıv-65/7, xıv-185/2
t.-ğanım ıı-34/2

2. (*mec.*) yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak
t.-ğance ıv-59/4,

[=5]

toydur-: (*f.*) doyurmak; açlığını gidermek
t.-ıp olamağanına ıv-59/3
[=1]

toz: (*a.*) toz; herhangi bir maddenin küçük parçası
t. ı-25/20
[=1]

toz şeker: (*a.*) ufak billur biçiminde şeker
t. ıv-60/4
[=1]

tök-: (*f.*) dökmek; **1.** sıvı veya tane durumunda olan şeyleri buldukları yerden başka bir yere boşaltmak;
t.-esiz xııı-167/10
t.-tüler ı-13/9

2. akıtmak, düşürmek
t.-mege v-78/8, x-118/1

[=4]

töktür-: (*f.*) döktürmek, dökmek işini yaptırmak; akıttırmak, düşürttürmek
t.-ecek ıı-36/15
t.-e edi v-70/7
[=2]

tökül-: (*f.*) dökülmek; dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak
t.-ıp x-122/11
t.-di v-77/6
t.-gen v-75/14, vıı-88/13
[=4]

töle-: (*f.*) ödemek
t.-p v-72/2
[=1]

tönül-: (*f.*) ümidini kesmek, ümitsizliğe kapılmak
t.-genimdendir xııı-169/11
[=1]

tönüldirici: (*sf.*) bıktıran, usandıran; soğutan, gönül çevirtiren
t. xıı-157/10, xıı-159/11
[=2]

töpe: (*a.*) tepe; **1.** bir yerin, bir nesnenin vb.nin üstü, hizası; yukarı

t.+den vı-82/11

t.+ge ı-13/15, vıı-89/11, xıı-150/1, xıı-150/3

t.+mizde xı-134/5

t.+ñden x-127/5

t.+sinde ıı-30/3

t.+sinde xıı-146/9, xıı-164/1, xıı-164/3

t.+sindeki xıı-152/6

t.+sinden xıı-147/7, xıı-160/1

2. yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi;
t.+ge vııı-99/14

3. bir şeyin en üstteki bölümü
t.+sinden ı-20/26,

[=17]

töpeçik: (*a.*) küçük tepe

t.+ke x-125/15

t.+te x-127/6

[=2]

töpele-: (*f.*) **1.** vurmak, dövmek, dayak atmak;
t.-p xıı-153/5

2. (*mec.*) bozguna uğratmak, hırpalamak
t.-p ı-21/1

[=2]

töşek: (*a.*) döşek; yatak, yatılan yer

t.+imde+(töşegimde) xııı-169/1

t.+inde+(töşeginde) x-118/1

t.+ine+(töşegine) x-125/4

t.+ler vıı-89/15

t.+te ıv-66/1

t.+ten vııı-102/11

[=6]

töşekke tüş-: (*b.f.*) yatağa düşmek, hastalanmak
t.-ıp xııı-167/11
[=1]

traktor: (<Rus.<Fr. tracteur) (*a.*) traktör
t.+lar ıı-33/4

[=1]

Trofimova: (*öz. a.*) şahıs ismi

t.+nıñ ıx-109/6

[=1]

trubka: (<Rus.)(*a.*) pipo; ucundaki lüle içine tütün konulan ve yakılarak dumanı çekilen kısa, çubuk biçimindeki tütün içme aracı

- t.+sını xii-163/3
[=1]
- tsement:** (<Lat. *caementum*) (a.) çimento
t. xii-149/10
[=1]
- tseñ:** (<Rus.) (a.) fabrikada üretim bölümü,
atölye
t.+ke i-7/10
t.+lerge v-71/9
t.+niñ i-7/5
t.+te i-8/14, i-8/2
[=5]
- tul:** (sf.) dul; eşi ölmüş veya eşinden boşanmış
kadın veya erkek
t. i-24/19, i-25/2
[=2]
- tur⁻¹:** (f.) ayağa kalkmak, gitmeye veya bir iş
yapmaya hazırlanmak
t.-a ix-113/1
t.-alar xii-152/10
t.-amağanları iii-50/22
t.-ayım xii-151/11
t.-dı i-10/2, ix-109/7, ix-110/16, x-125/14,
xi-137/10
t.-dılar x-126/15
t.-dım ii-29/14, xi-139/7, xi-140/14
t.-ıp i-18/3, ii-36/12, ii-36/9, iii-44/11, iii-
57/2, iv-60/2, iv-68/13, ix-114/7, v-72/6,
vi-82/7, viii-100/10, viii-101/6, viii-
102/15, viii-94/10, viii-94/7, xii-147/9,
xii-148/10, xiii-173/1, xiii-176/7, xiv-
178/3
t.-ıp olamağan xiii-170/12
t.-ıp olamam xii-157/8
t.-mağa xii-155/4
t.-sam i-16/18, xiii-171/5
t.-saq iv-62/8, vi-84/5
t.-up iv-69/4
[=41]
- tur⁻²:** (f.) 1. bir şey bir durumda bulunmaya
devam etmek;
t.-alar xi-138/3
t.-sın xiv-177/13
2. beklemek, dikilmek;
t.-a edi i-23/25, xii-164/3
t.-a ix-110/17,
t.-dı x-127/7
t. xi-139/7
t.-ğan xii 148/9, xiv-180/9
t.-may xiii-173/9
3. şu veya bu durumda bulunmak, belli bir
durumda olmak;
t.-a v-77/19,
- t.-alar viii-99/5, xi-131/6,
t.-aedi xii-164/3
4. bir yerde olmak, bir yerde bulunma;
t.-a i-8/18, xii 159/1
t.-ğanda iv-63/11
5. (yard. f.) tekil üçüncü kişi fiilleri ve -p
zarf fiilleriyle sürerlilik veya
tamamlanmışlık bildiren birleşik fiil
yapar;
bkz. *bekleptur-*, *oturıptur-*, *yılturaptur-*...
6. (yard. f.) -a/-e, -ya/-ye zarf fiilleriyle
sürerlilik yapar;
bkz. *aytatur-*, *çoşatur-*, *köçetur-*...
- [=24]
- turacaq ol-:** (n.b.f.) durma niyetinde olmak,
durma amacı taşımak
t.-dı xii-152/3
[=1]
- turıp ketecek ol-:** (n.b.f.) kalkıp gitme
niyetinde olmak
t.-dı xii-160/5
[=1]
- Turgenev:** (öz. a.) şahıs ismi; İvan Sergeyeviç
Turgenyev Rus şair, yazar, oyun yazarı,
çevirmen.
t.+niñ xi-137/15
[=1]
- turnik:** (<Rus.<Fr. *tournequet*) (a.) idman için
sabit, yatay çubuk
t. ii-30/3
[=1]
- tursat-:** (f.) (yerinden, yataktan) kaldırmak;
t.-tı i-18/4
[=1]
- turşu:** (<Fars. *turşī*) (a.) tuzlu suda, sirkede
bırakılarak özel bir kıvama getirilmiş
sebze veya meyve
t.+m x-122/9
[=1]
- tut-:** (f.) 1. elle kavramak, elde bulundurmak,
eline almak;
t. xiv-185/2
t.-ıp vii-89/3, vii-90/12, vii-91/7, x-121/7, x-
127/7, xi-138/8, xiv-181/1,
t.-ıpaldılar i-18/14
t.-qan vii-89/6
t.-tım iii-43/9

2. alıkoymak, çıkmasına meydan vermemek,
zaptetmek;
t.-amay ı-11/30
t.-maymız xıı-150/3
t.-mazlar xıı-158/6
t.-tılar ı-13/14,

3. gitmeye bırakmamak, bir yere koyup
gitmesini önlemek, alıkoymak;
t.-tılar xııı-168/7

4. mâruz bırakmak, hedef olarak almak;
bkz. top ateşine tut-

5. gereğini yapmak, gereğini yerine
getirmek;
t.-madiñ vııı-103/9

6. saymak, farz etmek; görmek, kabul etmek
t.-alar vı-80/4
t.-ıp xııı-175/8

7. ele geçirmek, yakalamak
t.-ıp xıv-189/1

[=21]

tutacaq ol- yakalama, ele geçirme amacı
taşıma
t.-ıp ııı-43/10
[=1]

tutandır- (*f.*) 1. (ateş) tutuşmak, yanmaya
başlamak; 2. (*mec.*) coşturmak, çok
heyecanlandırmak
t.-a eken xııı-170/10
t.-a ıv-62/9
[=2]

tutaş- (*f.*) (*mec.*) bir kimseyi sevmeye
başlamak, aşk duygusu hissetmeye
başlamak
t.-ıp ketmek ıı-31/3
t.-ıp ketti xııı-170/9
t.-qan xı-139/4
[=3]

tuttur- (*f.*) tutturmak; 1. tutmasını sağlamak;
t.-a turğanlar ıı-32/25

2. bir işe başlayıp sürdürmek, bir şeyi
yapmakta olmak
t.-ıp ı-19/14
[=2]

tutun- (*f.*) tutuşmak; bir işe başlamak, girişmek
t.-amız xııı-165/8
t.-dı xııı-172/13
t.-dılar x-122/5

t.-sam ı-10/19
t.-saq ıı-29/2
[=4]

tuv- (*f.*) doğmak; dünyaya gelmek
t.-ğan ııı-52/21, vıı-85/7, ıı-37/5
[=3]

tuvğan: (*a.*) doğmuş, yakın akraba, hısıım;
t. ı-25/9,
t.+ı ıx-109/11
t.+ım ııı-49/14, ııı-49/17, ııı-49/18, ııı-50/6,
ııı-53/10, ııı-55/9, ııı-56/2, ıv-64/7, vııı-
105/8
t.+ları ıv-58/2, ıv-63/6
t.+larım ıı-37/5
t.+larımından xııı-171/17
t.+larımnen ıı-37/14
t.+larımını ı-15/8
t.+larımınñ ıı-31/15
t.+larımınñı xııı-173/14

2. (*sf.*) yerli, bir bölgenin kendine özgü
niteliklerini taşıyan → *doğmuş*
t. xııı-174/15

[=20]

tüfek: (<*Fars. tufeng*) (*a.*) tüfek, uzun namlulu
silah
t. ı-19/15, ı-22/19, vııı-96/11, x-125/1, xıı-
159/16, xıı-164/8
t.+ini+(tüfegini) x-128/13
t.+ke x-129/1
[=8]

tüfekli: (*sf.*) tüfekli, tüfeği olan
t. xıı-146/9
[=1]

tükân: (<*Ar. dukkân*) (*a.*) dükkân, çeşitli
ihtiyaç malzemeleri satılan yer
t.+da vııı-106/2
t.+ğa vııı-106/2, vııı-98/7
t.+lar ıı-29/3
t.+larda ıı-29/4
t.+lardan xıı-143/9
t.+larğa x-122/1
[=7]

tükür- (*f.*) tükürmek; ağızdaki tükürüğü,
balgamı veya yutulmak istenmeyen bir
şeyi dışarı atmak
t.-dı xıı-163/5
[=1]

tünevin: (*a.*) dün; 1. bugünden bir önceki gün;
t. ı-9/16, ııı-51/18
t.+den xıv-182/15
t.+ki v-72/6

2. (zf.) bugünden bir önceki günde
t. 1-9/16, 11-56/1, 11-160/3, 11-172/1, 11-182/15
[=9]

tüp: (a.) dip, alt;

1. bitkinin kökü;
t.+ünden+(tübünden) 1-17/15,
t.+üne+(tübüne) 11-32/23, x-125/4,

2. bir şeyin yere bastığı nokta veya bulunduğu yerin yanı başı, yakın yeri;
t.+ünde+(tübünde) 11-50/14, 11-68/13, 11-99/5, 11-107/5, 11-115/10, 11-116/8, x-122/11, 11-147/4, 11-157/1, 11-166/5,
t.+ünden+(tübünden) 11-179/11

3. alt
t.+ünde+(tübünde) 11-41/8, v-73/11, v1-82/1, v1-83/4, 11-88/13, 11-88/14, 11-107/2, 11-116/10, x-124/10, 11-170/9
t.+ündeki+(tübündeki) 11-131/10
t.+ünden+(tübünden) 11-60/16, 11-60/3, 11-63/15, 11-116/8, x-119/8, 11-154/5,
t.+üne+(tübüne) 11-29/14, 11-50/18, 11-102/14, x-119/1, x-125/9, 11-151/12, 11-154/8, 11-171/3

[=39]

tübünü üstüne çevir-: (b.f.) altını üstüne çevirmek; darmadağınık etmek, karıştırıp dağıtmak;
t.-e x-120/8
t.-gen 1-15/4
[=2]

tüpsiz: (sf.) dipsiz; (mec.) derin
t. 11-31/8, 11-38/4
[=2]

türkü: (a.) türkü, sözlü okunan müzik parçası
t.+ler v-71/7
t.+sini 11-32/12
[=2]

türülen-: (f.) değişmek; başka bir biçim veya duruma girmek; tahavvül etmek
t.-di 11-113/2
t.-genine v1-79/12
t.-geniñni 11-165/7
t.-ip başladılar 1-21/4
t.-ip ketkenini 11-139/10
t.-mesine v1-80/5
[=6]

türlendir-: (f.) değiştirmek, başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak

t.-ip 11-45/19
[=1]

türülenüv: (a.) değişme; değişim
t.+ler 11-166/6
t.+ni 1-20/16
[=2]

türlü: (sf.) türlü; **1.** çok çeşit özellikleri olan, başka başka olan, değişik;
t. 11-35/17, 11-36/15, 11-37/15, 11-37/15, 11-102/11, 11-148/9, 11-151/2,

2. (zf.) herhangi bir biçimde;
t. 11-59/13, 11-63/11, v1-83/9, 11-150/4,

3. (a.) cins, tür
t. 11-27/8, 11-143/4

[=14]

bir türlü: hiç, hiçbir biçimde
b. 1-7/7, 1-20/8, v-74/14, 11-186/2
[=4]

türt-: (f.) dürtmek; elle veya ucu sivri bir şeyle dokunmak veya itmek
t.-eler 11-63/6
t.-ti 1-19/21
[=2]

tüs: (a.) renk, görünüm
t. 11-30/20, v-75/14, v1-81/6
t.+ler 11-179/14
t.+te 11-90/4
t.+üne 11-171/9
t.+üñni 11-176/1
[=7]

tüssüzlen-: (f.) solmak, renksiz hale gelmek
t.-ip qalğanlar 11-56/18
[=1]

tüş: (a.) düş, rüya; rüya, uyurken zihinde canlanan hayal sahneleri
t. 11-91/9
t.+ler 11-58/9, 11-63/10, 11-157/3
t.+leri 11-58/10, 11-63/1
t.+lerinde 11-58/11, 11-69/5
t.+lerine 11-58/10
t.+lernen x-118/7
t.+lerni 11-63/10
t.+mi 11-91/2
t.+ümde 11-52/6, 11-69/4, 11-69/4, 11-182/10, 11-185/1
t.+ümdesiñ 11-52/9
t.+ünde 11-52/8, 11-98/5, 11-98/5, x-129/15, 11-157/3
[=23]

tüş-: (f.) a. düşmek, yere yuvarlanmak;

1. bir zorunluluk sebebiyle bir yerde veya bir durumda bulunmak;
t.-ip x-118/6, xıı-170/1
t.-ken ı-18/18, v-76/16, ıx-109/5,
t.-kenimni ııı-48/6,
t.-kenini ııı-42/6, ıv-65/4
t.-kenlerniñ xıı-145/2,
t.-kensiñ ııı-43/1
t.-mey x-120/3
t.-señ xıı-144/1
t.-ti xıı-144/5, xıı-159/11
t.-tik ı-20/22

2. bulunduğu yerden daha aşağı inmek,
yuvarlanmak;
t.-ip ı-17/15

3. olumsuz bir duruma girmek;
t.-ken vıı-88/18

4. pay olarak gelmek;
t.-ken edi xıı-143/7

5. yer çekiminin etkisiyle boşlukta yukarıdan
aşağıya gelmek;
t.-er eken x-127/5
t.-ken ııı-48/19,
t.-ti ı-12/14, ı-12/16, ıı-33/10, ıv-65/9,

6. yağmak;
t.-ip başladı ı-20/15

b. inmek;

1. bir taşıt veya binek hayvanından ayrılıp
yere ayak basmak;
t.-e başladılar ıx-113/9
t.-ecek olsa ı-21/21
t.-iñ xıı-146/7
t.-ip qalsa xıı-154/8
t.-ken ıı-30/13,
t.-keninen xıı-152/5
t.-kenlerge xıı-155/15
t.-kenlerniñ xıı-146/11
t.-ti xıı-155/9, xıı-148/14
t.-tiler xıı-146/8

[=37]

tüşün-: (f.) düşünmek; **1.** tasarlamak, göz
önünde bulundurmak;
t.-di v-75/10,
t.-eler xıı-149/13
t.-gen edim ı-9/25
t.-gen ııı-43/7
t.-geniñ xııı-175/6
t.-mek v-73/21
t.-ün ııı-46/1

2. aklından geçirmek, göz önüne getirmek;
t.-di vııı-98/2, xıı-148/12, xıı-149/8
t.-e edim xı-140/14,
t.-eler x-123/9,
t.-ip qaldı xıı-160/4
t.-ip v-77/12
t.-medi ıv-66/4, v-73/18
t.-meyim vııı-98/11
t.-se vı-84/3

3. muhakeme etmek, bir görüşe varmak;
t.-dim ı-25/8
t.-mey vı-81/13, x-119/9

4. tahminde bulunmak
t.-em ı-11/1
t.-e edim xııı-173/4

[=22]

tüşünip taşın-: (b.f.) düşünüp (veya
düşünmek) taşınmak; konuyu bütün
yönleriyle inceleyip ona göre davranmak,
iyice düşünmek
t.-dı v-77/13
t.-ğan ıı-30/6
[=2]

tüşünce: (a.) düşünce; **1.** düşünme sonucu
varılan görüş, fikir;
t. xı-141/3
t.+leriñ xıı-152/12

2. tasa, kaygı, sıkıntı
t.+ler ı-14/16, ıx-111/14
t.+lerni ııı-50/4

[=5]

tüşüncege dal-: (b.f.) derin derin düşünmek
t.-a v-78/6
[=1]

tüşünil-: (f.) düşünme işine konu olmak
t.-mey v-76/5
[=1]

tüşür-: (f.) düşürmek; indirmek
t.-e başladılar xıı-155/15
[=1]

tüşüril-: (f.) düşürülmek; aşağı doğru sarkıtılan
(saç)
t.-gen ııı-47/10
[=1]

tüt-: (f.) tütmek; duman veya buhar çıkarmak
t.-emey ıv-61/2
t.-ep başladı x-128/6

[=2]

tütün: (a.) tütün; **1.** tütün bitkisi;

2. bu bitkinin kurutulup ve kıyılıp sigara olarak veya pipo ile içilen yaprakları;
t. III-44/16, IX-108/5, XI-143/5, XI-143/7,
XI-144/1, XI-150/4, XI-150/7, XI-151/2,
XI-151/5
t.+den XI-143/13
t.+iñni XI-151/7
t.+lerni XI-143/6
t.+ni XI-143/12, XI-143/16, XI-151/2, XI-151/3, XI-151/6

3. duman

t. I-9/1, IV-65/7, VII-88/7, X-129/2,

tütün iç-: (b.f.) tütünü yakıp dumanını içine çekmek
t.-ip otura ediler

[=22]

tüver-: (f.) itmek; ayırıp başka tarafa yönlendirmek
t.-ip XI-146/13
[=1]

tüyüm: (a.) düğüm
t.+ler I-21/7
[=1]

tüzel-: (f.) düzelmek; (hasta için) iyileşmek;
t.-ip XIII-171/5
t.-irsiñ I-14/6
[=2]

tüzet-: (f.) düzeltmek; düzgün duruma getirmek
t.-ip I-20/3, VII-91/11
t.-mek VIII-94/4
[=3]

U

uceyre: (<Ar. *huceyre*) (a.) hücre
u.+leriñnen X-127/9
[=1]

ucsız-bucaqsız: (sf.) sonu görülmeyecek kadar geniş olan → *ucuz-bucaqsız*
u. I-16/3
[=1]

ucuz-bucaqsız: (sf.) sonu görülmeyecek kadar geniş olan → *ucsız-bucaqsız*
u. XIII-167/2
[=1]

ucüm: (<Ar. *hucüm*) (a.) hücum, saldırı

u. X-127/4
u.+den VII-88/3
u.+ge I-16/5, X-128/7, X-129/11
u.+i X-126/2
u.+inden X-126/1
u.+ine X-127/8, X-127/9
[=9]

ucüm et-: (b.f.) hücum etmek, saldırmak
u.-ecekler VII-86/9
[=1]

uç: (a.) **1.** kenar, yan;
u.+unı+(ucunı) XIV-181/1,

2. bir şeyin baş veya son noktası
u.+una+(ucuna) IX-115/10
u.+unda+(ucunda) IX-107/6
u.+unı+(ucunı) XIV-187/8

[=4]

ucu-bucağı körülme-: (b.f.) ucu bucağı görünmemek; nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayacak kadar geniş, bol, ve çok olmak → *ucu-bucağı ol(ma)-*
u.-gen VI-84/12
[=1]

ucu-bucağı ol(ma)-: (b.f.) ucu bucağı olmamak; nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayacak kadar geniş, bol, ve çok olmak → *ucu-bucağı körülme-*
u.-maz I-10/19
[=1]

uç-: (f.) uçmak; **1.** (kanatlı hayvanlar için) havada yol almak;
u.-a III-43/9
u.-ıp III-43/9

2. (uçak) havada yol almak;
u.-ar I-18/24
u.-ıp I-18/22, XI-163/13
u.-ıp ketkende XI-160/1

3. (mec.) çok sevinmek
u.-am XIII-171/5

4. çok hızlı gitmek
u.-ıp XIV-185/2

[=8]

uçastka: (<Rus.) (a.) mıntıka, daire, bölge
u.+da I-13/12
[=1]

uçqun: (a.) kıvılcım
u.+lar XIII-170/10

- [=1]
- uçqunlan-:** (*f.*) parıldamak, ışıldamak
u.-ıp turğan ıı-31/8
[=1]
- uçurım:** (*a.*) uçurum; deniz, göl, ırmak vb. su kıyılarında veya karada dik yer; yar
u.+dan ı-13/25
[=1]
- uçuş-:** (*f.*) uçuşmak; hep birlikte uçmak
u.-qan xı-134/5
[=1]
- ufaq:** (*sf.*) (*mec.*) önemsiz, çok az
u. ıı-28/5
[=1]
- ufaqlaş-:** (*f.*) küçülmek, ufalmak
u.-a ıı-39/10
u.-qan ı-12/14
[=2]
- ufaq-tüfek:** (*sf.*) küçük ve önemsiz şey
u. ıı-30/12, ıı-39/3
[=2]
- ufaq-ufaq:** (*sf.*) küçük, sayıca az olan
u. ı-16/14
[=1]
- ufat-:** (*f.*) ufalamak; kırarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak
u.-ıp x-126/16
[=1]
- ufatıl-:** (*f.*) ufatılmak; küçük parçalar haline getirilmek
u.-ğan vıı-88/6
[=1]
- ufuq çizgi:** (*a.*) ufuk çizgisi; ufkun geçen yatay düzlemlerle kesiştiği çizgi; ufuk hattı
u. x-126/13
[=1]
- Ukrain:** (*öz. a.*) Ukraynalı; Ukrayna'nın çoğunluk nüfusunu oluşturan Slav soyundan halk
u. +ıerxıı-161/1
[=1]
- Ukraina:** (*öz. a.*) yer adı; Ukrayna
u. v-71/6
u.+nıñ v-71/8
[=2]
- ulu:** (*sf.*) ulu; (somut şeyler için) çok büyük
u. x-123/4, xıı-142/4
- [=2]
- umum:** (<*Ar.* 'umūm) (*sf.*) umum; bütün, tüm, kamu
u. ı-15/8, ıı-37/3, xıı-158/3
[=3]
- umumen:** (*zf.*) umumen, genel olarak
u. xı-133/9
[=1]
- umumiy:** (<*Ar.* 'umūmī) (*sf.*) umumi, genel
u. vı-82/8
[=1]
- umumiyylik:** (*a.*) birlik; benzerlik, aynılık
u. ı-24/7
[=1]
- unut-:** (*f.*) unutmak; aklında kalmamak, hatırlamamak, hafızasından silinmek
u.-a ı-25/1, vııı-95/8
u.-alar xııı-167/8
u.-asıñ ııı-50/4, ıx-112/1, x-126/11
u.-a turğanımız ıı-29/2
u.-ıp ı-12/22, xıı-142/10, xıı-147/8
u.-ıpolmağanını xı-136/8
u.-ıpolmağanlarında x-119/6
u.-ır vı-84/12
u.-ma xıı-160/5
u.-madı xıı-161/2
u.-mağanım ııı-42/3
u.-mağanımın x-123/9
u.-mağanıñ x-123/8
u.-masañız xııı-172/8
u.-may ıv-61/1, x-123/3
u.-maycağını ıı-34/18
u.-qan edim ııı-46/11
u.-qanlar xıı-149/13
u.-sa ı-17/24
u.-tim ııı-46/17
[=26]
- unutıl-:** (*f.*) unutulmak → *unutıl-*
u.-ğan vııı-99/7
u.-ıp kete yatqan v-75/16
u.-maylar xıı-142/2
u.-maz v-75/10, xıı-142/2
[=4]
- unuttur-:** (*f.*) unutturmak, unutmasına yol açmak
u.-alar v-78/9
u.-dı ı-20/17, ıı-38/1, v-77/20, xı-141/2
[=5]
- unutul-:** (*f.*) unutulmak → *unutıl-*
u.-a başladı ıv-68/3
[=1]

uquq: (<Ar. *ḥuḳūḳ*) (a.) hukuk, hak
u.+tadır vii-87/7
[=1]

uquqlı: (sf.) salahiyetli, yetkili
u. vii-92/5
[=1]

ur-: (f.) vurmak; **1.** elini veya elinde tuttuğu bir şeyi hızla bir yere indirmek;
u.-a i-21/10
u.-alar i-22/19, xii-152/1, xii-159/7
u.-ğan edı xiii-168/6
u.-ğan i-17/17, v-70/4,
u.-ıp v-78/7,
u.-mağan xii-145/6
u.-up vii-90/12, x-125/1

2. hücum etmek, saldırmak;
u.-a başladı i-16/12,
u.-alar i-21/2,
u.-iñ iii-48/2

3. (kalp, nabız) çarpmak; atmak;
u.-a başladı xii-151/8
u.-ıp başladı i-19/17, vi-82/16

4. silahla yaralamak, öldürmek;
u.-ıp viii-101/3, viii-97/3, viii-97/10, x-127/8
u.-sa ii-38/6

5. aksetmek, yansımak
u.-ğan x-118/1

[=23]

ura-ura: (zf.) vura vura
u. x-126/6
[=1]

urba: (<İt. *roba*) (a.) giyecek, elbise
u.+lar ix-113/6, xiv-177/10
u.+larımni viii-95/9, viii-96/2
u.+larımı v-72/4, viii-102/1, xiii-171/13, xiv-178/7
u.+larıñni viii-97/2
u.+mni i-25/20
[=10]

urul-: (f.) vurulmak, vurmak işine konu olmak;
1. çalınmak, dövülmek;
u.-a iv-59/2, v-73/12
u.-ğan xii-151/11, xii-152/1

2. (mec.) sevdalanmak, aşık olmak
u.-dım xiii-168/9

[=5]

uruş: (a.) vuruş; **1.** vuruşma, dövüş; savaş;

u. xii-144/3, xii-156/3, xii-161/5
u.+qa x-126/11
u.+ta iii-53/15

2. vurmak işi veya biçimi, darbe
u.+men iv-59/9, x-128/9

[=7]

uruş-: (f.) vuruşmak; savaşmak, çarpışmak
u.-ıp vii-87/1
[=1]

usta: (<Fars. *ustād*) (a.) usta; **1.** bir zanaatı iyice öğrenip kendi başına yapabilen, yaptığı işe emniyet edilebilen kişi;
u.+sını i-7/5
u.+sı i-7/10

2. (sf.) mahir; uzman, işini iyi bilen, işinin eri; usta
u. iii-43/12
u.+sı iii-43/6

[=4]

ustalıq: (a.) ustalık; beceriklilik, maharet
u.+nen xiv-188/11
[=1]

usul: (<Ar. *uṣūl*) (a.) bir işin yapılış şekli, tarzı
u.+unen xı-133/6, xı-133/8
[=2]

ususan: (<Ar. *ḥuṣūṣen*) (zf.) hususen, özellikle
u. xiii-168/5
[=1]

utan-: (f.) utanmak; çekinmek
u.-am iii-49/9
u.-ğan iii-47/10
u.-ğanımızdan ii-31/17
[=4]

utanmaz: (sf.) utanmaz, yüzsüz, arsız
u. v-77/4
[=1]

utançaq: (sf.) utangaç
u. xiii-169/5
[=1]

utançaqlıq: (a.) utangaçlık
u.+nen iii-57/1
[=1]

uvulda-: (f.) uğuldamak; sürekli boğuk ve kalın ses çıkarmak
u.-ğan iv-62/12
[=1]

uy-: (*f.*) uymak, uygun olmak

u.-may VII-85/2

u.-mayedi VII-85/14

[=2]

uyan-: (*f.*) uyanmak; **1.** uyku durumundan çıkmak;

u.-a VIII-98/6, X-118/7

u.-a edi XII-157/3

u.-am IV-69/4

u.-dı IV-63/11, VIII-102/15, XII-149/10

u.-dım XIV-182/10

u.-ğan IV-59/1

u.-ğanda I-13/25, IV-67/6

2. (bitkiler) canlanıp gelişmeye başlamak;

u.-ğan IV-67/4,

u.-a yatqan VIII-95/3

3. ortaya çıkmak

u.-ğan V-73/16

u.-a XIII-170/9

[=15]

uyant-: (*f.*) **1.** uyandırmak;

u.-ıp IV-59/1

u.-mam VIII-103/14

u.-mayım III-57/2

u.-tı VIII-94/6

2. yeniden canlandırmak, yeniden meydana çıkarmak, durgunluk hâline çıkarıp hareket hâline geçirmek

u.-a II-27/7, VIII-95/4, XIII-171/10

u.-a II-39/10,

u.-may XI-136/11

u.-tı II-31/6

[=10]

uyat-: (*f.*) uyandırmak; (*mec.*) kendini göstermesine, belirmesine sebep olmak, ortaya çıkarmak

u.-a I-10/9

[=1]

uyğun: (*sf.*) uygun; elverişli

u. I-10/20, III-42/8, IV-68/7, XII-154/8

[=4]

uyken: (*a.*) üst; birine göre yüksek aşamada olan kimse; mafevk

u. I-17/2, III-53/12, X-125/11, XIII-167/4

[=4]

uzan-: (*f.*) uzanmak; (zaman) sürüp gitmek

u.-ıp kete VI-84/12

[=1]

uzaq: (*a.*), (*sf.*) **1.** arada çok mesâfe bulunan, uzun sürede gidilebilen, irak; yakın karşıtı;

u. III-51/3, III-51/8, VIII-97/6, XI-136/5, XI-135/10,

u.+lar X-128/7

2. (*a.*) uzak yer;

u.+larda I-12/20, II-37/5

u.+larğa XIV-186/5

u.+qa V-76/4

u.+ta I-8/12, II-33/11, III-44/19, VIII-94/12, X-124/6, XI-156/3

u.+taki VIII-106/2

u.+tasıñ III-55/15

3. (*sf.*) (zaman ve sürerli işler için) uzun;

u. I-14/9, u. II-27/10, XII-155/7, XIII-165/7

4. (*sf.*) arada çok zaman bulunan

u. III-47/1, III-57/5, X-124/3, XII-142/6, VIII-105/13

[=27]

uzaq al-: (*b.f.*) uzaklaştırmak

u.-ıp V-73/13

[=1]

Uzaq Keçmişten Qalğan Mektüpler: III.

numaralı hikâye

u. III-41/0

[=1]

uzaqlaş-: (*f.*) uzaklaşmak; ayrılıp uzağa gitmek

u.-a I-13/17

u.-mamaq XII-156/8

u.-salar XII-142/2

[=3]

uzaqtan: (*zf.*) **1.** uzak bir yerden;

u. I-22/12, III-44/23, IX-109/3, IX-112/5, VIII-99/14, VIII-99/6, X-118/1, X-127/1, XII-160/10,

2. geriden

u. XI-135/1, XI-140/8, XIII-168/1

[=12]

uzaq-uzaqtan: (*zf.*) çok uzaktan, uzaklardan

u. III-52/12

[=1]

uzat-: (*f.*) uzatmak; **1.** bir şeyi vermek için birine yöneltmek;

u.-a IV-66/2, VIII-96/5

u.-qan iv-66/2
u.-tı i-10/20, iii-45/2, iv-68/13, ix-111/1, xii-148/3,
u.-tım vii-91/6, xiv-188/5

2. başı, kolları, bacağı bir yere yöneltmek;
u.-qanı i-12/20
u.-tı xii-153/3, xii-158/1, xiii-176/7

3. geciktirmek, sürüncemede bırakmak, ertelemek
u.-may ii-34/15,

4. konuşmayı dürdürmek
u.-may xiii-171/2

[=16]

uzatıl-: (*f.*) uzatılmak; uzatma işi yapılmak
u.-ğan viii-96/7
[=1]

uzattırıl-: (*f.*) uzattırılmak
u.-ğan xi-133/10
[=1]

uzun: (*sf.*) uzun; **1.** başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan;
u. ii-34/6, iii-46/9, iii-56/4, iv-62/12, viii-99/6,

2. iki ucu arasında fazla uzaklık olan
u. i-21/11, ii-30/20, ii-38/9, iii-49/11, v-75/7,
vi-80/8, vi-81/6, vi-82/11, viii-106/3, xi-132/13, xii-154/2

[=16]

uzun qulaq: (*mec.*) dedikoducu, laf taşıyan;
ajan
u.+lar i-21/11, xii-157/9
[=2]

Ü

üç: **1.** (*sf.*) bu sayı kadar olan
ü. ii-30/13, iii-45/11, iii-48/17, iii-48/5, iv-61/16, iv-63/13, v-71/3, viii-95/5, x-120/3, xii-146/9, xii-153/5, xii-164/3, xiv-179/6
ü.+ümüz ii-29/17, xii-153/11
[=15]

üçer: (*sf.*) üç sayısının üleştirme sıfatı
ü. vi-82/4
[=1]

üçer-beşer: (*zf.*) yaklaşık üçü beşi bir arada
ü. i-8/14
[=1]

üçer-üçer: (*zf.*) üçer üçer
ü. xii-156/2
[=1]

üçev: (*a.*) üçü, üçü bir arada
ü.+i vii-91/2
[=1]

üçünci: (*sf.*) üçüncü; üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen
ü. i-22/21, viii-105/2, x-126/1, xii-150/1, xii-157/7, xii-160/9, xii-163/13, xiv-185/14
ü.+de xii-150/6
[=9]

üküm: (<Ar. *hukm*) (*a.*) hüküm; (*mec.*) etki
ü.+ini iv-68/3, viii-95/3
[=2]

üküm sür-: (*b.f.*) hüküm sürmek; etki, hız vb. sürmek, devam etmek
ü.-di ii-31/17
ü.-e v-78/2, xii-152/7
ü.-gen v-75/11
ü.-geni iii-51/3
[=5]

ümit: (<Fars. *umīd*) (*a.*) ümit, umut, beklenti
ü. i-23/2, i-24/6, iv-67/7, ix-108/10, viii-87/11, viii-98/12, xii-157/8
ü.+i ix-110/12, xii-157/2
ü.+imiz iii-48/2
ü.+ini i-23/9, i-24/11
ü.+iñni i-14/18
ü.+ke iv-67/7
ü.+leri iv-61/16
ü.+lennen viii-97/4, xii-159/2
ü.+nen iv-67/7, ix-108/10, xii-158/8
ü.+ni viii-102/11
[=21]

ümit bayla-: (*b.f.*) umut bağlamak; olmasını, olacağını ummak
ü.-ğan iii-53/5
[=1]

ümit ber-: (*b.f.*) umut vermek (veya vadetmek); bir kimsede umut uyandırmak, bir kimseye güven vermek
ü.-e iii-50/17
[=1]

ümit doğur-: (*b.f.*) umut doğurmak; gerçekleşmesi istenen bir durum için beklentinin ortaya çıkması
ü.-a iv-62/9
ü.-ğan ix-110/14
[=2]

ümüt doğ-: (*b.f.*) umut doğmak; bir şeyin olacağına dair umudun oluşması
ü.-dı x11-147/14
[=1]

ümüt et-: (*b.f.*) umut etmek; ummak, beklemek
ü.-e edi iv-66/4
ü.-e edim 111-56/12
ü.-em ix-108/9, x1-134/6, x1-138/8, x1v-186/15
ü.-me x111-170/8
ü.-megen x11-144/5, x11-151/8
ü.-megende x1v-187/1
ü.-mezden viii-98/12
[=10]

ümüt etil-: (*b.f.*) umut edilmek; umulmak, beklenilmek
ü.-megen iv-58/5, iv-62/13, iv-62/15, ix-111/8, vii-86/9, x-122/4, x-125/11, x1-137/10, x11-142/7, x111-175/7
[=10]

ümitsiz: (*z.f.*) ümitsizce
ü.+den iv-65/6
[=1]

üner: (<*Fars. huner*) (*a.*) hüner; beceri isteyen ustalık, beceriklilik
ü. v1-80/11
[=1]

ürk-: (*f.*) ürkmek; korkuya kapılıp sıçramak
ü.-ken vii-86/9, x11-152/4
[=2]

ürmet: (<*Ar. hürmet*) (*a.*) hürmet, saygı
ü.+nen 111-48/3, x111-166/7
[=2]

ürmet et-: (*b.f.*) hürmet etmek,; saymak, saygı göstermek
ü.-eler ix-108/2
[=1]

ürmetli: (*sf.*) hürmetli, saygılı
ü. x1-140/10
[=1]

Üsein: (*öz. a.*) şahıs ismi
ü. x11-142/7, x11-143/13, x11-143/15, x11-143/5, x11-144/1, x11-145/10, x11-146/13, x11-146/14, x11-146/4, x11-147/2, x11-148/12, x11-148/6, x11-148/8, x11-149/1, x11-149/14, x11-149/9, x11-151/11, x11-151/8, x11-152/3, x11-153/2, x11-153/5, x11-154/13, x11-154/3, x11-154/7, x11-156/8, x11-157/10, x11-157/3, x11-158/10, x11-158/8, x11-159/2, x11-159/5, x11-160/2, x11-160/5, x11-161/2, x11-161/6, x11-161/7,

x11-162/1, x11-162/2, x11-162/3, x11-163/14, x11-163/8, x11-164/6
ü.+ge x11-143/12, x11-148/10, x11-148/2, x11-157/10, x11-157/2, x11-158/1, x11-160/10, x11-161/2, x11-163/12, x11-163/5, x11-163/7
ü.+lerge x11-143/7
ü.+nen x11-153/4
ü.+ni x11-147/4, x11-149/12, x11-150/1, x11-154/5, x11-156/13, x11-158/5, x11-160/9, x11-161/1, x11-162/2
ü.+niñ x11-144/2, x11-145/4, x11-145/5, x11-146/10, x11-147/12, x11-147/14, x11-147/8, x11-148/13, x11-148/14, x11-149/4, x11-153/8, x11-159/11, x11-162/6, x11-162/8
[=78]

Üsniye: (*öz. a.*) şahıs ismi → *Üsniye*

Qurtametova
ü. v-70/2, v-70/5, v-70/8, v-72/4, v-72/5, v-73/16, v-73/20, v-73/5, v-73/6, v-74/13, v-74/6, v-75/1, v-75/10, v-75/16, v-75/3, v-75/7, v-76/11, v-76/8, v-76/9, v-77/13, v-78/10, v-78/5, v-78/6
ü.+de v-76/3
ü.+ge v-74/12, v-77/20, v-78/8
ü.+ni v-70/2, v-70/4, v-72/14, v-72/16, v-73/13, v-74/17, v-76/14, v-77/3
ü.+niñ v-71/1, v-74/15, v-75/1, v-75/16, v-76/20, v-77/2, v-77/22, v-77/6, v-77/7, v-77/8
[=45]

Üsniye Qurtametova: : (*öz. a.*) şahıs ismi → *Üsniye*

ü. v-71/10
[=1]

üst: (*a.*) üst;

1. bir şeyin yukarı yüzü, üzeri
ü.+lerine i-21/10
ü.+ü x1v-185/9, v-76/10,
ü.+ümizge x-128/7
ü.+ünde i-12/20, 111-55/4, vii-89/15, vii-91/11, ix-110/17, x-124/8, x-126/16, x-129/13, x11-147/9, x11-149/10, x11-163/4
ü.+ündeki x-120/11,
ü.+ündem x1-137/16
ü.+ünden 11-38/7, vii-89/11, x11-154/8, ix-111/14, v-70/11, x1v-185/2, x1v-185/2
ü.+üne i-12/13, i-12/18, i-12/7, i-17/19, 11-39/8, 111-41/2, 111-56/8, iv-61/11, v-74/12, vii-91/6, viii-96/1, viii-98/13, viii-103/12, ix-107/4, ix-109/8, x-125/2, x-128/1, x11-162/2, x1-134/5, x1-137/15, x11-145/13, x11-147/11, x1v-181/7
ü.+üñe x-128/4

2. vücut, gövde, beden;

ü.+lerine 1-15/13,
ü.+lerini 1v-69/4
ü.+ü 1v-65/9,
ü.+üme x11-153/7
ü.+ündeki x11-146/13

3. bir şeyin dışa bakan yüzü, dış yüzü;
ü.+üne 1-17/15,

4.(*edat*) bir durumun veya olayın sonrasını,
devamını anlatır; üzerine
ü.+üne 111-54/2,

[=55]

üstün: (*sf.*) üstün; benzerlerine göre daha
yüksek bir düzeyde olan, onları geride
bırakan
ü. v-77/19
[=1]

üşü-: (*f.*) üşümek; ısı yokluğundan, azlığından
veya ısı kaybından etkilenmek, soğğunun
etkisini duymak → *üşü-*
ü.-p 1x-113/7
[=1]

üşü-: (*f.*) üşümek; ısı yokluğundan, azlığından
veya ısı kaybından etkilenmek, soğğunun
etkisini duymak → *üşü-*
ü.-genge 11-34/7
ü.-medimi 1v-65/9
[=2]

üyle: (*a.*) öğle; gün ortası
ü. 11-34/13, 1v-61/14, v-74/1, x11-149/14, x11-
162/10
[=5]

üyte-: (*f.*) itmek, iteklemek
u.-p x-128/13
[=1]

üz-: (*f.*) üzmek; (*mec.*) kesmek, koparmak
ü.-mey x-123/3
[=1]

üzül-: (*f.*) üzölmek; (*mec.*) kopmak, kesilmek
ü.-di 11-37/14
ü.-gen edi 1x-108/4
[=2]

V

Vadik: (*öz. a.*) şahıs ismi
v. 1x-114/2, 1x-114/2, 1x-114/7
[=3]

vagon: (<*Rus.*<*Fr. wagon*) (*a.*) vagon; yük ve
yolcu taşımakta kullanılan, lokomotifin
çektığı demir yolu aracı
v. 1-21/21, x11-152/5, x11-152/5, x11-152/9,
x11-155/5
v.+da x11-155/3
v.+daki 1x-113/7, x11-153/2
v.+dan 1x-113/9, x11-153/1, x11-155/9, x11-
156/1
v.+ğa 1-21/19, 1x-113/8
v.+ına 1x-114/11
v.+lardan x11-155/15
v.+larını x11-159/6
v.+larını x11-154/8
v.+nen x11-154/6
v.+nın x11-152/6, x11-154/10, x11-154/9
[=22]

Validol: (*öz. a.*) asabiyet, heyecan, anksiyete
(kaygı) gibi duygusal bozukluklarının
tedavisinde kullanılan bir tür ilaç
v.+nın x-119/1
[=1]

vals: (<*Rus.*<*Fr. valse*) (*a.*) vals; **1.** bir dans
türü;
v. 11-32/5

2. bu dansın müziğı
v.+i v1-82/3

[=2]

vaqıt: (<*Ar. vaqt*) (*a.*) vakit; **1.** zaman;
v. 1-9/13, 1-10/20, 1-11/9, 1-11/15, 1-13/1, 1-
13/10, 1-13/13, 1-13/4, 1-14/8, 1-14/9, 1-
15/7, 1-16/11, 1-18/24, 1-20/28, 1-22/15, 1-
23/1, 11-28/9, 11-28/12, 11-28/16, 11-31/2,
11-31/9, 11-33/1, 11-33/10, 11-33/2, 11-34/22,
11-37/4, 11-37/10, 11-38/6, 11-41/9, 11-43/3,
11-43/7, 11-44/15, 11-44/20, 11-46/9, 11-
50/13, 11-50/9, 1v-58/2, 1v-59/9, 1v-59/9,
1v-60/7, 1v-62/14, 1v-66/10, 1v-66/9, 1v-
69/1, 1x-111/8, 1x-112/1, 1x-113/14, 1x-
114/7, v-71/10, v-73/12, v-73/16, v-73/4,
v-73/6, v-74/2, v-74/9, v-75/11, v-75/2,
v1-80/6, v1-83/14, v11-86/3, v11-90/15,
v11-101/10, v11-102/2, v11-103/7, v11-
104/1, v11-105/8, v11-106/2, v11-94/8,
v11-96/11, v11-96/12, v11-97/1, v11-
98/11, v11-99/14, x-119/6, x-119/9, x-
119/9, x-123/6, x-124/2, x-124/3, x-
124/9, x-128/9, x1-131/4, x1-132/4, x1-
134/9, x1-136/10, x1-139/3, x1-140/1, x1-
140/17, x11-142/1, x11-142/2, x11-145/4,
x11-147/2, x11-151/7, x11-151/7, x11-153/3,
x11-160/3, x11-162/6, x11-165/7, x11-
166/10, x11-169/1, x11-171/17, x11-
173/15, x11-173/3, x11-175/6, x11-176/6,

xiii-176/9, xiv-178/2, xiv-178/5, xiv-185/14
v.+ı xiii-171/2
v.+ımda+(vaqımda) xiii-169/1
v.+ımızda iii-45/15, xı-135/17
v.+ınca vii-86/5
v.+ınce+(vaqtınce) viii-104/11, viii-104/13, xı-140/11
v.+ında xiv-183/12
v.+inen xı-131/6
v.+iñizni iii-47/1
v.+lar ii-28/9, ii-38/3, ii-39/13, v-75/10, x-120/4, xı-131/9, xiii-176/3, xiv-182/16
v.+larda i-13/23, i-21/10, ii-28/10, ii-37/17, iii-53/9, iv-58/3, iv-59/13, iv-60/4, iv-61/12, iv-64/12, iv-65/10, ix-109/2, v-73/13, v-76/18, v-78/6, vi-83/10, viii-99/8, x-119/5, x-122/1, xı-131/3, xı-133/3, xı-136/11, xiii-165/7, xiii-171/10, xiii-172/9, xiii-174/15, xiii-174/6, xiii-175/13, xiii-175/8, xiv-177/4, xiv-183/13
v.+lardaki xiii-166/5
v.+lardan xı-132/4, xı-138/8
v.+larğa xiii-166/12
v.+ları i-15/19, xiv-178/1
v.+larımızda xiii-166/3
v.+larında x-119/8
v.+nen xı-139/3, xiii-172/9
v.+niñ v-73/10
v.+qa ii-34/9, iii-49/15, iii-53/2, v-76/15, viii-102/14, x-129/13, xı-134/3, xiii-172/8, xiv-180/14
v.+ta ii-27/8, ii-32/24, ii-36/7, ii-37/7, ii-42/2, iii-53/16, iii-53/7, iv-58/11, iv-60/8, iv-64/16, iv-67/4, ix-107/5, v-75/16, vi-81/15, vi-84/3, viii-104/7, x-124/13, x-126/10, x-129/9, xı-131/5, xı-132/10, xı-132/9, xı-133/12, xı-136/2, xı-140/1, xii-142/7, xii-143/7, xii-144/5, xii-146/13, xii-150/8, xii-152/12, xii-153/4, xii-154/9, xii-156/13, xii-159/10, xiii-165/11, xiii-169/10, xiii-170/12, xiii-173/4, xiv-183/12, xiv-183/7, xiv-183/7
v.+taki x-129/16, xii-144/2, xiii-169/11
v.+tan ii-37/17, ii-37/17, xiii-175/6

2. bir işin meydana geldiği kısa veya uzun zaman bölümü;
v.+ında+(vaqtında) ii-38/15, x-124/12, x-126/11,
v.+ını xı-131/7

3. bir iş için tespit edilmiş, alışılmış olan, an veya süre;
v.+ı xiii-170/2, xiii-170/2, xiii-170/3,
v.+ında xiii-170/2,
v.+ında+(vaqtında) ii-37/8, iii-50/4, v-74/1,
vi-79/9, xiii-169/8, xiv-185/4
v.+ta iv-67/4,

4. çağ, devir;
v.+larda viii-98/10
v.+ta ii-28/13, ii-30/10, iv-60/11
v.+taki viii-98/8,

5. fırsat, imkân
v. ii-29/13, vii-87/12,
v.+iñ iii-45/13

6. zaman anlatan kelimelere, belirten durumunda olunca, “iken” anlamını verir
v.+larında iv-61/7,

[=249]

vaqıtsız: (*zf.*) vakitsiz, zamanından önce
v. i-21/7, viii-103/14, viii-105/10, viii-97/4,
xı-132/10, xii-155/12, xiii-165/11
[=7]

vaqıt-vaqıt: (*zf.*) zaman zaman, ara sıra
v. ii-27/1, iii-41/15, iv-60/14, xiv-186/13,
xiv-187/8
[=5]

vaqia: (<Ar. *vāqī'a*) (*a.*) vaka, hadise, olay
v. ix-113/15, vii-86/7, xı-132/7, xii-145/8
v.+ğa viii-98/10
v.+lar x-118/2
v.+larnıñ xı-131/7
v.+nı v-75/10, vii-88/1
[=9]

vaqtınce: (*zf.*) bir müddet, belirli bir süre; geçici, muvakkat
v. xii-161/5
[=1]

vatan: (<Ar. *vaṭan*) (*a.*) vatan, yurt
v. i-15/8, xii-142/4, xii-144/3
v.+ımızda vii-87/8, vii-92/7
v.+ımızniñ xii-142/5
v.+ına i-26/3
v.+ını i-11/24
[=8]

vatandaş: (*a.*) vatandaş, yurttaş
v. xii-158/2, xii-158/8
v.+iñni xii-157/10
v.+larımıñ vii-90/11
[=4]

vaḥşiy: (<Ar. *vaḥṣī*) (*sf.*) vahşi; (*mec.*) kaba, zalim, saygısız
v. vii-92/2
v.+ler xii-152/1
[=2]

vaḥşilik: (*a.*) vahşilik; (*mec.*) barbarlık
v.+lerine vii-86/6

[=1]

vay: (*ünl.*) vay, vah; hayranlık, hayret, acı, üzüntü, telaş gibi türlü duyguları anlatır
v. 1-10/2, 1-20/12, 1-25/7, 1v-67/1, v-71/11, v-76/21, v1-81/16
[=7]

vayvala-: (*f.*) telaşla bağırarak
v.-p başlay 1x-113/1
[=1]

vay-vay: (*ünl.*) telaş veya hayret bağırışı; eyvah
v. x111-169/1
[=1]

vazgeç-: (*f.*) vazgeçmek; **1.** bir isteğinden caymak;
v.-ersin 11-29/16

2. bir işi, bir alışkanlığı bırakmak
v. x11-146/3
[=2]

vazife: (<Ar. *vazife*) (*a.*) vazife; **1.** yapılması için birine verilen iş;
v.+m 1-8/5
v.+miz v11-93/1
v.+mni x1-140/8

2. ödev, yapılması gereken iş
v.+ler v11-86/3
v.+lerini x1v-183/12
v.+lerni x1v-186/2
[=6]

vazife ber-: (*b.f.*) görev vermek, görevlendirmek
v.-ip kettler x11-150/8
[=1]

vazife kör-: (*b.f.*) vazife görmek; bir görevi yerine getirmek, sürdürmek
vazifesini kör-: (*b.f.*)bkz. *vazife kör-*
v.-eler 1v-67/1
[=1]

vaziyet: (<Ar. *vaz'iyet*) (*a.*) vaziyet; durum, koşul
v. v11-85/2
v.+i v11-85/14, x11-157/5
v.+imni 111-49/18, 1x-108/10, x1-138/9
v.+ini 1x-110/12
v.+nen x111-169/11
v.+ni 111-51/3, 1v-63/2, x1-133/2
[=11]

ve: (<Ar. *ve*) (*bağ.*) iki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz
v. 1-10/22, 1-10/6, 1-13/11, 1-13/19, 1-13/9, 1-14/20, 1-14/8, 1-15/19, 1-16/1, 1-16/14, 1-16/14, 1-16/16, 1-16/8, 1-16/9, 1-17/26, 1-18/21, 1-19/14, 1-21/3, 1-21/7, 1-21/9, 1-22/10, 1-22/25, 1-22/8, 1-24/10, 1-24/9, 1-7/4, 1-8/7, 1-9/11, 1-9/7, 11-27/8, 11-27/8, 11-28/1, 11-28/16, 11-28/3, 11-29/1, 11-30/14, 11-31/15, 11-31/8, 11-32/13, 11-32/17, 11-32/7, 11-33/18, 11-33/19, 11-33/9, 11-35/11, 11-35/2, 11-36/15, 11-36/15, 11-36/16, 11-36/17, 11-37/15, 11-38/1, 11-38/16, 11-38/4, 11-38/7, 11-38/9, 11-39/1, 11-39/10, 11-39/9, 111-41/5, 111-42/6, 111-43/9, 111-44/14, 111-44/16, 111-45/2, 111-46/8, 111-46/9, 111-47/13, 111-52/1, 111-52/20, 111-53/13, 111-53/15, 111-54/10, 111-54/17, 111-54/6, 111-55/8, 111-56/4, 1v-58/2, 1v-59/11, 1v-59/5, 1v-60/16, 1v-61/13, 1v-62/17, 1v-63/14, 1v-63/5, 1v-64/8, 1v-67/3, 1v-67/4, 1x-108/10, 1x-108/2, 1x-108/4, 1x-109/7, v-70/5, v-71/10, v-71/10, v-71/14, v-71/5, v-77/20, v-78/9, v1-81/13, v1-82/7, v11-85/7, v11-87/11, v11-87/18, v11-88/3, v11-88/6, v11-89/11, v11-89/3, v11-89/7, v11-90/10, v11-91/13, v11-91/15, v11-91/16, v11-91/18, v11-91/8, v11-92/6, v111-105/4, v111-97/4, x-120/10, x-124/3, x-125/1, x-127/7, x-128/6, x-128/7, x-129/16, x-129/5, x1-131/3, x1-132/11, x1-132/16, x1-133/15, x1-133/15, x1-133/8, x1-134/1, x1-138/4, x1-139/7, x1-141/6, x11-142/1, x11-142/5, x11-144/4, x11-148/7, x11-156/2, x11-158/3, x11-161/1, x11-161/6, x11-162/1, x111-166/4, x111-166/5, x111-167/3, x111-169/3, x111-172/3, x111-173/9, x111-174/10, x1v-180/4, x1v-180/9, x1v-181/1, x1v-183/7
[=156]

ve ilâhri: (<Ar. *ve* + Ar. *aḥîr*) (*a.*) sayılan birkaç şeyin benzerlerinin de bulunduğunu belirtmek için kullanılan bir söz; vesaire → *ilâxiri*
v. 111-43/9, 111-44/16, x11-158/3
[=3]

vekil: (Ar <*vekil*) (*a.*) vekil; birinin işini görmesi için yetki verdiği kimse; temsilci
v. 1v-63/8
v.+i v11-92/5
v.+leri v11-87/8, x11-161/1
[=4]

Venera: (*öz. a.*) şahıs ismi
v. v1-81/5, v1-81/7, v1-82/5
v.+nen v1-82/10
v.+n1 v1-83/12

v.+nıñ v1-82/11
[=6]

Vera: (öz. a.) şahıs ismi
v. ııı-54/9
[=1]

vızlı: (sf.) hızlı; çabuk; çevik; süratli → *suratlı*
v. xıı-143/3, xıı-145/13
[=2]

vicdanlı: (sf.) vicdanlı; dürüst, insafı, hak gözetir
v. ıv-61/12
[=1]

Viktor: (öz. a.) şahıs ismi
v. xıı-153/3, xıı-153/8, xıı-154/6, xıı-156/13, xıı-157/10, xıı-158/10, xıı-159/11, xıı-160/2
v.+nıñ xıı-157/5
[=9]

viran ol-: (<Fars. *virān* + T. *ol-*) (b.f.) viran olmak; viran duruma gelmek, haraplaşmak
v.-ğan ı-15/19
[=1]

Vlasov Ordusu: (öz. a.) Rus Kurtuluş Ordusu olarak bilinen oluşumun diğer adı
v. xıı-159/15
[=1]

voenkomp: (<Rus.) (a.) askerlik şubesi başkanı; askeri komiser
v. x-123/4
v.+nıñ ıı-36/17
[=2]

vokzal: (<Rus.) (a.) gar, istasyon binası
v.+da ııı-42/14
v.+daki ıx-114/1
v.+larmı ı-15/19
[=3]

voleybol: (<Rus. <İng. *volley-ball*) (a.) voleybol; altışar kişilik iki takım arasında, bir alan ortasında gerilmiş olan ağ üzerinden topun karşılıklı olarak elle oynanması oyunu; uçan top
v. ıı-34/20
[=1]

Volga: (öz. a.) nehir adı; Avrupa'nın en uzun ırmağı
v.+nıñ xııı-168/4
[=1]

Volodin: (öz. a.) şahıs ismi

v. v1-82/10, v1-83/12
[=1]

vucud: (<Ar. *vucūd*) (a.) vücut; insan veya hayvanda beden, baş, kol ve bacakların oluşturduğu bütün; eğin, ten → *vucut*
v. ıv-65/15
[=1]

vucut: (<Ar. *vucūd*) (a.) vücut; insan veya hayvanda beden, baş, kol ve bacakların oluşturduğu bütün; eğin, ten → *vucud*
v.+ı+(vucudı) ıx-110/16
v.+ım+(vucudım) ı-13/25, x-129/9
v.+ımda+(vucudımda) vıı-90/16
v.+ıñ+(vucudıñ) x-124/14
v.+larnıñ v-73/10
[=6]

vzvod: (<Rus.) (a.) takım, ekip; bölüğü oluşturan birliklerden her biri
v. x-125/17, x-126/17
[=2]

vzvod başı: (a.) ekipbaşı, takım komutanı
v. x-126/1
[=1]

[=1]

Y

ya¹: (<Ar. *ya*) (ünl.) “ey, hey” anlamında seslenme sözü
y. ııı-42/16, ııı-49/9, ıv-60/7, ıv-62/2, ıv-64/9, v1-83/6,

ya²: (<Fars. *ya*) (bağ.) 1. “veya, yahut, yoksa” bağlaçları gibi “ikisinden biri”, “birkaç tanesinden biri” anlamıyla eş görevli öğeleri bağlar;
y. ı-10/3, ı-11/18, ı-23/5, ı-25/11, ı-9/13, ı-9/15, ıı-34/3, ııı-43/1, ııı-44/1, ııı-44/5, ııı-44/13, ııı-49/5, ııı-50/11, ıv-62/2, ıv-62/7, ıx-110/3, ıx-111/7, ıx-112/8, ıx-115/12, ıx-116/10, ıx-116/2, v-72/10, v-72/8, v-76/18, v-76/7, v1-79/2, v1-79/4, v1-79/7, v1-80/1, v1-82/13, v1-84/10, v1-84/4, v1-84/9, vıı-85/3, vıı-87/19, vııı-101/4, vııı-102/7, vııı-102/8, vııı-105/1, vııı-95/8, vııı-96/1, vııı-99/12, vııı-99/13, x-121/2, x-121/3, x-121/5, x-122/12, x-122/7, x-123/6, x-123/8, x-125/1, x-125/7, x-127/5, x1-136/3, xıı-145/5, xıı-151/3, xıı-151/6, xıı-151/7, xıı-153/13, xıı-154/7, xıı-158/8, xııı-167/12, xııı-167/5, xııı-167/8, xııı-168/11, xııı-173/14, xııı-174/10, xıv-179/2, xıv-179/8, xıv-180/10, xıv-181/13, xıv-186/6, xıv-187/12, vıı-90/11

2. ya...ya...(da) şeklinde tekrarlanarak cümlede eş görevli fakat biri diğerine tercih edilen öğeleri bağlar
y. viii-100/5, viii-100/5, x-128/4, x-128/4

ya da: (*bağ.*) “ve”, “veya” görevinde bağlaç
y. ii-27/10, ii-31/12, ii-38/5, iii-41/16, iii-46/4, iii-47/10, iv-58/2, iv-61/10, iv-67/2, iv-67/4, v-73/10, v-73/11, vii-91/9, viii-95/2, viii-99/4, viii-100/5, viii-100/5, ix-110/2, ix-110/2, x-118/1, x-118/6, x1-134/6, xii-143/9, xii-149/13, xii-157/8, xiii-168/5, xiii-168/8, xiii-174/10, xiii-175/7, xiii-175/8, xiv-177/1, xiv-177/5, xiv-182/14,

yağ: (*a.*) bitkilerin ve hayvanların yapısında bulunan ve insanın başlıca gıda ihtiyaçlarından birini oluşturan sıvı veya katı madde
y. ix-113/13
y.+i viii-101/3, viii-101/5, viii-102/10, viii-97/12, viii-97/3, viii-97/3
y.+ımıznı vii-91/16
y.+nı x-126/16
[=9]

yağ-: (*f.*) yağmak; (yağmur, kar, dolu) gökten düşmek
y.-acağolsa ii-27/2
y.-a edi v-72/4
y.-dı ii-27/3
y.-ğan iv-66/7, ix-111/10
y.-ıp xiii-171/10
y.-ıp başlağanğa xiv-177/13
y.-ması xiii-170/2
[=8]

yağdır-: (*f.*) yağdırmak; (*mec.*) (taş, mermi, toz) yüksekte çok miktarda düşmek
y.-ıp başlasa x-126/17
[=1]

yağmacı: (*a.*) yağmacı; yağma eden kimse veya ordu
y.+larğa xii-162/2
[=1]

yağmur: (*a.*) yağmur; atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı; yağar, yağış, baran, bereket, kay (I), rahmet
y. i-20/15, ii-27/1, ii-27/3, v-72/4, xii-152/8
y.+dan v-72/6
y.+i x-128/4
y.+lar xiii-171/10
y.+ları xiv-177/13
y.+larından iv-67/4

y.+nı ix-111/10
[=11]

yalan: (*a.*) yalan; 1. gerçeğe aykırılığı bilinerek kullanılan söz;
y. ii-31/9, v-74/9, xii-150/10, xii-150/3, xiv-178/14
y.+dan v-75/2
y.+lar xii-162/8
y.+larını vii-92/3

2. (*sf.*) gerçek olmayan, asılsız
y. x-128/2

[=8]

yalancı: (*af.*) yalan söyleyen, yalan söyleme huyu olan kimse
y. v-74/11
[=1]

yalda-: (*f.*) yüzmek
y.-ğan ii-32/6
[=1]

yalı: (<*Yun. yialli*) (*a.*) yalı; kıyı, su kenarı; deniz kenarı
y.+da v-73/11, v-74/4
y.+dan v-73/13
y.+ğa v-73/12
y.+lar v-73/12
y.+nı v-73/14
y.+sına x-124/15
y.+sında v-75/10
[=8]

yalın: (*a.*) yele
y.+ları xiv-187/9
y.+larımı xiv-185/2
[=2]

yalınayaq: (*zf.*) yalın ayak; çıplak ayakla
y. xiv-177/13
[=1]

yalıñız¹: yalnız; 1. (*bağ.*) ama, ancak, fakat;
y. i-14/11, i-15/18, i-20/9, ii-28/5, iii-45/17, iii-50/17, iii-53/2, iii-55/10, iv-62/4, iv-63/12, vi-83/13, vii-90/16, vii-92/6, xi-140/13, xii-150/2, xii-152/2, xii-154/2, xii-159/11, xiii-165/7, xiii-168/9, xiii-173/6, xiv-178/4, xiv-183/3,

2. (*zf.*) sadece
y. i-8/24, ii-28/7, ii-31/2, iii-46/9, iii-54/4, iii-54/6, iv-65/10, iv-66/1, iv-66/8, iv-66/9, vi-79/10, vii-92/14, ix-107/2, ix-116/7, x-120/6, x-122/1, x-123/9, x-127/8, xi-131/4, xi-138/5, xi-139/3, xi-

140/7, xii-142/3, xii-156/4, xii-156/11,
xii-157/8, xii-163/13, xiii-166/12, xiii-
168/2, xiii-171/8, xiii-175/14, xiv-
179/13, xiv-183/3, xiv-185/5

yalıñız²: yalnız; (zf.) yanında başkaları
olmayarak, tek başına;
y. i-14/17, i-25/3, iii-50/4, iv-67/8, vii-86/12,
viii-96/4, viii-97/5, xi-134/3, xi-136/8,
xi-136/10, xii-150/1, xiii-174/11, xiii-
176/6, xiv-186/8
[=13]

yalıñız başına: (zf.) tek başına
y. xii-149/10, xii-149/9
[=2]

yalvar-: (f.) yalvarmak; birinden ısrarlı bir
biçimde, kendine acındırarak sözlerle,
saygılı bir biçimde bir şey istemek
y.-am iv-64/7, ix-108/10, xii-144/1, xiv-
182/16
y.-amız iii-54/5
y.-ıp oturmadı v-73/7
y.-ır x-120/4
[=7]

yalvart-: (f.) yalvartmak; yavarma işini
yaptırmak
y.-madı ii-32/11
y.-mağa v-73/9
[=2]

yalvaruv: (a.) yalvarma; yalvarma işi
y. iv-64/5
[=1]

yaman: (sf.) yaman; yaramaz, korkunç kişi
y. xii-148/11, xii-148/12
[=2]

yamanlıq: (a.) yamanlık; kötülük, olumsuzluk,
kötü şey
y. iv-63/11
[=1]

yamav: (a.) yama; delik ve yırtığı uygun bir
parça ile onarma, kapatma
y.+lar xiv-177/12
[=1]

yamavlı: (sf.) yamalı; yama vurulmuş, yama ile
onarılmış olan
y. iv-60/10
[=1]

yan: (a.) yan; **1.** bir şeyin ön, arka, alt ve üst
dışında kalan bölümü; yamaç, kenar,
profil;
y.+ına xiv-188/10, xiv-188/8
y.+ında ix-111/3, x-125/4,

2. bir kimsenin veya bir şeyin bulunduğu
yerin yakını;
y.+ıma vii-86/11, xiii-170/12, xiv-181/5,
xiv-187/11
y.+ımda xii-163/3
y.+ımdan ii-32/6, x-129/5, xiv-188/1
y.+ımızda i-17/12, x-129/4
y.+ına i-7/5, i-8/15, ii-32/18, v-77/7, vii-
89/12, viii-101/13, viii-102/15, viii-
105/7, ix-114/7, ix-115/17, xii-144/2, xiii-
145/2, xii-147/12, xii-153/3,
y.+ıña xiii-169/6
y.+ında i-9/25, i-21/14, iii-48/19, iv-66/5, vi-
83/5, vii-86/1, x-118/1, xi-131/11, xi-
137/19, xii-148/9, xii-150/5,
y.+ındaki x-119/1
y.+ındaki x-123/1
y.+ından iv-66/1, vii-89/11, vii-89/11, ix-
117/2
y.+ından viii-102/13
y.+ıñızdan i-9/16
y.+larına ix-114/9
y.+larında xii-143/3
y.+larından vi-82/16

3. bir kimsenin evi, makamı; önü, huzuru,
katı;
y.+ımda vi-81/7
y.+ına viii-100/10
y.+ında i-32/25

4. birlikte, beraberinde veya üstünde olma
y.+ımda i-20/11, iii-55/15
y.+ına xii-156/2
y.+ında iv-58/2, v-78/11, ix-114/1, xii-157/3
y.+ıña viii-104/8
[=62]

yan-: (f.) yanmak; **1.** bir madde ısı ve ışık
yayarak kül durumuna geçmek;
y.-a i-13/16,

2. tutuşmak, ateş durumuna geçmek;
y.-ğan i-15/19, iii-49/1, vii-88/4, vii-89/11, x-
118/6,
y.-ıp başlay x-128/5

3. bütünü veya bir bölümü ateş veya
sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür
durumuna geçmek;
y.-ıp iv-60/14,
y.-ğan x-124/10, xii-142/1, xii-163/9, xiii-
170/5

4. parlamak, parıldamak;
y.-lar x1-138/4

5. (güneşte) kararmak;
y.-ğan x1-131/11,

6. (*mec.*) çok üzülme, dertlenmek;
y.-mayıq v1-84/12
y.-ıp v111-104/10, v111-104/9
y.-am x-122/14, x1v-186/9
y.-mağandırsız x1-136/2

7. (*mec.*) kötülüğe uğramak, zarar gelmek
y.-dımı v111-100/6
y.-a v111-102/9

[=22]

yana-küy-: (*f.*) yanıp tutuşmak; elde edemediği bir şey için büyük üzüntü duymak
y.-esiñ x-118/3
[=1]

yanıp küy-: (*i.b.f.*) çok üzülme, kahrolmak
y.-me v-75/2
y.-mezedim x1v-181/4
[=2]

yanaq: (*a.*) yanak; yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü
y.+ına+(yanağına) x11-148/10, x11-148/14
y.+larğa x-124/7
y.+larında 11-30/20
[=4]

yanaşa: (*sf.*) yan yerde olan, bulunan
y.+mdaki 1-14/7
y.+sındaki 1-9/12
[=2]

yandır-: (*f.*) (birine) vurmak
y.-dı x11-145/5
[=1]

yangın: (*a.*) **1.** zarara yol açan büyük ateş;
y.+lar 11-37/2, v111-94/4

2. (*mec.*) tutkunun verdiği coşkunluk
y. x111-170/10

[=3]

yanğıra-: (*f.*) yankılanmak; yankı olarak duyulmak → *yanğıra-*
y.-yedi v-71/8
[=1]

yanıq: (*a.*) yanık; (*mec.*) dert, üzüntü; acı, keder

y. 111-54/14
y.+ı+(yanığı) 1-13/11
y.+ına+(yanığına) 111-54/1
y.+ından+(yanığından) 1x-114/10
y.+ınen+(yanığınen) 1-25/4
y.+ımı+(yanığıımı) 111-54/6, 111-55/12, 1v-66/5
y.+ımı+(yanığıımı) 1-12/15
y.+ıñnen+(yanığıñnen) 1x-112/1
y.+lar 11-37/15, 1v-65/2
[=12]

yani: (<Ar. ya 'nī) (*bağ.*) anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce “Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki, demek oluyor ki” anlamında kullanılır → *yanıy*
y. 1-24/1, 11-39/5, 111-42/8, 111-47/3, 1v-67/1, v111-98/9, x-119/7, x-124/11, x1-139/3, x11-159/3, x111-175/10, x1v-183/13
[=12]

yanıy: (<Ar. ya 'nī) (*bağ.*) anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce “Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki, demek oluyor ki” anlamında kullanılır → *yani*
y. 1x-108/4, x1-134/6, x111-165/7, x111-175/8
[=4]

yantay-: (*f.*) devrilmek, bir yana yatmak
y.-dılar x11-146/6
[=1]

yantayt-: (*f.*) yan yatırmak, yaslamak
y.-ıp x1v-187/8, x1v-188/10
[=2]

yanğıra-: (*f.*) yankılanmak; yankı olarak duyulmak → *yanğıra-*
y.-p başladı v1-82/3
[=1]

yanğız: (*a.*) **1.** yanında başkaları bulunmayan;
y. 1x-112/12

2. (*zf.*) yanında başkaları olmaksızın, tek başına
y. v-72/15

[=2]

yanğızlıq: (*a.*) yalnızlık, yalnız olma durumu; kimsesizlik
y. 1v-59/7, v111-104/6, v111-104/7, x11-156/8
y.+nı 1-10/16, 1-8/19
y.+tan x1-138/10
[=7]

yañı: (*sf.*) yeni; **1.** kullanılmamış veya az kullanılmış olan; cedit, eski karşıtı;

y. iv-60/10, iv-60/9, x-121/4, xii-143/1,

2. oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan; cedit;
y. i-13/5, xi-132/10, xi-134/1, xii-154/3, xii-154/7, xii-154/8, xii-156/8, xii-156/13,

3. en son edinilen; gıdır;
y. ii-30/3, iii-41/5, iii-52/19, xii-158/8,

4. eskisinin yerine gelen;
y. i-25/2, i-25/2, iii-46/4, x-122/13, xii-142/1, xii-156/6, xiv-177/10, xii-163/5, xiv-183/5

5. (zf.) biraz önce, çok zaman geçmeden
y. i-14/1, ii-35/6, vii-89/11, viii-99/6, ix-116/5, xi-133/5, xii-156/11, xiv-180/2,

[=33]

yañıdan: (zf.) yeniden, yine, tekrar
y.iii-51/20
[=1]

yañıl: (f.) yanılmak; yanlış düşünmek, yanlış davranmak;
y.-a iii-42/8
y.-asiñ vii-87/6
y.-asiñiz ix-114/7
y.-mam ix-108/10
[=4]

yañılıq: (a.) yenilik; yeni olma durumu
y. iv-62/11, ix-107/2, vii-92/4, xi-140/5
y.+lar xii-161/4
y.+larını ii-28/16, x-122/5, xii-162/2
y.+larını v-74/15
[=9]

yañı-yañı: (sf.) yeni yeni
y. xii-157/9
[=1]

yañı yıl: yaşanılan yıldan bir sonraki yıl; yeni sene
y. iv-69/4, x-119/12
y.+larda iii-46/9
[=3]

yañılış: (a.) yanlış **1.** bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu; hata;
y. v-75/8, xiii-175/15

2. (sf.) bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan
y. iii-50/10, ix-112/1

[=4]

yañılışlıq: (a.) yanlışlık; yanlış davranış, yanlış iş, yanlış sanı; hata, sakamet, falso
y. i-15/2, xiii-174/12
y.+larıñğa x-118/3
[=3]

yañılışsız: (zf.) yanlışsız; yanlıştan uzak bir biçimde
y. iii-41/11
[=1]

yap-: (f.) **1.** ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek;
y.-ip i-17/8, i-17/26,
y.-qan xiv-187/8

2. bir işle uğraşmak, bir harekette bulunmak, davranmak;

y.-a edi xiii-169/9
y.-a eken xiii-165/6
y.-a vi-80/6, xiv-186/13
y.-acağım viii-99/12
y.-acağımni i-12/1, vii-88/20
y.-acağın v-77/4
y.-acağın i-66/1, vi-81/10, viii-101/6, viii-103/8
y.-acağınni xii-152/12
y.-acaqmız xii-158/9
y.-acaqsın iii-48/14
y.-acaqsın iii-55/11, xi-140/5, xiv-186/3
y.-alar ix-115/11
y.-almaz i-15/19
y.-am ii-35/14
y.-amay kaldı iv-61/5
y.-amız iii-50/2, iii-54/1
y.-ar ediñiz xi-138/10
y.-arım i-7/10
y.-ayıq xiv-181/1
y.-iñ i-18/4
y.-ip olamazsın xii-158/9
y.-ip xiii-175/4
y.-ipolmaycaqlarını viii-95/10
y.-madım xii-151/2
y.-mağa i-16/19, xii-156/7, xiii-165/12
y.-malı iii-55/16, v-76/1, vi-83/10, viii-104/4, viii-94/9, xi-137/1, xi-139/14, xii-149/6
y.-maq ii-28/4, vi-81/1
y.-maq gerek xi-140/9, xii-158/8
y.-qan i-12/24, iv-66/9, ii-38/1, iii-48/1, ix-111/17, ix-111/17, vi-80/10, vii-86/5, viii-92/8, vii-92/8, xi-135/16, xii-144/4, xii-164/4, xiii-165/11, xiii-174/12, xiii-175/13, xiv-185/13,
y.-qanımızni ix-113/2
y.-qanımni ii-36/6
y.-qanını xiv-182/5
y.-qanlarını ix-113/3
y.-sa v-75/6
y.-salar iv-66/3, vi-81/1

y.-sañız x1-138/8
y.-saq x11-158/9
y.-tı ix-112/5, x11-142/9
y.-tılar v-74/5, v-76/13, x11-143/8
y.-tım v11-86/17, x11-145/5
y.-tñ v-77/4, v11-102/7

3. bir isteği, bir buyruğu yerine getirmek,
uygulamak;
y.-tım 1-11/27

4. bir duruma, bir kimliğe getirmek;
y.-asız 11-34/6

5. bir isimle birleşik fiil yapar

bkz. elimizden kelgenini yap-, masraf yap-
[=87]

yapıl-: (f.) yapılmak; yapma işine konu olmak
y.-acaq x11-162/6
y.-ğan 1-8/5, x1v-187/12, x1v-188/11
[=4]

yapın-: (f.) saklanmak, örtünmek, bürünmek
y.-ğan 1-21/5
[=1]

yapış-: (f.) yapışmak; **1.** iyice yaklaşıp değmek;
y.-qansız 1-9/17

2. bir şeyi sıkıca tutmak; sıkıca tutunmak;
y.-a 1-13/24, 1v-58/11
y.-tı ix-114/2
y.-tım v11-88/15

3. (mec.) birini rahat bırakmamak, rahatsız
etmek
y.-qanlar v1-84/10
y.-tım x1v-179/7

[=7]

yapışqaq: (sf.) yapışkan
y. 1-13/25
[=1]

yapıştır-: (f.) yapıştırmak; yapışmasını
sağlamak
y.-maq 111-47/9
[=1]

yapıştırıl-: (f.) yapıştırılmak, yapıştırma işine
konu olmak
y.-ğan 1v-59/6, 1v-65/8
[=2]

yapraq: (a.) yaprak; bitkilerde solunum, karbon
özümlemesi, terleme vb. olayların

oluştugu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü
biçimdeki bölümler
y.+larına x1-141/6
y.+larını v-75/13, v-75/14
y.+larını 1-10/9
[=5]

yapraqçıq: (a.) küçük yaprak
y.+çıq+(yapraqçıq) v-78/3
y.+lar+(yapraqçıqlar) v111-95/3
y.+larını+(yapraqçıqlarını) 11-27/1
[=3]

yaq: (a.) **1.** taraf, yön;
y.+qa 11-34/16,

2. yer, yöre
y. v11-88/16
y.+ında ix-108/4, v11-89/11
y.+larda 111-41/9
y.+lardan ix-113/8
y.+larğa 111-48/12, ix-108/4
y.+larını x111-168/5
y.+nı v11-88/16
y.+qa 111-43/5, v-71/11, v111-95/2, x-122/1, x-
122/3, x-128/14, x11-150/3, x11-159/1
y.+ta x111-171/8
y.+tan 1-23/11, 1v-64/16, v1-83/5, x111-173/11

[=21]

yaq-: (f.) **1.** yanmasını sağlamak veya
yanmasına yol açmak, tutuşturmak;
y.-amız 1-18/25
y.-mağa 1v-60/12,
y.-masañ 1v-60/14
y.-qanlar 1-8/29

2. acı çektirmek;
y.-tı x11-148/14

3. ateşle yok etmek;
y.-a ediler 1-22/10
y.-acaq 11-36/15
y.-maqnen v11-92/14
y.-qan v11-90/11

4. (sigara, çubuk, pipo vb.ni) içilecek
duruma gelmesi için tutuşturmak, içmeye
başlamak;
y. x-124/3
y.-ıp x-124/3, x1-140/18, x11-163/3
y.-mağa ix-108/5
y.-tım 111-45/8, v11-92/12

5. ışık vermesini sağlamak
y.-ıp 111-46/15,
y.-tı v111-102/15,

[=19]

- yaqacaq ol-:** (*n.b.f.*) yakma niyetinde olmak
y.-ip v1-84/6
[=1]
- yaq-²:** (*f.*) sürmek
y.-ip v11-91/6
[=1]
- yaqa:** (*a.*) yaka; giysi yakası
y. 11-30/10
y.+ñın x11-150/9
y.+sınıñ v111-96/13
[=3]
- yaqasını boşa-:** (*b.f.*) yakasını bırakmak;
serbest bırakmak, gitmesine izin vermek;
rahat bırakmak
- yaqanı boşat-**
y.-maq x-121/6
[=1]
- yaqañnı boşa-**
y.-rmız x11-150/9
[=1]
- yaqamrı boşat-**
y.-tı v11-91/12
[=1]
- yaqala-:** (*f.*) yakalamak; tutmak, ele geçirmek
y.-dılar x11-153/10
[=1]
- yaqalan-:** (*f.*) yakalanmak; yakalama işi
yapılmak, ele geçirilmek; tutulmak
y.-ğanlarına x11-145/9
[=1]
- yaqalı:** (*sf.*) yakalı, yakası olan (elbise için)
y. x11-143/1
[=1]
- yaqarlıq:** (*a.*) yakıt, yakacak
y. 1-18/4, 111-51/4, 1v-60/11
y.+nen 1v-61/10
[=4]
- yaqıcı:** (*sf.*) yakıcı; **1.** yakan; aşırı sıcak olan;
y. 1-13/15, 1v-67/2
- 2.** (*mec.*) dokunaklı, etkili
y. 1-20/9, v-77/6
[=4]
- yaqın:** yakın; **1.** (*sf.*) aralarında sıkı bağ
bulunan, birbirleriyle iyi anlaşılan,
y. 111-45/18, 111-49/18, 111-53/13, 111-54/5, x-
123/11, x11-158/2
- 2.** (*sf.*) en üst düzeyde kan bağı bulunan
(kimse),
y. v111-105/8
- 3.** (*sf.*) az bir ara ile ayrılmış olan (zaman
veya yer), uzak karşıtı,
y. 1v-64/4, 1v-62/13, v111-106/2, x1v-189/1
y.+1 1-21/16
- 4.** (*zf.*) uzak olmayan bir yerde veya bir yere,
y. 111-43/9, 1x-117/3
- 5.** (*zf.*) yaklaşık olarak
y. 1-16/20, 111-48/17, 1v-63/11, 1v-66/6, v-
70/2, v-74/6, x-125/15, x11-160/3
[=22]
- yaqın kel-:** (*b.f.*) yaklaşmak
y. 1x-115/8
y.-e v1-80/2
y.-ip v111-103/5, v111-103/9
y.-mege x11-160/10
y.-memni 111-44/23
[=6]
- yaqın ketir-:** yaklaştırmak → *yaqın qoy-*
y.-ip x1v-185/2
[=1]
- yaqın qoy-:** (*b.f.*) yaklaştırmak → *yakın*
ketir-
y.-madılar 111-48/17
[=1]
- yaqın al-:** (*b.f.*) dikkate almak, ilgilenmek
y.-madı x1-136/8
[=1]
- yaqında:** (*zf.*) yakında; çok geçmeden, yakın
zamanda
y. 1-18/24, 1-7/7, v11-89/11, 1x-108/3, 1x-
108/4, v11-85/2, x-123/7, x1v-178/14, x11-
143/1
[=9]
- yakından:** (*zf.*) iyice
y. x1-133/14
[=1]
- yaqınlarda:** (*zf.*) son zamanlarda
y. x-119/9, x-125/4, x11-159/13
[=3]
- yaqınlaş-:** (*f.*) yakınlaşmak; (zaman veya
uzaklık için) yaklaşmak, yakına gelmek
y.-a 111-53/5, x11-163/10
y.-a başladılar 1x-112/9
y.-asıñ 111-43/9

- y.-ıp ı-17/2, xıı-163/9, xıv-184/3
y.-maqta ııı-51/13, ııı-53/10
y.-maqıalar x-127/8
y.-qan ı-13/17, ııı-53/16, ıv-69/4
y.-qanda ıı-40/2, ııı-48/8, ıx-108/4, ıx-113/11, xıı-143/6, xıı-164/1
y.-qanı xıı-162/1
y.-qanına xıı-163/12
y.-qanınen vı-79/3
y.-tı ıı-36/18, vııı-94/7, xı-133/13
y.-tılar xıv-188/6
y.-tım vıı-88/16
[=27]
- yaqınlaştır-:** (*f.*) (*mec.*) aralarında sıkı ilgi oluşturmak
y.-ğan xı-134/2
y.-ğan edi xııı-166/2
[=2]
- yaqınlıq:** (*a.*) yakınlık; **1.** yakın olma durumu; y.+ta x-129/1
2. (*mec.*) duygusal eğilim, anlayış
y.+lar v-75/11
[=2]
- yaqla-:** (*f.*) birinin tarafını tutmak, birinden yana olmak; kendini savunmak
y.-r x-121/6
[=1]
- yaqlaş-:** (*f.*) zaman ve mekânda yakın gelmek
y.-a x-118/6
y.-ıp vı-81/10, vııı-101/7, x-125/13
y.-qanda ıı-39/8, vı-80/7
y.-tı ıx-117/4, vııı-102/15, xıı-147/12, xıı-148/10
[=10]
- Yaqup:** (*öz. a.*) şahıs ismi
y. ı-11/8
[=1]
- yar-:** (*f.*) yarmak; geçişe engel olan bir şeyi delip geçmek
y.-dı ı-16/9
[=1]
- yara:** (*a.*) yara; **1.** vücutta bir kaza ile oluşmuş kesik, yarılma veya zedelenme;
y. ı-13/21, ı-24/5
y.+larımdan ı-12/20
2. (*mec.*) acı, dert, üzüntü
y.+larını vıı-85/13
y.+sı ıı-40/2
y.+lar ıv-69/3
y.+mını ıı-39/7
- [=7]
- yara-:** (*f.*) yaramak; biş iş için uygun olmak
y.-may ı-22/9
[=1]
- yaramay:** (*sf.*) **1.** kötü; fena; yaman;
y. ıx-110/15, x-123/7, x-124/1, x-129/14, xıı-162/4
2. iyi değil (sağlık durumu hakkında)
y. ııı-53/2
[=6]
- yarala-:** (*f.*) yaralamak; (*mec.*) gücendirmek, kırmak
y.-dı xııı-169/3
y.-ğan xııı-169/4, xııı-169/7
[=3]
- yaralan-:** (*f.*) yaralanmak; yaralanmak işi yapılmak
y.-ğanıñını x-126/11
[=1]
- yaralı:** (*sf.*) yaralı; yarası olan, yaralanmış (kimse); başlı, mecruh
y. xııı-170/1
y.+lar ı-16/14, ııı-49/4, ııı-50/22, xııı-169/6
y.+larını ııı-48/13, x-118/6, x-128/11
[=8]
- yaramazlan-:** (*f.*) yaramazlanmak, yaramazlık etmek
y.-acaq olsañ xıv-184/12
[=1]
- yaraş-:** (*f.*) yaraşmak; yakışmak, güzel görünmek
y.-qan ıı-27/8
[=1]
- yaraşıqlıq:** (*a.*) yaraşıklık; güzellik; yakışıklılık
y.+ını+(yaraşıqlığını) xııı-168/4
[=1]
- yarat-:** (*f.*) yaratmak; (*mec.*) ortaya çıkmasına sebep olmak; olmasını sağlamak
y.-a v-78/3, xııı-174/18
[=2]
- yaratıcılıq:** (*a.*) yaratıcılık
y.+ları xıı-154/12
[=1]
- yaratıl-:** (*f.*) yaratılmak; yaratma işine konu olmak
y.-ğan ıv-62/10
[=1]

yardım: (a.) yardım, destek, imdat; destek; gücünden ve imkanlarından başkasını yararlandırma;

y. ix-109/3, v-76/13, vii-89/9
y.+ğa i-8/13, vii-86/15, x-127/8
y.+ı i-16/8

y.+ımıznı iii-54/1
y.+ınen i-13/26, ix-114/11, v-70/9, vii-91/19, viii-102/1, xii-158/4
[=14]

yardım elini uzat-: (b.f.) yardım elini uzatmak; yardımda bulunmak, yardım etmek → *yardım qoluñını uzat-*
y.-tılar xii-161/2
[=1]

yardım et-: (b.f.) yardım etmek; başkasına veya başka şeye destek olmak; kendi gücünü, imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanmak → *yardım köster-*
y.-e xii-159/7
y.-ermiz xı-134/3
y.-iñ ix-114/6
y.-mek iii-47/3
y.-melerini xii-162/2
y.-tik iii-42/5
y.-tiler iv-58/7
[=7]

yardım köster-: (b.f.) yardım göstermek; başkasına veya başka şeye destek olmak; kendi gücünü, imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanmak → *yardım et-*
y.-eler iii-49/1
[=1]

yardım qoluñını uzat-: (b.f.) yardım elini uzatmak; yardımda bulunmak, yardım etmek → *yardım elini uzat-*
y.-qan xiii-175/13
[=1]

yardımcı: (a.) yardımcı, yardım eden (kimse)
y. viii-99/1
[=1]

yardımsız: (zf.) yardımsız; yardım almadan
y. i-11/9
[=1]

yareçik: (a.) sevgili, yar kelimesinin sevgi ile söylendiğini belirten ifade
y.+iñ+(yareçigiñ) ii-29/10
[=1]

yarı: (a.) **1.** bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri;
y.+ımızdan x-126/17

y.+sı xii-156/9
y.+sına iii-41/3

2. (sf.) yarısı kadar olan;
y. i-7/3, iii-47/10, vii-88/14, viii-100/6, ix-113/5, xi-140/7, xii-144/2, xiv-182/9

3. (zf.) tam olmayarak, eksik kalarak
y. vii-89/12, ix-114/10, xii-144/2,
[=14]

yarı gece: (a.) gece yarısı; gecenin ilerlemiş saatleri
y.+den xii-154/6
y.+ge iii-43/3
y.+lerde viii-94/8
[=3]

yarım: (a.) yarım, yarı; **1.** bir bütünün yarısı kadar olan miktar;
y.+ımız i-18/13
2. (sf.) bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri kadar
y. vii-86/3, xii-143/4, xii-145/8, xiv-186/10
[=5]

yarım-yortu: (sf.) yarım yamalak, üstünkörü, eksik kusurlu
y. xii-147/13
[=1]

yarın: (a.) bugünden sonra gelen ilk gün
y. i-23/19, vi-84/5, viii-100/2, xii-155/9
[=4]

yarıq: (a.) ışık; ışın
y. vii-90/4, viii-105/4, xii-152/2
y.+ı+(yarığı) viii-103/8, xii-151/1, xii-152/5, xiii-169/10
y.+ına+(yarığına) iii-51/20, viii-104/7
y.+ında+(yarığında) viii-104/4
y.+ını+(yarığını) xi-141/2
y.+nı vi-84/2
[=12]

yarıqlan-: (f.) aydınlanmak
y.-dı i-26/1
y.-ğan i-20/11, iv-59/6
y.-sa iv-59/7
[=4]

yarıqlat-: (f.) aydınlatmak
y.-tı viii-104/2, x-125/17
[=1]

yarıqlatıcı: (sf.) aydınlatıcı, aydınlatan
y. i-17/1

[=1]

yarış: (a.) yarış, müsabaka

y.+ına ı-34/20

[=1]

yasa-: (< Moğ. *yasamak*) (f.) yapmak; inşa etmek, kurmak; imal etmek

y.-ğan ı-25/6

y.-mağa xııı-170/5

y.-maq xıv-178/4

y.-ylar xıı-154/10

[=4]

yasal-: (f.) yapılmak; yapmak işine konu olmak; meydana getirmek

y.-ğan ı-22/10, ıı-31/8, xıı-146/9, xııı-169/10

[=4]

yastıq: (a.) yastık; yatarken başın altına veya otururken sırtı dayamak için kullanılan küçük minder

y. ı-14/8, ıı-29/14

y.+ı+(yastığı) ııı-50/18, x-125/8

y.+ım+(yastığım) xııı-171/3

y.+ına+(yastığına) v-77/6

y.+ınıñ+(yastığıñıñ) x-118/1

y.+ıña+(yastığıña) x-119/1

[=8]

yaş¹: (a.) delikanlı, genç (erkek);

y. ı-9/6, ııı-55/6, v-77/15, vı-83/5, ıx-107/8,

ıx-108/2, ıx-108/8, x-122/13, x-129/9,

xıı-154/5, xııı-172/12, xııı-175/8, xııı-175/8,

y.+ı xıı-153/2

y.+ına xıı-145/6

y.+ımdan xııı-169/11

y.+lar ı-10/18, ı-22/27, ı-8/2, ı-8/4, ı-9/10, ı-

9/3, ıı-27/2, vı-80/8, vı-82/4, vıı-85/1,

vıı-85/15, x-123/3, xı-140/5, xıı-152/9,

xıı-153/1, xııı-170/11

y.+lardan ı-10/3, ı-9/21

y.+ları vı-82/13, vı-82/14, vı-82/9, xıv-178/4

y.+larını ı-18/4, v-73/15, vı-81/11, vı-82/3,

xı-136/11, xıı-145/11

y.+larınıñ ı-10/15

y.+mı ııı-47/10

y.+qa ıx-107/1

y.+sıñ v-77/11, xıv-178/11

2. (sf.) genç

y. ı-23/11, ı-7/5, ıı-32/17, ııı-49/3, ııı-50/18,

ııı-50/21, ııı-56/15, v-73/10, vıı-85/13,

vıı-85/2, vııı-100/3, vııı-99/8, x-124/14,

x-125/4, xı-131/11, xı-132/12, xı-133/6,

xı-133/8, xı-137/6, xı-138/10, xıı-150/2,

xıı-150/5, xıı-151/1, xıı-151/8, xıı-

152/11, xıı-164/8, xııı-175/3, xıv-182/3

[=76]

yaş²: (a.) doğumdan bulunulan ana kadaar geçen ve ekseriya yıl birimi ile ifade edilen zaman

y. ıv-59/12, xıv-178/13

y.+ı ı-8/23, xııı-175/10, xııı-175/9, xıv-183/11

y.+ında v-70/5, v-70/5, vıı-89/15, vııı-104/10, xı-138/10

y.+ını ııı-43/6, xıv-177/1

y.+lar vıı-88/14

y.+ları xıv-180/4

y.+larına ıx-107/2

y.+larında ı-23/23, ıı-28/4, ıx-110/1, vıı-89/15

y.+ta ıv-61/6, vıı-85/6, xıı-150/10

[=24]

yaş³: (a.) gözyaşı

y. v-74/12, vııı-99/13, xı-138/2

y.+qa ı-24/10

[=4]

yaşa-: (f.) 1.hayatını sürdürmek, sağ olmak;

y. xı-135/17

y.-dñız ı-10/12,

y.-ğan ıı-27/5, vııı-97/4,

y.-ğanıñmı xı-134/3

y.-ğanlarım x-122/14

y.-mağa ııı-42/6,

y.-maları ıx-107/2

y.-mamaq kerekimiz ı-25/8

y.-maq ı-23/1,

y.-maq ııı-55/14, ııı-55/2, v-72/15, xı-

135/16, xıı-151/1, xıı-153/1, xıı-163/5

y.-maq kerekim ıv-66/4

y.-maq kerekler vıı-92/5

y.-maq kereksiz x-123/1

y.-ması ııı-51/21

y.-mayımmı xııı-175/14

y.-maymız xııı-174/11

y.-p başladı xıı-159/2

y.-p ı-25/4, ııı-43/6, xıı-156/3

y.-p olamam xııı-172/13

y.-p olamamız v-73/17

y.-rlar xı-141/4

y.-rsıñ ıv-58/4

y.-sam ı-19/20

y.-y ı-24/5,

y.-y ııı-42/8, ıv-60/1, ıv-67/7, xııı-174/5

y.-ycağım vııı-99/12

y.-yım xı-136/9, xıı-142/10

y.-ylar v-77/10, vıı-89/14

y.-ymız x-123/2

2. oturmak, bulunmak;

y. vııı-104/11,

y.-ğan ııı-45/2, ııı-48/19, ııı-51/22, ııı-53/14,

ıv-68/8, v-77/10, vıı-87/8, vıı-92/14,

viii-94/12, ix-109/2, , xii-149/8, xii-150/4, xii-157/6, xii-157/10, xiii-165/1, xiii-173/13

y.-ğanlar iii-47/3
y.-mağan xiii-165/12
y.-maq xı-136/7,
y.-p viii-104/11,
y.-y vii-92/7, xı-135/14,

3. geçinmek;
y.-ğan iii-46/8,
y.-ğanların xii-157/7
y.-mağa xiii-167/5
y.-maq ii-28/8,
y.-maq kereksiz ix-113/8,
y.-ylar ii-39/3,
y.-ysiñ xiii-165/8

4. biriyle birlikte oturup aynı hayatı paylaşmak;
y.-ğan ii-29/3, iii-53/13,
y.-ğanı v-73/18
y.-yedik ii-28/13
y.-yediler xiii-171/15
y.-ylar v-71/3,

5. var olmak; varlığını ve işlevini sürdürmek
y.-ğan iv-61/13,
y.-r xiii-175/13
y.-y i-24/4, iii-46/5, iv-61/1,
y.-ysiñ iii-52/11,

6. (*mec.*) görüp geçirmek,
y.-dım xiii-172/11
y.-dınız xı-134/6

[=87]

yaşart-: (*f.*) gençleştirmek
y.-qan i-8/24
[=1]

yaşat-: (*f.*) yaşatmak; **1.** yaşamasını sağlamak, yaşamasına imkan vermek;
y.-a xii-157/8

2. (*mec.*) sürdürmek, devam ettirmek
y.-acaq xiii-176/1

[=2]

yaşav: (*a.*) yaşama; hayat, var oluş
y. iii-47/15
y.+ğa ii-38/3
[=2]

yaşayış: (*a.*) yaşayış, yaşama şekli; hayat
y. xı-140/10
y.+ı iv-58/7, v-71/12
y.+ımız ii-28/5

y.+ında i-24/7
y.+inen xı-131/7
y.+ını iii-42/8
y.+ları xı-135/8
y.+larına ii-39/4
y.+larını viii-94/4
y.+ını iv-58/6, viii-106/4
y.+nın i-8/3, ii-28/12
y.+qa iii-51/21
y.+ta ii-37/15, xı-136/2
[=17]

yaşçik: (*<Rus.*) (*a.*) sandık, kutu
y.+ini+(yaşçigini) xiv-179/11
y.+lerini x-125/2
[=2]

yaşlan-: (*f.*) yaşlanmak, ıslanmak, nemlenmek
y.-dı vi-83/6
y.-ğan i-8/24, iv-69/1, ix-117/4
[=4]

yaşlandır-: (*f.*) nemlendirmek, yaşartmak;
ıslatmak
y.-a edi ii-37/6
[=1]

yaşlar-qızlar: erkekler kızlar
y. ii-31/16
[=1]

yaşlıq: (*a.*) gençlik
y. iv-66/8, xı-132/1
y.+ım+(yaşlıgım) xiii-168/8
y.+ıma+(yaşlıgıma) ii-39/8
y.+ımızğa+(yaşlıgımızğa) xiii-166/11
y.+ımnı+(yaşlıgımnı) xii-146/4
y.+ına+(yaşlıgına) xii-142/8
y.+ında+(yaşlıgında) ii-28/3
y.+ından+(yaşlıgından) xiii-166/5
y.+ımı+(yaşlıgımı) iii-43/2
y.+ın+(yaşlıgın) xı-131/1
y.+ında+(yaşlıgında) x-118/3
y.+ını vii-93/1
y.+ta iii-41/16, xiii-169/1
[=16]

Yaşlıq Başqa Bir Kele: V numaralı hikâye
y. v-70/0
[=1]

yat: (*sf.*) yabancı, el; tanımadık
y. ix-114/5, vii-90/10
[=2]

yat-: (*f.*) **1.** hastalık sebebiyle yatakta kalmak;
y.-a edik xiii-170/11
y.-a iii-50/18, viii-94/11, viii-103/5,
y.-ğanda i-14/13
y.-mağance xiii-167/11

y.-maq iv-65/4
y.-qan iv-66/1, iv-68/14, viii-98/2, xii-152/3,
xiii-169/6,
y.-qanda xii-170/1
y.-tım x-123/1

2. bir yere uzanmak;
y.-ip x1-134/5
y.-qan vii-90/2, ix-112/2, xii-147/9,
y.-qan xiii-170/14
y.-qanlarını xii-155/4

3. uyumak, dinlenmek için yatağa uzanmak;
y.-a ediler vi-84/3
y.-acaqta xii-156/12
y.-am i-20/8
y.-ip iv-62/8, v-72/17,
y.-mağa xii-160/2
y.-maq iii-46/13, iii-47/14
y.-maysız vi-84/4
y.-qan iii-46/15, viii-102/14, x-118/1, x-
126/9,
y.-qanda xiii-169/1,
y.-tılar iii-50/22, x-126/7

4. bırakıldığı yerde durmak
y.-a iii-49/3, iv-68/13,
y.-adır x-123/6

[=40]

yatıp tur-: (*i.b.f.*) yatıp kalkmak, gecelerini
geçirmek
y.-arsıñ viii-104/11
[=1]

yataqhane: (*T. yatak + Fars. hāne*) (*a.*)
yatakhane; okul, fabrika vb. yatılı
yerlerde bulunanların yatmaları için
ayrılmış yer
y.+ge ii-35/2, v-70/11
y.+mizniñ xiii-166/3
y.+ni iii-50/7
y.+sinden v-70/10
[=5]

yatış-: (*f.*) yatışmak; **1.** (sinir, duyu için)
sakinleşmek, geçmek;
y.-qan ii-36/5
y.-qanğa iii-57/3

2. (kavga, kargaşa için) durulmak, bitmek
y.-qanı i-24/6
y.-tı i-10/5

[=4]

yatkız-: (*f.*) (yatağa) yatırmak, uyutmak
y.-dılar i-19/25
[=1]

yatqanıñ-turğanıñ zarar: (*a.*) yaşaması zarara
yol açma, sürekli sorun çıkarma
y. v-70/7
[=1]

yavaş: (*z.f.*) hızlı olmayarak; ağır aksak, aheste
y. iv-59/9
[=1]

yavaşlat-: (*f.*)
y.-ip xii-146/6
[=1]

yavaştan: (*z.f.*) **1.** yavaşça, ağır hareketlerle;
y. i-12/23, iii-56/16, ix-110/16, v-74/12, v-
77/9, vii-88/16, viii-101/7, ix-111/8, x-
119/1, x-125/13, x1-137/19, xii-147/3,
xiii-172/5, xiv-186/3

2. sessizce, gürültü etmeksizin
y. i-12/7, viii-102/14, ix-115/6, x1-137/18,
xiii-174/15
[=19]

yavaş yavaş: (*z.f.*) **1.** ağır ağır
y. ii-32/23, ii-35/5, v-75/12, viii-101/13, viii-
103/5, x-129/9,

2. azar azar
y. x1-131/10,

3. gitgide
y. i-13/26, ii-39/7, ii-39/13, viii-94/4, xiii-
168/7

[=12]

yavlıqçıq: (*a.*) küçük mendil
y.+ım+(yavlıçıqım) iii-47/13
y.+nı+(yavlıçıqını) iii-47/5
[=2]

yavlıq: (*a.*) mendil, yağlık
y. iii-45/2
y.+ınen+(yavlığınen) viii-97/4
y.+ım+(yavlığını) ix-110/8
y.+lar iii-44/16
y.+nı iii-45/8
y.+nıñ iii-45/3
y.+taki iii-45/10
[=7]

yahşı¹: (*sf.*) **1.** iyi, güzel;
y. i-7/10, i-16/13, i-23/1, i-25/21, i-9/21, iii-
50/4, iv-61/1, iv-67/6, iv-69/1, ix-117/2,
v-72/13, vii-86/13, viii-101/14, viii-
101/2, viii-95/11, viii-96/4, viii-97/2,

viii-97/9, x-120/4, x1-135/8, x1-140/4,
xii-148/11, xii-157/3, xii-159/7, xiii-
166/8, xiv-177/4, xiv-182/3, xiv-186/1

2. (zf.) iyi, istenildiği gibi
y. 1-23/1, ii-31/2, ii-32/4, ii-32/7, ii-34/11, ii-
36/6, ii-37/7, ii-37/10, iii-52/12, iii-
52/14, iii-54/17, v-71/12, v-77/10, vii-
85/5, vii-87/17, viii-96/5, viii-98/8, viii-
103/7, viii-103/9, x-121/7, x-122/3, x-
122/3, x1-136/5, x1-139/3, x1-133/9, x1-
141/4, xii-144/6, xii-150/3, xii-157/3,
xiv-179/5, xiv-181/3, xiv-182/5,

[=55]

yağış et-: (b.f.) iyileştirmek, hastalığını
sağaltmak
y.-e eken viii-101/5
y.-ip olamadıq viii-101/1
[=2]

yağış ol-: (b.f.) iyi olmak; **1.** hastalıktan
kurtulmak, iyileşmek;
y.-acağına viii-95/11
y.-ursiñ viii-97/2
y.-ur viii-97/9, viii-101/2,

2. yerinde olmak;
y.-uredi ii-29/13,
y.-dı x1-140/4
y.-uredi xiv-186/1

3. uygun gelmek
y.-ur viii-96/4, viii-101/14, x-120/4,

[=10]

yağış²: (ünl.) tamam, iyi;
y. 1-10/20, 1-23/19, ii-29/21, viii-97/2, viii-
101/14, xii-163/6, xiv-179/5, xiv-182/12,
xiv-183/1, xiv-188/12
y.+mı xii-163/6
[=11]

yağışlıq: (a.) iyilik; iyi davranış, iyi iş, iyi olay;
y. iii-53/3, xiii-175/13
y.+larından x1-135/16
y.+qa xii-147/15
[=4]

yağış-yamanlıq: iyilik kötülük
y.+ı+(yağış-yamanlığı) vii-92/8
[=1]

yaydır-: (f.) yayma işini yaptırmak, yayılmasını
sağlamak
y.-ip v1-82/5
y.-ip çiqsa v1-81/6
[=2]

yayla: (a.) dağlık ve yüksek düzlüklerin yazın
otlak olarak kullanılan otu ve suyu bol
yerleri
y.+da xiv-184/11, xiv-184/11, xiv-187/13
y.+ğa xiv-184/11, xiv-185/1, xiv-185/2
[=6]

yayra-: (f.) yayılmak, dağılmak
y.-dı vii-91/3
[=1]

yaz: (a.) yaz mevsimi
y. iv-61/7, v-72/1, v-75/13, x1-131/4, xii-
159/12
[=8]

yaz-: (f.) yazmak; sözü, düşünceyi özel işaret
veya bir yazı ile anlatmak;
y. iii-49/11, iii-49/11, iii-49/17, iii-49/17, iii-
51/4, iii-51/4
y.-a 1-13/6, ii-29/10, ii-29/13, iii-41/12, x1-
136/9, x1-141/1, xiii-171/2
y.-acaqsıñ 1-13/4
y.-alar iii-53/13, xiv-184/9
y.-am 1-13/3, iii-54/17, x1-136/6, xiii-170/14,
xiii-170/15
y.-amız iii-54/6
y.-ar xiv-186/14, xiv-186/15
y.-arım iii-45/19
y.-asıñ iii-50/11
y.-ayım iv-62/7
y.-dı vii-87/3, x1-136/8, xii-150/5, xiii-176/5,
xiv-187/1, xiv-187/14
y.-dım ii-35/17, iii-52/22, iii-53/1
y.-ğan ii-35/17, ii-37/11, ii-37/12, ii-37/9,
iii-42/6, iii-45/11, viii-100/5, xiv-187/4
y.-ğance 1-14/13
y.-ğan edi x-123/4
y.-ğan edim iii-51/19
y.-ğanımı 1-24/10
y.-ğanıñız iii-47/15
y.-ğanlar) iii-54/13
y.-ğanlarına xii-161/5
y.-ğanlarımı iii-53/19
y.-ğanlarıña iii-52/11
y.-ip ii-37/11, iii-45/11, iii-49/10, v-75/7,
vii-87/4, viii-100/4, viii-100/5, x1-136/8
y.-ipaldı iv-64/2
y.-ip olamayım iii-56/2
y.-ip oturmay iv-62/3
y.-ip tur- iv-62/6, xii-144/3
y.-ip tura edi 1-19/6
y.-ip tura edim 1-13/1
y.-madı iii-42/6, v-75/9
y.-madım iii-53/2
y.-madiñ iii-43/5, iii-50/9
y.-mağa iii-49/9, iii-50/10, xiv-183/7
y.-mağan iii-44/2
y.-mağanıma iii-54/12

y.-mağanımnı ııı-54/13
y.-mam v-75/9
y.-maq ı-8/5, ııı-45/10
y.-maqñıñ vıı-88/11
y.-may ııı-49/17, ıv-62/2
y.-maylar ııı-44/3
y.-maysıñ ııı-49/15, ııı-49/9
y.-salar ııı-50/20

[=88]

yazacaq ol-: (*n.b.f.*) yazma niyetinde olmak,
yazma amacı taşımak

y.-am xııı-170/15
y.-ıp ııı-53/19
[=2]

yazdır-: (*f.*) bir yere kaydettirmek

y.-dı ıx-109/6
[=1]

yazı: (*a.*) **1.** bir konuyu anlatan metin; yazılmış
şey;

y.+larını ııı-45/8, x-120/11

2. harfleri yazma biçimi; hat

y.+sına ııı-41/7

[=3]

yazıcı: (*a.*) yazar

y. ııı-43/12, ııı-43/6
[=2]

yazıl-: (*f.*) yazılmak; **1.** yazmak işi yapılmak;

y.-ğan ııı-41/11, ııı-41/7, ııı-45/4, ıv-65/3,
vııı-99/6, xıı-142/4, xıı-158/5
y.-may xıv-183/12

2. kendini bir yere yazdırmak, kaydını
yaptırmak

y.-ğan ıx-108/9, ıx-110/9,
y.-mağa xıı-159/15

[=11]

yazıq: (*a.*) yazık; günah; üzücü durum, olay,
davranış

y. ıı-36/1
[=1]

yazıqsın-: (*f.*) yazıklanmak; üzülmek, acımak

y.-alar xııı-165/11
y.-am ı-19/19, xııı-174/15
y.-ğan xı-131/8
[=4]

yazış-: (*f.*) yazılı olarak haberleşmek, birbirine
yazmak

y.-amız xııı-174/4

y.-ıp başladıq ııı-42/4
y.-ıp başlağan ııı-55/8
y.-mağa ııı-46/9
[=4]

yazma: (*a.*) yazmak işi

y.-ma vıı-87/16, vıı-87/17
[=2]

yazuvlı: (*sf.*) yazılı, üzerinde yazı bulunan

y. xıı-159/15
[=1]

yedi: (*sf.*) yedi kadar olan

y. ıı-33/16, ııı-42/2, vı-84/1, xıv-177/1
y.+de xıı-142/8
[=4]

yedinci: (*sf.*) yedinci; yedi sayısının sıra sıfatı,
sırada altıncıdan sonra gelen

y. v-70/8, vı-81/3
[=2]

yefreytor: (<*Rus.* <*Alm.* *gefreyter*) (*a.*) onbaşı

y. xıı-155/6
y.+dan xıı-155/7
y.+nıñ xıı-155/12
[=3]

yekâne: (<*Fars.* *yegâne*) (*sf.*) tek, biricik

y. ııı-52/18, ıv-64/7, vııı-94/13, vııı-97/4,
xıı-151/1, xııı-172/12, xıv-179/13, xıv-
184/10
[=8]

yekün: (<*Ar.* *yekün*) (*a.*) toplam; netice; bilanço

y.+leri v-71/9
[=1]

yekün çek-: (*b.f.*) bir şeyin bilançosunu
yapmak (çıkarmak)

y.-ip ııı-55/3
y.-mek kerek ııı-54/16
[=2]

yekün çekil-: (*b.f.*) bir şeyin
bilançosunun yapılması

y.-dı ııı-41/3
y.-ip vıı-86/3
[=2]

yekünle-: (*f.*) toplamak; toplamını çıkarmak

y.-p xıv-179/5
[=1]

yekünlen-: (*f.*) toplanmak; hesap yapılmak;
ölçülmek

y.-mey vıı-92/14
[=1]

yel: (a.) yel, rüzgar
y. 1-10/6, 1-13/15, 1-20/15, 1-8/11, 1-9/2, 1v-60/15, 1v-62/12, 1v-65/8, 1x-116/8, x-124/7, x1v-184/8
y.+den 1-8/12, 1x-117/5
y.+ler 11-27/1, 111-41/13, 111-43/5
y.+leri v-75/13
[=16]

yelçik: (a.) hafif rüzgar, esinti, esin, meltem
y. viii-95/3, viii-95/3
[=2]

yelpire-: (f.) yelpirdemek; rüzgarda kımıldanmak
y.-gen 1-9/2
y.-gende vii-91/11
y.-genini x11-164/1
[=3]

yemiş: (a.) yemiş, meyve
y. 111-44/16
y.+i x111-169/2
[=2]

yemyeşil: (sf.) yemyeşil; çok yeşil, her yanı yeşil
y. 11-27/8
[=1]

yengil: (zf.) (mec.) kolay, güç olmayan
y. 1-16/13
y.+ce viii-105/4
[=2]

yengil kel-: (b.f.) hafif gelmek; ağırlığı fazla olmamak
y.-mezedi x-121/6
[=1]

yengil ol-: (b.f.) kolay olmak, rahat olmak
y.-a 1-14/17
[=1]

yengilleş-: (f.) etkisi azalamak
y.-ken viii-100/3
[=1]

yengilleştir-: (f.) hafifletmek; (mec.) rahatlatmak
y.-di x-129/13
y.-diñiz x1-140/8
y.-mek 111-47/3
[=3]

yengillik: (a.) rahatlık
y. 1-18/9, x111-175/14
[=2]

yeñ: (a.) yen, giysi kolu

y.+inde x11-159/15
y.+inden vii-89/3
[=2]

yeñ-: (f.) yenmek; **1.** (mec.) bir duruma hakim olmak;
y.-di x-129/9, x1v-187/17
y.-dimi x111-168/8
y.-e 1-19/20, viii-97/3, x11-156/8
y.-eçegine 1v-60/1, 1v-61/13, 1v-65/10
y.-e edim x1v-179/13
y.-e eken 1-26/4
y.-eredi viii-101/1
y.-eredim 111-55/15
y.-gen vii-89/2
y.-genler viii-106/5
y.-ip 1-12/15, 1v-58/7
y.-ip olamadı 1v-65/15

2. savaşta veya yarışmada kazanmak; galip gelmek
y.-di 11-38/11,
y.-gen 1x-113/8,
y.-mek kerek 111-49/8
y.-se viii-102/14

[=22]

yeñil-: (f.) yenilmek, mağlup olmak
y.-mek 111-49/8
y.-mez x11-156/3, x11-163/5
[=3]

yeñiş: (a.) yeniş, zafer
y. 11-38/9, 111-51/12, 111-51/13
y.+ke 1-14/9
y.+kece 1-14/5, 1-14/8
y.+lerniñ 1-21/6
[=7]

yeñli: (sf.) kolu olan, kollu
y. 11-32/17
[=1]

yer: (a.) **1.** gezinilen, ayak basılan taban, yeryüzü, yaşadığımız gezegenin her noktası;
y. 111-48/10, vii-88/10, vii-88/13, viii-103/13, x11-154/5,
y.+den x11-152/6
y.+ge 1-12/18, 1-12/20, 1-25/20, 1v-67/2, v-75/14, x11-152/5, viii-96/13, x-126/5, x11-146/7, x11-147/12, x11-154/11, x11-156/9, x111-169/5, x1v-181/2
y.+lerinde 11-37/1
y.+nen x-126/13

2. vücudun herhangi bir bölümü;
y.+im x111-169/1
y.+imde 1-13/21

3. bir şeyin veya bir kimsenin bulunduğu hacim, yüzey veya nokta;
y. ıı-27/10, vıı-88/4, vıı-88/11, vıı-88/11, ıx-107/5, x-120/1, x-120/8, x-126/7, xıı-144/7, xıı-156/6, xıı-156/9, xıı-163/8, y.+de ıı-33/4, ııı-49/2, ıv-65/7, vı-80/8, xıı-156/8, xııı-168/3, y.+den ı-16/9, ı-18/18, vıı-86/9, xıı-146/3, ıx-115/2, y.+ge ı-16/14, ı-21/16, ııı-48/19, x-122/12, xı-136/9, xıı-154/8, xıı-155/15, xıı-158/6, xıı-159/9, xıı-159/11, xıv-178/1
y.+i xıı-161/4
y.+ime xıı-162/10,
y.+imni ı-20/6
y.+inden ıı-33/19, v-74/12, xııı-172/13,
y.+inde ıx-112/2, xı-136/13, xıı-161/2, xııı-171/11
y.+ine ıı-39/6, ııı-43/7, ııı-56/16, ıv-58/2, ıx-107/8, x-121/2,
y.+iñizden ı-18/10
y.+lerde ııı-48/1, vıı-88/13,
y.+lerinde ı-16/3, vıı-86/5
y.+lerge v-76/6, xıı-143/6, xıı-157/6, xıv-186/5
y.+lerim ıx-112/1
y.+lerden vıı-88/7, ıx-112/1, x-124/5, x-125/1, x-128/12
y.+lerinden vıı-91/5, ıx-113/9,
y.+lerni vıı-92/14, xıv-185/1
y.+iñde x-125/3
y.+imizde x-125/4
y.+imizge x-125/3
y.+ni x-126/9, x-129/5, xıı-158/8
y.+lerde xı-131/1, xııı-165/8, xııı-171/6
y.+ini xı-136/13
y.+leri xıı-146/9
y.+imden xıı-149/8, xııı-170/14, xıv-185/6
y.+lerimizge xııı-165/1
y.+iniñ xııı-168/4
y.+ine ı-14/11, xıı-148/4, xıv-177/7,

4. bölüm, kısım;
y.+i v-73/9, ıx-109/4, xııı-165/12, xııı-168/9, xııı-169/4
y.+lerini ıı-29/8

5. oturulan minder, koltuk, sandalye vb. nesnelere;
y.+imden ıı-29/14, ıı-36/2, xı-139/7, xı-140/14, xıı-151/11, xııı-170/12, xııı-173/1,
y.+ime xıv-185/11
y.+imizden ıı-36/12
y.+inden ı-18/3, ııı-44/11, ıv-68/13, vıı-90/2, vııı-94/7, vııı-100/10, vııı-101/6, vııı-102/15, ıx-109/7, ıx-110/16, ıx-114/7, ıx-117/4, x-125/14, xı-137/10, xıı-147/9,

xıı-148/10, xıı-152/3, xııı-173/1, xııı-176/7

y.+ine ııı-44/14, xı-137/17,
y.+lerinden ıx-113/9, xıı-152/10

6. yaşanılan, oturulan, çalışılan ortam, mahalle, köy, kasaba, şehir, bölge,ülke
y. v-70/10, vı-81/9, x-119/5, xııı-166/8
y.+de ı-14/17, ı-18/15, v-74/3,
y.+lerimiz ıı-37/13
y.+lerine ı-22/20, vı-79/9
y.+lerni ı-14/13,
y.+lerge ıx-108/4,

8. (mec.) durum, hâl
y.+iñizge x-121/7

[=208]

yer ber-: (b.f.) oturacak yer göstermek
y.-diler ı-9/11, vı-82/7
[=2]

yerge seril-: (b.f.) yere yıkılmak; yere düşmek
y.-di ı-17/15
[=1]

yerine kel-: (b.f.) yerine gelmek; eski durumuna dönmek
y.-di ı-14/10
[=1]

yerine ketir-: (b.f.) istenileni, gerekeni yapmak
y. -gen ıv-58/2
[=1]

yerine: (zf.) bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere
y. ıv-59/6, vıı-91/1, xıı-142/1, xııı-166/5, xıv-188/13
[=5]

yerleş-: (f.) yerleşmek; **1.** bir yerde oturmaya, yaşamaya başlamak;
y.-kenlerini ıx-108/4
y.-ken ıx-108/10
y.-ip qalğan xııı-167/4

2. bir yerde düzenini kurmak
y.-ken x-127/6, xıı-164/1, xııı-166/9
y.-ken edi ıı-44/19, xıı-164/5

[=8]

yerleştir-: (f.) yerleştirmek; **1.** yerleşmesini sağlamak, âit olduğu yere oturtmak, yerine koymak;
y.-e vı-81/9

y.-eler xii-156/11
y.-gen xii-156/13

2. (Belli bir yerde) yer almasını sağlamak
y.-mege xi-135/9

[=4]

yerli: yerli; (*sf.*) bir yerin özelliklerini taşıyan,
bir yere ait olan;
y. v-72/14, vii-87/8, xii-162/2,

3. yerinde olan, münasip, uygun
y. vi-79/8,

[=4]

yer-kök: her yer, her şey
yerni-kökni: *bkz. yer-kök*
y. xiii-171/10
[=1]

yersiz: (*sf.*), (*zf.*) yersiz; uygun düşmeyen,
yakışksız
y. iii-50/12, iii-54/15, iv-64/16, xii-158/10,
xiii-172/3
[=5]

yeryüzü: (*a.*) dünya
y.+ndeki ii-38/12
y.+nden iii-47/15, iii-49/7, vii-92/1, xii-
156/3
y.+ni ii-27/8
[=4]

yeşer-: (*f.*) yeşermek; **1.** (bitki) yaprak vermek,
yapraklanmak;
y.-e iv-66/8
y.-ip başlağan vii-89/11

2. yeşil renk almak, yeşilliklerle kaplanmak
y.-gen xii-152/8
y.-ip başlay xiii-171/10

[=4]

yeşil: (*sf.*) yeşil renkte olan
y. iv-67/4, v-78/3, vi-81/4, viii-95/3
[=4]

yet-: (*f.*) yetmek; **1.** (yaş veya boy için)
ulaşmak, erişmek;
y.-ken i-8/23, iii-43/2
y.-meycek xiv-181/2
y.-mese xiv-183/11

2. ulaşmak, varmak;
y.-almadım x-122/14
y.-ip i-16/7
y.-ip bargance i-18/14

y.-ip keldi viii-100/8, xiv-179/15
y.-ip kelegeğine iv-64/8
y.-ip kelgende vi-84/2
y.-ken xiv-178/5
y.-kende i-17/11, x-129/1
y.-megeni x-125/12
y.-megenlarni xiv-180/4
y.-miz x-125/13
y.-tik ii-30/13, x-124/9

3. yeter olmak, kâfi olmak
y.-ermi xi-135/1

[=19]

yetekçi: (*a.*) yönetmen; baş; elebaşı; lider
y.+sine ix-108/2
[=1]

yeter: (*a.*) yeter, yeten, kâfi
y. xi-132/3, xiii-167/11, xiii-167/11
[=1]

yeterlik: (*a.*) yeterli oluş
y. v-72/15
[=1]

yetim: (*a.*) anası ve babası ölmüş çocuk
y. ix-107/2
[=1]

yetim qal-: (*b.f.*) bir kimse için babayı ya da
her ikisini kaybetmek
y.-ğan iv-68/1
[=1]

yetiş-: (*f.*) yetişmek; **1.** yetmek, yeter olmak,
kâfi gelmek;
y.-mey ii-33/1, ix-115/7, vii-85/2
y.-meyedi iv-59/12, viii-103/12
y.-megen iv-60/11
y.-mese xi-134/3

2. (çocuk için) büyümek, iş görecek yaşa
ulaşmak;
y.-eler vi-79/8
y.-kenine ix-107/2

3. ulaşmak, ermek; bir yere varmak veya
gelmek
y.-ken xiii-174/10

[=10]

yetişken: (*sf.*) yetişkin; yetişmiş, olgunlaşmış
y. iii-47/10, vi-79/5
[=2]

yetiştir-: (*f.*) yetiştirmek; vaktinde hazır etmek,
bitirmek;

y.-dim iii-55/6
y.-emegen edim x1-133/6
y.-gensin xiii-175/4
y.-ip olamaylar iii-51/10
y.-ip olmasa xii-162/6
[=5]

Yeudi: (a.) Yahudi
y.+lerni xii-156/5
[=1]

Yıbrış: (öz. a.) şahıs ismi
y. i-9/7, i-9/8
[=2]

yıl: (a.) yıl; **1.** (Milâdi takvime göre) 1 Ocak'tan 31 Aralık'a kadar olan zaman;
y. iv-69/4, vii-85/4, x-119/12, x1-132/11, xiv-183/7,
y.+da viii-96/10, xiv-185/14
y.+dan vi-84/1, xii-142/1, xiii-170/8
y.+ğa xiv-189/1
y.+ı i-11/24, ii-27/1, v-71/9, x-123/5, xii-148/3, xiv-177/2, xiv-178/8, xiv-179/6, xiv-183/3
y.+ımda xi-135/3
y.+ına xiv-177/1
y.+ından xiv-181/3, xiv-182/2
y.+inen xiv-183/5
y.+ınıñ iii-41/3, vi-80/7, x1-132/8, x1-133/13
y.+lar ii-39/8, iii-42/3, iii-43/6, iv-66/9, iv-68/2, vii-90/11, vii-91/12, viii-100/4, viii-105/11, viii-94/4, x-119/6, x-122/4, xiii-165/6, xiii-173/5, xiii-173/6, xiii-175/10, xiii-175/4, xiii-175/4, xiv-182/13
y.+larda ii-39/5, iii-41/1, iii-55/9, iv-68/6, vii-85/13, vii-90/9, x1-132/7, xii-142/8, xiii-166/4, xiii-173/15, xiii-173/9, xiii-174/3, xiv-177/1, xiv-188/13
y.+lardan iv-68/13, x1-131/1
y.+larğa iii-46/6
y.+larğamı x1-131/8
y.+ları iii-44/16, iv-61/8, iv-64/16, iv-68/8, ix-108/4, vii-86/6, vii-90/8, viii-106/1, viii-98/12, viii-98/9, xiii-165/8
y.+larıma iii-45/9
y.+larımız ii-28/12, xiii-175/2
y.+larımızda xiii-166/2
y.+larında i-24/2, ii-39/1
y.+larımı iii-46/2, vii-85/4
y.+larıñ iii-46/16, iv-68/2, x-122/13
y.+mı xiv-181/4
y.+nıñ x1-140/15

2. on iki aylık herhangi bir süre
y. i-8/17, i-11/10, i-24/6, ii-27/8, vi-79/7, x1-132/12, x1-136/5, xiii-165/2, xiii-166/12, xiv-177/7, xiv-178/11, xiv-182/15, xiv-182/3, xiv-186/10
y.+lar ii-28/11

[=103]

yılan: (a.) sürüngen hayvan türü
y. x-124/8
[=1]

yıl baş: (a.) yıl başı, yeni yıl; ocak ayının birinci günü, yılın ilk günü
y. iv-63/10, iv-63/3, x-121/8
y.+qa iv-62/13
[=4]

yıldırım: (sf.) (mec.) çok hızlı gelişen, meydana gelen
y. i-16/10
[=1]

yıldız: (a.) gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri
y. x1-138/4
y.+dan ii-32/25
y.+ım ii-37/8
y.+ımı i-18/24
y.+lar viii-103/13, viii-94/8
y.+larını viii-104/3
[=7]

yıldızlı: (sf.) üzerinde yıldız resmi ya da şekli bulunan
y. i-19/9, iv-62/16
[=2]

yıllıq: (a.) yıllık; üzerinden ... yıl geçmiş
y. iii-42/2, vii-86/3
y.+ına+(yıllığına) x-120/10, x-123/4
[=4]

yıltıra-: (f.) parlamak; ışıldamak
y.-ğan ii-29/20
y.-ğanımı ix-116/10
y.-p tura i-8/24
[=3]

yıltıruvıq: (sf.) parlayan, parıldayan, parlak
y. xiii-166/5
[=1]

yımırta: (a.) yumurta
y. viii-95/5
[=1]

yımşa-: (f.) yumuşamak; öfkesi veya inadı geçmek
y.-ğan xii-147/14, xii-154/4, xii-157/2
y.-ylar xii-159/10
[=4]

yımşaq: (sf.) yumuşak; **1.** (mec.) (insan tabiatı için) sert olmayan, uysal;

y. xııı-166/4

2. dokunuşu sert gelmeyen;
y. vııı-98/8

3. (sesler için) hafif, zayıf
y. ıı-32/13

[=3]

yımşat-: (f.) yumuşatmak; (mec.) kabalığını, katılığını, sertliğini veya acımasızlığını ortadan kaldıracak duruma getirmek

y.-mağ xıı-159/10

y.-tı ıv-67/6

[=2]

yıq-: (f.) yıkmak; **1.** bir şeyi bozmak, dağıtmak;
y.-ıp vıı-92/14

2. yenmek, mağlup etmek
y.-a edim xıv-178/9

[=2]

yıqıl-: (f.) yıkılmak; **1.** yıkmak işine konu olmak, yıkmak işi yapılmak;

y.-ğan ı-8/12, ı-15/19, vıı-88/4

y.-mağan vıı-89/14

y.-may vıı-88/10

2. devrilmek, bozulmak;

y.-acağ ıx-110/17

y.-alar xıı-145/13

y.-am ı-13/25, ı-16/18

y.-dı ıv-65/13

y.-ğan

y.-ğanını ıv-69/4

y.-ıp ı-12/18, ı-12/20, x-125/3, xıı-153/12

y.-madı v-78/10

y.-masın xıv-188/8

y.-mazdan ıv-67/2

y.-sam xıı-157/8

[=18]

yıqıq: (sf.) yıkık; yıkılmış olan
y. vıı-88/13, vıı-88/14, x-124/9

[=3]

yıqtır-: (f.) yıktırmak; düşürmek, indirmek, yere yıkmak;

y.-ğan x-128/13

[=1]

yır: (a.) ezgi, türkü, nağme

y.+ını ıı-32/14, v-78/3

y.+larında v-71/8

[=3]

yırıl-: (f.) türkü söylemek, çalmak

y.-dıq vı-84/8

y.-p başladı ıı-32/12

y.-sın ıı-32/8, ıı-32/9, ıı-32/9

y.-y v-78/3

y.-yediler xııı-166/3

y.-yım xııı-174/15

[=8]

yırt-: (f.) yırtmak; kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak

y.-ıp ııı-53/19

y.-ııı-187/7

y.-tım xıv-188/13

[=3]

yırtıl-: (f.) yırtılmak

y.-dı xıv-188/13

[=1]

yiber-: (f.) göndermek, yollamak, bir yere doğru yola çıkmak; → *cönet-*, *yolla-*, *yönet-*

y.-dı x-121/7

y.-diler xı-132/8

y.-e ı-22/10, ııı-43/9

y.-e başladılar xıı-146/11

y.-em ııı-47/5

y.-emiz xıı-150/3

y.-gen v-75/8

y.-genler ııı-51/9

y.-genlerini xıı-146/13

y.-ıp ı-23/16

y.-ıp turdım xııı-173/11

y.-irler xıı-146/4

y.-meknen ııı-46/9

y.-mez vııı-101/2

[=15]

yiberil-: (f.) bırakılmak, izin verilmek, müsaade edilmek

y.-dı x-122/9

[=1]

yigirmi: (sf.) yirmi; bu sayı kadar olan

y. xıı-160/9, xııı-175/3

y.+ge xıı-160/3

[=3]

yigirmi dört: (sf.) yirmi dört, bu sayı kadar olan

y. xıı-143/9

[=1]

yigirmi iki: (sf.) yirmi iki, bu sayı kadar olan

y. xı-138/10, xııı-169/11

[=2]

yigirmi ekinci: (sf.) yirmi iki; yirmi iki sayısının sıra sıfatı

y. ııı-55/1

yigit: (a.) yiğit; delikanlı, genç erkek
y. ı-14/3, ı-7/7, ıı-28/13, ııı-50/18, v-75/2,
vı-82/10, vı-82/16, vı-82/16, x-125/14, x-
125/4, x-125/5, x-128/13, xı-131/11, xı-
132/13, xı-141/3, xıı-144/3, xıı-148/11,
xıı-150/3, xıı-152/1, xıı-153/3, xıı-158/1,
xııı-166/4
y.+day ı-25/19
y.+i vıı-91/14
y.+im vııı-96/13
y.+ke x-125/13, xıv-181/2
y.+ler ı-8/3, v-71/8
y.+nen xıı-157/10
y.+ni xı-132/4, xıı-149/4
y.+niñ vı-81/13, xı-138/10, x-125/12
y.+siñ vııı-105/2
[=36]

yip: (a.) ip; bağ
y. ıı-37/14
[=1]

yipçik: (a.) iplik, urgan, ip
y.+nen ııı-45/4
[=1]

yipek: (a.) ipek; **1.** ipek böceği kozasından elde edilen ince, parlak tel;
y.+ni xıı-146/14
2. (sf.) bu telden dokunmuş
y. ııı-45/4
y.+ten xıı-146/14
[=3]

yol: (a.) yol; **1.** bir yerden bir yere gitmek için karada, havada veya suda izlenen çizgi;
y.+larımız ııı-42/2
y.+larımı
y.+larnen ıx-112/1,
y.+larmı ıx-112/2, xıı-159/6
y.+una xıı-143/3
y.+unı ıx-110/15, ıx-111/8,
2. (mec.) bir şey yapmak için başvuru alan çare, fırsat, imkân;
y. ıx-110/14, xıı-151/1
y.+larımı vıı-85/15, xıı-143/13, xıı-153/12,
xıı-154/8
3. genellikle yerleşim alanlarını birbirine bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi;
y. ı-21/14, ıı-30/11, ıı-33/8, ıx-111/11, x-
124/15, x-124/8, x-125/4, xıı-143/2,
y.+da x-128/13
y.+dan ı-19/1
y.+ğa ı-17/2, ı-18/20,
y.+lar vııı-99/14, xııı-171/9

y.+larğa vııı-99/14
y.+ları xııı-167/2
y.+larnen vııı-99/14
y.+nı ı-17/3, xıı-154/11
y.+niñ vı-84/1, vı-84/1
y.+unen vı-84/1
y.+unı vı-84/10

4. yolculuk
y. v-72/4,
y.+ğa ıı-27/10, v-72/3,

5. bir şeye ulaşmak için tâkip edilen seyir
y.+ğa vıı-93/1
y.+ı ı-8/25
y.+larda vııı-100/7
y.+ları ıı-38/9, xııı-167/2,
y.+u vı-84/12, xııı-175/2
y.+unda ıı-30/8, v-78/10, xıı-160/10, xııı-
174/11

6. (mec.) yöntem, metot
y.+larnen ı-21/6, ıv-58/1,
[=52]

yol aç-: (b.f.) yol açmak; (mec.) bir olayın sebebi olmak
y.-a vıı-92/14
[=1]

yol al-: (b.f.) yol almak; yolda ilerlemek
y.-dı ıx-112/10, vı-81/8, xıı-163/14
y.-dılar vı-83/5, vııı-100/8
y.-dım ıx-108/4, xı-131/3, xı-137/3
[=8]

yol ber-: (b.f.) yol vermek; geçmesine izin vermek
y.-gen ıx-111/3, x-118/3
[=2]

yol boyu: (a.) **1.** yol kenarı; **2.** (mec.) yolculuk süresi
y. ıx-117/5, vııı-97/7
[=2]

yoldaş ol-: (b.f.) yoldaş olmak; (mec.) eşlik etmek
y.-alar x-118/4
[=1]

yoldan çıkar-: (mec.) doğru yoldan ayrılmak.
y.-ıpolamaylar ıı-39/3
[=1]

yolğa çık-: (b.f.) yola çıkmak; bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek

- y.-mağa ı-30/9
y.-qan vııı-102/2
y.-tılar ıx-113/10
y.-tım ıı-42/13
y.-tıq ıı-30/12, x-124/13
[=6]
- yol tap-:** (b.f.) yol bulmak; çare bulmak
y.-amayım xı-140/12
[=1]
- yoluna qoy-:** (b.f.) yoluna koymak; istenilen biçime getirmek, düzene koymak
y.-dı ıv-68/3
y.-ğan xıı-160/7
y.-maq vııı-94/4
[=3]
- yoluna qoyıl-:** bkz. *yoluna qoy-*
y.-ğanımı xı-133/9
[=1]
- yolaq:** (a.) şerit, hat
y.+ımızğa+(yolağımızğa) x-127/8
y.+ından+(yolağından) xıı-156/3
y.+ını+(yolağını) xıı-161/5
y.+larında xıı-159/14
[=4]
- yolbaşçı:** (a.) önder, lider, şef
y.+sı ı-17/2, vı-80/9
[=2]
- yolla-:** (f.) yollamak; göndermek→ *cönet-*, *yiber-*, *yönet-*
y.-dılar ı-20/21, ı-23/24, ı-24/14, vıı-89/5
y.-dım ıı-45/11, ıı-53/1
y.-ğan ıı-47/13, ıı-54/11
y.-ğan ediler ıı-49/15, xı-132/11, xııı-165/1
y.-p x-123/4, xıı-159/16
y.-saq ı-7/5
y.-ycaqekenler xıı-160/3
y.-ylar xıı-158/12
y.-ymız xıı-150/3
[=17]
- yollan-:** (f.) yollanmak; gönderilmek
y.-ğan ı-22/23
[=1]
- yollat-:** (f.) göndermek, yollamak, sevk etmek
y.-qan vııı-98/4, x-122/1
[=2]
- yolq-:** (f.) yolmak; çekerek yerinden çıkarmak veya koparıp almak
y.-maqı ıı-54/15
[=1]
- yoq:** yok; **1.** (*ünl.*) “hayır” anlamında kullanılan bir söz;
y. ı-9/24, ı-11/19, ı-15/4, ı-20/20, ı-23/4, ı-24/11, ı-33/1, ı-33/7, ı-36/6, ıı-44/6, ıı-45/19, ıı-45/19, ıı-52/13, v-77/18, vıı-87/3, vıı-87/6, vıı-89/6, vııı-105/7, ıx-110/5, ıx-111/8, ıx-114/7, ıx-114/8, ıx-115/15, ıx-115/4, ıx-117/1, x-122/6, xı-136/4, xı-138/2, xıı-148/8, xıı-162/9, xıı-163/2, xıv-177/7, xıv-178/12, xıv-182/4,
- 2.** bulunmamak, mevcut olmamak
y. ı-8/17, ı-13/21, ı-18/11, ı-18/16, ı-20/8, ı-7/9, ı-9/18, ı-31/12, ı-33/15, ı-33/20, ı-38/7, ıı-47/15, ıı-49/16, ıı-53/3, ıı-53/3, ıv-60/14, ıv-62/5, ıx-110/9, ıx-111/11, ıx-114/1, v-70/4, vı-81/16, vı-82/11, vı-82/14, vı-84/5, vıı-85/3, vıı-87/4, , vıı-88/11, vıı-89/4, vıı-90/15, vıı-90/17, vııı-101/14, vııı-101/9, vııı-103/2, vııı-105/2, x-120/5, x-120/5, x-121/7, x-123/7, x-123/7, x-124/12, x-126/17, xı-135/11, xı-136/13, xı-137/7, xı-138/2, xı-138/4, xı-139/12, xıı-145/1, xıı-145/4, xıı-148/9, xıı-150/10, xıı-151/1, xıı-155/6, xıı-156/6, xıı-157/1, xıı-159/3, xıı-163/5, xııı-165/9, xııı-167/15, xııı-170/12, xııı-170/2, xııı-171/2, xııı-172/2, xııı-174/14, xııı-174/18, xııı-174/8, xııı-176/3, xıv-177/13, xıv-178/5, xıv-179/9, xıv-180/12, xıv-180/14, xıv-180/3, xıv-183/12, xıv-185/5, xıv-187/13, xıv-188/13
y.+mı ı-25/12, v-70/1, vı-83/6
y.+tır ıv-66/11, xıı-154/2
- 3.** (f.) iyelik eki almış isimlere eklenerek “sahip olmamak”, “malik olmamak” anlamını verir
y. ı-7/3, ı-7/7, ı-25/13, ıı-50/3, ıı-56/6, ıv-64/7, vıı-87/1, x-121/6, xıı-151/2, xıv-178/11, xıv-183/13, xıv-186/2,
- 4.** fiil çekiminde görülen geçmiş zaman çekiminin olumsuz ifadesi için –ğan/-gen sıfat-fiili ile birlikte kullanılır
y. ı-34/2, v-71/11, xıı-150/10, xıı-153/6
[=127]
- yoq et-:** (b.f.) yok etmek; varlığını ortadan kaldırmak
y. xıı-143/12, xıı-149/3
y.-e xıı-152/12
y.-megence ıı-49/7
y.-mek xıı-152/12, xıv-188/13
y.-mekteler xıı-156/3
y.-mektir vıı-92/1
y.-memek ı-26/4
y.-mey x-128/3, xıı-159/3

- y.-se ı-23/9
y.-ti ııı-53/17
[=13]
- yoq etil-:** yok etme işine konu olmak
y.-egence ııı-47/15
[=1]
- yoq ol-:** (*b.f.*) yok olmak; ortadan kalkmak, kaybolmak;
y. vıı-86/11
y.-dı vıı-88/15
y.-ıp kete ıı-39/13, ıv-58/11, ıv-65/7
[=5]
- Yoq Etmeñiz Dostlarıñız:** (*öz. a.*) Rasul Gamzat'ın yazdığı şiirlerden birinin adı
y. xııı-176/5
[=1]
- yoqla-:** (*f.*) yoklamak; bir kimsenin durumunu öğrenmek için ziyaretine gitmek
y.-p kelmek vııı-94/13
[=1]
- yoqsa:** (*bağ.*) yoksa, ya da; (*z.f.*) acaba, acep
y. ıı-33/17, ıı-35/21, ıv-61/16, v-71/12, v-72/17, v-72/9, v-74/19, xı-135/13, xı-137/19, xı-141/3, xııı-173/7, xııı-176/2, xıv-182/4
[13]
- yoqsulluq:** (*a.*) yoksulluk, fakirlik
y.+ını+(yoqsullığı) vııı-105/13
[=1]
- yoq yoq:** (*ünl.*) yok yok; "hayır hayır!" anlamında kullanılan bir söz
y. vıı-91/11, xıı-162/7
[=2]
- yorgun:** (*sf.*) yorgun, yorulmuş olan
y. x-124/14, xııı-171/17
[=2]
- yorğan:** (*a.*) yorgan; yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü
y. ıv-60/16, ıv-60/3, vııı-102/14
y.+ı vııı-103/2
y.+larına ıv-60/15
y.+larını ııı-50/22
[=6]
- yorğançıq:** (*a.*) küçük yorgan
y.+nen vııı-102/1
[=1]
- yorğınlıq:** (*a.*) yorgunluk, yorgun olma durumu
y. vııı-102/14
- [=1]
- yorul-:** (*f.*) yorulmak; yorgun düşmek
y.-a vııı-95/2
y.-amız ııı-51/12
y.-dım x-125/6
y.-ğan ı-17/23
y.-ğanımmı vıı-91/13
y.-ğanımı ıx-111/13
y.-ğanlarından ıx-113/7
y.-sañ ıx-112/1
[=8]
- yönel-:** (*f.*) yönelmek; belli bir yön tutmak, yüzünü belli bir yöne doğru çevirmek; yönelmek, bükülmek, tevecüh etmek
y.-dik xııı-176/10
[=1]
- yönet-:** (*f.*) göndermek, yollamak, sevk etmek
→ *cönet-, yiber-, yolla-*,
y.-eler ııı-51/4
y.-tiler ııı-48/13
[=2]
- yufqa:** (*a.*) (*mec.*) zayıf, ince, dayanıksız olan
y. xıv-177/4
[=1]
- yufqalıq:** (*a.*) (*mec.*) az, kıt, sığ olma
y.+ını+(yufqalığı) x-125/1
[=1]
- yum-:** (*f.*) yummak; sıkarak veya kısarak kapamak
y.-dı x-125/4
y.-ğanda ıv-58/11
y.-sam ı-13/24
[=3]
- yumul-:** (*f.*) yumulmak, kapanmak
y.-a ıv-60/5
[=1]
- Yunusov:** (*öz. a.*) şahıs ismi
y. vıı-86/4
y.+nen vıı-85/6
[=2]
- yuqarı:** (*a.*) yukarı; **1.** bir şeyin üst bölümü, üst yanı; üst yer;
y.+ğa ı-9/1
- 2.** (*z.f.*) (yer olarak) üstte, üst tarafta; (miktar olarak) fazla
y. xıı-147/13, xıı-147/3
[=3]
- yuqla-:** (*f.*) uyumak; uyku durumunda olmak;

y.-dı iv-63/10, x-129/15, x11-157/3
y.-ğanda v-70/11, x111-170/9
y.-ğanı x-118/1
y.-mağanlarını v1-84/2
y.-maq v-72/17, x-125/3
y.-may v-74/4
y.-p olamadı v111-102/14
y.-p olamay x-119/10
y.-p qala iv-59/5
y.-p qaldı iv-63/11
y.-p qalğandır v-73/1
y.-p qalmaq v-73/2
y.-rmız x-124/10
y.-y ix-113/1, v-73/14, x-126/8
y.-y almay v111-98/5
y.-ylar x-126/8
[=22]

yuqlaycaq ol-: (*n.b.f.*) uyuma amacını taşıyan
y.-ğan x-128/13
[=1]

yuqlat-: (*f.*) uyutmaq; uyumasını sağlamaq
y.-tılar iv-67/6
[=1]

yuqlatıcı: (*sf.*) uyutucu
y. 1-10/3
[=1]

yuqsıra-: (*f.*) uyuklamak; hafif uykuya dalmak
y.-p x11-149/10
[=1]

yuqu: (*a.*) uyku; vücudun ve sinir sisteminin dinlenme durumu
y. iv-59/8, iv-65/9, v111-98/5, x-118/7, x-126/4
y.+da v111-103/1, v111-103/13, v111-104/3
y.+dan x-118/7
y.+larında x-118/6
y.+m 111-45/7
y.+ñ 11-29/16
y.+sı v111-98/5
y.+sında iv-58/9
y.+sından iv-67/6
[=14]

yuqu berme-: (*b.f.*) uyku vermeme, uyumasına engel olmak
y.-ysiñ x-119/3
[=1]

yuquğa dal-: (*b.f.*) uykuya dalmak; derin bir şekilde uyumak
y.-ıp ketti v111-102/14
[=1]

yuqusı qaç-: (*b.f.*) uykusu kaçmaq; husursuz olmak
y.-tı x11-162/6
[=1]

yuqum qaçır-: (*b.f.*) husursuz etmək
y.-a iv-62/12
[=1]

yuqu qaç-: (*b.f.*) uykusu gelmemek
y.-tı v111-94/9
[=1]

yuqusız: (*sf.*) uykusuz; uykusuzlukla geçen
y. iv-65/5
[=1]

yuqusızlıq: (*a.*) uykusuzluk; uyumamış olma durumu;
y. 1-16/16, 111-46/13, x-118/4
y.+nen 111-46/14, x-118/1, x-118/2
y.+tan x-126/11
[=7]

yurt: (*a.*) yurt; kalınacaq, barınılacak yer; yuva
y.+u x111-166/13
[=1]

yut-: (*f.*) yutmaq; ağızda olan bir şeyi yutağa geçirmek
y.-ması 11-39/9
y.-qan x11-155/11
[=2]

yutacaq ol-: (*n.b.f.*) yutma niyetinde olmak
y.-ıp 11-37/5
[=1]

yuttur-: (*f.*) yutturmaq; kaybetmek, yutulmaq (oyun hakkında)
y.-ğan x-122/6
[=1]

yuva: (*a.*) yuva; kuş ve başqa hayvanların yavrulamak ve hava şartlarından korunmaq için yaptıkları veya bulup sığındıkları barınak; yer
y. 11-29/20, x1v-178/4
y.+sını x111-170/5
[=3]

yuvaş: (*sf.*) Sakin, rahat, durgun, alçakgönüllü, mütevazı, mülayim
y. v-71/5
[=1]

yuvul-: (*f.*) yıkanmaq; yıkamak işine konu olmak
y.-ğan iv-67/4, v-72/6
[=2]

yuvun-: (*f.*) yıkanmak; kendi vücudunu, vücudunun bir yerinin yıkamak
y.-alar x-126/15
y.-ip xiv-178/14
[=2]

yuvundıq: (*a.*) pis su; bulaşık suları; çirkef
y. xii-149/14
[=1]

yuvundur-: (*f.*) yıkamak
y.-maq iv-65/13
[=1]

yük: (*a.*) yük
y.+niñ ix-116/8
y.+üni ii-27/3
[=2]

yükle-: (*f.*) yüklemek; taşınacak eşyaları bir taşıtın veya bir hayvanın üzerine koymak
y.-mege xiii-170/7
y.-mek xii-159/6
[=2]

yüklen-: (*f.*) yüklenmek; **1.** yüklemek işi yapılmak veya yüklemek işine konu olmak;
y.-ip xiv-178/4, xiv-178/5

2. (*mec.*) bir işin bir kimseye yapılması için verilmesi
y.-e xi-133/3
[=3]

yüksek: (*a.*) yüksek; **1.** yukarıda, üst tarafta olan yer; hava; gök;
y.+ten i-18/22

2. (*sf.*) belirli bir yere göre yukarıda bulunan;
y. x-118/1,
y.+çe xiv-181/2

3. (*sf.*) normal değerlerin üstünde olan;
y. i-12/20,

4. altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan, boyu fazla olan
y. v-72/6, vi-81/4, ix-110/15, xi-131/10, xii-146/9
[=9]

yüksekleş-: (*f.*) yükselmek; yükseğe çıkmak; kapalı havanın açılması, yoğun sisin dağılarak etrafın açılması
y.-ken xiii-171/9

[=1]

yükseklik: (*a.*) yüksek yer
y.+ke x-127/8
y.+ni x-125/18
[=2]

yükselt-: (*f.*) yükseltmek; güçlendirmek, şiddetlendirmek
y.-ip xii-163/1
[=1]

yün: (*a.*) **1.** yün;
y.+leri xiv-177/13
y.+lerini xiv-177/13

2. (*sf.*) yünden yapılmış olan
y. iii-44/16

[=3]

yünlü: (*a.*) **1.** yünü olan;
y. xiv-178/1

2. (*sf.*) yünden yapılmış
y. xiv-180/10

[=2]

yür-: (*f.*) yürümek; **1.** bulunmak;
y.-e viii-101/5, xi-139/12, xiv-187/13
y.-gen xiv-185/1
y.-genlerini xi-131/12
y.-mek iii-42/11,

2. yürüyüş adımları atarak ilerlemek;
y. ix-114/8, ix-114/8, ix-114/8,
y.-di xii-143/2
y.-e başlağan xiii-171/6
y.-e başlağanğa xiii-171/1
y.-e edi xi-139/11
y.-e iv-61/4
y.-ecek olsa ix-110/16
y.-eler i-17/1, xii-160/1
y.-em xiii-171/12
y.-emi x-125/7
y.-gen ix-111/11, ix-112/2, x-124/9, x-124/15
y.-genday i-10/8
y.-gende i-16/18, vi-82/16, xiv-186/15
y.-ip baramadı viii-102/1
y.-ip ii-30/13, ii-35/5, ix-115/9, xi-131/10
y.-ip olamağanlarını ix-113/10
y.-ipolğan i-15/6
y.-ipolğanları iii-50/22
y.-mege ii-33/8
y.-mek viii-95/2, x-125/3
y.-meyler x-125/6

3. gezmek, dolaşmak;

y.-di viii-98/11,
y.-dim iii-57/3
y.-e xii-159/15,
y.-eler xii-157/1,
y.-em xi-139/12,
y.-emiz xiv-177/13
y.-ersin xiv-182/3
y.-gende viii-103/8, x-121/4,
y.-genime i-10/19
y.-genlenden x-134/5
y.-mek gerek xiii-168/5
y.-memizni i-8/27

4. (alet ve makineler) çalışmak, iş görmek;
y. vii-89/11,

**5. (daha çok fiilini emir kipinde) bir yere
girmek, buyurmak**
y. i-19/21, vi-81/16, vi-83/2, vi-84/1, vi-84/1
y.-iñ ii-33/12, ii-34/2, v-72/17

[=61]

yürecek ol-: (*n.b.f.*) yürüme amacıyla
olmak
y.-dım viii-89/16
[=1]

yürek: (*a.*) yürek; **1.** yürek, kalp organı;
y. iv-59/9, x-128/9
y.+i+(yüregi) vi-82/16, viii-101/1, xii-151/8,
y.+im(yüregim) ii-33/11 iii-46/12,
y.+imizni+(yüregimizni) x-123/2
y.+ini+(yüregini) iv-62/4,
y.+iñiz+(yüregiñiz) x-123/1
y.+iñizni+(yüregiñizni) x-123/1

2. gönül, bir kimsenin ruhsal yönü;
y. x-118/1,
y.+ene+(yüregene) v-77/6
y.+i+(yüregi) i-12/9, iii-52/3, xii-147/14, xii-
154/4
y.+im+(yüregim) i-19/17, i-24/18, ii-33/19,
vii-90/10, xiii-167/10, xiii-170/1
y.+imde+(yüregimde) ii-31/6, ii-40/2, vii-
91/12, xi-139/4
y.+imdeki+(yüregimdeki) ii-38/6
y.+imnen+(yüregimnen) i-25/21
y.+imni+(yüregimni) i-20/9, xiii-169/7, xiii-
174/15
y.+inde+(yüreginde) i-15/9, i-24/4, ii-29/20,
v-75/4, v-75/7, xiii-173/10, xiii-175/13
y.+indeki+(yüregindeki) i-24/11
y.+ine+(yüregine) iv-59/2, vi-81/13
y.+ini+(yüregini) iv-60/8, viii-103/14, viii-
105/4
y.+iñde+(yüregiñde) xiii-171/11
y.+iñe+(yüregiñe) iii-56/19
y.+iñni+(yüregiñni) x-119/1
y.+ler ii-38/2, viii-99/8

y.+lerde v-78/3, viii-95/4
y.+leri iv-62/14
y.+lerinden iv-63/9
y.+lerini ii-38/8, iv-65/6
y.+nen xi-138/7
y.+ni xiii-170/10
y.+te xiii-170/10
y.+ten xiii-168/9, xiii-169/3

3. mide, karın, iç organlar;
y.+i+(yüregi) viii-102/10,

[=62]

yürek ber-: (*b.f.*) yürek vermek;
yüreklendirmek
y.-e xii-146/4
y.-em x-129/3
[=2]

yüregi parçalan-: (*b.f.*) yüreği parçalanmak;
çok acımak, çok üzölmek → *yüregi
sızla-*
yüregim parçalan-: (*b.f.*)
y.-a i-12/10
[=1]

yüregi sızla-: (*b.f.*) yüreği sızlamak; çok
acımak, çok üzölmek → *yüregi
parçalan-*

yüregim sızla-: *bkz. yüreği sızla-*
y.-dı viii-90/10
[=1]

yüregine yat-: (*b.f.*) içine sinmek; içi rahat
etmek
y.-masa i-13/14
[=1]

yüregi boğazına kel-: (*b.f.*) yüreği ağzına
gelmek; çok heyecanlanmak, çok
korkmak

yüregiñ boğaziña kel-: (*b.f.*) *bkz. yüregi
boğazına kel-*
y.-ip x-127/9
[=1]

yüregi taş-: (*b.f.*) yüreği taşmak; içi içine
sığmamak; telaş, sabırsızlık, coşkunluk
göstermekten kendini alamamak
y.-tı xii-164/2
[=1]

yürekten: (*z.f.*) İçten gelerek, samîmiyetle,
candan, gönülden
y.+ten iii-43/3, iii-52/11, vii-88/2, viii-104/9,
xi-133/15, xi-134/7, xi-135/15, xi-138/5,
[=8]

yürekçik: (*a.*) küçük yürek
y.+ini+(yüreğini) iv-67/6
[=1]

yüreklen-: (*f.*) yüreklenmek, cesaretlenmek
y.-di vii-89/3
y.-dik x-128/6
y.-e xii-144/4
[=3]

yüreklet-: (*f.*) güç vermek, moral vermek
y.-ti iv-62/14
[=1]

yürekli: (*sf.*) yürekli; herhangi bir nitelikte
yüreği olan
y. iv-58/7
[=1]

yürüş: (*a.*) yürüyüş; yürümek işi veya biçimi
y.+ini viii-103/8
[=1]

yürüş-: (*f.*) ilerlemek, devam etmek
y.-e ix-107/6
[=1]

yürüş berme-: (*b.f.*) aman vermemek; rahat
bırakmamak, göz açtırmamak
y.-yler vii-86/18
[=1]

yüz¹: (*a.*) yüz; 1. çehre, sima, surat;
y.+ü ii-30/20, ii-38/5, xii-164/6
y.+ümüz xiii-173/9
y.+ünde ii-31/12, viii-103/6
y.+üne xiii-176/8
y.+üni i-8/24, ii-33/9, viii-104/2

2. yüzey, sath
y.+ünde iii-44/2,

[=10]

yüz²: (*sf.*) yüz sayısı kadar olan
y. i-13/9, i-17/17, xii-152/10
[=3]

yüzbez: (*a.*) yüz havlusu
y.+ler vii-88/10
[=1]

yüzle-: (*f.*) yüzlemek; kusurunu yüzüne karşı
söyleyip utandırmak
y.-mek ii-37/11
[=1]

yüzsüzlük: (*a.*) yüzsüzlük, utanmazlık
y.+lerine xiii-170/15

[=1]

yüzü ak: (*sf.*) suçu ve utanılacak bir durumu
olmayan (kimse)

yüzümüz aq: *bkz. yüzü ak*
y. xiii-173/9
[=1]

yüzüm asması: (*a.*) üzüm asması; üzüm
çubuğunun ve dallarının asılarak
yetiştirilmesi sonucu oluşturulan asma
y. vi-79/6
[=1]

Z

zaman: (*Ar. zamān*) (*a.*) zaman, vakit;
1. iş veya oluşların içinde geçtiği, geçmekte
olduğu veya geçeceği sonsuz süre;
z. xii-152/12

2. bu sürenin bir parçası, vakit;
z. v-77/21,
z.+da xi-132/10

3. dönem, devir, çağ;
z.+da xiii-176/3

[=4]

zamet çek-: (*Ar. zahmet + T. çek-*) (*b.f.*) zahmet
çekmek; sıkıntıya katlanmak, zorluklarla
karşılaşmak
z.-e iv-61/8
z.-megen iv-61/8
[=2]

zampolit: (*<Rus.*) (*a.*) Sovyetler Birliği'nde
siyasi işlerden sorumlu komutan
yardımcısı
z.+imiz i-14/20, i-15/3
[=2]

zan: (*<Ar. zann*) (*a.*) sanı, sanma; tahmin
z.+ımca i-24/20
[=1]

zan et-: (*b.f.*) zannetmek; sanmak
z.-e edi iv-60/10
z.-e ediler v-73/11
z.-em viii-99/14
z.-sem xiv-182/12
z.-tik i-11/15
[=5]

za otvagu: (*a.*) Cesaret Madalyası için
kullanılan ifade
z. i-14/22
[=1]

zapt et-: (<Ar. *zabt* + T. *et-*) (*b.f.*) zapt etmek; ele geçirmek, fethetmek, bir yeri işgal etmek
z.-ken x-118/6
z.-ti 1-14/13
[=2]

zarar: (<Ar. *zarar*) (*a.*) zarar; kötülük, olumsuz etki
z. v-70/7
[=1]

zarar et-: (*b.f.*) zararı dokunmak; kötülüğe uğratmak
z.-mez 1-11/1
[=1]

zarar(t) yoq: herhangi bir durum karşısında “önemli değil, önemi yok” anlamında kullanılan ifade
z. 1-7/9, v1-84/5, viii-105/2, x1-137/7, xiv-177/13, xiv-180/12
[=6]

zararlan-: (*f.*) zararlanmak, zarar görmek
z.-ğanlarğa 111-49/1
[=1]

Zarema: (*öz. a.*) şahıs ismi
z. x1-135/12, x1-135/4, x1-137/6
z.+ğa x1-135/9, x1-136/8, x1-141/3
z.+nen x1-136/2
z.+nı x1-136/12
z.+niñ x1-135/16, x1-135/9, x1-141/1
[=11]

zar-zor: (*zf.*) zar zor, zorlukla; kıt kanaat
z.+nen viii-102/1
[=1]

zaten: (<Ar. *zāten*) (*zf.*) zaten, aslında, esasen; doğrusu, doğrusunu isterseniz; öyle de
z. 1-25/18, 11-30/4, 11-39/3, 111-51/21, 1v-64/16, 1v-65/7, v-70/12, x-119/4, x-120/3, x11-147/15, x111-165/9, xiv-177/8
[=12]

zavallı: (*a.*) zavallı; kötü durumundan, mutsuzluğundan acıma ve üzüntü duyulan (kimse)
z. 1-11/31
z.+nı v-76/21
[=2]

zavod: (<Rus.) (*a.*) fabrika; sanayi kuruluşu
z. x-122/5
z.+da 1-7/7, 1-8/1, ix-111/16, vii-86/2, x-122/4
z.+dan 1-8/12, 1-8/13
z.+ına 1-71-1

z.+ınıñ v11-86/1
z.+nı 111-48/17
z.+qa 1-8/17
[=12]

zavuç: (<Rus.) (*a.*) eğitim birimi başkanı, eğitim çalışmaları için okul müdür yardımcısı.
z. x1-138/9, x1-140/15
[=2]

zayıf: (<Ar. *za'if*) (*a.*) zayıf; 1. eti, yağı az olan, şişman olmayan (insan veya hayvan);
z. 1-12/14,
2. enerjisi, kuvveti, etkisi, yoğunluğu, ışığı az olan
z. 11-32/13, x-127/9, x-127/9
[=4]

zayıfla-: (*f.*) zayıflamak; bedenen zayıflamak, kilo vermek → *zayıflaş-*
z.-ğan 1v-65/15
[=1]

zayıflaş-: (*f.*) zayıflaşmak; bedenen zayıflamak, kilo vermek → *zayıfla-*
z.-a 1-22/9
[=1]

zeer: (<Fars. *zehr*) (*a.*) zehir, ağı
z.+i vii-92/6
[=1]

zeerle-: (*f.*) zehirlemek; (*me.c.*) üzmemek, huzuruna bozmak
z.-y v-70/7
[=1]

zeerli: (*sf.*) zehirli; zehir saçan, zehirleyen
z. x11-164/3
[=1]

Zekiye: (*öz. a.*) şahıs ismi
z. v1-81/10, v1-83/1, v1-83/15, v1-84/1
z.+ge v1-81/4, v1-82/12, v1-82/16
z.+lerniñ v1-80/9, v1-81/5
z.+ni v1-81/11, v1-83/12
z.+niñ v1-82/16, v1-83/13, v1-83/6
[=14]

Zekiyeçik: (*öz. a.*) Zekiye adının sevgi duygusuyla söylenmesi sonucunda ortaya çıkan ifade
z. v1-79/11, v1-79/5, v1-81/8, v1-82/15, v1-83/8
z.+ni v1-79/4
z.+niñ v1-80/13, v1-81/13, v1-84/12
[=9]

zemaneyi: (<Ar. *zamānevi*) (a.) çağdaş, muasır; modern, asri
z. iv-58/10, vi-79/6, vi-79/8, xii-142/1
[=4]

Zemfira: (öz. a.) şahıs ismi → *Zemfira*
İzmailova, İzmailova
z. x1-137/14, x1-137/17, x1-138/1, x1-138/7,
x1-139/8
z.+ların x1-139/12
z.+nı x1-139/4
z.+nın x1-137/12, x1-137/19, x1-139/10, x1-
141/2, x1-141/7
[=12]

Zemfira İzmailova: (öz. a.) şahıs ismi →
Zemfira, İzmailova
z. x1-137/9
[=1]

zemlanka: (<Rus.) (a.) sığınak; özellikle hava bombardımanlarından korunmak için yapılmış yer
z. i-19/15
z.+da i-18/25, ii-38/5
z.+ğa i-19/2, x-128/11
z.+ma iii-45/6
z.+mızğa i-20/5
[=7]

zenaat: (<Ar. *şinā'at*) (a.) zanaat; iş, meslek
z. i-7/2, i-7/9
z.+i i-7/7
z.+ım i-7/3
z.+ımı ix-111/16, v-71/2
z.+iñmi i-7/9
[=7]

zenginleştir-: (f.) zenginleştirmek; (mec.) kıymetli hale getirmek, değer katmak
z.-diñ iii-55/9
[=1]

zenit: (<Rus.<Fr. *cenith*) (a.) uçaksavar topu, uçakları vurmak için özel bir top
z. iii-44/20, xiii-166/13
[=2]

zevq: (<Ar. *zevk*) (a.) zevk; tat, lezzet
z.+i ii-28/12
z.+ımı iii-55/12
[=2]

zevq ber-: (b.f.) zevk vermek; zevk duymasına sebep olmak, keyiflendirmek
z.-mey ii-28/8
[=1]

Zeynep: (öz. a.) şahıs ismi

z. ii-30/17, ii-32/11, ii-32/8, ii-39/1
z.+ke ii-34/18
z.+nen ii-30/16, ii-34/16, ii-35/18
z.+ni ii-30/19, ii-34/18
z.+niñ ii-39/5
[=11]

zeytün: (<Ar. *zeytün*) (a.) zeytin
z. v-73/11
[=1]

zıqarla-: (f.) sıkıştırmak, zorlamak
z.-sınlar xiv-186/5
[=1]

zilif: (<Fars. *zulf*) (a.) kakhül, lüle, perçem, züluf, bukle
z.+leri ix-107/8, xii-147/11
z.+leriñ i-20/12
[=3]

zil tutma-: (b.f.) zil tutmak; sese ya da ötüşe karşılık vermemek
z.-ğan viii-94/5
[=1]

zindan: (<Fars. *zindān*) (a.) zindan; (mec.) karanlık ve sıkıntılı yer
z. xii-152/2
[=1]

ziyade: (<Ar. *ziyāde*) (zf.) ziyade, çok, daha çok
z. ii-28/15, ii-29/21, ii-34/4, iv-59/1, iv-
61/12, iv-64/7, iv-64/8, v-71/14, v-72/14,
vii-85/15, viii-106/5, x1-133/10, x1-133/5,
xii-142/1, xii-145/10, xii-155/11, xiii-
166/1, xiii-169/5, xiv-188/11
[=19]

ziyan: (<Fars. *ziyān*) (a.) zarar, kayıp, çıkar kaybı
z. vii-88/3
[=1]

ziyaret et-: (<Ar. *ziyāret* + *T. et-*) (b.f.) ziyaret etmek; birini veya bir yeri görmeye gitmek
z.-mege iv-68/8
[=1]

ziy-çuv: (a.) bağırma, bağırıtı; gürültü, patırtı, yaygara, şamata
z. ix-114/9
[=1]

zor: (<Fars. *zūr*) (sf.), (a.) sıkıntılı, ağır; sıkıntı veya güçlülükle yapılan, halledilen; güç, müşkül
z. iii-51/21, iv-65/10, viii-94/8, viii-100/7,
viii-103/10, x-121/6, x-126/14, x-126/6,

xii-157/9, xii-159/6, xiii-168/5, xiv-182/10

[=12]

zor kel-: (*b.f.*) zor gelmek; bir işin yapılması birine güç gelmek
z.-se iii-48/14
[=1]

zor ol-: (*b.f.*) zor olmak; insana çok sıkıntı vermek
z.-a i-22/3, ii-32/24, iv-69/3, viii-95/12, x-125/3, xi-136/10, xii-140/10, xiii-152/12, z.-dı i-12/4, iii-56/11, v-76/16, viii-96/13, x-129/5
z.-ğan ii-39/9
[=14]

zornen: (*z.f.*) zorla; zor kullanarak; cebren, zecren, metazori
z. i-20/6, i-21/3, i-22/27, iv-63/3, ix-110/17, viii-90/4, viii-95/2, viii-96/14, x-125/14, xii-145/13, xiii-152/10, xiv-180/9
[=12]

zorla-: (*f.*) zorlamak; (*mec.*) sıkıştırmak, üstelemek
z.-dım xiv-179/9
z.-salar xiv-182/6

[=2]

zorlaş-: (*f.*) zorlaşmak, zor duruma gelmek, güçleşmek
z.-a xii-145/13
[=1]

zorluq: (*a.*) zorluk; sıkıntı veya güçlükle yapılma durumu, zor olma; güçlük, müşkül;
z.+lar ii-38/4, viii-93/2, viii-105/4
z.+lardan xiii-173/10
z.+larğa viii-106/5, xiii-173/10
z.+ları viii-105/9
z.+larını iv-58/7
z.+larını viii-99/8
z.+ta viii-99/4
[=10]

Zulunova: (*öz. a.*) şahıs ismi
z. ix-112/5
z.+ğa ix-110/10
z.+nın ix-107/5, ix-109/9, ix-112/10
[=5]

zuv-: (*f.*) tüymek, kaçmak
z.-maq kerek xii-162/9
z.-ması xii-146/3
[=2]

KAYNAKLAR

- Ametov, C. (1980). *Eriġanlar Açqanda*. Taşkent: Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı.
- Aytaç, G. (2016). *Genel Edebiyat Bilimi*. Ankara: Doġubatı Yayınları.
- Baharçiçek, A., & Aġır, O. (2015, Eylül-Ekim). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Baġlanmasının Rusya'ya Komşu lkelere Olası Etkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 29-47. Mart 17, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383106> adresinden alındı
- Buran, A. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Szlġ* (1 b.). Ankara: Akaġ Yayınları.
- Çalışkan, N. (2019). diye Szcġ zerine Derlem Temelli Bir Betimleme. *Türkbilig*(38), s. 163-176.
- Çapraz, K. (1990). *Kırım Tatar Trklерinde Basın*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. 2024 Ocak tarihinde <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/19496.pdf> adresinden alındı
- Dilçin, C. (2009). *rneklerle Türk şiir Bilgisi* (9. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1995, şubat). Kırım Tatarcası. (M. Argunşah, ev.) *Türk Dünyası Araştırmaları*(94), 177-203.
- Edemova, U. (2019). Cenk Mevzusını Esaslandırġan Edip. C. Ametov, & M. Ametov (D.) içinde, *Saylama Eserler* (s. 4-8). Simferopol: I. Gasprinsky Adına Mediamerkez.
- Eker, S. (2006). Ekstra Küçük Bir Dil Olarak Romanya "Tatar Türkçesi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 85-100.
- Ercilasun, A. B. (2019). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (20. b.). Ankara: Akaġ Yayınları.
- Fazıl, R., & Nagayev, S. (2001). *Kırımtatar Edebiyatının Tarihi*. Simferopol: Kırım Devlet Okuv-Pedagogika Neşriyatı.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Szlġ* (Cilt I-II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies (Elektronik)*, 5(1), s. 57-76.
- Hakyemez, B. (2007). *1928 - 1937 Dönemi Kırım Tatar Edebiyatından Seçme Hikâyeler (Emce, Küz Gecesinde, Yolculuqta, Nefise) Giriş - İnceleme - Metin - Aktarma - Dizin*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul.
- İnalçık, H. (2001). Kırım Hanlığı. *Türk Dünyası El Kitabı* (3. b., Cilt I, s. 564-583). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karahan, S. O. (2011). *Dobruca Kırımtatar Ağzı Sözlüğü* (Cilt I-III). Köstence: Ex Ponto.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kaymaz, Z. (2004). Çağatay Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar Üzerine. *C. Amanjolov Okuvları-2004 Attı Halkaralık Gilimi –Praktikalik Konferentsiyanın Materialları*, (s. 204-210). Öskemen/Kazakistan.
- Keskin, K. (2015). *Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kireççi, M. A., & Tezcan, S. (2015). *Kırım'ın Kısa Bir Tarihi*. (C. E. Çekiç, Çev.) Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi ; yayın no: 24.
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler, 1905-1916* (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konak, A. (2019, Haziran). Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), s. 80-93. Mart 17, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/786830> adresinden alındı
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri:Şekil Bilgisi* (5. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2019). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (6. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurtnezir, Z. (2000). *Kırımtatar Edipleri*. Akmescit: Tabriya Neşriyat.
- Maşkaraoğlu, S. (2018). *Kırım-Tatar Söz Varlığı*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 İlhakı Sonrası Kırım'da Kırım Tatar Halkının Durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(2), s. 295-397. Mart 17, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1931595> adresinden alındı
- Musayev, M. (2008, Mart 1). Kırım Tatarcası. (M. Musayev, Dü.) *Gazi Türkiyat*, 1(2), 209-246.
- Özcan, K. (2017). *Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi, Kırım Dramı* (4 b.). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Sava, I. (2018). 18 Mayıs 1944 Sürgününden Günümüze Kırım Tatarcasının Durumu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(4), s. 153-161.
- Sava, I. I. (2008). *W. Radloff'un derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sava, I. I. (2022, Eylül 21). Kırım Tatarcada Moğolca Alıntı Kelimeler. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(75), 933-951.
- Savran, H. (2019). Türkiye Türkçesinde ve Kırım Tatar Türkçesinde Yeterlilik Fiili. M. Aça (Dü.), *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (s. 529-537). Balıkesir: TOKÜAD Yayınları. Ocak 22, 2024 tarihinde <https://disk.yandex.com.tr/i/7IIbqFxFxRaxTdog> adresinden alındı
- Selimova, L. (2006). *Kırım Tatar Türk Ağzıları (Akmescit, Bahçesaray, Güney Kıyı Bölgesi) (Ses Bilgisi)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara. Mart 25, 2024 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=_aEf6bFXsc_iCcVdKnmluQ&no=Gt7C7PW1DBdGDK__1VF5aA adresinden alındı
- Sevortyan, E. V. (1996). Kırım Tatarcası. *Yazıki Narodov SSSR: Tyurkskie Yazıki (SSCB Halklarının Dilleri: Türk Dilleri)* (M. Musaoğlu, Çev.). içinde Moskova.
- Söylemez, O. (2003). Kırım Türk Edebiyatı. *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım* (s. 145-207). içinde Yeni Türkiye Yayınları.
- Tekin, T., & Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Temir, A. (2001). Orta Asya ve Kıpçak Bozkırlarında Kurulmuş Türk Devletleri. *Türk Dünyası El Kitabı* (3 b., Cilt I, s. 517-538). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Üseinov, S. M. (2008). *KırımTatarca-Rusça-Ukraince Lügat*. Akmescit: Tezis Neşriyat Evi.

Veliyev, A. (2019). *Saylama Eserler: Eki Ciltlik Saylama Eserler Toplamı* (Cilt 2: Edebiy Levhalar). Simferopol: İ. Gasprinskiy Adına Mediamerkez.

Yıldırım, E. (2020). XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Hanlığı'nda Etnik Unsurlar. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 318-337.

Yüksel, Z. (1998). Kırım Türkleri Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı* (3. b., Cilt 4., s. 259-301). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Yüksel, Z. (2005). *Kırım Tatar Türkçesi Grameri-Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.

Çevrim İçi Sözlükler

Arı Duru Türkçe (ADT). (tarih yok). Türk Lehçeleri Sözlükleri: <https://turklehceleri.org> adresinden alındı

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.). Şubat 12, 2024 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (t.y.). Ocak 19, 2024 tarihinde Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/> adresinden alındı

Elektronik Kaynaklar

Ablazizovna, V. E. (2020, Aralık 25). *Abibullah Kavri. Pesnya Prervannaya Puley*. Mart 17, 2024 tarihinde İsmail Gasprinskiy Adına Qırımtatar Cumhuriyet Kutüphanesi: <https://gasprinskylibrary.ru/qt/literaturno-muzykalnaya-kompozicziya-pesnya-prervannaya-pulej/> adresinden alındı

Ablazizovna, V. E. (2021, Haziran 28). *Obzor-retrospektiva "Eto pamyat, kak pepel, mne v serdtse stuchit"*. Mart 17, 2024 tarihinde İsmail Gasprinskiy Adına Qırımtatar Cumhuriyet Kutüphanesi: <https://gasprinskylibrary.ru/qt/obzor-retrospektiva-eto-pamyat-kak-pepel-mne-v-serdcze-stuchit/> adresinden alındı

DİA. (2022). *Kırım*. Ocak 25, 2024 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#1> adresinden alındı

<https://gasprinskylibrary.ru/wp-content/uploads/2020/02/Enver-Arifov.pdf>. (2020, Şubat). Mart 17, 2024 tarihinde İsmail Gasprinskiy Adına Qırımtatar Cumhuriyet Kutüphanesi: <https://gasprinskylibrary.ru/wp-content/uploads/2020/02/Enver-Arifov.pdf> adresinden alındı

Kırımlı, H. (2017, Haziran 6). *Kırım Tatarları Kimdir?* Ocak 2024 tarihinde Kırım Derneği: <https://www.kirimderneği.org.tr/temel-bilgiler/kirim-tatarlari-kimdir> adresinden alındı

Kırımlı, H. (2022). *Kırım*. Ocak 3, 2024 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#3> adresinden alındı

Kokiyeva, A. (2022, Mayıs 20). *Müdhiş Akikatnı Tasvirlegen Edip*. Mart 17, 2024 tarihinde Mediatsentr İm. İ. Gasprinskogo: <https://mediacentr.org.ru/2022/05/23/mudhish-akikatny-tasvirlegen-edip/> adresinden alındı

Pinterest. (tarih yok). Mart 17, 2024 tarihinde Cevdet Ametov: <https://tr.pinterest.com/pin/292311832078540543/> adresinden alındı

Türk Dünyası Birlik Platformu. (2017, Eylül). *Uluslararası Hukuk Açısından Kırım'ın İlhakı*. (R. Develi, Dü.) Mart 17, 2024 tarihinde Türk Dünyası Birlik Platformu: <https://www.turkdunyasibirlik.org/wp-content/uploads/2017/12/TDBP-K%C4%B1r%C4%B1m-Aral%C4%B1k-2017.pdf> adresinden alındı

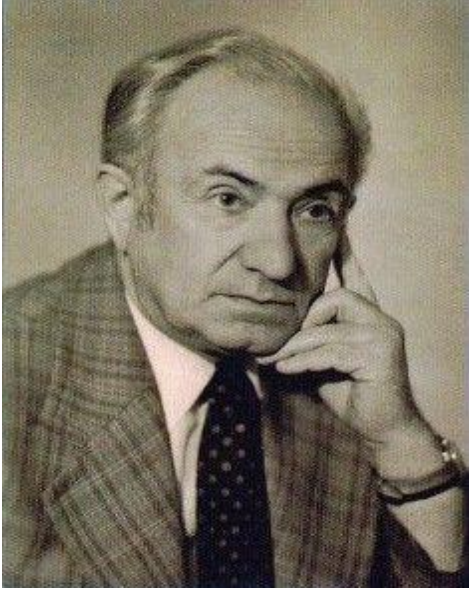
Vikipedi. (2022, Mayıs 22). *Ametov, Cevdet Ramazanoviç*. Mart 17, 2024 tarihinde Vikipedi, Özgür Ansiklopedi: <https://w.wiki/9XDm> adresinden alındı

Vikipedi, Ö. A. (Dü.). (2023, Ekim 31). *Kırım Özerk Cumhuriyeti*. Ocak 27, 2024 tarihinde Vikipedi, Özgür Ansiklopedi: <https://w.wiki/8yew> adresinden alındı

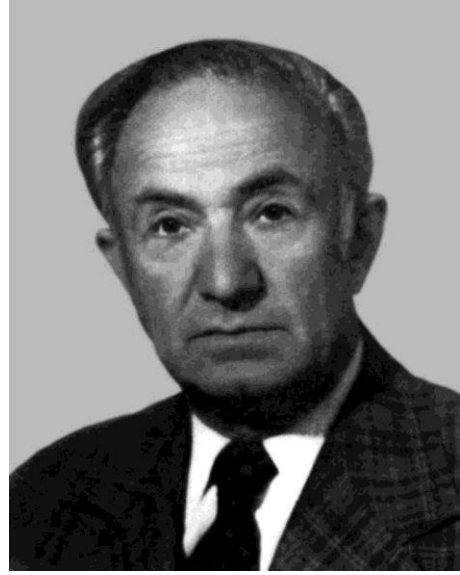

EKLER

EK 1. Cevdet Ametov ile İlgili Görseller

Görsel 7-1: Cevdet Ametov (Pinterest, 17 Mart 2024)

Görsel 7-2: Cevdet Ametov (Vikipedi, 2022, 17 Mart 2024)

Görsel 7-3: (Soldan Sağa) Rıza Halid, Cevdet Ametov, Ablâziz Veliyev (Veliyev, 2019, s. 76).

Görsel 7-4: Cevdet Ametov Kırım Tatar Edipleriyle. (*Soldan Sağa*) Cevdet Ametov, Uriye Edemova, Enver Selâmet, Rıza Fazıl (Veliyev, 2019, s. 121).

Görsel 7-5: Özbekistan Radyosunda Kırım Tatar Dilinde Programlar Hazırlayan Ekip (*Oturun: Cevdet Ametov*) (Veliyev, 2019, s. 76).

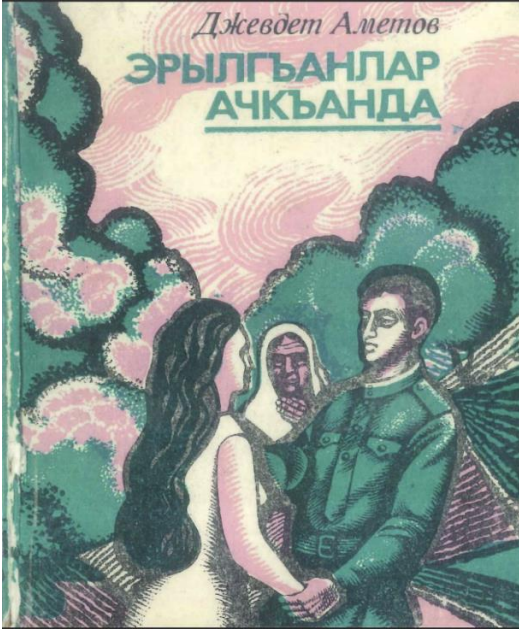

Görsel 7-6: Yusuf Bolat Kırım Tatar Yazarları Arasında (*Soldan Sağa: İbrahim Paşı, Cevdet Ametov, Bilâl Mambet, Safter Nagayev, Rüstem Ali, Yusuf Bolat, Çerkez Ali, Uriye Edemova, Rıza Fazıl*) (Veliyev, 2019, s. 41).

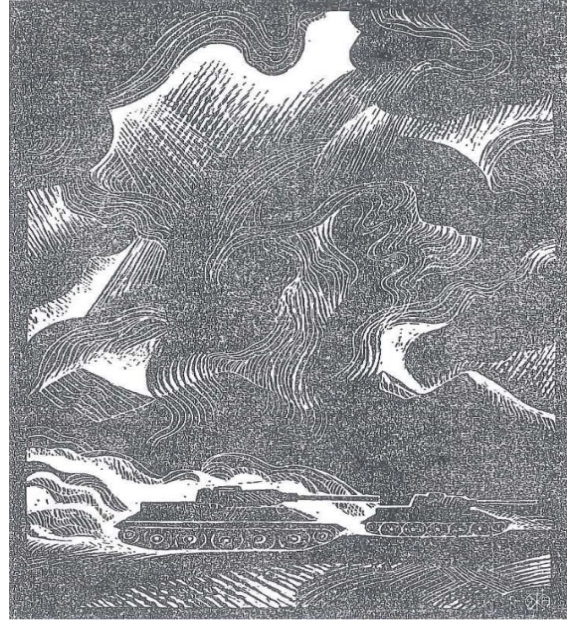

Görsel 7-7: Cevdet Ametov ve şair arkadaşı Rıza Halid (*Sağdaki Cevdet Ametov*) (Kokiyeva, 2022, 17 Mart 2024)

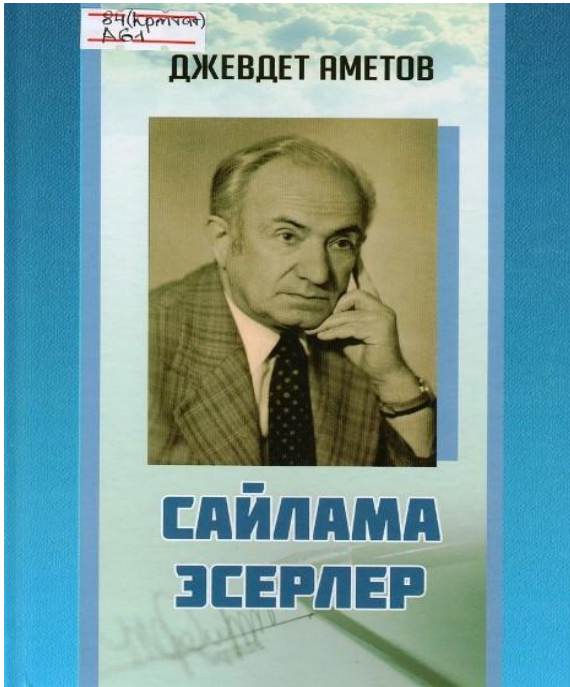
EK 2. Cevdet Ametov'un Eserleriyle İlgili Görseller

Görsel 7-8: Erguvanlar Açqanda Kitabı (Dış Kapak)

Görsel 7-9: Erguvanlar Açqanda Kitabı (İç Kapak)

Görsel 7-10: Sajlama Eserler Kitabı (Dış Kapak)
(Ablazizovna, 2021, 17 Mart 2024).
(Vikipedi, 2022)

Görsel 7-11: Qurşunnen Toqtatılğan Yır Kitabı
(Dış Kapak) (Veliyeva, 2020, 17
Mart 2024)

Görsel 7-12: Abdul Teyfik Adlı Eser (Enver Arifov'la birlikte yazmıştır.)
(<https://gasprinskylibrary.ru/wp-content/uploads/2020/02/Enver-Arifov.pdf>, 2020, s. 6. Erişim
17 Mart 2024)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Gökhan GÜNEŞ
Yabancı Dili	
Orcid Numarası	0009-0007-6866-0549
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10618507
Lise	Gölköy Lisesi / 2003 - 2006
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi / 2008 - 2012
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi
Mesleki Deneyim	Milli Eğitim Bakanlığı / 2016 -
Akademik Çalışmalar	